

ENGELS

IZABRANA VOJNA DELA

II

VOJNA BIBLIOTEKA
KLASICI

KNJIGA SEDMA

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA
»VOJNO DELO«
BEOGRAD
1960

ENGELS

IZABRANA VOJNA DELA
II

IZABRANI ČLANCI I STUDIJE

PREVOD SA ENGLESKOG, NEMAČKOG I RUSKOG

*

Redakciju izvršio
pukovnik
Milutin Šušović

Štampano u Vojno-štamparskom preduzeću, Beograd. Tiraž 5.000 primeraka

S A D R Ž A J

Prvi deo

REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA 1848—1849

Drugi deo

KRIMSKI RAT (1853—1856)

Treći deo

USTANAK U INDIJI (1857—1858) I ENGLESKA KOLONIJALNA POLITIKA

Četvrti deo

RAT U ITALIJI (1859) I GARIBALDIJEV POKRET (1860)

Peti deo

GRAĐANSKI RAT U AMERICI (1861—1865)

Šesti deo

AUSTRISKO-PRUSKI RAT (1866)

Strana

Sedmi deo

FRANCUSKO-PRUSKI RAT (1870/71)

Strana

Osmi deo

USTANAK U ŠPANIJI (1873) — BAKUNJINISTI NA DELU

Deveti deo

OCENE NEKIH DELA, LIČNOSTI I DOGAĐAJA

Strana

NAPOMENA REDAKCIJE

Objašnjenja i napomene ispod teksta i na kraju ove knjige dati su većinom po podacima iz ovih dela:

— Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 730—839;

— Karl Marx and Friedrich Engels, *The Civil War in the United States,* Marxist Library, Works of Marxism-Leninism, Volume XXX, International Publishers, New York, 1937, str. 287 — 325;

— Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1936 год., стр. 585 — 628 i

— Friedrich Engels, *Der deutsch-französische Krieg 1870/71,* Verlag für Literatur und Politik, Wien — Berlin SW 61, 1930 godine.

PRVI DEO

REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA

(1848—1849)

JUNSKA REVOLUCIJA

RAZVOJ POKRETA U PARIZU*)

I

(Bez datuma)

Postepeno se pred nama potpuno ocrtavaju događaji Junske revolucije.[1]) Saopštenja stižu u punijem obliku, dobija se mogućnost izdvajanja činjenica od glasina i laži. Karakter ustanka se jasnije ocrtava. Ukoliko se jasnije shvata unutrašnja veza događaja koji su se odigrali za četiri junska dana[2], utoliko više divljenja

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1936 год., str. 7—16.

Napisano na nemačkom jeziku 30 juna i 1 jula 1848. Prvi put štampano u *Neue Rheinische Zeitung*-u 1 i 2 jula 1848 godine.

[1]) Februarska revolucija 1848 godine ustanovila je republiku u Francuskoj. »Februarsku republiku su izvojevali radnici uz pasivnu podršku buržoazije« (Marks). Period od februara do juna karakterisao se sve zaoštrenijom borbom između reakcije, koja je dizala glavu, sa buržoaskom vladom na čelu, i pariskog proletarijata. Napadi na tekovine Februarske revolucije, a posebno na takozvane »nacionalne radionice«, doveli su do Junske revolucije i do oružanog ustanka pariskog proletarijata koji je Kavenjak (Kavaignac) ugušio sa izvanrednom surovošću. Tom ustanku su posvećeni Engelsovi članci; Engels je visoko cenio iskustvo toga ustanka. Marks je ocenio Junski ustanak u Parizu 1848 godine kao »revoluciju proletarijata protiv buržoazije«. — Prim. red.

[2]) *Četiri junska dana* (23, 24, 25 i 26 juna) 1848 godine — kada je Pariz bio arena snažnog ustanka proletarijata — su dani u kojima se odigrao najkrupniji sudar buržoaske i radničke klase u toku revolucije 1848. Lenjin ga je okarakterisao kao »prvi veliki građanski rat između proletarijata i buržoazije«. Ustanak je bio izazvan zbog nezadovoljstva francuskih radnika režimom buržoaske republike, proglašene u februaru 1848, kao i zbog protesta protiv neprekidnih nasrtaja buržoazije na one nevelike tekovine koje je proletarijat postigao za vreme zbacivanja monarhije. Neposredan povod za oružani ustanak bilo je zatvaranje nacionalnih radionica, koje je privremena vlada bila osnovala u martu 1848, zbog čega je desetak hiljada radnika ostalo bez hleba. Protiv ustalih radnika udružile su se sve buržoaske partije, koje su istupale pod parolom »zaštita poretka«. General Kavenjak, kome je Ustavotvorna skupština dala diktatorsku vlast, bacio je protiv ustanika liniske trupe, buržoasku nacionalnu gardu i tzv. mobilnu gardu, koja je krajem februara 1848 godine formirana od lumpen-proletarijata. Glavni razlog poraza radnika bilo je otsustvo njihove klasne svesti i dosledno revolucionarne partije, odvojenost pariskog proletarijata od radnika drugih centara i nepostojanje saveza sa seljacima. — Prim. red.

izazivaju ogromne razmere ustanka, herojska hrabrost, brzo improvizovana organizacija i jednodušnost ustanika.

Plan vojnih dejstava radnika, koji je sastavio, kako kažu, Raspajov (Raspail) prijatelj — bivši oficir Kersozi (Kersausie), svodio se na sledeće:

Ustanici su imali zadatak da krenu koncentrično u četiri kolone prema Većnici.

Prva kolona, čiju su bazu pretstavljala predgrađa Monmartr, La Šapel i La Vilet, imala je zadatak da krene od gradskih kapija Poasonijer, Rošešoar, Sen Deni i La Vilet na jug, da zauzme bulevare i da kroz ulice Montorgeil, Sen Deni i Sen Marten priđe Većnici.

Druga kolona, čiju su bazu sačinjavala predgrađa Tampl i Sent Antoan, koja su bila naseljena gotovo samim radnicima i zaštićena kanalom Sen Marten, imala je zadatak da krene ulicama Tampl i Sent Antoan i ulicama na severnoj obali Sene, kao i svima paralelnim ulicama u kvartu koji leži među njima.

Treća kolona, sa bazom u predgrađu Sen Marso, imala je da krene ulicom Sen Viktor i ulicama na južnoj obali Sene prema ostrvu Site (l'ile de la Cité).

Četvrta kolona, koja se oslanjala na predgrađe Sen Žak i na rejon Medicinske škole, trebalo je da krene ulicom Sen Žak takođe na Site, a odatle su obe kolone, pošto se spoje, imale da krenu desnom obalom Sene i da napadnu Većnicu iz pozadine i sa bokova.

Kao što vidimo, plan se potpuno pravilno oslanjao na delove grada koji su isključivo naseljeni radnicima, na delove grada koji u polukrugu obuhvataju čitavu istočnu polovinu Pariza i koji se šire ukoliko se više približavaju istočnom delu grada. Planom je bilo predviđeno da se najpre očisti od neprijatelja istočni deo Pariza i da se tek posle toga krene obema obalama Sene na zapadni deo i njegove centre, Tilerije i zgradu Narodne skupštine.

Ove kolone je bilo dužno da podržava nekoliko letećih odreda, koji su imali samostalno da dejstvuju između njih, da podižu barikade, zauzimaju male ulice i održavaju vezu između kolona.

U slučaju povlačenja, baze su bile jako utvrđene i po svima pravilima vojne veštine pretvorene u jake tvrđave. Takva utvrđenja bila su podignuta u Klo Sen Lazaru, u predgrađu i kvartu Sent Antoan i predgrađu Sen Žak.

Jedina greška ovoga plana sastojala se u tome što u prvoj fazi operacije uopšte nije poklonjena nikakva pažnja zapadnom delu Pariza. Tamo je, s obe strane ulice Sent Onore, kod pijačnih zgrada i kod Pale Nasionala*), za dejstva ustanika bilo nekoliko izvanredno pogodnih kvartova sa veoma uskim i krivim sokacima, pretežno naseljenim radnicima. Bilo je od izvanredne važnosti da se tamo udari temelj petom ognjištu ustanka i time, s jedne strane, otseče Većnica, a, s druge, da se tom istaknutom pretstražom privežu znatne borbene

*) Ranije Pale rojal

snage. Uspeh ustanka zavisio je od toga da li će poći za rukom da se što brže prodre u centar Pariza i obezbedi zauzimanje Većnice. Ne znamo u kojoj je meri Kersoziju bilo onemogućeno da organizuje ustanička dejstva u tom kvartu. Međutim, činjenica je da nijedan ustanak nije imao uspeha ako od samog početka nije ovladao ovim centrom Pariza koji se graniči sa Tilerijama. Setimo se samo ustanka prilikom sahrane generala Lamarka[3]), kada je ustanicima takođe pošlo za rukom da prodru sve do ulice Montorgeil, ali su potom bili potisnuti.

Ustanici su počeli dejstvovati prema svome planu. Oni su odmah počeli da odvajaju svoju teritoriju, radnički Pariz od buržoaskog Pariza, sa dva reda barikada: barikadama kod kapije Sen Deni i barikadama na ostrvu Site. Oni su bili proterani sa prvih barikada, a druge barikade su uspeli da održe.

Prvi dan, 23 jun, bio je samo uvod. Plan ustanka se potpuno jasno ocrtavao (kao što su ga od samog početka potpuno pravilno shvatile *Neue Rheinische Zeitung* (»Nove rajnske novine«), № 26, poseban dodatak)[4]), odmah posle prvih pretstražnih sukoba, koji su se odigrali još ujutru. Bulevar Sen Marten, koji seče pravac dejstva prve kolone, postao je arena krvavih bojeva, koji su se tamo završili pobedom »poretka«, uslovljenom jednim delom i karakterom zemljišta.

Pristupi k Siteu bili su zdesna otsečeni od strane letećeg odreda, koji je zauzeo ulice Planš Mibre, a sleva od strane treće i četvrte kolone, koje su zauzele i utvrdile tri južna mosta Sitea. Tamo se takođe razbuktao izvanredno žestok boj. »Poretku« je pošlo za rukom da zauzme most Sen Mišel i da prodre sve do ulice Sen Žak. On je računao da će do mraka savladati ustanak.

Ako se plan ustanika već jasno ocrtavao, to se u još većem stepenu može reći u pogledu plana »poretka«. Njegov plan se svodio na to da se ustanak savlada svima sredstvima. On je tu nameru objavio ustanicima topovskim zrnima i kartečima.

---

[3]) Ima se u vidu ustanak u Parizu 5—6 juna 1832, koji su digli republikanska partija i tajna udruženja. — Prim. red.

[4]) *Neue Rheinische Zeitung* (Nove rajnske novine) su najdosledniji revolucionarno-demokratski organ štampe u Nemačkoj u periodu buržoasko-demokratske revolucije 1848—1849, koji je u opštedemokratskom pokretu zastupao interese radničke klase. Izlazile su svakoga dana od 1 juna 1848 do 19 maja 1849 u Kelnu. Marks je bio glavni urednik, a u redakciju je ušao Engels. Novine su igrale ulogu centra za okupljanje najproleterskijih i najdemokratskijih snaga oko doslednog revolucionarnog programa, čija je glavna tačka bila borba za jedinstvenu demokratsku nemačku republiku. *Nove rajnske novine* su odlučno istupale u odbranu učesnika junskog proleterskog ustanka u Parizu i, držeći se principa proleterskog internacionalizma, podržavale narodnooslobodilačku borbu poljskog, mađarskog, italijanskog, jugoslovenskih i drugih naroda. Prilog № 26 je Engelsov članak pod naslovom »Detalji o događajima 23 juna«. Ostalo vidi: Engels, *Izabrana vojna dela, I,* »Vojno delo«, Beograd, 1953, str. 528 — Nove rajnske novine. — Prim. red.

Međutim, vlada je računala da ima posla sa neorganizovanom bandom običnih buntovnika koji dejstvuju bez ikakvog plana. Pošto je do mraka očistila glavne ulice, ona je objavila da je ustanak ugušen i veoma nemarno posela trupama zauzete delove grada.

Ustanici su sjajno iskoristili tu nemarnost, otpočinjući generalnu bitku posle pretstražnih bojeva 23 juna. Uopšte je za divljenje kako su radnici brzo shvatili plan dejstva, kako su planski jedan drugog potpomagali, kako su umešno koristili ispresecano zemljište. To bi ostalo potpuno neshvatljivo da radnici nisu još u »nacionalnim radionicama«[5]) bili vojnički organizovani i da nisu bili podeljeni na čete, tako da im je ostalo samo da već postojeću organizaciju podese za borbena dejstva koja su počela, pa da odmah obrazuju savršeno pravilno organizovanu vojsku.

Ujutru 24 juna bila je izgubljena teritorija ne samo u celini povraćena, nego je zauzeta i nova. Istina, linija bulevara, sve do bulevara Tampl, ostala je u rukama vladinih trupa, a pored toga ostala je otsečena od centra i prva kolona. Zato se druga kolona iz kvarta Sent Antoan pomerila daleko unapred i skoro opkolila Većnicu. Ona je smestila svoj glavni štab u crkvi Sen Žerve, na 300 koraka od Većnice, zauzela manastir Sen Meri, napredovala daleko pozadi Većnice i, zajedno sa kolonama koje su zauzele Site, skoro je potpuno otsekla. Samo je jedan prilaz ostao otvoren: kej na desnoj obali. Na jugu je bilo ponovo zauzeto celo predgrađe Sen Žak, uspostavljena je veza sa Siteom, tamo su poslata pojačanja i pripremljen je prelaz na desnu obalu.

Naravno, u tom momentu nije se smelo više gubiti vreme; nad Većnicom — revolucionarnim centrom Pariza[6]) — bila se nadnela strašna opasnost i ona bi neizbežno morala pasti da nisu bile preduzete najodlučnije mere.

II

Prestrašena Narodna skupština naimenovala je Kavenjaka za diktatora, koji se još u Alžiru bio navikao da primenjuje »energične« represivne mere.[7])

[5]) U Februarskoj revoluciji 1848 godine jedan od zahteva proletarijata bio je priznanje prava na rad, — zapošljavanje nezaposlenih. Da bi delimično zadovoljila ovaj zahtev, privremena buržoaska vlada je organizovala u Parizu »nacionalne radionice«, kao i masovne zemljane radove za nezaposlene sa nadnicom od 2 franka, koju je isplaćivala država. Buržoaska reakcija je naročito žestoko napadala ove tekovine Februarske revolucije; posle ugušivanja Junskog ustanka one su bile ukinute. — Prim. red.

[6]) Većnica je po tradiciji pretstavljala revolucionarni centar Pariza. Na ovom mestu u članku Engels podvlači da bi zauzimanje ovoga centra od strane radnika, koji su se digli na ustanak, imalo najveći značaj i da su se zbog toga snage kontrarevolucije prikupljale baš ka tome mestu u cilju njegovog održavanja. — Prim. red.

[7]) Engels ima u vidu aktivno Kavenjakovo učešće u zavojevačkim ratovima koje su francuski kolonizatori, počev od 1830 godine, vodili u

Duž širokog školskog keja odmah je ka Većnici krenulo 10 bataljona. Oni su od desne obale otsekli ustanike, koji su se utvrdili na ostrvu Site, obezbedili Većnicu, pa čak i omogućili juriš na barikade koje su je okružavale.

Ulica Planš Mibre i njeno produženje, ulica Sen Marten, bili su očišćeni i konjica ih je čvrsto držala u svojim rukama. Most Notr Dam, koji leži na suprotnoj strani i koji vodi na Site, bio je očišćen granatama teških oruđa, i Kavenjak se tada uputio pravo na Site da bi tamo sproveo »energične« mere. Otporna tačka ustanika, *Belle Jardinière,* najpre je bila tučena artiljeriskom vatrom, a zatim zapaljena raketama; ulica Site takođe je bila zauzeta uz pomoć artiljeriske vatre; tri mosta koja vode na levu obalu bila su zauzeta na juriš, a ustanici na levoj obali bili su energično potisnuti. U to isto vreme je 14 bataljona, koji su se nalazili na Grevskom trgu i na kejovima, oslobodilo opsednutu Većnicu, a crkva Sen Žerve, u kojoj je bio smešten glavni štab, bila je pretvorena u otsečenu pretstražu ustanika.

Ulica Sen Žak potpala je ne samo pod artiljerisku vatru sa strane ostrva Site, nego je bila ugrožena i od bočnog udara sa leve obale. General Damem se probio duž Luksemburškog parka ka Sorboni, zauzeo Latinski kvart i poslao svoje kolone prema Panteonu. Trg Panteon je bio pretvoren u jaku tvrđavu. Ulica Sen Žak je već davno bila zauzeta, a »poredak« je tamo još uvek pred sobom imao nepristupačnu tvrđavu. Artiljeriska vatra i juriši na nož nisu davali nikakvih rezultata, i samo premorenost, nedostatak municije i opreme i opasnost da buržoazija namerno izazove požar prinudili su 1.500 sa svih strana okruženih radnika da se predadu. U to isto vreme, posle duge i hrabre odbrane, pao je u ruke »poretka« trg Mober i ustanici su, pošto su izbačeni iz svojih najjače utvrđenih položaja, bili prinuđeni da napuste čitavu levu obalu Sene.

Jednovremeno sa tim bio je iskorišćen položaj trupa i odreda nacionalne garde[8]) na bulevarima desne obale za dejstvo na oba

---

Alžiru, sa ciljem da pokore tu zemlju. Upad Francuza u Alžir izazvao je dugotrajan i uporan otpor arapskog stanovništva, koje je dizalo jedan ustanak za drugim. Čitave oblasti bile su izložene pustošenju, sela su spaljivana, zarobljenim Arapima sekli su uši, arapske žene i deca prodavani su na licitaciji. Kavenjak, »krvnik junskog ustanka« u Parizu, poslat je kao kapetan početkom 30-tih godina u Alžir, tamo je stekao veliku karijeru, tako da je 1847 postao guverner jedne provincije. Posle Februarske buržoaske revolucije 1848 bio je naimenovan za guvernera čitavog Alžira i dobio je čin general-potpukovnika. — Prim. red.

[8]) Garda — straža, prvobitno telesna straža (telesna garda) kneževa. Docnije su u skoro svim zemljama od brižljivo odabranog ljudstva obrazovane elitne trupe. U tom smislu je Napoleon I njihov pravi tvorac. On je od telesne garde zakonski najpre stvorio konsulsku, a kasnije carsku gardu. Pored carske garde u Francuskoj su i druge jedinice nosile ime garde. Tako se, naprimer, *mobilna garda (garde mobile),* po Zakonu od 1868 godine, formira u slučaju vojne potrebe za ojačanje teritorijalne vojske i ulazi u sastav oružanih snaga Francuske. Ona je služila kako za garnizonsku tako i za

pravca. Lamorisjer (Lamoricière), koji je komandovao tim jedinicama, naredio je da se artiljeriskom vatrom i napadima, koji su se brzo smenjivali, očiste ulice predgrađa Sen Deni i Sen Marten, bulevar Tampl i polovina ulice Tampl. On se predveče mogao pohvaliti sjajnim uspesima: otsekao je prvu kolonu i upola je okružio u Klo Sen Lazaru, drugu kolonu je odbacio nazad i, prodirući duž bulevara, uklinio se između njih.

Zašto je sve to Kavenjaku pošlo za rukom?

Prvo, blagodareći ogromnoj nadmoćnosti nad snagama ustanika. 24 juna je raspolagao ne samo sa 20.000 ljudi pariskog garnizona, od 20 do 25 hiljada ljudi mobilne garde[8]) i od 60 do 80 hiljada ljudi nacionalne garde, nego i nacionalnom gardom čitave okoline Pariza i nekoliko udaljenih gradova (od 20 do 30 hiljada ljudi) i, pored toga, sa još 20 do 30 hiljada ljudi koji su hitno pozvani iz susednih garnizona. Ujutru 24 juna on je već raspolagao sa mnogo više od 100.000 ljudi, a do večeri se taj broj povećao još za jedan i po put. Međutim, ustanici su u najboljem slučaju imali 40 do 50 hiljada ljudi.

Drugo, blagodareći okrutnim merama koje je primenio. Dotada su na ulicama Pariza samo jedanput tukli topovima — u vandemijeru[9]) 1795 godine, kada je Napoleon kartečom rasterao ustanike sa ulice Sent Onore. Međutim, protiv barikada i protiv kuća još nijedanput nije bila upotrebljena artiljerija, a još manje bombe i zapaljive rakete. Narod na to još nije bio pripremljen. On je bio savršeno goloruk protiv takvih sredstava borbe, a jedini način protivdejstva — paljevine — vređao je njegove plemenite osećaje. Narod dotada nije imao ni najmanju pretstavu o takvom »alžirskom« vođenju rata na ulicama Pariza. On je otstupio, a prvo njegovo otstupanje povuklo je za sobom i njegov poraz.

25 juna Kavenjak je krenuo napred sa još jačim snagama. U rukama ustanika ostao je samo jedan kvart — predgrađa Sent Antoan i Tampl; pored toga, oni su imali još dve istaknute pretstraže — Klo Sen Lazar i deo sentantoanskog kvarta do mosta Damijet.

---

operativnu službu. Sačinjavali su je svi građani od 20 do 40 godina života koji su bili sposobni da nose oružje, a koji nisu ulazili u sastav regularne vojske. Njena organizacija, kao teritorijalne vojske, u početku rata 1870 godine bila je tek u povoju. Sve ostalo što je još moglo da nosi oružje ulazilo je u tzv. stalnu (nepokretnu) narodnu gardu.

Nacionalna (narodna) garda (garde nationale) nastala je za vreme Francuske revolucije 1789 godine u Parizu, a 1790 godine uvedena je u celoj Francuskoj samo za službu u unutrašnjosti zemlje. Napoleon III ju je raspustio 1852 godine, posle svog državnog udara, i reorganizovao je da bi je očistio od elemenata koji su bili protiv Carstva. — Prim. red.

[9]) Vandemijer (fr. *vendémiaire*). »mesec berbe«, prvi mesec francuskog revolucionarnog kalendara, od 22 septembra do 21 oktobra. 5 oktobra (13 vandemijera) Napoleon je, po nalogu Direktorijuma, ugušio ustanak u Parizu, primenivši sva borbena sredstva, kao u pravoj bici. — Prim. red.

Kavenjak, koji je dobio novo pojačanje od 20 do 30 hiljada ljudi s artiljerijom, naredio je da se pre svega napadnu izolovane ustaničke pretstraže, naročito u Klo Sen Lazaru. Tamo su se ustanici bili utvrdili kao u tvrđavi; posle 12-časovne artiljeriske vatre i bacanja granata, Lamorisjeru je, na kraju krajeva, pošlo za rukom da istera ustanike iz njihovih položaja i da zauzme Klo; ali, to mu je uspelo tek pošto je sebi stvorio mogućnost da izvrši bočni napad sa strane ulica Rošešoar i Poasonijer, i posle jednovremenog vatrenog dejstva po barikadama — prvoga dana iz 40, a drugog iz još većeg broja oruđa.

Drugi deo njegove kolone nastupao je kroz predgrađe Sen Marten ka predgrađu Tampl, ali nije postigao veće uspehe; treći deo kolone spuštao se niz bulevare ka trgu Bastilje, ali takođe nije daleko napredovao, pošto se tamo niz vrlo jakih barikada predao tek posle dugotrajnog suprotstavljanja žestokom bombardovanju. Tamo su kuće bile podvrgnute nemilosrdnom rušenju.

Divivjeova (Duvivier) kolona, koja je nastupala od Većnice, stalno je potiskivala ustanike neprekidnom artiljeriskom vatrom. Crkva Sen Žerve je bila zauzeta, veliki deo ulice Sent Antoan očišćen je u pravcu Većnice, a nekoliko kolona, koje su brzo nastupale ulicom duž obale i njoj paralelnim ulicama, zauzeli su most Damijet, preko koga su se ustanici kvarta Sent Antoan oslanjali na ostrva Sen Luj i Site. Kvart Sent Antoan bio je otsečen i ustanicima je ostalo samo da otstupe ka predgrađu, što su i učinili, vodeći žestoke borbe sa kolonom koja je nastupala obalom do ušća kanala Sen Marten i otuda uz kanal k bulevaru Burdon. Mali broj otsečenih bio je ubijen, a sasvim mali broj zarobljen.

Rezultat ove operacije bio je zauzeće kvartova Sent Antoan i trga Bastilje. Predveče je Lamorisjerovoj koloni pošlo za rukom da u celini osvoji bulevar Bomarše i da se na trgu Bastilje spoji sa Divivjeovim trupama.

Zauzeće mosta Damijet omogućilo je Divivjeu da protera ustanike sa ostrva Sen Luj i nekadašnjeg ostrva Luvje.[10]) On je to izvršio primenivši veoma okrutne, varvarske mere kao u Alžiru. Malo je delova grada u kojima je vatra teških oruđa izazvala toliku pustoš kao na ostrvu Sen Luj. Ali šta se to njih tiče? Zahvaljujući tome, ustanici su bili proterani ili pobijeni na mestu i »poredak« je slavio pobedu na krvlju zalivenim razvalinama.

Na levoj obali Sene ostalo je da se zauzme još jedna pretstraža. Austerlički most, koji istočno od kanala Sen Marten spaja predgrađe Sent Antoan sa levom obalom Sene, bio je jako zabarikadiran, a na levoj obali, tamo gde se most primiče trgu Mober, pred Botaničkom baštom, bio je obezbeđen jako utvrđenim mostobranom. Ovaj utvrđeni mostobran, poslednje ustaničko utvrđenje

[10]) Ostrvo Luvje je odvojeno od desne obale Sene uskim rukavom, a 1844 godine bilo je spojeno s kopnom. — Prim. red.

na levoj obali posle pada Panteona i trga Mober, bio je zauzet posle žestokog otpora.

Sledećeg dana, 26 juna, u rukama ustanika ostalo je samo predgrađe Sent Antoan i deo predgrađa Tampl. Ova dva predgrađa nisu sasvim pogodna za ulične borbe. Ona se sastoje iz dovoljno širokih i skoro pravih ulica, koje pružaju dovoljno prostora za tučenje artiljeriskom vatrom. Sa zapadne strane ona su dobro zaštićena kanalom Sen Marten, dok su sa severa, naprotiv, potpuno otvorena. Pet ili šest širokih i pravih ulica sa te strane vode pravo u središte predgrađa Sent Antoan.

Glavna utvrđenja bila su izgrađena na trgu Bastilje i u najvažnijoj ulici čitavog kvarta — u ulici Fobur Sent Antoan. Tamo su bile podignute izvanredno jake barikade — jedne od kamenih ploča kaldrme, a druge od greda. One su obrazovale ugao, okrenut unutra, da bi se oslabilo dejstvo artiljeriskih zrna, a delom i da bi se produžio odbranbeni front i omogućilo dejstvo unakrsne vatre. Granični zidovi između kuća za sprečavanje širenja požara bili su probijeni i na taj način čitav niz zgrada bio je međusobno povezan, tako da su ustanici, prema potrebi, mogli čas odozgo otvarati vatru po trupama, čas se ponovo zaklanjati iza barikada. Mostovi i kejovi kanala, kao i njima paralelne ulice, bili su jako utvrđeni. Jednom reči, oba predgrađa koja su ustanici zauzimali potsećala su na pravu tvrđavu, u kojoj su neprijateljske trupe svaki pedalj zemlje morale zauzimati borbom.

Ujutru 26 juna trebalo je da ponovo otpočne boj. Međutim, Kavenjak nije imao naročitu želju da baca svoje trupe u tu mrežu barikada. On je pretio bombardovanjem. Za to su bili dovučeni merzeri i haubice. Povedeni su pregovori. U to vreme Kavenjak je naredio da otpočne potkopavanje ispod najbližih kuća, — što je, verovatno, bilo moguće samo u ograničenom obimu zbog kratkoće vremena, kao i zbog kanala koji je s jedne strane štitio barikade — i da se iz već zauzetih kuća kroz probijene zidove (između kuća) organizuje unutrašnji saobraćaj sa susednim kućama.

Pregovori su bili prekinuti, a borba je ponovo počela. Kavenjak je naredio generalu Perou da krene u napad iz predgrađa Tampl, a generalu Lamorisjeru — sa trga Bastilje. Iz oba ova mesta bila je otvorena jaka artiljeriska vatra na barikade. General Pero je napredovao dosta brzo, zauzeo preostali deo predgrađa Tampl, a na nekoliko mesta stigao čak i do predgrađa Sent Antoan. Lamorisjer se sporije kretao. Prve barikade su izdržale pod njegovom vatrom, iako su prve kuće predgrađa bile zapaljene granatama. On je još jednom poveo pregovore. Sa časovnikom u ruci čekao je moment kada će imati zadovoljstvo da artiljeriskom vatrom zaspe najnaseljeniji kvart Pariza. Tada je deo ustanika, najzad, kapitulirao, dok je drugi deo, koji je bio napadnut sa bokova, posle kratke borbe, otstupio van granica grada.

To je bio kraj junskih borbi na barikadama. Pozadi gradskog rova strelci su još vodili borbu, ali ona već nije imala nikakvog značaja. Ustanici begunci bili su se raspršili po okolini i pojedinačno su bili pohvatani od strane konjice.

Dali smo ovaj čisto vojni opis borbi da bismo pokazali našim čitaocima sa kakvom su se hrabrošću, sa kakvom jednodušnošću, sa kakvom disciplinom i sa kakvom vojnom veštinom borili pariski radnici. Četrdeset hiljada radnika se borilo četiri dana i noći sa četvorostruko nadmoćnijim neprijateljem i samo za dlaku su bili daleko od pobede. Malo je još falilo pa da se učvrste u centru Pariza, da zauzmu Većnicu, da uspostave privremenu vladu i da udvostruče svoje brojno stanje, popunjavajući se kako iz redova stanovništva zauzetih delova grada, tako i iz mobilne garde, kojoj je tada bio potreban samo mali potstrek pa da pređe na stranu radnika.

Nemačke novine tvrde da je to bila odlučujuća bitka između crvene i trobojne republike, između radnika i buržoazije. Mi smo ubeđeni da ta bitka nije ništa odlučila, sem što je dovela do unutrašnjeg razdora među pobediocima. Uostalom, polazeći sa čisto vojne tačke gledišta, sav tok događaja pokazuje da će radnici pobediti u nedalekoj budućnosti. Ako su 40.000 pariskih radnika mogli dostići takvu moć u borbi sa četvorostruko nadmoćnijim protivnikom, šta onda može učiniti čitava masa pariskih radnika ako bude dejstvovala jednodušno i složno!

Kersozi je uhvaćen i u sadašnjem momentu verovatno je već pogubljen.[11]) Buržuji ga mogu pogubiti, ali mu ne mogu oduzeti slavu što je *prvi organizovao ulične borbe.* Oni ga mogu pogubiti, ali nikakva sila na svetu ne može sprečiti da se njegovi borbeni primeri ubuduće primenjuju u uličnim borbama. Oni ga mogu pogubiti, ali ne mogu sprečiti da on uđe u istoriju kao *prvi vojskovođa na barikadama.*

[11]) Engels je pisao članke neposredno iza događaja u Parizu, te, prirodno, nije u tom momentu mogao imati tačnih podataka o Kersozijevoj sudbini, kome je pošlo za rukom da izbegne pogubljenje. Kersozi — tvorac vojnog plana Junskog ustanka — kasnije je učestvovao u revolucionarnom pokretu u Francuskoj i u borbi za ujedinjenje Italije. — Prim. red.

23—24 JUNA U PARIZU*)

I

(Bez datuma)

Nalazimo još mnogo novih pojedinosti koje se odnose na borbu vođenu 23 juna. Materijal koji nam stoji na raspolaganju je neiscrpan; međutim, vreme nam dozvoljava da objavimo samo ono što je najkarakterističnije i najbitnije.

Junska revolucija pretstavlja sliku najžešće borbe, koja još nije viđena ni u Parizu, ni u čitavom svetu. Među svima revoluci-

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* II том, Москва, 1936 год., стр. 17—26.

jama, koje su se dosada dogodile, martovski dani u Milanu[1]) mogu se ubrojati u najteže borbe. Skoro goloruko stanovništvo od 170.000 ljudi razbilo je vojsku od 20.000 do 30.000 vojnika. Ali milanski martovski dani su dečja igra u poređenju sa junskim danima u Parizu.

Junska revolucija odlikuje se od svih dosadašnjih revolucija *potpunim otsustvom iluzija i zanosa.*

Narod ne stoji na barikadama, kao u februaru, i ne peva: »mourir pour la patrie« (umreti za otadžbinu). 23 juna se radnici bore za svoj opstanak i otadžbina je za njih izgubila svaki značaj. Marseljeza je, kao i druge uspomene iz Velike francuske revolucije, iščezla; narod i buržoazija vide da je revolucija koja počinje značajnija od revolucije 1789 i 1793 godine.

Junska revolucija — revolucija očajanja — protiče u nemom gnevu, u mračnoj ravnodušnosti očajanja. Radnici znaju da je to borba na život i smrt, i pred strašnom ozbiljnošću te borbe prestaje čak i veselo francusko oštroumlje.

U istoriji su poznata samo dva momenta slična toj borbi koja se u sadašnjem vremenu odigrava u Parizu: ustanak robova u Rimu i Lionski ustanak 1834 godine. Stara lionska parola »živeti radeći ili umreti u borbi« ponovo je oživela posle 14 godina i sada se blista na zastavama.

Junska revolucija je prva pocepala čitavo društvo na dva neprijateljska tabora — na istočni i zapadni Pariz. Nema više jedinstva Februarske revolucije — tog poetičnog jedinstva, punog zaslepljujućih iluzija i zavodljivih laži za koje je bio takav majstor slatkorečivi izdajnik Lamartin. Sada neumoljiva surova stvarnost ruši sva obećanja za nagodbu data 25 februara. Sada se februarski borci bore jedan s drugim i — što još nikada nije bilo — više nema pređašnje ravnodušnosti, i svaki čovek, koji je sposoban da nosi oružje, bori se s ove ili s one strane barikada.

Vojske koje se bore na ulicama Pariza isto su toliko mnogobrojne kao i vojske koje su se borile u Lajpciškoj bici naroda. Već sama ta činjenica dokazuje ogroman značaj Junske revolucije.

Ali, pređimo na opis borbe.

Ako se sudi po jučerašnjim obaveštenjima, moglo bi se pomisliti da barikade nisu dovoljno planski građene, ali današnja detaljna saopštenja govore obrnuto. Još nikada radnička odbranbena postrojenja nisu bila tako planski izgrađena i sa takvim hladnokrvnim proračunom.

[1]) 17 marta 1848 godine u Milanu, koji se tada nalazio pod vlašću Austrije, izbio je narodni ustanak pod parolom borbe za nacionalno prisajedinjenje Italiji. Neposredan povod za ustanak bile su vesti o revoluciji u Beču. 18 i 19 marta došlo je do krvoprolića u uličnim borbama sa austriskim trupama, koje su u tim borbama pretrpele velike gubitke. Austriske trupe su u početku bile potisnute na periferiju grada, a 21 marta su bile prinuđene da ga sasvim napuste. — Prim. red.

Grad je bio podeljen na dva tabora. Linija koja ih je razdvajala išla je severoistočnom ivicom grada, od Monmartra do kapije Sen Deni, a odatle duž ulice Sen Deni, preko ostrva Site i duž ulice Sen Žak do gradske kapije. Čitav prostor istočno od ove linije bili su zauzeli i utvrdili radnici. Sa zapada je napadala buržoazija, a otuda su joj takođe pristizala i pojačanja.

Od ranoga jutra narod je ćuteći počeo da podiže barikade. One su bile veće i jače nego ikada. Na barikadi pri ulazu u sentantoansko predgrađe vila se ogromna crvena zastava.

Bulevar Sen Deni bio je takođe jako utvrđen. Barikada na bulevaru, ulica Kleri i kuće pored nje, pretvorene u prave tvrđave, pretstavljali su skladan odbranbeni sistem. Ovde se, kako smo još juče objavili, razvila prva ozbiljna borba. Narod se borio neviđenom hrabrošću i sa preziranjem smrti. Jak odred nacionalne garde napao je s boka na barikade ulice Kleri. Veći deo branilaca barikada otstupio je. Samo je sedam muškaraca i dve žene, dve mlade prekrasne radnice, ostalo na mestu. Jedan od te sedmorice popeo se na barikadu sa zastavom u rukama, a ostali su počeli gađati. Nacionalna garda je odgovorila na vatru. Zastavnik je pao. Tada prekrasna visoka devojka, mlada radnica, ukusno odevena, s obnaženim rukama, hvata zastavu, prelazi preko barikade i ide u pravcu nacionalne garde. Vatra se produžavala, a buržuji nacionalne garde ubili su devojku baš u momentu kada se sasvim približila bajonetima. Druga radnica je odmah priskočila, zgrabila zastavu, podigla glavu svoje drugarice i, videći da je mrtva, počela je sa besom da baca kamenje na nacionalnu gardu. I ona je takođe pala pod plotunom buržuja.

Puškaranje se pojačavalo, gađalo se sa prozora, sa barikada. Redovi nacionalne garde su se proređivali. U tome je pristiglo pojačanje i barikada je bila zauzeta na juriš. Od sedam branilaca barikade živ je ostao samo jedan. Razoružali su ga i zarobili. Lavovi i berzanski vuci Druge legije izvršili su ovaj »herojski podvig« nad sedam radnika i dve mlade radnice.

Posle spajanja dva korpusa i zauzimanja barikada odjedanput je nastalo zatišje, puno nemira, ali nije dugo trajalo. Hrabra nacionalna garda otvara brzu paljbu protiv goloruke i mirne gomile ljudi koja je zauzimala deo bulevara. Gomila se u strahu razbegla. Međutim, barikade nisu bile zauzete. Tek je oko tri časa, kada je stigao Kavenjak sa trupama i konjicom, posle duge borbe bio zauzet bulevar do kapije Sen Marten.

Nekoliko barikada bilo je podignuto u predgrađu Poasonijer, a jedan od njih na uglu Lafajetove aleje, gde su ustanicima mnoge kuće služile kao tvrđave. Njima je komandovao jedan oficir nacionalne garde. Na njih su napadali: 7 laki pešadiski puk, mobilna garda *(garda mobile)* i nacionalna garda. Borba je vođena pola časa. Najzad, trupe su pobedile, ali tek pošto su pretrpele gubitke od

100 ubijenih i ranjenih ljudi. Ovaj sukob se dogodio u tri časa popodne.

Barikade su bile podignute preko puta Palate pravde, kao i na ulici Konstanten, na obližnjim ulicama i na mostu Sen Mišel, na kome se lepršala crvena zastava. Posle dugotrajne borbe bile su zauzete i ove barikade.

Diktator Kavenjak je postavio svoju artiljeriju na most Pariske bogorodice (Notr Dam). On je otuda tukao ulice Planš Mibre, Site, lako dosežući čak i barikade u ulici Sen Žak.

Poslednja ulica bila je pregrađena bezbrojnim barikadama, a njene kuće su bile pretvorene u prave tvrđave. Ovde je mogla dejstvovati samo artiljerija i Kavenjak se nije kolebao ni jednog trenutka da je upotrebi. Celo popodne se razlegala grmljavina topova. Karteči su se rasprskavali na ulicama. U sedam časova uveče držala se još samo jedna barikada. Broj ubijenih bio je veoma veliki.

Na mostu Sen Mišel i na ulici Sent Andre dez Ar takođe su gađali topovima. Na samoj ivici severoistočne periferije grada, u ulici Šato Landon, gde je otišla jedna trupna jedinica, barikada je takođe bila tučena vatrom iz topova.

Posle podne se sve više pojačavalo puškaranje u severoistočnim predgrađima. Stanovnici predgrađa La Vilet, Panten i dr. priskakali su u pomoć ustanicima. Barikade su neprekidno ponovo podizane u velikom broju.

Na ostrvu Site odred republikanske garde, pod izgovorom bratimljenja sa ustanicima, provukao se između dve barikade i otvorio vatru. Narod se s ogorčenjem bacio na izdajnike i uništio ih. Nije se spaslo više od 20 ljudi.

Borba se svakog minuta sve više pojačavala na svima tačkama. Artiljeriska vatra se produžavala sve do pada mraka. Kasnije se prešlo na puščanu vatru, koja je trajala do kasno u noć. Još u 11 časova po čitavom Parizu odjekivali su trubni znaci za uzbunu, a u ponoć se još čulo puškaranje prema Bastilji. Trg Bastilje sa svima prilazima u celini je bio u vlasti ustanika. Sentantoansko predgrađe, glavno središte njihovih snaga, bilo je jako utvrđeno. Na bulevarima, od ulice Monmartr do trga Tampl, u gustim redovima stajale su: konjica, pešadija, nacionalna i mobilna garda.

U 11 časova uveče broj ubijenih i ranjenih dostizao je 1.000 ljudi.

To je bio prvi dan Junske revolucije, dan kome nije bilo ravnog u revolucionarnim analima Pariza. Pariski radnici su se borili sasvim sami sa naoružanom buržoazijom, sa mobilnom gardom, sa nanovo organizovanom republikanskom gardom, s operativnim (liniskim) trupama svih rodova vojske. Oni su istrajali u borbi sa besprimernom hrabrošću koja se može uporediti samo sa isto tako žestokom surovošću protivnika. Može se oprostiti jednom Gizeru,

Radeckom, Vindišgrecu, kada se vidi sa kakvim je oduševljenjem pariska buržoazija vršila pokolj koji je Kavenjak priredio.

Noću 23/24 juna »Društvo za prava čoveka«, koje je osnovano 11 juna, odlučilo je da iskoristi ustanak u interesu *crvene zastave* i u skladu sa tim rešilo da uzme učešće u njemu. Ono se radi toga skupilo na sednicu na kojoj su bile preduzete neophodne mere i određena dva stalna komiteta.

II

Celu noć je u Parizu vladalo ratno stanje. Jake straže bile su raspoređene po bulevarima i trgovima.

U četiri časa ujutru odjeknuli su trubni znaci za uzbunu. U sve kuće su ulazili oficiri u pratnji nekoliko vojnika nacionalne garde i izvodili pripadnike odreda koji nisu hteli da im se dobrovoljno priključe.

U to isto vreme se ponova razlegla grmljavina topova, najjače oko mesta Sen Mišel, mesta na spoju ustanika na levoj obali sa ustanicima na ostrvu Site. General Kavenjak, kome je ujutru dato zvanje diktatora, gori od želje da se svim svojim snagama obruši na ustanike. Uoči toga dana artiljerija je upotrebljavana samo izuzetno i gađala je većinom kartečom. Danas su artiljeriskoj vatri izložene ne samo barikade na svima tačkama, već i kuće. Tuku ne samo kartečom već i zrnima, granatama i raketama.

U gornjem delu predgrađa Sen Deni ujutru je počela jaka borba. Blizu severnog puta ustanici su zauzeli kuću u izgradnji i nekoliko barikada. Prva legija nacionalne garde krenula je u napad, ali bez uspeha. Ona je ispalila svoju municiju i izgubila 50 ljudi, poginulih i ranjenih. Jedva se održala do dolaska artiljerije (oko 10 časova). Kuća i barikade su bile do temelja razrušene artiljerijom.

Trupe su ponovo zauzele severni put. Borba u tom kraju (zvanom Klo Sen Lazar, koji su »Kelnske novine« pretvorile u dvorac Sen Lazar) još je dugo trajala i vodila se veoma žestoko. »To je prava klanica«, — piše dopisnik jednog belgiskog lista. Kod gradskih kapija Rošešoar i Poasonijer uzdizale su se jake barikade. Na Lafajetovoj aleji barikade su bile opet podignute, ali su posle podne porušene artiljeriskom vatrom.

Barikade u ulicama Sen Marten, Rabito i Gran Šante takođe su bile zauzete uz pomoć artiljerije.

Kafana Kizinije, prema mostu Sen Mišel, razrušena je artiljeriskom vatrom.

Najjača borba se odigrala danju posle tri časa na Cvetnom keju. Ovde je 600 ustanika bilo zauzelo prodavnicu odela *»A la belle Jardinière«* i pretvorilo je u utvrđenje. Artiljerija i pešadija otpočele su napad. Ugao jednog zida srušio se. Kavenjak, koji je upravljao vatrom, predložio je ustanicima da se predadu, preteći

im da će ih u protivnom uništiti. Ustanici su odbili predaju. Bombardovanje je ponovljeno. Najzad su bile bačene zapaljive rakete i granate. Kuća je razrušena do temelja. 80 ustanika ležalo je pod ruševinama.

U predgrađu Sen Žak, oko Panteona, radnici su se zabarikadirali sa svih strana. Trebalo je zauzimati svaku kuću kao u Saragosi.[2]) Pokušaji diktatora Kavenjaka da zauzme ove kuće na juriš bili su sasvim bezuspešni, te je ovaj grubi alžirski vojnik izjavio da će, ako se ne predadu, spaliti ustanike koji ih brane. Na ostrvu Site devojke su gađale sa prozora vojnike i građansku miliciju. I tamo su se morale upotrebiti haubice da bi se postigao bilo kakav uspeh.

Jedanaesti bataljon mobilne garde, koji je želeo da se bori na strani ustanika, razbile su trupe i nacionalna garda. Tako se, bar govori.

Oko podne je nadmoćnost bila potpuno na strani ustanika. Sva predgrađa — Batinjol, Monmartr, La Šapel, La Vilet, jednom reči — čitava spoljašnja periferija Pariza, od Batinjola do Sene, i veći deo leve obale Sene bili su u njihovim rukama. Oni su ovde zaplenili 13 topova, ali ih, ipak, nisu upotrebili. U centru, na ostrvu Site i u donjem delu ulice Sen Marten oni su prilazili gradskoj Većnici koju su branili jaki odredi. Bez obzira na to, kao što je Bastid (Bastide) izjavio u Skupštini, ustanici su otprilike za jedan čas mogli zauzeti gradsku Većnicu. Usled panike, koju je izazvala ova izjava, bilo je odlučeno da se proglasi diktatura i objavi opsadno stanje. Tek što je dobio punomoćja, Kavenjak je pribegao knajnje surovim merama, kakve se nikada nisu primenjivale u civilizovanom gradu i na kakve se nije odlučio čak ni Radecki u Milanu. Narod je ponovo bio isuviše velikodušan. Da je na rakete i haubice odgovorio paljevinom, do večeri bi bio pobedilac. Međutim, narod nije ni pomišljao da se koristi tim istim oružjem kojim su dejstvovali njegovi neprijatelji.

U naoružanju ustanika većinom je bila nitroceluloza (Schiessbaumwolle) koju su u većoj količini proizvodili u predgrađu Sen Žak i u Mare. Zrna su izlivali na trgu Mober.

Vlada je neprekidno dobijala pojačanja. Čitavu noć su u Pariz pristizale trupe: nacionalna garda je stigla iz Pantoaza, Ruana, Melena, Nanta, Amijena, Avra. Trupe su bile privučene iz Orleana, a artiljerija i pioniri iz Arasa i Duea. Iz Orleana je stigao jedan puk. Ujutro 24 juna u grad je stiglo 500.000 metaka i 12 sanduka sa granatama iz Vensana, ali su železnički radnici porušili prugu između Pariza i Sen Denija da bi se onemogućilo dovoženje pojačanja.

---

[2]) Ima se u vidu opsada Saragose koja je izvršena od strane francuske vojske 1808—1809 godine; karakteristična je po izvanrednoj upornosti odbrane. Detaljnije o ovome vidi u Engelsovom članku *Saragosa — Pariz,* na str. 509 ove knjige. — Prim. red.

Najzad, blagodareći objedinjenim snagama i nečuvenoj svireposti, ustanici su potisnuti popodne 24 juna.

Sa kakvom žestinom se borila nacionalna garda i kako je ona jasno shvatila da se radi o njenom opstanku, vidi se iz toga što je ne samo Kavenjak, no i sama nacionalna garda htela da *spali* čitav kvart Panteona.

Za glavna komandna mesta napadnih trupa bile su određene tri tačke: Kapija Sen Deni, gde je komandovao general Lamorisjer; gradska Većnica, gde se nalazio general Divivje sa 14 bataljona i trg Sorbone, odakle je general Damem napadao na predgrađe Sen Žak.

Oko podne su bili zauzeti prilazi ka trgu Mober, a sam trg je bio okružen. U jedan čas trg se predao. Pri tome je poginulo 50 ljudi iz mobilne garde. U isto vreme, posle jakog i dugotrajnog vatrenog dejstva, bio je zauzet Panteon ili se, bolje reći, predao. 1.500 ustanika, koji su se ovde branili, predalo se, verovatno, zbog pretnji Kavenjaka i gnevom raspaljene buržoazije da će zapaliti ceo kvart.

»Zaštitnici poretka« su, međutim, sve dalje prodirali bulevarima i zauzimali barikade po obližnjim ulicama. Na ulici Tampl radnike su potisli do ugla ulice Lakorderi. Borba se produžavala na ulici Bušera, kao i s one strane bulevara u predgrađu Tampl. U ulici Sen Marten još su se čuli pojedini pucnji. Na uglu Sv. Evstahije još se držala jedna barikada.

Oko 7 sati uveče generalu Lamorisjeru su pristigla dva bataljona nacionalne garde iz Amijena. Njih su odmah poslali da opkole barikade pozadi Šato d'Oa. U to vreme predgrađe Sen Deni već je bilo očišćeno i mirno, kao i skoro čitava leva obala Sene. Ustanike su delimično opkolili u Mareu i u sentantoanskom predgrađu. Međutim, ova dva kvarta razdvojena su bulevarom Bomarše i kanalom Sen Marten, koji se nalazi pozadi bulevara i koji je bio potpuno pristupačan trupama.

General Damem, koji je komandovao mobilnom gardom, bio je ranjen u nogu u ulici Estrapad. Rana nije opasna. Deputati Biksio i Dornes (Dornés) takođe nisu ozbiljno ranjeni, kako se ranije mislilo.

Rana generala Bedoa (Bedeau) takođe je laka.

Oko 9 časova predgrađa Sen Žak i Sen Marten bila su u suštini već zauzeta. Borba je bila neobično žestoka. Tamo je komandovao general Brea.

General Divivje u gradskoj Većnici nije imao takav uspeh. Ipak, ustanici su i tamo bili razbijeni.

General Lamorisjer, bez obzira na uporan otpor, očistio je predgrađa Poasonijer, Sen Deni i Sen Marten do gradskih kapija. Radnici su se držali još samo u Klo Sen Lazaru; oni su se zabarikadirali u bolnici »Luj Filip«.

U 9.30 časova uveče ove iste podatke saopštio je pretsednik Narodnoj skupštini. Pri tome je nekoliko puta protivrečio samome sebi. On je priznavao da u predgrađu Sen Marten još traje jaka vatra.

Uveče 24 juna položaj je bio ovakav. Ustanici su još vladali polovinom teritorije koju su bili zauzeli 23 ujutru. U tu teritoriju ulazio je istočni deo Pariza, predgrađa Sen Marten i Mare; Klo Sen Lazar i nekoliko barikada kod Botaničke bašte sačinjavali su pretstraže.

Sav ostali deo Pariza nalazio se u rukama vlade.

U ovoj očajničkoj borbi naročito pada u oči bes sa kojim su se borili »zaštitnici poretka«. Oni, koji su se ranije toliko uzbuđeno i bolećivo odnosili prema svakoj kapi »krvi građana«, i koji su čak bili pali u sentimentalno raspoloženje zbog smrti gradskog gardiste, koja se dogodila 25 februara, — sada su ti isti buržuji ubijali radnike kao divlje zveri. U redovima nacionalne garde, u Narodnoj skupštini nije bilo ni reči saučešća, ni reči o pomirenju, ni najmanje sentimentalnosti, već jasno izražena mržnja, hladna zloba prema radnicima ustanicima. Buržoazija potpuno svesno sa njima vodi borbu do istrebljenja. Bez obzira na to da li će ona sada pobediti ili će biti razbijena, radnici će u duši tajiti strašnu osvetu prema njoj. Posle ovakvih borbi, kakve su se odigravale u toku ta tri junska dana, moguć je samo *teror* — s jedne ili s druge strane.

Izneću još neke podatke iz pisma kapetana republikanske garde o događajima 23 i 24 juna: »Pišem vam pod pucnjavom pušaka i grmljavinom topova. U dva časa zauzeli smo tri barikade pri kraju mosta kod crkve Pariske bogorodice (Notre-Dame), zatim smo prodrli k ulici Sen Marten i prošli celom njenom dužinom. Izlazeći na bulevar videli smo da je napušten i pust kao u dva časa ujutru. Prošli smo uz predgrađe do Tampla. Ne došavši do kasarne, zaustavili smo se. Na 200 koraka uzdizala se impozantna barikada, okružena sa još nekoliko drugih i branjena od strane 2.000 ljudi. Dva časa smo sa njima vodili bezuspešne pregovore. Najzad je oko 6 časova stigla artiljerija. Tada su ustanici otvorili vatru.

Topovi su počeli odgovarati i do 9 časova su se cigle rasturale na sve strane i prskali prozori od treska granata. Vatra je bila užasna. Krv je tekla potocima. U tome je počela strašna oluja. Svuda, kuda god pogledaš, vidiš kaldrmu crvenu od krvi. Moji ljudi su padali pogođeni ustaničkim kuršumima. Ustanici su se branili kao lavovi. Dvadeset puta smo kretali u napad, dvadeset puta su nas odbijali. Broj poginulih je ogroman, broj ranjenih još veći. U 9 časova zauzeli smo barikade na juriš, nožem. Danas (24 juna), u tri časa ujutru, još smo na nogama. Neprekidno se razleže pucnjava. Centar je u Panteonu. Ja sam u kasarni. Čuvamo *zarobljenike*, koje privode svakog minuta. Među njima ima mnogo ranjenih. Neke od njih *odmah streljaju*. Od svojih 112 ljudi izgubio sam 53«.

25 JUN*)

Borba je svakim danom postajala sve napregnutija, žešća i bešnja. Buržoazija je utoliko srditije istupala protiv ustanika ukoliko je jasnije postajalo da njena surovost neće odmah dovesti do cilja, ukoliko se više zamarala borbama, noćnim stražarenjem i bivakovanjem, ukoliko se više bližio čas njene krajnje pobede.

Buržoazija nije proglasila radnike prosto neprijateljima koje treba pobediti, već *neprijateljima društva* koje treba uništiti. Ona je razglasila apsurdnu klevetu kao da radnici, koje je sama nasiljem izazvala na ustanak, misle samo na pljačku, paljevine i ubistva, da su radnici banda razbojnika koje treba ubijati kao divlje zveri. Međutim, ustanici, koji su u toku tri dana u svojim rukama držali znatan deo grada, ponašali su se veoma plemenito. Da su primenili ista takva surova sredstva kao buržuji i njihove sluge pod Kavenjakovim voćstvom, Pariz bi bio pretvoren u gomilu ruševina, ali bi ustanici odneli pobedu.

Kakvo je varvarstvo ispoljila buržoazija u toj borbi može se videti iz svih detalja ustanka. O kartečima, bombama i zapaljivim raketama ne treba ni govoriti. Jasno je utvrđeno da prema *pobeđenima na većini zauzetih barikada uopšte nisu imali nikakve milosti.* Buržuji su ubijali svakog bez izuzetka ko im je pao pod ruku. Uveče 24 juna na Opservatoriskoj ulici je bez suđenja i isleđenja streljano više od 50 zarobljenih ustanika. »To je rat do istrebljenja«, — kliče dopisnik lista *Indépendance belge*, koji je i sam buržoaska novina. Na svim barikadama vladalo je uverenje da će sve ustanike bez izuzetka likvidirati na mestu. Kada je Laroššaklen izjavio u Narodnoj skupštini da je neophodno otstraniti takvo ubeđenje, buržuji mu nisu dali čak ni da doreče misao i digli su takvu larmu da je pretsednik bio prinuđen da stavi kapu na glavu i prekine sednicu. Kada je zatim i sam g. Senar (vidi niže saopštenje o zasedanju Skupštine) hteo da kaže nekoliko licemernih reči o milosrđu i izmirenju, ponovo se digla isto takva larma. Buržuji nisu hteli ni da čuju o milosti. Bez obzira na opasnost od gubitka dela svoje imovine zbog bombardovanja, oni su čvrsto odlučili da jedanput zauvek unište neprijatelje poretka, pljačkaše, razbojnike, palikuće i komuniste.

Pri tome buržuji ipak nisu ispoljili onaj heroizam koji su buržoaske novine nastojale da im na svaki način pripišu. Iz današnjeg saopštenja o zasedanju Narodne skupštine se vidi da je nacionalna garda bila paralizovana strahom; iz saopštenja svih novina najrazličitijih pravaca, bez obzira na sve visokoparne fraze, vidi se da se nacionalna garda prvog dana ustanka pojavila na zboru u malom broju i da je Kavenjak drugog i trećeg dana bio

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 42—46.

Napisano na nemačkom jeziku 28 juna 1848. Prvi put štampano u *Neue Rheinische Zeitung*-u 29 juna 1848.

prinuđen da diže gardiste iz postelje i da ih pomoću podoficira i četiri vojnika šalje u borbu. Bez obzira na svoju fanatičnu mržnju prema radnicima-ustanicima, buržuji nisu mogli savladati svoj prirodni kukavičluk.

Radnici su se, naprotiv, borili s neviđenom hrabrošću. Bez obzira na to što im je postajalo sve teže nadoknađivati svoje gubitke, što su ih sve više pritiskivale nadmoćnije snage protivnika, oni se ni za trenutak nisu podavali umoru. Oni su već 25 juna ujutro morali uvideti da se šanse za pobedu odlučno okreću protiv njih. Sa svih strana su u velikom broju pristizale nove trupe; u Parizu su se prikupljale krupne jedinice nacionalne garde iz predgrađa i iz udaljenijih gradova. Liniskih trupa, koje su 25 juna učestvovale u borbi, bilo je za 40.000 ljudi više od normalnog brojnog stanja posade; mobilna garda je istavila od 20 do 25.000 ljudi; tome treba dodati nacionalnu gardu Pariza i drugih gradova, kao i nekoliko hiljada ljudi republikanske garde. Ukupno brojno stanje oružanih snaga koje su istupile protiv ustanika 25 juna nije bilo manje od 150—200.000 ljudi. Snage radnika su jedva dostizale jednu četvrtinu toga broja; osim toga, radnici su imali manje borbenih sredstava, nisu imali nikakvog vojnog rukovodstva niti ijednog upotrebljivog topa. No, oni su se bez reči, sa izvanrednom hrabrošću, borili protiv neprijatelja koji je imao ogromnu nadmoćnost snaga. Sve nove i nove mase vojnika brzo su ubacivane u breše koje su teška oruđa pravila u barikadama; radnici su ih ćutke dočekivali; svuda su se borili do poslednjeg čoveka, i tek tada je barikada prelazila u ruke buržuja. Ustanici su na Monmartru objavili stanovništvu: ili će oni nas uništiti, ili ćemo mi njih, ali mi nećemo otstupiti, i molite boga da mi pobedimo, jer ćemo u protivnom spaliti ceo Monmartr. Ta pretnja, iako nije privedena u delo, prikazuje se, naravno, kao »gnusni plan«, dok se Kavenjakove bombe i zapaljive rakete smatraju »uspešnim vojnim merama koje izazivaju opšte divljenje!«

25 juna ujutru ustanici su držali sledeće položaje: Klo sen Lazar, predgrađe Sent Antoan i Tampl, Mare i kvart Sent Antoan.

Klo sen Lazar (bivše manastirsko vlasništvo) sam po sebi pretstavlja veće parče zemljišta, delom zauzeto sagrađenim, a delom nedovršenim zgradama, projektovanim ulicama, itd. U samoj sredini toga predela nalazi se Severna železnička stanica. U tom kvartu, u kome se nalazi mnoštvo bez reda razbacanih zgrada i, sem toga, velika količina građevinskog materijala, ustanici su podigli moćnu tvrđavu. Njen centar je postala bolnica »Luj Filip« koja je bila u izgradnji; oni su podigli ogromne barikade, koje su, po rečima očevidaca, bile potpuno nepristupačne. Iza barikada se nalazio strmi i od ustanika posednuti gradski bedem. Od toga mesta su njihova utvrđenja dopirala do ulice Rošoar, odnosno do rejona straža na ulazima u grad. Straže Monmartra bile su jako utvrđene,

a Monmartr su u celini zauzeli ustanici. 40 topova, koji su ih u toku dva dana tukli, još ih nisu mogli slomiti.

Ponovo su ceo dan tukli ta utvrđenja iz 40 topova; na kraju krajeva, u 6 časova uveče, zauzete su dve barikade na ulici Rošoar, a uskoro zatim i Klo sen Lazar.

Na bulevaru Tampl mobilna garda je u 10 časova pre podne zauzela nekoliko zgrada, iz kojih su ustanici gađali nastupajuće trupe. »Zaštitnici poretka« su se približili gotovo do bulevara Fij di Kalver. Međutim, ustanici u predgrađu Tampl su sve dalje potiskivani, kanal Sen Marten je delimično bio zauzet, a šire i prave ulice bile su izložene jakoj artiljeriskoj vatri i sa strane kanala i sa strane bulevara. Borba je bila izvanredno žestoka. Radnici su bili potpuno svesni toga da neprijatelj ovde napada sam centar njihovih položaja. Oni su se žestoko branili. Polazilo im je za rukom da čak povrate ranije izgubljene barikade. Ali, posle duge borbe, oni su bili razbijeni od strane neprijatelja koji je bio nadmoćniji po broju i naoružanju. Barikade su zauzimane jedna za drugom; kad je pala noć, bilo je pored ostalog zauzeto i predgrađe Tampl; nastupajući bulevarom i kanalom, neprijatelj je takođe ovladao prilazima predgrađa Sent Antoan i nekolikim barikadama u tom predgrađu.

General Divivje je polako ali uporno nastupao kod Većnice. On je sa strane kejova obuhvatio barikade na ulici Sent Antoan i iz teških oruđa tukao ostrvo Sen Luj i nekadašnje ostrvo Luvje. Ovde se takođe odigrala izvanredno žestoka borba, o kojoj, međutim, nema detaljnih podataka; zna se samo to da su u četiri časa bili zauzeti zgrada devetog okruga i obližnje ulice, da su barikade na ulici Sent Antoan zauzimane na juriš jedna za drugom i da je bio zauzet most »Damijet« kojim se prilazi ostrvu Sen Luj. Padom noći ustanici u tom rejonu bili su svuda potisnuti i očišćeni svi prilazi trga Bastilje.

Na taj način, ustanici su bili istisnuti iz svih gradskih rejona, izuzev sentantoanskog predgrađa. A to je bio njihov najjači položaj. Mnogobrojni pristupi tome predgrađu — istinskom ognjištu svih pariskih ustanaka — bili su naročito vešto utvrđeni. Barikade, postavljene pod uglom jedna prema drugoj, tako da su se uzajamno branile, a povrh toga podržavane unakrsnom vatrom iz kuća, pretstavljale su jake prepreke za napadače. Juriš na te barikade morao je stajati ogroman broj žrtava.

Pred tim utvrđenjima ulogorili su se buržuji ili, tačnije, njihove sluge. Toga dana nacionalna garda gotovo nije dejstvovala. Uglavnom su dejstvovale liniske trupe i mobilna garda; nacionalna garda je držala mirne i već od ranije zauzete delove grada.

Republikanska i mobilna garda su se ponašale gore od svih. Republikanska garda, reorganizovana i pročišćena, obračunavala se

s većom surovošću s radnicima, i u borbi protiv njih sticala je slavu republikanske municipalne garde.[1])

Mobilna garda, napabirčena uglavnom od pariskog lumpenproletarijata, za kratko vreme svoga postojanja, blagodareći dobroj plati, već je uspela da se pretvori u istinsku pretorijansku gardu, koja uvek istupa na strani onoga ko ima vlast u rukama. Organizovani lumpen-proletarijat istupio je protiv neorganizovanog radnog proletarijata. Kao što je i trebalo očekivati, lumpen-proletarijat se stavio na raspolaganje buržoaziji, slično kao što su se lazaroni[2]) u Napulju stavili na raspolaganje Ferdinandu. Jedino su prešli na stranu ustanika oni delovi mobilne garde koji su se sastojali od *istinskih* radnika.

Kako odvratan utisak čini sve to što se sada događa u Parizu! Nedavne prosjake, skitnice, varalice, ulične mangupe i džeparoše, od kojih se sada sastoji mobilna garda — ljude koje je u martu i aprilu svaki buržuj smatrao dalje nepodnošljivom bandom lopova i razbojnika, sposobnom za izvršenje svakakvih zločina — sada tu bandu razbojnika maze, hvale, obasipaju novcem i nagradama zato što su se ti »mladi heroji«, ta »deca Pariza«, čija se hrabrost tobože ne može opisati, s izvanrednom hrabrošću peli na barikade itd., zato što su ti ljudi, koji su se u februaru bez predomišljanja tukli na barikadama, sada gađali proletere kao ranije vojnike; zato što su bili potkupljeni, što su za 30 sua[3]) dnevno pristali da ubijaju svoju braću! Hvala tim podmitljivim skitnicama, jer su za 30 sua dnevno ubijali najbolji, najrevolucionarniji deo pariskih radnika!

Hrabrost s kojom su se radnici borili zaista je bila za divljenje. Puna tri dana držalo se 30 do 40.000 radnika protiv više od 80.000 vojnika i 100.000 nacionalnih gardista, protiv kartečа, bombi i zapaljivih raketa, protiv »plemenitog« vojnog iskustva generala koji nisu prezali od primene alžirskih metoda! Radnici su razbijeni i znatan deo ih je uništen. Njihovim palim borcima neće biti ukazane počasti kao žrtvama jula i februara[4]), ali će im istorija dodeliti posebno mesto kao žrtvama prve odlučne bitke proletarijata.

---

[1]) Aluzija na kraljevsku gradsku gardu koja je branila presto Luja Filipa za vreme ustanka u Parizu u februaru 1848 godine. Prim. red.

[2]) Prezrivo ime deklasiranih lumpen-proleterskih elemenata u kraljevini obe Sicilije (Napuljskoj kraljevini), koje su više puta koristili reakcionarno-monarhistički krugovi u borbi protiv demokratskog i liberalnog pokreta. Ovde se ima u vidu učešće lazarona u gušenju narodnog ustanka u Napulju 15 maja 1848, upravljenog protiv kontrarevolucionarnog napada kralja Ferdinanda II i njegove klike na ustav. Inače, lazaroni su dobili ime po ubogom Lazaru. — Prim. red.

[3]) Jedan su (sou) je dvadeseti deo franka, tj. pet santima ili para. — Prim. red.

[4]) Misli se na dve buržoaske revolucije u Francuskoj — u julu 1830 i u februaru 1848 godine. Julska revolucija dovela je do pada monarhije Burbona (koja je bila restaurirana 1815 godine i koja se oslanjala na krupne zemljoposednike) i ustanovljavanja Julske monarhije (na čelu s Orleanskom

REVOLUCIJA I KONTRAREVOLUCIJA U NEMAČKOJ*)

(članci)

XIII — PRUSKA USTAVOTVORNA SKUPŠTINA

Nacionalna skupština[1])

1 novembra pao je Beč[2]), a 9 istog meseca raspuštanje Ustavotvorne skupštine u Berlinu pokazalo je koliko je taj događaj odjednom podigao duh i snagu kontrarevolucionarne partije u čitavoj Nemačkoj.

O događajima u leto 1848 godine u Pruskoj nema mnogo da se kaže. Ustavotvorna skupština ili, tačnije, »Skupština, izabrana sa ciljem da postigne saglasnost sa krunom u pogledu ustava«, i njena većina koja se sastojala od pretstavnika buržoazije, odavno je izgubila svako poštovanje javnosti, pošto je ta Skupština, iz straha od energičnijih elemenata stanovništva, povlađivala sve intrige dvora. Ona je potvrdila ili, tačnije, obnovila omrznute feudalne privilegije i na taj način izdala slobodu i interese seljaštva. Ona se pokazala nesposobnom ne samo da izradi ustav, nego i da bar donekle poboljša opšte zakonodavstvo. Ona se bavila skoro isključivo sitnim teoriskim distinkcijama, praznim formalnostima i pitanjima ustavne etike. Skupština je u suštini pre bila škola parlamentarne *savoir vivre* (veštine ponašanja) njenih članova, nego ustanova koja bi mogla koliko toliko odgovarati interesima naroda.

---

dinastijom koja se oslanjala na finansisku oligarhiju). Posle Februarske revolucije 1848 godine Julska monarhija je zamenjena buržoaskom republikom (tzv. Drugom Republikom) u kojoj je vlast bila dostupna svim slojevima buržoazije. — Prim. red.

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 47—59. Napisano na engleskom jeziku u martu i u avgustu-septembru 1852 godine. Prilikom slanja u redakciju *New York Daily Tribune*-a članke je pregledao i potpisao K. Marks. Prviput štampano u *New York Daily Tribune*-u 17 aprila, 18 septembra i 2 oktobra 1852 godine.

[1]) Naslove članaka dala je Marksova kćer Eleonora Marks u prvom posebnom izdanju dela *Revolucija i kontrarevolucija u Nemačkoj,* koje je ona pripremila i koje je izašlo u Londonu 1896 godine. U orginalu od 17 aprila 1852 stoji naslov »Nemačka. XIII. Revolucija i kontrarevolucija«, a u ostalim člancima samo »Nemačka« i redni brojevi XVII i XVIII. — Prim. red.

[2]) 6 oktobra 1848 godine u Beču je buknuo narodni ustanak zbog pokušaja kontrarevolucionarne monarhističke klike, podržane od krupne buržoazije, da likvidira sve tekovine Martovske buržoaske revolucije 1848 godine u Austriji i da uspostavi apsolutistički režim. Vlast u Beču preuzeli su ustanici (bečki radnici, zanatlije, trgovci, studentska akademska legija, nacionalna garda), ali je carska klika — zbog otsustva jedinstva u taboru ustanika i neodlučnosti sitnoburžoaskih rukovodilaca ustanka — uspela da zauzme Beč i da u krvi uguši ustanak posle žestokih borbi od 24 oktobra do 1 novembra 1848. — Prim. red.

Osim toga, u Skupštini nije bilo koliko-toliko postojane većine, te je apsolutna većina skoro uvek zavisila od neodlučnog *»centra«*, koji je svojim kolebanjem čas levo, čas desno i *vice versa* (obrnuto) oborio prvo Kamphauzenovu vladu, a zatim vladu Auersvald - Hanzeman. Ali, dok su liberali ovde, kao i svuda, ispuštali iz ruku mogućnosti koje su im se pružale, dvor je reorganizovao svoje snage koje su se sastojale od plemstva i najzaostalijeg dela seoskog stanovništva, kao i od vojske i birokratije. Posle Hanzemanovog pada bila je obrazovana vlada od birokrata i oficira, odreda okorelih reakcionara, koja je, međutim, prividno bila spremna da uzme u obzir zahteve parlamenta. A Skupština, koja se pridržavala pogodnog principa koji glasi da su »važne mere, a ne ljudi«, bila je stvarno toliko nasamarena da je aplaudirala toj vladi; ona pri tome, naravno, nije obraćala nikakvu pažnju na gotovo otvoreno prikupljanje i organizovanje kontrarevolucionarnih snaga koje je ta ista vlada vršila. Najzad, kada je pad Beča poslužio kao signal, kralj je smenio te ministre i zamenio ih »ljudima od akcije« na čelu sa sadašnjim ministrom pretsednikom Mantojfelom. Tada se sanjiva Skupština odjedanput probudila pred licem opasnosti. Ona je izglasala nepoverenje kabinetu (vladi), na koje je kao odgovor odmah izdat ukaz o premeštanju sedišta Skupštine iz Berlina, gde bi ona u slučaju konflikta, mogla računati na podršku masa, u Brandenburg, malu provincisku varošicu, koja se potpuno nalazila u vlasti vlade. Skupština je, ipak, izjavila da se bez njene sopstvene saglasnosti ne mogu odlagati njena zasedanja, niti se ona može premestiti u drugo mesto, ni raspustiti. U međuvremenu, u Berlin je ušao general Vrangel na čelu vojske od skoro 40.000 ljudi. Na sastanku pretstavnika gradskih vlasti i oficira nacionalne garde odlučeno je da se ne pruža otpor. I, evo, sada, pošto su Ustavotvorna skupština i liberalna buržoazija, koja stoji uz nju, dozvolile objedinjenoj reakcionarnoj partiji da ovlada svim važnim pozicijama i dopustile da im istrgnu iz ruku skoro sva sredstva za odbranu, počela je velika komedija »pasivnog i legalnog otpora«, koja je, po njihovoj zamisli, trebalo da se pretvori u podražavanje slavnom Hempdenovom primeru i prvim dejstvima Amerikanaca u toku Rata za nezavisnost.[3]) U Berlinu je bilo proglašeno opsadno stanje, no Berlin je ipak ostao miran; vlada je raspustila nacionalnu gardu, koja je s najvećom tačnošću predala svoje oružje. Skupštinu su u toku dve nedelje terali s jednog na drugo mesto i svuda raste-

[3]) Uoči engleske buržoaske revolucije u XVII veku, jedan od vođa buržoazije i poburžujenog »novog« plemstva, Džon Hempden, odbio je da plati poreze koje parlament nije potvrdio. Proces koji je izazvan ovim Hempdenovim odbijanjem pogodovao je porastu opozicije širokih slojeva engleskog društva prema apsolutizmu.

Kao uvod u Rat za nezavisnost severnoameričkih kolonija Engleske poslužili su protesti Amerikanaca protiv proizvoljnih poreza i carina koje je engleska vlada zavodila u kolonijama, bojkot engleske robe, itd. — Prim. red.

rivali pomoću vojske, a poslanici Skupštine molili su građane da sačuvaju spokojstvo. Najzad, kada je vlada objavila da je Skupština raspuštena, Skupština je odlučila da objavi nezakonitim ubiranje poreza, a njeni članovi su se rasturili po zemlji da bi organizovali odbijanje plaćanja poreza. Međutim, pokazalo se da su žestoko pogrešili u izboru sredstava. Posle nekoliko nemirnih nedelja, iza kojih su sledovale surove mere vlade protiv opozicije, niko nije više mislio o odbijanju plaćanja poreza za volju te pokojne Skupštine, koja nije imala dovoljno hrabrosti čak ni za samoodbranu.

Da li je u početku novembra 1848 godine bilo suviše dockan pribeći oružanom otporu, ili bi, naprotiv, deo vojske, naišavši na ozbiljan otpor, prešao na stranu Skupštine i na taj način rešio stvar u njenu korist — to je pitanje na koje se, verovatno, nikada neće moći odgovoriti. No, u revoluciji, kao i u ratu, uvek je neophodno smelo se susretati licem u lice sa neprijateljem, i napadač će se uvek naći u pogodnijem položaju; u revoluciji, kao i u ratu, neophodno je potrebno u pogodnom momentu sve staviti na kartu, ma kakvi bili izgledi. Istorija ne poznaje nijednu uspelu revoluciju koja ne bi potvrdila pravilnost ovih aksioma. U novembru 1848 godine, za prusku revoluciju je upravo nastupio odlučujući trenutak; pruska Ustavotvorna skupština, koja je zvanično stajala na čelu čitavog revolucionarnog pokreta, ne samo što nije dala energičan otpor neprijatelju, već se, naprotiv, povlačila prilikom svake njegove ofanzive; ona je još manje bila sposobna za napad, jer je pretpostavljala da nije potrebno čak ni da se brani. I eto, kad je nastupio odlučan trenutak, kad je Vrangel na čelu 40.000 vojnika zakucao na kapije Berlina, on je savršeno neočekivano i za sebe i za svoje oficire spazio da ulice nisu zabarikadirane i da prozori nisu pretvoreni u puškarnice, već da su kapije otvorene i da se ulicama, u svojstvu jedine prepreke, kreću mirni berlinski građani, veseli zbog šale koju su s njim odigrali, predavši se vezanih ruku i nogu zabezeknutim vojnicima. Istina, da su Skupština i narod pružili otpor, oni bi mogli biti razbijeni; Berlin bi mogli izložiti bombardovanju, više stotina ljudi platilo bi životom, ne sprečavajući time konačnu pobedu kraljevske partije. Ali to još nije bio razlog za to da se odmah položi oružje. Poraz posle uporne borbe — činjenica je koja nema manji revolucionarni značaj od lako dobijene pobede. Porazi — pariski u junu i bečki u oktobru 1848 godine — u svakom slučaju su nesravnjeno više učinili za revolucionisanje svesti naroda u ta dva grada nego februarska i martovska pobeda. Mogućno je da bi Ustavotvorna skupština i stanovništvo Berlina delili sudbinu dva pomenuta grada, ali bi slavno pali i ostavili bi iza sebe u svesti onih koji su ostali živu žudnju za osvetom, koja u revolucionarnim vremenima pretstavlja jedan od najsnažnijih stimulusa za energičan i strastan rad. Neosporno, u svakoj borbi onaj koji prihvata bačenu rukavicu rizi-

kuje da bude pobeđen, ali zar je to razlog da se od samog početka prizna pobeđenim i da se potčini ne istrgnuvši mač?

U revoluciji svaki onaj koji preda odlučujući položaj koji drži, umesto da primora neprijatelja da odmeri snage u jurišu, uvek zaslužuje da se prema njemu postupi kao što bi se postupilo prema izdajniku.

Istim ukazom pruskog kralja, kojim je raspuštena Ustavotvorna skupština, proglašen je i novi ustav za čiju je osnovu poslužio projekt koji je izradila skupštinska komisija. Međutim, nekim tačkama tog ustava proširivana su prava krune, a drugima su dovođena u sumnju prava parlamenta. Prema tom ustavu uspostavljena su dva doma koji su se morali sazvati u kratkom roku da bi ga razmotrila i potvrdila.

Gotovo ne vredi ni postavljati pitanje o tome gde je bila nemačka Nacionalna skupština[4]) za vreme »legalne i miroljubive borbe pruskih ustavobranitelja. Kao što je to bilo uobičajeno u Frankfurtu, ona se bavila time što je donosila blage rezolucije kojima se osuđuje rad pruske vlade i što je izražavala svoje divljenje »veličanstvenom prizoru pasivnog, legalnog i jednodušnog otpora gruboj sili, koji pruža ceo narod«. Centralna vlada je poslala u Berlin izaslanike koji su bili dužni da istupaju kao posrednici između vlade i Skupštine. Međutim, zadesila ih je ista sudbina kao i njihove prethodnike u Olomoucu: učtivo su ih udaljili. Levo krilo Nacionalne skupštine, tzv. radikalna partija, takođe je poslalo svoje izaslanike, ali su oni, pošto su se dovoljno ubedili u potpunu nemoć Berlinske skupštine i u svoju sopstvenu, vratili u Frankfurt da izveste o svojim uspesima i posvedoče o izvanredno spokojnom držanju naroda u Berlinu. Štaviše, kada je g. Baserman, jedan od izaslanika centralne vlade, izjavio da nisu bile bez razloga nedavne oštre mere pruskih ministara, jer su se u poslednje vreme ulicama Berlina vrzmale razne ličnosti mračnog izgleda kakve se uvek pojavljuju uoči anarhističkih pokreta (otada se one i zovu »basermanski ti-

[4]) Opštenemačka Narodna skupština otvorena je 18 maja 1848 u Frankfurtu na Majni, sa glavnim ciljem da se likvidira politička razjedinjenost Nemačke i da se izradi opštenemački ustav. Međutim, ova se skupština pretvorila u prost diskusioni klub koji je parlamentarnim naklapanjem odbio mase od revolucionarne borbe. Skupština nije imala stvarne vlasti, pošto je odustala od formiranja opštenemačkih oružanih snaga. Vlade nemačkih država malo su cenile kako Skupštinu tako i centralnu vladu, koju je ona obrazovala, na čelu sa kontrarevolucionarnim austriskim nadvojvodom Jovanom, proglašenim za svenemačkog »carskog regenta«. Frankfurtska skupština je ispoljila krajnju slabost u trenutku nastupanja kontrarevolucionarnih snaga, ograničavajući se na posredovanje i slanje delegata (naprimer, austriskom caru u Olomouc za vreme ugušenja Oktobarskog ustanka u Beču) sa ciljem da postigne sporazum sa monarhističkim krugovima. Samo su pojedini pretstavnici leve manjine uzimali učešća u revolucionarnim borbama. Frankfurtska skupština je prestala da postoji u leto 1849 godine. — Prim. red.

povi«), tada su ovi uvaženi poslanici levice i energični branioci revolucije odmah ustali sa svojih mesta da svojom zakletvom potvrde kako ničega sličnog nije bilo! Na taj način se za dva meseca očigledno ispoljila potpuna nemoć Frankfurtske skupštine. Bilo bi nemoguće zamisliti jasniji dokaz o tome da je ta ustanova bila potpuno nedorasla za izvršenje svog zadatka, da ona čak i nema ni najmanju pretstavu o tome u čemu se zapravo i sastoji njen stvarni zadatak. Dovoljna je samo činjenica da je sudbina revolucije bila odlučena u Beču i Berlinu, da su najvažnija i najživotnija pitanja rešena u te dve prestonice tako kao da Skupština u Frankfurtu uopšte i nije postojala — sama ta činjenica je dovoljna da potvrdi kako je ta Skupština bila naprosto debatni klub koji je sačinjavala gomila lakovernih prostaka. Oni su dopustili vladama da ih iskoriste kao parlamentarne marionete, prikazujući ih sitnim trgovcima i sitnim zanatlijama u malim državama i gradovima radi zabave, do onog momenta dokle su vlade smatrale za potrebno da se odvrati pažnja te publike. Do kog su vremena one smatrale potrebnim da to čine, uskoro ćemo videti. Ali zaslužuje pažnju činjenica da se među svim »uglednim« ljudima te Skupštine nije našao nijedan koji bi imao makar i najmanju pretstavu o ulozi koju su im nametnuli da igraju, i da su čak i do današnjeg dana bivši članovi frankfurtskog kluba sačuvali u neizmenjenom obliku samo njima svojstvene organe za istorisko opažanje.

XVII — USTANAK

Neizbežan sukob između frankfurtske Nacionalne skupštine i vlada nemačkih država najzad je, prvih dana maja 1849 godine[1]), izbio u formi otvorenih neprijateljskih dejstava. Austriski poslanici, koje je opozvala njihova vlada, napustili su Skupštinu i vratili se kući, izuzev neznatnog broja članova levice, odnosno demokratske partije. Ogromna većina konzervativnih poslanika, videći kakav obrt uzimaju stvari, napustila je Skupštinu čak i pre no što su to od njih zahtevale njihove vlade. Na taj način, nezavisno od uzroka iznesenih u prethodnim člancima, a koji su pojačavali uticaj levice, već i samo dezerterstvo poslanika desnice bilo je dovoljno da se pređašnja

[1]) Krajem marta 1849 godine Narodna skupština u Frankfurtu na Majni završila je izradu opštenemačkog carskog ustava, koji je sačuvao mnoge odlike partikularizma u državnom sistemu Nemačke i monarhistički oblik vladavine. Pa ipak taj ustav je bio korak napred u pogledu ujedinjenja zemlje. Carska kruna je ponuđena pruskom kralju, ali ju je ovaj odbio, odbijajući da prizna i ustav. Njegovom primeru sledovali su i drugi nemački monarsi. U jeku sukoba između Frankfurtske skupštine i monarho-kontrarevolucionarnog tabora buknuli su narodni ustanci u Saksonskoj, Rajnskoj oblasti, Badenu i Pfalcu. Ustanici su dejstvovali pod parolom odbrane carskog ustava, dajući borbi revolucionaran karakter, uprkos željama većine članova Frankfurtske skupštine. Ta borba, koja se završila porazom ustanika, bila je poslednja etapa buržoasko-demokratske Revolucije 1848—1849 godine u Nemačkoj. — Prim. red.

manjina pretvori u većinu Skupštine. Pretstavnici nove većine, koja takvu sreću nikada dotada ni u snu nije mogla sniti, koristili su ranije svoj položaj na klupama opozicije da bi pričali o slabosti, neodlučnosti i inertnosti stare većine i njene carske vlade. A sada su *oni* odjednom pozvani da zamene staru većinu. Sada su *oni* morali da pokažu šta su sve sposobni da urade. *Njihov* rad, razume se, mora biti ovaploćenje energije, odlučnosti i aktivnosti. *Oni, elita* Nemačke, ubrzo će biti u stanju da pokrenu senilnog carskog regenta i njegove neodlučne ministre, a ako se to pokaže nemogućim, onda, — ko sme sumnjati u to! — koristeći snagu narodnog suvereniteta, zbaciće tu nesposobnu vladu i zameniti je aktivnom, neumornom izvršnom vlašću, koja će omogućiti spasenje Nemačke. Bednici! *Njihova* vlada, ako se uopšte može govoriti o vladi, kada joj se niko ne pokorava — pokazala se čak još smešnijom od vlade njihovih prethodnika.

Nova većina je objavila da treba, bez obzira na sve prepreke, sprovesti u život carski ustav, i to *odmah*, da narod 15 jula treba da izabere poslanike za novi pretstavnički dom i da će taj dom biti dužan da se sastane 15 avgusta*) u Frankfurtu. To je već bila otvorena objava rata onim vladama koje nisu priznale carski ustav, pre svega, vladama Pruske, Austrije, Bavarske, koje su obuhvatale više od tri četvrtine čitavog stanovništva Nemačke — objava rata koju su vlade odmah prihvatile. Pruska i Bavarska su takođe opozvale poslanike koji su sa njihovih teritorija poslati u Frankfurt i ubrzale svoje vojne pripreme protiv Nacionalne skupštine. S druge strane, demonstracije demokratske partije (van parlamenta) u korist carskog ustava i Nacionalne skupštine dobijale su sve burniji i žešće karakter, a masa radnika, pod rukovodstvom pristalica najradikalnije partije, ispoljavala je spremnost da se lati oružja radi zaštite stvari koja istina, nije bila čisto radnička, ali koja im je, barem, oslobađajući Nemačku od starih monarhističkih okova, otkrivala mogućnost da se donekle približe ostvarenju svojih ciljeva. Na taj način su se narod i vlade na toj platformi svuda našli u najoštrijem sukobu jedni s drugima; eksplozija je bila neizbežna; mina je bila napunjena, te je samo jedna iskra bila dovoljna pa da eksplodira. Raspuštanje domova u Saksonskoj, poziv landvera (ratne rezerve) u Pruskoj, otvoreno protivljenje vlada carskom ustavu pretstavljalo je tu iskru; ona je pala i čitava zemlja je bila odmah zahvaćena plamenom. U Drezdenu je narod 4 maja pobedonosno ovladao gradom i prognao kralja[2]), a svi susedni okruzi poslali su pojačanja ustanicima. U Rajnskoj Pruskoj i Vestfaliji landver je odbio da istupi, dočepao se vojnih skladišta i naoružao se za zaštitu carskog ustava. U Pfalcu narod je uhapsio bavarske vladine činovnike, dočepao se blagajni i osnovao Komitet za odbranu koji je izdao proglas

*) U ruskom prevodu stoji pogrešno 22 avgusta. — Prim. red.

[2]) Fridrih-Avgust II. — Prim. red.

o stavljanju ove pokrajine pod zaštitu Nacionalne skupštine. U Virtembergu je narod naterao kralja[3] da prizna carski ustav, a u Badenu je vojska u savezu sa narodom prinudila velikog vojvodu[4]) na bekstvo i obrazovala privremenu vladu. U drugim delovima Nemačke narod je očekivao samo signal od Nacionalne skupštine pa da se digne na oružje i da joj se stavi na raspolaganje.

Položaj Nacionalne skupštine bio je mnogo povoljniji no što bi se moglo očekivati posle njene neslavne prošlosti. Zapadna polovina Nemačke latila se oružja za zaštitu Skupštine; vojska se svuda kolebala; u manjim državama trupe su nesumnjivo bile privržene pokretu. Austrija je bila dovedena u krajnje opasan položaj usled pobedonosnog nastupanja Mađara, a Rusija, taj rezervni bedem nemačkih vlada, naprezala je sve svoje snage da bi podržala Austriju protiv mađarskih trupa. Preostajalo je samo da se ukroti Pruska, a pošto su u toj zemlji postojale simpatije prema revoluciji, postizanje takvog cilja bilo je nesumnjivo moguće. Jednom reči, sve je zavisilo od držanja Skupštine.

Ustanak je veština isto tako kao i rat, isto kao i druge vrste veštine. On podleže izvesnim pravilima, čije zanemarivanje dovodi do propasti onu partiju koja ih se ne pridržava. Ta pravila, budući da logično proističu iz suštine partija, iz suštine onih uslova s kojima se u sličnom slučaju mora imati posla, tako su jasna i prosta da je kratko iskustvo 1848 dovoljno upoznalo Nemce sa njima. Prvo, nikada se ne treba igrati s ustankom, ako nema rešenosti da se ide do kraja. Ustanak je jednačina s veoma neodređenim veličinama, čija se vrednost može menjati svakog dana. Borbene snage protiv kojih treba dejstvovati imaju na svojoj strani sva preimućstva organizacije, discipline i tradicionalnog autoriteta; ako ustanici ne mogu prikupiti jake snage protiv svoga protivnika, biće razbijeni i uništeni. Drugo, kad je jednom ustanak otpočeo, treba dejstvovati s najvećom odlučnošću i prelaziti u napad. Odbrana je smrt svakog oružanog ustanka; on će pri odbrani propasti pre no što odmeri svoje snage s protivnikom. Treba iznenaditi protivnika dok je njegova vojska još razbacana; svakodnevno treba postizati nove, makar i male uspehe; treba održavati moralnu nadmoćnost koju ti je pružio prvi uspešan ustanak; time treba pridobijati one kolebljive elemente koji uvek idu za jačim i uvek se stavljaju na sigurniju stranu; treba primorati neprijatelja na otstupanje pre no što je on u stanju da prikupi svoje trupe protiv tebe; jednom reči, dejstvuj po rečima najvećeg od dosada poznatih majstora revolucionarne taktike, Dantona: *de l'audace, de l'audace, ancore de l'audace!* (smelo, smelo i još jednom smelo!).

Dakle, šta je trebalo da preduzme Frankfurtska narodna skupština da bi izbegla propast koja joj je neminovno pretila? Ona je, pre

[3]) Viljem I. — Prim. red.

[4]) Leopold. — Prim. red.

svega, morala jasno shvatiti svoj položaj i ubediti se u to da ona sada nema drugog izbora nego — ili da se bezuslovno potčini vladama, ili pak da odlučno, odbacujući svako kolebanje, priđe oružanom ustanku. Drugo, ona je morala javno priznati sve ustanke koji su već buknuli, pozvati narod da se svuda lati oružja za odbranu narodnog pretstavništva i da stavi van zakona sve monarhe, ministre i druga lica koja bi se usudila da se protive suverenom narodu, pretstavljenom svojim opunomoćnicima. Treće, ona je morala odmah ukloniti nemačkog carskog regenta[5]), stvoriti jaku, aktivnu izvršnu vlast koja *neće ni pred čim ustuknuti*, pozvati u Frankfurt za svoju zaštitu oružane ustaničke snage, stvarajući samim tim u isto vreme legalni povod za proširenje ustanka, organizovati u jednu jedinstvenu celinu sve raspoložive borbene snage — jednom reči, brzo i bez kolebanja iskoristiti sva moguća sredstva, da bi učvrstila svoj položaj i oslabila položaj svojih neprijatelja.

Valjani demokrati Frankfurtske skupštine u svemu su postupili baš suprotno. Ne zadovoljavajući se time što su pustili da stvari idu svojim sopstvenim tokom, ta uvažena gospoda su došla do toga da su svojim otporom stvarno gušila sve pripreme ustaničkih pokreta. Tako je postupio, naprimer, g. Karl Fogt u Nirnbergu. Oni su dopustili ugušenje ustanaka u Saksonskoj, Rajnskoj Pruskoj, Vestfaliji, jer im nisu pružili nikakvu drugu pomoć osim sentimentalnog protesta, posle njihove propasti, protiv bezdušne surovosti pruske vlade. Oni su tajno održavali diplomatske odnose s južnonemačkim ustancima, ali ih ni jednom nisu podržali javnim priznanjem. Oni su znali da carski regent stoji na strani vlada i, pri svemu tome, pozivali su *ga* — na što ovaj nije obraćao nikakvu pažnju — da se odupire intrigama tih vlada. Carski ministri, stari konzervativci, na svakom zasedanju su obasipali potsmesima tu nemoćnu Skupštinu, a ona se sa tim mirila. A kada je Viljem Volf, šleski poslanik i jedan od urednika *Neue Rheinische Zeitung*-a, zahtevao da Skupština stavi van zakona carskog regenta, koji je, kao što je Volf istinito rekao, bio prvi i najveći izdajnik carstva, zaglušila ga je jednoglasna dreka »visokomoralnog« negodovanja tih demokratskih revolucionara! Kraće govoreći, oni su produžili da brbljaju, protestvuju, objavljuju, proglašavaju, ali nikada nisu imali dovoljno ni hrabrosti, ni smisla za delovanje, dok su se neprijateljske trupe vlada sve više približavale, a njihova sopstvena izvršna vlast — carski regent — marljivo im organizovala podvale, pripremajući zajedno s nemačkim vladarima njihovo brzo uništenje. Na taj način, ta prezrena Skupština je izgubila poslednje ostatke svog prestiža; učesnici ustanka, koji su se podigli u njenu odbranu, prestali su da se brinu za njenu sudbinu, a kada su stvari, kako ćemo dalje videti, najzad, došle do sramnog kraja, ova Skupština je ispustila dušu, a niko nije ni obratio pažnju na njen neslavni nestanak.

[5]) Nadvojvoda Jovan. — Prim. red.

XVIII — SITNA BURŽOAZIJA

U našem poslednjem članku pokazali smo kako je borba između nemačkih vlada, s jedne, i Frankfurtskog parlamenta, s druge strane, na kraju krajeva dostigla takav stepen ogorčenosti, da su prvih dana maja u znatnom delu Nemačke buknuli otvoreni ustanci: najpre u Drezdenu, zatim u bavarskom Pfalcu, u delu Ranjske Pruske i, najzad, u Badenu.

U svim slučajevima *istinske borbene* snage ustanika sastojale su se od *gradskih radnika* koji su se prvi latili oružja i stupali u borbu s vojskom. Deo najsiromašnijih slojeva seoskog stanovništva — nadničari i sitni seljaci — priključivali su se radnicima, po pravilu, onda pošto je sukob već bio izbio. Većina omladinaca svih klasa, koje su bile niže od kapitalističke klase, bar privremeno se nalazila u redovima ustaničkih trupa, ali se ta dosta šarena gomila mladeži brzo proredila, čim su stvari uzele ozbiljniji obrt. Između ostalih, studenti, ti »pretstavnici intelektualaca«, kako su sebe rado nazivali, prvi su napuštali svoje zastave, samo ako ne bi uspelo da se zadrže proizvodstvom u čin oficira, za šta su oni, razume se, samo u retkim slučajevima imali potrebnu kvalifikaciju.

Radnička klasa uzela je učešća u ovom ustanku, kao što bi ga uzela u svakom drugom od koga bi se moglo očekivati da će on ili ukloniti neke prepreke na njenom putu ka političkoj vlasti i socijalnoj revoluciji, ili bar naterati uticajnije ali manje smele društvene klase da se pridržavaju odlučnijeg i revolucionarnijeg kursa od onoga koga su se dosada pridržavale. Radnička klasa se latila oružja potpuno svesna toga da to, prema svojim neposrednim ciljevima, nije jedino njena lična borba. Ali ona se pridržavala jedino za nju pravilne taktike: ni jednoj klasi, koja se podigla na njenim leđima kao što je to učinila buržoazija 1848 godine), ona nije htela dozvoliti da učvrsti svoju klasnu vladavinu ako ta klasa nije ostavila radničkoj klasi, barem, slobodno polje za borbu za njene sopstvene interese. U svakom slučaju, radnička klasa je težila da dovede stvari do krize koja bi ili otvoreno i neodoljivo povukla naciju na revolucionarni put ili bi dovela do što potpunijeg uspostavljanja dorevolucionarnog *status quo*-a (postojećeg poretka) i na taj način neizbežno izazvala novu revoluciju. I u jednom i u drugom slučaju radnička klasa je zastupala stvarne i pravilno shvaćene interese čitave nacije u celini: ona je u skladu sa svojim snagama ubrzavala tok revolucije, koja je sada postala istoriska nužnost za stara društva civilizovane Evrope, bez koje ni jedno od njih ne može ni pomišljati na dalji spokojniji i pravilniji razvitak svojih snaga.

Što se tiče seoskog stanovništva koje je prišlo ustanku, ono se, uglavnom, bacilo u naručje revolucionarne partije, delom zbog preteranog tereta poreza, a delom zbog feudalnih obaveza koje su ga

pritiskivale. Lišeno bilo kakve sopstvene inicijative, ono je išlo na repu drugih klasa, angažovanih u ustanku, kolebajući se između radnika i klase sitnih zanatlija i trgovaca. Skoro uvek je lični socijalni položaj svakog pojedinca odlučivao kojoj će strani pristupiti. Seoski poljoprivredni radnik obično je prilazio gradskim radnicima; sitni seljak-sopstvenik ispoljavao je sklonost da ide ruku pod ruku sa sitnim buržujem.

Ova klasa sitnih buržuja, na čiji smo veliki značaj i uticaj više puta ukazivali, može se računati rukovodećom klasom Majskog ustanka 1849 godine. Pošto ovoga puta među centrima pokreta nije bilo ni jednog od velikih gradova Nemačke, to je sitnoj buržoaziji, koja uvek preovladava u srednjim i malim gradovima, pošlo za rukom da uzme u svoje ruke rukovođenje pokretom. Osim toga, videli smo da su u borbi za carski ustav i za prava nemačkog parlamenta interesi baš te klase bili stavljeni na kartu. U svim privremenim vladama, koje su organizovane u ustaničkim oblastima, većina se sastojala od pretstavnika baš ovog dela naroda, zato se po razmerama njihove aktivnosti i može suditi o tome za šta je uopšte sposobna nemačka sitna buržoazija. Kao što ćemo videti, ona je sposobna samo za to da upropasti svaki pokret koji se poveri njenom rukovodstvu.

Sitna buržoazija, velika u hvalisanju, potpuno je nesposobna za dejstvo i plašljivo izbegava svaki rizik. Ništa bolje od *sitničarske* prirode njenih trgovačkih poslova i kreditnih operacija nije moglo da udari pečat na sav njen karakter, lišavajući ga energije i preduzimljivosti; zato je trebalo očekivati da će se takvim istim svojstvima odlikovati i njena politička delatnost. I, stvarno, sitna buržoazija je potsticala ustanak visokoparnim frazama i neumerenim veličanjem podviga koje je nameravala da izvrši; ona je pohlepno žurila da se dočepa vlasti čim ustanak — sasvim protivno njenoj želji — izbije; ali se ona tom vlašću koristila samo radi toga da bi svela na nulu uspehe ustanka. Svuda tamo gde je oružani sudar dovodio do ozbiljne krize, sitne buržuje je spopadao najveći strah zbog opasnog položaja koji bi za njih nastao: strah od naroda koji je ozbiljno shvatio njihov hvalisavi poziv na oružje; strah od vlasti koja im je sada pala u ruke, i, pre svega, od posledica te politike u koju su se upleli — od posledica kako za njih same, tako i za njihov društveni položaj i za njihovu svojinu. Nije li se od njih očekivalo da će stvarno žrtvovati »život i imanje«, kao što su obično govorili, radi stvari ustanka? Nisu li bili prinuđeni da zauzmu zvaničan položaj u ustanku i, da li prema tome, nisu rizikovali, u slučaju poraza, da će izgubiti svoje kapitale? I kakvu su drugu perspektivu imali u slučaju pobede, ako ne uverenje da će ih pobedonosni proleteri, koji čine glavnu masu njihovih borbenih snaga, proterati s položaja i na korenit način izmeniti njihovu politiku? Postavljena na takav način između oprečnih opasnosti, koje su joj pretile sa svih strana, sitna buržoazija je mogla iskoristiti svoju vlast samo za

to da sve prepusti proizvoljnosti sudbine, zbog čega su, razume se, bile izgubljene one male šanse na uspeh na koje se još moglo računati, i da tako potpuno upropasti ustanak. Taktika sitne buržoazije, ili, tačnije, potpuno otsustvo svake taktike, svuda je bila jedna te ista, i zato su se ustanci u maju 1849 godine u svim oblastima Nemačke pokazali kao da su krojeni po jednom obrascu.

U Drezdenu je ulična borba trajala četiri dana. Sitni buržuji Drezdena, »gradska garda«, ne samo da nisu učestvovali u borbi, već su u mnogim slučajevima potpomagali dejstva trupa protiv ustanika. Osim toga, ovi poslednji su se skoro isključivo sastojali od radnika iz okolnih industriskih rejona. Oni su našli *sposobnog i hladnokrvnog komandanta u licu ruskog emigranta Mihaila Bakunjina,* koji je posle toga bio zarobljen i sada se nalazi u zatvoru u tvrđavi Mohač u Mađarskoj. Kao rezultat angažovanja mnogobrojnih pruskih trupa došlo je do ugušenja ovog ustanka.

U Rajnskoj Pruskoj došlo je samo do beznačajnih sukoba. Pošto su svi veliki gradovi bili tvrđave nad kojima su dominirale citadele, to su se dejstva ustanika morala ograničavati samo na izolovane sudare. Čim je bio prikupljen dovoljan broj trupa, oružani otpor je bio slomljen.

U Pfalcu i Badenu, naprotiv, ustanici su zauzeli bogatu plodnu oblast, kao i celu državu. Tu je sve bilo pod rukom: novac, oružje, vojnici, vojni materijal. Vojnici regularne vojske su sami prišli ustanicima, štaviše, oni su u Badenu bili čak u prvim redovima. Ustanici u Saksonskoj i Rajnskoj Pruskoj žrtvovali su se da bi stvorili vreme za organizaciju južnonemačkog pokreta. Još nikada nije bilo tako povoljnih uslova za lokalan, u granicama provincije, ustanak, kao u ovom slučaju. U Parizu se očekivala revolucija; Mađari su stajali pred kapijama Beča; u svim državama srednje Nemačke odlučno su naginjali na stranu ustanika i narod i vojska, i samo su čekali zgodnu priliku da mu se otvoreno priključe. A pokret je, ipak, dopavši u ruke sitne buržoazije, od samog početka bio osuđen na propast. Sitnoburžoaski vlastodršci, naročito u Badenu na čelu sa g. Brentanom, nikako nisu mogli zaboraviti da nasilnim preuzimanjem položaja i prerogativa »zakonitog« suverena, velikog vojvode, vrše izdaju države. Oni su sedeli u svojim ministarskim foteljama, osećajući se u duši zločincima. A šta se moglo i očekivati od takvih kukavica? Oni su ne samo prepustili ustanak svome stihijnom toku, ostavljajući ga razjedinjenim, a zato i bez rezultata, nego su činili sve što je bilo u njihovoj moći da bi pokretu oduzeli svaku energiju, oslabili ga i upropastili. I to im je pošlo za rukom blagodareći usrdnoj podršci te klase dubokomislenih političara, tih »demokratskih« heroja sitne buržoazije, koji su bili zaista ubeđeni da »spasavaju otadžbinu«, dopuštajući da ih vuče za nos nekoliko prepredenijih ljudi, kao što je Brentano.

Što se tiče vojne strane stvari, operacije se još nikada nisu vodile tako nemarno i tako glupo kao pod rukovodstvom badenskog glavnokomandujućeg Zihela, bivšeg poručnika regularne vojske. Svuda je nastao nered; propuštene su sve povoljne prilike; svi dragoceni momenti bili su utrošeni na izmišljanje grandioznih ali neostvarljivih planova, i kad je komandu, najzad, uzeo u svoje ruke daroviti Poljak Meroslavski, vojska je već bila dezorganizovana, razbijena, rđavo snabdevena, pala duhom i stajala pred četiri puta brojno jačim protivnikom. Meroslavskom nije ostalo ništa drugo sem to da kod Vaghojzela dâ slavnu, ali neuspešnu bitku, da izvrši vešto povlačenje, da stupi u poslednji beznadežni boj pod zidinama Raštata i da se odrekne komandovanja. U ovom, kao i u svakom drugom ustaničkom ratu, u kome trupe pretstavljaju mešavinu iskusnih vojnika i neobučenih regruta, revolucionarna vojska je ispoljila mnogo heroizma, ali se usto mnogo puta podavala vojnicima nesvojstvenoj i često zaista neshvatljivoj panici. Ali, i pored sveg svojeg neizbežnog nesavršenstva, ta vojska s pravom može smatrati da je zadovoljila, makar već i time što se neprijatelju učinilo da je i četvorostruka njegova brojna nadmoćnost nedovoljna da je do nogu potuče i što je za vreme operacija 100.000 vojnika regularne vojske u vojnom smislu pokazivalo takvo poštovanje pred 20.000 ustanika kao da je pred njima bila stara Napoleonova garda.

U maju je ustanak planuo, a sredinom jula 1849 godine bio je potpuno ugušen. Prva nemačka revolucija se završila.

*

IZ UVODA MARKSOVOM DELU »KLASNA BORBA U FRANCUSKOJ OD 1848 DO 1850 GODINE«*)

... Jer i ovde su se uslovi borbe bitno izmenili. Ustanak starogа tipa, ulična borba na barikadama, koja je do 1848 godine svuda igrala odlučujuću ulogu, u znatnoj meri je zastarela.

Nećemo se u tom pogledu zanositi iluzijom: stvarna pobeda ustanka nad trupama u uličnoj borbi, takva pobeda, kakva se događa u bici između dve vojske, čini najveću retkost. Ali su i ustanici isto tako retko računali na takvu pobedu. Za njih se čitava stvar sastojala u tome da pokolebaju duh trupa moralnim uticajem, koji u borbi između vojski dve ratujuće strane ne igra nikakvu ili u svakom slučaju igra znatno manju ulogu. Ako to pođe za rukom, trupe će odbiti da gađaju, ili će starešine izgubiti glavu, i ustanak će pobediti. Ako pak to ne uspe, onda će se na strani trupa, čak i

*) Napisano na nemačkom jeziku 6 marta 1895 godine. Prvi put štampano (skraćeno) u časopisu *Die Neue Zeit*, 1894—1895, sv. 1, br. 10.

pri njihovoj manjoj brojnosti, ispoljiti preimućstva boljeg naoružanja i obuke, jedinstva komandovanja, planske upotrebe borbenih snaga i discipline. Najviše što ustanak može postići u čisto taktičkom smislu to je — pravilna izgradnja i odbrana neke usamljene barikade. Uzajamno potpomaganje, razmeštanje i primena rezervi — jednom reči usklađivanje i jedinstveno rukovođenje dejstvima samostalnih odreda, što je neophodno čak i za odbranu bilo kog pojedinačnog gradskog rejona, akamoli za odbranu čitavog velikog grada — mogu se postići u veoma slaboj meri, a većinom su i sasvim nedostižni; koncentracija borbenih snaga na jednoj odlučujućoj tački ovde otpada sama po sebi. Zato se kao preovlađujući oblik borbe javlja pasivna odbrana; ako se ponegde i nastupa, ipak se to vrši samo izuzetno, pri slučajnim ispadima i bočnim napadima; nastupanje se, po pravilu, ograničava samo na zauzimanje položaja koje napuštaju otstupajuće trupe. Pored toga, trupe raspolažu artiljerijom i dobro opremljenim i obučenim inžinjeriskim jedinicama, dok kod ustanika ta borbena sredstva skoro uvek potpuno nedostaju. Zato nije čudo što su se čak i one borbe na barikadama, u kojima je bio ispoljen najveći heroizam — u Parizu u junu 1848, u Beču u oktobru iste godine, u Drezdenu u maju 1849 godine — završavale porazom ustanka čim bi rukovodioci nastupajućih trupa, odbacivši sve političke obzire, počeli dejstvovati rukovodeći se čisto vojnim obzirima, iako su se mogli osloniti na svoje vojnike.

Mnogobrojni uspesi ustanika do 1848 godine objašnjavaju se veoma različitim uzrocima. U Parizu je, u julu 1830 i u februaru 1848 godine, kao i u većini španskih uličnih borbi između ustanika i trupa, stajala nacionalna garda, koja je ili neposredno prelazila na stranu ustanika, ili je, pak, svojim mlitavim i neodlučnim držanjem izazivala kolebanje i u trupama, i koja je uz to dostavljala oružje ustanicima. Tamo gde je ta nacionalna garda od samog početka istupala protiv ustanka, kao u Parizu u junu 1848 godine, ustanak je trpeo poraz. U Berlinu je 1848 godine narod pobedio delom zato što mu se noću i ujutru 19 marta pridružilo mnogo svežih borbenih snaga, delom zbog zamorenosti i slabog snabdevanja trupa, i, najzad, delom zbog naređenja koja su paralisala njihova dejstva. U svim slučajevima ustanici su odnosili pobedu zato što su trupe odbijale da gađaju, što su komandanti gubili odlučnost ili su im bile vezane ruke.

Prema tome, barikada je čak i u klasičnoj eposi uličnih borbi ispoljavala više moralno nego materijalno dejstvo. Ona je služila kao sredstvo za podrivanje istrajnosti trupa. Ako bi joj pošlo za rukom da se održi dotle dok se taj cilj postigne — pobeda je bila dobijena; ako ne bi u tome uspela — borba se završavala porazom. Eto, to je glavna stvar koju treba imati u vidu i pri ispitivanju izgleda u eventualnim budućim uličnim borbama.

Još 1849 godine izgledi su bili dosta rđavi. Buržoazija je svuda prešla na stranu vlada; pretstavnici »prosvećivanja i svojine« pozdravljali su i čašćavali trupe koje su istupile protiv ustanika. Barikada je izgubila svoju draž: vojnici nisu pozadi nje videli »narod« nego ustanike, buntovnike, pljačkaše, pristalice deobe, otpatke društva; oficiri su tokom vremena savladali taktiku ulične borbe: oni više nisu išli pravo i bez zaštite na improvizovani grudobran, već su ga obilazili kroz vrtove, dvorišta i kuće. I to je sada, pri izvesnoj umešnosti, uspevalo u 90% slučajeva.

Međutim, otada se dogodilo i mnogo drugih promena, i to sve u korist trupa. Ako su veliki gradovi jako narasli, to je još više porasla brojna jačina vojske. Stanovništvo Pariza i Berlina se nije od 1848 godine povećalo za četiri puta, a njihove posade su se povećale više od četiri puta. Zahvaljujući železničkim prugama, brojno stanje tih posada se može za 24 časa povećati više nego dva puta, a za 48 časova dovesti do ogromnih razmera. Ta neobično pojačana vojska je nesravnjeno bolje naoružana. 1848 godine — neizolučena puška (sa glatkom cevi), koja se punila spreda; sada — malokalibarna puška ostraguša sa magacinom za metke, koja gađa četiri puta dalje i deset puta tačnije i brže nego stara puška. Ranije — artiljerija s relativno slabim dejstvom zrna i karteča; sada razorne granate, od kojih je jedna dovoljna da poruši i najbolju barikadu. Ranije — pionirski pijuk za probijanje protivpožarnih kamenih zidova; sada — metak od dinamita.

Nasuprot tome, na strani ustanika su se svi uslovi pogoršali. Ustanak koji bi simpatisali svi slojevi naroda teško će se ponoviti, treba računati na to da se srednji slojevi u klasnoj borbi nikada neće svi bez izuzetka okupiti oko proletarijata u tolikoj meri da bi se reakcionarna partija koja podržava buržoaziju skoro istopila. Dakle, »narod« će uvek biti podeljen, pa, prema tome, neće biti one moćne poluge koja se pokazala toliko delotvornom 1848 godine. Ako se na strani ustanika nađe više lica koja su služila vojsku, to će ih zato biti teže i naoružati. Lovačke i amaterske puške iz radnji za prodaju oružja, čak i u slučaju ako ih po naređenju policije ranije ne onesposobe izvadivši ovaj ili onaj deo zatvarača, ne mogu se ni izdaleka uporediti s vojničkom izolučenom puškom, čak ni u borbi na bliskom otstojanju. Do 1848 godine bilo je moguće da se od baruta i olova napravi odgovarajući metak, a sada svaka puška zahteva specijalne metke koji liče jedan na drugi samo toliko što su svi komplikovan proizvod krupne industrije, te se, prema tome, ne mogu odmah proizvesti, tako da će veliki broj pušaka ostati beskoristan ako ne bi imale metaka koji im specijalno odgovaraju. Najzad, dugačke, prave i široke ulice u novim, posle 1848 godine izgrađenim kvartovima velikih gradova kao da su naročito podešene za dejstvo novih oruđa i pušaka. Ludak bi bio onaj revolucionar koji bi za borbu na barikadama sam izabrao nove radničke kvartove u severnom i istočnom delu Berlina.

Znači li to da ulična borba neće ubuduće igrati nikakvu ulogu? Nikako. To znači samo da su uslovi od 1848 godine postali daleko nepogodniji za borce iz redova gradskog stanovništva i mnogo povoljniji za trupe. Buduća ulična borba, na taj način, može dovesti do pobede samo u slučaju ako taj nepogodan odnos bude uravnotežen drugim elementima. Zato će se ulična borba ređe voditi u početku jedne velike revolucije nego u njenom daljem toku, i trebaće je izvoditi jačim snagama. A te snage, isto tako kao i u toku čitave velike Francuske revolucije, kao i 4 septembra i 31 oktobra u Parizu[1]), naravno, više cene otvoren napad nego pasivnu barikadnu taktiku.[2])

Da li sada čitalac shvata zašto vladajući krugovi žele da nas obavezno namame tamo gde puška ubija i sablja seče? Zašto nas sada prekorevaju za plašljivost za to što ne želimo da odmah i bezobzirno izlazimo na ulicu, gde nas, što unapred znamo, očekuje poraz? Zašto nas tako istrajno preklinju da, najzad, pristanemo da poslužimo kao topovsko meso?

Ta gospoda potpuno uzalud upućuju svoje mnogobrojne molbe i pozive. Mi nismo toliko glupi. Oni bi s takvim istim uspehom mogli u najbližem ratu tražiti od svoga neprijatelja da postroji svoje trupe u liniju kao za vreme staroga Frica[3]), ili u kolone od čitavih divizija kao u danima Vagrama i Vaterloa, i pritom s puškama kremenjačama u rukama. Ako su se izmenili uslovi za ratove među narodima, to se oni nisu ništa manje izmenili za klasnu borbu. Prošlo je vreme iznenadnih napada, revolucija, koje vrši malobrojna svesna manjina, koja stoji na čelu nesvesnih masa. Tamo gde se radi o potpunom preobražaju društvenog poretka, same mase moraju u tome učestvovati, one same moraju shvatiti zašto vode borbu, zašto prolevaju krv i žrtvuju život. Ali, da bi mase shvatile šta treba raditi, neophodan je dugotrajan istrajan rad, i mi upravo sada vršimo taj posao, vršimo ga s takvim uspehom koji će dovesti u očajanje naše protivnike.

---

[1]) Ima se u vidu 4 septembar 1870 godine kada je bila zbačena vladavina Luja Bonaparte i proglašena Republika, i 31 oktobar iste godine kada je propao pokušaj blankista da dignu ustanak protiv vlade »narodne odbrane«. — Prim. red.

[2]) Po zahtevu rukovodilaca nemačke socijaldemokratije ovaj deo teksta je bio ispušten prilikom objavljivanja »Uvoda« 1895 godine. Ponovo je uveden prema Engelsovom rukopisu. — Prim. red.

[3]) Pruskog kralja Fridriha II. — Prim. red.

*

ENGELS — EVGENIJI MARKS*)

Vevej, kanton Vo, 25 jula 1849

Draga gospođo Marks,

I Vi i Marks, verovatno, čudićete se što se nisam tako dugo javljao. En voici les causes (Evo razloga za to). Istog dana kada sam pisao Marksu (iz Kajzerslauterna) stigla je vest da su Prusi zauzeli Homburg i da je na taj način prekinuta veza sa Parizom. Pošto više nisam mogao poslati pismo, otišao sam k Vilihu.[1]) U Kajzerslauternu sam izbegavao svako učešće u soi-disant (tzv.) revoluciji; ali kada su se pojavili Prusi, nisam mogao odoleti iskušenju da ne učestvujem u ratu. Vilih je bio jedini oficir koji je nešto vredeo, te sam otišao k njemu i postao njegov ađutant. Učestvovao sam u četiri boja, od kojih su dva prilično ozbiljna, naročito onaj kod Raštata, i našao sam da je ta mnogo hvaljena hrabrost u napadu najobičnije svojstvo koje čovek može da ima. Fijuk zrna je sasvim ništavna stvar i za vreme čitave kampanje, i pored dosta plašljivosti, ja nisam video ni desetinu ljudi koji su se *u boju* kukavički držali. Ali utoliko više »hrabre ludosti«! Enfin (jednom reči) svuda sam srećno prošao i, au bout du compte (na kraju krajeva), dobro je što je neko od saradnika »Novih rajnskih novina« učestvovao, zato što je sav demokratski ološ bio u Badenu i Pfalcu i sada se hvali podvizima koje nije učinio. Opet bi se reklo da su gospoda iz »Novih rajnskih novina« isuviše plašljiva da bi se borila. Međutim, od sve te gospode demokrata niko se nije borio, osim mene i Kinkela. Kinkel se prijavio u naš odred kao strelac i sasvim se dobro pokazao; u prvom boju u kojem je učestvovao ranjen je u glavu i bio zarobljen.

Pošto je naš odred zaštitio povlačenje Badenske armije, mi smo, 24 časa kasnije od svih ostalih, prešli u Švajcarsku i juče smo stigli ovde, u Vevej. Za vreme borbenih dejstava i dok smo išli kroz Švajcarsku apsolutno mi nije bilo moguće da napišem nijedan redak. Zato sad hitam da se javim i da Vam utoliko brže pišem pošto sam čuo — negde u Badenu — da je Marks uhapšen u Parizu. Nikako nismo dobijali novine, te nismo mogli ništa saznati. Nisam mogao saznati da li je to istina ili nije. Shvatićete koliko strahujem zbog toga i najsrdačnije Vas molim da me što je moguće pre oslobodite ovog nespokojstva i izvestite me o Marksovoj sudbini. Pošto

*) Marx-Engels, *Briefwechsel*, I sveska, Berlin, 1949 godine, str. 131—133.

[1]) U Pfalcu, gde su ustanici pokazali izuzetnu hrabrost, na čelu jednog dobrovoljačkog odreda, u čijim se redovima nalazio i Engels, bio je Avgust Vilih (1810—1878), član »Saveza komunista« (ranije pruski artiljeriski oficir). Bio je na čelu sitne buržoaske razbijačke frakcije u Savezu koja je istupala protiv Marksa posle revolucije 1848 godine, zbog čega je izbačen iz Saveza. Učestvovao je u Američkom građanskom ratu 1861—1865 godine na strani severnjaka. — Prim. red.

nisam čuo da je potvrđena ova vest o Marksovom hapšenju, još uvek se nadam da to nije istina. Da Dronke i Šaper sede, u to nimalo ne sumnjam. Ukratko, ako je Marks još na slobodi, pošaljite mu ovo pismo i zamolite ga da mi odmah piše. Ako se u Parizu ne oseća sigurnim, on bi ovde, u Vitlandu[2]), mogao živeti potpuno spokojno. Sama se vlada ovde naziva crvenom i partisane de la révolution permanente (pristalicom permanentne revolucije). Isto tako je i u Ženevi. Tamo se nalazi Šili iz Trira, koji je bio jedan od komandanata u Majnskom odredu.

Čim dobijem nešto novaca od kuće, otići ću, verovatno, u Lozanu ili Ženevu i videti šta ću dalje raditi. Naša kolona, koja se hrabro borila, ennyieret (dosadila) mi je i ovde se ne može ništa raditi. Vilih je u borbi hrabar, hladnokrvan, vešt i brzog, pravilnog shvatanja situacije, ali je izvan borbe plus au moins (više ili manje) dosadan ideolog i istinski socijalista. Veći deo ljudi iz odreda s kojima se moglo govoriti upućen je u druga mesta.

Samo kad bih pouzdano znao da je Marks na slobodi! Često sam mislio na to da sam pod pruskim kuršumima bio na daleko manje opasnom mestu nego drugi u Nemačkoj, a pogotovo Marks u Parizu. Dakle, brzo me oslobodite ove neizvesnosti.[3]) Tout à vous! (Vaš odani),

Engels

Adresa: F. Engels, refugié allemand (nemački izbeglica), Vevey, Švajcarska. (Ako je moguće u zatvorenom omotu do Tionvila ili Meca).

---

[2]) Kanton Vo. — Prim. red.

[3]) Engelsovo strahovanje za Marksovu sudbinu u Parizu, u koji je Marks stigao iz jugozapadne Nemačke početkom juna 1849 godine — nadajući se novom usponu revolucije u Francuskoj — imalo je ozbiljne razloge. Posle neuspešnog istupanja francuskih demokrata 13 juna 1849 godine francuska vlada je donela odluku o Marksovom progonstvu u nezdravu, močvarnu oblast Morbigan, tako da je boravak u njoj ugrožavao njegovo zdravlje i život. Taj prikriveni pokušaj ubistva prinudio je Marksa da se u avgustu 1849 godine preseli u London, gde je u novembru iste godine stigao i Engels, prebacivši se iz Švajcarske preko Đenove u Englesku. — Prim. red.

DRUGI DEO

KRIMSKI RAT

(1853—1856)

(Skice br. 1, 2 i 3 u prilogu knjige)

MARKS — ENGELSU*)

London, 2 juna 1853

... *Journal des Débats* je prekjuče otkrio pravu tajnu zašto je Rusija tako drska. Ili, kaže on, kontinent mora izložiti svoju nezavisnost ruskoj opasnosti, ili se mora izložiti ratu, a to je »la révolution *sociale*« (socijalna revolucija). Samo bedni *»Débats«* zaboravlja da se Rusija isto toliko plaši revolucije kao i Mr. Berten, i da je čitav vic sada u tome ko će umeti da pokaže više »neplašenja«. Ali Engleska i France (Francuska) — zvanične — tako su mizerne da Nikola[1]), ako se zainati, može sve da postigne.[2])

K. M.

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* I sveska, Berlin, 1949 godine, str. 576.

[1]) Ruski car Nikola I. — Prim. red.

[2]) *Krimski rat (1853—1856)* izbio je kao posledica sukoba zavojevačkih težnji na Bliskom Istoku i Balkanu od strane Engleske i Francuske, s jedne, i Rusije, s druge strane. Vladajući krugovi Engleske i Francuske težili su da istisnu Rusiju sa obala Crnoga Mora, da otrgnu od nje Kavkaz i Krim, da oslabe njene pozicije na Baltiku i Dalekom Istoku i da potpuno potčine Tursku. Ruski carizam je težio da osigura unosan režim plovidbe kroz crnomorske moreuze za ruske zemljoposednike i trgovce i da učvrsti svoj uticaj na slovensko stanovništvo u Turskoj. Ruski car Nikola I je u februaru 1853 godine poslao u Carigrad Menšikova sa misijom da izdejstvuje priznanje svojih pretenzija. Ali Menšikov nije dobio zadovoljavajući odgovor i objavio je prekid rusko-turskih odnosa. Engleska i Francuska su u februaru iste godine zaključile tajan sporazum o zajedničkim dejstvima protiv Rusije, a u maju su uputile svoje eskadre ka Dardanelima. Sa svoje strane, Nikola I, nadajući se da će izvršiti pritisak na Tursku, naredio je 14 juna da ruske trupe uđu u Vlašku i Moldaviju. Ali, blagodareći podršci Engleske i Francuske, Turska nije htela da popusti. Sultan je 27 septembra postavio zahtev da se napuste »dunavske kneževine«, a 4 oktobra objavio je rat Rusiji. U prvim sukobima ispoljila se vojna slabost Turske. Tako je 30 novembra 1853 godine eskadra ruske Crnomorske flote, pod komandom Nahimova, uništila tursku flotu u Sinopskom zalivu. To je pomrsilo račune Engleza i Francuza u vođenju rata s Rusijom na tuđ račun: njihova nada u Tursku pokazala se kao neosnovana. U decembru 1853 godine, ne objavljujući rat Rusiji (objavljen je tek 15 odnosno 16 marta 1854 godine), engleska i francuska vlada uputile su svoje flote u Crno More i istovremeno su počele koncentraciju svojih kopnenih snaga u Varni radi iskrcavanja na Krim. Oslanjajući se na ogromnu nadmoćnost pomorskih snaga (u anglo-francuskoj floti su više od polovine brodova bili parobrodi sa vijkom, dok je ruska Crnomorska flota imala samo nekoliko parobroda-fregata), 70.000 anglo-francusko-turskih vojnika iskrcalo se od 14—17 septembra 1854 godine u Evpatoriji i krenulo ka Sevastopolju. Prva krupnija bitka odigrala se 20

SVETI RAT*)

Najzad je otpočeo rat na Dunavu — rat obostranog verskog fanatizma, tradicionalne težnje Rusa za osvajanjem i rat Turaka na život ili smrt.[1]) Kao što se moglo i očekivati, Omer paša je prvi otpočeo sa otvorenim neprijateljstvima. Njegov je zadatak bio da izvrši neku demonstraciju kao da ima nameru da silom protera osvajača sa otomanske teritorije. Ali, nikako ne treba smatrati sigurnim da je preko Dunava uspeo da prebaci 30—50.000 ljudi, kako se o tome šire glasine iz Beča, a ako mu je to ipak pošlo za rukom, onda postoje razlozi za strahovanje da je učinio fatalnu grešku. Dok na obalama sa kojih polazi ima dovoljno sredstava za odbranu i dobar položaj, dotle bi na obali na koju se prebacuje raspolagao slabijim snagama za napad i ne bi imao otstupnice u slučaju poraza. Zbog toga ne treba verovati vestima o prebacivanju tolikih njegovih snaga sve dotle dok o tome ne stignu tačni izveštaji.

Dok je borba u Evropi otpočela pod nepovoljnim uslovima po Turke, dotle je stvar drukčija u Aziji. Tamo se granične oblasti Rusije i Turske sa vojnog gledišta dele na gva potpuno odvojena operativna područja. Visoki greben ili, bolje rečeno, niz grebena, koji vezuje Kavkaz sa visoravnima Centralne Jermenije i koji pretstavlja vododelnicu između Crnog Mora i voda koje Araks odvodi u Kaspisko More ili Eufrat u Persiski Zaliv, dakle, greben koji je ranije delio Jermeniju od Ponta, danas obrazuje granicu ova dva različita područja koja će pretstavljati ratno popriště. Preko ovoga niza grebena sa strmim i uopšte uzev golim stenama prolazi veoma mali broj puteva, od kojih dva najvažnija vode od Trapezunta i Batumija za Erzerum. Prema tome se pomenuti visovi u vojničkom

---

septembra na reci Almi, u kojoj je prvi put u širokim razmerama primenjeno izolučeno oružje — koje je, u poređenju sa neizolučenim (kojim je većinom bila naoružana ruska vojska), imalo veći domet. Bez obzira na nadmoćnost svojih snaga, saveznici su, zbog mnogobrojnih ruskih protivnapada, pretrpeli tako velike gubitke da nisu ni pokušali da spreče povlačenje ruske vojske k Bahčisaraju, čime je bila stvorena realna opasnost za njihovu vojsku od bočnog udara. Ali glavnokomandujući Menšikov nije iskoristio povoljnu situaciju za nanošenje toga udara za vreme kretanja anglo-francuske vojske k Sevastopolju. Samo blagodareći odlučnosti i energiji ruskih mornaričkih komandanata (Kornilova, Nahimova i Istomina) i patriotizmu mornara i stanovnika grada, Rusima je pošlo za rukom da pripreme za odbranu ranije nezaštićeni Sevastopolj sa kopnene strane. Tako je odbrana Sevastopolja u toku 349 dana osujetila brz uspeh saveznika na Krimu, prikovala njihove glavne snage i doprinela propasti zavojevačkih planova anglo-francuskih snaga. — Prim. red.

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 15 novembra 1853 godine.

[1]) U prvoj etapi Krimskog rata vođena je borba između Turske i Rusije na balkanskom i kavkaskom vojištu, a u drugoj etapi — počev od kampanje na Krimu — neposredna borba Rusije s Engleskom, Francuskom, Sardinijom i Turskom.

smislu mogu smatrati skoro neprohodnim, te su oba protivnika prinuđena da na obema stranama drže posebne jedinice koje će dejstvovati manje-više nezavisno jedna od druge.

Zemljište na obali Crnog Mora ispresecano je nizom reka i planinskih potoka od kojih svaki obrazuje dobar odbranbeni položaj. I Rusi i Turci imaju utvrđenja na važnijim tačkama. Na ovom uopšte ispresecanom terenu (jedino dolina reke Rion obrazuje nešto što liči na ravnicu) mogao bi se voditi odbranbeni rat sa velikim uspehom i protiv nadmoćnije vojske (jer se zbog brda veoma mali broj položaja može obići sa kopnene strane), ukoliko pri tome ne bi postojala kooperacija sa odgovarajućim flotama. Dovođenjem, a ako je potrebno i iskrcavanjem trupa na bok neprijatelja, koji je sa fronta angažovan kopnenom vojskom, flota bi bila u stanju da sve ove jake položaje savlađuje jedan za drugim i da neutrališe — ako ne i uništava — utvrđenja, koja inače nisu naročito jaka ni s jedne ni s druge strane granice. Na taj način, obalama Crnog Mora vlada onaj koji gospodari morem; ili, drugim rečima, ako savezničke flote ne bi aktivno sarađivale sa Turcima, onda bi Rusi po svoj prilici gospodarili obalama.

U unutrašnjosti, sa kopnene strane planina, nalazi se teritorija na kojoj izviru Eufrat, Araks i Kura (Cirus); s jedne strane granice je turska pokrajina Jermenija, a sa druge ruska provincija Đurđijanska (Gruzija). I ova oblast je takođe veoma brdovita i uopšte neprohodna za trupe. Može se reći da Erzerum, sa turske, i Tiflis (Tbilisi), sa ruske strane, pretstavljaju dve neposredne operaciske osnovice čiji bi gubitak doveo do neminovnog gubitka cele susedne teritorije. Tako je Aziski rat 1829 godine bio rešen onda kada su Rusi na juriš zauzeli Erzerum.

Međutim, ono što za jednu stranu pretstavlja neposrednu operacisku *osnovicu (basis)*, to će za drugu istovremeno pretstavljati neposredan operaciski *cilj (object)*. Tako će i putevi koji povezuju Tiflis sa Erzerumom biti operaciski pravci za obe zaraćene strane. Postoje tri druma: jedan gornjim tokom Kure i Akalzika, drugi gornjim tokom Araksa preko Erivana i treći koji vodi sredinom između ova dva preko planina za Kars. Svi su ovi drumovi i sa jedne i sa druge strane zaštićeni utvrđenim gradovima i karaulama, tako da je teško tvrditi koji bi od njih bio najpodesniji za Turke a koji za Ruse. Dovoljno je reći da bi se turska vojska drumom preko Akalzika najneposrednije približila ustaničkim oblastima Kavkaza, ali bi u tom slučaju jako istaknuti Turci bili izloženi udaru ruskih snaga, koje bi nastupale iz Batumija dolinom Čoroha preko Otija (Otti) u pravcu Erzeruma. Drum iz Batumija spaja se sa drumom iz Tiflisa na svega 15 milja ispred Erzeruma, tako da bi ruske trupe koje bi nastupale pomenutim pravcem mogle da preseku turski komunikaciski pravac i, ako bi bile dovoljno jake, da zauzmu i sam Erzerum, čija utvrđenja imaju azijatski karakter, te nisu sposobna za ozbiljan otpor.

Batumi je, dakle, ključ vojišta u Aziji, s obe strane planina. Zbog toga, kao i zbog njegove važnosti za trgovinu, ne treba da se čudimo što je car stalno ulagao napore da bi ga se dočepao. A Batumi je ključ ne samo vojišta, već i ključ celokupne Aziske Turske, jer on vlada jedinim prolaznim drumom od obale prema unutrašnjosti — drumom kojim se mogu obići svi turski položaji ispred Erzeruma. A od dve flote u Crnom Moru vladaće Batumijem ona koja potisne drugu u njene luke.

Rusi su potpuno svesni važnosti ove tačke. Oni su kopnenim i vodenim putevima poslali pojačanja na zakavkasku obalu. Donedavno se moglo verovati da su Turci, iako slabiji u Evropi, imali odlučujuću nadmoćnost u Aziji. Govorilo se da je komandant Aziske armije, Abdi paša, sakupio 60.000 ili 80.000, pa čak i 120.000 ljudi, i da se gomile beduina, Kurda i drugih ratobornih neredovnih boraca svakodnevno prikupljaju pod njegovom zastavom. Govorilo se da je u skladištima pripremljeno oružje i municija za kavkaske ustanike i da će odmah po objavi rata umarširati u samo srce ovih centara otpora prema Rusiji. Međutim, možda nije na odmet da se primeti da Abdi paša nikako ne može imati više od 30.000 ljudi regularnih trupa, i da pre no što s njima, i jedino s njima, stigne na Kavkaz, mora da savlada snažan otpor ruskih bataljona. Njegovi beduinski i kurdski konjanici mogu se odlično koristiti za planinsko ratovanje, primoravajući Ruse da odvajaju jače odrede i da time slabe svoje glavne snage; oni mogu naneti velike štete đurđijanskim naseljima i naseljima kolonista na ruskoj teritoriji, pa čak i uspostaviti neku vrstu potajne veze sa kavkaskim gorštacima. Ali, ako regularne trupe Abdi-paše ne budu u stanju da zatvore drum koji vodi iz Batumija za Erzerum i da savladaju bilo koje jezgro operativne vojske koju Rusi budu mogli skupiti, onda će i uspeh neredovnih trupa biti veoma prolazne prirode. Danas je potpora regularne vojske potrebna za uspeh svakog ustaničkog ili neregularnog[2]) ratovanja protiv moćne regularne (redovne) vojske. Položaj Turaka na ovoj granici bio bi sličan položaju Velingtona u Španiji, ali ostaje još da se vidi da li će Abdi paša znati da ekonomično upotrebi svoja sredstva isto onako uspešno kao što je to činio britanski komandant u Španiji, i to protiv neprijatelja koji je nesumnjivo nadmoćniji u regularnom ratovanju, kao i u sredstvima kojima se ono vodi. 1829 godine ruske snage u Aziji pred Erzerumom iznosile su svega 18.000 boraca, pa ako se uzmu u obzir poboljšanja koja su od toga doba učinjena u turskoj vojsci (mada se ta poboljšanja ni najmanje ne odnose na njihovu vojsku u Aziji), onda možemo reći da Rusi imaju priličan izgled na uspeh ako pred istim mestom budu mogli prikupiti 30.000 boraca.

---

[2]) Neregularan u smislu nepravilan, protivan pravilima, protivpropisan. — Prim. red.

Ko danas može znati da li će oni u tome uspeti ili ne, kada čak ni činjenično stanje nije poznato, i kada se o ruskoj vojsci u Aziji šire neosnovaniji glasovi nego o njihovoj vojsci u Evropi?. Zvanično se računa da Kavkaska armija, ako je punog sastava, ima 200.000 ljudi. 21.000 crnomorskih kozaka[3]) već maršuje u pravcu turske granice; navodno, nekoliko divizija je već ukrcano u Odesi za Redut Kale, na južnoj kavkaskoj obali. Ali svakome je poznato da Kavkaska armija nema ni polovinu svoga punog sastava i da pojačanja koja su upućena iza Kavkaza očigledno ne mogu biti toliko jaka koliko javljaju ruske novine, a mi, na osnovu protivrečnih podataka koje primamo, ni približno ne možemo proceniti jačinu ruskih snaga na Aziskom frontu. Ali, možemo reći da će snage obe strane (ne uzimajući u obzir neposredan opšti ustanak na Kavkazu) najverovatnije biti gotovo jednake, s tim što Turci, možda, mogu biti nešto jači od Rusa i što zbog toga imaju razloga da preduzmu *ofanzivne* operacije na ovom vojištu.

Izgledi Turaka u Aziji zaista su daleko bolji nego u Evropi. U Aziji oni imaju da čuvaju jednu važnu tačku — Batumi, a uspešnim nastupanjem u pravcu Kavkaza — svejedno iz Batumija ili iz Erzeruma — otvara im se neposredna veza sa njihovim saveznicima — gorštacima i omogućava da od Rusije, bar sa kopnene strane, odjednom otseku rusku vojsku na jugu Kavkaza, što bi moglo dovesti do potpunog uništenja ove vojske. S druge strane, ako bi pretrpeli poraz, Turci se izlažu opasnosti da izgube Batum, Trapezunt i Erzerum; ali, ako bi se čak i to dogodilo, Rusi ne bi bili dovoljno jaki za produženje nastupanja. Pošto koristi daleko prevazilaze gubitke, koji bi nastali u slučaju poraza, Turci imaju jake i dovoljne razloge zbog kojih su, izgleda, odlučili da vode ofanzivan rat u ovome području.

[3]) »Crnomorski kozaci« — raniji naziv kubanskih kozačkih trupa. Verovatno je da je Engels u ovih 21.000 ljudi ubrojio, pored kubanskih, i terske kozake. — Prim. red.

EVROPSKI RAT*)

Najzad, izgleda da je već odavno nerešeno pitanje Turske stiglo u stradijum u kome diplomatija više neće moći da monopoliše teren za svoje večito prevrtljive, večito bojažljive i večito besplodne manevre. Francuska i britanska flota već su uplovile u Crno More da bi sprečile rusku flotu da nanese štetu turskoj floti ili turskoj obali. Car Nikola je već odavno izjavio da bi takav korak za njega bio znak za objavu rata. Da li će se on sada sa tim pomiriti?

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 2 februara 1854 godine.

Ne treba očekivati da će sjedinjene flote odmah napasti i uništiti rusku eskadru ili utvrđenja i brodogradilišta u Sevastopolju. Naprotiv, možemo biti ubeđeni da su instrukcije koje je diplomatija dala obojici admirala tako podešene da se koliko je god moguće izbegava mogućnost sukoba. Ali kad se jednom izda naređenje za izvršenje pomorskih i vojnih pokreta, onda ti pokreti više ne podležu željama i planovima diplomatije, već njihovim sopstvenim zakonima koji se ne mogu kršiti, a da se time ne dovede u opasnost bezbednost celokupne ekspedicije.

Diplomatija nije uopšte imala nameru da se Rusija tuče kod Oltenice; ali kada je jedanput Omer-paši bilo dato nešto malo slobode i kada su vojni pokreti jednom već otpočeli, tada su dejstva dva neprijateljska komandanta ušla u takvu sferu koja je u velikoj meri bila van uticaja ambasadora iz Carigrada. Tako, kada se flote jednom pokrenu iz svojih sidrišta kod Bejkosa, niko ne može reći kada se one mogu naći u položaju iz koga ih ne bi mogle izvući ni molitve za mir lorda Aberdina ni tajno dogovaranje lorda Palmerstona sa Rusima, i gde će morati da izvrše izbor između sramnog povlačenja ili odlučne bitke. Usko, kopnom zatvoreno more, kao što je Evksinsko[1]), u kome protivničke flote teško mogu uspeti da izmaknu jedna drugoj iz ugleda, upravo pretstavlja položaj na kome bi, pod takvim uslovima, neizbežno dolazilo do sukoba skoro svakog dana. A ne može se očekivati da će car, bez protivljenja, dozvoliti da se njegova flota blokira u Sevastopolju.

Ako, dakle, iz ovoga koraka ima da dođe do evropskog rata, onda će to, po svoj prilici, biti rat između Rusije, s jedne, i Engleske, Francuske i Turske, s druge strane. Taj događaj je dovoljno verovatan da nam daje pravo da uporedimo izglede na uspeh jedne i druge strane i da odmerimo njihove aktivne snage, ukoliko smo u stanju to učiniti.

Međutim, hoće li Rusija ostati usamljena? Na čiju će stranu u opštem ratu stupiti Austrija, Pruska i od njih zavisne nemačke i italijanske države? Govori se da je Luj Bonaparta nagovestio austriskoj vladi da će francuska vlada, u slučaju sukoba sa Rusijom i prelaska Austrije na stranu Rusije, iskoristiti ustaničke elemente u Italiji i Mađarskoj kojima je potrebna samo jedna iskra pa da se tamo opet rasplamsa požar ustanka, i da će Francuska posle toga pokušati da restaurira italijansku i mađarsku naciju. Možda će takva pretnja imati dejstva na Austriju; to može doprineti da ona ostane neutralna što je duže moguće, ali se ne može očekivati da će se Austrija moći dugo održati izvan ovog sukoba, ako bi do njega došlo. Sama ta činjenica da je došlo do ove pretnje može izazvati delimične ustanke u Italiji, koji bi doveli Austriju u još veću zavisnost od Rusije i učinili je njenim još poslušnijim vazalom. A,

[1]) Stari naziv za Crno More. — Prim. red.

uostalom, zar već jedanput nije igrana ova Napoleonova igra? Može li se očekivati da će čovek koji je ponovo postavio papu na njegov svetovni presto[2]), i koji već ima spremnog kandidata za napuljski presto, dati Italijanima jedinstvo Italije, koje oni isto toliko žele koliko i nezavisnost od Austrije? Može li se očekivati da će italijanski narod nepromišljeno jurnuti u takvu zamku? Njega, besumnje, jako ugnjetava austriska vladavina, ali on neće rado doprinositi slavi jednog carstva čije se tle već ljulja u samoj Francuskoj, i slavi čoveka koji je prvi istupio protiv italijanske revolucije. Pošto je to sve poznato austriskoj vladi, možemo pretpostaviti da će na nju imati veći uticaj njene sopstvene finansiske teškoće nego ove bonapartističke pretnje. Isto tako, možemo biti sigurni da će u Beču u odlučnom času preovladati uticaj cara i da će uplesti Austriju na strani Rusije.

Pruska pokušava da igra isto onako kao što je igrala 1780, 1800 i 1805 godine. Njen je plan da obrazuje savez neutralnih baltičkih, odnosno severno-nemačkih država, na čijem bi čelu ona mogla da igra ne malu ulogu, i da se prikloni onoj strani koja joj bude ponudila najveće koristi. Skoro komična jednoobraznost, kojom su se svi ovi pokušaji završili bacanjem pohlepne, kolebljive i malodušne pruske vlade u naručje Rusije, postala je istoriska činjenica. Ne može se očekivati da će Pruska ovoga puta izbeći svoju uobičajenu sudbinu. Ona će pružiti pipke u svim pravcima, nuditi se na javnim licitacijama, intrigirati u oba tabora, »gutati kamile i goniti komarce«, izgubiti i ono malo karaktera koga kod nje, možda, još ima, dobijati batine i, najzad, pokleknuti pred onim koji najmanje nudi, koji će, u ovom i u svakom drugom slučaju, biti Rusija. Ona za Rusiju neće biti saveznik, već teret, jer će se ona pobrinuti da svoju vojsku prethodno uništi za svoje sopstvene račune i ambicije.

Dok u evropski rat ne bude uvučena bar jedna od nemačkih država, sukob može da besni samo u Turskoj, na Crnom Moru i na Baltiku. Za to vreme će biti najvažnije borbe na moru. Nema nikakve sumnje da savezničke flote mogu uništiti Sevastopolj i rusku Crnomorsku flotu, da saveznici mogu zauzeti i držati Krim, okupirati Odesu, zatvoriti Azovsko More i pustiti kavkaske gorštake da dođu do izražaja. To se može najlakše postići brzom i energičnom akcijom. Ako pretpostavimo da je za ovo potreban prvi mesec aktivnih operacija, onda bi u toku narednog meseca parobrodi sjedinjenih flota mogli stići u Britanski Kanal (La Manš), ostavljajući jedrenjake da naknadno doplove, jer bi tada turska flota bila u stanju da obavlja sve potrebne zadatke u Crnom Moru. Za uzimanje uglja u Kanalu i izvršenje drugih priprema može im biti potrebno još

[2]) Dok je još bio pretsednik, Napoleon je u aprilu 1849 godine poslao francuske trupe u Rim radi uspostavljanja papine svetovne vlasti, koja je pod zaštitom Francuza postojala do pada Carstva 1870 godine. — Prim. red.

dve nedelje dana, a zatim bi se, ujedinjene sa Atlantskom i Kanalskom flotom Francuske i Britanije, krajem maja mogle pojaviti na prilazima Kronštata u takvoj jačini da bi uspešan napad bio osiguran. Samo po sebi je razumljivo da i na Baltiku treba preduzeti iste mere kao i u Crnom Moru. One se sastoje u zaključenju saveza sa Švedskom po svaku cenu; u aktu zastrašivanja Danske, u slučaju potrebe; u dizanju ustanka u Finskoj, koji bi izbio čim bi se iskrcao dovoljan broj trupa, i davanju garancija da se neće zaključiti mirovni ugovor, sem pod uslovom da se ova provincija ponovo ujedini sa Švedskom. Iskrcane trupe u Finskoj ugrožavale bi Petrograd (Lenjingrad), dok bi flote bombardovale Kronštat. Istina, ova tvrđava je veoma jaka zbog svog položaja. Duboki plovni kanal koji vodi do luke jedva bi dopustio da dva ratna broda priđu uporedo, izlažući svoje bokove baterijama koje se nalaze ne samo na glavnom ostrvu, nego i na manjim hridinama, obalama i ostrvima oko njega. Izvesne žrtve su neizbežne ne samo u ljudstvu nego i u brodovima. Ali, Kronštat mora pasti ako se ovo predvidi u stvarnom planu za napad, ako se bude odlučilo da se ovaj ili onaj brod mora žrtvovati i ako se plan bude izvodio energično i nepokolebljivo. Zidovi utvrđenja ne mogu dugo izdržati koncentrisanu vatru teških Peksanovih topova[3]), toga najrušilačkijeg oružja, kad se ono upotrebi protiv kamenih bedema. Veliki parobrodi sa pogonom na vijak, koji su naoružani tim topovima, brzo bi proizveli neodoljivo dejstvo, mada bi pri tome, naravno, izložili opasnosti i svoju vlastitu egzistenciju. Ali šta znače tri-četiri liniska parobroda sa pogonom na vijak u poređenju sa Kronštatom, ključem ruskog carstva, čijim bi zauzimanjem Petrograd ostao bez odbrane?

Šta bi Rusija značila bez Odese, Kronštata, Rige, Sevastopolja, sa oslobođenom Finskom i neprijateljskom vojskom na kapijama svoje prestonice, i sa svim svojim zatvorenim rekama i lukama? Džin bez ruku, bez očiju, kome ne ostaje ništa drugo sem težnja da smrvi svoje protivnike težinom svoga nespretnoga tela, bacajući ga nasumce tamo-amo, gdegod se čuje neprijateljski bojni poklič.[4]) Ako bi evropske pomorske sile dejstvovale tako odlučno i energično, onda bi Pruska i Austrija mogle biti oslobođene od ruske kontrole u tolikoj meri da bi čak mogle pristupiti i saveznicima. Ako bi bile obezbeđene kod kuće, obe ove nemačke sile bile bi spremne da se koriste neprilikama Rusije. Međutim, ne može se očekivati da će lord Aberdin i g. Druen de Luis (Drouyn De L'Huys) pokušati da preduzmu tako energičan korak. Države, koje oni pretstavljaju, nisu sklone da nanose *energične* udarce, a ako bi izbio opšti rat, onda bi

[3]) Engels ovde, očigledno, ima u vidu oruđa sa ubacnom putanjom. — Prim. red.

[4]) Ovde Engels iznosi plan neobično brzog sloma Rusije, ali je kasnije, u svom članku »Vojne snage Rusije«, došao do drukčijeg zaključka. — Prim. red.

energičnost komandanata bila skučena, tako da bi postali bezopasni. Ako ipak dođe do odlučnih pobeda, pripisaće ih pukoj slučajnosti i paziti da njihove posledice budu što je moguće manje štetne za neprijatelja.

Rat na aziskoj obali Crnog Mora mogao bi se odmah završiti akcijom flota, dok bi rat u Evropi trajao relativno bez prekida. Ako bi bili izbačeni iz Crnog Mora i lišeni Odese i Sevastopolja, Rusi ne bi mogli da se prebacuju preko Dunava bez velike opasnosti (izuzev u pravcu Srbije radi podržavanja ustanika), ali bi mogli držati kneževine[5]) sve dotle dok ih jače snage i opasnost od krupnih jedinica, koje bi se iskrcale na njihov bok i u pozadinu, ne bi potisnule iz Vlaške. Moldaviju bi morali evakuisati samo u slučaju opšte ofanzive, jer bi ovde demonstrativna dejstva u bok i pozadinu bila od malog značaja, sve dotle dok bi im Hotin i Kišinjev obezbeđivali sigurnu vezu sa Rusijom.

Ali, dokle god rat bude organičen na zapadne sile i Tursku, s jedne, i Rusiju, s druge strane, on neće biti onakav evropski rat kakav smo ga videli 1792 godine. Međutim, kad jedanput počne, onda će nehat zapadnih sila i aktivnost Rusije brzo prisiliti Austriju i Prusku da se odluče za samodršca. Pruska verovatno neće biti od većeg značaja, jer je više nego verovatno da će njena vojska, bez obzira na njene mogućnosti, biti proćerdana u nekoj drugoj Jeni. Austrija, i pored svog bankrotstva i uprkos ustanaka do kojih može doći u Italiji i Mađarskoj, nije protivnik koji se može potcenjivati. Sama Rusija moći će da odvoji vrlo male snage za ofanzivne operacije, pošto je prinuđena da drži svoje trupe u kneževinama i na Kavkaskom frontu, da drži Poljsku pod okupacijom, da raspolaže trupama za odbranu baltičke obale, a naročito za odbranu Petrograda i Finske. Ako bi Austrija, Rusija i Pruska (pod pretpostavkom da ova poslednja još nije potučena) mogle da postave na Rajni i na Alpima pet ili šest stotina hiljada ljudi, onda bi to bilo više no što se s pravom može očekivati. Ali se sa tih 500.000 savezničkih vojnika mogu nositi sami Francuzi, pod uslovom da im komanduju generali koji ne bi bili slabiji od protivničkih generala, od kojih samo Austrijanci imaju komandante koji stvarno zaslužuju taj naziv. Ruski generali nisu opasni, a što se tiče Prusa, oni ih uopšte nemaju; njihovi oficiri su rođeni za niže starešine.

Ali ne smemo zaboraviti da u Evropi postoji i šesta sila koja u izvesnim momentima obezbeđuje svoju prevlast nad svih tih pet tzv. »velikih« sila, i koja svaku od njih primorava da drhti. Ta sila je revolucija. Odavno mirna i povučena, ona je sada ponovo izazvana na akciju privrednom krizom i nestašicom hrane. Ona je prisutna svuda od Mančestera do Rima, od Pariza do Varšave i Pešte, ona svuda diže glavu i budi se iz sna. Mnogobrojni su simptomi njenog buđenja, oni se svuda zapažaju u uzbuđenju i nemiru koji

[5]) Misli se na Vlašku i Moldaviju. —Prim. red.

su obuzeli proletersku klasu. Potreban je samo jedan signal pa da ova šesta i najveća evropska sila istupi u blistavom oklopu i sa mačem u ruci kao Minerva sa vrha Olimpa. Ovaj signal daće pretstojeći evropski rat, a tada će svi računi u pogledu ravnoteže sila biti poremećeni novim elementom koji će večito mlad i gibak dovesti u zabunu i pobrkati sve planove starih evropskih sila i njihovih generala, isto onako kao što je to učinio u vremenu od 1792 do 1800 godine.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 9 maja 1854

... Saveznici su *morali* preduzeti bombardovanje Odese zbog uvrede parlamentarne zastavice. Izgleda da ono nije učinilo mnogo štete, a pošto se nisu iskrcali i zauzeli grad, to je više poraz nego pobeda. Najlepša je obmana da su »odjedrili u pravcu Sevastopolja«. Uostalom, svakim *ruskim* aktom i odmazdama koje time postaju nužne ili se bar prividno pokušavaju, rat sve više izmiče iz ruku Aberdina i Palmerstona i postepeno dobija nešto ratoborniji razvoj. Bonaparta ionako uskoro mora steći nešto opipljiviju glorie (slavu), iako je njegov verni Fridolen Sent Arno baš onaj čovek koji će ga uvući u sos. Da ovaj pobožni nema nameru da opet dobije imanje — koje je od 1851 godine već više puta profućkao — on nikada ne bi otišao na Istok. A ovakva sorta ljudi i jesu baš oni pravi koji i najbolje trupe upropašćuju lažnim ugovorima o isporukama pa ih onda vojnim glupostima dovedu u bezizlazan položaj. Očekujem veoma lepe rezultate od operacija ovoga Bayard du bas-empire (viteza bez straha i mane propadajućeg carstva).

*) Marx-Engels, *Briefwechsel*, II sveska, Berlin, 1949, str. 41.

PODVIZI U BALTIČKOM I CRNOM MORU — ANGLO-FRANCUSKI SISTEM OPERACIJA*)

Od našeg sopstvenog dopisnika London, utorak 23 maja 1854

Najzad, možemo podneti izveštaj o podvigu »britanskog mornara«.

Posle osmočasovnog bombardovanja, flota admirala Nepijera uništila je tvrđavu Gustavsvern (što u prevodu sa švedskog jezika

*) Štampano pod potpisom Karl Marks u *New York Daily Tribune*-u od 9 juna 1859 godine. Ovaj članak objavljujemo kao dopunu Engelsovih članaka o *Krimskom ratu*.

znači »Gustavova odbrana ili tvrđava« — *Gustavs-Wehr)* i zarobila njenu posadu u jačini od 1.500 ljudi.[1])

Ovo je prvi ozbiljan napad na rusku carsku imovinu, koji, u poređenju sa dremljivim i mlitavim dejstvom kod Odese, u najmanju ruku pokazuje da Čarls Nepijer, ukoliko bude mogao, nije sklon da žrtvuje svoj glas i glas svoje porodice. Tvrđava Gustavsvern nalazi se na samom kraju poluostrva koje obrazuje jugozapadni ugao Finske, u neposrednoj blizini svetionika Hangeuda *(Hangöudd* ili *Tlango-Udd)*, koji je poznat kao orijentaciona tačka svima moreplovcima koji plove po Finskom Zalivu. Njena vojna važnost nije tako velika; ona štiti vrlo malo područje kopna i vode, tako da bi je flota koja vrši napad mogla ostaviti u svojoj pozadini bez ikakve opasnosti. Sama tvrđava nije mogla biti velika, jer se to očigledno vidi po brojnoj jačini njene posade. Ali kad danas i u britanskom ministarstvu ratne mornarice i u ministarstvu rata caruje blaženo neznanje u pogledu stvarne jačine i važnosti ruske odbrane baltičke obale, može nam se oprostiti ako komentare o taktičkom značaju ovog događaja odložimo dok ne stignu potpuniji podaci.

Zasada možemo reći samo toliko da osmočasovno trajanje kanonade dokazuje da su Rusi pružili hrabru, iako ne suviše veštu odbranu i pretskazuje veću upornost nego što se mogla očekivati od odbrane prvorazrednih utvrđenja u ovom istom Zalivu. S druge strane, 1.500 zarobljenika ne pretstavlja neki naročiti gubitak za Rusiju (to je prosečni dvodnevni gubitak usled bolesti na Dunavu), dok Nepijeru moraju pričinjavati ozbiljnu nepriliku. Šta će on, zaboga, učiniti sa njima? On ih ne može pustiti na slobodu na časnu reč ili bez nje, a nema gde da ih skloni bliže od Engleske. Za obezbeđenje transporta ovih 1.500 ljudi trebalo bi mu najmanje 3 bojna broda ili dvaput više parnih fregata. Sami plodovi njegove pobede osakatiće ga za vreme od 2—3 nedelje dana. Najzad, da li može održati osvojeno zemljište kad ne raspolaže desantnim trupama? Ja ne vidim kako bi mogao, a da pri tome smanjivanjem broja mornara i ostale posade na svakom brodu opet ne osakati svoju flotu, koja i inače raspolaže malobrojnom posadom. Ta okolnost nas dovodi na jedan problem o kome se sada diskutuje u britanskoj štampi sa velikom žestinom, ali, kao i obično, suviše kasno.

Britanska štampa je najedanput pronašla da je flota, ma koliko bila moćna, od male koristi ako na sebi nema dovoljno jake trupe koje bi izvršile desant na kopno i dovršile pobedu koju brod-

---

[1]) Netačne su novinske vesti, koje je Engels koristio, o tome da je saveznička flota porušila tvrđavu Gustavsvern, kao i o zarobljavanju njene posade u jačini od 1.500 ljudi. Ustvari, na jednom od malih ostrva ispred Hangeuda nalazio se zastareli for Gustavsvern u vidu zamka, koji je sačuvan još iz švedskih vremena. Posedala ga je omanja posada, a tukao ga je engleski parobrod pet časova. Na tu vatru for je mogao odgovarati samo vatrom iz dva stara topa. Tom prilikom Rusi su imali samo 9 ranjenih. — Prim. red.

ska artiljerija, u najboljem slučaju, može ostvariti samo veoma nepotpuno kad se radi o kopnenoj odbrani. Izgleda da ne postoji nijedan čovek u britanskim zvaničnim krugovima, koji rukovode ratom, niti u zvaničnim krugovima koji rukovode britanskim javnim mišljenjem, kome bi pre kraja prošlog meseca pala na um ova pomisao. Sada su sve raspoložive trupe i transportna sredstva angažovani u Crnom Moru, a sve kopnene snage, koje su predviđene za Baltik i od kojih još nijedan čovek nije upućen, sastoje se od jedne brigade od 2.500 ljudi čiji štab dosada još nije ni organizovan.

Što se tiče Francuza, oni bedno oklevaju. Njihova Baltička flota — sećate se oholog izveštaja sekretara Dika (Dukas): »Vaše Veličanstvo je naredilo da se opremi Treća flota; naredba Vašeg Veličanstva je izvršena«. Ova sjajna armada, koja je trebala da bude spremna da otplovi sredinom marta i da se sastoji od 10 bojnih brodova, ustvari, nikada nije imala više od pet, koji, sa jednom fregatom i manjim brodovima, sada polagano mile duž Velikog Belta, do kojega im je iz Bresta trebalo pune tri nedelje, iako su za celo to vreme duvali zapadni vetrovi. Veliki logor Sent Omer, u kome je trebalo da bude 150.000, a u slučaju potrebe i 200.000 ljudi, namenjenih za Baltičku ekspediciju, postoji formiran na papiru već 3 do 4 nedelje, ali u njemu još nije koncentrisana nijedna brigada. Međutim, Francuzi bi mogli lako da odvoje 10—15.000 pešaka i posluživaca poljske artiljerije iz svojih obalskih garnizona, ne dižući veliku galamu oko stvaranja nekih velikih teatralnih logora, ali gde su transportna sredstva? Trebalo bi uzeti pod najam britanske trgovačke brodove kojima bi, prema brzini plovidbe francuske flote, trebalo od 4 do 6 nedelja da jedan po jedan stignu na mesto akcije. A gde će se iskrcati trupe, gde će se izvršiti koncentracija brigada i divizija i organizovati štabovi i intendanture? Eto, to je začarani krug u kome se kreću saveznici. Da bi se mogli iskrcati u Baltiku, prvo moraju osvojiti neko ostrvo ili poluostrvo gde bi se izvršila koncentracija i organizacija za napad; a da bi osvojili takvo mesto, oni moraju najpre imati na licu mesta desantne snage. Oni bi lako izašli iz ovog škripca kad bi raspolagali dobrim admiralom koji dovoljno poznaje ratovanje na kopnu da bi mogao komandovati kopnenim snagama. Nema sumnje da je Čarls Nepijer za to sposoban, pošto je vodio mnoge borbe na obali. Međutim, kako se može očekivati jedinstvo akcije kada Aberdin i Palmerston suvereno vladaju, kada se četiri razna ministarstva mešaju u poslove borbenih snaga, kada postoji večiti antagonizam između vojske i mornarice i kada francuske i engleske snage zajednički dejstvuju, zavideći jedna drugoj na slavi i počastima? Osim toga, sada je nemoguće pre kraja juna dovesti na Baltik neke jače kopnene snage, i, ukoliko se rat ne reši i mir ne zaključi u roku od 4 meseca, sve što je osvojeno moraće se napustiti, a trupe, topovi, brodovi i namirnice moraće se povući ili napustiti, dok će u toku 7 zimskih meseci Rusi opet zauzeti

sve svoje primorske teritorije. Ovo dovoljno jasno pokazuje da u tekućoj godini ne može biti ni govora o bilo kakvim ozbiljnijim i odlučnijim napadima na pribaltičke oblasti Rusije. To je suviše kasno, izuzev ako Švedska pristupi zapadnim silama; tada će one imati operacisku osnovicu na Baltiku, koja će im omogućiti da vode zimski rat u Finskoj. Ali se i ovde ponovo javlja začarani krug — istina, kao i prvi — začaran za malodušne. Kako se od Švedske može očekivati da će pristupiti saveznicima dok je na delu ne ubede u ozbiljnost svojih namera time što će poslati kopnene snage i zauzeti Finsku? A, s druge strane, kako se tamo može uputiti ta snaga ako se Švedska prethodno ne obezbedi kao operaciska osnovica?

Zaista, Napoleon Veliki, taj »ubica« mnogih miliona ljudi, sa svojim brzim, odlučnim i uništavajućim načinom vođenja rata, bio je uzor humanosti u poređenju sa neodlučnim »državnicima« koji rukovode ovim ruskim ratom, ali koji neće moći da izbegnu još veće gubitke u ljudskim životima i novcu ako nastave onako kako su počeli.

Ako se sada opet vratimo na Crno More, videćemo kako se savezničke flote pred Sevastopoljem zabavljaju bezopasnim gađanjem dva veoma slaba spoljna utvrđenja ove tvrđave, i to sa velikog otstojanja. Obavešteni smo da ovu bezazlenu igru već četiri dana vodi većina brodova, a da se Rusi, koji su raspolagali samo sa 12 bojnih brodova spremnih za plovidbu, za celo to vreme, na veliko iznenađenje admirala Hamelina, nisu pokazivali van luka (vidi izveštaj od 1—5 maja). Međutim, taj junački moreplovac dovoljno je star da bi se mogao setiti onog vremena kada je znatno slabija engleska flota ne samo blokirala francuske eskadre nego ih čak i napala u njihovim lukama, te bi svakako bilo i suviše očekivati da će slabija ruska flota isploviti iz Sevastopolja da bi bila smrvljena i potopljena od strane brojno dvaput jačih brodova i da bi time iskupila »odvratan sinopski zločin«.[2])

U međuvremenu dva parna bojna broda i sedam parnih fregata nalazilo se na putu za Krim. Njihov je zadatak bio da izvide obale Krima i unište utvrđenja na čerkeskoj obali. Dok su u ovom poslednjem napadu imale da uzmu učešća samo tri parne fregate, dotle su ostale četiri dobile naređenje da se vrate i priključe glavnini flote čim budu izvršile izviđanje Krima. Međutim, tri tvrđave, koje Rusi još drže na čerkeskoj obali, i to: Anapa, Sukum Kale i Redut Kale, koliko nam je poznato, dosta su jako utvrđene i izgrađene su na visovima koji potpuno dominiraju pribrežnom pučinom (izuzev Redut Kale). Stoga je sumnjivo da li će upućene snage biti dovoljne da izvrše postavljeni zadatak, tim pre što ih ne prate desantne trupe.

---

[2]) U Sinopskom Zalivu, 18 novembra 1853 godine, ruski admiral Nahimov uništio je tursku eskadru od 7 fregata, 3 korvete i 2 parna broda, koja su stajala pod zaštitom obalskih baterija. Neki organi evropske štampe prikazali su tu pobedu ruske flote kao »krvavi zločin«. — Prim. red.

Eskadra pod komandom kontra-admirala Lajonsa (Lyons) takođe je dužna da stupi u vezu sa Čerkezima, naročito sa njihovim komandantom Šamilom. U izveštaju se ne kaže šta kontra-admiral Lajons ima da mu saopšti, ali je sigurno da mu ne može doneti ono što mu je najpotrebnije, tj. oružje i municiju, jer ratni brodovi za vreme operacija nemaju prostora za prevoz robe. Dva neznatna trgovačka broda (briga ili škunera) natovarena ovim dragocenim teretom bila bi mnogo korisnija od moralne, inače savršeno beskorisne, potpore pet ratnih brodova. U isto vreme saznajemo da je i turska flota otplovila za isto mesto opredeljenja, noseći materijal koji je potreban za naoružanje Čerkeza. Na taj način, dve savezničke flote plove po istom zadatku — ne znajući jedna za drugu. Čudnovato je da se to naziva jedinstvom plana i akcije, kad one mogu jedna drugu smatrati kao rusku flotu, tako, da bi Čerkezi imali divan prizor ako ove dve eskadre otvore vatru jedna na drugu!

Za to vreme savezničke kopnene snage bratime se na svoj način u Galipolju i Skutarima (Iskidar)[3]), uništavajući ogromne količine jakog i slatkog vina domaće proizvodnje. One od njih koje su slučajno ostale trezne rade na izgradnji poljskih utvrđenja, koja su tako raspoređena i izgrađena da nikada neće biti predmet napada ili odbrane. Ako bi bio potreban dokaz o tome da ni francuska ni engleska vlada nemaju nameru da nanesu ma kakvu štetu prijatelju Nikolaju, onda takav dokaz čak i slepci vide u načinu na koji te vlade traće vreme svojih trupa. Da bi imali izgovor za držanje svojih trupa dalje od vojišta, saveznički komandanti stavili su im u zadatak da izgrađuju neprekidnu liniju poljskih utvrđenja preko grla Trakiske prevlake (Thracian Chersonesus). Iako svako, a naročito francuski inžinjerac, zna da neprekidna odbranbena linija, koja je utvrđena u poljskom tipu, nije pogodna u svima okolnostima, ipak je Galipoljska anglo-francuska armija dobila zadatak da izgradi neprekidnu liniju na takvom mestu gde visovi — koji se nalaze na strani sa koje se neprijatelj očekuje — dominiraju nad dve trećine te linije. Međutim, kako se i sporo kretanje, makar koliko se težilo da bude još sporije, ne može vršiti a da se ne postigne bar neki napredak, to se, kako smo obavešteni, šalje 15.000 Francuza u Varnu da tamo obrazuju posadu tvrđave, — a što će tamo da rade? Da umiru od malarije i groznice.

Kad bi ovo ratovanje imalo ikakvog smisla, onda bi rukovodiocima moralo biti jasno da Turcima upravo nedostaje veština manevrovanja na otvorenom polju, tj. ono u čemu su anglo-francuske trupe pravi majstori, a, s druge strane, i to da su Turci u tolikoj

[3]) Savezničke trupe, koje su bile namenjene za dejstvo protiv Rusije, bile su prethodno u aprilu i maju 1854 godine iskrcane na Galipoljsko Poluostrvo, odakle su u junu i julu bile prevezene morem u Varnu. Jedna francuska divizija prošla je iz Galipolja u Varnu u marševskom poretku kroz Jedrene. — Prim. red.

meri sposobni za odbranu bedema, zidova, pa čak i breša kroz koje neprijatelj vrši juriš, da se ni Francuzi ni Englezi ne mogu sa njima takmičiti. *Radi toga* i *zbog toga* što je Varna sa turskom posadom uspela da postigne ono što nijedna tvrđava dotada nije učinila, a to je da se održi 29 dana posle *probijanja tri breše u njenim zidovima koje su pogodne za juriš* — *zbog toga* se, dakle, poludisciplinovani Turci uzimaju iz Varne i šalju na otvoreno polje u susret Rusima, dok se dobro uvežbani Francuzi, sjajni u napadu, ali nepostojani u dugoj odbranbenoj borbi, upućuju da čuvaju bedeme Varne.

Iz drugih izveštaja vidi se da svi ovi pokreti nisu ništa drugo do prosta igra. Govori se da su u pripremi veliki događaji. Kombinovane trupe nisu namenjene za akciju u Baltičkom Moru nego za to da uz pomoć flotâ izvrše velike poduhvate u pozadini Rusa. One imaju da se iskrcaju u Odesi, da preseku otstupnicu neprijatelja i da se spoje sa Austrijancima u Transilvaniji. Pored toga, one imaju da upute izvesne trupe i u Čerkesku. Najzad, one su dužne da izdvoje 15—20.000 ljudi za napad na Sevastopolj s kopna, dok bi flote zauzimale sevastopoljsku luku.

Ako bacite pogled na celu prošlu istoriju rata i diplomatsku delatnost koja mu je prethodila, nema nikakve sumnje da ćete ove vesti odmah odbaciti. One su potekle iz Carigrada odmah po dolasku maršala Leroa, koji se obično naziva Sent Arno. Ko god poznaje prošlost ovog dostojanstvenika (ja ću vam je ovih dana poslati) prepoznaće u tom hvalisanju čoveka koji se dokopao visokog položaja na kome se sada nalazi, iako je kao oficir tri puta smenjivan sa dužnosti.

O ovom se ratu može ukratko reći ovo: Engleska, a naročito Francuska, »neizbežno« su prinuđene, »iako u tome vešto oklevaju«, da angažuju veliki deo svojih snaga na Istoku i na Baltiku, tj. na dva isturena krila vojnog položaja, kome nema bližeg centra od Francuske. Rusija žrtvuje svoje obale, svoju flotu, deo svojih trupa da bi konačno navukla zapadne sile da se potpuno angažuju u ovom antistrategiskom poduhvatu. Čim se ovo dogodi, čim se potreban broj francuskih trupa otpremi u daleke zemlje, odmah će se Austrija i Pruska izjasniti u prilog Rusije i sa nadmoćnijim snagama krenuti na Pariz. Ako ovaj plan uspe, na raspoloženju Luja Napoleona ne postoje snage koje bi se mogle odupreti ovom udarcu. Ali postoji jedna sila koja se može »mobilisati« u slučaju svake opasnosti i koja takođe može »mobilisati« i Luja Bonapartu i njegove podmitljive sluge, kao što je ranije »mobilisala« i mnoge druge vladare. Ta je sila sposobna da se odupre svim ovim osvajanjima, kao što je već jedanput pokazala objedinjenoj Evropi. Ova sila — Revolucija — budite uvereni, neće zatajiti onoga dana kada njena akcija bude potrebna.

Karl Marks

OPSADA SILISTRIJE*)

Posle vremenskog razmaka, koji je bio ispunjen vojnim pokretima ispod svake kritike, zato što nisu vršeni iz strategiskih i taktičkih razloga nego iz diplomatskih i parlamentarnih obzira, — opsada i napad na Silistriju, najzad pretstavljaju događaj od vojničkog interesa.

Ovaj napad pokazuje da Rusi još uvek imaju inicijativu i da su se dosada Turci, savezničke kopnene snage i savezničke flote upravljali prema impulsu koje im daje neprijatelj. Ruska flota u svojoj sigurnoj luci u Sevastopolju instinktivno i neodoljivo privlači savezničke flote. Pošto nisu u stanju da ovu tvrđavu napadnu bez kopnenih snaga, one stoje neaktivne i paralizovane od strane daleko slabije flote kako po kvalitetu, tako i po broju brodova. Čak i evakuacija utvrđenja na kavkaskoj obali, koja je izvršena i pravo vreme i pred nosom britanskih i francuskih brodova, pokazuje rešenost Rusa da u svojim rukama zadrže inicijativu dokle god to bude moguće. A u ratu je to velika stvar. To je dokaz nadmoćnosti, bilo u brojnoj jačini ili kvalitetu trupa, bilo u rukovođenju. Time se održava *moral* boraca, bez obzira na sve neuspehe i povlačenja, pa skoro i na gubitak odlučne bitke. Ta inicijativa je održala na okupu malu Velingtonovu armiju usred stotine hiljada Francuza u Španiji. Ona je od nje stvorila centar oko koga su se vrteli svi događaji toga petogodišnjeg rata. Možete biti prisiljeni na otstupanje, možete pretrpeti neuspeh, ali dokle god ste u stanju da neprijatelju zadajete udare, da ih od njega primate, vi ste još uvek u izvesnom stepenu nadmoćniji od njega; štaviše, vaši borci će se i pojedinačno i kolektivno osećati nadmoćnijim od neprijateljskih. Napad na Silistriju, pored toga, pretstavlja i prvi pokret Rusa posle dovršenja okupacije Dunava. Ulazak u Dobrudžu bio je izvrsna defanziva; to je istovremeno značilo skraćivanje njihovog fronta i korak za obezbeđenje ušća Dunava. Ali napad na Silistriju nije samo odvažan već i izvanredno dobro sračunat potez.

Rusi su 1828—1829 godine, kada su bili gospodari Crnog Mora, sasvim pravilno zanemarili Silistriju da bi najpre obezbedili Varnu, jer im je Varna otvarala novi pomorski komunikaciski pravac sa Rusijom. Pa ipak je Silistrija bila dovoljno važna da ih privuče da je zauzmu pre nego što su prešli preko Balkana. Sada, kada saveznička flota gospodari Crnim Morem, Varna uglavnom gubi svoju važnost za Ruse, a Silistrija i Šumen (Kolarovgrad) postali su glavni ciljevi njihovog napada. Za njih Varna sada može imati samo relativan značaj; ako je zauzmu, oni time ne dobijaju bolju operacisku osnovicu, već samo lišavaju neprijatelja nečega što se može nazvati

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 26 juna 1854 godine.

pomorskim mostobranom, pod čijom bi zaštitom svojim brodovima mogao da izvrši iznenadnu koncentraciju izvesnog broja trupa za neku specijalnu operaciju. Tako su Danci 1849 godine, pošto su privukli ruske trupe na Jutland (Filand), brodovima iznenada prevezli znatne snage na svoj pomorski mostobran Frederisiju, i u jednom jurišu uništili sjajne, ali daleko slabije, trupe Šlezvig-Holštajna, koje su bile ostale da vrše opsadu. Ako zbog toga Rusi, proterani iz Crnog Mora, ni pod kakvim uslovima ne mogu preći Balkan pre no što zauzmu Varnu, oni ne mogu nastupiti ka Varni pre no što zauzmu bar Silistriju.

Ali sada ti razlozi imaju samo drugostepen značaj. Bez pomoći Austrije, Rusija ne može ni pomišljati o prelasku Balkana pred nosom svojih sadašnjih neprijatelja. Odbranbena važnost Silistrije za Ruse u ovom momentu ima prvorazredni značaj; njena važnost je tako velika da Rusi mogu smatrati da bi propale njihove operacije u toku cele godine ako je ne zauzmu. Silistrija se nalazi tačno ispred centra ruskog položaja koji se proteže od Đurđeva preko Kalarišija i Černe Vode do Kustenđe. Kod postoji jak sistem utvrđenja ispred toga položaja, kad je Omer paša u Šumenu, gde se kao pauk nalazi u sredini svoje mreže, vrebajući na svaki pokret svoje žrtve, i kad se savezničke snage očekuju na Kamčiji i Devni (Provadiska Reka), onda su veoma mali izgledi da će snage koje Rusija može odvojiti za rat na Dunavu, same, bez ičije pomoći, ikada ugledati trakiske doline, čije je zelenilo mamilo umorne Dibičeve vojnike sa visova Balkana. Rusija, bar za ovu godinu, mora računati sa prostom odbranom onoga što je dosada osvojila, dok joj Austrija ne pristupi ili dok neke druge okolnosti onesposobe ili uklone njenog najozbiljnijeg protivnika — anglo-francusku vojsku. Odbranbeni rat pretpostavlja primenu sistema poljskih ili, po mogućnosti, stalnih utvrđenja. Međutim, pošto se Silistrija nalazi u neprijateljskim rukama, to Rusi nemaju pri ruci stalnih utvrđenja, izuzev manjih forova u Dobrudži, koji će postati potpuno beskorisni onoga momenta kada Vlaška bude izgubljena. Oni su možda izvršili rekonstrukciju nekih utvrđenja Braile i Ruščuka (Ruse) i obrazovali utvrđen logor u Bukureštu, ali sve dotle dok ne zauzmu Silistriju, njihova prva ozbiljna odbranbena linija nalaziće se daleko pozadi, tj. na liniji Seret — Fokšani — Galac — Izmail.

Ali, ako pretpostavimo da se Silistrija nalazi u ruskim rukama, onda se ratna situacija odmah menja. Silistrija pretstavlja sjajnu tačku za ruski mostobran na Dunavu. Ona se nalazi na upadnom uglu koji obrazuje jedna krivina Dunava, tako da, upravo, pretstavlja položaj kakav najbolje odgovara pomenutom cilju. Na severozapadu nalazi se veliko ostrvo, koje preseca kanal prema Kalarašiju, i koje dominira ravnicom zapadno od tvrđave na otstojanju od 1.000 jardi — taman na dovoljnoj blizini za uzdužno gađanje rovova ili za tučenje kolona granatama. Na istoku se nalaze dva

mala ostrva koja dominiraju istočnim prilazima, tako da bi privremene baterije, koje bi bile postavljene na njima, pri niskom vodostaju mogle veoma ozbiljno da uznemiravaju opsađivače. Na taj bi način deo zemljišta, koje napadnuti Turci sa severa ne mogu koristiti u odbrani i koje zbog toga moraju prepustiti neprijatelju, dao Rusima odlične položaje za baterije, koje bi tukle u bok napadača koji napada sa juga. Time bi napadu izloženi front bio sveden na osnovicu trougla, na čijem se temenu nalazi Silistrija ili, drugim rečima, na njen južni, odnosno kopneni front; a turska ili saveznička vojska ne bi mogla ni pomišljati na ozbiljan napad na Silistriju pre nego što se bar Vlaška ne otme od Rusa.

Međutim, glavna preimućstva ne bi bila toliko taktičke koliko strategiske prirode. Kada bi držala Dobrudžu i Silistriju, Rusija bi vladala Dunavom, i, prema datim okolnostima, mogla bi preduzimati brze ofanzivne akcije bilo iz Trajanovog Bedema bilo iz Silistrije. Neprijatelj ne bi mogao — a da ne izloži opasnosti Šumen — da se prebaci preko Dunava ni na jednoj uzvodnoj tački ako ne bi raspolagao dvaput jačim snagama od ruskih. Njegovo prebacivanje nizvodno od Silistrije ne dolazi u obzir; za prebacivanje nema podesne tačke bliže od Hršova, a da se stigne do ovoga mesta trebalo bi najpre zauzeti položaj Kara-su, a zatim samo Hršovo, koje je za napad s kopna isto toliko jako, koliko je slabo za napad sa strane reke. Tako, posle zauzimanja Silistrije, forovi u Dobrudži postaju veoma značajni za Ruse. Njihova bi vojska dobila dvostruki oslonac, oko koga bi mogla slobodno manevrovati bez opasnosti po svoje komunikaciske pravce. A čak i onda kada bi dvostruka nadmoćnost omogućila neprijatelju da se prebaci kod Oltenice ili Đurđeva, da bi zauzeo Bukurešt i potisnuo Ruse s one strane Jalomice, opsada Silistrije pretstavljala bi neophodnu operaciju pre no što bi se moglo smatrati da je odlučno nastupanje u Besarabiju bezopasno. Prema tome, dokle god Silistrija ne padne, Rusi mogu smatrati da drže Vlašku, čak i onda ako u njoj nemaju nijednog vojnika. Jednom rečju, držanje Silistrije značilo bi za Ruse isto što i šestomesečno držanje Vlaške, a šest meseci, koji bi nas uveli u zimu, kad se u ovoj oblasti ne mogu vršiti opsade, produžili bi se još za četiri meseca. Zauzimanje Silistrije značilo bi dobitak kampanje, a odbijanje od nje — skoro što i gubitak kampanje.

Najzad, uprkos diplomatiji, mitu, kukavičluku i neodlučnosti, mi smo odjednom, po neumitnim zakonima rata, stigli na odlučnu prekretnicu. Ili će Silistrija biti prepuštena svojoj sudbini, a tada je njen pad više nego matematički izvestan, ili će joj saveznici priteći u pomoć, u kome će slučaju doći do odlučne bitke, jer se, bez demoralisanja svoje vojske i potpunog gubljenja prestiža, Rusi bez borbe ne mogu povući ispod Silistrije, niti izgleda da su voljni da tako nešto učine.

Silistrija je doživela različitije sudbine od ma koje druge tvrđave. 1810 godine Rusi su je zauzeli posle devetodnevne opsade i posle petodnevnih teških napada. Oni su 21 juna 1828 godine kopnenim snagama opsedali tvrđavu, koja se nalazila tačno u onakvom stanju kao što je bila i ranije, a 10 avgusta još i sa 36 topovnjača. Međutim, njihova opsadna artiljerija stigla je tek u septembru, i to bez municije, tako da nije bilo moguće izvršiti pravi napad. Oni su 10 novembra morali dići opsadu zato što je nastupila zima i što su se na Dunavu pojavile ledene sante. Povlačenje dezorganizovanih i obeshrabrenih Rusa bilo je praćeno veoma energičnim gonjenjem od strane posade; deo ruske opsadne artiljerije ostao je na položajima, a ostatak su Turci zaplenili za vreme gonjenja u pravcu Rašove. Sledeće godine Dibič je ponovio napad, 7 maja opkolio tvrđavu, pošto je izbacio Turke sa položaja i iz rovova koje su Rusi bili izgradili ranije godine, i otvorio vatru iz 31 teškog topa, koji su, kako izgleda, bez ikakvih priprema bili postavljeni na jednoj uzvišici, na oko 900 jardi od grada. 26 maja postavljene su rušeće baterije na oko 600 jardi od bedema. U isto vreme bila je gotova druga paralela; treća je završena 4 juna, a 12-og je počeo pokret ka grebenu glasije. Glasija je 17 juna bila zauzeta na jednom mestu, ali je ta operacija bila završena tek 26 juna, kada je pet baterija postavljeno na samu ivicu rova, na 30 jardi od glavnog bedema. U isto vreme general Šilder, taj isti general koji sada rukovodi inžinjeriskim delom opsade, izvršio je svoje omiljene opsežne minske radove. Velike mine, postavljene ispod kontraeskarpe i glavnog bedema, upaljene su 21 juna (čime je odmah stvorena potrebna breša), zatim 25, 27, 28 i 29 juna, kada se tvrđava konačno predala. Izgleda da čak ni tada nije bilo nikakve nužde za predaju, osim straha koji su podzemne eksplozije proizvele među sujevernim neredovnim trupama. Iza celog napadnutog fronta i drugog bedema bio je izgrađen *kupir (coupure)* ili novi rov, za čije bi zauzimanje bilo potrebno ponovno miniranje ili artiljerisko bombardovanje. Tako je ova jednostavna tvrđava, čije stanje nije bilo niukoliko poboljšano u odnosu na njeno stanje iz 1810 godine, izdržala 35 dana posle izrade rovova i 9 dana posle probijanja breše na glavnom bedemu; ona je prisilila Ruse da utroše 30.000 zrna i granata u artiljeriskom napadu i 336 centi[1]) baruta u minskom napadu.

Finansiske teškoće i egipatski ratovi prisilili su Turke da posle Jedrenskog mira zapostave ovu važnu tačku u takvoj meri da do 1836 godine nisu potpuno popravili ne samo breše iz 1829 niti raščistili rovove, nego su čak i tragovi napada iz 1810 bili još uvek vidljivi. Tada je sultan nameravao da izgradi odvojena utvrđenja, ali za izvesno vreme ta namera nije bila ostvarena. Zahvaljujući naporima jednog pruskog oficira u turskoj vojsci, pukov-

[1]) 1 centa = 50,802 kg. — Prim. red.

nika Graha, danas je Silistrija u daleko drukčijem stanju. Iako prvobitni nedostaci izgradnje ove tvrđave, možda, skoro ne dopuštaju da se izvrše neka veća poboljšanja, ipak su odvojena utvrđenja, koja su izgrađena na visovima, već pokazala svoja preimućstva. Ova tvrđava obrazuje polukrug čiji prečnik, dužine oko 1.800 jardi, ide duž obale Dunava. Ona ima 10 bastionskih frontova, prosečne dužine po 500 jardi. Kao i kod svih turskih utvrđenja iz XVI i XVII veka, konstrukcija obiluje svim slabostima starih italijanskih tvrđava: dugim kurtinama, malim i uskim bastionima, kratkim flankama, koje skoro ne štite ni sam rov, plitkim glasijama, čiji se greben ili najviši deo izdiže jedva 4 stope iznad vrha kontraeskarpe. Sam bedem od 8 stopa visine i 20 stopa debljine izgrađen je od zemlje, dok su eskarpa i kontraeskarpa bile obložene do visine rova, tj. 8 stopa. Zbog visine svoje horizontalne površine, sam rov je bio suv. Ispred kurtina nije bilo čak ni lineta. Silistrija je bila takva do 1836 godine. A ove slabosti njenih odbranbenih postrojenja potencirane su time što se na otstojanju od 600 jardi od bedema proteže niz visova koji sa juga dominiraju tvrđavom. Ovi visovi se nalaze na ivici Bugarskog platoa koji se sa svojom savršeno ravnom površinom prostire do na 1.500 jardi ispred grada, a zatim spušta prema reci, pružajući sjajne uslove za terasasto postavljanje baterija za frontalnu i bočnu vatru, sa uskim rukavcem reke na jednoj, i visovima na drugoj strani. Major Moltke, koji je obišao ovu tvrđavu 1836 godine i čijem delu o ratu 1829[2]) godine dugujemo gornje podatke, smatra »da se Silistrija ne može osposobiti za ozbiljnu odbranu bez četiri odvojena utvrđenja (fora) na visovima i bez mostobrana na velikom ostrvu koje leži prekoputa«. Taj mostobran se nije mogao uspostaviti, jer je ostrvo pripadalo Vlaškoj, iz koje su Turci bili udaljeni na osnovu mirovnog ugovora; međutim, forovi već postoje, i to, ako smo tačno obavešteni, približno na onim mestima na koja je major Moltke ukazao.

Nije nam poznato koliko je pukovnik Grah uspeo da otstrani nedostatke glavnog bedema. Međutim, teško bi se moglo posumnjati da nije izgradio barem skriveni put i uveo puškarnice za uzdužno gađanje rova na sredini kurtine svakog najugroženijeg i najmanje branjenog fronta. Što se tiče četiri odvojena fora, još nam ništa nije poznato o karakteru njihove konstrukcije, ali, s obzirom na to da je pukovnik Grah Prus i na činjenicu da se Porta znatno rukovodi štednjom, mogli bismo reći da su najverovatnije izgrađeni po sistemu koji se danas skoro redovno primenjuje na Kontinentu, a naročito u Pruskoj, tj. kao jednostavni četvorougli ili osmougli reduti sa puškarnicama na svakom drugom uglu. Njihov položaj su predodredila četiri grebena, koji obrazuju krajnje izbočine platoa u pravcu grada, i koji su razdvojeni sa tri jaruge. Njihovo otstojanje od glavnog bedema, prosečno, iznosi 1.500 jardi, tako da se

[2]) U originalu pogrešno stoji 1849. — Prim. red.

ne mogu dobro štititi sa tvrđave. Ali za to i ne postoji apsolutna potreba. Izgleda da na strmini, bliže gradu, ne postoji nijedna tačka gde bi for mogao biti zaklonjen od dejstva sa nadvišavajuće ivice visoravni.

Pored ovih stalnih utvrđenja, pukovnik Grah je na samoj visoravni izgradio privremeno zemljano utvrđenje, nazvano Arab Tabija *(Fort Arabia)*, koje se nalazi ispred dva centralna fora na otstojanju od oko 1.000 jardi. Prema nekim izveštajima moglo bi se zaključiti da su izgrađena i druga poljska utvrđenja, koja obrazuju spoljnu utvrđenu liniju, čime su stvorene tri uzastopne odbranbene linije. Ipak se for Arab Tabija, koji pretstavlja ključ ovog položaja, mora osvojiti pre no što bi se moglo približiti unutrašnjoj liniji utvrđenja. Takav raspored utvrđenja daje Silistriji veliku defanzivnu i ofanzivnu snagu. Pošto pravilan napad može dovesti do odlučnih rezultata samo sa južne strane, to posada od 15.000 do 18.000 ljudi može izdvojiti velike snage za ispade. Trupe koje vrše ispade naći će odlično zaštićen položaj na strmini iza odvojenih forova, odakle mogu neprimetno nastupati jarugama sve dotle dok se ne približe neprijatelju. Zbog toga, u slučaju juriša na Arab Tabiju, sama posada ovog fora ne bi toliko odlučila ishod borbe koliko jurišne trupe iz Silistrije. A sada da pređemo na samu opsadu.

Od kraja aprila Rusi su povremeno otvarali vatru na Silistriju sa položaja s one strane Dunava. Oni su u maju počeli da izgrađuju pravu približnicu na velikom ostrvu nasuprot gradu, u blizini kanala koji vodi prema Kalarašiju, a već 10 maja dovršili su postavljanje baterija duž rečne obale. 11 maja izvršeno je žestoko bombardovanje grada i otvorena razantna vatra po severnom foru. To je ponovljeno 12 maja, što je poručnik bengalske artiljerije Nasmit, koji je upravo bio stigao, kao očevidac opisao u svom izveštaju u *The London Times*-u. Glavna meta za gađanje bio je severoistočni ili Čengelski bastion, odakle su Turci odgovarali veoma žestokom i preciznom vatrom. Nasuprot tome, rusko gađanje je prikazano kao osrednje. U varoši je pronađen veliki broj granata sa kojih kapice upaljača nisu bile skinute prilikom gađanja, tako da nisu mogli da se aktiviraju i da eksplodiraju. Iako takav propust pretstavlja običnu pojavu prilikom brze paljbe u početku rata, on je neshvatljiv pri opsadi gde je gađanje uvek srazmerno sporije. To pokazuje koliko su se Rusi trudili da se što pre reše svoje municije. Pored toga, Rusi su u toku noći postavili jednu bateriju na ostrvo Šiblak istočno od Silistrije (na tom istom mestu su 1829 godine imali dve baterije). Četiri topa ove baterije bila su sigurno namenjena za uzdužno gađanje celog severnog fronta.

Izgleda da od 13 do 16 maja nije ništa naročito preduzimano; u svakom slučaju, u izveštajima o tome nema ni pomena. Nije neverovatno da su ruski generali, kada su došli do saznanja — kao što

su to lako mogli očekivati — da je uzaludno bombardovanje turske tvrđave, pristupili pripremama za napad sa desne obale reke. S tim u vezi je 16 maja dovršen most nizvodno od Silistrije, preko koga se prebacilo 20.000 ljudi, a ovima se, kako se tvrdi, priključilo još 20.000 iz Dobrudže. Rusi su preduzeli opšti pokret za koncentraciju prema Silistriji i Tutrakanu zato što je bila potrebna izvesna snaga za obezbeđenje napada na desnoj obali čim bi ovaj napad otpočeo, i to za obezbeđenje od Omer-paše iz Šumena i anglo-francuskih trupa koje bi se mogle iskrcati u Varni.

Prvo izviđanje Arab Tabije izvršeno je 19 maja; izvršena je koncentracija velikih snaga upravo do krajnje granice dometa topova, dok je streljački stroj krenuo napred. Posle kraće artiljeriske vatre, Musa paša je uputio na plato nešto bašibozuka, koji su potisnuli strelce. 20 maja Rusi su ponovo krenuli u napad, koji je bio isuviše ozbiljan da bi se mogao smatrati jednostavnim izviđanjem, ali i nedovoljno ozbiljan da bi se mogao smatrati pravim napadom. Prvi napad na Arab Tabiju izvršen je 21 maja: pojedinosti o tome nemamo, ali su Rusi bili odbijeni sa velikim gubicima. Dva ruska oficira, koji su prešli Turcima, izjavili su da neprijateljske snage iznose 90.000 ljudi formiranih u 3 armiska korpusa (3, 4 i 5 korpus, što je tačno) pod komandom velikog kneza Konstantina. Ovaj zadnji podatak očigledno je pogrešan, jer je poznato da Konstantin komanduje flotom, trupama i obalskom odbranom Finske. Događaji nisu potvrdili ni podatak o tome da će se napad ponoviti idućeg dana. Rusi su bili spremni za borbu, ali se nisu približavali tvrđavi. Posle toga, opet nismo imali vesti o toku događaja sve do 26 maja. U zoru 27 maja Rusi su izvršili napad sa znatnim snagama na Arab Tabiju. Napad je ponovljen triput i napadači su triput odbijeni sa ogromnim gubicima. Turski izveštaji pominju 1.500 mrtvih i 3.000 ranjenih Rusa, što može biti malo uvećano, ali nije daleko od verovatnoće. Rešen da zauzme for *à la* Suvorov, Paskijevič je idućeg jutra ponovo pripremio svoje kolone za napad. Kako izgleda, došlo je do užasnog krvoprolića: general Siljvan je poginuo, pukovnik grof Orlov mlađi ranjen je u oko i docnije podlegao ranama. Jedan drugi pukovnik teško je ranjen. Sami Rusi priznaju da su izgubili 186 mrtvih i 379 ranjenih, ali očigledno ovo ne pretstavlja ni jednu trećinu gubitaka koje su morali pretrpeti. S obzirom na mase koje su poveli u napad, morali su izgubiti najmanje 2.000 ljudi.

Sledeće noći Turci su izvršili masovan ispad, iznenada upali u ruske redove i potisnuli ih sa velikim gubicima (prema izveštajima 1.500 do 1.800 ljudi). Ovaj uspeli ispad, kao i okolnost da se prilikom poslednjeg juriša trupe nisu mogle dovesti do borbe prsa u prsa, iako je bila upotrebljena sa ciljem da ih podagna i spreči im otstupanje, prinudili su kneza Paskijeviča da odustane od pokušaja zauzimanja ovog mesta jurišem na nož. Nema sumnje da odbrana ovog

reduta pretstavlja jedan od najslavnijih ratnih podviga ne samo u ovom nego čak i u svim rusko-turskim ratovima. Zemljište je dopuštalo izvođenje napada jakim snagama, a Rusi ne propuštaju priliku da u napad pošalju što je moguće veće snage. Prema tome, brojna nadmoćnost na njihovoj strani morala je biti veoma velika, tako da je zahtevala ne samo sjajnu odvažnost nego i dobro smišljena i usklađena dejstva Turaka prilikom izvođenja ispada u cilju odbijanja napada. Nema skoro nikakve sumnje da bi Rusi zauzeli ovu tvrđavu da su prema sebi imali Turke iz 1829 godine. Njihovi sadašnji uzastopni porazi pokazuju da su se Turci, bar jednim svojim delom, usavršili u taktici i vojničkim znanjima, ne gubeći pri tome ništa od svoje hrabrosti. U ovom pogledu odbrana Arab Tabije i boj kod Četata pretstavljaju najznamenitije događaje operacije.

Što se tiče ruskog napada, o njemu se ne može reći ništa dobro. Izgleda da se Paskijevič tako žuri da zauzme Silistriju da čak nema vremena ni za mere koje su najneophodnije za ostvarenje toga cilja. Njegova neodlučnost potpuno se odaje. On je najpre pokušao bombardovanje, iako je mogao znati da je to uzaludno kad se radi o turskom gradu. Bombardovanje ne može dovesti ni do čega drugog nego do velikog utroška municije od strane Rusa, i do eventualnog probijanja breša na bedemu sa strane rečnog fronta, gde blizina Dunava, koji ustvari pretstavlja prirodan rov širine 1.000 jardi, isključuje svaku pomisao o jurišu. Zatim je bio izvršen napad na kopneni front, ali, kako izgleda, artiljerija na Arab Tabiji nije uopšte bila ućutkana niti su vršeni ozbiljni pokušaji da se njena odbranbena postrojenja unište. Sve to nije bitno za Suvorovljevog naslednika. »Zrno je luda, a bajonet pravi junak« (Пуля-дура, а штык-молодец) govorio je taj arhi-ruski general. Ako je to tačno, kad je reč o ruskom bajonetu, koji — prema istom autoritetu — probija Alpe, onda je to svakako još tačnije za ruska zrna koja pokazuju stalnu i neodoljivu težnju za skretanjem. Na taj način, juriš je naređen, izvršen, još dvaput ponovljen, ali sve uzalud. Izgleda da su zemljani grudobrani jednog malog ali čvrsto građenog turskog fora tvrđi od alpiskog granita, protiv koga se Suvorov borio, i da turske granate i zrna nisu »ludi« kao ruska zrna. Paskijevič će, najzad, morati opet pribeći starom načelu: »nikada ne vrši juriš na utvrđenje dok ne ućutkaš njegovu artiljerisku vatru i ne uništiš njegova zaštitna postrojenja«. Tako, oko 30 ili 31 maja otpočinje prava opsada, i Paskijevič, napokon, pribegava »ludom zrnu«.

Ali ne! I to je samo varka. Tu je general Šilder, poznata ličnost iz 1829 godine, koji obećava da će razrušiti tvrđavu svojim večitim minama, i to u roku od nekoliko dana. Mine protiv poljskog utvrđenja pretstavljaju poseban izraz vojničkog očajanja, neznalačkog besa, koji je dopao u bezizlazan položaj. Ako se mora pribeći upo-

trebi mina, onda je zauzimanje *glasije* prvi uslov za njihovo uspešno dejstvo. Ali pre zauzimanja glasije potrebno je da se ućutka neprijateljska vatra; to znači da se moraju izraditi jedna, dve, tri paralele sa svim svojim odgovarajućim baterijama. Ustvari, mine pretstavljaju završnu, a ne početnu fazu opsade. Šilder ne može izbeći neminovnost pravilne opsade ako ne misli da izvrši minske radove na zemljištu od nekih 20 kv. milja površine ili da prokopa tunel ispod Dunava. Prema tome, zrna su neophodna, uprkos Suvorovu.

Međutim, prava opsada Arab Tabije mogla bi se sigurno privesti kraju za nekoliko dana, jer je utvrđenje gotovo u potpunosti ispunilo svoj zadatak, a nastavljanje odbrane moglo bi preterano oslabiti posadu. Ali, trebalo bi izvršiti pravilnu opsadu barem dva fora, a posle toga i opsadu samog grada. Nesumnjivo je da je pet nedelja *najkraće vreme* u kome to Rusi mogu ostvariti, ako se ima u vidu njihova aljkavost u opsadnim dejstvima. Ako bi, dakle, Turci raspolagali dovoljnom količinom namirnica i municije, i ako ne bi došlo do nepredviđenih slučajeva, može se smatrati da je tvrđava osigurana do početka jula. Pri tome, naravno, pretpostavljamo da su forovi osrednje jačine i da bedemi nisu suviše mnogo dotrajali. Međutim, ako je Silistrija mogla da izdrži 35 dana u otvorenim rovovima 1829 godine, onda je sigurno da će sa novim dopunama, sa hrabrim i inteligentnim komandantom, iskusnim rukovodiocem artiljerije i prvoklasnom posadom i u 1854 godini moći da izdrži bar toliko. Zbog toga, kad bi se moglo računati na saveznike, mogli bi smo sa sigurnošću tvrditi da ova operacija mora pokazati potpun neuspeh Rusa, ako ne i nešto mnogo gore.

STANJE RUSKOG RATA*)

Naša evropska korespondencija i časopisi, koji su sinoć primljeni prilikom dolaska američke pošte, potpuno potvrđuju već objavljenu vest o izbacivanju Rusa iz rovova pred Silistrijom i o njihovom kasnijem povlačenju iz Vlaške na liniju Sereta. Takođe saznajemo da više nema nikakve sumnje o neposrednom ulasku Austrije u evakuisanu Vlašku, saobrazno ugovoru zaključenom u Carigradu 14 pr. m. — događaj koji pod ovakvim okolnostima nije od malog značaja za cara, a do koga je došlo, kako saznajemo, pod neposrednim rukovodstvom kneza Meterniha, koji, ustvari, opet upravlja spoljnom politikom Habzburgovaca.[1])

Pored čudne podudarnosti između ruske evakuacije i austriske okupacije Vlaške, sam način na koji je preduzeta opsada Sili-

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 8 jula 1854 godine.

[1]) Ovaj pasus dodala je redakcija *New York Tribune*-a. — Prim. red.

strije, na koji je vođena i konačno napuštena, ukazuje da su ovde delovali faktori koji potpuno odudaraju od pravih vojnih obzira. Prema zvaničnim ruskim izveštajima, kojima raspolažemo do noći 28 maja, i koji se od turskih biltena razlikuju samo u pogledu podataka o broju mrtvih i ranjenih, izgleda da su se ove operacije odlikovale čudnom užurbanošću, da nisu vršeni ni najprostiji pokušaji da se sruše spoljna utvrđenja sve dok nije praktično uočena nemogućnost zauzimanja ove tvrđave na juriš, i da je napad imao neuredniji i nenaučniji karakter od ijednog napada poznatog čak i u analima ruskih opsada. U pogledu operacija između 28 maja i 15 juna postoje isuviše fragmentarni izveštaji da bi se na osnovu njih mogao dati podrobniji opis. Međutim, činjenica da su u toku ponavljanih očajničkih napada skoro svi komandanti bili ranjeni ili onesposobljeni — Paskijevič, Šilder — kome je zatim amputirana noga — Gorčakov, Liders i Orlov — koji je pogođen u oko — jasno dokazuje da su Rusi imali naređenje ne samo da zauzmu ovu tvrđavu po svaku cenu, nego da je zauzmu u izvesnom određenom roku. Ustvari, oni su vršili čitav poduhvat na jedan način koji pre potseća na varvarske metode osvajanja kurdistanskih gradova od strane Timura Tamerlana, nego na pravo vođenje modernog rata. S druge strane, očigledno je da je junačka i umešna odbrana Silistrije pretstavljala podjednako iznenađenje kako za savezničke sile tako i za otomanski Divan.[2]) Naši će se čitaoci možda setiti da su se saveznički komandanti otprilike pre 6 nedelja sastali u Varni, da su utvrdili da lanac Balkanskih planina pretstavlja prirodnu zaštitu Turske i da sada mnogi britanski časopisi ne samo priznaju nego i veličaju činjenicu da u borbama za oslobođenje Silistrije od opsade nije učestvovao nijedan francuski ni engleski vojnik. Najzad, ne može se poricati da je Silistrija bila tačka od velikog vojnog značaja, da sudbina ove tvrđave rešava sudbinu kampanje i da napuštanje njene opsade i iznenadno povlačenje Rusa na Seret znači da su Rusi izgubili svu teritoriju koju su bili osvojili ove i prošle godine.

Pa ipak, mora se reći da mnogi naši savremenici u Engleskoj u velikoj meri preuveličavaju sadašnje neuspehe Moskovita. Svakako, potreban je visoki stepen lakovernosti da bi se moglo poverovati da su ispad, koji je 13 juna izvršila posada Silistrije, i pojačanje od 2.000 ljudi, koje je ona, navodno, dobila od Omer-paše, doveli do potpunog poraza Rusa i prisilili 90.000 do 100.000 ljudi da beže pred neprijateljem od 15.000 ljudi. Ukoliko možemo da ocenimo, iznenadno povlačenje Rusa karakteriše se istom onom tajanstvenošću kojom se odlikovao i njihov napad. Ono se može objasniti samo ranije postignutim sporazumom sa Austrijom, koji je predviđao okupaciju Vlaške od strane austriskih trupa. Pod ovakvim okolnostima, naročiti interes pretstavlja sledeći stav na koji nailazimo u

[2]) Tajni savet sultana, pod pretsedništvom velikog vezira. To je isto što i Visoka porta. — Prim. red.

pismu carigradskog dopisnika lista *The Morning Chronicle*-a, koji istovremeno otkriva tu zaveru od 10 juna, dakle, već 4 dana pre zaključenja austro-turskog sporazuma:

»Turci misle da se diplomatija igra s njima i da je njihova (saveznika) namera da puste da Silistrija padne u ruske ruke. Ova sumnjičenja nalaze svoju potvrdu u vestima, koje su ovde primljene, o *pripremanju novog protokola u Beču,* u kome se o padu Silistrije, kako saznajemo, govori kao o *već svršenom činu,* i, da bi Austrija — *ako bi bilo zadovoljeno rusko častoljublje* — smatrala da je došlo vreme za njenu oružanu intervenciju, kako bi se njenom saradnjom postigao sporazum — *okupiranje dunavskih kneževina koje ruska vojska bude evakuisala*«.

Prema tome, da su Rusi na vreme zauzeli Silistriju, sve bi bilo u redu. Ali, iako im nije pošlo za rukom da zadovolje vojničku čast cara, oni su, prema kompromisu sa Austrijom, morali da se povuku na prilično neslavan način. Rusi se povlače iza Sereta, a Austrijanci nastupaju ka Seretu i Dunavu i tako se postavljaju između Moskovita i Turaka i njihovih saveznika. Na tom položaju Austrijanci se pojavljuju kao arbitri u ovom sporu, sprečavajući obe strane da krenu napred. Rusi ostaju u Moldaviji, dok će Bečka konferencija više nego ikada biti zaposlena na izradi protokola i tako će se zima dobiti. Ako Konferencija ne dovede ni do kakvih rezultata — a sa takvim ishodom se sigurno može računati, jer je ruski car dobio novac na osnovu novih zajmova u iznosu od 37 miliona dolara od firme Houp i Ko. iz Amsterdama — položaj ruske vojske iza Dunava i Sereta biće dvaput jači od njenih položaja na liniji između Bukurešta i Kustenđe. Pored toga, ako razmotrimo odnos snaga Rusa pred Silistrijom i u Bugarskoj, sada posle njihovog povlačenja iza Sereta, i savezničkih snaga, ukoliko one — s obzirom na njihov oštrouman raspored — mogu uopšte da se bace na vagu, jasno će se uočiti da ove poslednje, uprkos njihovih najboljih namera, neće moći da osujete tu kombinaciju Austrije sa Rusijom.

Ruske snage, koje su upotrebljene protiv Turaka i saveznika na evropskim obalama Crnog Mora, iznose 13 divizija pešadije, i to: tri divizije 3-ćeg, tri 4-og, jedna 5-og i tri 6-og armiskog korpusa i tri rezervne divizije. Pored toga, tu se još nalazi 3, 4, 5 i 6 divizija lake konjice i 3, 4 i 5 artiljeriska divizija. Prema zvaničnim podacima, trebalo bi da ove trupe, koje čine skoro polovinu Velike operativne armije, imaju po 16.000 ljudi u svakoj pešadiskoj diviziji, po 5.000 u konjičkoj i 160 oruđa u svakoj artiljeriskoj diviziji, tj. svega nešto oko 250.000 do 260.000 ljudi, zajedno sa komorama i logorskom pratnjom. Ali, ako cenimo snagu ruske vojske prema onome što je ona stvarno bila u Mađarskom ratu, onda ruske pešadiske divizije ne mogu imati više od 13.000 do 14.000 ljudi, a u istoj razmeri takođe moramo smanjiti brojno stanje konjice i artiljerije. Na osnovu toga, stvarne snage koje su Rusi postepeno uvodili u kne-

ževine, smanjile bi se na oko 210.000, s tim da se čak i od ovog broja mora odbiti još 20.000 do 25.000 na račun gubitaka u borbi i od bolesti. Imajući u vidu pustošenje malarije u redovima ruske vojske u toku 1828—1829 godine i upoređujući izveštaj jednog ruskog lekara u bečkom *Medical Journal*-u ne možemo smatrati da je preteran gubitak od 8—10% od ukupnog broja. Tako bi od ove vojske ostalo oko 180.000 Rusa.

Bilo bi zanimljivo saznati koji je deo ovih snaga mogao biti upotrebljen u operacijama protiv Silistrije. Veliki broj trupa bio je potreban za čuvanje komunikacija i skladišta u pozadini borbenih linija. Bukurešt i front u Dobrudži morali su biti zauzeti. Bilo je potrebno nekoliko odreda za zaštitu bokova, a delom i za zaštitu s fronta; ako odbijemo 60.000 ljudi za ove razne zadatke, onda bi za opsadu Silistrije i za obezbeđenje ove operacije ostalo na raspoloženju 130.000 ljudi. Ova ocena može biti pre previsoka nego preniska. Međutim, položaj Silistrije na velikoj reci neizbežno nameće podelu opsadnih trupa u cilju opkoljavanja tvrđave sa svih strana. Dalje, to je uslovilo postavljanje jakih rezervi na severnoj obali radi prihvata trupa koje bi u slučaju poraza bile potisnute sa južne obale. Najzad, trupe koje drže južnu, odnosno desnu obalu morale su se i same deliti na dve grupe: jednu za vršenje opsade i za odbijanje eventualnih ispada opsednutog neprijatelja, i drugu za zaštitu opsade i odbijanje bilo kojih snaga koje bi tvrđavi došle u pomoć radi njenog oslobođenja od opsade. Bilo je potrebno oko 35.000 do 40.000 ljudi za zauzimanje desne obale i za vršenje opsade s leve obale. Na taj način, za aktivne operacije protiv snaga koje bi dolazile u pomoć za oslobođenje tvrđave od opsade ostalo bi 80.000 ljudi, a to su i najveće snage koje bi Rusi mogli staviti u borbu na bugarskoj teritoriji na udaljenosti od 10 do 20 milja od Silistrije.

A sad da vidimo koliko snaga Saveznici imaju da suprotstave prema svega 180.000 ljudi kojima Rusi raspolažu u ovom momentu. O turskoj vojsci u Šumenu bilo je javljeno pre izvesnog vremena da ima oko 80.000 ljudi, ali da joj nedostaje sve što je potrebno za vođenje operacija na otvorenom polju, da — prema izveštaju lorda Raglana i francuskih generalštabnih oficira — ima rđav oficirski kadar i da se nalazi u takvom stanju koje joj sasvim onemogućava preduzimanje ofanzivnih operacija. Nije nam cilj, a sada nemamo ni mogućnosti, da proveravamo tačnost ovog izveštaja. Dovoljno je da konstatujemo da je takvo zvanično mišljenje saveznika o karakteru glavnine turske vojske. U međuvremenu su trupe iz Kalafata povučene u Ruščuk, gde se, navodno, izgrađuje logor za 40.000 ljudi. Teško bi bilo shvatiti politiku koja na ovaj način paralizuje jedan korpus takve jačine, koji bi, da je upućen prema Bukureštu umesto prema Ruščuku, mogao prisiliti Ruse da smesta napuste opsadu Silistrije, da nije po sredi činjenica da se rukovođenje ratom nalazi potpuno u rukama diplomatije. Ako ne računamo sadašnju posadu u

Ruščuku i posadu i rezervu u Šumenu, sasvim je sumnjivo da li bi Turci mogli prikupiti 50.000 ljudi na otvorenom polju, koji bi bili sposobni da izvrše zadatak koji se pred njima nalazi. Pošto je anglo-francuski vojnik, prema oceni zapadnih vojnih autoriteta, ravan bar dvojici ruskih, to bi ipak trebalo 65.000 savezničkih vojnika da bi se saveznici izjednačili sa snagama ruske operativne vojske. Ukoliko, dakle, saveznici ne bi mogli da prikupe ovu snagu u Varni, oni bi se teško odlučili da prime bitku, i to samo u slučaju krajnje nužde.

Međutim, saveznici su se mnogo čuvali od toga da na otvoreno polje odjednom bace takve snage koje bi im onemogućile da se i dalje izgovaraju za uzdržavanje od aktivnih operacija. Pored 15.000 do 20.000 ljudi, koji se sada nalaze na putu za Tursku, sve anglo-francuske snage u Turskoj ne premašuju 80.000 ljudi, računajući tu gotovo celokupnu konjicu i artiljeriju. Raspoloživa transportna sredstva u Bosforu — bilo namerno ili nenamerno — veoma su ograničena, tako da bi bilo potrebno mnogo putovanja tamo i natrag ako bi se ove snage morale transportovati za Varnu isključivo morskim putem. Ali, »prema poslednjim i najtačnijim izveštajima« — kaže pomenuti dopisnik — »dosada je svega 12.000 britanskih i francuskih vojnika transportovano morem, dok glavnina francuske vojske polagano napreduje od Galipolja u pravcu Carigrada i Jedrena«. Pošto su putevi sasvim rđavi, a snabdevanje hranom skopčano sa krajnjim teškoćama, to ovakvo uređenje omogućuje njihovom slavnom generalu Sent Arnou (St. Arnaud) da bude pod punom parom između Varne i Carigrada, gde — u to možemo biti potpuno sigurni — ne propušta ni jednu priliku da svaku intrigu na Divanu pretvori u korist svoje bezdane kese. Što se tiče dve britanske divizije koje se još nalaze u Skutarima, kako smo obavešteni od istog dopisnika, »izgleda da još nisu spremne za pokret, iako čitava flota transportnih brodova i parobroda stoji na sidru, čekajući da ih ukrcaju«.

Iz ovih činjenica svakome je dovoljno jasno da su se savezničke sile u svemu pobrinule da ne bi došle u položaj da neposredno osujete sadašnji ugovor između Rusije i Austrije, jer, ako bi se htelo ići za ostvarenjem suprotnog cilja, on bi se prosto mogao postići: bilo anglo-švedskim savezom na Baltiku, koji bi obezbedio operacisku osnovicu za pomoćne trupe, olakšavajući upad u Finsku i obilazeći sa kopnene strane tvrđave Sviborg i Kronštat, bilo kombinovanim napadom s mora i s kopna na Krim i Sevastopolj. Što se tiče prve pretpostavke, zanimljivo je videti kako *The London Times,* koji je tek pre tri nedelje propovedao potrebu slanja Crnomorske eskadre u Baltičko More, sada preporučuje jednostavnu blokadu baltičkih luka, i hitno vraćanje većeg dela Baltičke flote u Crno More, gde se odjedanput zalaže za zauzimanje Krima. Ovo je onaj isti list koji se pretvarao da žali što Nepijer nije bio u mogućnosti da ma šta preduzme pre nego što mu se francuska flota priključi. A sada,

kada je to ostvareno, polazi se od pretpostavke da, na kraju krajeva, *neće* biti ništa učinjeno i da je bolje da francuska i britanska flota pođu na još jednu ekskurziju kroz Kategat, Lamanš i Gibraltar za Crno More. Uzimajući u obzir vreme koje je bilo potrebno da se izvrši spajanje ovih flota, kao i vreme koje bi bilo potrebno za njihovo spajanje sa snagama pod komandom admirala Dandasa (Dundas), postaje jasno da je glavni cilj ovih predloga da ne dođe ni do kakvih akcija ni u Baltičkom ni u Crnom Moru.

Kavkaz je jedina tačka na kojoj su Rusi — izuzev nepredviđenog i neočekivanog poraza kod Silistrije[3]) — pretrpeli osetne gubitke, i na kojoj su izloženi opasnosti — mada ni to nije potpuno sigurno. Oni ni izdaleka nisu napustili sve svoje tvrđave na istočnim obalama Crnog Mora iz nekog straha od savezničkih flotâ, već zato da bi pojačali svoje snage u Đurđijanskoj (Gruziji). Javljaju da su prilikom povlačenja preko Darijalskog prevoja bili iznenada napadnuti sa fronta i iz pozadine od velikih snaga gorštaka, da je njihova prethodnica bila potpuno razbijena i da su se njihova glavnina i zaštitnica morale povući sa teškim gubicima.[4]) U isto vreme, armija Selim-paše napredovala je od Sv. Nikole ka Usurgetiju, odakle su Rusi često uznemiravali i ugrožavali Turke, i sada prisilila Ruse da napuste tu tvrđavu, čime su bile obezbeđene komunikacije između Selim-paše i glavnih turskih snaga u Karsu. Ako se uzme u obzir da je čak i ova armija preko cele zime i proleća bila u bednom stanju neaktivnosti, to manevar Rusa u najmanju ruku pokazuje da su i oni shvatili da njihov položaj u Đurđijanskoj nije bio ništa sigurniji i da su im pojačanja sa obale bila veoma potrebna. Ako je, dakle, vest o navodnom porazu na Darijalu tačna, ili čak delimično tačna, to bi imalo za posledicu otsecanje Voroncovljeve armije, koja bi morala pokušati bilo da obezbedi bazu u Tiflisu i da izdrži do iduće zime — što bi bilo skopčano sa prilično velikim teškoćama — bilo da se, bez obzira na žrtve, probije preko ovog prevoja. U svakom slučaju, ova bi operacija bila celishodnija od povlačenja ka Kaspiskom Moru, jer je prevoj koji vodi u tom pravcu nesravnjeno opasniji od Darijalskog prevoja. Međutim, o ovome ćemo moći pozitivnije govoriti tek po prijemu potpunijih i autentičnijih obaveštenja iz tih mesta. Dosada možemo konstatovati da je Rusija, blagodareći skorašnjim operacijama, nesumnjivo izvojevala dve pobede — jednu zajmom od firme Houp i Ko. i drugu austriskim sporazumom sa Portom, i da je pretrpela jedan poraz — onaj kod Silistrije. Da li

---

[3]) Rusi su otstupili od Silistrije zbog toga što je Paskijevič, koji se nalazio u Jašu, poslao zapovest da se odmah skine opsada i da se pređe na levu obalu Dunava. Posle toga, car Nikola je pisao Gorčakovu da se opsada morala skinuti zbog »opasnosti koja je pretila vojsci od verolomstva Austrije koju smo spasli«. — Prim. red.

[4]) Ovi podaci svakako potiču iz pogrešnih izvora. — Prim. red.

će ove pobede imati trajnih prednosti koje će biti dovoljne da se kompenzira sramota pomenutog poraza — pokazaće jedino budućnost.

RAT NA DUNAVU*)

Otprilike pre 80 godina, kada su pobedonosne armije Katarine II otimale od Turske jednu provinciju za drugom, pre no što su bile pretvorene u ono što se sada zove južna Rusija, pesnik Deržavin, u jednom od izliva svog lirskog zanosa, kada je bio sklon da veliča slavu, ako ne i vrline ove carice, i buduću veličinu njenog carstva, napisao je dva nezaboravna stiha, u kojima još i danas možemo naći sažetu prkosnu smelost i samopouzdanje carske politike:

»A šta će ti saveznik, o Rusu?
Napred, i ceo svemir je tvoj!«

Ovo bi i danas moglo da bude istina, samo kada bi Rus mogao krenuti napred, ali je tom napredovanju prilično odlučno stavljena prepreka. Zbog toga je on prisiljen da bar zasada odloži osvajanje svemira. Ali ono što veoma mnogo vređa njegov ponos jeste to što, vraćajući se natrag, ne uspeva ne samo da održi svoju reč o gospodstvu nad svemirom, nego je čak prisiljen da za sobom ostavi i ključeve jednostavne tvrđave Silistrije na Dunavu, uprkos svoje zakletve da će je osvojiti. Što je još bolnije, on ostavlja i nekih 50.000 leševa svoje braće koji su pali kao žrtva bolesti i borbe u toku ovog u svojoj vrsti jedinstvenog rata.

Nesumnjivo je da opsada Silistrije u vojničkom pogledu pretstavlja najvažniji ratni događaj od početka rata. Zbog neuspeha u zauzimanju ove tvrđave cela kampanja se pretvorila u neuspeh Rusa, a povlačenje koje sada vrše iza Sereta povećava sramotu i izaziva carevo negodovanje. O ranijim fazama ove opsade mi smo našim čitaocima već dali pažljivu i, nadamo se, jasnu analizu; a sada, kada smo, najzad, brodom *Pacific* dobili zvanične ruske izveštaje, možemo pratiti celu operaciju do njenog završetka, a da pri tome ne učinimo nepravdu ni jednoj ni drugoj strani. Pored ruskih izveštaja, koji su određeni, jasni i realni u onome o čemu govore, ali koji obiluju greškama i propustima, danas raspolažemo izveštajima koje je poručnik Nasmit (iz bengalske artiljerije) podneo *The London Times*-u, tj. potpunim dnevnikom opsade, koji daje neke zanimljive pojedinosti, ali koji je napisan prilično aljkavo, a često i sa netačnim datumima. Samo je pravo da kažemo da su ovi docniji i podrobniji podaci potpuno potvrdili naše poglede i zaključke koje smo ranije izneli u pogledu opsade, izuzev samo to što Turci nisu odustali od

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 25 jula 1854 godine.

odbrane fora Arab Tabije, kao što smo pretpostavljali da će u docnijoj fazi opsade biti primorani da to učine. Takođe, izgleda da su Rusi dejstvovali još nesmotrenije nego što smo mislili. Prvo, oni su izvršili pravilan napad na tvrđavu sa istočne strane Dunavske nizije, nadajući se da će moći potpuno obići odvojene forove i odmah zatim napraviti brešu u glavnom bedemu Silistrije. Ako se ovaj pokušaj odlikovao originalnošću, on se ničim drugim nije odlikovao. On možda pretstavlja prvi primer da su rovovi i prilazi za opsadu tvrđave izgrađeni na zemljištu koje je bilo ne samo izloženo bočnoj vatri nego i iz pozadine nadvišavano visovima utvrđenim od strane neprijatelja. Posle toga usledio je jedan drugi, improvizovan napad baš na te visove. Taj napad je bio tako vešto kombinovan da se posle četrnaestodnevnih izviđanja i juriša, u kojima je poginulo ili onesposobljeno hiljadama Rusa, moralo pribeći i pravilnoj opsadi tih visova. Toliko o veštini koju su Rusi pokazali. A sada pređimo na pojedine detalje opsade.

Rusi su 1 juna sa leve obale Dunava doveli novi transport opsadne artiljerije, koju su postavili na bateriske položaje prema Arab Tabiji. Turci su iskopali minske komore i postavili mine ispod kontraeskarpi i glasija toga fora. 2 juna od granate je poginuo komandant Silistrije Musa paša, a predveče su Rusi upalili minu ispod jednog od bastiona Arab Tabije. Pošto do tog vremena još nisu mogli stići na greben glasije, to je nesumnjivo da ova mina nije mogla biti tačno postavljena. Otstojanja i linija najmanjeg otpora bili su, izgleda, pogrešno ocenjeni, tako da je mina, umesto da ošteti turska odbranbena postrojenja, kad je došlo do eksplozije, obasula ruske rovove gradom kamenja i zemlje, jer je eksplodirala više unazad no što je trebalo. Međutim, pošto su tu bile postrojene jurišne kolone spremne za napad, lako se može pretpostaviti kako se na njih odrazila ova kiša kamenja. U kojoj je meri Rusima pošlo za rukom da izvrše stvarnu blokadu tvrđave pokazuje činjenica da je toga dana 5.000 vojnika turskih neredovnih trupa iz Razgrada, zapadno od Silistrije, uspelo da se probije i stigne u opsednuti grad.

Od 4 do 8 juna nastavljeni su radovi na izradi rovova protiv Arab Tabije. Rusi su stigli do glasije i hrabro produžavali približnicu u pravcu njenog grebena, ali je ona veoma slabo podržavana vatrom njihove artiljerije. Oni su počeli da ukopavaju minu ispod rova i uvukli su je ispod eskarpe bastiona. Dok se ovo odigravalo, maršal Paskijevič je 9 juna izvršio još jednu od svojih nepojmljivih parada oružanim snagama u vidu nasilnog izviđanja tvrđave, u kome je učestvovalo: 31 bataljon, 40 eskadrona i 144 poljska topa. Niko ne zna šta je on želeo da postigne ovom ekshibicijom. Izgleda da se radilo o jednoj od onih demonstracija koje se vrše jedino u nadi da će se pružiti prilika za eventualnu ozbiljnu akciju ili da se bar učini utisak na neprijatelja da se neće moći odupreti. Ali Turci nisu dobili takav utisak. Naprotiv, oni su ususret Rusima uputili 4.000

konjanika koji su, prema ruskom *biltenu (bulletin)*, bili žestoko potučeni. Međutim, Nasmit tvrdi da su oni doveli 60 ruskih konja koje su zaplenili u ovom okršaju. U isto vreme, umesto da izvrši izviđanje u svoju korist, Paskijeviča je, prema izveštaju, »izvidelo« jedno topovsko zrno koje ga je *izbacilo iz stroja*, tako da je bio prinuđen da se transportuje u Jaši.

10 juna opsada je dostigla svoj vrhunac. Velika mina, poslednja Šilderova nada, upaljena je. Ona je zaista stvorila potrebnu brešu u prednjem bastionu Arab Tabije. Ruske kolone krenule su na juriš; ali, kao što su mogle i očekivati, Turci su već ranije bili izgradili *kupir (coupure)* ili drugi bedem sa rovom malo pozadi glavnog bedema, tako da su se Rusi — kad su se približili — morali zaustaviti, izloživši se ubitačnoj vatri. A kad se napadna kolona jednom zaustavi, ona je samim tim poražena, jer vatra zaklonjenog neprijatelja iza bedema, potpomognuta artiljeriskom vatrom koja dejstvuje na otstojanju na kome svaki metak pogađa cilj, prisiljava je da se povuče posle nekoliko minuta. Zbog toga su Rusi — kako su najbolje znali i umeli — morali da se povuku kroz brešu, a Turci su ih gonili sve do njihovih rovova, uništavajući jedan deo opsadnih postrojenja. Ovaj juriš pretstavlja poslednji ozbiljniji ruski poduhvat protiv Silistrije. Što je opsada prividno i nominalno produžena dok nije stiglo naređenje o njenom obustavljanju, bilo je samo radi čuvanja obraza. 12 juna blokada je bila toliko oslabljena da su evropski oficiri iz Šumena bez teškoća ušli u tvrđavu.

19 maja Rusi su otpočeli da kopaju rovove na niskom terenu. Njihovih sedam baterija, koje su bile postavljene prema Arab Tabiji, počele su da dejstvuju 22 maja. Sledećeg dana dovedeno je još 15 topova protiv ovog fora. Pa ipak, prema ruskim podacima, pravilan napad na Arab Tabiju nije usledio sve do 31 maja. To, kako izgleda, pokazuje da su baterije, koje su postavljene 21 i 22 maja, služile samo za prvu paralelu i da su se sastojale od teških poljskih oruđa za uzdužno gađanje fora. Od 31 maja do 10 juna ruske baterije su se približile do na 100 jardi od fora, tj. sa prve na treću paralelu u podnožju glasije. Glasija nije bila osvojena, niti su bile postavljene rovovske baterije, nego je, kao što je već rečeno, izrađena jedna približnica preko nagiba glasije da bi se iskopala minska komora na njenom vrhu.

Pošto se svi izveštaji slažu u tome da Arab Tabija nije bila ništa drugo do poljsko utvrđenje velikih dimenzija, ali nesposobna da daje dug otpor, to držanje njenih branitelja, koje su sačinjavali 4 bataljona i 500 neredovnih vojnika, pod komandom Husein-paše, svakako zaslužuje najveće priznanje. U istoriji ratova ne možemo naći nijedan drugi primer u kome je jedno spoljnje utvrđenje tipa Arab Tabije toliko dugo izdržalo — 9 dana bombardovanja dalekometnim topovima, 11 dana rovovske borbe, 2 minska napada i 4 ili 5 juriša — i da se na kraju sve završilo porazom neprijatelja. Naj-

približniji primeri, koji bi se sa njim mogli uporediti, bili bi odbrana Kolberga od strane Prusa 1807 i Danciga (Gdansk) od strane Francuza 1813 godine.

Izgledalo je vrlo čudno da Omer paša za celo vreme trajanja opsade nije ništa preduzimao da pojača ili oslobodi jednu tako važnu tačku. Međutim, iz njegovog pisma upućenog Sami-paši, guverneru Vidina, saznaje se da se spremao da pomogne Silistriji upravo u času kad su se Rusi povukli na levu obalu Dunava. »Vi znate«, — kaže se u ovom pismu, — »da sam bio prikupio sve naše snage ispred Šumena i da sam se pripremao da krenem upomoć tvrđavi radi njenog oslobođenja od opsade. U tom cilju već je bilo krenulo 6 pukova konjice i 3 baterije. A kad su Rusi saznali za ovaj pokret, oni su se naglo prebacili na levu obalu sa celokupnom svojom artiljerijom. Za 40 dana opsade Rusi su izgubili u mrtvima 25.000 ljudi«.[1])

Nemoguće je utvrditi šta Rusi sada nameravaju da preduzmu. Prema nekim bečkim novinama, oni imaju nameru da posednu položaje iza Buzeua, ali ti isti listovi navode da se Rusi povlače iz straha od Austrije i da je Buzeu već zaobiđen od strane Austrijanaca. Ako bi Rusi pokušali da drže Moldaviju, Austrijanci bi ih obišli iz Galicije i Bukovine. Međutim, blagovremeno spajanje ruskih trupa u Poljskoj sa bivšom Dunavskom armijom u Podoliji i Voliniji takođe bi dovelo do obilaska Austrijanaca, izlažući ih opasnosti da izgube severoistočni deo Galicije sve do Sana i Dnjestra.

Ako za momenat ostavimo po strani političke obzire i pretpostavimo da je Austrija spremna da se priključi savezničkim snagama u napadu na Rusiju, onda bi stvari stajale ovako: Austrija bi mogla dati od 200.000 do 250.000 ljudi za operacije u sastavu savezničkih snaga koje same iznose nešto više od 160.000 ljudi: 100.000 do 120.000 Turaka i 60.000 anglo-francuskih vojnika. Ovim snagama Rusija bi mogla suprotstaviti četiri korpusa Dunavske armije, sa rezervama, čija jačina — kad se odbije odgovarajući broj na račun gubitaka — iznosi oko 200.000 ljudi. Drugi korpus, pod komandom Panjutina, i tri konjička rezervna korpusa, sa još nekim pešadiskim rezervama i pojačanjima koja će se dobiti mobilizacijom novih klasa, mogao bi sve u svemu imati oko 180.000 ljudi, tako da bi se celokupna vojna snaga Rusije sastojala od 350.000, od kojih se mora odbiti posada potrebna za zaštitu Krima i delova južne Rusije. Još uvek bi ostale na raspoloženju snage garde, grenadira i 1-og armiskog korpusa za odbranu Poljske i Baltičkih oblasti, a da i ne pominjemo Finski korpus od oko 15.000 ljudi. Ako se sve to ima u vidu, onda razlika između zaraćenih snaga ne bi bila tako velika da bi mogla sprečiti Rusiju da računa na umeren uspeh, ako bi se ograničila na čistu odbranu.

---

[1]) Omer paša je dao pogrešne podatke, jer su opsadne trupe za sve vreme opsade izgubile samo 85 oficira i 2.122 vojnika. — Prim. red.

Ako Austrija, kako bi se moglo zaključiti po najnovijim diplomatskim vestima i po njenoj potpunoj neaktivnosti na granicama Moldavije, nema drugih namera nego da posreduje između zaraćenih strana, onda možemo slobodno pretpostaviti da nema nikakvog izgleda da će doći do nekih događaja u toku ove godine ni u Moldaviji ni u Besarabiji.

TAJ DOSADNI RAT*)

Prošlo je skoro 12 meseci otkako je jedan mali turski odred od dva bataljona uspeo da se prebaci preko Dunava kod Tutrakana, prema Oltenici, tamo se utvrdio i odbio napad Rusa u jednom kratkotrajnom, ali veoma žestokom okršaju, koji je nazvan bitkom kod Oltenice, pošto je to bio prvi sudar u ovom ratu. Tu su se Turci sami oduprli Rusima, jer iza njih nije bilo rezervi britanskih i francuskih trupa, a ni od savezničkih flota nisu mogli očekivati nikakvu pomoć. Pa ipak, oni su se održali na vlaškoj strani reke kod Oltenice za vreme od dve nedelje dana, a kod Kalafata preko cele zime.

Posle toga, Engleska i Francuska objavile su rat Rusiji; izvođeni su razni poduhvati, doduše sumnjive prirode. Crnomorska i *Baltička flota i anglo-francuska vojska od skoro 100.000 ljudi pohitale* su da pomognu Turcima ili da u njihovu korist vrše diverzije. A jedini rezultat svega toga sastoji se samo u ponavljanju olteničke akcije u većim razmerama, ali sa znatno manjim uspesima nego prošle godine.

Rusi su opsedali Silistriju. Oni su pri tome dejstvovali glupo, ali hrabro. Iz dana u dan i iz noći u noć trpeli su poraze, ali ne zato što je neprijatelj bio superiorniji u pogledu znanja, niti zbog prisustva dva britanska oficira — kapetana Batlera i poručnika Nasmita — koji su, po rečima *The Times*-a, spasli Silistriju. Oni su bili poraženi neznanjem Turaka, neznanjem koje je išlo dotle da nisu znali kada neki for ili bedem postaje neodbranjiv, i upornim držanjem svake stope zemlje i svakog krtičnjaka koga je neprijatelj težio da zauzme. Pored toga, oni su bili poraženi blagodareći tuposti svojih vlastitih komandanata, groznici i koleri i, najzad, blagodareći moralnom dejstvu savezničke vojske koja im je ugrožavala levo i austriske vojske koja im je ugrožavala desno krilo.

Kad je rat počeo, tvrdili smo da ruska vojska nije nikada uspevala da izvrši pravilnu opsadu, a rđavo vođene operacije kod Silistrije pokazuju da otada Rusi u tome još ništa nisu naučili. Dakle, oni su bili poraženi; oni su se morali povući na najsramniji način koji se može zamisliti; oni su usred najlepšeg doba godine morali napustiti opsadu jedne nekompletne tvrđave, iako njenoj posadi nikakve

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 17 avgusta 1854 godine.

trupe nisu dolazile u pomoć. Tako nešto dešava se samo jednom u sto godina, i, bez obzira na to šta će Rusi pokušati ujesen, oni su ovu kampanju izgubili, sramno izgubili.

A sad pogledajmo drugu stranu medalje. Silistrija je slobodna. Rusi se povlače na levu obalu Dunava. Oni se čak pripremaju za evakuaciju Dobrudže i postepeno je vrše. Hršova i Mačin (Mašin) su razrušeni. Izgleda da će Seret biti odbranbena linija koju su Rusi izabrali za zaštitu sopstvene, a ne osvojene teritorije. Omer paša, stari lukavi Hrvat, koji zna da drži jezik za zubima ili da laže kao i svaki drugi »pri vršenju svoje dužnosti«, u isto vreme šalje jedan korpus u Dobrudžu, a drugi u Ruščuk, tako da jednovremeno napadnu oba ruska krila. Istina, u to vreme je postojala mogućnost za izvođenje daleko boljih manevara, ali izgleda da siromah stari Omer bolje poznaje i Turke i saveznike nego što ih mi poznajemo. S vojničke tačke gledišta bilo bi najcelishodnije da se preko Dobrudže ili Kalarašija izvrši udar na neprijateljske komunikacije. Ali, posle svega što smo videli, ne možemo kriviti Omer-pašu što je propustio dobru priliku. Znamo da je njegova vojska veoma rđavo snabdevena — nije snabdevena gotovo ničim — i da zbog toga ne može vršiti brze pokrete, koji bi je udaljili od njenih baza ili doveli na nove operaciske pravce. Takvi pokreti, odlučni po svojim posledicama kad se preduzimaju dovoljnim snagama, nedostiživi su za vojsku koja živi od danas do sutra i koja mora da prolazi siromašnom teritorijom. Znamo da je Omer paša odlazio u Varnu i preklinjao savezničke komandante za pomoć, koji su u to doba imali 75.000 odličnih boraca na četiri dana marša od Dunava. Ali ni Sent Arno ni Raglan nisu ni pomišljali da pođu tamo gde bi se mogli sukobiti sa neprijateljem. Zato Omer nije mogao učiniti ništa više od onoga što je učinio. On je uputio 25.000 vojnika u Dobrudžu, a sa ostatkom svojih snaga krenuo ka Ruščuku. Tu su se njegove trupe prebacivale od ostrva do ostrva dok nisu prešle Dunav, a zatim iznenadnim maršem ulevo zauzele Đurđevo iz pozadine i prinudile Ruse da ga napuste. Sledećeg dana Rusi su se povukli na neke visove severno od Đurđeva gde su ih Turci napali. Nastalo je krvavo rvanje koje je značajno po tome što se veliki broj engleskih oficira sa izvanrednim uspehom časno takmičio ko će prvi poginuti. Svaki od njih je dobio svoj metak, ali bez ikakve koristi za bilo koga, jer bi zaista bilo nerazumno i pomisliti da bi prizor ubijenog britanskog oficira mogao oduševiti turskog vojnika da postane nepobediv. Međutim, pošto su na tome mestu imali samo pretstražu — jednu brigadu od dva puka (pod komandom Kolivanskog i Tomskog) — Rusi su bili potučeni, a Turci su se učvrstili na vlaškoj obali Dunava. Oni su odmah pristupili utvrđivanju zemljišta, a kako su se među njima nalazili britanski inžinjerci i kako su i sami dobro radili kao kod Kalafata, oni bi nesumnjivo izgradili jake položaje. Ali, njima je bilo dozvoljeno da idu samo dovde, a nikako dalje.

Austriski car, koji je već 8 meseci uporno pokušavao da igra ulogu nezainteresovanog čoveka, iznenadno se umešao. Pošto su mu kneževine bile obećane za snabdevanje njegovih trupa, on je hteo da ih ima. Šta će tamo Turci? Neka se vrate u Bugarsku. I tako stiže naređenje iz Istanbula da se turske trupe povuku s leve obale Dunava i da se »sav taj komad zemlje« prepusti na milost i nemilost austriskih vojnika. Diplomatija je iznad strategije. Bez obzira na posledice, Austrijanci hoće da osiguraju svoje granice zauzimanjem nekoliko koraka zemljišta s druge strane; a za ovaj važan cilj moraju se izložiti čak i opasnostima rata. Osim toga, zar Omer paša nije austriski dezerter? A Austrija ništa ne zaboravlja. Ona je prekinula njegovu sjajnu karijeru u Crnoj Gori, a sad opet ponavlja isti postupak kako bi renegat osetio da još nije razrešen zakletve prema svome zakonitom suverenu.

Bilo bi sasvim beskorisno ulaziti u vojne pojedinosti u sadašnjoj etapi rata. Akcije su od malog taktičkog interesa, pošto se svode na proste, jednostavne frontalne napade. Pokreti trupa jedne i druge strane upravljali su se više prema diplomatskim nego prema strategiskim motivima. Najverovatnije je da će se kampanja završiti bez nekog većeg poduhvata, jer na Dunavu nisu izvršene nikakve pripreme za veliku ofanzivu, a što se tiče zauzimanja Sevastopolja, o kome toliko mnogo slušamo, verovatno je da će se početak te akcije odložiti dok vreme ne odmakne toliko da će se ona morati odložiti za iduću godinu.

Izgledalo bi da će svako u Evropi, ko može imati bilo kakva konzervativna shvatanja, morati da ih izgubi kad pogleda ovo večito Istočno pitanje. Eto, čitava Evropa je nesposobna i osuđena zbog te nesposobnosti da u toku poslednjih šezdeset godina rešava ovaj sitni spor. Eto, Francuska, Engleska i Rusija stvarno pribegoše ratu. Ratuju već 6 meseci, a između njih još nije došlo ni do sudara, izuzev greškom ili u beznačajnom obimu. Eto, u Varni se nalazi 80 000 ili 90.000 engleskih i francuskih vojnika pod komandom bivšeg vojnog sekretara starog Velingtona i maršala Francuske (koji je, doduše, izveo najveće podvige u londonskim zalagaonicama), — eto, Francuzi ništa ne rade, a Englezi im u tome pomažu koliko god mogu; a pošto mogu pomisliti da takav posao nije potpuno častan, flote su doplovile na prilaze Balčika da ih pogledaju i da vide koja od ove dve vojske ume dostojanstvenije da uživa u *blaženom neradu (dolce far niente)*. Pa ipak, iako su saveznici dosada samo trošili zalihe na koje je računala turska vojska, besposličeći u Varni iz dana u dan u toku poslednja dva meseca, oni još nisu sposobni za svoje zadatke. Oni bi polovinom maja iduće godine oslobodili Silistriju od opsade da je to od njih traženo. Trupe koje su osvojile Alžir i izučile teoriju i praksu rata na jednom od najtežih postojećih ratišta, vojnici koji su se borili protiv Sika u Peščanoj pustinji Inda i protiv Kafra u trnovitom šipražju Južne Afrike, u zemljama daleko

divljijim od Bugarske — sada su bespomoćni i beskorisni i nizašta upotrebljivi u zemlji koja čak izvozi žito!

Ali ako se saveznici ne mogu pohvaliti svojim delima, to takođe važi i za Ruse. Rusi su imali dovoljno vremena da se pripreme. Oni su i učinili sve što su mogli, jer su još od samog početka znali na kakav će otpor naići. Pa ipak, šta su mogli učiniti? Ništa. Od Turaka nisu mogli zauzeti ni pedalj sporne teritorije, nisu mogli zauzeti ni Kalafat, a Turke nisu mogli tući ni u jednom okršaju. A ipak, to su oni isti Rusi koji su pod Minihom i Suvorovom osvojili obale Crnog Mora od Dona do Dnjestra. Ali Šilder nije Minih, niti je Paskijevič Suvorov. I, mada ruski vojnik može da izdrži više batina nego svaki drugi, on ipak, kao i svi ostali vojnici, gubi svoju čvrstinu kad dođe do neprekidnog otstupanja.

Činjenica je da konzervativna Evropa — Evropa »reda, svojine, porodice i religije« — Evropa monarha, feudalnih gospodara i kapitalista, bez obzira kako su različito razvrstani u raznim zemljama — još jedanput pokazuje svoju krajnju nemoć. Evropa može biti trula, ali je trebalo da rat trgne zdrave elemente; trebalo je da rat probudi latentne snage, a sigurno je da bi se među 250,000.000 ljudi moglo naći toliko odvažnosti da se povede pristojna borba u kojoj bi se obe strane bar donekle mogle istaći, jer se odvažnost i snaga mogu pokazati baš na bojištu. Ali ne. Ne samo da ni buržoaska Engleska, ni bonapartovska Francuska nisu sposobne da povedu pristojan, srčan i čvrsto vođen rat, nego čak ni Rusija, kao evropska zemlja, koja je najmanje zaražena verolomnom i istrošenom civilizacijom, nije u stanju da dâ nešto slično. Turci su sposobni za iznenadne ofanzivne akcije i snažan otpor u odbrani, ali izgleda da nisu stvoreni za velike kombinovane manevre jakim snagama. Na taj način, sve je osuđeno na izvestan stepen nemoći i na uzajamno priznanje slabosti, a igleda da nijedna strana ne očekuje od druge ništa drugo. Sa vladama kakve su danas, ovaj Istočni rat može trajati i 30 godina, a da ipak ne dođe ni do kakvog rešenja.

Ali dok se nesposobnost zvaničnih krugova na taj način manifestuje u čitavoj Evropi, na jugozapadnom uglu toga kontinenta izbija pokret koji odmah pokazuje da postoje još i druge snage, aktivnije od zvaničnih. Kakav god bio stvarni karakter i krajnji ishod Španskog ustanka, može se tvrditi da on u najmanju ruku stoji u istom odnosu prema budućoj revoluciji kao što su švajcarski i italijanski pokreti 1847 stajali prema Revoluciji 1848 godine. U tom ustanku se vide dve krupne činjenice: prvo, vojni krugovi (the military) — stvarni gospodari kontinenta od 1849 godine — međusobno su se pocepali i odrekli se svoga poziva čuvara poretka, da bi u opoziciji prema vladi sprovodili u život svoje mišljenje. Njihova disciplina ih je naučila da budu svesni svoje vlasti, a ta vlast je olabavila njihovu disciplinu. Drugo, mi smo već imali priliku da vidimo uspešne borbe na barikadama. Barikade su se pokazivale

beskorisne svuda gde god su bile podizane, počev od juna 1848, pa sve dosada. Izgledalo je da barikade, kao sredstvo za otpor naroda velikih gradova protiv vojske, nisu imale nikakvog dejstva. Ali, sada je ta predrasuda oborena. Opet smo videli pobedonosne, neosvojive barikade. Opsena je razbijena. Nova revolucionarna era je postala moguća, a značajno je i to da su se trupe zvanične Evrope pokazale kao neupotrebljive u ovom ratu i da su u isto vreme pretrpele poraz u sukobu sa ustanicima grada.

ZAUZIMANJE BOMARSUNDA*)

London, 21 avgusta 1854 godine

U engleskoj štampi možete čitati o prvim herojskim podvizima engleske vojske kod Bomarsunda. Te bedne novine, koje još nijedanput nisu imale priliku da saopšte bilo šta što bi stvarno trebalo istaći, ispunjene su ushićenjem povodom uspeha koje su 10.000 Francuza postigli protiv 2.000 Rusa.[1]) Preći ću preko tih likovanja, jer je bolje da razmotrim kakve će posledice imati zauzimanje toga ostrva, koje ne pretstavlja predvorje Petrograda (Lenjingrada) nego Stokholma. Francuski list *Siècle* doneo je vest, a mnoge novine su je preštampale, da će Švedska odmah pristupiti zapadnim državama u njihovoj borbi protiv Rusije. Istinitost toga saopštenja može se oceniti ako se uporedi sa činjenicom da je Švedska zaključila ugovor o oružanoj neutralnosti upravo u ono vreme kada je sa uspehom mogla da izvodi operacije protiv finskih ritova i šuma. Da li će ona izmeniti svoju politiku sada kada je prošlo vreme za te operacije? Engleska i Francuska odbile su novčane i teritorijalne garantije koje je kralj Oskar tražio. A da li bi se moglo objasniti naređenje švedske vlade o demobilizaciji cele eskadre ako se Švedska stvarno spremala da stupi u rat? Ta demobilizacija obuhvata bojne brodove *Karlo XII*, *Princ Oskar*, fregatu *Željeni* i korvete *Gelfe* i *Thor*.

Zauzimanje Bomarsunda u ovo vreme, kada će se more na toj geografskoj širini uskoro pokriti ledom, ne može biti od značaja. U Hamburgu su ubeđeni da posle njegovog zauzimanja mora sledovati zauzimanje Rige. Ovo se gledište temelji na pismu kapetana Getkota, komandanta *Archer*-a, engleskom konzulu u Memelu, g. Gertsletu, u kome se kaže da svi inostrani brodovi moraju napustiti rišku luku od 10 ovog meseca.

---

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u od 4 septembra 1854 godine.

[1]) Tvrđava Bomarsund na Olandskim Ostrvima još se nalazila u stadijumu izgrađivanja. Bili su gotovi samo odbranbena kasarna i tri odvojene kule. Njena posada imala je 1.700 ljudi zajedno sa neborcima. Saveznici su iskrcali desant u jačini 12.000 ljudi i počeli bombardovanje s mora i sa suva. Posle pet dana Bomarsund se predao. — Prim. red.

Pruska, očigledno, energično podupire vojno krijumčarenje na svojim granicama sa Rusijom i u isto vreme priprema prekid sa zapadnim državama. Komandanti pristaništa u Kenigzbergu (Kalinjingrad), Dancigu (Gdansk), Kolbergu (Kolobžeg) i Svinemindu (Svinaujšće) dobili su naređenje da ta pristaništa drže u pripravnosti.

Najuticajnije novine Švedske i Norveške javljaju: »Bilo bi više nego bezumlje združiti se sa saveznicima i izložiti se užasnim žrtvama sve dotle dok ne bude postojalo jasno i bezuslovno uverenje da će Rusija biti do nogu potučena a Poljska uspostavljena. U protivnom slučaju, čak i prisajedinjenje Finske Švedskoj bilo bi samo obmana i zamka«.

Pri tome treba imati na umu da se sve te severne vlade nalaze u sukobu sa svojim sopstvenim narodima. Naprimer, u Kopenhagenu stvar stoji tako da su Šlezvig-Holštajnci odlučili da se potpuno uzdrže od izbora za Rigsdag[2]), dok su se kopenhagenski birači u isto vreme obratili doktoru Madvigu, članu Landstinga, sa pretstavkom da odbije mandat u Rigsdagu, pošto kraljev ukaz krši danski Ustav i prava danskog naroda.

[2]) Naziv danskog Parlamenta. Sastojao se iz Donjeg doma (Folketing) i Gornjeg doma (Landsting), koji je ukinut 1953 godine. — Prim. red.

NAPAD NA SEVASTOPOLJ*)

Najzad, izgleda moguće da će Francuzi i Englezi naneti ozbiljan udarac sili i prestižu Rusije, i mi u ovoj zemlji[1]) sa ponovnim interesovanjem očekujemo pokret ka Sevastopolju, o čemu se u drugom stupcu donose najnovije podrobnije vesti. Naravno, britanski i francuski listovi naveliko paradiraju sa tim poduhvatom i, ako im se može verovati, nikada se nije čulo o nečemu grandioznijem u vojnoj istoriji. Ali oni koji poznaju prave činjenice — nepojmljivo oklevanje i besmislene izgovore u vezi ove ekspedicije, kao i sve okolnosti koje je prate i koje su joj prethodile — neće dozvoliti da ih obmanu. Konačan ishod ovog poduhvata može da bude i slavan, ali je njegov početak nosio prilično sraman karakter.

Pogledajte prošlu istoriju savezničkih snaga u Turskoj. Najpre su ovi veoma hrabri, ali u isto vreme i vanredno oprezni ratnici nameravali da se iskrcaju kod Enosa (Enez) na ovoj strani Dardanela i da se ovom poluostrvu približe tek pošto se utvrdi da se neće izložiti nikakvoj opasnosti. Međutim, pre no što je izvršen ovaj odvažni podvig, oni su se osmelili do nečuvenog stepena i rizikovali da se iskrcaju u Galipolju na Trakiskom Hersonesu (Galipoljsko Poluostrvo). Ali ovo je učinjeno prosto zato da bi se za što kraće vreme preko celog poluostrva dovršili odbranbeni radovi i na taj

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 14 oktobra 1854 godine.

[1]) U Engleskoj. — Prim. red.

način obezbedila najbitnija od svih potreba — operaciska osnovica. Za celo to vreme Turci su se na Dunavu odupirali onome strašnom protivniku čije je prisustvo u Vlaškoj služilo kao izgovor za ovakve vešte manevre saveznika, i odupirali su mu se sa znatnim uspehom. Ali, ukoliko su brodovi i trupe sve više i više pristizali, utvrdilo se da ih Dardaneli i poluostrvo ne mogu sve prihvatiti. Na taj način, stvorena je još jedna pukotina u naučnim (scientific) aranžmanima Pariza i Londona. Jedan deo trupa se stvarno morao izložiti opasnosti i riziku iskrcavanja na veoma izloženoj tački — u Carigradu!... Da bi se ovo popravilo, odmah se pristupilo utvrđivanju ovog grada. Srećom, u tim mnogobrojnim poslovima utrošeno je dosta vremena, tako da je glavni cilj bio postignut — ne dobitak u vremenu, nego njegov gubitak. Zatim je utvrđeno da bi se sa malim rizikom mogla uputiti jedna divizija u Varnu kao posada ovog važnog mesta, jer su Turci, koji su ga tako slavno branili 1828 godine, otada svakako toliko napredovali u pogledu usvajanja evropske discipline da im se odbrana takvog mesta ne bi više smela poveriti. Dosledno tome bila je najpre upućena jedna, a zatim još jedna ili dve divizije. Kada, najzad, više nije bilo nikakvog izgovora za zadržavanje trupa na Bosforu, natenane je izvršena koncentracija velike savezničke vojske u Varni. Ovo se odigravalo u isto vreme kada se austriska vojska, kao preteći veliki crni oblak, pojavila na boku i u pozadini Rusa, i kada je, na taj način, političkim kombinacijama, baza savezničkih operacija iznenada bila premeštena iz Carigrada u Transilvaniju i Galiciju. Da se to nije dogodilo, postoje svi razlozi za verovanje da saveznička vojska nikada ne bi ni došla u Bugarsku. Kao dokaz za to može poslužiti njihovo ponašanje za vreme opsade Silistrije. Svakome je poznato da se tu radilo o prekretnici ove kampanje i da bi u takvoj nevolji — kada su obe strane napregle svoje snage do krajnjih granica — u 9 od 10 slučajeva i najmanji teg bačen na jednu stranu prevagnuo u njenu korist. Pa ipak, za vreme te odlučne opsade 20.000 engleskih i 30.000 francuskih vojnika, »cvet dve vojske«, stajalo je na nekoliko dana marša od ove tvrđave, pušeći svoje lule i spremajući se spokojno za doček kolere. I da među Rusima nije bilo haranja te bolesti i čudne hrabrosti šake Arnauta ušančenih u rovu i zasipanih granatama sa svih strana, Silistrija bi bila pala u ruke neprijatelja. Nema primera u istoriji ratova da je jedna vojska, koja je tako lako mogla priskočiti u pomoć, tako kukavički ostavila svoje saveznike njihovoj sudbini. Nikakva ekspedicija na Krim i nikakva pobeda neće nikada ukloniti ljagu sa časti francuskih i engleskih komandanata. Šta bi bilo sa Englezima na Vaterlou da je stari Bliher posle svoga poraza kod Linjija, dva dana pre toga, postupio onako savesno kao što su to učinili Raglan i Sent Arno?

Šaka Arnauta u streljačkom rovu Arab Tabije pokazala se doraslom veštini, intelektu i vojnoj snazi Rusa. Ruse nije proterala preko Dunava nikakva vojska koja je došla u pomoć; njihova sopstvena ludost, hrabrost branilaca, malarija, pasivni pritisak Austri-

janaca na Dnjestru i saveznika na Devni (jer, ko je mogao predvideti da će oni postupiti onako kako su postupili?) — učinili su da konačno prekinu opsadu i da se odreknu i kneževina, i Dobrudže, i cele kampanje. Posle ovog velikog uspeha saveznički generali su, naravno, nameravali da nastave istim stopama — uvek po pravilima onog strategiskog sistema koji su dotada primenjivali sa toliko uspeha. Sledstveno tome, lord Kardigan je poveo britansku konjicu na Dunav u izviđačku akciju, u kojoj nije video nijednog Rusa, ali je zato izgubio veliki broj konja i jedino se izložio bolesti i potsmehu. Za to vreme, general Lespinas (L' Espinasse), koji je najviše poznat po svojoj izdaji prema Narodnoj skupštini 2 decembra 1851 godine, poveo je svoju diviziju u Dobrudžu, što nije imalo nikakvog drugog rezultata osim toga što je kolera uništila polovinu brojnog stanja njegova dva elitna puka i što su ovi pukovi preneli klicu zaraze u saveznički logor. Velika epidemija kolere, koja je zavladala među saveznicima u Varni, bila je, dakle, zasluženi proizvod njihovih prepredenih strategiskih kombinacija. Vojnici su nestajali na hiljade, čak i pre no što su ugledali neprijatelja. Oni su umirali kao muve u logoru gde im je bilo omogućeno da spokojno i mirno provode svoj život u priličnoj raskoši. Zbog toga je došlo do pada morala, nepoverenja u komandante i do dezorganizacije, ali ne toliko među Englezima, koji su manje stradali i koji su otporniji, koliko kod Francuza, koji su po svojim nacionalnim osobinama skloni da podlegnu takvim uticajima, naročito u vremenu kada ih njihovi komandanti drže u stanju neaktivnosti. Ali, tu je bilo očevidno da su nemiri, koji su stvarno izbili među francuskim trupama, nastali kao prirodna posledica nenormalnih uslova u kojima su one živele još od 1849 godine. Buržoazija je naučila francuskog vojnika, koji ju je spasao od užasa revolucije, da u sebi gleda spasioca svoje zemlje i društva uopšte. Luj Bonaparta ga je mazio da bi pomoću njega restaurirao carstvo. Prema njemu se stalno postupalo tako da je navikao da zapoveda i zaboravio da sluša. Pošto su ga učili da sebe smatra kao da je iznad građana, on je uskoro stekao uverenje da je u najmanju ruku ravan svojim komandantima. Ulagani su svi napori da se od njega stvori pretorijanac, a cela nam istorija pokazuje da su pretorijanci degenerisani vojnici. Oni najpre počinju da zapovedaju građanima, zatim prelaze na diktiranje svojim generalima i, najzad, završavaju svojim potpunim porazom.

A sad pogledajmo šta se odigralo u Varni. Kada su čitavi bataljoni padali na užareni pesak, grčeći se u agoniji od kolere, stari vojnici počeli su da upoređuju pustolove koji im sada komanduju sa starim komandantima koji su ih uspešno vodili u onim pravim afričkim pohodima na koje junaci modernog »Nižeg Carstva« gledaju sa toliko prezira. Afrika je toplija od Bugarske, a Sahara mnogo neprijatnija čak i od Dobrudže, ali nikada ovakva smrtnost nije obeležavala puteve afričkog osvajanja kao za vreme mirovanja na Devni ili za vreme lakih izviđačkih dejstava oko Kustenđe. Kave-

njak, Bedo, Šangarnije i Lamorisjer proveli su ih kroz veće opasnosti sa daleko manjim gubicima u vreme kada su se Lespinas i Leroa Sent Arno još nalazili u tami neizvesnosti, iz koje ih je moglo izvući samo političko beščašće. Prema tome, zuavi, glavni pretstavnici te afričke vojske, ljudi koji su najviše učinili i duže od svih mirisali barut, ustali su kao jedan čovek sa poklikom: »*A bas les singes! Il nous faut Lamoricière!*« (Dole majmuni, dajte nam Lamorisjera!). Njegovo carsko veličanstvo Napoleon III, glava i duša ovog savremenog zvaničnog majmunisanja velike prošlosti, kada je saznao o toj pobuni, morao je osetiti da taj povik zuava za njega znači »početak kraja«. U Varni je taj poklik imao čarobno dejstvo. Može se reći da je to bio osnovni uzrok ekspedicije na Krim.

Posle iskustva sa letošnjim ratovanjem ili, bolje rečeno, sa šetanjem od Galipolja do Skutara, od Skutara do Varne, od Varne do Devne i Aladina i natrag, niko ne može očekivati da ćemo ozbiljno shvatiti izgovor koji daju saveznički komandanti zašto je ova ekspedicija, koja je bila toliko odlagana, najzad preduzeta u takvoj žurbi. Samo jedan primer dovoljno će pokazati koliko vrede njihovi razlozi. Govorilo se da je do odlaganja došlo zbog toga što francuska opsadna artiljerija nije bila stigla. No, kad je došlo do nemira zbog kolere i kada je Leroa Sent Arno uvideo da mora igrati svoju najbolju kartu, i to bez odlaganja, on je poslao u Carigrad po tursku opsadnu artiljeriju i municiju, koja je pripremljena i ukrcana u veoma kratkom roku; a da francuska opsadna artiljerija nije stigla u međuvremenu, oni bi otplovili i bez nje. Ali, pošto je turska opsadna artiljerija bila spremna još pre više meseci, može se smatrati dokazanim da je svako odlaganje, do koga je dolazilo, bilo sasvim izlišno.

Tako, umesto da vidimo da je ova mnogo hvaljena ekspedicija na Krim sa 600 brodova i 60.000 ljudi, sa 3 sastava[2]) opsadne i bog zna koliko poljske artiljerije, nastala kao rezultat dobro promišljenih, veštih i blagovremeno naučno pripremljenih vojnih operacija, ona ustvari nije ništa drugo do užurbani lakouman postupak *(coup de tête)*, preduzet u cilju spasavanja Leroa Sent Arnoa da ga ne bi masakrirali njegovi vlastiti vojnici. Siromah stari i popustljivi lord Raglan nije bio čovek koji se tome mogao odupreti, naročito zbog toga što bi svako dalje odlaganje i njegove trupe dovelo u isto stanje nedisciplinovanosti i očajanja koje je već bilo zahvatilo francuske trupe.

Ironija događaja (irony of events), kako kaže jedan nemački pisac, još uvek deluje u savremenoj istoriji isto onako kako je delovala u prošlosti, pa je i siromah lord Raglan sada njena žrtva. A što se tiče Leroa Sent Arnoa, njega nikad niko nije tretirao kao komandanta. On je član lopovske bande visokog ranga — taj notorni stari ortak kradljivaca i varalica — taj dostojni sledbenik čoveka koga je

[2]) Verovatno se misli na tri opsadna artiljeriska parka: francuski, engleski i turski. — Prim. red.

»dug, a ne sudbina« gurnuo u Bulonjsku ekspediciju. Uprkos cenzure, njegov karakter i prošlost su sasvim dobro poznati u brbljivom Parizu. Tamo sasvim dobro poznaju toga poručnika koji je dvaput smenjen sa dužnosti, odnosno kapetana, koji je za vreme službovanja u Africi, kao blagajnik, pokrao pukovsku kasu. Ali, bez obzira na to kakav će uspeh postići na Krimu, njegova uspela ekspedicija sa ćebadima svoje gazdarice u jednu londonsku zalagaonicu, posle čega je sledilo vešto povlačenje u Pariz, zauvek će ostati glavna sadržina njegove vojničke slave. A, nema sumnje da siromah Raglan, bivši general-ađutant vojvode od Velingtona, čovek koji je osedeo u teoriskim radovima i sitnim detaljima skopčanim sa generalštabnim poslovima, stvarno veruje u pobude kojima on objašnjava svoje postupke. I na njega pada sva težina odgovornosti što je cela ova kampanja bila tako naučno planirana, tako vešto sprovedena da su 10.000 ljudi, tj. svaki sedmi čovek, umrli pre nego što su i videli neprijatelja, i da su sve te pažljivo sprovedene pripreme poslužile jedino zato da se ekspedicija na Krim izvrši navrat-nanos na samom kraju sezone. Nema ničega bolnijeg od ove »ironije događaja«.

Uprkos svemu tome, ekspedicija se može uspešno završiti. To saveznici gotovo i zaslužuju, jer ništa ne bi izložilo većem preziru takav način vođenja rata na koji su ga dosada vodili. Toliko mnogo buke, takva opreznost i takvo razmetanje naukom, a protiv neprijatelja koji trpi poraz u jednom pothvatu koji oni nisu preduzeli sa ciljem da ga unište, već da sačuvaju svoje sopstvene snage; to bi bila najveća osuda koju bi saveznici sami sebi mogli izreći. Ali se oni još ne nalaze u Sevastopolju. Oni su se iskrcali u Evpatoriji i u Starom utvrđenju (Staroye Kreplienie). Odatle imaju da maršuju 50, odnosno 20 milja do Sevastopolja. Njihova teška artiljerija treba da se iskrca u blizini ovog poslednjeg mesta da bi se izbegle nezgode kopnenog transporta; to znači da se iskrcavanje neće još za dugo vremena završiti. Jačina ruskih snaga još nije tačno poznata, ali nema sumnje da su dovoljno jake, tako da će im to omogućiti da budu jači od saveznika na najvećem broju tačaka u neposrednoj blizini Sevastopolja. Brdovit teren i zaliv koji se useca u kopno nekih deset milja primoraće saveznike da se rastegnu na veoma širokom frontu od samog početka pokušaja opkoljavanja tvrđave. Zato za odlučnog komandanta proboj njihovog fronta ne može pretstavljati veliku teškoću. Naravno, nije nam poznato kakva je kopnena odbrana ove tvrđave, ali ono što znamo o starom Menšikovu navodi nas da pretpostavimo da on nije uzalud trošio svoje vreme.

Na osnovu izveštaja u britanskim časopisima i operaciskog pravca koji su saveznici izabrali možemo verovati da će prvi napad biti izvršen na for koji je podignut na severnoj strani jednog brda koje dominira gradom. Rusi ga zovu Sievernaya Krepost (Severna tvrđava).[3]) Ako je ovaj for solidno izgrađen, onda on može pružati

[3]) Rusi su ga stvarno nazivali »Северное укрепление«. — Prim. red.

duži otpor. To je prostrani četvorougli redut, izgrađen po Montalamberovom poligonalnom ili *caponière* sistemu, čiju bočnu odbranu obrazuje niski kazemat koji se nalazi na dnu rova u sredini svake strane kvadrata radi brisanja rova desno i levo. Ova utvrđenja imaju to preimućstvo što nisu izložena neposrednoj vatri neprijatelja sve dotle dok on svojim fortifikaciskim radovima ne stigne do same ivice rova. Blizina ovog utvrđenja glavnoj tvrđavi omogućava da se može ofanzivno upotrebiti kao podrška i baza za jače ispade, a već i samo njegovo postojanje mora prisiliti saveznike da svoje glavne operacije ograniče na severnu obalu zaliva.

Ali iskustvo Bomarsunda nas je naučilo da se o ruskim tvrđavama ništa sigurno ne može tvrditi sve dok se stvarno ne isprobaju.[4]) Zbog toga se sada ni izgledi ekspedicije na Krim ne mogu utvrditi sa nekom verovatnoćom. Ali gotovo je sigurno da će francuska, a najverovatnije i turska vojska zapasti u onakvo stanje raspadanja kakvom je prva bila izložena u Varni i kakvo je druga više puta doživela u Aziji, ako se operacije dugo otegnu, ako nastupanje zime dovede do novog izbijanja bolesti i ako se trupe budu iznuravale u užurbanim i nepripremljenim napadima, kao što je to bilo pri napadima Rusa na Silistriju. Sigurno je da će se Englezi duže održati na okupu, ali postoji jedan trenutak kada i najdisciplinovanije trupe popuštaju. U tome se sastoji stvarna opasnost za saveznike, i ako ruski otpor dovede do toga, ponovno ukrcavanje ispred pobedonosnog neprijatelja biće veoma opasan posao. Ekspedicija se najverovatnije može pokazati uspešnom, ali, s druge strane, ona *može postati drugi* Valheren.[5])

[4]) Iako je u Bomarsundu bila izvršena samo 1/5 radova, on se ipak ubrojavao u red ruskih tvrđava. — Prim. red.

[5]) Za vreme ekspedicije 1809 godine u Holandiju Englezi su se iskrcali na ostrvo Valheren prema ušću Šelde. Francuzi su okružili ostrvo baterijama tako da su se Englezi, na kraju krajeva, pod jakom artiljeriskom vatrom, morali ponovo ukrcati na brodove. — Prim. red.

BITKA NA ALMI*)

Najzad su prispeli i zvanični izveštaji o bici na Almi, a depeše komandanata i izveštaji engleskih novinara koji su bili prisutni i mnogih pomorskih oficira opširno su objavljeni u našem jutrošnjem izdanju. Svi ti izveštaji potvrđuju u svim glavnim tačkama one zaključke koje smo bili izveli na osnovu prvih telegrafskih izveštaja o ovoj akciji. Kako igleda, događaji su se ovako odvijali:

Otprilike na 3 milje udaljenosti od morske obale reka Alma pravi krivinu u obliku polumeseca čija su oba kraka okrenuta prema severu. Južna obala reke, koja se uglavnom sastoji od litica visokih

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 26 oktobra 1854 godine.

oko 300 stopa, na ovom mestu obrazuje amfiteatr koji se sa manje-više postepenim nagibom spušta u pravcu reke. Rusi su za svoj položaj izabrali ovu padinu koja se levo i desno oslanja na strme i visoke litice, čiji gornji krajevi obrazuju ivice ove visoravni. Ako bi bili potisnuti, njihova bi nadmoćnija konjica bila u stanju da im u svakom slučaju štiti otstupnicu na ravnom zemljištu platoa, koje takođe skoro na celom svom prostranstvu olakšava prevoženje artiljerije. Na jednoj vrsti terase na sredini između platoa i doline reke Rusi su bili postavili glavninu svoje pešadije, zaštićene s leve strane liticama koje su smatrane neprohodnim, a sa desne isto tako liticama, zatim redutom na terasi i teškom baterijom koja je za uzdužno gađanje bila postavljena na dominirajućim visovima. Admiral Hamelin tvrdi da se ova baterija sastojala od 12 oruđa od 32 funte[1]), ali kako su toliko teška oruđa mogla da budu odvučena za vreme povlačenja — do čega je svakako došlo — ostaje tajna koju bi ovaj oficir imao da objasni. Zemljište ispred ruskih položaja, ispresecano vinogradima i stenjem, bilo je povoljno za odbranu, a ojačavale su ga gomile oborenog drveća *(abattis)* i druge veštačke prepreke, koje, međutim, nisu mogle biti naročito strašne pošto su ovi predeli siromašni u šumama. Na visoravni u pozadini Rusa i na oba njihova krila nalazile su se ruske rezerve i konjica. Ispred njih, s one strane reke Alme, bili su raspoređeni njihovi čarkaši (strelci) koji su zauzeli sela Almu i Burljuk.

Saveznici su 20-og krenuli u napad na ovaj jak položaj, i to Francuzi na desnom, a Englezi na levom krilu. Rano ujutru Francuzi su duž morske obale uputili diviziju (drugu) generala Boskea sa 8 turskih bataljona, sa zadatkom da se pod zaštitom brodske artiljerije sa te strane popnu na litice i na taj način obiđu rusko levo krilo. Englezi su imali zadatak da izvrše sličan manevar protiv neprijateljskog desnog krila. Međutim, pošto ih brodska artiljerija nije mogla štititi i pošto su na visoravni prema njima stajale glavne snage neprijateljske konjice, ovaj deo plana napada nije bio izveden. Za to vreme Francuzi su pod voćstvom Boskea uspeli da se popnu na stenovitu ivicu platoa i za vreme dok su ruske trupe na toj visoravni bile izložene dejstvu teških brodskih topova, 3 francuska divizija, pod komandom princa Napoleona, napala je rusko levo krilo. Malo dalje, Englezi su napali ruski centar i desno krilo. Do divizije princa Napoleona nalazila se 2 engleska divizija ser De Leisi Evansa, komandanta Britanske legije u Španiji za vreme Karlističkog rata. Ovu diviziju potpomagao je general Ingland (3 divizija) dok je krajnje levo savezničko krilo obrazovala britanska laka divizija pod komandom ser Dž. Brauna, potpomognuta gardiskom divizijom pod komandom vojvode od Kembridža. Rezerva (4 divizija ser Dž. Ketkarta i konjička divizija Erla od Lukena) kretala se pozadi levoga

[1]) 1 funta = 0,453592 kg. To znači da je težina zrna ovih oruđa iznosila oko 14,5 kg. — Prim. red.

krila sa ciljem da spreči svaki eventualni neprijateljski pokušaj da izvrši napad s boka.

Karakteristična crta ove bitke, kako izgleda, sastojala se u tome što je njena prva faza — uvodna borba prednjih delova duž celog fronta, pod čijom zaštitom su se izvodili stvarni odlučujući manevri — bila veoma skraćena. Ruski položaj je zaista bio tako dobro izabran, a njihova snažna artiljerija tako postavljena da bi svako produžavanje uvodne borbe za saveznike bilo ne samo nekorisno, nego i nesumnjivo štetno. Izgleda da su samo Francuzi neko vreme bili izloženi dejstvu ove ubitačne vatre, jer su se Englezi nalazili pozadi, ali su kasnije francuske kolone i engleske razvijene vrste energično krenule napred, savladale prepreke ispred sebe, izbacile Ruse iz sela Alme i Burljuka (ovo poslednje su spalile otstupajuće trupe da ga saveznici ne bi mogli koristiti kao zaklon), prošle reku i bez ikakvog zadržavanja izvršile pritisak na visove. Mnoge borbe na ovom terenu, u vinogradima, između stenja i oborenog drveća ličile su na borbe između Verone i Kastiljone 1848 godine. Normalno napredovanje nije bilo moguće; gust roj strelaca, koji su većinom dejstvovali nezavisno jedan od drugoga, prokrčio je sebi put do prve terase, gde su ga očekivale ruske trupe. Za to vreme generalu Boskeu je pošlo za rukom da sa jednom od svojih brigada izbije na visoravan, odakle je ugrožavao rusko levo krilo; jedna brigada 4 (Forejove) divizije poslata mu je u pomoć, dok je druga brigada iste divizije podržavala Napoleonovu diviziju. Na taj način, Francuzi su zauzeli dobar položaj sa koga je rusko levo krilo bilo ozbiljno ugroženo. Ser Džordž Braun je na ruskom desnom krilu zauzeo redut — ključ toga dela njihovog položaja na terasi — i, mada je za momenat iz njega bio izbačen dejstvom ruskih rezervi sa visova, njegovo konačno zauzimanje bilo je osigurano napadom Hajlendera (Kembridžove divizije). Tako je rusko levo krilo bilo obiđeno, a desno slomljeno. Ruski centar, koji je bio angažovan duž celog fronta, mogao se povući jedino uz nagib u pravcu visoravni, a kada je na nju jedanput stigao, on je bio obezbeđen od svakog ozbiljnijeg napada, blagodareći prisustvu ruske konjice i konjičke artiljerije na veoma povoljnom zemljištu za dejstvo ova dva roda vojske. Pa ipak, na levom krilu ruskih trupa morao je nastupiti izvestan nered kada ih je Boske natkrilio; u tome su francuski izveštaji jednoglasni, a to potpuno dokazuje i činjenica da su tu i Menšikovova kola pala Francuzima u ruke. S druge strane, povlačenje njihove celokupne artiljerije, čak i teških opsadnih topova iz baterije sa desnog krila (Francuzi nisu zaplenili nijedan top, a Englezi svega tri, i to, verovatno, oštećena), pokazuje da je povlačenje, uopšte govoreći, bilo izvršeno u potpunom redu i da je Menšikov doneo pametnu odluku za prekid borbe čim je ravnoteža snaga bila poremećena na njegovu štetu.

Izgleda da je i hrabrost savezničkih trupa bila na veoma velikoj visini. Ima mali broj primera bitaka koje su se, kao ova na

Almi, sastojale od skoro neprekidnog, sporog, ali nepokolebljivog napredovanja, bez onih preokreta i slučajnosti koji daju toliko dramatičnu interesantnost većini drugih velikih bitaka. Sama ova činjenica dovoljan je dokaz bar o tome da su Saveznici bili brojno znatno nadmoćniji i da su saveznički generali u svojim izveštajima daleko precenjivali ruske snage. Na ovo ćemo se odmah vratiti.

Taktika saveznika bila je dobra, ali ona svedoči više o poverenju u hrabrost njihovih trupa i u pomoć flote nego o stvaralačkim sposobnostima samih generala. Tu se, takoreći, radilo o jednostavnoj, običnoj vrsti borbe čisto taktičke prirode, bez ikakvog strategiskog obeležja, što je inače vrlo redak slučaj. Bočni Boskeov manevar pretstavljao je sasvim prirodnu zamisao. Njega su dobro izveli afrički vojnici koji su u klancima Atlasa naučili kako treba vršiti takav posao. Britanci su razbili rusko desno krilo u jednostavnoj teškoj borbi, koja je, vrlo verovatno, bila olakšana dobrim manevrovanjem pukova i brigada; međutim, jednoličnost britanskog nastupanja u dve uzastopne duge linije bila je narušavana jedino terenskim preprekama, a ne velikim manevrima sračunatim na to da se neprijatelj obmane ili iznenadi.

Knez Menšikov je dobro izabrao svoj položaj. Međutim, izgleda da nije iskoristio svoju konjicu u onoj meri u kojoj je mogao. Zašto nije bilo konjice na levom krilu da niz litice zbaci Boskeovu usamljenu brigadu čim bi pokušala da se postroji u borbeni poredak? Prekidanje borbe, izvlačenje trupa ispod udara vatre, povlačenje artiljerije i otstupanje uopšte, kako izgleda, izvršeno je na veoma zadovoljavajući način i čini veću čast njegovoj taktici nego što pobeda čini čast taktici savezničkih generala.

Što se tiče snaga koje su učestvovale u ovoj bici, saveznici su pored artiljerije imali tri francuske i četiri engleske divizije, dok su u rezervi ostavili po jednu francusku i englesku diviziju i celokupnu konjicu, pored 8 turskih bataljona koji su bili upućeni u pomoć Boskeu, ali koji su stigli tek po završetku bitke.

Pošto su Francuzi u pozadini ostavili jače snage i u Varni pretrpeli veće gubitke nego Britanci, to se može smatrati da su njihove divizije na dan bitke bile skoro jednake jačine — francuske oko 6.000, a engleske oko 5.500 ljudi. U takvom slučaju, stvarno se tuklo oko 40.000 pešaka, sa rezervom od oko 16.000, računajući tu i Turke, što, izgleda, odgovara izveštajima koji se odnose na jačinu snaga ekspedicije kad se odbiju bolesnici i otkomandovani delovi.

Prema izjavi maršala Sent Arnoa, Rusi su bili prikupili 16 i 17 diviziju liniske vojske, zatim 14 i 15 rezervnu brigadu (vojnici iz rezerve pozvani na dužnost) i osim toga 6-ti bataljon strelaca. To bi bilo 49 bataljona kada bi brigade imale pun broj bataljona. Ako se računa da svaki bataljon broji po 700 ljudi (u ovom ratu nikada nisu imali više od toga, mada su njihovi bataljoni u Mađarskom ratu bili jači za 50 ljudi), dobilo bi se ukupno 34.300 ljudi. Ali, koliko nam je poznato, sem gore navedenih jedinica u Sevastopolju i nje-

govoj okolini nije bilo drugih regularnih trupa, te je veoma verovatno da je bilo ostavljeno bar 5 ili 6 bataljona kao posada ove tvrđave. Time bi se broj ruskih snaga sveo na 30.000 pešaka, što se može smatrati približno tačnim brojem. Govori se da je njihova konjica prikupila 6.000 konjanika, od kojih je, naravno, priličan broj kozaka. Zbog te izrazite nadmoćnosti saveznika ova pobeda ne zaslužuje onu preteranu slavu koju joj pokušavaju pripisati, kako će to naši čitaoci videti iz izvoda koje smo izvukli iz engleskih novina. Izgleda da su obe strane pokazale podjednaku hrabrost; a sigurno je da saveznički generali, ma koliko bili ozareni pobedom, uopšte nisu ni pomišljali da posle svoga uspeha bez ikakvog daljeg odlaganja i otpora uđu u Sevastopolj sa razvijenim zastavama i muzikom.

Iako rezultati ove bitke imaju veliki moralni značaj za saveznike, pitanje je da li oni mogu proizvesti jako obeshrabrenje u redovima ruske vojske. To otstupanje je bilo slično onome kod Licena i Baucena; a ako Menšikov sa svojim bočnim položajem kod Bakšisaraja bude umeo da namami saveznike tako vešto, kao što je to Bliher učinio pred bitkom na Kacbahu, onda se oni još mogu ubediti da takve besplodne pobede ne donose veliku korist pobediocu. Menšikov još uvek ugrožava njihovu pozadinu jakim snagama, i dokle god ga još jednom ne potuku i konačno ne suzbiju, on će im biti veoma opasan. Sada će sve zavisiti od pridolaska pojačanja — s jedne strane, rezervi saveznika, a, s druge, ruskih trupa iz Perekopa, Kerča i Anape. Ona strana koja *prva* uspe da dobije brojnu nadmoćnost, može naneti ozbiljan udar. Međutim, Menšikov ima to preimućstvo što u svako vreme može otstupiti i time izbeći udar neprijatelja, dok su saveznici prikovani na mestu gde se nalaze njihova skladišta, logori i komora.

Kako izgleda, Sevastopolju zasada ne preti opasnost, iako je opsednut sa jedne strane, jer saveznici nemaju takvu nadmoćnost snaga da bi mogli nastupati u dva pravca. Ali, ako saveznici — kako to izgleda skoro sigurno, sudeći po »Nijagarinim« depešama koje smo telegrafskim putem sinoć primili iz Halifaksa — dobiju svoja pojačanja od 20.000 ljudi pre no što Menšikovu stigne popuna, onda je moguće da će se mnogo štošta rešiti skorih dana. Kad bi takva tvrđava, kao što je Sevastopolj, bila snažno napadnuta, onda se ne bi moglo očekivati da će moći izdržati dve nedelje protiv opsade sa izrađenim rovovima. Pošto su sve rezerve otplovile iz Varne, trebalo bi da stignu 4-og ili 5-og, iako se u našoj depeši iz Halifaksa ništa ne pominje o njihovom dolasku. Zbog toga se, u svakom slučaju, teško može očekivati da će Sevastopolj pasti do 16-og ili 18-og. Moguće je da će aktivne operacije na otvorenom polju unekoliko odložiti njegov pad; no, ako Menšikov sa svojom pokretnom armijom, kojom raspolaže u pozadini saveznika, ne odnese odlučnu pobedu nad njima, ili ako saveznička vojska ne bude desetkovana od bolesti, on mora neizbežno pasti. Međutim, sudeći po pripremama Rusa i njihovom temperamentu, možemo biti sigurni da on neće biti osvojen bez

očajnog otpora i užasnog krvoprolića; krvave pojedinosti bitke na Almi svakako će biti nadmašene užasima juriša i zauzimanja Sevastopolja.

VOJNA SNAGA RUSIJE*)

Spokojno možemo dopustiti Džon Bulu i Žak Bonomu da se privremeno raduju »slavnoj pobedi« na Almi i da očekuju pad Sevastopolja. Rat na Dunavu i Krimu, bez obzira na to kakav bi značaj mogao imati u očima saveznika i ujedinjenog buržoaskog liberalizma u Evropi, ima veoma mali značaj za Rusiju. Njegov ishod, ma kakav on bio, ne bi imao nikakvog uticaja na državno težište ove zemlje, dok bi poraz na Krimu ili prinudno povlačenje saveznika za duže vreme ukočili njihove kopnene operacije i zadali im moralni udar od koga bi se mogli oporaviti jedino krajnjim naporima.

Pošto nam je u poslednje vreme došlo do ruku nekoliko autentičnih izveštaja o rasporedu i poslednjim pokretima ruskih snaga, može biti korisno da ih ukratko izložimo, da bi smo time pokazali kako je dosad angažovan mali deo ruskih snaga u odnosu na njihove celokupne snage, i kakve uspehe možemo očekivati od njihovog preostalog dela. Kao što je dobro poznato, ruska vojska, koliko se to najtačnije može utvrditi, sastoji se od sledećih delova:

I. *Velika operativna armija:*

— 2 korpusa *elitnih trupa* — Gardiski i Grenadirski — koji se sastoje od 76 bataljona, 92 eskadrona i 228 topova;

— 6 liniskih korpusa, sastava: 300 bataljona[1]), 192 eskadrona i 672 topa;

— 3 konjička korpusa, tj. 176 eskadrona, 96 topova.

Ukupno: 376 bataljona, 460 eskadrona, 996 topova.

II. *Specijalni korpusi:*

— Finski korpus od 12 bataljona;

— Orenburški korpus od 10 bataljona;

— Sibirski korpus od 15 bataljona;

— Kavkaski korpus sastava: 55 bataljona, 10 eskadrona i 180 topova;

— Rezervni kavkaski korpus od 36 bataljona i 2 eskadrona;

— 47 kavkaskih liniskih bataljona.

Ukupno: 175 bataljona, 12 eskadrona i 180 topova.

---

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 31 oktobra 1854 godine.

[1]) U originalu stoji 3.900 bataljona, što je očigledna greška. — Prim. red.

III. *Kozaci i druge neregularne trupe:*

Oko 700 eskadrona, 32 bataljona i 224 topa.

IV. *Rezerve:*

1) Oko 50 bataljona unutrašnje straže[2]), ne računajući invalide i 77 kažnjeničkih četa;

2) Rezerva Velike armije ili 4-ti, 5-ti i 6-ti bataljoni garde i grenadira, 5-ti i 6-ti liniski bataljoni, tj. za 24 puka po tri, a za 72 puka po dva bataljona ili ukupno 216 bataljona.

Pošto su sve rezerve pozvane i već potpuno organizovane, tako da je od nedavno pozvanih 300.000 ljudi već otpočelo *formiranje sedmih i osmih bataljona* svakog puka, to se gornjih 216 bataljona mogu uračunati u ukupan zbir, koji iznosi 726 bataljona, 472 eskadrona regularne i 700 eskadrona neregularne konjice i znatno više od 1.000 topova. A kako organizacija rezervne konjice i artiljerije nije dobro poznata van granica Rusije, to ona nije ni uračunata u gornjem zbiru.

Srećom, ova masa izgleda strašnija nego što je u stvari. Da bi se dobila stvarna brojna jačina trupa koje stoje na raspoloženju za evropski rat, od te mase moraju se odbiti Sibirski korpus, unutrašnje straže i bar jedna polovina kozaka; na taj način, na raspolaganju bi ostalo oko 650 bataljona, 472 eskadrona regularne i 350 eskadrona neregularne konjice sa oko 1.200 topova. Može se računati da ove trupe, ako se uzmu najniže cifre, imaju 520.000 pešaka, 62.000 konjanika i 30.000 kozaka, tj. svega nešto više od 600.000 ljudi, razvučenih na dugačkoj liniji od Kaspiskog Mora, duž obala Crnog i Baltičkog, pa sve do Belog Mora.

Od početka rata sa Turskom Rusi su na južnim granicama carstva protiv saveznika postepeno angažovali sledeće trupe:

1) 3, 4 i 5 liniski korpus sa delom svojih rezervi, od kojih se, međutim, veći deo još uvek nalazi na maršu;

2) tri kavkaska korpusa u celini;

3) dve divizije (dve trećine) 1-og liniskog korpusa bez rezervi i

4) deo 3 konjičkog korpusa (dragona) na Krimu, tj. ukupno oko 240.000 ljudi *pre* stupanja u rat. Ali, sada je taj broj smanjen na najviše 184.000, od čega se 84.000 mogu računati kao snage za ojačanje trupa u Besarabiji, 54.000 su na Krimu ili na maršu u tom pravcu, i 46.000 ljudi na Kavkazu. Do kraja avgusta na Baltiku se nalazilo:

---

[2]) Od 1811—1864 godine u Rusiji je postojao posebni korpus unutrašnje straže, sastavljen od guberniskih bataljona i invalidskih četa, koji je bio predviđen isključivo za stražarsku službu i sprovođenje transporta. — Prim. red.

— U Finskoj — rezerva 6-og korpusa — —	16.800	ljudi
— Finski korpus — — — — — — —	12.000	„
— Garda i njena rezerva — — — — —	66.800	„
— od Grenadirskog korpusa u Revalu (Talinu)	10.000	„
Svega — — — —	105.600	ljudi

U Poljskoj ili na maršu za Poljsku bili su:

— ostatak grenadira i njihova rezerva — —	55.000	ljudi
— 1 i 2 korpus sa svojim rezervama — — —	120.000	„
— kozaci i konjica raznih korpusa — — —	30.000	„
— razne rezerve — — — — — — —	25.000	„
Svega — — — —	230.000	ljudi

Ako saberemo sve te snage, dobićemo oko 575.000 ljudi, što sa Orenburškim korpusom (u Astrahanu), rezervnim konjičkim korpusom i posebnim odredima na Belom Moru i drugim mestima daje ranije navedeni ukupan broj. Od trupa u Poljskoj oko 30.000 ljudi nalazilo se na maršu, oko 20.000 sačinjavalo je posadu Varšave, oko 100.000 držalo je desnu obalu Visle u bivšoj kraljevini Poljskoj, a oko 80.000 ostalo je kao rezerva u Voliniji (Voljin) i Podoliji (Podolje), na obalama Buga i Dnjestra.

Na taj način, glavne snage ruske vojske, sa najboljim pukovima garde i grenadira, bile su koncentrisane na liniji Petrograd — Hoćin ili duž zapadne[3]) granice carstva. Međutim, ovi položaji nisu izgledali dovoljno značajni. Pošto ih je smenila gardiska divizija, grenadiri su napustili Reval (Talin) i zajedno sa ostale dve gardiske divizije odmaršovali za Poljsku; ove dve divizije sastojale su se od četiri bataljona, odnosno puka, jer su u Petrogradu ostavili samo pete i šeste bataljone. Tako je Zapadna armija povećana na oko 270.000 ljudi, a veći deo tri rezervna konjička korpusa, *koji dotada uopšte nisu učestvovali u borbi,* odmaršovao je da se sa njom sjedini. Time će se Zapadna armija povećati na nekih 300.000 ljudi.

Sada su položaji izmenjeni. 100.000 ljudi koji drže jugoistočni deo kraljevine Poljske prešli su preko Visle i zauzeli položaje duž austriske granice. 80.000 ljudi krenulo je iz Volinije za Poljsku i produžuje front duž te granice. Garda, grenadiri — a verovatno i konjički korpusi, kada stignu — zauzeće centralni položaj u pozadini. Za vreme zime može se uštedeti mnogo trupa na račun zaleđenog Baltika. Novi regruti, od kojih se formiraju sedmi i osmi bataljoni, odnosno novi bataljoni za razne pukove, u ukupnoj jačini

[3]) U originalu stoji istočne, što je očevidno pogrešno. — Prim. red.

od 192 bataljona (130.000 — 140.000 ljudi), biće do maja toliko obučeni da ih (te trupe) mogu zameniti.

Dakle, nema sumnje da je Nikoli relativno malo stalo šta se dešava na jugu njegovog carstva sve dotle dok može da koncentriše preko 300.000 ljudi na sjajnom strategiskom položaju u Poljskoj. A to je zaista sjajan položaj. On se kao klin uvlači između Pruske i Austrije i obadve ih natkriljuje, dok je sam zaštićen najjačim sredstvima otpora koje udružena veština i priroda mogu da pruže. Napoleon je poznavao vojni značaj teritorije u zahvatu Visle i njenih pritoka. On je od nje stvorio svoju operacisku osnovicu za rat 1807 godine, dok nije zauzeo Dancig. Ali on je stalno zanemarivao njeno utvrđivanje, što je skupo platio posle povlačenja 1812 godine. Rusi su, naročito posle 1831 godine, učinili ono što su njihovi prethodnici propustili da učine. Modlin (Novo-Georgijevsk), Varšava, Ivangorod i Brest-Litovsk obrazuju sistem tvrđava, koji je po svojim strategiskim kombinacijama jači od ijednog drugog sistema na svetu. Ovaj sistem pruža takav položaj na kome jedna poražena vojska, ako ima dovoljno hrane, može da se odupre brojno dvostruko jačem neprijatelju; a otsecanje jedne cele zemlje od svih veza pretstavlja nešto što još niko nije ni pokušavao. Jedan nemački vojni pisac, koji dobro poznaje ovu zemlju, kaže da čitav ovaj složeni sistem tvrđava više ispoljava agresivni nego defanzivni duh. On nije zamišljen toliko da čuva teritoriju na kojoj se nalazi, koliko da posluži kao baza za ofanzivne operacije prema Zapadu.

A ima ljudi koji veruju da će Nikola tražiti mir ako Sevastopolj bude zauzet! Pa Rusija još nije odigrala ni jednu trećinu svojih aduta, a momentalni gubitak Sevastopolja i flote skoro uopšte ne bi ni osetio džin kome su i Sevastopolj i flota bili samo igračka. Rusija sasvim dobro zna da se njene odlučne operacije neće odigravati duž morskih obala, niti na domaku desantnih trupa, nego, naprotiv, u prostranoj unutrašnjosti kontinenta, gde se mase trupa mogu dovesti za koncentrično dejstvo na jedno mesto, ne rasipajući svoje snage na besplodnu obalsku odbranu protiv neprijatelja koji izbegava borbu. Rusija može izgubiti Krim, Kavkaz, Finsku, Petrograd i sve takve prepreke, ali dok god njeno telo, sa Mosktvom kao srcem i utvrđenom Poljskom kao rukom sa mačem, stoji nedirnuto, ona ne mora popustiti ni za jotu.

Usuđujemo se da kažemo da velike operacije u 1854 godini pretstavljaju samo neznatne predigre bitaka naroda koje će zabeležiti anali iz 1855 godine. Tek kada velika Zapadna ruska armija i austriska vojska stupe na scenu, bez obzira na to da li će biti jedna protiv druge ili udružene, tek tada ćemo videti pravi rat velikih razmera, nešto slično velikim Napoleonovim ratovima. A, možda će ove bitke biti samo predigra drugih, žešćih i odlučnijih borbi evropskih naroda protiv sada pobedonosnih i bezbrižnih evropskih despota.

OPSADA SEVASTOPOLJA*)

Pored bitke na Almi, glavni podvig saveznika na Krimu bio je čuveni bočni marš lorda Raglana od Alme ka Balaklavi, kojim je on izmenio očigledni cilj rata — zauzimanje i okupacija Sevastopolja — i umesto toga izvršio prepad (*coup de main*) na jedan, i to slabiji deo utvrđenja, uključujući, naravno, uništenje ruske flote, brodogradilišta i arsenala. Međutim, sa tim je bilo skopčano i povlačenje savezničkih snaga odmah posle izvršenja zadatka. Da je do toga moralo doći, jasno proizilazi iz cele ove operacije. To je značilo napuštanje ideje za izvršenje napada na severni — dominirajući — front tvrđave, na kome je jedino moglo doći do stvarne odluke. Na taj način, to je značilo jasno priznanje da ekspedicija nije sposobna da izvrši ono što joj je bilo stavljeno u zadatak — da potpuno osvoji i okupira tvrđavu. Pa ipak, kao što smo već rekli, sam ovaj marš se u mnogobrojnim stupcima visokozvučnih fraza i retorskog blebetanja glorifikuje kao najsjajniji potez vojnog rukovodstva; čak su i veliki londonski listovi, koji imaju svoje dopisnike na licu mesta, otkrili istinu tek posle mesec dana, kada su od vlade, kako izgleda, dobili izvesna objašnjenja. Tako *The London Times* od 28 oktobra, koji je sada prvi put pogledao istini u oči, oprezno nagoveštava da je mogao biti ostvaren samo manji deo ratnog cilja i da će se forovi na severnoj strani zatona jedva moći osvojiti, ukoliko se dobrovoljno ne predadu. Ali *Times* se nada da će se oni pristojno ponašati i predati se, jer će susedna utvrđenja morati da se predaju, pošto glavni deo tvrđave bude osvojen. Međutim, istina je u tome da Severno utvrđenje ne zavisi od grada Sevastopolja, nego sevastopoljski grad od Severnog utvrđenja, i mi se bojimo da razlozi naših dopisnika neće biti potpuno dovoljni za osvajanje jedne tako jake tvrđave.

Istina je da posle pomenutog »slavnog marša« saveznici nisu ništa učinili čime bi se ma ko mogao naročito pohvaliti. Zbog toga se naše kolege s one strane Okeana ne mogu kriviti što toliko preuveličavaju njegov značaj. A što se tiče same opsade, kako je dosada izvođena, tu se radi o jednoj od onih akcija o kojoj i oni sami znaju da je utoliko bolje ukoliko se o njoj manje govori. Ali pošto nas za gore navedeno ništa ne veže, sem to da budemo nepristrasni, to se nećemo naročito ni ustručavati. Istina je da je u tom ionako krajnje čudnom ratu ova opsada jedna od njegovih najvećih čudnovatosti. Izgleda da verovanje u neosvojivost utvrđenja poljske fortifikacije pretstavlja karakterističnu crtu ovog rata. Najpre je na Oltenici primenjivano staromodno bombardovanje, koje je trajalo nekoliko sati, a zatim je bez uspeha izvršen juriš na utvrđenja. Rusi se kod Kalafata čak nisu ni usudili da napadnu. Kod Silistrije prosta zemljana

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 15 novembra 1854 godine.

utvrđenja odolela su žestokim napadima; ona su izdržala besne navale neprijatelja čak i onda kada su bila skoro sravnjena sa zemljom. A sada kod Sevastopolja, prosta linija poljskih utvrđenja počašćena je znatno većim brojem raspoređenih baterija za rušenje i mnogo težim artiljeriskim oruđima od bilo kojih oruđa koja su ikad tukla i najsavršenije izgrađene tvrđave. Ova opsada je upadljiv dokaz činjenice da je *ratna veština* nazadovala u istoj razmeri koliko se poboljšalo *naoružanje (materiel)* usled industriskog napretka u toku dugog mira. Napoleon bi svakako prsnuo u smeh kad bi ispred Sevastopolja video baterije sa nakostrešenim topovima od 8—10 inča.[1]) Ali time se ni izdaleka ne završava cela priča.

Iako su saveznici bili na položaju oko 1 oktobra, ipak su tek 8 ili 9 počeli kopanje rovova, a vatra nije bila otvorena sve do 17 oktobra. Do ovog zadocnjenja je došlo zbog toga što se topovi nisu mogli ranije dovući. Trebalo je preći svega 4 ili 5 milja, i to preko sasvim dobrog i čvrstog tla sa neznatnim nagibima, a delom se mogao iskoristiti i dobar drum. Ali oni nisu imali tegleće stoke i to na Krimu, koji je najbogatiji stočarski kraj na svetu! Zašto, kad samo u dolini Bajdara, na prostoru koliko pogled sa visova Černaje može doseći, ima više volova nego što bi bilo potrebno da celu ujedinjenu flotu prevezu preko planina. Ali pošto je dolina Bajdara bila otvorena upadu kozaka, to bi se saveznička konjica za zaštitu od njihovih upada mogla izložiti udaru ovih strašnih protivnika. Pored toga, saveznici moraju održavati dobre odnose sa stanovništvom i ne smeju dirati njegovu imovinu. Takvim izgovorima naše engleske novine nastoje da prikriju istinu da su Raglan i Kanrober, dok sa juga vrše blokadu Sevastopolja, ustvari sami pod blokadom Menšikovljevih pretstraža na Černaji. A da je to tako dokazuje se prostom činjenicom što su saveznički vojnici, još do prijema poslednjeg izveštaja, bili prinuđeni da žive o soljenom mesu pošto nije bilo svežeg mesa.

3 oktobra blizu Inkermana prebacilo se preko Černaje pet ruskih bataljona kojima je dozvoljeno da uđu u tvrđavu s južne strane, pošto »ovo može da bude samo od koristi za saveznike«. Zaista originalan način vođenja rata! Neprijatelj, o kome nam saopštavaju da je potučen, demoralisan i klonuo, upućuje 3.000 ljudi u Sevastopolj, i to pred samim nosom saveznika. Mora da je imao neki razlog za to. Ali ako je on imao razloga da ih upućuje, to je i Raglan imao razloga što ih je pustio da uđu u tvrđavu. On pretpostavlja da je tvrđava prenatrpana, iako nije jasno na osnovu čega to pretpostavlja. U svakom slučaju, pored četiri kvadratne milje u zahvatu ruskih položaja postoji cela severna obala i zemljište iza nje, kuda se u roku od 10 minuta može uputiti svaki višak trupa. Tvrditi da

[1]) 1 inča = 0,0253 m. To znači da su to bili topovi kalibra 202—253 mm. — Prim. red.

je prenatrpana tvrđava, koja je blokirana samo sa jedne strane, svakako pretstavlja najveću besmislicu.

Kada je prvi put javljeno o desantu, mi smo tvrdili da će bolesti biti najveći neprijatelj saveznika, ako bi došlo do odugovlačenja rata. Bolesti, tamo vladaju u najjačoj formi, a i nega je — bar što se tiče Britanaca — vrlo slaba. Bolesnici su stvarno bili toliko zanemareni da je lord Raglan bio prinuđen da uputi veoma energičan prekor sanitetu. Ali to nije sve. Lekari se nalaze u Carigradu, sanitetski materijal u Varni, a bolesnici u Balaklavi. Zar nije ovo sjajna ilustracija nove vojne doktrine, koju je nedavno izložio Luj Bonaparta u Bulonju, prema kojoj se svaka armija, koja želi da ima dobar položaj, mora postaviti u vidu trougla? Bolest se utoliko više povećava ukoliko godišnje doba postaje surovije, pukovi prosto nestaju, — britanski puk koji je prilikom upućivanja imao 1.000 ljudi sada ne može imati više od 600 vojnika pod oružjem — a operacije se nastavljaju svojim sporim tempom. Praksa Konjičke garde *(the Horse Guard)*[2]) kao plod četrdesetogodišnje mirnodopske škole, ne može da se menja zbog takvih sitnica. Neka cela vojska propadne, samo da se Sevastopolj osvoji po »pravilima Njenog Veličanstva«!

U običnim opsadama opsađivači po pravilu nastoje da svoje prve baterije postave što je moguće bliže neprijateljskim utvrđenjima, a 600—700 jardi smatra se kao veliko otstojanje. Međutim, prema Raglanovom mišljenju, u velikoj opsadi, kao što je ova, naročito pri opsadi jednostavnih poljskih utvrđenja, treba postupiti sasvim obrnuto. Neprijatelj nas pušta da mu priđemo na otstojanje od 700 jardi; ali mi nikada ne smemo učiniti ono što neprijatelj želi da učinimo. Tako kaže lord Raglan i postavlja svoje baterije na 2.500 i 3.000 jardi otstojanja — u što ne bismo mogli verovati kada bi izveštaji dozvoljavali i najmanju sumnju. Zatim se približava na 1.500 i 1.200 jardi i kao razlog za neotvaranje vatre navodi da opsadne baterije, da bi imale efikasno dejstvo, moraju biti na otstojanju od 300 ili 400 jardi od utvrđenja na kojima treba stvoriti breše. U udaljenim baterijama nalaze se topovi »Lankaster« i dalekometni topovi od 10 inča (oko 250 mm), jer britanski artiljerci, izgleda, smatraju da su ovi topovi, slično teleskopima, pogodni za upotrebu samo na velikim otstojanjima. Zaista, ovaj problem velike udaljenosti, koji savršeno odgovara pomorskom naoružanju, pričinio je više zbrke i štete nego koristi kad je primenjen na zemaljsku artiljeriju; za to nam kao primer mogu poslužiti ove smešne baterije.

Utvrđenja sa kopnene strane Sevastopolja, koja su izazvala sve ove erupcije genijalnosti i oštroumlja, sastoje se iz sledećih postrojenja: na zapadnoj strani (na koju napadaju Francuzi) protežu se jedna ili dve strane Karantinskog fora. Iza njega se nalazi bedem

[2]) To je, ustvari, englesko ministarstvo rata, koje je taj naziv dobilo po zgradi nekadašnje komande konjičkih gardiskih pukova u Londonu, u kojoj su bila smeštena neka odeljenja ministarstva rata. — Prim. red.

sa puškarnicama, koji se proteže do kraja Karantinskog Zatona. Bedem se završava na jednom brežuljku u vidu okrugle kule koja obrazuje redvi zemljanog utvrđenja izgrađenog oko nje. Odatle pa do gornjeg kraja luke nastavlja se bedem prosečne debljine od 3 stope, koji na taj način zatvara Sevastopolj sa jugozapadne strane. Tvrdi se da ovaj bedem nije pogodan ni za kakvu odbranu, iako se mogao dobro izgraditi za tu svrhu, te je, zbog toga, zaštićen malim zemljanim utvrđenjima koja se nalaze ispred njega. Od kraja luke pa na istok do Korabeljnog Zatona (britanski front napada) uopšte ne postoje nikakva prava odbranbena postrojenja, izuzev dve kule okružene i zaštićene linetama, na sličan način kao i ona koju smo gore opisali. Pored toga, tu postoji nekoliko zemljanih utvrđenja nepravilnog oblika, a sve to obrazuje utvrđen logor koji zadovoljava samo skromne zahteve, ako se može verovati objavljenim planovima koje je kapetan Bidelf skicirao na licu mesta. U svakom slučaju, iz njih se vidi samo jedna odbranbena linija koja se sastoji od odbranbenih postrojenja otvorenih sa zadnje strane; tu uopšte nema zatvorenih reduta koji su inače kod Rusa izvanredno omiljeni. Ali ne možemo verovati da je to baš tako; da je stvarno trebalo zauzeti samo tu liniju, Britanci bi već odavno bili dužni da je zauzmu na bajonet. Nesumnjivo je da iza nje postoji druga linija reduta.

Sva ruska utvrđenja su naoružana teškim brodskim topovima koje Rusi nisu mogli iskoristiti na neki bolji način. Pa ipak, njihovo gađanje sa njima je ispod svake kritike. Oni danonoćno gađaju neprijatelja i ne postižu više od jedan od sto pogodaka. Možda je ovo veoma loše gađanje uticalo na lorda Raglana da se ušanči na sigurnom otstojanju od 3.000 jardi. Javljeno je da su Britanci, posle trodnevnog bombardovanja od strane savezničkih flota i vojski, napravili jednu brešu na svome otseku, dok to Francuzi još nisu uspeli da učine. Napad je trebalo da usledi čim se ovo učini. Kada ne bismo raspolagali sigurnim obaveštenjima da su savezničke baterije bile postavljene na tako pristojnom otstojanju, onda bi bilo neverovatno da je bilo potrebno tri ili četiri dana da se sa 200 topova ogromnog kalibra slomi otpor takvih odbranbenih postrojenja. Toliko o već postignutim rezultatima; ali ma kakav događaj ovenčao te operacije, jedno je sigurno: opsada Sevastopolja neće imati ravne u vojnoj istoriji.

KAMPANJA NA KRIMU*)

Naši čitaoci će svakako biti preneraženi novim duhom kojim odišu vesti sa krimskog vojišta, koje su juče primljene sa broda *Baltic* i koje su jutros objavljene na našim stranicama. Dosada su se komentari britanske štampe i izveštaji britanskih i francuskih dopisnika o toku i perspektivama rata odlikovali suviše uobraženim i nad-

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 27 novembra 1854 godine.

menim pouzdanjem. Sada se to zamenjuje osećanjem zabrinutosti, pa čak i uznemirenjem. Svi priznaju da savezničke snage nemaju onakvu nadmoćnost nad svojim neprijateljem o kakvoj se ranije govorilo; da je Sevastopolj jači, da je Menšikov sposobniji komandant, a njegove snage daleko jače no što se pretpostavljalo, i da sada, umesto sigurne i odlučne pobede, Francuzi i Englezi stoje pred opasnošću eventualnog neuspeha i sramote. Takvo osećanje izražava naš dopisnik iz Liverpula, koji je i sam Englez i, kao takav, prožet svim patriotskim pobudama i predrasudama svoje zemlje; to se osećanje isto tako odražava u energičnoj akciji i engleske i francuske vlade. Ulažu se očajni napori da se ubrza prebacivanje pojačanja ka Sevastopolju; Ujedinjeno Kraljevstvo je mobilisalo i poslednjeg vojnika; rekvirirani su mnogi parobrodi za transport; upućeno je 50.000 francuskih vojnika, sve u nadi da se stigne na bojište pre no što bude dockan za učešće u konačnoj i odlučnoj bici.

U subotu smo objavili veliki broj dokumenata koji se, uglavnom, odnose na raniju fazu opsade i delimično uspešnu, ali ipak nesrećnu saradnju flotâ, a sada dodajemo i zvanične izveštaje o ubistvenom Liprandijevom napadu na saveznike u blizini Balaklave[1]), kao i druge izveštaje o kasnijem razvoju operacija, koji su, mora se priznati, svi od reda sasvim nepovoljni za saveznike. Na osnovu pažljivog ispitivanja ovih dokumenata zaključujemo da položaj — iako je, kao što smo ranije često isticali, težak pa čak i opasan — ni izdaleka nije onako rđav kako to prikazuje naš dopisnik iz Liverpula. Mi smatramo da saveznicima ne preti neka nesreća koja bi bila veća od prinudnog otstupanja i ukrcavanja. A, s druge strane, još uvek postoji mogućnost da se ovaj grad osvoji jednim očajničkim i krvavim jurišem. Ali, bilo kako bilo, po našem mišljenju, rešenje mora pasti mnogo pre nego što pojačanja, koja sada polaze iz Francuske i Engleske, budu mogla stići na Krim. Kampanja se očigledno približila svojoj prekretnici; izvršeni su takvi pokreti i učinjene takve greške i propusti koji su opredelili njen karakter i predodredili njen ishod.

Pošto raspolažemo autentičnim i neospornim podacima o glavnim događajima, to nameravamo da na osnovu njih damo sažet i kratak prikaz toka borbe.

Sada je utvrđeno da je Menšikov, prilikom iskrcavanja saveznika kod Starog fora, pod svojom komandom na bojištu imao svega 42 bataljona, dva puka konjice i nešto kozaka, dok se posada Seva-

[1]) Ruske trupe su 25 oktobra 1854 godine izvršile ozbiljan bočni udar na englesko-turske snage kod *Balaklave*. Ruske jedinice, pod komandom generala Liprandija, isterale su Turke iz reduta kod sela Kadikije i odbile protivnapad jakih savezničkih snaga. Više od 70% engleskih konjanika bilo je izbačeno iz stroja. Ali rusko glavno komandovanje nije proširilo ovaj taktički uspeh. — Prim. red.

stopolja sastojala od mornaričko-desantne pešadije i mornara.[2]) Ova 42 bataljona pripadala su 12, 16 i 17 pešadiskoj diviziji. Ako pretpostavimo da je svaki bataljon bio punog sastava od po 700 ljudi, onda je na bojištu bilo ukupno 29.400 pešaka, što sa 2.000 husara, kozacima, artiljercima, pionirima i minerima ukupno iznosi 32.000 ljudi. Menšikov se ovim snagama nije mogao suprotstaviti iskrcavanju saveznika, jer bi time svoje trupe, bez dovoljno rezervi, izložio vatri savezničke brodske artiljerije. Jaka vojska, koja bi mogla žrtvovati deo svojih snaga, bila bi u stanju da odvoji izvesne snage za vršenje malih prepada i noćnih napada na osvajača za vreme njegovog iskrcavanja. Međutim, Rusima je u ovom slučaju bio potreban svaki čovek za predstojeću veliku bitku; pored toga, ruski pešak je najnespretnije stvorenje za izvođenje manjih ratnih akcija; on ispoljava svoju snagu dejstvom u kolonama u smaknutom stroju. S druge strane, način ratovanja kozaka karakteriše se suviše sitnim akcijama, čiji uspeh raste ili opada u srazmeri s povećanjem ili smanjivanjem izgleda za pljačku. Pored toga, Krimski rat, izgleda, pokazuje da je pretvaranje kozaka u regularne trupe, koje se sprovodi već 30 godina, slomilo njihovu ličnu inicijativu i dovelo ih u zavisan položaj, u kome su nepogodni za neregularnu, a još nedovoljno osposobljeni za regularnu vojnu službu. Oni su sada, izgleda, nesposobni kako za službu obezbeđenja ili službu u samostalnim odredima, tako i za juriš u liniskom stroju na neprijatelja.[3]) Rusi su, prema tome, imali potpuno pravo kada su čuvali svakog konjanika i svakog pešaka za bitku na Almi.

Na obalama Alme je 55.000 savezničkih vojnika izvršilo napad na 32.000 Rusa. Odnos je bio skoro 2 : 1. Kada je u borbu stupilo oko 30.000 savezničkih vojnika, Menšikov je izdao naređenje za povlačenje. Dotada nije bilo angažovano više od 20.000 Rusa; dalji pokušaji za održanje položaja pretvorili bi rusko povlačenje u potpun poraz, jer bi to primoralo Ruse da u bici angažuju sve svoje rezerve. Kada je nesumnjivo utvrdio da su saveznici — blagodareći svojoj ogromnoj nadmoćnosti — postigli uspeh, Menšikov je prekinuo borbu, zaštitio povlačenje svojim rezervama i, pošto je prebrodio prvi nered koji je izazvao Boskeov bočni manevar na njegovom levom krilu, povukao se sa bojišta »u savršenom redu«, a da pri tome nije bio ni gonjen, ni ometan. Saveznici su se izgovarali da za gonjenje nisu imali konjice, ali taj izgovor otpada, pošto nam je poznato da

[2]) U to vreme u sastav sevastopoljskog garnizona ulazilo je 17 bataljona mornara, koji su skinuti sa potopljenih brodova, i 8 rezervnih bataljona u kojima je bilo mnogo neobučenih vojnika. — Prim. red.

[3]) Engelsu nisu bili dostupni izvori koji bi objektivnije osvetljavali dejstva ruske vojske nego što je to vršila zapadnoevropska štampa. Time se objašnjava netačan sud u članku o ruskoj pešadiji i kozačkim jedinicama. Vojni događaji na Krimu, a naročito odbrana Sevastopolja, pokazali su da su ruski vojnici uspešno dejstvovali ne samo u smaknutom stroju, nego i u manjim grupama i jedinicama. — Prim. red.

su Rusi imali bar dva husarska puka manje od saveznika. Isto kao i kod Condorfa, Ajlaua i Borodina[4]), ruska pešadija, iako je bila potučena, opravdala je ocenu generala Ketkarta, koji je u borbi protiv nje komandovao jednom divizijom i koji ju je proglasio »nesposobnom za paniku«.

Ali ako je ruska pešadija sačuvala prisustvo duha i spokojstvo, panika je obuzela samog Menšikova. Velika brojna nadmoćnost saveznika, u vezi njihove neočekivane odluke i silovitosti napada, za momenat je poremetila njegove planove. On je odustao od namere za povlačnjem u unutrašnjost Krima i krenuo u pravcu južno od Sevastopolja, sa ciljem da održi liniju Černaje. To je bila velika i neoprostiva greška. Posmatrajući sa visova Alme ceo saveznički položaj, on je mogao da oceni snage svojih protivnika sa tačnošću do 5.000 ljudi. On je morao znati da oni, bez obzira na njihovu relativnu nadmoćnost nad njegovim vlastitim snagama, nisu bili dovoljno jaki da ostave trupe za osmatranje Sevastopolja i da njega istovremeno gone u unutrašnjost. Ako je odnos između saveznika i njega na morskoj obali bio 2 : 1, on je morao znati da je kod Simferopolja mogao suprotstaviti dva svoja prema jednom njihovom borcu.Pa ipak, kao što i sam priznaje, on je krenuo na jug od Sevastopolja. Ali, posle

---

[4]) Bitka kod *Corndorfa* između pruske i ruske vojske 25 avgusta 1758 godine bila je jedna od krupnijih bitaka u toku Sedmogodišnjeg rata (1756—1763). Rat je bio izazvan zavojevačkim težnjama evropskih feudalno-apsolutističkih država, naročito Pruske, i kolonijalnim suparništvom Francuske i Engleske. Engleska je stupila u savez s Pruskom protiv koalicije Austrije, Francuske i Rusije, kojima su prišle Švedska i Saksonska. U toku 1756—1757 godine trupe pruskog kralja Fridriha II nanele su teške poraze Austrijancima i Francuzima, ali je upad ruskih trupa u Istočnu Prusku 1757 godine i njihovo dalje napredovanje uništilo sve rezultate pruskih pobeda. Uleto 1758 godine Fridrih II je brojno nadmoćnijom vojskom napao rusku vojsku kod sela Corndorfa (nedaleko od Kistrina), ali je usled protivnapada ruske vojske i dejstva artiljerije pretrpeo ozbiljne gubitke. Ova pobeda kod Corndorfa, a naročito pobede ruske vojske u Pruskoj u toku 1759 i 1760 godine, znatno su podigle autoritet Rusije, oslabile Prusku i srušile zavojevačke planove Fridriha II. Opis bitke vidi u I knjizi ovih dela na str. 489 — Corndorf.

U bici kod *Projsiš-Ajlaua* u Istočnoj Pruskoj, koja se odigrala 7—8 *februara 1807 godine, ruska vojska koja je pritekla u pomoć Prusima*, koje je Napoleon razbio 1806 godine, sukobila se s francuskom vojskom. Ruske trupe su ispoljile izvanrednu otpornost i u toku žestoke borbe (gubici svake strane dostizali su 25.000 ljudi) potukle čitav francuski korpus i nanele gubitke drugim jedinicama protivnika. Rusi su uspešno iskoristili konjicu (koja je dejstvovala u tri taktičke grupe) i artiljeriju; znatan uticaj na ishod bitke ispoljile su taktičke rezerve ruskih trupa. Tako je došlo do zadržavanja francuske vojske, a njen pokušaj da otseče rusku vojsku od granice propao je.

Bitka kod s. *Borodina* (110 km od Moskve) je najveća bitka u ratu 1812 godine. Odigrala se 7 septembra između ruske i Napoleonove vojske. To je bila prva generalna bitka koju je Napoleon izgubio. Njen ishod doveo je do preokreta u ratu u korist ruske vojske i pripremio poraz Napoleonove vojske, bez obzira na prinudno, ali u tim uslovima celishodno napuštanje Moskve od strane ruske vojske. Francuska vojska pretrpela je ogromne i nenadoknadive gubitke (58.000 vojnika i 47 generala, dok su Rusi izgubili *44.000 mrtvih i ranjenih i* 27 generala, a njen moral bio je potpuno slomljen. — Prim. red.

povlačenja, koje je izvršio bez ikakvog uznemiravanja od strane saveznika, i pošto su se njegove trupe odmorile jedan ili dva dana na bregovima iza Černaje, Menšikov je rešio da popravi svoju grešku. On je to učinio jednim opasnim bočnim pokretom sa Černaje u pravcu Bakšisaraja. Iako je ovaj pokret bio u suprotnosti sa jednim od osnovnih strategiskih načela, on je ipak obećavao velike rezultate. Kada se jednom učini strategiska greška, onda se retko mogu izbeći njene posledice. Pri tome se postavlja prosto pitanje: da li je manja šteta ostati pri njima ili ih izbeći pomoću drugog, ali namerno pogrešnog manevra. Smatramo da je u ovom slučaju Menšikov bio savršeno u pravu što se usudio da na domaku neprijatelja izvrši bočni marš da bi se izvukao iz svoga apsurdno »koncentrisanog« položaja oko Sevastopolja.

Ali u tom kontrastu između stratega osrednjih sposobnosti i komandanata rutinera pokreti neprijateljskih trupa primili su takve oblike koji dosada nisu bili poznati u ratu. Naklonost prema bočnim marševima zarazila je oba tabora slično epidemiji kolere. U isto vreme kada je Menšikov rešio da izvrši bočni marš iz Sevastopolja u pravcu Bakšisaraja palo je na pamet Sent Arnou i Raglanu da izvrše pokret od r. Kače ka Balaklavi. Na Makenzijevom dobru (koje je tako nazvano po jednom Škotlanđaninu, bivšem admiralu u ruskoj službi) sukobile su se ruska zaštitnica i britanska prethodnica i, prirodno, prethodnica je potukla zaštitnicu. Pošto je opšti strategiski karakter savezničkog bočnog manevra već bio kritikovan u *The Tribune*-u[5]), to nema potrebe da se sada ponovo osvrćemo na njega.

Sevastopolj je bio opsednut 2 ili 3 oktobra, pri čemu su saveznici zauzeli upravo onaj položaj sa koga se Menšikov tek bio povukao. Od toga časa počinje znamenita opsada Sevastopolja i u isto vreme nova etapa rata. Zahvaljujući svojoj neospornoj nadmoćnosti, saveznici su dotada radili šta su hteli. Njihove flote, koje su gospodarile morem, obezbedile su im desant. A kad su se jednom iskrcale, njihova brojna nadmoćnost, a svakako i njihovi bolji jurišni kvaliteti, obezbedili su im pobedu na Almi. Ali sada se počela ostvarivati ravnoteža snaga, do koje je, pri izvođenju operacija daleko od njihovih baza i na neprijateljskoj teritoriji, svakako moralo doći ranije ili kasnije. Istina, Menšikovljeva armija se još nije pojavljivala, ali je uslovila postavljanje rezerve na Černaji frontom prema istoku. Tako je stvarna opsadna armija bila ozbiljno oslabljena i svedena na broj koji nije bio znatno nadmoćniji od same posade.

---

[5]) *New York Daily Tribune* je američki buržoaski dnevni list koji je izlazio od 1841 do 1924 godine. Do početka 60-tih godina XIX veka iznosio je poglede demokratski nastrojenih krugova buržoazije severnih država, koji su istupali protiv oligarhije robovlasnika — plantatora. Od 1851 do marta 1862 godine štampao je članke i korespondenciju Marksa i Engelsa. 60-tih godina list je počeo gubiti svoj demokratski karakter i uskoro se pretvorio u organ reakcionarne i agresivne buržoazije. — Prim. red.

Usled pomanjkanja energije, nedostatka sistema — naročito u saradnji između raznih delova britanskih kopnenih i pomorskih snaga — zemljišnih teškoća i, iznad svega, nesavladljivog duha rutinerstva koji je, kako izgleda, urođen britanskim administrativnim i naučnim ustanovama, odložen je početak pravih opsadnih operacija sve do 9 oktobra. Najzad, toga dana su rovovi bili razvijeni na ogromnoj udaljenosti od 1.500 — 2.500 jardi od ruskih utvrđenja. Tako nešto nije se nikada čulo ni videlo ni kod jedne ranije opsade. To dokazuje da su Rusi još uvek bili u stanju da brane zemljište koje se nalazi oko tvrđave na daljini od najmanje jedne milje i koje su, ustvari, i držali sve do 17 oktobra. Ujutru toga dana opsadni radovi bili su dovoljno odmakli, tako da su saveznici mogli da otvore vatru. Verovatno je da bi to bilo odloženo još za nekoliko dana, zato što do toga dana upšte nisu bili spremni za izvođenje uspešnih dejstava, da ih nisu potstakle prispele ponosne vesti o tome kako se čitava Engleska i Francuska raduju zauzeću Sevastopolja 25 oktobra. Da bi se umirile trupe koje su zbog tih vesti, naravno, bile ozlojeđene, morala se otvoriti vatra. Ali se ispostavilo da su saveznici izveli 126 protiv 200 ili 250 topova. Znamenito Vobanovo načelo, koje su Englezi i Francuzi mnogo puta potrzali da bi umirili javno mnenje, glasi: „opsada pretstavlja operaciju matematičke izvesnosti i sigurnog uspeha, samo je pitanje vremena, ukoliko se ne omete spolja«. Ovaj značajni aksiom zasniva se na onom drugom aksiomu ovog istog inženjera, koje glasi: »pri opsadi se može postići nadmoćnost napadačeve vatre nad braniočevom«. Međutim, kod Sevastopolja imamo tačno obrnut slučaj: napadačeva vatra, u momentu otvaranja, bila je nesumnjivo slabija od braniočeve vatre. Posledice su se vrlo brzo ispoljile. Za nekoliko časova Rusi su ućutkali vatru francuskih baterija i u toku čitavog dana vodili gotovo ravnopravnu borbu sa engleskim baterijama. Da bi se neprijateljska pažnja odvukla na drugu stranu, izvršen je napad i sa mora. Ali ni ovaj napad nije bio izveden ništa bolje, niti je završen boljim rezultatom. Napadajući forove »Karantin« i »Aleksandar«, francuski brodovi su potpomagali napad koji je sa kopna vršen na te iste forove i, da nije bilo njihove pomoći, nesumnjivo je da bi se Francuzi mnogo gore proveli. Engleski brodovi su napadali severnu stranu luke, uključujući for »Konstantin«, bateriju »Telegraf«, kao i privremenu bateriju postavljenu na severnoj strani fora »Konstantin«. Admiral Dandas, taj oprezni čovek — koji je očigledno pristalica gađanja sa velikih otstojanja — naredio je da se njegovi brodovi usidre na otstojanju od 1.200 jardi od forova. Međutim, odavno je utvrđeno pravilo koje kaže da će brodovi u borbi sa obalskim baterijama pretrpeti poraz ako im se ne mogu približiti na 200 jardi ili još bliže, da bi na taj način sigurnije pogađali i imali jače dejstvo. Prema tome, Dandas je doveo svoje brodove u vrlo tešku situaciju, tako da bi doživeo slavan poraz da nije bilo ser Edmund Lajonsa, koji se, kako izgleda, sa tri bojna broda, skoro protivno naređenju, približio foru »Konstantin« koliko

god je više mogao i naneo mu izvesnu štetu u zamenu za ono što je i sam pretrpeo. Mada u izveštajima britanskih i francuskih admirala dosada nema nijedne reči o stvarnoj šteti koja je nanesena forovima, ipak možemo zaključiti da se i ovde, isto onako kao kod Bomarsunda[6]), Montalamberska obala sa svojim forovima i kazematiranim baterijama, mogla nositi sa dva puta većim brojem topova na brodovima. Ovo je utoliko značajnije što je sada prilično sigurno da izloženi zidovi ovih forova, kao što je već delimično dokazano na Bomarsundu, ne mogu više od 24 časa odoleti rušećoj vatri teških brodskih topova koji su postavljeni na obali.

Francuzi su skoro potpuno ćutali nekoliko dana posle toga. Pošto su postavili svoje baterije na većem otstojanju od ruskih linija i pošto su raspolagali većim kalibrima od svojih saveznika, Englezi su bili u stanju da održavaju vatru i da ućutkaju gornji red topova u jednom redutu sa kamenim zidovima. Pomorski napad nije ponavljan — najbolji dokaz poštovanja koje su ulivali kazematirani forovi. Rusi su pružali odbranu koja je snažno otreznila pobednike sa Alme. Svaki onesposobljeni top bio je zamenjivan novim. Svaka toparnica koju bi porušila neprijateljska vatra u toku dana bila je opravljena u toku noći. U pogledu zemljanih utvrđenja stanje je bilo skoro isto na obe strane dok nisu preduzete mere koje su saveznicima obezbedile nadmoćnost. Smešno naređenje lorda Raglana »da se poštedi grad« bilo je povučeno, te je otpočelo bombardovanje, koje je po svome koncentričnom dejstvu na zbijene mase trupa i po svome uznemiravajućem karakteru nanelo posadi veliku štetu. Pored toga, strelci su upućeni ispred baterija da bi iz bilo kakvih zaklona, koje mogu naći, gađali ruske artiljerce. Kao i na Bomarsundu, Minijeove puške su dobro izvršile svoj zadatak. Za nekoliko dana, nešto teškim topovima a nešto Minijeovim puškama, ruski artiljerci su većim delom *izbačeni iz borbe (hors du combat)*. Isti je slučaj bio i sa mornarima, koji su pretstavljali najobučeniji deo posade u rukovanju teškim topovima. Zatim se moralo pribeći uobičajenom sredstvu opsednutih posada: naređeno je pešadiji da poslužuje topove pod nadzorom preostalih artiljeraca. Ali njihova vatra, kao što se može pretpostaviti, bila je skoro bez ikakvog dejstva, tako da su opsađivači bili u mogućnosti da svoje rovove sve više i više približuju tvrđavi. Oni su, kako je javljeno, izgradili svoju treću paralelu na 300 jardi od spoljnih utvrđenja. Još nam nije poznato

[6]) Pored crnomorskog i kavkaskog vojišta, borbena dejstva su se u periodu Krimskog rata odvijala na Baltiku i na Dalekom Istoku. Francuzi i Englezi su imali cilj da na Baltičkom Moru unište Kronštat i da prodru k Petrogradu. U julu 1854 godine englesko komandovanje je odlučilo da počne opsadu Bomarsunda, nedovršene ruske tvrđave na Alandskim Ostrvima. Za zauzimanje tvrđave, koja je imala posadu od 2.000 ljudi s 112 oruđa, anglo-francuskoj floti trebalo je oko dva meseca. Iako je na tvrđavu ispaljeno 120.000 granata i iskrcan desant od 11.000 vojnika, Bomarsund je zauzet tek po cenu velikih gubitaka. Ali ovaj taktički uspeh nije imao ozbiljnog uticaja na tok borbenih dejstava na Baltiku. — Prim. red.

koje su baterije postavili u ovoj trećoj paraleli; jedino što možemo kazati jeste to da se *treća* paralela kod pravilne opsade uvek nalazi na podnožju glasije utvrđenja koje se napada, tj. na oko 50 — 60 jardi od rova. Ako je ovo otstojanje bilo prekoračeno pred Sevastopoljem, mi u toj činjenici možemo videti samo potvrdu izveštaja, koji je objavljen u nekoliko britanskih listova, da je nepravilnost odbranbenih linija, umesto da pruži britanskim inženjerima novo polje rada u primeni njihovih pronalazačkih sposobnosti, samo zbunila ovog džentlmena koji može, po svim oprobanim načelima, da slomi front sa pravilnim bastionima, ali koji, kako izgleda, dolazi u nepriliku čim neprijatelj otstupi od pravila koja su propisali najveći autoriteti.

Kada je već jednom bilo rešeno da se izvrši napad s juga, trebalo je paralelu i njene baterije usmeriti na jedan ili najviša dva tačno određena fronta odbrane. Trebalo je koncentrisanim snagama izvršiti napad na dva spoljna susedna fora — ili na tri na samom kraju; a kada bi ovi bili porušeni, tada bi sva ostala spoljna utvrđenja postala bespredmetna. Na taj način, koncentrišući vatru celokupne svoje artiljerije na jednu tačku, saveznici bi odmah lako stvorili veliku nadmoćnost vatre i znatno bi skratili trajanje opsade. Koliko se može ceniti iz planova i karata, front od fora »Karantin« do samog kraja unutrašnje luke, tj. front protiv koga Francuzi sada usmeravaju svoje napore, bio bi najpovoljniji za napad, jer bi njegovo uništenje potpuno ogolilo sam grad. Sto trideset savezničkih topova odmah bi im osiguralo nadmoćnost vatre na ovom ograničenom frontu. Umesto toga, želja da se svakoj armiji ostavi sloboda da dejstvuje nezavisno od druge dovela je do ovog dosada nečuvenog načina vođenja opsade, u kojoj su svi bedemi na celoj svojoj dužini od preko tri milje bili jednovremeno tučeni artiljeriskom vatrom. Tako nešto uopšte nije poznato u ranijoj istoriji. Ko je ikada čuo za napad koji je dozvolio odbrani da sa običnih utvrđenja sa bastionima i linetama jednovremeno uvede u dejstvo ogromnu masu od 250 topova? Jedan jedini bastionski front jedva je u stanju da primi 20 topova, a kod obične opsade u odbrani ne može učestvovati više od tri ili četiri fronta. Ako saveznički inžinjerci kasnije ne budu mogli izneti sasvim bitne razloge za svoj čudan postupak, moramo zaključiti da oni nisu bili u stanju da pronađu najslabije tačke odbrane i da su, zbog toga, gađali čitavu odbranbenu liniju da ne bi mimoišli te slabe tačke.

U međuvremenu pojačanja stižu i jednoj i drugoj strani. Liprandijevi uznemiravajući i delimično uspešni napadi na savezničke pretstraže pokazali su prisustvo jačih ruskih snaga od onih koje je Menšikov odveo ka Bakšisaraju. Ipak, izgleda da on još nije dovoljno jak za bitku u cilju oslobođenja od opsade. S obzirom na napredak koji su učinili opsađivači, s obzirom na to da nanesena šteta odbrani raste u geometriskoj progresiji sa približavanjem opsađivača tvrđavskim bedemima i, s obzirom na to da se spoljna utvrđenja još

uvek drže, ali da je unutrašnji zid izgleda oslabio, možemo očekivati da će se nešto odlučno odigrati u vremenu od 9 — 15 novembra: naime, da će pasti južna strana tvrđave ili da će saveznici pretrpeti odlučan poraz i biti prinuđeni da odustanu od opsade. Međutim, treba imati na umu da sva ovakva predviđanja zavise od okolnosti koje unapred ne mogu biti sasvim poznate na tolikoj udaljenosti od mesta događaja.

RAT NA ISTOKU*)

Dolazak parobroda *Africa* doneo nam je iz Evrope novosti za poslednja tri dana, ali sa bojišta ništa naročito novog što bi bilo od interesa, izuzev đavolske epizode o jednoj bolnici, u kojoj je izgoreo veliki broj živih bolesnika i ranjenika, i prikaza patnji za koje nema reči kojima bi se mogle opisati. O krvavoj ali neodlučnoj bici od 5 novembra[1]), o kojoj je *Baltic* doneo kratko saopštenje, sada raspolažemo kratkim telegramom lorda Raglana, ali nam još uvek nedostaju uobičajene opširne i uzbudljive pojedinosti koje daju dopisnici — učesnici ili posmatrači. U Engleskoj i Francuskoj vlada velika zabrinutost — mnogo veća no što izgleda na prvi pogled — povodom povećanih i rastućih teškoća rata; a uporno nećkanje Sevastopolja da padne pred saveznicima, koji se međusobno takmiče u hrabrosti i požrtvovanju, ocenjuje se kobnim. Izvodi u drugom stupcu ovoga lista iz *The London Times*-a pokazuju izmenjeno raspoloženje i duh sumnje koji se može pogrešno shvatiti kao simptom očajanja. Pošto ne raspolažemo dovoljno povezanim pojedinostima o bici od 5 novembra, na kojima bismo mogli zasnivati svoje primedbe, mi ćemo sada nešto reći o opsadnim dejstvima koja su upravo prethodila tome vremenu.

25 oktobar je bio dan kada je dosadna jednoličnost opsade Sevastopolja bila prvi put prekinuta jednim dramatičnim događajem. Rusi su toga dana napali savezničke položaje koji su štitili opsadu. Ali, kako su ovoga puta preimućstva bila ravnomernije podeljena između obe strane, ishod je bio sasvim drukčiji nego kod bitke na Almi. Ustvari, ova akcija je bila sušta suprotnost akcije na Almi: dok se ovde sastojala skoro isključivo iz borbe konjice, dotle na Almi konjica uopšte nije učestvovala; a umesto da Rusi zauzmu odbranbene položaje, oni su bili napadači, dok su preimućstva jakih položaja bila na strani saveznika. Istina, to je bila skoro isto onako neodlučna bitka kao na Almi, ali su ovoga puta prednosti ostale na strani Rusa.

Herakliski Hersones, poluostrvo južno od Sevastopoljskog Zaliva, povezan je sa krimskim kopnom nizom visova koji se protežu

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 30 novembra 1854 godine.

[1]) Kod Inkermana. — Prim. red.

od ušća Černaje u Sevastopoljski Zaliv u pravcu jugozapada. Ovaj niz obronaka spušta se postepeno ka severozapadu prema Sevastopolju, dok je prema jugoistoku u pravcu Balaklave većinom strm i vrletan. Držeći Herakliski Hersones, saveznici su u ovom vencu imali prirodan odbranbeni položaj od dejstva bilo koje ruske jedinice koja bi pokušala da razbije opsadu. Ali, na nesreću, Balaklava je bila »operaciska osnovica« Britanaca, glavna luka njihove flote, glavna baza njihovog snabdevanja; a Balaklava leži na oko 3 milje jugoistočno od ovog venca brežuljaka. Zato je bilo nužno da se i Balaklava uključi u odbranbeni sistem. Teren oko Balaklave sastoji se od grupe brežuljaka veoma nepravilnog oblika, koji se protežu od krajnje južne tačke pomenutog venca, samom obalom skoro u pravcu istok-zapad, i, kao sva brda na Krimu, blago se spuštaju u pravcu severozapada, ali strmo i stepenasto u pravcu jugoistoka. Tako, ugao, koji se obrazuje između ove dve grupe visova, ispunjava talasasta ravnica koja se postepeno diže prema istoku, dok se ne završi strmim padom u pravcu doline Černaje.

Najznačajnija karakteristika ove ravnice je venac brežuljaka i neznatno uzdignut teren koji se prostire u pravcu severozapada i jugoistoka, povezujući takozvani Herakliski venac sa brdima na južnoj obali. Na ovom uzdignutom terenu, oko 3 milje istočno i severoistočno od Balaklave, saveznici su bili isturili svoju prvu odbranbenu liniju, koja se sastojala od četiri reduta za zaštitu prilaza od Bakšisaraja i od gornjeg toka Černaje. Ove redute držala je turska posada. Druga linija poljskih utvrđenja bila je izgrađena neposredno ispred Balaklave i produžavala se do vrha ugla koji obrazuju obalski visovi sa Herakliskim vencem, koji je bila utvrdila francuska divizija generala Boskea koja se tu nalazila. Tako, dok je druga linija, koju su branili engleski vojnici, mornaričko-desantna pešadija i mornari, bila u produženju francuske linije reduta koji su je štitili sa boka, dotle je prva, odnosno turska linija, bila isturena skoro dve milje. Ona je ne samo bila potpuno bez podrške, nego je, za divno čudo, umesto da stoji upravno prema drumu kojim bi neprijatelj mogao nastupati, izgrađena skoro u produženju te linije, tako da su Rusi mogli zauzeti najpre jedan, pa drugi, pa treći i konačno četvrti redut, i time sve dalje napredovati, dok se reduti nisu mogli uzajamno potpomagati.

Saveznički položaji bili su posednuti: prema Balaklavi Turci su držali redute, ili prvu liniju; britanska mornaričko-desantna pešadija bila je na visovima u neposrednoj blizini Balaklave, a 93 hajlenderski puk *(Highlanders)* i nešto rekonvalescenata u dolini severno od Balaklave. Dalje prema severu nalazio se logor britanske konjice, a na Herakliskim visovima logor pretstraže Boskeove divizije.

25 novembra u 6 časova ujutru general Liprandi poveo je Ruse u napad na ovaj položaj. On je pod svojom komandom imao kombinovanu diviziju koja se sastojala od 6 pešadiskih pukova (Dnjepar-

ski, Azovski, Ukrajinski, Odeski, Vladimirski, Suzdaljski, 6-ti bataljon strelaca i jedan bataljon crnomorskih kozaka, tj. ukupno 25 bataljona), 3 puka konjice (11 i 12 husarski i kombinovani puk kopljanika ili 24—26 eskadrona), oko 2 puka kozaka i 70 topova, od kojih je bilo 30 od po 12 funti.

General Liprandi je poslao generala Grabea kroz tesnac koji se nalazio sa njegove leve strane da sa tri bataljona Dnjeparskog puka zauzme selo Kamaru, ispred koga se nalazio prvi i najjači redut. General Grabe je zauzeo selo, a njegova tri bataljona su, kako izgleda, tamo proveli dan veoma mirno, jer se o njima ništa ne spominje u opisima borbi koje su sledile.

Glavna kolona, koja se u početku kretala duž toka Černaje, a zatim jednim sporednim putem, stigla je na glavni drum koji vodi iz Bakšisaraja za Balaklavu. Tu je naišla na redute koje su držali Turci. Pošto je prvi redut bio prilično jak, to je Liprandi najpre otvorio artiljerisku vatru, a zatim isturio jurišne odrede. Streljački stroj štitio je 1, 2 i 3 bataljon Azovskog puka, koji su nastupali u četnim kolonama, a njegov četvrti bataljon i jedan bataljon Dnjeparskog puka kretali su se u gustim napadnim četnim kolonama kao podrška pozadi oba krila. Posle žilavog otpora redut je bio zauzet; 170 mrtvih i ranjenih, koje su Turci u njemu *izgubili*, pokazuje da je ovaj redut, uprkos pakosnih tvrdnji britanske štampe, bio hrabro branjen. Međutim, pošto su drugi, treći i četvrti redut bili izgrađeni na brzu ruku, Rusi su ih zauzeli skoro bez otpora, tako da je već u 7 časova ujutru saveznička prva odbranbena linija bila potpuno u ruskim rukama.

Napuštanje ovih reduta od strane Turaka može doprineti uklanjanju predrasuda o strahovitoj turskoj hrabrosti, koje su se bile ukorenile posle Oltenice i Silistrije, ali britanski generali i britanska štampa igraju podlu ulogu kada se najedanput, povodom ovog slučaja, okomljuju na Turke. Ne treba bacati krivicu toliko na Turke koliko na inžinjerce koji su uspeli da na tako pogrešan način izgrade njihove odbranbene linije, ne vodeći računa da ih na vreme završe, kao i na komandante koji su izložili prvu liniju neodoljivom udaru neprijatelja, a da joj nisu obezbedili nikakvu pomoć.

93 hajlenderski puk, postojan i trom, kao što i priliči Škotima, uskoro se razvio u liniju, a zatim krenuo na visove u pravcu reduta, ali tek pošto su ovi bili zauzeti. Turci, koji su bežali i bili desetkovani od strane ruske konjice, najzad su se opet sredili na krilima Hajlendera. Da bi se zaštitili od ruske vatre, Hajlenderi su se rasporedili iza jednog od grebena talasastog zemljišta ispred svih položaja koje su saveznici još držali, a podržavala ih je samo konjička divizija na njihovom levom krilu. Za to vreme, na visovima na kojima su se nalazili ovi reduti, Rusi su obrazovali svoj borbeni poredak — Azovski puk bio je na levom krilu, do njega udesno Ukrajinski, a zatim Odeski pešadiski puk. Ova tri puka ispunjavala

su prostor između reduta i zauzimala položaje na mestu gde je ranije bila prva saveznička linija. Dalje, udesno od Odeskog puka, talasasta ravnica obrazovala je povoljan teren za dejstva konjice. Tamo su upućena dva husarska puka, koji su se našli neposredno lice u lice sa britanskom konjicom, koja je bila zauzela položaje na udaljenosti od oko 2 milje. Suzdaljski i Vladimirski puk, deo artiljerije i kopljanici, koji su upravo stizali, ostali su u rezervi.

Kada je 93 hajlenderski puk, ojačan bataljonom rekonvalescenata i Turcima, počeo pružati otpor Rusima, na njega su bačeni husari. Ali, pre no što su se i mogli približiti, na njih je izvršila juriš britanska teška konjička brigada. Sedam ili osam stotina britanskih teških dragona jurnulo je na Ruse i rasteralo ih u jednom od najsjajnijih i najuspešnijih juriša koje je istorija ikada zabeležila — ako se ima u vidu njihova daleko slabija brojna snaga. Iako su bili dvaput brojno jači, ruski husari su rasterani za tili čas. Nekoliko ruskih eskadrona, koji su napadali 93 hajlenderski puk, dočekano je na 15 koraka otstojanja od pešadije spokojnim škotskim plotunom, tako da su se razbežali kud koji.

Ako su Turci bežali, Englezi su, do ovoga časa, samo sticali slavu. Odvažnost Hajlendera, koji su dočekali konjicu u liniji, a da ni kare nisu obrazovali, i žestoki juriš teške konjice svakako su bili podvizi koji zaslužuju pohvalu, naročito za to što su bili izvršeni pre no što su stigla pojačanja. Ali, tek sada kada su pristigle 1-va (vojvode od Kembridža) i 4-ta (Ketkartova), kao i Boskeova francuska divizija sa brigadom afričkih (konjičkih) lovaca i kada je obrazovan borbeni poredak, moglo se govoriti o međusobnom dodiru dve vojske. Pošto je Boskeova divizija zauzela položaje na Herakliskim visovima, Liprandi je uputio Vladimirski i Suzdaljski puk da obrazuju krajnje desno krilo na visovima iza konjičkih položaja.

Zatim, kada je vatra bila skoro prestala, jer su se protivničke vojske nalazile van dometa jedna od druge, zbog nesporazuma koji još nije razjašnjen, došlo je do juriša britanske lake konjice[2]) — do juriša koji je bio besmislen i koji se završio porazom. Kad je stiglo naređenje za napad, grof Kardigan je posle nekoliko trenutaka poveo svoju laku brigadu jednom dolinom u suprotnom pravcu od svojih položaja — dolinom koju su natkriljavali visovi na čijim su se vrhovima nalazile baterije koje su koncentričnom vatrom tukle zemljište ispred tih visova. Cela brigada sastojala se od svega 700 sabalja (konjanika); kada je stigla na domet kartečne vatre, brigada je dočekana artiljeriskom i puščanom vatrom sa nagiba. Konjanici su izvršili juriš na bateriju na gornjem kraju doline. Iako su tom prilikom dočekani vatrom na otstojanju od 20 jardi, oni su uspeli da pregaze artiljerce i rasteraju ruske husare, koji su izvršili drugi no neodlučan juriš, i, baš kada su hteli da se vrate, napali su ih

[2]) Kardigan je izvršio juriš po Raglanovom naređenju sa ciljem da se povrate oruđa koja su Rusi zauzeli u redutima. — Prim. red.

ruski kopljanici s boka. Tek što su stigli, odmah su se obrušili na zamorene britanske konje. Ovoga puta, i pored delimičnog uspeha, Britanci su morali da otstupe. Rusi su im naneli priličan poraz, ali, mora se priznati, blagodareći njihovim daleko nadmoćnijim snagama i slučajnoj grešci Britanaca koji su besciljno upućeni tačno posred unakrsne vatre mnogobrojne artiljerije. Od 700 ljudi koji su krenuli u napad nije se vratilo ni 200 sposobnih za borbu. Može se smatrati da je laka konjička brigada bila rastrojena sve dok se nije popunila svežim pojačanjima.

Ovaj poraz Britanaca bio bi daleko veći i možda se ne bi vratio ni jedan čovek da nije bilo dva manevra na oba krila jurišajuće lake konjice. Na njenom desnom krilu lord Lukan je naredio da teška konjička brigada vrši demonstracije protiv ruskih baterija koje su se nalazile ispred nje. Ona se nekoliko minuta kretala napred i kad je od ruske vatre izgubila desetak ljudi odgalopirala je natrag. Međutim, na desnom krilu francuski afrički lovci, dva najbolja konjička puka na svetu, videći razbijene svoje saveznike, jurnuli su napred da ih izbave. Oni su izvršili juriš na bateriju koja je s boka tukla britansku laku konjicu i koja se nalazila nešto visočije na bregu ispred pešadiskog Vladimirskog puka, za tren oka stigli su do topova, sabljama isekli artiljerce i zatim se povukli pošto su postigli svoj cilj. Oni bi se povukli i u slučaju da pešadija Vladimirskog puka nije odmah krenula protiv njih.

Ovo je još jedan primer britanskog sistema ratovanja koji se manifestovao u ovom ratu, sistema na koji smo imali prilike da ukažemo više puta. Prvo su napravili grešku, a zatim su odustali od netaktičkog pokreta koji bi jedino mogao sprečiti posledice do kojih je ta greška dovela. Ali francuski lovci su odmah uvideli šta treba raditi. Na *njihovoj* strani nije došlo ni do kakvog bočnog napada ruske konjice, jer su oni to sprečili svojim žestokim pritiskom, dok su oprezni »teški« konjanici Skarletove brigade samo demonstrirali, što, naravno, nije bilo dovoljno da spreči napad ruskih kopljanika na bok husara. Da su oni jurišali kao Francuzi, ruski kopljanici bi ubrzo okrenuli leđa. Ali, dok je njihovoj posestrimi-brigadi[3]) bilo naređeno da bude što odvažnija, dotle je njima naređeno da budu suviše oprezni, što je imalo za posledicu propast lake brigade.

Posle toga akcije su prestale. Rusi su porušili dva reduta koja su bila bliže saveznicima, a ostala dva držali su jakim posadama. Oni su zadržali osvojeno zemljište, a lord Raglan, koji se nije usuđivao da ih napadne, naredio je da se utvrdi druga linija reduta, ograničavajući se na njenu odbranu. Prva linija bila je napuštena.

Držanje 93 hajlenderskog puka u ovoj akciji zaslužuje svaku pohvalu. Dočekati konjicu u liniskom poretku, kako je to on učinio — prostim *zalamanjem unazad* samo jedne čete na desnom boku

[3]) Misli se na englesku brigadu lake konjice. — Prim red.

(en potence) — ne otvarati vatru do odlučnog momenta i zatim je otvoriti sa onakvom ubojitom postojanošću, pretstavlja podvig koji su retko koje trupe kadre da izvrše, i koji pokazuje da Hajlenderi imaju najveće kvalitete koji se traže od pešaka. Može se smatrati da se jedino sa austriskim i britanskim trupama sa priličnom sigurnošću može vršiti takav opit, a možda i sa *nekim* ruskim trupama, jer ih dužina njihovog roka službe osposobljava za takve zadatke, iako se ne sećamo da su oni ikada vršili takav opit i da su to učinili sa uspehom.

Nadmoćnost britanske i francuske konjice nad ruskom neosporno je dokazana u ovoj akciji. Tri savezničke brigade bile su otprilike iste jačine kao tri ruska puka; da nisu bile upućene u napad jedna za drugom nego istovremeno i uz sadejstvo prateće artiljerije, kao i uz nastupanje celokupnog pešadiskog liniskog poretka, Liprandi i njegove trupe našli bi se u velikoj opasnosti da budu bačeni niz strminu u pravcu Černaje i da dožive sudbinu koju je Bliher priredio Francuzima na Kacbahu.

Snage dveju vojski mogu se uporediti ovako: Rusi su imali 25 bataljona, koji su većinom učestvovali u borbama na Almi i koji su, u krajnjem slučaju, mogli imati najviše 14.000 ljudi; 24 konjička eskadrona, koji su, uglavnom, domaršovali pravcem od Moskve i Kaluge i koji nikako nisu mogli imati više od 2.400 konjanika. Pored toga, Rusi su imali otprilike 1.000 kozaka i 70 artiljeriskih oruđa.

Od pešadije saveznici su imali veći deo 1 i 4 britanske i Boskeove francuske divizije; pored njih tu je bio izvestan broj Turaka, broj do koga možemo doći jedino ako proračunom utvrdimo koliko se iskrcalo turskih bataljona. U samom početku ekspedicije bilo je 10 turskih bataljona, a prema izveštaju lorda Raglana od 18 oktobra iskrcano je još 6 bataljona u Balaklavi. Pošto oni nisu učestvovali u opsadi niti pokretani dalje od Balaklave, to su svi ovi Turci morali učestvovati u napred opisanim borbama, iako se posle njihovog otstupanja iz reduta više nisu pominjali u izveštajima niti se smatralo da su vredni pomena. Tako ćemo se prilično približiti istini ako uzmemo da je bilo oko 6.500 Britanaca, oko 3.500 Francuza i najmanje 6.000 Turaka. Pored toga, još oko 1.000 ljudi britanske mornaričko-desantne pešadije i mornara nalazilo se u redovima oko Balaklave. Dakle, svega je bilo 17.000 pešaka ili 11.000 ako se Turci ne računaju. Što se tiče konjice, dve britanske brigade imale su oko 1.400 (u britanskim izveštajima uzimaju se u obzir samo obični vojnici); afrički lovci najmanje 800, tj. ukupno 2.200 konjanika. Brojno stanje artiljerije nije poznato. Ona je bila brojno slabija od ruske artiljerije, ali po kvalitetu daleko nadmoćnija.

Ako se uzme sve u svemu, smatramo da su ovom prilikom saveznici bili jaki bar isto toliko koliko i Rusi, da su imali prednost u jakim polaznim položajima i da su odvažnim kombinovanim napadom konjice i pešadije bili u stanju da izbore odlučnu pobedu —

ne onakvu kao na Almi, koja nije donela nikakav rezultat, nego pobedu koja bi ih spasla one ubistvene bitke od 5 novembra.[4]) Međutim, kako su se stvari razvijale, oni čak nisu nadoknadili ni štetu koju su bili pretrpeli i, blagodareći onoj čudnoj mešavini preterane smelosti i preterane opreznosti, neumesnog poleta i neumesne bojažljivosti, ratničkog elana koji se ne obazire na pravila ratne veštine i naučne rasprave, propuštajući pravo vreme za akciju — blagodareći tom čudnom načinu preduzimanja uvek pogrešnih koraka u pogrešnom momentu, čime su se odlikovala sva saveznička dejstva, saveznici su opravdano izgubili bitku kod Balaklave.

Na osnovu podataka o bici od 5 novembra zasada možemo jedino izvesti zaključak da je ona značila početak one krize koja je, po našem mišljenju, imala nastupiti u vremenu od 5 — 10 novembra. Kao što smo već odavno tvrdili, i kao što *The London Times* sada tvrdi — tu se prosto radi o dobijanju materijalnih sredstava i pojačanja.

[4]) Tj. kod Inkermana. Prim. red.

INKERMANSKA BITKA*)

Ova krvava bitka odigrala se 5 novembra, ali su tek 23 novembra u London stigli izveštaji savezničkih komandanata i dopisnika vodećih dnevnih listova. Dva parobroda koja su nedavno stigla u ovaj kraj donela su veoma kratke izveštaje o ovoj bici, ali bez dovoljno podataka, tako da se na osnovu njih ne bi moglo steći pravilno mišljenje o karakteru borbi. Danas, međutim, na osnovu pošte koja je stigla brodom *Pacific* možemo dati najpotpuniji prikaz celog događaja, uključujući tu i depeše Raglana, Kanrobera i Menšikova sa odličnim i duhovitim dopisima specijalnih dopisnika *The London Times*-a i *The Morning Herald*-a, koji na licu mesta koriste saradnike odličnih sposobnosti. Na osnovu svega toga, kao i na osnovu drugih dokumenata koji nam stoje na raspoloženju, preći ćemo na analizu bitke da bismo našim čitaocima omogućili da o njoj steknu nepristrasno i razumno mišljenje.

Isto kao Prusi kod Jene, britanske snage, koje su stajale frontom prema Inkermanu, bile su se rasporedile na nizu visova kojima se sa fronta moglo prići samo kroz nekoliko tesnaca. Slično Prusima, Britanci su potpuno propustili da zauzmu jedno uzvišenje na svome krajnjem levom krilu, na koje je Menšikov, kao Napoleon kod Jene, bacio jedan deo svojih snaga i tamo pred zoru zauzeo položaj prema neprijateljskom boku. Rusi su, očigledno, imali nameru da iskoriste ovu okolnost pa da se sa masom svojih trupa obruše na britanski bok, da se razviju na tako zauzetim visovima i smrve britanske divizije kada budu pojedinačno dolazile za vreme fatalnog ali neizbe-

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u od 14 decembra 1854 godine.

žnog manevra prilikom promene fronta, ili da ih »smotaju«, kako se to tehnički kaže. Napoleon ima da zahvali ovom manevru što je postigao svoj sjajan uspeh nad jednom vojskom, koja je u to vreme, iako troma, spora i rđavo rukovođena, ipak bila najbolja od starih kontinentalnih vojski. Brzina pokreta njegovih trupa upoznatih sa novim načinom ratovanja kakav je primenjivan u Američkom ratu za nezavisnost, u ratovima Francuske revolucije i u ratovima samog Napoleona, išla je u prilog ovom smelom poduhvatu. Ovde, kod Inkermana, Menšikov je pokušao da sporim i tromim trupama na isti način iznenadi aktivne i pokretljive britanske i francuske trupe, te je, saobrazno tome, i rezultat bio sasvim suprotan od onoga kod Jene.

Nehat koji su Britanci pokazali prilikom posedanja svojih položaja pretstavlja najveću sramotu njihovog komandanta. Nema opravdanja ni za to što nije zauzeto uzvišenje južno od Černaje, kao ni za to što nije vršeno poljsko utvrđivanje na ovom važnom položaju, jer su Rusi za napad na njega, kao što mu je bilo dobro poznato, vršili koncentraciju nekoliko hiljada ljudi. Kao što smo već rekli, Rusi su odmah iskoristili ovaj nehat na taj način što su zauzimanjem uzvišenja na severnom kraju grebena tukli britanske položaje teškom poljskom artiljerijom. Britanske novine tvrde da su Rusi u ovim borbama raspolagali topovima od 24 i 32 funte, ali to samo pokazuje njihovo krajnje nepoznavanje artiljerije. Transportovanje njihove vlastite artiljerije iz Balaklave do rovova trebalo je da im pokaže da se topovi od 24 i 32 funte ne mogu slati na bojište, a još manje koristiti za noćna iznenađenja. Ustvari, ono što oni nazivaju topovima od 24 i 32 funte bile su haubice sličnog kalibra kao kod topova od 24 i 32 funte, s tim što su to u suštini bili laki poljski topovi, koji nisu bili ništa teži od britanskih poljskih haubica. Naubica, koja baca šuplje zrno sa malim punjenjem i koja ostvaruje domet uglavnom pomoću elevacije, može se praviti sa većim kalibrom cevi nego topovi koji gađaju punim zrnima. Haubica od 24 funte, po težini i dejstvu, odgovara topu od 6 funti, a takozvana haubica od 32 funte (oko 6 coli) topu od 12 funti; u ruskoj vojsci ove haubice su pridate baterijama pomenutih kalibara. Ovo nam pokazuje kako neznanje i nacionalna sujeta idu ruku pod ruku kad fabrikuju heroje i uzdižu slavu nacionalnog oružja.

Dosada je sve išlo u prilog Rusa. Njihovo komandovanje se pokazalo daleko bolje od Raglanovog. Njihov plan je bio odličan i na dobrom putu izvršenja. Pošlo im je za rukom da zauzmu važan oslonac i da obiđu neprijateljski bok. Ogromna brojna nadmoćnost trupa, spremnih za napad na dugu i slabu liniju Britanaca na njenom najslabijem mestu, izgledala je garancijom za krajnji uspeh. Rusi, međutim, još nisu potpuno poznavali vojnike sa kojima su imali posla. Iznenađeni Britanci hladno su okrenuli svoj front sa istoka na sever i dočekali napadne kolone smrtonosnom vatrom. A tada

je otpočela bitka kakva se nije odigrala u Evropi posle bitke kod Albuere, pošto su britanske trupe kod Albuere imale da upornom hrabrošću, po cenu krvi tri četvrtine svojih snaga, ponovo dobiju bitku koja je već bila izgubljena zahvaljujući glupom samopouzdanju njihovog komandanta.[1]) Činjenica je da je kod Inkermana bilo više stvarne borbe prsa u prsa nego u celom Poluostrvskom ratu, u kome su se dve najhrabrije vojske toga doba borile jedna protiv druge punih 6 godina. Od 6.30 do 9.30 časova oko 8.000 Britanaca izdržavalo je udarce ruske vojske, u kojoj je, prema ruskim vlastitim podacima, u napadu učestvovalo najmanje 30.000 ljudi. Nepokolebljivost Britanaca, kojom su nekoliko puta odbijali ruske napade, koji su često vršeni svežim trupama, zaslužuje svako priznanje, a pitanje je da li bi to isto mogle učiniti ma koje druge trupe u Evropi, izuzev najboljih bataljona Radeckijeve armije. Mora se priznati da je ovoj hrabrosti išla u prilog i priroda samog položaja. Front prema istoku nalazio se na visovima koji su bili tako strmi da se nisu mogli savladati. Uzvišenje prema severu, koje su Rusi bili zauzeli, takođe je bilo odvojeno od ovih visova sa dve klisure koje su se protezale u pravcu engleskih položaja. Prema tome, svaka ruska nastupajuća kolona bila je izložena jakom neprekidnom dejstvu vatre britanske artiljerije i pre no što se mogla razviti morala se penjati u gustim kolonama sve do vrha visova. Ruske kolone, oslabljenje najpre artiljeriskom, a zatim — na bližem otstojanju — i puščanom vatrom, stizale su na greben, odakle su plotunom i jurišem na nož ponovo odbacivane nazad pre nego što su se mogle razviti u borbeni poredak. U ovoj borbi je utvrđeno da na bliskom otstojanju Minijeovo zrno ima ogromno preimućstvo u odnosu na obično puščano zrno, čija je probojna snaga jedva dovoljna da ubije jednog čoveka, dok je Minijeovo zrno često ubijalo po 4 i 5 ljudi i proizvodilo jako dejstvo na ruske duboke kolone.

Kada su stigle britanske divizije, otpočela je borba na čitavom frontu. Pošto nisu mogli daleko da napreduju, Rusi su svojim levim krilom izvršili napad na prvobitni front britanskih položaja, dok su svojim desnim krilom pokušali da prodru u pravcu Sevastopolja. Oni su delimično uspeli da se učvrste na britanskim visovima, ali nisu mogli da obrazuju pravilan borbeni poredak. Pokušavali su da opkole i otseku jednu po jednu odvojenu grupicu britanskih trupa. Iako je borba bila uporna, i bez obzira na to što su se hrabro borili, Britanci bi bili smrvljeni u ovoj neravnoj borbi da im nije pridošla u pomoć francuska Boskeova divizija. Zuavi i Stranačka legija izvršili su juriš na ruski levi bok i potpuno ga rastrojili, dok se afričkim lovcima pružila prilika da izvrše juriš, tako da se ruska pešadija morala povući. Tako je 14.000 savezničkih boraca, izgubivši

[1]) Englezi su pod komandom Bersforda 1811 godine kod Albuere u Španiji pobedili Francuze kojima je komandovao maršal Sult. — Prim. red.

jednu trećinu svojih snaga, potuklo 30.000 Rusa, mada se priznaje da su se Rusi pojedinačno veoma dobro borili, a i sami smo videli da je njihovo rukovođenje, što se tiče samog plana napada, bilo daleko bolje od savezničkog rukovođenja.

Zašto su, onda, Rusi pretrpeli poraz? Mora se priznati da se većina angažovanih trupa sastojala od razbijenih i demoralisanih ostataka onih jedinica koje su opsedale Silistriju, a izvesno je da je Danenbergov korpus, koji po kvalitetu stoji odmah iza bivšeg Osten Sakenovog korpusa, sada najgori korpus ruske voiske. Bitka je izgubljena ne toliko zbog hrabrosti Engleza, koliko zbog specijalnog načina na koji su je Rusi izvodili. Tu se radilo o ruskom načinu ratovanja koji je podlegao evropskom načinu. A to je ono što karakteriše ovu bitku.

Ruski komandant je počeo sa izradom veoma dobrog plana za napad, koji je kopirao iz jedne od najslavnijih Napoleonovih bitaka (jer još nikada nijedan ruski general nije imao originalnih ideja, čak ni sam Suvorov, čija se sva originalnost sastojala u direktnom nastupanju).[2] Zatim je pristupio izvršenju toga plana na najbolji mogući način. Zauzeo je položaj prema boku neprijatelja. Strategiski pokret je završen; počelo je taktičko izvođenje. Tu se odjednom napušta naučni i stručni način vođenja rata, koji je postigla zapadna civilizacija, i ispoljilo se čisto varvarstvo. Ova sjajna vojska sa svojim starim vojnicima, od kojih su mnogi bili po 25 godina pod oružjem, — uzorna u pogledu paradnog marša, — tako je troma, tako nesposobna za borbu u rasutom stroju i borbu u manjim formacijama da njeni oficiri s njome ne mogu učiniti ništa drugo sem da njenu tešku masu kao celinu bacaju na neprijatelja. Napušta se svaka ideja o taktičkom manevrovanju: napred, napred, napred — to je jedino što je preostalo. Naravno, ova gusta masa živog mesa, samom svojom zbijenošću, pružala je najbolju metu koju je artiljerac mogao poželeti, dok su, s druge strane, britanski retki redovi, ležeći iza grebena brežuljka, zaštićeni od vatre, plotunima tukli njihove duboke redove, ubijajući po 30 i 40 jednim plotunom, obasipajući ih kišom Minijeovih zrna, od kojih skoro nijedno nije moglo da promaši tako veliku metu. Prostim grubim pritiskom, težinom ove mase, trebalo je razbiti savezničke redove. Međutim, masa je ovde naišla na neprijatelja koji je bio navikao na ovaj način borbe. Britanci su za vreme svojih ratova u Indiji bili naučili da izdržavaju udare gustih masa, čak i onda kada su bile brojno nadmoćnije. I, ako Rusi daleko prevazilaze Sike i Beludže, ipak su trupe, koje su bile

[2]) Primedba kao da nijedan ruski komandant, uključujući i Suvorova, nije imao originalnih ideja, isuviše je uopštena. U XVIII veku, kada su na Zapadu postojale plaćeničke vojske (delom čak i od stranaca), petmarševski sistem snabdevanja i strategija operacija na otvorenom polju, ruska ratna veština se u mnogome samostalno razvijala pod rukovodstvom pojedinih vojskovođa, kao što su bili Petar Veliki, Rumjancev i Suvorov. — Prim. red.

navikle da pobeđuju šest ili osam puta brojno nadmoćnije Sike ili Beludže, bile u stanju da pruže otpor i tri puta nadmoćnijim Rusima, otkad su Rusi usvojili taktiku Sika. Kada su stizale na vrh brežuljaka, ruske kolone su već bile razbijene i rastrojene vatrom, tako da je bio dovoljan samo još jedan plotun sa otstojanja od 50 jardi i još jedan juriš na nož da ih potpuno razbije. Docnije, kada su Rusi navaljivali sa još brojnijim snagama, Britanci su se, slično kao Napoleonove kare među mamelucima kod piramida, nalazili u masi Rusa koji su ih opkoljavali sa svih strana. Nepokolebljivost snaga, koje su se odlikovale onim savršenim samopouzdanjem, svojstvenim jedino ljudima visoko civilizovanih nacija, i nadmoćnost britanskog oružja i vatre učinili su ostalo. Rusi su najgori strelci u poređenju sa strelcima svih poznatih vojski, oni su to i ovde potvrdili, inače bi pokosili svakog Engleza koji se tu zatekao.[3])

Takav je bio karakter i takav je značaj Inkermanske bitke. Ona pokazuje da opada slava ruske pešadije. Ona pokazuje da je svaki napredak koji Rusija ostvaruje praćen dvostruko bržim napretkom Zapada i da ona ne može imati nikakvog izgleda na uspeh ne samo u ravnopravnoj borbi sa zapadnim trupama, nego čak ni pri svojoj takvoj nadmoćnosti kakvu je imala kod Inkermana. Da nije bilo poraznih gubitaka savezničkih transporata u Crnom Moru, mogli bismo tvrditi da bi ova bitka, pod uslovom da engleski i francuski generali ne učine neke grube greške, bila dovoljna da obezbedi njihov konačan uspeh na Krimu. O toj teškoj nesreći još nemamo detaljnih obaveštenja, izuzev podataka iz depeša koje je naš pretstavnik u Liverpulu primio iz Londona pred sam polazak parobroda *Pacific*. Još ne znamo da li su poslednji brodovi vozili trupe ili samo namirnice i municiju, ali iz ćutanja telegrama zaključujemo da nisu vozili trupe; međutim, ako su u toj buri propale velike mase trupa koje su bile namenjene za Krim, onda su saveznici zaista pretrpeli veći poraz od stihije nego od neprijatelja, a njihove snage pred Sevastopoljem mogu biti uništene zarazom i uznemiravajućim napadima pre nego što im se budu mogla poslati nova pojačanja. Njima preti još jedna ništa manje ozbiljna opasnost, naime, držanje nemačkih država. Izgleda da je Austrija sada prvi put sklona da prekine sa zapadnim silama i da se priključi caru, za njom bi se povela i čitava Nemačka. U svakom slučaju, nema sumnje da se bliži čas kada će se rat razbuktati do užasnih i gigantskih razmera, obuhvatajući svojim plamenom čitavu Evropu.

---

[3]) Ruska pešadija je slabo gađala zato što u gađanju nije skoro ni obučavana. Na vojnika je godišnje sledovalo po 10 bojevih metaka, ali obično nije ispaljivan nijedan, jer nije bilo kontrole gađanja, tako da su jedinice prodavale olovo. Obuka u gađanju ograničavala se na izvođenje efektnih plotuna manevarskim mecima. — Prim. red.

DEZORGANIZACIJA ENGLESKE VOJNE UPRAVE*)

London, 1 januar 1855 godine

»Sva odeljenja naše vojne uprave su se skljokala pod teretom sadašnjeg rata«. Tako danas piše *Times*. I zaista, ako se baci pogled na organizaciju vojne uprave ili bilo koje druge uprave ove zemlje, videće se da su tu hteli da očigledno pokažu takozvani princip konstitucionalne ravnoteže snaga. Razni organi vlasti su tako ustrojeni da jedan drugoga savršeno parališu, čime je i ceo mehanizam osuđen na neaktivnost. Zbog toga se i moglo događati da su se za vreme ovog rata ranjenici nalazili u Balaklavi, vojni lekari u Carigradu, a lekovi u gradu Skutarima (Iskidaru). Otuda se i Krimska armija buni protiv sistema koji je prinosi na žrtvu. Zar mi stvarno ne moramo nazvati buntom pojavu kad vojna lica svih činova, od pukovnika do običnog vojnika, narušavaju disciplinu, ako svake nedelje šalju hiljade pisama londonskim listovima i glasno upozoravaju javno mnenje na rad svojih starešina?

Ipak je nepravično ako za to — što je uslovljeno čitavim sistemom — čine odgovornim lorda Raglana. On snosi odgovornost za vojno rukovođenje. Ako bacimo pogled unazad na Krimski rat, ubedićemo se da je lord Raglan učinio svoju prvu grešku u bici na Almi zato što nije naredio da se obiđe desno nego levo rusko krilo koje je bilo primaknuto moru. Da je izvršen obilazak desnog krila, onda bi jedan deo ruskih snaga bio potisnut k moru, a drugi ka Severnom utvrđenju, a ovako su oni stvarno bili odbačeni ka Simferopolju, tj. na pravac koji je za njih bio najpogodniji za otstupanje. Dok su saveznici u bici na Almi bez nužde uhvatili bika za rogove, dotle su oni sa strahom otstupali pred tim korakom kada su okolnosti zahtevale da to učine.

Čuveni »bočni marš na Balaklavu« značio je odustajanje od napada na severni front tvrđave. Ali taj front je dominirajući, pa zato i odlučujući; Severno utvrđenje je ključ Sevastopolja. Na taj način, saveznici su odustali od smelijeg, a time i od pouzdanijeg napada da bi za sebe obezbedili jak odbranbeni položaj. To je ona ista greška koju je učinio Omer paša kada se utvrdio kod Kalafata umesto da ide iz Oltenice ka Bukureštu i da probije razvučeni neprijateljski front. Posle toga je otpočela opsada Sevastopolja, koja u svakom slučaju dokazuje da je ratna veština, usled dugotrajnog mira, isto toliko nazadovala koliko su se — blagodareći industriskom razvitku — poboljšala ratna materijalna sredstva. Prosti zemljani objekti nisu igrali tako veliku ulogu ni u jednom pređašnjem ratu. U početku su Rusi kod Oltenice pribegli starom sistemu — podvrgli su ih bombardovanju dugom nekoliko časova, zatim su pošli na juriš,

*) Štampano bez potpisa u *Neue Oder-Zeitung*-u od 4 januara 1855 godine.

ali bez uspeha. Pod Kalafatom zemljana utvrđenja su paralisala Ruse koji se nisu usudili da ih napadnu. Upola razrušeno utvrđenje pod Silistrijom učinilo je uzaludnim sve napore ruskih trupa, i, na kraju, linija zemljanih utvrđenja u Sevastopolju je počašćena time što ju je tuklo toliko opsadnih baterija i teških oruđa koliko još nikada nije upotrebljeno ni protiv prave tvrđave. Međutim, još pre no što su bila postavljena opsadna oruđa, otvoren grad je bio pretvoren u utvrđeni logor prvog reda.

Poznato je da je 25 oktobra 1854 godine u bici kod Balaklave engleska konjica, protivno svima pravilima ratne veštine, bila bez ikakve koristi i besciljno prineta na žrtvu. Najzad, dolazimo do bitke kod Inkermana, koja pretstavlja najznačajniji događaj ovog rata. Kao i Prusi kod Jene, britanske trupe su kod Inkermana držale niz visova koji su s fronta bili dostupni samo preko malog broja prevoja. Kao i Prusi, Englezi su propustili priliku da zauzmu vis na svom krajnjem levom krilu, na koje je Napoleon kod Jene a Menšikov kod Inkermana bacio deo svoje armije i, na taj način, do zore zauzeo položaj na neprijateljskom boku.

Rusi — koji uopšte nisu skloni originalnostima — pozajmili su ovaj operaciski plan od Napoleona, ali tek što je bio izvršen strategiski pokret i kad je trebalo da otpočne taktičko dejstvo, bila je zbačena maska zapadnoevropske civilizacije i razotkrilo se lice Tatarina. Ova sjajna ruska vojska[1]), sa svojim starim vojnicima — mnogi od njih već dvadeset pet godina nose oružje — taj uzor kretanja paradnim maršem — ispoljila je takvu bespomoćnost, takvu nespretnost, takvu nesposobnost za borbu u rasutom stroju i u manjim grupama da njeni oficiri nisu mogli ništa drugo da preduzmu nego da svu tu tešku masu odmah bace na neprijatelja. Pritisak ove mase samom svojom težinom morao je da probije tanke engleske redove. Međutim, s jedne strane, ove guste kolone ljudskog mesa bile su izložene poražavajućem vatrenom dejstvu engleskih pušaka i topova, a, s druge strane, kada su Rusi, raspolažući ogromnom brojnom nadmoćnošću, stupili u borbu bajonetom, Englezi su dočekali njihov udar s onakvim istim preimućstvom s kakvim su Napoleonove kare u bici kod piramida dočekale mameluke. 14.000 savezničkih vojnika, izgubivši trećinu svojih ljudi, razbilo je 30.000 Rusa, mada treba priznati da Rusi u borbi ispoljavaju ličnu hrabrost i da je njihov plan za napad bio bolji od plana saveznika.

Od vremena bitke kod Narve rusko oružje još nijedanput nije zadesila takva nesreća. I ako uporedimo ogromnu razliku između Rusa kod Narve i Rusa kod Inkermana, između poludivljih hordi 1700 godine i dobro obučene vojske 1854 godine, onda će se bitka kod Narve pokazati blistavijom od bitke kod Inkermana. Narva je bila prvi veći neuspeh nacije koja se uzdizala, koja je čak umela da poraze pretvara u sredstva pobede. Inkerman izgleda kao skoro

[1]) Odavde do kraja stava uglavnom se ponavlja ono što je o ovome rečeno u prethodnom članku. — Prim. red.

siguran znak opadanja toga veštačkog razvitka koji je u Rusiji počeo u vreme Petra Velikog. Izgleda da su veštački ubrzan napredak i prekomerni napori da se, i pored poluvarvarskog materijala, sačuva blistava spoljašnost civilizacije iscrpli naciju i kod nje izazvali nešto slično plućnoj tuberkulozi. Bitka kod Inkermana pretstavlja za rusku pešadiju ono isto što za špansku pešadiju pretstavlja bitka kod Rokroa.[2])

[2]) Bitka kod Rokroa vođena je 19 maja 1643 između Francuza i Španaca. Španci su bili potučeni, ali je na bojištu ostao jedan njihov bataljon (tercija) koji je pokazao vanrednu upornost u borbi. — Prim. red.

ORGANIZACIJA VOJNE UPRAVE U ENGLESKOJ*)

I

London, 5 januara 1855 godine

Ko snosi odgovornost za stanje engleske vojske na Krimu? Dovoljno je baciti pogled na čudnovati mehanizam engleske vojne uprave pa da se vidi kako je odgovornost tako vešto podeljena između njenih raznih organa da se ona svih njih tiče, ali je ni jedan od njih ne snosi potpuno. Na čelu engleske vojske stoji glavnokomandujući *(Commander in Chief)*, neka vrsta konetabla[1]), zvanje koje je već ukinuto u svim drugim civilizovanim vojskama. Iz *Horse guards*-a — tako se naziva kancelarija glavnokomandujućeg, pošto je smeštena u kasarni »konjičke garde« — potiču skoro sva vojna postavljenja. Ipak bi bila zabluda pretpostaviti da taj glavnokomandujući bilo čime stvarno komanduje. Ako mu je i ostavljeno pravo izvesne kontrole nad konjicom i pešadijom, to se zato artiljerija, inžinjerija, pioniri i mineri potpuno nalaze van sfere njegovog uticaja. Ako on i koristi neki suverenitet nad pantalonama, koporanima i mašnama, to se njegov uticaj već ne proteže na šinjele. On može odrediti koliko pešak treba da ima metaka kod sebe, ali ga ne može snabdeti nijednim oružjem. On može staviti pod sud sve svoje ljude i narediti da ih dobro izbatinaju, ali ih ne može pokrenuti napred ni za dlaku. Prebacivanje trupa je sasvim van njegove nadležnosti, a što se tiče njihovog snabdevanja, to se njega savršeno ništa ne tiče.

Zatim dolazi načelnik artiljerije *(Master general of the ordnance)*. To je žalosna relikvija onog doba kada se nauka smatrala kao rad nedostojan vojnika i kada se nijedna tehnička jedinica, kao artiljerija i inžinjerija, nije sastojala od vojnika, već je pretstavljala kolektiv za koji se teško može jasno odrediti da li se sastoji od školovanih ljudi ili zanatlija, objedinjenih u naročito udruženje ili korporaciju pod komandom *Master general*-a. Tome načelniku

*) Štampano bez potpisa u *Neue Oder-Zeitung*-u od 8 i 9 januara 1855 godine.

[1]) Glavni komandant u francuskoj predrevolucionarnoj vojsci.

artiljerije su, pored artiljerije i inžinjeriskih jedinica, potčinjeni šinjeli i lako naoružanje čitave vojske. Zbog toga je bez njega nemoguća apsolutno ni jedna ratna operacija. Njegovo učešće je neizbežno.

Sledeći po redu je ministar rata *(Secretary of War)*, ali opet, upravo, to i nije ministar rata, već pretstavnik ministarstva rata u Donjem domu iako je on potpuno samostalna instancija. Taj ministar rata ne može ništa narediti ni jednoj jedinici vojske, ali zato može bilo kojoj jedinici sprečiti da ma šta uradi. Pošto je on načelnik vojnih finansija i pošto se svaki vojni akt mora platiti, to bi svako njegovo odbijanje da stavi sredstva na raspolaganje bilo isto što i apsolutno *veto* u odnosu na sve operacije. No, čak i ako bi hteo da otvori svoju kasu, on ne može pokrenuti vojsku pošto je ne može hraniti. To prelazi okvir njegove nadležnosti.

Intendantura *(Commissariat)* je organ koji hrani vojsku i koji joj u slučaju pokreta stavlja transportna sredstva na raspolaganje. Ona se nalazi pod kontrolom državne blagajne. Na taj način, ministar-pretsednik — prvi lord državne blagajne — ima veze sa svakom ratnom operacijom i može je po svome ćefu ubrzati, usporiti ili obustaviti. Svako zna da intendantura ima isto takav značaj za vojsku kao i sami vojnici, te je baš zato kolektivna mudrost stare Engleske smatrala za potrebno da intendanturu učini potpuno nezavisnom od vojske i da je stavi pod kontrolu u suštini nevojne uprave.

Ali ko onda pokreće vojsku? Ranije je to bio ministar kolonija, a sada ministar rata *(Minister für den Krieg)* nominalni rukovodilac ministarstva rata. On može narediti trupama da krenu iz Engleske u Kinu i iz Indije u Kanadu, ali je sam isto tako nemoćan kao i četiri gore navedene vojne instancije, jer je za ostvarenje čak i najbeznačajnijeg pokreta neophodna saradnja svih tih pet instancija. Svaka od tih pet vlasti ima svoj sopstveni birokratski aparat sa svojom sopstvenom praksom, i svaka od njih radi na svoju odgovornost.

Postanak ovog sistema očevidno se zasniva na ustavnim merama predostrožnosti protiv stalne vojske. Umesto *podele rada*, koja bi vojsci dala najveću elastičnost, tu je *podela vlasti*, koja svodi na minimum njenu sposobnost za pokret. Međutim, taj sistem niukoliko nije bio sačuvan iz parlamentarnih ili ustavnih razloga, već samo zato što bi, jednovremeno sa sprovođenjem reforme vojne uprave u skladu sa savremenim zahtevima, bar u toj oblasti, bio slomljen uticaj oligarhije. Na prošlom zasedanju parlamenta ministri su odbili da uvedu ma kakve novine izuzev deobe ministarstva rata i ministarstva kolonija. Velington je uporno čuvao taj sistem od 1815 godine sve do svoje smrti, iako je vrlo dobro znao da pri takvom sistemu nikada ne bi uspešno završio Pirinejski rat da slučajno u ministarstvu nije sedeo njegov brat, markiz Veleslej.[2]) 1832 i 1836

[2]) Engels ima u vidu Velingtonovo učešće u svojstvu komandanta engleskih ekspedicionih snaga u Portugaliji i Španiji u ratu protiv francuske vojske Napoleona I od 1808—1813. Težeći da ovladaju Pirinejskim Poluostr-

godine Velington je pred komitetima, koje je parlament bio obrazovao povodom pitanja reforme starog sistema, neotstupno branio stari poredak. Nije li se bojao da će svojim sledbenicima olakšati put ka slavi?

II

London, 6 januara 1855 godine

Upoznali smo sistem engleske vojne uprave pod čijim je rukovodstvom rat počeo. Čim su trupe stigle u Galipolj, odmah se iz upoređenja sa francuskom vojskom jasno pokazala nezadovoljavajuća engleska vojna organizacija i bespomoćnost engleskih oficira i činovnika. A ovde je zadatak bio još relativno lak. O dolasku trupa bilo je javljeno mnogo ranije, a broj iskrcanih nije bio veliki. A ipak je sve išlo zbrda-zdola. Tovar iz brodova kvario se na obali na mestima iskrcavanja; zbog nedostatka mesta za smeštaj morao se poslati deo trupa u Skutare, itd. Otkriveni su nesumnjivi znaci haosa, ali su se nadali da će sticanje iskustava dovesti do poboljšanja, jer je rat tek bio počeo. Zatim su trupe stigle u Varnu. Raslo je njihovo udaljavanje od kuće, rastao je njihov broj, rastao je nered u upravljanju. Pet odeljenja, koja sačinjavaju vojnu upravu, od kojih je svako odgovorno drugom ministarstvu, radeći bez međusobne veze, stvarala su neizbežne sukobe. Dok je u logoru carovala nemaština, dotle je posada u Varni uživala u svakojakim udobnostima. Intendantura je bez žurbe prikupljala kojekakva transportna sredstva u obližnjim mestima. Ali, pošto pretpostavljeni komandant nije naredio da se odredi oružana pratnja za ova vozila, to su bugarski vozari brže iščezavali no što je uspevalo da se prikupe. Zatim je u Carigradu bilo obrazovano centralno skladište, nešto slično prvoj operaciskoj bazi. To je samo dovelo do stvaranja još jednog izvora

vom i da ga uključe u svoj sistem kontinentalne blokade Engleske, Francuzi su u novembru 1807 godine upali u Portugaliju, a 1808 godine Napoleon je preplavio Španiju svojim trupama i postavio na presto svog brata Žozefa. Na to je španski narod odgovorio ratom za svoju nezavisnost. Francuske snage u Španiji su se našle u izvanredno teškom položaju, tako da su se Englezi mogli učvrstiti u Portugaliji i uopšte voditi uspešna dejstva na Pirinejskom Poluostrvu. Poraz glavnih Napoleonovih snaga 1812 godine u Rusiji i pojačani oslobodilački pokret španskog naroda bili su odlučujući faktori koji su i na španskom ratištu doveli do poraza francuskih snaga 1813 godine i uspešnog ishoda Pirinejskog rata za Engleze.

Govoreći ovde o uticaju slučajnih i drugostepenih okolnosti (kao što su Velingtonove srodničke veze u engleskoj vladi), Engels im ne pridaje nikakav značaj i navodi ih samo kao ilustraciju karakteristike koju je dao engleskom nepravilnom sistemu vojne uprave. Kao što se vidi iz pisma koje je uputio Marksu 11 aprila 1851 godine (vidi str. 649 ove knjige), Engels, koji je uvek istupao protiv idealističkog preuveličavanja uloge vojskovođe, kao i uopšte uloge ličnosti u istoriji, dao je veoma rezervisanu ocenu o Velingtonovoj komandantskoj veštini, razobličavajući legendu koju je stvorila engleska buržoaska istoriografija o tobožnjoj isključivoj genijalnosti ovog vojskovođe. — Prim. red.

smetnji, odugovlačenja, sporova o nadležnosti, razdora između armije, komandovanja, finansiskog odeljenja, intendanture i ministarstva rata.

Međutim, trupe u Galipolju, Skutarima i Varni nalazile su se u više ili manje mirnodopskom stanju. A tek je na Krimu britanska administracija dobila potpunu mogućnost da do maksimuma razvije svoj dezorganizatorski talent. I stvarno, od preko 60.000 ljudi, koji su posle februara poslati na Istok, sada je sposobno da nosi oružje najviše 17.000. Od njih svakodnevno umire od 60 do 80 ljudi, a približno po 200—250 ispada iz stroja zbog bolesti, dok se samo retko ko vraća iz bolnica u stroj. A od 43.000 umrlih ili ranjenih na savest Rusa ne otpada čak ni 7.000 ljudi.

Kada su u Englesku stigli prvi izveštaji da vojska na Krimu nema ni hrane, ni odela, ni krova nad glavom, da nema ni lekova, ni hirurškog inventara, da su bolesni i ranjeni prinuđeni bilo da leže na hladnoj i mokroj zemlji, izlažući se dejstvu nepogode, bilo da se gomilaju na palubama brodova, bez nege i bez onoga što je najneophodnije za ozdravljenje; kada je bilo saopšteno da stotine vojnika umiru zbog nedostatka najneophodnijih stvari, to je svaki pomislio da je uprava zakasnila da na bojište pošalje neophodna sredstva. Stvarno se pokazalo da to podozrenje za prvo vreme nije bilo bez osnove. Pa ipak, kasnije se razjasnilo da je sve to bilo poslato, ponečeg čak i više no što je trebalo, ali, na nesreću, sve to nije stizalo ni tamo gde treba, ni na vreme. Sanitetski materijal je ležao u Varni, a ranjeni su ostali na Krimu ili u Skutarima. Odeća i hrana su na oči svih stizali na Krim, ali nije imao ko da ih istovari. Ono što je slučajno bilo istovareno, moglo je mirno da trune na obali.

Neophodno učešće flote unelo je nov element razdora, novu odgovornu instanciju koja je zahtevala da se i na nju računa u logoru Agramana[3]). Nesposobnost, prikrivena *pravilima* mirnodopske prakse, potpuno je gospodarila. U jednom od najbogatijih kutaka Evrope, na obali, pod čijom su zaštitom bile ukotvljene stotine transportnih brodova, natovarenih raznim zalihama, engleska vojska je živela na polovini sledovanja. Okružena bezbrojnim stadima stoke, ona je stradala od skorbuta, pošto se u ishrani morala ograničavati na slaninu. Iako je na brodovima postojala velika količina drva i uglja, armija je na kopnu od njih imala tako malo koristi da je morala jesti nekuvano meso i nikada nije mogla da prosuši pokislo odelo. Ako je stizala kafa, ona je bila ne samo nesamlevena, već čak i *nepržena*.

Postojale su ogromne količine hrane, napitaka, odeće, šatora, upakovanih na brodovima koji su skoro dodirivali litice na kojima

[3]) Agraman (Agramant) je, prema Ariostovom delu *Besni Rolando*, bio vojskovođa koji je opsedao Pariz. Da bi spasao Karla Velikog, bog je naredio arhangelu Mihailu da izazove neslogu među neprijateljskim starešinama. Otuda je izreka »Nesloga u Agramanovom logoru«. — Prim. red.

je logor bio razmešten, a ipak engleske trupe, slično Tantalu, nisu mogle sve to dohvatiti. Svi su bili svesni toga zla, svi su proklinjući jurili tamo-amo i okrivljavali sve i svakoga za neispunjavanje dužnosti. Međutim, svi i svako je imao mnoštvo instrukcija, brižljivo sastavljenih i potvrđenih od nadležne vlasti, iz kojih se moglo jasno ustanoviti da ono što je moralo da bude urađeno ne spada u delokrug *njegovih dužnosti,* i da on, s druge strane, nema ovlašćenja da dovede stvari u red. Dodajte tome pojačanu surovost vremena i provale oblaka, čiji je period tek počeo, što će ceo Herakliski Hersones pretvoriti u neprekidnu baruštinu sa blatom do više kolena; vojnike, koji od četiri noći najmanje dve provode u rovovima, a ostale dve spavaju mokri i uprskani blatom, ležeći na vlažnoj zemlji, nemajući pod sobom čak ni dasaka, a jedva zaštićeni šatorima; stalne signale za uzbunu; grčeve, prolive, i t. sl. izazvane vlagom, hladnoćom i sl.; rasturenost i onako malobrojnog sanitetskog personala po čitavom logoru; bolničke šatore sa 3.000 bolesnika koji leže gotovo pod otvorenim nebom i na vlažnoj zemlji; sanitetske brodove i bolnice u Skutarima i Carigradu — dodajte sve to, pa ćete lako shvatiti da se britanska vojska na Krimu nalazi u procesu potpunog raspadanja i da vojnici pozdravljaju rusko zrno koje ih oslobađa od svih tih zala.

DOGAĐAJI NA KRIMU*)

London, 16 marta 1855 godine

Iluzije, kojima su nesposobnost zvaničnih organa, engleske ministarske spletke i koristoljubivi bonapartizam obavijali sve vojne operacije na Krimu, počinju da se tope zajedno sa snežnim pokrivačem koji je poslednjih meseci pokrivao bojište. Pamflet Žeroma Bonaparte (mlađeg) jasno pokazuje da su u vreme, kada su poslovi na Krimu išli naopako, »komandanti savezničkih vojski dobijali naređenja od vlada da skrivaju i prećutkuju one teškoće na koje je naišlo zauzimanje Sevastopolja«. To se potpuno potvrđuje izveštajima tih generala, a naročito glasovima koje oni proturaju o tome da će se juriš izvršiti određenog dana. Oni su od 5 novembra do početka marta držali javnost s jedne i s druge strane Kanala u stalnom očekivanju toga prizora. Međutim, dugotrajnost opsade izazvala je u samom logoru nešto slično javnom mnenju, zasnovanom na jasno izraženom mišljenju oficira specijalista, tako da gospoda iz Generalštaba više ne mogu zuckati o tome da će se juriš izvesti određenog dana i da će grad biti zauzet. Sada se time ne može obmanuti ni jedan običan vojnik. Karakter odbranbenih utvrđenja, nadmoćnost neprijateljske vatre, nesklad između opsađujućih vojnih snaga i zadatka koji im je postavljen i, pre svega, odlučujući

*) Štampano bez potpisa u *Neue Oder-Zeitung*-u od 19 marta 1855 god.

značaj Severnog fora bili su u ovom trenutku suviše dobro shvaćeni da bi se mogle ponoviti stare priče. Sami smo čitali pisma engleskih oficira, koja o tome ne ostavljaju nikakve sumnje.

Krajem februara saveznici su bili dužni da imaju kod Sevastopolja 58.000 Francuza, 10.000 Engleza i 10.000 Turaka, tj. svega oko 80.000 ljudi. Međutim, čak i da imaju 90.000, saveznici neće biti u stanju da jednim delom podržavaju opsadu, a da drugi deo odvoje za ofanzivna dejstva protiv Rusa u Bakšisaraju, jer bi saveznička operativna armija kod njega mogla razviti samo 40.000 ljudi, dok bi im Rusi mogli suprotstaviti najmanje 60.000, a da i ne govorimo o nepristupačnosti bokova između Inkermana i Balaklave. Na taj način, saveznici će ostati okruženi u svom Hersonesu, dok ne budu u stanju da pređu preko Černaje, kad budu imali armiju od 100.000 ljudi. Ali oni se, upravo tu pred nama, vrte u začaranom krugu: ukoliko više ljudi ubacuju u ovu okuženu mišolovku, utoliko više ljudi gube od bolesti; a ipak jedini način da se otuda srećno izvuku jeste da pošalju poviše trupa.

Druga mera koju su izmislili — turska ekspedicija u Evpatoriju — bukvalno je ponavljanje prvobitne greške. Turci, koji su se iskrcali u Evpatoriji, isuviše su slabi za to da bi mogli prodreti duboko u neprijateljsku teritoriju. Utvrđenja oko toga mesta su toliko velika da bi za njihovu zaštitu bilo potrebno 20.000 ljudi. Osim toga, protezanje utvrđenog logora, koji je namenjen za smeštaj 40.000 ljudi, mora biti toliko veliko da je potrebna skoro polovina toga odreda za aktivnu službu u slučaju napada. Na taj način, za zaštitu grada treba gotovo 20.000, tako da ostaje samo 20.000 za operacije na otvorenom polju. Ali se 20.000 ljudi ne smeju usuditi da se udalje od Evpatorije više od dve milje, a da se ne izlože raznim vidovima napada s bokova i iz pozadine, pa čak i opasnosti da ih Rusi otseku od veze sa gradom. A Rusi, koji imaju dva pravca za otstupanje — prema Perekopu i Simferopolju, i koji pri tome ostaju na sopstvenoj teritoriji, mogu izbeći svaki odlučujući sukob sa 20.000 Turaka koji bi se pojavili iz Evpatorije. 10.000 Rusa, koji bi se nalazili na udaljenju jednodnevnog marša od grada, mogu ugrožavati 40.000 Turaka prikupljenih u tom gradu. Svakih deset ili dvanaest milja, koje bi Rusi napustili u povlačenju, smanjivalo bi broj Turaka koji se može udaljiti na veće otstojanje od svoje operaciske baze. Drugim rečima, Evpatorija je drugi Kalafat, ali s tom razlikom što je Kalafat imao Dunav u pozadini, a ne Crno More, i što je bio odbranbeni položaj, dok je Evpatorija napadni položaj. Ako je 30.000 ljudi u Kalafatu moglo da vodi uspešnu odbranu, povezanu sa slučajnim i u isto vreme uspešnim ispadima na datom otstojanju, to je 40.000 ljudi u Evpatoriji odveć mnogo za zaštitu mesta koje je u toku pet meseci držalo oko 10.000 Engleza i Francuza, a odveć malo za bilo kakvu ofanzivnu operaciju. Kao rezultat — dovoljna je jedna ruska brigada, a u svakom slučaju

jedna divizija, da bi na mestu prikovala čitavu tursku vojsku u Evpatoriji.

Takozvana *bitka kod Evpatorije* bila je prosto izviđanje koje su izvršili Rusi. Oni su sa 25.000 do 30.000 ljudi prišli Evpatoriji sa severozapada, tj. sa strane sa koje se jedino mogla ugroziti, pošto je sa juga bila zaštićena morem, a sa istoka blatnjavim Sakskim Jezerom. Zemljište severozapadno od grada pretstavlja nisku valovitu površ, koja, sudeći po kartama i iskustvu ove poslednje operacije, ne dominira gradom u granicama topovskog dometa. Budući za 10.000 ljudi slabiji od posade, i nalazeći se obema krilima, naročito desnim, u zoni dejstva vatre ratnih brodova usidrenih u zatonu, Rusi nisu mogli imati ozbiljnu nameru da zauzmu grad na juriš. Zato su se ograničili na nasilno izviđanje. Oni su počeli time što su sa čitavog svog fronta otvorili artiljerisku vatru na takvom otstojanju koje je isključivalo mogućnost nanošenja ozbiljnije štete, zatim su sve više i više približavali svoje baterije, zadržavajući svoje kolone što je moguće dalje od vatrene linije, a kasnije ih krenuli napred kao da će napadati, da bi time naterali Turke da pokažu svoje snage, i izvršili napad na takvu tačku gde su im zakloni, koje obrazuju spomenici i rastinje groblja, omogućili da se primaknu blizu odbranbenih utvrđenja. Pošto su stekli određeno mišljenje u pogledu položaja i jačine utvrđenja, kao i o približnoj brojnoj jačini posade, oni su otstupili, što bi učinila i svaka druga pametna vojska. Njen cilj je bio postignut; što je pretrpela veće gubitke od Turaka, razumljivo je samo po sebi.

Saveznički komandanti su taj savršeno jednostavan poduhvat naduvali do stepena slavne pobede. Šta to dokazuje, osim velike pretenzije na pobede i malog izvojevanja ovih u stvarnosti? Naravno, Rusi su učinili veliku grešku zato što su dozvolili saveznicima da se pet meseci održe u Evpatoriji dok nisu stigli Turci. Bila bi dovoljna jedna ruska brigada sa dovoljnom količinom topova od 12 funti da ih baci u more, dok bi laka zemljana utvrđenja, podignuta na obali mora, mogla držati na pristojnom otstojanju i same ratne brodove. Ako bi savezničke flote poslale jake ratne brodove u Evpatoriju, bilo bi moguće spaliti ovo mesto i učiniti ga savršeno nepogodnim za operacisku osnovicu desantnih trupa. Međutim, prema sadašnjem stanju stvari, Rusi mogu biti zadovoljni time što su ostavili Evpatoriju u rukama saveznika. 40.000 Turaka — poslednji ostatak jedine turske armije koja zaslužuje uvaženje i kojim Turska raspolaže — opsednuto je u logoru, u kome ih 10.000 Rusa može ugrožavati i gde su izloženi svim bolestima i patnjama koje se pojavljuju tamo gde su prikupljene velike mase ljudi; tih 40.000 paralizovanih Turaka pretstavlja solidan odbitak od savezničkih napadnih snaga; Francuzi i Englezi zatvoreni u logoru na Herakliskom Hersonesu; Turci u logoru u Evpatoriji; Rusi u slobodnoj vezi sa severnom i južnom stranom Se-

vastopolja — to su slavni rezultati petomesečnih eksperimenata na Krimu. Tome se pridružuje niz političkih i vojničkih momenata, čije ćemo razmatranje odložiti do sledećeg pisma.

KRITIKA FRANCUSKOG SISTEMA VOĐENJA RATA*)

London, 17 marta 1855 godine

Pošto je pamflet Žeroma Bonaparte (mlađeg) razotkrio da je Krimska ekspedicija originalan izum Luja Napoleona, da ju je on sam do detalja razradio bez ičije pomoći, da je u rukopisu poslao svoj projekt u Carigrad da bi izbegao odgovor maršala Vajana — pošto je sve to postalo poznato, veliki se deo najgrubljih vojnih grešaka ove ekspedicije može objasniti dinastičkim potrebama njenog autora.

U vojnom savetu u Varni ekspedicija je bila nametnuta prisutnim generalima i admiralima direktnim pozivom Sent Arnoa (Saint-Arnaud) na autoritet »cara«, koji je, sa svoje strane, otvoreno žigosao mišljenja svojih protivnika kao »bojažljive savete«. Budući već na Krimu, Raglan je stvarno dao »bojažljiv savet« za pokret ka Balaklavi, koji je Sent Arno svesrdno primio, jer je taj savet vodio ako ne pravo u Sevastopolj, a ono bar k njegovim vratima. Grozničava žurba za ubrzanje opsade, iako za to nije bilo dovoljno sredstava; žeđ za otvaranjem vatre, koja je prinudila Francuze da u takvoj meri zanemare solidnost svojih utvrđenja da je neprijatelj za nekoliko časova ućutkao njihove baterije; prekomerno naprezanje vojnika u rovovima, koje je, kao što je već dokazano, u isto tolikoj meri doprinelo propasti engleske vojske koliko i intendantura, transportna služba, sanitetsko odeljenje, itd.; nepromišljeno i beskorisno bombardovanje od 17 oktobra do 5 novembra; potcenjivanje odbranbenih utvrđenja — sve je to sada dobilo dovoljno objašnjenje.

Dinastija Bonaparta osećala je potrebu za zauzimanjem Sevastopolja u što kraćem roku; saveznička armija je bila dužna da to izvrši. U slučaju uspeha, Kanrober bi postao maršal Francuske, grof, vojvoda, knez i sve štogod bi zaželeo, sa neograničenim ovlašćenjima u oblasti finansija. U slučaju neuspeha, njegova bi karijera bila zapečaćena. Raglan je bio prilična kukavica, pa je popustio svome lično zainteresovanom kolegi.

Ali to, svakako, nisu najvažnije posledice imperijalističkog operaciskog plana. U taj beznadežni poduhvat uvučeno je 9 francuskih divizija ili 81 bataljon. A poduhvat je priznat skoro kao beznadežan; ni najveći napori, ni ogromne žrtve nisu doveli ni do kakvog rezultata; Sevastopolj je jači nego pre; francuski rovovi — kao

*) Štampano bez potpisa u *Neue Oder-Zeitung*-u od 20 marta 1855 god.

što znamo iz verodostojnih izvora — nalaze se na 400 jardi od ruskih utvrđenja, a engleski dvaput dalje. General Niel, koga je Bonaparta poslao da izvrši pregled opsadnih radova, izjavio je da o jurišu ne može biti ni reči; on je pomerio mesto glavnog udara sa francuske na englesku stranu i time ne samo izazvao odlaganje opsade nego i upravio glavni udar na predgrađe, koje bi bilo odvojeno unutrašnjim zalivom od grada, čak i kad bi bilo zauzeto. Ukratko rečeno, jedan projekt za drugim, jedno lukavstvo za drugim i sve to radi toga da bi se podržala ne nada već jedan izgled nade na uspeh. I u vreme kada su stvari dobile takav obrt, kada na kontinentu postoji sveopšti rat, kada se za Baltičko More priprema nova ekspedicija — ekspedicija koja će ovoga puta stvarno nešto raditi i kojoj će zbog toga uskoro biti potrebno više desantnih trupa nego 1854 godine — u takvom momentu Bonaparta šalje novih pet pešadiskih divizija na krimsku močvaru, gde ljudi nestaju, a pukovi propadaju takoreći na volšeban način. Da, on je sam odlučio da tamo krene, i on će tamo poći ako malo verovatni mir ili ozbiljni događaji na poljskoj granici ne iznude drugo rešenje. Prvi Bonapartin strategiski eksperiment doveo je u takvu situaciju i samog Bonapartu i »carsku« Francusku. Međutim, njega tamo ne gura jedino inat, već i fatalistički instinkt da će se sudbina Francuskog Carstva odlučiti u sevastopoljskim rovovima. Dosada nijedan Marengo nije opravdao drugo izdanje 18 brimera.[1])

Može se smatrati ironijom istorije okolnost da je restaurirano Carstvo, ma koliko se s mukom trudilo da podražava svoj prototip, bilo prinuđeno da svuda radi suprotno onome što je radio Napoleon. Napoleon je napadao u samo srce onih država sa kojima je ratovao; sadašnja Francuska je napala ćorsokak (cul de sac) Rusije. Cilj se nije zasnivao na krupnim vojnim operacijama, već na neočekivanom udaru, na želji da se postigne iznenađenje, na

---

[1]) *18 brimera* (19 novembra) 1799 godine Napoleon Bonaparta i njegove pristalice izvršili su državni udar, kojim je završen proces buržoaske kontrarevolucije u Francuskoj počet svrgavanjem revolucionarne jakobinske vlade 1794 godine. Uspostavljanjem diktature Bonaparta je ugušio revolucionarni pokret i od tekovina francuske buržoaske revolucije poštedeo samo one koje su bile od koristi krupnoj buržoaziji. Bonaparta, koji se proglasio prvim konzulom, težio je da učvrsti svoju diktatorsku vlast uspehom u ratu s antifrancuskom koalicijom, u koju su još 1798 godine ušle Engleska, Austrija, Rusija, Španija, Napulj i Turska. Napoleonova vojska je 14 juna 1800 razbila austrisku vojsku generala Melasa kod *Marenga* u Lombardiji. Ta pobeda, kao i uspešna dejstva francuskih snaga protiv austriskih trupa u Švapskoj i Bavarskoj, doveli su do kolebanja Koalicije (ruski car Pavle I se blagonaklono odnosio prema udaru od 18 brimera i — ozlojeđen zbog toga što je Engleska zauzela Maltu, kao i zbog toga što su Englezi i Austrijanci verolomno postupili prema Rusiji — ustvari je istupio iz Koalicije još ujesen 1800 godine). Napoleonov položaj u samoj Francuskoj bio je učvršćen, tako da se 1804 godine proglasio za cara.

Govoreći o »drugom izdanju 18 brimera«, Engels ima u vidu kontrarevolucionarni državni udar od 2 decembra 1851 godine kojim je uspostavljen bonapartistički režim Drugog Carstva na čelu s Napoleonom III. — Prim. red.

avanturi. U tim različitim namerama se i sastoji sva razlika između Prvog i Drugog Carstva i njihovih pretstavnika. Napoleon je imao običaj da kao pobednik ulazi u prestonice *savremene* Evrope. Njegov sledbenik je pod raznim izgovorima — radi zaštite pape, zaštite sultana, zaštite kralja Jelina — razmestio francuske posade po prestonicama *antičke* Evrope — u Rimu, u Carigradu i u Atini; time niukoliko nije pojačao svoju moć, već je jedino doveo do rasparčavanja snaga. Napoleonova veština se sastojala u koncentraciji, a njegovog sledbenika u rasplinjavanju snaga. Kada je Napoleon bio prinuđen da vodi rat na dva različita vojišta, kao, naprimer, u svojim ratovima protiv Austrije, on je odmah koncentrisao najveći deo svojih snaga na odlučujućem operaciskom pravcu (u ratovima sa Austrijom na liniji Strazbur — Beč), ostavljajući srazmerno neznatne snage na pomoćnom vojištu (u Italiji), uveren u to da će, čak i u slučaju poraza njegovih trupa na pomoćnom vojištu, njegovi sopstveni uspesi na glavnom pravcu sigurnije zadržati nadiranje neprijateljske vojske nego pružanje neposrednog otpora na pomoćnom pravcu. Suprotno tome, njegov sledbenik rasejava vojne snage Francuske po mnogim mestima, i deo tih snaga koncentriše na onom mestu gde je i manji, pa uopšte i svaki, uspeh morao biti plaćen cenom ogromnih žrtava. Osim trupa u Rimu, Atini, Carigradu, Krimu, pretstoji da se pošalje još jedna pomoćna armija u Austriju, na poljsku granicu, a druga na Baltičko More. Na taj bi način francuska vojska morala da dejstvuje na tri vojišta, udaljena jedno od drugog najmanje po 1.000 milja. U skladu sa tim planom bila su, još *pre* no što je rat u Evropi ozbiljno počeo, izdata naređenja koja su se odnosila na francuske vojne snage u celini.

Kada je Napoleon ocenio neki svoj poduhvat neracionalnim (kao, naprimer, kod Asperna)[2]), on je, umesto da i dalje nastoji na njegovom izvršenju, umeo odmah da pronađe neki novi izlaz, da neprimetno prebaci svoje trupe ka novoj tački napada i da često,

---

[2]) U rejonu *Asperna* (oko 8 km istočno od Beča) i *Eslinga* odigrala se 21—22 maja 1809 godine jedna od krupnih bitaka u Austro-francuskom ratu 1809 godine. Rat je izazvan zbog težnji francuske krupne buržoazije da pretvori Austrisko Carstvo u drugostepenu i zavisnu državu i da učvrsti svoj vladajući položaj u srednjoj Evropi. U početku rata austriska vojska je bila prinuđena da otstupi ka Beču, da napusti ovaj grad i pređe na levu obalu Dunava. Međutim, njena borbena sposobnost bila je sačuvana, tako da je u bici kod Asperna potukla francuske snage (francuski gubici iznosili su 37.000, a austriski 20.000). Da bi spasao svoje trupe od poraza, Napoleon ih je morao vratiti na desnu obalu Dunava. Za vreme dejstva u austriskoj vojsci se pojavio porast nacionalnog oslobodilačkog pokreta evropskih naroda protiv Napoleonovog ugnjetavanja. Ali, austrisko komandovanje (nadvojvoda Karlo) nije iskoristilo uspeh kod Asperna. Dobivši vremena i prikupivši snage, Napoleon je 5—6 jula odneo pobedu nad Austrijancima kod Vagrama. Ne iscrpljujući sve mogućnosti za pružanje otpora, austriski dvor je 14 oktobra 1809 godine zaključio s Napoleonom Šenbrunski mir, po kome je Austrija izgubila deo teritorija i bila prinuđena da pristupi kontinentalnoj blokadi. Detaljan opis ove bitke vidi u I knjizi ovih dela str. 328—331 (Aspern). — Prim. red.

blagodareći izvanredno uspešnom manevru prikaže delimičan poraz kao neophodan korak na putu ka konačnoj pobedi. Samo u danima svoga pada, kada je posle 1812 godine[3]) izgubio veru u samoga sebe, energija njegove volje se pretvorila u slepu tvrdoglavost koja ga je prinudila da drži položaje (kao kod Lajpciga)[4]) koje bi on kao strateg po svojoj sopstvenoj oceni morao da odbaci. A njegov sledbenik je *prinuđen* da počne od onoga čime je završio njegov prethodnik. Ono što je kod jednoga bilo rezultat neobjašnjivih poraza, kod drugoga se javljalo kao posledica neobjašnjivih srećnih slučajnosti. Kod jednoga je zvezda, u koju je on verovao, bila sopstveni genije; kod drugoga je vera u svoju zvezdu bila dužna da zameni genija. Jedan je pobedio istinsku revoluciju, jer je on bio jedini čovek, sposoban da je ostvari; drugi je pobedio ponovo oživelu uspomenu na prošlu revolucionarnu epohu, jer je on nosio ime toga jedinstvenog čoveka, tj. on je sam bio samo uspomena. Moglo bi se lako dokazati da pretenciozna prosečnost njegovog metoda vođenja rata nalazi svoj odraz u unutrašnjoj upravi Drugog Carstva, da je i ovde iluzija stala na mesto istinske stvarnosti i da »ekonomske« operacije ni u kom slučaju nisu bile uspešnije od vojnih operacija.

[3]) Poraz Napoleonove vojske u Rusiji 1812 godine igrao je odlučujuću ulogu u propasti Napoleonovog carstva. — Prim. red.

[4]) *Bitka kod Lajpciga* je bila odlučujuća u ratu Rusije, Austrije, Pruske i Švedske protiv Napoleonove Francuske 1813 godine. Na francuskoj strani su u bici učestvovale francuske, poljske, holandske, belgiske i italijanske trupe. Bez obzira na pojedine uspehe koje je Napoleonova vojska postigla u proleće i leto 1813 godine, ona je sve više pritiskivana od strane savezničkih armija. U generalnoj četvorodnevnoj bici kod Lajpciga (16—19) oktobra 1813 godine Napoleonova vojska je bila potučena i jedva se mogla probiti iz okruženja, izgubivši 60.000 mrtvih i zarobljenih. I saveznički gubici su takođe bili izvanredno veliki. Pobeda kod Lajpciga dovela je do oslobođenja Nemačke i Holandije od francuske vladavine. Opis bitke vidi u I knjizi ovih dela, — Lajpcig, II bitka 1813 godine, str. 515. — Prim. red.

POSLEDNJI DOGAĐAJI NA KRIMU*)

London, 23 marta 1855 godine

Dok se u Beču vode pregovori o miru[1]), u Francuskoj se vrše pripreme za rat. Pored onih deset divizija, koje se sada nalaze na Krimu, još će se poslati četiri divizije, od kojih dve u početku operacija treba da obrazuju rezervnu armiju u Carigradu; jedna od tih

*) Štampano bez potpisa u *Neue Oder-Zeitung*-u od 25 marta 1855 god.

[1]) Radi se o zasedanju diplomatskih pretstavnika Rusije, Austrije, Francuske, Engleske i Turske u martu 1855 godine u Beču. Predmet pregovora bili su prethodni uslovi za zaključenje mira između država koje su vodile Krimski rat. Pregovori su prekinuti zbog agresivnog stava Engleske i Francuske, koje nisu težile miru nego produženju rata i koje su Rusiji podnele veoma grube zahteve. Krajem marta 1855 godine Bečka konferencija je bila prekinuta, a u junu 1855 godine je objavljeno da je potpuno zaključena. — Prim. red.

divizija sastojaće se od careve garde, a druga od objedinjenih odabranih četa (grenadira i strelaca odabrane pešadije Pariske armije). Ostale dve divizije (11 i 12) sada se ukrcavaju na parobrode i koncentrišu u Tulonu i Alžiru. Ova sveža pojačanja povećaće brojno stanje francuskih trupa na Krimu na 100.000 do 110.000 ljudi, a krajem aprila prispeće 15.000 Pijemonteza i znatna engleska pojačanja.

Pored svih teškoća čisto mesnog karaktera, kao glavni razlog protiv takvog metoda vođenja rata javlja se okolnost što se skoro četvrtina svih vojnih snaga Francuske koncentriše na pomoćnom vojištu, gde ni najveći uspesi nemaju odlučujući značaj. Fiktivan značaj koji se pridaje uspesima i porazima na Krimu dvostrukom snagom pogađa tvorca ovakvog plana. Sevastopolj je daleko od toga da bi za Aleksandra II oličavao Rusiju, a za Bonapartu je vredeo koliko i Francuska.

Što se tiče mesnih teškoća, jasno je da će se Hersones, koji u sadašnjem momentu pretstavlja groblje za mnoge hiljade ljudi i životinja, pri prvim zracima proletnjeg sunca pretvoriti u rasadnik zaraznih bolesti. Ako saveznici povećaju svoju vojsku do 150.000 ljudi, onda će pitanje ishrane na Krimu, na kome su Rusi već pokosili seno i koji je siromašan žitom, biti utoliko teže rešiti što Rusi, u potrebnom momentu i pred samim svojim otstupanjem, neće propustiti a da ne poteraju i stoku.

Što se tiče onih prepreka koje će opsadi Sevastopolja suprotstaviti ruski inženjerci (jedan deo od njih su Francuzi), u tom pogledu će najpoučniji materijal dati borbe kod Malahovog Kurgana. Ima skoro mesec dana otkako se utišala opsada Sevastopolja, ali je dolazak tri francuske brigade (jedna brigada 8 i dve brigade 9 divizije) omogućio da se oslobodi deo engleske pešadije i da se ojača zaštita rovova. U isto vreme dolazak generala Niela i generala Džonsa — prvog iz sastava francuske, a drugog iz sastava engleske inžinjerije — unelo je u opsadne operacije izvesnu živost. Ovi generali su pokušali da isprave greške uslovljene tvrdoglavošću francuskog generala Bizoa i brojnom slabošću engleske pešadije. Bili su napravljeni novi prilazi, naročito na engleskoj strani, gde je bio sproveden još jedan paralelan rov na otstojanju od skoro tri stotine jardi od ruskih utvrđenja na Malahovom Kurganu. Neke od utvrđenih baterija bile su isturene tako daleko u pravcu Inkermana da bi mogle poduhvatiti deo ruskih baterija iz pozadine ili ih tući bočnom vatrom, čim bi počele da dejstvuju. Ruske linije, kao što se to vidi na bilo kojoj karti, protežu se u polukrugu od Karantinskog Zatona do unutrašnjeg vojnog pristaništa, a odatle do Korabeljnog Zatona. Na zapadnoj strani ovog poslednjeg nalazi se niz visova koje drže Rusi. Najvažniji od tih visova je Malahov Kurgan, koji, blagodareći svom dominantnom položaju, pretstavlja ključ celokupnog ruskog desnog krila. Na istočnoj strani pomenutog zatona nalazi se

drugo uzvišenje, koje, budući pod zaštitom ruskih baterija, nije bilo na dohvatu vatre saveznika, dok ovi poslednji nisu uspeli da potpuno unište komunikaciju između Sevastopolja i Inkermana — komunikaciju koja je i sama bila štićena vatrom fora i baterijama sa severne strane luke. Međutim, otkako je saveznicima pošlo za rukom da nađu položaje za svoje baterije istočno i jugoistočno od Malahovog Kurgana, koje sa bokova i pozadine ugrožavaju ruske linije, ovaj neutralni brežuljak je dobio osobiti značaj. Zbog toga su Rusi noću 20/21 februara poslali grupu radnika da tamo podignu redut. Sledećeg jutra saveznici su mogli jasno da raspoznaju dugačak rov i početak grudobrana. Oni, izgleda, nisu shvatili značaj ruskih radova. U svakom slučaju, oni nisu ometali nastavljanje tih radova. Sledećeg dana redut je bio gotov po svome spoljnom obliku, mada još nisu bili dovoljni ni dubina rova ni čvrstina grudobrana.[2]) Saveznici su tek sada otkrili kako je važan položaj zauzimalo ovo utvrđenje zbog toga što su njihove sopstvene baterije, namenjene za bočnu vatru, same bile stavljene pod bočnu vatru i tim postale skoro beskorisne. Inžinjerci su izjavili da to utvrđenje treba zauzeti ma po koju cenu.

Kanrober je u velikoj tajnosti organizovao napadnu kolonu koja se približno sastojala od 1.000 zuava i 3.000 vojnika mornaričko-desantne pešadije. Pošto je zapovest za napad mogla biti izdata tek sasvim kasno i pošto je bila neočekivana, to je prošlo izvesno vreme dok su se vojnici prikupili na ugovorenom mestu. Bilo je već 2 časa ujutru (24 februara) kada su trupe, sa zuavima na čelu, mogle krenuti u napad. Posle kratkog kretanja trupe su se našle na 20 jardi od rova. Kao i uvek pri napadima takve vrste nije se smeo opaliti nijedan metak. Vojnici su morali skinuti sa pušaka udarače da bi izbegli slučajna opaljenja. Iznenadno je pala ruska komanda. Jak ruski odred u unutrašnjosti reduta se podigao, položio svoje puške na grudobran i opalio plotun na napadnu kolonu. Zuavi su se, malo zadržani blagim nagibima nedovršenog rova i bedema, za tren oka našli u redutu i sa noževima na puškama jurnuli na neprijatelja. Razvila se strahovita borba prsa u prsa. Posle izvesnog vremena zuavi su ovladali polovinom reduta, a kasnije su Rusi potpuno napustili ceo redut. Međutim, vojnici mornaričko-desantne pešadije, koji su išli na malom otstojanju iza zuava, zalutali su ili su se zbog nekog drugog razloga zaustavili na kraju brežuljka, gde su ih s boka napale ruske kolone i posle očajnog otpora proterale sa brežuljka. U tome je i svanulo. Rusi su brzo napustili brežuljak i ostavili redut u rukama zuava na koje se obrušila vatrom sva artiljerija koja je bila u stanju da tuče ovu tačku. Zuavi su jedno vreme polegli po zemlji, a strelci koji su ih pratili uspuzali su se na Malahov Kurgan da bi kroz puškarnice tukli ruske artiljerce. Međutim, artiljeriska vatra je bila isuviše jaka, tako da su

[2]) To je bio Selenginski redut. — Prim. red.

zuavi bili prinuđeni da otstupe ka Inkermanu gde su bili zaštićeni od vatre baterija. Oni tvrde da su sobom pokupili sve svoje ranjenike.

Ruska utvrđenja su bila tako zgodno postavljena da Francuzi kažu da je ceo njihov plan za napad bio izdat Rusima. Napad Rusa na vojnike mornaričko-desantne pešadije završio se sjajnim uspehom, dok su zuavi, pri otstupanju iz nedovršenog reduta bez podrške, bili izloženi jakoj vatri, koja se nije smela otvarati dok se vodila borba u unutrašnjosti reduta. U francuskom logoru su otvoreno optužili generala Foreja da je neprijatelju saopštio tajnu odluku vojnog saveta. Rusi su uspeli da održe redut i od toga doba intenzivno rade da bi dovršili njegovo utvrđivanje. Taj položaj ima veliki značaj. On obezbeđuje vezu sa Inkermanom i dolazak komore sa te strane. Osim toga, on ugrožava sva opsadna postrojenja saveznika. I, najzad, zauzimanjem ovog reduta Rusi su prešli iz odbrane u napad.[3])

[3]) Odbrana Sevastopolja odlikovala se aktivnošću. Oslanjajući se na jak fortifikaciski sistem ešelonirane odbrane (sastojao se iz tri linije), koji su izgradili ruski vojnici, mornari i gradsko stanovništvo, branioci Sevastopolja su izdržali šest višednevnih bombardovanja od strane Engleza i Francuza i odbili niz juriša. Oni su pri tome stalno primenjivali aktivne forme odbrane (ispade, naročito noću; smelu kontraminsku borbu i potkopavanje ispod minskih galerija neprijatelja; izgradnju novih poljskih fortifikaciskih postrojenja ispred bastiona itd.). U borbama s Francuzima i Englezima ruski vojnici su stihijno odbacivali zastarele taktičke forme i umesto kolona počeli primenjivati nove borbene poretke (streljački stroj). Oni su počeli da prave streljačke zaklone i neprekidne rovove pri uređenju poziciske odbrane. Važnu ulogu igrala je i ruska artiljerija, koja je kao glavna vatrena snaga pomagala braniocima u rovovima da izdrže i odbiju mnoge juriše neprijatelja. Kod Sevastopolja se pokazalo i uspešno sadejstvo kopnenih i pomorskih snaga u odbrani primorske tvrđave s kopna i mora u uslovima nadmoćnosti napadača u naoružanju i živoj sili. — Prim. red.

O SITUACIJI NA KRIMU*)

Saopštenja o toku mirovnih pregovora svaki dan menjaju svoj karakter. Danas siguran mir, a sutra rat. Palmerston u svom listu *Post*-u preti topovima i mačem — dokaz da je spreman da svakog trenutka zaključi mir. Napoleon je naredio svojoj štampi da slavi palmu mira — najsigurniji dokaz da želi produžiti rat. Tok stvari na Krimu ni najmanje ne dozvoljava da se govori o skorom padu Sevastopolja. Omer paša čvrsto stoji u Evpatoriji, na kopnenoj strani. Koristeći nadmoćnost svoje konjice, Rusi mogu približavati svoje stražare i osmatrače do samoga grada, mogu ceo predteren pretresati patrolama koje sprečavaju dovoz hrane i, u slučaju većeg ispada, mogu se vratiti pešadiji koja nije mnogo daleko. Kao što smo i pretpostavljali, Rusima polazi za rukom da dva ili čak i

*) Napisano na nemačkom jeziku 30 marta 1855 god. Prvi put štampano u *Neue Oder-Zeitung*-u 2 aprila 1855 godine.

tri puta manjim snagama ugrožavaju nadmoćniju tursku vojsku. Ispad turske konjice pod komandom Skender-bega (Poljak Ilinski koji se proslavio pod Kalafatom) bio je odbijen jednovremenim napadom tri ruska odreda koji su se pojavili sa tri razna pravca. Kao i svaka slabo obučena i neotporna konjica, Turci su se, umesto da se sa isukanim sabljama bace na Ruse — zaustavili na pristojnom otstojanju i počeli gađati iz karabina. Taj nedvosmislen dokaz njihove neodlučnosti potstakao je Ruse da pređu u napad. Skender beg je pokušao da prodre sa svojim eskadronom, ali su ga svi njegovi ostavili, osim bašibozuka, tako da je bio prinuđen da se posle toga probija kroz ruski bedem. Omer paša čeka dolazak konjičkih pojačanja, a sada je otišao u anglo-francuski logor da izvesti saveznike da u sadanjem trenutku ne može ništa učiniti i da bi bilo veoma poželjno da dobije pojačanje od 10.000 francuskih vojnika. Poslednje je nesumnjivo poželjno, ali ta pomoć ne bi bila ništa manje poželjna ni za Kanrobera koji je došao do otkrića da istovremeno raspolaže i sa odveć mnogo i sa suviše malo trupa. Suviše mnogo za opsadu Sevastopolja na stari način i za zaštitu Černe Reke; odveć malo da forsira reku, da protera Ruse u dubinu njihove teritorije i da obuhvati grad. Slanje 10.000 ljudi u Evratoriju ipak ne bi omogućilo Turcima da stupe u borbu, a u isto vreme oslabilo bi operacije francuske vojske na otvorenom polju. Opsada Sevastopolja svakim danom postaje sve rizičniji poduhvat za opsađivače.

Videli smo da su Rusi 29 februara držali u svojim rukama redut na Sapunskom Brdu (kod Malahovog Kurgana). Oni su sada taj redut povećali, utvrdili, postavili topove na njemu i odatle preduzeti izradu kontrapribližnica. Isto tako je i na drugom mestu, na frontu Kornilovog bastiona, podignut niz reduta na trista jardi dalje od starih ruskih tvrđavskih utvrđenja. Za čitaoce *Times*-a ovo poslednje mora biti neshvatljivo, jer su saveznici, po rečima ovog lista, već davno izgradili svoje rovove na neznatnom otstojanju od ruskih linija.

Sada, najzad — naprimer, u svom pismu od 16 marta, dopisnik *Times*-a priznaje da su se engleski rovovi u poslednje vreme nalazili na otstojanju 600—800 jardi od ruskih utvrđenja i da su *one baterije, koje su morale dejstvovati protiv neprijatelja, iste one baterije koje su otvorile vatru 17 oktobra.* Takvi su, prema tome, uspesi opsade; takvo je pomicanje rovova napred koje je stalo života i zdravlja dve trećine engleske vojske. Pod takvim uslovima u međuprostoru između dve linije baterija našlo se dovoljno mesta za podizanje novih ruskih utvrđenja. Ova utvrđenja mogu se razmatrati kao nova paralelna linija protiv opsađivača na otstojanju 300—400 jardi od njihovih utvrđenja ili kao kontrapribližnica na najvećem terasastom ispupčenju u pravcu trupa koje je obuhvataju. Na taj način, ove trupe su se našle u položaju branioca, međutim, bitan uslov opsade sastoji se u tome da opsađivači postave opsađene u taj položaj.

Kako u logoru kod Sevastopolja, tako i u samoj Engleskoj počinju shvatati da nema nikakvih izgleda da će se Sevastopolj zauzeti na juriš. U tom teškom položaju *Times* se obratio »visokoautoritativnom vojnom specijalisti«. Od njega je saznao da je »neophodno preći u nastupanje ili prelazom Černe i spajanjem s Turcima pod komandom Omer-paše — pre ili posle bitke s ruskom opservacionom vojskom — ili diverzijom u pravcu Kafe[1]), što bi prinudilo Ruse da podele svoje snage. Pošto saveznička vojska broji od 110 do 120.000 ljudi, to takve operacije moraju odgovarati njenim mogućnostima«. Tako smatra *Times*.

Zaista niko tako dobro ne zna kao Raglan i Kanrober koliko bi bilo poželjno spajanje s Omer-pašinom vojskom, ali saveznici, nažalost, na visovima kod Sevastopolja nemaju 110—120.000 ljudi, već svega 80—90.000 koji su sposobni da nose oružje. A što se tiče ekspedicije u Feodosiju, Rusi ne bi mogli ništa bolje ni očekivati. Rasturiti savezničku vojsku na tri razne tačke, na otstojanju 60 do 150 milja od glavne tačke, i to u vreme kada saveznici, ni na jednoj od tačaka na kojima se sada nalaze, nisu toliko jaki da izvrše zadatak koji stoji pred njima! Nije li *Times* pozajmio svoj savet od »ruskih« vojnih specijalista?

Pošto se 11 i 12 francuska divizija već nalaze na putu, bar njihov deo, a ostatak s 13-tom i 14-tom i s dvema pijemontskim divizijama spreman da sledi za njima, to će saveznička vojska krajem maja dostići takvu snagu koja će joj omogućiti i primorati je da se pokrene sa svojih odbranbenih položaja na Černoj Reci. Trupe će se prikupiti u Carigradu (Istanbul) i, veoma verovatno, jednovremeno ukrcati na brodove, te će morati što manje vremena provesti na kobnom Hersonesu. Ta mera je skopčana s izvesnim zastojem, ali pruža velike koristi. Pojačanja, koja su dosada čitavo vreme slata na Krim u malim odredima, mada zajedno i obrazuju čitavu armiju, nisu toliko ojačala ekspedicioni korpus da bi mu omogućila da pređe u nastupanje.

[1]) Kafa je srednjevekovni naziv za Feodosiju, koji se upotrebljavao do početka XIX veka. — Prim. red.

KRITIKA NAPOLEONOVOG ČLANKA U »MONITEUR«-u*)

London, 14 aprila 1855 godine

Javnost, čak i u Francuskoj, počinje da razjašnjava tajnu koja obavija opsadu Sevastopolja. Imajući to u vidu, Luj Bonaparta, kao glavni urednik *Moniteur*-a, ponovo je napisao dug uvodnik o toj temi. Taj je članak imao da izvrši nekoliko zadataka: uopšte da uteši javnost zbog neuspeha poduhvata, naročito da sa pleća Na-

*) Štampano bez potpisa u *Neue Oder-Zeitung*-u od 17 aprila 1855 god.

poleonovog sledbenika zbaci odgovornost za neuspeh i, između ostalog, da odgovori na Briselski memoar.[1]) U poluzvaničnom, polufamilijarnom stilu, toliko karakterističnom za čoveka koji jednovremeno piše za francuske seljake i evropske kabinete, daje se nešto slično istoriji rata sa varljivim obrazloženjem svakog učinjenog koraka. Taj dokumenat je u znatnoj meri apolitičan pošto je preko svake mere slab i nepotpun. A ipak, pritisak spolja *(pressure from without)* mora da je dovoljno jak kad je Bonaparta prinuđen da istupa i sebe štiti na takav način.

Posle razvučenog uvoda, izlaže se deo instrukcija koje je Sent Arno dobio u početku rata i daje se objašnjenje o tome zašto su savezničke trupe u početku bile poslate u Galipolj. Rusi su — kaže se tamo — mogli forsirati Dunav kod Ruščuka (Ruse) i, obilazeći Šumen (Kolarovgrad) i Varnu, preći preko Balkana i krenuti ka Carigradu. To je najgori od svih razloga koji bi se mogli navesti u odbranu iskrcavanja kod Galipolja. Prvo, Ruščuk je *tvrđava,* a ne otvoren grad, kako to sebi pretstavlja prosvećeni izdavač *Moniteur*-a. To nas potseća na istorisku grešku koju je *Moniteur* nedavno dopustio u svom nekrologu o caru Nikoli, brkajući Jedrenski sa Kučuk-kajnardžiskim ugovorom. Što se tiče opasnosti od takvog ruskog bočnog marša, treba napomenuti da se turska voska od 60.000 ljudi, koja je bila čvrsto zasela između četiri jake tvrđave, nije mogla ostaviti a da joj se ne pokloni pažnja i da je za osmatranje prema njoj trebalo izdvojiti jak odred; da bi taj bočni marš doveo Ruse u balkanskim klancima u onakav isti položaj u kakvom su se našli Dipon kod Bajlena i Vandam kod Kulma i da bi Rusi, u najboljem slučaju, mogli poslati u Jedrene svega 25.000 ljudi. Onaj koji takve snage smatra opasnim za Carigrad može štošta naučiti iz knjige majora Moltkea o Rusko-turskom ratu 1828—1829 godine.

Čujmo sada dalje. U slučaju ako Carigradu ne bi pretila nikakva opasnost, trebalo bi da saveznici pokrenu nekoliko divizija ka Varni da bi sprečili svaki pokušaj opsade Silistrije. U takvom slučaju nametala su se još dva zadatka: iskrcati se kod Odese ili ovladati Krimom. Trebalo je da saveznički generali razmotre obe operacije na licu mesta. Instrukcije se završavaju sa nekoliko pametnih vojnih saveta u obliku pravila i pouka: »Budite uvek u toku onoga što neprijatelj radi. Držite trupe prikupljene, ne delite ih; ali kada ste prinuđeni da ih delite, onda to činite tako da ih u toku 24 časa možete prikupiti na kojoj bilo datoj tački«, itd. Sve su to stvarno dragocena uputstva, ali toliko otrcana i opštepoznata da bi Sent Arno, izgleda, u očima svoga zapovednika bio potpuna neznalica ako bi osećao potrebu za takvim savetima. I instrukcije se iznenenadno prekidaju sledećim rečima: »Imam potpuno poverenje u

[1]) *Briselski memoar* je anonimni pamflet napisan na francuskom. U njemu se oštro kritikuje tok ratnih operacija, a naročito delatnost samog Napoleona III. Neki su smatrali da je autor ovog pamfleta knez Žozef Napoleon (Joseph Napoléon). — Prim. red.

Vas, maršale! Idite, jer sam uveren da će francuski orao pod vašim iskusnim rukovodstvom postići novu slavu«.

Što se tiče glavne tačke — Krimske ekspedicije — Bonaparta priznaje da je to bio njegov omiljeni plan, da je u pogledu te ekspedicije poslao Sent Arnou nov svežanj instrukcija. On samo odriče da je plan bio razradio u svim pojedinostima i poslao u Glavni štab. Po njegovim rečima, generali su mogli dati prednost iskrcavanju u Odesi. Kao dokaz za to on navodi jedno mesto iz tih novih instrukcija. Bonaparta predlaže da se izvrši iskrcavanje u Feodosiji (Kafi), imajući u vidu bezopasno i prostrano sidrište, koje se ovde moglo staviti na raspolaganje flotama, čija je uloga bila da za sve vreme služe kao operaciska baza kopnene vojske. Šta je operaciska baza, to je znamenitom maršalu već bilo razjašnjeno na napodrobniji i najelementarniji način još u prvim instrukcijama. Iz te tačke — Feodosije — kopnene snage trebalo je uputiti ka Simferopolju, da odbace Ruse ka Sevastopolju, pred čijim bi utvrđenjima, verovatno, došlo do bitke, a zatim da opsednu Sevastopolj. »Na nesreću«, saveznički generali nisu izvršili taj plan. Taj se »nesrećni« slučaj pokazuje utoliko srećnijim što on dozvoljava Bonaparti da svu odgovornost za tu neprijatnost sa sebe svali na generale. U samoj stvari, plan iskrcavanja 60.000 ljudi u Feodosiji, da bi se odavde uputili ka Sevastopolju, izgleda veoma originalan. Smatrajući kao opšte pravilo da se napadna snaga trupa, koje se nalaze na neprijateljskoj teritoriji, smanjuje proporcionalno njihovom udaljenju od operaciske baze, postavljamo pitanje: koliko bi ljudi saveznici poslali u Sevastopolj posle marša na daljinu od 120 milja? A koliko bi ljudi trebalo ostaviti u Feodosiji? Koliko za to da bi se držale i utvrdile tačke u međuprostoru? Koliko bi ljudi bilo potrebno za zaštitu transporta i čišćenje teritorije? Ne bi bilo moguće koncentrisati ni 20.000 ljudi pod bedemima tvrđave koja za normalnu blokadu zahteva tri puta više ljudi. Ako sam Bonaparta pođe u rat i seti se da ga vodi saglasno ovim principima, to će jedna te ista porodica Bonaparta pretstavljati najčudnovatiji kontrast u vojnoj istoriji.

Što se tiče bezopasnog sidrišta, to svaki mornar na Crnom Moru zna, a to i svaka karta pokazuje, da je Feodosija otvorena luka, koja je zaštićena samo od severnih i zapadnih vetrova, dok najopasnije bure na Crnom Moru prete od jugozapadnih i jugoistočnih vetrova. Takav je uragan besneo 14 novembra. Da je tada flota bila ukotvljena u Feodosiji, neosporno je da bi bila odbačena u pravcu vetra.

Tu smo stigli do najmučnijeg dela dokumenta. Očevidno je da Luj Bonaparta smatra da je uspešno skinuo sa sebe onu odgovornost koju mu je natovario Briselski pamflet. No, razume se, ne mogu se prineti na žrtvu Raglan i Kanrober. A da bi u skladu sa tim dokazao sposobnost ovih generala, on daje

kratak opis opsadne veštine. Taj opis ima zadatak da pokaže pod kakvim okolnostima Sevastopolj *nije* mogao biti zauzet, pošto se završava uverenjem da sva ta pravila nisu bila primenljiva kod Sevastopolja. »Naprimer — nastavlja on — kod normalne opsade, gde se napad vrši s fronta, dužina poslednje paralele iznosila bi 300 m, a ukupna dužina rovova ne bi prelazila 1.000 m. Ovde, pak, dužina paralele iznosi 3.000, a ukupna dužina rovova dostiže do 41.000 metara«. Pravilno, ali stvar je baš u tome. *Zašto* je bilo dozvoljeno tako ogromno protezanje polaznog položaja za napad, kada su sve okolnosti zahtevale što je moguće veću koncentraciju vatre na jednu ili dve tačke?

Odgovor glasi: »Sevastopolj ne liči na svaku drugu tvrđavu. On ima samo jedan plitak rov, bez kamenih eskarpi, s tim što su ova odbranbena postrojenja zamenjena *zasekama* i *palisadama*. Na taj način, naša vatra je mogla ispoljiti samo slabo dejstvo na zemljane grudobrane«. Pošto to nije pisano za maršala Sent Arnoa, koji bi možda tome i poverovao, očevidno je da je to napisano samo za francusko seljaštvo, jer bi se svaki podoficir francuske vojske glasno nasmejao takvom galimatijasu. Samo ako nisu postavljene na dnu rova ili bar van ugleda neprijatelja, onda se palisade veoma brzo uništavaju kartečima. Zaseke se mogu lako zapaliti. One se moraju nalaziti na podnožju glasije, na otstojanju 60—80 jardi od grudobrana, pošto bi u protivnom smetale vatri iz topova. Ali, odakle je uzeta građa za te zaseke — dugačko po dnu položeno drveće sa oštrim granama okrenutim prema neprijatelju i međusobno čvrsto povezano — odakle je bila uzeta građa sa te teritorije koja nema šuma, o tome *Moniteur* ćuti. Da se palisade pokazuju boljim od kamenih eskarpi, to je zaista novo; međutim, te se drvene ograde mogu lako zapaliti, a posle toga, čim se ućutkaju neprijateljski topovi, juriš je moguć.

Na kraju krajeva saznajemo — to treba da dokaže *exposé* koji smo razmatrali — da su saveznički generali učinili sve što je bilo moguće, pa čak i više od onoga što se od njih moglo očekivati u takvim uslovima, i da su se oni čak ovenčali slavom. Mršava slava, ako je treba dokazivati, i to još na takav način! Ako gospoda generali nisu mogli okružiti Sevastopolj, ako nisu mogli proterati ruske zaštitne trupe, ako oni još dosada nisu u Sevastopolju — onda je to samo zbog toga što nisu bili dovoljno jaki. Istina je da oni nisu dovoljno jaki. Ali ako je to tako, ko je onda vinovnik za taj *veliki propust?* Niko drugi do Bonaparta. Eto neizbežnog zaključka do koga dovodi uvodni članak *Moniteur*-a. Kakav je utisak proizveo taj članak u Parizu pokazuje sledeći citat iz pisma toliko poniznog *Times*-ovog korespondenta: »Neka lica razmatraju ovaj članak kao uvod za potpuno napuštanje Krima. U jednom legitimističkom kružoku govore: obećali su nam rat *à la* Napoleon, a izgleda da ćemo sada dobiti mir *à la* Luj Filip. S druge

strane, slični utisci takođe vladaju u raspoloženju radničkog stanovništva predgrađa Sent Antoan. Oni smatraju članak otvorenim priznanjem svoje nemoći«.

BESMISLEN RAT*)

I

London, 17 avgusta 1855 godine

Anglo-francuski rat protiv Rusije će svakako figurirati u vojnoj istoriji kao besmislen rat. Obilna krasnorečivost uporedo sa ništavnom aktivnošću; ogromne pripreme bez rezultata makakvog značaja; obazrivost, veoma bliska bojazni, koja se smenjuje sa bezumnom smelošću kao rezultatom potpunog neznalaštva; generali sasvim osrednje sposobnosti i uporedo s njom izuzetna hrabrost trupa; porazi za koje bi se moglo reći da su bili pripremljeni, a pobede izvojevane blagodareći nesporazumu; armije, uništene usled nemarnosti i opet spasene čudnim sticajem okolnosti — beskrajno klupče protivrečnosti i nedoslednosti. A sve je to tako isto karakteristično za Ruse kao i za njihove neprijatelje. Ako su Englezi upropastili uzornu vojsku blagodareći rđavoj upravi činovnika i lenjoj nespretnosti oficira, ako su se Francuzi izlagali nepotrebnim opasnostima i trpeli ogromne gubitke samo zato što se Luj Bonaparta pretvarao da rukovodi ratom iz Pariza, to su Rusi trpeli takve iste štete blagodareći rđavoj upravi i glupim, ali odlučnim naređenjima iz Petrograda. Vojni talent cara Nikole od Turskog rata 1828—1829 godine brižljivo »prećutkuju« čak i njegove najponiznije ulizice. Ako Rusi i mogu isticati Totlebena, koji, uostalom, *nije Rus*, to, s druge strane, oni imaju Gorčakova i mnogo drugih sa prezimenom na *»ov«*, koji po nesposobnosti niučemu ne zaostaju za Sent Arnoom i Raglanom.

Moglo bi se misliti da će se bar sada, kada je tako mnogo glava zauzeto izmišljanjem svemogućih planova za napad i odbranu, kada svakim danom sve više rastu mase trupa i materijala, pojaviti na svet neka krupna ideja. Ništa slično. Rat se odugovlači, ali njegovo produženje ide na ruku samo proširenju ratišta. Ukoliko se više bojišta stvara, utoliko se manje događaja odigrava na svakom od njih. Sada ih ima šest: *Belo More, Baltičko More, Dunav, Krim, Kavkaz* i *Jermenija*. A sve što se svršava na tom nepreglednom prostranstvu može se opisati na jednoj stranici.

Anglo-Francuzi sasvim mudro ćute o *Belom Moru*. Tamo oni imaju samo dva moguća zadatka: ometati obalski i drugi promet Rusa u tim vodama i, ako je moguće, zauzeti Arhangelsk. Pokušali

*) Štampano bez potpisa u *Neue Oder-Zeitung*-u od 20 i 21 avgusta 1855 godine.

su da izvrše prvi zadatak, ali samo delimično. Ujedinjene eskadre, kako u ovoj, tako i u prošloj godini, pojavile su se sasvim kasno, a otišle odveć rano. Drugi zadatak — zauzimanje Arhangelska — nije bio čak ni postavljen. Umesto da se posveti tom osnovnom zadatku, opsadna eskadra se zanimala bednim napadima na ruska i loparska sela i uništavanjem bedne imovine sirotih ribara. Engleski dopisnici pravdaju to sramno ponašanje prirodnom srdžbom eskadre, koja oseća da ne može učiniti ništa ozbiljno! Dobrog li opravdanja!

Na *Dunavu* nema nikakvih događaja. Delta ove reke se ne čisti čak ni od gusara koji je ugrožavaju. Austrija drži ključ za vrata koja s te strane vode u Rusiju i, očevidno, odlučila je da ga ne ispušta iz svojih ruku.

Na *Kavkazu* je sve mirno. Izgleda da su strašni Čerkezi, kao i svi divlji i nezavisni gorštaci, sasvim zadovoljni otstupanjem ruskih marševskih kolona iz njihovih dolina i da ne ispoljavaju nikakvu želju da se spuštaju u dolinu, izuzev u cilju razbojničkih naleta. Oni umeju da se bore samo na svojoj sopstvenoj zemlji. a sasvim ih malo oduševljava perspektiva za prisajedinjenje Turskoj.

U *Aziji* se Turska pojavljuje onakva kakva i jeste: njena vojska odražava potpuno rastrojstvo čitave države. Pokazalo se neophodnim da pozove u pomoć francuske đaure[1]), ali tu Francuzi nisu mogli ništa drugo da naprave osim poljskih utvrđenja. Svi njihovi pokušaji da prinude trupe da prihvate civilizovani način vođenja rata završili su se potpunim slomom. Rusi su okružili Kars i, kako izgleda pripremaju se da na njega izvedu planski napad. Teško je pronaći makar i jednu šansu za spasenje ovoga grada sem ako bi se Omer paša iskrcao u Batumiju sa 20.000 ljudi i napao Ruse s boka. Ostaje potpuno neshvatljivo i, u svakom slučaju, za Ruse nimalo pohvalna okolnost što su oni, raspolažući sa 20 do 30 hiljada vrlo dobrih vojnika, tako sporo i tako obazrivo dejstvovali protiv toliko slabo disciplinovanog neprijatelja. Ma kakve uspehe oni postigli na tom vojištu, najbolji rezultat može biti zauzimanje Karsa i Erzeruma, jer je pohod na Carigrad kroz Malu Aziju potpuno neverovatan. Zato rat u Aziji zasad, uglavnom, ima lokalan značaj. A pošto je zbog netačnosti postojećih karata teško izdaleka doneti pravilan taktički ili strategiski sud, mi nećemo podrobno dodirivati tu temu. Ostaju dva glavna vojišta: Krim i Baltičko More.

II

London, 18 avgusta 1855 godine

Opsada na *Krimu* teče na najbunovniji način. Francuzi i Englezi su čitavog jula radili na svome novom približavanju k Re-

[1]) Nevernici, pogrdno ime kojim Turci nazivaju hrišćane. — Prim. red.

danu i Malahovu, i, mada smo čitavo vreme slušali da su se saveznici »sasvim blizu« primakli Rusima, sada saznajemo da se 4 avgusta čelo približnice (sape) nalazilo na najmanje 115 m daleko od ruskih glavnih rovova, a možda još i dalje. Doduše, dobro je već i to što je uspelo da se vatreni Pelisje natera da prizna da je njegov »sistem napada« pretrpeo slom i da pravilni opsadni radovi moraju krčiti put njegovim trupama. Pa ipak je izvanredno originalan takav način ratovanja pri kome 200.000 ljudi mirno leži pod šatorima dok se ne završe rovovi i za to vreme umiru od kolere i groznice. Ako se reka Černa, kako pišu pariski listovi, ne može preći zbog nepristupačnosti ruskih položaja koji leže s one strane reke, to bi pomorska ekspedicija u Evpatoriju i pokušaj da se Rusi sa te strane nateraju da izađu na otvoreno polje i da se izvide njihove stvarne snage i stanje njihovih rezervi mogli dati neke pouzdane rezultate. A pri sadašnjem stanju stvari, turske i sardinske trupe i polovina francuskih i engleskih trupa osuđeno je na ulogu pasivnih posmatrača. Deo tih trupa mogao bi se upotrebiti za razne diverzije. Jedine »diverzije«, o kojima saznajemo, odigravaju se u cirkusu Estli, u zabavnim vrtovima Serej i Kremorn, gde Rusi svake večeri, uz gromoglasni aplauz patriotski nastrojenih badavadžija, preživljavaju užasne gubitke.

Ovoga trenutka Rusi treba da dobiju sva svoja pojačanja i da u najskorije vreme dostignu maksimum svojih snaga. Englezi šalju još nekoliko pukova, Francuzi su već poslali 10 do 15 hiljada ljudi, a još više ih ide za njima, tako da savezničke trupe na Krimu treba da dobiju pojačanje od ukupno 50 do 60 hiljada svežih vojnika. Istovremeno Francuzi su izvršili popis ili zakupili veću količinu rečnih brodova (po raznim podacima — od 50 do 100), koji treba da budu iskorišćeni za ekspediciju u Crno More. Da li su namenjeni za Azovsko More ili za ulaz u Dnjepar i Bug — gde se kao objekti za napad pojavljuju Očakov, Kinburn, Herson i Nikolajev — zasad je neizvesno. Mi smo još ranije pretskazivali da će sredinom avgusta doći do krvavih sudara, pošto će Rusi, koji će do toga vremena dobiti pojačanja, ponovo uzeti *inicijativu* u svoje ruke. I, stvarno, oni su pod komandom generala Liprandija izvršili ispad protiv francuskih i sardinskih trupa, koje su stajale na reci Černi, i bili odbačeni nazad sa velikim gubicima. Gubici saveznika nisu pokazani, pa, zbog toga, moraju biti veoma znatni. Da bismo se mogli podrobnije zadržati na ovoj stvari bilo bi neophodno da raspolažemo detaljnijim izveštajima od onih koji su dati preko telegrafa.

Na *Baltičkom Moru* je, najzad, »pošlo za rukom da se nanese ozbiljan udar« *(A great blow has been struck)*. Pogledaj engleske novine. Bombardovanje Sviborga! Razaranje Sviborga! Sva zemljana i druga utvrđenja leže u ruševinama! Sviborg je faktički prestao da postoji! Veliki trijumf saveznika! Flota se nalazi u stanju

oduševljenja koje se ne može opisati! A sada pogledajmo sâm događaj. Savezničke flote — 6 bojnih brodova, 4 ili 5 velikih fregata i oko 30 brodova sa merzerima i topovnjača — krenuli su 7 avgusta iz Revala (Talin) za Sviborg. 8 avgusta zauzeli su svoje položaje. Brodovi koji plitko gaze prešli su peščane plićake i podvodne stene zapadno od tvrđave, gde nisu mogli preći veći brodovi, i zaustavili se, očevidno, na topomet od ostrvâ na kojima leži Sviborg. Veći brodovi ostali su pozadi i, ukoliko možemo oceniti, van dometa tvrđavskih oruđa. Posle toga su topovnjače i brodovi sa merzerima otvorili vatru. Nije vršeno gađanje položenim putanjama, već je samo vršeno bombardovanje sa najvećim elevacionim uglovima, ukoliko su to topovi dopuštali. Bombardovanje je trajalo 45 časova. Tvrđava je pretrpela izvesnu štetu, koju je sada teško ustanoviti bez izveštaja obeju strana. Skladište za smeštaj ratne opreme i razna skladišta baruta (očevidno od manjeg načaja) bila su razrušena. »*Grad*« Sviborg (koliko nam je poznato, nekoliko kuća naseljenih ljudima koji su zaposleni u floti ili u tvrđavskim postrojenjima) je uništen požarom. Sama tvrđava pretrpela je neznatnu štetu, jer flote, kako izveštavaju oba admirala, nemaju *nijednog mrtvog*, samo nekoliko ranjenih, i nikakve gubitke u materijalnim sredstvima. To je najbolji dokaz da su se flote zadržale na bezopasnom položaju, a u takvom slučaju one su i mogle samo da bombarduju, a ne i da dejstvuju neposrednim gađanjem, kojim se jedino i mogu rušiti tvrđavska postrojenja. Dandas, koji je u svojoj depeši uglavnom pristojniji i uzdržljiviji od francuskog admirala (bar ako se sudi po njenom bukvalnom tekstu u *Moniteur*-u, možda ulepšanom u Parizu), priznaje da je od sedam ostrva na kojima leži Sviborg pričinjena šteta samo na ona tri ostrva koja se nalaze zapadno od glavnog ulaza u helsinsku luku. Izgleda da nije ni pokušavano da se napadne na glavni ulaz. Veći brodovi su igrali ulogu pasivnih posmatrača, a o odlučujućem pothvatu u takvim napadima — o iskrcavanju trupa sa ciljem da se izvrši juriš na tvrđavu i da se razruši — nije se čak ni postavljalo pitanje. Na taj način, pričinjena šteta se odnosi samo na ratne zalihe i skladišta, tj. na ono što se lako može obnoviti. Ako Rusi energično iskoriste vreme i sredstva, Sviborg će za tri dana biti u tako isto dobrom stanju kao i ranije. S vojne tačke gledišta, Sviborg nije pretrpeo gotovo nikakvu štetu. Ceo se taj poduhvat svodi na akciju čiji bi rezultati jedva opravdali izdatke koji su sa njom skopčani, i koja je bila preduzeta delom zato što je bilo potrebno da Baltička flota makar šta uradi pre no što se vrati kući, a delom zato što se Palmerstonu prohtelo da vatrometom završi parlamentarno zasedanje. Nažalost, za taj cilj je događaj zakasnio za 24 časa. Eto takvo je to znamenito rušenje Sviborga koje je izvršeno naporima

objedinjenih flota.[2]) Na ovu temu ćemo se još jednom vratiti čim stignu podrobniji izveštaji.

[2]) Bombardovanje Sviborga, koje je trajalo 48 časova, nije pričinilo tvrđavi naročitu štetu: porušeno je nekoliko municiskih magacina, zapaljena su neka skladišta i radionice u luci a brod *Россия* Šoji je stajao kod ulaza u luku probijen je na više mesta. Posada Sviborga izgubila je u poginulim i ranjenim 5 oficira i 154 vojnika. — Prim. red.

PAD SEVASTOPOLJA*)

London, 29 septembra 1855 godine

8 septembra[1]) bilo je upotrebljeno pet francuskih divizija i posebni delovi dve engleske divizije. Od skoro 45.000 ljudi saveznici su, prema njihovim sopstvenim rečima, izgubili 10.000, tj. skoro jednu četvrtinu. Gubici Rusa ne mogu se utvrditi. Prema izveštaju generala Niela, Francuzi su na svima tačkama primakli svoje rovove sasvim blizu ruskih utvrđenja. Kod Malog redana (bastion br. 2) i kod Malahovog Kurgana čelo približnicâ se nalazilo na svega 25 jardi od ruskih rovova. Kod bastiona br. 4 (bastion sa zastavom štaba) otstojanje je iznosilo 30, a kod Centralnog bastiona (bastion br. 5) 40 jardi. Jurišne kolone su se na svim ovim tačkama potpuno približile objektima juriša. Ne obazirući se na prigovor francuskih inžinjeraca, Englezi su obustavili kopanje svojih približnica na 240 jardi od Velikog redana (bastiona br. 3). Neozbiljnost takvog postupka bila je već u dovoljnoj meri rasvetljena.

Francuski komandant je podelio svoje snage na sledeći način: Makmaonovu diviziju kod Malahova — ključa celog položaja; Lamotružovu diviziju udesno od Malahova, kod kurtine koja spaja Malahov sa bastionom br. 2; Dilakovu diviziju sasvim desno prema bastionu br. 2. Makmaon je imao u svojstvu rezerve jednu gardisku diviziju pod komandom generala Melinea. Tako je bio organizovan francuski napad na Korabeljnu stranu. Što se tiče gradskog dela, neposredan napad s fronta na bastion sa zastavom štaba (br. 4), koji je sam po sebi pretstavljao neku vrstu istaknute tvrđave, postavljene na veoma jakom položaju, koja u sebe uključuje niz solidnih unutrašnjih utvrđenja, bio je nemoguć. Ovde je bilo neophodno da se najpre izvrši juriš na Centralni bastion Levajanovom divizijom, za kojom je u slučaju uspeha trebalo da sledi D' Otomarova divizija i da obiđe grkljan bastiona sa zastavom štaba. U isto vreme, pijemontska Čijaldinijeva brigada, koja je bila prikupljena u rovovima, imala je da ga napadne s fronta. Englezi su

*) Štampano bez potpisa u *Neue Oder-Zeitung*-u od 4 oktobra 1855 g.

[1]) Do pada Sevastopolja (8 septembra) Rusi su izgubili bitku na Černi. Oni su napadali sa 63.000, a saveznici su se branili sa 39.360 ljudi. Tom prilikom Rusi su izgubili 8.270, a saveznici 1.750 ljudi. — Prim. red.

zauzeli položaj između Malahova i bastiona sa zastavom štaba. Oni su bili dužni da napadnu Veliki redan. Nameravalo se da se najpre izvrši juriš na Malahov, a zatim, posle njegovog pada, da krenu ostale kolone na juriš prema utvrđenjima koja su im u vezi sa tim bila određena.

Malahov je sam po sebi pretstavljao najveći redut na vrhu dominirajućeg brega, čije je ime i dobio, zatvoren sa svih strana, ali je pozadi imao ulaze za propuštanje pojačanja. On se desno i levo pomoću kurtine vezivao sa Velikim i Malim redanom. Ovi poslednji su takođe pretstavljali zatvorene redute, unutar kojih su se nalazila manje važna postrojenja koja se obično nalaze u redutu; njihove pozadnje fase sa puškarnicama, okrenutim ka unutrašnjosti reduta, obrazovale su pravilne ispadne uglove. Grkljani ovih reduta su takođe bili povezani s Malahovom pomoću druge unutrašnje kurtine, koja je pretstavljala drugu liniju utvrđenja.

Unutrašnji delovi Velikog i Malog redana nisu imali nikakvih prepreka i bili su potpuno izloženi vatri iz rovova i reduta. Drukčije je stajala stvar s Malahovom, na koji je posle zauzeća Mamelona (Zeleni Breg) bila sasređena neprijateljska vatra. On je duž čitave dužine svojih bedema bio načičkan traverzama sa skloništima za zaštitu artiljeraca i trupa od granata, a njegov unutrašnji deo je bio ispunjen blokhauzima, zaštićenim od dejstva granata, koji su pretstavljali kasarne i bili potpuno nepripremljeni za odbijanje jurišnih kolona. Kada su stigli prvi izveštaji o osvajanju Malahova, mi smo pretpostavili da su Rusi ovde, očevidno, učinili onu istu grešku kakvu su bili dopustili pri izradi Kamčatskog reduta na Mamelonu, a naime: da bi se zaštitili od neprijateljske vatre, oni su unutrašnji deo napravili nepogodnim za zaštitu od napada, pošto su ga razbili na niz malih prostorija. Tu pretpostavku sada potpuno potvrđuje izveštaj generala Niela. Lavirint Malahova se pokazao potpuno nesposobnim za odbranu na isti način kao i lavirint Mamelona. On je bio zauzet u roku od deset minuta, a da više nikada ne bude povraćen.

Priprema Francuza za juriš na Malahov dostojna je divljenja. Sve je bilo predviđeno i sve je bilo pripremljeno. Bio je upotrebljen savršeno nov, još neopisan tip mostova za prelaz preko rova. Oni su bili namešteni preko rova utvrđenja za manje od jednog minuta. Jedva je napad bio i počeo, a saperi su sproveli približnicu od opsadnih rovova ka tvrđavskom rovu, napravili široke prolaze kroz ruske grudobrane, popunili rov koji je ležao na suprotnoj strani i prokrčili put do unutrašnjeg dela reduta Malahova, kojim su se mogli kretati pojačanja, rezerve, pa čak i poljska oruđa. Čim je bio zauzet ceo redut, bili su brzo zatvoreni izlazi na grkljanu, usečene puškarnice, postavljeni poljski topovi i, posle nekoliko časova, pre no što su Rusi mogli i pomisliti da povrate utvrđenje, utvrđenje se okrenulo protiv njih. Rusi su zakasnili. Artiljerci su stajali spremni da u slučaju nužde onesposobe topove,

a pešadiski delovi su imali mali pionirski alat za pojasom. Ovaj je napad bio izvršen pod rukovodstvom Pelisjea i Niela. Svi ostali napadi nisu imali rezultata, a naročito je bio neuspešan napad na Centralni bastion. Ovaj je napad bio preduzet pod voćstvom generala De Sala sa potpuno nedovoljnim brojem trupa i, tek što su stigli do ruskog grudobrana, Francuzi su bili prinuđeni da iza njega potraže zaštitu. Napad se pretvorio u puškaranje i, prirodno, bio je odbijen. Napad na Mali redan bio je neobično krvav, a Rusi su branili njegove položaje sa izvanrednom hrabrošću i odbili napad pet francuskih brigada.

Mi smo već jednom imali priliku da ukažemo na besmislenost vladajućeg sistema u engleskoj vojsci, koji se sastoji u stvaranju toliko slabih jurišnih kolona da se moraju smatrati kao izgubljene čim naiđu i na najmanji otpor. Ta se praksa zasniva na okolnosti što su tvrđave, s kojima su Englezi morali imati posla — računajući tu i Velingtona u Španiji — bile izgrađene prema italijansko-španskom sistemu i teško su mogle zaklanjati više od 500 ljudi. Kao što kod Engleza za sve postoji tradicija, tako isto postoji i tradicija sistema njihovog juriša, iako su razlozi za takav sistem već davno nestali. Tako je lord Raglan 18 juna podražavao — poznato je sa kakvim uspehom — stari stil Velingtona. Umesto da izvuče pouku iz njegovog neuspeha, Simpson je smatrao neohodnim ne samo da podražava Raglana, već i da ga prevaziđe. Simpson je 8 septembra raspolagao sa 25.000 ljudi, od kojih je za juriš odredio svega 1.800.

Ipak su napadi na Centralni bastion i na Mali redan u izvesnoj meri bili samo demonstracije, dok je naročiti značaj imao samo juriš na Veliki redan, koji je bio stavljen u zadatak Englezima. To je bio položaj koji bi *odmah* dobio odlučujući značaj za zauzimanje Malahova, jer, ako je Malahov — blagodareći svojoj visini — nadvišavao redan, to je i redan, takođe, dominirao prilazima ka Malahovu, te bi njegovo zauzimanje moglo pogodovati ugrožavanju sa boka svih ruskih kolona, koje bi nastupale ka tome brežuljku. Pad Malahova prinudio je Ruse da ustupe čitavu južnu stranu, a pad Redana naterao bi ih da najbrže što mogu napuste bar Korabeljnu stranu, pre no što bi uspeli da organizuju dobro uređen sistem zaprečene vatre i rušenja, pod čijom su zaštitom sada mogli otstupiti bez neke veće opasnosti. Blagodareći greškama svoga komandanta, britanska vojska je sprečila potpuno ostvarenje pobede. Slava ovoga dana pripada generalima Boskeu i Makmaonu. Boske je rukovodio čitavim francuskim napadom na desnom krilu, a Makmaon — divizijom koja je zauzela Malahov.

Rusi su se borili njima svojstvenom pasivnom hrabrošću. Malahov je očevidno bio zauzet iznenada. Posada je primala hranu,

samo su artiljerci stajali kraj svojih topova, spremni za odbijanje napada.[2])

[2]) U momentu poslednjeg juriša stanje utvrđenja bilo je sledeće: rovovi na Malahovom kurganu, kao i na bastionu br. 2 i kurtini koja ih je spajala, bili su zatrpani; na grudobranima su izvršena obimna rušenja; fašine i korpe, kojima su bile obložene toparnice, izgorele su, na frontu Malahovog kurgana ostalo je čitavo 8, a na bastionu br. 2 — 6 oruđa. — Prim. red.

RAT U AZIJI*)

Malo-pomalo dolazimo do pojedinosti o padu Karsa[1]), koje potpuno potvrđuju ono što smo stalno tvrdili o turskoj vojsci u Maloj Aziji.[2]) Sada se više nikako ne može poricati da je ta vojska bila sistematski uništavana nemarom turske vlade i carovanjem turskog nehata, fatalizma i gluposti. Zaista, činjenice koje su sada obelodanjene nisu daleko od toga da dokažu da je čak i direktno izdajstvo, kao što to obično biva u Turskoj, imalo znatnog udela u padu Karsa.

Još u samom početku prošlogodišnje kampanje imali smo prilike da ukažemo našim čitaocima na jadno stanje turske vojske u Erzerumu i Karsu i na gnusne pronevere zbog kojih je došlo do toga stanja. Za odbranu jermenske planinske oblasti bila su koncentrisana dva armiska korpusa iz Male Azije i Mesopotamije, i pored toga jedan dio Siriskog korpusa. Ovi su korpusi bili pojačani svojim redifskim ili rezervnim bataljonima i obrazovali su jezgro mnogobrojne neregularne vojske Kurda i Beduina. Ali u toku

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u od 25 januara 1856 godine.

[1]) Zauzimanjem tvrđave Karsa 28 novembra 1855 godine završava se niz uspešnih dejstava ruskih trupa protiv turske vojske na kavkaskom vojištu u toku Krimskog rata. Pokušaji Turaka da upadnu u Gruziju u julu 1854 i u Jermeniju u avgustu iste godine završili su se neuspehom. Ruske trupe su zauzele Bajazit i u julu 1855 godine okružile Kars, koji su Turci, uz pomoć Engleza, pretvorili u utvrđenu bazu za upad u Zakavkazje. U pomoć opsednutoj turskoj posadi u rejonu sadašnjeg Sukumija bilo je iskrcano 90.000 turskih vojnika pod komandom Omer-paše, ali su njihova dejstva protiv Rusa bila bezuspešna. Ujesen 1855 godine Kars je pao, a njegovo zauzimanje bio je poslednji krupan događaj Krimskog rata. Iznuravanje snaga, besperspektivnost daljih vojnih dejstava, unutrašnje trvenje među saveznicima — svi ti razlozi primoravali su Engleze i Francuze da pristanu na pregovore o miru koji su vođeni u Parizu u februaru — martu 1856 god. Ruska diplomatija je na Pariskom kongresu imala priliku da iskoristi protivrečnosti između Francuske i Engleske i da znatno ublaži njihove zahteve prema Rusiji. Međutim, Rusija je, prema Pariskom miru, ne samo izgubila ušće Dunava i bila lišena prava da u Crnom Moru drži svoje vojno-pomorske snage (ova tačka je ukinuta 1870 godine), nego i morala da vrati Kars Turskoj. Poraz carske Rusije bio je uslovljen njenim spahiskim sistemom i njenom ekonomskom i tehničkom zaostalošću. — Prim. red.

[2]) Komandant ruskih trupa, general Muravjov, izvršio je 17 septembra 1855 juriš na Kars, koji je odbijen uz gubitke od preko 6.000 ljudi. Dva meseca kasnije, 16 novembra, tvrđava se perdala usled blokade. — Prim. red.

četiri ili pet nesrećnih bitaka 1853 i 1854 godine, od Akaldžika do Bajazita, uništeno je jedinstvo i duh ove vojske, dok ju je oskudica odeće i hrane za vreme zime potpuno upropastila. Šarena skupina mađarskih i poljskih izbeglica — pustolova, kao i dostojnih ljudi, bila se okupila u njenom glavnom štabu, bez ikakvog zvanično priznatog položaja. Pred neznanjem, zavidljivošću i intrigantstvom paša pustolovi su se mogli pretstavljati kao prvoklasni ljudi, dok je sa stvarno korisnim ljudima, koji su se nalazili među ovim izbeglicama, postupano kao sa pustolovima; najzad, počela je prava utakmica sujete i intriga, što je diskreditovalo izbeglice u celini i uništilo skoro svaku trunku njihovog uticaja. Zatim su došli britanski oficiri koji su primljeni sa velikim poštovanjem, onako kako su to nalagali obziri koji se duguju savezničkoj vladi i kako je to odgovaralo potpunoj bespomoćnosti turskih komandanata. Ali ni oni, takođe, nisu imali uspeha u svome nastojanju da Jermensku armiju koliko-toliko zadoje vojničkim duhom. Oni su svojim naporima katkad mogli da za časak probude nekog pašu iz njegove glupe učmaloti, da obezbede izgradnju najneophodnijih odbranbenih utvrđenja u Karsu i da s vremena na vreme spreče najgrublje primere utaja, pa čak i dosluha s neprijateljem, ali to je bilo sve. Kada je general Vilijams prošlog proleća naprezao sve snage da bi obezbedio najneophodnije namirnice za Kars, on je u tome bio stalno ometan. Turska intendantura je smatrala da opsada ne dolazi u obzir i uopšte nije imala konja za prenos zaliha. A kada je utvrđeno da ima magaraca u izobilju, ona je smatrala da je nedostojno da se za sultanovu komoru upotrebljavaju magarci, itd. Tako je na kraju Kars, bedem Jermenije, koji se nalazi samo na dva dana marša od ruske tvrđave Gumri, ustvari, bio ostavljen bez ikakvih namirnica, te je morao da se sam snabdeva iz mesnih sredstava. Isto tako je bilo i u pogledu municije. Posle ruskog napada od 29 septembra ostala je samo trodnevna zaliha artiljeriske municije, iako treba imati u vidu da prave opsade, ustvari, nije ni bilo — jer je 29 septembar bio jedini dan borbe za vreme cele blokade. U sanitetskim sanducima koji su slati vojsci nalazile su se svakovrsne tričarije, a Carigrad je snabdeo hirurge akušerskim instrumentima da njima ispituju i operišu rane i amputiraju udove!

Takvo je stanje vladalo u Karsu. To što je jedna posada, koja se sastojala od demoralisanih trupa iz Anadolije, sa toliko oskudnim sredstvima, mogla da pruži tako očajnički otpor 29 septembra i da posle toga prkoseći gladi tako dugo izdrži, pretstavlja jedan od onih svetlih momenata turske istorije kojima ovaj rat obiluje. Onaj isti fatalizam koji dovodi do apatične učmalosti kod pretpostavljenih starešina stvara ovako istrajan otpor kod masa. To je poslednji ostatak ratničkog duha koji je zastavu Islama proneo od Meke do Španije i koji je bio ukroćen tek kod Poatjea. Njegova ofanzivna snaga je iščezla, ali se još zadržao trag njegove odbranbene moći. Ovaj tvrdoglavi otpor iza zidova i bedema je tipično turski, te bi bila

velika greška kad bi se zasluga za to pripisala prisustvu evropskih oficira. Ako su ovi oficiri bili prisutni u Karsu 1854 i Silistriji 1855, nije ih bilo u Varni, u Braili, u Silistriji 1829[3]), kada su bila pokazana isto takva herojska dela. Ono što su evropski oficiri u takvim prilikama mogli da učine svodilo se na ispravljanje grešaka, pojačavanje reduta, obezbeđenje jedinstva u sistemu odbrane i sprečavanje neposrednog izdajstva. Međutim, lična hrabrost vojnika ostala je uvek ista, bez obzira na to da li su ovi oficiri bili prisutni ili ne; ona nije nedostajala ni u Karsu, čak ni kod dezorganizovanih trupa skoro uništene anadolske vojske.

Ovde moramo istaći zasluge britanskih oficira koji su igrali vidnu ulogu u odbrani Karsa i koji se sada nalaze kao ratni zarobljenici u Tiflisu. Ne može se sumnjati u to da su oni mnogo doprineli za pripremu sredstava za otpor, da zaslužuju priznanje što su utvrdili grad i snabdeli ga koliko god je bilo moguće, što su prodrmali turske paše iz njihove pospane učmalosti i rukovodili odbranom 29 septembra. Ali je čudovišno što im se pripisuje, kao što to sada čini britanska štampa, sva čast za 29 septembar i za odbranu uopšte, i što se proglašuju herojima, koje su u času opasnosti napustili kukavički Turci, za koje su se oni žrtvovali. Nemamo nameru da poričemo da su oni za vreme napada bili u prvim redovima; Englez je tako ratoborne prirode da je najveća i najčešća mana britanskog oficira u tome što za vreme borbe zaboravlja svoju dužnost oficira i što se bori kao prost vojnik. Zaista, kada tako čini, on je siguran da će mu to njegovi zemljaci živo odobravati, iako bi u svakoj drugoj vojsci bio izložen riziku da bude ražalovan zbog

[3]) *Varna, Braila* i *Silistrija* bile su poprišta borbe ruske vojske protivu turskih trupa za vreme Rusko-turskog rata 1828—1829 godine. Taj rat, čijem su izbijanju doprinosile zavojevačke težnje ruskog carizma (borba za uspostavljanje hegemonije na Balkanu), imao je u to vreme veoma veliku ulogu u pogledu oslobođenja Rumuna, Srba i Grka od turskog jarma. Zahvaljujući pobedama ruske vojske bilo je pokrenuto s mrtve tačke oslobođenje strarodrevnih gruziskih zemalja i počelo oslobođenje Jermenije od turskih zavojevača. U toku rata na Balkanu glavna prepreka napredovanju ruske vojske bile su tvrđave koje su Turci podigli (uz pomoć zapadnoevropskih država): Braila u Rumuniji (na levoj obali Dunava), Varna u Bugarskoj (na obali Crnog Mora), Silistrija u Bugarskoj (na desnoj obali Dunava) i druge. Opsada Braile počela je krajem aprila 1828, a već 18 juna posada tvrđave je kapitulirala. Varna je bila blokirana s kopna i mora u julu 1828 godine i, bez obzira na to što su ruske trupe, koje su je opsađivale, bile izložene napadima turskog korpusa jačine 30.000 vojnika, koji je bio poslat upomoć posadi tvrđave, ona je bila prinuđena na predaju 11 oktobra iste godine. Borbena dejstva oko Silistrije počela su se razvijati od juna 1812, ali ih je ujesen iste godine prekinulo rusko komandovanje zbog nedostatka municije. Ruske trupe su u maju 1829 ponovo opsele tvrđavu. 11 juna iste godine u tom rejonu, kod s. Kulevče, turska operativna vojska je bila do nogu potučena, a 30 juna tvrđava se predala. Zbog prelaza ruske vojske preko planine Balkana, koji je posle toga usledio, zauzimanja Jedrena i izbijanja blizu Carigrada, turska vlada je bila prinuđena da požuri sa zaključenjem Jedrenskog mira. Prema tom mirovnom ugovoru Rusija je dobila ušće Dunava i niz teritorija u Zakavkazju. Turska je morala priznati autonomiju Grčkoj i proširiti autonomiju Srbije, Moldavije i Vlaške. — Prim. red

gubitka prisustva duha. Ali, s druge strane, turski vojnik je toliko naviknut na bekstvo svojih oficira da mu uopšte nije stalo ni za oficire ni za komandu čim se jednom oduševi za borbu, nego se bori gde god se zatekne, a, u svakom slučaju, to nije vojnik koji će obraćati pažnju, a kamo li se oduševljavati delima pola tuceta Engleza pored sebe, koji pokušavaju da pokažu svoju hrabrost. Čim se ovde saznalo za napad od 29 septembra, mi smo odmah podrobno dokazali da je utvrđivanje Karsa bilo potpuno pogrešno planirano, a ocena koju smo o tome onda dali bila je posle toga potpuno potvrđena zvaničnim planom ovih utvrđenja, koji je objavila britanska vlada. Konačno, zasluge ovih britanskih oficira u Karsu moraju se meriti francuskom poslovicom: »U kraljevstvu slepih kralj je onaj koji je ćorav«. Mnogi koji ne bi mogao da ovlada dovoljnim znanjem za uspešno polaganje ispita za potporučnika u Francuskoj, bio bi veliki vojskovođa kod Indokineza (Kočinkineza); a ako su britanski oficiri poznati u svojoj vlastitoj zemlji kao stručno potpuno nesposobni ljudi, to se ne sme očekivati da će odjednom steći ogromno znanje ili postati genije kad stupe na službu u Turskoj. Što se nas tiče, mi verujemo da je Kmeti zaslužan isto toliko koliko ma koji učesnik u odbrani Karsa.

Dok se ovo događalo u Karsu, kakva je bila situacija u Erzerumu? Tuce prestarelih paša provodilo je dane pušeći čibuke, sasvim nesvesni svake svoje odgovornosti, nesvesni teškog pritiska na Kars ili činjenice da se neprijatelj nalazi na udaljenosti od nekoliko marševa s druge strane visova Deve Bojuna.[4]) Nekoliko hiljada regularnih vojnika, praćenih nekim neregularnim jedinicama, maršovalo je tamo amo, ne usuđujući se nikada da napadnu neprijatelja i vraćajući se nazad čim bi primetili njegove pretstraže. Tu nije bilo ni snage ni duha za oslobođenje Karsa, i dok je on zbog toga moren glađu, Erzerumska armija se jedva usudila da izvrši demonstraciju da bi mu time pomogla. General Vilijams je morao znati da sa te strane nije mogao očekivati nikakvu pomoć. Ali mi ni na koji način ne možemo da saznamo kakve je izveštaje i kakva je obećanja on primao u vezi sa Omer-pašinim pokretima. Govorilo se da je Vilijams, u poslednjem času, nameravao da se sa posadom probije kroz rusku vojsku, ali sumnjamo da se o takvom planu moglo ozbiljno razmišljati. Planinsko zemljište, sa svega nekoliko prolaznih prevoja preko kojih bi se moglo stići do Erzeruma, bilo je u svemu povoljnije za Ruse, tako da se ovaj plan ne bi mogao ostvariti ako bi oni držali nekoliko klanaca. S druge strane, pokreti trupa pred kraj oktobra postaju skoro nemogući u oblasti koja se nalazi na 5.000 do 8.000 stopa nadmorske visine, gde zima nastupa veoma rano i traje od šest do devet meseci. Ako bi Kars mogao izdržati do zime, gubitak posade od 6.000 regularnih vojnika ne bi značio ništa u poređenju sa vremenom koje bi se dobilo produže-

[4]) U originalu stoji pogrešno Rojun. — Prim. red.

njem odbrane. Erzerum, veliki centar svih turskih zaliha u Jermeniji, nije imao skoro nikakvih utvrđenja, te bi se tim dobitkom vremena osigurao do maja 1856, dok bi se stvarno preimućstvo, koje bi Rusi time dobili, svelo na zauzimanje sela u dolini reke Kars Čae i u gornjem toku Araksa, od kojih im ni jedno ne bi moglo biti oteto, čak i kada bi posada Karsa uspela da se probije do Erzeruma. Ovaj grad nije bio skoro nikako utvrđen; za njegovu odbranu ne bi bilo dovoljno snaga čak ni onda kada bi posada Karsa u njega stvarno stigla sredinom oktobra. Bez utvrđivanja mogao se braniti samo Deve Bojun ako bi se bitka primila ispred grada na prevoju. Tako je Erzerum bio spasen strpljenjem posade Karsa.

S druge strane, postavlja se pitanje nije li Omer paša mogao spasti Kars, pitanje na koje skoro svaki evropski dopisnik na Istoku ima svoj odgovor. Čak se sada pokušava da se sva krivica za pad Karsa baci na Omer-pašu, i to baš od onih krugova koji su mu ranije pevali slavopojke. Međutim, pre svega, treba istaći činjenicu da je Omer paša protiv svoje vlastite volje bio zadržan na Krimu dok nije postalo skoro prekasno da se pre zime preduzmu bilo kakva dejstva velikog stila. Kada je zatim došao u Carigrad da utvrdi plan svojih operacija, morao je da traći vreme na suzbijanje svakovrsnih intriga. Kada je, najzad, sve bilo gotovo, obećani britanski transporti nisu stizali, a kada je izvršena koncentracija armije u blizini Batumija, a docnije kod Sukum Kalea, nisu bile obezbeđene ni namirnice, ni municija ni transportna sredstva. Kako se pod takvim uslovima moglo očekivati da Omer paša krene neposredno u pomoć Karsu, nije lako shvatiti. Videli smo da se on za vreme svoje Mingrelijanske ekspedicije nikada nije mogao usuditi da se udalji od obale više od dvatri dana marša, iako je tada išao po dobrim ruskim vojnim putevima. Ali kad bi išao u Kars, bilo preko Erzeruma bilo preko Ardahana, on bi od obale morao da maršuje dvadeset, odnosno dvanaest dana, koristeći za puteve korita reka i brdske staze, kojima ne može proći ništa krupnije od tovarnog konja. Iz same činjenice što karavani koji idu iz Trapezunta za Erzerum nemaju drugih puteva i što nikada ne upotrebljavaju vozila, jasno se vidi preko kakvog zemljišta moraju da prelaze. A ovo je jedina staza koja je uopšte utrta; što se tiče takozvanih drumova koji iz Batumija vode ka unutrašnjosti zemlje, njihovo postojanje je još problematičnije, jer se njima ne vrši nikakav znatniji promet. Mudri vojni kritičari, koji upućuju prekore Omer-paši što nije direktno pošao na Kars, trebalo bi najpre da prouče iskaze ljudi koji su putovali po ovom zemljištu — kao što su Kirgon (Curgon) i Bodenštet (Bodenstedt). Što se tiče navoda *The London Times*-a da je general Vilijams predložio Omer-paši da ide pravo iz Batumija, možemo reći samo toliko da Vilijams i previše dobro poznaje Jermeniju, u kojoj je živeo mnogo godina, da bi tako nešto predložio.

Sve u svemu, Omer paša nije mogao učiniti ništa bolje nego da ugrozi rusku komunikaciju pred Karsom. Sa kakvim je uspehom

on mogao to da izvrši zavisilo je od pokretljivosti njegove armije i od ruskih snaga koje bi mu se suprotstavile. Ostavljajući na stranu prvi razlog kao stvar koju tek treba oceniti na delu, mi smo već na početku zaključili da bi se najverovatnije pokazalo da su Rusi mnogo jači od napadajuće armije. Naša prva tvrdnja o snagama kojima raspolaže Bebutov, a koja se pokazala kao potpuno tačna, ukazivala je na to da bi Rusi, uz malo bolje rukovođenje, čak i na Kutaisiju mogli suprotstaviti nadmoćnije snage Turcima. A to su oni i učinili. Čak i da je Omer paša imao potpunu slobodu u svojim pokretima, on se sa armijom, kojom je komandovao, ne bi mogao probiti kroz Rioniski tesnac. Ali, pored toga, sporost i nesigurnost njegovog snabdevanja kočili su njegove operacije od samog početka. On se posle svaka dvatri marša morao zaustavljati blizu nedelju dana da bi pripremio najneophodnije zalihe hrane, a kada se, najzad, udaljio na tri dana marša od Redut Kalea u dubinu unutrašnjosti, bio je potpuno paralizovan. Pošto je u isto vreme pred sobom zatekao nadmoćnije snage, nije mu preostalo ništa drugo nego da otstupi prema obali, kuda su ga Rusi gonili i ozbiljno uznemiravali njegovu pozadinu. Sada turska vojska bivakuje na obali i transportuje se za Batumi, Trapezunt i druga mesta, pošto je pretrpela znatne gubitke kako od neprijatelja tako i od bolesti. Mingrelija, izuzev obalnih forova, opet se nalazi u ruskim rukama.

Ovim se završava treća uspešna operacija Rusa u Aziji: Kars i njegov pašaluk su osvojeni, Mingrelija je oslobođena od osvajača, a poslednja turska snaga koja je ostala na bojištu, Omer-pašina armija, znatno je brojno i moralno oslabljena — to su rezultati koji se ne mogu potcenjivati na teritoriji kao što je ona na jugozapadu Kavkaza, gde su sve operacije neizbežno spore zbog karaktera zemljišta i nedostatka drumova. A ako se ovi uspesi i osvajanja uporede sa zauzimanjem južnog dela Sevastopolja, Kerča, Kinburna, Evpatorije i nekoliko kavkaskih forova od strane saveznika, videće se da preimućstva koja su ovi poslednji stvarno postigli nisu tako ogromna da bi opravdala razmetljivost britanske štampe. Vrlo je značajna činjenica da pariski *Constitutionnel*, u jednom članku, inspirisanom od strane francuskog dvora, direktno optužuje lorda Redklifa kao glavnog krivca za aziske poraze zato što je ne samo zadržao subvencije odobrene Porti od strane saveznika, nego i zato što ju je nagovorio da što duže zadrži pojačanja koja su bila određena za dejstvo na ovom vojištu.[5])

[5]) Kapitulacija Karsa (16 novembra 1855 godine) pretstavlja krupan događaj u Krimskom ratu: 2 marta 1856 godine bilo je zaključeno primirje, a 18 marta je u Parizu potpisan mirovni ugovor. — Prim. red.

TREĆI DEO

USTANAK U INDIJI
I
ENGLESKA KOLONIJALNA POLITIKA

(Skica br. 4 u prilogu knjige)

MARKS — ENGELSU*)

London, 2 juna 1853

... O stvaranju istočnih gradova[1]) nema ničeg sjajnijeg, očiglednijeg i ubedljivijeg od knjige starog Fransoa Bernijea (devet godina Aurengzebeov lekar: *Voyages contenant le description des états du Grand Mogol, etc.* (»Putovanja koja sadrže opis država Velikog Mogula, itd.«). On takođe lepo opisuje stanje vojske i način kako su se ishranjivale te velike vojske itd. On o tome, između ostalog, kaže: »Konjica sačinjava glavni deo, pešadija nije tako mnogobrojna kao što se priča, si ce n'est qu'avec les véritables gens de guerre, ils ne confondent tous ces gens de service et de bazars ou marchéz qui suivent l'armée; car, en ce cas-là, je croirais bien qu'ils auraient raison de mettre les 200.000 et 300.000 hommes dans l'armée seule qui est avec le roi, et quelquefois encore d'avantage, comme quand on est assuré qu'il sera longtemps absent de la ville capitale; ce qui ne semblera pas si fort étonnant à qui saura l'étrange embarras de tentes, de cuisines, de hardes, de meubles, et de femmes même assez souvent, et par conséquent d'éléphants, de chameaux, de boeufs, de chevaux, de portefaix, de fourageurs, vivandiers, marchands de toutes sortes et de serviteurs qui traînent après soi ces armées, et à qui saura l'état et gouvernement particulier du pays, à savoir que le *roi est le seul et unique propriétaire de toutes les terres* du royaume, d'où vient par une certaine suite nécessaire que toute *une ville capitale* comme Delhi ou Agra ne vit presque que de la milice, et est par conséquent obligée de suivre le roi quand il va en campagne pour quelque temps; ces villes-là n'étant ni ne pouvant être rien moins qu'un Paris; mais *n'étant proprement qu'un camp d'armée* un peu mieux et plus commodément placée qu'en rase campagne« (ako prave ratnike ne mešaju sa svom tom poslugom i trgovcima koji idu za vojskom, jer bih, u tom slučaju, verovao da imaju pravo oni koji smatraju da vojska koja je sa kraljem broji 200.000 i 300.000 ljudi, a ponekad i više, ako se pouzdano zna da će on dugo biti otsutan iz prestonice; sve to

*) Marx-Engels, *Briefwechsel*, I sveska, Berlin, 1949 godine str. 574—576.

[1]) U ovom i sledećem pismu Marks i Engels ukazuju na stanje u Indiji uoči ustanka. — Prim. red.

neće izgledati tako čudno onome ko poznaje neverovatno mnoštvo šatora, kuhinja, odeće, nameštaja, a često i žena, pa zbog toga i slonova, kamila, volova, konja, nosača, nabavljača stočne hrane, prodavaca hrane, trgovaca svake vrste i slugu koje ta vojska vuče za sobom, niti će začuditi onoga koji poznaje stanje i specifičan način upravljanja zemljom, koji zna da je *kralj isključivi i jedini vlasnik sve zemlje* u kraljevini, odakle neizbežno proizilazi da čitava *jedna prestonica*, kao Delhi ili Agra, živi isključivo od vojske i da je njeno stanovništvo zbog toga prinuđeno da ide za kraljem kad on za neko vreme ide u ratni pohod. Ti gradovi nisu niti mogu biti slični Parizu, već su to *u suštini samo vojni logori* koji su nešto bolje i udobnije smešteni nego logor na otvorenom polju«).

Povodom pohoda Velikog Mogula sa vojskom od 400.000 ljudi itd. u Kašmir, on kaže: »La difficulté est de savoir d'où et comment peut subsister une si grande armée en campagne, une si grande quantité d'hommes et d'animaux. Il ne faut pour cela que supposer, ce qui est très vrai, que les Indiens sont fort sobres et fort simples dans leur manger, et que de tout ce grand nombre de cavaliers, il n'y a pas la dixième, ni même la vingtième partie, qui, dans la marche, mange de la viande; pourvu qu'ils aient leur kicheri ou mélange de ris et d'autres légumes, sur lesquels ils versent du beurre roux quand ils sont cuits, ils sont contents. Il faut encore savoir que les chamaux résistent extrêmement au travail, à la faim et à la soif, vivent de peu et mangent de tout, et qu'aussitôt que l'armée arrivée, les chameliers les mênent brouter à la campagne, où ils mangent tout ce qu'ils attrapent; de plus que les mêmes marchands qui entretiennent les bazars dans Delhi, sont obligés de les entretenir dans les campagnes, ebenso die petits marchands etc.... enfin au regard du fourrages, tous ces pauvres gens s'en vont rôdans de tous les côtés dans les villages pour en acheter et y gagner quelque chose, et que leur grand et ordinaire refuge est de raper, avec une espèce de truelle, les campagnes entières, battre ou laver cette petite herbe qu'ils ont rapée, et l'apporter vendre à l'armée...« (»Teško je shvatiti odakle se i kako može za vreme kampanje ishraniti tako ogromna vojska i tako ogroman broj ljudi i životinja. Da bi se to shvatilo treba samo pretpostaviti da su Indijci, kao što i zaista jesu, veoma umereni i jednostavni u jelu i da od čitavog tog ogromnog broja konjanika ni deseti, pa čak ni dvadeseti deo ne jede meso u toku marša. Oni su zadovoljni ako imaju svoj kičeri, tj. mešavinu kuvanog pirinča i povrća zalivenu topljenim maslom. Takođe treba znati da su kamile veoma izdržljive u radu, da lako podnose glad i žeđ, da ne traže mnogo i da jedu sve. A čim trupe zastanu, goniči vode kamile u polje na pašu gde požderu sve što stignu. Osim toga, oni isti trgovci koji drže trgovine u Delhiju obavezni su da ih drže i u toku operacija, isto tako maloprodavci itd.... Najzad, što se tiče stočne hrane, ovi siromasi se razilaze po okolnim selima da bi je tamo kupili i na tome nešto zaradili. Njihovo

glavno i obično zanimanje sastoji se u tome da nekom vrstom srpa požanju čitava polja i tu zakržljalu požnjevenu travu izlupaju ili operu i zatim je prodaju vojsci«) ...

Bernije s pravom nalazi osnovu svih pojava Orijenta — on ima u vidu Tursku, Persiju, Hindustan — *u nepostojanju privatne svojine na zemlju.* To je pravi clef (ključ) i samog orijentalnog neba ...

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 6 juna 1853

... Nepostojanje zemljišne svojine zaista je ključ za razumevanje čitavog Istoka. U tome je osnova čitave političke i verske istorije. Ali zašto istočni narodi nisu došli do zemljišne pa čak ni do feudalne svojine? Čini mi se da je u tome razlog uglavnom klima u vezi sa prirodom tla, naročito s velikim pustinjskim pojasom koji se proteže od Sahare preko Arabije, Persije, Indije i Tatarske sve do najviših aziskih planinskih masiva. Ovde je veštačko navodnjavanje prvi uslov zemljoradnje, a ono je stvar ili opštine ili provincije, ili centralne vlade. Vlade na istoku su uvek imale samo tri grane uprave: finansija (pljačkanje u sopstvenoj zemlji), rata (pljačkanje sopstvene i stranih zemalja) i traveaux publics (javnih radova), briga za reprodukciju. Britanska vlada je u Indiji organizovala br. 1 i br. 2 nešto filistarskije, a br. 3 je sasvim zapostavila, te indiska zemljoradnja zbog toga propada. Tamo se slobodna konkurencija sasvim obrukala. Prestankom one veštačkim putem postignute plodnosti zemljišta, koja je nestajala čim je sistem za navodnjavanje počeo da propada, objašnjava se inače čudna činjenica da su sada puste i gole čitave oblasti koje su ranije bile sjajno obrađene (Palmira, Petra, ruševine u Jemenu i niz mesta u Egiptu, Persiji, Hindustanu). Time se objašnjava i činjenica da je jedan jedini rušilački rat bio dovoljan da opusti jednu zemlju za stotine godina i da je liši njene čitave civilizacije ...

Stvari starog Bernijea su zaista krasne. Čovek se istinski obraduje kad opet jednom nešto pročita od nekog starog trezvenog Francuza, jasnog pogleda, koji svagda pogađa ono pravo sans avoir l'air de s'en apercevoir (ne pokazujući da to i sam primećuje) ...

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* I sveska, Berlin, 1949 god., str. 580 i 581.

USTANAK U INDIJI*)

I

Vesti koje su juče stigle iz Indije prikazuju veoma opasne i za Engleze zabrinjavajuće perspektive, iako ih naš dobro obave-

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u br. 5134 od 3 oktobra 1857 godine.

šteni londonski dopisnik — kako se može primetiti u jednoj drugoj rubrici — smatra drukčijim. Raspolažemo podacima iz Delhija (Deli) sve do 29 jula, kao i jednim docnijim izveštajem, prema kome su opsadne snage, usled haranja kolere, bile prisiljene da se povuku ispred Delhija i da se ulogore u Agri. Istina, nijedan londonski list ne pridaje značaj ovom izveštaju, ali ga mi, u krajnjem slučaju, možemo smatrati samo preuranjenim. Kao što nam je poznato iz svih dopisa koji su stigli iz Indije[1]), opsadne trupe su pretrpele teške gubitke u toku ispada koji su vršeni 14, 18 i 23 jula. Ovom prilikom ustanici su se borili sa bezobzirnijom žestinom nego ikada ranije i sa velikim preimućstvom zbog nadmoćnosti svoje artiljerije. »Mi gađamo« — piše jedan britanski oficir — »iz haubica od 18 funti i od 8 inča, a ustanici nam odgovaraju iz oruđa od 24 i 32 funte«. »U toku osamnaest ispada« — kaže se u jednom drugom pismu — »koje smo morali izdržati, izgubili smo jednu trećinu svojih snaga, što mrtvih što ranjenih«. Sva pojačanja, koja su se mogla očekivati, sastojala su se od jedne jedinice sika[2]) pod komandom generala Van Kortlanda. General Havelok je bio prinuđen da se posle nekoliko uspešnih borbi povuče ka Konporu i da pri-

[1]) Engleskom kolonijom Indijom upravljala je Istočno-indiska kompanija, koja je obrazovana 1600 godine. Za odbranu ove kolonije sredinom XIX veka postojala je vojska od 50.000 Engleza i 240.000 sepoja, tj. domaćih vojnika — Indijaca koji su bili naoružani, opremljeni i obučeni na evropski način. U maju 1857 godine počeo je ustanak sepoja u Miruti odakle se brzo (već u junu) proširio po severnoj i srednjoj Indiji, pri čemu su glavna žarišta ustanka postale oblasti na srednjem toku Džumne i Ganga (Agra i Aud), a naročito gradovi Delhi i Laknau, dok je južni deo Indije uglavnom ostao miran. U mnogim mestima sepojima su prišli seljaci i zanatlije koji su patili od bespoštedne eksploatacije, kao i deo lokalnih feudalaca čije su posede bili konfiskovali Englezi. Sepojski pukovi, koji su bili dislocirani u Bengaliji, zauzeli su staru indisku prestonicu Delhi. Prestonica Auda Laknau je skoro u celosti pala u ruke ustanika, jer je engleska posada držala samo neke otporne tačke.

Iako je ustanak iznenadio engleske vlasti, one su ipak iskoristile to što u redovima ustanika nije postojalo jedinstva, jer između vođa — koji su po pravilu bili pretstavnici lokalnih feudalaca — i mase ustanika nije bilo saglasnosti. Sepoji nisu imali jedinstvo vojnog komandovanja i primenjivali su pretežno pasivno-odbranbenu taktiku. Koristeći te slabosti, engleske vlasti su uspele da ometu koncentraciju ustaničkih snaga i preduzele su mere da na svoju stranu privuku eksploatatorske slojeve indiskog naroda: zemljoposednike, zelenaše i trgovce, da iskoriste kastinsku, versku i plemensku raznolikost radi ugušenja ustanka. Kolonizatori su pristupili tom ugušenju najvarvarskijim merama. Laurens (Džon), Montgomeri i Nikolson su ugušili ustanak u Pendžabu. General Havelok, nastupajući ka Delhiju, razbio je u nekoliko bojeva jednog od najenergičnijih indiskih vođa — Nana Sahiba. General Vilson je septembra 1857 zauzeo Delhi, a glavnokomandujući general Kampbel, pošto je dobio pojačanja iz Evrope, prešao je početkom 1858 u ofanzivu prema Laknauu, koji je zauzet na juriš 14 marta iste godine. Time je ustanak bio slomljen, mada se borba partizanskih odreda produžila još oko devet meseci.

Prema zakonskom projektu engleskog parlamenta od 1858 godine ukinuta je Istočno-indiska kompanija koja je predala upravu nad Indijom vladinim činovnicima. Ujedno s tim bila je garantovana neprikosnovenost feudalno-spahiske sopstvenosti, kao i privilegije radža i sveštenika.

[2]) Vidi primedbu 3 na strani 197 ove knjige. Prim. red.

vremeno odustane od težnje za oslobođenje Laknaua (Lucknow). U isto vreme »počele su da padaju jake kiše kod Delhija«, što je neizbežno pojačavalo koleru. Saopštenje koje nagoveštava povlačenje u pravcu Agre i bar privremeno napuštanje pokušaja osvajanja prestonice Velikog Mogula ubrzo će se pokazati tačnim ako se nije već i obistinilo.

Na liniji Ganga glavnu pažnju privlače operacije generala Haveloka, čije su podvige kod Fatipura, Konpora i Bitura, prirodno, preterano hvalili naši londonski dopisnici. Kao što smo gore naveli, posle marša od 25 milja od Konpora, Havelok je bio prinuđen da se povuče natrag u ovo mesto ne samo u cilju smeštaja svojih bolesnika nego i u cilju sačekivanja pojačanja. Ovo je za duboko žaljenje, jer pokazuje da je propao pokušaj oslobođenja Laknaua. Jedinu nadu britanske posade u ovom mestu sada sačinjava snaga od 3.000 Gurka koje je Džug Bahadur uputio kao pomoć iz Nepala. Ako ona ne bude uspela da razbije opsadu, ponoviće se konporsko krvoproliće u Laknauu. Ali to nije sve. Ako ustanici zauzmu tvrđavu Laknau i, prema tome, učvrste svoju vlast u Audu (Oudh), oni će s boka ugroziti sve britanske operacije protiv Delhija i odlučiti pitanje ravnoteže protivničkih snaga u Benarezu, kao i u celoj oblasti Bihara. Ako bi ustanici držali Laknau, Konpor bi izgubio polovinu svoga značaja, a bile bi ugrožene i njegove komunikacije sa Delhijem, s jedne, i sa Benarezom, s druge strane. Ova eventualnost pojačava bolno interesovanje s kojim se moraju očekivati vesti iz ovoga mesta. 16 juna posada je ocenila da može izdržati šest nedelja na sledovanju koje je svedeno na gladovanje. Od poslednjeg izveštaja već je proteklo pet nedelja. Sada sve zavisi od nagoveštenih, ali još uvek nesigurnih pojačanja iz Nepala.

Ako se spustimo niz reku Gang od Konpora ka Benarezu i ka Biharskoj oblasti, britanski izgledi su još crnji. U pismu koje je objavljeno u *The Bengal Gazette*-i, datiranom 3 avgusta u Benarezu, kaže se: »da su pobunjenici iz Dinapura, posle prelaza Sona, krenuli na Arah. Evropski stanovnici, koji su se s pravom zabrinuli za svoju sigurnost, uputili su u Dinapur pismene zahteve za pojačanja. Zbog toga su upućena dva parobroda sa delovima 5, 10 i 37 puka njenog veličanstva. U pola noći jedan od ovih parobroda nasukao se i čvrsto se zaglibio. Ljudstvo je brzo iskrcano na obalu i hitno upućeno peške, ali bez potrebnih mera opreze. Ono je iz neposredne blizine sa obe strane iznenada napadnuto jakom vatrom, tako da je od ove neznatne snage izbačeno iz stroja 150 ljudi, među kojima i nekoliko oficira. Pretpostavlja se da su na ovom mestu svih 47 Evropljana bili masakrirani«.

Grad Arah se nalazi u britanskoj oblasti Šahabada u Bengalu, na putu iz Dinapura za Gazipur, 25 milja zapadno od prvoga i 75 milja istočno od drugoga. Sam Benarez je bio ugrožen. Ovo mesto ima for, koji je izgrađen po evropskim načelima, i, ako bi pao u

ruke ustanika, Benarez bi postao drugi Delhi. U Mirzapuru, koji se nalazi južno od Benareza i na suprotnoj obali Ganga, otkrivena je muslimanska zavera, dok je u Bahampuru na Gangu, nekih 18 milja od Kalkute, bio razoružan 63 pešadiski domorodački puk. Jednom rečju, nezadovoljstvo, na jednoj, i panika, na drugoj strani, širili su se čitavim Bengalom, čak do kapija Kalkute, gde je vladao mučan strah da o velikom postu Mohurana, kada pripadnici islama, razdraženi do fanatičnog zanosa, idu sa isukanim mačevima, spremni da i na najmanji povod stupe u borbu, ne bi došlo do opšteg napada na Engleze, i gde je generalni guverner smatrao neophodnim da razoruža svoju telesnu gardu. Čitalac će, dakle, odmah shvatiti da je glavna britanska komunikacija — linija Ganga — izložena stalnim napadima, prekidu i otsecanju. A to bi moglo uticati na napredovanje pojačanja, koja treba da stignu u novembru, i izolovati britanski operaciski pravac ka Džamni.

U Bombajskoj oblasti stvari takođe uzimaju veoma ozbiljan izgled. Pobuna 27 bombajskog domorodačkog pešadiskog puka u Kolapuru je činjenica, a poraz ovoga puka od strane britanskih trupa pretstavlja samo glasine. Jedinice Bombajske domobranske vojske pobunile su se u Nagpuru, Aurangabadu, Hajderabadu i, najzad, u Kolapuru. Sadašnja jačina Bombajske domorodačke vojske iznosi 43.048 ljudi, dok se u ovoj oblasti, ustvari, nalaze svega dva evropska puka. Domorodačka vojska služila je kao oslonac ne samo za održavanje reda u granicama Bombajske oblasti nego i za slanje pojačanja za Sind u Pendžabu i za obrazovanje i upućivanje kolona za Mhou i Indoru, u cilju ponovnog osvajanja i držanja ovih mesta i uspostavljanja veza sa Agrom i oslobođenja njene posade. Kolona brigadnog generala Stjuarta, kome je bila poverena ova operacija, sastojala se od 300 ljudi 3 bombajskog evropskog puka, 250 ljudi 5-og, 1.000 ljudi 25-og i 200 ljudi 19-og bombajskog domorodačkog pešadiskog puka i 800 ljudi 3 konjičkog puka hajderabadskog kontingenta. Među ovim snagama, koje su iznosile 2.250 domorodačkih vojnika, nalazi se oko 700 Evropljana, uglavnom iz 86 kraljičinog pešadiskog i 14 kraljičinog lakog dragonskog puka. Pored toga, Englezi su bili prikupili kolonu od domorodačkih trupa u Aurangabadu radi zastrašivanja neprijateljski raspoloženih teritorija Kandeiša i Nagpura i radi istovremenog obrazovanja uporišta za leteće kolone koje su dejstvovale u Srednjoj Indiji.

Govore da je »uspostavljen mir« u ovom delu Indije, ali se u to ne možemo potpuno pouzdati. Ustvari, to pitanje ne rešava okupacija Mhoa, već zavisi od stava koji će zauzeti Holkar i Sindijah, dva mahratska kneza. U istom izveštaju u kome se govori o Stjuartovom dolasku u Mhoa dodaje se i to da su Holkarove trupe postale nedisciplinovane, iako je sam Holkar i dalje ostao pouzdan. O politici Sindijaha ne govori se ni reči. On je mlad, popularan, pun žara i mogao bi se smatrati prirodnim vođom i žižom okupljanja

cele nacije Mahrata. On ima 10.000 dobro disciplinovanih vlastitih vojnika. Njegovo napuštanje Britanaca značilo bi ne samo gubitak centralne Indije nego bi revolucionarnom savezu dalo ogromnu snagu i čvrstinu. Povlačenje snaga ispred Delhija i pretnje i molbe nezadovoljnika mogu ga na kraju navesti da pređe na stranu svojih zemljaka. Međutim, glavni uticaj na Holkara i Sindijaha izvršiće Mahrati iz Dekana, gde je, kao što smo već rekli, ustanak, najzad, odlučno podigao glavu. Baš ovde je svečanost Mohurana naročito opasna. Prema tome, postoje razlozi za očekivanje opšte pobune Bombajske vojske. Madraska vojska, koja broji 60.555 domorodačkih vojnika, regrutovanih u Hajderabadu, Nagpuru i Malvi, u najfanatičnijim muslimanskim oblastima, uskoro bi se povela za ovim primerom. Tako, dakle, ako se uzme u obzir da će kišni period u toku avgusta i septembra paralizovati pokrete britanskih trupa i prekinuti njihove komunikacije, izgleda da bi bilo razumno pretpostaviti da će ove trupe, uprkos svoje prividne snage, s obzirom na to što će pojačanje iz Evrope stizati sa zadocnjenjem i samo u neznatnom broju, biti nedovoljne za zadatak koji im je postavljen. Skoro možemo očekivati da će u toku narednih borbi doći do ponavljanja avganistanskih poraza.

II*)

Vesti koje su juče primljene iz Indije brodom *Atlantic* sadrže dva značajna podatka, naime, neuspešno napredovanje generala Haveloka u cilju oslobođenja Laknaua i upornost Engleza kod Delhija. Tako nešto, kao ova poslednja činjenica, može se naći samo u britanskim analima, u ekspediciji na Valheren. Pošto je polovinom avgusta 1809 godine postalo jasno da ekspedicija nije imala uspeha, Englezi su odložili ponovno ukrcavanje do novembra. Kada je saznao da su se engleske trupe iskrcale na ovom mestu, Napoleon je preporučio da se one ne napadaju i da ih Francuzi prepuste bolestima, uveren da će im bolesti naneti više štete nego topovi, a da to Francusku neće stajati nijednog santima. Današnji Veliki Mogul, koji se nalazi u boljem položaju čak i od Napoleona, u stanju je da podupire bolesti svojim ispadima, a svoje ispade bolestima.

U izveštaju britanske vlade, koji je datiran u Kaljariju 27 septembra, saopšteno nam je da su »poslednje vesti iz Delhija bile od 12 avgusta, kada je ovaj grad još bio u rukama pobunjenika, ali da se očekuje da će se uskoro izvršiti napad na njega, pošto se general Nikolson nalazi sa znatnim pojačanjima na udaljenju jednodnevnog marša«. Ako Delhi ne bude zauzet kad ga Vilson i Nikolson napadnu svojim sadašnjim snagama, njegovi bedemi će ostati uspravno sve dok se ne sruše sami od sebe. Jake Nikolsonove snage

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u br. 5142 od 13 oktobra 1857 godine.

broje oko 4.000 sika — pojačanje koje je smešno nedovoljno za napad na Delhi, ali upravo dovoljno veliko da pruži nov samoubilački izgovor za to da se ne prekine logorovanje ispred ovog grada.

Pošto je general Hjuit (Hewitt) učinio grešku, a ona se sa vojničke tačke gledišta može nazvati čak i zločinom, jer je dopustio da ustanici Miruta uđu u Delhi, i pošto su prve dve sedmice bile izgubljene, čime se dopustilo da ovaj grad bude na nepravilan način iznenadno zauzet, to planiranje opsade Delhija izgleda skoro kao neshvatljiva zabluda. Napoleon, čiji autoritet slobodno možemo postaviti čak i iznad autoriteta vojnih proroka *The London Times*-a, postavio je dva načela za vođenje rata, koja izgledaju skoro kao nešto sasvim obično, i to: 1) da »treba preduzimati samo ono što se može izvesti i samo ono što pruža najviše izgleda na uspeh« i 2) da »glavne snage treba upotrebiti samo za postizanje glavnog ratnog cilja — uništenje neprijatelja«. A prilikom planiranja opsade Delhija bila su narušena oba ova osnovna načela. Vojnim vlastima u Engleskoj moralo je biti poznato da je sama indiska vlada nedavno popravila utvrđenja Delhija u tolikoj meri da bi se ovaj grad mogao osvojiti samo pravilnom opsadom, pri čemu bi bila potrebna opsadna snaga od najmanje 15.000 do 20.000 ljudi, pa čak i mnogo više, ako bi odbrana bila na prosečnoj visini. Međutim, pošto je za ovaj poduhvat trebalo 15.000 do 20.000 ljudi, bila je prava ludost pristupiti njegovom izvršenju sa 6.000 do 7.000. Osim toga, Englezima je bilo poznato da će duga opsada grada — do čega je, naravno, moralo doći zbog njihove brojne slabosti — izložiti njihove snage na ovom mestu, u ovoj klimi i u ovom godišnjem dobu, napadima jednog nepovredljivog i nevidljivog neprijatelja, koji će sejati seme uništenja u njihovim redovima. Prema tome, svi izgledi na uspeh govorili su protiv opsade Delhija.

Što se tiče ratnog cilja, nema sumnje da se on sastojao u očuvanju engleske vladavine u Indiji. Za ostvarenje ovoga cilja Delhi nije imao nikakvog strategiskog značaja. Istina, on je u očima domorodaca, zbog istoriske tradicije, imao sujevernu važnost, koja je u suprotnosti sa njegovim stvarnim značajem, a to je bio dovoljan razlog da ga sepoji ustanici izaberu kao glavno zborno mesto. Međutim, da su Englezi, umesto što su izradili svoje vojne planove prema domorodačkim predrasudama, prepustili Delhi samom sebi i izolovali ga, oni bi ga lišili njegovog uobraženog značaja. Naprotiv, oni su se, razapinjući svoje šatore ispred grada, razbijajući svoju glavu o njega i koncentrišući svoju glavnu snagu i pažnju sveta na nj, lišili mogućnosti povlačenja, ili, bolje reći, tome povlačenju dali značaj odlučnog poraza. Na taj način, oni su prosto radili u korist ustanika, koji su želeli da Delhi postane ratni cilj. Ali, to nije sve. Nije bila potrebna naročita genijalnost da bi se Englezi uverili u to da je za njih bilo od prvorazredne važnosti stvaranje operativne vojske, čijim bi se operacijama mogle ugušiti iskre ne-

zadovoljstva, sačuvati slobodne komunikacije između svojih vlastitih vojnih stanica, odbaciti neprijatelja na nekoliko tačaka i izolovati Delhi. Umesto da postupe po ovom jednostavnom i jasnom planu, oni su imobilisali jedinu svoju operativnu snagu, koncentrišući je pred Delhijem i prepustili su ustanicima otvoreno bojište, dok su *vlastitim* posadama držali raštrkane, međusobno nepovezane, jednu od druge udaljene tačke, blokirane od daleko nadmoćnijih neprijateljskih snaga, kojima je pružena mogućnost da dejstvuju po svome nahođenju bez ikakve žurbe.

Prikivanjem svoje glavne pokretne kolone pred Delhijem, Englezi nisu prigušili ustanike nego umrtvili svoje vlastite posade. Ali, nezavisno od ove osnovne greške kod Delhija, u ratnim analima teško se može naći nešto slično gluposti kojom je rukovođeno operacijama ovih posada koje su dejstvovale samostalno, nezavisno jedna od druge, sa potpunim otsustvom vrhovnog rukovodstva, koje nisu dejstvovale kao delovi jedne vojske nego kao jedinice koje pripadaju raznim, pa čak i neprijateljskim nacijama. Uzmimo, naprimer, slučajeve Konpora i Laknaua. To su bila dva susedna mesta sa dva odvojena dela trupa, oba veoma mala i nesrazmerna u odnosu na njihov zadatak, stavljena pod odvojene komande. Iako su se nalazila na udaljenosti od svega 40 milja, između njih je postojalo tako malo jedinstva akcije kao da su se nalazila na suprotnim polovima. Prema najprostijem strategiskom načelu trebalo je ovlastiti ser Hju Uilera (Hugh Wheeler), vojnog komandanta u Konporu, da pozove ser H. Lorensa, glavnog komesara Auda, da se sa svojim trupama vrati u Konpor i time pojača vlastiti položaj, dok bi privremeno evakuisao Laknau. Ovom operacijom bile bi spasene *obe* posade, a docnijim spajanjem sa Havelokovim trupama stvorila bi se manja grupacija koja bi mogla držati u šahu Aud i osloboditi Agru. Umesto toga, zbog nepovezanosti dejstva ovih dvaju mesta, posada Konpora je iskasapljena, a posada Laknaua sigurno će pasti zajedno sa tvrđavom, pa su čak i veličanstveni napori Haveloka, koji je u toku osam dana sa svojim trupama izvršio marš od 126 milja i tukao isto onoliko bojeva koliko je dana trajao njegov marš, pod uslovima indiske klime usred letnjeg doba — čak su i ti herojski napori osujećeni. Pošto je još više iscrpao svoje inače iznurene trupe uzaludnim pokušajima da oslobodi Laknau i, budući uveren da će biti prisiljen da podnosi i druge nekorisne žrtve uzastopnim ekspedicijama iz Konpora, izvođenim na prostoru koji se sve više sužavao, Havelok će, po svoj prilici, najzad, morati da se povuče na Alahabad sa kojom šakom ljudi. Operacije njegovih trupa pokazuju bolje nego išta drugo šta su mogle da učine čak i slabije engleske snage pod Delhijem da su bile koncentrisane za akciju na otvorenom polju, umesto da stoje umrtvljene u zaraženom logoru. Koncentracija je tajna strategije. Dekoncentracija pretstavlja osnovu engleskog plana u Indiji. Englezi su morali da svedu svoje posade na najmanji mogući broj, da ih odmah raste-

rete žena i dece, da evakuišu sve stanice koje nemaju strategiskog značaja i da, na taj način, prikupe što brojnije operativne snage. Međutim, čak i neznatna pojačanja, koja su iz Kalkute upućena uzvodno Gangom, bila su potpuno apsorbovana u mnogobrojnim usamljenim posadama, tako da još nijedan odred nije stigao u Alahabad.

Što se tiče Laknaua, sada se potvrđuju najcrnja predviđanja koja su izazvana nedavnim vestima. Havelok je opet bio prisiljen da se povuče u Konpor; savezničke snage iz Nepala nemaju mogućnosti da oslobode grad, te sada moramo očekivati vesti o padu ovog mesta usled gladi, i o masakriranju njegovih hrabrih branilaca i njihovih žena i dece.

III*)

Juče smo primili izdanje londonskih listova od 7 o. m. Pri razmatranju stanja Indiskog ustanka, oni su puni optimizma koji gaje od samog početka. Uveravaju nas ne samo u to da je došlo do uspešnog napada na Delhi nego i u to da se taj napad odigrao 20 avgusta. Prvo što treba utvrditi, naravno, jeste sadašnja jačina opsadnih snaga. Jedan artiljeriski oficir, u pismu koje je iz logora pod Delhijem pisao 13 avgusta, daje sledeći detaljan pregled efektivnih britanskih snaga na dan 10 avgusta:

	Broj britanskih		Broj domorodačkih		
	oficira	vojnika	oficira	vojnika	konja
Štab	30	—	—	—	—
Artiljerija	39	598	—	—	—
Inžinjerija	26	39	—	—	—
Konjica	18	570	—	—	—
1 brigada					
75 puk nj. veličanstva	16	502	—	—	—
1-vi streljački puk Istočno-indiske kompanije	17	487	—	—	—
Kumanski bataljon	4	—	13	435	—
2 brigada					
60 pešadiski puk nj. veličanstva	15	251	—	—	—
2-gi streljački puk Ist.-indiske kompanije	20	493	—	—	—
Timurski bataljon	4	—	9	319	—
3 brigada					
8 puk nj. veličanstva	15	153	—	—	—
61 puk nj. veličanstva	12	249	—	—	—
4 puk sika	4	—	4	365	—
Izviđački odred	4	—	4	196	—
Odred Koka	5	—	16	709	—
Svega:	229	3.342	46	3.024	520

*) Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u, br. 5151 od 23 oktobra 1857 godine.

Prema tome, 10 avgusta su ukupne efektivne britanske snage u logoru pod Delhijem iznosile tačno 5.641 čovek. Od toga moramo odbiti 120 ljudi (112 vojnika i 8 oficira) koji su, prema engleskim izveštajima, poginuli 12 oktobra za vreme napada na novu bateriju koju su ustanici bili postavili ispred bedema prema engleskom levom krilu. Prema tome, ostalo je 5.529 boraca u času kada se brigadni general Nikolson priključio ospedajućim trupama sa sledećim snagama iz Ferozepora koje su pratile drugorazredni opsadni park: 52 laki pešadiski puk (oko 900 ljudi), deo 61 puka (oko 4 čete — 360 ljudi), Buršijerova poljska baterija, deo 6 pendžapskog puka (oko 540 ljudi) i nešto multanske konjice i pešadije, tj. svega oko 2.000 ljudi, od čega je bilo nešto više od 1.200 Evropljana. Ako, dakle, dodamo ovu snagu broju od 5.529 boraca, koji su se nalazili u logoru prilikom priključenja Nikolsonovih snaga, dobićemo ukupno 7.529 ljudi. Govori se da je ser Džon Lorens (John Lawrence), guverner Pendžaba, uputio dalja pojačanja koja se sastoje: od preostalog dela 8 pešadiskog puka, zatim od tri čete 24 puka sa 3 topa konjičke artiljerije iz sastava trupa kapetana Patona iz Pešavera i od 2 i 4 pendžapskog pešadiskog puka i drugog dela 6 pendžapskog puka. Međutim, ova snaga, koju možemo oceniti na najviše 3.000 ljudi, od kojih se većina sastoji od sika, još nije bila stigla. Ako se čitaoci mogu setiti da su pendžapska pojačanja, koja su otprilike pre mesec dana prispela pod Čemberlenovom komandom, bila dovoljna samo da popune snage generala Rida do brojnog stanja koje je u početku imao ser H. Bernard, onda će shvatiti da su nova pojačanja bila tek dovoljna da snage brigadnog generala Vilsona popune do prvobitne jačine snaga generala Rida; pri tome, jedina realna činjenica koja je išla u prilog Engleza sastojala se u tome što je, najzad, stigao opsadni park. Ali, ako i pretpostavimo da je očekivanih 3.000 ljudi već stiglo u logor i da su se ukupne engleske snage popele na 10.000, od kojih je jedna trećina više nego sumnjiva u pogledu vernosti, onda se postavlja pitanje: šta će one uraditi? Govore nam da će opkoliti Delhi. Ali ako odbacimo smešnu ideju o tome da 10.000 ljudi opseda jedan jako utvrđeni grad koji zauzima prostor od preko 7 milja, Englezi bi morali najpre promeniti tok reke Džamne pre nego što i pomisle o opkoljavanju Delhija. Ako bi Englezi ušli u Delhi ujutru, ustanici bi se mogli povući iz njega uveče, bilo prebacivanjem preko Džamne i povlačenjem ka Rohilkandu i Audu, bilo maršem niz Džamnu u pravcu Mutre i Agre. U svakom slučaju, opsedanje kvadrata, čija je jedna strana nepristupačna opsadnim snagama i koja istovremeno obezbeđuje komunikaciju i otstupnicu opsednutim trupama, još ne pretstavlja rešenje problema. »Svi se slažu«, kaže oficir od koga smo pozajmili gore navedeni pregled, »da je zauzimanje Delhija na juriš potpuno isključeno«. U isto vreme, on nas obaveštava šta se stvarno očekuje u logoru, naime: »bombardovanje varoši u toku nekoliko dana i stvaranje prilično velike breše«. Međutim, sam ovaj oficir dodaje:

»prema skromnom proračunu, neprijatelj sada mora imati skoro 40.000 ljudi, pored bezbroj topova kojima dobro rukuje; njegova pešadija takođe se bori dobro«. Ako se ima u vidu očajnička upornost muslimana, na koju su oni navikli kad se bore iza bedema, zaista je veliko pitanje da li će maloj britanskoj vojsci, pošto projuri kroz »dovoljno veliku brešu«, biti dopušteno da preko nje natrag izjuri.

Ustvari, postoji samo jedna mogućnost da sadašnje britanske snage izvrše uspešan napad na Delhi — a to je da dođe do razdora u redovima ustanika kada istroše municiju, kada njihove snage budu demoralisane i kad popusti njihov duh samopouzdanja. Ali, moramo priznati da njihova neprekidna borba od 31 jula do 12 avgusta jedva opravdava takvu pretpostavku. U isto vreme, jedno pismo iz Kalkute dovoljno jasno nam objašnjava, zbog čega su engleski generali, suprotno svim vojnim principima, odlučili da održe teren pred Delhijem. U pismu se kaže:

»Kada se pre nekoliko nedelja postavilo pitanje da li naše snage treba povući sa položaja ispred Delhija, zato što su bile tako jako zamorene svakodnevnim borbama da bi teško izdržale dalji jači zamor, ovoj se nameri uporno protivio general ser Džon Lorens, koji je jasno stavio do znanja generalima da bi njihovo povlačenje značilo signal za ustanak okolnog stanovništva, čime bi oni bili izloženi neminovnoj opasnosti. Ovo je shvatanje preovladalo i ser Lorens je obećao da će im poslati sva pojačanja koje bude mogao odvojiti«.

Pošto je ser Džon Lorens ostavio Pendžab bez trupa, to i tamo može doći do ustanka, dok će trupe, koje se nalaze u kantonmanu pred Delhijem, verovatno ležati bolesne i biti desetkovane zaraznim isparavanjem koje se diže sa tla pred kraj kišne sezone. O snagama generala Van Kortlanda, za koje je pre četiri nedelje javljeno da su stigle u Hisar i da guraju u pravcu Delhija, više se ništa ne čuje. One su, dakle, morale naići na ozbiljne smetnje ili su na putu bile razbijene.

Položaj Engleza na gornjem Gangu ustvari je očajan. Audski ustanici, koji se kreću iz Laknaua preko Bitura, svojim dejstvima ugrožavaju generala Haveloka, pokušavajući da mu preseku otstupnicu kod Futipura, južno od Konpora, dok gvaliorski kontingent u to isto vreme maršuje ka Konporu sa pravca Kalpe — varoši koja se nalazi na desnoj obali Džamne. Ovo koncentrično kretanje, kojim možda rukovodi Nena Sahib, za koga se kaže da je rukovodio vrhovnom komandom u Laknau, prvi put pokazuje da ustanici imaju izvesnog pojma o strategiji, dok se, s druge strane, Englezi, izgleda, brinu jedino da striktno sprovode svoj vlastiti glupi centrifugalni način ratovanja. Tako, saznajemo da je ser Džems Utram u Dinapuru zadržao 90 pešadiski i 5 streljački puk koji su iz Kalkute dolazili kao pojačanje generalu Haveloku, pošto je bio naumio

da ih preko Fizabada povede ka Laknauu. Londonski *The Morning Advertizer* pozdravlja ovaj operaciski plan kao potez genijalnog uma, jer će se, kaže, Laknau tako naći ugrožen između dve vatre: s desne strane, iz Konpora, i, s leve, iz Fizabada. Prema običnim načelima ratne veštine poznato je da bi nesrazmerno slabija vojska, koja bi se sama pocepala na dva dela i razdvojila celokupnom širinom fronta neprijateljske vojske, umesto da pokuša da prikupi svoje razbacane delove, stvorila uslove da je neprijatelj uništi bez napora. Ustvari, za generala Haveloka se više ne postavlja pitanje spasavanja Laknaua nego spasavanja ostataka svoga sopstvenog korpusa i slabog korpusa generala Nila. On će se vrlo verovatno morati povući na Alahabad, koji zaista, pretstavlja položaj presudnog značaja na ušću Džamne u Gang i ključ za prilaz Doabu, koji se nalazi između ove dve reke.

Prvim pogledom na geografsku kartu možemo uočiti da glavni operaciski pravac engleske vojske, koja pokušava da ponovo osvoji severozapadne oblasti, ide dolinom donjeg toka Ganga. Zbog toga se položaji Dinapura, Benareza, Mirzapura i, iznad svega, Alahabada, odakle moraju otpočeti prve operacije, moraju tako pojačati da se na njih privuku posade svih manjih i strategiski beznačajnih tačaka u užem Bengalu. Da je sam ovaj glavni operaciski pravac ozbiljno ugrožen u ovom času može se videti iz sledećeg izvoda iz jednog pisma upućenog iz Bombaja *The London Daily News*-u:

»Nedavnom pobunom tri puka u Dinapuru presečene su komunikacije (izuzev rečnim brodovima) između Alahabada i Kalkute. Pobuna u Dinapuru pretstavlja najozbiljniji događaj poslednjeg vremena utoliko što je celokupna oblast Bihara, koja se nalazi manje od dvesta milja udaljena od Kalkute, sada obuhvaćena plamenom ustanka. Danas je stigao izveštaj da su se Santali ponovo digli na ustanak i da u državi Bengal, preplavljenoj sa preko 150.000 divljaka koji se naslađuju u krvi, krađi i pljački, zaista mora biti užasno«.

Dokle god se Agra bude držala, Bombajskoj vojsci stoje na raspoloženju manje važni operaciski pravci preko Indora i Gvaliora ka Agri, a Madraskoj vojsci preko Saugora i Gvaliora takođe ka Agri, sa kojom Pendžapska vojska, kao i korpus koji drži Alahabad, treba ponovo da uspostave svoje komunikaciske pravce. Međutim, ako bi se kolebljivi kneževi centralne Indije izjasnili protiv Engleza i ako bi pobuna u Bombajskoj vojsci uzela ozbiljan karakter, onda bi sve vojničke kalkulacije zasada bile bespredmetne, i jedino što bi bilo izvesno jeste ogromno klanje od Kašmira do Rta Komorina. U najboljem slučaju, sve što bi se moglo učiniti svelo bi se na odlaganje odlučnih događaja do novembra, tj. do dolaska evropskih snaga. Da li će do toga doći — zavisiće od razboritosti ser Kolin Kampbela, o kome dosada nije ništa poznato sem njegove lične hrabrosti. Ako odgovara položaju na kome se nalazi, on će,

po svaku cenu, bez obzira da li će Delhi pasti ili ne, stvoriti makar i manju snagu, ali sposobnu da stupi u borbu. Ipak, moramo ponovo naglasiti da krajnje rešenje zavisi od Bombajske vojske.

IV*)

Pošta sa broda *Arabia* donosi nam važnu vest o padu Delhija. Koliko možemo da zaključimo na osnovu oskudnih podataka kojima raspolažemo, izgleda da je do ovoga događaja došlo jednovremenim sticajem niza okolnosti: pojave ogorčenog razdora među ustanicima, promene u brojnom odnosu snaga neprijateljskih strana i što je 5 septembra stigao opsadni park koji je očekivan još od 8 juna.

Posle dolaska Nikolsonovih pojačanja ocenili smo da će brojno stanje trupa pod Delhijem iznositi ukupno 7.529 ljudi, a ta naša ocena se sada potpuno potvrdila. Posle naknadnog pristizanja 3.000 kašmirskih vojnika, koje je radža Rambir Sing stavio na raspolaganje Englezima, britanske snage su, po rečima *The Friend of India,* dostigle u svemu oko 11.000 ljudi. S druge strane, londonski *The Military Spectator* tvrdi da su se pobunjeničke snage smanjile na oko 17.000 ljudi, od kojih je bilo 5.000 konjanika, dok *The Friend of India* smatra da njihove snage iznose oko 13.000 ljudi, uračunavajući tu i 1.000 neregularnih konjanika. Pošto je konjica, posle probijanja breše i otpočinjanja borbe u unutrašnjosti grada, postala potpuno beskorisna, to je ona, dosledno tome, umakla pri samom ulasku Engleza, tako da ukupne snage sepoja, bez obzira da li ćemo prihvatiti proračun *The Military Spectator*-a ili *The Friend of India,* nisu mogle imati više od 11 do 12.000 ljudi. Prema tome, engleske snage bile su skoro izjednačene sa snagama ustanika, ali ne toliko usled svoga pojačanja koliko usled smanjenja protivničkih snaga. Njihova neznatna brojna podređenost bila je više nego nadoknađena moralnim dejstvom uspešnog bombardovanja i prednostima napada koji im je omogućavao da sami biraju mesto za udar glavnim snagama, dok su branioci bili prisiljeni da svoje ionako nedovoljne snage razbacuju po svim ugroženim tačkama periferije.

Do smanjenja ustaničkih snaga došlo je više zbog povlačenja čitavih kontingenata, izazvanog unutarnjim razdorom, nego zbog teških gubitaka koje su ustanici pretrpeli za vreme svojih neprekidnih desetodnevnih ispada. Dok je i sam misteriozni Mogul postao protivnik vladavine sepoja, slično delhiskim trgovcima, koji su im pljačkali i poslednju skupljenu rupiju, verski razdor između sepoja, Indijaca i sepoja muhamedanaca i svađe između starih posada i novih pojačanja bili su dovoljni da razbiju njihovu površnu orga-

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5170 od 14 novembra 1857 godine.

nizaciju i da dovedu do njihovog sigurnog pada. Pa ipak, iako su Englezi imali da se bore sa snagama koje su bile tek neznatno nadmoćnije od njihovih, bez jedinstva komande, oslabljene i demoralisane razdorom u vlastitim redovima, ali koje su, uprkos svemu tome, posle 84-časovnog bombardovanja, izdržale 6-dnevnu artiljerisku vatru i ulične borbe u unutrašnjosti gradskih zidina, a zatim mirno prešle Džamnu preko pontonskog mosta, mora se priznati da su ustanici, na kraju krajeva, sa svojim glavnim snagama učinili najviše što su mogli da učine u takvom teškom položaju.

Stvarno zauzimanje grada izgleda da se odigralo ovako: 8 septembra engleske baterije bile su postavljene znatno ispred prvobitnog položaja engleskih snaga, na 700 jardi od bedema. Između 8 i 11 septembra britanski teški topovi i merzeri su još više približeni utvrđenjima, pošto su baterije postavljene na pripremljene platforme, i to uz neznatne gubitke, ako se uzme u obzir da je delhiski garnizon 10 i 11 septembra izvršio dva ispada i u nekoliko navrata pokušavao da postavi nove baterije, i stalno otvarao uznemiravajuću vatru iz puškarnica. 12 septembra Britanci su izgubili 56 mrtvih i ranjenih. 13 septembra izjutra dignuti su u vazduh jedan neprijateljski municiski magacin na jednom bastionu i kara jednog lakog topa koji je iz predgrađa Talvara, bočnom vatrom tukao britanske baterije, a ove su napravile jednu dovoljno prostranu brešu blizu Kašmirske kapije. 14 septembra izvršen je napad na grad. Ne nailazeći na ozbiljan otpor, trupe su prošle kroz brešu blizu Kašmirske kapije i zauzele velike zgrade u njenoj blizini, a kada su krenule duž bedema ka bastionu Mori i Kabulskoj kapiji, otpor je postao veoma jak, pa prema tome, i gubici teški. Bile su izvršene pripreme da se topovi iz osvojenih bastiona okrenu na grad i da se na dominirajuća mesta dovuku drugi topovi i merzeri. Bastioni Bern i Lahor bili su 15 septembra tučeni topovima koji su zauzeti na bastionima Mori i Kabul, dok je u isto vreme napravljena breša u zgradi skladišta i otvorena vatra na dvorac. Skladište je zauzeto na juriš u zoru 16 septembra, dok su merzeri 17 septembra počeli da gađaju dvorac iza ograde skladišta.

Od toga dana, kako kaže *The Bombay Courier*, prekida se službeni opis juriša zbog zaplene pendžapske i lahorske pošte na granici Sinda. U jednoj privatnoj vesti, upućenoj guverneru Bombaja, navodi se da je ceo delhiski grad bio zauzet u nedelju, 20 septembra, pošto ga je glavnina pobunjeničkih snaga istoga dana u 3 časa pre podne napustila, bežeći preko pontonskih mostova u pravcu Rohilkanda. Kako Englezi nisu bili u mogućnosti da vrše gonjenje pre nego što zauzmu Selimgar, koji se nalazi na obali reke, očigledno je da su ustanici, probijajući se polagano sa krajnje severne strane grada do njegove krajnje tačke na jugozapadu, do 20 septembra održavali položaje koji su im bili potrebni za zaštitu svoga otstupanja.

Što se tiče eventualnih posledica zauzimanja Delhija, jedan kompententan autoritet, *The Friend of India*, primećuje da »englesku pažnju danas treba da privlači situacija u Bengalu, a ne položaj Delhija. Dugo odlaganje zauzimanja ovog grada odista je uništilo svaki prestiž koji smo mogli steći da smo ga ranije zauzeli, a snaga pobunjenika i njihovo brojno stanje smanjili bi se i samom opsadom isto onako uspešno kao i kad bi grad bio zauzet na juriš«.

Međutim, govori se da se ustanak širi severoistočno od Kalkute, centralnom Indijom u pravcu severozapada, dok su dva jaka purbijska puka, koja su se pobunila na granici Asama, otvoreno predlagala restauraciju bivšeg radže Parandur Singa. Dinapurski i rangunski pobunjenici, pod voćstvom Kuer Singa, koji su bili na maršu preko Bande i Nagode u pravcu Subulpura, prisilili su radžu od Revaha pomoću njegovih vlastitih trupa da im se priključi. U samom Subulpuru je 52 bengalski domorodački puk napustio svoj kantonman i sobom poveo jednog britanskog oficira kao taoca u zalog za svoje drugove koji su bili ostali. Govori se da su gvaliorski pobunjenici prešli reku Čambal i ulogorili se negde između ove reke i Dalapura. Najvažnije vesti imaju tek da dođu. Izgleda da je Totpurska legija stupila u službu pobunjeničkog radže od Arvaha, mesta koje se nalazi 90 milja jugoistočno od Behara. Ona je potukla znatne snage koje je protiv nje bio uputio radža od Totpura, kojom su prilikom poginuli general i kapetan Monk Mejson i zaplenjena tri topa. General G. St. P. Lorens krenuo je protiv nje sa izvesnim nuserabadskim snagama i prisilio je da se povuče u jedan grad protiv koga su se njegovi dalji pokušaji pokazali bezuspešnim. Potpuna evakuacija evropskih trupa iz Sinda dovela je do široko rasprostranjene zavere, pri čemu je došlo do pokušaja ustanka u ništa manje od pet mesta, među kojima se nalaze Hajderabad, Karači i Šikarpur. U Pendžabu takođe postoji neugodan simptom pošto je veza između Multana i Lahora prekinuta već osam dana.

Na jednom drugom mestu naši čitaoci će naći tabelarni pregled snaga koje su upućene iz Engleske posle 18 juna i dane dolaska brodova računali smo na osnovu zvaničnih podataka, što, prema tome, ide u prilog britanske vlade. Iz toga pregleda videće se da je celokupna ukrcana snaga, pored malih delova artiljerije i inžinjerije, koji su upućeni suvozemnim putem, iznosila 30.899 ljudi, od čega 24.884 pešaka, 3.826 konjanika i 2.334 artiljerca. Isto tako, tamo se može videti da se pre kraja oktobra ne mogu očekivati znatnija pojačanja.

V*)

Nećemo se pridružiti bučnom horu koji u Velikoj Britaniji do nebesa uzdiže hrabrost trupa koje su na juriš zauzele Delhi.

*)Štampano bez potpisa kao uvodnik u *New York Daily Tribune*-u, br. 5188 od 5 decembra **1857 godine.**

Nijedan narod, čak ni francuski, ne može se uporediti sa Englezima u samohvalisanju, naročito kad se radi o hrabrosti. Međutim, veličina tog heroizma u 99% slučajeva svodi se na običnu meru ako se izvrši analiza činjeničnog stanja. Čoveku zdravog razuma mora se zgaditi ovakva težnja za izvlačenjem koristi iz hrabrosti drugih ljudi, kojom engleski »pater familias«, koji mirno živi u svom domu i koji je neobično protivan svemu onome što bi mu makar i najmanje ugrožavalo dobijanje vojničke slave, pokušava da se i sam prikaže kao učesnik u nesumnjivoj — no ipak ne tako vanrednoj — hrabrosti koja je došla do izražaja u napadu na Delhi.

Ako uporedimo Delhi sa Sevastopoljem, svakako ćemo se saglasiti da sepoji nisu Rusi; da nijedan njihov ispad protiv engleskih kantonmana ni izdaleka nije ličio na Inkerman[1]); da u Delhiju nije bilo Totlebena i da sepoji, bez obzira na hrabrost kojom su se svaki pojedinac i svaka četa borili, u najviše slučajeva nisu imali nikakvog rukovodstva ne samo u brigadama i divizijama nego skoro ni u bataljonima; da zbog toga njihovo jedinstvo u akcijama nije prelazilo okvir čete; da im je potpuno nedostajala vojna nauka, bez koje je danas bespomoćna svaka vojska, i da im je odbrana grada potpuno beznadežna. Pa ipak, nesrazmera u brojnom stanju i sredstvima za akciju, nadmoćnost sepoja nad Evropljanima u izdržljivosti klime i krajnja slabost na koju su snage pred Delhijem povremeno bile svedene, nadoknađuju mnoge od ovih razlika i omogućuju prilično realno upoređenje između ove dve opsade (ako ove operacije nazovemo opsadama). A ipak, osvajanje Delhija na juriš ne smatramo delom neobične ili natherojske hrabrosti, iako su se i ovde, kao i u svakoj drugoj bici, na obema stranama odigravala pojedinačna dela visoke hrabrosti, ali smatramo da je anglo-indiska vojska pred Delhijem pokazala veću istrajnost i snagu karaktera i bolje rasuđivanje i veštinu nego engleska vojska kada se našla u iskušenju između Sevastopolja i Balaklave. Ova poslednja je posle Inkermana bila spremna i voljna da se ponovo ukrca na brodove, i do toga bi svakako i došlo da nije bilo Francuza. A prva je, kada je na povlačenje bila potstaknuta godišnjim dobom i sa njim skopčanim smrtonosnim bolestima, prekidom veza, otsustvom svake nade u brz dolazak pojačanja i opštim stanjem u gornjoj Indiji, odista razma-

[1]) *Inkermanska bitka* (kod Sevastopolja) između ruskih i anglo-francuskih trupa odigrala sa 5 novembra 1854 u vezi sa pokušajem ruske komande da iznenadnim napadom na saveznike preduhitri juriš na Sevastopolj i primora ih da skinu opsadu tvrđave. I pored junačkog ispada iz Sevastopolja radi ukazivanja pomoći ruskim trupama koje su vršile napad, i pored teških gubitaka nanetih saveznicima, a naročito engleskoj vojsci, koju su tek pristigle francuske trupe spasle od poraza i bekstva, Rusi su izgubili ovu bitku. Ruska komanda (Menšikov i Danenberg) nije obezbedila sadejstvo jedinica i pravovremeno uvođenje rezervi u borbu. Ipak su posledice bitke bile teške i za saveznike. Oni su bili prinuđeni da odustanu od neodložnog juriša na Sevastopolj i da pređu na dugotrajnu opsadu koja ih je iscrpljivala. — Prim. red.

trala celishodnost ovakvog koraka, ali je uprkos svemu izdržala na svome mestu.

Kada je ustanak bio na vrhuncu, u gornjoj Indiji je, pre svega, bila potrebna pokretna kolona. Za taj cilj su se mogle upotrebiti samo dve snage — mali Havelokov odred, koji se uskoro pokazao nedovoljnim, i trupe pred Delhijem. Neosporno je da je pod ovakvim okolnostima ostajanje pred Delhijem i trošenje raspoložive snage u besplodnim borbama sa neprijateljem koji se ne može napasti pretstavljalo vojničku grešku; da bi te trupe pretstavljale četiri puta veću vrednost kad bi bile u pokretu nego kad stoje u mestu i da bi bilo postignuto čišćenje gornje Indije, izuzev Delhija, kao i uspostavljanje veza i razbijanje svakog pokušaja ustanika da koncentrišu svoje snage, čime bi bio uslovljen i pad samog Delhija kao prirodna i razumljiva posledica svega toga. Međutim, politički razlozi su nalagali da se ne skine opsada Delhija. Osudu za ovo zaslužuju mudraci iz glavnog stana koji su ove snage uputili ka Delhiju — a ne upornost snaga koje su počele opsadu i dalje je vrše. U isto vreme moramo primetiti da je uticaj kišne sezone na ove trupe bio daleko slabiji no što se moglo očekivati i da bi prosečno oboljenje, koje bi nastalo usled aktivnih operacija u ovom godišnjem dobu neminovno izazvalo njeno povlačenje ili rasturanje. Trupe su se nalazile u opasnosti do kraja avgusta. Pojačanja su im počela da pristižu, a razdor je i dalje slabio pobunjenički tabor. Početkom septembra stigao je opsadni park, tako da su Englezi iz defanzive prešli u ofanzivu. 7 septembra prva baterija otvorila je vatru, a 13 septembra uveče su napravljene dve potrebne breše za prolaz. Razmotrimo sada šta se odigravalo u ovom vremenskom razdoblju.

Ako bismo se u tom cilju oslonili na zvanični izveštaj generala Vilsona, prošli bismo veoma loše. Ovaj izveštaj je potpuno konfuzan, kao što su bili konfuzni i dokumenti koje je izdavao engleski Glavni stan na Krimu. Niko živ ne bi mogao razabrati iz toga izveštaja mesto te dve breše niti odgovarajući položaj i poredak u kome su bile raspoređene jurišne kolone. Što se tiče privatnih izveštaja, oni su, naravno, još konfuzniji. Srećom, jedan od onih stručno obrazovanih oficira, pripadnika bengalske inžinjerije i artiljerije, kojima pripada zasluga za skoro sav uspeh, dao je u *The Bombay Gazete*-i izveštaj o tim događajima, koji je jasan i poslovan isto toliko koliko je jednostavan i bez pretenzija. Za vreme čitavog Krimskog rata nije se našao nijedan engleski oficir koji bi mogao napisati ovako pametan izveštaj kao što je ovaj. Nažalost, ovaj oficir je ranjen prvoga dana napada i tada je prestalo njegovo pisanje. Što se tiče docnijih događaja, mi smo, zbog toga, još u potpunoj neizvesnosti.

Englezi su pojačali odbranu Delhija u tolikoj meri da su se mogli odupreti opsadi jedne azijatske vojske. Prema savremenim shvatanjima, Delhi se jedva mogao nazvati tvrđavom; on je pre

bio mesto koje je bilo obezbeđeno od napada operativnih snaga. Njegov bedem, 16 stopa visine i 12 stopa debljine, na čijoj se gornjoj strani nalazio grudobran od 3 stope debljine i 8 stopa visine, pretstavljao je kameni zid visok 16 stopa (bez grudobrana) nezaštićen glasijom i izložen neposrednom vatrenom dejstvu neprijatelja. Mala debljina ovog bedema nije dozvoljavala da se ma gde postave topovi, sem na bastionima i kulama. Ove poslednje su nedovoljno flankirale kurtinu, a pošto se zidani grudobran od 3 stope visine može lako srušiti opsadnim topovima (za to bi bila dovoljna i poljska artiljerija), to je bilo veoma lako ućutkati braniočevu vatru, a naročito vatru topova za flankiranje rova. Između bedema i rova nalazila se široka berma (zaravan) ili ravan put koji je omogućavao otvaranje potrebne breše, tako da je rov, pod takvim okolnostima, umesto da bude *zamka (coupe-gorge)* za snage koje bi u njega upale, postao mesto za odmor i za preformiranje onih kolona kod kojih bi došlo do nereda pri nastupanju na glasiju.

Napadati takav objekt pomoću normalnih rovova, u skladu sa pravilima opsade, bila bi prava ludost, čak i kada bi za to bio ispunjen prvi uslov, tj. kada bi snage bile dovoljne da ga opkole sa svih strana. Pri opštem stanju odbranbenih postrojenja Delhija i postojećoj dezorganizaciji i opadanju morala branilaca bio bi apsolutno pogrešan svaki drugi način napada, izuzev stvarno izabranog načina. Ovaj način je veoma dobro poznat vojnim stručnjanicima pod imenom napad živom silom *(attaque de vive force)*. Ako su odbranbena postrojenja takva da samo onemogućavaju napad bez teških topova, onda se sa njima po kratkom postupku izlazi na kraj pomoću artiljerije, a za to vreme se unutrašnjost tvrđave stalno bombarduje, i čim se naprave dovoljno velike breše, trupe prelaze u napad.

Napad je bio upravljen na severni deo fronta, tačno prema engleskom logoru. Ovaj front se sastojao od dve kurtine i tri bastiona, obrazujući nešto uvučen ugao kod centralnog (Kašmirskog) bastiona. Istočni položaj, od Kašmirskog bastiona do Bastiona na vodi, kraći je i nešto isturen ispred zapadnog položaja između Kašmirskog i Moriskog bastiona. Zemljište ispred Kašmirskog bastiona i Bastiona na vodi bilo je prekriveno niskim šibljem, vrtovima, kućama, itd., koje sepoji nisu bili porušili, tako da je to napadačima pružalo zaštitu. (Ova okolnost objašnjava kako je bilo moguće da Englezi tako često gone sepoje do samih topovskih cevi; to se u ono vreme smatralo velikim heroizmom, a ustvari nije pretstavljalo skoro nikakvu opasnost dokle god su Englezi imali ovu zaštitu). Pored toga, na udaljenosti od 400—500 jardi od ovoga fronta nalazio se dubok jarak koji se pružao u istom pravcu kao i bedem, obrazujući prirodan rov za napad. Pošto je reka, osim toga, služila kao glavni oslonac engleskom levom krilu, to je izbor male izbočine između Kašmirskog bastiona i Bastiona na vodi za glavno mesto

udara bio veoma pravilno izvršen. Istovremeno je bio izvršen demonstrativan napad na zapadnu kurtinu i bastione, a taj manevar je bio tako uspešan da je glavna snaga sepoja bila upućena da ga spreči. Sepoji su prikupili jake snage u predgrađima ispred Kabulske kapije radi ugrožavanja engleskog desnog krila. Ovaj bi manevar bio savršeno pravilan i veoma uspešan da je zapadna kurtina između bastiona Mori i Kašmirskog bastiona bila najugroženija. Bočni položaj sepoja poslužio bi kao odlično sredstvo aktivne odbrane, pošto bi svaka napadačeva kolona bila odmah izložena bočnom napadu ovih snaga. Ali se uticaj ovog položaja nije mogao produžiti na istok do kurtine između Kašmirskog bastiona i Bastiona na vodi; na taj način, njegovo posedanje odvuklo je veći deo braniočevih snaga sa odlučujuće tačke.

Izbor mesta za baterije, izgradnja bateriskih položaja, njihovo naoružanje i način na koji su bile posluživane zaslužuju najveću pohvalu. Englezi su raspolagali sa oko 50 topova i merzera, koncentrisanih u snažne baterije iza dobrih i solidnih grudobrana. Sepoji su, na napadnutom frontu, prema zvaničnim saopštenjima, imali 55 topova, koji su bili nesposobni za koncentrično dejstvo, pošto su se nalazili razbacani po malim bastionima i kulama, jedva zaštićeni bednim grudobranima od tri stope. Nema sumnje da je bilo dovoljno par časova da se ućutka braniočeva vatra, posle čega ne bi preostalo više skoro ništa da se preduzima.

8 septembra, baterija broj 1, od 10 oruđa, otvorila je vatru na bedem sa otstojanja od 700 jardi. U toku sledeće noći već pomenuti jarak pretvoren je u neku vrstu rova. 9 septembra su bez otpora zauzeti ispresecano zemljište i kuće ispred ovog jarka, a 10 septembra je baterija broj 2, od 8 oruđa, postavljena na otvoren položaj. Ona se nalazila na otstojanju od 5—600 jardi od bedema. 11 septembra je baterija broj 3, koja je veoma smelo i vešto postavljena na dosta ispresecanom zemljištu na 200 jardi otstojanja od Bastiona na vodi, otvorila vatru iz 6 oruđa, dok je 10 teških merzera tuklo grad. 13 septembra uveče stigao je izveštaj da su breže — jedna na kurtini na desnom krilu Kašmirskog bastiona, a druga na levoj fasi i flanki Bastiona na vodi — dovoljno široke za izvršenje juriša, te je naređen opšti napad. Sepoji su 11 septembra izradili jednu kontra-približnicu[1]) na glasiji između dva ugrožena bastiona i iskopali rov za strelce na oko 350 jardi ispred engleskih baterija. Oni su se sa ovog položaja ispred Kabulske kapije takođe pomerili unapred radi izvođenja bočnih napada, ali su ovi pokušaji aktivne odbrane vršeni bez jedinstva, veze i poleta, te nisu doveli do rezultata.

Uzoru 14 septembra stupilo je u napad pet britanskih kolona. Jedna od njih, na desnom krilu, imala je zadatak da veže snage

[1]) Rov koji se proteže, uglavnom, upravno na front napada. — Prim. red.

ispred Kabulske kapije i da u slučaju uspeha napadne na Lahorsku kapiju. Na svaku brešu bila je određena po jedna kolona, jedna na Kašmirsku kapiju, s tim da je digne u vazduh, i jedna u rezervu. Sve ove kolone, izuzev prve, imale su uspeha. Breše su bile slabo branjene, ali je otpor po kućama u blizini bedema bio veoma uporan. Blagodareći heroizmu jednog inžinjeriskog oficira i trojice inžinjeriskih podoficira (jer se ovoga puta radilo o *stvarnom* heroizmu) uspelo je da se digne u vazduh i otvori Kašmirska kapija, te je, na taj način, i ova kolona ušla u grad. Do večeri je ceo severni front bio u rukama Engleza. Međutim, general Vilson se ovde zadržao. Zaustavljen je bezobzirni juriš, topovi su privučeni i upereni na svaki jak položaj u gradu. Izgleda da je, izuzev zauzimanja skladišta na juriš, bilo vrlo malo stvarne borbe. Ustanici su bili demoralisani i napuštali su grad u masama. Vilson je oprezno nastupao u grad, gde, posle 17 septembra, skoro nije nailazio na otpor, a potpuno ga je zauzeo 20 septembra.

Mi smo već izneli svoje mišljenje o izvođenju napada. Što se tiče odbrane — pokušaj ofanzivnih protivpokreta, bočni položaj kod Kabulske kapije, izgradnja kontra-približnica i streljačkih zaklona — sve to pokazuje da su do sepoja već bili prodrli izvesni pojmovi o ratovanju zasnovanom na načelima vojne nauke, ali im ti pojmovi nisu bili dovoljno jasni ili nisu bili dovoljno ovladali njima da bi ih uspešno koristili. Teško je reći da li su ti pojmovi poticali od Indijaca ili Evropljana koji su se nalazili u njihovim redovima; međutim, jedno je sigurno, naime, da su ovi pokušaji, iako nisu bili savršeni pri izvođenju, u osnovi veoma slični aktivnoj odbrani Sevastopolja, i da po načinu njihovog izvršenja izgleda kao da je neki evropski oficir za sepoje bio izradio pravilan plan, ali da oni nisu bili u stanju da u potpunosti shvate njegovu zamisao, odnosno da su dezorganizacija i otsustvo jedinstvene komande pretvorili praktične projekte u slabe i nemoćne pokušaje.

VI*)

Poslednja pošta iz Kalkute donela je neke pojedinosti koje su ovamo dospele preko londonskih listova, a na osnovu kojih se može dati sud o uspehu ser Kolin Kampbela kod Laknaua. Pošto britanska štampa tvrdi da ovaj oružani podvig nema ravnog u istoriji ratova, neće biti na odmet da se ta stvar malo podrobnije ispita.

Grad Laknau nalazi se na desnoj obali reke Gumti (Goomtee) koja na ovom mestu teče u pravcu jugoistoka. Na udaljenju od dve do tri milje od reke, skoro paralelno s njom, proteže se kanal kroz grad i nešto niže od njega približuje se reci u koju utiče otprilike na

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5235 od 30 januara 1858 godine.

udaljenosti od jedne milje. Na obalama reke nema gusto naseljenih ulica, već niz dvoraca sa vrtovima i usamljenim državnim zgradama. Na ušću kanala u reku, ali na desnoj, odnosno južnoj obali i reke i kanala, nalaze se blizu jedno do drugoga jedna škola po imenu La Martinijer i jedan lovački dvorac sa parkom po imenu Dilkuša. S druge strane kanala, ali ostajući na južnoj obali reke, u neposrednoj blizini njene obale, nalazi se dvorac i vrt Sekandrabag; dalje prema zapadu dolaze kasarne i vojničke menze, a zatim Moti Mahal (Biserni dvorac), koji je udaljen svega nekoliko stotina jardi od Rezidencije. Ova poslednja građevina podignuta je na jedinoj uzvišici u ovoj okolini; ona dominira gradom i sastoji se od velike ograde sa nekoliko dvoraca i kuća u njoj. Južno od ove linije zgrada nalazi se najgušće naseljen deo varoši, a još dve milje južnije park i dvorac Alambag.

Prirodna jačina Rezidencije odmah objašnjava kako je bilo moguće da Englezi izdrže u njoj protiv daleko brojno nadmoćnijih snaga; ali ova činjenica takođe odmah pokazuje kakva su klasa borci Audijanci (Oudians). To su, ustvari, ljudi delimično izvežbani pod komandom evropskih oficira i obilno snabdeveni artiljerijom, koji još nikada nisu mogli da osvoje nijednu najbedniju ogradu koju su branili Evropljani — takvi ljudi, s vojničke tačke gledišta, nisu ništa bolji od divljaka, a pobeda nad njima ne može nimalo doprineti slavi jedne vojske, pa ma koliko brojni odnos snaga bio u korist domorodaca. Postoji i druga činjenica koja stavlja Audijance u red protivnika koji su za najveće potcenjivanje, a to je način na koji se Havelok probio kroz najgušće naseljeni deo grada, bez obzira na barikade, puškarnice na kućama i tome slično. Istina, njegovi gubici bili su veliki; ali uporedimo jedan takav sukob čak i sa najgorom uličnom borbom iz 1848 godine! Nijedan čovek iz njegove slabe kolone ne bi se mogao probiti da je tu uopšte došlo do prave borbe. Kuće uopšte nisu bile branjene; trebalo bi nekoliko nedelja da se zauzme dovoljan broj kuća da bi se obezbedio siguran prolaz. Što se tiče razboritosti koju je pokazao Havelok, hvatajući na ovaj način bika za rogove, zasada ne možemo dati svoj sud. Govori se da je on bio na to prisiljen zbog toga što se Rezidencija našla u velikom škripcu, a pominju se i drugi motivi; međutim, ne zna se ništa pouzdano.

Kada je stigao, ser Kolin Kampbel je imao na raspoloženju oko 2.000 evropskih i 1.000 sikskih pešaka, 350 evropskih i 600 sikskih konjanika, 18 topova konjičke artiljerije, 4 opsadna topa i 300 mornara sa teškim brodskim topovima, tj. svega oko 5.000 ljudi, od kojih 3.000 Evropljana. Ova snaga je po broju približno odgovarala prosečnoj jačini većine anglo-indiskih trupa koje su izvršavale velike podvige. Ustvari, snage pomoću kojih je ser Č. Nepijer osvojio Sind jedva su iznosile polovinu ove jačine, a često su bile i manje. S druge strane, velika primesa evropskog elementa i okolnost da se ceo domorodački deo sastojao od najborbenije nacije In-

dije — od sika, daju joj karakter daleko veće unutrašnje čvrstine i monolitnosti no što ih obično ima u anglo-indiskim jedinicama. Njeni protivnici, kao što smo videli, bili su dostojni prezrenja zato što su većinom bili sastavljene od neobučenih milicionera umesto od izvežbanih vojnika. Istina, Audijanci važe za najratoborniju rasu donjeg Hindustana, ali samo onda kada se upoređuju sa malodušnim Bengalcima, čiji je *moral* potpuno skrhan najtežim klimatskim uslovima u svetu i vekovnim tlačenjima. Način na koji su se pokorili vlasti Kompanije, koja je izvršila »pljačkašku« aneksiju njihove zemlje, kao i celo njihovo držanje za vreme ustanka, nesumnjivo ih stavljaju u niži red od sepoja kako u pogledu hrabrosti, tako i u pogledu inteligencije. Istina, saznajemo da je kvalitet nadoknađen kvantitetom. Neki pisci pisama kažu da ih je u gradu bilo do 100.000. Oni su, besumnje, bili nadmoćniji od Britanaca u odnosu 4—6 prema 1, a možda još i više; ali to kod takvih neprijatelja ne igra veliku ulogu. Svaki položaj može braniti samo određeni broj boraca, a ako su ovi rešeni da beže, svejedno je da li se na domaku pola milje nalazi četiri ili pet puta veći broj sličnih junaka. Nema sumnje da je bilo mnogo primera pojedinačne lične hrabrosti, čak i među Audijancima. Neki od njih mogli su se boriti kao lavovi, ali kakve je koristi od toga mogla imati tvrđava za čiju odbranu nisu imali dovoljno snaga, pošto se njena posada, sastavljena od raznog ološa, odmah razbežala? Izgleda da među njima nije bilo nijednog pokušaja da se kao celina stave pod jednu komandu; njihove lokalne poglavice nisu imale nikakvu vlast, izuzev vlasti nad svojim sopstvenim ljudstvom, a ni same nisu htele da se ma kome drugom potčine.

Ser Kolin Kampbel je najpre krenuo na Alambag, a zatim je, umesto da silom prokrči sebi put kroz grad, kao što je to Havelok bio učinio, koristio iskustvo ovoga generala i skrenuo ka Dilkuši i La Martinijeru. Zemljište ispred tog ograđenog prostora bilo je još 13 novembra očišćeno od audijanskih strelaca. Napad je počeo 15 novembra. Neprijatelj je bio toliko nehatan da čak ni tada nije bio završio pripreme za izgradnju rovova oko Dilkuše; ona je bila zauzeta odmah i bez mnogo otpora, a isto tako i Martinijer. Ova dva položaja obezbedila su Englezima liniju kanala. Neprijatelj je još jednom krenuo u napad preko ove prepreke s ciljem da povrati dva položaja koja je bio izgubio toga jutra, ali je ubrzo odbačen uz teške gubitke. 16 novembra Britanci su se prebacili preko kanala i izvršili napad na dvorac Sekandrabag. Pošto su rovovi ovde bili u nešto boljem stanju, general Kampbel je mudro napao tu tačku artiljerijom. Posle uništenja odbranbenih postrojenja, pešadija je izvršila juriš i zauzela dvorac. Sledeći utvrđeni položaj, Samuk, bio je bombardovan tri časa i zatim zauzet »posle jedne od najtežih borbi koje su ikada viđene«, kaže ser K. Kampbel, a jedan mudri dopisnik sa bojišta dodaje »malo je ljudi koji su videli više teških borbi od njega«. Mi bismo želeli znati gde ih je video. Svakako ne na Krimu,

gde je posle bitke na Almi veoma mirno živeo u Balaklavi, jer je samo jedan njegov puk učestvovao u bici kod Balaklave, a nijedan kod Inkermana.

17 novembra artiljerija je bila uperena na kasarne i menzu, koje su obrazovale sledeći položaj u pravcu Rezidencije. To bombardovanje je trajalo do 3 časa, posle čega je pešadija na juriš zauzela ovo mesto. Neprijatelj, koji je bežao, gonjen je u stopu. Između nastupajućih trupa i Rezidencije ostao je još jedan položaj — Moti Mahal, koji je pre sumraka takođe bio zauzet, i potpuno je uspostavljena veza sa posadom.

Kampbela treba pohvaliti zbog razboritog izbora lakšeg pravca i iskorišćenja teške artiljerije za rušenje utvrđenih položaja pre no što je pustio svoje kolone da ih napadnu. Međutim, raspolažući svim preimućstvima uvežbanih vojnika, potčinjenih jednom komandantu, Britanci su se borili protiv poludivljaka, koji uopšte nisu imali nikakve komande, i, kao što vidimo, oni su u punoj meri iskoristili ova preimućstva. Oni svoje ljude nisu izlagali opasnosti u većoj meri nego što je bilo apsolutno nužno. Upotrebljavali su artiljeriju sve dotle dok je imalo šta da se ruši. Besumnje, borili su se odvažno, ali ono što im služi na čast jeste opreznost. Najbolji dokaz za ovo jeste broj poginulih i ranjenih. Još nisu objavljeni podaci o gubicima u ljudstvu, ali je bilo pet poginulih i 32 ranjena oficira. Jedinica od 5.000 ljudi morala je imati bar 250—300 oficira. Engleski oficiri svakako nikada ne štede svoje živote. U mnogim slučajevima oni jedinom svojom dužnošću smatraju davanje primera hrabrosti svome ljudstvu. I kada se u trodnevnoj neprekidnoj borbi u takvim uslovima i pri takvim položajima — čije osvajanje, kao što je poznato, staje više života — gubi samo svaki osmi ili deseti čovek, onda ne može biti ni govora o takvim borbama. Uzmimo jedan primer samo iz engleske istorije: šta znače celokupne borbe u Indiji u poređenju sa jednom jedinom odbranom Hugemona i La E Senta (La Haie Sainte) kod Vaterloa? Šta bi ovi pisci, koji svaku čarku pretvaraju u pravu bitku, rekli o borbama kao što su Borodino, gde je jedna vojska izgubila polovinu, a druga trećinu svojih boraca?

OSLOBOĐENJE LAKNAUA*)

Najzad, pred nama se nalazi zvanična depeša ser Kolin Kampbela o oslobođenju Laknaua. Ona u svakom pogledu potvrđuje zaključke do kojih smo bili došli na osnovu prvih nezvaničnih izveštaja o ovim borbama. Bedan karakter otpora koji su Audijanci pružali još je očigledniji u tom dokumentu, dok, s druge strane, izgleda da se Kampbel lično više ponosi svojim veštim komando-

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune-u*, br. 5236 od 1 februara 1858 godine.

vanjem nego bilo kakvom neobičnom hrabrošću koju su pokazali on i njegove trupe. Prema depeši jačina britanskih trupa bila je oko 5.000 ljudi, od kojih 3.200 pešaka, 700 konjanika, a ostalo su bili artiljerci, mornarička brigada, inžinjerci, itd. Dejstva su otpočela, kao što je već rečeno, napadom na Dilkušu. Ovaj park je bio zauzet posle jedne uspešne borbe. »Gubici su bili sasvim neznatni; neprijateljski gubici su takođe bili neznatni zbog iznenadnog povlačenja«. Zaista, tom prilikom nije bilo mogućnosti da se pokaže junaštvo. Audijanci su otstupili sa takvom žurbom da su odmah prešli preko teritorije Martinijera, ne koristeći se novom odbranbenom linijom koju im je pružao ovaj položaj. Na prvi simptom upornijega otpora naišlo se kod Sekandrabaga, jedne visoke kamene ograde sa puškarnicama, koja je ograđivala prostor od 120 kv. jardi i koja je flankirana iz puškarnica jednog sela sa udaljenosti od 100 jardi. Tu je Kampbel odmah pokazao svoj nedovoljno ofanzivan, ali više razborit način ratovanja. Teška i poljska artiljerija usredsredile su svoju vatru na glavnu ogradu, jedna brigada vršila je napade na zabarikadirano selo, dok je druga odbacivala sve neprijateljske grupe koje su pokušavale da napadaju sa otvorenog polja. Odbrana je bila bedna. Zauzimanje dva rovovima utvrđena položaja, slična onima koje smo opisali, koji se međusobno štite bočnom vatrom, a koje drže čak i prosečni vojnici ili odvažni ali nedisciplinovani ustanici, zahtevalo bi prilično borbenih napora. Međutim, izgleda da ovde nije bilo ni odvažnosti, ni sloge, pa čak ni trunke zdravoga razuma. Nema ni pomena o tome da je artiljerija korišćena u odbrani. Selo (radi se očigledno o grupi kuća) zauzeto je u prvom naletu. Trupe koje su se nalazile na bojištu rasterane su bez napora. Tako je Sekandrabag za nekoliko trenutaka bio potpuno izolovan i kada su bedemi, posle jednočasovne kanonade, popustili na jednom mestu, Hajlenderi su izvršili juriš na mestu proboja i poubijali sve što se živo zateklo. Ser K. Kampbel tvrdi da je tu nađeno 2.000 mrtvih domorodaca.

Sledeći položaj bio je Šah Nedžif — jedna zidana ograda, pripremljena za odbranu, sa džamijom u ulozi redvija — opet jedan od onih položaja kakav bi komandant hrabrih ali poludisciplinovanih snaga upravo želeo da ima. Ovo je mesto zauzeto na juriš pošto je tročasovnim bombardovanjem izvršeno rušenje zida. Sledećeg dana, 17 novembra, izvršen je napad na zgrade menze. To je bila grupa zgrada ograđenih bedemom od zemlje i strmim rovom širine 12 stopa — drugim rečima, jedno obično poljsko utvrđenje sa neznatnim rovom i grudobranom sumnjive debljine i visine. Ne zna se zbog čega se generalu Kampbelu učinilo da je to mesto strahovito jako, jer se odjednom odlučio da svojoj artiljeriji da dosta vremena da ga zdrobi pre nego što ga je zauzeo na juriš. Dosledno tome, bombardovanje je trajalo celo pre podne i sve do 3 časa po podne kada je krenula pešadija i zauzela položaj u naletu. U svakom slučaju, ovde nije bilo oštrih borbi. Moti Mahal, po-

slednje uporište Audijanaca u pravcu Rezidencije, bilo je bombardovano čitav jedan sat; napravljeno je nekoliko breša i položaj je zatim zauzet bez teškoća, a time je završena borba za oslobođenje posade.

Čitav ovaj okršaj imao je karakter napada dobro disciplinovanih evropskih trupa, vođenih dovoljnim brojem oficira, priviknutih na rat i prosečne hrabrosti, na azijatsku raju bez discipline, bez oficirskog kadra, bez ratnih navika, pa čak i bez dovoljno oružja, demoralisanu saznanjem o dvojakoj nadmoćnosti svojih protivnika: nadmoćnošću vojnika nad građanima i nadmoćnošću Evropljana nad Azijatima. Videli smo da ser Kolin Kampbel, kako izgleda, nije nigde nailazio na otpor artiljerije. Dalje ćemo videti da se iz izveštaja brigadnog generala Inglisa može zaključiti da je velika masa ustanika morala biti bez vatrenog oružja; a ako je tačno da je 2.000 domorodaca masakrirano u Sekandrabagu, onda je jasno da su morali biti slabo naoružani, inače bi i najveće kukavice mogle odbraniti ovo mesto od jedne napadajuće kolone.

S druge strane, taktička veština kojom je general Kampbel vodio borbe zaslužuju najveću pohvalu. On je morao znati da mu njegov protivnik, zbog oskudice u artiljeriji, ne može zaustaviti napredovanje, pa je zbog toga ovo oružje koristio u punoj meri za krčenje puta svojim kolonama pre no što bi ih bacio u napad. Napad na Sekandrabag i na njegove bočne odbranbene položaje pretstavlja odličan obrazac izvođenja jednog takvog dejstva. U isto vreme, čim se uverio da se odbrana nalazi u očajnom stanju, on je, ne obazirući se na neprijatelja, slao svoju pešadiju čim bi se stvorila breša na bedemima. Sve u svemu, posle borbi kod Laknaua ser K. Kampbel spada u red vojskovođa, dok je dosada bio poznat samo kao vojnik.

Posle oslobođenja Laknaua najzad smo dobili dokumenat koji opisuje događaje koji su se odigravali za vreme opsade Rezidencije. Brigadni general Inglis, koji je za komandanta došao posle ser H. Lorensa, podneo je svoj izveštaj generalnom guverneru, i, po rečima generala Utrama i *jednoglasnom* mišljenju britanske štampe, ovde se radi o izvanrednom primeru heroizma — jer, odista, takvu hrabrost, takvu upornost, takvo podnošenje napora i teškoća dotada, tobože, još nikada niko nije video, a u istoriji opsada odbrana Laknaua nema ravne. Prema izveštaju brigadnog generala Inglisa, Britanci su 30 juna izvršili ispad protiv domorodaca koji su baš tada vršili koncentraciju, ali su bili odbačeni sa tako velikim gubicima da su se odmah morali ograničiti na odbranu Rezidencije, pa su čak morali napustiti i porušiti jednu obližnju grupu zgrada, u kojima se nalazilo 240 buradi baruta i 6 miliona puščanih metaka. Neprijatelj je odmah opkolio Rezidenciju, zauzimajući i utvrđujući zgrade u njenoj neposrednoj blizini, od kojih su neke bile udaljene od odbranbenih utvrđenja svega 50 jardi, a koje ser H. Lorens nije hteo

da poruši uprkos saveta koje su mu davali inžinjerci. Britanski grudobrani još nisu bili potpuno dovršeni, a samo dve baterije su bile spremne za dejstvo; no, uprkos užasne neprekidne vatre »koju je održavalo« 8.000 ljudi koji su »jednovremeno gađali položaj«, oni su ipak mogli da ih brzo dovrše i da postave 30 topova na položaj. Ova užasna vatra svakako se svodila na razuzdanu pucnjavu nasumice, koja uopšte ne zaslužuje naziv tačnog gađanja kojim ga ulepšava general Inglis; kako bi inače iko ostao živ u ovom mestu koje je možda branilo 1.200 ljudi? Za potvrdu užasnog karaktera ove vatre navode se primeri u kojima su ubijane žene i deca i ranjavani ljudi na mestima koja su bila dobro zaklonjena. To su veoma slabi primeri, pošto se takvi slučajevi, pre svega, događaju naročito tada kada se vatra ne otvara na određene ciljeve već na utvrđenja uopšte, tako da ona zbog toga nikada ne pogađa prave branioce. 1 jula Lorens je bio smrtno ranjen i Inglis je preuzeo komandu. Neprijatelj je do toga vremena imao na položaju 20 do 25 topova »postavljenih svuda oko naših položaja«. To je bila velika sreća za odbranu, jer bi položaj, po svoj prilici, bio zauzet da su koncentrisali vatru na jedno ili dva mesta na bedemu. Neki od ovih topova postavljeni su na mesta »gde ih naši vlastiti teški topovi nisu mogli tući vatrom«. Međutim, pošto se Rezidencija nalazi na dominirajućem zemljištu, ova mesta su mogla biti samo tamo odakle napadačevi topovi nisu mogli gađati bedeme nego jedino krovove zgrada u unutrašnjem delu, što je pretstavljalo srećnu okolnost za odbranu, jer time nije naneta znatnija šteta, a isti topovi su se mogli upotrebiti korisnije za gađanje grudobrana ili barikada. Sve u svemu, artiljerija je i na jednoj i na drugoj strani morala biti bedno posluživana, jer bi se, u protivnom slučaju, bombardovanje na tako kratkim otstojanjima moralo ubrzo prekinuti uzajamnim uništavanjem baterija, a što do toga nije došlo, još uvek je ostala tajna.

20 jula Audijanci su zapalili minu ispod grudobrana, ali ona nije nanela nikakvu štetu. Odmah posle toga krenule su na juriš dve glavne kolone, dok su u to vreme bili pokušani demonstrativni napadi na drugim mestima, ali su oni bili odbijeni samim vatrenim dejstvom posade. 10 avgusta eksplodirala je još jedna mina i stvorila brešu »kroz koju je mogao proći čitav puk u savršenom poretku. Jedna kolona izvršila je juriš na ovu brešu pod zaštitom bočnih pomoćnih napada, ali je do breše stigao samo mali broj onih koji su bili najodlučniji u redovima neprijatelja«. Međutim, ovaj mali broj je ubrzo bio izložen bočnoj vatri posade, dok su nedisciplinovane mase, koje su napadale s boka, bile odbačene sa nešto ručnih bombi i slabom puščanom vatrom. Treća mina je eksplodirala 18 avgusta; stvorena je nova breša, ali je juriš bio čak mlitaviji od ranijeg, tako da je bio lako odbijen. Poslednja eksplozija i juriš izvršeni su 5 septembra, ali je juriš ponovo odbijen ručnim bombama i puščanom vatrom. Od toga vremena pa do dolaska pojačanja

opsada se, kako izgleda, pretvorila u prostu blokadu koja je manje ili više podržavana puščanom i artiljeriskom vatrom.

Zaista, čudna pojava. Rulja od preko 50.000 stanovnika Laknaua i okolnih naselja sa možda nekih 5.000 — 6.000 uvežbanih boraca blokira 1.200 — 1.500 Evropljana u Rezidenciji Laknaua i pokušava da ih savlada. U redovima neprijatelja koji je vršio blokadu vladao je tako slab red da snabdevanje posade, kako izgleda, uopšte nije bilo prekidano, iako je njena komunikacija sa Konporom bila presečena.

Izvođenje takozvane »opsade« odlikovalo se mešavinom azijatskog neznanja i divljaštva sa tu i tamo po kojom iskrom vojničkog znanja stečenom na evropskim primerima i pod evropskom vladavinom. Među Audijancima je, doduše, bio po koji artiljerac i inžinjerac koji su znali kako se postavljaju baterije, ali se njihova aktivnost, izgleda, iscrpljivala izgradnjom zaklona od neprijateljske vatre. Čak bi se reklo da su do savršenstva postigli veštinu zaklanjanja, tako da su njihove baterije morale biti u punoj bezopasnosti ne samo za poslužioce nego i za opsednute; iz tih zaklona oruđa uopšte nisu mogla efikasno dejstvovati. Ona i nisu dejstvovala, inače, kako bi se mogla objasniti besprimerna činjenica da su 30 topova u Rezidenciji i 25 van nje dejstvovali jedni protiv drugih na izvanredno kratkim otstojanjima — neki na svega 50 koraka — a da ne dođe do uništenja topova, odnosno do ućutkivanja artiljerije jedne strane. Što se tiče puščane vatre, najpre se mora postaviti pitanje kako je moguće da 8.000 domorodaca posedne položaje na puškomet od britanskih baterija a da ih artiljerija ne rasprši? Ako do toga nije došlo, kako je moguće da baterije nisu poubijale ili bar izranjavile sve branioce toga mesta? Još nam se kaže da su one održale svoje položaje i danima i noćima otvarale vatru i da je uprkos svemu tome 32 puk, koji je posle 30 juna, u najboljem slučaju, mogao imati 500 ljudi, i koji je morao podnositi čitav teret opsade, na kraju ostao sa 300 ljudi? Ako ovo nije tačna kopija »poslednje preživele desetorice 4 (poljskog) puka« koji je umarširao u Prusku sa 38 oficira i 1.815 vojnika, onda o čemu se tu radi? Britanci su potpuno u pravu kad kažu da niko nikada nije video takvu borbu kakva je bila kod Laknaua — i zaista niko je stvarno i nije video. Uprkos skromnog i naizgled jednostavnog tona Inglisovog izveštaja, njegovo čudno zapažanje o tome kako su topovi bili postavljeni tako da se nisu mogli gađati, o tome da je 8.000 ljudi bez uspeha otvaralo vatru dan i noć, o tome da ga je blokiralo 50.000 ustanika, o teškoćama koje stvaraju zrna koja doleću tamo gde im nije mesto i o napadima izvršenim sa najvećom odlučnošću, ali koji su ipak bili odbijeni bez ikakvog napora — sva ta zapažanja nas prisiljavaju da priznamo da ovaj izveštaj obiluje najočiglednijim preterivanjima i da ni za trenutak ne može izdržati nepristrasnu kritiku.

Ali ipak, opsednuta posada doista je podnosila neobične teškoće. Slušajte: »Nedostatak domorodačke posluge takođe je bio izvor *mnogih odricanja*. Nekoliko dama je moralo da se brine o svojoj vlastitoj deci, pa čak i da pere svoje rublje, da kuva oskudna jela bez ičije pomoći«. Sažalite se na bedu jadnih dama iz Laknaua! Istina, u ovim promenljivim vremenima, kada se dinastije prekonoć dižu i ruše, a revolucije udružuju sa trgovačkim krahovima da bi postojanost ljudskih udobnosti pretvorili u veličanstvenu neizvesnost, od nas niko ne može očekivati nikakvu samilost kada slušamo da je neka bivša kraljica prinuđena da krpi čarape, pa čak i da ih pere, a da i ne govorimo o tome da ona sama sebi treba da kuva ovčetinu. Ali, kada je reč o anglo-indiskoj dami, jednoj od onog ogromnog broja sestara, rođakinja i nećakinja oficira na raspoloženju (na pola plate), službenika indiske vlade, trgovaca, sveštenika ili pustolova, koje su, kao što je to bar pre ustanka bio slučaj, svake godine neposredno iz školskih zavoda upućivane na veliko ženidbeno tržište u Indiji sa isto tako malo obzira a često i daleko manje dobrovoljno nego što se lepe Čerkeskinje upućuju na carigradsko tržište — kada samo pomisliš da ove dame treba da peru svoje rublje i kuvaju svoja oskudna jela sasvim bez ičije pomoći, onda kod svakoga od nas krv uskipi! Potpuno bez »domorodačke posluge« brinuti se o vlastitoj deci! Zaista odvratno — zaista je to gore nego ustanak u Konporu!

Rulja koja je opsedala Rezidenciju mogla je brojati 50.000 ljudi, ali velika većina nije mogla imati vatreno oružje. 8.000 »odličnih strelaca« možda je i imalo vatreno oružje, ali o kakvim se strelcima i o kakvom oružju radilo najbolje nam govori dejstvo njihove vatre. Pokazalo se da je baterija od 25 topova bila očajno posluživana. Miniranje je isto tako vršeno nasumce kao i samo gađanje. Napadi ne zaslužuju čak ni naziv izviđanja. Toliko o opsađivačima.

Opsednuti zaslužuju svaku pohvalu za pokazanu veliku čvrstinu volje sa kojom su izdržali skoro 5 meseci, iako veći deo toga vremena nisu imali nikakvih vesti od britanskih snaga. Oni su se borili i uprkos svemu nadali, kao što i priliči ljudima koji moraju što skuplje da prodaju svoje živote i brane svoje žene i decu od azijatske okrutnosti. Isto tako, moramo im odati puno priznanje za njihovu budnost i istrajnost. Ali, ko ne bi postupio na isti način posle iskustva sa Ujlerovom predajom Konpora?

Što se tiče pokušaja da se odbrana Laknaua proglasi delom besprimernog heroizma, to je smešno, naročito posle nespretnog izveštaja generala Inglisa. Nedaće posade svodile su se na nedostatak skloništa i izlaganje vremenskim nepogodama (što, međutim, nije dovelo do izbiljnih bolesti), a što se tiče ishrane, ona se sastojala »od loše govedine i još lošijeg brašna!«, što pretstavlja daleko bolju ishranu od sledovanja na koje su navikli vojnici u

opsednutim tvrđavama u Evropi! Uporedite odbranu Laknaua od glupe i neznalačke varvarske rulje sa odbranom Antverpena 1831 godine ili sa odbranom fora Malgere kod Venecije 1848 i 1849, a da i ne govorimo o Totlebenovoj odbrani Sevastopolja, koji se morao boriti sa daleko većim teškoćama nego general Inglis. For Malgere su napadali najbolji inžinjerci i artiljerci Austrije, a branila ga je slaba posada neiskusnih rezervista; četiri petine od njih nije imalo zaklone od granata; malarija koja vlada u nizijama bila je opasnija od indiske klime; oni su bili izloženi vatri iz stotinu artiljeriskih oruđa, a za vreme tri poslednja dana bombardovanja svakog minuta ispaljivano je po 40 metaka. Pa ipak, for je izdržao mesec dana, a izdržao bi i više da Austrijanci nisu uspeli da zauzmu jedan položaj, koji je prinudio posadu na povlačenje. Ili uzmimo za primer Dancig gde je Rap[1]) sa nemoćnim ostacima francuskih pukova na povratku iz Rusije izdržao 11 meseci. Uzmite, uostalom, ma koju značajniju opsadu modernog doba pa ćete videti da je bilo više veštine, više duha i bar isto toliko odvažnosti i istrajnosti protiv isto takve nejednakosti snaga kao u ovoj kod Laknaua.

Međutim, audski ustanici su, iako dostojni prezrenja na bojištu, odmah po dolasku Kampbela pokazali snagu narodnog ustanka. Kampbel je odmah uvideo da svojim snagama ne može ni napasti grad Laknau ni zadržati svoje položaje. Ovo je sasvim prirodno i biće jasno svakome ko je pažljivo izučavao francusku invaziju Španije pod Napoleonom. Snaga narodnog ustanka ne leži u regularnim bitkama, već u malom ratu, u odbrani gradova i u presecanju neprijateljskih komunikacija. Zato je Kampbel pripremio svoje povlačenje sa istom veštinom sa kojom je pripremio napad. Zauzeto je još nekoliko položaja oko Rezidencije, sa ciljem da se neprijatelj obmane u pogledu Kampbelovih namera i da se prikriju pripreme za otstupanje. Sa smelošću, koja je potpuno opravdana pred takvim neprijateljem, bile su upotrebljene sve snage, izuzev neznatnih rezervi, za zauzimanje razvučene linije mrtvih straža i stražarskih odeljenja, iza koje su evakuisane žene, bolesnici, ranjenici i prtljag. Čim je ova prethodna operacija bila završena, isturena stražarska odeljenja su se povukla, koncentrišući se postepeno u veće grupe, od kojih se najistaknutija povukla kroz sledeću liniju da bi ponovo obrazovala rezervu u pozadini. Ceo ovaj manevar izvršen je bez ikakvog uznemiravanja i u potpunom redu. Izuzev Utrama i male posade koja je ostala u Alambagu (zasada ne vidimo sa kakvim zadatkom), sve snage su upućene ka Konporu, čime je izvršena evakuacija kraljevine Aud.

Za to vreme došlo je do neprijatnih događaja u Konporu. Vindam, »junak sa Redana«, još jedan od onih oficira koji su svoju veštinu, kako nam se kaže, dokazali svojom hrabrošću, potukao

[1]) U originalu stoji Bap. — Prim. red.

je 26-og prethodnicu gvaliorskog odreda, ali mu je ovaj 27-og naneo težak poraz, zauzeo njegov logor i spalio ga, a on sam je bio prisiljen da se povuče na stari utvrđeni položaj generala Ujlera u Konporu. Ustanici su 28-og napali i ovaj položaj, ali su bili odbijeni, a Kampbel ih je 6-og potukao skoro bez ikakvih sopstvenih gubitaka, zaplenivši sve njihove topove i komoru i goneći ih 14 milja. Pojedinosti o svim ovim događajima su veoma oskudne, ali jedno je sigurno: da Indiski ustanak ni izdaleka još nije ugušen i da engleska pojačanja, bez obzira da li su u većini ili sva već sada iskrcana u Indiji, nestaju na neobjašnjiv način. Iako je bilo iskrcano nekih 20.000 ljudi u Bengalu, ipak operativna vojska nije ništa jača nego u vreme zauzimanja Delhija. Tu nešto ne valja. Klima verovatno užasno hara među novim došljacima.

USTANAK U INDIJI*)

Dok je za vreme Krimskog rata cela Engleska tražila čoveka koji bi bio sposoban da organizuje i rukovodi njenom vojskom i dok je taj zadatak bio poveren nesposobnim ljudima kao što su Raglan, Simpson i Kodrington, dotle se na samom Krimu nalazio vojnik obdaren svim svojstvima vojskovođe. Tu mislimo na ser Kolin Kampbela, koji svojim delima u Indiji svakodnevno dokazuje da je pravi majstor svoga zanata. Posle toga kada mu je bilo dozvoljeno da na Krimu povede svoju brigadu na Almu, gde, usled krute linijske taktike britanske vojske, uopšte nije imao prilike da pokaže svoju sposobnost, on je bio bačen u zapećak negde kod Balaklave i više mu nije data prilika da učestvuje u docnijim operacijama. Pa ipak, njegove vojničke talente jasno je potvrdio u Indiji niko drugi do ser Čarls Džems Nepijer, najveći vojskovođa koga je Engleska dala posle Marlboroa. Međutim, Nepijer je bio nezavisan i suviše ponosan čovek da bi se priklonio vladajućoj oligarhiji, tako da je njegova preporuka bila dovoljna da se Kampbel žigoše kao nepopravljiv.

Međutim, drugi ljudi su u ovom ratu sticali počasti i odlikovanja. Među njima se nalazi ser Vilijem Fenvik Vilijems od Karsa, koji sada udobno počiva na lovorikama, stečenim bezobrazlukom, samohvalisanjem i varaličkim prisvajanjem slave koju je s pravom zaslužio general Kmeti. Baronstvo, dohodak od 1.000 funti godišnje, udobna rezidencija u Vuliču i mesto u parlamentu bili su dovoljni da ga spreče da ne izloži opasnosti svoju reputaciju u Indiji. Za razliku od njega, »junak sa Redana«, general Vindam latio se komande jedne divizije koja se borila protiv sepoja, i njegov prvi korak sahranio ga je za večita vremena. Ovaj isti Vindam, nepo-

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5253 od 20 februara 1858 godine.

znat pukovnik sa dobrim porodičnim vezama, komandovao je jednom brigadom u napadu na Redan, u kome se držao krajnje ravnodušno i, najzad, kako pojačanja nisu stizala, dvaput je napuštao svoje trupe, ostavljajući ih da se same snalaze, a sam je odlazio da traži pojačanje. Za ovakvo veoma sumnjivo ponašanje, koje bi u drugim vojskama svakako povlačilo predavanje prekom sudu, on je odmah proizveden u čin generala, a ubrzo posle toga postavljen je na položaj načelnika štaba.

Kada je Kolin Kampbel počeo nastupanje ka Laknauu, on je stara utvrđenja, logor i grad Konpor zajedno sa mostom preko Ganga poverio generalu Vindamu, kao i dovoljne snage za izvršenje ovog zadatka. Ove su se snage sastojale od pet pešadiskih pukova — potpuno ili delimično popunjenih — zatim od mnogih opsadnih artiljeriskih oruđa, deset poljskih topova, dva pomorska topa i 100 konjanika, tako da je svega bilo preko 2.000 ljudi. Dok je Kampbel bio angažovan kod Laknaua, razne ustaničke jedinice, koje su lutale po Doabu, prikupile su se za napad na Konpor. Pored raznorazne raje koju su bili okupili ustanički zemindari[1]), napadna snaga se sastojala od obučenih trupa (koje se ne mogu nazvati disciplinovanim), u čiji su sastav ulazili ostaci sepoja iz Dinapura i jedan deo gvaliorskog kontingenta. Ove poslednje bile su jedine ustaničke trupe za čije se formacije može reći da su bile veće od čete, pošto se njihov oficirski kadar sastojao skoro isključivo od domorodaca. Na taj način, oni su sa svojim višim oficirima i kapetanima zadržali formaciju koja je donekle ličila na organizovane bataljone. Zbog toga su ih Britanci posmatrali sa izvesnim poštovanjem. Vindam je imao strogo naređenje da ostane u defanzivi, ali je, pošto od Kampbela nije primio odgovore na svoje depeše, jer je veza bila prekinuta, odlučio da preduzme akciju na svoju odgovornost. On je 26 novembra sa snagom od 1.200 pešaka, 100 konjanika i 8 topova krenuo u susret nastupajućim ustanicima. Pošto je lako potukao njihovu prethodnicu, primetio je približavanje neprijateljske glavne kolone i povukao se blizu Konpora. Ovde je zauzeo položaj ispred grada, sa 34 pukom na levom krilu, a strelcima (pet četa) i dve čete 82 puka na desnom krilu. Njegova otstupnica išla je kroz grad, a u pozadini levog krila nalazile su se neke ciglane. Na otstojanju od 400 jardi od fronta i na raznim tačkama još bliže krilima nalazile su se šume i džungla koje su pružile odličan zaklon nastupajućem neprijatelju. Ustvari, nije mogao biti izabran gori položaj: Britanci su bili izloženi na otvorenoj ravnici, dok su Indijci mogli da im podiđu pod zaštitom zaklona na 300 do 400 jardi. Da bi se još jasnije istakao Vindamov »heroizam«, treba dodati da se u neposrednoj blizini nalazio veoma povoljan položaj sa ravnicom ispred i iza njega i sa kanalom kao preprekom ispred fronta; ali, naravno, ostalo se na najgorem položaju. 28 novembra

[1]) Krupni zemljoposednici u Indiji i Pakistanu. — Prim. red.

neprijatelj je otvorio artiljerisku vatru, privlačeći svoje topove do ivice zaklona koji je stvarala džungla. Vindam, koji, sa skromnošću svojstvenoj heroju, ovo naziva »bombardovanjem«, kaže da su njegove trupe izdržale to petočasovno bombardovanje; ali posle toga su se odigrale izvesne stvari koje dosada ni Vindam ni ma koji drugi prisutan čovek, pa čak ni bilo koji indiski ili britanski list, nisu imali smelosti da saopšte. Od momenta kada je posle kanonade nastala borba presušuju svi naši neposredni izvori obaveštenja, tako da nam je preostalo da sami izvodimo zaključke iz nepouzdanih, varljivih i nepotpunih podataka kojima raspolažemo. Vindam se ograničava na sledeću konfuznu izjavu:

»Uprkos snažnom neprijateljskom bombardovanju moje su trupe odolevale napadu (novitet je da se otvaranje artiljeriske vatre — kanonade — na operativne trupe naziva *napadom)* čitavih 5 časova držale položaj sve dok na osnovu broja neprijateljskih vojnika, koje je bajonetima proboo 88 puk, nisam utvrdio da su ustanici potpuno prodrli u grad; kada mi je bilo saopšteno da oni napadaju for, naredio sam generalu Diprijeu da se povuče. Nešto pre mraka sve su se naše snage povukle u for sa svima našima zalihama i artiljerijom. Zbog bekstva komordžija nisam bio u stanju da sklonim svoju komoru i nešto prtljaga. Da nije došlo do greške u prenosu naređenja koje sam izdao, mišljenja sam da bih mogao izdržati na položaju u svakom slučaju do pada mraka«.

General Vindam se, sa njemu svojstvenim predosećanjem koje je već pokazao na Redanu, povlači u rezervu (jer moramo zaključiti da je 88 puk držao grad) i tamo ne nalazi živog neprijatelja koji se bori, nego veliki broj neprijateljskih vojnika probodenih bajonetima 88 puka. Ova činjenica ga navodi na zaključak da je neprijatelj (ne kaže da li živ ili mrtav) potpuno prodro u grad! Ma kako bio nepojmljiv ovaj zaključak, kako čitaocu tako i njemu, naš se junak ni ovde ne zaustavlja. Njemu je saopšteno da je for napadnut. Prosečan general bi proverio istinitost takve priče, za koju se, naravno, utvrdilo da je lažna. Ali to ne radi i Vindam. On naređuje povlačenje, mada su njegove trupe mogle držati položaje bar do mraka da nije došlo do greške u prenosu jednog od Vindamovih naređenja! Tako imamo najpre Vindamov herojski zaključak da se tamo gde ima mnogo mrtvih sepoja mora nalaziti i mnogo živih; drugo, lažnu uzbunu u pogledu napada na for, i, treće, grešku do koje je došlo u prenošenju naređenja; sve se to urotilo tako da je omogućilo brojnoj ustaničkoj domorodačkoj raji da potuče junaka sa Redana i da slomi nepobedivu britansku hrabrost njegovih vojnika.

Jedan drugi izveštač, oficir koji je prisustvovao tim događajima, kaže:

»Ne verujem da iko može tačno opisati borbu i povlačenje koje je izvršeno danas pre podne. Bilo je *naređeno* povlačenje; 34 peša-

diski puk njenog veličanstva bio je određen da se povuče iza ciglane, a ni oficiri ni ljudstvo nisu znali gde se ona nalazi! U našem kantonmanu se brzo proneo glas da su naše snage potučene i da se nalaze u povlačenju, te su svi pojurili ka unutrašnjim utvrđenjima, slično neodoljivoj masi vode Nijagarinog vodopada. Vojnici i mornari, Evropljani i domoroci, ljudi, žene i deca, konji, kamile i volovi pridolazili su u ogromnim masama posle dva časa po podne. U sumrak je utvrđeni logor sa svojom šarenom skupinom ljudi i životinja, komore, prtljaga i desetinama hiljada neopisivih smetnji odgovarao haosu koji je vladao pre stvaranja sveta«.

Najzad, dopisnik *Times*-a iz Kalkute navodi da su Britanci 27 novembra očigledno pretrpeli »ono što skoro liči na poraz«, ali da iz patriotskih motiva anglo-indiska štampa pokriva ovu sramotu neprovidnom zavesom milosrđa. Međutim, on priznaje toliko da je kod jednog od pukova njenog veličanstva, koji se sastojao uglavnom od regruta, jednog trenutka došlo do nereda, ali da ipak nije ustuknuo, i da je u foru vladala krajnja zbrka, pošto je Vindam ispustio komandu nad svojim ljudstvom, sve dok uveče 28 novembra nije stigao Kampbel i sa »nekoliko osornih reči« opet svakog postavio na svoje mesto.

Koji se, dakle, očevidni zaključci mogu izvesti iz ovih konfuznih i varljivih navoda? Jedini je zaključak taj da su britanske trupe pod nesposobnom Vindamovom komandom pretrpele potpun, mada sasvim nepotreban poraz; da — kada je bilo naređeno povlačenje — oficiri 34 puka, koji se nisu potrudili čak ni da se upoznaju sa terenom na kome su se borili, nisu mogli naći mesto na koje je prema naređenju trebalo da se povuku; da je u puku zavladao nered i da se on, najzad, dao u bekstvo; da je ovo dovelo do panike u logoru, koja je srušila sve granice reda i discipline i dovela do gubitka logorske opreme i dela komore; i, konačno, da je, uprkos Vindamove tvrdnje u pogledu zaliha, palo u ruke neprijatelja 15.000 Minijeovih metaka, blagajna intendanture, kao i obuća i odeća za mnogo pukova i novih regruta.

Engleski pešaci retko beže kad se nalaze u razvijenom stroju ili u koloni. Slično Rusima, oni se odlikuju prirodnom kohezijom koja je svojstvena obično samo starim vojnicima, što se delimično objašnjava znatnom primesom starih boraca u obe vojske, a očigledno je da je to delom i svojstvo nacionalnog karaktera. Ova osobina, koja nema nikakve veze sa »odvažnošću«, nego, naprotiv, pretstavlja specifičan razvoj instinkta samoodržanja, veoma je važna, naročito na odbranbenim položajima. Osim toga, povezana sa prirodnom flegmatičnošću Engleza, ona sprečava stvaranje panike, ali treba primetiti da se irske trupe, kada među njima dođe do nereda i panike, ne mogu lako srediti. Tako se 27 novembra desilo sa Vindamom. On će odsada biti uvršćen u onu ne veoma veliku, ali

odabranu grupu engleskih generala kojima je pošlo za rukom da svoje trupe dovedu do paničnog bekstva.

Gvaliorski ustanici su 28 novembra bili ojačani jakim odredom iz Bitura i prišli na 400 jardi od britanskih utvrđenih pretstraža. Tu se odigrala nova borba koju su napadači vodili bez neke naročite energije. Za vreme te borbe oficiri i vojnici 64 puka su dali primer istinske odvažnosti, koji iznosimo sa zadovoljstvom, iako je taj podvig sam po sebi bio isto toliko nerazuman koliko i znameniti juriš kod Balaklave. Odgovornost za to se, takođe, prenosi na poginulog komandanta toga puka, pukovnika Vilsona. Izgleda da je Vilson sa 180 vojnika napao četiri neprijateljska topa koje je branila brojno mnogo jača snaga. Ne govori se o tome ko su to bili; ali rezultat navodi na zaključak da su to bili delovi gvaliorskih trupa. Britanci su u naletu zauzeli topove, od kojih su tri onesposobili, i neko vreme držali zauzeti položaj, ali su, pošto nisu dobili pojačanja, bili prinuđeni da se povuku, ostavljajući na mestu 60 vojnika i većinu svojih oficira. Pretrpljeni gubici pokazuju koliko je bila žestoka ova borba. Ovde imamo malu snagu, koja je, sudeći prema pretrpljenim gubicima, morala biti prilično dobro dočekana, ali je ipak držala bateriju sve dotle dok jedna trećina njenog ljudstva nije izginula. To je zaista bila žestoka borba i prvi primer takve vrste otkad je Delhi bio zauzet na juriš. Čovek koji je planirao taj napad, međutim, zaslužuje da bude stavljen pod preki sud i streljan. Vindam kaže da je to bio Vilson. Ali je Vilson pao u borbi i ne može odgovarati.

Uveče su sve britanske snage bile uterane u for, gde je nered i dalje vladao, a položaj zajedno sa mostom bio je u očiglednoj opasnosti. Ali tada je Kampbel stigao. On je uspostavio red, ujutru privukao sveže trupe i toliko daleko odbacio neprijatelja koliko je bilo dovoljno da se osigura most i for. Zatim je preko reke prebacio sve svoje ranjenike, žene, decu i prtljag i držao odbranbeni položaj sve dotle dok oni nisu bili već dosta daleko na putu za Alahabad. Čim je to bilo izvršeno, on je 6 decembra napao sepoje i potukao ih i toga istoga dana su ih njegova konjica i artiljerija gonili 14 milja. Da su tu ustanici pružili slab otpor vidi se iz Kampbelovog izveštaja. On samo opisuje napredovanje svojih trupa, a nijednom ne spominje bilo kakav otpor ili manevar neprijatelja. Tu nije bilo nikakve prepreke, to nije bila nikakva bitka, već *hajka*. Brigadir Houp Grant sa lakom divizijom gonio je begunce i 8 decembra ih stigao prilikom prelaska preko reke. Priterani na taj način u škripac, oni su se okrenuli nazad i pretrpeli ozbiljne gubitke. Ovim događajem se završila prva Kampbelova kampanja kod Laknaua i Konpora. Sada pretstoji nova serija operacija, o čijem ćemo razvoju, verovatno, slušati u toku sledeće dve ili tri nedelje.

ZAUZEĆE LAKNAUA*)

I

Drugi kritični period Indiskog ustanka priveden je kraju. Prvi period, u čijem se centru nalazio Delhi, završio se osvajanjem na juriš ovoga grada; Laknau se nalazio u centru događaja drugog perioda, a sada je i ovaj grad pao. Ako ne izbiju novi ustanci u mestima koja su dosada bila mirna, pobuna postepeno mora preći u svoj završni, hronični period, u toku koga će ustanici konačno primiti karakter odmetnika ili razbojnika te će stanovništvo prema njima biti neprijateljski raspoloženo isto toliko koliko i sami Britanci.

Pojedinosti o jurišu na Laknau još nisu stigle, ali su poznate prethodne operacije i opšta slika završne borbe. Naši čitaoci se sećaju da je posle napuštanja Rezidencije u Laknauu general Kampbel digao u vazduh ovaj položaj, ali je ostavio generala Utrama sa oko 5.000 ljudi na jednom utvrđenom položaju u Alambagu, na nekoliko milja od grada, dok se on sam sa ostatkom svojih snaga vratio u Konpor, gde su ustanici potukli generala Vindama. Kampbel je potpuno potukao ove ustanike i potisnuo ih preko Džamne kod Kalpija. Zatim je u Konporu sačekao dolazak pojačanja i teške artiljerije, pripremio planove za napad, izdao naređenje za koncentraciju raznih kolona namenjenih za upad u Aud i pretvorio Konpor u utvrđeni logor takve jačine i razmera koje su potrebne za neposrednu i glavnu operacisku osnovicu protiv Laknaua. Kada je sve ovo bilo gotovo, on je morao da izvrši još jedan zadatak pre no što je smatrao da bez opasnosti može krenuti. Sam pokušaj izvršenja toga zadatka izdiže ga iznad skoro svih ranijih indiskih komandanata. On nije dozvoljavao nijednoj ženi da lunja po logoru. Bilo mu je sasvim dosta »junakinja« u Laknauu i na maršu ka Konporu; one su smatrale sasvim prirodnim da se pokreti trupa, kao što je to uvek bio slučaj u Indiji, imaju podrediti njihovim ćudljivostima i udobnostima. Čim je stigao u Konpor, Kampbel je odmah otpremio celo ovo zanimljivo i obespokojavajuće društvo u Alahabad, da bi ga uklonio sa svoga puta, i odmah poslao da se dovede druga grupa dama koja se nalazila u Agri. Tek onda kada su one stigle u Konpor i kada ih je otpratio zdrave i čitave za Alahabad, on se uputio svojim trupama u pravcu Laknaua.

Pripreme koje su bile izvršene za pohod u Aud bile su takvih razmera koje dotada nisu bile viđene u Indiji. U najvećoj ekspediciji koju su Britanci ikada preduzeli u Indiji — u invaziji Avga-

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5312 od 30 aprila 1858 godine.

nistana — upotrebljene trupe nikada nisu premašale 20.000 ljudi, a od ovih su veliku većinu činili domoroci. U ovom pohodu na Aud broj samih Evropljana prevazilazio je jačinu svih trupa opućenih u Avganistan. Glavne snage, pod ličnom komandom Kolin Kampbela, sastojale su se od tri pešadiske divizije, jedne konjičke divizije, grupe artiljerije i inžinjeriskih trupa. Prva pešadiska divizija, pod komandom Utrama, držala je Alumbag. Ona se sastojala od pet evropskih i jednog domorodačkog puka. 2 divizija (četiri evropska i jedan domorodački puk), 3 divizija (pet evropskih i jedan domorodački puk), konjička divizija pod komandom ser Houp Granta (3 evropska i 4 ili 5 domorodačkih pukova) i masa artiljerije (48 poljskih topova, opsadni park i inžinjerija) sačinjavali su Kampbelove aktivne snage sa kojima je nastupao drumom iz Konpora. Jedna brigada, pod komandom brigadnog generala Franksa, prikupljena u Džuanpuru i Azimhuru, između reka Gumti i Ganga, imala je da nastupa duž reke Gumti u pravcu Laknaua. Ova brigada, koja se, pored domorodačkih trupa, sastojala iz tri evropska puka i dve baterije, imala je da obrazuje Kampbelovo desno krilo. Računajući i nju, celokupne Kampbelove snage iznosile su:

	Pešaka	Konjanika	Artiljeraca i inžinjeraca	Svega
Evropljana	15.000	2.000	3.000	20.000
Urođenika	5.000	3.000	2.000	10.000
			Ukupno	30.000

Ovom broju treba dodati 10.000 nepalskih Gurka, koji su pod Džung Bahadurom nastupali iz Gorakpura na Sultanpur, tako da je ukupna jačina invazione vojske iznosila 40.000 ljudi, skoro isključivo regularnih trupa. Ali to nije sve. Južno od Konpora nastupao je ser H. Rouz sa jakom kolonom iz Saugora ka Kalpiju i ka donjoj Džamni, da bi tamo pretekao eventualne begunce koji bi mogli umaknuti između kolona Franksa i Kampbela. Na severozapadu se brigadni general Čemberlen pred kraj februara prebacio preko gornjeg Ganga i ušao u Rohilkand, koji se nalazi severo-severozapadno od Auda, i koji, kao što je bilo tačno predviđeno, pretstavlja glavni cilj povlačenja ustaničke vojske. Posade gradova koji okružavaju Aud moraju se takođe uračunati u snage koje će posredno ili neposredno biti upotrebljene protiv ove kraljevine, tako da je jačina svih ovih snaga, svakako, iznosila 70.000 do 80.000 boraca, od kojih je, prema zvaničnim izjavama, bilo najmanje 28.000 Britanaca. Ovde nije uračunata masa trupa ser Džon Lorensa koja

je u Delhiju držala neku vrstu bočnog položaja i koja se sastojala od 5.500 Evropljana u Mirutu i Delhiju i nekih 20.000 do 30.000 domorodaca u Pendžabu.

Koncentracija ove ogromne snage došla je delom kao posledica kombinacija generala Kampbela, a delom i kao posledica gušenja pobune u raznim delovima Hindustana, usled čega su se trupe prirodno koncentrisale u pravcu žarišta akcije. Nema sumnje da bi se Kampbel odlučio na akciju i sa manjim snagama. Ali, dok je on na to čekao, okolnosti su mu bacile u naručje nove snage, a on nije bio čovek koji bi odbio da se njima koristi, čak i protiv takvog prezira dostojnog neprijatelja sa kakvim je znao da će se sukobiti kod Laknaua. A ne sme se zaboraviti da su ove snage, ma kako impozantno izgledale, bile rasturene na prostoru veličine Francuske i da se on mogao pojaviti na odlučnoj tački kod Laknaua samo sa oko 20.000 Evropljana, 10.000 Indijaca i 10.000 Gurka, pri čemu je vrednost potonjih, pod domorodačkom komandom, u najmanju ruku bila sumnjiva. Iako je ova snaga, samo u svom evropskom sastavu, svakako bila više nego dovoljna da obezbedi brzu pobedu, ipak njena jačina nije bila nesrazmerna njenom zadatku. Veoma je verovatno da je general Kampbel želeo da već jednom pokaže Audijancima strašniju vojsku belaca nego što ju je ijedan narod u Indiji ikada pre toga video, da je pokaže kao posledicu ustanka koji je ponikao u uslovima malobrojnosti i velike raštrkanosti Evropljana u zemlji.

Ustaničke snage u Audu su se sastojale od ostataka najvećeg dela pobunjeničkih bengalskih pukova i regruta od mesnog stanovništva. Prvih, u najboljem slučaju, nije moglo biti više od 35.000 ili 40.000. Borbe, dezerterstvo i demoralizacija morali su svesti ovu snagu, koja je prvobitno iznosila 80.000, bar na jednu polovinu, a i ono što je ostalo bilo je dezorganizovano, demoralisano, slabo opremljeno i sasvim nesposobno za borbu na otvorenom polju. Tvrdi se da broj novih regruta varira od 100.000 do 150.000, ali nije važno koliki je stvarno njihov broj. Oni su se samo delom bili naoružali vatrenim oružjem starih modela, a većina ih je bila naoružana samo oružjem za borbu prsa u prsa — vrstu borbe za koju je postojala mala verovatnoća da će doći u obzir. Veći deo svih snaga nalazio se u Laknauu u borbama protiv trupa ser Dž. Utrama, ali su dve kolone dejstvovale u pravcu Alahabada i Džuanpura.

Koncentrični pokreti ka Laknauu počeli su polovinom februara. Između 15 i 26 februara glavne snage sa ogromnom komorom (60.000 logorskih pratilaca) krenule su iz Konpora ka prestonici Auda, ne nailazeći ni na kakav otpor. Međutim, neprijatelj je 21 i 24 februara vršio napade na Utramove položaje, ali bez izgleda na uspeh. 19 februara Franks je napao na Sultanpur, u toku jednog dana potukao obe kolone ustanika i gonio ih koliko god mu je to oskudna konjica dozvoljavala. Pošto su se dve poražene kolone bile

sjedinile, on ih je ponovo potukao 23 februara, pri čemu su one izgubile 20 topova, čitav svoj logor i komoru. General Houp Grant, koji je komandovao prethodnicom glavnih snaga, odvojio se od njih za vreme usiljenog marša i, skrenuvši ulevo, porušio je 23 i 24 februara dva fora na putu koji vodi od Laknaua ka Rohilkandu.

2 marta glavne snage su bile koncentrisane na južnoj strani Laknaua. Ovu stranu štiti kanal koji je Kampbel morao preći pre no što napadne na grad; iza ovog kanala bila su podignuta jaka poljska utvrđenja. 3 marta Britanci su zauzeli park Dilkušu, a juriš na taj park značio je početak prvog napada. 4 marta se brigadni general Franks priključio glavnim snagama i obrazovao njihovo desno krilo, oslanjajući se svojim desnim krilom na reku Gumti. Za to vreme su bile postavljene baterije prema neprijateljskim poljskim utvrđenjima, a na reci Gumti, nizvodno od varoši, podignuta dva pontonska mosta. Čim su ovi mostovi bili gotovi, ser Dž. Utram prešao je reku sa svojom pešadiskom divizijom, 1.400 konjanika i 30 topova da bi zauzeo položaj na levoj, odnosno severoistočnoj obali. On je odavde mogao da tuče uzdužnom vatrom veliki deo neprijateljskog položaja duž kanala i mnoge utvrđene dvorce pozadi kanala. On je takođe presekao neprijateljske veze sa čitavim severoistočnim delom Auda. 6 i 7 marta naišao je na znatan otpor, ali je potiskivao neprijatelja pred sobom. 8 marta je ponovo napadao, ali sa ništa većim uspehom. U to vreme su baterije sa desne obale otvorile vatru, dok su Utramove baterije, koje su se nalazile duž rečne obale, tukle položaje ustanika s boka i sa leđa. 9 marta je, 2 divizija, pod komandom ser E. Lugarda, na juriš zauzela Martinijer, koji se sastoji, kao što se naši čitaoci mogu setiti, od koledža i parka koji se nalazi na severnoj obali kanala, na njegovom ušću u Gumti, na suprotnoj strani od Dilkuše. 10 marta probijena je breša na zgradi banke, koja je zauzeta na juriš, pri čemu je Utram dalje napredovao uz reku i uzdužnom artiljeriskom vatrom tukao svaki uzastopni položaj ustanika. 11 marta su dva hajlenderska puka (42 i 93) zauzela na juriš Kraljičin dvor, a Utram je napao i zauzeo kamene mostove koji spajaju levu obalu reke sa gradom. Zatim je prebacio svoje trupe preko reke i priključio se napadu na sledeću zgradu ispred sebe. 13 marta izvršen je napad na još jednu utvrđenu zgradu — na Imambarah, pri čemu se morala izraditi približnica[1]) da bi se baterije postavile u zaklon, a kada je sledećeg dana napravljena breša, ova zgrada je zauzeta na juriš. Bežeći u Kajzerbag ili Kraljevski dvor, neprijatelj je bio tako energično gonjen da su Britanci ušli u dvor za petama begunaca. Nastala je žestoka borba, ali se dvor već u 3 časa popodne nalazio u posedu Britanaca. To je, kako izgleda, izazvalo veliku krizu; u svakom slu-

[1]) Rov koji se kopa u pravcu neprijatelja da bi mu se moglo što više približiti. Kopanje je veoma sporo zato što se rov ne kopa na čitavoj dužini, već obično na širini koju zauzima samo jedan radnik. Približnica se nazivala *sapa* — otuda vid inžinjerije *saperi*. — Prim. red.

čaju, izgleda da više nije bilo nikakve volje za otporom, te je Kampbel odmah preduzeo mere za gonjenje i presretanje begunaca. Brigadni general Kampbel, sa jednom brigadom konjice i nešto konjičke artiljerije, upućen je u poteru za njima, dok je Grant poveo drugu brigadu u obilazak Sitapura, na putu iz Laknaua za Rohilkand, da bi ih presreo. Dok su na taj način bile preduzete mere prema onom delu posade koji se dao u bekstvo, dotle su pešadija i artiljerija vršile dalje napredovanje u samom gradu, sa ciljem da ga očiste od neprijatelja koji je još davao otpor. Od 15 do 19 marta borbe su se morale voditi uglavnom u uskim ulicama grada, pošto je linija dvoraca i parkova duž obale reke već ranije bila pala; 19 marta ceo grad bio je u Kampbelovim rukama. Govori se da je oko 50.000 ustanika pobeglo delom u Rohilkand, a delom u pravcu Doaba i Bandelkanda. Oni su imali izgleda da umaknu u ovom poslednjem pravcu, pošto se general Rouz (Rose) sa svojim kolonama još uvek nalazio bar 60 milja daleko od Džamne, a govorilo se da pred sobom ima 30.000 ustanika. Takođe je postojala mogućnost da se ustanici opet koncentrišu na pravcu Rohilkanda. Kampbel nije bio u stanju da ih goni veoma brzim tempom, dok nam nije ništa poznato o mestu na kome se nalazio Čemberlen, a ova provincija je dovoljno velika da ustanicima pruži sklonište za izvesno kraće vreme. Zbog toga je najverovatnije da će sledeća karakteristika ustanka biti osnivanje dve ustaničke vojske, u Bundelkandu i Rohilkandu, od kojih poslednja može biti brzo uništena koncentričnim nastupanjem iz Laknaua i Delhija.

Operacije ser K. Kampbela u ovoj kampanji, koliko u ovom času možemo da ocenimo, karakterisale su se njegovom uobičajenom razboritošću i energijom. Organizacija koncentričnog marša na Laknau bila je odlučna, a u pripremama za napad izgleda da su pravilno *iskorišćene sve okolnosti. S druge strane*, držanje ustanika bilo je za prezir, čak i više nego ranije. Pojava crvenih kaputa izazivala je među njima svuda paniku. Franksova kolona potukla je dvadeset puta jačeg neprijatelja skoro bez ijedne žrtve i, mada telegrami govore o »snažnom otporu« i »žestokim borbama«, kao i obično, gubici Britanaca, ukoliko se pominju, izgleda da su bili tako smešno mali da se bojimo da im ni kod Laknaua nije trebalo većeg junaštva i da ovom prilikom nisu pobrali više lovorika nego u prethodnim bojevima.

II*)

Najzad raspolažemo detaljnim izveštajima o napadu na Laknau i njegovom padu. Istina, još nisu objavljeni glavni izvori obaveštenja sa vojničke tačke gledišta, — depeše ser Kolin Kampbela, — ali su dopisi britanske štampe, naročito pisma g. Rasela, koja su

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5333 od 25 maja 1858 godine.

objavljena u *The London Times*-u, čiji smo glavni deo već saopštili našim čitaocima, sasvim dovoljni da se dobije opšti uvid u postupke napadača.

Detaljni izveštaji više nego potvrđuju zaključke do kojih smo, na osnovu telegrafskih vesti, bili došli u pogledu ispoljene neumešnosti i kukavičluka u odbrani. Utvrđenja, koja su Indijci podigli, iako na izgled strašna, ustvari nisu imala veći značaj od ognjenih aždaja i izbečenih maski koje su kineske »junačine« crtale po svojim štitovima i gradskim zidinama. Svako pojedino utvrđenje pružalo je na izgled neosvojiv položaj: puškarnice i toparnice na bedemima i grudobranima, svakovrsne prepreke, topovi i lako oružje bili su svuda načičkani. Međutim, pozadina i bokovi svakog položaja bili su potpuno zanemareni, dok o uzajamnom sadejstvu različitih utvrđenja niko nikada nije ni mislio, pa čak nije bilo raščišćeno ni zemljište između utvrđenja i ispred njih, tako da su se i frontalni i bočni napadi mogli pripremati, a da branilac za to ne sazna; napadač se mogao potpuno zaklonjen približavati na nekoliko jardi od grudobrana. Tu se upravo radilo o takvom konglomeratu utvrđenja kakav se mogao i očekivati od grupe vojnika inžinjeraca koji su bili bez svojih oficira i koji služe u jednoj vojsci u kojoj neznanje i nedisciplina suvereno vladaju. Utvrđenja Laknaua ne pretstavljaju ništa drugo do pravu sliku i priliku celokupnog sepojskog načina ratovanja, koji se ogleda u bedemima od pečene ilovače i u zemljanim grudobranima. Oni su unekoliko shvatili tehnički deo evropske taktike, dovoljno su se upoznali sa jedinačnom i vodnom obukom, znali su da izgrade položaje baterija i puškarnice na bedemu, ali nisu imali pojma o tome kako treba kombinovati pokrete četa i bataljona u odbrani položaja ili kako treba kombinovati baterije sa puškarnicama u zgradama i bedemima da bi se obrazovao utvrđeni logor koji bi bio sposoban za odbranu. Tako, naprimer, oni su oslabili solidne kamene zidove svojih dvorova time što su u njima napravili preterano mnogo otvora za vatreno dejstvo, nagomilali su nekoliko redova puškarnica i toparnica jedan iznad drugoga a na krovove postavili baterije zaštićene grudobranima, ali je sve to bilo potpuno besciljno, jer se sve to moglo obići na najlakši mogući način. Isto tako, svesni svoje taktičke inferiornosti, oni su pokušavali da tu slabost nadoknade prenatrpavanjem svakog mesta što je moguće većim brojem ljudi, čime nisu postizali nikakav drugi efekat osim pružanja mogućnosti britanskoj artiljeriji da ispolji svoje strahovito dejstvo, i onemogućavanja svake uredne i sistematske odbrane čim bi napadne kolone udarile na ovu šarenu gomilu iz nekog neočekivanog pravca. A kada su Britanci nekim pukim slučajem bili prisiljeni da napadaju baš taj strašni front utvrđenja, ispostavljalo se da su ova utvrđenja bila tako pogrešno postavljena da im se skoro bez ikakve opasnosti moglo prilaziti, praviti breša u njima i vršiti juriš na njih. Takav slučaj je bio s Imambarahom. Na udaljenosti od nekoliko koraka od zgrade na-

lazio se zid od »puke« (na suncu pečene ilovače). Britanci su do njega napravili jednu kratku približnicu (to je dovoljan dokaz da puškarnice i toparnice na višem delu zgrade nisu omogućavale da se odozgo dejstvuje vatrom na teren u neposrednoj blizini ispred utvrđenja) i iskoristili taj isti zid za postavljanje opsadne baterije, tj. zid koji su bili izgradili sami Indijci! Oni su iza ovog zida postavili dva (pomorska) topa od 68 funti. Najlakši britanski top od 68 funti bez lafeta teži 87 centi, ali pretpostavljajući da se ovde radi samo o topu od 8 inča za šuplja zrna, onda težina najlakšeg takvog topa iznosi 50 centi, a sa lafetom najmanje 3 tone. Da su se takvi topovi uopšte mogli privući na tako blisko otstojanje od dvora koji ima nekoliko spratova i jednu bateriju na krovu, pokazuje neshvatanje važnosti dominirajućih položaja i takvo nepoznavanje vojno-inžinjeriske veštine koje ne bi mogao pokazati nijedan običan inžinjerac bilo koje civilizovane vojske.

Tako stoji stvar sa vojnim znanjima protiv kojih su Britanci imali da se bore. Što se tiče hrabrosti i upornosti u odbrani, i to im je isto tako nedostajalo. Od Martinijera do Musabaga domorodačke trupe su se ponašale isto tako jednodušno: one su naglo bežale čim bi neprijateljska kolona krenula u napad na njih. U čitavom nizu tih sukoba nije bilo ničega što bi se moglo uporediti čak i sa pokoljem (jer se to jedva može nazvati borbom) u Sakandrabagu za vreme Kampbelovog oslobođenja Rezidencije. Čim su napadajući delovi počeli nastupati, kod ustanika je otpočelo opšte bezglavo bekstvo, a kad se u pozadini našlo samo nekoliko uskih prolaza, koji su primoravali nagomilanu rulju da se zaustavi, ustanici su bez ikakvog otpora i u neredu padali pod plotunima i bajonetima nastupajućih Britanaca. »Britanski bajonet« u bilo kome od ovih obesnih juriša na panikom zahvaćene domorodce ubio je više ljudi nego u svim engleskim ratovima u Evropi i Americi uzetim zajedno. Na Istoku su takve borbe na nož, u kojima je jedna strana aktivna, a druga robovski pasivna, obična pojava u ratu; barikade u Burmi su svakom prilikom davale takav primer. Po rečima g. Rasela, Britanci su trpeli glavne gubitke od Indijaca otsečenih od otstupnice i zabarikadiranih po sobama dvorca odakle su kroz prozore gađali oficire koji su se nalazili u dvorištima i vrtovima.

Prilikom juriša na Imambarah i Kajzerbag Indijci su tako brzo bežali da dvorac nije bio zauziman nego se u njega prosto umarširalo. Međutim, najinteresantniji prizor je tek sada otpočeo, jer, kako to g. Rasel primećuje bez okolišenja, osvajanje Kajzerbaga toga dana bilo je toliko neočekivano da nije bilo čak ni vremena da se preduzmu mere protiv bestidne pljačke. Zaista je bio veseo prizor za istinski slobodoljubivog Džon Bula da gleda svoje britanske grenadire kako slobodno grabe drago kamenje, skupoceno oružje, odore i svakovrsne nakite njegovog veličanstva kralja od Auda. Siki, Gurke i logorski pratioci bili su potpuno spremni da

slede ovaj primer, tako da su pljačka i rušenje prevazišli čak i književnički talent g. Rasela. Svaki dalji korak u nastupanju bio je propraćen novim pljačkanjem i pustošenjem. Kajzerbag je pao 14 marta, a posle pola časa nestalo je svake discipline; oficiri su potpuno izgubili komandu nad svojim ljudstvom. 17 marta je general Kampbel bio prisiljen da postavi patrole radi suzbijanja pljačke i da prekine svako dejstvo dok ne prestane »sadašnja razuzdanost«. Očigledno je da su trupe bile potpuno ispuštene iz ruku. Čujemo da je 18 marta prestala *razuzdana* pljačka, ali da se pustošenje i dalje slobodno nastavlja. Međutim, u gradu je, dok se prethodnica borila sa domorocima koji su otvarali vatru iz kuća, zaštitnica pljačkala i pustošila do mile volje. Uveče toga dana je izdato novo naređenje za obustavljanje pljačke; iz svakog puka se upućuju jaka odeljenja da prikupe svoje vojnike i da logorskim pratiocima spreče izlaz, i nikome se ne dopušta da izlazi iz logora sem po zvaničnoj dužnosti. 20 marta se ponavljaju ista naređenja. Istoga dana 2 »britanska oficira i džentlmena« poručnici Kejp i Taskvel, koji su izašli u grad *da pljačkaju* bili su ubijeni u jednoj kući, a 26 marta stanje u tom pogledu bilo je još uvek tako rđavo da su izdata najstrožija naređenja za suzbijanje pljačke i nasilja: zavedena je prozivka svakog sata; svima vojnicima je strogo zabranjen izlaz u grad; logorski pratioci koji bi se pod oružjem zatekli u gradu imali su da budu obešeni, vojnici su smeli nositi oružje samo na dužnosti, a sve neboračko osoblje moralo se razoružati. Da bi se poštovala ova naređenja, »na pogodnim mestima« je podignut niz trouglova za batinanje.

Zaista krasno stanje stvari u jednoj civilizovanoj vojsci XIX veka; da su ma koje druge trupe u svetu bilo gde izvršile ma i deseti deo ovih nasilja, kako bi ih gnjev britanske štampe žigosao žigom srama! Ali, to su dela britanske vojske i zbog toga nam kažu da su ona samo normalna posledica rata. Britanski oficiri i džentlmeni mogu mirno prisvajati srebrne kašike, narukvice s dragim kamenjem i druge beznačajne uspomene na koje naiđu na poprištu svoje slave; a što je Kampbel bio prisiljen da usred rata razoružava vlastitu vojsku da bi sprečio neobuzdanu otimačinu i nasilja, za to su možda postojali vojni razlozi; ali sigurno niko neće zavideti ovim jadnicima što su posle toliko napora i nevolja dobili nedelju dana odmora i malo razonode.

Ustvari, ni u Evropi ni u Americi nema svirepije vojske od britanske. Pljačka, nasilje, pokolj — pojave, koje su strogo i potpuno otstranjene u svima drugim vojskama — pretstavljaju starodrevnu privilegiju i stečeno pravo britanskog vojnika. Zlodela koja su Britanci činili danima posle osvajanja na juriš Badahoza i San Sebastijana u Poluostrvskom ratu[1]) nemaju primera u analima bilo

[1]) Imaju se u vidu dva krupna vojna događaja iz perioda Pirinejskog rata (vidi primedbu 2 u članku *Organizacija vojne uprave u Engleskoj*, na str. 120 ove knjige): opsada tvrđave *Badahoz* (u zapadnoj Španiji), koju je 6

koje nacije od početka Francuske revolucije. Srednjevekovni običaj da se grad zauzet na juriš prepusti pljačkanju još uvek važi kao pravilo kod Britanaca, iako je to svuda zabranjeno kao protivpravno. Kod Delhija su neodoljivi vojni obziri nametnuli izuzetak, ali je vojska negodovala, iako je potkupljena dopunskom platom, a sada je u Laknauu nadoknadila sve što je u Delhiju propustila. U toku čitavih 12 dana i noći u Laknauu nije postojala britanska vojska — nego samo neobuzdana, pijana i brutalna rulja koja se raspala u pljačkaške bande koje su bile daleko neobuzdanije, zverskije i proždrljivije od sepoja koji su tek bili proterani iz ovoga mesta. Pljačkanje Laknaua 1858 godine ostaće večita sramota britanske vojne sile.

Ako je razuzdana soldateska, u svom civilizatorskom i humanom nadiranju kroz Indiju, mogla da otme domorocima samo njihovu ličnu svojinu, to se odmah zatim sama britanska vlada postarala da ih liši i njihove nepokretne imovine. Govore o konfiskaciji zemlje plemstva i crkve u Prvoj francuskoj revoluciji. Govore o konfiskaciji imovine Orleanske porodice koju je izvršio Luj Napoleon! Šta je sve to prema lordu Keningu (Canning), britanskom plemiću, blagom na rečima, po ponašanju i osećanjima, koji, po naređenju svoga pretpostavljenog vikonta Palmerstona, konfiskuje zemlju jednog čitavog naroda — svaki hektar, jutro i ar na prostranstvu od 10.000 kv. milja.[2]) Zaista divan *plen* za Džona Bula! A čim je lord Elemboro (Ellenborough) u ime nove vlade izrazio neslaganje sa ovom dotada besprimernom merom, ustaje *The Times* i mnoštvo manjih britanskih listova u zaštitu ove pljačke na veliko i lomi koplja za pravo Džon Bula da konfiskuje sve što god zaželi. Ali, Džon Bul je izuzetak i ono što bi za druge bilo sramota za njega je, prema *The Times*-u, vrlina.

Za to vreme, zahvaljujući potpunom rasulu britanske vojske, koje je nastalo zbog pljačke, ustanici su neometani gonjenjem umakli u slobodne krajeve. Oni se koncentrišu u Rohilkandu, jedan deo vodi mali rat u Audu, a drugi deo begunaca se uputio prema

---

aprila 1812 zauzela anglo-portugalska vojska, pod Velingtonovom komandom, kao i opsada i zauzimanje grada i tvrđave San Sebastijana, glavnog grada Baskiske Pokrajine od strane anglo-špansko-portugalske vojske — takođe pod Velingtonovom komandom. Francuska posada ove tvrđave konačno je položila oružje 9 septembra 1813. Prilikom juriša na obe tvrđave engleske najamničke trupe su vršile nasilja i nad zarobljenicima i nad stanovništvom. — Prim. red.

[2]) Posle postajanja Auda jednim od glavnih žarišta ustanka u Indiji, koji su Englezi još 1856 godine nasilno pretvorili od vazalne kraljevine u neposredan engleski posed, generalni guverner Indije Kening je izdao proklamaciju o konfiskaciji zemlje svih audskih zemljoposednika koji su bili umešani u ustanak. Ali su tu meru sami engleski kolonizatori uskoro priznali kao necelishodnu, jer su smatrali da je bolje voditi elastičniju politiku, trudeći se da na svoju stranu privuku izdajničke elemente lokalnih velikaša. — Prim. red.

Bundelkandu. Međutim, brzo se približava veoma toplo i kišovito vreme, te se ne može očekivati da će ovo godišnje doba biti tako neobično povoljno za Evropljane kao što je bilo prošle godine. Tada je masa evropskih trupa bila aklimatizovana u manjoj ili većoj meri, a ove godine je većina tek došla u Indiju. Nema sumnje da će borbe u junu, julu i avgustu stajati Britance ogromnog broja života, i da će se operativna vojska, zbog ostavljanja posada u osvojenim gradovima, veoma brzo istopiti. Već smo obavešteni da bi pojačanje od 1.000 ljudi mesečno bilo jedva dovoljno da se održi efektivna jačina vojske, a što se tiče posada, za sam Laknau potrebno je bar 8.000 ljudi, tj. više od jedne trećine Kampbelovih snaga. Zbog toga će snage za organizovanje borbi u Rohilkandu jedva biti jače od ove posade Laknaua. Takođe smo obavešteni da u krugovima britanskih oficira preovlađuje mišljenje da će gerilski rat, do koga će sigurno doći posle rasturanja većih grupacija ustanika, biti skopčan sa većim teškoćama i gubicima britanskih života od sadašnjeg rata sa njegovim bitkama i opsadama. Najzad, i siki počinju da govore na način koji ne sluti na dobro Engleza. Oni smatraju da bez njihove pomoći Britanci ne bi mogli držati Indiju i da bi Englezi sigurno bar privremeno izgubili Hindustan samo da su se oni priključili ustanku. Oni to govore glasno i po istočnjačkom običaju u tome preteruju. Englezi im više ne izgledaju superiornijom rasom koja ih je potukla kod Mutke, Ferozepora i Alivala.[3]) Od ovakvog ubeđenja do otvorenog neprijateljstva ima samo jedan korak kad se radi o istočnjačkim zemljama; jedna varnica može da izazove plamen.

Sve u svemu, zauzimanje Laknaua nije ništa više doprinelo ugušenju Indiskog ustanka nego što je doprineo pad Delhija. Ovog leta se mogu odigrati takvi događaji da će naterati Britance da iduće zime u suštini ponovo prelaze preko istog terena, a možda

---

[3]) Pomenut je niz bojeva za vreme Prvog anglo-sičkog rata 1845—1846 godine. Siki (sik — bukvalno znači »učenik«) je prvobitni naziv pristalica posebne verske sekte među stanovnicima severozapadne oblasti Indije (Pendžaba). U XVIII veku se pod zastavom sikizma razvio seljački pokret protiv indiskih feudalaca i avganistanskih zavojevača, koji je u drugoj polovini XVIII veka doveo do obrazovanja države sika u Pendžabu. Vlast u toj državi je uskoro prešla u ruke feudalnih velikaša koji su se izdvojili među samim sikima. Engleski kolonizatori su 1845 godine isprovocirali vojni sukob sa sikima. Krajem iste godine 60.000 sika prešlo je granicu i osnovalo logor kod *Ferozepora,* na teritoriji koja je stojala pod engleskom vlašću. U sukobu sa engleskim trupama, 18 decembra 1845 kod *Mutke* (selo nedaleko od Ferozepora), siki su pretrpeli poraz i morali su se povući k svome logoru. Tu ih je 21 decembra iste godine napala engleska vojska, ali je i ona pretrpela velike gubitke. I pored ovog uspeha, siki su napustili logor, a 28 januara 1846 je došlo do novog boja kod *Alivala,* koji se završio novim porazom sika; u februaru su izgubili prestonicu Lahor, a njihova je država pretvorena u vazalnu kneževinu. Siki su 1848 digli ustanak, ali su u toku ovog drugog anglo-sičkog rata 1849 godine bili konačno pokoreni. — Prim. red.

čak i da ponovo osvajaju Pendžab. Ali, u najboljem slučaju, pretstoji im dug i težak gerilski rat — nezavidna stvar za Evropljane pod žarkim suncem Indije.

USTANAK U INDIJI*)

I

Uprkos velikih vojnih operacija koje su Englezi izvodili prilikom zauzimanja najpre Delhija, a zatim Laknaua, tj. gradova koji su jedan za drugim služili kao sedište glavnog štaba Sepojskog ustanka, smirivanje Indije je još uvek daleko od svoga ostvarenja. Stvarno, može se gotovo reći da se teškoće tek počinju ispoljavati. Dokle god su se buntovni sepoji držali zajedno u velikim skupinama, dokle god se radilo o opsadama i pravilnim bitkama velikih razmera, dotle je britanskim trupama potpuno išlo u prilog ogromno preimućstvo koje su imale za ovakve operacije. Ali će to preimućstvo verovatno biti izgubljeno u znatnoj meri usled novog karaktera koji rat sada počinje da prima. Zauzimanje Laknaua ne povlači za sobom i pokoravanje Auda, a čak ni pokoravanje Auda ne bi značilo umirenje Indije. Cela kraljevina Aud je načičkana tvrđavama većeg ili manjeg značaja i, mada nijedna od njih ne bi mogla za duže vremena da izdrži pravilan napad, ipak bi osvajanje jedne tvrđave za drugom pretstavljalo ne samo veoma dugotrajan i mučan proces, nego bi ono bilo skopčano i sa proporcionalno mnogo većim gubicima od gubitaka u operacijama protiv velikih gradova, kao što su Delhi i Laknau.

Ali kraljevina Aud nije jedina koju treba osvojiti i umiriti. Razbijeni sepoji, koji su izbačeni iz Laknaua, rasturili su se i razbegli u svima pravcima. Veći njihov deo je našao utočište u severnim brdovitim oblastima Rohilkanda, koje se još uvek nalaze potpuno u rukama ustanika. Drugi su pobegli u Gorakpur, u oblast na istoku koju treba ponovo osvajati, iako su preko nje prešle britanske trupe na svom maršu za Laknau. Mnogi drugi sepoji su uspeli da se probiju na jug u Bundelkand.

Ustvari, izgleda da je došlo do spora o tome koji bi postupak bio najbolji i da li bi bilo celishodnije da se pre usmeravanja operacija protiv okupljene glavnine ustanika u Laknauu savlađuju sve susedne oblasti u koje bi se ustanici mogli skloniti. Govori se da je vojno rukovodstvo više volelo takav plan za vođenje operacija, ali je teško shvatiti kako bi Englezi, sa ovako ograničenim snagama koje su im stajale na raspolaganju, mogli tako okupirati te okolne oblasti da spreče sepojima beguncima — kada konačno budu

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5351 od 15 juna 1858 godine.

izbačeni iz Laknaua — da uđu u njih i da ih ne bude potrebno ponovo osvajati, kao što je to bio slučaj sa Gorakpurom.

Izgleda da se glavnina ustanika, posle zauzeća Laknaua, povukla u Barejli. Tvrdi se da se tamo nalazio Nena Sahib. Smatralo se da protiv ovoga grada i oblasti, koji se nalaze preko 100 milja severoistočno od Laknaua, treba preduzeti letnje operacije i, prema poslednjim izveštajima, u tom pravcu je krenuo sâm ser Kolin Kampbel.

Međutim, izgleda da se gerilski rat za to vreme širi raznim pravcima. Dok se trupe privlače na sever, raštrkane grupe ustaničkih vojnika prebacuju se preko Ganga u Doab; one pri tome prekidaju vezu sa Kalkutom i svojim pustošenjima sprečavaju zemljoradnike da plaćaju porez na zemlju ili im bar daju razlog za izgovor da ga ne plaćaju.

Čak će i zauzimanje Barejlija, umesto da doprinese lečenju ovoga zla, možda uticati na njegovo povećanje. Preimućstva sepoja leže baš u tom neredovnom načinu ratovanja. Oni mogu tući engleske trupe na maršu otprilike isto onako kao što i njih Englezi mogu tući u borbi. Engleska kolona ne može dnevno da pređe više od 20 milja, dok sepojske snage prevaljuju i 40, a kad su pritešnjene — čak i po 60 milja. Baš ova brzina kretanja daje glavnu vrednost sepojskim trupama, a to ih, u vezi sa sposobnošću kojom izdržavaju klimu i njihovom relativnom lakom ishranom, čini nezamenjivim za rat u Indiji. Trošenje engleskih trupa u borbama, a naročito u letnjim operacijama, ogromno je. Sada se već jako oseća oskudica ljudstva. Možda će biti potrebno da se lutajući ustanici gone s jednog kraja Indije na drugi. Evropske trupe će jedva biti podesne za ovaj cilj, a dodir lutajućih ustanika sa domorodačkim pukovima Bombaja i Madrasa, koji su dosada bili verni, može dovesti do novih pobuna.

Čak i bez pridolaženja novih pobunjenika, na terenu se nalazi preko 150.000 naoružanih ljudi, a nenaoružano stanovništvo ne daje Englezima ni pomoć ni obaveštenja.

Osim toga, suša u Bengalu preti gladu — nedaćom koja je nepoznata u ovom veku, mada je ranije, pa čak i posle engleske okupacije, bila izvor užasnih patnji.

II*)

Naš neoprezni prijatelj g. Vilijam Rasel iz *The London Times*-a bio je nedavno pobuđen svojom ljubavlju prema slikovitom opisivanju da po drugi put prikaže pljačkanje Laknaua, i to na takav način da stranci neće steći sasvim pohvalno mišljenje o britanskom

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5361 od 26 juna 1858 godine.

karakteru. Izgleda da je i sam Delhi bio »opljačkan« u veoma velikoj meri *i da je, pored Kajzerbaga, grad Laknau takođe dao opšti* doprinos za nagrađivanje britanskog vojnika za njegovo ranije oskudevanje i junačke napore. Citiramo g. Rasela:

»Ima četa koje se mogu pohvaliti time što se u njihovim redovima nalaze vojnici koji imaju na hiljade funti vrednosti. Slušao sam o jednom vojniku koji je jednom oficiru ljubazno nudio »pozajmicu bilo koje sume ako želi da potkupi kapetana«. Drugi vojnici su slali velike svote svojim prijateljima. Pre nego što ovo pismo stigne u Englesku mnogi će dijamant, smaragd i nežni biser spokojno i prijatno ispričati svoju priču o osvajanju i pljačkanju Kajzerbaga. *Kako je dobro što lepi pol koga krasi ovo drago kamenje nije video na koji su način ovi blistavi dragulji stečeni ili prizore u kojima je ovo blago nađeno*... Neki od ovih oficira su stekli doslovno *ogromna bogatstva*... U ishabanim sanducima za vojničko odelo može se naći poneka mala kutija za nakit koji vredi koliko *imanja u Škotskoj i Irskoj* i udobne kućice za lov i ribolov u svim krajevima sveta gde ima divljači i gde nailaze lososi«.

Time se, dakle, objašnjava neaktivnost britanske vojske posle osvajanja Laknaua. Dve nedelje posvećene pljački divno su provedene. Oficiri i vojnici odlazili su u grad siromašni i dužni, a vraćali se iznenada obogaćeni. Oni više nisu bili isti ljudi; ipak se očekivalo da će se vratiti svojoj ranijoj dužnosti, da će biti pokorni, mirno poslušni i spremni za napor, oskudicu i borbu. Ali to je isključeno. Vojska koja se raspusti zbog pljačke zauvek se izmeni; ni komanda, ni prestiž generala nikada više od nje ne mogu napraviti ono što je nekad bila.

Slušajte opet g. Rasela:

»Čudno je kako bogatstvo utiče na razvoj nezdravih pogleda, kako pljačka deluje na strasti i kakvu ogromnu štetu u porodici, među najbližim i najmilijim, može da izazove nekoliko kristala ugljenika... Težina ćemera oko pojasa vojnika, punog rupija i mohura[1]) uverava ga da se mogu ostvariti njegovi snovi (o udobnom životu u domovini), te nije ni čudo što negoduje protiv komande »u stroj, u stroj«! Dve bitke, dve novčane nagrade, pljačka dva grada i mnoga uzgredna prisvajanja obogatila su neke od naših ljudi u tolikoj meri da su oni siti vojevanja«.

U vezi sa tim čujemo da je već preko 150 oficira podnelo ostavke ser Kolin Kampbelu, — zaista veoma čudan postupak u vojsci koja se nalazi pred neprijateljem. Takav bi postupak u svakoj drugoj vojsci za 24 časa doveo do degradiranja i drugih najoštrijih kazni. Međutim, pretpostavljamo, u britanskoj vojsci se to smatra kao veoma pristojan akt »oficira i džentlmena«, koji su se iznenada obogatili. Što se tiče običnih vojnika, njihovo ponašanje je drukčije.

---

[1]) Persiski i istočnoindiski zlatan novac = 15 rupija. — Prim. red.

Pljačka izaziva želju za sve većom pljačkom; a ako za tu svrhu više nema indiskog blaga, zašto da se ne pljačka blago britanske vlade? U tom smislu g. Rasel nastavlja:

»Došlo je do sumnjivog prevrtanja dve kare sa blagom koje je sprovodila evropska straža, i tom prilikom je na volšeban način *nestao znatan broj rupija, tako da blagajnici sada više vole da delikatnu dužnost sprovodnika vrše domoroci!*«

Odista, vrlo dobro. Indijac ili sik je disciplinovaniji, manji kradljivac i manji pljačkaš od onog neuporedivog uzora ratnika — britanskog vojnika! Dosada smo, međutim, videli na delu samo pojedince Britance. Bacimo pogled na britansku vojsku koja »pljačka« kao kolektiv:

»Oteta imovina se povećava svakog dana, i računa se da će se njenom prodajom dobiti 600.000 funti. *Tvrdi se da je grad Konpor pun plena iz Laknaua;* kad bi se mogla oceniti šteta koja je pričinjena javnim zgradama, uništavanjem privatne imovine, smanjenjem vrednosti domova i zemljišta i raseljavanjem stanovništva, videlo bi se da je *prestonica Auda pretrpela štetu od nekih* 5 — *6 miliona funti sterlinga*«.

Kalmičke horde Džingis Kana i Tamerlana, koje su napadale gradove kao jata skakavaca i žderale sve pred sobom, bile su prava blagodet prema najezdi ovih hrišćanskih, civilizovanih, viteških i plemenitih britanskih vojnika. Prvi su na svom lutalačkom putu bar brzo prolazili, dok ovi metodični Englezi za sobom uvek dovode i svoje činovnike za zaplenu, koji je pretvaraju u sistem, registruju plen, prodaju ga na javnim dražbama i strogo motre da se britanskom heroizmu ne zakine ni najmanji deo njegove nagrade. Mi ćemo radoznalo motriti kakva će biti sposobnost ove vojske čija je disciplina popustila zbog masovne pljačke u doba kada ratni napori u uslovima velikih vrućina budu zahtevali najstrožu disciplinu.

Međutim, do toga vremena i Indijci moraju biti manje sposobni za regularna borbena dejstva nego što su bili kod Laknaua. Ali, nije stvar u tome. Daleko je važnije da se zna šta će se činiti ako ustanici, pošto pruže otpor, ponovo pomere svoja dejstva na drugo mesto, naprimer, u Radžputanu, koja ni približno nije pokorena. Ser Kolin Kampbel moraće svuda da ostavlja posade, a njegove su se operativne trupe istopile na manje od polovine onih snaga kojima je raspolagao kod Laknaua. Ako bude morao da okupira Rohilkand, koje će mu snage onda ostati za operacije na bojištu? Vrućine su već tu; u junu će kiše svakako prekinuti izvođenje aktivnih operacija i ustanicima dati predaha. Gubici evropskih vojnika od bolesti iz dana u dan će se povećavati od polovine aprila kada nastupi omorina, a mladi vojnici, koji su prošle zime dovedeni u Indiju, postaće žrtve klime u mnogo većem broju nego prekaljeni indiski borci koji su se letos borili pod komandom Haveloka i Vilsona. Rohilkand nije ništa manje presudna tačka nego

Laknau ili Delhi. Istina, ustanak je znatno izgubio sposobnost za vođenje borbe na otvorenom polju, ali je daleko opasniji u svome sadašnjem rascepkanom obliku, koji prisiljava Engleze da iznuravaju svoju vojsku marševima i izlaganjem nevremenu. Pogledajte na mnoge nove centre otpora. Tu je Rohilkand, u kome se okupila masa starih sepoja; tu je severoistočni Aud, s one strane Gogre, gde su Audijci poseli položaje; tu je Kalpi, koji zasada služi kao koncentracisko mesto ustanika iz Bundelkanda. Sasvim je verovatno da ćemo kroz nekoliko nedelja, ako ne i ranije, čuti da su Barejli i Kalpi pali. Pad Barejlija neće imati neki naročiti značaj, ukoliko ne posluži za apsorbovanje gotovo svih, ako ne i celokupnih Kampbelovih raspoloživih snaga, dok će osvajanje grada Kalpija, koji sada ugrožavaju general Uajtlok, koji je doveo svoju kolonu iz Nagpura u Bandu u Bundelkandu, i general Rouz, koji se približava iz Džansija i koji je potukao prethodnicu kalpiskih snaga, imati veći značaj. Padom Kalpija oslobodiće se Kampbelova operaciska osnovica Konpor od jedine opasnosti koja joj preti, i, na taj način, možda, omogućiti mu da donekle popuni svoje operativne snage trupama koje će time biti oslobođene. Ali je veoma sumnjivo da li će biti dovoljno snaga za ma kakve operacije, osim za čišćenja Auda.

Na taj način najjače snage koje je Engleska ikada koncentrisala na jednom mestu u Indiji, sada su opet rasturene na sve strane i imaju više posla nego što mogu uspešno da savladaju. Haranje klime za vreme letnjih vrućina i kiša mora biti strašno; i, bez obzira na moralnu nadmoćnost Evropljana nad Indijcima, sasvim je opravdano postaviti pitanje neće li fizička superiornost Indijaca u podnošenju vrućina i kiša indiskog leta opet postati sredstvo za uništavanje britanskih snaga. Sada se na putu za Indiju nalaze samo malobrojne britanske trupe, a ne postoji namera da se tamo pre jula ili avgusta upute veća pojačanja. Zato Kampbel mora da izdrži sve do oktobra i novembra samo sa snagama kojima raspolaže i koje se naglo osipaju. A šta će biti ako za to vreme pobunjeni Indijci uspeju da dignu ustanak na teritoriji Radžputane i Mahrate? A šta ako se na ustanak dignu i siki, kojih ima 80.000 u britanskoj službi, a koji za sebe prisvajaju svu slavu pobeda i čije raspoloženje nije potpuno naklonjeno Britancima?

U svakom slučaju, izgleda da Britance u Indiji očekuje bar još jedna zimska vojna, koja se ne može voditi bez novih snaga iz Engleske.

III*)

Rat u Indiji postepeno prelazi u onu fazu nepovezanog gerilskog ratovanja na koju smo više puta ukazivali kao na pretstojeću

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5381 od 21 jula 1858 godine.

i najopasniju fazu njegovog razvoja. Posle uzastopnih poraza ustaničkih snaga u pravilnim bitkama i u odbrani gradova i utvrđenih logora, ove snage se postepeno raspadaju u manje grupe od 2—6 ili 8.000 ljudi, koje dejstvuju u izvesnoj meri nezavisno jedna od druge, ali su uvek spremne da se ujedine radi kraćih poduhvata protiv pojedinačnih britanskih odreda koji se mogu iznenada napasti. Napuštanje Barejlija bez borbe, posle odvlačenja operativnih snaga ser K. Kampbela na nekih 80 milja od Laknaua, u ovom pogledu pretstavlja prekretnicu za glavne ustaničke snage; napuštanje Kalpija imalo je takav isti značaj za drugu veliku grupu domorodaca. U oba slučaja, ustanici su napustili poslednju za odbranu sposobnu centralnu operacisku osnovicu, a pošto je time postalo nemoguće vođenje rata svim snagama, oni su otstupili ekscentričnim pravcima, rasturajući se u manje odrede. Ovim pokretnim kolonama nisu potrebni veliki gradovi kao centralne operaciske osnovice. One mogu naći sredstva za život i za ponovnu popunu opreme i ljudstva u raznim oblastima po kojima se kreću, a manja varoš ili veće selo mogu poslužiti za svaku od njih kao centar za reorganizaciju isto tako dobro kao Delhi, Laknau ili Kalpi za veće snage. Ovom promenom rat gubi mnogo od svog interesa; pokreti raznih ustaničkih kolona ne mogu se pratiti u pojedinostima, a izveštaji o njima izgledaju konfuzni; operacije britanskih komandanata u velikoj meri izmiču kritici zbog neizbežne tame koja obavija postavke na kojima se one zasnivaju; uspeh ili neuspeh ostaje jedino merilo, a oni su zaista od svega najvarljiviji.

Sada je već ova neizvesnost u pogledu pokreta ustanika veoma velika. Posle zauzimanja Laknaua oni su otstupili ekscentrično—neki na jugoistok, neki na severoistok, a neki na severozapad. Poslednji su sačinjavali jače snage i njih je Kampbel gonio u Rohilkand. Oni su se prikupili i preformirali u Barejliju, ali su, kad su stigli Britanci, napustili ovo mesto bez otpora i ponovo otstupili u raznim pravcima. Pojedinosti o ovim raznim pravcima povlačenja nisu poznate. Poznato nam je samo toliko da je jedan deo otstupio u pravcu planina na granici Nepala, dok je jedna ili više kolona, kako izgleda, krenula u suprotnom pravcu prema Gangu i Doabu (oblast između Ganga i Džamne). Međutim, tek što je Kampbel zauzeo Barejli, ustanici, koji su se bili povukli u pravcu istoka, spojili su se sa nekim grupama na granici Auda i napali Šahdžahanpur, gde je bila ostavljena jedna mala britanska posada, dok su druge ustaničke kolone hitale u tom pravcu. Na sreću posade, već 11 maja stigao je brigadni general Džons sa pojačanjima i potukao domoroce; međutim, i domoroci su takođe bili ojačani kolonama koje su se prikupljale kod Šahdžahanpura i 15 maja ponovo su opkolili ovu varoš. Toga dana, ostavljajući posadu u Barejliju, general Kampbel je krenuo u pomoć Šahdžahanpuru, ali je tek 24 maja napao ustanike i potisnuo ih, a razne kolone ustanika, koje su sadejstvovale u ovom manevru, opet su se raspršile u razne pravce.

Dok je Kampbel na ovaj način bio zauzet na granicama Rohilkanda, general Houp Grant vodio je svoje trupe tamo-amo po južnom Audu bez ikakvog uspeha, sem gubitaka koje su njegove sopstvene snage pretrpele usled iznuravanja pod žarkim suncem indiskog leta. Ustanici su bili isuviše brzi za njega. Oni su se nalazili na svakom mestu, samo ne tamo gde ih je on tražio, a kada je očekivao da su pred njim, oni su se već odavna bili prebacili u njegovu pozadinu. Dalje niz Gang general Lugard je bio zauzet hajkom na slične utvare u oblasti između Dinapura, Džugdispura i Baksara. Domoroci su ga stalno držali u pokretu i, pošto su ga odvukli od Džugdispura, jednovremeno su izvršili napad na posadu ovog mesta. Lugard se vratio, a jednim telegramom je javljeno da je 26 maja odneo pobedu. Podudarnost između taktike koju primenjuju ovi ustanici i taktike ustanika Auda i kolona Rohilkanda je očigledna. Međutim, teško je da će pobeda koju je izvojevao general Lugard imati neki veći značaj. Takvi odredi mogu podneti mnoge poraze pre no što se demorališu i oslabe.

Tako je celokupna snaga severne Indije sredinom maja napustila borbe velikih razmera, izuzev trupa iz Kalpija. Ova snaga je u relativno kratkom vremenu u ovom gradu organizovala savršenu operacisku bazu; ona je tamo raspolagala namirnicama, barutom i ostalim potrebama u izobilju, većim brojem topova, pa čak i livnicama i fabrikama pušaka. Iako se nalazila na 25 milja od Konpora, Kampbel ju nije uznemiravao; on ju je prosto osmatrao svojim snagama sa Doaba ili sa zapadne obale Džamne. Generali Rouz i Uajtlok su se već duže vremena kretali u pravcu Kalpija; najzad, Rouz je stigao i potukao ustanike u nizu okršaja ispred Kalpija. Za to vreme snage koje su vršile osmatranje sa druge strane Džamne bombardovale su grad i for, tako da su ustanici neočekivano evakuisali i jedno i drugo mesto, razdelivši ovu svoju poslednju veliku grupu na samostalne kolone. Iz primljenih izveštaja ne vidi se jasno koje su puteve izabrale; poznato nam je jedino da su se neke uputile ka Doabu, a druge u pravcu Gvaliora.

Na taj način, u čitavoj oblasti od Himalaja do Bihara i Vindja Planine i od Gvaliora i Delhija pa do Džorukpora i Dinapura vrve aktivne ustaničke bande, koje su u izvesnoj meri organizovane na osnovu iskustava dvanaestomesečnog ratovanja i ohrabrene neodlučnim karakterom čitavog niza poraza i neznatnim prednostima koje su Englezi stekli. Istina, oteta su im sva utvrđenja i operaciski centri; izgubili su najveći deo svojih namirnica, opreme i artiljerije, a svi važniji gradovi nalaze se u rukama neprijatelja. Ali, s druge strane, u celoj ovoj ogromnoj oblasti Britanci ne drže u svojim rukama ništa osim gradova, a od otvorenog prostranstva samo onu tačku na kojoj se slučajno nađu njihove pokretne kolone; oni su prisiljeni da svoje okretne neprijatelje gone bez nade da će ih ikada dostići, a potreba im nalaže da vode ovaj način uznemirava-

jućeg ratovanja za vreme najtežeg godišnjeg doba. Indijac domorodac može relativno lako da podnosi podnevnu žegu svoga leta, dok za svakog Evropejca i najmanje izlaganje sunčevim zracima znači skoro sigurnu smrt; u ovom godišnjem dobu Indijac može da maršuje 40 milja, dok je 10 milja dovoljno da obori njegovog severnog protivnika; čak su i vruće kiše i baruštine džungle za njega srazmerno bezopasne, dok svaki napor koji ulaže Evropejac za vreme kišne sezone ili u oblastima baruština neizostavno prati dizenterija, kolera i groznica. Nemamo podrobnih izveštaja o zdravstvenom stanju britanske vojske; ali na osnovu uporednog broja slučajeva sunčanice i žrtava palih od neprijateljskog oružja u redovima Rouzove armije, prema podacima iz kojih se vidi da je posada Laknaua bolešljiva, da je 38 puk, kad je prošle jeseni stigao, imao preko 1.000, a da sada broji jedva 550 ljudi, i iz drugih pokazatelja, možemo izvesti zaključak da je letnja vrućina u toku aprila i maja učinila svoje kod novopridošlog ljudstva i mladića koji su smenili prekaljene stare indiske vojnike iz prošlogodišnjeg pohoda. Sa ljudstvom kojim raspolaže, Kampbel ne može vršiti usiljene marševe, kao Havelok, niti opsadu za vreme kišne sezone, kao onu kod Delhija. I mada britanska vlada opet upućuje jaka pojačanja, sumnjivo je da li će ona biti dovoljna da nadoknade gubitke i rashode letošnjeg ratovanja protiv neprijatelja koji neće da primi borbu sa Britancima, sem kada se radi o uslovima koji su za njega najpovoljniji.

Ustaničko ratovanje sada počinje da prima karakter borbi Beduina u Alžiru protiv Francuza, s tom razlikom što Indijci ni približno nisu onako fanatični i što oni ne pripadaju naciji konjanika. Ovo poslednje ima veliki značaj u ravnoj zemlji ogromnih razmera. Među njima se nalazi veliki broj muhamedanaca koji bi bili dobri neregularni konjanici; ipak se glavni konjanički narodi Indije još nisu priključili ustanku. Pešadija pretstavlja snagu njihove vojske, a pošto ovaj rod vojske nije podesan za borbu sa Englezima na otvorenom polju to on postaje kočnica u gerilskom ratovanju u ravnici, jer neregularna konjica na takvoj teritoriji pretstavlja srž pokretnog, gerilskog ratovanja. Ostaje da se vidi u kojoj se meri može popraviti ovaj nedostatak za vreme prekida dejstava na što će Englezi biti prinuđeni za vreme kiša. Ovaj prekid će, uostalom, dati domorocima priliku da se reorganizuju i da popune svoje snage. Pored organizovanja konjice, ovde postoje još dva važna pitanja. Čim nastupi hladno vreme, neće biti dovoljno samo gerilsko ratovanje. Da bi se Englezi angažovali dok traje hladna sezona, potrebni su operaciski centri, namirnice i oprema, artiljerija, utvrđeni logori ili gradovi, inače gerilsko ratovanje može da se ugasi pre nego što ga iduće leto ponovo oživi. Izgleda da je od svih provincija Gvalior najpogodnija oblast, samo ako su ga ustanici stvarno već zauzeli. Drugo, sudbina ustanka zavisi od toga da li je on u stanju da se širi. Ako raštrkane kolone ne uspeju da se prebace iz Rohilkanda u Radžputanu i Mahratsku Oblast i ako se pokret ograniči na severnu

centralnu oblast, onda će iduća zima, bez svake sumnje, biti dovoljna da se bande rasprše i pretvore u odmetnike koji će među stanovništvom biti omraženiji čak i od belih osvajača.

IV*)

Operacije u Indiji su gotovo potpuno obustavljene za vreme žarkih i kišovitih letnjih meseci. Pošto je snažnim naporima u početku leta obezbedio sve važnije pozicije u Audu i Rohilkandu, ser Kolin Kampbel je vrlo mudro povukao svoje trupe u kantonmane, prepuštajući otvorene oblasti ustanicima i ograničavajući svoje napore na održavanje svojih komunikacija. Jedina interesantna epizoda za ovo vreme u Audu bila je ekspedicija ser Houp Granta u Šahgung radi oslobođenja domorodačkog poglavice Maun Singa, koji se, posle prilično dugog ustezanja i kolebanja, nedavno pomirio sa Britancima, i koga su u poslednje vreme blokirali njegovi raniji domorodački saveznici. Ekspedicija se pokazala kao jednostavna vojna šetnja, iako je izazvala velike gubitke Britanaca od sunčanice i kolere. Domoroci su se razbežali bez borbe, a Maun Sing se priključio Britancima. Lak uspeh ove ekspedicije, iako ne može služiti kao nagoveštaj za isto tako lako potčinjavanje celog Auda, ipak pokazuje da je duh ustanika sasvim pao. Ako je bilo u interesu Britanaca da odahnu za vreme vrućina, isto tako je bilo u interesu ustanika da ih uznemiravaju koliko dog je više moguće. Međutim, umesto organizovanja aktivnih gerilskih dejstava, presecanja komunikacija između gradova koje drži neprijatelj, umesto vrebanja manjih odreda iz zaseda, ometanja snabdevanja stočnom hranom i onemogućavanja snabdevanja namirnicama, bez kojih nijedan veći grad u britanskim rukama ne bi mogao opstati — umesto svega toga, domoroci su se zadovoljili prikupljanjem poreza i uživanjem u dokolici koju su im pružili protivnici. Još gore, oni su se, izgleda, i međusobno koškali. Oni, isto tako, izgleda nisu iskoristili nekoliko mirnih nedelja za reorganizaciju svojih snaga, za popunu svojih zaliha hrane i municije i za nadoknađivanje izgubljene artiljerije. Bezglavo bežanje iz Šahgunga pokazuje još veće otsustvo pouzdanja u sebe i u svoje rukovodstvo nego ijedan raniji poraz. Za to vreme vodi se tajna prepiska između većine poglavica i britanske vlade, koja je, najzad, uvidela da se ne isplati prisvajati sve zemlje Auda, i koja je zbog toga spremna da ih ponovo vrati ranijim vlasnicima pod razumnim uslovima. Na taj način, pošto je sada van svake sumnje da će Britanci postići konačan uspeh, ustanak u Audu nagoveštava da će postepeno odumreti i da neće proći kroz fazu aktivnog gerilskog ratovanja. Čim većina zemljoposednika postigne sporazum sa Britancima, ustanički delovi će se raspasti, tako da će oni koji imaju

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5443 od 1 oktobra 1858 godine.

razloga da se plaše vlade postati odmetnici, u čijem će hvatanju seljaštvo rado učestvovati.

Izgleda da džugdispurske džungle u jugozapadnom delu Auda pružaju pogodno tle za skupljanje ovih odmetnika. Ove neprohodne šume bambusa i šipražja nalaze se u rukama jedne grupe ustanika pod komandom Omar Singa, koji pokazuje nešto više aktivnosti i poznavanja gerilskog ratovanja; u svakom slučaju, on napada Engleze kad god mu se pruži prilika umesto da mirno čeka da oni njega napadnu. Ako mu se, kao što se i strahuje, pridruži deo audskih ustanika pre nego što bude isteran iz ovog utvrđenja, Britanci se mogu nadati težim zadacima od onih što su imali u poslednje vreme. Ove džungle već skoro osam meseci služe kao utočište ustaničkih grupa koje su stvorile veliku nesigurnost na glavnoj britanskoj komunikaciji, tj. na važnom kolskom putu (Grand Trush Road) koji vódi iz Kalkute za Alahabad.

General Roberts i pukovnik Holms i dalje gone gvaliorske ustanike u Zapadnoj Indiji. Za vreme zauzimanja Gvaliora bilo je važno pitanje: u kome će se pravcu povući otstupajuća vojska, jer je tada izgledalo da su cela oblast Mahrate i deo Radžputane spremni za ustanak, čim bi dovoljno jake snage regularnih trupa stigle tamo za obrazovanje njegovog jezgra. Otstupanje gvaliorskih snaga u jugozapadnom pravcu činilo se tada kao najverovatniji manevar za ostvarenje toga cilja. Ali, iz razloga koje na osnovu raspoloživih podataka ne možemo otkriti, ustanici su izabrali severozapadni pravac. Oni su se uputili ka Džajpuru, a odatle povrnuli na jug prema Udajpuru, nastojeći da se dočepaju druma koji vodi u oblast Mahrate. Međutim, ovi zaobilazni marševi omogućili su generalu Robertsu da ih stigne i bez velikih napora potpuno potuče. Njihovi ostaci, bez topova i municije, dezorganizovani i bez autoritativnog rukovodstva, ne pretstavljaju ljude koji su u stanju da podignu nove ustanke. Naprotiv, izgleda da su ogromne količine opljačkanog plena, koji nose sobom i koji koči sve njihove pokrete, već privukle pohlepnost seljaka. Oni ubijaju svakog zaostalog sepoja i uzimaju sa njega njegovo breme zlatnih mohura. Ako je već došlo do toga, onda general Roberts može bezbrižno prepustiti seoskom stanovništvu da konačno rasprši te sepoje. Pljačkanje Sindijahovog blaga, koje su izvršile njegove vlastite trupe, spašće Britance od ponovnog ustanka u oblasti koja je opasnija od Hindustana, jer bi ustanak u oblasti Mahrate stavio Bombajsku vojsku na prilično tešku probu.

U okolini Gvaliora došlo je do nove pobune. Mali Sindijahov vazal Maung Sing (ne radi se o Maung Singu iz Auda) priključio se ustanicima i dočepao se male tvrđave Paori. Međutim, Britanci su već opkolili ovo mesto, te će svakako uskoro pasti.

Za to vreme osvojene oblasti postepeno se smiruju. Govori se da je ser Dž. Lorens tako potpuno umirio okolinu Delhija da se Evropljanin nenaoružan i bez pratnje može po njoj kretati bez

ikakve opasnosti. Tajna se sastoji u tome što je stanovništvo svakog sela bilo učinjeno kolektivno odgovornim za sve zločine i nasilja koji bi se desili na njihovom području; zatim u tome što je organizovana vojna policija, a pre svega, što se ubrzana sudska procedura prekoga suda, koja tako čudno impresionira orijentalce, svuda nalazi u punom jeku. Pa ipak, izgleda da ovaj uspeh pretstavlja izuzetak, jer se ništa slično ne čuje ni iz jedne druge oblasti. Potpuno smirenje Rohilkanda i Auda, Bundelkanda i mnogih drugih velikih pokrajina zahtevaće još veoma mnogo vremena i zadavaće mnogo posla britanskim trupama i prekim sudovima.

Ali, dok ustanak Hindustana postepeno odumire i prima razmere koje ga lišavaju skoro svakog vojnog značaja, dotle se na velikoj udaljenosti, na krajnjim granicama Avganistana, odigrao događaj koji je bremenit slutnjama budućih teškoća. Među nekoliko pukova sika u Dere Ismail Kanu otkrivena je zavera koja je imala za cilj ubijanje njihovih oficira i podizanje ustanka protiv Britanaca. U kojoj je meri bila razgranata ova zavera teško je reći. Možda se radilo samo o jednoj aferi lokalnog značaja, aferi koja je ponikla u jednoj posebnoj grupi sika, ali nismo u stanju da to tvrdimo. U svakom slučaju, radi se o veoma opasnom simptomu. Danas se u britanskoj službi nalazi skoro 100.000 sika, a nama je već poznato koliko su drski; danas se, po njihovim rečima, bore za Britance, a sutra mogu biti protiv njih, onako kako je to bogu ugodno. Hrabri, strastveni i nepostojani, oni su podložniji iznenadnim i neočekivanim nagonima više od ostalih orijentalaca. Ako bi među njima došlo do ozbiljne pobune, pred Britance bi se odista postavio težak zadatak. Siki su oduvek bili najstrašniji protivnici Britanaca od svih domorodaca u Indiji; oni su bili obrazovali relativno snažno carstvo; oni pripadaju jednoj posebnoj bramanskoj sekti i gaje isto tako veliku mržnju prema Indijcima kao i prema muslimanima. Sada su morali uvideti da je britanska »vladavina« u najvećoj opasnosti; oni su mnogo doprineli za njeno obnavljanje, i čak su ubeđeni da je njihov doprinos bio odlučujući. Nije li potpuno prirodno da će se kod njih roditi ideja da je došlo vreme da se britanska vladavina zameni vladavinom sika i da car sika zavlada Indijom od Delhija do Kalkute? Možda ova misao kod njih nije još ni izdaleka sazrela, možda su tako vešto raspoređeni po vojnim jedinicama da stoje u ravnoteži sa Evropljanima, tako da bi se svaki ustanak mogao lako ugušiti; ali mi pretpostavljamo da svakome ko je čitao opise o držanju sika posle Delhija i Laknaua mora biti jasno da kod njih postoji ta ideja.

Ipak, zasada, Britanci su opet osvojili Indiju. Izgleda da veliki ustanak, do kojeg je došlo na potstrek pobune Bengalske vojske, stvarno izumire. Ali ovo ponovno osvajanje Indije nije pojačalo uticaj Engleza na shvatanja indiskog naroda. Okrutne odmazde koje su vršile britanske trupe, potsticane preuveličavanim i lažnim vestima o zločinstvima koja su pripisivana domorocima, i pokušaj kon-

fiskovanja kraljevine Auda na veliko i na malo, nisu stvorili naročite simpatije prema pobediocima. Naprotiv, oni sami priznaju da je urođena mržnja i Indijaca i muslimana prema hrišćanima — uljezima danas jača nego ikada ranije. Koliko god je sada nemoćna ova mržnja, ona ipak nije bez svoga značaja i važnosti dokle god se nad Sikiskim Pendžabom viju oblaci puni pretnje. A to nije sve. Dve velike aziske sile, Engleska i Rusija, već sada drže jednu tačku između Sibira i Indije gde se engleski i ruski interesi nužno moraju sukobiti. Ta tačka je Peking. Odatle će se uskoro prema zapadu povući linija širinom Aziskog kontinenta na kojoj će se ovaj sukob interesa stalno ispoljavati. Verovatno nije daleko vreme kada će se »sepoj i kozak sresti na ravnicama Oksusa«[1]), a ako do toga dođe, onda će antibritanski gnev 150.000 domorodaca Indije biti predmet o kome treba ozbiljno razmišljati.

[1]) Amu Darja. — Prim. red.

NOVA EKSPEDICIJA ENGLEZA U KINU*)

Ako spor s Kinezima, za koji je Englezima pošlo za rukom da nađu povod, bude doveden do krajnosti, može se očekivati da će se završiti novom vojnom pomorskom ekspedicijom, sličnom onoj koja je bila preduzeta 1841—1842 godine povodom spora zbog opijuma.[1]) Lak uspeh, s kakvim su Englezi tada iznudili od Kineza ogromnu sumu srebra, u stanju je da uvuče u nov eksperiment takvu vrstu naroda koji nije, i pored svega svoga negodovanja protiv *naših*[2]) gusarskih sklonosti, manje od nas sačuvao priličnu dozu onog razbojničkog, gusarskog duha kojim su se odlikovali naši zajednički preci XVI i XVII veka. Ipak, znatne promene koje su se dogodile u Kini od vremena poslednjeg uspešnog pljačkaškog napada u interesu trgovine opijumom, jako primoravaju da se sumnja u to da li bi slična ekspedicija u sadašnje vreme dala koliko-toliko sličan

*) Napisano na engleskom jeziku početkom aprila 1857 godine. Prvi put štampano u *New York Daily Tribune*-u od 17 aprila 1857 godine.

[1]) Radi se o osvajačkom ratu Engleske protiv Kine 1839—1842 godine. Kao povod za napad engleskih kolonizatora na Kinu poslužile su mere koje je kineska vlada preduzela protiv krijumčarenja opijuma od strane Engleza. Otuda i naziv: Prvi opijumski rat. Koristeći slabost vladajuće feudalne mandžurske dinastije u Kini i vojnu i tehničku zaostalost Kine, kolonizatori su blokirali kineske luke i primorske gradove. 1842 godine vojno-pomorske engleske snage su, zauzevši Šangaj i ušće Jangcea (Jangcekjanga) 19 juna 1842, i krenuvši uz reku, počele da prodiru u unutrašnjost Kine. U avgustu iste godine engleski brodovi su se približili Nankingu. Carska vlada je bila prinuđena da potpiše ropski Nankinški ugovor po kome je Englezima dozvoljeno da vrše trgovinu oslobođenu carine u pet luka i dato im pravo na povlastice i privilegije u Kini, a da Kina plati ogromnu ratnu otštetu. Osvajačka ekspedicija engleskih kolonizatora poslužila je kao signal za pretvaranje Kine u objekt kolonijalne ekspanzije buržoazije i drugih evropskih država, kao i SAD. — Prim. red.

[2]) Članak je bio namenjen američkim čitaocima. — Prim. red.

rezultat. Nova ekspedicija, kao i prva 1841—1842 godine, nesumnjivo će kao polaznu tačku imati ostrvo Hongkong. Prva ekspedicija je bila preduzeta sa eskadrom: od 2 broda sa 74 topa, 8 fregata, velikog broja korveta i jedrenjaka, 12 parobroda i 40 transportnih brodova, sa odredom vojske, čije je brojno stanje, uključujući mornaričko-desantnu pešadiju, iznosilo 15.000 ljudi. Nova ekspedicija će teško biti preduzeta sa manjim snagama; neka zapažanja koja imamo nameru da izložimo, ukazuju čak na to da se spremaju da je preduzmu znatno većim snagama.

Ekspedicija 1841—1842 godine otplovila je iz Hongkonga 21 avgusta 1841; ona je najpre zauzela Amoj, a zatim 1 oktobra ostrvo Čušan, koje je pretvorila u bazu za dalje operacije. Cilj ovih operacija bio je da se uđe u veliku centralnu reku Jangce i da se prodre uz nju do grada Nankinga, na daljini oko 200 milja od njenog ušća. Reka Jangce deli Kinu na dve potpuno različite oblasti — severnu i južnu. Približno na 40 milja nizvodno od Nankinga veliku reku preseca Veliki Kanal, koji služi za održavanje trgovačkih veza između severnih i južnih provincija. Operaciski plan je bio zasnovan na shvatanju da će zauzimanje toga važnog puta biti kobno za Peking i da će prinuditi cara da odmah zaključi mir. Engleske vojne snage, pod komandom Henri Potingera, pojavile su se 13 juna pod Vusungom na ulazu u malu istoimenu reku, koja teče s juga i uliva se u deltu Jangcea, blizu njegovog ušća u Žuto More. Ušće reke Vusunga obrazuje luku Šangaja koji se nalazi nešto uzvodnije. Obale Vusunga bile su branjene baterijama, koje su, ipak, bile bez muke zauzete na juriš. Zatim se jedna napadna kolona uputila k Šangaju, koji se predao bez ikakvog otpora. Englezi skoro nisu ni naišli na otpor mirnih i plašljivih stanovnika na obalama Jangcea koji su posle dugog, skoro dvestogodišnjeg mira, sada preživljavali svoje prvo ratno iskustvo, ali su ušće reke i prilazi ka njoj s mora, kako se to pokazalo, pretstavljali ogromne teškoće. Široko ušće Jangcea spaja se sa morem između obala upola pokrivenih muljem; njega je jedva moguće razlikovati, pošto more na dužini od nekoliko liga[3]) ima prljavožutu boju, po kojoj je i dobilo ime. Brodovi koji nameravaju da uđu u Jangce moraju se oprezno kretati duž južne obale, mereći čitavo vreme dubinu specijalnim dubinomerom, da bi se izbegli veći plićaci koji preprečavaju prilaze. Ti plićaci se protežu od ušća pa uzvodno sve do kraja velikog ostrva Cunminga, koje leži usred ušća i deli ga na dva rukava (kanala). Uzvodno od toga ostrva, koje se proteže oko 30 milja u dužini, obale se počinju dizati nad vodom, ali korito reke postaje veoma krivudavo. Plima dostiže Čenčjang, koji leži skoro na pola puta od Nankinga, i ono što je do tog mesta pretstavljalo široko ušće ili morski zaliv, odatle počinje za brodove koji plove uz reku dobijati karakter reke. Pre no što je do-

[3]) Liga je mera za dužinu koja iznosi nešto više od 4.500 metara. — Prim. red.

stigla ovu tačku, engleska flota je morala naići na ozbiljne prepreke. Trebalo joj je 15 dana da pređe 80 milja od sidrišta do Cušana. Blizu ostrva Cunminga nekoliko velikih brodova se nasukalo, ali im je, blagodareći plimi, pošlo za rukom da se podignu. Pošto su savladali ove prepreke i prišli gradu Čenčjangu, Englezi su se morali uveriti da tatarsko-kineskim vojnicima, iako nisu vladali vojnom veštinom, ipak nimalo nije nedostajalo ni hrabrosti ni oduševljenja. Ovi tatarski vojnici, kojih je bilo svega 1.500 ljudi, borili su se sa očajničkom hrabrošću, i bili su pobijeni svi do jednoga. Pre no što su stupili u borbu, oni su, kao da su predosećali njen ishod, zadavili ili podavili u vodi svoje žene i decu; docnije je mnogo leševa bilo izvađeno iz bunara u koje su bili bačeni. Videći da je bitka izgubljena, glavnokomandujući je zapalio svoju kuću i sam u njoj izgoreo u plamenu. Englezi su u napadu izgubili 185 ljudi i za taj gubitak se osvetili užasnim zverstvima prilikom pljačkanja grada, jer su vodili rat sa zverskom surovošću, koja potpuno odgovara krijumčarskoj pohlepnosti koja je taj rat i izazvala. Da su napadači svuda nailazili na takav otpor, oni ne bi stigli do Nankinga. Ali to se nije dogodilo. Grad Kuačou, na suprotnoj strani reke, predao se i platio otkup od 3 miliona dolara, koje su engleski morski gusari, naravno, s punim zadovoljstvom strpali u džep.

Iznad te tačke rečni rukav je dubok preko 55 m, i rečno korito je pogodno za plovidbu, ali je ponegde brzina toka veoma velika, ne manja od 6 do 7 milja na čas. Ipak, ništa nije moglo zadržati kretanje bojnih brodova uz reku ka Nankingu, pod čijim su zidinama Englezi 9 avgusta, najzad, bacili sidro. Postignuti rezultat potpuno je odgovarao očekivanjima. Car je, 29 avgusta, iz straha morao da potpiše ugovor; tobožnje narušavanje toga ugovora sada se i ističe kao povod za nove zahteve koji prete novim ratom.

Ako taj rat stvarno otpočne[4]), verovatno će ga voditi na sličan način kao i prvi. Ali postoje ozbiljni razlozi zbog kojih Englezi ne mogu očekivati isti takav lak uspeh. Kinezi nisu izgubili iskustvo koje su stekli u prošlom ratu. U nedavnim vojnim operacijama na reci Kantonu oni su pokazali toliko poboljšanu tehniku artiljeriskog

[4]) U oktobru 1856 godine engleski kolonizatori su ponovo počeli ratna dejstva protiv Kine. Povod za njih je bio taj što su kineske vlasti uzaptile kineski krijumčarski brod koji je plovio pod engleskom zastavom. Englezi su iskoristili ovu okolnost kao izgovor da Kini postave drske zahteve potkrepljene varvarskim bombardovanjem Kantona. Uproleće 1857 godine, kada je Engels pisao ovaj članak, iz Engleske je u Kinu bila upućena vojna eskadra s desantom, ali je nacionalni ustanak u Indiji sprečio Engleze da tamo iskrcaju ove trupe. Operacije protiv Kine bile su privremeno prekinute, ali su ujesen iste godine engleski kolonizatori, kojima su se pridružili i francuski, obnovili taj pljačkaški (Drugi opijumski) rat. Zauzimanje Kantona i pojava anglo-francuske flote uproleće 1858 godine na prilazima Tjencinu primoralo je cara da potpiše neravnopravni Tjencinški mirovni ugovor, koji su uskoro zatim verolomno prekršili sami Englezi i Francuzi. Oni su 1860 godine nametnuli Kini, posle novog rata (Treći opijumski rat), još teže uslove mira (Pekinški ugovor koji je Kinu stvarno pretvorio u polukolonijalnu zemlju). — Prim. red.

gađanja i veštinu odbrane, da se pojavljuje sumnja u to da li se među njima ne nalaze Evropljani. U svim praktičnim stvarima — a rat je osobito praktična stvar — Kinezi daleko prevazilaze sve istočne narode i nesumnjivo je da će Englezi u vojnom pogledu naći u njima sposobne učenike. Dalje, prilikom napredovanja uz Jangce Englezi će, veoma verovatno, naići na veštačke prepreke, na koje, izgleda, nisu nailazili prošli put. No, osim toga — a to je najozbiljniji razlog — drugo zauzimanje Nankinga teško da će uliti raniji strah i uznemirenost carskom dvoru u Pekingu. Evo već niz godina kako se Nanking i znatan deo njegove oblasti nalaze u rukama ustanika[5]), i kako se u njemu nalazi čak i glavna komanda jednog ili čak i nekoliko njihovih vođa; u takvim uslovima njegovo zauzimanje od strane Engleza može se pokazati caru pre prijatnim nego neugodnim. Oni će mu pre učiniti uslugu ako proteraju ustanike iz grada, čije će držanje za njih same biti težak, bespokojan i opasan posao, i koji, kako je nedavno iskustvo pokazalo, može držati neprijateljska snaga, a da se neposredno ne stvore kobne posledice za Peking ili carsku vlast.

[5]) 1851 godine u Kini se razvio široki antifeudalni seljački oslobodilački pokret, tzv. Tajpinski ustanak. Počeo je na jugu, u provinciji Kuangsi, a zatim se raširio u centralnim rejonima i zahvatio skoro sve oblasti donjeg i srednjeg toka Jangcea. 1853 godine ustanička vojska je ovladala Nankingom koji je pretvoren u prestonicu tajpinske države. Nanking je postao rezidencija »cara nebeskog«, koji se formalno smatrao poglavarom tajpinske države, ali koji stvarno u toj državi, organizovanoj na demokratskim načelima, nije imao nikakve značajnije vlasti. Međutim u vreme kad je Engels pisao ovaj članak u seljačkoj tajpinskoj državi je ojačao proces odvajanja eksploatatorskog rukovodstva koje je slabilo snagu pokreta. Ovaj ustanak su s izvanrednom surovošću ugušile 1869 godine trupe engleskih, francuskih i američkih intervencionista i kaznena vojska mandžurske dinastije. — Prim. red.

PERSIJA I KINA*)

Tek što su završili jedan rat u Aziji[1]), Englezi otpočinju drugi. Otpor koji su pružali Persijanci, i onaj koji još i sada pružaju Kinezi britanskom upadu, pretstavlja kontrast dostojan naše pažnje. U Persiji je evropski sistem vojne organizacije bio nakalemljen na azijatsko varvarstvo; u Kini se raspadajuća polucivilizacija najstarije

*) Napisano na engleskom jeziku oko 20 maja 1857 godine. Prvi put štampano u *New York Daily Tribune*-u, 5 juna 1857 godine.

[1]) Radi se o ratu Engleske s Iranom 1856—1857 godine. Pokušaj Iranske vlade da zauzme deo avganistanske teritorije (Gerat) iskoristili su Englezi za oružanu intervenciju, sa ciljem da porobe i Iran i Avganistan, pod izgovorom »odbrane« Avganistana. Ujesen 1856 godine engleske trupe su otpočele dejstva i ubrzo zauzele luku Bušir u Persiskom Moru, a u martu 1857 godine i drugi iranski grad — Mohameru (Koramsar). Međutim, ustanak koji je u Indiji počeo protiv engleske vladavine potstakao je englesku vladu da požuri sa zaključenjem mira s Iranom (marta 1857) i da evakuiše svoje trupe, ne ostvarivši u potpunosti svoje kolonizatorske planove.

države u svetu bori s Evropljanima svojim sopstvenim sredstvima. Persija je bila do nogu potučena, dok je rastrojena, polupropala Kina umela naći sistem otpora koji će, ako bude dosledno sproveden do kraja, onemogućiti da se ponovi trijumfalni put Prvog anglo-kineskog rata.

Persija se nalazila u sličnom stanju kao i Turska za vreme rata sa Rusijom 1828—1829 godine. Engleski, francuski i ruski oficiri su redom pokušavali da organizuju persisku vojsku. Jedan sistem zamenjivao je drugi, i svaki se redom rušio, blagodareći zavisti, intrigama, neznanju, gramzivosti i podmitljivosti istočnih ljudi koje su ti sistemi trebali da pretvore u evropske oficire i vojnike. Novoj regularnoj vojsci se nijedanput nije pružila prilika da na bojištu proveri svoju organizaciju i snagu. Svi njeni podvizi su se ograničavali na nekoliko pohoda protiv Kurda, Turkmena i Avganistanaca, kada je služila kao jezgro ili rezerva za mnogobrojnu persisku neregularnu konjicu. Ova konjica se uglavnom i borila, dok su regularne jedinice bile dužne da dejstvuju na neprijatelja demonstrativnim efektom svoga, po spoljašnjem izgledu, strašnog borbenog poretka. No, evo, najzad je izbio rat s Engleskom.

Englezi su napali Bušir, gde su naišli na hrabar, ali bezuspešan otpor. Međutim, u Buširu su se borile neregularne jedinice, sastavljene od neredovno regrutovanih Persijanaca i Arabljana, stanovnika primorja. Regularne jedinice bile su tada još u toku koncentracije, približno na 60 km otstojanja, na planinskom zemljištu. Najzad, one su krenule napred. Anglo-indiske trupe su ih srele na pola puta i, mada su Persijanci koristili svoju artiljeriju s velikim pouzdanjem i postrojili karu prema svim pravilima ratne veštine, juriš jednog jedinog indiskog konjičkog puka zbrisao je s bojišta čitavu persisku vojsku, kako gardu, tako i liniske pukove. Da bi se shvatilo kakva se važnost pridaje toj indiskoj regularnoj konjici u sopstvenoj indiskoj vojsci, dovoljno je pozvati se na knjigu kapetana Nolana, koja je posvećena toj temi. Anglo-indiski oficiri smatraju indisku regularnu konjicu više nego beskorisnom i znatno slabijom od anglo-indiske neregularne konjice. Kapetan Nolan ne može navesti nijedan boj u kome se ona pokazala na visini. A, ipak, 600 takvih vojnika poteralo je pred sobom 10.000 Persijanaca. Strah, koji je zahvatio persiske regularne trupe, bio je tako jak da one otada nigde i nijedanput nisu pružile otpor Englezima, izuzev jedino artiljerije. Kod Mohamere su se nalazile van opasnosti, poveravajući artiljeriji da štiti obalske baterije, a udaljile su se čim su obalske baterije bile ućutkane. A kada su Englezi za vreme jednog izviđanja iskrcali 300 strelaca i 50 neregularnih konjanika, čitava persiska vojska je otstupila, ostavljajući komoru, zalihe hrane i topove — samovolji ne pobedilaca, jer se takvim ne mogu nazvati, već zavojevača.

Uostalom, sve to još ne daje razloga da se Persijanci žigošu kao nacija kukavica, i ne svedoči o tome da istočni narodi ne mogu

naučiti evropsku taktiku. Rusko-turski ratovi 1806—1812 i 1828—1829 godine[2]) daju veliki broj takvih primera. Glavni otpor Rusima pružale su neregularne trupe, prikupljene u utvrđenim gradovima i planinskim oblastima; a regularne trupe, ma gde bi se pojavile na otvorenom polju, odmah bi trpele poraze i vrlo često bi bežale već na prvi pucanj. Međutim, ne više od jedne čete neregularnih Albanaca u klancu kod Varne u toku čitavih nedelja se uspešno suprotstavljalo ruskim opsadnim dejstvima. Ali je regularna turska vojska već u poslednjem ratu[3]) tukla Ruse u svakoj posebnoj borbi, od Oltenice i Četatea do Karsa i Ingura.[4])

Stvar je u tome što se uvođenje evropske vojne organizacije kod varvarskih naroda još ni izbliza ne može smatrati završenim posle podele nove vojske na jedinice i posle njenog opremanja i muštranja po evropskom uzoru. Sve je to samo prvi korak. Takođe nije dovoljno uvesti kakvo bilo evropsko vojno pravilo, jer ono ne obezbeđuje stvaranje evropske discipline više nego zbornik pravila evropskog drila koji bi sam po sebi doveo do evropske taktike i strategije. Glavna stvar i u isto vreme glavna teškoća jeste stvaranje oficirskog i podoficirskog kadra, vaspitanog na osnovu najnovijeg evropskog sistema, potpuno oslobođenog od nacionalnih predrasuda i preživelih vojnih pogleda i sposobnog da udahne život u nove jedinice. Za sve to treba dugo vremena i sigurno će se naići na najuporniji otpor istočnjačkog neznalaštva, kolebljivosti, predrasuda, varljive sudbine i favorizovanja karakterističnih za dvorove na

[2]) *Rusko-turski rat 1806—1812 godine* su otpočele vladajuće turske klase potstaknute agentima Napoleonove Francuske. Zaključivši mir s Rusijom 1807 godine, Napoleon je ipak bio prinuđen da formalno prekine pomoć Turskoj, koja je i dotada trpela poraze od ruskih trupa koje su zauzele Vlašku i Moldaviju. 1811 godine za komandanta Moldavske armije došao je Kutuzov, koji je težio da izbaci Tursku iz rata do početka pripremane Napoleonove najezde na Rusiju. Borbena dejstva koja je preduzeo u tom cilju dovela su do okruženja i poraza 40.000 turskih vojnika na obalama Dunava u rejonu Slobodže, tako da je Turska bila prinuđena da zaključi Bukureški mir (u maju 1812 godine) i da ustupi Besaribiju Rusiji. — Prim. red.

[3]) Tj. u Krimskom ratu. — Prim. red.

[4]) Ovo objašnjenje sadrži netačnost koja verovatno potiče od nepravilnog interpretiranja toka borbenih dejstava za vreme Krimskog rata od strane zapadnoevropske štampe. Kod *Oltenice* je u početnom periodu Krimskog rata, 4 novembra 1853 godine, došlo do sukoba između turskih jedinica koje su prešle na levu obalu Dunava i ruskih trupa koje su ih napale. Ovaj napad nije uspeo uglavnom zato što je bespomoćni i neodlučni komandant Danenberg ostavio napadne trupe bez rezerve i što je u odlučujućem momentu izdao naređenje za otstupanje. Ipak su se i turske jedinice uskoro posle toga same morale vratiti na desnu obalu Dunava. Kod *Četatea* (selo u Rumuniji) je 6 januara 1854 godine napad 18.000 turskih vojnika odbio mali odred ruskih trupa, koji se, otstupivši u početku na drugu odbranbenu liniju, vešto utvrdio, bez obzira na veoma jak pritisak Turaka i velike gubitke pretrpljene u otstupanju. Pošto je zatim dobio pojačanje, odred je prešao u napad i prinudio protivnika na povlačenje. Još neuspešnija su bila dejstva turske vojske protiv ruskih trupa na Kavkaskom vojištu, naročito u rejonu *Karsa* i na suhumiskom otseku u rejonu reke *Ingur* (vidi Engelsov članak »Rat u Aziji« na str. 145 ove knjige). — Prim. red.

istoku. Sultani i šahovi su odveć skloni da smatraju svoje vojske pripremljenim za sve na svetu ako vojnici umeju defilovati na paradi, ako znaju okretanje i razvijanje i postrojavanje u kolone, ne praveći pri tome očajnu zbrku. Što se pak tiče vojnih škola, njihovi plodovi zru toliko sporo da se, pri labavosti istočnih vlada, jedva može očekivati da će ti plodovi ikada sazreti. Čak i u Turskoj je broj obučenih oficira veoma neznatan, te turska vojska ne bi mogla ništa učiniti u poslednjem ratu bez mnogobrojnih renegata[5]) i evropskih oficira u njenim redovima.

Artiljerija je jedini rod oružja koji svuda čini izuzetak. Tu su istočni narodi toliko slabi, toliko bespomoćni, da moraju predavati njeno rukovođenje potpuno u ruke svojim evropskim instruktorima. Sve u svemu, artiljerija i u Turskoj i u Persiji stoji neizmerno iznad pešadije i konjice.

Potpuno je prirodno da je u takvim okolnostima anglo-indiska vojska — koja je starija od svih istočnih vojski organizovanih na evropski način, i jedna jedina među njima koja je potčinjena čisto evropskom a ne istočnom rukovodstvu, stojeći skoro isključivo pod komandom evropskih oficira — da je ta vojska, uz podršku jake rezerve od britanskih jedinica i moćne flote, morala s lakoćom rasterati persiske regularne trupe. Taj će poraz doneti Persijancima veliku korist srazmerno svom značaju. Oni sada uviđaju, kao što su već uvideli i Turci, da evropski mundir i paradni dril sami po sebi nisu nikakva amajlija, te se može dogoditi da će Persijanci kroz dvadeset godina postati isto tako poznati vojnici kao što su se Turci pokazali u svojim poslednjim pobedama.

Vojne jedinice, koje su zauzele Bušir i Mohameru, kako se govori, namenjene su za brzo slanje u Kinu. Tamo će one naići na drugog protivnika. Tamo im se neće protivstavljati pokušaji manevrovanja na evropski način, već neregularne azijatske horde. Nema sumnje, one će lako svršiti s takvim trupama; ali šta će biti ako Kinezi počnu da vode protiv njih narodni rat i ako se varvari ne budu ustezali da stave u pokret jedino oružje kojim oni umeju vladati?

Kako izgleda, sadašnje raspoloženje Kineza je sasvim drukčije nego u ratu 1840—1842 godine. Tada je narod ostao miran; on je prepuštao carskim vojnicima da se tuku sa zavojevačima, a posle poraza se s istočnjačkim fatalizmom potčinjavao neprijateljskoj sili. Ali sada, bar u južnim provincijama, tj. na teritoriji na kojoj su se sukobi dosada ograničavali, narodne mase uzimaju aktivno, — i više od toga, — fanatično učešće u borbi protiv tuđinaca. Kinezi savršeno hladnokrvno i namerno šalju velike količine hleba u evropsku četvrt Hongkonga. (Nekoliko hlebova je bilo poslato Libihu na analizu. On je otkrio veću količinu mišomora koji je napajao sve čestice hleba, što svedoči o tome da je mišomor bio stavljan još u testo.

[5]) Renegatima su u Turskoj nazivani sultanovi podanici, bivši hrišćani koji su prešli u muhamedansku veru. — Prim. red.

Ali doza je bila toliko jaka da je morala izazivati povraćanje i na taj način paralisati dejstvo otrova). Kinezi sa skrivenim oružjem dolaze na trgovačke brodove, za vreme plovidbe uništavaju posadu i putnike — Evropljane i otimaju brod. Oni istrebljuju i ubijaju svakog Evropljanina koji im padne u šake. Čak i kuli[6]), koji emigriraju u inostranstvo, kao po dogovoru, prave metež na svakom emigrantskom brodu, tuku se da bi ga zauzeli i više vole zajedno s njim potonuti ili poginuti u njegovom plamenu nego se predati. Čak i iza granice svoje domovine, kineski kolonisti, dosad najpokorniji i najmirniji podanici, organizuju zavere i iznenada dižu noćne ustanke, kao što je to bilo u Saravaku ili Singapuru, a moguće ih je držati u pokornosti samo fizičkom silom uz pomoć velike opreznosti. Taj revolt Kineza protiv svih stranaca bio je izazvan gusarskom politikom britanske vlade, koja mu je dala karakter rata za istrebljenje.

Šta može učiniti vojska protiv naroda koji je pribegao takvom načinu rata? Gde i koliko ona mora prodreti u neprijateljsku zemlju i kako će se održati tamo? Kulturtregeri, koji bacaju usijana zrna u nezaštićene gradove i koji ubistvima dodaju silovanja, nazvaće ovaj sistem malodušnim, varvarskim, surovim[7]); ali šta se to tiče Kineza ako on vodi uspehu? Ako se Britanci ophode s Kinezima kao sa varvarima, onda im oni ne mogu odreći pravo na sve prednosti koje proizilaze iz njihovog varvarstva. Ako je prihvaćeno da se krađe, iznenadni napadi, noćni pokolji kod nas smatraju malodušnošću, onda kulturtregeri ne smeju zaboraviti da su oni sami priznali da Kinezi ne mogu izdržati protiv evropskih sredstava rušenja ako se služe normalnim načinima ratovanja.

Kraće govoreći, umesto zanošenja moralnom osudom užasne surovosti Kineza, kao što to čini riterska engleska štampa, bilo bi bolje ako bismo priznali da je to rat *pro aris et focis* (za oltare i ognjišta), da je to narodni rat za očuvanje kineske nacionalnosti, koji prate, ako hoćete, ohole predrasude, glupost, osnovno neznalaštvo i sitničarsko varvarstvo, ali da je to ipak pravi narodni rat. A u na-

---

[6]) Nosači u Kini i Indiji, veoma siromašni, ali žilavi i izdržljivi. — Prim. red.

[7]) Oružani napad na Kinu zapadnoevropska buržoazija je prikazivala kao rat »za odbranu civilizacije« od »varvara«, a partizanska dejstva kineskog naroda protiv zavojevača licemerno je pretstavljala kao manifestaciju »varvarima« tobože svojstvene surovosti. Ustvari, kako je to Engels naglasio u svojim člancima »Nova ekspedicija Engleza u Kinu« i »Persija i Kina« (u ovom poslednjem on upotrebljava reč »varvari« kao protivtežu buržoaskim piscima koji naduveno tako nazivaju sve azijate — bilo u ironičnom smislu, bilo radi karakterisanja feudalne zaostalosti zemalja u Aziji i reakcionarnih vladajućih krugova u tim zemljama), istinski varvari su bili engleski i drugi zapadnoevropski kolonizatori. Zverstva koja su oni učinili za vreme rata u Kini prema mirnom stanovništvu, masovne pljačke i nasilja, uništavanje spomenika stare kineske kulture i civilizacije, ušli su u istoriju kao sramni primeri buržoaskog vandalizma i neobuzdane surovosti. — Prim. red.

rodnom ratu sredstva koja primenjuje narod koji se digao na ustanak ne treba ocenjivati s gledišta opštepriznatih pravila vođenja regularnog rata ili bilo kog drugog apstraktnog kriterijuma, već samo s gledišta onog stepena civilizacije koji je dostigao narod koji je digao ustanak.

Ovoga puta Englezi su zapali u tešku situaciju. Dosada se nacionalni kineski fanatizam, izgleda, proširio samo u onim južnim provincijama koje nisu prišle velikom ustanku. Da li će se rat ograničiti samo na te provincije? U takvom slučaju on sigurno neće dovesti ni do kakvog rezultata, jer će svi životni centri carstva ostati neugroženi. Istovremeno rat će za Engleze postati izvanredno opasan ako fanatizam zahvati i stanovništvo unutrašnjih oblasti. Može se do temelja razrušiti Kanton i bombardovati obale na svim mogućim tačkama, ali će snage, ma kakve one bile, koje Englezi mogu prikupiti biti nedovoljne da zauzmu i održe u svojoj vlasti dve provincije — Kuangtung i Kuangsi. A šta u takvom slučaju mogu učiniti kasnije? Teritorija severno od Kantona do Šangaja i Nankinga nalazi se u rukama kineskih ustanika. Izazvati ove ustanike protiv sebe bila bi politička greška, a Peking je jedina tačka severno od Nankinga na koju bi napad dao odlučujući rezultat. Ali odakle uzeti vojsku za stvaranje utvrđene i posadom obezbeđene operaciske baze na obali, za savlađivanje svake prepreke na putu, za obezbeđenje saobraćaja s obalom pomoću naročitih jedinica i za to da bi se bar koliko-toliko jakim snagama pojavilo pod zidinama grada velikog kao London i na otstojanju od stotinu milja od baze na obali? S druge strane, uspešna demonstracija protiv prestonice može duboko potresti samo postojanje Kineskog Carstva, ubrzati pad Cinske dinastije i utrti put ruskom, a ne engleskom nadiranju.

Novi englesko-kineski rat obećava tako mnogo komplikacija da je nemoguće sigurno pogoditi kakav će biti njegov mogući obrt. Kroz nekoliko meseci nedostatak trupa, a još kasnije — nedostatak odlučnosti, više ili manje osudiće Engleze na neaktivnost, izuzev, možda, kod nekoliko beznačajnih tačaka, u koje se, pri sadašnjim okolnostima, može ubrojiti i Kanton.

Nesumnjivo je jedno: samrtni čas stare Kine približava se brzim koracima. Građanski rat je već odvojio jug i sever Carstva, a vođa ustanika, sedeći u svojoj kući u Nankingu, izgleda, oseća se isto tako sigurnim od carskih trupa (ako ne od intriga svojih sopstvenih pristalica) kao što se sam nebeski (kineski) car nalazi u sigurnosti od ustanika u svom Pekingu. Dosada je Kanton vodio nešto slično samostalnom ratu s Englezima i uopšte sa strancima; ali, dok se britanska i francuska flota i trupe prikupljaju u Hongkongu, sibirski pogranični (liniski) kozaci polako, ali uporno pomeraju svoja naselja od Daurskih Planina k obalama Amura, a ruska mor-

naričko-desantna pešadija utvrđenjima okružava odlične luke Mandžurije. Sam fanatizam južnih Kineza u njihovoj borbi protiv stranaca dovoljno rečito govori o saznanju ogromne opasnosti koja preti staroj Kini; neće proći mnogo godina, a bićemo svedoci pretsmrtne borbe najstarijeg carstva u svetu i zajedno s tim rađanja nove ere za čitavu Aziju.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 1 decembra 1865

... Svakom novom poštom stižu vesti o sve divljačkijim gadostima na Jamajki.[1]) Pisma engleskih oficira o njihovim herojskim podvizima protiv golorukih crnaca — prekrasna su. Tu se, najzad, duh engleske vojske makar jednom pokazao bez ikakvog ustezanja. »The soldiers enjoy it« (»To zanima vojnike«). Čak je i *Manchester Guardian* ovoga puta bio prinuđen da istupi protiv zvaničnih vlasti na Jamajki...

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* III sveska, Berlin, 1950 god., str. 355 i 356.

[1]) Radi se o krvavom ugušivanju ustanka crnaca na Jamajki, koje su izvršile engleske vlasti. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 27 septembra 1869

... Irska trgovina se ogromno povećala za poslednjih četrnaest godina. Dablinska luka se više ne može prepoznati. Na Kvinstounskom keju slušao sam veoma mnogo razgovora na italijanskom, zatim na srpskom, francuskom, danskom, odnosno norveškom. There are indeed a good many »Italians« (Zaista ima dosta »Italijana«) u Korku, kako se to kaže u komediji. Ali sama zemlja daje utisak kao da u njoj nema žive duše, te bi čovek odmah pomislio da tu ima suviše malo ljudi. Ratno stanje svuda pada uoči. Royal Irish (vojnici irskog kraljevskog puka)[1]) u grupama svuda krstare s lovačkim noževima, a ponegde s revolverima o bedru i s pendrecima u rukama; u Dablinu je kroz sred grada prošla jedna zapregnuta baterija, što nikada dosad nisam video u Engleskoj, a vojnici se nalaze svugde i svagde...

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* IV sveska, Berlin, 1950 godine, str. 274.

[1]) To je bila specijalna policiska formacija u Irskoj. — Prim. red.

ENGELS — K. KAUTSKOM*)

London, 12 septembra 1882

... Pitaš me šta misle engleski radnici o kolonijalnoj politici. Isto to što misle o politici uopšte: to isto što o njoj misle buržuji. Jer ovde nema radničke partije, već postoji samo konzervativna i liberalno-radikalna partija, a radnici se, zajedno sa njima, bezbrižno koriste kolonijalnim monopolom Engleske i njenim monopolom na svetskom tržištu. Po mom mišljenju će sve kolonije u pravom smislu, tj. zemlje naseljene evropskim stanovništvom, Kanada, Kep[1]), Australija, postati samostalne; naprotiv, samo pokorene zemlje, naseljene domorocima, Indija, Alžir, holandski, portugalski, španski posedi moraće za izvesno vreme preuzeti proletarijat i što je moguće brže ih dovesti do samostalnosti. Teško je kazati kako će se tačno razvijati taj proces. Indija će, možda, izvršiti revoluciju, čak verovatno, a pošto proletarijat koji se oslobađa ne može voditi kolonijalne ratove, to se s tim mora pomiriti, pri čemu ta stvar, razume se, ne može proći bez svakojakih razaranja. Ali sve revolucije su tesno povezane s takvim stvarima. To isto se može odigrati i u drugim mestima, naprimer u Alžiru i u Egiptu, a *za nas* bi to, nesumnjivo, bilo najbolje. Mi ćemo imati dovoljno posla kod svoje kuće. Čim budu reorganizovane Evropa i Severna Amerika, to će dati takvu ogromnu snagu i takav primer da će se policivilizovane zemlje same po sebi povesti za njima; o tome će se pobrinuti već i same ekonomske potrebe. Kroz kakve će socijalne i političke faze morati tada da prođu te države dok takođe ne dođu do socijalističke organizacije, o tome, mislim, mogli bismo izneti samo dosta sumnjive hipoteze. Samo je jedno nesumnjivo: pobedonosni proletarijat neće moći nijednom stranom narodu nametati nikakvo usrećenje a da time ne potkopa svoju sopstvenu pobedu. Razume se, to ni na koji način ne isključuje odbranbene ratove razne vrste...

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 године, стр. 722 и 723.

[1]) Keplend, oblast u južnoj Africi. — Prim. red.

RUSIJA U SREDNJOJ AZIJI*)

Pre nekoliko sedmica primetili smo da je Rusija u toku nekoliko poslednjih godina učinila ogroman korak napred u istočnoj Aziji, na zapadnim obalama Tihog Okeana. Sada ćemo skre-

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5471 od 3 novembra 1858 godine. Ovaj članak je priključen ovom odeljku zato što se u njemu razmatra prodiranje Rusije u srednju Aziju sa gledišta eventualnog sukoba Rusije i Engleske i, delom, ugrožavanja Indije.

nuti pažnju našim čitaocima na slično napredovanje koje je izvršila u jednoj drugoj oblasti — u oblasti srednje Azije.

O verovatnoći sudara dveju velikih aziskih sila — Rusije i Engleske, negde na pola puta između Sibira i Indije, i o mogućnosti sukoba između kozaka i sepoja na obalama Oksusa (Amu Darje) često je raspravljano otkako su 1839 Engleska i Rusija istovremeno uputile svoje trupe prema srednjoj Aziji. Zbog neobičnog poraza ovih trupa — poraza do koga je u oba slučaja došlo usled surovosti zemlje i njene klime — to raspravljanje je privremeno izgubilo od svoje ranije interesantnosti. Engleska je osvetila svoj poraz uspešnim ali neplodnim maršem na Kabul. Izgleda da je Rusija progutala svoju sramotu[1]), ali ćemo uskoro videti kako je u beznačajnoj meri napustila svoje planove i s kakvim je uspehom ostvarila svoje ciljeve. Kada je izbio poslednji rat, opet se postavilo pitanje o praktičnoj mogućnosti ruskog napredovanja u pravcu Indije, ali je javnost tada malo znala o tome gde su se nalazile ruske pretstraže i gde su njihove isturene patrole vršile izviđanje. Indiske novine objavljivale su po koji člančić o navodnim ruskim osvajanjima u srednjoj Aziji, ali se na njih niko nije obazirao. Najzad, celo pitanje je ponovo uzeto u razmatranje za vreme Anglo-persiskog rata 1856 godine.

Međutim, stvari se u poslednje vreme još uvek menjaju u srednjoj Aziji. Kada je Napoleon 1812 u svoju mapu ucrtao Moskvu kao operacisku osnovicu za rat protiv Indije, on je samo išao stopama Petra Velikog. Taj dalekovidi monarh, koji je svojim naslednicima ukazao na sve moguće pravce osvajanja, uputio je još 1717 godine ekspediciju na Hivu, koja se, naravno, pokazala neuspešnom. Dugo vremena posle toga Rusi nisu uznemiravali stepe Turana, ali su kozaci u to vreme naselili oblasti između Volge i reke Urala i uspostavili liniju kozačkih vojnih naselja duž potonje reke. Ipak, suverenitet Rusa nad tri horde ili domorodačka plemena Kirgiza s one strane te reke bila je samo nominalna, a ruske karavane su pljačkali kako Kirgizi tako i Hivanci sve dok nije 1833 godine general Vasilije Perovski upućen u Orenburg u svojstvu glavnog komandanta. On je ustanovio da su trgovinski odnosi Rusije sa unutrašnjošću i jugom Azije bili potpuno prekinuti od strane ovih nomadskih pljačkaša, tako da čak ni vojna pratnja koja je u toku nekoliko poslednjih godina išla sa karavanima, nije bila dovoljna da ih zaštiti. Da bi tome učinio kraj, Perovski je najpre organizovao pokretne kolone protiv Kirgiza, a ubrzo posle toga pristupio osnivanju kozačkih vojnih stanica na njihovoj teritoriji. On ih je na taj način za nekoliko godina potčinio stvarnoj kontroli i ruskoj vlasti, a zatim pristupio izvođenju starih planova Petra Velikog protiv Hive.

[1]) Misli se na neuspešan pohod generala Perovskog 1839—1840 godine u Hivu. Ruski odred od 4.000 ljudi i 20 oruđa krenuo je iz Orenburga (Čkalova) preko Ust Urta. Usled teških uslova (surova zima, nedostatak goriva i sl.) koji su izazvali veliki procent smrtnosti (odred je prepolovljen), general Perovski je odlučio da se vrati, ne dospevši do Hive. — Prim. red.

Pošto je dobio carevu saglasnost, Perovski je organizovao snagu jačine oko jedne pešadiske divizije (8.000 ljudi) sa brojnim grupama poluregularnih kozačkih i neregularnih baškirskih i kirgiskih konjanika. Skupljeno je 15.000 kamila radi prenosa namirnica preko pustinjskih stepa. Preduzimanje ekspedicije u toku leta nije dolazilo u obzir zbog nestašice vode. Zato se Perovski odlučio da preduzme operacije u toku zime i u novembru 1839 krenuo je iz Orenburga. Rezultat je poznat. Snežne mećave i strašna hladnoća upropastili su njegovu vojsku, uništili njegove kamile i konje i prisilili ga da se povuče sa veoma velikim gubicima. Ipak, taj pokušaj je ispunio svoj tobožnji zadatak, jer je kan od Hive oslobodio sve ruske zarobljenike i uputio delegaciju u Petrograd da traži mir, dok Engleska nikada nije mogla da osveti ubistvo svojih ambasadora Stodarta i Konalija u Buhari.

Zatim je Perovski pristupio pripremanju operaciskog pravca preko Kirgiske stepe. Pre no što je prošlo 18 meseci, naučne i inžinjeriske ekspedicije su već radile pod vojnom zaštitom, ispitujući celu zemlju severno od Jagzartesa (Sir Darja) i Aralsko Jezero. Ispitana je priroda terena, najbolji pravci za drumove i najbolja mesta za velike bunare. U kratkim vremenskim razmacima vršeno je bušenje odnosno kopanje bunara koji su opkoljavani utvrđenjima dovoljne jačine da izdrže svaki napad nomadskih hordi i dovoljnog kapaciteta da prime znatne količine hrane i opreme. Karabulak na Oksusu i Djagis (Irgiz) na istoimenoj reci služili su kao centralne tačke za zaštitu Kirgiske stepe sa severa; između ovih i gradova na reci Uralu drumovi su obeleženi manjim forovima i bunarima na svakih 10 ili 12 milja.

Sledeći korak je učinjen 1847 podizanjem jednog fora na Sir Darji, oko 45 milja uzvodno od njenog ušća, koji je nazvan Aralski for. U njega se mogla smestiti posada jačine nešto više od jednog bataljona. On je ubrzo postao centar prostrane ruske poljoprivredne kolonije na donjem toku reke i susednim obalama Aralskog Jezera; a tada je Rusija i formalno prisvojila celu oblast severno od ovog jezera i delte Sir Darje. 1848 i 1849 Jezero je bilo prvi put tačno ispitano; tom prilikom je pronađena nova grupa ostrva koja je odmah određena za glavni stan Aralske parne flotile, čijem je stvaranju pristupljeno bez odlaganja. Jedan drugi for je podignut na jednom ostrvu koje dominira nad ušćem Sir Darje, a istovremeno su pojačane i komunikacije od Orenburga do Aralskog Jezera.

Perovski, koji je 1842 godine bio smenjen sa položaja glavnog komandanta Orenburga, sada se ponovo vratio na svoje mesto i u proleće 1853 sa znatnim snagama krenuo ka Aralsku. Prolaz kroz pustinju izvršen je bez velikih teškoća, a zatim su te snage upućene uz Sir Darju, dok je jedan parobrod niskog gaza rekom pratio njihove pokrete. Pošto su stigli u Akmečet, tj. u tvrđavu koja se nalazi *oko 450 milja uzvodno i koja je pripadala kanu od Kokanda, Rusi su je zauzeli na juriš i odmah je pretvorili u svoju tvrđavu i tako*

uspešno da je kokanska vojska, kada ju je napala u decembru iste godine, bila potpuno potučena.

Dok je 1854 godine pažnja Evrope bila usredsređena na bitke koje su se vodile na Dunavu i Krimu, Perovski je sa 17.000 ljudi krenuo sa svoje nanovo dobijene operaciske osnovice na Sir Darji protiv Hive, ali kan nije sačekao njegov dolazak na Oksus. On je u ruski logor uputio svoje izaslanike koji su zaključili sporazum, *po kome je kan od Hive priznao suverenitet Rusije,* ustupio joj pravo da zaključuje mir i objavljuje rat, kao i vrhovnu vlast nad svojim podanicima i pravo da za večita vremena određuje puteve za karavane, dažbine i carine i da donosi opšte propise za trgovinu širom cele Hive. Ruski konzul se ustoličio u Hivi i uporedo s tim, pod nadzorom ruske vlade, preuzeo funkcije vrhovnog arbitra po svim političkim pitanjima Hive.

Potčinjavanjem Hive principijelno je bilo rešeno pitanje osvajanja Turana; ono je posle toga, možda, i suštinski rešeno. Kanovi od Kokanda i Buhara takođe su uputili svoja izaslanstva u Petrograd; sporazumi koji su s njima zaključeni nisu bili objavljeni, ali se njihov sadržaj prilično lako može pogoditi. Izvesna nezavisnost koju je Rusija bila sklona da ostavi ovim državicama, čija je jedina snaga ležala u njihovoj nepristupačnosti — koja sada, barem za Rusiju, više ne postoji — bila je samo nominalnog karaktera, jer bi snaga od nekih 20.000 ljudi, upućena iz Hive ili Akmečeta u pravcu plodnih dolina Gornjeg Turana, bila sasvim dovoljna da uguši svaki pokušaj protivljenja i da pregazi zemlju s kraja na kraj. Možemo smatrati kao sigurno da Rusija od 1854 godine nije bila neaktivna u ovim oblastima, iako ona svoje postupke drži u dovoljnoj tajnosti; a posle brzog, tihog i trajnog uspeha, koji je postigla u Turanu za vreme poslednjih 25 godina, može se svakako očekivati da će se njena zastava uskoro zalepršati iznad planinskih prevoja Hindukuša i Belor Taga.

Ogromna važnost ovih osvajanja sa vojničkog gledišta sastoji se u njihovom značaju kao jezgra operaciske osnovice za napad na Indiju; i zaista, takvim prodiranjem Rusije u srednjoj Aziji, plan za napad na Indiju sa severa gubi okvir nejasnih nagađanja i dobija nešto slično definitivnom obliku. Tropske oblasti Azije odvojene su od delova koji pripadaju umerenoj zoni širokim pojasom pustinje koja polazi sa obale Balhaškog Jezera posred kontinenta do izvora Amura. Ne uzimajući u obzir oblast Amura, ovaj je pojas do nedavno bio neprohodan za trupe. Jedini put koji se može zamisliti preko njega bio je put iz Astrabada na Kaspiskom Moru preko Herata ka Kabulu i Indu. Ali, kad Rusi stoje na donjoj Sir Darji i Amu Darji i kad raspolažu vojnim putevima i tvrđavama koji obezbeđuju vodu i namirnice za trupe na maršu, onda Srednja aziska pustinja više ne postoji kao vojna prepreka. Umesto jednog nepripremljenog puta iz Astrabada preko Herata za Ind, Rusija sada ima na svome

raspoloženju tri različita puta, koji se u nedalekoj budućnosti mogu savršeno pripremiti za kretanje trupa. Na prvom mestu postoji stari put preko Herata, koji pri sadašnjem stanju stvari više ne može biti zatvoren za Ruse; drugo, tu je dolina Oksusa od Hive do Balka i, treće, dolina Sir Darje od Akmečeta do Kodženda, odakle bi snage mogle da se kreću preko teritorija Samarkanda i Balka koje su bogate vodom i naseljima. Herat, Samarkand i Balk mogu obrazovati izvrsnu operacisku osnovicu protiv Indije. Balk je svega 500 milja udaljen od Pešauera, severozapadne pretstraže Anglo-indiskog carstva. Samarkand i Balk pripadaju buharskom kanu, koji već sada potpuno zavisi od Rusije, a kada se Astrabad (koji su Rusi već okupirali ili koji može biti okupiran svakog dana kada to oni zažele) i Balk budu nalazili u rukama Rusa, Herat se neće moći održati, već će pasti u ruke Rusije kad god to ona bude htela. I čim ova operaciska osnovica stvarno bude u njenom posedu, Engleska će se morati boriti za svoje Indisko Carstvo. Udaljenje od Balka do Kabula je jedva nešto veće nego od Kabula do Pešauera, a sama ta činjenica pokazuje koliko je neutralan prostor između Sibira i Indije postao neznatan.

Ako Rusija bude napredovala istom brzinom, energijom i upornošću kao što je to činila u toku poslednjih 25 godina, onda se neosporno može desiti da Moskoviti počnu kucati na kapiju Indije u roku od 10 ili 15 godina. Čim bi se prebacili preko Kirgiskih stepa, oni bi se spuštali u relativno dobro obrađene i plodne oblasti jugoistočnog Turana, čije im se osvajanje ne može osporiti, a koje mogu godinama bez naročitog napora izdržavati vojsku od 50 ili 60.000 ljudi, dovoljno snažnu da se uputi na ma koji deo Inda. Takva vojska može u roku od 10 godina potpuno pokoriti zemlju, štititi izgradnju puteva i kolonizaciju ogromnih razmera od strane ruske krune (kao što je to sada učinila na Aralskom Jezeru), držati u strahu sve okolne države i pripremiti operacisku osnovicu i operaciske pravce za rat protiv Indije. Da li će se takav rat ikada preduzeti, zavisi od političkih uslova koji zasada mogu služiti samo kao predmet dalekih nagađanja.

ČETVRTI DEO

RAT U ITALIJI (1859) I GARIBALDIJEV POKRET (1860)

(Skice br. 5 i 6 u prilogu knjige)

ENGELS — F. LASALU*)

London, 4 februara 1859

... *Što se tiče rata:* ovde *svi* misle da je rat u Italiji neizbežan. Nesumnjivo je jedno: g. Emanuelu sada nije do šale, a g. Bonaparti nije bilo do šale. Bonapartino držanje određuju sledeće okolnosti: 1) *Strah od italijanskih bodeža.* Od Orsinijeve smrti on je neprekidno tajno vodio nečasnu igru s karbonarima[1]), pri čemu je ulogu posrednika igrao »Klotildin« muž *Plon-Plon.* 2) *Izvanredno težak finansiski položaj.* Zaista, dalja ishrana francuske vojske »u mirna vremena« postaje nemoguća, a Lombardija — primamljiv zalogaj. Osim toga, u slučaju rata postali bi mogući i »ratni zajmovi«. A sada je svaki drugi zajam »nemoguć«. 3) Za poslednje dve godine Bonaparta je svakim danom sve više i više gubio autoritet u očima svih partija u Francuskoj, a njegova diplomatija je sama po sebi imala niz potpunih neuspeha. Zbog toga je *neophodno* da se nešto dogodi da bi povratio prestiž. Čak i po selima jako gunđaju zbog ubistveno niskih cena žita i Bonaparta je uzaludno pokušavao da svojim uredbama o žitnim skladištima veštački podigne cenu pšenice. 4) Rusija potstiče tileriskog skorojevića. Pomoću panslavističkog pokreta u Češkoj, Moravskoj, Galiciji, južnoj, severnoj i istočnoj Mađarskoj, Iliriji, itd. i rata u Italiji Rusija bi skoro sigurno slomila otpor koji joj još uvek pruža Austrija. (Rusija sa strahom očekuje agrarnu revoluciju u svojoj zemlji, a spoljni rat, ne uzimajući u obzir razne diplomatske ciljeve, bio bi, možda, poželjan za vladu u svojstvu gromobrana). 5) Gospodin Plon-Plon, sin bivšeg vestfalskog kralja, i njegova klika(na čijem se čelu nalazi Žirarden i sasvim šarena skupina mađarskih, poljskih i italijanskih pseudorevolucionara) čini sve da bi stvari doveo do raspleta. 6) Rat s Austrijom u Italiji — to je jedini rat u kome će Engleska, nemajući mogućnosti da otvoreno istupi *za papu* i t. sl. i *protiv* takozvane slobode, ostati neutralna, bar u početku. Rusija bi ugrožavala Pru-

---

*)Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 god., str. 681—683.

[1]) Karbonari — »ugljari« — su članovi političkog udruženja u Italiji, kojima je prvobitno bio cilj borba protiv francuske vladavine, a posle 1814 godine — borba za oslobođenje i ujedinjenje Italije. — Prim. red.

sku ako bi ova — što ja, ipak, ne mislim — pokazala nameru da se umeša još u početku borbe.

S druge strane, Luj Bonaparta se nesumnjivo smrtno boji stvarnog, ozbiljnog rata: 1) Taj čovek je uvek rob sumnji i, slično svim kockarima, nimalo se ne odlikuje odlučnošću. On bi uvek dopuzio do Rubikona, ali su ljudi, koji su stajali pozadi njega, uvek morali tamo da ga gurnu. Blizu Bulonja, u Strazburu, u decembru 1851 godine su ga svaki put *primoravali* da se, najzad, ozbiljno odnosi prema svojim planovima.[2]). 2) Neobična hladnoća kojom je u Francuskoj bio primljen njegov projekt, naravno, neće ga ohrabriti. Mase se odnose prema njemu ravnodušno, ali mu zato krupni finansijeri, industrijalci, trgovci, sveštenstvo, najzad, viši generalitet (naprimer, Pelisje i Kanrober) pružaju neposredan ozbiljan otpor. I zaista, vojne perspektive nisu sjajne, čak i ako bismo hvalisavost *Constitutionnel*-a primili zdravo za gotovo. Ako Francuska pozove ukupno 700.000 ljudi, to će, po najizdašnijem računu, od njih biti sposobno za vojnu službu 580.000. Od toga treba oduzeti 50.000 za Alžir, 49.000 žandarma i t. sl., 100.000 (minimum) za zaštitu gradova (Pariz itd.) i tvrđava u Francuskoj; najmanje 181.000 treba odvojiti za opservacione trupe na švajcarskoj, nemačkoj i belgiskoj granici. Ostaje 200.000. Ako se tu doda čak i neznatna pijemontska vojska, onda to nikako neće stvoriti ogromno nadmoćniju snagu u odnosu na Austrijance koji drže jake položaje na Minču i Adiđi.

Bilo kako bilo, ako Bonaparta sada popusti, on će u očima mase francuske vojske konačno propasti, i taj ga razlog može naterati da na kraju krajeva ipak istupi.

Ti, izgleda, misliš da će takav rat izazvati ustanak u Mađarskoj. Ja u to jako sumnjam. Austrija će, naravno, na galiciskomađarsku granicu isturiti opservacioni korpus prema Rusiji i samim tim će istovremeno držati Mađarsku pod udarom. Mađarski pukovi (ukoliko nisu raspoređeni među svojim neprijateljima — Česima, Srbima, Slovencima itd., a to je tako u većini slučajeva) biće razmešteni po nemačkim provincijama.

Rat će, naravno, dovesti do ozbiljnih i na kraju krajeva do revolucionarnih posledica. Ali on će u početku ukazati podršku bonapartizmu u Francuskoj, oslabiti unutrašnji pokret u Engleskoj i

[2]) U oktobru 1836 godine zaverenici Luja Bonaparte su u Strazburu izvršili avanturistički pokušaj da zbace Julsku monarhiju i proglase Luja Bonapartu za cara. Zbog toga pokušaja Luj Bonaparta je bio proteran iz Francuske, ali je on u avgustu 1840 godine ponovio Bonapartinu avanturu, iskrcavši se sa omanjom grupom svojih pristalica oko Bulonja. Ovoga puta Luj Bonaparta je bio zatvoren u tvrđavu, odakle je pobegao 1846 godine. 2—4 decembra 1851 godine pristalice Luja Bonaparte, koji je u decembru 1848 godine bio izabran za pretsednika Francuske Republike, izvršile su državni udar, koji je 2 decembra 1852 godine doveo do kontrarevolucionarnog režima Drugog Carstva. — Prim. red.

Rusiji, probuditi najsitničavije strasti o nacionalnom pitanju u Nemačkoj i t. sl. On će zbog toga, po mome mišljenju, pre svega, u svakom pogledu ispoljiti kontrarevolucionarno dejstvo...

AUSTRIJA SE ČVRSTO DRŽI U ITALIJI*)

Kada se general Bonaparta 1796 godine spustio sa Primorskih Alpa bila mu je dovoljna čuvena nedelja bojeva kod Dega, Milezima, Montenota i Mondovija da osvoji ceo Pijemont i Lombardiju.[1]) Njegove su kolone napredovale bez otpora sve dok nisu stigle na Minčo. Ali tu se sreća okrenula. Zidine Mantove su ih zaustavile i trebalo je devet meseci da najveći vojskovođa svoga doba savlada ovu prepreku. Čitav drugi deo Prve italijanske kampanje bio je usredsređen na osvajanje Mantove. Rivoli, Kastiljone, Arkole i marš dolinom Brente — sve je bilo podređeno tom velikom cilju.[2]) Tvrđava je dva puta zaustavila Napoleona — prvi put Mantova, a drugi

---

*) Štampano bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5575, petak, 4 marta 1859 godine.

[1]) Pošto je 5 aprila 1796 krenula iz Nice u ofanzivu preko planinskih prelaza u dolinu reke Poa, Bonapartina vojska je 12 aprila potukla jednu grupu austriske vojske kod *Montenota*, a 14 aprila drugu grupu austriske vojske kod *Milezima*, koja je dejstvovala u sastavu savezničke pijemontske vojske, i 15 aprila kod *Dega* odred austriske vojske koji je bio upućen u pomoć ovoj grupi (ponekad se boj kod Milezima naziva kao drugi boj kod Dega, pošto se boj kod Milezima takođe odigrao u rejonu Dega). Pošto se uklinila između austriske i pijemontske vojske, francuska vojska se svim snagama obrušila na Pijemonteze, nanela im niz poraza (odlučan u boju kod *Mondovija* 22 aprila 1796) i prinudila ih da se u neredu povuku ka Torinu, tako da je pijemontski kralj morao zaključiti separatan mir. U svim tim bojevima Francuzi su iskoristili sporost i neprikupljenost austrisko-pijemontskih snaga, podvojenih na posebne grupe, u skladu sa zastarelom kordonskom taktikom. Nasuprot tome, Bonapartina taktika se odlikovala prikupljenošću snaga na odlučujućim otsecima, silinom udara sa proračunom da se neprijatelj uništi po delovima. — Prim. red.

[2]) Posle istupanja Pijemonta iz rata, Bonaparta je okrenuo svoje snage protiv Austrijanaca i 10 maja potukao ih kod *Lodija*. Četiri dana posle toga Francuzi su zauzeli prestonicu Lombardije — Milano. Međutim, njihovo dalje napredovanje bilo je zadržano otporom tvrđave *Mantove*, najjačeg uporišta Austrijanaca u severnoj Italiji. Prinuđen da vrši dugotrajnu opsadu Mantove (koja je trajala u svemu 9 meseci), Bonaparta je za to vreme delom svojih snaga preduzimao aktivna dejstva protiv onih austriskih trupa koje su pokušavale da deblokiraju tvrđavu. Krajem jula iste godine, zbog ofanzive austriske vojske pod Vuzmzerovom komandom, Bonapartine trupe su bile prinuđene da privremeno prekinu opsadu Mantove, tako da su je obnovile tek posle poraza Vuzmzerove armije kod *Kastiljona* 5 avgusta 1796. Pošto se i druga Vuzmzerova ofanziva završila novim porazom, on se sa ostacima svojih trupa jedva probio u opsađenu tvrđavu, gde je bio opkoljen zajedno sa njenom posadom. Francuska vojska je od 15—17 novembra iste godine, u krvavom boju kod *Arkole*, nanela poraz novoj austriskoj armiji koja je poslata u pomoć Mantovi, a 14—15 januara 1797 pobedila je Austrijance kod *Rivolija*. Mantova se morala predati 2 februara iste godine, čime je konačno odlučen ishod rata u korist Francuza. — Prim. red.

put Dancig (Gdansk).[3]) Napoleon je vrlo dobro znao da je Mantova ključ Italije. Kada ju je jedanput zgrabio, nije ju napuštao sve dok se nije rastao sa svojom krunom, a do tog vremena njegova vladavina nad Italijom nikada nije bila ozbiljno ugrožena.

Iz same geografske konfiguracije Italije jasno se vidi da celom Italijom vlada ona država koja u svojim rukama može da drži njen severni deo, tj. Rimsku Cisalpisku Galiju. Bazen reke Po oduvek je bio poprište na kome se rešavala sudbina Poluostrva. Od Marinjana i Pavije, preko Turina, Arkola, Rivolija, Novija i Marenga, pa sve do Kustoce i Novare[4]) vodile su se sve odlučne borbe za gospodstvo nad Italijom. To je sasvim prirodno. Ko god — Francuzi ili Nemci — potisne svoga neprijatelja iz doline Poa, on ga time izoluje od izduženog Poluostrva a izduženo Poluostrvo od njegovih saveznika. Upućeno na svoje vlastite ekonomske izvore, ovo Poluostrvo, kao najnenaseljeniji i najnecivilizovaniji deo Italije, brzo je padalo. Međutim, Mantova pretstavlja centralan položaj u ovom bazenu. Ona je podjednako udaljena, približno po 70 milja, i od Jadranskog i od Sredozemnog Mora. Na taj način, ona, ustvari, zatvara svaki pristup ka Poluostrvu, ako je brani operativna vojska. Ako se tome dodadu

---

[3]) Napoleonove trupe su 10 marta 1807, posle poraza pruske vojske ujesen 1806 godine kod Jene i Auoršteta i snažnog prodora ka Visli, počele opsadu tvrđave Danciga (Gdansk). Međutim, Francuzi su naišli na uporan otpor njene posade koja se sastojala od pruskih trupa i savezničkog ruskog odreda. Dejstva ove posade su bila podržavana čestim pokušajima drugog ruskog odreda da probije blokadu sa spoljašnje strane, ali bez uspeha, u prvom redu zbog znatne brojne nadmoćnosti Francuza. Posada se predala tek 27 maja pod časnim uslovima. — Prim. red.

[4]) U Italiji se kod *Marinjana* 13—14 septembra 1515 godine odigrala jedna od najvećih bitaka u ratu 1494—1559 godine između Francuske i Španije. Ovde je francuska vojska, pod komandom kralja Fransoa I, pošto je prešla Alpe, potukla švajcarske najamnike Milanskog Vojvodstva. Tom prilikom Francuzi su široko upotrebili svoju artiljeriju. Tako su Milano i severna Italija ponovo pali u ruke francuskih feudalaca. Suparnička borba između Francuske i Španije završila se izbacivanjem Francuza iz Italije, koja je potpala pod špansku vlast. Francuzi su kod Marinjana pobedili Austrijance 1859 godine. Detaljnije o bici 1515 godine vidi I knjigu ovih dela, str. 522 — *Marinjano*.

Kod *Pavije* su Španci 1525 godine potukli Francuze i zarobili francuskog kralja Fransoa I. Detaljnije o toj bici vidi I knjigu ovih dela, str. 530 — *Pavija*.

U boju kod *Novija* 15 avgusta 1799 ruske i austriske trupe su pod komandom Suvorova potukle francusku armiju generala Žubera. Ovom pobedom završila se kampanja u Italiji. Italija je bila očišćena od Francuza za kraće vreme no što ju je Bonaparta osvojio 1796—1797 godine.

U boju kod *Marenga* Napoleon je 1800 godine odneo pobedu nad austriskom vojskom pod Melasovom komandom.

Kontrarevolucionarna austriska vojska, pod komandom maršala Radeckog nanela je 23—25 jula 1848 kod *Kustoce* težak poraz pijemontskoj vojsci za vreme rata Italije za nezavisnost. Zbog ovog poraza i zauzimanja Milana od strane trupa Radeckoga, pijemontska vlada je bila prinuđena da početkom avgusta 1848 godine zaključi primirje s Austrijancima. Posle obnavljanja vojnih dejstava u martu 1849 godine pijemontska vojska je, pošto je ponovo ušla u Lombardiju, pretrpela poraz kod *Novare* 23 marta 1849. Tako je vladavina Austrijanaca u Lombardiji bila uspostavljena. — Prim. red.

ogromna taktička preimućstva njenog položaja u sredini jednog »jezera«, sa tri mostobrana iz kojih se mogu vršiti ispadi, kao i činjenica da je sa svih strana opkoljena zemljištem ispresecanim rekama, koje odvajaju delove opsadne vojske jedne od drugih, onda nije nikakvo čudo što postoji tradicionalna izreka da je onaj koji drži Mantovu istovremeno gospodar Italije.

Ovo nekoliko misli biće dovoljno da pokažu da nije lako isterati Austrijance iz Italije, čak i onda kad bi u svojim rukama držali samo Mantovu. Ono što je prvi kapetan svoga doba mogao da izvrši za devet meseci, docniji kapetan švajcarske artiljerije[5]) ne može učiniti u tom istom roku. Ali vojni položaj Lombardije se ogromno izmenio posle 1796, pa čak i posle 1848. Rat 1848 godine je na svoj način suprotan ratu 1796 godine. Ako je 1796 pokazala šta Mantova može da učini u odbranbenom ratu, 1848 je pokazala šta mogu zajedno da učine Mantova, Peskijera, Lenjago i Verona u ofanzivnom ratu. A otada taj sjajni položaj, ako ne i najbolji u Evropi, izgrađivan je i pripreman na sve moguće načine, i sa osobitom ljubavlju, proučavanjem i *ensemble* (skladnošću) svih elemenata što čini najveću čast austriskom generalštabu i inžinjeriji.

Pogledajte na kartu. Od Jezera Garda do Poa teče neznatna reka Minćo, koja je leti gazna na mnogim mestima, ali koja, u celini uzeto, nije nepogodan položaj za odbranu. Dužina ove linije, koja se mora meriti od Peskijere do Borgoforte, iako se ovo mesto nalazi s one strane reke, iznosi oko 30 milja, tako da bi vojska, koja bi bila raspoređena na sredini te linije, jednodnevnim maršem mogla da stigne na jednu ili drugu njenu krajnju tačku. Zaštićena sa desne (severne) strane jezerom i Tirolskim Alpima, a sa leve rekom Po, ova kratka linija od 30 milja pretstavlja prvu odbranbenu liniju koju austriska vojska može naći protiv neprijatelja koji nastupa sa zapada. Ali to nije njena jedina odlika. Skoro paralelno sa Jezerom, Minćom i Poom, na otstojanju od 10 do 30 milja u pozadini, teče Adiđa, tj. druga, daleko jača odbranbena linija, koja u svako doba pretstavlja prepreku koja se može preći samo preko mostova. Ova dvostruka linija, kao što se može videti ako se baci pogled na kartu, prirodno zaokružuje Tirol i susedne austriske pokrajine u jednu kompaktnu celinu; ona je, govoreći vojničkim jezikom, njihova nužna dopuna; a na tome se i zasniva austrisko političko načelo da je linija Minća neophodna za odbranu Nemačke i da se Rajna mora braniti na Pou.

Ovaj prirodno jak položaj pojačan je veštačkim sredstvima. Mantova deli liniju Minća na dva dela. Ova tvrđava je tako blizu ušća reke da se deo nizvodno od nje može potpuno zanemariti. Na taj način, linija se skraćuje još za nekih 7 ili 8 milja, a njen južni deo, koji je ojačan tvrđavom prvog reda, obrazuje mostobrane na obe

[5]) Pod prvim kapetanom svoga doba podrazumeva se Bonaparta, a pod docnijim kapetanom švajcarske artiljerije — Napoleon III. — Prim. red.

strane reke. Drugu krajnju tačku, gde reka napušta Jezero, brani mala tvrđava Peskijera. Pijemont je 1848 zauzeo ovo mesto, koje svakako nije mnogo jako, ali je ipak sposobno da odbije nepravilan napad. Prema tome, ono se može održati sve dok se Austrijanci drže na otvorenom polju, pri čemu im omogućava izbijanje na zapadnu obalu Minća.

Linija Adiđe bila je zanemarena sve do 1815. Od 1797 do 1809 godine ona je obrazovala granicu između Austrije i Italije; ali od 1815 Austrija drži obe obale reke. Na oko 25 milja pozadi Mantove na Adiđi leži mala tvrđava Lenjago, ali Verona — najbliža varoš iza Peskijere — nije bila utvrđena. Međutim, Austrijanci su brzo uočili da moraju utvrditi Veronu da bi se položaj pretvorio u ono što on stvarno treba da bude. Tako je i bilo učinjeno. Ali samo zbog prepotopske lenosti, svojstvene Austrijancima, izvođenje utvrđivanja je bilo u tolikoj meri zanemareno da je 1848 godine, kada je izbila revolucija, bio prilično utvrđen deo na levoj, odnosno istočnoj obali reke, koji se mogao koristiti protiv Austrije, dok je strana prema neprijatelju bila ostavljena skoro bez odbrane.

Radecki i njegovi načelnici štaba, Hes i Šenhals, odmah su, čim ih je revolucija isterala iz Milana, pristupili poslu da isprave ovaj propust. Visovi oko Verone prema zapadu opasani su rovovima, čime su bedemi grada bili zaštićeni od nadvišavajuće vatre neprijatelja. A to što su učinili bilo je dobro za Austriju. Linija Minća morala se napustiti. Pijemontezi su opseli Peskijeru i stigli do samih bedema ovih reduta. Ali tu su bili zaustavljeni. Boj kod Santa Lucije (6 maja 1848)[6]) pokazao im je da je svaki dalji pokušaj napada na odbranbena postrojenja Verone sasvim uzaludan.

Ipak, cela gornja Italija nalazila se u rukama revolucionarne vojske. Radecki nije ništa držao sem četiri tvrđave, koristeći Veronu kao utvrđen logor za svoju armiju. Prostor pred njegovim frontom, bokovima, a skoro i u njegovoj pozadini, bio je u vlasti neprijatelja, jer je čak i veza sa Tirolom bila ugrožena, a povremeno i prekidana. No ipak, jedna divizija, pod komandom generala Nugenta, uspela je da se probije kroz ustaničke predele Venecije i da mu se pridruži krajem maja. Tada je Radecki pokazao šta se može postići tim sjajnim položajem koji je upravo za sebe organizovao. Pošto se dalje nije mogao održati u iscrpljenoj okolini Verone, a budući preslab da povede odlučnu bitku na otvorenom polju, on je odvažnim i veštim bočnim maršem prebacio svoju armiju preko Lenjaga ka Mantovi, i, pre no što je neprijatelj dobio pouzdanu pretstavu o tome šta se desilo, Radecki je krenuo iz Mantove da bi ga napao na zapadnoj obali Minća; on je potisnuo neprijateljske

[6]) U toku boja kod Santa Lucije (6 maja 1848 godine) sardinski kralj Karlo Albert je sa 34.000 ljudi, u cilju oslobođenja Verone, vršio nekoliko juriša na 20.000 Austrijanaca, pod komandom maršala Radeckog. Iako su zauzeli selo Santa Luciju, Sardinci su se noću povukli, izgubivši u ovom boju 675 ljudi; Austrijanci su izgubili 450 ljudi. — Prim. red.

opsadne trupe i prinudio glavninu pijemontske vojske da otstupi ispred Verone. Ipak, on nije mogao sprečiti pad Peskijere i, pošto je postigao uspeh koji je uopšte mogao očekivati od svoga marša ka Mantovi, on je opet prikupio svoje trupe, odmaršovao preko Lenjaga za Vićencu i oteo je od Italijana. Time je pokorio celu venecijansku teritoriju na kopnu, uspostavljajući svoje veze i obezbeđujući ekonomske izvore velike i bogate oblasti u svojoj pozadini. Posle toga, on se opet povukao u svoju tvrđavu — Veronu, iz koje Pijemontezi nisu znali kako da ga izbace, tako da su izgubili čitav mesec ne preduzimajući ništa. Ali, kada su u međuvremenu stigle tri austriske brigade, došlo je do preokreta. Za tri dana Radecki je očistio Pijemonteze sa visova između Adiđe i Minća, obilazeći u isto vreme njihovo desno krilo kod Mantove i dajući im takvu lekciju da se uopšte više nisu upuštali u borbu dok se nisu našli na drugoj strani Tićina.

Ova operacija Radeckog pokazuje šta jedan komandant može postići i sa slabijim snagama kada se oslanja na dobro branjen sistem rečnih linija. Svejedno, ma gde bi se Pijemontezi nalazili ili ma u kome bi pravcu pokušali da obrazuju front, oni nisu mogli da napadnu Austrijance; a dejstva nasumce, na koja su se svodile sve njihove ratne operacije u toku pet nedelja pred njihov konačni poraz, jasno ukazuju koliko su bili bespomoćni.

U čemu se, dakle, sastojala jačina Radeckovih položaja? Prosto u tome što su ga tvrđave ne samo štitile od napada, nego i u tome što su one prinuđavale neprijatelja da cepa svoje snage, dok je Radecki, pod njihovom zaštitom, čitavim svojim snagama mogao da dejstvuje protiv onog dela neprijatelja koji bi mu se suprotstavio na bilo kojoj datoj tački. Peskijera je neutralisala znatan deo trupa; dok se Radecki nalazio u Veroni, Mantova je neutralisala drugi deo, a čim se uputio ka Mantovi, Verona je prinuđivala Pijemonteze da tu ostave opservacioni korpus. Štaviše, Italijani su morali da dejstvuju posebnim formacijama na obe strane reke, a da nijedna od njih nije mogla da brzo pritekne u pomoć drugoj, dok je Radecki pomoću svoje tvrđave i mostobrana po volji mogao da prebacuje celokupne svoje snage s jedne obale reke na drugu. Vićenca i Venecijanska oblast ne bi nikada pale da su Pijemontezi bili u stanju da im priteknu u pomoć. Međutim, u situaciji kakva je bila, Radecki je zauzeo i jednu i drugu, dok su posade Verone i Mantove držale Pijemonteze u šahu.

Kada Francuzi moraju da maršuju u koloni kroz neprijateljsku oblast u Alžiru, oni obrazuju četiri kare pešadije i raspoređuju ih na četiri ugla romboida, sa konjicom i artiljerijom u centru. Ako Arapi izvrše napad, onda ih odbijaju jakom pešadiskom vatrom, i, čim ih razbiju, konjica upada između njih, a artiljerija se skida s prednjaka i tuče ih vatrom. Ako konjica bude odbijena, ona nalazi siguran zaklon iza pešadiske kare. Ono što solidna pešadija pretstavlja protiv takvih neregularnih hordi, to sistem utvrđenja znači za

slabiju vojsku na otvorenom polju, naročito ako se te tvrđave nalaze na mreži reka. Verona, Mantova, Peskijera i Lenjago obrazuju četiri ugla kare, i dokle god se bar tri od njih ne zauzmu, slabija vojska se ne može prinuditi da napusti svoj položaj. Ali, kako se one mogu zauzeti? Istina, Peskijera uvek može lako pasti ako se Austrijanci ne bi mogli održati na otvorenom polju; međutim, 1848 godine nije ni pokušavano da se Mantova blokira sa svih strana, a još manje da se izvrši njena opsada. Za blokadu Mantove potrebne su tri armije: jedna na zapadnoj obali Minća, druga na istočnoj obali radi opsedanja, i treća za zaštitu opsade od Austrijanaca iz Verone. Veštim manevrovanjem između reka i tvrđava *svaku* od ove tri armije može, *ad libitum* (po želji) napasti *čitava* austriska snaga. Kako se može izvršiti opsada pod takvim okolnostima? Ako je generalu Bonaparti trebalo devet meseci da samu Mantovu prisili glađu na predaju, koliko li će onda ona biti jaka ako je štiti armija koja se oslanja na Veronu, Lenjago i Peskijeru, armija koja je sposobna da ujedinjenim snagama manevruje na obe obale Minća ili Adiđe, a čija se otstupnica uopšte ne može otseći, pošto postoje dve komunikacije — jedna preko Tirola, a druga kroz Venecijansku oblast? Bez ustezanja možemo tvrditi da je to jedan od najjačih položaja u Evropi. A pošto su ga Austrijanci ne samo potpuno pripremili nego i potpuno shvatili njegov značaj, mi verujemo da 150.000 Austrijanaca, na njemu, ne treba da se boje dvostruko jačeg protivnika.

Ali pretpostavimo da su s njega potisnuti. Pretpostavimo da su izgubili Mantovu, Peskijeru i Lenjago. Dokle god drže Veronu i ne budu potpuno proterani s otvorenog polja, oni mogu ugroziti svaku francusku grupaciju koja maršuje u pravcu Trsta i Beča. Držeći Veronu kao isturenu tačku, oni se mogu povući u Tirol, prikupiti snage i opet prisiliti neprijatelja da cepa svoje snage. Jedan deo snaga mora opsedati Veronu, a drugi braniti dolinu Adiđe; hoće li onda ostati dovoljno snaga za marš na Beč? Ako bi tako bilo, Tirolska armija ih može napasti u dolini Brente, o čijoj je strategiskoj važnosti 1796 godine general Bonaparta dao Austrijancima tako surovu lekciju. Međutim, takav eksperiment značio bi kobnu grešku ako Austrijanci ne bi imali druge snage za zaštitu direktnog puta za Nemačku; jer, kad bi glavnina austriskih snaga bila nabačena u Tirolske Alpe, neprijatelj bi još uvek mogao da prođe pored nje i da stigne u Beč pre nego što bi se Austrijanci mogli izvući iz planina. Ali, ako pretpostavimo da je Beč utvrđen (što verujemo da se sada vrši), onda bi ovo razmatranje otpalo. Austriske trupe bi ipak stigle na vreme da ga oslobode i mogle bi svesti odbranu koruške granice na to da stalno stoje na Alpima na levom boku napadača, preteći da ga napadnu bilo preko Basana, bilo preko Korneljana, i da mu preseku komunikacije čim bi prošao pored njih.

Ova posredna odbrana južnonemačke granice je, uzgred rečeno, i najbolji odgovor na pokušaj Austrije da opravda svoju okupaciju Italije — da je linija Minća prirodna granica Nemačke na

jugu. Kada bi to bilo tako, onda bi Rajna bila prirodna granica Francuske. Svaki argument koji važi u jednom slučaju može se potpuno primeniti na drugi. Ali, srećom, ni Francuskoj ne treba Rajna, niti Nemačkoj Po i Minćo. Onaj koji obilazi, može biti obiđen. Ako Venecijanska oblast obuhvata Tirol, Tirol obuhvata celu Italiju. Prevoj Bormio vodi neposredno za Milano i može poslužiti kao sredstvo za pripremu novog Marenga neprijatelju koji napada Trst i Gradišku isto onako kao što je Veliki Sv. Bernard služio Melasu prilikom napada na liniju Vara. U ratu, uostalom, veće izglede na pobedu ima onaj koji se duže i bolje održi na otvorenom polju. Neka Nemačka čvrsto drži Tirol u svojim rukama pa će potpuno moći dozvoliti Italijanima da se šire po ravnici kud god im je volja. Dokle god su njene snage sposobne za borbu na otvorenom polju svejedno joj je da li joj Mletačka pokrajina politički pripada ili ne. Govoreći vojničkim jezikom, Nemačka *vlada* tom pokrajinom svojom alpiskom granicom, a to je za nju dovoljno.

Naravno, to pitanje se tiče jedino Italije i Nemačke. Ali, čim se Francuska umeša, stvari izgledaju drukčije; a ako Francuska stavi svu svoju težinu na vagu, onda je samo po sebi prirodno da će svaki suparnik obezbeđivati svoj položaj koliko god bude bolje mogao. Nemačka se može odreći linije Minća, a isto tako i Adiđe, ali se od njih može odreći samo u korist Italije, a ne u korist bilo koje druge nacije.

Dosada smo razmatrali samo izglede Austrije u defanzivnom ratu. Ali, ako bi došlo do rata, ona bi se našla u takvom položaju koji će joj imperativno nametnuti ofanzivan operaciski plan — a o tome docnije.

IZGLEDI U PRETSTOJEĆEM RATU*)

Najoduševljeniji pobornici mira u Evropi počinju da gube i poslednje slabe nade za očuvanje mira i, umesto razmatranja mogućnosti mirnog rešenja, sada govore o izgledima na uspeh budućih zaraćenih strana. Zato i nama može biti dopušteno da nastavimo svoja razmatranja o vojnom karakteru doline Poa i o izgledima koje ona može pružiti za manevrovanje francuske i sardinske vojske na jednoj i austriske na drugoj strani.[1])

---

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5586 od 17 marta 1859 godine.

[1])Prema odluci Bečkog kongresa 1815 godine Lombardija i Venecija su predate Austriji, a u ostalom delu Italije obnovljene su skoro sve ranije reakcionarne vlade koje su u svoje vreme bile svrgnute od strane trupa revolucionarne Francuske i Napoleona.

Tridesetih i četrdesetih godina XIX veka u Italiji se jako razvio narodnooslobodilački pokret, čiji su glavni pretstavnici bili Macini i Garibaldi. Kraljevina Sardinija se istakla kao jezgro oko koga bi se izvršilo

Već smo opisali jak položaj Austrije na Minču i Adiđi. Okrenimo se sada na drugu stranu. U svome opštem toku sa zapada prema istoku reka Po obrazuje jednu znatnu krivinu, tekući oko 16 milja sa severozapada u pravcu jugoistoka, a zatim ponovo prima svoj istočni smer. Ova krivina se nalazi na sardinskoj teritoriji, na oko 25 milja daleko od austriske granice. Na severnom uglu krivine u Po se uliva Sezija, koja teče sa Alpa prema jugu, a na južnom uglu Bormida, koja teče sa Apenina u pravcu severa. U obe ove reke, nedaleko od njihovog ušća u glavnu maticu, ulivaju se mnogobrojne rečice, tako da teritorija na njihovoj zapadnoj strani na geografskoj karti pruža izgled jednog prostranog sistema vodenih tokova koji se sa planinskog amfiteatra, koji okružuje Pijemont sa tri strane, stiču u jedno zajedničko središte, poput polupréčnika povučenih sa periferije kruga do njegovog centra. U tome se i sastoji jačina odbranbenog položaja Pijemonta, što je bilo odlično poznato i Napoleonu. A ipak, i on ga je kao i vlada Sardinije, koja je nasledila francusku dominaciju, zanemario tako da nije bio organizovan za odbranu sve do posle katastrofe iz 1849 godine. Čak i tada su odbranbena utvrđenja izgrađivana tako sporo i štedljivo da ni danas nisu završena, a utvrđenja koja je trebalo izraditi sa zidanom eskarpom i kontraeskarpom ovoga časa se izgrađuju kao jednostavna poljska utvrđenja kako bi naproleće bila spremna za odbranu.

Na Pou, približno oko 4 milje uzvodno od ušća Sezije, leži grad Kazale koji je bio utvrđivan i koji se i sada utvrđuje da bi

ujedinjenje Italije. Kada je 1848 izbila revolucija u Austriji, sardinska vojska je ušla u Lombardiju, ali ju je austriski maršal Radecki razbio kod Kustoce (1848) i Novare (1849). Sardinski kralj Albert se odrekao prestola, ali je pod njegovim naslednikom Viktorom Emanuelom produžena politika ujedinjenja Italije oko Sardinije. Vatreni nosilac te politike bio je grof Kavur, kome je 1858 godine pošlo za rukom da zaključi ugovor, po kome se Napoleon III obavezao da će ukazati pomoć Sardiniji protiv Austrije, pod uslovom da mu se ustupi Savoja i Nica. Videći otvorene pripreme za rat, Austrija je postavila Sardiniji ultimatum sa zahtevom da odmah demobiliše vojsku. Pošto taj zahtev nije ispunjen, austriska vojska je 29 aprila 1859, pod Đulajevom komandom, prešla graničnu reku Tićino. Kao odgovor na to, car Napoleon III je zvanično objavio da šalje svoju vojsku u Sardiniju. Kao što Engels primećuje, još pre toga — 27 aprila — francuske trupe su stvarno krenule u Italiju. Prema tome, na putu ujedinjenja Italije stajala je Austrija, a u borbi protiv nje italijanski liberali se nisu oslanjali na narodne mase, već na podršku Napoleona III, koji je, pod maskom pomoći Italijanima, težio ostvarenju svojih dinastičkih i zavojevačkih ciljeva. Njegova prava namera je bila zamena austriske hegemonije u Italiji francuskom hegemonijom. Pa ipak, početak rata i prve pobede francusko-pijemontske vojske italijanski narod je shvatio kao signal za istupanje protiv austriskog ugnjetavanja. Plašeći se uspona narodnooslobodilačkog pokreta i perspektive ujedinjenja Italije revolucionarnim putem, Napoleon III je u julu 1859 godine u Vilafranki zaključio separatan preliminaran mirovni ugovor, kojim je sačuvana razdrobljenost Italije i ostavljena Venecijanska oblast u rukama Austrije (Lombardija, Toskana, Parma i Modena su kasnije predate Pijemontu, ali su zato Savoja i Nica pripale Francuskoj). Ipak, uprkos dvoličnoj igri Napoleona III i izdajničkoj popustljivosti pijemontske vlade, rat 1859 godine dao je potstrek za ujedinjenje Italije putem narodne revolucionarne borbe, koja se uskoro posle toga razvila u ovoj zemlji. — Prim. red.

obrazovao oslonac severnog, odnosno levog krila položaja. Na ušću Tanara u Bormidu, 8 milja uzvodno od ušća ove poslednje reke u Po, nalazi se Alesandrija, najjača tvrđava u Pijemontu, koja se sada pretvara u središte velikog utvrđenog logora i koja štiti južno, odnosno desno krilo položaja. Udaljenost između ova dva mesta iznosi 16 milja, a Po teče ispred druma koji ih spaja na udaljenosti od oko 5 do 6 milja. Levo krilo armije, koja bi logorovala na ovom položaju, zaštićeno je, prvo, Sezijom i, drugo, Kazalom i Poom; desno krilo zaštićeno je Alesandrijom i rekama Orbom, Bormidom, Belbom i Tanarom koje se spajaju u blizini Alesandrije. Front položaja je zaštićen krivinom Poa.

Ako Sardinija izvrši koncentraciju svoje vojske od 80.000 do 90.000 na ovom položaju, ona će raspolagati sa oko 50.000 ljudi za aktivne operacije i spremnih da udare u bok svake vojske koja bi pokušala da obiđe ovaj položaj preko Novija i Akvija s juga ili preko Verćelija sa severa. Na taj način, može se smatrati da ovaj položaj dobro štiti i sam Turin, naročito zbog toga što se u ovoj prestonici nalazi citadela koja se ne može osvojiti bez prethodne pravilne opsade, a nijedna armija, koja bi obilazila takav položaj, ne bi mogla vršiti opsadu a da prethodno ne izbaci Pijemontsku armiju iz njenog utvrđenog logora. Ali, položaj Kazale i Alesandrije ima jednu slabu tačku; on nema dubine i njegova je pozadina potpuno nezaštićena. Između Minća i Adiđe Austrijanci imaju četvorougao, zaštićen sa četiri tvrđave — po jedna na svakom uglu; Pijemontezi imaju na Pou i Bormidi liniju sa dve tvrđave — po jednu na svakom boku, sa dobro branjenim frontom ali sasvim nezaštićenom pozadinom. Međutim, obilazak Alesandrije sa juga bio bi opasan i relativno nekoristan; ali Kazale se može obići sa severa ako ne preko Verćelija, a ono bar preko Sesto Kalende, Novare, Bijele, Santije i Krešćentina; a ako bi nadmoćnija armija prešla preko Poa uzvodno od Kazale i napala pozadinu Pijemonteza, onda bi oni bili odmah prinuđeni da se odreknu preimućstava jako utvrđenog položaja i da vode borbu na otvorenom polju. Tu bi se radilo o drugom Marengu, mada na suprotnoj strani Bormide.

Pošto smo tako opisali dve operaciske osnovice u basenu Poa — austrisku u ranijem članku, a francusko-pijemontsku u prethodnom izlaganju, razmotrimo sada kako te baze mogu biti upotrebljene. Jednim pogledom na kartu uočiće se da ceo severoistočni deo alpiskog lanca, koji pripada Švajcarskoj, od Ženeve do na oko jednu milju od prevoja Stelvio, pretstavlja, pre svega, neutralnu teritoriju sve dok jedna ili druga zaraćena strana ne nađe za shodno da je povredi. Pošto Švajcarska danas raspolaže prilično jakim odbranbenim snagama, nije verovatno da bi do toga moglo doći u samom početku rata. Stoga ćemo zasada smatrati da je Švajcarska zaista neutralna i nepristupačna obema stranama. U tom slučaju, Francuzi imaju svega četiri puta kojima mogu dospeti u Pijemont. Lionska armija će morati da prelazi preko Savoje i Mon Senija. Neka manja jedi-

nica može preći preko Briansona i Mon Ženevra; obe formacije će izbiti iz planina i sastati se u Turinu. Armija, koncentrisana u Provansi, može delom marševati iz Tulona preko Nice i Kol di Tenda, a delom se može ukrcati u Tulonu i parobrodima prevesti u Đenovu u mnogo kraćem roku. Oba ova dela će se koncentrisati u Alesandriji. Ovde ima još nekoliko drumova, ali oni ili nisu pogodni za prolaz većih jedinica ili su manjeg značaja od već pomenutih, a vode na ista koncentraciska mesta.

Raspored francuske vojske u Italiji, sad već možemo da je tako zovemo, bio je izvršen saobrazno ovom stanju stvari. Dva glavna koncentraciska mesta su Lion i Tulon, sa manjim odredom trupa u dolini Rone[2]) između ova dva mesta, spremnim da nastupa preko Briansona. Da bi se izvršila brza koncentracija jakih francuskih snaga u dolini Poa iza Alesandrije i Kazale, stvarno je potrebno da se iskoriste svi gore navedeni putevi, s tim da najjače formacije stignu preko Liona i Mon Senija, najslabije preko Briansona i Mon Ženevra i da se što je moguće veći deo Provansalske armije uputi morskim putem za Đenovu, jer, dok će jednoj jedinici za marš od Vara preko Kol di Tenda biti potrebno više od 10 dana do Alesandrije, ona u Đenovi može stići morskim putem za 24 sata, a odatle do Alesandrije za tri dana usiljenog ili četiri dana normalnog marša.

Pretpostavljajući, kao što smo i obavezni da učinimo, da će Austrija objaviti rat čim makar i jedan francuski bataljon pređe u Pijemont, šta će onda preduzeti njena Italijanska armija? Ona može ostati u Lombardiji i, ne pribegavajući oružju, sačekati koncentraciju 200.000 Francuza i 50.000 Pijemonteza, a zatim se, napuštajući celu Lombardiju, povući pred njima ka svojoj operaciskoj osnovici na Minću. Takav tok stvari obeshrabrio bi austriske trupe, a njihove protivnike oduševio neočekivano jevtino postignutim uspehom. Ili, ona može sačekati napad Francuza i Pijemonteza na otvorenim ravnicama Lombardije; u tom slučaju pretrpela bi poraz od brojno nadmoćnijih snaga, pošto raspolaže sa svega 120.000 ljudi prema dvaput jačim snagama, a pored toga bila bi ometana italijanskim ustankom do koga bi došlo širom zemlje. Istina, ona bi mogla stići do svojih tvrđava, ali bi se ova sjajna operaciska osnovica svela na puku odbranu, pošto bi ofanzivna snaga operativne vojske dotada bila već utrošena. Veliki cilj zbog koga je bio stvoren sistem ovih tvrđava, naime, da slabijim snagama posluži kao baza za uspešan i bezbedan napad na jače snage, bio bi potpuno promašen sve dok iz unutrašnjosti Austrije ne bi stigla pojačanja, a za to vreme može pasti Peskijera, može pasti i Lenjago, a komunikacije preko venecijanske teritorije svakako bi bile izgubljene. Oba razmotrena načina dejstva bila bi nepogodna, pa čak i nedopustiva, ukoliko ne bi bila nametnuta golom nuždom. Ali ostaje još jedan put.

[2]) U originalu stoji Rajne, što je očigledno štamparska greška. — Prim. red.

Austrijanci mogu izvesti na bojište bar 120.000 ljudi. Ako izaberu podesan momenat, suprotstaviće im se samo 90.000 Pijemonteza, od kojih svega 50.000 može učestvovati u operacijama. Francuzi pristižu iz četiri pravca koji se stiču ka Alesandriji. Uglovi koje čine ova četiri pravca između prave povučene od Mon Senija do Alesandrije i iz Đenove do Alesandrije iznose ukupno oko 140°, tako da je pre izvršene koncentracije potpuno isključeno sadejstvo raznih francuskih jedinica. Ako, dakle, Austrijanci pravilno izaberu momenat — a 1848 i 1849 videli smo da oni to znaju — i krenu protiv pijemontske operaciske osnovice, napadajući je bilo frontalno ili je obilazeći sa severa, usudili bismo se da kažemo, odajući dužno poštovanje hrabrosti Pijemontske armije, da bi Sardinci imali malo izgleda da se odupru brojno nadmoćnijim snagama Austrijanaca; a kad bi Pijemontezi jedanput bili proterani sa bojišta i prisiljeni na pasivnu odbranu svojih tvrđava, onda bi Austrijanci nadmoćnijim snagama mogli da napadaju pojedinačno svaku francusku jedinicu prilikom njenog izbijanja iz Alpa ili Apenina; pa čak i kada bi bili prisiljeni na povlačenje, njihova bi otstupnica bila sigurna sve dok bi njihov severni bok bio zaštićen švajcarskom neutralnošću, a po dolasku u Mantovu njihova bi vojska još uvek bila sposobna za aktivnu odbranu svoje operaciske osnovice.

Austrijancima bi se pružila još jedna prilika, naime, da posednu položaje oko Tortone i sačekaju dolazak francuske kolone koja maršuje iz Đenove za Alesandriju, kada im ona mora izložiti svoj bok. Ali to bi bila bedna vrsta ofanzive, jer bi se Francuzi mogli mirno zadržati u Đenovi sve dok se ostale kolone ne koncentrišu u Alesandriji, u kome bi slučaju Austrijanci ne samo potpuno izgubili sve prednosti nego bi se izložili i opasnosti da budu otsečeni od Minća i Adiđe.

Pod pretpostavkom da Austrijanci pretrpe poraz i da se moraju povući ka svojoj operaciskoj osnovici, i Francuzi bi bili izloženi mogućnosti obilaska čim bi prešli Milano. Put od Stelvija vodi dolinom Ade iz Tirola pravo za Milano; tonalski put dolinom Olja, a đudikarski put dolinom Kijeze. Oba puta vode u srce Lombardije i u pozadinu svake vojske koja bi sa zapada vršila napad na Minćo. Preko Tirola Austrija obuhvata celu Lombardisko-venecijansku oblast i, ukoliko se izvrše potrebne pripreme, ona svakog dana može prirediti svojim neprijateljima jedan Marengo u ravnicama Lombardije. Dokle god Švajcarska ostane neutralna, takav se potez ne može izvesti protiv Austrije dok ona napada Pijemont.

Na taj način, pri sadašnjem stanju stvari u Italiji, ofanziva je za Austriju najbolji način dejstva. Ići pravo u središte neprijateljske vojske, koja se nalazi u toku koncentracije, pretstavlja jedan od najsjajnijih manevara savremenog vođena rata, za koje je Napoleon bio tako veliki majstor. A taj manevar on nije ni protiv koga izvodio sa takvim uspehom kao protiv Austrijanaca; za to su svedoci

Montenote, Milezimo, Mondovi i Dego, a o tome svedoče Abenzberg i Ekmil.[3]) Da su Austrijanci od Napoleona naučili taj manevar, oni su to najsjajnije dokazali kod Soma Kampanje i Kustoce, a pre svega kod Novare. Zato bi takav isti manevar, izgleda, najbolje odgovarao sadašnjem genijalnom načinu vođenja rata Austrijanaca, i mada to zahteva veću budnost i tačnost izvršavanja operacija po vremenu, ipak će Austrijanci ispustiti iz ruku ogromne izglede za uspeh ako se ograniče na prostu odbranu svoje teritorije.

---

[3]) Bojevi kod *Abenzberga* i *Ekmila* su etape bitke u rejonu Regensburga koja se odigrala od 19—23 aprila 1809 godine između Napoleonove vojske (170.000 ljudi) i austriske vojske (180.000) za vreme Austrisko-francuskog rata. Bitka kod *Regensburga* se završila porazom i povlačenjem austriske vojske, koja je, uprkos gubitka 1/3 svoga sastava, ipak sačuvala borbenu gotovost. Francuzi su postigli uspeh zahvaljujući umešnom prebacivanju glavnih snaga, koje je Napoleon izvršio u odlučujućem trenutku borbenih dejstava. — Prim. red.

PERSPEKTIVE RATA*)

Nismo smatrali potrebnim da odgovaramo na razne površne kritike koje se čine u toku poslednja dva meseca, svaki put kada smo pristupali razmatranju sredstava i strategiskih uslova za stupanje u veliki i krvavi rat u koji je Evropa danas upletena. Sada, međutim, u obilnim detaljima, kojima danas vrve naše stranice — detaljima koji daju upečatljiviju sliku prvih prizora ove užasne i impozantne drame — nalazimo toliko potpunu i do detalja tačnu potvrdu naših pogleda, a u isto vreme i za javnost nesumnjivo interesantnu, da smatramo za shodno da na taj predmet skrenemo pažnju.

Pre puna dva meseca ukazali smo na to da ofanziva pretstavlja pravilan način samoodbrane Austrije. Tvrdili smo da bi Austrijanci, pošto su svoju Italijansku armiju dobro koncentrisali u blizini pijemontskih odbranbenih položaja i pošto su se savršeno spremili i opremili za borbu, učinili veliku grešku ako ne bi iskoristili ovu trenutnu nadmoćnost nad svojim još uvek razbacanim neprijateljima, time što bi odmah umarširali na teritoriju Sardinije, tukući najpre Sardinsku vojsku, a zatim krenuli protiv Francuza, koji moraju prelaziti preko Alpa u nekoliko kolona, izlažući se pri tome opasnosti da budu potučeni po delovima. Ovaj naš zaključak izazvao je mnoga suprotna tumačenja raznih manje ili više poznatih i manje ili više sposobnih strategiskih kritičara; međutim, našu ocenu je potvrdio svaki vojni stručnjak koji je pisao o ovom predmetu; i, najzad, pokazalo se da se austriski generali slažu sa tom ocenom. Toliko o tome.

---

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5634 od 12 maja 1859 godine.

Pošto je rat na taj način otpočeo, postavlja se pitanje: kako stoje odnosne snage protivnika i kakvi su njihovi izgledi na uspeh? Austrijanci u Italiji imaju pet armiskih korpusa — 2, 3, 5, 7 i 8 — koji se sastoje od najmanje 26 pešadiskih pukova od po 5 bataljona svaki (od kojih je po jedan grenadirski) i 26 lakih bataljona, tj. svega 156 bataljona ili 192.000 ljudi. Sa konjicom, artiljerijom, inžinjerijom i posadnim trupama njihove snage, prema najumerenijem proračunu, dostižu 216.000 ljudi. Nije nam poznato koliko je ovaj broj premašen dovlačenjem u Italiju svežih graničnih pukova i ljudstva iz rezerve. Da je premašen — o tome skoro ne može biti nikakve sumnje — ali uzmimo najnižu procenu od 216.000. Od ovoga će 56.000 ljudi biti potpuno dovoljno da drži sve one tvrđave, utvrđenja i utvrđene logore koje Austrijanci žele da održe u Lombardiji, ali, uzmimo najveći mogući broj, i recimo 66.000 ljudi. Na taj bi način ostalo 140.000 ljudi za osvajanje Pijemonta. Prema telegramima, austriske invazione snage iznose 120.000 ljudi, ali se na ove tvrdnje, naravno, ne možemo potpuno osloniti. Međutim, za svaku sigurnost, pretpostavićemo da Austrijanci nemaju više od 120.000 ljudi sposobnih za manevarska dejstva. Kako će se francuske i pijemontske snage rasporediti da dočekaju ovu kompaktnu snagu?

Između Alesandrije i Kazale, na položaju koji smo opisali pre nekoliko nedelja, izvršena je koncentracija Pijemontske armije. Ona broji pet pešadiskih i jednu konjičku diviziju — ili 45.000 ljudi liniske pešadije, računajući i rezervu; 6.000 strelaca i oko 9.000 konjanika i artiljeraca, tj. ukupno 60.000 ljudi[1]), koliko je Pijemont najviše uspeo da okupi za operacije. Ostatak od 15.000 ljudi potreban je za garnizonsku službu. Italijanski dobrovoljci nisu još osposobljeni za borbu s neprijateljem na otvorenom polju.

Kao što smo već rekli, položaj Pijemonteza se ne može lako strategiski obići sa juga — međutim, to se može učiniti sa severa; a on se ovde oslanja na liniju Sezije, koja utiče u Po otprilike na 4 milje daleko od Kazale i koju Sardinci nameravaju da brane, ako se može verovati telegrafskim izveštajima.

Bilo bi sasvim smešno kad bi 60.000 ljudi primilo odlučnu bitku na ovom položaju ako bi bili napadnuti dvostruko jačom snagom. Po svoj prilici, na ovoj reci će se pružiti izvestan otpor — dovoljan da prisili Austrijance da pokažu svu svoju snagu — a zatim će se Sardinci povući iz Kazale i Poa, ostavljajući otvoren direktan put za Turin. Ovo bi se moglo odigrati 29 ili 30 aprila, pod pretpostavkom da engleska diplomacija nije izazvala novo odlaganje vojnih operacija. Sledećeg dana Austrijanci bi pokušali da se prebace preko Poa i, ukoliko bi u tome uspeli, potisnuli bi Sardince preko ravnice u pravcu Alesandrije. Tu bi ih mogli ostaviti neko vreme; austriska kolona koja bi izbila južno od Poa iz Pijaćence, mogla bi, po

[1]) Engelsovi podaci o operativnim snagama (120.000 Austrijanaca i 60.000 Sardinaca) pokazali su se potpuno tačni u početku rata. — Prim. red.

potrebi, uništiti železničku prugu između Đenove i Alesandrije i napasti svaki francuski korpus koji bi eventualno nastupao iz Đenove za Alesandriju.

Ali šta pretpostavljamo da će Francuzi raditi čitavo ovo vreme? Oni će se, naravno, sa velikom žurbom spuštati u pravcu budućeg ratišta, prema dolini gornjeg Poa. Kad su vesti o austriskom ultimatumu stigle u Pariz, snage namenjene za Alpisku armiju jedva su bile veće od četiri pešadiske divizije koje su se nalazile oko Liona, i još tri divizije koje su se nalazile ili na jugu Francuske, ili na Korzici ili su tek vršile koncentraciju. Još jedna divizija bila je na putu iz Afrike. Ovih osam divizija trebalo je da obrazuju četiri korpusa; jedna divizija operativnih trupa u Parizu stajala je na raspoloženju kao prva, a garda kao druga rezerva. Na taj način dobili bismo svega dvanaest operativnih divizija i dve gardiske divizije garde, što čini sedam *armiskih korpusa*. Dvanaest operativnih divizija, pre povratka njihovog ljudstva sa otsustva, imale bi po 10.000 ljudi svaka, tj. svega oko 120.000 ljudi, ili sa konjicom i artiljerijom 135.000, a sa gardom od 30.000 ukupno 165.000 ljudi. Kad bi se vratilo ljudstvo pozvato sa otsustva, onda bi čitava ova armija dostigla jačinu od 200.000 ljudi. Dovde je sve u redu; to je odlična armija, dovoljno velika da osvoji zemlju dva puta veću od Italije. Ali gde se ona mogla nalaziti oko 1 maja — u vreme kada je bila potrebna u ravnicama Pijemonta? Pa, Makmaonov korpus je oko 23 ili 24 aprila upućen za Đenovu, a pošto do toga vremena nije bio izvršio koncentraciju, to on neće biti u stanju da napusti Đenovu pre 30 aprila; korpus Baragej d'Ilijea nalazi se u Provansi i, prema nekim tvrđenjima, trebalo je da krene preko Nice i Kol di Tenda, a prema drugim se trebao ukrcati na brodove i iskrcati na obalu Sredozemnog Mora. Kanroberov korpus imao je da pređe u Pijemont preko Mon Senija i Mon Ženevra, a sve ostale trupe trebalo je da slede iza njega istim putem po redu svoga pristizanja. Sada je sigurno da do 26 aprila nikakve francuske trupe nisu kročile na tlo Sardinije; sigurno je da su se tri divizije Pariske armije još 24 aprila nalazile u Parizu, od kojih je jedna tek toga dana krenula železnicom za Lion, i da se polazak garde na marš nije očekivao pre 27 aprila. Tako, ako pretpostavimo da su sve ostale gore navedene trupe bile koncentrisane na granici i spremne za pokret, imali bismo osam pešadiskih divizija ili 80.000 ljudi. Od ovih 20.000 ide za Đenovu, 20.000 pod Baragejom, ukoliko uopšte budu išle za Pijemont, kreću preko Kol di Tenda. Ostaje da 40.000 pod Kanroberom i Nielom ide preko Mon Senija i Mon Ženevra. To će biti sve što Luj Napoleon može da stavi na raspoloženje u vreme kada će njegova pomoć biti najpotrebnija — u vreme kada Austrijanci mogu biti u Turinu. A sve se ovo, da uzgred pomenemo, potpuno podudara sa našim predviđanjima od pre nekoliko nedelja. Ali Luj Napoleon ne može ni svim železnicama celoga sveta na vreme dovesti ostale četiri divizije Pariske armije da bi uzele učešća u prvim okršajima,

ukoliko ne dopusti Austrijancima da u toku čitave dve nedelje rade šta hoće sa Pijemontezima[2]); pa čak i tada su njegovi izgledi loši pošto mu se osam divizija nalazi na dva planinska prevoja, a neprijatelj, u najmanju ruku iste jačine, na mestu gde bi se one mogle spojiti. Ali čovek u njegovom položaju iz političkih razloga ne može dozvoliti da neprijatelj pregazi Pijemont i da po njemu hara čitave dve nedelje, te će morati da prihvati bitku čim mu je Austrijanci ponude; a tu bitku mora voditi pod nepovoljnim uslovima. Što pre Francuzi pređu Alpe, tim bolje po Austrijance.

[2]) Zbog nespremnosti Francuza, u početku rata je zaista postojala tako povoljna situacija za uništenje sardinske vojske, ali austrisko komandovanje nije iskoristilo tu situaciju. — Prim. red.

RAT*)

Napoleon III otplovio je iz Marseja 11 ovog meseca za Đenovu gde je imao da preuzme komandu nad francuskim snagama i gde su bile izvršene pripreme da se dočeka sa izvanrednim počastima. Da li će njegovi vojni podvizi biti ravni njegovim neospornim diplomatskim trijumfima, pretstavlja problem o kome ćemo, verovatno, u najskorije vreme imati pouzdane dokaze. Jedini dokaz koji nam je dosada pružio o svojim strategiskim sposobnostima bio je njegov operaciski plan za operacije na Krimu, čije su se osnovne crte odlikovale zastarelim pogledima i pripadale vojnoj školi Bilova, o kome je veliki Napoleon rekao da je njegova nauka bila nauka poraza a ne pobede.[1])

Da francuski car ulazi u Italiju sa prestižom ogromnog moralnog uspeha ne može se sporiti. Pošto je svojim lukavstvom i prepredenošću naterao Austrijance da preuzmu tešku odgovornost za objavljivanje rata, on je imao sreću da bude očevidac kako su oni za dve nedelje stvarne neaktivnosti izgubili jedino preimućstvo, na koje su mogli računati, blagodareći ovom dalekosežnom koraku. Umesto da smrve Pijemontsku armiju nadmoćnošću svojih snaga i brzinom pokreta pre no što bi mogla stići francuska pojačanja, Austrijanci su propustili ovu priliku i sad protiv sebe imaju savezničku vojsku, koja je potpuno ravna njihovoj i koja iz dana u dan postaje nad-

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5643 od 23 maja 1859 godine.

[1])U delu *Geist des neuen Kriegssystems,* izdanom 1798, i u nekim drugim raspravama, štampanim prvih godina XIX veka, Bilov je izložio svoj strategiski sistem koji se zasnivao isključivo na magacinskom sistemu ratovanja i koji je svodio borbena dejstva na ugrožavanje neprijateljskih komunikacija. Jedan od sledbenika ovog tvorca »besmislene strategije« (tako ju je okarakterisao Napoleon I) bio je poznati Ful, pruski general u austriskoj, a zatim u ruskoj službi, po čijem je savetu ruska vojska u početku rata 1812 godine bila podeljena na dve armije — što zamalo nije dovelo do njihovog počesnog tučenja od strane Napoleona. — Prim. red.

moćnija. Umesto ofanzivnih operacija i pobedonosnog napredovanja oni, veoma verovatno, u najskorije vreme mogu biti prisiljeni da napuste čak i Milano i da se povuku na liniju Minća, gde će pod zaštitom svojih velikih tvrđava zauzeti čisto defanzivan stav. Na taj način, Luj Napoleon otpočinje svoju komandantsku karijeru sa preimućstvima koja mu daju ogromne i skoro neobjašnjive greške njegovog protivnika. Njegova srećna zvezda još je u usponu.

Prve dve nedelje ratovanja, ukoliko se tiče Austrije, daju nam zanimljivu, mada monotonu priču, koja umnogome liči na čuveni kuplet o francuskom kralju. 29 aprila austriska prethodnica prešla je preko Tićina, ne nailazeći na veliki otpor, a sledećeg dana za njom su sledovale glavne snage. Sudeći po prvim pokretima, koji su vršeni ka Aroni (na Jezeru Mađore), Novari i Viđevanu, izgledalo je da je pravac napada upravljen prema Verćeliju i drumom za Turin. Zauzimanje Verćelija, koje se dogodilo 1 ili ujutru 2 maja, i telegrami iz Švajcarske koji su javljali da su snage invazione armije bile koncentrisane na Seziji, kao da potvrđuju ovo stanovište. Međutim, izgleda da je ova demonstracija bila prosta varka namenjena da izloži kontribuciji celu oblast između Tićina i Sezije i da uništi telegrafske veze između Pijemonta i Švajcarske. Stvarni cilj napada iznet je u biltenu generala Đulaja, iz koga se vidi da su Koco i Kambio bili glavna koncentraciska mesta i da je njegov štab uveče 2 maja bio u Lomelu. Pošto se prvo pomenuto mesto nalazi blizu ušća Sezije u Po (malo istočno), drugo na samom Pou, nešto istočnije od ušća Bormide u Po, a treće nešto dalje u pozadini, ali na jednakom otstojanju od oba prva mesta, to će pogled na kartu pokazati da Austrijanci kreću u pravcu fronta pijemontskog položaja iza reke Poa, koji se prostire od Kazale do Alesandrije, sa centrom prema Valenci. Sledeće vesti, primljene preko Turina, ukazuju da su 3 maja postavili mostove na Pou blizu Kambija i uputili izvidnice u pravcu Tortone na južnoj obali pomenute reke, da su takođe vršili izviđanje skoro celog fronta pijemontskog položaja, a naročito u blizini Valence, stupajući u borbu sa neprijateljem na nekoliko tačaka da bi ga prisilili da otkrije svoje snage. Bilo je glasina i o tome da je austriski korpus izašao iz Pjaćence i da je nastupao južnom obalom Poa u pravcu Alesandrije, ali se te glasine nisu potvrdile. Ipak, taj pokret nije neverovatan, ako se to dovede u vezu sa izgradnjom mosta preko Poa kod Kambija.

Takva je bila slika rata do 5 maja, a i do danas su se austriski manevri odlikovali vanrednom sporošću i opreznošću, da ne kažemo nešto više. Pošto od Tićina do Poa, kod Valence, nema više od 25 milja, odnosno 2 obična marša, i pošto su neprijateljstva počela 29 aprila, to su celokupne invazione snage mogle biti koncentrisane prema Valenci do 1 maja u podne; prethodnica je mogla izvršiti svoja izviđanja istoga dana, a odluka o odlučnim operacijama za sledeći dan mogla je pasti u toku noći. Iako raspolažemo poštom Vanderbilta, još uvek ne možemo objasniti zastoj do koga je došlo.

No, kako su okolnosti situacije imperativno nametale Austrijancima brzu akciju i kako general Đulaj uživa glas odlučnog i smelog oficira, prirodno je pretpostaviti da su ih nepredviđene okolnosti prisilile na oprezniji način postupanja. Da li je najpre stvarno uzimana u obzir ideja za marš ka Turinu preko Verćelija, koji je bio napušten tek po primitku vesti o tome da su Francuzi stigli u Đenovu u tako velikom broju da bi bio ugrožen obilazni manevar; da li je stanje drumova koje su Pijemontezi ispresecali i zabarikadirali na svakom koraku imalo s tim neke veze, ili se general Đulaj, o čijim kvalitetima, kao glavnog komandanta, ništa nije poznato u svetu, našao u neprilici usled tromosti masa kojima je komandovao — na sva ta pitanja teško je dati odgovor. Međutim, kratak pogled na položaj druge strane može baciti izvesno svetlo na stanje stvari.

Pre nego što je ijedan Austrijanac prešao granicu, Francuzi su počeli da nadiru u Pijemont. Prve trupe stigle su u Đenovu 26 aprila. Istoga dana divizija generala Bua (Bouat) prešla je u Savoju, prebacila se preko Mon Senija i 30 aprila stigla u Turin. Toga dana bilo je 24.000 Francuza u Alesandriji i oko 16.000 u Turinu i Suzi. Njihovo pristizanje se otada vrši neprekidno, ali mnogo većom brzinom u Đenovu nego u Turin[2]), stim što se trupe iz oba ova mesta šalju ka Alesandriji. Naravno, ne može se utvrditi broj Francuza koji su na ovaj način upućeni na front, ali, sudeći po okolnostima o kojima ćemo odmah govoriti, ne može biti sumnje da je već 5 maja smatrano da je taj broj bio dovoljan da savezničke armije održe svoje položaje i spreče svaki austriski obilazni manevar kod Verćelija. Prvobitni plan sastojao se u tome da glavne pijemontske snage i sve francuske trupe koje su se mogle dovesti iz Đenove održe liniju Poa od Alesandrije do Kazale, dok bi ostatak Pijemonteza (gardiske brigade Savoje), zajedno sa Francuzima koji su pristizali preko Alpa, imao da brani liniju Dora Baltea od Ivreje do Kivasa, štiteći time Turin. Na taj bi način svaki austriski napad na liniju Dore mogao biti izložen bočnom udaru Pijemonteza koji bi izašli iz Kazale i primorali napadača da podeli svoje snage. Ali, uprkos svemu tome, saveznički položaj bio je samo za nuždu i u suštini loš. On se od Alesandrije do Ivreje protezao na dužini od skoro 50 milja sa jednim ispadnim i jednim upadnim uglom; i mada ga je mogućnost vršenja bočnih napada znatno ojačavala, odbrana tako duge linije pružala je velike mogućnosti napadaču za vršenje demonstrativnih napada, a nije mogla dati ozbiljan otpor odlučnoj ofanzivi. Čim bi linija Dore bila zauzeta — pri čemu bi bočni napad bilo moguće momentalno paralisati manjim austriskim snagama — pobedonosni Austrijanci mogli bi se slobodno vratiti na bilo koju obalu Poa i brojno nadmoćnijim snagama potisnuti Alesandrisku armiju pod zaštitu vatre topova njene

---

[2]) Francuzi su ušli u Italiju delom preko Alpa, a delom preko mora. Preko Alpa je prešlo 44.000, a brodovima iz Marseja, Tulona i Alžira bilo je prevezeno u Đenovu oko 100.000 ljudi. — Prim. red.

tvrđave. Da su Austrijanci energično dejstvovali u toku prva dva ili tri dana rata, sve bi se to moglo lako obaviti. Tada još nije bilo koncentrisanih snaga između Alesandrije i Kazale, koje bi ugrozile njihova dejstva, ali 3, 4 i 5 maja stvari su se izmenile, i brojno stanje Francuza koji su stigli na položaj, i koji su još uvek stizali iz Đenove, mora da je bilo dovoljno veliko da se snage koje su ga branile povećaju u svemu na oko 100.000 ljudi, od kojih se 60.000 moglo upotrebiti za napad preko Kazale. Da je ova snaga smatrana dovoljnom za posrednu zaštitu Turina, dokazuje činjenica da su i francuske i sardinske trupe već 3 maja bile pokrenute sa linije Dore ka Alesandriji; na taj način oklevanje Austrijanaca dozvolilo je saveznicima da mirno izvrše ovaj opasan manevar — koncentraciju svojih snaga na položaj kod Alesandrije. Time su krajnji cilj i plan austriske ofanzive bili promašeni, a postignuto je ono što nazivamo moralnom pobedom saveznika.

Izgleda da je austriski komandant dosada dejstvovao na osnovu bar tri različita uzastopna plana. Prvo, izgleda da je prelaskom preko Tićina nameravao da maršuje pravo na Verćeli i Doru; zatim, saznavši da znatne francuske snage pristižu u Đenovu i smatrajući da je bočni marš pored Kazale suviše opasan, on je izmenio pravac napada i skrenuo u pravcu Lomela i Poa; i, najzad, on opet menja svoje mišljenje, sasvim napušta ofanzivu i, utvrđujući se na Seziji, čeka dolazak saveznika da primi bitku. Tačno je da su naše vesti o njegovim pokretima veoma nepotpune, jer potiču skoro isključivo iz francuskih i sardinskih telegrama. Međutim, izgleda da je to jedini zaključak koji se može izvesti iz duže neaktivnosti glavnine austriskih snaga i raznih nevažnih i po izgledu neodlučnih pokreta njihovih isturenih odreda između 5 i 11 maja.

Ako bi se savezničko nastupanje kojim slučajem odložilo još za nekoliko dana, nije isključena mogućnost da budemo svedoci još jedne promene austriske strategije — u obliku povlačenja ka Tićinu, čak i bez borbe — jer Đulajeva armija ne može ostati duže vremena neaktivna u zaraznim pirinčanim baruštinama gde se nalazila u vreme kad smo primili poslednje vesti; ona se mora izložiti bilo riziku da izvrši napad sa vrlo sumnjivim izgledom na uspeh bilo da posedne nov položaj u zdravijem kraju. Međutim, treba očekivati da će odmah doći do nastupanja saveznika i do bitke. Po svoj prilici o tome ćemo dobiti vesti narednom poštom. Ali, pod ovim okolnostima, ne iznenađuje nas to što čujemo iz Beča da Hes, prirodni Đulajev naslednik za položaj komandanta, ne odobrava njegove operacije; a skoro je sigurno da će Austrijanci, ukoliko ne dobiju pretstojeću bitku, dobiti novog glavnog komandanta pre isteka prvog meseca rata. Uostalom, to nije neobičan događaj u njihovoj istoriji ratova.

RAT NE NAPREDUJE*)

Poslednje depeše koje smo sa fronta juče primili brodom *Asia*, tj. koje obuhvataju period do 13 o. m., kasne tačno tri dana u odnosu na Vanderbiltove izveštaje. Ove se depeše sastoje od kratkih i prilično konfuznih biltena koje je izdala sardinska vlada, dok Austrijanci nisu objavili ništa o svojim dejstvima. U toku ova tri dana nije se desilo ništa značajnije. Po svojoj sporosti operacije i dalje zadržavaju prvo mesto u analima modernog ratovanja. Skoro nam izgleda da se opet vraćamo u ona prepotopska vremena pompeznog i besplodnog ratovanja kome je Napoleon onako iznenada i odlučno učinio kraj. Ovde se nalaze dve ogromne vojske jedna prema drugoj, na liniji od preko 40 milja, od kojih svaka može da stupi u dejstvo sa snagom od 100.000 — 140.000 ljudi. Jedna se približava drugoj, druga vrši izviđanja, pruža pipke sad na ovom sad na onom delu neprijateljskog položaja, a zatim se povlači, dok druga vojska stoji nepomično na terenu na kome se nalazi; na taj način, obe vojske sada razdvaja otstojanje koje varira od 8—20 milja.

Iako ima nekoliko činjenica kojima se može razumno objasniti ova anomalija, ona, ipak, ostaje anomalija, koja je nastupila kao posledica greške koju je u početku rata učinila napadajuća strana. Kao što smo već pokazali, i namera i cilj austriske invazije u Pijemont bili su osujećeni sporošću i neodlučnošću austriskih pokreta koji se jedva mogu pripisati ma čemu drugom do kolebljivosti generala Đulaja. Ovo gledište potpuno potvrđuju izveštaji koje smo posle toga primili. Austrijanci ne daju nikakvo objašnjenje za ovako čudan postupak svoje vojske — jasan dokaz da su bacili svu odgovornost na glavnokomandujućeg. I, stvarno, tek nedelju dana posle otpočinjanja rata austriski bilteni su počeli da navode loše vreme i poplave kao razlog koji je prisilio njihovog komandanta da povuče svoje trupe iz groznicom zaraženih pirinčanih baruština na obalama Poa. A sada naš dobro obavešteni londonski dopisnik piše da će car, podražavajući primer Luja Napoleona, doći sa generalom Hesom da zameni Đulaja i da sam preuzme komandu.

Ukoliko možemo sada da ocenimo, izgleda da su operacije tekle na ovaj način: pre svega, austrisko desno krilo bilo je istureno u pravcu Novare i Verćelija, vršeći demonstracije kod Jezera Mađore. Centar, a možda i levo krilo, maršujući preko Viđevana i Pavije paralelnim pravcima, bili su prilično zaostali. Kolona iz Pavije je tek 2 maja sa svojom glavninom stigla u Lomelo. Sada izgleda da je isturanje desnog krila imalo za cilj: prvo, da privuče pažnju saveznika na napad koji ugrožava Doru i Turin; i drugo, da se za potrebe austriske vojske izvrši rekviriranje mesnih sredstava iz Gornje Lo-

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5647 od 27 maja 1859 godine.

meline. Napad austriske glavnine na liniju Kazalea i Valence počeo je 3 maja, a 4-og su izvršene demonstracije na Frasineto (koji leži prema ušću Sezije u Po) i Valencu, dok je desno krilo bilo privučeno bliže centru; u isto vreme bio je postavljen most preko Poa između Kambija i Sale, i uspostavljen mostobran na južnoj obali reke. Prema nekim vestima, 8 austriski armiski korpus — koji je, kako kažu, išao iz Pjaćence južnom obalom Poa — spojio se ovde sa glavninom i prebacio preko reke posle kratke ekskurzije do Tortone i Vogere, pošto je prethodno porušio železnički most na Skriviji. Međutim, prema drugim vestima, pa i nekim iz naših poslednjih depeša, austriske snage se još uvek nalaze na drumu između Pjaćence i Stradele. Teško je utvrditi da li je navedena ekskurzija u Vogeru bila namenjena kao diverzija protiv Novija i komunikacija između Đenove i Alesandrije; u svakom slučaju, ona je navela većinu iskusnih urednika listova u Turinu, Parizu i Londonu na proricanje odlučne bitke na starom bojištu kod Novija ili negde oko Marenga, ali je to proricanje bilo odmah opovrgnuto povlačenjem Austrijanaca na severnu obalu Poa i rušenjem svoga mosta. Posle prvih nekoliko dana maja počele su da padaju jače kiše. Po je u blizini Pavije narastao 3—4 metra, a i manje reke podigle su se u istom razmeru. Poplave pirinčanih polja u dolini Poa, koje obično ne pretstavljaju nikakvu prepreku za trupe na maršu pošto drumovi leže na nasipima koji se izdižu iznad nivoa poplave, sada su postale ozbiljna prepreka; cela oblast i mnogi drumovi bili su poplavljeni. Pored toga, Austrijanci se nisu kretali; oni su ostali u ovim baruštinama, prinuđeni da bivakuju po drumovima ili na vlažnim poljima. Prema tome, pošto su se zadržali nepoliko dana usred tog poplavljenog terena, za njih je nastupila imperativna potreba da se povuku na uzdignutije i suvlje zemljište, ali su morali pretrpeti teške gubitke od boleština, naročito od kolere i groznice. Posledica toga bio je koncentričan pokret u oblast oko Mortare i Novare, tj. povlačenje ne ispred neprijatelja (jer je on mirno stajao na svojim položajima) nego ispred stihije. Posle toga Austrijanci su se utvrdili na liniji Sezije i upućivali izviđačke delove i grupe za prikupljanje furaži sve do linije Dore, koja obrazuje krajnje levo krilo savezničkog položaja.

U celom ovom nizu operacija ne možemo uočiti nijedan jedini potez dobrog rukovođenja. Ustvari, kada je bio propušten prvi povoljan momenat za napad na savezničke položaje, čitavo napredovanje u Lomelinu bilo je lišeno svakog određenog i značajnog cilja. Isturanje austriskog desnog krila napred bila je otsudna greška. Nije se smelo gubiti vreme za neko majstorsko manevrovanje; jedini pravilan operaciski plan bio je: ići pravo na neprijatelja, napasti ga i tući ga pre nego što bi mogao da izvrši potpunu koncentraciju svojih snaga. Ako je tačno da je Benedekov 8 korpus išao južnom obalom Poa, onda je to bila druga greška; korpus je bio odvojen od glavnine velikom rekom, i da su kiše počele da padaju dan

dva ranije, bilo bi nemoguće postaviti most kod Kambija, tako da bi se sami Austrijanci našli u odvojenom položaju u kakvom su očekivali da će zateći neprijatelja. Samo prebacivanje preko Poa, kako izgleda, bilo im je nametnuto potrebom da se Benedek vrati; zašto on nije bio na severnoj obali od samog početka? Postavljanje mosta preko Poa i operacije koje su sa tim stajale u vezi prinudili su Austrijance da ostanu u zaraženim baruštinama nekoliko dana više no što je inače bilo potrebno. Konačno, izgleda da je čitava kampanja loše vođena. U svim ovim austriskim pokretima nema nikakve odlučnosti; demonstracije se vrše u svim pravcima, ali nigde ne vidimo neki pokret u cilju izvršenja stvarnog napada; na taj način oni opipavaju put duž celog neprijateljskog fronta, dok poplave, najzad, ne stvore nepremostivu barijeru nekoliko milja širine između neprijateljskih snaga. Zatim, u oskudici nečega boljeg, a da bi izgledalo da preduzimaju bar nešto, oni vrše izviđanje u pravcu Dore; međutim, sva ova izviđanja vrše male leteće kolone koje ne mogu nanositi jake udare i koje se moraju povlačiti čim stignu na neku isturenu tačku.

I tako, dok Austrijanci nisu ustvari ništa preduzimali, dotle su se njihovi protivnici, izgleda, bavili istom igrom. Oni su sada u najvećoj mogućoj meri dovršili koncentraciju na dugoj liniji koju zauzimaju. Njihovi položaju su sledeći: krajnje levo[1]) krilo na liniji Dore i Poa do Kazale, drži francuski korpus generala Niela od dve divizije, sa desnim krilom u Kazali koje se sastoji od dve pijemontske divizije i 3.000 dobrovoljaca pod Garibaldijevom komandom. Centar, u Valenci, obrazuje francuski korpus generala Makmaona i jedna pijemontska divizija, tj. svega tri divizije. Desno[2]) krilo, u Alesandriji, sastoji se od francuskog korpusa pod Kanroberovom komandom i jedne pijemontske divizije, tj. svega tri divizije. Krajnje desno[3]) krilo, u Noviju i Arnjatu, sastoji se od francuskog korpusa pod komandom Baragej d'Ilijea i jedne pijemontske divizije, tj. svega tri divizije. Rezervu obrazuju dve francuske gardiske divizije u Đenovi. Ako računamo da divizija ima 10.000 ljudi — što je dovoljno visok broj, jer Francuzi nisu imali vremena da pozovu svoje ljudstvo sa otsustva, te su, prema tome, njihove divizije bile slabije od sardinskih — onda bi to dalo ukupno broj od 150.000 ljudi, koji približno pretstavlja sadašnje brojno stanje operativnih trupa na savezničkoj strani. Od toga broja 110.000 do 120.000 ljudi može uzeti aktivnog učešća u operacijama. Njihova krajnja neaktivnost možda je nastala delom i zbog toga što nisu bile izvršene dovoljne pripreme od strane Francuza koji su sa sobom imali vrlo malo artiljerije i municije, a delom i zbog naređenja Luja Napoleona koji,

[1]) U originalu stoji »right« (desno), što je očigledno greška. — Prim. red.

[2]) U originalu stoji »The left« (levo), što je očigledno greška. — Prim. red.

[3]) U originalu stoji »left« (levo), što je očigledno greška. — Prim. red

besumnje, ima nameru da pobere prve lovorike rata. Ovaj novi komandant stigao je 12 maja u Đenovu, gde ga je narod oduševljeno dočekao. 13 maja se video sa kraljem koji je došao iz logora radi ovog sastanka. Istoga dana izdao je proglas napoleonovskog stila, koji donosimo u prepisu na drugom mestu, a 14-og je imao da otputuje na front.

Izgleda da su kiše sada već prestale i da sledećom prvom ili drugom poštom možemo primiti vesti odlučnijeg karaktera. Ovo stanje iščekivanja i neaktivnosti ne može trajati suviše dugo. Ili Austrijanci moraju ponovo preći preko Poa, ili mora doći do bitke u Lomelini. Možda su Austrijanci tražili i pripremili jak odbranbeni položaj, na kome bi primili udar savezničkih trupa. Ako bi našle takav položaj, to bi za njih bila najbolja politika; oni ne mogu otstupati a da ne stupe u borbu, a u isto vreme oni bi na takvom položaju mogli da iskoriste sve snage kojima sada raspolažu na frontu, dok bi saveznici bili oslabljeni posadama koje ostavljaju u Kazali, Alesandriji i Valenci.

Zasad obe strane očekuju pojačanja. Austrija je uputila korpus od 50.000 ljudi pod komandom generala Vimpfena u Trst i njegovu okolinu da obrazuje rezervu Italijanske armije; dok je Luj Napoleon formirao još dva armiska korpusa za Italiju, šire se glasine da će se princ Napoleon staviti na čelo jedne šarolike ekspedicije koja bi se imala iskrcati negde na obali Poluostrva da bi za sebe osvojio kraljevstvo.

NAJZAD — BITKA*)

The City of Vashington, koji je otplovio iz Liverpula 25 pr. m. i prošao Rt Rejs prošlog četvrtka uveče, doneo je sa bojišta vesti od većeg interesa. Povlačenje Austrijanaca i savezničko napredovanje u cilju ponovnog zauzimanja Lomeline odlučno su započeti, mada se to, kako izgleda, ne odvija velikom brzinom, pošto je austriska Vrhovna komanda, koja je 19 maja premeštena u Garlasko, na farmu u blizini Tićina, na putu iz Viđevana za Grapelo, još 24 maja bila na tom istom mestu. Međutim, južno od Poa, kod Montebela, male varošice na drumu između Stradele i Vogere došlo je do sukoba između jednog dela Stadinovog korpusa i Baragej d'Ilijeove prethodnice, u kome su, prema svom vlastitom prikazu, saveznici imali odlučujuću nadmoćnost. Izveštaji kojima dosada raspolažemo o ovom događaju još su veoma kratki. Francuzi kažu da je Forejeva divizija, jačine 6.000—7.000 ljudi (njen pun sastav je 10.000), sa jednim pijemontskim pukom konjice, stupila u borbu sa austriskim snagama, jačine 15.000, ili sa polovinom čitavog Stadionovog korpusa, i da ih je

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5655 od 6 juna 1859 godine.

potisnula posle četvoročasovne teške borbe, nanevši im gubitke od 1.500 — 2.000 mrtvih i ranjenih i 200 zarobljenih, od kojih su neki već stigli u Marsej, dok su saveznici izgubili svega 600 — 700 ljudi. Međutim, poraz Austrijanaca nije bio tako odlučan da bi dozvolio saveznicima da gone otstupajućeg neprijatelja. Prema austriskoj verziji, Stadion je bio uputio jedan izviđački odred preko Poa. Krećući se u pravcu Vogere, odred se kod Montebela sukobio sa nadmoćnijim francuskim snagama, i, posle oštre borbe, u redu se povukao pozadi Poa. Ovo neslaganje izveštaja je sasvim prirodno ako se uzmu u obzir preterivanja do kojih uvek dolazi u takvim stvarima kad nedostaju pozitivne zvanične brojke.

Da bismo mogli oceniti značaj i pravi karakter ove borbe, moramo sačekati tačnija obaveštenja. Međutim, tu se, u svakom slučaju, radilo o sukobu zaštitničkih isturenih delova a ne o velikoj bici u kojoj bi se stvarno ogledale snage neprijateljskih vojski i sposobnost njihovih komandanata.

Dok je drugi čin drame na taj način nesumnjivo počeo, dotle su materijali za kritičku ocenu operacija za vreme prvoga čina dobili veoma važnu dopunu u pismima dopisnika *The London Times*-a i *Augsburger Gazette* pri austriskoj Vrhovnoj komandi. Da nema ovih pisama, morali bismo donositi ocenu o austriskim pokretima na osnovu pijemontskih biltena, koji, kao što je samo po sebi razumljivo, nisu bili namenjeni za to da donose pravu istinu, i na osnovu austriskih biltena u kojima nema skoro ništa. Za popunu mnogih praznina najpre smo raspolagali samo protivrečnim glasinama i nagađanjima koja su kružila među oficirima i novinskim dopisnicima koji se nalaze u Pijemontu — glasinama čija je verodostojnost zaista bila beznačajna. A, pošto su Austrijanci uzeli ratnu inicijativu u svoje ruke i zadržali je sve do svog povlačenja iz Verčelija, pri čemu su se saveznici držali relativno pasivno, to je naše interesovanje bilo usredsređeno na one snage o kojima nismo imali nikakvih ili, u najboljem slučaju, samo negativna obaveštenja. Zbog toga nije čudo što smo u pogledu pojedinosti dolazili do zaključaka koji se danas ne potvrđuju činjenicama. Naprotiv, za divljenje je što smo, uzev u celini, imali sreće da tačno pogodimo glavne karakteristike operacija. Postoji samo jedna važna stvar u kojoj smo se razlikovali od onoga što se sad navodi kao prvobitni plan Austrijanaca; ali, još uvek je pitanje da li je ovaj plan od samog početka bio jasno izrađen, kako se sada tvrdi, ili je sadašnji »prvobitni plan« rezultat docnijeg razmišljanja.

Kada su nam stigle prve vesti o austriskoj invaziji u Pijemont, mislili smo da je njihova namera još uvek bila, kao što je to očigledno bilo od početka, da brzo napadnu Pijemontsku armiju i francusku prethodnicu pre nego što stignu francuske glavne snage. Sada smo obavešteni da je ova namera bila još ranije napuštena. Izgleda da su Austrijanci imali utisak da su Francuzi 24 maja počeli da

ulaze na pijemontsku teritoriju; i, mada pre 26-og nijedan francuski puk nije stupio na pijemontsko tle, ovaj lažni glas zaista ih je mogao navesti da odustanu od svakog pokušaja da izvrše *coup de main* (prepad) na bilo koje trupe koje su se mogle nalaziti pred njima. Sledstveno tome, invazija je izgubila karakter brzine koju je nužno morala imati za postignuće većeg cilja. Međutim, tu se prosto radilo o početku neprijateljstava, koja su izvršena po carevom naređenju sa jedinim ciljem da se zauzme deo neprijateljske teritorije kako bi napadač koristio njena sredstva i lišio braniočevu vojsku mogućnosti njihovog iskorišćavanja. Ako je to bio cilj, onda je bilo prilično jasno da se invazija morala zaustaviti na Seziji i Pou, kod Verćelija i Valence. Pošto je to i bio slučaj, nije bila potrebna brzina. Austriska vojska je metodično sporo i sigurno nastupala kroz pijemontsku teritoriju. Postojao je još jedan obzir koji je imao velikog uticaja na ovaj način dejstva. Austrijanci su iskoristili dva glavna druma koji vode sa istoka na zapad kroz Lomelinu — jedan od Pavije ka Valenci, a drugi iz Abijate Graso ka Viđevanu i Kazali. Uopšte nisu koristili severni drum od Bufalore do Verćelija. Oba ova druma presecaju mnoge reke koje teku sa severozapada na jugoistok, od kojih su dve — Terdopio i Agonja — od izvesnog značaja. Pošto su mostovi bili porušeni, drumovi na mnogo mesta iskvareni, a niski tereni s desne i leve strane drumova poplavljeni ili natopljeni vodom, to je napredovanje bilo znatno usporeno, a cela vojska od 150.000 do 180.000 ljudi morala je da maršuje po ova dva druma. Zbog toga se nećemo iznenaditi ako sada saznamo da poslednji korpus Austriske armije nije prešao reku Tićino pre 1 maja, jer se korpus od 30.000 do 35.000 ljudi, koji se kreće jednim jedinim drumom sa prtljagom i komorom, mora izdužiti najmanje 12—15 milja ili na otstojanje jednodnevnog marša; a pošto su se drumom od Pavije ka Kazali kretala tri korpusa, onda iz toga izlazi da je treći korpus prešao Tićino kod Pavije dva dana docnije od prvoga.

Prethodnica je 29 maja prešla reku kod Pavije; to je bila brigada 5 korpusa pod komandom generala Festetiča. Za njim je sledio 3 korpus (Švarcenbergov), nastupajući u pravcu Grapela; istog dana se još jedan korpus — 7-mi (generala Cobela) — prebacio severnije kod Beregvarda i uputio se ka Gambolu. 30 maja je 8 korpus (Benedekov) prošao iza 3-ćeg kod Pavije, a 5 korpus (Stadionov) iza 7-og kod Beregvarda. 1 maja 2 korpus (Lihtenštajnov) prebacio se preko reke kod Pavije. U ovom poretku, sa 7 korpusom na krajnjem desnom krilu, a 5, 3 i 2 korpusom na centru, i 8 korpusom na krajnjem levom krilu, armija je najpre prošla Tordopio, zatim Agonju i, najzad, oko večeri 2 maja pojavila se ispred Poa i Sezije. Iz ovoga vidimo da su pijemontske vesti o jakim trupama koje su, navodno, prelazile kod Bufalore i Arone bile potpuno netačne (što potvrđuje činjenica da je Garibaldi bez otpora napredovao ka Graveloni na Jezeru Mađore) i da su isto tako bile netačne pretpostavke da je ge-

neral Benedek sa 8 korpusom izašao iz Pjaćence i da se kao samostalna kolona kreće južnom obalom Poa. Naprotiv, Austrijanci su se kretali užim frontom (od 12 milja) nego što se ikada kretala jedna armija od 150.000 ljudi. Oni su se držali prikupljeno i metodično dejstvovali koliko god je to bilo moguće, imajući svega nekoliko letećih kolona na svojim bokovima u okolini Novare, Arone i na južnoj strani Poa. Dakle, samo ovo metodično kretanje, izgleda, dokazuje da nije bila napuštena svaka ideja o napadu na Pijemonteze. Pošto je neprijatelj, kao što je svima poznato, nesposoban da pruži ozbiljan otpor pre no što se stigne do njegove odbranbene linije, to bi značilo da Austrijanci, da te ideje nije bilo, ne bi počeli da izlažu svoje trupe nepotrebnom zamoru i tegobama, skučavajući ih na tako uzanom prostoru. Drum za Novaru mogao se koristiti bez štete i sa ogromnim preimućstvom, pošto je Verćeli u svim okolnostima bio jedan od neophodnih ciljeva pri zauzimanju Lomeline i Nuareze. Što je ovo preimućstvo bilo zanemareno, izgleda nam kao siguran dokaz da je još postojala nada u austriskoj Vrhovnoj komandi da će joj se pružiti zgodna prilika da nadmoćnim snagama i pod povoljnim uslovima napadne neprijateljske snage u okolini Kazale ili Alesandrije. Izgleda de je *coup de main* na Novi (železnički čvor između Đenove, Alesandrije i Stradele) svakako bio uzet u obzir. Radi njegovog izvršenja, noću 3 maja podignut je most preko Poa kod Kornala, preko koga se prebacio general Benedek sa svojim 8 korpusom. On je dejstvovao veoma aktivno; za manje od 12 časova zauzeo je Vogeru, Kastelnuovo dela Skrivija i Tortonu, porušio železničke mostove, a vrlo je verovatno da bi se uputio u pravcu Novija da ga kiše i iznenadno nabujavanje Poa, koji je delimično porušio njegov most, nisu prisilili na otstupanje kako bi održao vezu sa glavnim snagama armije. Most je bio obnovljen i sve austriske snage su se ponovo koncentrisale na severnoj obali Poa. Pošto je vremenska nepogoda onemogućila zadržavanje na poplavljenim nizijama Poa, armija je zauzela položaje severnije, između Garlaska, Mortare i Verćelija, koristeći se blizinom glavnih snaga kod Sezije u cilju izviđanja i snabdevanja stočnom hranom u oblasti zapadno od ove reke. Austrijanci su ovo postigli ne nailazeći na otpor vredan pomena. Oni su 9 maja napustili zapadnu obalu Sezije, izuzev Verćelija, preseljavajući svoju Vrhovnu komandu u Mortaru, gde su se, kao što smo rekli, zadržali do 19 maja. Dok su se bavili u Mortari, postavili su most preko Poa u blizini ušća Tićina, i jedan korpus — nepoznate jačine i sastava — zauzeo je položaj Stradele i vršio prikupljanje furaži u oblastima južnog Pijemonta koji se graniči sa Parmskim Vojvodstvom. Čini nam se da je to bio onaj korpus sa kojim se Forej borio kod Montebela. Međutim, za ovo moramo sačekati sigurnija obaveštenja. Izgleda da će Sardinci baš sada osetiti sve čari francuskog saveza. Njihovoj armiji pretstoji rasparčavanje. Umesto da obrazuje poseban korpus i da se sama proslavi, svaka od njenih pet divizija ima da bude pridodata

kao prirepak jednom od pet francuskih armiskih korpusa, u kome će se, naravno, potpuno utopiti, tako da će celokupno rukovodstvo i sva slava pripasti isključivo Francuzima. Đenova, forovi i sam grad već su potpuno prešli u francuske ruke; a od Sardinske armije, koja će sada prestati da postoji, ostaće samo neka vrsta prirepka francuske vojske. Zaista, počinje da sviće Napoleonovo oslobođenje Italije. Iako u optužbama koje Sardinci iznose protiv Austrijanaca nema ništa iznenađujuće ili neverovatno, ipak je pravično konstatovati da dopisnici *The London Times*-a i *Augsburger Gazette* pri austriskoj Vrhovnoj komandi bacaju drukčiju svetlost na ovu stvar. Prema ovim izvorima mržnja seljaštva u Lomelini i Lombardiji prema zemljoposednicima daleko prevazilazi njihovu odvratnost prema neprijateljskom tlačenju. Zemljoposednici Lomeline (ranije austriske pokrajine) većinom su *sudditi misti* (dvostruki podanici) — kako Austrije tako i Pijemonta. Svi krupni aristokrati iz Milana imaju velike posede u Lomelini. Oni su Pijemontezi i u dubini duše protiv Austrije; a nasuprot tome, seljaštvo ove pokrajine privrženije je Austriji. Ovo se dokazuje i srdačnijim prijemom na koji su Austrijanci naišli u Lomelini, a izgleda da su njihove rekvizicije i nameti bili u granicama mogućnosti ograničeni na plemićku imovinu i na gradove, koji pretstavljaju središta italijanskog patriotizma, dok je seljaštvo, koliko je god bilo moguće, bilo pošteđeno. Ovo je u suštini politika koju Austrija sprovodi od 1846 godine, a time se potpuno objašnjava povika pijemontske štampe povodom rekvizicija, koje, uostalom, ne prevazilaze uobičajene mere u modernom ratu i ne dostižu ono što su francuske trupe imale običaj da zahtevaju.

BITKA KOD MONTEBELA*)

Pošta koja je stigla brodom *Africa* neznatno dopunjuje naše ranije saznanje o ovoj čuvenoj bici, kojom se toliko razmeće bonapartistička štampa na obe strane Atlantika. Od Đulajevog izveštaja zasada raspolažemo samo jednim kratkim telegrafskim izvodom, a većina francuskih i sardinskih prikaza svodi se samo na pariska i turinska prepričavanja sa toliko malim pretenzijama na tačnost da pogrešno navode čak i brojeve angažovanih pukova. Istina, ovu prazninu donekle ispunjava izveštaj generala Foreja, koji smo u ponedeljak uveče primili brodom *City of Vashington;* međutim, Forej se ne usuđuje da govori ni o jačini ni o gubicima austriskih snaga. Nažalost, od Baragej d'Ilijea nismo primili ništa, jer bi njegov izveštaj svakako rasvetlio neka nejasna pitanja, pošto su u toj bici, pored Forejeve divizije, učestvovale i trupe njegovog korpusa. Ali, u očekivanju potpunijih i vernijih obaveštenja, iznećemo neke pri-

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5659 od 10 juna 1859 godine.

medbe koje se zasnivaju na pažljivom upoređenju svih dokumenata kojima raspolažemo, a koji ipak imaju izvesnu vrednost.

Pošto su bili obavešteni da Francuzi nameravaju da krenu prema liniji Poa između Pavije i Pjaćence, Austrijanci su podigli most na ovoj reci kod Vakarice, nedaleko od Pavije. Korpus generala Stadiona bio je upućen preko mosta radi izviđanja položaja i utvrđivanja neprijateljevih namera. Stadion je zauzeo položaj u tesnacu Stradeli koji se nalazi u neposrednoj blizini reke, gde se jedan ogranak Apenina bez kolskih drumova spušta sve do Poa, i uputio tri brigade (15 bataljona sa nekih 18 topova i možda nešto konjice) u pravcu Vogere. Pošto su na svome marševskom pravcu, svakako, ostavili jake delove za obezbeđenje otstupnice, Austrijanci su se sukobili sa neprijateljskim pretstražama ispred Kasteđa i proterali ih kroz grad i kroz selo Montebelo. Zatim su produžili nastupanje ka susednom selu Đinestrelu, ali su se tamo sukobili sa divizijom generala Foreja (brigada Berea, 17 lovački bataljon i 74 i 84 liniski puk), gde se borba stabilizovala. U to vreme Austrijanci su očevidno bili angažovali samo neznatne snage — možda jednu brigadu. Francuzima su uskoro stigla pojačanja koja su se sastojala od 4 bataljona Forejeve druge brigade (Blanšarov 98 puk i jedan bataljon 91 liniskog puka). Ovim su oni postigli brojnu nadmoćnost. Bereova brigada se razvila za napad, zauzela Đinestrelo, a zatim, posle uporne borbe, i Montebelo. Međutim, Austrijanci su se zaustavili kod Kasteđa, iza male reke na kojoj se nalazi ovo mesto. Oni su ovde po svoj prilici dobili nova pojačanja, jer su potisnuli Francuze koji su se u neredu povukli prema Montebelu i upravo su ponovo ulazili u selo kada ih je dočekao deo divizije generala Vinoa koji se sastojao od 6 lovačkog bataljona i 52 liniskog puka. Time su Francuzi opet dobili prevagu i Austrijanci su se u redu povukli u Kasteđo, gde su ostavili zaštitnicu sve dok se njihove kolone nisu svrstale u marševski poredak. Pošto su tako izvršili svoj zadatak i ustanovili gde je bio raspoređen Baragej d'Ilijeov korpus (koji je obrazovao krajnje desno krilo Francuza), oni su se neometano povukli preko Poa, uvereni da saveznici, dotada, nisu imali nameru da nastupaju ka Pjaćenci.

Austrijanci nisu mogli imati na bojištu više od dve brigade, jer su usput morali ostaviti bar tri bataljona, a još su dva svakako bila potrebna da vode borbu sa dva bataljona francuskog 91 puka kod Oriole, zbog čega se samo jedan bataljon ovog puka borio kod Montebela. Od ove dve brigade, ili 10 bataljona, mogao je učestvovati u borbi samo jedan deo, jer bi austriski general, koji bi za izviđanje angažovao svoje poslednje rezerve, svakako bio oštro kritikovan.

Sa francuske strane bilo je angažovano tri puka (74, 84 i 98) i jedan liniski bataljon (91 puka), pored jednog lovačkog bataljona — u svemu 11 bataljona, koji su pred kraj bitke bili ojačani sa još

dva bataljona 52 puka i jednim bataljonom 6 lovačkog puka. Tako je sve u svemu bilo 15 francuskih protiv nekih desetak austriskih bataljona, i, mada su ovi poslednji bataljoni nesumnjivo jači, ipak je brojna nadmoćnost bila na francuskoj strani kada je došlo do preokreta u borbi. Nezavisno od toga treba imati u vidu da se Austrijanci nisu borili toliko za pobedu koliko da prinude neprijatelja da pokaže snage kojima je raspolagao na određenoj tački — a ovaj zadatak oni su u potpunosti izvršili. Zbog toga je glupo ako se ovaj beznačajni sukob smatra značajnom pobedom. Za gigantske vojske, kakve se danas nalaze jedna prema drugoj u italijanskim ravnicama, sukob kao što je boj kod Montebela nema većeg značaja od prostog sudara prednjih delova u ratovima manjeg obima. A ako je ovo pobeda, gde su njeni plodovi? Francuzi kažu da su zarobili 140 ranjenih i 60 neranjenih vojnika, što nije ništa više od onoga što su s pravom mogli očekivati posle dvočasovne borbe za jedno selo. Isto tako zarobili su jednu karu s municijom, a jednu izgubili. Ali tu nije bilo nikakvog gonjenja; nije bilo ni pokušaja da se poberu plodovi pobede, iako su Francuzi raspolagali znatnom pijemontskom konjicom. Očigledno, Austrijanci su pružili poslednji otpor svojim protivnicima, a zatim odmarševali neometano i u savršenom redu.

STRATEGIJA RATA*)

Nemamo skoro ništa više da dodamo našim poslednjim zapažanjima o boju kod Montebela. Iz austriskog zvaničnog izveštaja, koji je, najzad, stigao i juče krasio naše stupce, jasno se vidi da su delovi tri bragade, sa kojima je general Stadion nastupao ka Montebelu, bili ostavljeni u pozadini radi zaštite bokova marševskog pravca. Ostatak je stigao ispred grada Kasteđa, koji je zauzela brigada kneza od Hesena. Ova brigada držala je grad u svojim rukama dok su druge dve (nepotpune) brigade krenule napred i zauzele Montebelo i Đinestrelu. One su na svojim leđima izdržale svu težinu borbe sa celom Forejevom divizijom i dva konjička puka generala De Sonaza (kraljevski pijemontski i monferatski puk) — i kada su konačno bile potisnute u pravcu Kasteđa, izgleda da im je brigada kneza od Hesena pružila takvu podršku da se neprijatelj nije ni usuđivao da napadne, te su se Austrijanci mogli povući u savršenom redu, bez ikakvog uznemiravanja — onako kako su to sami našli za shodno. Međutim, iz austriskih izveštaja, koji su tek stigli, izgleda veoma verovatno da je u najmanju ruku čitav korpus maršala Baragej d'Ilijea bio okupljen na bojištu pred sam kraj okršaja. Ovaj korpus se sastoji iz tri pešadiske i jedne konjičke divizije, tj. ukupno 12 pešadiskih pukova, 3 lovačka bataljona, 4 puka ili 20 eskadrona

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5663 od 15 juna 1859 godine.

konjice i odgovarajuća artiljerija. Ovo se slaže i sa onim austriskim izveštajima o izjavama francuskih zarobljenika, prema kojima je bilo 12 francuskih pešadiskih pukova, kao i sa dva izveštaja iz Turina — prema prvom izveštaju je Vinoaova, a prema drugom Bazenova divizija pružila podršku Foreju. Ove tri divizije pretstavljaju celokupnu Baragejevu pešadiju. Takođe se govori da su tu prisustvovale francuska konjica i pijemontska pešadija, ali to izgleda manje autentično. Rezultat je, dakle, ovakav: Austrijanci, koji nisu mogli imati nikakav drugi cilj osim izviđanja (inače bi bila ludost preći u napad sa tri slabe brigade), u potpunosti su postigli ovaj cilj, prinudivši Barageja da otkrije sve svoje snage. Za vreme sukoba oni su se borili isto tako dobro kao i njihovi protivnici; kad su potisnuti iz Montebela, morali su se povući pred brojno nadmoćnijim snagama, a gonjenje je prekinuto pred Kasteđom, gde su se Austrijanci čak okrenuli nazad i tako energično odbili svoje gonioce da ih oni više uopšte nisu ometali, iako su Francuzi u to vreme na bojištu imali skoro četiri puta više ljudi nego Austrijanci. Dakle, ako Francuzi sebi pripisuju pobedu zato što su do kraja održali Montebelo i što su se Austrijanci povukli posle sukoba, isto tako je i Austrijanci mogu sebi pripisati na osnovu toga što su potisli Francuze iz Kasteđa i što je njima pripao poslednji uspeh toga borbenog dana, a naročito zato što su u potpunosti ostvarili cilj koji su sebi bili postavili, jer su se upustili u borbu sa namerom da najzad naiđu na nadmoćnije snage i da se, naravno, povuku pred njima.[1])

Posle Montebela, na centru i desnom krilu austriske vojske vođene su neke borbe. Prema izveštajima koje smo primili parobrodom *Fulton,* i koji su bili objavljeni juče, Sardinci su se 30 prošlog meseca[2]) prebacili preko Sezije kod Verćelija, izvršili napad i zauzeli neke austriske rovove kod Palestra, Kasalina i Vincalja. Komandovao je lično Viktor Emanuel, a zadatak je izvršen borbom prsa u prsa. Prema sardinskim opisima austriski gubici su bili veoma teški. Iz pošte koja je parobrodom *Europa* stigla u Halifaks saznajemo da su Austrijanci izvršili dva pokušaja da bi ponovo zauzeli Palestro, a jednom su ga skoro bili i zauzeli, ali je protivniku pritekao u pomoć odred zuava i odbio ih. Sardinci kažu da su ovde zarobili 1.000 ljudi; ali se o ovim borbama ne može donositi nikakav sud zbog nedostatka preciznih podataka. Takva uporna borba na isturenim položajima na reci Seziji nije ono što bismo očekivali od Austrijanaca, koji se, kako kažu, nalaze u punom povlačenju preko

[1]) U boju kod *Palestra,* 30 maja, protiv sardinske vojske dejstvovala je samo jedna austriska brigada. Sledećeg dana, 31 maja, 14.000 Austrijanaca je bezuspešno napadalo 32.000 Sardinaca, podržanih od 15.000 Francuza. Austrijanci su izgubili oko 20%, Francuzi su takođe pretrpeli velike gubitke, naročito zuavi — 15—20%, dok su gubici Sardinaca za ova dva dana bili neznatni. — Prim. red.

[2]) Tj. 30 maja. — Prim. red.

Tićina. Međutim, oni nisu pokazali toliku borbenost i izdržljvost na svome krajnjem desnom krilu. Garibaldi je 25 maja sa svojim ilpiskim lovcima i nekim drugim jedinicama, tj. sa ukupno, možda, 5.000 ljudi, obišao krajnje desno krilo Austrijanaca, prebacio se preko Tićina i produžio marš ka mestu Vareze, između Jezera Mađore i Komo, i zauzeo ovaj grad. On je 26 maja potukao jedan austriski odred koji ga je bio napao, i pošto je veoma energično iskoristio svoju pobedu, ponovo je, 27 maja, potukao isti odred (ojačan garnizonom iz Koma) i iste noći ušao u ovaj grad. Leteći korpus generala Urbana krenuo je protiv njega i stvarno ga potisnuo u planine, ali se on, prema najnovijim izveštajima koji su sinoć primljeni parobrodom *Europa,* vratio natrag, iznenadio Austrijance i ponovo zauzeo Vareze. Njegov uspeh izazvao je ustanak u gradovima na Jezeru Komo i u Valtelini, odnosno u gornjoj dolini Ade, u planinskoj oblasti koja je 1848 godine pokazala više ustaničkog elana nego gradovi u lombardiskoj ravnici. Brodovi na Jezeru Komo nalaze se u rukama ustanika, a 800 ljudi iz Valtelina se priključilo Garibaldiju. Kako kažu, uprkos privremenog neuspeha, širi se ustanički pokret u ovom delu Lombardije.

Ovaj Garibaldijev pokret imao je veliko preimućstvo za saveznike, a Austrijanci su napravili veliku grešku. Za njih nije bilo velike štete od toga što su mu dozvolili da zauzme Vareze; međutim, trebalo je da drže Komo jakom kolonom sa kojom se on ne bi smeo upustiti u borbu. Drugi odred, upućen u pravcu Sesto Kalenda, presekao bi Garibaldijevu otstupnicu, tako da bi — uklješten na malom prostoru između jezera — energičnim napadom bio prisiljen ili da položi oružje ili da se prebaci na neutralnu teritoriju Švajcarske, gde bi bio razoružan. Međutim, Austrijanci su potcenili ovoga čoveka, koga nazivaju vođom bandita. Da su se potrudili da prouče opsadu Rima, kao i njegov marš iz Rima za San Mirano[3]), oni bi

[3]) Narodni heroj Italije Garibaldi bio je glavni duhovni vođa i organizator odbrane Rimske Republike koja je bila proglašena 9 aprila 1849. Njena borba protiv spoljnih i unutrašnjih neprijatelja razvila se u poslednjoj etapi italijanske buržoaske revolucije, posle poraza italijansko-sardinskih trupa kod Novare uproleće 1849 godine. Kontrarevolucionarne snage su do tog vremena ugušile revolucionarni pokret u većini italijanskih država. Jedini zaštitnici revolucije ostali su Rimska Republika u centru i Venecijanska Republika na severu. Francuski intervencionisti su se 24 aprila 1849 iskrcali u Čivitavekiji i počeli nastupanje ka Rimu, sa ciljem da ponovo uspostave papinu vlast. Sa severa su u Romanju upale austriske trupe, a sa juga — kontrarevolucionarna napuljska vojska kralja Ferdinanda II. Međutim, intervencionisti su naišli na hrabar otpor narodnih masa Rimske Republike. Prvi francuski napad je odbijen, Austrijanci su zadržani kod Ankone, a Garibaldijevi dobrovoljci su naterali u bekstvo napuljsku vojsku. U toku borbe Garibaldi je svojim smelim planovima vešto kombinovao odbranu sa napadnim partizanskim dejstvima na teritorijama drugih italijanskih država, težeći da se razbukti opšti italijanski narodnooslobodilački rat. Međutim, buržoaski demokrati Macini, Safi, Armelini, koji su se nalazili na čelu Rimske Republike, ispoljavanjem kolebljivosti i neodlučnosti, sprečavali su ostvarenje tih planova. Garibaldi je naimenovan za glavnog komandanta tek početkom juna 1849, kada se neprijateljski obruč opet stegao oko

mogli saznati da se radi o čoveku obdarenom izvanrednim vojničkim talentom, ogromnom neustrašivošću i velikom snalažljivošću, tako da ne bi površno ocenili njegov napad, kao da se radi o ustanku Alemandijevih lombardiskih dobrovoljaca iz 1848. Oni su sasvim prenebregli činjenicu da je Garibaldi strogo disciplinovan i da se većina njegovih ljudi nalazi pod njegovom komandom već 4 meseca — što je sasvim dovoljno da se izvežbaju u manevrovanju i pokretima malog (partizanskog) rata. Možda su Luj Napoleon i Viktor Emanuel uputili Garibaldija u Lombardiju sa ciljem da unište i njega i njegove dobrovoljce — te elemente koji su isuviše revolucionarni za ovaj dinastički rat. Takvu pretpostavku upadljivo potvrđuje činjenica da je njegov pokret bio izvršen bez neophodne podrške; ali ne treba zaboraviti da je on 1849 išao istim putem i uspeo da se spase. U svakom slučaju, on je zauzeo most kod Leka i parobrode na jezeru, što mu je obezbedilo slobodu kretanja istočno od Jezera Komo. Ovde se nalazi veliki planinski pojas koji se prostire na sever do prevoja Špligena i Stelvija, na istok do Jezera Garde i na jug do Bergama i Brešije — predeo koji je naročito podesan za vođenje partizanskog rata i gde će ga biti veoma teško zarobiti, kao što je to Urban upravo uvideo. Ako bi bilo dovoljno 6.000 do 8.000 ljudi da ga unište u oblasti Vareze, sada može biti potrebno više od 16.000, tako da će otsada svaka njegova brigada angažovati bar tri austriske.[4]) Ipak, pri postojanju austriskih snaga koje se nagomilavaju u Tirolu (čitav armiski korpus prošao je železnicom iz Češke preko Saksonske i Bavarske za Tirol) i trupa koje drže Lombardiju, ne vidimo kako se on može održati, i pored njegovog poslednjeg uspeha kod Vareze, ako saveznici ne izvojuju veoma brzu i odlučnu pobedu nad Austrijancima. To će ići teško. Operativnoj vojsci se priključio još jedan austriski armiski korpus (deveti) tako da ona sada ima šest korpusa, ili ukupno najmanje 200.000 ljudi, dok se drugi korpusi nalaze na putu. Ipak, uskoro se može očekivati bitka, s obzirom na činjenicu da Luj Napoleon ne može sebi dozvoliti

Rima. Pošto je uvideo da je dalja borba u Rimu beznadežna, Garibaldi je 2 juna, sa 4.000 dobrovoljaca, krenuo u pomoć Venecijanskoj Republici koja se branila od napada austriskih trupa. U tom herojskom pohodu kroz teritoriju koju su držali Austrijanci Garibaldi se pokazao kao odličan revolucionarni komandant, sposoban da sa osloncem na podršku narodnih masa manevruje u teškim uslovima rata u pozadini neprijatelja. Ostaci njegovog odreda stigli su 31 jula u neutralnu republiku San Marino, ali im nije pošlo za rukom da se probiju u opsednutu Veneciju, koja je uskoro morala kapitulirati. — Prim. red.

[4]) Garibaldijevo nastupanje ka Varezu i Komu zabrinulo je Đulaja. Zato je naredio 1 korpusu da zaštiti Milano u slučaju ako bi iza Garibaldija krenuo odred regularnih sardinskih trupa. Čelna brigada bila je orijentisana prema Bergamu, pošto su se bojali da će Garibaldi preseći železničku prugu Milano — Verona. Tako je mali Garibaldijev odred privukao na sebe sedam austriskih brigada. Austriska vrhovna komanda se plašila Garibaldija zato što je on bio neobično popularan nosilac ideje narodne revolucije u Italiji i što je njegovo dalje napredovanje pretilo da izazove požar revolucije u austriskoj pozadini. — Prim. red.

da duže ostane neaktivan, a saopštenje o tome da se on sa svojim štabom i gardom preselio u Vogeru na krajnjem desnom[5]) krilu savezničkih položaja, ukazuje na to da se bitka može odigrati u okolini Stradele. Ako bude taj slučaj, mi ćemo vrlo verovatno videti kako Austrijanci brane tesnac Stradelu sa fronta i kako nastoje da dejstvuju na francuski bok i pozadinu preko mosta na Vakarici.

[5]) U originalu pogrešno stoji »levom«. — Prim. red.

RAZVOJ RATA*)

Do danas ratna slava pripada Garibaldiju koji se, kako po svemu izgleda, ne plaši smelih poduhvata, od kojih Napoleon III čuva svoje vojnike. Ovaj dobrovoljački rukovodilac postao je odjedanput junak Italije, iako bonapartistička štampa na ovoj strani Atlantskog Okeana nastoji da sve njegove podvige monopoliše za svog sopstvenog velikog šampiona. Međutim, izgleda da su lovorike partizanskog generala i u grudima Viktora Emanuela izazvale takmičarski duh, tako da je došlo do bitke kod Palestra o kojoj smo, nažalost, do ovog časa primili jedino telegrafske izveštaje, i to samo iz sardinskog tabora.

Prema ovim izveštajima izgleda da je 4 pijemontska divizija, pod Čaldinijevom komandom, koja je nekoliko dana pre toga prešla Seziju u blizini Verćelija i kasnije vodila slabije borbe sa austriskim pretstražama, 30 maja izvršila napad na utvrđene položaje kod Palestra, Vincalja i Konfijence. Ona je potukla brigadu koja je držala ovaj položaj (verovatno brigadu generala Gabenca), ali je, kako javljaju, sledećeg jutra (31 maja) 25.000 Austrijanaca pokušalo da ga ponovo zauzmu. Austrijanci su pokušali da obiđu desno krilo pijemontskih snaga, čime su izložili vlastiti bok korpusu generala Kanrobera (Trošijevoj diviziji) koji je bio podigao most preko reke Sezije i upravo tog momenta stizao na bojište. Car je odmah naredio 3 zuavskom puku da podrži Pijemonteze. Oni su, »i ako bez pomoći«, napali jednu austrisku bateriju, zaplenili svih 6 topova i naterali njen zaštitnički deo u jedan kanal, gde se, navodno, podavilo 400 ljudi. Sardinski kralj se nalazio tamo gde je bila najžešća borba i toliko se zaneo uništavanjem neprijatelja »da su zuavi uzalud pokušavali da ublaže njegov zanos«. Zuavima je, navodno, komandovao lično general Čaldini. Najzad, Austrijanci su bili potisnuti, ostavljajući u rukama saveznika 1.000 zarobljenika i 8 topova. »Gubici Austrijanaca«, kažu Pijemontezi, »bili su veoma veliki, a naši još nisu poznati«. U isto vreme vodila se jedna druga, odvojena borba kod Konfijence, u kojoj je neprijatelj bio potučen od strane divizije generala Fantija. Međutim, Austrijanci su oko 6 časova uveče po-

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5665 od 17 juna 1859 godine.

novo pokušali da izvrše napad na Palestro, ali sa ništa boljim uspehom. 1 juna general Niel sa francuskim 4 korpusom ušao je u Novaru, gde, kako izgleda, nije naišao ni na kakav otpor.

Otkako je mirom od 1849 godine[1]) povraćen u korice *»spada d'Italia«* (italijanski mač) nije nam palo u deo da čitamo konfuzniji i protivrečniji prikaz jedne bitke; pa ipak smo u svom gornjem *resumé*-u izostavili neke od njenih najneobjašnjivijih obeležja. Austrijanci napadaju sa 25.000 ljudi; da li su sve ove trupe upućene na Palestro ili su u ove snage uračunate i trupe koje je Fanti potukao kod Konfijence? Pošto jačina ovih trupa nije posebno navedena, a imajući u vidu vanrednu tačnost pijemontskih biltena, bićemo svakako u pravu ako zaključimo da su sve austriske snage, koje su 31 maja bile angažovane, iznosile oko 25.000 ljudi. A kolike su bile snage koje su ih potukle, videćemo malo docnije. Kad je Pijemontezima zapretila opasnost, car je naredio da 3 zuavski puk krene napred. Čaldini ih lično vodi, a kralj žuri napred među njima na mesto gde su borbe bile najžešće, pri čemu zuavi uzalud pokušavaju da ga obuzdaju.

Divna slika! Kako su krasno podeljene uloge! Luj Napoleon, »car«, naređuje zuavima da krenu napred. Čaldini, general, i uz to Pijemontez, vodi ih — Pijemontez vodi francuske zuave! »Kralj« juri među njih i bori se pod komandom svoga sopstvenog generala na mestu gde je borba najžešća. Međutim, nama se u isto vreme kaže da je kralj lično komandovao 4 pijemontskom divizijom, tj. Čaldinijevom. Šta se moglo desiti sa 4 divizijom dok je Čaldini vodio zuave, a kralj jurišao usred najžešće borbe, možda nećemo nikada saznati. Ali to nas ne iznenađuje od Viktora Emanuela. U fatalnoj bici kod Novare on je počinio slične detinjaste istupe, zanemario svoju diviziju i ne malo doprineo gubitku bitke i trijumfu Radeckoga.

Iz ovoga konfuznog prikaza borbe, čija prava priroda neće biti otkrivena sve dok ne primimo zvanične francuske i austriske izveštaje, ipak možemo izvući nekoliko korisnih činjenica. Dosada je krajnje levo krilo saveznika držao francuski korpus generala Niela; on je stajao na Dora Balteji, zapadno od Verčelija. Do njega su po redu dolazile dve pijemontske divizije, Čaldinijeva i Durandova (4-ta i 3-ća), koje su se nalazile kod Kazale. Kod Alesandrije i Valence bile su pijemontske divizije — 1-va Kastelborgova i 2-ga Fantijeva — a francuski korpusi — Makmaonov i Kanroberov — i Garda obrazovali su centar. Istočno od Alesandrije u Tortoni, Noviju i Vogeri nalazila se 5 pijemonteska divizija Kukijarija i francuski korpus Baragej d'Ilijea.

[1]) Rezultat Austrisko-sardinskog rata 1848—1849 godine bio je ustanovljavanje austriske vlasti u Lombardiji i Venecijanskoj oblasti. — Prim. red.

Dakle, vidimo da su kod Palestra i Konfijence (ova su mesta udaljena jedno od drugoga 3 milje) angažovane ne samo Čaldinijeve nego i Fantijeve trupe; i, mada se o Nielu ništa ne govori, ipak tu nalazimo Kanrobera. Ovde takođe nalazimo 3 zuavski puk koji ne pripada Kanroberovom korpusu, pa čak nijednom od tri francuska korpusa. Najzad, saznajemo da je Luj Napoleon preselio svoj štab u Verćeli i da je general Niel okupirao Novaru jedan dan posle bitke. To nam ukazuje na bitnu promenu u rasporedu savezničke vojske. Levo krilo, koje se ranije sastojalo od Nielovog korpusa od 26 bataljona i Čaldinijeve divizije od 14 bataljona, tj. svega od 40 bataljona, sada je bilo ojačano Kanroberovim korpusom od 39 bataljona i Fantijevom divizijom od 14 bataljona, što ukupno iznosi 53[2]) bataljona, tako da su se savezničke snage na ovom delu fronta povećale na ukupno 93[3]) bataljona. Kao što se priznaje u saopštenju, od ovih snaga je u borbama kod Palestra više ili manje učestvovalo dve pijemontske divizije od 28 bataljona i Trošijeva divizija iz Kanroberovog korpusa od 13 bataljona, tj. ukupno 25.000 Pijemonteza i najmanje 11.000 Francuza. Time se i objašnjava to što je 25.000 austriskih vojnika bilo odbačeno.

Međutim, ovo ojačavanje levog krila očigledno je izvršeno sa drugim namerama; to dokazuje Nielovo napredovanje u pravcu Novare, kao i premeštanje štaba Luja Napoleona u Verćeli. Dalja verovatnoća da je i Garda došla za njim jedva ostavlja sumnju u pogledu namera saveznika. Garda povećava snage na Seziji na ukupno 127 bataljona, a pomoću železnica, kao kod Montebela, trupe se mogu brzo prebacivati sa krajnjeg desnog krila i na vreme stići da učestvuju u bici. Ostaju, dakle, dve mogućnosti. Ili će Luj Napoleon produžiti pokret, koji je sada počeo, potpunim obilaskom austriskog desnog krila i postavljanjem glavnine svojih snaga na liniju Verćeli — Novara, na drum koji direktno vodi iz Verćelija za Milano, kao i istovremenim vezivanjem Austrijanaca demonstracijom na liniji Poa. Ili će, vršeći jake demonstracije na austriskom desnom krilu, izvršiti koncentraciju glavnine svojih snaga oko Valence, gde snage Barageja, Makmaona i Garde iznose oko 99 bataljona, a snage Kukijarija, Durandoa i Kastelborga 42 bataljona, da bi ih ojačao brzim prebacivanjem Kanroberovog korpusa i izvesnih pijemontskih snaga, čime bi na jednoj tački mogao koncentrisati 170 bataljona i napasti austriski centar sa ciljem da ga razbije.

Razmetanje kojim na Seziji paradiraju Kanroberov korpus (od koga se, uostalom, tu mogla nalaziti jedino Trošijeva divizija) i Fantijevi Pijemontezi, dok Luj Napoleon premešta svoj štab u Verćeli sa istom razmetljivošću, izgleda da ide u prilog druge alternative; ali to se može samo nagađati.

---

[2]) U originalu pogrešno stoji 54. — Prim. red.

[3]) U originalu pogrešno stoji 94. — Prim. red.

Međutim, Austrijanci se očigledno još uvek nalaze na Agonji, iako londonski *Daily News* izveštava o njihovom povlačenju preko Tićina. Njihove se trupe sve više i više koncentrišu na malom prostoru oko Garlaska. Oni s vremena na vreme ispruže pipke — jedan kod Montebela, a drugi kod Palestra, ali paze da se ne rasture. Njihove snage iznose najmanje šest armiskih korpusa sa 160—200 bataljona (što zavisi od toga koliko se snaga odvaja za posade). Izgleda da su snage prilično izjednačene. Kroz nekoliko dana oblaci će zagrmeti svim svojim gromovima.

AUSTRISKI PORAZ*)

Kad je sinoć stigao brod *Persia,* došli su nam do ruku razni veoma interesantni dokumenti o bici kod Mađente, o čemu naši čitaoci mogu naći podatke u odgovarajućoj rubrici. Njihova suština može se sasvim ukratko reći: bitka kod Mađente pretstavlja odlučan poraz Austrijanaca, a po svojim posledicama značajnu pobedu Francuza; saveznici su ušli u Milano usred narodnog veselja; Austrijanci su u punom povlačenju, a Benedekov korpus je bio odlučno potučen od strane Baragej d'Ilijea (o čijoj ostavci više nema ni govora) kod Marinjana, pri čemu je zarobljeno 1.200 vojnika; saveznici su puni samopouzdanja, a Austrijanci obeshrabreni i očajni.

Naši dopisnici iz Londona uopšte smatraju da je ova bitka došla kao iznenađenje za Austriju; takva je bila i naša ocena sve dok nismo primili ova svedočanstva. Sada nam izgleda da Đulaj nije bio toliko iznenađen koliko je učinio kobnu grešku, te ćemo svoje razloge za takvo mišljenje izneti u sledećem izlaganju. Kada su Austrijanci zauzeli svoje položaje na nekih 30 milja ispred Milana, nije se moglo očekivati da će moći zaštititi sve prilaze ovoj prestonici. Saveznicima su bila otvorena tri pravca: oni su mogli preduzeti marš pravo na centar Austrijanaca preko Valence, Garlaska i Beregvarda; zatim na levo austrisko krilo preko Vogere, Stradele i Poa između Pavije i Pjaćence; i, najzad, na austrisko desno krilo preko Verćelija, Novare i Bufalore. Međutim, ako bi Austrijanci hteli da brane Milano, oni bi mogli braniti samo jedan od ova tri pravca time što bi ga neposredno zaprečili svojom armijom; ako bi branili sve pravce postavljajući po jedan korpus na svaki od njih, onda bi to značilo rasparčavanje snaga i izazivanje sigurnog poraza. Ali u modernom ratu priznato je pravilo da se put isto tako dobro brani bočnim položajem, ako ne i bolje nego čisto frontalnom odbranom.

Vojsku od 150.000 do 200.000 ljudi, koncentrisanu na malom prostoru, spremnu da dejstvuje u svima pravcima, ne može nekažnjeno mimoići neprijateljska vojska, ukoliko ne bi imala ogromno

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5669 od 22 juna 1859 godine.

nadmoćnije snage. Kada je, naprimer, Napoleon 1813 godine nastupao prema Elbi, i kada su saveznici, iako znatno brojno slabiji, imali razloga da traže bitku, oni su zauzeli položaj kod Licena, nekoliko milja južno od druma koji iz Erfurta vodi za Lajpcig. Napoleonova armija je jednim svojim delom već bila prošla kada su Francuzi saznali da se saveznici nalaze u blizini. Zbog toga je bio prekinut marš celokupne francuske vojske, vraćena je nazad kolona koja je bila odmakla napred, a zatim je tučena bitka u kojoj su se Francuzi, iako nadmoćniji za 60.000 ljudi, jedva održali na bojištu. Idućeg dana obe neprijateljske vojske marševale su prema Elbi paralelnim pravcima, a da otstupanje saveznika nije bilo čak ni ometano. Da je ravnoteža protivničkih snaga bila jače izražena, Napoleonov marš bi bio bar isto toliko uspešno zaustavljen posedanjem bočnog položaja koliko i zauzimanjem frontalnog položaja neposredno na putu za Lajpcig. General Đulaj nalazio se tačno u istom takvom položaju. On se sa snagama, čije je povećanje na preko 150.000 ljudi svakako zavisilo jedino od njega, nalazio između Mortare i Pavije, zatvarajući direktan drum iz Valence za Milano. On je mogao biti obiđen na bilo kom krilu, ali u tome se i sastojala prava suština njegovog položaja, a ako je taj položaj išta vredeo, on je morao biti u stanju da protiv te eventualnosti pronađe uspešan lek u samim preimućstvima koje mu je njegov položaj pružao za pariranje takvih pokreta. Ali, ne uzimajući u obzir austrisko levo krilo, ograničićemo se na razmatranje krila koje je doista bilo obiđeno. Luj Napoleon je 30 i 31 maja i 1 juna izvršio koncentraciju svojih glavnih snaga kod Verćelija, gde je 31 maja imao 4 piemontske divizije (56 bataljona), Nielov korpus (26 bataljona), Kanroberov korpus (39 bataljona) i Gardu (26 bataljona). Pored toga, on je privukao i Makmaonov korpus (26 bataljona), tako da je ukupno imao ogromnu snagu od 175 bataljona pešadije, pored konjice i artiljerije. Đulaj je imao 6 austriskih armiskih korpusa; oni su bili oslabljeni izdvojenim delovima koji su bili ostavljeni kao posade ili upućeni protiv Garibaldija, u Vogeru, itd., ali su još uvek imali svaki prosečno po 5 brigada, što je ukupno iznosilo 30 brigada ili 150 bataljona.

Nijedan komandant se ne bi smeo usuditi da takvu armiju — ako je ona sigurna u sebe — ostavi na svojim bokovima ili u svojoj pozadini. Pored toga, ova armija je bila tako raspoređena da nije mogla biti obiđena s desnog krila, izuzev bočnim maršem na njenom domaku, a takav bočni marš pretstavlja opasan manevar. Armiji koja se nalazi u marševskom poretku uvek treba mnogo vremena za razvijanje pravilnog borbenog poretka. Ona nikad nije potpuno spremna za bitku. Ali ako ona nije potpuno spremna, čak ni onda kad je napadnuta s fronta, tj. sa onog pravca na kome je marševski poredak najpogodniji za pružanje otpora, njena nespremnost se u daleko većoj meri ispoljava kada se marševske kolone napadnu s boka.

Zbog toga osveštano strategisko načelo propisuje da se izbegavaju bočni marševi na domaku neprijatelja. Oslanjajući se na svoje jake snage, Luj Napoleon je hotimično povredio ovo pravilo. On je preduzeo marš u pravcu Novare i Tićina, a da se, očigledno, nije obazirao na Austrijance na svome boku. To je bio momenat za Đulajevu akciju. Njegov je zadatak bio da do noći 3 juna izvrši koncentraciju svojih trupa oko Viđevana i Mortare, ostavljajući jedan korpus na donjoj Agonji radi osmatranja prema Valenci, i da se 4 juna sa poslednjim vojnikom sruči na bok istaknutih saveznika. Ishod jednog takvog napada, izvršenog sa nekih 120 bataljona na duge nepovezane savezničke kolone, jedva bi se mogao dovesti u sumnju. Ukoliko bi jedan deo savezničkih trupa prešao Tićino, to bi utoliko bilo bolje. Taj napad bi ih osvestio, ali bi oni jedva imali vremena da ponovo stupe u borbu. A, pod pretpostavkom čak da napad i ne uspe, povlačenje Austrijanaca u pravcu Pavije i Pjaćence posle toga bilo bi isto tako sigurno kao što se pokazalo posle bitke kod Mađente. Postoje opravdani razlozi za pretpostavku da je to bio Đulajev prvobitni plan. Ali kada je 2 juna utvrdio da Francuzi prikupljaju svoje glavne snage na drumu koji direktno vodi za Milano, tj. na njegovom desnom krilu, izgleda da je izgubio odlučnost. Francuzi su mogli stići u Milano u isto vreme kada i on, ako bi im on to dopustio, jer tamo nije bilo skoro nijednog vojnika koji bi im preprečio direktan put. Ulazak u Milano čak i manjih francuskih delova mogao je da zapali celu Lombardiju. I mada je veoma verovatno da su svi ti razlozi vrlo često razmatrani u njegovom vojnom savetu, i da se smatralo da je nastupanje prema francuskom boku sasvim dovoljno za zaštitu Milana, ipak se Đulaj, kada je taj slučaj postao realna činjenica i kada su se Francuzi našli isto toliko blizu Milana koliko i Austrijanci, pokolebao i na kraju krajeva otstupio iza Tićina. To je zapečatilo njegovu sudbinu. Dok su Francuzi marševali pravo prema Mađenti, on je vršio široki obilazak, silazeći duž Tićina i prelazeći ga kod Beregvarda i Pavije, a zatim se ponovo penjući duž reke ka Bufalori i Mađenti — pokušavajući tako, ali prekasno, da prepreči direktan put za Milano. Zbog toga su njegove trupe stizale u malim odredima, te se nisu mogle bacati u takvim masama koje bi bile dovoljne da pruže uspešan otpor glavnini savezničkih snaga. Da su se oni tu dobro borili, u to nema nikakve sumnje, a što se tiče pitanja taktike i strategije u toj borbi, nameravamo da se na to vratimo drugom prilikom. Ali je sasvim uzaludan pokušaj austriskih biltena u tome da prikriju činjenicu da su bili tučeni i da je bitka odlučila sudbinu Milana i da mora imati uticaja na ishod ove kampanje. Međutim, Austrijanci koncentrišu još tri armiska korpusa na Adiđi, koji će znatno povećati njihovu brojnu nadmoćnost. Komanda je takođe oduzeta od Đulaja i predata generalu Hesu, koji je imao reputaciju prvog stratega u Evropi. Ali se govori

da je on fizički toliko slab da neće moći dugotrajno da obavlja poslove.

Naši čitaoci će primetiti da saopštenje o austriskim nasiljima u Lomelini opovrgavaju kako francuski, tako i engleski autoriteti. Mi obraćamo pažnju na tu činjenicu, ne samo radi pravičnosti prema obema stranama, već i zato što je naše nepoverenje u ta saopštenja bilo protumačeno kao izraz naše simpatije prema Franji Josifu — vladaocu, čije svrgnuće sa prestola nismo želeli da odložimo ni za jedan dan. Ako bi i on i Napoleon mogli zajedno poginuti, jedan od ruke drugoga, time bi bila zadovoljena istoriska pravda.

OTSTUPANJE AUSTRIJANACA NA MINČO*)

Plodovi pobede se obično žanju pri gonjenju neprijatelja. Ukoliko je energičnije gonjenje, utoliko je odlučnija pobeda. Zarobljenici, artiljerija, komora, zastave ne zadobijaju se toliko za vreme bitke koliko za vreme gonjenja posle bitke. S druge strane, *stepen* pobede meri se energijom gonjenja. Šta se s te tačke gledišta može reći o *grande victoire* (velikoj pobedi) kod Mađente? Sledećeg dana posle bitke nalazimo francuske »oslobodioce« »kako se odmaraju i kako su zauzeti reorganizacijom«. Ni najmanjeg pokušaja gonjenja! Blagodareći kretanju ka Mađenti, saveznici su stvarno prikupili sve svoje snage. Naprotiv, kod Austrijanaca se deo snaga nalazio u Abijate Grasu, deo na putu za Milano, još jedan deo u Binasku i, najzad, deo u Belđojozu — sve je to bio skup posebnih kolona koje su bile toliko razbacane i koje su se tako vukle bez ikakve međusobne veze, da se činilo kao da se one same nude neprijatelju da se na njih baci da ih snažnim naporom razbaca na sve strane, a zatim sasvim spokojno zarobljava čitave brigade i pukove, kojima bi bila otsečena otstupnica. Napoleon, pravi Napoleon, umeo bi u sličnom slučaju upravljati sa 15 ili 16 brigada koje, prema francuskom zvaničnom izveštaju, uoči toga dana nisu uzele nikakvog učešća u bici. A kako je postupio falsifikovani Napoleon g. Fogta, Napoleon »Olimpiskog cirkusa, Sen-Džemske ulice i amfiteatra Estli?[1]) On je blagoizvoleo da ruča na bojištu.

---

*) Štampano bez potpisa u *Das Volk*-u, br. 8 od 25 juna 1859 godine.

[1]) Knez Luj Napoleon, budući car Napoleon III, stanovao je 1846—48 godine u Londonu u ulici Sen Džems (Saint James Street). Dospevši u London posle bekstva iz tvrđave Ham, u koju je bio zatvoren zbog pokušaja izvršenja bonapartističkog prevrata u Francuskoj 1840 godine, Luj Bonaparta je živeo tamo veoma raskošno, opšteći sa raznim probisvetima i posećujući javne lokale za uveseljavanje i razonodu.

Amfiteatar Estli je londonski cirkus sa otkrivenom arenom. — Prim. red.

Bio mu je otvoren neposredan put za Milano. Bio je osiguran teatralan efekt. To je za njega, naravno, bilo dovoljno. Tri puna dana, 5, 6 i 7 juna, poklanjaju se Austrijancima da bi im se pomoglo da se izvuku iz svoga opasnog položaja. Oni se spuštaju ka Pou i idu duž njegove severne obale ka Kremoni, krećući se po tri paralelna puta. Na najsevernijoj tački tih puteva, general Benedek, koji se nalazio najbliže marševskom pravcu neprijateljske vojske, štitio je to otstupanje sa tri divizije. Od Abijate Grasa, gde se nalazio 6 juna, on se preko Binaska uputio ka Melenjanu. U ovom poslednjem gradu ostavio je dve brigade sa zadatkom da drže položaj dok komora centralne kolone ne odmakne dovoljno napred. Maršal Baragej d'Ilije dobio je 8 juna zapovest da protera te dve brigade sa njihovih položaja, i, da bi naređenje bilo izvršeno bez ikakvog rizika, pod njegovu komandu je bio stavljen još i Makmaonov korpus. Deset brigada protiv dve! Nedaleko od reke Lambro Makmaonov korpus je bio izdvojen sa ciljem da Austrijancima otseče otstupnicu, a u to isto vreme su Baragejeve divizije napale na Melenjano; dve brigade su ga napadale s fronta, dve su ga obišle zdesna, a dve sleva. U Melenjanu se nalazila samo *jedna* austriska brigada, brigada generala Redera, a brigada generala Rera se nalazila na drugoj, istočnoj strani reke Lambro. Francuzi su izvršili veoma energičan napad i njihove snage, koje su bile šest puta jače od austriskih, prinudile su generala Redera da posle snažnog otpora napusti grad i otstupi pod zaštitom Rerove brigade, koja je u tom cilju zauzela položaj u pozadini. Pošto je izvršila svoj zadatak, i ova je brigada otstupila u punom redu. Rer je poginuo u ovoj borbi. Iako su gubici jedne austriske brigade, koja je pretežno učestvovala u ovoj borbi, bili neosporno veliki, ipak je broj (oko 2.400) koji su navele decembarske *žabe*[2]) potpuno neverovatan, jer čitavo brojno stanje brigade pre borbe nije prelazilo 5.000 ljudi. Pobeda Francuza se ponovo pokazala besplodna. Nijednog trofeja, nijednog zaplenjenog topa!

Međutim, Austrijanci su 6 juna napustili Paviju, koja je zatim, iz nepoznatih razloga, ponovo zauzeta 9, dok je Pjaćenca bila napuštena 10 juna, tek šest dana posle bitke kod Mađente. Austrijanci su bez žurbe otstupili duž Poa dok nisu stigli do Kijeze. Ovde su povrnuli na sever i pošli ka Lonatu, Kastiljonu i Kastel Gofredu, gde su zauzeli odbranbeni položaj, na kome, izgleda, očekuju novi napad »oslobodilaca«.

U toku ovog austriskog pohoda, u početku na jug od Mađente ka Belđojozu, zatim na istok od Pjadene ka Kijezi i, najzad, ponovo na sever ka Kastiljonu, tj. za vreme kretanja duž punog polukruga, »oslobodioci« su išli pravo po poluprečniku toga polukruga, te su, prema tome, imali da pređu put za jednu trećinu manji od Austrija-

[2]) Engels naziva »decembarskim žabama« Napoleonove pristalice koje su ga podržavale prilikom decembarskog udara 1851 godine. — Prim. red.

naca. Pa ipak, oni nisu nigde stigli Austrijance, izuzev kod Melenjana i još jednom blizu Kastenodola, gde je Garibaldi s njima imao beznačajan sukob. Takva nemarnost u gonjenju nepoznata je u vojnoj istoriji. Ona je veoma karakteristična za Kvazimoda, koji, parodirajući svoga strica (strica, naravno, po principu Napoleonovog kodeksa, prema kome *»la recherche de la paternité est interdite«* (istraživanje očinstva je zabranjeno), parodira ga čak i u svojim uspesima.

U isto vreme kada su glavne snage Austrijanaca između 18 i 20 juna zauzele svoje položaje pozadi Kijeze, saveznička prethodnica je stigla ispred Kijeze. Trebalo im je par dana da bi tamo privukli svoje glavne snage. Zbog toga se druga opšta bitka, ako Austrijanci stvarno prime borbu, može očekivati 24 ili 26 juna. »Oslobodioci« ne mogu dugo oklevati na ugledu neprijatelja ako žele da kod svojih trupa održe pobednički polet i da ne dadu neprijatelju priliku da ih tuče u malim čarkama. Položaj Austrijanaca je bio veoma pogodan. Od južne ivice Jezera Garde kod Lonata u pravcu ka Minću prostire se plato koji se sa lombardiskom ravnicom graniči linijom Lonato — Kastiljone — San Kasijano — Kavrijana — Volta; to je odličan položaj za sačekivanje neprijatelja. Taj se plato postepeno diže u pravcu Jezera i pretstavlja niz uzastopnih raznoraznih prekrasnih položaja, pri čemu svaki sledeći položaj nadmašuje prethodni svojom jačinom i prikupljenošću, tako da ovladivanje vrhom platoa ne znači pobedu, već samo završetak prvog čina bitke. Desno krilo položaja je zaštićeno Jezerom, a levo je znatno povučeno unazad tako da skoro deset milja linije Minća ostaje nezaštićeno. Pa ipak, to nije nedostatak položaja, već, obrnuto, pretstavlja njegovu najpogodniju osobinu, jer na Minću počinje blatnjavo zemljište zatvoreno između četiri tvrđave — Verone, Peskijere, Mantove i Lenjaga — i u koje neprijatelj ne može prodreti ako nema sasvim znatnu brojnu nadmoćnost. Pošto Mantova dominira južnim krajem linije Minća, a zemljište s one strane Minća leži u zoni dejstva tvrđava Mantove i Verone, to bi bio brzo osujećen svaki pokušaj da se, ne obraćajući pažnju na Austrijance koji su raspoređeni na platou, prođe pored njih u pravcu Minća. Armija koja bi nastupala uvidela bi da će njene komunikacije biti uništene, a da ona sama ne može ugroziti austriske komunikacije. Pored toga, ona ne bi imala koga da napadne s one strane Minća (jer o opsadi pri takvim okolnostima ne bi moglo biti ni reči), te bi se zbog nemanja napadnog objekta morala povući. Najveća opasnost takvog pokreta sastojala bi se u tome što bi se pokret morao vršiti na očigled Austrijanaca koji se nalaze na platou. Austrijancima bi bilo potrebno samo da krenu čitavim svojim frontom i da se obruše na neprijateljsku kolonu pravcima od Volte ka Goitu, od Kavrijane ka Gvidicolu i Čerezanu i od Kastiljona ka Kastel Gofredu i Montekjaniju. »Oslobodioci« bi imali da izdrže takvu bitku

pod strašno nepovoljnim uslovima, te bi ta bitka mogla postati drugi Austerlic, ali samo sa promenjenim ulogama.

Žalosnom heroju od Mađente, Đulaju, oduzeta je komanda. Na njegovo mesto za komandanta 2 armije postavljen je Šlik, a Vimpfen je ostao na čelu 1 armije. Obe armije su prikupljene kod Lonata i Kastiljona i zajedno obrazuju austrisku vojsku u Italiji pod nominalnom komandom Franje Josifa, sa Hesom u ulozi načelnika štaba. Sudeći po njegovoj prošlosti u mađarskoj kampanji, Šlik je general prosečnih sposobnosti. Hes je neosporno najistaknutiji od sadašnjih stratega. Opasnost se sastoji u ličnom mešanju zloglasnog Franje Josifa. Slično Aleksandru I, prilikom Napolenovog upada u Rusiju, on je okupio oko sebe šareno društvo starih filisterskih sveznalica — brkajlija, od kojih neke, može biti, neposredno plaća Rusija. Ako bi francuska vojska, ostavljajući Austrijance na njihovim položajima, krenula pravo ka Minču, to bi se ona sa vrha platoa sa savršenom jasnoćom mogla videti čitava, puk za pukom. Silan utisak od prizora neprijatelja koji se pojavljuje na putu u neposrednoj blizini otstupnog pravca, mogao bi lako zbuniti takvu glavu, kao što je glava Franje Josifa. Brbljanje mračno nastrojenih sveznalica sa epoletama moglo bi za njegove slabe nerve biti lep izgovor za odustajanje od prekrasno izabranog položaja i za otstupanje u rejon između tvrđava.*) Kada se na čelu države nalaze glupi junci, onda sve zavisi od stanja njihovih živaca. I najbolje proučeni planovi postaju igračka subjektivnih utisaka, slučajnosti i ćudljivosti. Blagodareći prisustvu Franje Josifa u austriskoj vrhovnoj komandi, Austrijanci skoro nemaju nikakvo drugo jemstvo za pobedu osim prisustva Kvazimoda u neprijateljskom logoru. Međutim, ovaj poslednji je prekalio svoje živce sa profesionalnim kockarima u Sendžemskoj ulici, i mada nije stvoren od železa, kako to zamišljaju njegovi obožavaoci, ipak je stvoren makar od gutaperke.

*) Kao što je poznato, iz poslednjih izveštaja se vidi da su Austrijanci stvarno otstupili pozadi Minča ka mreži svojih tvrđava. Ako, blagodareći tome otstupanju, čak i nije *strategiski* ništa izgubljeno, ono ipak mora ispoljiti štetan uticaj na moralno stanje trupa.

JEDNO POGLAVLJE ISTORIJE*)

Čini nam se da smo objavili sve važnije prikaze bitke kod Mađente, koje su zainteresovane vlade i vodeće evropske novine pustile u svet. Ta se bitka odigrala skoro pre mesec dana; a pošto se ona, čak i po mišljenju naših prilično strogih prijatelja iz *Eventing Post*-a, sada može razmatrati u novinama bez bojazni da će se narušiti pristojnost, ozbiljnost i poštenje, mi ćemo sa svim dužnim

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5678 od 2 jula 1859 godine.

poštovanjem pristupiti iznošenju istine u obliku istoriske i, ako nam se dozvoli taj izraz, strategiske studije ove bitke.

Ujutru 4 juna Austrijanci su završili svoje povlačenje preko Tićina i nastavili marševanje u pravcu Mađente i Abiate Grasa sa ciljem da udare u bok francuske vojske koja se kretala u pravcu Milana, dok je general Klam Galas, koji je sa jednom divizijom 1 korpusa tek bio stigao iz Milana, imao da joj se sa fronta suprotstavi sa svojom divizijom i 2 korpusom (Lihtenštajnovim) koji mu se priključio u Mađenti. Kao rezerva služila mu je divizija Rejšaha iz 7 korpusa (Cobelovog) u Korbetu, nekoliko milja iza Mađente. Pošto je sama linija Tićina bila napuštena kao neodbranjiva, to je ovih 7 ili 8 austriskih brigada trebalo da drže liniju Naviljo Grande, tj. liniju Velikog kanala koji ide skoro paralelno sa Tićinom i preko koga se može preći samo mostovima. Trebalo je braniti ona dva mosta — Bufalorski i Mađentski — koji se nalaze na dva druma koji iz Mađente vode ka mostu preko Tićina kod San Martina. Divizija 1 korpusa (kojim je komandovao general Kordon) nastupala je drumom u pravcu Turbiga; dve brigade 2 korpusa nalazile su se na mostovima; treća u Mađenti, a Rejšahova divizija, kao što smo već rekli, u Korbetu.

Francuzi su nastupali u dve kolone. Prva kolona, pod nominalnom komandom Luja Napoleona, sastojala se od gardiske grenadirske divizije, od Kanroberovog, Nielovog i Baragej d'Ilijeovog korpusa, ukupno 9 divizija, odnosno 18 brigada (117 bataljona). Ona je nastupala pravo drumom iz Novare za Milano preko mosta San Martino i imala je zadatak da zauzme Bufalorski i Mađentski most. Druga kolona, pod komandom Makmaona, sastojala se od gardiske voltižerske divizije, Makmaonovog korpusa i čitave Pijemontske armije, ukupno 8 divizija, odnosno 16 brigada sa 109 bataljona, pošto pijemontske divizije imaju po jedan bataljon više nego francuske. Čelo ove kolone prošlo je Tićino i Naviljo, ne nailazeći na ozbiljan otpor kod Turbiga, te je sada trebalo da potpomogne frontalni napad prve kolone, na taj način što bi se kretala prema boku Austrijanaca, nastupajući sa severa pravo ka Mađenti. Trebalo je da ova kolona prva stupi u napad i pošto ozbiljno angažuje Austrijance, prva kolona je imala da izvrši napad na mostove.

Makmaon je počeo napad oko podne. On je nadmoćnim snagama prema Mađenti potisnuo Kordonovu diviziju koja je bila pred njim, a oko 14 časova gardiski grenadiri, koji su bili potisli austriske pretstraže do samog kanala, napali su Bufalorski i Mađentski most. U to vreme na bojištu su se nalazile tri francuske brigade prema 125.000 Austrijanaca — kako smatra Luj Napoleon — a koji su, ustvari, imali svega pet brigada (dve 1 i tri 2 korpusa), ili manje od 30.000 ljudi, jer su se čak i dve Rejšahove brigade još uvek nalazile kod Korbeta. Blagodareći veoma velikim naporima, Francuzi su zauzeli mostove preko kanala. Đulaj, koji se nalazio

kod Mađente, naredio je Rejšahu da krene napred i povrati Mađentski most, što je on i učinio; međutim, izgleda da je Bufalora ostala u rukama Francuza. U bici je nastao zastoj; Austrijanci su uspešno odbili i Makmaonov korpus i grenadire, ali su pri tome bile angažovane sve raspoložive austriske snage. Gde su se nalazili ostali korpusi? Svuda, samo ne tamo gde su bili potrebni. 2 divizija 1 korpusa još uvek se nalazila na putu iz Nemačke, te nije bilo nikakvog razloga da se očekuje njen dolazak. Nema podataka o tome gde je bila preostala brigada 2 korpusa, jer Đulaj u svome izveštaju jasno kaže da su bile angažovane samo tri brigade ovog korpusa. 2 divizija 7 korpusa, pod komandom generala Lilija, nalazila se u Kasteletu na 6—7 milja od Mađente, a 3 korpus u Abiate Grasu, 5 milja daleko od Mađente. 5 korpus marševao je u pravcu Abiate Grasa, dolazeći, verovatno, iz Beregvarda, i, kada je bitka otpočela, nalazio se najmanje 9 milja od Mađente. 8 korpus marševao je od Binaska za Bestaco, udaljen 10 do 12 milja, a 9 korpus, ustvari, na Pou nizvodno od Pavije, 20 ili 25 milja daleko od bojišta. Blagodareći tom potpunom rasparčavanju svojih trupa, Đulaj je sam sebe doveo u opasan položaj tako da je sa svojih sedam brigada od podne pa sve do negde oko 4 do 5 časova popodne morao da pruža otpor pritisku čelnih delova dve francuski kolone, pri čemu ovih sedam brigada ne bi moglo izdržati taj pritisak da se Francuzi nisu morali sporo kretati zato što su ogromnom masom trupa marševali samo na dva druma.

Dok je Rejšah držao Mađentski most i zarobio jedan od novih francuskih izolučenih topova, Đulaj je požurio ka Robeku, jednom selu na kanalu, otprilike tri milje nizvodno od Bufalore, da bi ubrzao marš 3 i 5 korpusa i da bi im odredio pravac napada. Tada su bačene napred četiri brigade 3 korpusa, i to Hartungova i Remingova brigada na front, Dirfeldova u rezervu, tj. sve tri duž kanala, a Veclarova brigada duž Tićina, sa zadatkom da napadnu desni bok Francuza. Međutim, Francuzi su u međuvremenu takođe dobili pojačanja. Pikarova brigada (iz Renoove divizije Kanroberovog korpusa) stigla je u pomoć grenadirima i odbacila Rejšaha preko mosta. Za njom su sledovale Vinoaova divizija (iz Nielovog korpusa), Žanenova brigada (iz Renoove divizije) i Trošijeva divizija (iz Kanroberovog korpusa). Na taj način, Francuzi su na ovoj tački koncentrisali šest brigada, pored dve brigade grenadira, dok su samo dve ili tri od četiri austriske brigade 3 korpusa bile stvarno angažovane. Uprkos ove premoći, Austrijanci su nekoliko puta zauzimali, gubili i ponovo preotimali Mađentski most, ali je on na kraju krajeva ostao u rukama Francuza.

Dok se ovo zbivalo na mostovima, Makmaon je pripremio drugi napad na trupe koje su mu se suprotstavljale i koje su se sastojale od četiri ili pet brigada 1 i 2 korpusa. Njegove dve divizije su ponovo krenule u dve kolone ka Mađenti, a za njima, u drugoj

liniji, Kamorijeva divizija gardiskih voltižera. Pošto su Austrijanci uspešno zadržali Espinasovu i La Motružovu diviziju (iz Makmaonovog korpusa) voltižeri su im priskočili u pomoć. Tada je nastupio kritičan trenutak borbe. Prva francuska kolona, koja se bila prebacila preko Mađentskog mosta, takođe je nastupala ka selu na koje je Makmaonova kolona već vršila veoma jak pritisak. Pošto se, najzad, na bojištu pojavio 5 austriski korpus, brigada princa od Hesena je skoro u sumrak ponovo pokušala da odbaci Francuze preko mosta, ali uzalud. Zaista bi bilo teško očekivati da bi jedna slaba brigada (ona je već vodila borbe kod Montebela) mogla zaustaviti i odbaciti bujicu trupa koja je nadirala preko Mađentskog mosta. Pošto su u Mađenti bili izloženi napadu sa fronta, boka i leđa, i pošto su neprekidno od samog početka borbe tučeni vatrom i bili bez odmora, Austrijanci su najzad popustili, te su Francuzi u sumrak, posle žestoke borbe, zauzeli Mađentu. Đulaj je povukao svoje trupe preko Korbeta, koji je u međuvremenu bila zauzela Lilijaova divizija iz Karbeleta, i preko Robeka, koji je 3 korpus takođe čvrsto držao, dok je 5 korpus bivakovao između ta dva mesta. On je nameravao da 5 juna produži borbu, ali je, izgleda, došlo do neke zabune u pogledu izdatih naređenja, jer je u ponoć saznao da su se 1 i 2 korpus, prema naređenju, kako su ga oni bili shvatili, povukli nekoliko milja od bojišta, i da su u 3 časa ujutru imali da produže otstupanje. Ovo obaveštenje navelo je Đulaja da odustane od nove bitke. Jedna brigada 3 korpusa ponovo je napala na Mađentu da bi prikrila otstupanje austriske vojske, koje je usledilo u najsavršenijem redu.

Prema austriskom izveštaju, na njihovoj strani su učestvovale sledeće snage:

— iz Kordonove divizije 1 korpusa	2 brigade,
— iz 2 korpusa	3 brigade,
— iz Rejšahove divizije 7 korpusa	2 brigade,
— iz 3 korpusa	3 brigade,
— iz 5 korpusa, kasno u sumrak, ...	1 brigada,

tj. ukupno 11 brigada, odnosno 55 bataljona, a sa pomoćnim rodovima oko 65.000 ljudi.

Prema francuskom prikazu, saveznici su angažovali:

— Gardiski korpus, 2 divizije	4 brigade,
— Makmaonov korpus, 2 divizije	4 brigade,
— iz Kanroberovog korpusa, 2 divizije (Renoaova i Trošijeva)	4 brigade,
— iz Nielovog korpusa, 1 divizija (Vinoaova)	2 brigade,

tj. ukupno 14 brigada, odnosno 91 bataljon, što iznosi najmanje 80.000 ljudi. Međutim, govoreći o nastupanju Vinoaove divizije, u francuskom izveštaju se kaže »najviše je nastradao 85 liniski puk... general Martenpre je ranjen vodeći svoju brigadu«. Ali, ni 85 puk, ni brigada generala Martenprea ne pripadaju »Vinoaovoj diviziji korpusa generala Niela«. 85 puk pripada 2 brigadi pod komandom generala Ladre de la Šarjera iz Ladmiroove divizije, dok general Martenpre komanduje 1 brigadom te iste divizije, koja ne pripada Nielovom korpusu nego korpusu maršala Baragej d'Ilijea. Prema tome imamo nepobitne dokaze da je bilo *angažovano više francuskih trupa nego što se navodi u izveštaju.* A ako se tako olako prelazi da se i ne pomene Ladmiroova divizija, koja povećava broj angažovanih brigada na 16, broj bataljona na 104, a broj boraca na 90.000, onda sa sigurnošću možemo pretpostaviti da su i druge trupe doprinele ishodu bitke.[1]) Austrijanci, takođe, tvrde da su zarobljavali pripadnike skoro svih pukova koji su ulazili u sastav francuske armije u Italiji pa je, stoga, verovatno da je učestvovalo najmanje 16 brigada. To znači da su Francuzi imali takvu brojnu nadmoćnost koja čini najveću čast hrabrosti austriskih trupa. One su tučene upravo prostranstvom bojišta; zarobile su jedan top, a izgubile 4 i morale su napustiti bojište sa ubeđenjem da bi pobeda bila njihova da je brojni odnos snaga bio jednak.

Ali šta da kažemo o njihovom komandantu? On očekuje napad 4 juna; na 8 milja od bojišta drži 13 brigada (od kojih sedam angažovanih u samom početku, dve Lilijaove i četiri iz sastava 3 korpusa); na 9 milja ima još četiri brigade 5 korpusa i na 10 do 12 milja još četiri brigade 8 korpusa. Takvo je stanje bilo u 8.30 časova ujutru. Da li je, prema tome, bilo preterano očekivati da se svi ovi korpusi na dan bitke oko 4 ili najdocnije 5 časova popodne spoje dovoljno blizu Mađente da bi mogli uzeti učešća u bici? Da li bi bilo preterano očekivati da će u 14.00 časova, kada je bitka dobila ozbiljne razmere, biti angažovano 13 umesto 7 brigada? U tom slučaju, položaj — koji su do sumraka držale četiri brigade — lako bi držale 13 brigada[2]) i izbegli bi se veliki gubici koje su Kordonova divizija i 2 korpus nesumnjivo morali pretrpeti. Po dolasku 5 korpusa Austrijanci su mogli preći u ofanzivu i odbaciti Francuze preko Tićina. Ali, njih je, izgleda, ponovo obuzela stara navika sporog kretanja. Kao što je Veliki Napoleon za njih govorio, oni su gubili najdragocenije vreme u nekorisnim svečanostima i dokonim formalnostima. Đulaj je to isto i učinio i poklonio Luju Napoleonu pobedu, koja nije bila ni laka ni odlučna zahvaljujući

---

[1]) U bici kod *Mađente* učestvovalo je na savezničkoj strani 49.000, a na austriskoj 61.620 ljudi. Saveznici su izgubili 4.540 ljudi i 1 oruđe, a Austrijanci 10.230 ljudi i 4 oruđa. U gubitke Austrijanaca ulaze i 4.500 nestalih Italijana koji su većinom dezertirali. — Prim. red.

[2]) U originalu pogrešno stoji 12 brigada. — Prim. red.

samo hrabrosti austriskih trupa, pobedu koju je sam Đulaj mogao da odnese.

Ujutru, 5 juna, Đulaj je imao pod svojom komandom sledeće sveže trupe koje nisu bile angažovane kod Mađente:

— jednu diviziju 3 korpusa . . . . 2 brigade,
— tri brigade 5 korpusa . . . . 3 brigade,
— jednu diviziju (Lilijaova) 7 korpusa . . 2 brigade,
— 8 korpus . . . . 4 brigade,

tj. 11 brigada ili snage koje su bile ravne snagama koje su se borile dan ranije. Od trupa koje su bile angažovane prethodnog dana samo su tri divizije (1 i 2 korpusa) bile u tolikoj meri rastrojene da nisu bile sposobne za borbu — to je, izgleda, pravi razlog tajanstvenog povlačenja ovih trupa. Preostalih osam brigada i jedanaest neangažovanih čini ukupno 19 brigada ili preko 100.000 ljudi. Protiv njega stajalo je 16 francuskih brigada koje su bile angažovane 4 juna, kao i četiri divizije francuske vojske, koje su morale biti spremne za borbu 5 juna, i jedna ili dve pijemontske divizije, pošto se glavnina ovih poslednjih još uvek nalazila daleko u pozadini. Tako bi Đulaj 5 juna imao 19, a možda docnije, u toku dana, i 25 brigada (ako bi 1 i 2 korpus bili natrag vraćeni) prema približno 28 francusko-pijemontskih brigada, koje bi možda predveče bile ojačane još sa dve ili tri pijemontske brigade. Sada, dakle, vidimo kakvu je krupnu grešku učinio Đulaj time što je poslao 9 korpus na tako daleko otstojanje. Da je 9 korpus bio prisutan, 29 Đulajevih brigada bile bi ravnopravan protivnik celoj savezničkoj vojsci, i uopšte nije isključeno da bi bitka 5 juna mogla imati drukčiji ishod od ishoda bitke prethodnog dana.

Đulajeve greške mogu se ovako rezimirati:

1) Kada je Luj Napoleon vršio bočni marš iz Verćelija ka Turbigu, tj. na domaku Austrijanaca, Đulaj nije iskoristio nepovoljan položaj svoga protivnika da svim svojim snagama odmah udari na njegov izloženi pravac kretanja, čime bi ga mogao razdvojiti na dva dela i jedan deo odbaciti u pravcu Alpa — ponavljajući manevar Radeckoga iz 1849 godine.

2) Umesto toga on se povukao pozadi Tićina i tako se kretao zaobilaznim putem da bi zaštitio Milano, prepuštajući neprijatelju drum koji vodi neposredno u pravcu ovoga grada.

3) On je za vreme ovog otstupanja rasparčao svoje trupe sa takvom aljkavošću i bezbrižnošću koje su neoprostive čak i u mirnodopskim manevrima.

4) Njegov 9 korpus bio je toliko daleko da je bio izvan koncentraciske prostorije.

5) Koncentracija je čak i za vreme bitke vršena takvom neoprostivom sporošću da su trupe, koje su bile prve angažovane, trpele nepotrebne gubitke i da je bitka izgubljena, umesto da bude dobijena.

Što sa takvim greškama nije doživeo potpuni poraz, ima se pripisati isključivo izvanrednoj hrabrosti njegovih trupa, koje su se morale boriti protiv same *élite* (odabrane) francuske vojske, a nikako nekim kvalitetima njihovog komandanta.

Iz ove analize bitke takođe se jasno vidi da je dezertiranje italijanskih i mađarskih trupa — što su neki naši drugovi toliko podvlačili — ustvari bilo veoma neznatno i bez osetnog uticaja na ishod borbe.

RATNE VESTI*)

Dolaskom broda *Asia* niukoliko se ne dopunjava kratko telegrafsko saopštenje o velikoj pobedi na Minću, koje je bilo objavljeno u našem jučerašnjem jutarnjem izdanju[1]) na osnovu podataka koje smo primili preko *Newfoundland*-a. Bitka se odigrala u petak 24 juna i trajala je od 4 časa ujutru do 8 časova uveče, a brodovi su otplovili sledećeg dana pre no što su mogli primiti bilo kakve detaljnije izveštaje. Zbog toga moramo sačekati da ovde dođe *Arago* ili *Hungarian* u Kvibek da bismo primili pojedinosti koje tako željno očekuje radoznala javnost. Međutim, pošto je broj boraca bio otprilike jednak na obe strane, izgleda da postignuti rezultat daje rešenje bar za jedno pitanje, naime, da austriski vojnik nije dorastao francuskom vojniku.

Opšti utisak vojnih krugova, kako u Engleskoj, tako i kod nas, izgleda da je bio da saveznici nisu imali nameru da biju veliku bitku sve dok korpus princa Napoleona, koji je marševao iz Toskane, ne stigne i ne napadne Austrijance iz pozadine; u isto vreme se pretpostavljalo da će se u Jezero Garda spustiti jedna flotila kako bi omogućila saveznicima da izvrše bočni napad i u ovoj oblasti. Međutim, Napoleon III nije čekao ni jedno ni drugo nego je poveo borbu i izvojevao pobedu. Isto tako, iz korespondencije iz savezničkog tabora, iz koje na drugom mestu objavljujemo sve važnije pojedinosti, jasno se vidi da je bitka bila jedini mogući izlaz. Odlaganje bi obuzdalo pobedonosni elan savezničkih trupa i dalo bi Austrijancima priliku da ih u manjim okršajima tuku svojom brojnom nadmoćnošću.

U pokretima Austriske armije pod Šlikovom komandom vidi se ona ista kolebljiva neodlučnost koja je Đulaja ranije dovela do poraza i sramote. Austrijanci su se najpre pripremali za bitku na

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5682 od 8 jula 1859 godine.

[1]) Radi se o bici kod Solferina (24 juna). — Prim. red.

liniji od Lonata do Kastiljona, San Kasijana, Karijana i Volte. Ovde se prema jezeru i Minću postepeno diže jedna visoravan sa nizom odličnih položaja, od kojih je svaki sledeći jači i prikupljeniji od prethodnog, tako da zauzimanje prednje ivice te visoravni ne bi značilo pobedu nego samo prvi cilj bitke. Desno krilo Austrijanaca bilo je naslonjeno na jezero, dok je njihovo levo krilo bilo znatno povučeno unazad, tako da je bez odbrane bilo ostavljeno skoro 10 milja fronta na Minću. Ali to je, umesto da bude nedostatak, ustvari, pretstavljalo najbolju odliku ovog položaja, zbog toga što je pozadi Minća između četiri tvrđave ležao opasan prostor u koji neprijatelj ne bi smeo da prodre ako ne bi raspolagao velikom brojnom nadmoćnošću. Pošto Mantova dominira južnim krajem linije Minća, i pošto se zemljište pozadi Minća nalazi u domašaju dejstva i Mantove i Verone, to bi zanemarivanje Austrijanaca na njihovim položajima na visoravni dovelo do toga da bi brzo bio zaustavljen svaki pokušaj koji bi imao za cilj da se prođe pored njih u pravcu Minća; armija koja bi nastupala uvidela bi da će njene komunikacije biti uništene, a da ona sama nije u stanju da ugrozi austriske komunikacije. No, ipak, najopasnija strana takvog pokreta bila bi ta što bi se on morao vršiti na očigled Austrijanaca na visoravni. Austrijanci ne bi morali preduzimati ništa drugo nego da čitav svoj borbeni poredak stave u pokret i da napadnu razbacane kolone neprijatelja, i to iz Volte ka Goitu, iz Kavrijane ka Gvidicolu i Čerezari, iz Kastiljona ka Kastel Gofredu i Montekijaru. Saveznici bi vodili takvu bitku pod veoma nepogodnim okolnostima, bitku koja bi se mogla završiti drugim Austerlicom sa izmenjenim ulogama.

Takav je bio položaj koji su Austrijanci držali; osim toga, oni su u njemu imali i to preimućstvo što su savršeno poznavali čitavo zemljište pošto su na njemu godinama izvodili svoje godišnje armiske manevre najvećeg obima. Kao što smo rekli, to zemljište je bilo brižljivo pripremljeno za očekivani sudar; gradovi i sela bili su utvrđeni; a zatim su ga Austrijanci, u poslednjem času, iz razloga koji se sa vojne tačke gledišta nikako ne mogu objasniti, napustili i povukli se sa celokupnim prtljagom preko Minća, gde su 24 juna bili napadnuti i konačno potučeni.[2])

Da li je ova iznenadna i važna promena operaciskog plana imala neku vezu sa akcijom Pruske, koja, kako kažu, smatra četvorougaonik Minća i Adiđe kao neku vrstu odbranbenog sistema Nemačke, pretstavlja pitanje koje će, nadamo se, biti bolje osvetljeno u budućnosti. Međutim, u pogledu Pruske jedna je stvar prilično sigurna, a to je da njeno držanje mora sprečiti Luja Napoleona da

---

[2]) Ovde je netačnost, očevidno, nastala usled neistinitosti prvobitnih podataka koji su dobijeni sa bojišta. Bitka kod Solferina (24 juna) nije se dogodila za vreme povlačenja Austrijanaca ka r. Minću, već, obratno, za vreme njihovog nastupanja od te reke posle drugog prelaza preko nje. U sledećem članku *Istoriska pravda* ta činjenica se pravilno iznosi. — Prim. red.

prebacuje veće kontingente trupa iz Francuske u Italiju. Kao što je našim čitaocima već poznato, ova je sila već mobilisala šest od svojih devet armiskih korpusa; to znači da je pozvala pod zastavu *Landver*, koji se sastoji od vojnika, koji pripadaju ovim korpusima, a koji su, po otsluženju trogodišnjeg kadrovskog roka, otpušteni na neodređeno otsustvo. Od ovih šest armiskih korpusa pet treba da zauzmu položaj na donjoj i srednjoj Rajni. Na taj način, oko 170.000 Prusa već danas se mora nalaziti na liniji između Koblenca i Meca; a nesumnjivo je da će dva druga savezna korpusa — onaj iz Bavarske i onaj iz Badena, Virtemberga i Hesen Damštata — takođe zauzeti svoj položaj u Badenu i Pfalcu (Palatinatu), što će pretstavljati daljih 100.000—120.000 ljudi. Protiv takve snage Napoleonu III će biti potreban skoro svaki čovek koji mu sada stoji na raspolaganju u Francuskoj. U ovom slučaju on može naći za umesno da pribegne i mađarskom ustanku i uslugama Košuta, iako možemo biti prilično sigurni da se neće koristiti tim uslugama sve dok ne bude na to primoran. Veoma je sumnjivo da Pruska sada stvarno namerava da uzme učešća u ratu; međutim, neće joj biti tako lako da to izbegne. Njen vojni sistem, koji većinu odraslog, fizički sposobnog muškog stanovništva pretvara u vojnike, vrši takav pritisak na naciju od momenta kada se pod zastavu pozove landver — čak i samo njegov prvi poziv — da zemlja ne može duže vreme ostati pod oružjem. Sada se svi sposobni muškarci od 20—32 godine starosti već nalaze pod oružjem u šest od osam provincija. Time je izazvan ogroman poremećaj u celokupnom privrednom i industriskom životu Pruske; zemlja to može izdržati jedino pod uslovom ako se vojnici bez odlaganja povedu protiv neprijatelja; sami vojnici ne bi mogli izdržati takvo stanje — kroz par meseci cela vojska bi se našla u stanju pobune. Pored toga, talas nacionalnog osećanja u Nemačkoj se toliko podigao da Pruska više ne može ustuknuti, jer je već tako duboko zagazila. Sećanje na Bazelski mir, na neodlučnost iz 1805 i 1806 i na Rajnsku konfederaciju toliko su sveža da su Nemci rešeni da ne dozvole da ih sada tuče njihov oprezni protivnik. Pruska vlada ne može ugušiti ovo osećanje; ona će možda pokušati da ga usmerava, ali ako to učini, pokretu će biti vezane i ruke i noge, a svaki znak kolebanja biće smatran kao izdaja i pogodiće samog kolebljivca. Nema sumnje da će se pojaviti pokušaji za pregovore, ali su sve stranke sada toliko angažovane da se ne vidi izlaz iz lavirinta u ma kom pravcu.

Međutim, ako Nemačka uzme učešća u ovom ratu, onda nema nikakve sumnje da će se na pozornici uskoro pojaviti još jedan akter. Rusija je obavestila nemačke državice da će intervenisati ako Nemci ne budu mirno sedeli dok se Austrija ne raskomada. Rusija sada koncentriše dva armiska korpusa na pruskoj, dva na austriskoj i jedan na turskoj granici. Ona može stupiti u rat i u toku ove godine, ali će to svakako biti dockan. Regruti u Rusiji nisu bili pozivani još od Pariskog mira, a na otsustvu ne može biti mnogo vojnika zbog

velikih gubitaka u ratu. A ako armiski korpus, čak i posle poziva ljudstva sa otsustva, bude dostizao 40.000 ljudi, to će biti mnogo. Rusija ne može preduzeti ofanzivne operacije pre 1860, a i tada ne sa više od 200.000 ili 250.000 ljudi. Međutim, sada u Nemačkoj ima: četiri pruska korpusa spremna za upotrebu na Severu — 136.000 ljudi; 9 i 10 savezni korpus sa rezervnom divizijom, recimo, 80.000 ljudi; i najmanje tri austriska korpusa, odnosno 140.000 ljudi. Na taj način, u defanzivnom ratu, pa čak i u napadu na Rusku Poljsku, Nemačka čak ni sada nema čega da se boji od Rusije. Ali, ako bi Rusija stupila u ovaj rat, pojaviće se nacionalne strasti i suprotni interesi klasa, a sukob će dobiti razmere koji će po svoj prilici zaseniti rat Prve francuske revolucije.

ISTORISKA PRAVDA*)

Sada smo već objavili sve zvanične izveštaje o bici kod Solferina, koji su nam došli do ruku, kao i mnoga pisma iz oba tabora, uključujući tu i odlične specijalne dopise *The London Times*-a. A pošto smo izneli ova dokumenta pred naše čitaoce, možda neće biti preuranjeno da sada jasno izložimo stvarne uzroke zbog kojih je bitku izgubio Franja Josif, a dobio je Napoleon III.

Kada je ponovo prešao preko Minća sa ciljem da preduzme napad, austriski car je imao na svom raspolaganju devet armiskih korpusa. Po odbitku posada u tvrđavama, ovi korpusi su se mogli pojaviti na bojištu u prosečnoj jačini od po četiri pešadiske brigade, odnosno sa ukupno 36 brigada, koje su prosečno imale po 5.000—6.000 ljudi. Na taj način, njegove snage za napad iznosile su oko 200.000 pešaka. Iako su ove snage bile dovoljno velike za preduzimanje ovog pokreta, one su ipak bile slabije, odnosno jedva ravne neprijateljskim snagama, koje su, sa svoje strane, brojile 10 pijemontskih i 26 francuskih pešadiskih brigada. Međutim, posle Mađente, Francuzi su znatno ojačani vojnicima sa otsustva i obučenim regrutima koji su bili raspoređeni po svojim pukovima. Na taj način, njihove brigade su u svakom slučaju bile jače od austriskih, čija su se pojačanja sastojala od dva sveža austriska korpusa (10-og i 11-og) čime je bio povećan opšti broj brigada, ali ne i njihov sastav. Zbog toga se sa priličnom sigurnošću može računati da je saveznička vojska imala pun sastav pešadije (170.000 Francuza, 75.000 Sardinaca), tako da bi po odbitku gubitaka od početka rata, koji su iznosili, recimo, 30.000, ostalo oko 215.000 pušaka.[1]) Uzdajući se u brzinu

*) Štampano kao uvodnik bez potpisa u *New York Daily Tribune*-u, br. 5692 od 21 jula 1859 godine.

[1]) U bici kod *Solferina* na savezničkoj strani učestvovalo je 151.200, a na austriskoj 133.250 ljudi. Saveznici su izgubili 17.190 ljudi, od kojih 2.770 zarobljenika, a Austrijanci 21.700 (od kojih 8.640 zarobljenika) i 13 oruđa. — Prim. red.

manevra i iznenađenje, u žarku želju svojih trupa da se osvete za poraz kod Mađente i da dokažu da nisu gore od svojih protivnika, i, najzad, u snagu položaja koje su brzim nastupanjem ka visovima pozadi Kastiljona mogli ponovo obezbediti za sebe, Austrijanci su svakako imali razloga da preduzmu napad, ali samo pod uslovom da pri tome održe svoje trupe što je moguće prikupljenije i da izvrše što brže i što energičnije nastupanje. Međutim, nijedan od ovih uslova nije bio ispunjen.

Umesto da su nastupali celokupnom svojom snagom između Peskijere i Volte, sa ciljem da za sebe obezbede ceo niz visova sve do Lonate i Kastiljona, i umesto da konjici i, možda, jednom pešadiskom korpusu prepuste ravnicu Gvidicola, oni su ostavili jedan (2-gi) korpus u Mantovi kao zaštitu od eventualnog iznenađenja od strane korpusa princa Napoleona, za koji se verovalo da se nalazi u blizini. Međutim, ako posada Mantove nije bila dovoljna da bez pomoći posebnog korpusa brani najjaču tvrđavu u Evropi od nepravilnog napada, onda je to zaista morala da bude veoma čudna posada. Ali, izgleda da to nije bio razlog za vezivanje 2-og korpusa uz Mantovu. Ustvari, dva druga korpusa, 11-ti i 10-ti, bila su izdvojena da obiđu desno krilo saveznika kod Azole, grada na reci Kijezi, nekih 6 milja jugozapadno od Kastel Gofreda, i toliko daleko od bojišta da su u svakom slučaju morala stići sa zadocnjenjem. Skoro bi izgledalo da je 2 korpus bio određen da štiti bokove i pozadinu te obilazeće kolone od eventualnog dolaska korpusa princa Napoleona i da tako spreči da i ona sama bude obiđena. Ceo ovaj plan potpuno odgovara staroj austriskoj školi; on je tako složen i tako smešan u očima svakog čoveka koji je naviknut da proučava planove bitaka, da se austriski generalštab svakako mora osloboditi svake odgovornosti za njegovu zamisao. Niko, izuzev Franje Josifa i njegovog ađutanta grofa Grina, nije mogao zamisliti takav anahronizam. Tako su tri korpusa uspešno izbegla opasnost. Ostalih sedam korpusa bilo je ovako raspoređeno: jedan, 8 korpus (Benedekov), između Pocolenga i Jezera Garde, s tim da drži položaj na visovima čiji je centar i ključ bio San Martino; 5 korpus (Stadionov) poseo je Solferino; 7 korpus (Cobelov) — San Kasino, a 1 korpus (Klam Galasov) — Kavrijanu. Prema jugu, u ravnici, 3 (Švarcenbergov) korpus kretao se glavnim drumom od Goita ka Kastiljonu preko Gvidicola, a 9 (Šavgočeov) južnije u pravcu Medole. Ovo krilo bilo je istureno napred da bi potislo savezničko desno krilo i da bi pružilo podršku 10 i 11 korpusu kada i ukoliko ikada budu stigli.

Na taj način, ovih šest stvarno angažovanih korpusa, koji su u suštini i sačinjavali austrisku operativnu vojsku, bilo je razvučeno na liniji dugoj 12 milja, pri čemu je front svakog korpusa prosečno iznosio dve milje ili 3.540 jardi. Kod tako duge linije nije moglo biti ni reči o dubini fronta. Pa ipak, to nije bila jedina ozbiljna greška. 3 i 9 korpus nastupali su iz Goita, a ka ovome mestu

vodila je i njihova otstupnica; 1 i 7 korpus, koji su se do njih nadovezivali, imali su otstupnicu u pravcu Valeđa. Ako se pogleda na kartu, videće se da se ovde radi o ekscentričnom otstupanju, tj. o okolnosti kojoj nesumnjivo treba pripisati neznatan uspeh koji je uglavnom postignut dejstvima dva korpusa u ravnici.

Ovaj pogrešan raspored koji je upotrebljen za 24, odnosno za 25 ili 26 austriskih brigada — ako pretpostavimo da je Benedek bio pojačan nekim trupama iz garnizona Peskijere — bio je pogoršan sporim nastupanjem. Da je izvršila brz marš 23 juna, kada je ponovo prešla preko Minća, prikupljena austriska vojska bi dopodne stigla na isturene savezničke položaje oko Dezencana, Lonata i Kastiljona i bila bi u stanju da do mraka potisne savezničke trupe ka Kijezi, tako da bi Austrijanci otpočeli bitku sa početnim uspesima. Međutim, najudaljenije mesto koje je dostignuto u brdima bilo je Solferino, svega 6 milja od Minća. U ravnici su prednji austriski delovi stigli do Kastel Golfreda, 10 milja od Minća, a da su imali naređenje mogli su stići sve do Kijeze. Zatim, umesto da krenu 24 juna uzoru, bilo je predviđeno da nastupanje počne tek u 9 časova! Tako se desilo da su saveznici, koji su krenuli u 2 časa ujutru, napali Austrijance između 5 i 6 časova pre podne. Posledice su bile neizbežne. Sudar 33 jake brigade sa 25 ili 26 slabih (jer su sve ranije učestvovale u borbi u kojoj su pretrpele teške gubitke) mogao je jedino dovesti do poraza Austrijanaca. Jedino se Benedek, sa svojih pet ili šest brigada, čitav dan držao protiv Pijemontske armije, od koje je svih deset brigada, izuzev garde, učestvovalo u borbi; a on bi i održao svoj položaj da ga opšte povlačenje centra i levog krila nije prisililo da se povuče. Na centru su 5 i 1 korpus (osam brigada) držali Solferino protiv korpusa Baragej d'Ilijea (šest brigada) i garde (četiri brigade) do posle 2 časa po podne, dok je 7 korpus (četiri brigade) držan u šahu od strane četiri Makmaonove brigade. Kada je Solferino najzad zauzeto, garda je nastupila ka San Kasijanu i tako prinudila 7 austriski korpus da napusti svoje položaje. Konačno, pad Kavrijana oko 5 časova po podne rešio je sudbinu bitke u centru i prinudio Austrijance na otstupanje. Na levom austriskom krilu su 3 i 9 korpus vodili neodlučnu borbu protiv Nielovog korpusa i jedne (Renoove) divizije Kanroberovog korpusa, dok docnije, po podne, nije stupila u dejstvo još jedna (Trošijeva) divizija ovog istog korpusa i potisla Austrijance u pravcu Goita. Iako su od samog početka prema sebi imali skoro jednake snage, ovih osam austriskih brigada moglo je učiniti mnogo više nego što je postiglo. One su energičnim nastupanjem od Gvidicola ka Kastiljonu mogle osloboditi 7 korpus kod San Kasijana i na taj način posredno pomoći braniocima Solferina. Ali, pošto se otstupnica ovih brigada protezala u pravcu Goita, koja bi se svakim njihovim daljim korakom dovodila u opasnost, one su zbog toga dejstvovale s opreznošću koja je bila potpuno neumesna u takvoj bici; ali krivica za to leži na onima koji su im naredili da otstupe u pravcu Goita.

Saveznici su angažovali svakog svog čoveka, izuzev tri brigade, tj. dve iz Kanroberovog korpusa i jednu brigadu pijemontske garde. Ako je, dakle, upotreba svih njihovih rezervi, izuzev ove tri brigade, bila potrebna da se s teškom mukom izvojuje pobeda, posle koje nije bilo gonjenja, kakav bi bio ishod bitke da je Franja Josif bio u stanju da iskoristi svoja tri armiska korpusa koji su u to vreme lutali negde daleko na jugu? Pretpostavimo da je jedan korpus dao Benedeku, drugi postavio iza Solferina i San Kasijana kao rezervu, a treći zadržao iza Kavrijana kao opštu rezervu — kakvi bi onda bili rezultati bitke? O tome ni za trenutak ne može biti nikakve sumnje. Da su Austrijanci, posle ponovljenih i uzaludnih nastojanja Pijemonteza i francuskog centra da zauzmu San Martino i Solferino, čitavim svojim frontom prešli u poslednje i energično nastupanje, oni bi ih razbili i, umesto povlačenja ka Minću, Austrijanci bi dočekali kraj bitke na obalama Kijeze. Njih nisu potukli Francuzi nego glupa oholost njihovog vlastitog cara. Iako su bili savladani brojnom nadmoćnošću spolja i oslabljeni bednim rukovođenjem iznutra, oni su ipak nerazbijeni otstupili, ne ustupajući ništa osim bojišta, i nepodložni panici kao malo koje trupe koje je svet ikada video.

ITALIJANSKI RAT*)

Pregled prošlih događaja

I

»Tajanstveni general«[1]) je hitno poslao svoju gardu u Pariz da bi na njenom čelu izvršio svoj trijumfalni ulazak, a zatim da bi na trgu Karusel ispred njega prodefilovale njegove pobedonosne trupe. A sad ćemo se još jednom zadržati na razmatranju glavnih vojnih događaja da bi se osvetlila stvarna zasluga majmuna Napoleona.

Grof Buol je 19 aprila učinio detinjastu nesmotrenost kad je saopštio engleskom poslaniku da će 23 aprila dati Pijemontezima trodnevni rok, i da će po isteku toga roka otpočeti rat i trupe stupiti na neprijateljsku teritoriju. Iako je Buol znao da Malmsberi nije Palmerston, on je ipak zaboravio da se upravo približavaju sveopšti izbori i da su ograničeni torijevci, iz straha da ih mogu krstiti imenom »Austrijanaca«, ustvari, protiv svoje volje postali bonapartisti. 20 aprila je engleska vlada hitno stavila to saopštenje do znanja gospodinu Bonaparti, te je *odmah posle toga počela koncentracija francuskih trupa* i izdato naređenje o formiranju četvrtih bata-

*) Štampano bez potpisa u *Das Volk*-u, br. 12, 13 i 14 od 23 i 30 jula i 6 avgusta 1859 godine.

[1]) Podrazumeva Napoleona III. — Prim. red.

ljona od otpuštenih vojnika. 23 aprila — uoči opštih engleskih izbora — Austrijanci stvarno podnose ultimatum Sardiniji. Derbi i Malmsberi žure da taj postupak proglase »zločinom« protiv koga na najenergičniji način protestvuju. Bonaparta naređuje svojim trupama da pređu pijemontsku granicu pre no što je istekao rok ultimatuma; 26 aprila Francuzi ulaze u Savoju i Đenovu. Međutim, Austrijanci, zadržani protestima i pretnjama torijevske vlade, gube još dva dana i ulaze u Pijemont tek 29 umesto 27 aprila.

Na taj način »tajanstveni general« je za svih devet dana do ulaska Austrijanaca imao podatke o njihovim namerama i, blagodareći izdaji engleskog ministarstva, toliko je iskoristio tu okolnost da je za tri dana pretekao Austrijance. Ali »tajanstveni general« nije imao saveznika samo u engleskom ministarstvu, već i u komandovanju austriske vojske. Svako je s puno osnova očekivao da će glavnu komandu nad Italijanskom armijom[2]) preuzeti Hes. Umesto njega komandu je dobio Đulaj, potpuno ograničen i neodlučan čovek koji se u toku 1848 i 1849 godine nikada nije sreo sa neprijateljem. Hes je čovek buržoaskog porekla koji ne uživa naklonost reakcionarne i jezuitima prijateljski naklonjene dvorske klike, koja obrazuje kamarilu Franje Josifa. On je podbadao triumvirat Grin — Tun — Bah protiv starog stratega slabog Franje Josifa, koji je zajedno sa Grinom razradio veoma čudnovat operaciski plan koji je Hes oštro kritikovao. Na taj način je glupi Đulaj, ali plemić poreklom, ostao glavni komandant, i njegov operaciski plan — upad u Pijemont — bio je primljen. A Hes je savetovao da se treba strogo držati odbrane i izbegavati bitku sve do Minća. Austriska vojska, koja je usto bila zadržana jakim kišama, pojavila se na Pou i Seziji tek 3 ili 4 maja, i, naravno, tada je bilo sasvim kasno da bi se usudila da napadne Turin ili jednu od pijemontskih tvrđava. Francuzi su bili koncentrisani u većem broju na gornjem Pou; to je nesposobnom Đulaju poslužilo kao izgovor za neaktivnost koju je sam želeo. Da bi potpuno dokazao svoju nemoć, on je naredio da se preduzme pojačano izviđanje prema Montebelu. Boj koji je izazvan tim izviđanjem dostojanstveno je izvodilo 13 austriskih protiv 16 francuskih bataljona, dok se na bojištu nisu pojavile 2 i 3 divizija Baragej d'Ilijeovog korpusa, posle čega su Austrijanci otstupili, postigavši svoje ciljeve. Ali kako posle tog izviđanja nije sledila nikakva delatnost Austrijanaca, to je dokaz da čitav taj poduhvat apsolutno nije morao ni da se preduzima.

Međutim, »tajanstveni general« je morao čekati vojni materijal i svoju konjicu, a verovatno je provodio vreme i u izučavanju svoga omiljenog Bilova. Pošto su dobili iscrpne podatke o rasporedu i snagama Austrijanaca, Francuzi su lako mogli skicirati plan za nastupanje. Uopšte govoreći, postoje samo tri načina napada: bilo neposredno na front, radi proboja centra, bilo obilaskom desnog ili

[2]) Tj. austriskom vojskom u Italiji. — Prim. red.

levog krila. »Tajanstveni general« je odlučio da obiđe desno neprijateljsko krilo. Austrijanci su se rasporedili na dugačkoj liniji od Bijele do Pavije, pošto su prethodno bez smetnji opustošili čitavu teritoriju između Sezije i Dora Balteje. 21 maja Pijemontezi napadaju liniju Sezije i u toku nekoliko dana vode slabe borbe između Kazale i Verćelija, u isto vreme kada je Garibaldi, provlačeći se sa svojim alpiskim strelcima do samog Jezera Mađore, prodro u Varezoto do Komaska i Brijance. Đulaj ostavlja svoje snage razbacane kao što su bile i ranije, pa čak i šalje jedan od svojih šest armiskih korpusa (9-ti) na južnu obalu Poa. Do 29 maja pripreme su, najzad, toliko daleko odmakle da je bilo moguće početi nastupanje. Bojevi kod Palestra i Vincalja, u kojima je učestvovao veći deo Pijemontske armije protiv dela 7 armiskog (Cobelovog) korpusa, otvorili su put saveznicima ka Novari, koju je Đulaj napustio bez otpora. Tamo su odmah upućeni Pijemontezi, zatim 2, 3 i 4 francuski armiski korpusi i garda, a za njima je išao 1 korpus. Da je završen obilazak desnog austriskog krila, bio bi otkriven put koji vodi neposredno za Milano.

Na taj način, armije su zauzele upravo onakav isti raspored pri kome je Radecki odneo pobedu kod Novare 1849 godine. Saveznici su se kretali ka Tićinu dugim kolonama duž nekoliko paralelnih puteva. Na datom zemljištu kretanje se moglo vršiti samo polako. Đulaj je, čak i po odbitku izdvojenog 9 korpusa, imao pri ruci pet armiskih korpusa. Čim je nastupanje Pijemonteza primilo ozbiljan karakter, a to se dogodilo 29 i 30 maja, Đulaj je bio dužan da prikupi svoje trupe. Ne bi imalo nikakvog značaja gde bi se ta koncentracila izvela, jer neprijatelj obično ne prolazi pored 140.000 do 150.000 ljudi prikupljenih na jednom mestu. A, pored toga, zadatak se nije sastojao u pasivnoj odbrani, već u tome da se na vreme nanese udar neprijatelju. Da je 31 maja i 1 juna prikupio svoje snage između Mortare, Garlaska i Viđevana, Đulaj bi, s jedne strane, za vreme obilaska njegovog desnog boka kod Novare, mogao sam izvršiti udar u neprijateljski bok, razdvojiti na dva dela njegove marševske kolone, jedan njihov deo potisnuti k Alpima i ovladati putem koji vodi za Turin, a, s druge strane, ako bi neprijatelj prešao Po nizvodno od Pavije, još uvek bi mogao blagovremeno stići da mu prepreči put ka Milanu.

Koncentracija trupa je stvarno bila otpočela. Ali pre no što je ona bila završena, Đulaj je zauzimanjem Novare bio doveden u zabludu. Ta, neprijatelj se nalazio bliže Milanu nego on! No, to je baš i bilo poželjno; sada je bio i nastupio momenat za nanošenje udara u pravo vreme, jer bi neprijatelj bio prinuđen da se bori pod najnepovoljnijim uslovima. Ali je Đulaj, ma koliko i bio lično hrabar, moralno bio kukavica.

Umesto da brzo krene napred, on je otstupio da bi pomoću usiljenih marševa opisao luk oko neprijatelja i ponovo mu kod Ma-

đente pregradio put koji vodi pravo za Milano. Trupe su počele pokret 2 juna, a štab je bio premešten u Rozatu, u Lombardiji. 3 juna u pola šest ujutru tamo je stigao maršal Hes. On je od Đulaja zatražio objašnjenje za to što je učinio tu neoprostivu grešku i odmah naredio da se trupe zadrže, pošto je smatrao da se preostale trupe još uvek mogu povesti u pravcu Novare. Čitava dva armiska korpusa, 2-gi i 7-mi, već su se nalazila na lombardiskoj teritoriji i išli su iz Viđevana ka Abijate Grasu. Pošto je dobio naređenje da se zaustavi baš u momentu kada je prelazio preko mosta u Viđevanu, 3 korpus je povrnuo nazad i zauzeo položaj na pijemontskoj obali. 8 korpus je prošao Beregvardo, a 5-ti Paviju. 9 korpus se nalazio još isuviše daleko, van operaciske zone.

Kada je Hes tačno proučio raspored trupa, on je našao da se već ne može računati na pravac ka Novari i da je sada ostao samo mađentski pravac. U 10 časova pre podne bile su poslate zapovesti kolonama da produže kretanje ka Mađenti.

Đulaj svaljuje krivicu za izgubljenu bitku kod Mađente na ovo Hesovo mešanje i na gubitak četiri i po časa koji je nastao zbog zaustavljanja kolona. Koliko je taj izgovor neosnovan vidi se iz sledećih činjenica. Most u Viđevanu udaljen je od Mađente 10 engleskih milja, tj. na otstojanju jednog kratkog dnevnog marša. 2 i 7 korpus su već *bili* u *Lombardiji* kada je do njih stigla zapovest da se zaustave. Prema tome, oni su morali preći prosečno najviše 7 do 8 milja. Bez obzira na to, samo je jedna divizija 7 korpusa došla do Korbeta i tri brigade 2 korpusa do Mađente. Druga divizija 7 korpusa do 3 maja nije stigla dalje od Kasteleta, kod Abijate Grasa; a izgleda da se 3 korpus, koji je najkasnije u 11 časova pre podne dobio naređenje da krene na marš od mosta u Viđevanu i koji je, prema tome, imao još dobar deo dana pred sobom, nalazio na otstojanju 5 do 6 engleskih milja od Abijate Grasa, jer se tek sledećeg dana oko 4 časa po podne pojavio kod Rebeka (na 3 milje pozadi Abijate Grasa). Očevidno je da je na putevima dolazilo do nagomilavanja kolona, što je zbog slabog reda u kolonama usporavalo njihov marš. Ako je korpusu potrebno 24 časa da bi prešao 8 do 10 milja, onda 4 do 5 časova više, zbilja, ne igraju nikakvu ulogu. 8 korpus, koji je upućen preko Beregvarda i Binaska, morao je da vrši tako veliki obilazak da se ne bi na vreme mogao pojaviti na bojište čak i kad bi iskoristio ta četiri i po izgubljena časa. 5 korpus, koji je prišao iz Pavije, blagodareći dvama *zaista forsiranim maršenima*, stupio je u bitku 4 juna uveče samo sa jednom brigadom.

Ono što je izgubio u vremenu, dobio je blagodareći intenzivnom kretanju. Na taj način, pokušaj da se na Hesa baci odgovornost za razbacanost trupa apsolutno nema nikakvog osnova.

Prema tome, strategiska predigra bitke kod Mađente sadrži u sebi, prvo, nesumnjivu grešku koju je učinio sam Luj Bonaparta time što je izvršio bočni marš u zoni neprijateljskog dejstva, i, drugo,

grešku Đulaja koji je, umesto da prikupljenim snagama napadne dugačke neprijateljske marševske kolone, potpuno rasparčao svoje snage, usled rđavo zamišljenog protivmanevra i otstupanja, i poveo svoje trupe u borbu umorne i izgladnele. Takva je bila prva faza rata. O drugoj fazi govorićemo u sledećem broju.

II

Ostavili smo našeg »stvarno tajanstvenog« Napoleona na bojištu Mađentske bitke. Đulaj mu je učinio veliku uslugu, kakvu samo vojskovođa može da ukaže svome protivniku: on je k Mađenti privlačio svoje trupe tako rasparčane da se za vreme bitke pojavio u nesravnjeno manjem broju, pa čak ni uveče nije imao sve svoje trupe na raspolaganju. 1 i 2 korpus otstupili su ka Milanu, 8 je išao iz Binaska, 5 iz Abijate Grasa, a 9 korpus je bio odveden u šetnju daleko niz reku Po. Tu je i stvorena situacija za istinskog vojskovođu; da bi se izvojevala *stvarna* pobeda i prinudile kompletne jedinice sa zastavama i artiljerijom na predaju oružja, trebalo je samo da se mnogobrojne sveže trupe, koje su stigle u toku noći, ukline među razjedinjene austriske kolone! Tako je dejstvovao obični Napoleon kod Montenote i Milezima, kod Abenzberga i Regenzburga. Ali tako nije postupio »uzvišeni« Napoleon. On je iznad takvog grubog empirizma. On je od svoga Bilova naučio da je najpogodnije ekscentrično otstupanje. Na taj način, on je potpuno usvojio »majstorski« plan Đulajevog otstupanja i, umesto da krene na Austrijance, poslao je telegram u Pariz: trupe se odmaraju i reorganizuju. On je i bez toga bio ubeđen da svet neće biti toliko neučtiv da njegove neumešne eksperimente kod Mađente ne nazove »krupnom pobedom«.

Uvaženi Đulaj, koji je već jednom s velikim uspehom pokušao da izvrši manevar koji se sastojao u tome da lično obiđe neprijatelja, izvršio je taj eksperimenat još jedanput, i to ovoga puta u krupnoj razmeri. On je prinudio svoju armiju da u početku ide na jugoistok ka Pou, zatim trima kolonama po tri paralelna puta duž Poa do Pjadene na Oljiju, a zatim opet da skrenu na sever u pravcu Kastiljona. Pri tome on nimalo nije žurio. Put do Kastiljona, kojim je morao da ide, iznosio je oko 120 engleskih milja, prema tome, deset običnih ili osam ubrzanih dnevnih marševa. Dakle, 14-og ili u najboljem slučaju 15 maja, on je mogao zauzeti položaj kod Kastiljona, a u stvarnosti se tek 19 maja značajniji deo snaga našao na visovima južno od Jezera Garda. Međutim, na poverenje se odgovara poverenjem. Ako su se Austrijanci polako kretali, to je »uzvišeni« Napoleon dokazao da ih je i u tome nadmašio. Obični Napoleon bi požurio da usiljenim maršem krene svoje trupe ka Kastiljonu, direktnim kraćim putem, kraćim od 100 engleskih milja, da bi pre Austrijanaca izbio na položaj južno od Jezera Garde, na

Minćo, i ponovo udario po marševskim kolonama Austrijanaca, po mogućstvu u njihov bok. Tako nije postupio »usavršeni« Napoleon. Njegova je parola: »Uvek napred, ne žureći«. Njemu je bilo potrebno vreme od 5 do 22 maja da bi prikupio svoje trupe na Kijezi, tj. 17 dana za 100 milja puta ili dva bedna časa kretanja dnevno! Takve su bile te ogromne patnje koje su morale podneti francuske kolone i koje su korespondentima engleskih novina ulivale takvo ushićenje zbog izdržljivosti i nesalomljive veselosti francuskih »piu — piu« (pešaka). Samo je jedanput bio učinjen pokušaj vođenja prethodničke borbe. Radilo se o tome da se istera jedna austriska divizija (Rederova) iz Melenjana. Jedna brigada držala je grad, druga je bila već pozadi reke Lambro da bi štitila otstupanje prve, i skoro nije ni učestvovala u borbi. Baš ovde je naš »tajanstveni general« i dokazao da on, ako se na to već išlo, takođe zna napoleonovsku strategiju: sve snage na rešavajući otsek! Baš zato je on i poslao dva kompletna armiska korpusa, tj. deset brigada protiv ove jedne brigade. Austriska (Rederova) brigada je 3 do 4 časa zadržavala napad šest francuskih brigada i, negonjena od strane neprijatelja, otstupila preko reke Lambro tek kada je izgubila više od jedne trećine svoga brojnog stanja; prisustvo druge (Rerove) brigade bilo je dovoljno da bi se izdržala ogromna nadmoćnost francuskih snaga. Vidimo da su Francuzi vodili rat sa izvanrednom korektnošću.

U Kastiljonu se na sceni pojavio drugi heroj — Franjo Josif austriski. Dva dostojna protivnika! Jedan se zalagao da se rasprostrani mišljenje kako je on najpametnija glava svih vremena, a drugi je voleo da se pretstavlja vitezom. Jedan se nikako ne može odreći toga da ne postane najveći vojskovođa svoga doba zato što mu po profesiji spada da parodira svoj original — Napoleona; ta on je sobom u rat poneo originalan pehar i druge relikvije pravog Napoleona. Drugi heroj obavezno mora ukrasiti pobedom svoje zastave, pošto je on, zaboga, rođeni »vrhovni komandant« svoje vojske! Nisu se na prikladniji način mogli pretstaviti na bojištu poslednji izdanci ekonomskog razvitka koji su se oholo kočoperili u periodima između revolucija XIX veka.

Franja Josif je počeo svoju karijeru vrhovnog komandanta time što je svojim trupama najpre naredio da zauzmu položaj južno od Jezera Garde, da bi ih odmah zatim odveo pozadi Minća. Međutim, jedva su trupe i otstupile iza Minća, a on ih je ponovo krenuo u nastupanje. Sličan manevar morao je zadiviti čak i »usavršenog« Napoleona, a njegov bilten je bio dovoljno učtiv da to otvoreno prizna. Pošto se baš tog istog dana Napoleon takođe kretao sa svojom vojskom ka Minću, to je na taj način i došlo do sudara obe vojske, tj. do bitke kod Solferina. Uzdržaćemo se da ovde još jedanput opisujemo pojedinosti ove bitke, pošto smo to već učinili u jednom od prošlih brojeva ovog lista. No, ukoliko je austriski zvanični izveštaj o ovoj bici namerno više uvijen, da bi se prikrile

greške »rođenog vojskovođe« koje su dostojne divljenja, utoliko se, blagodareći tome, jasnije ističe činjenica da su za gubitak bitke uglavnom krivi Franja Josif i njegova kamarila. Prvo, Hesa su namerno i sistematski držali u zadnjem planu. Drugo, Hesa je potisnuo Franja Josif. Treće, pod uticajem kamarile na važnim komandnim dužnostima bila je ostavljena masa nesposobnih, a ponegde, po svojoj ličnoj hrabrosti, čak i sumnjivih ljudi. Blagodareći tim okolnostima, ne govoreći, naravno, ništa o prvobitnom planu, na dan bitke je nastala takva pometnja da nije bilo ni reči o komandovanju, o koordinaciji pokreta, o redosledu i doslednosti manevara. Kako izgleda, velika zbrka je naročito vladala u centru. Tri armiska korpusa (1, 5 i 7), koji su se tu nalazili, vršili su tako suprotna i međusobno nepovezana kretanja da su u odlučujućem trenutku uvek gubili jedan drugoga, i, osim toga, čitavo vreme toliko smetali jedan drugome da iz austriskog izveštaja jasno izlazi jedan — ali zato potpuno pouzdan — zaključak: da je bitka bila igubljena ne toliko zbog brojne slabosti, koliko blagodareći sramno slabom rukovodstvu. Nijedan korpus nije na vreme ukazao pomoć drugom korpusu; rezerve su bile svuda, ali ne tamo gde su bile potrebne; tako su jedan za drugim pali Solferino, San Kasijano i Kavrijana, dok su oni svi zajedno, pri upornoj i veštoj odbrani, sami po sebi pretstavljali nepristupačan položaj. Međutim, pošto je Solferino, ta važna tačka, bilo izgubljeno već u dva časa, to je i bitka s njim bila izgubljena; Solferino je palo blagodareći koncentričnom napadu koji je bilo moguće razbiti samo protivnapadom, ali njega upravo nije ni bilo; posle Solferina pala su druga sela, blagodareći isto tako koncentričnom napadu kome je bila protivstavljena nedovoljna i pasivna odbrana. A k svemu tome, Austrijanci su imali sveže trupe; pošto se iz austriskih lista gubitaka vidi da su, od 25 učestvujućih liniskih pukova, osam pukova (Rozbahov, E. G. Josifov, Hartmanov, Meklenburgov, Hesov, Guberov, Vernhardov i Vimpfenov), tj. jedna trećina, izgubili manje od po 200 ljudi na puk, onda to pokazuje da su oni uzeli *neznatno učešće* u bici. A tri od navedenih osam pukova, isto kao i pogranični Gradiškanski puk, nisu izgubili više od 100 ljudi na puk, a od lovaca, pak, većina bataljona (pet) izgubila je manje od 70 ljudi na bataljon. Pošto je desno krilo (Benedekov 8 korpus), zbog znatne nadmoćnosti neprijateljskih snaga na tom krilu, bilo prinuđeno da uvede u borbu zaista sve svoje trupe, to znači da su svi napred navedeni pukovi i bataljoni, koji su samo neznatno učestvovali u bici, pripadali centru i levom krilu, a od njih se, takođe, dobar deo morao nalaziti na centru. To pokazuje kako je ovde bilo rđavo rukovođenje. Uotalom, to se objašnjava sasvim prosto. Ovde se lično nalazio Franja Josif sa svojom državnom kamarilom. Prema tome, ovde se sve moralo odigravati kako mu drago, bez ikakvog plana. Trinaest baterija rezervne artiljerije nije opalilo nijednog metka! Kako izgleda, i na levom krilu je takođe vladalo slično otsustvo rukovođenja, naročito kod konjice,

koja, budući pod komandom starih plašljivaca, nije bila upotrebljena. Gde se pojavljivao austriski konjički puk, tamo se francuska konjica povlačila; međutim, od osam pukova samo je jedan — husarski puk — kompletno krenuo u napad, a dva dragonska i jedan ulanski puk učestvovali su samo neznatno. Pruski husari su izgubili 110, a oba dragonska puka zajedno 96 ljudi; gubici sicilijanskih ulana nisu poznati, a ostala četiri puka izgubila su samo 23 čoveka! Artiljerija je ukupno izgubila samo 180 ljudi.

Ovi brojevi, bolje nego sve drugo, dokazuju nepouzdanje i neodlučnost sa kojima su austriski generali, od cara do komandanta korpusa, vodili svoje trupe protiv neprijatelja. Ako se k tome doda još brojna nadmoćnost i moralni polet koji su Francuzi dobili zahvaljujući svojim nedavnim uspesima, onda će biti jasno zašto Austrijanci nisu mogli pobediti. Benedek je bio jedini komandant korpusa koji nije pao duhom; on je potpuno samostalno komandovao desnim krilom, te Franja Josif nije imao vremena da se meša. Zbog toga je dobro izmlatio Pijemonteze, bez obzira na njihovu dvostruku brojnu nadmoćnost.

»Uzvišeni« Napoleon nije bio sasvim takav početnik u rukovođenju ratom kakav je bio Franja Josif. On je još kod Mađente zaslužio svoje mamuze i iz iskustva je znao kako treba da se ponaša na bojištu. On je pustio na volju starom Vajanu da proračuna dužinu linije fronta koju je trebalo zauzeti; zatim je skinuo sa sebe obavezu da raspoređuje pojedine korpuse; posle toga je dopustio komandantima korpusa da dejstvuju na svoju odgovornost i rizik, pošto je mogao biti miran da oni umeju komandovati svojim korpusima. A on sam je otišao tamo gde je trebalo da se šepuri da bi privuka na sebe pažnju u narednom subotnom broju »Pariskih ilustracija«; otuda je on izdavao iako veoma melodramatična, ali beznačajna sitna naređenja.

III

Pre mnogo godina u Diseldorfskoj akademiji bio je jedan ruski umetnik koji je kasnije zbog lenosti i nesposobnosti bio poslat u Sibir. Siromah je strašno bio zaljubljen u svoga cara Nikolu i imao je običaj da sa ushićenjem priča: »Car je veliki čovek! Car može sve! Car takođe može da slika slike. Ali on nema vremena za slikanje; car kupuje pejzaže i na njima crta vojnike. Car je veliki! Bog je veliki, ali je car zbilja još veoma mlad!«

»Uzvišeni« Napoleon se slaže sa Nikolom da pejzaži postoje samo radi toga da bi se na njima crtali vojnici. Ali, pošto nema vremena čak ni da crta vojnike na pejzažima, on se zadovoljava time da *pozira* za slike. Mađenta, Solferino i čitava Italija pretstavljaju za njega samo pejzaž, samo izgovor da bi ponovo u *Illustration*-u i u *Illustrated London News*-u istakao svoju inte-

resantnu figuru u melodramatičnoj pozi. Ali, pošto se to može učiniti pomoću neke male sume novaca, to je njemu, takođe, pošlo za rukom. On je kazao Milancima: »Ako i postoje ljudi koji ne shvataju svoj vek (vek reklame i blefa), to ja ne pripadam njima«. Stari Napoleon je bio veliki, a »usavršeni« Napoleon već nije mlad!

A baš to shvatanje da on već nije mlad navelo ga je na ideju da je, može biti, već došlo vreme da se sklopi mir. Sve ono što je mogao da postigne jedino pomoću svoje reputacije, on je već bio postigao. »U četiri boja i dve bitke«, uz gubitak više od 50.000 ljudi samo u bojevima, ne računajući bolesne, on je osvojio prednji deo zemlje, sve do austriskih tvrđava, tj. oblast za koju je sama Austrija dala na znanje čitavom svetu da se ona, blagodareći tome što ima tvrđavska postrojenja na Minču i pri nadmoćnosti neprijateljskih snaga, ne priprema za njenu ozbiljnu odbranu i da je ovoga puta ova oblast ipak bila branjena samo radi toga da bi se naljutio maršal Hes. *Via sacra* (sveti put), kojim je dosad »uzvišeni« Napoleon vodio svoju vojsku s takvim klasičnim hvalisanjem i takvim sumnjivim uspehom, odjedanput se našao prepredčen. S one strane prepreke je ležala obećana zemlja, koju nije bilo suđeno da vidi ne samo sadašnja »Italijanska armija«, već je, može biti, neće videti ni njeni unuci. Rivoli i Arkole nisu bili u programu. Verona i Mantova su imale nameru da kažu svoju uticajnu reč, a Ham je bio jedina tvrđava u koju je »uzvišeni« Napoleon dosada ušao sa svojom vojnom pratnjom, i bio sasvim zadovoljan kada ju je mogao napustiti makar i bez ikakvih vojnih počasti. Bilo mu je suđeno da postigne veoma malo vidnih uspeha; istina, on je izvodio *grandes batailles* (velike bitke), ali da je imao *grandes victoires* (velikih pobeda) — u to nije verovala čak ni telegrafska žica. Rat oko utvrđenih logora protiv staroga Hesa, rat s promenljivom srećom i sa sve manjim izgledima, rat koji zahteva ozbiljne napore, *pravi rat* — to nije bilo za Napoleona, toga heroja Port Sen Martena i pozorišta Estli. K tome treba dodati još i to da bi jedan njegov korak napred izazvao rat na Rajni, a tada bi nastale takve teškoće koje bi odjednom učinile kraj herojskim grimasama i melodramatičnim plastičnim pozama. Ali »uzvišeni« Napoleon nije ljubitelj takvih stvari, zato je zaključio mir ne ostvarivši program.

Kada je rat počeo, naš »uzvišeni« Napoleon se odmah potsetio italijanskih pohoda običnog Napoleona, na »sveti put« Montenota, Dega, Milezima, Montebela, Marenga, Lođija, Kastiljona, Rivolija i Arkole. Uporedimo kopiju s originalom.

Obični Napoleon je primio komandu nad 30.000 polugladnih. bosih i pocepanih vojnika u ono vreme kada je Francuska, sa poremećenim finansijama i bez mogućnosti da dobije zajam, morala ne samo da izdržava dve armije u Alpima, već i dve armije u

Nemačkoj. Sardinija i druge italijanske države nisu bile s njim, već protiv njega. Vojska koja je stajala prema njemu bila je i po broju i po organizaciji nadmoćnija od njegove. I bez obzira na to, on je preduzeo ofanzivu, naneo Austrijancima i Pijemontezima šest udara koji su jedan za drugim brzo sledovali, pri čemu je svaki put umeo da održi brojnu nadmoćnost na svojoj strani, prinudio Pijemont na mir, prešao Po, forsirao Adu kod Lodija i opseo Mantovu. Prvu armiju Austrijanaca koja je pritekla u pomoć Mantovi razbio je kod Lonata i Kastiljona, a prilikom njenog drugog nastupanja prinudio ju je svojim smelim manevrom da se zatvori u tvrđavu. Drugu armiju koja je pritekla u pomoć Mantovi zaustavio je kod Arkole i držao je pod udarom dva meseca dok se, dobivši pojačanja, nije ponovo krenula napred da bi se podmetnula Napoleonu da je razbije kod Rivolija. On je zatim prinudio Mantovu na predaju, a južnoitalijanske kneževe na mir i kroz Juliske Alpe prodro do podnožja Semeringa gde je postigao mir.

Tako je dejstvovao obični Napoleon. A kako je postupio »uzvišeni«? On nalazi gotovo najbolju i najjaču vojsku, kakvu je Francuska ikada imala, i takvo finansisko stanje koje mu je, bar pomoću zajmova, dozvoljavalo da pokrije ratne izdatke. On ima na svom raspolaganju šest meseci da bi se u uslovima punoga mira pripremio za rat. On na svojoj strani ima Sardiniju sa jakim tvrđavama i odličnom brojno jakom vojskom. On vlada Rimom; srednja Italija samo čeka od njega signal da bi ustala i prisajedinila mu se. Njegova se operaciska osnovica ne nalazi u Primorskim Alpima, već na srednjem Pou, u Alesandriji i Kazali. Tamo gde je njegov prethodnik imao planinske staze, on ima železničke pruge. A šta on radi? On baca u Italiju pet toliko brojno jakih armiskih korpusa, da zajedno sa Sardincima uvek brojno znatno nadmašuje Austrijance, i to toliko da još može izdvojiti šesti korpus da bi njim ojačao turističku armiju svoga rođaka za vojnu šetnju.

Bez obzira na sve železničke pruge, njemu je bio potreban čitav mesec da bi prikupio svoje trupe. Najzad, on nastupa. Đulajeva nesposobnost mu je dobro došla jer njoj ima da zahvali što se bitka kod Mađente, koja se završila nerešeno, pretvorila u pobedu blagodareći slučajnim strategiskim odnosima obe vojske posle bitke — odnosima za koje je »uzvišeni« Napoleon savršeno nevin, a odgovoran jedino Đulaj. Umesto da goni Austrijance, Napoleon im iz blagodarnosti dozvoljava da se povuku. Kod Solferina Franja Josif ga skoro *primorava* da pobedi, i, bez obzira na to, postignut je rezultat koji teško da je bolji od onoga kod Mađente. Sada je, upravo posle Solferina, nastala takva situacija u kojoj bi običan Napoleon razvio sve svoje mogućnosti; rat se odigrava na takvom zemljištu na kome se može učiniti nešto značajno i dobija takve razmere pri kojima silno častoljublje može naći svoje zado-

voljenje. Kad je došao do mesta gde tek i počinje »sveti put« običnog Napoleona i gde se tek pruža grandiozna perspektiva — na tom mestu *»uzvišeni« Napoleon moli mir!*[2])

[2]) Inicijativa za prekid rata pripadala je Napoleonu III. Prema ugo-
kao i čitavu Venecijansku oblast. Francuzi i Sardinci su u celom ratu izgu-
Tićina do r. Minća, ali je zadržala za sebe ostali deo s četvorouglom tvrđava,
voru u Vilafranki 12 jula, Austrija je izgubila veći deo Lombardije, od r.
bili 24.000 mrtvih, ranjenih i zarobljenih, a Austrijanci 38.400 ljudi. Savez-
nici su izgubili 1, a Austrijanci 27 oruđa. Rat je trajao 2 meseca i 14 dana.
— Prim. red.

GARIBALDI NA SICILIJI*)

Posle niza najprotivrečnijih vesti najzad smo, kako izgleda, dobili dovoljno pouzdane podatke koji se odnose na pojedinosti čudnog Garibaldijevog pohoda iz Marsale u Palermo.[1]) To je, zaista, jedan od najneobičnijih vojnih podviga našeg stoleća, a bio bi skoro neobjašnjiv da prestiž revolucionarnog komandanta nije prethodio njegovom trijumfalnom maršu. Garibaldijev uspeh dokazuje da kraljevskim napuljskim trupama još uvek uliva strah čovek koji je visoko nosio zastavu italijanske revolucije pred licem francuskih, napuljskih i austriskih bataljona i da sicilijanski narod nije izgubio veru u njega i u stvar nacionalnog oslobođenja.

Dva parobroda su 6 maja napustila đenovsku obalu sa oko 1.400 naoružanih ljudi, podeljenih na sedam četa, od kojih je

*) Napisano na engleskom jeziku početkom juna 1860 godine. Prvi put štampano u *New York Daily Tribune*-u, 22 juna 1860 godine.

[1]) Pohod italijanskih patriota na čelu s Garibaldijem na Siciliju i južnu Italiju 1860 godine (u kome su učestvovali i dobrovoljci iz drugih zemalja) pretstavlja važnu etapu u razvoju narodne borbe za ujedinjenje Italije revolucionarnim putem. U toj kampanji se ispoljila darovitost Garibaldija kao revolucionarnog komandanta-demokrate. Garibaldisti su izabrali Siciliju — arenu čestih seljačkih ustanaka i neprekidnog partizanskog rata protiv ugnjetavanja napuljskih Burbona — kao polaznu tačku za vojna dejstva u cilju oslobođenja južne Italije. Pošto su u maju 1860 godine zauzeli Siciliju garibaldisti su se u avgustu iste godine iskrcali u Kalabriji, a već 7 septembra su Garibaldijeve trupe ušle u Napulj. Međutim, Garibaldi se pokazao manje dalekovid i odlučan kao političar nego kao komandant. Podajući se pritisku i intrigama monarhističke klike Pijemonta i stupivši u savez s pijemontskom vladom — uime, u danom slučaju, pogrešno shvaćenih interesa ujedinjenja zemlje — Garibaldi i drugi rukovodioci ovog pokreta, umesto da proglase republiku, dopustili su da se južna Italija prisajedini Pijemontu. Posle toga su pijemontski liberali požurili da razoružaju herojsku Garibaldijevu vojsku, a njega samog da pošalju u »počasno« progonstvo. Dalji Garibaldijevi pokušaji da oslobodi Rimsku oblast od papine vlasti i francuskih okupatora, koji su se tamo nalazili od 1849 godine, naišli su na pravu vojnu protivakciju Sardinske Kraljevine. Ujedinjenje Italije okončano je tek 1870 godine kada su italijanske trupe zauzele Rim. Na taj način, revolucionarni pokret masa, koji je doveo do ujedinjenja zemlje, iskoristila je klika velikoposednika i buržuja, koja je nametnula Italiji monarhistički režim na čelu sa kontrarevolucionarnom Savojskom dinastijom. — Prim. red.

svaka, očevidno, trebalo da posluži kao jezgro bataljona koji se prikupljao među ustanicima. Oni su se 8-og iskrcali u Talamonu na toskanskoj obali, i, koristeći se raznim argumentima, ubedili komandanta tamošnjeg fora da ih snabde ugljem, municijom i sa četiri poljska topa. 10-og su ušli u marsalsku luku na krajnjoj zapadnoj tački Sicilije i tamo se iskrcali sa svojom artiljerijom, bez obzira na dolazak dva napuljska ratna broda koji su bili nemoćni da u potrebnom momentu ometu iskrcavanje; priča o britanskom mešanju u korist ustanika bila je lišena svakog osnova, a to sada opovrgavaju čak i sami Napuljci. 12-og je ovaj mali odred stigao do Salemija, koji se nalazi na 18 milja od obale na putu za Palermo. Tu su se, izgleda, rukovodioci revolucionarne partije sreli s Garibaldijem, održali s njim savetovanje i prikupili ustanička pojačanja koja su dostizala približno 4.000 ljudi. Dok su se oni organizovali, ustanak, koji je nekoliko nedelja pre toga bio prigušen, ali ne i ugušen, ponovo je buknuo u svim planinskim krajevima zapadne Sicilije, i to, kako je 16-og postalo jasno, ne bez uspeha. 15 maja je Garibaldi sa svojih 1.400 organizovanih dobrovoljaca i 4.000 naoružanih seljaka napredovao kroz planine na sever u pravcu Kalatafimija gde se seoski put iz Marsale spaja s glavnim drumom koji iz Trapanija vodi u Marsalu. Planinske klance, koji se protežu ka Kalatafimiju preko ogranka veličanstvene Monte Čezare, tzv. Monte di Pijanto Romano, branila su tri bataljona kraljevske vojske, sa konjicom i artiljerijom, pod komandom generala Landija. Garibaldi je odmah napao taj položaj, koji je u početku uporno branjen; ali, mada je Garibaldi za vreme tog napada mogao upotrebiti protiv 3.000 ili 3.500 Napuljaca samo svoje dobrovoljce i veoma beznačajan deo sicilijanskih ustanika, rojalisti su bili uspešno izbačeni iz pet jakih položaja, izgubivši jedan brdski top i veliki broj mrtvih i ranjenih. Garibaldisti sami navode da su za vreme borbe imali 18 mrtvih i 128 ranjenih. Napuljci uveravaju da su za vreme ovog sukoba zaplenili jednu od garibaldističkih zastava, ali pošto su našli jednu ostavljenu zastavu na jednom napuštenom parobrodu u Marsali, to je potpuno moguće da su oni tu istu zastavu pokazivali u Napulju kao dokaz tobože izvojevane pobede. Međutim, poraz kod Kalatafimija ipak nije primorao kraljevske trupe da napuste grad te iste večeri. One su ga napustile tek sledećeg jutra, posle čega, izgleda, nisu pružale Garibaldiju nikakav otpor sve dok nisu stigle u Palermo. Istina, u Palermo su stigle u stanju potpunog rasula i nereda. Činjenica da su ih razbili nekakvi »gusari« i naoružani »ološ« odmah ih je potsetila na strašan lik toga Garibaldija, koji je, braneći Rim od Francuza, ipak našao vremena da krene na Veneciju i udesno odbaci prethodnicu čitave napuljske vojske[2]), i

[2]) Radi se o dejstvima Garibaldijevog odreda protiv napuljske vojske u periodu odbrane Rimske republike uproleće 1849 godine. Pošto je 30 aprila odbio napad francuskih intervencionista i primorao ih da otstupe od

koji je posle toga na padinama Alpa pobeđivao borce koji su svojom izdržljivošću znatno nadmašivali napuljske vojnike. Žurno povlačenje, koje nije praćeno nikakvim pokušajima makar i najmanjeg otpora, moralo je još više povećati očajanje i sklonost ka dezerterstvu u njihovim redovima, koje se i dotada zapažalo; a kada su se odjednom našli u samom centru ustanka pripremljenog u Salemiju, koji je otežavao njihova dejstva, potpuno je iščezla svaka veza između njih; Landijeva brigada, koja se pretvorila u neurednu u zbunjenu gomilu, brojno se znatno smanjila i vraćala se u malim grupama koje su jedna za drugom stizale u Palermo.

Garibaldi je ušao u Kalatafimi istoga dana — 16 maja — kada ga je Landi napustio; 17 maja je napredovao do Alkama (10 milja), 18 maja — do Partenika (10 milja), a odatle se uputio k Palermu. Neprekidan pljusak je 19 maja omeo dalje napredovanje odreda.

U međuvremenu je Garibaldi saznao da Napuljci kopaju rovove oko Palerma i da utvrđuju stare polurazrušene gradske bedeme okrenute prema parteničkom drumu. Njihovo brojno stanje dostizalo je najmanje 22.000 ljudi, te je na taj način daleko prevazilazilo snage koje im je on mogao suprotstaviti. Međutim, oni su bili moralno pokolebani; njihova disciplina je bila popustila; mnogi od njih su počeli misliti o prelasku na stranu ustanika; osim toga, njihovi generali, kao što su to odlično znali i njihovi sopstveni vojnici i neprijatelj, bili su ograničeni ljudi. Pri takvom stanju stvari Garibaldi nije smeo rizikovati da izvrši frontalan napad na grad, ali ni Napuljci nisu mogli preduzeti protiv njega bilo kakva odlučna dejstva, čak i da su njihove trupe bile za to sposobne, jer su morali ostaviti u gradu jaku posadu i nikada se nisu mogli suviše udaljiti od njega. Da se na Garibaldijevom mestu nalazio prosečan komandant, to bi slična situacija dovela do niza nepovezanih i neodlučnih sukoba, u kojima bi on mogao obučiti deo svojih regruta vojnoj veštini, ali bi zato i kraljevske trupe veoma brzo povratile izgubljeno poverenje u svoje sopstvene snage i disciplinu, jer bi u nekim od tih sukoba neizbežno izašli kao pobedioci. Međutim, sličan način vođenja rata ne bi odgovarao ni ustanku ni Garibaldiju. Smelo nastupanje bila je jedina taktika koju je dopuštala revolucija; zapanjujući uspeh, sličan oslobođenju Palerma, postao je neophodnost čim su ustanici prišli samom gradu.

Rima, republikanska vlada je uputila dobrovoljački odred na čelu s Garibaldijem protiv napuljske vojske koja je dejstvovala na jugu. Garibaldisti su 6—7 maja kod Palestrine razbili njenu prethodnicu jačine 5.000 ljudi i time otklonili opasnost od njenog napada na Rim. Smelim manevrima i žestokim napadima u rejonu Veletrija Garibaldijeve trupe su 17—20 maja naterale napuljsku vojsku u bekstvo i odbacile je ka granici. Posle te pobede republikanska vlada je pozvala Garibaldija u Rim koji su Francuzi bili ponovo ugrozili. — Prim. red.

Ali kako se to moglo postići? Tu se Garibaldi i pokazao kao sjajan komandant, sposoban ne samo za mali partizanski rat nego i za mnogo krupnije operacije.

Garibaldi je 20 maja i sledećih dana napadao na napuljske pretstraže i položaje blizu Monreala i Parka, na putevima koji iz Trapanija i Korleona vode u Palermo, a to je potsticalo neprijatelja na pomisao da će se Garibaldi uputiti uglavnom protiv jugozapadnog dela grada i da su baš tu sasređene njegove glavne snage. Umešnom kombinacijom nastupanja s prividnim povlačenjima Garibaldi je primorao napuljskog komandanta da u tom pravcu šalje sve više i više trupa iz grada, tako da se 24 maja oko 10.000 Napuljaca našlo van grada, u pravcu Parka. Baš to je i bilo potrebno Garibaldiju. Deo njegovih snaga odmah je stupio u borbu sa njima, povlačeći se postepeno pred njima i odvlačeći ih sve dalje i dalje od grada, i kad ih je doveo do Pijane, preko glavnog planinskog grebena koji preseca Siciliju i odvaja Konku de Aro (»Zlatna školjka« — dolina Palerma) od doline Korleona, on je odmah prebacio glavnu masu svojih trupa preko drugog dela toga istoga planinskog grebena u dolinu Misilmerija koja se pruža prema moru do blizu Palerma. 25 maja premestio je svoj štab u Misilmeri, na 8 milja od prestonice. Ne znamo šta je uradio sa 10.000 ljudi koji su se zadržali na jedinom lošem putu koji prelazi preko planine, ali se pouzdano može reći da je odvlačio njihovu pažnju sve novim i novim prividnim pobedama da bi bio siguran da se oni neće suviše rano vratiti u Palermo. Pošto je na taj način smanjio skoro za polovinu broj branilaca grada i preneo pravac nastupanja s trapanskog na katanski put, on je već mogao otpočeti opšti napad. Protivrečne depeše koje su do nas stigle ne daju nam mogućnost da kažemo da li je ustanak u gradu prethodio Garibaldijevom napadu ili je bio izazvan pojavom njegovih odreda pred gradom, ali je sigurno to da se 27-og ujutru ceo Palermo digao na oružje i da je Garibaldi jurišao na kapiju Termini, na jugoistočnoj strani grada, gde ga nijedan Napuljac nije čekao. Ostalo je poznato — grad je postepeno bio očišćen od trupa, izuzev baterija, citadele i kraljevog dvora; dalje je sledovalo bombardovanje, primirje, kapitulacija. Još nemamo tačnih pojedinosti o tim događajima, ali su glavne činjenice već dosta dobro poznate.

Sada moramo izjaviti da manevri pomoću kojih je Garibaldi pripremio napad na Palermo potpuno potvrđuju da je on izvrstan komandant. Dosada smo ga poznavali samo kao veoma veštog i srećnog partizanskog vođu; čak ni njegov način odbrane grada stalnim ispadima za vreme opsade Rima skoro mu nije davao zgodne prilike da se uzdigne iznad tog nivoa. Međutim, on je ovde morao preduzimati krupne strategiske operacije i iz te probe je izašao kao priznat majstor svoga zanata. Način na koji mu je pošlo za rukom da obmane napuljskog glavnog komandanta koji je poslao polovinu svojih trupa na veliku daljinu od grada; njegov brzi

bočni marš i nova pojava pred Palermom s one strane s koje su ga najmanje očekivali, i njegov energičan napad preduzet u momentu kada je posada bila oslabljena — sve te operacije u znatno većem stepenu nose pečat genija nego sve ono što se desilo za vreme Italijanskog rata 1859 godine. Sicilijanski ustanak našao je u njegovoj ličnosti prvoklasnog vođu; nadajmo se da će političar Garibaldi, koji će se uskoro pojaviti na sceni, moći da očuva neokaljanu slavu generala.

GARIBALDIJEV POKRET*)

U južnoj Italiji stvari se bliže raspletu. Ako je verovati francuskim i sardinskim novinama, 1.600 garibaldista se iskrcalo na obali Kalabrije, a svakoga časa se očekuje i dolazak samog Garibaldija. Ali, čak i ako su te vesti preuranjene, nema sumnje u to da će Garibaldi do sredine avgusta preneti operacije na italijansko poluostrvo.

Da bismo shvatili pokret Napuljaca, neophodno je imati u vidu da u njihovoj vojsci dejstvuju dve suprotne, prikrivene struje: umerena liberalna partija, koja zvanično stoji na vlasti i koja je pretstavljena u vladi, i apsolutistička kamarila, s kojom je povezana većina glavnih komandanata u vojsci. Naređenja vlade parališu se naređenjima dvora i intrigama generala. Otuda protivrečnost pokreta i protivrečnost izveštaja. Danas nam govore da sve kraljevske trupe moraju napustiti Siciliju, sutra ih vidimo u pripremanju nove operaciske baze u Milacu. Takvo je stanje stvari u svim polurevolucijama; 1848 godina je bogata sličnim primerima po čitavoj Evropi.

Dok je napuljska vlada predložila da evakuiše ostrvo, Bosko je — kako izgleda, jedini odlučan čovek među tim skupom starih kukavica s napuljskim generalskim epoletama — mirno pristupio pretvaranju severoistočnog ugla ostrva u utvrđenu bazu, iz koje bi se ostrvo moglo povratiti, i on se s tim ciljem uputio k Milacu s odabranim odredom najboljih vojnika koje je mogao naći u Mesini. Tu je natrapao na brigadu garibaldista pod Medičijevom komandom. Međutim, on se nije odlučio da ozbiljno napadne garibaldiste sve dok nije bio poslat sam Garibaldi koji se pojavio s pojačanjima. Tada je već ustanički vođa napao kraljevske trupe i u upornoj borbi, koja je trajala više od dvanaest časova, do noge ih potukao. Snage obeju strana koje su učestvovale u borbi bile su približno jednake, ali su Napuljci zauzimali mnogo jači položaj. Pa ipak, ni položaj, ni vojnici nisu mogli izdržati snažan pritisak ustanika koji su proterali Napuljce pravo kroz grad u citadelu. Tu im nije preostalo

*) Napisano na engleskom jeziku 8 avgusta 1860. Prvi put štampano u *New York Daily Tribune*-u, 23 avgusta 1860 godine.

ništa drugo nego da se predaju, a Garibaldi im je odobrio da se ukrcaju na brodove, ali bez oružja. Posle te pobede Garibaldi se uputio k Mesini; tu je napuljski komandant pristao da preda spoljne forove grada pod uslovom da ga neće dirati u citadeli. Pošto citadela Mesine može primiti svega nekoliko hiljada vojnika, ona nikada neće postati ozbiljna prepreka daljem Garibaldijevom nastupanju; zato je potpuno pravilno postupio što je spasao grad od bombardovanja koje bi došlo kao neizbežna posledica napada. U svakom slučaju niz tih kapitulacija kod Palerma, Melace i Mesine, morao je u većoj meri podriti veru kraljevskih trupa u sebe i svoje starešine nego dva puta veći broj pobeda. Kapitulirati pred Garibaldijem — postala je obična i prirodna stvar za Napuljce.

Od tog momenta sicilijanski diktator je dobio mogućnost da pomišlja o iskrcavanju na kontinent. On, izgleda, nije imao dovoljno parobroda da bi obezbedio uspeh desanta severnije, negde na šest ili osam marševa od Napulja, recimo u zalivu Polikastro. On je, izgleda, odlučio da se prebaci preko moreuza na najužem mestu, tj. na krajnjoj severoistočnoj tački ostrva, severno od Mesine. On je na toj tački, kako se govori, prikupio oko 1.000 brodova, većinom, verovatno, jedrenjaka ribarskih i obalske plovidbe — običan tip brodova pored tih obala — i, ako se potvrdi vest o iskrcavanju 1.500 ljudi pod Seočovom komandom, onda treba računati da će oni sačinjavati njegovu prethodnicu. To mesto nije najudobnije za pohod na Napulj, jer je taj deo ostrva najudaljeniji od prestonice; ali ako Garibaldijevi brodovi ne mogu odjednom prevesti desetak hiljada ljudi, onda ne treba da bira drugo mesto, jer u datoj tački on ima makar to preimućstvo što će mu se Kalabrijci odmah pridružiti. Međutim, ako on uspe da na svoje parobrode ukrca desetak hiljada ljudi i ako se mogne pouzdati u neutralnost kraljeve flote (koja je, izgleda, odlučila da se ne bori protiv Talijana), onda je moguće da će iskrcavanje omanjeg odreda u Kalabriji pretstavljati samo demonstraciju, a da on sam namerava da s glavnim snagama krene ka zalivu Polikastro ili čak prema Salernskom Zalivu.

Snage kojima Garibaldi sada raspolaže sastoje se od pet brigada regularne pešadije, po četiri bataljona u svakoj, deset bataljona etnanskih strelaca, dva bataljona alpiskih strelaca, koji pretstavljaju odabran odred njegove vojske, jednog inostranog (sada talijanskog) bataljona pod komandom Engleza, pukovnika Dena, jednog inžinjeriskog bataljona, jednog konjičkog puka, jednog konjičkog eskadrona i četiri diviziona poljske artiljerije, što čini ukupno: 34 bataljona, 4 eskadrona i 32 topa, tj. svega 25.000 ljudi, od kojih je više od polovine Severnoitalijana, dok su ostali iz drugih delova Italije. Skoro sve te snage mogle bi se iskoristiti za nastupanje prema Napulju ukoliko se nove formacije, koje se sada stvaraju, pokažu dovoljnim za osmatranje citadele u

Mesini i za zaštitu Palerma i drugih gradova od napada. Ipak, ta snaga izgleda veoma slaba kad se uporedi sa snagama kojima napuljska vlada raspolaže po spisku.

Napuljska vojska se sastoji iz: tri gardiska puka, 15 liniskih pukova, 4 inostrana puka od po dva bataljona, tj. svega 44 bataljona; 13 bataljona strelaca, 9 konjičkih i dva artiljeriska puka, što čini ukupno: 57 bataljona i 45 eskadrona mirnodopskog sastava. Zajedno sa 9.000 žandarma, organizovanih potpuno na vojnički način, ta vojska u mirnodopskom sastavu broji 90.000 ljudi. Međutim, u toku poslednje dve godine ona je popunjena do punog ratnog sastava; u pukovima su formirani treći bataljoni; rezervni eskadroni su bili pozvani u aktivnu službu, posade su potpuno popunjene, te sada ta vojska po spisku broji više od 150.000 ljudi.

Ali kakva je to vojska! Na smotri, s tačke gledišta nekog pedanta, ona je izvrsna, ali u njoj nema ni života ni oduševljenja, ni patriotizma, ni osećanja dužnosti. Ona nema nacionalne vojne tradicije. Napuljci su, kao takvi, uvek bili tučeni u bojevima. Samo idući s Napoleonom oni su nekad bili saučesnici pobeda. To nije narodna vojska. To je čisto kraljevska vojska. Ona je bila skupljena i organizovana sa specijalnim i isključivim ciljem da drži narod u pokornosti. Ali ona je, očevidno, čak i za to nepogodna; u njoj postoji masa antirojalističkih elemenata koji se sada svuda ispoljavaju. Naročito su podoficiri i desetari skoro svi liberali. Čitavi pukovi kliču: *Viva Garibaldi!* (Živeo Garibaldi!). Takvih poraza kakve je trpela ta vojska, počev od Kalatafimija pa do Palerma, nije trpela nijedna vojska na svetu; a ako su se inostrane i neke napuljske jedinice dobro borile kod Melaca, ne treba zaboraviti da ti odabrani odredi pretstavljaju samo ništavnu manjinu vojske.

Na taj način, skoro ne može biti sumnje u to da će se ikakva masovna koncentracija Napuljaca — ako se Garibaldi iskrca sa snagama dovoljnim da bi se postigli izvesni uspesi na poluostrvu — moći odupreti s izgledom na uspeh; a mi ćemo, možda, u bliskoj budućnosti čuti da on produžava svoj trijumfalni put od Sicilije k Napulju na čelu 15.000 ljudi protiv deset puta jačeg neprijatelja.

GARIBALDIJEVO NAPREDOVANJE*)

Ukoliko događaji više odmiču, utoliko dobijamo veću mogućnost da shvatimo plan koji je Garibaldi pripremio za oslobođenje južne Italije, i ukoliko se bliže upoznajemo s tim planom, utoliko se više divimo njegovoj grandioznosti. Takav plan bilo je moguće zamisliti i sprovesti u delo samo u takvoj zemlji kao što je

*) Napisano na engleskom jeziku oko 1 septembra 1860 godine. Prvi put štampano u *New York Daily Tribune*-u 21 septembra 1860 godine.

Italija, gde je nacionalna partija tako prekrasno organizovana i koja se u celosti nalazi pod rukovodstvom čoveka koji je s takvim sjajnim uspehom isukao svoj mač za stvar italijanskog jedinstva i nezavisnosti.

Plan se nije ograničavao samo na oslobađanje Napuljske Kraljevine; jednovremeno s tim moralo je otpočeti nastupanje na Papsku oblast da bi se na taj način zaposlile ne samo trupe »kralja — Bombe«[1]), nego i Lamorisjerova vojska i Francuzi koji su se nalazili u Rimu. Oko 15 avgusta 6.000 dobrovoljaca, koji su postepeno prevedeni iz Đenove u Zaliv Aranći (Golfo degli Aranci), na severoistočnoj obali Sardinije, trebalo je prebaciti na obalu Papske oblasti onda kada je u raznim provincijama Napuljske Kraljevine trebalo da počne ustanak i kada je Garibaldi trebalo da pređe preko Mesinskog Moreuza u Kalabriju. Neka Garibaldijeva zapažanja o plašljivosti Napuljaca i izveštaji koji su stigli poslednjim parobrodom o njegovom trijumfalnom ulasku u Napulj čine verovatnim da je ustanak na ulicama toga grada — koji se, uostalom, pokazao izlišnim usled kraljevog bekstva — bio deo opšteg plana.

Iskrcavanje u Papsku oblast, kako je to već poznato, nije izvršeno, delom usled prigovaranja Viktora Emanuela, a delom, i uglavnom zato što je sam Garibaldi došao do ubeđenja da dobrovoljci nisu pogodni za vođenje samostalnih operacija. Zato ih je poveo na Siciliju i od njih jedan deo ostavio u Palermu, a ostatak poslao oko ostrva na dva parobroda u Taorminu, gde se sada i nalaze. U to vreme su u provincijalnim gradovima Napulja, kao što je ranije bilo odlučeno, počeli ustanci koji su pokazali koliko je dobro bila organizovana revolucionarna partija i koliko je zemlja bila sazrela za ustanak. Ustanak je buknuo 17 avgusta u gradu Fođi, u Apuliji. Dragoni, od kojih se sastojala gradska posada, prišli su narodu. Komandant oblasti, general Flores, uputio je dve čete 13 puka, koje su to isto učinile po dolasku na određeno mesto. Tada je stigao na lice mesta general Flores u pratnji svoga štaba, ali ništa nije mogao učiniti i bio je prinuđen da se ukloni. Ovaj način dejstva jasno pokazuje da i sam Flores nije želeo da pruža ozbiljan otpor revolucionarnoj partiji. Da je mislio o ozbiljnom otporu, on ne bi poslao dve čete, već dva bataljona i, izlazeći lično na lice mesta, poveo bi sobom ne nekoliko ađutanata i kurira, već toliko jak odred koliki bi mogao prikupiti. Ustvari, već sama ta okolnost što su mu ustanici dozvolili da ponovo napusti grad dovoljno jasno pokazuje da je između njega i ustanika, u najmanju ruku, postojao neki prećutan sporazum. Drugi pokret izbio je u provinciji Bazilikata. Tu su ustanici prikupili svoje snage u Karleto Pertikari, seocetu na obali reke Lanji (veoma je verovatno da je to isto mesto koje se u telegramima naziva Korleto).

---

[1]) Napuljski kralj Ferdinand II. — Prim. red.

Iz ovog planinskog i udaljenog okruga oni su se uputili u glavni grad provincije — Potencu, gde ih je 17 avgusta stiglo 6.000 ljudi. Otpor im je pružilo samo oko 400 žandarma, koji su posle kratke borbe bili raspršeni, a zatim su se jedan za drugim predali. U ime Garibaldija je osnovana provinciska vlada i naimenovan prodiktator. Javljeno je da je tu dužnost primio kraljev intendant (guverner provincije) — još jedan znak koliko stvar Burbona smatraju beznadežnom čak i njihovi sopstveni administrativni organi. Iz Salerna su bile poslate četiri čete 6 liniskog puka radi ugušenja ovog ustanka, ali posle njihovog stizanja u Auletu, koja se nalazi približno na 23 milja od Potence, one su odbile da idu dalje i počele da kliču »*Viva Garibaldi!*« To su jedina istupanja o kojima su do nas dospeli neki detalji. Ali nam, osim toga, javljaju da su se ustanku pridružile i druge teritorije, kao naprimer, Avelino, grad koji je od Napulja udaljen manje od 30 milja; Kampobaso, u provinciji Molize (na jadranskoj obali) i Ćelenca u Apuliji — verovatno onaj isti grad koji se u telegramima naziva Ćilenta; on se nalazi na po puta između Kampobasa i Fođe. Sada im se pridružio i Napulj. Dok je, na taj način, svaki napuljski provinciski grad izvršavao dodeljeni mu deo posla, Garibaldi nije sedeo skrštenih ruku. Čim se vratio sa svoga puta u Sardiniju, on je završio pripreme za prelaz na kontinent. Sada se njegova vojska sastojala iz tri divizije pod komandom Tira, Kozenca i Medičija. Dve poslednje divizije, prikupljene u rejonu Mesine i Fara, bile su upućene ka severnoj obali Sicilije između Milaca i Fara, da bi tamo stvorile utisak kao da će se ukrcati na brodove i iskrcati na kalabrijskoj obali, severno od moreuza, negde oko Palmija ili Nikotare. Što se tiče divizije pod Tirovom komandom, Eberova brigada se ulogorila kod Mesine, a Biksiova brigada je bila upućena u unutrašnjost ostrva, u Bronte, radi ugušenja nekih nereda. Obema brigadama je bilo naređeno da odmah krenu za Taorminu, gde je Biksiova brigada, zajedno s dobrovoljcima dovezenim iz Sardinije, uveče 18 avgusta ukrcana na dva parobroda, »Torino« i »Franklin«, i na nekoliko transportnih brodova koji su vučeni kao šlepovi.

Na deset dana pre toga major Misori sa 300 ljudi je prešao preko moreuza i srećno se provukao kroz napuljsku liniju na visoko i ispresecano zemljište Aspromonta. Tu su mu se pridružile druge omanje grupe, koje su se s vremena na vreme prebacivale preko moreuza, i kalabrijski ustanici, tako da se do ovog vremena pod njegovom komandom nalazilo približno do 2.000 ljudi. Čim se iskrcao njegov mali odred, Napuljci su poslali u poteru za njim oko 1.800 ljudi, ali su tih 1.800 heroja dejstvovali na takav način da se nikada nisu ni susreli s garibaldistima.

Uzoru 19 avgusta Garibaldijeva ekspedicija (na parobrodu se nalazio *lično Garibaldi)* iskrcala se između Melite i Rta Spartiventa, na krajnjem južnom delu Kalabrije.

Ekspedicija nije naišla ni na kakav otpor. Napuljci su bili toliko obmanuti demonstrativnim pokretima koji su pretili iskrcavanjem desanta severno od moreuza da uopšte nisu obraćali pažnju na južne predele. Na taj način, osim 2.000 ljudi, koje je Misori prikupio, uspešno se prebacilo na kontinent još 9.000 ljudi.

Pošto je dobio ova pojačanja, Garibaldi je odmah krenuo na Ređo koji su držale četiri čete liniske vojske i četiri čete strelaca. Međutim, ova posada je verovatno dobila neka pojačanja, jer se, kako javljaju, u samom Ređu ili oko njega 21 avgusta odigrala veoma žestoka borba. Pošto je Garibaldi na juriš zauzeo nekoliko isturenih utvrđenja, artiljerija fora Ređo odbila je da dejstvuje vatrom, i general Viale je kapitulirao. U toj borbi poginuo je pukovnik Deflot (republikanski poslanik Pariza u francuskoj Zakonodavnoj skupštini 1851 godine).

Napuljska flotila, koja se nalazila u moreuzu, odlikovala se tim što apsolutno ništa nije radila. Posle Garibaldijevog iskrcavanja, glavni komandant pomorskih snaga poslao je telegram u Ređo da njegovi brodovi nisu mogli pružiti nikakav otpor zato što je Garibaldi imao osam velikih ratnih i sedam transportnih brodova. Ta flotila nije pružila nikakav otpor ni prelazu divizije generala Kozenca, koji je izvršen verovatno 20 ili 21 avgusta na uzanom delu moreuza između Scile i vile San Đovani, na onom istom mestu na kome je bio prikupljen najveći broj napuljskih brodova i trupa. Kozencovo iskrcavanje je izvedeno s izvanredno velikim uspehom. Dve brigade, Melendesova i Brigantijeva (Napuljci nazivaju brigade bataljonima), i for Peco (a ne Pico, kako se kaže u nekim telegramima — to malo mestašce nalazi se daleko na severu, pozadi Monteleona) predali su mu se, izgleda, bez ijednog pucnja. Kako saopštavaju, to se dogodilo 21 avgusta; tog istog dana, posle male čarke, zauzeta je i vila San Đovani.

Na taj način, Garibaldi je za tri dana ovladao čitavom obalom moreuza, uključujući i neke utvrđene tačke; nekoliko forova koji su još ostali u rukama Napuljaca, sada su za njih postali beskorisni.

Sledeća dva dana je, izgleda, vršeno prevoženje ostalih trupa i artiljerije — barem nismo čuli ni o kakvim daljim borbama sve do 24 avgusta, kada se, prema izveštaju odigrala žestoka borba na mestu koje se u telegramima naziva *Pjale*, ali koje ne možemo naći na kartama. Može biti da je pod tim imenom poznat nekakav planinski potok i da je tesnac, koji on obrazuje, poslužio kao odbranbeni položaj Napuljaca. Po čuvenju, borba nije dovela do odlučnih rezultata. Posle nekog vremena garibaldisti su ponudili primirje, a napuljski komandant je dostavio taj predlog svome glavnom komandantu u Monteleonu. Ali, pre no što je stigao odgovor, napuljski vojnici su, izgleda, došli do zaključka da su dovoljno poradili za svoga kralja, pa su se razišli, ostavljajući baterije bez zaštite.

Glavni napuljski odred pod Boskeovom komandom je za sve to vreme, izgleda, stajao neaktivan u Monteleonu, na oko 30 milja od moreuza. Mora biti da trupe nisu ispoljavale osobitu želju da se bore s prodrlim odredima, te je general Bosko zato otišao u Napulj da bi otuda uzeo šest bataljona strelaca, koji, pored gardista i inostranih delova, pretstavljaju najpouzdanije jedinice u vojsci. Ostaje da se vidi da li je i tih šest bataljona bilo zahvaćeno istim duhom potištenosti i demoralizacije koji vlada u napuljskoj vojsci. Jedno je sigurno, naime, da ni te, ni bilo koje druge trupe nisu mogle sprečiti Garibaldija da pobedonosno i, vrlo verovatno, bez ikakvih prepreka stigne do Napulja, i da tamo nađe da je kraljevska porodica pobegla i da su gradske kapije otvorene za njegov triumfalan ulazak.

GARIBALDI U KALABRIJI*)

Sada raspolažemo podrobnim podacima koji se odnose na Garibaldijevo osvajanje donje Kalabrije i na potpuno rasturanje napuljskih trupa kojima je bila poverena njena odbrana. Garibaldi se u ovom momentu svoje pobedonosne karijere pokazao ne samo smelim vođom i veštim strategom nego i teoriski spremnim generalom. Napad glavnim snagama protiv niza obalskih forova — to je takav poduhvat koji zahteva ne samo vojnički talent nego i vojna znanja; može se sa zadovoljstvom konstatovati da se naš heroj, koji čitavog života nije polagao nijedan vojni ispit i za koga se jedva može reći da je ikada pripadao regularnoj vojsci, isto tako dobro snalazi na ovakvom bojištu kao i na svakom drugom.

Vrh italijanske čizme obrazuje planinski lanac Aspromonte koji se završava vrhom Monte Alto, visine oko 4.300 stopa. Odatle vode teku k obali mnogim dubokim klisurama, razilazeći se od Monte Alta, kao centra, poluprečnicima polukruga čiju periferiju obrazuje obala. Te klisure, zajedno s koritima planinskih potoka koji kroz njih teku i koji u ovo vreme godine presušuju, nazivaju se *fiumare* i obrazuju mnogo pogodnih položaja za otstupajuće trupe. Istina, one se mogu obići sa strane Monte Alta, naročito s obzirom na to što na grebenu svakog ogranka i na grebenu glavnog lanca Aspromonta postoje staze za tovarnu stoku i pešake; međutim, potpuna bezvodnost na tom visokom zemljištu znatno bi otežala sličan manevar većeg odreda u letnje doba godine. Ogranci se spuštaju k pribrežju i dalje k moru strmim i bez reda nagomilanim stenama. Forovi koji štite moreuz između Ređa i Scile, sagrađeni su delom na obali, a većinom na niskim, napred isturenim stenama neposredno kod obale. Zbog toga se svi oni mogu osmatrati sa obljižnjih viših

*) Napisano na engleskom jeziku u početku septembra 1860 godine. Prvi put štampano u *New York Daily Tribune*-u 24 septembra 1860 godine.

litica koje nad njima dominiraju; i, mada su te nadvišavajuće tačke nedostupne za artiljeriju i većim delom se nalaze van dometa stare »crnomanjaste Betsi«[1]), te im za vreme izgradnje forova nisu pridavali nikakav značaj, one su posle pojave savremenih pušaka dobile odlučujuću važnost; pošto se veći njihov deo nalazi u granicama dometa vatre iz pušaka, one sada stvarno vladaju forovima. Pod takvim uslovima energičan napad na te forove, protivno svim načelima pravilne opsade, bio je potpuno celishodan. Očigledno, Garibaldi se spremao da učini sledeće: da pošalje jednu kolonu drumom koji krivuda duž obale i koji je izložen vatri iz forova, praveći se kao da ima nameru da napadne napuljske odrede s fronta, dok je drugu kolonu imao da pošalje preko brežuljaka uz klisuru toliko visoko koliko je to zahtevao karakter zemljišta, odnosno linija fronta napuljskih odbranbenih položaja. Na taj način, on je imao mogućnost da okruži i trupe, i for i da zauzme nadvišavajući položaj u bilo kom sukobu.

U skladu s ovim planom, Garibaldi je 21 avgusta poslao Biksija sa delom svojih trupa duž obale u pravcu Ređa, a sam se s omanjim odredom i Misorijevim trupama koje su mu se pridružile uputio preko planina. Osam četa Napuljaca, tj. oko 1.200 ljudi, držalo je klisuru kod Ređa. Biksio, koji je morao da prvi počne napad, poslao je jednu kolonu peščanom obalom na krajnje levo krilo, a sam je krenuo napred putem. Napuljci su veoma brzo otstupili, ali se njihovo levo krilo, koje se nalazilo na brežuljcima, držalo prema šaci boraca Garibaldijeve prethodnice dotle dok nije podišao Misorijev odred i odbacio ih. Oni su otstupili u for, koji se nalazi usred grada, i k maloj bateriji na obali. Ova baterija je zauzeta žestokim jurišem triju Biksijevih četa koje su prodrle kroz toparnicu. Zatim je Biksio, našavši u toj bateriji dva teška napuljska oruđa i municiju, počeo bombardovati glavni for, ali to ne bi primoralo for na predaju da vešti Garibaldijevi strelci nisu zauzeli dominantne visove sa kojih su mogli osmatrati i tući artiljerce koji su se nalazili u baterijama. To je imalo svoj uticaj: artiljerci su napustili platforme i pobegli u kazamate; for se predao, vojnici su se delom pridružili Garibaldiju, a veći deo se razišao kućama. Dok su se ovi događaji odigravali u Ređu i dok je pažnja napuljskih parobroda bila privučena ovom bitkom, uništavanjem nasukanog parobroda »Torino« i demonstrativnim ukrcavanjem Medičijevog odreda u Mesini, Kozenc je uspeo da na 60 čamaca prebaci 1.500 ljudi iz Faro Lagorea i iskrca ih na severozapadnoj obali između Scile i Banjare.

23 avgusta odigrao se manji sukob kod Salićija, nedaleko od Ređa, kojom prilikom je 50 garibaldista — Engleza i Francuza, pod komandom pukovnika Deflota — potuklo Napuljce, koji su brojno bili četiri puta jači. U toj borbi poginuo je Deflot. Toga istoga dana

[1]) Puška sa glatkom cevi. — Prim. red.

general Briganti, koji je komandovao brigadom u južnoj Kalabriji, koja je ulazila u sastav Vialovih trupa, pregovarao je s Garibaldijem o uslovima prelaza u italijanski tabor; taj sastanak je još jednom pokazao postojanje potpune demoralizacije među Napuljcima. Od toga momenta nije moglo biti ni govora o njihovoj pobedi već samo o njihovoj predaji. Briganti i Melendes, komandant druge leteće brigade donje Kalabrije, zauzeli su položaj nedaleko od obale, između vile San Đovani i Scile, pri čemu je njihovo levo krilo dostizalo do brežuljaka blizu Fiumare di Muro. Brojno stanje njihovih sjedinjenih snaga može se oceniti na približno 3.600 ljudi.

Pošto je usnostavio vezu s Kozencom, koji se iskrcao u pozadini ovoga odreda, Garibaldi je okružio Napuljce sa svih strana, a zatim je mirno čekao njihovu predaju koja je usledila 24 avgusta uveče. On im je oduzeo oružje i dozvolio vojnicima, ako žele, da idu kućama, što je veći njihov deo i učinio. For Punta di Peco takođe se predao, a njegovom primeru su sledile utvrđene straže Ala Fiumare. Tore del Kavalo i Scila, jer su delovi koji su ih branili bili potpuno demoralisani, kako zbog puščane vatre s dominirajućih visova, tako i zbog predaje ostalih forova i liniskih trupa. Na taj način bilo je obezbeđeno ne samo potpuno vladanje obema obalama moreuza nego je osvojena i čitava južna Kalabrija, a za manje od pet dana trupe koje su poslate za njenu odbranu bile su zarobljene i raspuštene kućama.

Ovaj niz poraza slomio je svaku sposobnost napuljske vojske za dalji otpor. Oficiri ostalih Vialovih bataljona u Monteleonu odlučili su, da bi formalno sačuvali svoje dostojanstvo, da brane svoj položaj za jedan čas, a zatim da polože oružje. Ustanak u drugim provincijama postigao je brze uspehe; čitavi pukovi odbijali su da istupaju protiv ustanika, a čak i u vojsci koja je branila Napulj počelo je dezertiranje, te je na taj način heroju Italije, najzad, bio otvoren put ka Napulju.

PETI DEO

GRAĐANSKI RAT U AMERICI
(1861 — 1865)

(Skica br. 7 u prilogu knjige)

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 7 januara 1861

... Stvari u Americi se takođe razbistravaju.[1]) One moraju biti veoma rđave za robove ako južnjaci tako opasnu igru igraju. Najmanji puč dobrovoljaca sa Severa mogao bi sve zapaliti. U svakom slučaju, izgleda da se ropstvu na jedan ili drugi način brzo bliži kraj, a zatim će isto tako biti i sa proizvodnjom pamuka. Ali kako će to uticati na Englesku, pokazaće se uskoro posle toga. I pri tako snažnim pokretima jedan magarac kao što je Bonaparta veruje da bi mogao stalno loviti ribu u mutnoj vodi.

Mnogo pozdrava

Tvoj F. E.

---

*) Marx and Engels, *The Civil War in the United States,* Marxist Library, Volume XXX *(Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX), Njujork, 1937 godine, str. 222.

[1]) Od decembra 1860 do maja 1861 godine jedanaest južnih država otcepilo se od severnih država, pošto nisu htele da prihvate Zakon o ukidanju robovlasništva. 6 februara 1861 godine održan je kongres secesionista, a 11 marta Džeferson Devis je izabran za pretsednika tzv. Konfederacije južnih država. Zatim je otpočeo građanski rat između severnih država SAD i pobunjenih robovlasničkih država, koji je trajao od aprila 1861 do juna 1865 godine. (U svojim člancima Engels ponekad naziva južnjake »secesionisti« i »konfederalisti«, a severnjake »unionisti« i »federalisti«).

Stvarni uzrok izbijanja ovog rata, kako Marks kaže, bio je borba dva socijalna sistema: kapitalističkog sistema najamnog rada, koji se učvrstio u severnim državama, i sistema ropstva, koji je vladao na Jugu i koji je u uslovima Severne Amerike pretstavljao ostatak feudalno-spahiskog načina proizvodnje. Rat severnih država imao je progresivan i — blagodareći učešću radnika, farmera i crnaca-robova — revolucionaran karakter. Međutim, krupna buržoazija Severa dugo je sprečavala primenu revolucionarnih metoda borbe, otežući rešenje pitanja oslobođenja crnaca. Tek pod pritiskom masa i pod uticajem neuspeha na frontu, protiv pobunjenika su bile preduzete energičnije mere. 1 januara 1863 godine bila je sprovedena Uredba o oslobođenju crnaca-robova bezemljaša, koji su pripadali plantatorima — učesnicima pobune. Progresivniji društveni sistem, znatna nadmoćnost u ekonomskim i ljudskim izvorima, kao i jači moral vojske, predodredili su pobedu severnih država, a to je utrlo put burnom razvitku kapitalizma u SAD. U isto vreme položaj trudbenika, naročito crnaca, formalno proglašenih slobodnim postao je posle rata izvanredno težak. Ojačao je pritisak krupnog kapitala, akcionarskih društava i banaka. Bivši robovlasnici Juga bespoštedno su eksploatisali crnačko i drugo stanovništvo i izlagali ga surovoj rasnoj diskriminaciji. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

9 juna 1861

... Velika hvala na pismu o Americi. Ako bi se nešto važno (u vojničkom pogledu) desilo, molim Te da mi pismom redovno dostavljaš svoje mišljenje o tome. Prema slici koju sam stvorio o generalu Skotu — koji, štaviše, sad ima preko 76 godina — na osnovu Meksičkog rata (vidi Ripley)[1]), očekujem od njega najveće greške ukoliko starog magarca drugi ne budu kontrolisali. Sporost i neodlučnost, pre svega. Uostalom, vidim iz činjenica koje *Tribune* navodi da Sever sada otvoreno govori o robovskom ratu i uništenju ropstva...

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 222, Njujork, 1937.

[1]) Rosewell Sabin Ripley, *The War with Mexico* (Rat sa Meksikom), objavljeno 1849. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

12 juna 1861

Nažalost, nisam prikupio novine o Američkom ratu, a isto tako se ni mnoga mesta ne mogu uopšte naći na geografskoj karti. Glavna stvar se sastoji u sledećem:

Jug se već godinama tajno pripremao, a naročito posle uzbuđenja povodom pretsedničkih izbora; izdajom Bjukenenovih ministara, on je još u poslednjem času dobio novac i *en masse* (masu) oružja. Zato je Sever bio potpuno paralizovan sve do 4 marta. Takođe do pada Samtera Linkoln nije učinio[1]), odnosno nije mogao učiniti, ništa osim da izvrši nešto jače prikupljanje i da donekle osposobi ono malo liniskih trupa (ukupno 18.000 ljudi, uglavnom rasturenih na zapadu prema Indijancima). Međutim, sada, posle napada na Samter, Sever se dovoljno uzbudio da bi utišao sve proteste opozicije i da bi time omogućio preduzimanje jedne snažne vojne akcije. Mobilisano je 75 hiljada ljudi, koji se sada možda nalaze u pokretu, ali se, kako izgleda, prijavilo deset puta više, tako da se u pokretu

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 223—225, Njujork, 1937.

[1]) 11 aprila 1861 godine oružane snage južnih robovlasničkih država, koje su nešto ranije objavile svoje otcepljenje i obrazovale svoju konfederaciju, iznenada su napale for Samter (ili Somter), koji se nalazi na ulazu u luku Čarlston (prestonica države Južne Karoline). Taj napad i zauzimanje fora obeležava početak Građanskog rata u Americi (1861—1865 godine). U njegovom prvom periodu se ispoljila potpuna nepripremljenost severnih država u vojnom pogledu. — Prim. red.

može nalaziti čak i 100.000 ljudi, ali njihova koncentracija, svakako, još ni izdaleka nije izvršena. Svakog dana se očekuje da će Linkoln izvršiti mobilizaciju novog kontingenta za što će trebati manje vremena, jer je sada sve bolje pripremljeno. Ovih 75.000 ljudi ili, bolje rečeno, onaj njihov deo koji se nalazi u okolini Vašingtona, na Ohaju prema Kentakiju i Sent Luisu u Misuriju (ne računajući, dakle, rezerve u Ohaju i Pensilvaniji), bio je dovoljan da zasada na liniji Potomaka uspostavi ravnotežu između snaga Severa i Juga, pa čak i da dozvoli da Sever izvrši trenutnu ofanzivu manjeg zamaha.

Prvi cilj Juga, kao i Severa, bio je Vašington. Ofanziva Juga na Vašington — bila je suviše slaba; izgleda da glavnina nije imala dovoljno snage da izvrši blagovremen udar posle Ričmonda. Jedino što je postignuto sastojalo se u tome što je poslata jedna pokretna kolona na Harpers Feri na reci Potomak, uzvodno od Vašingtona. Ovaj položaj je vanredno podesan za vođenje ofanzive prema Severu (Merilend i Pensilvanija); on se nalazi na ušću Šenandoe, jedne važne reke, u Potomak, taktički je veoma jak i potpuno dominira tokovima obe reke. Izgleda da je vlada koja je predviđala i želela buduće otcepljenje namerno smestila federalni arsenal na ovo mesto. Zauzimanjem Harpers Ferija prekida se dominacija unionističkih trupa na jednoj osetljivoj tački na potomačkom položaju i omogućuje južnim trupama, u slučaju da u masi prodru do ove linije, da odmah potpuno ovladaju obema obalama.

Sudbina Merilenda i Delavera zavisila je od toga što je Sever držao Vašington; otsečeni od Juga, okupirani od unionističkih trupa, oni su odmah pali u ruke Unije. To je bio drugi uspeh severnjaka.

Ponovno osvajanje Misurija od strane Nemaca iz Sent Luisa, bio je treći uspeh, i to od ogromnog značaja, pošto se držanjem Sent Luisa zatvara Misisipi. U kojoj će meri neutralnost Kentakija pogodovati Severu, odnosno Jugu, zavisiće, po svoj prilici, od okolnosti i događaja. U svakom slučaju, ona zasada ograničava ratište na oblast[2]) koja leži zapadno.

Rezultat: dakle, posle svih priprema, Jug je postigao samo to da mu je Sever, posle svega jednomesečne pripreme, već osvojio prestonicu i tri robovlasničke države, dok se četvrta robovlasnička država ne usuđuje da se otcepi; da je ofanziva Juga zaustavljena na reci Potomak, a Sever već prešao ovu reku, ne nailazeći dosada na otpor. Na svakog novog čoveka koga Jug sada još može izvesti na bojište, Sever će suprotstaviti tri do četiri čoveka. Države, koje su se otcepile imaju oko 7,500.000 stanovnika, od kojih preko 3,000.000 robova; od toga se mora odbiti najmanje 1,000.000 belaca za nadzor nad robovima, tako da ostaje jedva dva i po miliona stanovnika koji se mogu koristiti u ratne svrhe. Ako se od ovih mobiliše 10% — najveći broj koji je ikad bio mobilisan za odbranu —

[2]) Ovde je precrtano Virdžinija i Karolina. — Prim. red.

dobiće se najviše 250.000 ljudi. Ali toliko ih se sigurno neće prikupiti. Švajcarska, koja ima skoro isti broj stanovnika — nešto više od dva miliona — ima po spisku 160.000 milicionera. S druge strane, Sever, računajući samo slobodne države, broji 20,000.000 stanovnika koji su *svi* raspoloživi za rat, izuzev možda Kalifornije, Utaha i najudaljenijih zapadnih teritorija. Pretpostavimo da raspoloživo stanovništvo iznosi 17,000.000 i uzmimo ne 10% nego svega jednu trećinu od toga, tj. 3,33%, kao snagu koja se može mobilisati za vođenje ofanzivnog rata, onda ćemo dobiti preko 500.000 ljudi, što je više nego dovoljno da se savlada Jug, uprkos njegovih najvećih napora. Što se tiče odnosa čoveka prema čoveku, nema sumnje da su severnjaci fizički i moralno znatno nadmoćniji od južnjaka. Kavgadžiski duh južnjaka pomešan je u znatnoj meri sa kukavičlukom ubistva iz potaje. Svako ide naoružan, ali samo s ciljem da u svađi *obori svoga protivnika pre no što ovaj i očekuje napad*. To je prosek... (Ostatak pisma nedostaje).

MARKS — ENGELSU*)

1 jula 1861

... Molim Te piši mi *odmah* šta misliš o vojničkim pokretima u Virdžiniji. Prirodno je da će se greške oficira milicije — brigadnog generala Pirsa[1]), po zanimanju »krojača« iz Masačusetsa — češće ponavljati i na jednoj i na drugoj strani. Je li Vašington još u opasnosti? Da li veruješ da južnjaci drže ofanzivan položaj u Manasas Džankšenu? Ili su možda pred samim povlačenjem? U Misuriju izgleda da je siguran poraz južnjaka, i strašni »pukovnik Bernštajn« se takođe tamo pojavio. Prema jednom privatnom pismu Veberu, »pukovnik Vilih« je na čelu jednog korpusa iz Sinsinatija.[2]) Izgleda da još nije otišao na front. Posle podrobnije studije ovog američkog problema došao sam do zaključka da je sukob između Juga i Severa — pošto se Sever u zadnjih pedeset godina ponižavao, dajući jednu koncesiju za drugom — konačno izbio (bez obzira na nove i drske zahteve »riterstva«) zbog prevage koja je nastala usled izvanrednog razvoja severozapadnih država. Prirodno, tamošnje stanovništvo, ve-

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 226—227, Njujork, 1937.

[1]) U boju kod Big Betela (selo u Virdžiniji) 10 juna 1861 snage Konfederacije su nanele težak poraz odredu severnih trupa, pod komandom neiskusnog generala Pirsa. Federalne snage pokušale su da zauzmu prednje položaje južnjaka, ali su se morale povući, izgubivši oko 100 ljudi, a ustanici svega 8. — Prim. red.

[2]) Bernštajn i Vilih su učestvovali u nemačkim revolucionarnim pokretima 1848—49 godine. Vilih se borio rame uz rame sa Engelsom u Badenskom ustanku; bio je član Saveza komunista. Iz ove organizacije isključen je 1852 godine. Veber je bio berlinski advokat i Marksov poznanik. — Prim. red.

ćinom samostalne farmere, koji su jako izmešani sa svežim nemačkim i engleskim elementima, nije bilo tako lako zaplašiti kao gospodu iz Vol Strita i kvekere (hrišćanske sektaše) iz Bostona. Prema zadnjem popisu (1860) tamo se stanovništvo između 1850 i 1860 godine povećalo za 67%, tako da je 1860 dostiglo 7,870.869 stanovnika, dok je celokupno slobodno stanovništvo u odvojenim robovlasničkim državama prema istom popisu iznosilo oko 5,000.000. Većina članova vlade kao i pretsednik bili su 1860 godine iz severozapadnih država.[3]) I upravo taj deo Severa bio je odlučno protiv ikakvog priznanja nezavisnosti Južne konfederacije. Naravno, oni ne mogu da dozvole da donji deo i delta Misisipija padnu u ruke stranih država. Isto tako je stanovništvo ovih severozapadnih država došlo u sukob sa pograničnim pobunjenicima u Kanzaskoj aferi (od koje ustvari datira sadašnji rat). Bliže proučavanje razvitka ovog pokreta otcepljenja (secesije) otkriva da su i otcepljenje, i ustav (Montgomeri) i Kongres (ibid.), itd. bili nasilno izvedeni. Nigde nisu dozvolili da narod glasa *en masse* (u masi). U to vreme su se u južnjačkim novinama pojavljivali veoma karakteristični članci o ovim »uzurpacijama«, u kojima je bilo ne samo reči o odvajanju od Severa, već i o konsolidovanju i jačanju oligarhije 300.000 robovlasnika na Jugu prema 5,000.000 belaca.

. . .

[3]) Linkoln je 1860 godine dobio ukupno 1,866.452 glasa, od kojih 809.872 ili 43,4% iz sedam severozapadnih država: Ilinoisa, Indijane, Ajove, Minesote, Mičigena, Ohaja i Viskonzina. U izbornom telu Linkoln je dobio 180 glasova, od kojih 66 ili 36,6% sa Severozapada. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

3 jula 1861

Bilo Ti je lakše postaviti pitanje o stanju stvari u Virdžiniji nego na njih odgovoriti. Da li je Vašington još u opasnosti? Nije neposredno ugrožen, inače se južnjaci ne bi toliko povukli; ali se nikako ne zna kakav je odnos protivničkih snaga. Ako bi prvi glavni napad severnjaka bio odlučno odbijen, teško je reći šta će se dogoditi, kao što se ne zna ni gde će se opet zaustaviti. Ipak, izgledi su kao tri prema jedan da će reka Potomak tada biti dovoljna prepreka.

Položaj kod Manasas Džankšena — uslovljen je neophodnošću južnjaka da održe železničku vezu severnog dela Zapadne Virdžinije sa Perisom (Paris) i Stresbergom (Strasburg). Ako bi izgubili Manasas Džankšen, njihova najbliža železnička veza sa Zapadnom Virdžinijom (sa druge strane planina) bila bi ona koja ide od Ričmonda preko Gordonsvila do Stantona — 80 milja južnije; u tom

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 227—228, Njujork, 1937.

slučaju oni bi izgubili mogućnost da svoje rezerve, koje se nalaze neposredno iza fronta, brzo prebacuju sa zapada na istok, itd. prema potrebi, a ono što je u Zapadnoj Virdžiniji može biti otsečeno ili daleko odbačeno. U tome je značaj toga položaja — ne mogu reći da li on ima i nekog taktičkog značaja, jer se iz karata ne može izvesti nikakav zaključak. Uopšte, rat u Zapadnoj Virdžiniji će se u prvo vreme voditi oko železničkih čvorova.

Boj kod Big Betela nema nikakvog značaja. On je taktički užasno loše vođen. Izvršenje noćnog napada sa takvim dobrovoljcima i još sa razdvojenim kolonama moralo se na kraju krajeva završiti velikom pometnjom, u kojoj je jedna kolona otvarala vatru na drugu, i, najzad, bekstvom.

S druge strane, izgleda da se na Severu greši u dvema stvarima: 1) izgleda da se mase novoizvežbanih i potpuno mobilisanih korpusa ne dovlače već se ostavljaju da traće vreme na četiri do pet stotina milja daleko od bojišta, dok bi oni bili dragoceni na Potomaku i 2) da se hrabri stari Skot, izgleda, opet zanosi planovima za ogromno okruženje, koji mogu dovesti samo do ogromnog rasparčavanja trupa. Koliko to može da dovede do poraza, ne može se predvideti kad se imaju u vidu javašluk južnjaka i nepoznavanje njihovih junaka...

POUKE IZ GRAĐANSKOG RATA U AMERICI*)

Kad smo pre nekoliko nedelja skrenuli pažnju na proces čišćenja koji je postao neophodan u američkoj dobrovoljačkoj vojsci, nismo imali mogućnosti da u potpunosti izvučemo dragocene pouke koje ovaj rat neprekidno pruža dobrovoljcima s ove strane Atlantskog Okeana. Zato molimo da nam se dozvoli da se ponovo vratimo na to pitanje.

Način na koji se sada vodi rat u Americi, zaista nema primera. Dva skoro podjednaka neprijateljska tabora, jačine milion vojnika, već oko šest meseci stoje jedan prema drugom od Misurija do Zaliva Česapik i ne preduzimaju skoro nikakve odlučne akcije. U Misuriju te dve vojske nastupaju, otstupaju, *bore se* i ponovo naizmenično nastupaju i otstupaju bez ikakvog vidnog rezultata. Čak i sad, posle sedam meseci nastupnih i otstupnih operacija, koje su morale strahovito da opustoše zemlju, izgleda da su stvari isto tako daleko od bilo kakvog rešenja kao i ranije. Izgleda da će u Kentakiju, posle dugog perioda prividnog mirovanja, a stvarnog pripremanja, nastati isto takvo stanje stvari; u Zapadnoj Virdžiniji se odigravaju neprekidne manje borbe bez ikakvog vidnog rezultata, a na Potomaku, gde su koncentrisane najjače snage obeju strana, skoro na vidiku jedna

*) Štampano u *The Volunteer Journal for Lancashire and Cheshire* od 6 decembra 1861 godine.

prema drugoj, nijedna od njih ne teži da napada, dokazujući time da bi, pri datom stanju stvari, čak i pobeda bila potpuno bez koristi. I dokle god neke druge okolnosti, koje nemaju veze sa tim stanjem stvari, ne izazovu ozbiljniju promenu, taj besplodni sistem ratovanja može potrajati još čitave mesece.

A šta mi treba da mislimo o tome?

Amerikanci imaju skoro isključivo dobrovoljce i na jednoj i na drugoj strani. Malo jezgro ranije regularne vojske Sjedinjenih Država ili se raspalo ili je isuviše slabo da bi moglo da prihvati ogromnu masu neobučenih regruta koji su prikupljeni u toku rata. Čak nema ni dovoljno podoficira — nastavnika, da bi se od svih tih ljudi stvorili vojnici. Prema tome, obuka se mora izvoditi veoma sporo i, zaista, ne može se reći koliko ona može da traje, dok se odličan ljudski materijal, koji je prikupljen na obema obalama reke Potomaka, ne osposobi da krene u velikim masama i da ujedinjenim snagama dâ ili primi bitku.

Ali, čak i kad bi vojnici mogli da se obuče za srazmerno kratko vreme, opet ne bi bilo dovoljno oficira da njima rukovode. Ne govoreći o oficirima za čete — koji se u slučaju potrebe ne mogu uzimati iz redova civilnog stanovništva — nedostaju i oficiri za komandante bataljona, čak i kad bi svi poručnici i potporučnici regularne vojske bili postavljeni na te dužnosti. Zato se ne može izbeći veliki broj civilnih pukovnika, a niko ko poznaje naše sopstvene dobrovoljce neće smatrati da su Maklelan i Boregard suviše plašljivi zato što izbegavaju da otpočnu napadne operacije ili složene strategiske manevre koje bi po njihovom naređenju izvodili ti civili koji su za šest meseci postali pukovnici.

Pretpostavimo, ipak, da je ta teškoća uglavnom savladana, da su civilni pukovnici, zajedno sa svojom uniformom stekli znanje, iskustvo i takt koji su potrebni pri vršenju njihove dužnosti, bar ukoliko se tiče pešadije. Ali kako će biti sa konjicom? Obučavanje konjičkog puka zahteva više vremena i iskusnije oficire nastavnike nego obučavanje pešadiskog puka. Ako pretpostavimo da će svi ljudi doći u svoje jedinice sa dovoljnim poznavanjem veštine jahanja, tj. da se mogu držati na svojim konjima i upravljati njima, i da znaju kako se timare i hrane, i onda bi se jedva moglo skratiti potrebno vreme za obuku. Vojničko jahanje, moć vladanja konjem kojom ga primoravate da vrši sve pokrete koji su potrebni pri prestrojavanju konjice, sasvim je drukčija stvar od jahanja koje se obično praktikuje u građanstvu. Napoleonova konjica, koju je ser Vilijem Nepijer *(History of the Peninsular War)*[1]) smatrao skoro boljom od tadašnje engleske konjice, kao što je poznato, sastojala se

---

[1]) *Istorija Pirinejskog rata.* Vidi: Engels, *Izabrana vojna dela I,* »Vojno delo«, Beograd, 1953, str. 531. — Prim. red.

od najslabijih jahača koji su ikada zakoračili na sedlo[2]), a mnogi od naših najboljih, priznatih jahača, stupajući u dobrovoljačke konjičke jedinice smatrali su da moraju još mnogo da nauče. Zato ne treba da se čudimo što Amerikanci nemaju dosta konjice i što se ono malo što imaju sastoji iz nečeg sličnog kozacima ili indijanskim neregularcima — rendžerima, koji nisu sposobni za juriš u grupi.

U pogledu artiljerije stvar mora stajati još gore, a isto je i s inžinjeriskim trupama. Oba ova roda vojske pretstavljaju čisto tehničke vidove oružja i zahtevaju dugu i pažljivu obuku kako oficirskog, tako i podoficirskog kadra, pa, naravno, i veće znanje vojnika nego kod pešadije. Osim toga, artiljerija pretstavlja složeniji rod vojske čak i od konjice; za nju su potrebni topovi, zatim konji koji su obučeni za tu vrstu voženja i dve vrste obučenih vojnika — poslužioci i vozari. Pored toga, potreban je veliki broj kola za artiljerisku municiju i velike fabrike za njenu izradu, zatim livnice, radionice, itd., sve to snabdeveno komplikovanim mašinama. Federalisti, navodno, imaju svega 600 topova na frontu, ali možemo lako zamisliti kako će ih posluživati kad znamo da je sasvim nemoguće da se za šest meseci iz ničega stvori 100 kompletnih, dobro opremljenih i dobro izvežbanih baterija.

Ali, pretpostavimo i to da su sve te teškoće savladane i da se borbeni delovi obeju američkih neprijateljskih grupacija nalaze u povoljnim uslovima za svoje dejstvo. Da li bi one u tom slučaju mogle krenuti? Sigurno ne. Vojska se mora hraniti, a jedna velika vojska na takvoj, srazmerno slabo naseljenoj teritoriji, kao što su Virdžinija, Kentaki i Misuri, mora se hraniti poglavito iz magazina. Njeno snabdevanje municijom mora se dopunjavati; da bi se naoružanje održavalo u potpunom redu, za njom treba da idu puškari, sedlari, stolari i drugi majstori. A u Americi se potpuno jasno ispoljava nedostatak svih tih potreba; one se moraju organizovati gotovo iz ničega, a nemamo nikakvih podataka iz kojih bi se videlo da su intendantura i transport obe vojske čak i sada izišli iz svog prvobitnog stadijuma.

Amerika, kako Sever tako i Jug, Federalna i Konfederalna, da tako kažemo, nisu imale vojnė organizacije. Prema svom brojnom stanju, liniska vojska je bila potpuno nedovoljna za borbu protiv ozbiljnog neprijatelja, a milicija gotovo nije ni postojala. Raniji ratovi Unije (Saveza) nikad nisu stavljali u iskušenje vojnu snagu zemlje. Između 1812 i 1814 godine Engleska nije mogla da odvoji mnogo trupa, a Meksiko se branio većinom pomoću najobičnije

[2]) Zaista, u pogledu veštine jahanja i manevarske sposobnosti austriska i ruska konjica su bile znatno bolje od konjice Napoleona I. On je zbog toga težio da svoju konjicu na bojištu upotrebljava u dubokim kolonama, pri čemu je jurišala u kasu. On je, takođe zbog toga, široko upotrebljavao konjicu (naročito laku) za izvršenje strategiskih zadataka na vojištu. — Prim. red.

rulje.[3]) Činjenica je da Amerika, zahvaljujući svome geografskom položaju, nije imala neprijatelja koji bi je ma s koje strane mogli napasti, u najgorem slučaju, sa više od 30 ili 40 hiljada vojnika regularne vojske, a tolikim snagama njena ogromna teritorija ubrzo bi se pokazala kao strašnija prepreka nego ma koja vojska koju bi Amerika mogla da im suprotstavi; međutim, njena je vojska bila dovoljna da posluži kao jezgro za 100.000 dobrovoljaca i da ih obuči za odgovarajuće vreme. Ali, kad je za građanski rat bilo potrebno više od jednog miliona boraca, ceo sistem se srušio i sve se moralo početi ispočetka. Rezultati se vide. Dve ogromne, glomazne mase ljudi, strahujući jedna od druge i bojeći se pobede skoro isto toliko koliko i poraza, stoje jedna prema drugoj, pokušavajući da pomoću ogromnih izdataka stvore nešto što bi bilo nalik na organizaciju regularne vojske. Ma koliko bilo ogromno rasipanje novca, ono je neizbežno zbog potpunog nepostojanja onog organizaciskog temelja na kome bi se mogla izgraditi nova organizacija. Zar je moglo biti drukčije kad neznanje i nedostatak iskustva caruju u svakoj ustanovi? S druge strane, korist od tih izdataka u pogledu efikasnosti i organizacije sasvim je mala; ali zar bi i u tom pogledu moglo biti drukčije?

Britanski dobrovoljci mogu zahvaliti svojoj sudbini što su od samog početka našli mnogobrojnu, dobro disciplinovanu i iskusnu vojsku koja ih je uzela pod svoje okrilje. Uzimajući u obzir i predrasude koje su svojstvene svim profesijama, ta ih je vojska dobro primila i dobro se ponašala prema njima. Treba se nadati da ni dobrovoljci ni javnost nikada neće pomisliti da će nova vojska ikada istisnuti staru bilo u kojoj meri. Ako ima takvih ljudi, onda će im

---

[3]) Radi se o *Anglo-američkom ratu 1812—1814* i o *Ratu SAD sa Meksikom 1846—1848 godine.*

Rat 1812—1814 godine između Engleske i SAD bio je izazvan pokušajem vladajućih klasa Engleske da prekinu ekonomske i političke veze SAD sa Napoleonovom Francuskom i da potčine SAD svome uticaju. U borbi protiv Engleske američke oružane snage i mlada flota koristile su podršku narodnih masa koje su u engleskim dejstvima videle opasnost od uspostavljanja kolonijalne zavisnosti SAD od Engleske. Međutim, u toku rata američki plantatori-robovlasnici i krupna buržoazija ispoljili su težnju za teritorijalnom ekspanzijom. Englezi su 1812 godine izvodili uspešnija dejstva od Amerikanaca, ali su Amerikanci 1813 očistili državu Mičigen (graniči se sa Kanadom) od engleskih trupa i potukli englesku flotilu na jezeru Iri (Erie). 1814 godine Engleska je pribegla blokadi čitave atlantske obale SAD i preduzela iskrcavanja, tako da su engleske trupe u avgustu iste godine zauzele Vašington. Međutim, zbog iscrpljenosti u ratu s Napoleonom, Englezi su bili prinuđeni da zatraže mir, koji je zaključen u decembru 1814, po kome je priznata neprikosnovenost granica koje su postojale pre rata.

Rat sa Meksikom su izazvale SAD aneksijom Teksasa koji je pripadao Meksika i osvajačkim pretenzijama američkih plantatora-robovlasnika i krupne buržoazije prema drugim oblastima Meksika. Zahvaljujući ekonomskoj zaostalosti i vojničkoj slabosti Meksika, kao i razdoru unutar vladajuće klike njegovih zemljoposednika, činovnika i višeg sveštenstva, SAD su osvojile skoro polovinu meksikanske teritorije, računajući tu čitav Teksas, Severnu Kaliforniju, Novi Meksiko i druge zemlje. Time je bila ispoljena kolonijalna ekspanzija SAD. — Prim. red.

samo letimičan pogled na stanje obe američke dobrovoljačke vojske biti dovoljan da uvide svoje sopstveno neznanje i glupost. Nikakva novoformirana vojska od građanskih lica ne može biti uspešno upotrebljiva ako nije obučena i potpomognuta ogromnim intelektualnim i materijalnim izvorima koji stoje na raspolaganju srazmerno jakoj regularnoj vojsci, a poglavito onom organizovanošću koja sačinjava osnovnu snagu regularne vojske.

Zamislite da Engleskoj preti invazija i uporedite ono što bi se tada desilo s onim što se moralo desiti u Americi. U Engleskoj bi ministarstvo rata pomoću malog broja činovnika, koji se mogu lako naći među obučenim vojnim licima, pristupilo izvršenju celog onog naknadnog posla koji bi bio potreban za vojsku od 300.000 dobrovoljaca. Dovoljno bi bilo da se uzmu rezervni oficiri i, recimo, tri ili četiri bataljona dobrovoljaca, svaki pod njihovim specijalnim nadzorom, a s malo truda mogao bi se svakom bataljonu dodeliti po jedan aktivan oficir kao ađutant i jedan kao komandant. Naravno, konjica se ne bi mogla improvizovati, ali odlučna reorganizacija dobrovoljačke artiljerije — s oficirima i vozarima iz kraljevske artiljerije — pomogla bi da se popune mnoge poljske baterije. Civilni inžinjeri u zemlji samo čekaju zgodnu priliku da se upoznaju sa vojnom stranom svoje profesije, što bi ih odmah pretvorilo u prvoklasne inžinjeriske oficire. Pošto su intendantura i transportna služba organizovane, one bi ubrzo mogle da zadovolje potrebe 400.000 ljudi isto onako lako kao i potrebe 100.000. Ništa ne bi bilo dezorganizovano, niti poremećeno; dobrovoljci bi svuda nailazili na pomoć i podršku, tako da nigde ne bi morali da lutaju; i — izuzimajući neke od onih grešaka koje Engleska ne može izbeći kad prvi put stupi u rat — ne vidimo razloga zašto sve to ne bi sasvim glatko funkcionisalo posle šest nedelja.

Sada pogledajte Ameriku i recite koliko je regularna vojska značajna za stvaranje dobrovoljačke vojske.

F. E.

AMERIČKI UNUTRAŠNJI SUKOBI*)

Pretsednik Linkoln nikad se ne usuđuje da krene korak napred pre no što mu razvoj prilika i opšte javno mnenje ne spreče dalje oklevanje. Ali kad se »old Abe« (stari Abraham) jednom ubedi da je dospeo na takvu prekretnicu, on tada podjednako iznenađuje prijatelja i neprijatelja iznenadnom operacijom koju sprovodi u najvećoj mogućoj tišini. Tako je nedavno, na najnepretencio̧zniji način, izvršio potez koji bi ga pre pola godine, verovatno, stajao pretsed-

*) Marx and Engels, *The Civil War in the United States*, Marxist Library, Works of Marxism-Leninism, Volume XXX, New York, International publishers, 1937, str. 155—160 (*American Affairs*). Prvi put objavljeno u *Die Presse* od 3 marta 1862 godine.

ništva, i koji bi čak pre svega nekoliko meseci izazvao čitavu buru diskusije. Ovde mislimo na *uklanjanje Maklelana* sa položaja vrhovnog komandanta celokupne vojske Unije. Linkoln je, pre svega, smenio ministra rata Kamerona[1]) i na njegovo mesto postavio energičnog i nemilosrdnog pravnika, Edvina Stantona. Zatim je Stanton izdao dnevnu zapovest generalima Bjuelu, Haleku, Batleru, Šermanu i ostalim komandantima područja i vođama ekspedicija, kojom su obavešteni da će ubuduće sva naređenja, javna i tajna, primati neposredno od ministarstva rata i da su, s druge strane, dužni da opšte neposredno sa ministarstvom rata. Najzad, Linkoln je izdao neka naređenja na kojima se potpisao kao »vrhovni komandant vojske i mornarice«, koje mu svojstvo po ustavu i pripada. Na ovaj »tih« način je »mladi Napoleon« bio lišen vrhovne komande koju je dotada imao nad celokupnom vojskom i ograničen na komandovanje Potomačkom armijom[2]), iako je i dalje zadržao *titulu* »vrhovnog komandanta«. Uspesi u Kentakiju, Tenesiju i na atlantskoj obali stvorili su povoljne uslove da pretsednik Linkoln svečano preuzme vrhovnu komandu.

Položaj vrhovnog komandanta, koji je dosada zauzimao Maklelan, nasledile su Sjedinjene Države od Engleske i odgovara otprilike dostojanstvu velikog konetabla u staroj francuskoj vojsci. Čak je i Engleska za vreme Krimskog rata otkrila necelishodnost ove staromodne ustanove. Na osnovu toga je postignut kompromis po kome su atributi dotadašnjeg vrhovnog komandanta preneti na ministra rata.

Još nema potrebnog materijala za ocenu Maklelanove fabijevske[3]) taktike na Potomaku. Međutim, nesumnjivo je da se njegov uticaj odrazio kao kočnica na opšte vođenje rata. O Maklelanu se može reći ono što Makoli kaže o Eseksu: »Vojne greške Eseksa poticale su uglavnom od njegovog političkog oklevanja. On je bio pošteno, ali ne i vatreno odan stvari Parlamenta, te se nije mnogo plašio velikog poraza kao ni velike pobede«. Maklelan i većina oficira redovne vojske, koji su se vaspitavali u Vest Pointu (West Point), više ili manje su povezani sa svojim starim drugovima u neprijateljskom taboru vezama *esprit de corps* (zajedničkog duha). Oni su nadahnuti sličnom ljubomorom prema *parvenus* (skorojevi-

[1]) Linkoln je 11 januara 1862 godine uklonio Kamerona sa položaja ministra rata i postavio ga za poslanika u Rusiji. — Prim. red.

[2]) Linkoln je u martu 1862 godine izdao »Opštu ratnu naredbu br. 3« kojom je naređeno Maklelanu da »do daljeg naređenja« zauzme »položaj na čelu Potomačke armije« i da se »razreši komandne funkcije u ostalim vojnim ustanovama«. — Prim. red.

[3]) *Fabijevci* su englesko socijalističko udruženje (osnovano 1884 godine u Londonu), koje je težilo da izvrši preobražaj postojećeg društva u socijalističko postepenim ograničavanjem privatne svojine i prenošenjem zemlje i proizvodnje u državnu svojinu. Nazvano je po rimskom vojskovođi Fabiju Maksimu Konktatoru (Oklevalu), koji je oklevao da se upusti u direktnu borbu sa Hanibalom. — Prim. red.

ćima) iz redova »civilnih vojnika«. Po njihovom shvatanju rat se mora voditi strogo stručno sa stalnim ciljem obnavljanja Unije na *starim* osnovama, usled čega se mora prvenstveno čuvati revolucionarnih stremljenja u principijelnim pitanjima. Divna koncepcija rata koji je u suštini rat principa. Prvi generali engleskog Parlamenta zapali su u istu grešku. »Ali«, kaže Kromvel, »kako se sve izmenilo kad su došli u rukovodstvo ljudi koji su ispovedali *a principle of godliness and religion!*« (princip pobožnosti i religije!).

Vashington Star, specijalni Maklelanov organ, u jednom od svojih poslednjih brojeva izjavljuje: »Cilj svih vojnih kombinacija generala Maklelana jeste da obnovi Uniju *potpuno* i tačno onakvu kakva je bila pre izbijanja ustanka«. Nije, stoga, nikakvo čudo što je armija na reci Potomak, pred očima vrhovnog komandanta, obučavana da hvata robove! Maklelan je tu nedavno posebnom naredbom isterao iz logora porodicu muzičara Hačinsona zato što je pevala antirobovske pesme.

Osim ovakvih »antitendencioznih« demonstracija Maklelan je svojim spasonosnim štitom štitio izdajnike u redovima unionističke vojske. Tako je, naprimer, postavio Mejnarda na viši položaj, iako je Mejnard, kako su novine, na osnovu ankete *comité* (odbora) Pretstavničkog doma, dokazale da je bio secesionistički agent. Počev sa generalom Petersonom, čija je izdaja odlučila poraz na Manasasu, pa do generala Stouna, koji je *doveo* do poraza na Bols Blafu u neposrednom sporazumu sa neprijateljem, Maklelan je znao kako da sačuva svakog vojnog izdajnika od prekog suda, a u većini slučajeva čak i od otpuštanja iz vojske. Anketni *odbor* Kongresa u ovom pogledu otkrio je neverovatne činjenice. Linkoln se odlučio da energičnim merama dokaže da je njegovim preuzimanjem vrhovne komande odzvonilo izdajnicima pod epoletama i da je nastupila *prekretnica* u ratnoj politici. Po njegovom naređenju, general Stoun je noću 10 februara u 2 časa, kad se nalazio u svom krevetu, lišen slobode i prevezen u tvrđavu Lafajet. Nekoliko časova posle toga pojavila se pod Stantonovim potpisom naredba za njegovo lišenje slobode, u kojoj se optužuje za veleizdaju i izvodi pred preki sud. Lišenje slobode i izvođenje Stouna pred sud izvršeno je bez prethodnog obaveštavanja generala Maklelana.

Dokle god je sam stajao neaktivan i kitio se nezasluženim lavorikama, Maklelan je očigledno bio odlučio da ne dozvoli nijednom drugom generalu da ga preduhitri. General Halek i Poup bili su rešili da preduzmu zajednički pokret da bi generala Prajsa, koji je već jednom intervencijom Vašingtona bio spasen od Frimonta, prisilili na odlučnu bitku. Maklelan im je telegramom zabranio da izvrše udar. Sličnim telegramom »naređeno je« generalu Haleku »da odustane« od zauzimanja fora Kolumbusa, u vreme kada se on nalazio pola pod vodom. Maklelan je izričito zabranio komandantima na Zapadu da opšte jedan s drugim. Svaki od njih je morao najpre

da se lično obrati Vašingtonu kad god se nameravalo da se izvrši zajednički pokret. Pretsednik Linkoln im je sada opet vratio potrebnu slobodu akcije.

Od kakve je koristi opšta Maklelanova vojna politika bila za secesioniste najbolje se vidi iz slavopojki kojima ga stalno obasipa *New York Herald*. On je junak baš po *Herald*-ovom ukusu. Poznati Benet, vlasnik i glavni urednik *Herald*-a, ranije je »gospodario« Pirsovom i Bjukenenovom vladom pomoću svojih »specijalnih pretstavnika«, inače dopisnika u Vašingtonu. On je pod Linkolnovom vladom nastojao da posrednim putem obezbedi istu vlast na taj način što je Maklelanovu naklonost stekao njegov »specijalni pretstavnik« dr Džouz, južnjak i brat jednog oficira koji se kao dezerter priključio Konfederaciji. Mora da su ovom Džouzu pod Maklelanovim pokroviteljstvom date velike slobode u vreme kada je Kameron bio na čelu ministarstva rata. On je očigledno očekivao da će mu Stanton obezbediti iste povlastice, pa se 8 februara lično pretstavio u ministarstvu rata, gde su ministar rata, njegov šef kabineta i neki članovi Kongresa upravo držali savetovanje u pogledu ratnih mera koje treba preduzeti. Pokazana su mu vrata. Razbesneo se i najzad se povukao preteći da će *Herald* osuti paljbu na tadašnje ministarstvo rata u slučaju ako mu ono uskrati »specijalnu privilegiju« dobijanja obaveštenja, naročito o namerama kabineta, i uvida u telegrame, javna saopštenja i ratne vesti. Idućeg jutra, 9 februara, dr Džouz je okupio ceo Maklelanov štab na doručku na kome se servirao šampanjac. Međutim, sreća ga je vrlo brzo ostavila. Jedan podoficir je ušao sa šest ljudi, zgrabio moćnog Džouza i odveo ga u for Makhenri, gde se — kako se to izričito kaže u *naređenju* ministra rata — ima čuvati pod strogom stražom *kao špijun*.

RAT U AMERICI*)

Od pisca »Eseji upućeni dobrovoljcima«

Stvarne operacije u ovom ratu počinju od nastupanja unionističkih snaga u Kentaki. To nastupanje nije bilo počelo pre konačnog ponovnog zauzimanja Misurija i Zapadne Virdžinije. Secesionističke trupe[1]) držale su tri jaka položaja — utvrđena logora — u državi Kentaki, i to: Kolumbus na Misisipiju, na svom levom krilu; Bouling Grin, u centru, i Mil Spring, na reci Kamberlandu, na desnom krilu. Prema tome, njihov front se protezao punih 250 milja u pra-

*) Štampano u *The Volunteer Journal for Lancashire and Cheshire* od 14 marta 1862 godine pod šifrom »By the Autor of »Essays addressed to Volunteers««.

[1]) Ovaj članak u nešto drukčijoj redakciji štampan je u *Die Presse*, 26 marta 1862 godine kao deo članka *The American civil War (I)*. Vidi sledeći članak. — Prim. red.

voj liniji, dok je drumom svakako iznosio 300 milja od istoka prema zapadu. Tolika širina fronta isključivala je svaku mogućnost međusobne podrške ovih jedinica, a federalnim (unionističkim) trupama pružala je priliku da ih počesno napadaju nadmoćnijim snagama. To za njih nije pretstavljalo neku veliku opasnost, jer nijedan od tri secesionistička korpusa nije bio dovoljno jak da napreduje dalje od reke Ohaja. Čak ni onda kada ne bi nailazio na otpor protivnika. Velika slabost secesionističkog položaja ogledala se u njihovom pokušaju da sve posednu, što je dovelo do rasipanja trupa. Kentaki bi se mogao mnogo efikasnije zaštititi da je kao bojište za odlučnu akciju bio pripremljen jak centralni logor koji bi držala glavnina njihovih snaga, jer bi on morao ili privući glavninu federalnih trupa ili bi je doveo u nezgodan položaj ako bi pokušala da ga obiđe, ne obraćajući pažnju na ovu jaku koncentraciju trupa. Pod datim okolnostima, federalisti su odlučili da napadnu jedan za drugim ova tri logora i da iz njih izvuku svoga neprijatelja da bi ga prisilili na borbu na otvorenom polju. Ovaj plan, koji je bio u potpunom skladu sa načelima ratne veštine, izvršen je sa energijom i brzinom koja zaslužuje svaku pohvalu, kao i potpun uspeh koji je postignut. Polovinom februara, federalne trupe, jačine oko 15.000 ljudi, krenule su na Mil Spring, koji je držala snaga od oko 10.000 konfederalista. Federalne trupe su tako manevrovale da navedu svoga protivnika da poveruje da se u blizini nalaze samo slabe snage, a komandant konfederalista Colikofer odmah je zgrabio bačenu mu udicu. On je izišao iz svojih utvrđenih položaja, napao prve federalne trupe na koje je naišao, ali se ubrzo uverio da ima posla sa brojno nadmoćnijim snagama, koje su po disciplini i moralu bile bar jednake njegovim. On je poginuo, a njegove trupe bile su potpuno potučene isto onako kao federalisti na Bul Ranu. Ali ovoga puta pobeda je iskorišćena sasvim drukčije. Poražena armija gonjena je u stopu sve dok nije, kao razbijena, demoralisana, bez svoje poljske artiljerije i komore, stigla u svoj logor u Mil Springu. Logor je bio izgrađen na severnoj obali reke Kamberlanda, tako da su trupe u slučaju novog poraza mogle otstupiti samo pomoću nekoliko brodova i čamaca preko reke. Vidi se da su skoro svi ovi secesionistički logori bili postavljeni na neprijateljskoj strani reke. Takav položaj logora potpuno je pravilan i pruža najveću korist — kada postoji most. U takvom slučaju logor služi kao mostobran i daje mogućnost svojim braniocima da svoje snage po volji bacaju sa jedne na drugu stranu reke, a samim tim i da potpuno vladaju obema obalama. Ali učiniti to isto ako ne bi bilo mosta na reci, značilo bi postaviti svoje trupe na položaj sa koga se u slučaju neuspele borbe ne bi imale kuda povlačiti, tako da bi se zbog toga morale predati ili biti masakrirane i podavljene, na isti način kako se to odigralo sa federalnim trupama, koje su izdajom generala Stouna poslate preko reke Potomak kod Bol Blafa. Prema tome, čim su poraženi secesionisti stigli u svoj logor u Mil Springu, odmah im je bilo jasno da će se morati vrlo brzo predati, ukoliko ne budu u

stanju da odbiju napad na svoje rovove. Posle iskustva stečenog toga jutra, oni su potpuno izgubili pouzdanje u svoju otpornu snagu; a kada su idućeg jutra prešli u napad na utvrđeni logor, federalisti su otkrili da je neprijatelj iskoristio noć za prebacivanje preko reke, napuštajući logor, prtljag, artiljeriju i skladišta. Na taj način, krajnje desno krilo fronta konfederalista bilo je potisnuto natrag u Tenesi, a Unija je ponovo osvojila istočni Kentaki, u kome je stanovništvo uglavnom unionističko.

Otprilike u isto vreme — u drugoj polovini januara — počele su pripreme za isterivanje secesionista iz Kolumbusa i Bouling Grina. Bila je pripremljena jaka flota od brodova sa merzerima i od oklopnih topovnjača, koja je, prema glasinama koje su svuda širene, imala da prati marš jedne jake armije niz reku Misisipi od Kejra do Memfisa i Nju Orlienza. Prema Kolumbusu su vršena izviđanja na smešno upadljiv način. Povlačenje ovih jakih snaga, koje nisu postigle nikakav uspeh, čak je izgledalo kao ozbiljan neuspeh unionističkih trupa. Međutim, izgleda da su sve te demonstracije na Misisipiju bile proste varke. Kada je sve bilo spremno, topovnjače su mirno prebačene u Ohajo, a odatle na reku Tenesi, kojom su otplovile uzvodno do fora Henrija. Ovo mesto, zajedno sa forom Donelsonom na reci Kamberlandu, činilo je drugu odbranbenu liniju secesionista u Tenesiju. Položaj je bio dobro izabran, jer bi reka Kamberland, u slučaju otstupanja iza nje, štitila njihov front, a reka Tenesi njihov levi bok, dok bi uski pojas kopna između ove dve reke bio dovoljno zaštićen sa pomenuta dva logora. Međutim, federalne trupe svojom brzom akcijom uspele su da prodru kroz drugu odbranbenu liniju čak i pre no što su levo krilo i centar prve linije bili i napadnuti.

Prve nedelje februara federalne topovnjače pojavile su se pred forom Henrijem i bombardovale ga sa takvim uspehom da se odmah predao. Posada je umakla u for Donelson, jer kopnena snaga ekspedicije nije bila dovoljno jaka da opkoli ovo mesto. Posle toga, topovnjače su opet otplovile niz reku Tenesi, a zatim uz Ohajo i Kamberland prema foru Donelsonu. Samo jedna topovnjača je smelo otplovila uz reku Tenesi, posred same države Tenesi, obilazeći državu Misisipi i probijajući se sve do Florensa u severnom delu Alabame, gde joj je niz baruština i plićaka (tzv. školja) onemogućio dalju plovidbu. Sama činjenica da je jedna jedina topovnjača izvršila ovaj dugi put od najmanje 150 milja i da se vratila a da nijedanput na nju nije bio izvršen napad pokazuje da bar duž ove reke postoji jako raspoloženje stanovništva za Uniju, koje će nesumnjivo biti veoma snažno ako bi federalisti prodrli tako daleko.

Ekspedicija rečne flotile rekom Kamberlandom sada je uskladila svoje pokrete sa pokretima kopnenih snaga pod generalima Halekom i Grantom. Secesionisti u Bouling Grinu bili su obmanuti u pogledu kretanja federalističkih snaga, te su mirno i sa puno pouz-

danja ostali u svome logoru, dok je 40.000 federalista, nedelju dana posle pada fora Henrija, sa kopnene strane opkolilo for Donelson, koji je sa reke ugrožavala moćna flota topovnjača. Isto kao Mil Spring i for Henri, utvrđeni logor for Donelson bio je izgrađen tako da mu je reka bila pozadi i bez mosta za povlačenje. To je bila najjača tvrđava koju su federalne trupe dotada napadale. Ne samo da su utvrđenja bila izgrađena mnogo brižljivije, već je u logoru, osim toga, bilo dovoljno prostora za smeštaj 20.000 ljudi koji su ga držali.

Prvog dana napada topovnjače su ućutkale vatru baterija okrenutih prema reci i bombardovale unutrašnjost utvrđenja, dok su kopnene snage prodrle u neprijateljske pretstražne položaje i prinudile glavninu da potraži zaštitu u neposrednoj blizini svojih tvrđavskih topova. Izgleda da su topovnjače drugog dana malo što preduzimale, jer su prethodnog dana pretrpele jake gubitke, ali su kopnene snage bile prisiljene da vode duge, a katkad i oštre borbe sa kolonama posade, koje su pokušavale da se probiju kroz njihovo desno krilo, kako bi obezbedile otstupnicu prema Našvilu. Ali, blagodareći snažnom napadu desnog krila federalista na secesionističko levo krilo i jakim pojačanjima koja su upućena federalističkom levom krilu, pobeda je odlučena u korist napadača. Nekoliko spoljnih utvrđenja zauzeto je na juriš, a posada, koja je bila okružena u njenoj unutrašnjoj odbranbenoj liniji, bez ikakvih izgleda na mogućnost otstupanja, i, očigledno, nesposobna da izdrži napad idućeg jutra, bezuslovno se predala sledećeg dana.

Govori se da je general Flojd sa oko 5.000 ljudi pobegao drugog dana uveče. Nije sasvim jasno kako je to bilo moguće; broj ljudi je bio suviše veliki da bi se brodovima mogao prokrijumčariti u toku noći; pa ipak, moglo je doći do sukcesivnog prebacivanja preko reke i bekstva duž njene desne obale. Čitava artiljerija, prtljag i skladišta, zajedno sa 13.000 zarobljenika, pali su u ruke unionista. Idućeg dana zarobljeno je još 1.000 vojnika, a kad se federalistička prethodnica pojavila u Klarkzvilu, gradu koji se nalazi nešto uzvodno, i on se predao sa velikim količinama hrane i opreme koje su bile prikupljene za secesionističke trupe.

Da li je i Našvil pao, sasvim je neizvesno i teško u to možemo poverovati. Međutim, ovi uspesi federalista, koji su postignuti u kratkom roku od tri nedelje, dovoljni su da se sa njima potpuno zadovolje. Sada secesionisti mogu i dalje držati Kolumbus, svoje jedino uporište u Kentakiju, ali samo sa veoma velikim rizikom. Ako izgube odlučnu bitku u Tenesiju, onda posada Kolumbusa ne može izbeći predaju, ukoliko federalisti ne bi učinili krupne greške. A što su konfederalisti sada primorani da prime odlučnu bitku u Tenesiju, to pretstavlja jedan od velikih rezultata federalističkih pobeda. Navodno, oni su nedavno izvršili koncentraciju 65.000 ljudi u Našvilu i njegovoj okolini. Možda su uspeli da prikupe i još veće snage. Međutim, kombinovane trupe Haleka, Granta, Bjuela i To-

masa, sa rezervama koje užurbano pristižu iz logora za obuku u Kentakiju, Ohaju, Indijani i Ilinoju, omogućiće federalistima da postignu brojnu nadmoćnost, a, s obzirom na *moral* koji se usled nedavnih uspeha nužno podigao iznad morala njihovog protivnika, ne vidimo nikakav razlog zbog koga bi strahovali za ishod, utoliko pre što se među stanovništvom nalazi jaka unionistička partija koja će ih obaveštavati o kretanju neprijatelja.

GRAĐANSKI RAT U AMERICI*)

I

Ma sa koga gledišta ga posmatrali, Američki građanski rat pruža prizor bez primera u analima istorije. Ogromno prostranstvo sporne teritorije, široko razvučen front operaciskih pravaca, velika brojna jačina neprijateljskih vojski, čije je stvaranje izvršeno skoro bez ikakvog oslonca na ranije organizovanu bazu; basnoslovni troškovi za izdržavanje ovih vojski, način njihovog komandovanja i opšta taktička i strategiska načela po kojima se ovaj rat vodi — sve to pretstavlja nešto sasvim novo u očima evropskog posmatrača.

Secesionistička zavera, koju je organizovala, podupirala i štitila Bjukenenova vlada mnogo pre njenog izbijanja, pružila je Jugu preimućstvo pomoću koga je on jedino i mogao da se nada da će ostvariti svoje ciljeve. Ugrožen od strane svoga robovskog stanovništva[1]) i jakog unionističkog elementa među samim belcima, sa dve trećine manjim brojem slobodnih ljudi nego na Severu, ali agresivniji zahvaljujući mnoštvu pustolova dokoličara na svojoj teritoriji, Jug je mogao računati na uspeh samo u slučaju brze, smele, skoro drske ofanzive. Ako bi južnjaci uspeli da zauzmu Sent Luis, Sinsinati, Vašington, Baltimor i, možda, Filadelfiju, oni bi mogli računati na paniku, za koje bi vreme diplomatijom i mitom mogli izdejstvovati priznanje nezavisnosti svih robovlasničkih država. Ako bi ovaj prvi napad propao bar na odlučujućim tačkama, onda bi njihov položaj postajao iz dana u dan gori, dok bi snage Severa rasle. Ovo su pravilno shvatili ljudi koji su zaista u bonapartističkom duhu

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 164—171, Njujork, 1937. Prvi put štampano u *Die Presse*, br. 84 od 26 marta 1862 godine.

[1]) Ukupan broj stanovništva 1860 godine u državama: Alabama, Džordžija, Luizijana, Misisipi, Florida, Južna Karolina i Teksas iznosio je 4,969.141, od kojih 2,312.350 ili 46,5% robova. U dve od ovih država, u Južnoj Karolini i Misisipiju, broj robova bio je veći od ukupnog broja belog i slobodnog crnačkog stanovništva. Ukupno stanovništvo Virdžinije, Tenesija, Severne Karoline i Arkanzasa iznosilo je 1860 godine 4,134.191, od kojih 1,208.758 ili 29,2% robova. — Prim. red.

organizovali secesionističku zaveru. Oni su otpočeli neprijateljstva na odgovarajući način. Bande njihovih pustolova pohrlile su u Misuri i Tenesi, dok su njihove organizovanije trupe istovremeno napale Istočnu Virdžiniju i pripremile *coup de main* (prepad) na Vašington. *S vojne tačke gledišta* neuspeh ovog udara značio bi za južnjake gubitak rata.

Sever je stupio u rat sa oklevanjem, mlitavo, kao što se moglo i očekivati s obzirom na njegov viši industriski i trgovački razvoj. Društvena mašinerija je ovde bila mnogo složenija nego na Jugu, tako da je trebalo mnogo više vremena da se pokrene u ovom neobičnom pravcu. Regrutovanje dobrovoljaca na 3 meseca bila je velika, iako možda neizbežna greška. Politika Severa sastojala se u tome da u početku ostane u defanzivi na svim odlučujućim tačkama, da organizuje svoje snage i izvežba ih u manjim dejstvima, ne rizikujući da se upusti u odlučujuće bitke, s tim da bi potom — čim se organizacija ojača u dovoljnoj meri i vojska manje-više očisti od izdajničkih elemenata — konačno prešao u energičnu i nezadrživu ofanzivu i, pre svega, povratio Kentaki, Tenesi, Virdžiniju i Severnu Karolinu. Pretvaranje građana u vojnike moralo je iziskivati više vremena na Severu nego na Jugu. Ali kada se to jedanput izvrši, moglo bi se računati da su ljudi sa Severa individualno nadmoćniji.

Uglavnom, ne uzimajući u obzir greške koje su nastale više iz političkih nego iz vojnih razloga, Sever je postupio po ovim načelima. Gerilsko vođenje rata u Misuriju i Zapadnoj Virdžiniji, štiteći unionističko stanovništvo, privikavalo je trupe na ratnu službu i vatru, ne izlažući ih odlučnim porazima. Velika sramota koja ih je zadesila na Bul Ranu[2]) u izvesnoj meri došla je kao posledica ranijih grešaka regrutovanja dobrovoljaca na tri meseca. Bilo je besmisleno dozvoliti da neobučeni regruti u prvim redovima napadaju na jak položaj koji se nalazio na teškom terenu i u rukama neprijatelja čije su snage bile nešto malo slabije od njih. Panika koja je obuzela unionističku armiju u odlučnom momentu, čiji uzroci još nisu objašnjeni, nije mogla iznenaditi nikoga koji je makar i u izvesnoj meri poznavao istoriju narodnih ratova. Slične stvari su se često dešavale francuskim trupama u vremenu od 1792—1795 godine, ali ih to nije sprečilo da dobiju bitke kod Žemapa i Flerisa, Montenota, Kastiljona i Rivolija.[3]) Glupi vicevi evropske štampe na

---

[2]) Na reci *Bul Ran* u rejonu Manasasa (30 km od Vašingtona) odigrao se 21 jula 1861 jedan od prvih ozbiljnijih sukoba u Američkom građanskom ratu. U tom sukobu je 20.000 južnjaka, pod Boregardovom komandom, potuklo 30.000 severnjaka, pod komandom Mak Douela, i nateralo ih u bekstvo, zarobivši 28 njihovih oruđa.

U vojnom pogledu, u ovom boju su se ispoljili ozbiljni nedostaci u organizaciji i taktici obe vojske, naročito kod severnjaka. — Prim. red.

[3]) Kod Žemapa (u Belgiji) je francuska revolucionarna vojska pod Dimurjeovom komandom 6 novembra 1792 godine potukla austriske trupe generala Klerfea. U ovoj bici se ispoljila ne samo moralna nego i taktička

račun panike na Bul Ranu imaju samo jedno izvinjenje — ranije hvalisanje jednog dela štampe Severne Amerike.

Šestomesečno zatišje, koje je došlo iza poraza kod Manasasa[4]), Sever je iskoristio bolje od Juga. Ne samo što je popunjavanje vojske Severa izvršeno u većoj meri od popunjavanja vojske na Jugu, nego su i njeni oficiri bolje instruirani, a disciplina i obuka severnih trupa nije naišla na takve smetnje kao na Jugu. Izdajnici i nesposobni uljezi sve su više i više uklanjani tako da vreme panike na Bul Ranu već pripada prošlosti. Vojska ni jedne ni druge strane, naravno, ne može se meriti merilom velikih evropskih vojski, pa čak ni merilom ranije regularne vojske Sjedinjenih Država. Napoleon je u svoje vreme mogao da obuči bataljone mladih regruta u dopunskim jedinicama u toku prvog meseca, da ih uputi na marš u toku drugog, i da ih povede protiv neprijatelja u toku trećeg meseca; međutim, svaki takav bataljon je u to vreme dobijao dovoljan broj iskusnih oficira i podoficira, a svaka četa izvestan broj starih vojnika, a na dan bitke mladi regruti su sjedinjavani u brigade zajedno sa starim borcima (veteranima) i, takoreći, bili su uokvireni njima. Svi ovi uslovi nedostajali su u Americi. Da nije bilo znatnog vojnog iskustva, koje je uneto u Ameriku kao posledica evropskih revolucionarnih nemira 1848—1849, za organizaciju unionističke vojske bilo bi potrebno još znatno duže vreme.[5]) Veoma mali broj poginulih i ra-

---

nadmoćnost francuske vojske koja je poluinstinktivno suprotstavila austriskoj taktici razvučenih frontova (tzv. kordonskoj taktici) svoju taktiku udara koncentrisanim krupnim snagama. Pobeda kod Žemapa dovela je do privremenog zauzimanja Belgije od strane francuske vojske, ali je uskoro bila izgubljena zbog sledećih vojnih neuspeha, kao i izdaje Dimurjea i drugih izdajničkih elemenata. (Vidi I knjigu ovih dela, str. 551 — *Žemap*).

Položaj na frontovima se izmenio u korist Francuske tek ujesen 1793, a u proleće — leto sledeće godine izvojevane su odlučujuće pobede nad neprijateljima Republike. Jedna od najznačajnijih bila je pobeda kod *Flerisa* (blizu grada Šarleroa). Tu je revolucionarna vojska, pod Žurdanovom komandom, 26 juna 1794 savladala snage antifrancuske koalicije pod komandom princa Koburškog, a samim tim nanela težak udar kontrarevolucionarnom bloku evropskih država (Engleske, Austrije, Pruske i dr.). Time su osigurane i severne granice Francuske Republike, a revolucionarna vojska je otvorila sebi put u dubinu austriske Nizozemske i u Holandiju. U bici kod Flerisa naročito su se ispoljili tektička nadmoćnost i visok moral nove revolucionarne vojske. Francuzi su primenili i neke taktičko-tehničke novine: usavršeniju artiljeriju, vezane balone za izviđanje i osmatranje iz vazduha. (Vidi I knjigu ovih dela, str. 493 — *Fleris*).

O bojevima kod *Montenote, Kastiljone* i *Rivolija* vidi primedbe pod 1) i 2) u članku »Austrija se čvrsto drži u Italiji«, str. 229 ove knjige. — Prim. red.

[4]) Takođe na reci Bul Ran. — Prim. red.

[5]) U organizaciji oružanih snaga severnih država i u vojnim dejstvima protiv vojske južnjaka — robovlasnika igrali su vidnu ulogu revolucionarni elementi iz evropskih zemalja, koji su učestvovali u Revoluciji 1848—1849, a koji su posle poraza bili prinuđeni da se presele u Ameriku. Neki od tih emigranata zauzimali su oficirske i komandne položaje u severnjačkoj vojsci (naprimer, prijatelj i ratni drug Marksa i Engelsa I. Vandemajer, učesnik u Badenskom ustanku 1849, bio je pukovnik, a A. Vilih

njenih u odnosu na ukupan broj angažovanih trupa (obično jedan od 20) dokazuje da se u većini sukoba, pa čak i u najnovijim sukobima u Kentakiju i Tenesiju, uglavnom primenjivalo vatreno oružje na prilično velikim otstojanjima i da su slučajni juriši na bajonet ili brzo prekidani pred neprijateljskom vatrom ili se neprijatelj davao u bekstvo pre nego bi došlo do borbe prsa u prsa. Međutim, sa nastupanjem Bjuela i Haleka u Kentaki i Tenesi otpočele su nove operacije pod povoljnijim uslovima.

Posle ponovnog osvajanja Misurija i Zapadne Virdžinije, Unija je otpočela operacije nastupanjem u Kentaki.[6]) Ovde su secesionisti držali tri jaka položaja — utvrđena logora: Kolumbus na Misisipiju, na levom krilu, Bouling Grin, u centru, i Mil Spring na reci Kamberlandu, na desnom krilu. Njihov front se protezao sa zapada na istok na dužini od 300 milja. Tolika širina fronta isključivala je svaku mogućnost da se tri korpusa međusobno pomažu, a federalnim snagama je pružala priliku da ih počesno napadaju nadmoćnijim snagama. Veliki nedostatak u rasporedu secesionista dolazio je otuda što su pokušavali da zadrže ceo okupirani teren. Jedan utvrđen i jak centralni logor, koji bi bio izabran kao poprište za odlučujuću bitku i posednut glavnim snagama, branio bi Kentaki mnogo uspešnije. On bi morao ili privući glavne snage unionista ili ih do-

— general-major, zatim buržoaski liberali Šurc i Kap i radikal radničke klase Aneke). Ovi ljudi, sa mnoštvom njima sličnih, dobro su koristili vojničko iskustvo (stečeno za vreme oružanih ustanaka u Nemačkoj) u borbi protiv Konfederacije, organizujući i komandujući unionističkim armijama na bojnom polju. Pored stupanja u američke mobilisane pukove, ovi »četvoro-osmaši« organizovali su i svoje vlastite odrede. Naprimer, 8 nemački dobrovoljački puk bio je jedan od mnogih. U ovom puku bio je i Struve, raniji urednik socijalističkog lista *Die Sociale Republik*, u činu kapetana. Prema proceni jednog izvora, oko 200.000 Nemaca se dobrovoljno prijavilo za borbu na strani Severa protiv reakcionarnih robovlasničkih snaga. — Prim. red.

[6]) Sa vojnog i političkog stanovišta operacije u Kentakiju 1862 godine bile su od vanrednog značaja. U odbranbenoj liniji Konfederacije, koja se protezala od Kolumbusa do Bouling Grina, nalazile su se u Tenesiju dve tačke od životnog značaja — forovi Henri i Donelson. Ova čvrsta uporišta Konfederacije blanila su dve važne kapije »dubokog« Juga — reke Kamberland i Tenesi. Njihovim zauzimanjem omogućio bi se prodor sa severa u srce Konfederacije i učinio neodrživim njen položaj u Kentakiju. Ovi forovi, koji su postali glavni neposredni ciljevi borbe Unije, zauzeti su pod Grantovim rukovodstvom. Napad na for Donelson izazvao je napuštanje Bouling Grina i Kolumbusa i evakuaciju Našvila (Tenesi). Ove unionističke pobede bile su od vanrednog vojnog značaja. Otvaranjem reke Tenesi za plovidbu one su omogućile prodiranje saveznih snaga u severnu Alabamu, a naročito u Džordžiju, pružajući Severu priliku da klinom kroz Konfederaciju odvoji severoatlantske od gulfskih država. Štaviše, ovi uspesi su značili okupaciju Kentakija, pogranične države od presudnog značaja, i delimično vraćanje Tenesija, tj. napredovanje saveznih snaga preko 200 milja u dubinu. Slično tome, i unionističke pobede iz 1862 godine imale su i politički značaj. One su pokazale Evropi, naročito Engleskoj, da Jug nije nepobediv na bojnom polju. Dalje, one su uklonile sve sumnje u pogledu uloge Kentakija u građanskom sukobu, što je omogućilo revolucionarnije vođenje rata. — Prim. red.

vesti u nezgodan položaj ako bi pokušale da krenu u nastupanje ne vodeći računa o tako jakoj koncentraciji trupa.

Pod datim uslovima unionisti su odlučili da ova tri logora napadnu jedan za drugim, da izvuku neprijatelja iz njih i da ga prisile na borbu na otvorenom polju. Ovaj plan, koji je bio u skladu sa načelima ratne veštine, izveden je energično i brzo. Polovinom januara jedan korpus od oko 15.000 unionista krenuo je na Mil Spring koji je držalo 20.000 secesionista.[7]) Unionisti su tako manevrovali da su naveli svoga protivnika da poveruje da se u blizini nalaze slabe snage, a secesionistički komandant Colikofer odmah je zgrabio bačenu mu udicu. On je izašao iz svoga utvrđenog logora i napao unioniste, ali se ubrzo uverio da pred sobom ima nadmoćnije snage. On je poginuo, a njegove trupe su pretrpele isto tako potpun poraz kao unionisti na Bul Ranu. Međutim, ovoga puta pobeda je iskorišćena sasvim drukčije. Potučena vojska gonjena je u stopu sve dok nije, kao razbijena, demoralisana i bez svoje poljske artiljerije i komore, stigla u svoj logor u Mil Springu. Ovaj je logor bio izgrađen na severnoj obali reke Kamberlanda, tako da trupe, u slučaju drugog poraza, ne bi imale kuda otstupiti, osim preko reke pomoću nekoliko brodova i čamaca. Uopšte, vidimo da su skoro svi ovi secesionistički logori bili izgrađivani na *neprijateljskoj* obali reke. Posedanje takvog položaja ne samo da odgovara pravilima, nego je i veoma praktično, samo ako se iza njega nalazi most. U takvom slučaju logor služi kao mostobran i pruža mogućnost svojim braniocima da po volji bacaju svoje borbene snage na jednu ili drugu obalu reke i da na taj način potpuno vladaju obema obalama. Naprotiv, ako je logor na neprijateljskoj strani reke, a nema mosta za vezu sa pozadinom, onda je njegovim trupama u slučaju neuspeha otsečena otstupnica, tako da su ili prinuđene na kapitulaciju ili su osuđeni da budu masakrirane i podavljene u vodi, slično onome što se dogodilo unionistima kod Bol Blafa, na neprijateljskoj strani Potomaka, gde su dospeli izdajom generala Stouna.[8])

Kada su potučeni secesionisti stigli u svoj logor u Mil Springu, odmah su shvatili da treba ili odbiti neprijateljski napad na njihova utvrđenja ili da u veoma kratkom roku mora doći do kapitulacije. Posle iskustva koje su stekli toga jutra, oni su izgubili pouzdanje u svoje snage. Sledstveno tome, kada su unionisti sledećeg dana krenuli u napad na logor, oni su otkrili da je neprijatelj iskoristio noć da se prebaci preko reke, ostavljajući za sobom logor,

---

[7]) Zvanični podaci o veličini protivničkih vojski u ovom i ostalim slučajevima vide se u delu *Ustanički rat: Pregled zvaničnih podataka o armijama Federacije i Konfederacije.* Prva serija od 53 sveske sadrži izveštaje Federacije i Konfederacije o prvoj zapleni imovine Sjedinjenih Država Amerike u južnim državama, kao i o svim vojnim operacijama. — Prim. red.

[8]) Izdaju generala Stouna ne treba shvatiti bukvalno, već u smislu rđavog rukovođenja koje je dovelo do poraza. Posle šestomesečnog zatvora Stoun je ponovo služio kao komandant brigade. — Prim. red.

prtljag, artiljeriju i skladišta. Na taj način, krajnje desno krilo secesionističkog fronta bilo je potisnuto u Tenesi, a Unija je ponovo osvojila istočni Kentaki, u kome je masa stanovništva neprijateljski raspoložena prema robovlasničkoj partiji.

U to isto vreme — oko sredine januara — otpočele su pripreme za izbacivanje secesionista iz Kolumbusa i Bouling Grina. Bila je pripremljena jedna jaka flotila od brodova sa merzerima i oklopnih topovnjača, koja je, prema glasinama koje su svuda širene, imala da prati brojno jaku armiju za vreme njenog marša duž Misisipija od Kejra do Memfisa i Nju Orlienza. Međutim, sve demonstracije na Misisipiju bile su samo proste varke. U odlučnom času topovnjače su dovedene do Ohaja, a odatle na Tenesi, uz koji su plovile sve do fora Henrija. Ovo mesto, zajedno sa forom Donelsonom na reci Kamberlandu, obrazovalo je drugu odbranbenu liniju secesionista u Tenesiju. Položaj je bio dobro izabran, jer bi ova reka, u slučaju otstupanja na drugu stranu Kamberlanda, štitila njegov front, a reka Tenesi njegov levi bok, dok bi uski pojas kopna između ove dve reke dovoljno štitila dva gore pomenuta fora. Međutim, unionisti su brzom akcijom probili sam položaj pre no što su levo krilo i centar prve linije bili uopšte i napadnuti.

Prve nedelje februara unionističke topovnjače pojavile su se pred forom Henrijem, koji se predao posle kratkog bombardovanja. Posada je umakla u for Donelson, pošto kopnene snage ekspedicije nisu bile dovoljno jake da ovo mesto opkole. Posle toga topovnjače su opet krenule niz reku Tenesi, zatim uz Ohajo i uz Kamberland do fora Donelsona. Jedna jedina topovnjača smelo je otplovila uz reku Tenesi kroz samo srce države Tenesi, obilazeći državu Misisipi i probijajući se sve do Florensa u severnom delu Alabame, gde je niz baruština i plićaka (poznatih pod imenom »školje«) sprečavalo dalju plovidbu. Ta činjenica, da je jedna jedina topovnjača mogla da pređe ovaj dugački put od najmanje 150 milja i da se opet vrati, a da nijedanput ne bude napadnut, pokazuje da duž reke preovlađuje raspoloženje za Uniju i da će to biti od velike koristi unionističkim trupama ako bi prodrle tako daleko.

Ekspedicija rečne flotile uz Kamberland sada kombinuje svoje pokrete sa pokretima kopnenih snaga pod komandom generala Haleka i Granta. Secesionisti u Bouling Grinu bili su obmanuti pokretima unionista. Zbog toga su oni mirno sedeli u svom logoru, dok je, nedelju dana posle pada fora Henrija, 40.000 unionista sa kopnene strane opkolilo for Donelson, koji je jaka flotila topovnjača ugrožavala sa rečne strane. Slično logoru u Mil Springu i foru Henriju, for Donelson je takođe imao reku pozadi sebe, bez mosta za povlačenje. To je bila najjača tvrđava koju su unionisti dotada napadali. Utvrđenja su bila veoma brižljivo izgrađena; osim toga tvrđava je imala dovoljno prostora za smeštaj 20.000 ljudi koji su je posedali.

Prvog dana napada topovnjače su ućutkale vatru baterija koje su bile upravljene prema reci i tukle unutrašnjost odbranbenih postrojenja, dok su kopnene trupe odbacile neprijateljske pretstraže i prinudile glavne snage secesionista da traže spas u neposrednoj blizini topova svojih odbranbenih utvrđenja. Izgleda da su topovnjače, koje su prethodnog dana teško nastradale, drugog dana dejstvovale slabije. Naprotiv, kopnene trupe su imale da vode dugotrajnu, a mestimično žestoku borbu sa kolonama posade koje su pokušavale da se probiju kroz desno neprijateljsko krilo da bi sebi obezbedile otstupnicu ka Našvilu. Međutim, energičan napad unionističkog desnog krila na levo secesionističko krilo i znatna pojačanja koja je dobilo levo krilo unionista, odlučili su pobedu u korist napadača. Nekoliko spoljnih utvrđenja zauzeto je na juriš. Posada, koja je uterana u njene unutrašnje odbranbene linije, bez izgleda na otstupanje i očigledno nesposobna da sledećeg jutra pruži otpor novome napadu, bezuslovno se predala sledećeg dana.

II*)

Sa forom Donelsonom neprijateljska artiljerija, komora i vojni materijal pali su u ruke unionista; na dan zauzeća fora predalo se 13.000 secesionista, sledećeg dana još 1.000 ljudi, a čim su se prednji delovi pobednika pojavili ispred Klarkzvila, grada koji leži uzvodno na reci Kamberlandu, on im je odmah otvorio svoja vrata. Ovde je takođe nađena veća količina hrane koja je u svoje vreme bila pripremljena za secesioniste.

U zauzimanju fora Donelsona zagonetna je samo jedna okolnost — bekstvo generala Flojda sa 5.000 ljudi drugog dana bombardovanja. Grupa begunaca je bila isuviše brojno jaka da bi noću mogla umaći parobrodima. Da je napadač preduzeo izvesne mere predostrožnosti, ona ne bi mogla umaći.[9])

Nakon sedam dana posle kapitulacije fora Donelsona federalisti su zauzeli Našvil. Otstojanje između ova dva mesta iznosi oko 100 engleskih milja, te preleženje po 15 milja na dan po groznim putevima i u najnepogodnije godišnje doba čini čast unionističkim trupama. Saznavši o padu fora Donelsona, secesionisti su evakuisali Bouling Grin; posle nedelju dana oni su napustili Kolumbus, otstupivši 45 milja na jug na jedno od ostrva Misisipija. Na taj način, unionisti su ponovo osvojili čitavu državu Kentaki. Međutim, secesionisti mogu održati Tenesi samo u slučaju ako prihvate i dobiju

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 172—177, Njujork, 1937. Prvi put štampano u *Die Presse*, 27 marta 1862 godine.

[9]) General Flojd se sa Virdžiniskom brigadom iz fora Donelsona prebacio pomoću dva parobroda na suprotnu obalu reke Kamberland. — Prim. red.

veću bitku. Govori se da su oni u tom cilju stvarno već koncentrisali 65.000 ljudi. Ipak, ništa ne smeta unionistima da im suprotstave još jaču snagu.

Rukovođenje kentakiskom operacijom od Somerseta do Našvila zaslužuje najveću pohvalu. Ponovno osvajanje toliko prostrane oblasti i kretanje od Ohaja do Kamberlanda izvršeno u toku samo jednog meseca svedoče o energiji, odlučnosti i brzini koje je postigla retko koja regularna vojska u Evropi. Uporedite, naprimer, sporo kretanje saveznika od Mađente do Solferina 1859 godine — bez gonjenja otstupajućeg neprijatelja, bez ikakvih pokušaja da se otseku oni koji su zaostali ili da se obiđu i okruže čitave jedinice neprijateljske vojske.

Halek i Grant naročito pretstavljaju sjajan primer odlučnog vojnog rukovođenja. Ne obazirući se uopšte ni na Kolumbus ni na Bouling Grin, oni koncentrišu svoje snage prema odlučujućim tačkama — foru Henriju i foru Donelsonu, brzo i energično ih zauzimaju i samim tim dovode u bezizlazan položaj Kolumbus i Bouling Grin. Zatim odmah idu na Klarkzvil i Našvil, ne dajući mogućnosti otstupajućim secesionistima da zauzmu nove položaje u Severnom Tenesiju. Za vreme toga energičnog gonjenja secesionistički korpus u Kolumbusu je ostao potpuno otsečen od centra i desnog krila svoje armije.

Engleske novine nepravedno kritikuju ovu operaciju. Da se napad na for Donelson završio čak i neuspehom, ipak secesionisti u Bouling Grinu, koje je za sebe vezivao general Bjuel, ne bi mogli izdvojiti toliki broj ljudi koji bi dozvolio posadi da odbijene unioniste goni na otvorenom polju ili da ugrozi njihovo otstupanje. A što se tiče Kolumbusa, on je toliko udaljen da nikako ne bi mogao ometati Grantovo kretanje. U samoj stvari, od onog vremena otkako su unionisti očistili Misuri od secesionista, Kolumbus je za njih izgubio svaki značaj. Trupe koje su obrazovale njegovu posadu morale su otstupiti ka Memfisu ili čak ka Arkensou (Arkanzas) na najbrži mogući način da bi mogle izbeći opasnost neslavne predaje oružja.

Usled čišćenja Misurija i ponovnog osvajanja Kentakija vojište se toliko smanjilo da su razne armije dobile mogućnost da na čitavom operaciskom pravcu u izvesnoj meri sadejstvuju i postižu određene rezultate. Drugim rečima, rat tek sada počinje da dobija *strategiski* karakter, a geografski položaj zemlje dobija novi značaj. Zadatak severnih generala sastoji se sada u tome da pronađu Ahilovu petu država proizvođača pamuka.

Do samog zauzimanja Našvila nije moglo biti nikakvog strategiskog jedinstva između Kentakiske armije i armije na reci Potomaku. One su bile suviše daleko jedna od druge. One su zauzimale jedan te isti front, ali su njihovi operaciski pravci bili sasvim različiti. Tek posle pobedonosnog nastupanja u Tenesi, pokreti Kentakiske armije dobili su značaj za čitavo ratište.

Američke novine, pod uticajem Maklelana, veoma se mnogo zanimaju teorijom »zadavljujućeg okruženja« (*»Anaconda«*). Prema toj teoriji, trupe raspoređene na ogromnoj liniji treba da okruže pobunjenike, da postepeno stežu svoje prstenove i da konačno udave neprijatelja.[10]) To je čista detinjarija. To je obnavljanje u Austriji oko 1770 godine pronađenog tzv. *»kordonskog sistema«*, koji je s tako velikom upornošću i uvek tako bezuspešno primenjivan od 1792 do 1797 godine protiv Francuza. Kod Žemapa, Flerisa, a naročito kod Montenota, Milezima, Dega, Kastiljona i Rivolija ovom sistemu je bio učinjen kraj. Francuzi su rasecali »udava« napola, udarajući na jednu tačku gde su sasređivali nadmoćnije snage. Zatim su prstenove »udava« sekli redom jedan za drugim.

U gusto naseljenim državama i državama manje-više prostorno prikupljenim uvek postoji jedan centar čijim zauzimanjem neprijatelj lomi nacionalni otpor. Najsjajniji primer je Pariz. Ali u robovlasničkim državama nema takvog centra. One su retko naseljene, sa malim brojem velikih gradova, koji se svi nalaze na morskoj obali. Dakle, postavlja se pitanje: postoji li kod njih neko državno vojno težište, čijim bi gubitkom bila slomljena kičma njihovog otpora, ili se one ne mogu osvojiti, kao što se Rusija još 1812 godine nije mogla osvojiti, bez zauzimanja svakog posebnog sela i svake stope zemlje — jednom reči, bez zauzimanja čitave periferije?

Bacimo pogled na geografski oblik teritorije secesionista sa njenim dugim obalskim pojasom na Atlantskom Okeanu i isto tako dugim pojasom na Meksikanskom Zalivu. Dok su konfederalisti držali u svojim rukama Kentaki i Tenesi, cela njihova teritorija obrazovala je veliku kompaktnu celinu. Gubitkom ove dve države, u njihovu teritoriju se zabija ogroman klin, koji razdvaja države na severnom Atlantskom Okeanu od država na Meksikanskom Zalivu. Direktan put iz Virdžinije i obe Karoline u Teksas, Lujzijanu, Misisipi i delom čak u Alabamu vodi kroz Tenesi, koji se sada nalazi u rukama unionista. *Jedan jedini* put koji, posle potpunog osvajanja Tenesija od strane unionista, vezuje obe grupe robovlasničkih država, prolazi preko Džordžije. To pokazuje da *Džordžija služi kao ključ Secesije*. Gubitkom Džordžije, Konfederacija bi se našla podeljena na dva dela, lišena svake međusobne veze. Međutim, ponovno osvajanje Džordžije od strane secesionista skoro se ne može ni zamisliti zato što bi se unionističke borbene snage prikupile na jednom centralnom položaju, dok njihovi protivnici, podeljeni na dva dela, ne bi mogli prikupiti dovoljno snaga za objedinjeni napad.

Da li bi za takvu operaciju bilo potrebno osvajanje Džordžije, uključujući tu i pribrežje Floride? Apsolutno ne. U zemlji u kojoj

[10]) *Anakonda* (anaconda) je najveća zmija iz vrste udava. Plan »Anakonda«, tj. plan zadavljivanja, sastojao se u blokadi južnih država ne samo u vojnom nego i u ekonomskom pogledu. Kao što je poznato, on je potpuno uspeo. — Prim. red.

saobraćaj, naročito između udaljenih tačaka, u znatno većoj meri zavisi od železničkih pruga nego od drumova, dovoljno je zauzeti železničke komunikacije. Najjužnija železnička pruga između država na Meksikanskom Zalivu i atlantskog pribrežja prolazi kroz Mekon i Gordon kod Milidžvila.

Zauzimanjem obe ove tačke rasekla bi se secesionistička teritorija na dva dela i pružila bi se mogućnost unionistima da tuku jedan deo za drugim. Iz napred izloženoga takođe izlazi da nijedna od južnih republika nije sposobna za život ako ne poseduje Tenesi. Bez Tenesija, životni nerv Džordžije nalazio bi se na otstojanju od svega osam ili deset dnevnih marševa od granice; Sever bi stalno držao Jug za grlo, a Jug bi i na najmanji pritisak morao da popusti ili da se ponovo bori na život ili smrt u takvim uslovima u kojima bi mu jedan jedini poraz ugasio svaku nadu na uspeh.

Iz izloženog izlazi:

Potomak *nije* najvažniji položaj na ratištu. Zauzimanje Ričmonda i dalje nastupanje Potomačke armije na jug — otežano mnogobrojnim rekama koje sprečavaju put — mogli bi proizvesti ogroman moralni uticaj. Sa čisto vojne tačke gledišta, to ne bi *ništa* odlučilo.

Rešenje ishoda kampanje pripada Kentakiskoj armiji koja se sada nalazi u Tenesiju. S jedne strane, ta je armija najbliža odlučujućim tačkama, a s druge, ona zauzima teritoriju bez koje secesionistička strana nije sposobna za život. Zbog toga bi tu armiju trebalo ojačati na račun svih ostalih, žrtvujući za taj cilj sve sitne operacije. Bliži objekti njenog dejstva bili bi Čatanuga i Dolton u gornjem Tenesiju, ti najvažniji železnički centri Juga. Posle njihovog zauzimanja, veza između istočnih i zapadnih secesionističkih država ograničila bi se na komunikacije Džordžije. Dalje pitanje koje se postavlja svodi se na presecanje još jedne železničke pruge koja vodi za Atlantu i Džordžiju i na konačno uništavanje poslednje veze između obe grupe zauzimanjem Mekona i Gordona.

Naprotiv, ako se primeni plan »Anakonda«, rat se može produžiti u beskonačnost, bez obzira na sve uspehe na odvojenim tačkama, čak i na Potomaku, dok bi finansiske teškoće i diplomatske komplikacije dobile širok zamah.

ENGELS — MARKSU*)

5 maja 1862

... O Americi:

1. — *Bitka kod Korinta.* Može se uporediti sa svima velikim dobro vođenim modernim bitkama, u kojima su protivničke snage bile skoro jednake: kod Ajlaua, Vagrama, Licena, Baucena (ovde su

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 239—242, Njujork, 1937.

Francuzi doduše bili mnogo jači, ali nisu imali konjicu, tako da zbog toga nisu mogli da gone neprijatelja), kod Borodina, Mađente i Solferina.[1]) Bitka, kao što Klauzevic kaže, gori polako kao vlažan barut, iscrpljuje obadve strane i, na kraju krajeva, *pozitivne* koristi pobedničke strane su više moralne nego materijalne prirode. U svakom slučaju, trenutni uspeh koji je Boregard postigao u nedelju daleko je jači i veći od onoga koji su Grant i Bjuel postigli u ponedeljak. Masa trofeja ostala je u rukama konfederalista, bez obzira što su na kraju bili potučeni, tj. primorani da obustave napad i da se povuku. Toliko o taktičkom aspektu. Međutim, strategiski aspekt je ovaj:

Boregard je koncentrisao sve trupe koje je mogao da dobije, da bi, ako je moguće, pojedinačno napao federalističke divizije koje su napredovale. To mu nije uspelo; Grantove, Bjuelove i Volisove trupe bile su dovoljne da ga odbiju. Da su izgubili bitku, federalisti bi izgubili Tenesi; sada ga oni drže. Boregard ima da zahvali svojim utvrđenjima kod Korinta što nije odmah morao da se povlači južnije. Da li su ova utvrđenja u stanju da ga sačuvaju od napada Haleka (koji je sada preuzeo komandu), ne možemo da znamo. Tako isto malo se može poverovati izveštaju da je dobio ogromna pojačanja iz Misisipija, Lujzijane i Alabame. Ako je to i delimično tačno, onda su to obični regruti koji će mu više smetati nego koristiti. S druge strane, kod Pitsburg Lendinga snage su bile skoro podjednake, tako da Halek *bez pojačanja* takođe neće lako preduzeti napad na utvrđen logor ili bilo kakav veći ofanzivan poduhvat. Sem ovih trupa koje su angažovane kod Pitsburg Lendinga ne znamo kakve druge trupe federalisti još imaju u Tenesiju i Kentakiju; zbog toga je teško reći kakvi su izgledi. U međuvremenu unionisti su presekli železničku prugu od Memfisa za Čatanugu (to jest za Ričmond, Čarlston i Savanu) i zapadno i istočno od Korinta. Time je Boregard ograničen samo na jednu železničku prugu (za Mobil i Nju Orlienz), a veliko je pitanje da li će za duže vreme moći da snabdeva svoje trupe u Korintu.

2. — *Virdžinija.* Heroj Maklelan je in a dead fix (u smrtonosnom škripcu). Mislim da će ovde pokopati svoju lažnu slavu. Prebacio je k sebi još jednu diviziju od Mak Dauela, ali će mu to slabo pomoći. Jedino ga mogu spasti *oklopnjače,* od kojih je jedna *(Galena)* otišla za Monro. O ovoj stvari pogledaj današnji američki dopis u *Morning Star*-u, koji je vrlo interesantan za Austriju. Odatle ćeš takođe videti zašto je nedavno *Monitor* ostao skrštenih ruku dok su *Merrimac, Yorktown,* itd. zaplenili tri transportna broda. Krstarenjem rekama desno i levo i dejstvom vatre s boka i iz pozadine ovi brodovi su mogli opet spasti magarca ili izdajicu, upravo tako kao što su topovnjače kod Pitsburg Lendinga spasle Šermana (koji je imao samo mlade trupe koje nikada nisu ni omirisale barut).

[1]) Vidi primedbu br. 1 na str. 278 ove knjige. — Prim. red.

3. — *Planinski predeo.* Frimont je još u Vilingu, i zbog toga je planinski deo južne Virdžinije, kao i istočnog Tenesija, još u rukama neprijatelja. Dakle, *najbolje unionističke oblasti!* Zašto je to tako, ne može se objasniti. U svakom slučaju, konfederalistički puk koji je regrutovan početkom aprila u Noksvilu, u Tenesiju, nesumnjivo će dezertirati na prvi pucanj.

Bonaparta opet počinje da izvodi smicalice u Americi. On će se pričuvati da ne dirne u ovo zoljino gnezdo. Pre kraja godine (vidi *Morning Star)* njegove oklopnjače, kao i svi francuski trgovački brodovi, otploviće sa okeana, a tada adieu (zbogom) zadovoljstvo!

Apropos! (uzgred budi rečeno), u današnjem *Standard*-u (ili ***Morning Herlad*-u) videćeš da je *general Heker* postao »glavni komandant lovaca na crnce« (Manhatan). *Sačuvaj svakako te novine!*** ...

ENGELS — MARKSU*)

12 maja 1862

... To što me pri svakom uspehu Jenkija dovodi u sumnju nije vojna situacija sama po sebi. Ona je isključivo rezultat sporosti i tuposti koje se manifestuju širom Severa. Gde je tu revolucionarna energija naroda? Oni dozvoljavaju da budu tučeni i redovno se ponose batinama koje dobijaju. Ima li igde na čitavom Severu ma kakav znak da narod smatra bilo šta ozbiljnim? Još nikada nisam naišao na tako nešto; čak ni u Nemačkoj u najteže doba. Naprotiv, kako izgleda, Jenki se najviše vesele kad pomisle da će moći podvaliti svojim državnim poveriocima.

Au revoir (doviđenja).

Tvoj F. E.

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 242—243, Njujork, 1937.

ENGELS — MARKSU*)

23 maja 1862

Maklelan nastavlja sa svojim dobro poznatim načinom rada. Konfederalisti mu se uvek izvuku zato što on nikada na njih ne nasrće, izgovarajući se da su oni a good deal (mnogo) jači od njega. Zbog toga, zbilja, oni uvek pobegnu. Nikada nijedan rat nije ovako vođen, a za to on još dobija i pohvale. Međutim, ti mali nesrećni

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 243—245, Njujork, 1937.

zaštitnički sukobi i stalno dezertiranje su ipak dovoljni da jako demorališu konfederaliste[1]), a kad dođe do odlučne bitke, oni će to primetiti.

Zauzimanje Nju Orlienza pretstavlja hrabar poduhvat flote. Naime, prolaz pored forova bio je sasvim izvanredan. Posle toga, sve je bilo jednostavno. Moralni efekat na konfederaliste bio je očigledno ogroman, a materijalni se već oseća. Boregard nema više šta da brani u Korintu; položaj je bio važan sve dok je štitio Misisipi i Lujzijanu, a naročito Nju Orlienz. Boregard je sada zapao u takav strategiski položaj da mu posle jedne jedine izgubljene bitke ne ostaje ništa drugo do da svoju armiju rasturi u gerilce, jer bez jednog velikog grada u pozadini svoje armije, gde se stiču železničke pruge i izvori za snabdevanje, on više *ne može* da drži mase ljudi zajedno.

Ako bude potučena konfederalistička armija u Virdžiniji, ona će posle napred navedenih demorališućih sukoba morati automatski da se raspadne u gerilce. Ona doduše ima bolje izglede, zato što mnoge reke teku od planina ka moru upravno na pravac njenog povlačenja, i zato što za protivnika ima ovog margarca Maklelana; ipak, sudeći po svemu, ona će morati ili da prihvati odlučnu bitku ili da se rasparča u manje grupe *bez* bitke. Upravo onako kao što su Rusi, iako *protiv* volje svojih generala, koji su tačno ocenili situaciju, bili primorani da se bore kod Smolenska i Borodina.

Ako bi Boregard ili Virdžiniska armija dobili jednu bitku, pa makar ona bila i velika, to može malo pomoći. Konfederalisti nisu u stanju da odatle izvuku ni najmanju korist. Oni ne mogu da napreduju 20 engleskih milja, a da se ne zaustave, i, prema tome, moraju sačekati nov napad. Oni oskudevaju u svemu. Uostalom, ja smatram da je ovaj slučaj potpuno nemoguć bez neke direktne izdaje.

---

[1]) Od kraja 1862 godine pa do kraja Građanskog rata dezertiranje iz armija Konfederacije postepeno se povećavalo i s vremena na vreme dobijalo razmere ustaničkih pokreta. U planinskim predelima Alabame se 1862 godine nalazilo između 8 i 10 hiljada dezertera; mnogi od njih su se skupljali u grupe, ubijali svoje oficire i odbijali konjičke jedinice koje su ih napadale. Na sličan način su Severna Karolina i severna Džordžija prikrivale lutajuće grupe dezertera. Pokušaj guvernera Severne Karoline Vansa da ih pohapsi nije imao dovoljno uspeha. U isto vreme je komandant u Dalonegi zapretio da će u severnu Džordžiju uputiti trupe Konfederacije da uguše »ustanički pokret«.

Broj dezertera je stalno rastao u toku cele iduće godine, naročito posle poraza kod Vikzburga i Getizburga. Dezerteri, organizovani u grupe, lutali su po selima; kada su ih zaustavljali i tražili im da pokažu svoje objave za otsustvo, oni bi odgovarali da su puške njihove objave. Činovnici u Severnoj Karolini nisu mogli da se snađu u ovakvoj situaciji. Organizovani u grupe od po 50 i 100 ljudi, dezerteri su zauzimali gradove, držali ih pod nekom vrstom vojne okupacije i pozivali one koji su se još borili da polože oružje. Li je 1864 godine pokušao da se dezerteri vrate, obećavajući im opštu amnestiju; međutim, odziv je bio neznatan. Ustvari, u toku te godine je 8.000 Alabamaca napustilo svoje pukove u Virdžiniji i Tenesiju i, prema izveštaju jednog komandanta, 5.000 ih se vratilo kućama. — Prim. red.

Dakle, sudbina konfederalističke armije sada zavisi od jedne jedine bitke; još ostaju da se ispitaju mogućnosti vođenja gerilskog ratovanja. U pogledu baš ovog sadašnjeg rata, zapanjujuće je kako je slabo ili, bolje reći, kako uopšte nema učešća stanovništva u njemu. Ipak su Kolomb, Licov, Černišev i još dvadeset drugih ustaničkih i kozačkih vođa 1813 godine stalno prekidali i presecali francuske veze; 1812 rusko stanovništvo je potpuno iščezlo sa francuskih marševskih pravaca; francuski seljaci su se 1814 godine sami naoružali i ubijali savezničke patrole ili zaostale vojnike koji su se odvojili od svojih jedinica. Ali ovde se ništa ne dešava. Ljudi se prepuštaju *sudbini velikih bitaka* i teše se sa *victrix causa diis*[1]), etc. A ono razmetanje o ratu na nož potpuno se rasplinulo u pravo blato. Da li će doći do gerilskog rata na terenu? Ja stvarno očekujem da će white trash (beli ološ) južnjaka, posle potpunog raspada armija, pokušati tako nešto, ali sam isto tako čvrsto ubeđen u buržoasku prirodu vlasnika plantaža da uopšte i ne sumnjam da će odmah postati žestoke pristalice unionista. Prvi su primorani da počnu sa brigandage (pljačkanjem), te će vlasnici plantaža svuda raširenih ruku dočekati Jenkije. Vatre radosnice na Misisipiju su isključivo delo dva Kentakijanca koji su trebali doći u Luizvil — sigurno ne uz Misisipi. Paljevine u Nju Orlienzu bile su lako organizovane i ponoviće se i u drugim gradovima; sigurno će mnogo štošta da izgori; ali ova stvar mora neizbežno da dovede do potpunog rascepa između vlasnika plantaža i trgovaca, s jedne, i belog ološa, s druge strane, a time je propalo otcepljenje.

Oduševljenje trgovaca u Nju Orlienzu za konfederaciju može se jednostavno objasniti time što su ti ljudi bili primorani da uzmu veliki broj Confederations-scrip (konfederalističkih bonova) za gotov novac. Znam nekoliko takvih slučajeva ovde. To se ne sme zaboraviti. Jedan dobar prinudan zajam je sjajno sredstvo da se buržuji vežu za revoluciju i žrtvuju klasne radi svojih sopstvenih interesa.

[1]) *Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*... — Bogovi bejahu za pobedioca, ali Katon za pobeđenog. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

29 maja 1862

Aneke se nalazi sa Bjuelovom armijom i od danas piše u *Augsburger*-u. Prilično sam zabrinut za Halekove trupe; stvar se toliko otegla, a izgleda da on još uvek ne dobija nikakva pojačanja, mada Spensove laži u *The Times*-u svakako nemaju nikakav značaj. Vi-

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 247, Njujork, 1937.

lih kao pukovnik (večiti pukovnik!) komanduje 32 pukom Indijane...

Najzad, izgleda da počinje nešto gerilskog rata, ali on svakako nije od velikog značaja, a ako dođe do pobede, rezervne snage koje ga prate uz nešto konjice ubrzo će okončati ovu akciju. U slučaju poraza, to bi svakako bilo fatalno.

Tvoj F. E.

SITUACIJA NA AMERIČKOM RATIŠTU*)

Kako se vidi iz tek primljenih podrobnih izveštaja, zauzimanje Nju Orlienza pretstavlja zaista neviđeno blistav podvig flote. Flota unionista se sastojala jedino iz drvenih brodova: imali su svega 6 ratnih brodova, naoružanih sa po 14 do 25 topova, sa mnogobrojnom pomoćnom eskadrom topovnjače i brodova sa merzerima. Ta flota je pred sobom imala dva fora koji su sprečavali prolaz u Misisipi. U zoni dejstva 100 oruđa ovih forova reka je bila pregrađena jakim lancem, iza koga su bili nagomilani torpeda, zapaljivi splavovi i druga oruđa za uništavanje. Da bi se moglo proći između forova, morale su se savlađivati ove prve prepreke. Međutim, pozadi forova je postojala druga još strašnija odbranbena linija od oklopnih topovnjača, među kojima su bili *Manassas*, železni ovan (za razbijanje zidova), i *Louisiana*, moćna ploveća baterija. Pošto su u toku prvih šest dana bez ikakvog rezultata gađali oba fora, koji potpuno dominiraju rekom, unionisti su odlučili da se probiju kroz njihovu vatru, da sa tri diviziona forsiraju železnu prepreku, da se popnu uz reku i da stupe u borbu sa »oklopnjačama« (ironsides). Ovaj hrabri pokušaj je uspeo. A čim se flotila pojavila ispred Nju Orlienza, pobeda je, prirodno, bila odlučena.

Posle toga Boregard nije imao više šta da brani u Korintu. Njegov tamošnji položaj je imao smisla samo dotle dok je štitio Misisipi i Lujzijanu, a naročito Nju Orlienz. Sada je njegov strategiski položaj takav da mu, u slučaju gubitka bitke, ne bi ostalo ništa drugo do da rascepka svoju vojsku na sitne gerilske delove, jer on bez većeg grada sa železničkim prugama, koje se stiču u njemu, i sredstava za snabdevanje u pozadini svoje vojske, više ne može držati mase pod svojom komandom.

Maklelan je neosporno dokazao da je vojnički nesposobna ličnost koja je slučajno uzdignuta na visoko i odgovorno mesto, i da on u vojnim operacijama ne teži da potuče neprijatelja nego samo to da izbegne sopstveni poraz i da, na taj način, ne ispusti iz ruku svoju prigrabljenu vlast. On se ponašao kao stari, tzv. »manevrujući komandanti«, koji su pravdali svoj strah pred svakim odlučujućim taktičkim korakom time da oni, tobože, pomoću strategiskog obila-

*) Napisali K. Marks i F. Engels. Štampano bez potpisa u *Die Presse* br. 148 od 30 maja 1862 godine.

ska primoravaju neprijatelja da preda svoje položaje. Konfederalisti mu uvek umaknu zato što on nikada ne udara na njih u odlučujućem trenutku. Tako, on im je dopustio da mirno otstupe iz Manasasa u Ričmond, iako je o njihovim pripremama za otstupanje javljeno deset dana ranije čak i u njujorškim novinama (naprimer, *Tribune*). On je zatim podelio svoju armiju i izvršio strategiski obuhvat neprijatelja sa bokova, utvrđujući se jednim korpusom ispred Jorktauna. Tvrđavska vojna se uvek pojavljuje kao povod za odugovlačenje i izbegavanje borbe. Čim je koncentrisao snage, brojno nadmoćnije od konfederalističkih, on im je dozvolio da se povuku od Jorktauna ka Vilijamzburgu i dalje, i ne prinudivši ih na borbu. Nijedan rat se nije vodio na tako žalostan način. Iako se zaštitnička borba pri otstupanju od Vilijamzburga nije završila drugim Bul Ranom za unionističke trupe, već dovela do poraza secesionističke zaštitnice, to Maklelan apsolutno nije kriv za taj rezultat.

Izvršivši marš od približno 12 (engleskih) milja, pod jakom kišom koja je 24 časa lila, i po veoma blatnjavim putevima, 8.000 unionističkih vojnika, pod komandom generala *Hajncelmana (Nemac* po poreklu, rodom iz Pensilvanije), približilo se Vilijamzburgu i tamo nabasalo samo na slabe straže neprijatelja. Međutim, ovaj poslednji, pošto se uverio da je odred koji je prišao malobrojan, počeo je da šalje pojačanja od prikupljenih trupa kod Vilijamzburga i tako je postepeno ojačao svoje snage do 25.000 ljudi. Oko 9 časova izjutra borba je uzela ozbiljan karakter; u pola jedan general Hajncelman je uočio da se izgledi priklanjaju u korist protivnika. On je počeo da šalje jednog kurira za drugim generalu Kirniju, koji se nalazio osam milja pozadi njega, ali se mogao samo veoma sporo kretati po potpuno »u blato pretvorenom« putu. Hajncelman je ceo sat ostao bez pojačanja, a 7-mi i 8-mi džersejski puk, koji su utrošili sve svoje rezerve baruta, već su počeli bežati u šumu sa obe strane glavnog druma. Tada je general Hajncelman naredio pukovniku Menilu da sa pensilvanskim konjičkim eskadronom zauzme obe ivice šume, pripretivši dezerterima da će biti streljani. To je primoralo vojnike da ponovo stanu u red.

Pored toga, poredak je bio uspostavljen primerom jednog od masačusetskih pukova, koji je takođe bio utrošio svoj barut, ali koji je, pošto je stavio noževe na pušku, spokojno sačekao neprijatelja. Najzad se izdaleka pojavila prethodnica generala Kirnija, pod komandom brigadira *Berija* (iz države Mejn). Hajncelmanova armija je dočekala spasioce burnim uzvicima »ura«; Hajncelman je naredio pukovskoj muzici da svira *Yankee Doodle*[1]) i rasporedio pristigli Berijev odred na front svojih malaksalih trupa na otseku skoro pola milje dugačkom. Posle prethodne vatrene pripreme, Berijeva brigada je izvršila munjevit juriš na nož i proterala neprijatelja sa bojišta u njegove rovove, od kojih je najveći, prelazeći nekoliko puta

[1]) »Yankee Doodle« — nacionalna himna SAD. — Prim. red.

iz ruku u ruke, ostao u rukama unionista. Na taj je način ravnoteža bila uspostavljena. Berijev dolazak je spasao unioniste. U 4 časa, dolaskom brigada Džemsona i Birnija, pobeda unionista bila je odlučena. U 9 časova uveče počelo je otstupanje konfederalista iz Vilijamzburga, koje se produžilo i sledećeg dana — pravcem ka Ričmondu — pri energičnom gonjenju Hajncelmanove konjice. Već u 6—7 časova ujutru, drugog dana posle boja, Hajncelman je delovima generala Džemsona zauzeo Vilijamzburg. Zaštitnica bežećeg neprijatelja napustila je suprotnu ivicu grada svega pola časa pre toga. Bitka koju je Hajncelman dobio u punom smislu reči bila je pešadiska bitka. U njoj artiljerija skoro nije ni učestvovala. Puščana vatra i juriš na nož odlučili su stvar. Ako bi Vašingtonski kongres hteo da izrazi blagodarnost, onda bi tu zahvalnost, zacelo, trebalo uputiti generalu Hajncelmanu, koji je spasao Jenkije od drugog Bul Rana, a ne Maklelanu, koji je, po svome običaju, izbegao »taktičku odluku« i po treći put dopustio brojno slabijem neprijatelju da umakne.

Armija konfederalista u Virdžiniji nalazi se u povoljnijim uslovima nego Boregardova armija, — prvo, zato što za svoga protivnika nema Haleka, već Maklelana, a zatim i zato što pravac otstupanja presecaju mnoge reke koje sa planina otiču u more. Međutim, da ne bi dopustili toj armiji da se zbog *neaktivnosti* pretvori u bande, njeni generali će ranije ili kasnije biti prinuđeni da prime odlučujući boj — potpuno isto onako kao što su Rusi bili prinuđeni da se bore pod Smolenskom i Borodinom[2]) *protiv* volje generala, koji su pravilno ocenili situaciju. Ma koliko da je bilo nesposobno opšte komandovanje Maklelana, ipak stalno otstupanje sa gubitkom artiljerije, municije i druge ratne opreme, kao i s nizom sitnih neuspešnih zaštitničkih čarki, potpuno je demoralisalo konfederalističke snage, što se pokazalo na dan odlučnog boja. I tako, dolazimo do sledećeg zaključka:

Ako Boregard ili Džeferson Devis pretrpe poraz u odlučujućem boju, njihove armije će se raspasti i pretvoriti u bande. Ako, pak, jedna od njih odnese odlučujuću pobedu, — što je potpuno neverovatno, — raspad njihovih armija će u najboljem slučaju biti samo odložen. Oni nisu u stanju čak ni iz pobede da izvuku ni najmanju trajnu korist. Oni se ne mogu pomaći ni 20 engleskih milja napred, a da se dugo ne zadrže na mestu i da se ponovo ne nađu pred prekom potrebom da očekuju nov napad neprijatelja.

---

[2]) *Bitka kod Smolenska* 16—17 avgusta 1812 godine imala je odbranbeni karakter za rusku vojsku. U toj bici ruska vojska je iskoristila naseljeno mesto u cilju iscrpljivanja i nanošenja gubitaka neprijatelju i čuvanja svojih glavnih snaga za dalju borbu. Pošto je pretrpela velike gubitke, Napoleonova vojska nije uspela da postigne postavljeni cilj — da uništi rusku vojsku, koja je, ne primivši bitku, produžila dalje povlačenje na istok.

O Bici kod Borodina vidi primedbu pod 4) u članku »Kampanja na Krimu«, na str. 101 ove knjige. — Prim. red.

Ostaje još da procenimo izglede partizanskog rata. I tu se mora uočiti ona neobična činjenica što je stanovništvo baš u tom ratu protiv robovlasnika uzimalo veoma slabo učešće, ili, još tačnije, što nije uzimalo nikakvog učešća. 1813 godine francuske komunikaciske linije su neprekidno sekli i rušili Kolomb, Licov, Černišev i dvadesetak drugih partizanskih i kozačkih komandanata. 1812 godine u Rusiji stanovništvo je potpuno iščezlo sa pravca kretanja francuskih trupa; 1814 godine francuski seljaci su se naoružali i ubijali patrole i zaostale vojnike saveznika; ovde mi ne vidimo ništa od toga. Ljudi se pokorno mire *s ishodom krupnih bitaka* i teše se time što su *victrix causa diis placuit, sed victa Catoni* (bogovi bili za pobedioce, ali Katon za pobeđene).[3]) Hvalisave reči o ratu na moru nestaju kao dim. Istina, jedva bi se moglo posumnjati da *white trash* (beli ološ, kako su sami plantatori nazivali »bele siromahe«) proba svoje snage u partizanskom ratu i iznenadnim napadima. Međutim, ta proba će veoma brzo pretvoriti imućne plantatore u *unioniste*. Oni će čak pozvati u pomoć trupe Jenkija. Priče o tome da su na Misisipiju spaljene velike količine pamuka, itd, zasnovane su isključivo na svedodžbi dva stanovnika Kentakija, koji su, kaže se, stigli u Luisvil — a koji, zacelo, nisu doputovali *uz* Misisipu. Paljevine u Nju Orlienzu nije bilo teško organizovati. Fanatizam njuorlienskih trgovaca objašnjava se time što su oni bili prinuđeni da uzmu masu državnih obveznica konfederalističke vlade za gotov novac. Paljevine Nju Orlienza ponoviće se i u drugim gradovima i, verovatno, još ponešto će biti spaljeno, ali će svi ti teatralni efekti moći samo da do poslednje krajnosti zaoštre razdor između plantatora i »belog šljama«, i tada će biti — *Finis Secessiae!* (kraj secesije!).

[3]) U borbama između aristokratske i demokratske partije Katon Mlađi (95—46 god. p. n. e.) zauzimao je kolebljiv stav, izjavljujući da mu podjednako teško pada poraz i jedne i druge stranke. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

4 juna 1862

... Najzad, iz Anekeovog pisma saznajemo da je Halek, zajedno sa Poupovim i Mičelovim snagama, 26 aprila imao više od 100.000 ljudi i 300 topova, i da je čekao dolazak Kertisa i Sigela sa daljim pojačanjima. Sve do 29 aprila stanje u vojsci je izgledalo u celini podnošljivo; Aneke ne govori ništa o bolesti, prema tome, verujem da je ona priča o bolesti čista izmišljotina. Uostalom, mora se reći da i Stanton i Halek umeju da stvore nepoverenje i javnosti i štampe; da bi javnost ipak mogla da dobije bilo kakve vesti, zai-

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 247—249, Njujork, 1937.

sta je dosta lako imati po jednog dopisnika u svakoj armiji, kome će komandant govoriti šta treba da piše. Dakle, vrlo je verovatno da će se velika bitka tući čim stignu Sigel i Kertis. Smešni su Spensovi proračuni da je za održavanje reda u pograničnim državama potrebno 120.000 ljudi. Izgleda da se skoro nijedan vojnik ne nalazi u Kentakiju (sem, možda, logora za obuku regruta u Luisvilu, od kojih će se, ipak, Sigelov korpus verovatno formirati), a, prema Anekeu, u Našvilu su se nalazili samo rekonvalescenti, itd.; inače, osim Halekove i Maklelanove armije u pograničnim državama se nalaze još Frimont (koji, izgleda, uopšte još nema nikakvu armiju), Benks (koji mora biti vrlo slab) i Mak Dauel, ali se svi moraju računati kao deo *aktivne* vojske. Naprotiv, Spens greši u drugom pravcu: 1) u sadašnjem momentu federalističke armije sigurno nemaju ukupno ni 500.000 ljudi; 2) oni su sigurno više od 90.000 ljudi rasporedili na obali. Moj proračun je otprilike ovakav:

na obali	100.000 ljudi
Sigel i Kertis	30.000 „
Benks i Frimont	30.000 „
Maklelan	80.000 „
u Vašingtonu	30.000 „
Mak Dauel	30.000 „
Halek	100.000 „

Prema tome, na bojištu se nalazi ukupno 400.000 ljudi, kojima dodajem još oko 60.000 regruta, rekonvalescenata i manjih odreda koji su raspoređeni u Misuriju, na obema obalama donjeg Ohaja i Tenesija, a delom i u severoistočnim gradovima. *Summa summarum* (sveukupno) 460.000 ljudi. U prilog ovog mog tvrđenja govori novo regrutovanje od 50.000 ljudi, posle koga će, verovatno, uskoro slediti i drugo regrutovanje iste jačine; izgleda da se želi da se vojska održava u normalnoj jačini od 500.000 ljudi.

Najveća Stantonova greška bila je u tome što je zbog pure renommage (čiste razmetljivosti) obustavio regrutovanje. Sa suštinske strane, to je nanelo mnogo štete i prouzrokovalo gubljenje vremena kod Korinta i Ričmonda, a sa moralne, ova sadašnja obustava donosi još više štete — bez obzira na činjenicu što bi sada bilo mnogo teže dobiti regrute. Inače, tu ima dosta ljudi koji bi se mogli regrutovati; zbog useljavanja, severne države moraju imati najmanje tri do četiri otsto više ljudi od 20 do 35 godina nego i jedna druga država.

Uostalom, izgleda da u pismima g. Anekea opet izbija onaj stari gunđalica, koji uvek pronalazi greške, i mudrac koji ne ceni vojsku prema prilikama niti prema neprijatelju, već prema starim izvežbanim evropskim vojskama — čak ni prema njima kakve su,

već kakve *bi trebalo* da budu. Međutim, glupak treba da se seti one ogromne zbrke koju je on sam morao da doživi vrlo često na pruskim manevrima.

...

ENGELS — MARKSU*)

30 jula 1862

... U Americi se stvari rđavo razvijaju, a skoro je za sve kriv g. Stanton, zato što je posle osvajanja Tenesija obustavio regrutovanje iz čiste razmetljivosti i na taj način osudio vojsku na stalno slabljenje, upravo u momentu kada su joj najviše bila potrebna pojačanja za brzu i odlučnu ofanzivu. Da je bilo stalnog priliva regruta, ako rat i ne bi bio dosada rešen, ipak bi njegov uspeh bio nesumnjiv. Da se stalno pobeđivalo, regruti bi se sami dobrovoljno javljali. Ovaj korak je bio utoliko gluplji što je Jug baš tada pozvao pod oružje sve muškarce od 18 do 35 godina, i tako sve stavio na *jednu jedinu* kartu. Sada baš ti ljudi koji su u međuvremenu stupili u redove konfederalista svuda omogućavaju njihovu nadmoćnost i obezbeđuju im inicijativu. Oni su prikovali Haleka za jedno mesto, izbacili Kertisa iz Arkensoa, potukli Maklelana i pod voćstvom Džeksona u dolini Šenandoe dali znak gerilcima da vrše upade tako da su sada prodrli čak do Ohaja. Niko nije mogao napraviti veću glupost od Stantona.

Dalje, kad je Stanton video da ne može udaljiti Maklelana sa položaja komandanta Potomačke armije, on je učinio glupost time što je, da bi ga oslabio, dao posebna komandna prava Frimontu, Benksu i Mak Dauelu i na taj način *radi uklanjanja Maklelana rasparčao snage*. Posledica svega toga je ne samo to da je Maklelan bio potučen, već i to što javno mnenje sada smatra da za poraz ne treba kriviti Maklelana nego Stantona. To je Stanton i zaslužio.

Sve to ne bi imalo nikakvog značaja, čak bi moglo da bude i od koristi, ako bi rat, najzad, dobio revolucionaran karakter. Ali toga ipak nema. Porazi ne potstiču ove Jenkije, već ih slabe. Ako je već došlo dotle da se regrutima obećava da će biti pozvani *samo za devet meseci*, samo da bi ih pridobili, onda to ne znači ništa drugo do ovo: mi smo gotovi i samo nam je potrebno da imamo prividnu vojsku kao demonstrativno sredstvo dok se ne završe pregovori o miru. Tih 300.000 dobrovoljaca bili su probni kamen, a pošto odbija da ih da, Sever time dokazuje da mu au fond (u suštini) do svega toga nije stalo. Pored toga, kakav kukavičluk u vladi i Kongresu! Oni se boje regrutovanja, odlučnih finansiskih mera, napada na

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 249—252, Njujork, 1937.

ropstvo, boje se svega što je preko potrebno; dopuštaju da sve ide kako ide, a ako neka prividna mera, najzad, i prođe kroz Kongres, uvaženi Linkoln je toliko uslovi da od nje ništa ne ostane. Ova mlitavost, ovo skljokavanje kao splašnjavanje probušenog svinjskog mehura, pod pritiskom poraza koji su upropastili jednu armiju, i to najbolju i najjaču, i stvarno otvorili put za Vašington, to potpuno otsustvo svake elastičnosti u narodnim masama, dokazuje mi da je sve svršeno. Ono malo mitinga, itd. ne znači ništa; oni ne mogu postići ni onaj stepen uzbuđenja koje se pojavljuje prilikom pretsedničkih izbora.

Sem toga, tu postoji potpuno pomanjkanje talenta. Jedan komandant gluplji od drugoga. Ni jedan nije sposoban ni za najmanju inicijativu ili neku samostalnu odluku. Već tri meseca inicijativa je još uvek potpuno u rukama protivnika. Zatim, finansiske mere su sve luđe jedna od druge. Bespomoćnost i kukavičluk vladaju svuda, izuzev među prostim vojnicima. Političari su isto takvi — apsurdni i smeteni. A narod je bespomoćniji nego da je tri hiljade godina čamio pod austriskim skiptrom.

Južnjaci, naprotiv, nemaju nikakve potrebe da zatvaraju oči pred činjenicom da je stvar krajnje ozbiljna. Jedan dokaz za to je što ne dobijamo pamuk, a drugi su dokaz gerilci u pograničnim državama. Ali, po mom mišljenju, odlučujuće je to što jedan zemljoradnički narod, tako otsečen od sveta, može da podnosi takav rat i da, posle teških poraza i gubitaka izvora za snabdevanje ljudstva i teritorije, sada opet stoji tu kao pobednik i u stanju je da preti ofanzivom duboko na Sever. Osim toga, oni se izvrsno bore i, ono malo simpatija što je preostalo za Uniju, izuzev u planinskim predelima, sigurno će se izgubiti prilikom ponovnog zauzimanja Kentakija i Tenesija.

Ako zauzmu Misuri, dobiće i teritorije[1]), a tada Sever može da se pakuje.

Kao što rekoh, ako Sever odmah ne počne da dejstvuje revolucionarno dobiće nepopravljive batine i zaslužiće ih — a tako će, izgleda, i biti.

. . .

[1]) Tj. oblasti SAD koje još nisu konstituisane kao države. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

7 avgusta 1862

. . . Ja ne delim sasvim Tvoje mišljenje o Američkom građanskom ratu. Ja ne verujem da je sve gotovo. U početku su pretstavnici pograničnih robovlasničkih država dominirali severnjacima. Oni

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Maksistička biblioteka, sveska XXX, str. 252—253, Njujork, 1937.

su Maklelana, tog starog partisan of Breckinridge (Brekinridžovog pristalicu) takođe uzdigli na površinu. S druge strane, južnjaci su radili još od početka kao jedan čovek. Sam Sever je pretvorio robove u vojnu silu na strani južnjaka, umesto da ih okrene protiv njih. Jug prepušta productive labour (proizvodnju) robovima, tako da zbog toga može bez ikakvih smetnji da baci sve svoje borbene snage na bojište. Jug je imao jedinstveno vojno komandovanje, a Sever nije. Sudeći po svim manevrima Kentakiske armije posle osvajanja Tenesija, očigledno je da nije postojao nikakav određen strategiski plan. Sve će to, po mome mišljenju, dobiti drugi obrt. Sever će, najzad, ozbiljno početi da vodi rat, pribeći revolucionarnim sredstvima i odbaciti dominaciju državnika pograničnih robovlasničkih država. Jedan jedini crnački puk ispoljiće snažno psihološko dejstvo na južnjake.[1])

Teškoća da se dobije 300.000 ljudi izgleda mi da je čisto političke prirode. Severozapad i Nova Engleska žele, a i nateraće vladu da napusti diplomatske metode vođenja rata, kojima se dosada služila, i sada stvaraju uslove pod kojima bi mogli da stvore vojsku od 300.000 ljudi. Ako Linkoln ne popusti (što će ipak učiniti), doći će do revolucije.

A što se tiče nemanja vojničkih talenata, mislim da je način izbora komandanata isključivo prema diplomatskim i partiskim obzirima teško pogodovao izbacivanju talenata na čelo. Međutim, čini mi se da je general Poup energičan čovek.[2])

Što se tiče finansiskih mera, one su nespretne kao što i moraju biti u zemlji u kojoj dosada (u celoj državi) porez uopšte nije

[1]) U toku ranijih godina Građanskog rata federalistička vlada je pokušala da osujeti stupanje crnaca u saveznu armiju. Bojeći se da ne izgubi simpatije robovlasnika u pograničnim državama, Linkoln je 1861 godine stalno odbijao da se regrutuju crnački pukovi, uprkos protesta svoga ministra rata Kamerona. Iduće godine je postavljen još oštriji zahtev za organizovanje crnačkih trupa; mase pobornika ukidanja ropstva, pod voćstvom Frederika Daglasa, zahtevale su da vlada dozvoli crncima da se bore za slobodu svoje porobljene braće. Oni su tvrdili da bi takav postupak demoralisao južne pukove belaca i potstrekavao robove na ustanak.

Iako je Linkoln i dalje oklevao, neki njegovi radikalniji generali nisu oklevali. Dejvid Hanter, komandant suvozemnih snaga, na obalama Džordžije i Južne Karoline organizovao je, izvežbao i opremio crnačke odrede, koji su poslužili kao jezgro oko koga je general Sekston obrazovao prve južnokarolinske dobrovoljačke jedinice. U međuvremenu je general Batler organizovao tri crnačka puka u Lujzijani. Od 1863 godine pa nadalje, kad je Sever počeo da vodi borbe na revolucionaran način, crnački vojnici su se sve češće pojavljivali u federalističkim borbenim redovima. Generali Konfederacije su postupali na najgori mogući način sa crnačkim trupama regrutovanim iz redova sitne buržoazije i radničke klase Severa i od begunaca i oslobođenih robova Juga; oni su dozvoljavali svome ljudstvu da ubijaju i zlostavljaju zarobljene crnačke vojnike. Međutim, uprkos svih ovih zločina, broj crnačkih vojnika je stalno rastao; skoro ih je 200.000 dobrovoljno stupilo u službu za stvar slobode. — Prim. red.

[2]) U junu 1862 Poup (Pope) je postavljen za komandanta Virdžiniske armije. Pred kraj avgusta pretrpeo je poraz na Bul Ranu, a 5 septembra je razrešen komandantske dužnosti. — Prim. red.

postojao. Međutim, one nisu tako idiotske kao što su bile mere koje su preduzeli Pit i kompanija. Uzrok sadašnjem padu novca, mislim, ne leži u ekonomskim nego u čisto političkim razlozima, tj. distrust (u nepoverenju). To će se promeniti čim se promeni politika.

Ukratko, izgleda mi da se rat ovakve vrste mora voditi revolucionarno, a Jenki su dosad pokušavali da ga vode ustavno.

Salut (Pozdrav)

Tvoj K. M.

KRITIKA AMERIČKIH UNUTRAŠNJIH SUKOBA*)

Kriza koja u ovom momentu dominira prilikama u Sjedinjenim Državama izazvana je uzrocima dvojake prirode: vojne i političke.

Da je poslednja kampanja bila vođena na osnovu *jedinstvenog* strategiskog plana, glavnina Zapadne armije morala bi, kao što je već ranije objašnjeno u ovim stupcima, koristiti svoje uspehe u Kentakiju i Tenesiju za proboj kroz severnu Alabamu u Džordžiju i zauzimanje železničkih čvorova kod Dekatura, Miledžvila, itd. Time bi veza između Istočne i Zapadne secesionističke armije bila prekinuta i njihova uzajamna podrška onemogućena. Umesto toga, Kentakiska armija je izvršila marš prema jugu dolinom reke Misisipija u pravcu Nju Orlienza i njena pobeda kod Memfisa imala je za posledicu jedino to što je najveći deo Boregardovih trupa bio upućen na Ričmond, tako da su se konfederalisti ovde iznenada sukobili sa Maklelanom, koji nije iskoristio poraz neprijateljskih trupa kod Jorktauna i Vilijamzburga nego je, naprotiv, u samom početku rasparčao svoje vlastite borbene snage, iako je raspolagao nadmoćnijom armijom na nadmoćnijem položaju. Maklelanove komandantske sposobnosti, koje smo već ranije opisali, bile su same po sebi dovoljne da obezbede poraz najjače i najdisciplinovanije vojske. Konačno, ministar rata Stanton je učinio neoprostivu grešku. Da bi izazvao utisak u inostranstvu, on je posle osvajanja Tenesija obustavio regrutovanje i time osudio vojsku na stalno slabljenje baš u momentu kada su joj pojačanja najviše bila potrebna za brzu i odlučnu ofanzivu. Uprkos strategiskih grešaka i uprkos Maklelanovih komandantskih sposobnosti, da je bilo stalnog priliva regruta, rat bi se, ako već ne bi bio rešen, naglo bližio svom pobedonosnom završetku. Stantonov korak je bio utoliko više za žaljenje što je Jug u to vreme mobilisao sve muškarce od 18 do 35 godina starosti i prema tome sve stavljao na *jednu* kartu. To je baš ono ljudstvo koje je u međuvremenu bilo obučeno, tako da sada skoro svuda

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Maksistička biblioteka, sveska XXX, str. 198—201, Njujork, 1937. Prvi put štampano u *Die Presse*, 9 avgusta 1862 godine.

daje konfederalistima preimućstvo i obezbeđuje im inicijativu. Oni su zaustavili Haleka, izbacili Kertisa iz Arkensoa, potukli Maklelana i pod Stounvol Džeksonom dali signal za gerilske upade, koji sada dopiru sve do Ohaja.

Vojni uzroci krize delom su povezani sa političkim. Pod uticajem demokratske stranke na položaj vrhovnog komandanta celokupnih oružanih snaga Severa doveden je nesposobni Maklelan, zato što je ranije podržavao Brekinridža. Bolećivi obziri prema željama, preimućstvima i interesima pretstavnika *border slave states* (pograničnih robovlasničkih država) dosada su otupljivali principijelnost Građanskog rata i takoreći lišavali ga duha. »Lojalni« robovlasnici iz ovih pograničnih država postarali su se da primene zakone o bekstvu robova, koje je Jug nametnuo, i da suzbiju simpatije crnaca prema Severu, tako da se nijedan general nije usuđivao da na bojište izvede četu crnaca, čime se ropstvo, najzad, iz Ahilove pete Juga pretvorilo u njegov neprobojni oklop. Zahvaljujući robovima, koji vrše sve proizvodne poslove, svi za borbu sposobni muškarci Juga mogu se izvesti na bojište!

U ovom času, kada secesionističke rezerve rastu, pretstavnici pograničnih država povećavaju svoje zahteve. Međutim, Linkolnov zahtev koji im je uputio, preteći im poplavom stranke za ukidanje ropstva, ukazuje na to da stvari dobijaju revolucionaran obrt. Linkolnu je poznato ono što Evropa ne zna, a to je da se nikako ne radi o apatičnosti ili popuštanju pod pritiskom poraza kad je reč o tome da njegov zahtev za 300.000 novih regruta nailazi na tako hladan prijem. Nova Engleska[1]) i Severozapad, koji su pripremili glavne snage vojske, rešeni su da vladi nametnu revolucionarno vođenje rata i da na zvezdama ukrašenoj zastavi ispišu bojni poklič »Ukidanje ropstva!«. Linkoln popušta pred ovim spoljnim pritiskom sa oklevanjem i nelagodno, ali je svestan da mu se ne može dugo opirati. Otud i dolazi njegov vatreni poziv pograničnim državama da se dobrovoljno odreknu institucije ropstva i pod uslovima povoljnog ugovora. On je svestan i toga da je jedino produženje ropstva u pograničnim državama omogućilo da ropstvo na Jugu ostane netaknuto i sprečilo Sever da primeni svoj veliki radikalni lek. On jedino greši ako uobražava da se »lojalni« robovlasnici mogu pokrenuti blagonaklonim govorima i razumnim razlozima. Oni će popustiti samo pred silom.

Dosad smo bili svedoci samo prvog čina Građanskog rata — *ustavnog* vođenja rata. Drugi čin, revolucionarno vođenje rata, sad je na redu.

---

[1]) Države Nove Engleske nalaze se u severoistočnom delu SAD i sastoje se od: Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island i Connecticut-a, u ukopnoj površini od 55.608 kv. milja (kopnena površina 63.206 kv. milja) i 8,500.000 stanovnika (1949 godine). — Prim. red.

U međuvremenu je Kongres na svom prvom zasedanju, koje je sada prekinuto, doneo niz značajnih mera, koje ćemo ovde ukratko navesti.

Pored finansiskog zakonadavstva, on je doneo Zakon o domaćinstvima, za koji su se narodne mase Severa već odavno uzalud borile.[2]) Ovim zakonom se deo državne zemlje besplatno ustupa na obradu kolonistima, bez obzira da li su rođeni u Americi ili su se u nju doselili. Njime se ukida ropstvo u (oblasti) Kolumbiji i nacionalnoj prestonici uz novčanu naknadu ranijim robovlasnicima.[3]) Ropstvo je proglašeno »večito nemogućim« u svim *teritorijama* Sjedinjenih Država.[4]) Odluka kojom se nova država Zapadna Virdžinija prima u Uniju predviđa ukidanje ropstva u etapama i proglašuje svu decu crnaca, rođenu posle 4 jula 1863 godine, slobodnom novorođenčadi. Uslovi ove emancipacije u etapama u celini su pozajmljeni iz zakona koji je u istom cilju bio donet u Pensilvaniji pre 70 godina.[5]) Četvrtim zakonom se predviđa da će svi robovi ustanika biti oslobođeni čim padnu u ruke republikanske vojske. Jedan drugi zakon, koji se sada *prvi put primenjuje*, predviđa da se ovi emancipovani crnci mogu vojnički organizovati i uputiti u borbu protiv Juga. Priznata je nezavisnost crnačkih republika Liberije i Haitija[6]) i, najzad, sa Engleskom je zaključen sporazum o ukidanju trgovine robljem.

---

[2]) Pred Senat je 1854 godine iznet predlog zakona o domaćinstvu ili o besplatnoj zemlji; ovoj meri se usprotivio jedan broj demokrata sa Juga, koji su smatrali da je bio »obojen« tendencijom ukidanja ropstva. Oni su tvrdili da će po odredbama ovog zakonskog predloga Zapad biti naseljen sitnim zemljoposednicima koji će biti neprijateljski raspoloženi prema robovlasničkim interesima. Mada je ova mera bila odbijena, docnije su došli novi predlozi, tako da je 1860 godine usvojen Zakon o domaćinstvu koji je predviđao plaćanje od 25 dolara po jutru zemlje. Međutim, demokratski pretsednik Bjukanen, zastupajući interese robovlasnika, stavio je svoj veto na ovu meru. Iste godine republikanska stranka je, na osnovu svoje nacionalne platforme, potvrdila zakonski predlog o besplatnom dodeljivanju zemlje; međutim, tek 1862 godine, posle povlačenja robovlasničkih država, došlo je do donošenja Zakona o domaćinstvu, koji nije predviđao naplatu zemlje. — Prim. red.

[3]) Ovo je učinjeno u aprilu 1861; svakome je robovlasniku isplaćeno prosečno 300 dolara za svakog oslobođenog roba. Kongres je u ovu svrhu izglasao kredit od 1,000.000 dolara. — Prim. red.

[4]) U junu 1862 Linkoln je potpisao dekret kojim je predviđeno da ne može »biti ropstva ili prinudnog rada na teritorijama Sjedinjenih Država koje sada postoje ili koje se otsada mogu stvoriti ili steći...«. — Prim. red.

[5]) Pensilvanija je 1780 godine donela zakon koji je predviđao postepeno oslobođenje robova i proglašavao da deca koja su posle toga rođena u ovoj državi od roditelja robova neće biti robovi. Takva deca, međutim, morala su biti »sluge« do 28 godina starosti; posle toga imala su se izgubiti sva prava na njihove usluge. — Prim. red.

[6]) U junu 1862 donet je zakon kojim je pretsednik bio ovlašćen da postavi diplomatske pretstavnike u Haitiju i Liberiji. — Prim. red.

Tako, bez obzira na to koga će poslužiti ratna sreća, sad se može pouzdano tvrditi da crnačko ropstvo neće dugo preživeti Građanski rat.

Die Presse, 9 avgusta 1862

ENGELS — MARKSU*)

9 septembra 1862

Drugi sukob na Bul Ranu[1]) je bio izvrstan podvig Stonevol Džeksona od koga ni izdaleka nema boljeg čoveka u Americi. Da je bio potpomognut frontalnim napadom Glavne konfederalističke armije i da je sve išlo glatko (čak samo i upola dobro) verovatno bi bilo svršeno sa gospodinom Poupom. Međutim, ovaj poduhvat je doveo samo do toga da su konfederalisti stekli veliku moralnu prednost — respekt prema svome preduzimljivom duhu i prema Džeksonu — i nekoliko kvadratnih kilometara zemljišta, iako su, s druge strane, ubrzali spajanje i koncentraciju *celokupne federalističke armije* pred Vašingtonom. Verovatno ćemo već narednim parobrodom dobiti dalje vesti o novim sukobima u kojima bi savezne trupe itekako mogle biti pobedonosne kad njihovi generali ne bi bili tako krvavo glupi. Ali šta se može učiniti sa takvim čoporom pasa! Poup je od svih najdostojniji prezrenja; on zna jedino da se kočoperi, da poriče, laže i prikriva neuspehe. Odista, on je glupak generalštaba. Maklelan sada opet izgleda sasvim razborit čovek. Dalje, pala je naredba da svi budući general-majori moraju polagati ispite predviđene za pruske zastavnike. Sve je to žalosno, dok su momci sa Juga, koji barem znaju šta hoće, u mojim očima junaci u poređenju sa mlitavim rukovodstvom Severa. Ili još veruješ da će gospoda na Severu smrviti »ustanak«?

Adieu!

Tvoj F. E.

---

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, strana 253—254, Njujork, 1937.

[1]) Drugi sukob na Bul Ranu odigrao se krajem avgusta 1862.

MARKS — ENGELSU*)

London, 10 septembra 1862

. . . Što se tiče Jenkija, i dalje sam čvrsto ubeđen da će Sever na kraju pobediti. Naravno, građanski rat može proći kroz svakojake epizode, možda i primirja, a može se i dugo otegnuti. Jug može zaključiti ili će zaključiti mir samo pod uslovom da dobije pogra-

---

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 254 i 255, Njujork, 1937.

nične robovlasničke države. U tom slučaju pripala bi mu Kalifornija, a za njom bi sledio Severozapad, tako da bi čitava federacija, izuzev možda država Nove Engleske, ponovo obrazovala jednu državu, ali ovoga puta pod akcnowledged supremacy of the slaveholders (neospornom dominacijom robovlasnika). To bi bila rekonstrukcija Sjedinjenih Država na bazi koju Jug zahteva. Ali to nije mogućno niti će se dogoditi.

Sa svoje strane, i Sever može zaključiti mir samo u slučaju ako confederacy (konfederacija) bude ograničena na stare robovlasničke države i one koje su zatvorene između reke Misisipija i Atlantskog Okeana. No, u tom bi slučaju konfederacija postepeno skapala. Primirja, etc., na temelju *status quo*-a (postojećeg stanja), mogla bi u najboljem slučaju dovesti do predaha u vođenju rata.

Način na koji Sever vodi rat upravo je takav kakav se i mogao očekivati od jedne *buržoaske* republike, u kojoj je obmana tako dugo suvereno vladala. Jug, oligarhija, bolje tome odgovara, naročito takva oligarhija u kojoj celokupan proizvodni rad pada na crnce, a četiri miliona »white trash« (belog ološa) su profesionalni flibustiers (pustolovi). Bez obzira na sve to smeo bih se kladiti u glavu da će ti momci izvući deblji kraj uprkos »Staunvol Džeksona«. Naravno, može se desiti da pre toga na samom Severu dođe do neke vrste revolucije.

Vilih je brigadni general, a sada se, kako je to Kap pričao u Kelnu, i Stefen sprema u rat.

Čini mi se da Ti posmatraš stvari a little too much (malo previše) sa vojničkog stanovišta.

Što se tiče moje ekonomske građe, neću Te za vreme putovanja »opterećivati tim balastom«.

Pozdrav,

Tvoj K. M.

. . .

What about Garibaldi? (Šta je sa Garibaldijem?)

ENGELS — MARKSU*)

16 oktobra 1862 godine

. . . Šta misliš o Americi? Finansiski krah, koji se ne može izbeći ovim glupim merama sa papirnom monetom, izgleda blizu. Vojnički, Sever će se verovatno nešto oporaviti.

. . .

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 255, Njujork, 1937 godine.

MARKS — ENGELSU*)

London, 29 oktobra 1862 godine

... Što se tiče Amerike, mislim da je Merilendska operacija imala odlučujući značaj, utoliko što pokazuje da čak i u onom delu border states (pograničnih država), koji je najviše naklonjen Jugu, ima veoma malo pristalica konfederacije.[1]) A čitava borba se vodi za pogranične države. Ko ih drži, taj vlada celom Unijom. To što je Linkoln objavio perspektivne zakone o emancipaciji[2]) u trenutku kad su konfederalisti prodirali u Kentaki ujedno pokazuje da je prestao svaki obzir prema loyal slave holders (lojalnim robovlasnicima) u pograničnim državama. Iseljavanje robovlasnika iz Misurija, Kentakija i Tenesija na jug, zajedno sa svojim black shattle (imetkom crnih robova), već je uzelo ogromne razmere i ako borba još neko vreme potraje, što je sigurno, Jug će tamo izgubiti svaki oslonac. On je počeo borbu za teritorije. Sam rat se pokazao kao sredstvo za uništenje njegove moći u pograničnim državama, čije su veze s Jugom ionako svakodnevno labavile, pošto breeding of slaves (odgajivanja robova) i internal slave trade (unutrašnje trgovine robovima) više nije bilo. Na taj način, po mome mišljenju, Jug može računati samo na odbranu. A jedina mogućnost za njegov uspeh ležala je u ofanzivi. Ako se potvrdi vest da Huker preuzima aktivnu komandu nad Potomačkom armijom, da će Maklelan biti »povučen« na »teoriski« položaj glavnog komandanta i da Halek preuzima komandu na Zapadu, onda bi i rat u Virdžiniji mogao

---

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 256—258, Njujork, 1937 godine.

[1]) Radi se o protivofanzivi trupa Juga pod komandom generala Lija, koja je preduzeta ujesen 1862 godine posle propasti ofanzive Severa na Ričmond i poraza trupa generala Maklelana na tom frontu krajem juna — početkom jula iste godine. Li je imao cilj da zauzme Vašington i ovlada državom Merilend, kao i nizom tzv. pograničnih država (koje se graniče sa teritorijom južne konfederacije). Iako je krajem 1862 i uproleće 1863 godine naneo teške poraze trupama Severa na vašingtonskom i baltimorskom pravcu, Li ipak nije postigao postavljeni cilj. Stanovništvo Merilenda, izuzev manjih grupa robovlasnika i nekih krupnih buržuja, neprijateljski je dočekalo robovlasničke trupe. Dobrovoljačke jedinice, farmeri i radnici igrali su aktivnu ulogu u upornoj odbrani pristupa k najvažnijim centrima severnjaka. Uleto 1863 godine vojna situacija na tom frontu preokrenula se u korist severnjaka. — Prim. red.

[2]) U septembru 1862 Linkoln je usvojio meru za delimično oslobođenje robova. Rastuće raspoloženje prema ukidanju ropstva na Severu, opadajući uticaj robovlasničkih interesa u pograničnim državama, vojni uspesi u Merilendu i ranije tokom godine u Kentakiju, kao i očigledna korisnost od lišavanja Konfederacije izvora radne snage, — sve je to doprinelo da se Linkoln odluči da izda prethodni Proglas o oslobođenju robova. Ovim proglasom je predviđeno da se 1 januara 1863 moraju osloboditi sva lica koja se zateknu kao robovi u nekoj pobunjenoj državi ili delu države. — Prim. red.

dobiti energičniji karakter. A osim toga sada je već *gone* (prošlo) najpogodnije godišnje doba za konfederaliste.

Neuspeh Merilendske operacije nesumnjivo je imao ogroman značaj u moralnom pogledu.

Što se tiče finansiske strane, Sjedinjene Države znaju još iz vremena Rata za nezavisnost, a mi znamo iz austriskog iskustva dokle se može ići s obezvređenim papirnim novcem.

...

Bes, s kojim su južnjaci primili Linkolnove zakone potvrđuje njihov značaj. Svi ti zakoni imaju izgled uskogrudo postavljenih i masom ograda uslovljenih zahteva koje advokati protivničkih strana postavljaju jedan drugome. Ali to ne umanjuje njihovu istorisku vrednost i jako me zanima kada ih upoređujem s onom draperie (zavesom) kojom Francuz obavija i najbeznačajniju stvar.

Prirodno, ja, kao i drugi, u formi pokreta kod Jenkija vidim ono što odbija, ali mi je jasno da to proističe iz »buržoaskog« karaktera te demokratije. Pa ipak, tamošnji događaji imaju svetski značaj i u čitavoj istoriji nema ničeg odvratnijeg od držanja Engleza prema njima.

Pozdrav an lupus (vuku)

Tvoj K. M.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 5 novembra 1862

... Što se tiče Amerike, ja sam takođe mišljenja da su konfederalisti u Merilendu dobili neočekivan moralni udarac od velikog značaja. Takođe sam ubeđen da će *konačno* zauzimanje pograničnih država odlučiti ishod rata. Ali ja nisam nikako siguran da će se stvar odigrati u takvoj klasičnoj formi kao što Ti, izgleda, misliš. Bez obzira na svu dreku koju su Jenki nadali, još nema nikakvih simptoma koji bi dokazivali da oni tu stvar posmatraju kao pitanje svoga stvarnog nacionalnog opstanka. Naprotiv, te izborne pobede demokrata pre dokazuju da se pojačava stranka koja je sita rata. Kad bi postojao makar jedan dokaz, makar jedan simptom, da mase na Severu počinju da dejstvuju u istom smislu kao u Francuskoj 1792 i 1793 godine, onda bi sve to bilo veoma lepo. Ali jedina revolucija, koja se može očekivati, biće, izgleda, pre svega, demokratska kontrarevolucija i truli mir, koji će i pogranične države podeliti. Da se time stvar još nikako neće okončati — granted (slažem se). Ali ipak zasada moram priznati da se nikako ne mogu oduševiti za jedan narod koji dopušta da ga jedna četvrtina svoga sopstvenog

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 258—259, Njujork, 1937 godine.

stanovništva stalno tuče u tako veoma značajnom pitanju, i koji posle 18 meseci rata nije ništa drugo postigao osim otkrića da su svi njegovi komandanti — magarci, a svi građanski službenici — lopovi i izdajnici. Ipak stvar mora drukčije ići, čak i u buržoaskoj republici, ako neće da se sasvim zaglibi u blato. Sa tim što kažeš o prostačkom odnosu Engleza prema toj stvari potpuno se slažem.

SITUACIJA U SEVERNOJ AMERICI*)

General Brag, koji komanduje Južnom armijom u Kentakiju — ostale borbene snage Juga, koje ga pustoše, ograničavaju se na gerilske grupe, upadajući u ovu pograničnu državu — izdao je proglas koji baca dosta svetlosti na najnovije zajedničke pokrete konfederalističkih snaga. Bragov proglas, upućen severozapadnim državama, nagoveštava da je njegov uspeh u Kentakiju prirodna stvar i očigledno računa sa pobedonosnim prodiranjem u Ohajo, centralnu državu Severa. On, na prvom mestu, najavljuje spremnost Konfederacije da garantuje slobodnu plovidbu na Misisipiju i Ohaju. Ova bi garancija stupila na snagu tek onda kada robovlasnici budu zauzeli pogranične države. U Ričmondu je, stoga, nagovešteno da će istovremeni upad Lija u Merilend i Braga u Kentaki jednim udarcem obezbediti zauzimanje pograničnih država. Zatim Brag nastavlja dokazivanje da se Jug opravdano bori jedino za svoju nezavisnost, a da inače želi mir. Međutim, stvarnu, karakterističnu tačku proglasa pretstavlja ponuda separatnog mira sa severozapadnim državama, poziv da se otcepe od Unije i priđu Konfederaciji, pošto se ekonomski interesi Severozapada i Juga u istoj meri podudaraju u kojoj se interesi Severozapada i Severoistoka neprijateljski razlikuju. Vidimo, dakle, da je Jug, tek što je stekao utisak da je sebi osigurao zauzimanje pograničnih država, zvanično izbrbljao svoj krajnji cilj da rekonstruiše Uniju, isključujući države Nove Engleske.

Međutim, slično invaziji u Merilendu, invazija u Kentakiju je takođe doživela neuspeh: prva u bici kod Antitam Krika, a druga u bici kod Perivila, blizu Luisvila. I na jednom i na drugom mestu južnjaci su bili u ofanzivi, pošto su napali prethodnicu Bjuelove armije. Federalisti su pobedili zahvaljujući generalu Mak Kuku, koji je kao komandant prethodnice pružio otpor daleko nadmoćnijim neprijateljskim snagama, dajući dovoljno vremena Bjuelu da uvede glavninu u borbu. Nema ni najmanje sumnje u to da će poraz kod Perivila dovesti do evakuacije Kentakija. Najznačajnija gerilska grupa, formirana od najfanatičnijih pristalica robovskog sistema u Kentakiju i pod komandom generala Morgana, bila je skoro u isto

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 206—210, Njujork, 1937. Prvi put štampano u *Die Presse*, 10 novembra 1862 godine.

vreme uništena kod Frankforta (između Luisvila i Leksingtona). Konačno, došlo je do odlučujuće Rozkransove pobede kod Korinta, koja je imperativno nametala najbrže povlačenje potučene armije pod komandom generala Braga.

Tako je kampanja Juga za ponovno osvajanje izgubljenih pograničnih robovlasničkih država, koja je preduzeta u velikim razmerama vojnički vešto i sa najpovoljnijim izgledima, doživela potpun neuspeh. Pored neposrednih vojnih rezultata, ove su borbe i na drugi način doprinele uklanjanju glavne teškoće. Uticaj pravih robovlasničkih država na pogranične države, prirodno, zavisi od robovskog elementa u ovim poslednjim, tojest od onog istog elementa koji vladi Unije nameće diplomatske i ustavne obzire u njenoj borbi protiv ropstva. Međutim, ovaj element je u pograničnim državama, koje pretstavljaju glavnu pozornicu Građanskog rata, praktično sveden na nulu samim Građanskim ratom. Veliki deo robovlasnika sa svojim »imetkom crnih robova« stalno se seli na Jug da bi svoju imovinu sklonio na sigurno mesto. Sa svakim porazom južnjaka ova se seoba obnavljala u povećanim razmerama.

Jedan od mojih prijatelja, neki nemački oficir[1]), koji se borio pod zvezdama ukrašenom zastavom redom u Misuriju, Arkensou, Kentakiju i Tenesiju, piše mi da ova seoba u celini potseća na seobu iz Irske 1847 i 1848 godine. Sem toga, energični deo robovlasnika, omladina, s jedne, i politički i vojni rukovodioci, s druge strane, izdvajaju se iz mase svoje klase, obrazuju gerilske grupe u vlastitim državama i kao takve bivaju uništene, ili napuštaju domove i stupaju u vojsku ili državnu upravu Konfederacije. Otud: s jedne strane, ogromno smanjenje robovskog elementa u pograničnim državama, gde se oduvek moralo boriti sa »nadiranjem« konkurentske slobodne radne snage; s druge strane: seoba energičnijeg dela robovlasnika i njihovih belih pristalica. Zadržao se samo sloj »umerenih« robovlasnika, koji će uskoro sa pohlepom prihvatiti gomile novca koje im Vašington nudi za oslobođenje njihovog »imetka crnih robova«, čija će se vrednost u svakom slučaju izgubiti čim se zatvori tržište Juga gde se ovi robovi prodaju. Tako sam rat donosi rešenje stvarnim revolucionisanjem oblika društva u pograničnim državama.

Što se tiče Juga, povoljno vreme za vođenje rata već je prošlo; što se tiče Severa, ono tek počinje, zato što su unutrašnje reke

[1]) Jozef Vajdemajer (1818—66), član Saveza komunista, učestvovao je u nemačkom revolucionarnom pokretu od 1848 do 1849. Zbog svoje radikalne aktivnosti bio je prisiljen da pobegne u Ameriku. On je 1852 godine u Njujorku objavio samo jedan broj lista *Die Revolution*, u kome se prvi put pojavio čuveni Marksov *Osamnaesti brimer Napoleona Bonaparte*, a godinu dana docnije pomogao je osnivanje *Arbeiterbund*-a (Radnički savez). Kad je izbio Građanski rat, Vajdemajer se, zajedno sa ostalim socijalistima, borio na strani Saveza ne samo da se sačuva Unija, već i da se ukine ropstvo. On se više godina dopisivao sa Marksom. — Prim. red.

sada opet plovne i što je kombinovano ratovanje na kopnu i moru, koje je već izvođeno sa toliko uspeha, opet omogućeno. Sever se željno koristio ovim zastojem. »Oklopnjače«, deset na broju, za zapadne reke, brzo se dovršavaju; tome treba dodati dvostruki broj poluoklopljenih brodova za plitke vode. Na istoku mnogi novonaoružani brodovi već su napustili brodogradilišta, dok se drugi još nalaze u gradnji. Sve će biti spremno do 1 januara 1863. Erikson, konstruktor i graditelj *Monitor*-a, rukovodi izgradnjom devet novih brodova po istom modelu. Četiri od ovih već »plove«.

Na Potomaku, u Tenesiju i Virdžiniji, kao i na raznim mestima na Jugu — u Norfoku, Njubernu, Port Rojalu, Pensakoli i Nju Orlienzu — u vojsku svakodnevno dolaze nova pojačanja. Prvi poziv od 300.000 ljudi, koji je Linkoln najavio u julu, već je potpuno mobilisan i delom se nalazi na ratnom poprištu. Drugi poziv od 300.000 ljudi postepeno će se u toku devet meseci mobilisati. U nekim državama je vojna obaveza ukinuta i zamenjena dobrovoljnim stupanjem u vojsku; ni u jednoj od njih se ne nailazi na ozbiljne teškoće. Neznanje i mržnja ozloglasili su vojnu obavezu kao nečuven događaj u istoriji Sjedinjenih Država. Ništa ne može biti pogrešnije. Za vreme Rata za nezavisnost i Drugog rata sa Engleskom (1812—14) vršena je mobilizacija znatnog broja trupa na osnovu vojne obaveze; to se događalo čak i u raznim manjim ratovima protiv Indijanaca, a da to nikada nije nailazilo na neko protivljenje vredno pomena.[2])

Važno je pomenuti činjenicu da je Evropa u toku ove godine dala Sjedinjenim Državama kontingent od oko 100.000 doseljenika i da se polovina ovog broja sastoji od Iraca i Britanaca. Na nedavnom kongresu engleskog »Udruženja za unapređenje nauke« u Kembridžu, ekonomist Meriveil bio je prinuđen da potseti svoje zemljake na činjenicu, koju su *The Times, The Saturday Review, Morning Post* i *The Morning Herald*, a da i ne pominjemo *dei minorum gentium* (bogove manjih naroda), potpuno prenebregli ili žele da je Engleska prebregne, a to je činjenica da najveći deo viška engleskog stanovništva nalazi svoj novi dom u Sjedinjenim Državama Amerike.

Die Presse, 10 novembra 1862

---

[2]) Regrutovanje je primenjeno sa ciljem da se poveća vojska za vreme Američke revolucije isto kao i za vreme rata 1812 godine. Kako C.K. Bolton kaže u svom delu *Private Soldier under Washington* (»Običan vojnik pod Vašingtonom«), za vreme Američke revolucije bio je jedno vreme usvojen plan da se regrutuje svaki četvrti ili peti čovek, izuzev onih koji su već u vojnoj službi, onih koji žive u gradovima na morskim obalama i na granicama, nastavnika u školama, studenata i, u izvesnim slučajevima, onih koji su zaposleni u fabrikama baruta. Oni koji su želeli da izbegnu regrutovanje oslobađali su se plaćanjem otkupnine. Za vreme rata 1812 godine Kongresu je podnet zakonski predlog o regrutovanju, bez obzira na opoziciju pretstavnika Nove Engleske. Otprilike u isto vreme Njujork je usvojio zakonski predlog o uvođenju vojne obaveze. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

30 decembra 1862

...

Bernsajdov poraz je strahovito preuveličan.[1]) Jasno je da to mora uticati na moral armije, ali ni u kom slučaju toliko ozbiljno koliko u slučaju kad je potučena na otvorenom bojnom polju. Izgleda da su taktičke pripreme bile vrlo rđave. Očigledno je da je bočni napad levog krila trebalo da se odigra pre frontalnog napada pod Samnerovim voćstvom. Međutim, to je potpuno ispušteno iz vida. Samner je, izgleda, bio u pravom sosu pre nego što je Franklin počeo sa ozbiljnom bitkom. Osim toga, kako po svemu izgleda, Bernsajd nije mogao da se odluči kako da upotrebi svoje rezerve. Trebalo je da ga uspesi levog krila nateraju da tamo pošalje bar jedan deo rezervi, jer je tamo trebalo da dođe do odlučne bitke; umesto toga on ih je upotrebio na frontu, pa i tu suviše kasno, 1) kao *smenu*, a ne kao pomoć potučenim Samnerovim trupama, i 2) pred sam mrak, tako da je noć već nastupila pre nego što je pola trupa stupilo u akciju. Ove primedbe su, prirodno, učinjene na osnovu oskudnog materijala koji daju američke novine i bez poznavanja zemljišta. Uostalom, čini mi se da je Bernsajd opkoljavanjem mogao sasvim da rastera taj canaille (ološ), naročito kad je, kako izgleda, imao 150.000 ljudi prema 100.000; ali, verovanje da Vašington jedino može ostati zaštićen dotle dok su snage raspoređene upravno prema neprijateljskom frontu očigledno ga je sprečilo u tome. Dopustiti konfederalistima da mesec dana utvrđuju svoj položaj i tada ih napasti frontalno, glupost je koja se može kritikovati samo šibanjem.

Tvoj F. E.

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 262—263, Njujork, 1937.

[1]) Odnosi se na Bernsajdov poraz u bici kod Frederikzburga od 13—15 decembra 1862. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

2 januara 1863

... Izgleda da je Bernsajd pravio velike taktičke greške u bici kod Frederikzburga. On se očigledno plašio da upotrebljava tako velike vojne snage. Međutim, ukoliko postoji, osnovna glupost se ogleda: 1) u vezi sa čekanjem od 26 dana nesumnjivo postoji direktna izdaja u ratnoj administraciji u Vašingtonu. Čak i njujorški dopisnik *Times*-a priznaje da je Bernsajd tek posle nekoliko nedelja dobio sredstva koja su mu bila neposredno obećana; 2) to što je on, ipak, tada izvršio taj napad pokazuje moralnu slabost toga

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 263—264, Njujork, 1937.

čoveka. Ugledni list *Tribune* je počeo da sumnja u njega i zapretio mu otpustom. Ovaj list svojim oduševljenjem i neznanjem nanosi mnogo štete.

Demokrati i Maklelanove pristalice su, prirodno, zajedno nadali dreku da bi što crnjim bojama prikazali ovaj nesrećni položaj. Za »pronesenu vest« da je Maklelan, »Monah« *Times*-a, pozvan u Vašington, imamo da zahvalimo g. Rojteru.

»Politički« ovaj je poraz bio dobar. Nije trebalo da imaju dobre sreće pre 1 januara 1863. Tako nešto moglo bi izazvati opozivanje »Proklamacije«.

Times i kompanija su strahovito besni zbog radničkih mitinga u Mančesteru, Šefildu i *Londonu*.[1]) Dobro je da su oči Jenkija otvorene u ovom pravcu. Uostalom, Opdajk (pretsednik opštine u Njujorku i politički ekonomist) rekao je na jednom zboru u Njujorku: »We know that the English working class are with us, and that the governing classes of England are against us« (»Mi znamo da je engleska radnička klasa sa nama, a da su vladajuće klase Engleske protiv nas«).

Mnogo žalim što Nemačka ne drži slične demonstracije. One ne koštaju ništa, ali na »internacionalnom polju« donose velike koristi. Nemačka bi trebalo utoliko pre da se zalaže za ove, jer je u ovom ratu učinila više za Jenkije nego Francuska u XVIII veku. To je stara nemačka glupost što se ne pojavljuje na svetskoj pozornici i što ne ističe ono što stvarno postiže.

. . .

[1]) Krajem decembra 1862 održani su radnički zborovi širom Engleske. Na jednom zboru, kome je prisustvovalo 6.000 radnika, doneta je rezolucija kojom je traženo od Linkolna da potpuno iskoreni ropstvo. Slična manifestacija održana je i u Londonu. Na ovom zboru prisutni radnici tražili su od pretsednika Amerike da nastavi svoj rad i time ostvari »slavno načelo — na kome počiva vaš ustav — bratstvo, slobodu i jednakost svih ljudi«. U svojim odgovorima na ove poruke Linkoln je zahvaljivao britanskom proletarijatu na njegovim dobrim željama i smatrao da će američki narod biti obodren saznanjem da uživa simpatije »istinskih prijatelja slobode i čovečnosti« (Citati uzeti iz Šliterove knjige: *Linkoln, radništvo i ropstvo*, Njujork, 1913, str. 159, 165). — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

13 februara 1863

Stvari u Sjedinjenim Državama razvijaju se strahovito sporo. Nadam se da Dž. Huker krči sebi put.[1])

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 264, Njujork, 1937.

[1]) U januaru 1863 godine Huker je zamenio Bernsajda na položaju komandanta Potomačke armije. On je u toku dva naredna meseca pokušavao da od svoje armije stvori efikasnu borbenu mašinu, poboljšavajući disciplinu i podižući moral svojih trupa. Tako je već krajem marta raspolagao sa oko 125.000 ljudi. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

11 juna 1863

... Lepe se stvari odigravaju u Americi. Borbeni Džo[1]) se grdno obrukao svojim hvalisanjem, Rozkrans spava, a samo Grant dobro operiše. Njegov pokret prema Vikzburgu, od jugoistoka u pravcu severoistoka, otsecanje pomoćne armije, njeno odbacivanje, a zatim brz marš ka Vikzburgu, pa čak i žestoki bezuspešni napadi, sve je to bilo vrlo dobro. Ne verujem u mogućnost blagovremenog prikupljanja dovoljnog broja pomoćnih trupa. S druge strane, toliko smo puta doživeli da američki generali odjednom dobro operišu u toku petnaestak dana, a da zatim opet čine najveće gluposti, tako da se baš ništa ne može reći o njihovim budućim pokretima...

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 266, Njujork, 1937.

[1]) Odnosi se na generala Hukera. On je krajem marta 1863 saopštio svojim oficirima da je završio planove i da neće imati milosti prema Liju. Međutim, posle bitke kod Čanselerzvila (u maju 1863), armija Konfederacije, iako dvaput brojno slabija, prinudila je Hukera na povlačenje. Uprkos ovog neuspeha, unionistički komandant je izdao naredbu u kojoj je čestitao svojoj vojsci na »uspehu«. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

6 jula 1863

... Po mom mišljenju, ekspedicija južnjaka protiv Severa došla je kao posledica pritiska koji dreka ričmondskih novina i njihovih supporters (pristalica) vrši na Lija. Smatram da se tu radi o coup de désespoir (očajničkom) pokušaju. Uostalom, ovaj rat će se dugo otegnuti, a to je sa gledišta *evropskih* interesa veoma poželjno...

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 266—267, Njujork, 1937 godine.

MARKS — ENGELSU*)

26 maja 1864

... Šta kažeš o Grantovim operacijama? *The Times* se, prirodno, divi jedino Liovoj strategiji, koja se prikriva iza povlačenja. »On«, kaže jutros Tasi[1]), »smatra da je to veoma lukavo, usuđujem

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 267—268, Njujork, 1937.

[1]) Odnosi se na Eleonoru Marks (1855—96), najmlađu kćer Karla Marksa, udatu za engleskog socijalistu Edvarda Avelinga. Aktivno je učestvovala u britanskom radničkom pokretu. — Prim. red.

se da kažem«. Ništa više ne želim nego da Batler uspe. Bilo bi od neocenjive koristi kada bi najpre ušao u Ričmond. Bilo bi loše kad bi se Grant morao povlačiti, ali mislim da on zna šta hoće. U svakom slučaju, njegove su zasluge prva Kentakiska operacija, Vikzburg i batine koje je Brag dobio u Tenesiju . . .

ENGELS — MARKSU*)

30 maja 1864

. . . Operacije u Virdžiniji opet nose karakter neodlučnosti ili, tačnije govoreći, karakter teškoće da se dođe do jedne odluke na tom terenu. Ne pridajem nikakve važnosti vestima koje su primljene brodom *Scotia;* one prosto znače da je osmodnevna kiša spasla Lija od potrebe da neprekidno bije bitke *à la* Solferino. A to je mnogo za njega. Još dve takve bitke pa bi njegova armija, koja je svako veče morala da zauzima nov položaj u pozadini, nesumnjivo bila u tako žalosnom stanju da bi se teškom mukom mogla igde zaustaviti *pre* Ričmonda. I Grant je, svakako, mnogo dobio tim zatišjem, ali ne u tolikoj meri. Pojačanja koja sada dobija neće mu mnogo vredeti. Ipak se neću mnogo iznenaditi ako se Li uskoro povuče do Ričmonda. Tu će se onda odigrati odlučna bitka.

. . .

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 268, Njujork, 1937 godine.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 9 juna 1864

. . . Mnogo bih želeo da znam kako će stvari teći u Virdžiniji. Izgleda da su snage još uvek skoro sasvim izjednačene, a jedna mala slučajnost, mogućnost da se počesno tuče jedan jedini Grantov korpus, može ponovo Liju dati nadmoćnost. Borba kod Ričmonda može se već voditi pod sasvim drugim uslovima, jer je Batler, svakako, slabiji od Boregarda, inače ne bi dozvolio da se ograniči na defanzivu, a čak i da su obojica podjednako jaki, Li će ipak postati jači, ako se spoji sa Boregardom u Ričmondu, nego Grant kad bi se spojio sa Batlerom, jer se Li može čitavom snagom pojaviti iz svog utvrđenog logora na bilo kojoj strani reke Džemsa, dok Grant mora da odvaja trupe (na južnu stranu reke). Međutim, ja se nadam da će Grant, ipak, izvesti stvar; u svakom slučaju je sigurno da je Li, po-

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 269, Njujork, 1937 godine.

sle prve bitke u Vildernesu[1]), pokazao malo sklonosti da se odlučno bori na otvorenom polju, nego je, naprotiv, stalno držao svoje glavne snage na utvrđenim položajima i usuđivao se samo da vrši kratke ofanzivne udarce. Takođe mi se dopada metodičan način izvođenja Grantovih operacija. To je jedino pravilan metod za ovakav teren i za ovakvog protivnika.

...

[1]) U maju 1864 Grant je prešao preko Rapidana i ušao u Vildernes prilikom marša u pravcu Ričmonda. Li je napao Granta na bojištu kod Čanselerzvila. Kad je posle krvavih borbi uvideo da ne može ništa postići, Grant se povukao istim putem ka Rapidanu i orijentisao svoju armiju na jug. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester 4 septembra 1864

... Šta misliš o događajima u Americi? Li majstorski koristi svoj utvrđeni logor kod Ričmonda; nikakvo čudo — to je već treća operacija koja se vrti oko njega. On za sebe vezuje Grantove trupe relativno malim snagama, a veći deo svojih trupa ofanzivno upotrebljava u Zapadnoj Virdžiniji i ugrožava Vašington i Pensilvaniju. Izvanredan primer Prusima za studiju; oni mogu iz njega do sitnica da nauče kako se moraju voditi operacije oko utvrđenog logora kod Koblenca, ali su oni, naravno, isuviše nadmeni da išta nauče od tih improvizovanih komandanata. Grant — pre šest godina otpušteni poručnik iz vojske zbog pijančenja, potom inžinjer pijanica u Sent Luisu — odlikuje se unity of purpose (jedinstvenošću cilja) i velikim prezirom prema životu svojih ljudi — tog topovskog mesa; takođe izgleda da je kao *mali* strateg veoma snalažljiv (tj. za pokrete od danas do sutra); ali uzalud tražim bilo kakve znake po kojima bi se moglo zaključiti da on ima dovoljno uvida da bi shvatio kampanju u celini. Čini mi se da će se operacija protiv Ričmonda neuspešno završiti; nestrpljivost kojom Grant napada čas ovde čas onde, ali nigde istrajno sa primenom rovova i miniranja, rđav je znak. Uopšte, izgleda da su inžinjeriske stvari u vrlo rđavom stanju kod Jenkija; sem teoriskog znanja, takve stvari zahtevaju i tradicionalnu praksu, koju nije tako lako improvizovati. — Pitanje je da li će Šerman izaći na kraj s Atlantom[1]), ali on, po mom mišljenju, ipak ima bolje izglede. Sumnjam da će mu upadi gerilaca i konjice u njegovu pozadinu naneti mnogo štete. Pad Atlante bio bi težak udarac za Jug; s njom bi odmah pao i Rom, a tamo su njihove fabrike topova, itd.; pored toga, bila bi izgubljena i železnička veza između Atlante

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 269—271, Njujork, 1937 godine.

[1]) Šerman je okupirao Atlantu početkom septembra 1864 godine. — Prim. red.

i Južne Karoline. — Faragut je uvek isti. On zna šta radi. Ali je veliko pitanje da li će sam Mobil pasti. Grad je veoma jako utvrđen i, koliko ja znam, može se zauzeti samo s kopnene strane, jer mu se brodovi s dubokim gaženjem ne mogu dovoljno približiti. Ali kakva je glupost to rasturanje napadajućih snaga na obali gde će Čarlston i Mobil istovremeno napadati, umesto da se svaki put svim snagama najpre zauzme jedno mesto pa drugo.

Ne poklanjam mnogo pažnje pričama o miru koje se sada toliko šire. Ne verujem čak ni tobožnjim Linkolnovim direktnim pregovorima.[2]) Ja na sve to gledam kao na predizborni manevar. Kako stvari dosada stoje, izgleda mi da će Linkolnov izbor biti prilično siguran.

. . .

[2]) Želeći da na pretstojećim pretsedničkim izborima dobije podršku severne mirotvoračke grupe, Linkoln je uleto 1864 godine dozvolio da se povedu pregovori sa Jugom. U julu se Grinli (Greenley) sastao sa nizom »izaslanika« Konfederacije na Vodopadima Nijagare. Ali, pošto su ovi poslednji nastupali bez ovlašćenja, pregovori su uskoro bili odloženi. Istoga meseca, Žakes, borbeni metodistički sveštenik, i Gilmor, romanopisac, otišli su u Ričmond, ali je i ovaj poduhvat pretrpeo neupeh, jer je Devis jasno izjavio da se mir može zaključiti samo pod uslovom da Sever prizna nezavisnost Juga. U avgustu je Stantonov kolega u Bjukenenovoj vladi, Blek, posetio Toronto i vodio pregovore sa Tompsonom, fanatičnim pristalicom robovlasništva. Pošto su obojica nezvanično istupali skoro ništa nisu ni postigli, tako da su pregovori ubrzo prekinuti. Dok su se ovi pregovori vodili, radikalni članovi republikanske stranke ogorčeno su osuđivali postupak vlade, jer su bili potpuno svesni da bi bio osujećen njihov plan za bezuslovnu emancipaciju i drastično kažnjavanje izdajnika ako bi se pregovori uspešno završili. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

7 septembra 1864

... Što se tiče Amerike, *entre nous* (među nama) budi rečeno, smatram da je sadašnji trenutak vrlo kritičan. Ako Grantu donese veliki poraz ili Šermanu veliku pobedu, biće all right (dobro). Periodičan niz malih neuspeha, i to baš sada u vreme izbora, bio bi opasan. Potpuno se slažem sa Tobom da je skoro sigurno, još uvek *100 prema 1*, da će Linkoln ponovo biti izabran. Ali taj izborni period, u zemlji koja je uzor demokratskih prevara, pun je mogućnosti koje bi mogle sasvim neočekivano izopačiti logiku događaja (izraz koji Magnus Urquhartus — Veliki Urkvart[1]) smatra isto tako besmislenim kao »the justice of a locomotive« — »pravednost lokomotive«). Izgleda da je Jugu neophodno primirje da bi se sačuvao od potpune iscrpenosti. On je prvi izneo taj cry (vapaj) ne samo u svojim sever-

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 271—272, Njujork, 1937 godine.

[1]) Urkvart David (1805—1877), engleski buržoaski diplomata i publicista. — Prim. red.

nim već direktno i u ričmondskim organima, iako ga sada, kad se eho čuo u Njujorku, *Richmond Examiner* sa prezirom prebacuje Jenkijima. Vrlo je karakteristično što se g. Devis odlučio — poslednje zvanično naređenje njegovog ministra rata — da tretira crnačke vojnike kao »ratne zarobljenike«.

Linkoln raspolaže velikim sredstvima za sprovođenje izbora. Predlozi za mir s njegove strane su, naravno, mere humbug (obična prevara!). Izbor jednog opozicionog kandidata verovatno bi doveo do prave *revolucije*. Ali pri svemu tome ne treba ispustiti iz vida da će za idućih osam nedelja, u kojima će se stvar najpre rešiti, mnogo štošta zivisiti od vojničkih slučajnosti. Ovo je, besumnje, najkritičniji trenutak od početka rata. Ako taj moment srećno prođe, onda stari Linkoln može i dalje da greši do mile volje. Uostalom, stari ne može da »stvori« generale. Ministre bi već mogao lakše da izabere. Ali konfederalističke novine isto toliko napadaju svoje ministre koliko i Jenki svoje u Vašingtonu. Ako Linkoln prođe ovoga puta — što je vrlo verovatno — to će biti na mnogo radikalnijoj osnovi i pod sasvim izmenjenim prilikama. U saglasnosti sa svojim pravnim načinom vladanja, stari će tada pronaći radikalnije mere sa kojima će se miriti njegova savest.

...

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 9 novembra 1864

... Izgleda da se događaji kod Ričmonda bliže kraju. Ali sve dok Li ne bude primoran da se ograniči na čistu defanzivu, a naročito na to da k sebi povuče sve trupe iz doline Šenandoe, i sve dok Ričmond ne bude *potpuno opkoljen*, sve Grantovo napredovanje prema utvrđenjima Ričmonda ili Piterzburga ima veoma mali značaj. To je slično situaciji kod Sevastopolja, gde takođe nije bilo opkoljavanja. Voleo bih da vidim šta će Monsieur de Boregard da radi; verovatno ništa drugo nego što i Hud pre njega, ako i toliko uradi. Nemam nimalo poverenja u tog naduvenog heroja.

...

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi,* Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 272, Njujork, 1937 godine.

ENGELS — J. VAJDEMAJERU*)

Mančester, 24 novembra 1864

Ovde u Evropi su sada dosadna vremena. Ugušivanje Poljskog ustanka je bio poslednji značajan događaj; za svoju podršku u toj stvari Bazmirk je od cara dobio odobrenje da od Danaca oduzme

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 године, стр. 695—697.

Šlezvig-Holštajn. Proći će mnogo vremena dok se Poljska bude mogla ponovo podići — čak i pri inostranoj pomoći — a, međutim, Poljska nam je sasvim neophodna. Za sve su krivi podli nemački liberalni malograđani. Kad bi ti skotovi u pruskom parlamentu ispoljili više shvatanja i hrabrosti, sve bi moglo poći dobro. Austrija je svakog momenta bila gotova da istupi u odbranu Poljske. Tome su smetali samo položaj Pruske i izdaja Bonaparte, koji je, razume se, imao nameru da se drži obećanja, koja je dao Poljacima, samo pod uslovom ako bi mogao dejstvovati *nasigurno*, tj. ako bi ga podržale Pruska i Austrija.

Rat koji se kod vas vodi je jedan od najgrandioznijih događaja koji se samo mogu doživeti. Bez obzira na mnogo gluposti koje su učinile severne armije (ima ih dosta i kod južnih), talas nastupanja se polako ali sigurno valja napred i 1865 godine će, nesumnjivo, nastupiti moment kad će *organizovani* otpor Juga odjednom prestati, a rat dobiti formu banditizma, kao što je to bilo u karlističkom ratu u Španiji i nedavno u Napulju.[1]) Takvog narodnog rata na obe strane još nijedanput nije bilo otkad postoje velike države; nesumnjivo je da će njegov ishod opredeliti budućnost čitave Amerike za stotine godina unapred. Čim bude likvidirano ropstvo — ta najveća prepreka koja sputava politički i socijalni razvoj Sjedinjenih Država — u zemlji će nastupiti takav uspon koji će im u najkraćem roku obezbediti sasvim drugo mesto u svetskoj istoriji, a vojska i mornarica, stvorene za vreme rata, tada će brzo naći primenu za sebe.

Potpuno je razumljivo zašto je Severu pošlo za rukom da s teškom mukom stvori svoju vojsku i komandante. Oligarhija Juga je još ranije potčinila svome rukovodstvu brojno nedovoljne vojne snage zemlje, ona je davala oficire i sem toga zauzela i skladišta oružja. Kod Severa se nije zateklo nikakvih vojnih kadrova, izuzev milicije, dok se Jug pripremao tokom niza godina. Jug je od samog početka raspolagao stanovništvom koje je naviklo na jahanje i bilo podesno za laku konjicu, dok je Sever u tom pogledu zaostajao. Sever je prihvatio metod dodeljivanja položaja pristalicama odre-

[1]) Engels ima u vidu rat reakcionarnih karlističkih buntovnika protiv španske vlade od 1833—1840 godine. Karlistički ustanak u Španiji bio je podignut 1833 godine od strane reakcionarnih apsolutističkih elemenata katoličkog klera, velikoposednika i oficira koji su se grupisali oko pretendenta na španski presto don Karlosa. Karlisti su pokušali da zbace vlast regentkinje Marije Hristine koja je vladala u ime svoje maloletne kćeri kraljice Izabele, i da ukinu reforme koje su sprovedene u korist buržoazije i liberalnih velikoposednika. Kao oslonac karlista-reakcionara služili su feudalni elementi ekonomski zaostalih rejona Španije, naročito planinskih oblasti: Baskonje i Novare. Znatan deo karlista je kapitulirao 1839 godine, a 1840 je njihova buna bila konačno likvidirana. Rat su pratile pljačke i nasilja naoružanih grupa buntovnika. Za vreme pobedonosnog oslobodilačkog pohoda Garibaldijevih trupa 1860 godine iz Sicilije u Napulj, vojska Napuljske Kraljevine takođe se raspala na podvojene grupe pod udarima garibaldista. — Prim. red.

đene partije — tj. metod koji je zaveo Jug, dok je Jug, zahvaćen revolucijom, nalazeći se pod vladavinom vojne diktature, mogao to da zanemari. Otuda potiču svi propusti. Ne poričem da je Li bolji od svih komandanata Severa i da njegove poslednje operacije oko utvrđenog ričmondskog logora pretstavljaju uzor visokog majstorstva, koje bi u mnogo čemu mogle naučiti proslavljenog pruskog princa Fridriha Karla. Međutim, odlučni juriši Granta i Šermana na kraju krajeva učinili su iluzornom svu tu strategiju. Jasno je da Grant žrtvuje ogroman broj ljudi — ali može li on postupati drukčije? Nemam nikakve pretstave o stepenu disciplinovanosti vaše vojske, o njenoj izdržljivosti u borbi, o njenoj sposobnosti i spremnosti da podnosi tegobe rata, a naročito o njenom *moralnom stanju*, tj. o tome šta se od nje može zahtevati, ne rizikujući da se demorališe. Sve to moramo znati pre no što sebi dozvolimo donošenje ovog ili onog suda, naročito ako se ne nalazimo na drugoj strani okeana, ako ne raspolažemo dovoljnim podacima i ako nemamo koliko-toliko pristojne karte. Ali mi se čini nesumnjivim jedno da je armija kojom sada Šerman komanduje — najbolja od vaših armija i da isto toliko prevazilazi Hudovu armiju koliko Lijova armija nadmašuje Grantovu armiju.

Vaše borbeno pravilo i elementarna taktika su, kako sam čuo, u celini uzeti od Francuza — prema tome, osnovna forma stroja je, izgleda, kolona s otstojanjima između vodova. Kakva je sada poljska artiljerija kod vas? Ako mi možeš javiti podatke o ovim pitanjima, biću Ti veoma zahvalan...

ENGELS — SVOME BRATU RUDOLFU*)

Mančester, 10 januara 1865

Dragi Rudolfe,

Ovakvo je moje mišljenje o Američkom ratu: snage Juga se postepeno troše i Jug nema odakle da popunjava svoju vojsku, a Sever još nije iskoristio ni polovinu svojih izvora. Jug je prinuđen da se ograniči na odbranu, jer je vreme čak i za onakve protivofanzive kakve je, naprimer, preduzimao Longstrit u dolini Šenandoe, sada već prošlo. Hud je pokušao da izvede još jednu takvu operaciju, ali je time odmah otkrio svoju nemoć i zapečatio sudbinu svoga pohoda. Sever u svakom pogledu ima preimućstvo u odnosu na svoje južne protivnike, a osim toga raspolaže i Šermanovom armijom od 40.000 ljudi, koja ima mogućnost da se kreće kud god joj je volja, uništavajući svuda snage, veze, pomoćna sredstva i rezerve Juga na njegovoj sopstvenoj teritoriji. Čarlston će morati pasti kroz četiri, najviše kroz šest nedelja, pošto ga Šerman okruži sa kopnene

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 години, стр. 697—698.

strane. Kod Juga je ostala samo jedna armija — ona što se nalazi u Ričmondu. Njoj će ove godine sigurno biti nanet odlučan poraz, a samim tim će biti učinjen kraj odbrani Juga *armijama*. Zatim će, verovatno, uslediti partizanski rat, hajdučija i t. sl. i trajaće do sledeće godine.

Ako Jug naoruža svoje crnce — to će biti utoliko bolje za Sever, ali će se južnjaci ustezati da to učine. Možda do poslednjeg momenta. Jer crnci nisu toliko glupi da dozvole da ih ubijaju zbog tog istog korbača kojim ih šibaju.

Naravno, još će biti momenata kada će situacija Juga biti nešto bolja nego sada, ali tako je bivalo vrlo često, i to me neće zbuniti . . .

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 7 februara 1865

. . .

U Americi će početak operacija pred Ričmondom u martu—aprilu verovanto biti odlučujući za celu godinu. Ako bi Grant uspeo da Lija izbaci odatle, Konfederacija bi bila izigrana, njene armije raspršene, dok bi banditski rat (Banditenkrieg), kakav se sada već vodi u Zapadnom Tenesiju i uopšte svuda, ostao još jedini neprijatelj. Sada je Liova vojska, ustvari, već jedina koju južnjaci imaju; sve zavisi od njenog sloma. Mi sada možemo skoro da tvrdimo da je teritorija sa koje se Li snabdeva ograničena na Južnu Virdžiniju, obe Karoline i samo na jedan deo Džordžije.

Pozdrav. Tvoj F. E.

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 274, Njujork, 1937 godine.

ENGELS — J. VAJDEMAJERU*)

Mančester, 10 marta 1865

. . . Velika hvala na iscrpnom odgovoru na moja pitanja. Zahvaljujući vanredno slabim vojnim informacijama ovdašnjih novina, izgubio sam kontinuitet između svih »kombinovanih« operacija; ekspedicija na Red River ostala mi je potpuno nerazumljiva, a i Šermanovo kretanje iz Vikzburga na istok nisam mogao protumačiti pošto se ovde o južnom korpusu, koji se kretao iz Nju Orlienza, nikada nije pisalo. Te kombinovane operacije, u kojima se rejon za prikupljanje trupa nalazi ne samo u sferi uticaja protivnika, nego čak

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 године, стр. 698—701.

i u njegovoj pozadini, pokazuju koliko su primitivni strategiski pojmovi potpuno neiskusnog naroda u vojnim stvarima. Ipak, da za vreme rata s Danskom blagorodni Vrangel i princ Fridrih Karlo nisu raspolagali dva puta nadmoćnijim snagama od snaga protivnika, oni bi primenjivali isto takve operacije. Boj kod Misunde i dve neshvatljive »demonstracije« (upotrebljavam tu reč da bih makar kako nazvao stvar koja nema naziva) protiv Dipela pre napada bili su, po svoj prilici, još veća detinjarija.[1])

Što se tiče Grantovog držanja kod Ričmonda, pokušaću da ga objasnim drukčije. Potpuno delim tvoje mišljenje da je *strategiski* bilo pravilno napadati Ričmond *sa zapada.* Ali mi se čini — ukoliko se može donositi sud bez tačnih podataka i na takvoj daljini — da je Grant dao prvenstvo istočnom pravcu zbog dva razloga:

1) Zato što se na tom pravcu mogao lakše snabdevati hranom. On je na zapadnom pravcu mogao koristiti samo put ka Frederikzburgu i Tenesiju (oba ova puta su vodila kroz ratom iscrpeno zemljište), dok su na istočnom pravcu pred njim bili otvoreni putevi kako ka Frederikzburgu, tako i ka rejonu Jork i reci Džems. Uzimajući u obzir teškoću snabdevanja velikih armija, koja je u ratu odigrala tako važnu ulogu, ja ne mogu sa sigurnošću osuditi Grantova dejstva, a da ne procenim sve te okolnosti. Ti prebacuješ Grantu za to što je okrenuo leđa *k moru,* ali ako imaš prevlast na moru i raspolažeš sigurnim mestima za ukrcavanje trupa (Monro i Norfolk), onda je to *preimućstvo.* Uporedi Velingtonove pohode u Španiji i Krimski rat, za vreme koga su saveznici, koji su pobedili na Almi, formalno *bežali* samo da bi sebi obezbedili pomorsku zaštitu pozadine južno od Sevastopolja. Potpuno je jasno da je vladanje dolinom Šenandoe bilo veća garancija za bezbednost Vašingtona.

2) Međutim, pojavljuje se pitanje, da li je Grant (kao i Linkoln) *stvarno* težio da potpuno obezbedi Vašington? Meni se čini, obrnuto, da Linkoln, pri labavom saveznom ustavu i pri dosta ravnodušnom odnosu prema ratu u nekim oblastima Severa, u suštini, nikada nije ozbiljno postavljao cilj da protera konfederaliste iz Ričmonda, već je, obrnuto, hteo da ih zadrži na takvim položajima da bi oni u izvesnoj meri ugrožavali Vašington, Pensilvaniju, pa čak i Njujork. U protivnom slučaju, njemu ne bi polazilo za

---

[1]) U toku rata Pruske i Austrije protiv Danske 1864 godine, savezna austro-pruska vojska (80.000 ljudi) napala je u početku februara 1864 godine Dance (32.000 ljudi) koji su držali utvrđene položaje kod naseljenog mesta Misunde u Šlezvigu. Zbog nedostatka tačnih podataka o snagama protivnika, neumešnog korišćenja artiljerije i neodlučnosti komandovanja prvo je došlo do sloma ofanzivnih dejstava austro-pruske vojske. Međutim, kasnije su danske trupe, zbog brojne nadmoćnosti neprijateljskih snaga, morale otstupati. Naime, 18 aprila 1864 godine pruske trupe su zauzele redute kod Dipela (u Šlezvigu) i primorale Dance da otstupe na ostrvo Alzen, što je uslovilo povoljan ishod rata za Prusku. Prilikom zauzimanja ovih reduta porasla je uloga artiljerije u opsadnim dejstvima. — Prim. red.

rukom da dobije ni regrute ni novac da bi okončao rat. Da je Grant poslednjih meseci jako želeo da ovlada Ričmondom — ja u to tvrdo verujem — ali za to su mu nedostajale snage. Računa se da njegove snage iznose 70—90.000 ljudi, a Lijove od 50—70.000. Ako je taj odnos približno tačan, onda je on, pri toj strategiski nesumnjivo pogrešnoj ofanzivi koju je izveo, postigao najviše što se moglo, time što je Liju oduzeo svaku mogućnost da izvodi aktivnu odbranu i što je okružio Ričmond bar sa tri strane. Ja ne mislim da bi se Li, pošto se u toku dve godine baš svojom veštinom sjajnog izvođenja protivofanzive izdvajao od svih ostalih severnih i južnih komandanata, sada odrekao takvog načina vođenja rata ako ne bi bio *prinuđen* na to. S druge strane, Sever je neobično mnogo dobio time što mu je pošlo za rukom da zadrži najbolju armiju Juga — zbog detinjastog shvatanja časti — kod Ričmonda, u jednom kutu južne oblasti, dotle dok se, zahvaljujući osvajanju doline Misisipija i Šermanovom pohodu, čitava susedna teritorija nije našla otsečenom i u vojnom pogledu dezorganizovanom za južnjake i dok sve trupe kojima je Sever raspolagao nisu dobile mogućnost da krenu na Ričmond, da bi odlučnim udarom završile čitavu stvar. To se, izgleda, sada i dešava.

Poslednji izveštaji, koji su dobijeni iz Njujorka, su od 25 februara. U njima je vest o zauzimanju Čarlstona i Vilmingtona i o Šermanovom pohodu iz Kolumbije na Vinzboro. Šerman je, izgleda, jedini čovek na Severu koji ume da dobija pobede pomoću nogu svojih vojnika. Pod njegovom komandom su, verovatno, krasni momci. Ja sa nestrpljenjem očekujem razvoj događaja. Ako Li pravilno oceni svoj očajan položaj, onda mu ne ostaje ništa drugo nego da digne logor i krene na jug. Ali kuda? *Otvoren* mu je samo put za Lajonzburg i Tenesi; međutim, suviše je rizično uvlačiti se u usku planinsku dolinu s jednom železničkom prugom, imajući pred sobom utvrđen Noksvil i Čatanugu. To bi, osim toga, vrlo verovatno, značilo prosto žrtvovanje trupa Boregarda, Hardija i ostalih odreda konfederalista, koje se nalaze u Severnoj Karolini, i izložiti svoj bok Šermanu. Da li otpočeti pokret iz Piterzburga, slomiti Grantovo levo krilo i krenuti pravo na jug protiv Šermana? Taj rizičan, ali pogodniji korak — jedini je način da se oko sebe okupe ostaci armije koja beži, da se zadrži Grant rušenjem železničke pruge i mostova i da se nadmoćnijim snagama napadne Šerman. Ako bi Šerman primio borbu, imajući protiv sebe čitavu južnu armiju, on bi nesumnjivo bio razbijen, a ako bi otstupio k obali, on bi otvorio Liju put za Avgustu, gde ovaj može dati prvi odmor svojoj armiji. Ali, u takvom slučaju bi se Šerman i Grant nesumnjivo spojili, te bi Li opet morao imati posla s nadmoćnijim snagama i ovoga puta se boriti skoro na otvorenom polju, pošto ne mislim da bi konfederalisti mogli još jednom prikupiti na bilo kojoj tački unutar zemlje dovoljno sredstava za tvrđavsku odbranu da bi organizovali novi Ričmond. Ali ako bi oni to čak i učinili, oni bi iz jedne

klopke pali u drugu. Ostaje još upad u oblasti Severa. Džeferson Devis je potpuno sposoban za to, ali ako bi se to desilo, sve bi se završilo za dve nedelje.

Međutim, Li takođe može poslati samo deo svojih snaga na jug da bi zajedno s Boregardom i drugima zadržao Šermana. To mi izgleda kao najverovatnije. Šerman će ih u takvom slučaju, veoma verovatno, kako treba »izlemati« (wird sie »verhauen«), kako se to kaže u južnoj nemačkoj, a Li posle toga već neće moći ništa više da učini. Ali, ako bi čak i Šerman bio potučen, Li bi time odložio stvar samo za jedan mesec, a trupe koje se kreću sa svih strana primorja — ne uzimajući u obzir eventualne Grantove pobede nad oslabljenom Ričmondskom armijom — opet bi ga uskoro dovele u isto tako rđav položaj kao i ranije. Bilo kako bilo — stvar se približava kraju. Ja s najvećim nestrpljenjem očekujem dolazak svakog parobroda — jer zapanjujuće vesti stižu u izobilju. Strategiska razmatranja ovdašnjih veoma brojnih pristalica južnjaka su neobično komična: sva se mogu svesti na izreku poljsko-pfalačkog generala Šnajdea, koji je prilikom svakog bekstva govorio »Mi postupamo sasvim onakako kao Košut«.

Veoma sam ti zahvalan za tvoje podatke o američkim oružanim snagama — jedino su mi oni dali jasnu sliku o nizu pitanja rata koji se tamo vodi. Odavno znam topove »Napoleon«; Englezi *su ih već odbacili* (to su laka glatkocevna 12-funtovska oruđa sa punjenjem 1/4 težine zrna) dok ih je Luj Bonaparta ponovo pronašao. Pruskih haubica možete dobiti koliko god vam je volja, jer su one sada izbačene iz naoružanja i zamenjene izolučenim 4-funtovskim i 6-funtovskim oruđima (koja gađaju granatama od 13 i 9 funti). Mene nimalo ne čudi što elevacioni ugao vaših haubica iznosi svega 5^0 — jer elevacioni ugao starih francuskih dugačkih haubica (do 1856 godine) nije bio veći, a engleske su ih, ako se ne varam, samo neznatno prevazišle u tom pogledu. Posredno gađanje haubicama već odavno se primenjuje samo kod Nemaca, ali mu je veoma slaba tačnost pogađanja, naročito na daljinu, stvorila lošu reputaciju. . .

ENGELS — MARKSU*)

16 aprila 1865

. . . Šta kažeš o Ričmondu? Očekivao sam da će Li, umesto bekstva, postupiti kao *vojnik* i kapitulirati, kako bi barem obezbedio bolje uslove za armiju. Ali bolje ovako. On završava kao bednik; tragedija se završava komično.

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 275, Njujork, 1937 godine.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 3 maja 1865

... Grant je kod Ričmonda tačno ponovio bitku kod Jene — ako je posmatramo sa strategiske strane — i to sa istim rezultatom: zarobljavanjem cele neprijateljske vojske. Jedino što Grant nije morao da ide tako daleko da skuplja plodove.

Sada je i Džonston kapitulirao[1]), i time sam dobio opkladu od pre dva meseca: da južnjaci prvog maja neće više imati armiju. Oni što još pružaju otpor, smatraće se kao banditi, i to sasvim opravdano. U svakom slučaju Džonson će zahtevati konfiskaciju velikih poseda[2]) i time će učiniti da stišavanje i reorganizacija Juga postanu nešto akutniji. Linkoln bi teško insistirao na tome.

Simpatizeri Juga se teše licemernom drekom koju su morali prirediti zbog ubistva proričući da će kroz četiri nedelje Grant I biti car Amerike. Grdno su se nasamarili magarci jedni!

Uostalom, »Visočanstva« su sigurno strašno ljuta što je Linkolnovo ubistvo napravilo takav neverovatno veliki utisak u celom svetu. Nijedan od njih još nije imao tu čast.

---

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveska XXX, str. 275—276, Njujork, 1937 godine.

[1]) Džonstonova (Johnston Joseph E, 1807—1891, konfederalistički general) armija se 26 aprila 1865, predala Šermanu. Uslovi kapitulacije bili su slični uslovima koji su ponuđeni Liju. — Prim. red.

[2]) Džonson (Johnson Andrew, 1808—1875, posle Linkolnovog ubistva pretsednik SAD) je 9 juna 1864 izjavio u Nešvilu »da se velike plantaže izdajnika moraju zapleniti i podeliti u male posede, pa prodati poštenim vrednim ljudima«. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 15 jula 1865

... G. Džonsonova politika mi se sve manje i manje sviđa.[1]) On sve žešće ispoljava mržnju prema crncima, a u odnosu na stare lordove Juga potpuno je nemoćan. Ako se ta stvar tako produži, onda će za šest meseci u Kongresu u Vašingtonu sedeti sve stare

---

*) Marks-Engels, *Briefwechsel*, III sveska, Berlin, 1950 godine, str. 330.

[1]) Posle ubistva pretsednika A. Linkolna, 14 aprila 1865 godine, na čelo vlade SAD došao je bivši potpretsednik Džonson — kandidat krupne buržoazije, koji je težio savezu s plantatorima koji su razbijeni u građanskom ratu. On je u maju 1865 godine sproveo delimičnu amnestiju pobunjenika — južnjaka i tražio je da se njihovi pretstavnici sa istim pravima prime u Kongres. Obodreni takvom politikom, bivši robovlasnici su počeli uvoditi »crne kodekse«, pribegavati teroru protiv crnaca. Pod pritiskom

secesionističke hulje. Bez coloured suffrage (izbornog prava za obojene) tu se neće ništa učiniti, a rešenje toga pitanja Džonson prepušta pobeđenim, robovlasnicima. To je sasvim glupo. Pa ipak se mora računati sa tim da će se događaji drukčije razvijati nego što to zamišljaju gospoda baroni. Oni su ipak u većini upropašćeni i biće primorani da prodaju svoju zemlju doseljenicima i špekulantima sa Severa. A ovi će tamo dosta brzo doći i mnogo šta izmeniti. Ja mislim da će mean whites (osiromašeni belci) početi postepeno da izumiru. Od te rase se više ništa ne može napraviti. Ono što posle dve generacije preostane u životu, stopiće se sa doseljenicima u potpuno novu rasu. Crnci će, varovatno, postati sitni squatters (zakupci zemljišta) kao na Jamajki. Na taj način će oligarhija, na kraju krajeva, ipak propasti, ali se taj proces, koji bi se sada mogao završiti jednim udarom, u datom slučaju oteže...

masa i na insistiranje levog krila republikanske partije Kongres je, protiv Džonsonove volje, morao na Jugu da zavede opsadno stanje i da preduzme niz mera protiv bivših robovlasnika (takozvana »rekonstrukcija Juga«). Ipak je ta »rekonstrukcija« bila široko iskorišćena za bogaćenje špekulantskih kapitalističkih elemenata koji su poplavili južne države i koji su brzo našli zajednički jezik s plantatorima. Oslobođenim crncima bez zemlje i belim siromasima bio je nametnut ropski zakup zemljišta, koji se pojavljivao kao ekonomski preživeli ostatak ropstva. Za crnačko stanovništvo, koje je formalno bilo proglašeno ravnopravnim, a stvarno ostalo obespravljeno i žestoko eksploatisano, bio je uspostavljen teroristički režim, koji je podržavan pomoću »suda linča«, banditskih organizacija tipa Ku kluks klan i drugih oblika rasne diskriminacije. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

23 aprila, 1866

... Posle faze građanskog rata Sjedinjene Države su tek sada stvarno ušle u revolucionarnu fazu, i evropski pametnjakovići koji veruju u svemoć gospodina Džonsona, uskoro će biti razočarani.

...

*) Marks i Engels, *Građanski rat u Americi*, Marksistička biblioteka, sveka XXX, str. 277, Njujork, 1937 godine.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 16 januara 1868

Klizere, koji je čak i u Londonu igrao ulogu fenijanca[1]), sa svojim miliciskim planom, još je luđi od Nemaca. Američki rat —

*) Marx-Engels, *Briefwechsel*, IV sveska, Berlin, 1950 godine, str. 17 i 18.

[1]) Fenijanci su krajem 1865 godine počeli pripremati oružani ustanak, ali je policija otkrila zaveru tako da je nekoliko istaknutih radnika osuđeno. Oni su 1867 godine digli ustanak u više irskih gradova, ali su u su-

sa učešćem milicije na obe strane — pokazuje samo to da miliciski sistem zahteva nečuvene žrtve u novcu i ljudima, i to zato što organizacija postoji samo na papiru. Kako bi Jenki prošli da su umesto južne milicije protiv sebe imali stalnu vojsku od nekoliko stotina hiljada ljudi? Ove snage bi bile u Njujorku i Bostonu, pre no što bi Sever uspeo da se organizuje, i diktirale bi mir pomoću demokrata, a tada bi Zapad mogao da igra secesiju. Momak je u pravu kad kaže da je najvažnije — dobri oficiri i poverenje ljudstva u oficire — a ni jedno ni drugo se kod miliciskog sistema ne može postići! Što javnosti najviše imponuje u miliciskom sistemu, to je velika masa ljudi koja se odjednom dobija i srazmerno laka obuka ljudi, naročito pred neprijateljem. Ali u ovom poslednjem nema ničeg novog; stari Napoleon je i od regruta sa tromesečnom obukom mogao da formira pukove i da ih povede protiv neprijatelja; ali za to su potrebni dobri kadrovi, a uz njih, opet, i nešto drugo no što je švajcarsko-američki miliciski sistem. Jenki su još i krajem rata imali veoma nezadovoljavajuće kadrove. Posle uvođenja ostraguše u naoružanje, čistoj miliciji je pogotovo odzvonilo. To ne znači da se svaka racionalna vojna organizacija ne nalazi negde na sredini između pruskog i švajcarskog sistema — ali gde? To u svakom posebnom slučaju zavisi od postojećih okolnosti. Samo se komunistički uređeno i *vaspitano* društvo može jako približiti miliciskom sistemu, ali i tu samo asymptotisch (približno)...

---

kobu s vojskom, naročito u blizini grada Korka, bili razbijeni. Marks i Engels su sa simpatijama pratili borbu fenijanaca za oslobođenje irskog naroda, pomagali njihove vođe i preko Generalnog saveta Internacionale donosili rezolucije, izjašnjavajući se za ocepljenje Irske od Engleske i za agrarnu revoluciju u Irskoj. Neuspeh ovog pokreta može se objasniti njegovom usko zavereničkom taktikom i nedovoljnom vezom sa širokim masama irskog naroda, naročito sa seljaštvom. — Prim. red.

ŠESTI DEO

AUSTRISKO - PRUSKI RAT

(1866)

(Skica br. 8 u prilogu knjige)

Detaljnije o ovom ratu vidi Šlifenovu studiju u delu *Kana*, str. 57—137, izdanje »Vojnog dela«, 1953 godine

VOJNA REFORMA U NEMAČKOJ*)

Italijanski rat 1859 godine je još više nego Krimski rat potvrdio činjenicu da je francuska vojna organizacija najbolja u čitavoj Evropi. Austriska vojska je nesumnjivo stajala iznad svih evropskih vojski, izuzev francuske; a ipak ta vojska u celini u toku kratkotrajnog rata 1859 godine — mada su se njeni vojnici ovenčali slavom — nije mogla dobiti nijednu bitku. Čak i ako se uzmu u obzir slab kvalitet generaliteta, nedostatak jedinstva komandovanja i nekompetentno carevo mešanje, ipak su oficiri i vojnici austriskih

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Moskva, 1957 godine, str. 371—375.

Napisano na engleskom jeziku u januaru 1860 godine. Prvi put štampano u *New York Daily Tribune*-u 20 februara 1860 godine.

Ovaj članak i sledeća dva pisma daju izvesne podatke o stanju uoči rata 1866 godine.

Engels je pisao niz »Beležaka o ratu u Nemačkoj« onim redom kako je primao informacije o toku rata između Austrije i Pruske (juni-juli 1866). U tom ratu Pruska je odnela pobedu nad svojom suparnicom Austrijom i samim tim otklonila najvažniju prepreku koja je stajala na putu ujedinjenja Nemačke pod svojom dominacijom. Na strani Austrije učestvovao je niz nemačkih država (Hanoveranska, Saksonska, Bavarska i dr.), ali je njihov otpor Pruska brzo slomila. Kao saveznik Pruske istupila je Italija, koja je, bez obzira na vojničke neuspehe na kopnu (kod Kustoce 24 juna 1866) i na moru (kod ostrva Lise 20 jula), uspela da vrati Venecijansku oblast, blagodareći pobedi Pruske nad Austrijom na glavnom vojištu (u Češkoj). U toku borbenih dejstava prusko komandovanje učinilo je niz ozbiljnih grešaka (slaba organizacija upravljanja i veze između armija razvijenih na širokom frontu, slabo iskorišćavanje artiljerije, neshvatanje neophodnih promena u taktici s obzirom na široku primenu izolučenog oružja). Međutim, austrisko komandovanje i vojska bili su još gori, što je dovelo do toga da je Austrija brzo izgubila rat.

U prvim člancima ove serije Engels je dao neosnovanu pretpostavku o mogućnosti vojničke pobede Austrijanaca, koju je, međutim, odbacio čim su mu podaci o toku vojnih operacija dozvolili da dobije tačniju pretstavu o stvarnom odnosu snaga. Pri tome treba imati u vidu da je Engels, zasnivajući svoju prvobitnu prognozu, polazio od interesa ujedinjenja Nemačke revolucionarnim putem i računio da bi vojni poraz junkersko-militarističke Pruske mogao izazvati revoluciju u Nemačkoj, a time dovesti do sloma kontrarevolucionarnog monarhističkog režima ne samo u Pruskoj, nego i u Austriji, kao i do stvaranja nemačke republike. Međutim, pobeda Pruske nad Austrijom u ovom ratu opredelila je ujedinjenje Nemačke odozgo, kontrarevolucionarnim putem. — Prim. red.

pukova imali jednodušan utisak da je njihov neuspeh bio posledica njihove organizacije, koja je bila slabije prilagođena zahtevima savremenog rata od organizacije njihovih protivnika. A ako se austriska vojska, koja je svega nekoliko godina ranije potpuno reorganizovana, pokazala nezadovoljavajućom, šta je trebalo očekivati od drugih vojski čija je organizacija poticala iz još davnijih vremena?

Nije nikakvo čudo što su Francuzi u tom pogledu stajali ispred ostalih. Bilo koja nacija koja poseduje neke vojničke sposobnosti, koja u toku 25 godina vodi male ratove u tako kolosalnom obimu, kao u Alžiru, ne može a da, blagodareći tome, ne razvije sposobnosti svojih trupa do najvišeg stepena. Dok su Engleska i Rusija vodile svoje ratove u Indiji i na Kavkazu, uglavnom pomoću trupa za tu svrhu specijalno namenjenih, veći deo francuske vojske prošao je alžirsku školu. Francuska je stvarno izvukla najveću korist iz te škole, koja ju je stajala mnogo ljudi i novaca, ali koja se pokazala izvanredno efektivna i plodotvorna u smislu izvlačenja dragocenog borbenog iskustva. Krimski rat koji je zatim nastupio — druga škola većeg obima — pogodovao je učvršćenju vere vojnika u same sebe, jer im je pokazao da je iskustvo, dobijeno u operacijama protivu nomadskih plemena i neregularnih odreda, isto tako korisno i primenljivo i u borbi sa regularnim trupama.

Činjenica da je nacija, obdarena izuzetnim vojničkim sposobnostima, pod takvim okolnostima morala da dovede svoju vojnu organizaciju do takvog stepena savršenstva, koje nadmašuje sva dostignuća njenih suseda — ta činjenica, koja je neosporno dokazana kod Mađente i Solferina — ipak je izazvala divljenje, naročito u Nemačkoj. Vojni pedanti te zemlje bili su tako ubeđeni u svoju uobraženu nadmoćnost nad lakomislenim, nepostojanim, nedisciplinovanim i nemoralnim Francuzima da ih je udar koji je odjeknuo prosto ošamutio. S druge strane, mlađi i inteligentniji krugovi austriske i drugih nemačkih vojski, koji su se uvek izjašnjavali protiv pedantizma (martinetism), odmah su podigli svoj glas. Pod svežim utiscima događaja kod Mađente, austriski oficiri su počeli govoriti — i to potpuno tačno — da Francuzi za vreme borbe ne nose rance na leđima, da nemaju ni mašni, ni uspravnih jaka (okovratnika), ni uskih mundira ili pantalona; oni su odeveni u široke čakšire i u komotan mundir sa zavrnutom jakom, s tim što su im vrat i grudi potpuno slobodni, dok na glavama nose lake kape, a metke u džepovima pantalona. Gde austriski vojnici stižu umorni i zadihani, tamo se Francuzi pojavljuju sveži, s pesmom i spremni za fizička naprezanja. Tako su austriski oficiri, pod svežim utiscima, pisali u svojim pismima sa bojišta; pruski, bavarski i drugi oficiri su uskoro počeli to isto da govore. Strašna činjenica je zaista bila tu. Vojnici su se stvarno usudili da se odupru neprijatelju, ne noseći sobom svu tegobnu masu predmeta, od kojih gotovo svi služe za raskošne ceremonije i spoljni izgled rata i koji, svi skupa, za vojnika pretstavljaju prave okove; bez obzira na nedostatak tih okova, oni su

izašli kao pobedioci iz svih bitaka. Ta činjenica je bila toliko ozbiljna da čak ni nemačke vlade nisu na to mogle da zatvore oči.

Na taj način, vojna reforma postala je u Nemačkoj geslo dana na veliko zaprepašćenje privrženika stare mode. Najrevolucionarnije teorije, koje se odnose na vojnu delatnost, ne samo što nisu nekažnjeno predlagane na razmatranje, nego su ih čak i vlade primale na znanje. Prva tačka se, naravno, ticala opreme vojnika koja je činila najoštriju razliku između dve vojske na bojištu. Dugotrajnost razmatranja toga projekta potpuno je odgovarala raznoobraznosti ukusa. U pogledu vojničke uniforme pojavila se masa pronalazaka. O šapkama, šlemovima, kalpacima, kapama, mundirima, bluzama, šinjelima, kragnama, posuvratnicima na kraju rukava, pantalonama, kamašnama i čizmama raspravljalo se sa takvom žestinom i rečitošću kao da je samo od tih stvari zavisila sudbina bitke kod Solferina. Austrijanci su bili najekstravagantniji u pogledu svojih vojničkih uniformi. Počev skoro od tačne kopije francuskog modela (izuzev boje), oni su pretresli delove starih uniformi sve do koporana i mekog šešira sa širokim obodom. Zamislite nakinđurenog staromodnog, ozbiljnog carsko-kraljevskog austriskog vojnika u koketnoj odeći francuskog lovca ili, još gore od toga, u koporanu i filcanom šeširu revolucionarnog nemačkog dobrovoljačkog korpusa iz 1848 godine. Za austriski vojni sistem se nije moglo izmisliti veće ruglo od te činjenice što se svaka od tih krajnosti podvrgavala ozbiljnom razmatranju. Kao što to obično biva, spor se ranije stišao nego što se došlo do bilo kakvog rešenja; pristalice starih vojnih tradicija povratile su deo izgubljenih pozicija, i, barem u Austriji, promene uniforme u celini biće veoma beznačajne, a u drugim nemačkim vojskama se jedva mogu očekivati bilo kakve izmene, izuzev to što je pruski šlem, taj omiljeni izum romantičnog Fridriha Viljema IV, izgleda, osuđen da siđe u grob još ranije od svoga pronalazača.

Sledeće pitanje koje je došlo na red bilo je veliko pitanje ranca. Što su Francuzi stupali u borbu bez ranca, bila je takva nesmotrenost koja se mogla opravdati samo njihovim uspehom i toplim godišnjim dobom. Ali kad bi to postala njihova navika, prvi neuspeh u hladnom i kišovitom vremenu žestoko bi ih kaznio za to. Ustvari, kad bi to postala sveopšta praksa, njena bi posledica bila ta što bi pobeđena vojska u svakoj bici gubila ne samo artiljeriju, zastave i zalihe nego i čitavu ličnu opremu svakog pešaka. Za svega nekoliko kišovitih dana, provedenih u bivaku, pešadija bi se potpuno rastrojila, jer bi svaki vojnik bio odeven samo u onom što se zateklo na njemu. Uostalom, suština pitanja, izgleda, sastoji se u tome na koji bi se način mogla do minimuma smanjiti lična oprema svakog vojnika. To važno pitanje moglo bi se lako i zadovoljavajuće rešiti ako bi se sve stvari koje spadaju u opremu razmatrale isključivo sa gledišta njihove pogodnosti u operacijama; međutim, diskusija u Nemačkoj nije rešila to pitanje.

Osim pitanja odeće i pitanja ranca, podvrgnuta je podrobnom razmatranju i organizacija različitih jedinica u vojsci. Koliko ljudi treba da obrazuje četu, koliko četa — bataljon, koliko bataljona — puk, koliko pukova — brigadu, koliko brigada — diviziju, itd.? Eto još jedne teme povodom koje se može s najvećom ozbiljnošću i autoritativnošću napričati gomila budalaština. U svakoj vojsci sistem elementarne taktike svodi na izvesne granice brojno stanje i broj četa i bataljona; minimum i maksimum brojnog stanja brigada i divizija opredeljuje se na osnovu brojnog stanja prihvaćenog u susednim vojskama, tako da razlika između većih taktičkih jedinica u slučaju sukoba ne bi bila suviše velika. Kad se takva pitanja ne pokušavaju rešiti na osnovu realnih uslova, koji proističu iz datih činjenica, već se rešenje donosi na temelju osnovnih principa, onda to pretstavlja glupost koja je, možda, svojstvena nemačkim filozofima, ali ne i praktičnim ljudima. Povećanja broja austriskih liniskih pešadiskih pukova od 63 na 80, sa smanjenjem broja bataljona, ne obezbeđuje im u većoj meri *better luck next time* (bolju sreću za sledeći put) nego uvođenje širokih čakšira i posuvraćenih kragni.

Ali u vreme kad vojne mode i zamršeni proračuni normalnog brojnog stanja i sastava brigade apsorbuju svu pažnju, krupni nedostaci i žive rane nemačkog vojnog sistema ostaju zanemareni. I stvarno, šta moramo pomisliti o oficirima koji se žučno prepiru o kroju para pantalona ili kragne, ali koji se spokojno mire s tim da u nemačkoj saveznoj vojsci[1]) postoji oko dvadeset različitih kalibara poljske artiljerije i skoro bezbrojna raznovrsnost kalibara ručnog oružja? Uvođenje izolučene puške u naoružanje vojske, koje pretstavlja tako divnu priliku za unifikaciju kalibra u čitavoj Nemačkoj, ne samo što je bilo izvršeno krajnje nemarno, nego je i pogoršalo stvar. Vredi se malo zadržati na toj zbrci kalibara. Austrija, Bavarska, Virtemberg, Baden i Hesen-Darmštat imaju jedan kalibar — 0,53 palca.[2]) S onim praktičnim zdravim smislom, koji su južni Nemci ispoljavali u mnogim slučajevima, oni su sproveli tu veoma važnu reformu kojom je postignuta jednakost kalibra u pet korpusa savezne vojske. Pruska ima puške dvaju kalibara: jedan kalibar tzv. *Zündnadelgeweher* (puške iglenjače), oko 0,60 palca, i drugi — stare glatkocevne muskete, nedavno izolučene po Minijeovom sistemu, približno 0,68 palca. Uostalom, ovaj poslednji kalibar mora biti u najskorije vreme zamenjen prvim. 9-ti armiski korpus ima tri različita kalibra za izolučene i dva ili tri različita kalibra za glatkocevne puške. 10-ti korpus ima barem deset kalibara, a u rezervnoj diviziji ima skoro isto toliko kalibara koliko bataljona. Zamislite sada tu šaroliku vojsku za vreme aktivnih borbenih dejstava. Kako se može postići da se municija, koja odgovara bilo kojoj

[1]) Radi se o oružanim snagama Nemačkog Saveza (osnovan 1815 godine), koje nisu postojale kao jedinstvena vojna organizacija, već su se sastojale iz vojske nemačkih država koje su ušle u taj savez. — Prim. red.

[2]) Palac = 1/12 stope, tj. približno 2,5 sm. — Prim. red.

jedinici, može uvek dostaviti u slučaju potrebe i da, u protivnom slučaju, dotična jedinica ne bude bespomoćna i beskorisna? Osim Austrije, južnonemačkih država i Pruske, nijedan kontingent već samo zbog te jedine okolnosti ne može doprineti nikakve realne koristi u dugotrajnoj borbi. To isto se potpuno odnosi i na artiljeriju. Umesto da se odmah zadrže na jednom opštem kalibru, koji bi barem odgovarao kalibru starog topa od šest funti, i koji bi na taj način vremenom postao zajednički kalibar za izolučena poljska oruđa, Prusi, Austrijanci i Bavarci sada, potpuno nezavisno jedni od drugih, liju izolučene topove, što za sobom povlači samo povećanje već postojeće raznoobraznosti kalibara. Vojska, u kojoj postoje toliki suštinski nedostaci, mogla bi trošiti vreme na bilo što važnije nego na rasprave o kragnama i čakširama *(inexpressibles)* i o normalnom brojnom stanju brigada i bataljona.

U Nemačkoj ne može biti nikakvog napretka u vojnim stvarima dok se viši uticajni krugovi ne budu okanili misli kao da su vojske stvorene za parade, a ne za borbu. Pedantizam, koji je za neko vreme pobeđen Austerlicom, Vagramom i Jenom, kao i narodnim oduševljenjem 1813—1815 godine, ubrzo je ponovo podigao glavu; on je neprekidno vladao do 1848 godine i izgleda, bar u Pruskoj, dostigao svoju kulminaciju u toku poslednjih deset godina. Kad bi Pruska bila uvučena u Italijanski rat, Pelisje bi njenoj vojsci svakako pripremio novu Jenu i samo bi je tvrđave na Rajni mogle spasti. Do takvog stanja su doveli vojsku koja po kvalitetu svojih vojnika ne ustupa nijednoj drugoj vojsci u svetu. U slučaju budućeg konflikta između Francuske i Nemačke možemo s punim razlogom očekivati reprodukciju karakternih osobina Mađente i Solferina.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 2 aprila 1866

... Šta kažeš o Bizmarku? Sada skoro izgleda da on srlja u rat i time pruža Luju Bonaparti najlepšu priliku da se bez ikakve muke dokopa parčeta teritorije na levoj obale Rajne i da, blagodareći tome, učvrsti svoj položaj à vie (dok je živ). Mada svaki ko bude kriv za izbijanje toga rata — ako, do njega dođe — zaslužuje da bude obešen, i ja potpuno bespristrasno želim da to važi i za Austrijance, ali ipak najviše želim da Prusi dobiju strašne batine. U tom slučaju postoje sledeće dve mogućnosti: 1) da Austrijanci u roku od dve nedelje diktiraju mir u Berlinu; time bi se predupredilo neposredno mešanje inostranstva i istovremeno onemogućio sadašnji režim u Berlinu, a nastao bi neki drugi pokret koji bi se od samog početka odrekao specifičnog pruskog duha; ili 2) da u

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* III sveska, Berlin, 1950 godine, str. 384 i 385.

Berlinu dođe do prevrata pre dolaska Austrijanaca i da tada pokret takođe otpočne.

S vojne tačke gledišta smatram da su obe vojske približno brojno jake i da će bitke biti veoma krvave. No, naravno, Benedek je bolji komandant od princa Fridriha Karla, i ako Franja Josif ne bude pomagao Benedeku, ili ako Fridrih Karlo ne bude imao sposobne i uticajne štabne oficire, Prusi će, kako mislim, biti potučeni. Već samo razmetanje posle Dipela[1]) ukazuje na novu Jenu.

Ako se prva bitka završi odlučnim porazom Prusa, Austrijancima neće ništa stajati na putu da krenu na Berlin. Ako pak pobedi Pruska, ona posle toga neće imati snaga da preduzme nastupanje preko Dunava ka Beču, a još manje preko Budim Pešte. Ako bi ostale single handed (da se oslanjaju na sopstvene snage), Austrija bi mogla prisiliti Prusku na mir, a Pruska ne bi mogla Austriju. Zato bi svaki uspeh Pruske potsticao Bonapartu da se umeša. Uostalom, oba ta nemačka svinjarska psa već sad nastoje da se utrkuju jedan s drugim u nuđenju nemačkih oblasti trećem francuskom svinjarskom psu.

Tvoj F. E.

[1]) Vidi primedbu br. 3 »*Beleške o ratu* — XXX«, na str. 551 ove knjige. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

London, 7 juna 1866

... Dakle, do rata će ipak doći ako se ne desi neko čudo. Prusi će ispaštati za svoje razmetanje, a u svakom slučaju nastupio je kraj idili u Nemačkoj. Prudonistička klika među pariskim studentima *(Courrier Français)* propoveda mir, izjavljuje da je rat zastareo, da su nacionalnosti — besmislica, napada Bizmarka i Garibaldija itd. Ta hajka je korisna i razumljiva ako se posmatra kao polemika protiv šovinizma. Ali su smešni kad Prudonovi vernici (njima takođe pripadaju moji ovdašnji dobri drugovi Lafarg i Longe) misle da čitava Evropa može i mora sedeti skrštenih ruku dok gospoda u Francuskoj ne iskorene »La misère et l'ignorance« (»bedu i neznanje«), pri čemu će oni sami utoliko više patiti od neznanja ukoliko više budu galamili o »science sociale« (»socijalnoj nauci«)[1]) ...

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* III sveska, Berlin, 1950 godine, str. 402 i 403.

[1]) Kritičke Marksove primedbe protiv nacionalnog nihilizma koji su propovedali prudonisti i njegovu misao o neophodnosti aktivnog učešća proletarijata u progresivnim nacionalnim ratovima potpuno je shvatio i dalje razradio Lenjin u novim istoriskim uslovima, naročito u svom radu »O pravu nacija na samoopredeljenje (1914 godine), u polemici s Rozom Luksemburg, koja je odricala mogućnost nacionalnih i narodnooslobodilačkih ratova u eposi imperijalizma. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU U NEMAČKOJ (1866 godine)*)

I

Ove beleške imaju jedini cilj da isključivo sa vojne tačke gledišta dadu savršeno nepristrasno objašnjenje tekućih vojnih događaja i da, takođe, ukoliko je to moguće, objasne njihov verovatan uticaj na pretstojeće operacije.

Granica Saksonske i Češke je predeo na kome se moraju izvršiti prvi odlučni udari. Rat u Italiji teško može dovesti do bilo kakvih odlučujućih rezultata, sve dok ne bude zauzet četvorougao[1]), a njegovo zauzimanje će, verovatno, biti dosta dugotrajna operacija. Moguće je da će se u Nemačkoj odigrati ne malo vojničkih sudara, ali, imajući u vidu brojno stanje trupa koje tamo operišu, rezultati tih sudara imaće samo drugostepeni značaj u poređenju sa događajima na granici Češke. Zbog toga ćemo zasada obratiti svoju pažnju isključivo na ovu oblast.

Da bismo mogli doneti sud o jačini vojski koje se bore, za praktične ciljeve je dovoljno da uzmemo u proračun samo pešadiju, imajući, ipak, u vidu da je odnos brojnog stanja austriske prema brojnom stanju pruske konjice 3 : 2. Odnos artiljerije u ove dve vojske takođe je približno isti kao i kod pešadije, otprilike 3 oruđa na 1.000 ljudi.

Pruska pešadija se sastoji iz 253 liniska i 83 1/2 rezervna bataljona i 116 bataljona landvera (prvog poziva od 27 do 32 godine). Rezervni bataljoni i landver sačinjavaju posade tvrđava; pored toga, oni su namenjeni za vojna dejstva protiv malih nemačkih država, dok su liniske trupe koncentrisane u Saksonskoj i oko nje za borbu protiv Severne austriske armije. Ako odbijemo, naprimer, 15 bataljona koji drže Šlezvig-Holštajn i još 15 bataljona koji obrazuju posade Raštata, Majnca i Frankfurta i koji su sada koncentrisani u Veclaru, onda za glavnu armiju ostaje oko 220 bataljona. Sa konjicom, artiljerijom i onim delovima landvera koji se mogu izvući iz susednih tvrđava, u ovoj armiji će se naći oko 300.000 ljudi, formiranih u devet armiskih korpusa.

Severna austriska armija broji sedam armiskih korpusa, pri čemu je svaki austriski korpus znatno jači od pruskog. Iako sada sasvim malo znamo o njihovom sastavu i organizaciji, ipak imamo dovoljno razloga da pretpostavimo da oni obrazuju armiju od 320.000 do 350.000 ljudi. Prema tome, brojna nadmoćnost je, po svoj prilici, na strani Austrijanaca.[2])

---

*) Štampano bez potpisa u *Manchester Guardian*-u od 20, 25 i 28 juna i od 3 jula 1866 godine.

[1]) Poznati četvorougao koji obrazuju tvrđave: Peskijera, Verona, Mantova i Lenjago. — Prim. red.

[2]) Brojno stanje zaraćenih strana na severnom vojištu iznosilo je kod Prusa (1, 2 i Elbska armija) 291.700 ljudi, od kojih 32.000 konjanika, kao i 840 oruđa, a kod Austrijanaca i Saksonaca — 261.600, od kojih 25.400 konjanika, kao i 794 oruđa. — Prim. red.

Kralj će biti vrhovni komandant pruske vojske, tj. paradni heroj, koji se u najboljem slučaju odlikuje prosečnim sposobnostima i slabim, ali ne i neupornim karakterom. On će biti okružen, prvo, generalštabom, na čelu koga stoji general Moltke — izvrstan načelnik; drugo, »ličnim vojnim kabinetom«, koji se sastoji on njegovih ljubimaca, i, treće, oficirima viših činova koje je našao za potrebno da uvrsti u svoju svitu bez određene namene. Nije se mogao izmisliti pogodniji sistem koji može osigurati poraz vojske samom organizacijom Vrhovne komande. Razume se, ovde će se od samog početka pojaviti suparništvo između generalštaba i kraljevog kabineta, pri čemu će se svaki od njih boriti za svoj uticaj, izmišljati i braniti svoje omiljene operaciske planove. Sama ta okolnost skoro onemogućava jedinstvo cilja i doslednost u akcijama. Zatim će početi da sazivaju beskonačna vojna savetovanja — neizbežna u sličnim okolnostima — koja će se u devet od deset slučajeva završavati prihvatanjem kakvih bilo polumera, tj. koja će pribeći najgorem načinu dejstva u vreme rata.[3]) Zapovesti, koje bi se u takvim slučajevima danas izdale, protivrečile bi jučerašnjim, a kada bi se pojavile složene ili opasne situacije, onda se uopšte ne bi izdavale nikakve zapovesti i stvari bi išle svojim tokom. »*Ordre, contre-ordre, desordre*« (naređenje, suprotno naređenje, gotov nered) govorio je Napoleon. Niko nije odgovoran, pošto neodgovorni kralj prima svu odgovornost na sebe, i zato bez izričitog naređenja niko ništa ne radi. Otac sadašnjeg kralja vodio je na sličan način rat 1806 godine, čiji je rezultat bio poraz kod Jene i Aueršteta i propast čitave pruske vojske u toku tri nedelje. Nema osnova za pretpostavku da će se sadašnji kralj pokazati energičniji od svoga oca. Iako je on u grofu Bizmarku našao čoveka u koga se mogao pouzdati u pogledu političkog rukovođenja, u vojsci nije bilo dovoljno autoritativne ličnosti koja bi na isti način mogla primiti na sebe svu težinu rukovođenja vojnim operacijama.

Austriska vojska se nalazi pod jedinstvenom komandom generala Benedeka, iskusnog komandanta, koji, u krajnjoj liniji, zna šta hoće.[4]) Prednost vrhovnog komandovanja je izrazito na austriskoj strani.

Pruska vojska je podeljena u dve armije. 1-va armija, pod komandom princa Fridriha Karla, sastoji se iz 1, 2, 3, 4, 7 i 8 korpusa; 2-ga armija, pod prestolonaslednikovom komandom — iz 5 i 6 korpusa. Garda, koja obrazuje glavnu rezervu, verovatno će biti prisajedinjena 1-voj armiji. Takva deoba narušava ne samo jedinstvo komandovanja, nego i vrlo često navodi ove dve armije da se

[3]) Istorija pruske vojske davala je osnova za takvu pretpostavku, ali se ona, ipak, nije ispunila. Kao što i sam Engels kasnije piše (vidi str. 396 ove knjige), dejstva pruske vojske su se odlikovala planomernošću i žestinom. Prema svedočenju Moltkea, nije bilo nijednog vojnog savetovanja kod kralja — Prim. red.

[4]) Benedek je u ratu 1859 godine bio stekao reputaciju vrlo dobrog komandanta korpusa, ali je u ratu 1866, u ulozi glavnokomandujućeg, ispoljio kolebljivost i neodlučnost. — Prim. red.

kreću raznim operaciskim pravcima, da dovode u sklad svoja kretanja, da ustanovljavaju mesta za spajanje u sferi neprijateljskog dejstva — drugim rečima, ona pogoduje razjedinjavanju pruskih snaga, iako bi, po mogućnosti, trebalo da se drže zajedno.[5]) Prusi su se 1806 i Austrijanci 1859 godine, u veoma sličnim okolnostima, pridržavali takvog istog načina dejstva i bili su razbijeni. Što se tiče oba komandanta, to je prestolonaslednik — kao vojnik — nepoznata veličina, a princ Fridrih Karlo nikako nije ispoljio sposobnost velikog vojskovođe u Danskom ratu.

Austriska vojska nije tako podeljena; komandanti armiskih korpusa su neposredno potčinjeni generalu Benedeku. Prema tome, i u pogledu organizacije vojske Austrijanci imaju prednost u odnosu na svoje protivnike.

Pruski vojnici, naročito rezervisti i landver, koji su bili pozvani radi popune nekompletnih jedinica (a bilo ih je znatan broj), idu u rat protiv svoje želje; nasuprot tome, Austrijanci su već odavno želeli rat sa Pruskom i sa nestrpljenjem očekuju naređenje za pokret. Prema tome, oni takođe imaju prednost i u pogledu *moralnog stanja* trupa.[6])

U toku 50 godina Pruska nije vodila većih ratova, njena vojska je, uopšte uzev, mirnodopska vojska, u kojoj gospodare pedanterija i formalizam, što je svojstveno svim mirnodopskim vojskama. Nema sumnje da je u poslednje vreme, naročito od 1859 godine, mnogo učinjeno da bi se ona oslobodila tih osobina; međutim, navike, koje su se nakupile u toku 40 godina, ne mogu se lako iskoreniti, te se može naići na mnogo nesposobnih sitničara, naročito na važnijim mestima, tj. među komandnim kadrom operativne vojske. Austrijanci su se u sadašnje vreme, blagodareći ratu 1859 godine, temeljno izlečili od te mane i na najcelishodniji način iskoristili svoje iskustvo, plaćeno tako skupom cenom. Nema sumnje da Austrijanci i u pogledu organizaciskih pojedinosti, ratne veštine i izvežbanosti takođe nadmašuju Pruse.

Duboka smaknuta kolona se, izuzev kod Rusa, javlja kao normalni borbeni poredak samo kod pruskih trupa. Pretstavite sebi svih osam četa engleskog bataljona u koloni na skraćenim otstojanjima, pri čemu front obrazuju dve a ne jedna četa, tako da po četiri vrste tih dveju četa obrazuju kolonu, pa ćete dobiti »prusku

---

[5]) Pošto je imao 9 korpusa, Moltke ih je, radi lakšeg komandovanja, podelio u dve posebne armije. Kasnije je takva organizacija posebnih armija, a zatim frontova (tj. grupa armija), smatrana neophodnom. — Prim. red.

[6]) Nasuprot pruskoj vojsci, jednorodnoj po svom nacionalnom sastavu, austriska vojska je imala izvanredno šarolik sastav. Svaki pešadiski i konjički puk je uvek popunjavan sa teritorije određenog okruga, pri čemu su oficiri u puku određivani iz one nacionalnosti kojoj nisu pripadali vojnici. Zbog toga su se pojedine jedinice nedrugarski, pa čak i neprijateljski, odnosile jedna prema drugoj. Disciplina se održavala telesnim kaznama. U celini, austriska vojska nije ispoljila moralnu nadmoćnost u ratu 1866 godine. — Prim. red.

napadnu kolonu«. Ne može se zamisliti lepša meta od ove za vatreno ižlebljeno oružje, a pošto je ižljebljeni topovi mogu gađati sa otstojanja od 2.000 jardi, to kolona u takvom postroju skoro nikako neće biti u stanju da priđe neprijatelju. Veliko je pitanje da li će se taj bataljon pokazati sposobnim za borbu posle rasprskavanja makar i jedne granate usred te mase.

Austrijanci su u svojoj vojsci prihvatili francusku jako razmaknutu kolonu, koja se jedva i može nazvati kolonom — to su pre dve ili tri vrste koje idu jedna za drugom na otstojanju 20—30 jardi; takva kolona će jedva trpeti više gubitaka od dejstva artiljeriske vatre nego razmaknuta vrsta. Preimućstvo taktičkih postroja takođe je na austriskoj strani.[7])

Svim tim preimućstvima Prusi mogu suprotstaviti samo dva momenta. Njihova intendantura je nesumnjivo bolja, zato će i snabdevanje njihovih trupa biti bolje. Austriska intendantura je — slično čitavoj austriskoj administraciji — leglo podmitljivaca i utajivača i jedva je bolja od ruske. Već sada čujemo da se trupe slabo i neredovno hrane; na bojištu i u tvrđavama će biti još gore, i, na taj način, austriska administracija se može pokazati kao opasniji neprijatelj za tvrđave četvorougla nego italijanska artiljerija.

Drugo preimućstvo Prusa pretstavlja njihovo bolje naoružanje. Mada je njihova ižlebljena artiljerija znatno bolja od austriske[8]), ipak to preimućstvo neće igrati veću ulogu na otvorenom polju. Domet putanja i tačnost gađanja pruskih i austriskih pušaka su približno isti, ali se pruske puške pune straga, tako da Prusi mogu iz svojih redova otvarati neprekidnu tačnu vatru, ispaljujući najmanje četiri metka u minutu. Ogromno preimućstvo ovog oružja bilo je dokazano u Danskom ratu[9]), i nema nikakve sumnje u to da će

---

[7]) Ustvari, Prusi u ovom ratu nisu primenjivali kolone, već su svoje trupe postrojavali pretežno u razmaknutim vrstama. To je i sam Engels naveo u svom članku od 6 jula 1866 godine. — Prim. red.

[8]) Austriska oruđa su takođe bila ižlebljena, ali se nisu punila ostrag, kao pruska, nego spreda. — Prim. red.

[9]) *Danski rat* — rat Pruske i Austrije protiv Danske pretstavlja pripremnu etapu ujedinjenja Nemačke pod hegemonijom kontrarevolucionarne Pruske. Cilj Bizmarkove junkerske vlade u tom ratu bio je: prisajedinjenje Šlezvig-Holštajnskog Vojvodstva koje je stajalo pod vlašću danske krune i ojačanje pruskog uticaja u Nemačkoj, kao i to da se liberalna opozicija natera na poslušnost pomoću vojničkih pobeda. Bizmarku je bilo neophodno učešće Austrije u ratu da bi maskirao svoje planove za njeno kasnije isključenje od rešavanja nemačkih poslova. Austrija je, sa svoje strane, požurila da uzme učešća u ratu, bojeći se da će sama Pruska iskoristiti plodove pobede. Vojna dejstva su sa prekidima trajala od 1 februara do 16 jula 1864 godine i, bez obzira na uporan otpor danske vojske u nizu slučajeva i na uspeh Danaca na moru, završila su se potpunim porazom Danske. Šlezvig i Holštajn su proglašeni zajedničkim vlasništvom Austrije i Pruske — u Šlezvigu je uvedena pruska, a u Holštajnu austriska uprava. Uspostavljajući taj sistem, Bizmark je namerno stvarao povod za budući sukob sa Austrijom, čiji je poraz — po njegovim proračunima — morao, pored drugih za Prusku korisnih posledica, osigurati prelaz oba vojvodstva u pruske ruke (kao što se to stvarno i desilo posle Austrisko-pruskog rata 1866 godine). U ratu s Danskom pruska vojska je prvi put primenila pušku iglenjaču. — Prim. red.

Austrijanci na sebi iskusiti njegovo dejstvo u mnogo većem stepenu. Oni će pretrpeti ogromne gubitke ako budu, kako se govori, u skladu sa Benedekovim uputstvima, odjednom prelazili na juriš nožem, ne trošeći mnogo vremena na otvaranje vatre. U Danskom ratu gubici Prusa nisu nikada prelazili četvrtinu, a ponekad su iznosili samo jednu desetinu danskih gubitaka i, kao što je nedavno potpuno pravilno notirao jedan od vojnih dopisnika *Times*-a, Danci su skoro svuda trpeli poraz od znatno manjih neprijateljskih snaga.

Ipak, bez obzira na pušku iglenjaču, preimućstvo nije na strani Prusa; a ako ne budu razbijeni u prvom krupnom boju blagodareći prednosti komandovanja, organizaciji, borbenom poretku i *moralnom stanju* Austrijanaca i, na kraju, što nije manje važno, blagodareći sopstvenim komandantima, oni tada očigledno moraju raspolagati sasvim drukčijom hrabrošću od one koja bi se mogla očekivati od vojske koja nije ratovala već 50 godina.

II

Javnost počinje da ispoljava negodovanje povodom očigledne neaktivnosti dve velike vojske na granici Češke. Međutim, to odugovlačenje se može objasniti mnogim razlozima. Austrijanci i Prusi odlično shvataju važnost pretstojećeg sudara, koji može odlučiti ishod čitavog rata. I jedni i drugi žure da pošalju na front sve što su u stanju da mobilišu; Austrijanci šalju deo novih formacija (četvrte i pete bataljone pešadiskih pukova), a Prusi jedinice landvera koje su u početku bile predviđene samo za posade tvrđava.

U isto vreme, izgleda, i jedna i druga strana pokušava da pomoću manevra stvori povoljniji položaj u odnosu na svoga neprijatelja i da otpočne operacije u strategiskim uslovima najpovoljnijim za sebe. Da bismo to shvatili, potrebno je da pogledamo na kartu i da proučimo rejon na kome su raspoređene obe vojske.

Ako prihvatimo pretpostavku da Berlin, odnosno Beč pretstavljaju prirodne tačke za otstupanje i jedne i druge vojske, onda će Austrijanci težiti da zauzmu Berlin, a Prusi Beč; u tom slučaju postoje tri pravca kojima i jedni i drugi mogu dejstvovati. Za veliku vojsku je potrebna znatna teritorija čije privredne izvore ona mora da koristi za svoje izdržavanje u toku operacija; pored toga, neophodnost brzog kretanja prinuđava takvu vojsku da maršuje u nekoliko kolona po odgovarajućem broju paralelnih puteva. Zbog toga se rasteže linija njenog fronta koja, u zavisnosti od blizine neprijatelja i rastojanja između puteva, može varirati u granicama, recimo, od 16 do 60 milja.

Za prvi pravac mogao bi poslužiti put koji ide levom obalom Elbe (Laba) i Mulde, preko Lajpciga i Praga. Jasno je da bi na tom pravcu svaka od zaraćenih strana morala dvaput da prelazi preko reke, pri čemu bi prelaz po drugi put vršila na dogledu neprijatelja. Ako pretpostavimo da će jedna ili druga vojska, krećući

se ovim putem, pokušati da obiđe bok svoga neprijatelja, onda bi ovaj, vršeći marš pravijim i, prema tome, kraćim putem, imao mogućnost da stigne na liniju reke pre obilazeće vojske, i, ako bi mu pošlo za rukom da je odbaci, mogao bi krenuti pravo na prestonicu neprijatelja. Ovaj pravac je podjednako nepogodan za obe strane, te ga zato ne moramo razmatrati.

Drugi pravac vodi desnom obalom Elbe između reke i Sudetskog planinskog lanca, koji deli Šlesku od Češke i Moravske. Ovaj pravac se skoro poklapa s pravom linijom od Berlina do Beča; njegovim delom, koji se sada nalazi između dve vojske, prolazi železnička pruga od Lobaua ka Pardubicama. Ova železnička pruga preseca onaj deo Češke koji se sa juga i zapada graniči Elbom, a sa severoistoka planinama. U njemu ima mnogo dobrih puteva, i ako bi obe vojske krenule jedna drugoj u susret, do sudara bi baš tu i došlo.

Treći pravac vodi preko Breslave (Vroclav) i dalje preko Sudetskog planinskog lanca. Ovaj planinski lanac, koji dostiže neznatnu visinu na moravskoj granici, gde je preseca nekoliko dobrih puteva, postaje viši i strmiji kod Ispolinskih Planina (Krkonoše) koje obrazuju granicu Češke. Ovde prolazi veoma malo drumova; čitav severoistočni deo grebena na dužini od 40 milja između Trautenaua (Trutnov) i Rajhenberga (Liberec) ne preseca ni jedan vojni put. Jedini put koji tamo postoji i koji vodi od Hiršberga (Jelenja Gora) u dolinu Izera prekida se na austriskoj granici. Iz toga izlazi da je čitava ta prepreka neprolazna na dužini od 40 milja, bar za veliku vojsku sa njenim bezbrojnim vozilima, i da je pri nastupanju ka Breslavi ili preko Breslave neophodno preseći planine jugozapadno od Ispolinskih Planina.

A u kakvom će se položaju, u odnosu na svoje komunikacije, naći jedna i druga vojska prilikom sudara na ovom pravcu?

Nastupajući iz Breslave na jug, Prusi otkrivaju svoje komunikacije sa Berlinom. Ako bi Austrijanci bili apsolutno uvereni u pobedu, oni bi mogli pružiti mogućnost Prusima da priđu do utvrđenog logora Olomouca koji bi zaustavio njihovo kretanje, dok bi oni sami mogli krenuti na Berlin, računajući da će putem odlučne pobede uspostaviti privremeno prekinute komunikacije; ili bi pak oni mogli sresti rasparčane pruske kolone prilikom njihovog spuštanja s planina i, u slučaju uspeha, odbaciti ih nazad ka Glogauu (Glogov) i Poznanju, tako da bi se Berlin i veliki deo pruskih provincija našli u njihovoj vlasti. Zbog toga bi nastupanje preko Breslave bilo celishodno za Pruse samo pod uslovom da imaju znatnu brojnu nadmoćnost.

Austrijanci se nalaze u potpuno drukčijem položaju. Oni imaju to preimućstvo što se veliki deo njihove monarhije nalazi jugoistočno od Breslave, tj. *tačno u produženju* linije koja ide od Berlina ka Breslavi. Utvrđivanjem severne obale Dunava u blizini Beča u tolikoj meri da prestonica bude zaštićena od iznenadnog napada, oni mogu privremeno, pa čak i za duže ili kraće vreme, žrtvovati ne-

posrednu vezu s Bečom i slati ljude i materijalna sredstva iz Mađarske. Na taj način, oni mogu s istom bezopasnošću dejstvovati i u pravcu Lobaua i u pravcu Breslave, severno ili južno od planina; oni imaju mnogo veću slobodu manevrovanja nego njihov neprijatelj.

Međutim, ima još razloga koji primoravaju Pruse da budu obazrivi. Udaljenje od severne granice Češke do Berlina iznosi približno koliko polovina udaljenja do Beča; prema tome, položaj Berlina je mnogo opasniji. Beč je zaštićen Dunavom, pozadi koga se razbijena vojska može zakloniti, kao i utvrđenjima podignutim severno od ove reke i utvrđenim logorom Olomoucom, mimo koga Prusi ne bi mogli proći nekažnjeno i neprimećeno, ako bi glavne snage austriske vojske posle poraza tamo zauzele položaj. Berlin nema nikakve druge zaštite osim operativne vojske. Pod takvim okolnostima, kao i onim uslovima koje smo podrobno izložili u svome prvom članku, Prusi će, izgleda, morati samo da se brane.

Te iste okolnosti, kao i imperativni zahtevi politike, skoro prinuđavaju Austriju da otpočne ofanzivu. Jedna jedina pobeda može joj obezbediti ogroman uspeh, dok poraz neće slomiti njenu odbranbenu moć.

Strategiski ratni plan u svojim osnovnim crtama, u ovom slučaju, neobično je prost. Bilo ko da prvi otpočne nastupanje, on će se naći pred izborom: ili da demonstrira *severozapadno* od Ispolinskih Planina i da stvarno nastupa jugoistočno od njih, ili *obratno*. Prepreka od 40 milja ima odlučujući značaj na vojištu i armije treba da joj teže. Mi ćemo još slušati o bitkama na obema krajnjim tačkama ove prepreke, a kroz nekoliko dana posle toga razjasniće se pravac stvarnog nastupanja, pa, možda, i sudbina prvog perioda rata. Ipak smo skloni da mislimo da je najdirektniji put za takve dve slabo pokretne vojske, koje stoje jedna prema drugoj, u isto vreme i najbezopasniji, i da će teškoće i opasnosti kretanja tako krupnih snaga u odvojenim kolonama po raznim putevima kroz teško prolazno planinsko zemljište skoro sigurno navesti obe ratujuće vojske na put koji ide iz Lobaua u Pardubice.

Dosada su izvršeni sledeći pokreti. U prvoj nedelji juna Prusi su koncentrisali svoju Saksonsku armiju duž saksonske granice od Cajca do Gerlica, a svoju Šlesku armiju od Hiršberga do Nise. Do 10 juna ove armije su se približile jedna drugoj, tako da im je desno krilo na Elbi blizu Torgaua, a krajnje levo — blizu Valdenburga (Valbžih). Zatim se Šleska armija, koja se sada sastoji od 1, 5 i 6 korpusa i garde, od 12 do 16 juna ponovo razvukla na istok, ovoga puta do Ratibora (Raćibož), tj. do krajnjeg jugoistočnog ugla Šleske. To liči na demonstraciju, naročito isturanje garde koja obično dejstvuje zajedno s glavnim snagama. Ako je to pak nešto veće od demonstracije, i ako nisu preduzete mere da bi se ova četiri korpusa na prvi zahtev i za najkraće vreme prebacili natrag ka Gerlicu, onda

je očigledna greška grupisanje više od 120.000 ljudi u udaljenom uglu, — jer njihovo otstupanje može biti potpuno onemogućeno i, nesumnjivo, mogu izgubiti svaku vezu sa ostalom vojskom.

O Austrijancima, izuzev to što su bili koncentrisani oko Olomouca, nije nam mnogo poznato. Dopisnik *Times*-a, koji se nalazi u njohovom logoru, saopštava da je 6 korpus, koji broji 40.000 ljudi, 19-og stigao iz Vajskirhena (Hranice) u Olomouc, iz čega se vidi da se kreće na zapad. On dodaje da je vrhovna komanda 21 juna morala biti premeštena u Trubau, na granici između Moravske i Češke. To premeštanje ukazivalo bi na napredovanje u tom istom pravcu, ako saopštenje ne bi sasvim ličilo na »*patku*«, poslanu u London da bi je zatim telegrafom predali pruskoj vrhovnoj komandi, s ciljem da je obmane. Takav komandant, kao što je bio Benedek, koji toliko brižljivo čuva vojnu tajnu i koji ispoljava takvu antipatiju prema novinskim dopisnicima, teško da bi se odlučio da im 19 juna saopšti gde će se 21-og nalaziti njegova vrhovna komanda, sem ako za to ne bi imao naročitih razloga.

Pre no što završimo, daćemo pregled operacija koje su se odigrale u severozapadnoj Nemačkoj. Prusi su tamo imali više trupa no što je u početku bilo poznato. Oni su raspolagali sa 15 bataljona u Holštajnu, sa 12 u Mindenu i sa 18 u Veclaru. Brzim koncentraciskim prebacivanjima, za vreme kojih su trupe ispoljile potpuno neočekivanu sposobnost za izvršenje usiljenih marševa, oni su za dva dana zauzeli čitavu teritoriju severno od linije koja vodi od Koblenca ka Ajzenahu, i sve komunikacije između istočnih i zapadnih oblasti Kraljevine. Hesenske trupe od oko 7.000 ljudi, koristeći lukavstvo, uspele su da umaknu, ali je za 10.000 ili 12.000 Hanoveranaca bio presečen pravac otstupanja koji izvodi pravo na Frankfurt, a već 17 juna su ostali delovi 7 pruskog armiskog korpusa od 12 bataljona, zajedno sa dva koburška bataljona, sa Elbe stigli u Ajzenah. Na taj način, Hanoveranci su, izgleda, okruženi sa svih strana i mogu se spasti samo u tom slučaju ako Prusi učine nečuvenu glupost. Čim njihova sudbina bude odlučena, armija od 50 pruskih bataljona oslobodiće se i moći će istupiti protiv savezničke vojske koju knez Aleksandar Darmštatski formira u Frankfurtu i koja će se sastojati približno od 23.000 Virtemberžana, 10.000 Darmštataca, 6.000 Nasauovaca, 13.000 Badenaca (koji se još mobilišu), 7.000 Hesenaca i 12.000 Austrijanaca, koji se već nalaze na putu iz Salcburga — od ukupno oko 65.000 ljudi, koji će, možda, biti još ojačani sa 10.000—20.000 Bavaraca. Javljaju da je oko 60.000 ljudi od tih trupa već koncentrisano u Frankfurtu i da se knez Aleksandar odlučio da pređe u nastupanje, pošto je 22 juna ponovo zauzeo Hesen. No, to nema nikakvog značaja. Prusi neće istupiti protiv njega dok ne koncentrišu svoje snage kao što treba, a zatim, raspolažući sa 70.000 ljudi svih rodova vojske i boljim naoružanjem, oni će se moći brzo obračunati sa tom šarolikom vojskom.

III

Prva krupna bitka nije se odigrala u Češkoj nego u Italiji, a četvorougao je ponovo poslužio Italijanima kao lekcija iz strategije. Otporna snaga ovog znamenitog položaja, isto onako kao i svih utvrđenih položaja koji imaju ovaj ili onaj značaj, ne sastoji se toliko u velikoj odbranbenoj sposobnosti njegove četiri tvrđave koliko u tome što su ove tvrđave tako raspoređene na zemljištu, koje se odlikuje velikim vojnim preimućstvom, da napadač skoro uvek mora sam, a često biva i prinuđen, da deli svoje snage i nastupa u dva razna pravca, dok branilac može sasrediti sve svoje snage protiv jedne od nastupajućih grupa, razbiti je blagodareći svojoj brojnoj nadmoćnosti i zatim se okrenuti protiv druge. Dogodilo se da je tu grešku učinila Italijanska armija. Dok je kralj sa 11 divizija stajao na Minću, Čaldini je sa pet divizija stajao u ravnicama donjeg toka Poa blizu Ponte Lagoskura i Polesele. Italijanska divizija ima 17 bataljona po 700 ljudi u svakom. Prema tome, Viktor Emanuel je, računajući konjicu i artiljeriju, imao bar 120—125 hiljada ljudi, a Čaldini približno polovinu toga broja. Dok se kralj 23-eg prebacio preko Minća, Čaldini je imao da pređe preko donjeg toka Poa i da dejstvuje u pozadini Austrijanaca. Međutim, o tom kretanju dosada nije stiglo još nikakvih verodostojnih podataka. U svakom slučaju, tih 60.000 Čaldinijevih ljudi, koji su mogli i koji bi, verovatno, prošle nedelje preokrenuli tok bitke kod Kustoce, dosada još nisu u tako povoljnom položaju da bi mogli nadoknaditi gubitke velike bitke.

Jezero Garda leži između dva ogranka Alpa, koji južno od njega obrazuju dve grupe brežuljaka, između kojih se reka Minćo probija ka mantovskim lagunama. Obe ove grupe brežuljaka obrazuju jake vojne položaje; s njihovih južnih padina otvara se vidik ka Lombardiji kojom dominiraju na daljini topovskog dometa. Oni su dobro poznati u vojnoj istoriji. Zapadna grupa brežuljaka, koja se nalazi između Peskijere i Lonata, služila je kao bojište kod Kastiljona i Lonata 1797 i kod Solferina 1859 godine. Za ovlađivanje istočnom grupom, koja se nalazi između Peskijere i Verone, borba je 1848 godine vođena tri dana, a prošle nedelje je ponovo došlo do bitke u cilju ovlađivanja ovom istom grupom brežuljaka.

Spuštajući se k Minću, istočna grupa brežuljaka s jedne strane prelazi u ravnicu kod Veleđa, a s druge — u vidu dugačkog luka, okrenutog k jugoistoku — ona se spušta k reci Adiđi i prostire se do Busolenga. Ona je jednim dubokim klancem, kojim sa severa na jug protiče rečica Tione, podeljena na dva skoro jednaka dela. Na taj način, trupe koje se kreću od Minća moraju se u početku prebaciti preko reke i odmah zatim na svome putu naići na novu prepreku, tj. na ovaj klanac. Na kraju padine u ravnici, istočno od klanca, raspoređena su sledeća sela: na južnoj ivici Kustoca, a severnije se nižu jedno za drugim: Soma Kampanja, Sona i Santa

Djustina. Železnička pruga iz Peskijere za Veronu preseca brežuljke kod Soma Kampanje, a drum brežuljke kod Sone.

Posle zauzimanja Peskijere 1848 godine, Pijemontezi su blokirali Mantovu i, zauzimajući istočne brežuljke svojim centralnim jedinicama, razvukli su se od Mantove do Rivolija na Jezeru Garda. 23 jula Radecki je sa sedam brigada krenuo ispred Verone i, pošto je probio centar isuviše razvučenog neprijateljskog borbenog poretka sam je zauzeo ove brežuljke. Pijemontezi su 24 i 25-og ponovo pokušali da zauzmu ovaj položaj, ali su 25-og bili do noge potučeni i odmah su otstupili kroz Milano pozadi reke Tićino. Ova prva bitka kod Kustoce odlučila je ishod rata 1848 godine.

O bici koja se odigrala u prošlu nedelju postoje dosta protivrečni telegrami italijanske Vrhovne komande; ipak, na osnovu telegrama druge strane možemo dobiti dovoljno jasnu pretstavu o toku bitke. Viktor Emanuel je predvideo svoj 1 korpus (general Durando, 4 divizije ili 68 bataljona) za posedanje položaja između Peskijere i Verone, kako bi mogao da obezbedi opsadu Peskijere. Ovaj položaj su nesumnjivo obrazovala sela Sona i Soma Kampanja. 2 korpus (general Kukijari, 3 divizije ili 51 bataljon) i 3 korpus (general Dela Boka, s isto toliko snaga) bili su dužni da jednovremeno pređu preko Minča radi zaštite operacija 1 korpusa. 1 korpus, koji se, po svoj prilici prebacio blizu ili južnije od Salionga, odmah je krenuo ka brežuljcima; 2 korpus, koji se, izgleda, prebacio kod Valeđa i 3-ći kod Goita, krenuli su napred ravnicom. Sve se to dogodilo u subotu 23-eg. Austriska brigada Pulca, koja se nalazila na pretstraži na Minču, polako je otstupala ka Veroni. U nedelju, na godišnjicu bitke kod Solferina, čitava austriska vojska je izašla iz Verone u susret neprijatelju. Ona je, izgleda, još pre dolaska Italijana, uspela da zauzme visove kod Sone i Soma Kampanje, kao i istočni kraj Tionskog klanca. Posle toga, borba se morala razvijati, uglavnom, za ovladivanje prelaza preko klanca. Dva korpusa, koji su nastupali ravnicom na južnom kraju, očevidno su dejstvovali zajedno sa 1 italijanskim korpusom, koji je zauzimao brežuljke, blagodareći čemu je Kustoca prešla u njihove ruke. Italijani, koji su dejstvovali u ravnici, postepeno su se sve više i više približavali Veroni, sa ciljem da napadnu Austrijance u bok i pozadinu; a Austrijanci su, po svoj prilici, upućivali svoje trupe za odbijanje toga napada. Na taj način, linije fronta obe vojske, od kojih je jedna u početku bila razvijena prema istoku, a druga prema zapadu, okrenule su se za četvrt kruga, tako da su se Austrijanci našli frontom prema jugu, a Italijani prema severu. Ali, kako se brežuljci protežu od Kustoce ka severoistoku, to bočno kretanje 2 i 3 italijanskog korpusa nije moglo ispoljiti neposredan uticaj na položaj njihovog 1 korpusa, koji je zauzimao ove brežuljke, jer oni nisu mogli napredovati dovoljno daleko unapred, a da ne izlože opasnosti svoj bok. Na taj način, Austrijanci su, izgleda, 2 i 3 korpusu suprotstavili trupe dovoljne samo za odbijanje prvog pritiska, dok su sve snage, koje su im stajale na raspoloženju, bacili protiv 1 korpusa i razbili ga blagoda-

reći svojoj brojnoj nadmoćnosti. Uspeh je bio potpun. Posle žestoke borbe, 1 korpus je bio odbačen i Austrijanci su zauzeli Kustocu na juriš. Blagodareći tome, izgleda da se italijansko desno krilo, koje je napredovalo ka istoku i severoistoku iza Kustoce, izložilo ozbiljnoj opasnosti, usled čega je došlo do nove borbe za ovo isto selo, za vreme koje je, očigledno, bila uspostavljena prekinuta veza i zaustavljeno nastupanje Austrijanaca sa strane Kustoce. Ipak, selo je ostalo u njihovim rukama, a Italijani su te iste noći morali da se prebace natrag iza Minća.

Ovaj letimičan pregled bitke ne dajemo kao istorisko istraživanje, za koje nedostaje još mnogo detalja, već kao pokušaj — s kartom u rukama — da sa vojne tačke gledišta dovedemo u sklad među sobom različite telegrame koji se odnose na te događaje, a uvereni smo da se naše izlaganje ne bi mnogo razlikovalo od opšte slike bitke, samo ako bi telegrami bili makar koliko-toliko tačni i potpuni.

Austrijanci su izgubili oko 600 zarobljenika, Italijani oko 2.000 ljudi i nekoliko oruđa. To pokazuje da bitka nije bila katastrofa za Italijane, već samo poraz. Po svoj prilici snage strana su bile približno jednake, mada je sasvim verovatno da su Austrijanci imali pod vatrom manje trupa nego njihov neprijatelj.[1]) Italijani imaju razloga da budu zadovoljni što ih Austrijanci nisu nabacili na Minćo; 1 korpus, raspoređen između reke i tesnaca na zemljišnom pojasu širine od dve do četiri milje, pred licem nadmoćnijih neprijateljskih snaga, našao se u krajnje teškom položaju. Nesumnjivo je bila greška slati glavne snage u ravnicu, zanemarujući dominirajuće visove koji su imali odlučujući značaj. No, najveća greška, kao što smo već gore primetili, bilo je cepanje snaga: Čaldini je sa 60.000 ljudi ostao u dolini donjeg toka Poa, a nastupanje je preduzeto samo sa ostatkom snaga. Čaldini je mogao pomoći da se odnese pobeda kod Verone, a zatim da se vrati u dolinu Poa i da daleko lakše pređe preko reke samo da je takav kombinovani manevar bio pošto-poto izvršen. A zasada on stoji na onom istom mestu gde i prvog dana, te mu se može desiti da se sukobi sa još jačim neprijateljem. Italijani su se sada, svakako, uverili da imaju posla sa veoma upornim neprijateljem. U bici kod Solferina Benedek je sa 26.000 Austrijanaca u toku čitavog dana odbijao dvaput brojniju Pijemontsku armiju sve dok nije dobio naređenje za otstupanje, pošto su Francuzi naneli poraz 2 korpusu. Pijemontska armija je tada bila znatno bolja od sadašnje Italijanske armije; ona je bila bolje obučena i jednorodnija, a imala je i bolji komandni kadar. Sadašnja Italijanska armija je formirana tek nedavno i pati od svih nedostataka svojstvenih sličnoj armiji, dok sadašnja austriska vojska znatno prevazilazi vojsku iz 1859 godine. Nacionalno oduševljenje ima ogroman značaj

[1]) U bici kod Kustoce su učestvovali: Austrijanci (Nadvojvoda Albreht) — 74.000 ljudi, Italijani (Viktor Emanuel) — 89.000 ljudi; Austrijanci su izgubili 7.950 ljudi, od kojih 2.800 zarobljenika. Gubici Italijana iznose 7.500 ljudi, od toga 4.100 zarobljenika i 14 oruđa. — Prim. red.

za borbu, ali bez discipline i organizovanosti niko ne može dobiti bitku samo pomoću oduševljenja. Čak ni Garibaldijeva »hiljada« nije bila prosta gomila entuzijasta — to su bili ljudi koji su prošli vojničko muštranje, koji su 1859 godine naučili da slušaju naređenja i izdržavaju dejstvo vatre. Treba se nadati da će se komanda Italijanske armije, radi svojih sopstvenih interesa, uzdržati od prenagljenog istupa protiv makar i brojno slabije, ali po svojoj suštini jače vojske, koja, pored toga, zauzima jedan od najjačih položaja u Evropi.

IV

Zamislite da mladog pruskog pešadiskog ili konjičkog zastavnika koji polaže ispit za čin potpuručnika zapitaju: koji bi plan za upad pruske vojske u Češku bio najsigurniji? Pretpostavimo da bi naš mladi oficir odgovorio: »Najbolji bi se način sastojao u tome kada bi se trupe podelile na dva približno jednaka dela, pa da se jedan deo pošalje u obilazak istočno od Ispolinskih Planina, a drugi zapadno, s tim da se oba dela sjedine kod Hičina« (Jičin). A šta bi na to rekao oficir ispitivač? On bi tom mladiću kazao da se taj plan kosi sa dva osnovna strategiska principa: prvo, nikada ne treba deliti svoje trupe tako da ne budu u stanju da se međusobno pomažu, već, obratno, treba ih držati veoma blizu jedne drugima; i, drugo, u slučaju kretanja raznim putevima, spajanje raznih kolona treba vršiti na tački koja se nalazi van neprijateljskog domašaja; da je zbog toga predloženi plan najgori od svih mogućih; da bi on mogao doći u obzir samo u slučaju ako u Češkoj ne bi bilo nikakvih neprijateljskih trupa, i da, prema tome, oficir koji predlaže sličan plan ne zaslužuje čak ni čin potporučnika.[1])

Ipak, baš ovaj plan je doneo mudri i učeni generalštab pruske vojske. To je skoro neverovatno, ali je tako. Prusi su ponovo učinili grešku zbog koje su Italijani morali ispaštati kod Kustoce, i to u uslovima koji su je činili deset puta težom. Italijani su bar znali da su bili brojno nadmoćniji od neprijatelja, jer su imali 10 divizija. Prusi su morali znati da bi se po brojnom stanju svih svojih 9 korpusa, uzetih zajedno, u najboljem slučaju, mogli jedva uporediti sa 8 Benedekovih korpusa, i da su, razdelivši svoje snage na dve armije, skoro sigurno ih osudili da budu uništene jedna za drugom od strane nadmoćnih neprijateljskih snaga. Kad ne bi bilo činjenice da je kralj Viljem glavnokomandujući, bilo bi potpuno nepojmljivo kako se sličan plan mogao projektovati, a tim više kako ga je mogla prihvatiti grupa oficira iz kojih se sastoji pruski generalštab koji

[1]) Tada je u strategiji stvarno postojalo načelo da se u sferi neprijateljskog dejstva ne određuje mesto spajanja svojih razdvojenih snaga. Opštepoznata pasivnost Austrijanaca, pored boljih osobina pruskih trupa i novih tehničkih sredstava, potpuno je opravdavala Moltkeov plan za upad u Češku. Osim toga znajući da glavne Benedekove snage još nisu stigle u Češku, Moltke je mogao računati na to da će se obe pruske snage tamo spojiti ranije. — Prim. red.

nesumnjivo poznaju svoj posao. Ipak, niko nije mogao očekivati da će se tako brzo i tako snažno pokazati kobne posledice činjenice što se više komandovanje nalazi u rukama kraljeva i prinčeva. Sada Prusi vode borbu u Češkoj na život i smrt. Ako bi Austrijancima pošlo za rukom da spreče sjedinjenje dve pruske armije kod Hičina ili u njegovoj okolini, ako svaka od njih, pošto pretrpi poraz, bude prinuđena na otstupanje iz Češke i, otstupajući, udalji se od druge armije, onda bi se moglo kazati da je rat u suštini završen. Tada Benedek ne bi morao obraćati nikakvu pažnju na prestolonaslednikovu armiju dok bude otstupala ka Breslavi, već bi svim svojim snagama mogao goniti armiju princa Fridriha Karla, koja će teško izbeći potpuno uništenje.

Postavlja se pitanje: da li će se uspeti da se spreči to spajanje? Dosada nemamo podataka o događajima koji su se odigrali posle petka uveče 29 juna. Prusi, koje je general Edelshajm 28 juna isterao iz Hičina (naziv ovog mesta u Češkoj se izgovara: Ičin), tvrde da su 29-og ponovo napadali grad, i to je poslednja informacija kojom raspolažemo. Do spajanja u to vreme još nije bilo došlo; tada su se bar četiri austriska korpusa, kao i delovi Saksonskog armiskog korpusa borili protiv pet ili šest pruskih korpusa.

Kada su se razne kolone prestolonaslednikove armije spuštale u dolinu niz padine čeških brda dočekali su ih Austrijanci, koji su bili zauzeli pogodne tačke tamo gde se dolina širi; to im je omogućavalo da pruskim kolonama protivstave širi front i da pokušaju da im spreče razvoj; tada su Prusi mogli poslati svoje odrede, tamo gde je to bilo moguće, kroz bočne doline, radi napada u bok i pozadinu neprijatelja. Tako se uvek dešava u planinskom ratu, i time se objašnjava veliki broj zarobljenika koji uvek padaju u ropstvo pri takvim okolnostima. S druge strane, armije princa Fridriha Karla i Hervarta fon Bitenfelda su, izgleda, prošle preko planinskih prelaza ne nailazeći skoro ni na kakav otpor; do prvih borbi došlo je na liniji reke Izera, tj. skoro na pola puta od polaznih tačaka obe armije. Ne bi bilo nikakve koristi ako bi se pokušalo da se razjasne i dovedu u sklad krajnje protivrečni i često potpuno nepouzdani telegrami koji su primljeni za poslednja tri do četiri dana.

Rezultati bitke su se morali stalno menjati; prema pristizanju svežih snaga pobeda se naginjala čas na jednu, čas nad rugu stranu. Međutim, izgleda da su opšti rezultati sve do petka bili povoljniji za Pruse. Ako bi se održali u Hičinu, onda ne bi bilo sumnje da bi se spajanje izvršilo u subotu ili u nedelju, a tada bi velika opasnost za njih prošla. Završni boj radi omogućenja spajanja vodio bi se, po svemu izgleda, masama trupa prikupljenim s obe strane i morao bi, bar za izvesno vreme, odlučiti sudbinu kampanje. Ako bi Prusi pobedili, oni bi se odmah oslobodili svih teškoća koje su sami sebi stvorili, mada su mogli postići ta ista ili čak i značajnija preimućstva ne izlažući se takvim nepotrebnim opasnostima.

Boj je izgleda bio veoma mučan. Prva austriska brigada, koja je stupila u boj s Prusima, bila je »crno-žuta« brigada koja je u Šlezvigu dan pre evakuacije Danciga (Gdanska) napadala Kenigzberg blizu Oberselka. Ona se naziva crno-žutom po boji širita na kragnama i posuvratku na rukavima vojnika dva njena puka koja su je obrazovala, i uvek se računala jednom od boljih brigada. Ipak, ona je, blagodareći puški iglenjači, bila razbijena, pri čemu je više od 500 ljudi iz jednog od njenih pukova (Martini) bilo zarobljeno posle pet uzastopnih i uzaludnih juriša koje je vršila na pruske linije. U boju koji je posle toga nastupio bila je zaplenjena zastava 3 bataljona Dojčmajsterskog puka. Ovaj puk, koji se popunjava isključivo u Beču, smatra se najboljim u celoj vojsci. Na taj način, najbolje trupe već su bile uvedene u borbu. Mada odavno nisu imali prilike da vide bitku, Prusi su se očevidno sjajno borili. Kada je rat bio stvarno objavljen, raspoloženje vojske se potpuno izmenilo blagodareći, uglavnom, proterivanju čitavog niza vladara iz severozapadne Nemačke. Bilo to tačno ili ne — mi u datom slučaju samo konstatujemo činjenicu — ali to je navelo trupe na pomisao da su one ovoga puta pozvane u borbu za ujedinjenje Nemačke, i dosada nezadovoljni i apatični ljudi iz rezerve i landvera prešli su austrisku granicu sa gromkim i radosnim poklicima. Oni su se tako dobro borili, uglavnom blagodareći tome; međutim, veći deo svih njihovih uspeha u isto vreme moramo pripisati njihovim puškama ostragušama; i ako se ikad izbave iz teškoća, koje su tako lakomisleno stvorili njihovi generali, oni za to imaju da zahvale puški igljenači. Izveštaji o njenom ogromnom preimućstvu nad puškom koja se puni spreda i ovog puta su jednodušni. Jedan zarobljeni podoficir iz Martinijevog puka izjavio je dopisniku *Kölnische Zeitung*-a: »Mi smo, zacelo, učinili sve što je bilo moguće očekivati od hrabrih vojnika, ali niko ne može izdržati tako brzu vatru«. Ako Austrijanci budu pobeđeni, onda za to ne treba toliko kriviti generala Benedeka ili generala Raminga, koliko generala »šipku« (general Ramrod).[3])

Na severozapadu su se predali Hanoverci, pošto su trezveno ocenili svoj položaj u koji su dospeli blagodareći odlučnom nastupanju trupa pod komandom generala Flisa koje su sačinjavale prethodnicu snaga generala Mantojfela. Blagodareći tome, za operacije protiv savezničkih trupa oslobođeno je 59 pruskih bataljona. Stvarno, nastupilo je vreme da se to učini pre no što Bavarska potpuno završi svoje naoružavanje, pošto bi, u protivnom slučaju, za potčinjavanje jugozapadne Nemačke bilo potrebno znatno više trupa. Kao što je poznato, Bavarska uvek dejstvuje polako i zakašnjava s vojnim pripremama, ali kada ih završi ona može istaviti 60.000 do

[3]) Puška iglenjača je stvarno odigrala važnu ulogu, ali je većina učesnika rata preuveličavala njen značaj. Prema rečima Dragomirova, Prusi su, zahvaljujući strogoj disciplini vatre, utrošili u toku celog rata prosečno najviše po 7 metaka na vojnika. — Prim. red.

80.000 dobrih vojnika. Možda ćemo uskoro čuti o brzoj koncentraciji Prusa na Majni i o aktivnim dejstvima protiv princa Aleksandra Hesen-darmštatskog i njegove armije.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 4 jula 1866

... Šta kažeš o Prusima? Oni su s krajnjom energijom iskoristili prve uspehe, i da nije bilo te žestine, Benedek bi, verovatno, spokojno otstupio k Olomoucu; ali on je, kao što je poznato, juče bio prinuđen da primi bitku, i, posle svega što se desilo, u ishod se nije moglo sumnjati. Još se nikad nije dogodilo da se tako odlučna bitka reši za osam časova; pod drugim okolnostima ona bi trajala dva dana. Ali puška iglenjača je strašno oružje, a povrh toga ti momci se zaista tuku sa hrabrošću koju još nikada nisam video kod takvih mirnodopskih trupa. Teškoće napadača u zauzimanju položaja na juriš nadoknađuje njegova nadmoćnost u naoružanju u odnosu na branioca, a Prusi su i u tom pogledu, izgleda, učinili veoma mnogo. Benedek se sa svojim dubokoumnim »planom« pokazao ne samo »magarac« nego i mlakonja. Kako je te momke, sa dovoljnim snagama, mogao lepo pohvatati u planini!

Bizmark će sada svakako pokušati da ostvari svoje Nemačko Carstvo, u koje bi ušla i Češka, za koju se sprema da je oduzme od Austrijanaca, da bi time uspostavio vezu između Šleske i Bavarske. Naime, on je u ugovoru sa Italijom za sebe izdejstvovao »un territoire autrichien équivalent à la Vénétie (austrisku teritoriju iste vrednosti kao Venecija).

Berlin se opet ponaša sa poznatom podlošću i na kraju je baš na jučerašnjim izborima izabrao sve same ministre. Šta će sada reći naše progresivne kamile![1])

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel*, III sveska, Berlin, 1950 godine, str. 409 i 410.

[1]) Pruska vojna i dvorska klika bila je spremna da iskoristi pobedu u Austrisko-pruskom ratu za teritorijalna osvajanja na račun Austrije. Ipak su dalekovidiji pruski političari, naročito Bizmark, odlučili da relativno blagim uslovima mira kupe neutralnost Austrije u budućem ratu s Francuskom, koji je, u slučaju pobede, obećavao pruskim junkerima i nemačkoj buržoaziji veće koristi. Pruska se, kako je Engels kasnije pisao, »... odricala kobasice radi šunke«. Zato Bizmark, prilikom zaključenja Pariskog mira (avgusta 1866 godine), nije tražio teritorijalne ustupke od Austrije već se zadovoljavao manjom ratnom otštetom.

Pobeda u ratu zbližila je nemačku buržoaziju s Bizmarkovom junkerskom vladom. To se odrazilo na izborima za pruski parlament, o kojima Engels govori, na kojima je liberalna opozicija (partija *progresista*, osnovana 1861 godine) pretrpela poraz. Među samim pogresistima nastao je rascep: njihovo desno krilo obrazovalo je nacional-liberalnu partiju, čija je politika odbijala kapitulaciju buržoazije pred Bizmarkom, kad je on ostvario njen program — ujedinjenje Nemačke odozgo. — Prim. red.

Krasna je komedija na Severozapadu, a sad će ona uskoro biti divna i na Jugu.

Jedina garantija protiv izdaje, koju je Bizmark udesio s Bonapartom, jeste potpuno neočekivana veličina uspeha. Sada će mu biti teško da učini velike ustupke, i Belgijanci će, verovatno, morati nešto da podnesu.

Mnogo pozdrava gospođama. Tvoj F. E.

BELEŠKE O RATU U NEMAČKOJ

V*)

Rat, koji su Prusi počeli sa izuzetnom strategiskom greškom, produžio se tako žestokom taktičkom energijom da su ga u toku osam dana doveli do pobedonosnog završetka.

U poslednjem članku smo govorili da bi pruski plan za upad u Češku sa dve armije, razdvojene jedna od druge Ispolinskim Planinama, mogao biti opravdan samo u tom slučaju ako u Češkoj ne bi bilo neprijateljskih trupa. Očevidno, tajanstveni Benedekov plan se sastojao uglavnom u tome da se stvori baš takva situacija. Kako izgleda, u severozapadnom delu Češke, gde su se, kako smo se od samog početka nadali, imali odigrati odlučni bojevi, našla su se svega dva austriska armiska korpusa — 1-vi (Klam Galasov) i 6-ti (Ramingov). Ako je to učinjeno radi toga da bi se Prusi uvukli u klopku, onda se to završilo tim što je sam Benedek upao u nju. U svakom slučaju, kretanje Prusa u dva pravca, između kojih na dužini od 40—50 milja leži neprolazno zemljište, ka tački za njihovo spajanje, koja se nalazi na otstojanju dva puna dnevna marša od polaznih tačaka, i pritom unutar neprijateljskog fronta — takvo kretanje pod svim uslovima pretstavlja izvanredno opasan manevar, iza koga je mogao nastupiti potpun poraz da nije bilo nepojmljive Benedekove sporosti, neočekivanog pritiska pruskih trupa i njihovih pušaka ostraguša.

Nastupanje princa Fridriha Karla sa tri korpusa (3, 4 i 2 — ovaj poslednji je bio u rezervi) vršeno je kroz Rajhenberg, severno od teško prolaznih planina, sa čije je južne strane nastupao general Hervart sa jednim i po korpusom (8 i jednom divizijom 7 korpusa). U to isto vreme prestolonaslednik se sa 1, 5 i 6 korpusom i gardom nalazio u planinama kod Glaca (Klodjko). Na taj način armija je bila podeljena u tri kolone — jedna desno, jačine 45.000 ljudi, druga u centru, od 90.000 i treća levo, od 120.000 ljudi, pri čemu nijedna od njih nije mogla ukazati pomoć drugoj, bar u toku nekoliko dana. Ovde se komandantu, koji bi stajao na čelu bar isto tolikog broja ljudi, više nego ikada pružala prilika da potuče svoga protivnika

*) Štampano bez potpisa u *Manchester Guardian*-u od 6 jula 1866 god.

po delovima. Ali, kako izgleda, u tom smislu nije bilo ništa učinjeno. 26 juna princ Fridrih Karlo je kod Turnaua imao prvi ozbiljan sukob sa brigadom 1 korpusa, blagodareći kome je uhvatio vezu sa Hervartom, koji je 27 juna zauzeo Minhengrec, dok je prva kolona prestolonaslednikove armije — 5 korpus — izbila ispred Nahoda i potukla 6 austriski (Ramingov) korpus. 28 juna — jedinog za Pruse u izvesnoj meri nesrećnog dana — prethodnica princa Fridriha Karla zauzela je Hičin, ali ju je odatle proterala konjica generala Edelshajma. U isto vreme je 10 austriski Gablencov korpus zaustavio kod Trautenaua 1 korpus prestolonaslednikove armije, koji je pretrpeo izvesne gubitke; on je dobio slobodu dejstva samo blagodareći nastupanju garde k Ajpelu putem koji prolazi između 1 i 5 pruskog korpusa. 29 juna princ Fridrih Karlo je napao Hičin, a prestolonaslednikova armija je potpuno razbila 6, 8 i 10 austriski korpus. 30 juna je bio sjajno odbijen novi Benedekov pokušaj da snagama 1 korpusa i Saksonskom armijom zauzme Hičin, posle čega je došlo do sjedinjenja obe pruske armije. Austriski gubici iznose bar jedan i po korpus, dok su pruski gubici bili manji od jedne četvrtine toga broja.

Na taj način, vidimo da su Austrijanci 27 juna raspolagali samo sa dva armiska korpusa, jačine oko 33.000 ljudi u svakom, 28-og — sa tri, 29-og — sa četiri i, ako pruska depeša odgovara stvarnosti, delom petog (4 korpus). Saksonski armiski korpus je mogao priteći u pomoć tek 30 juna. Na taj su način, u toku čitavog ovog perioda, dva, ako ne i tri, korpusa bila otsutna sa bojišta, dok su Prusi prikupili sve svoje snage u Češkoj. Do večeri 29 juna ukupno brojno stanje austriskih trupa na bojištu jedva je bilo veće od brojnog stanja svake od dve pruske armije, a pošto su austriske jedinice postepeno uvođene u borbu i pošto su pojačanja stizala tek posle poraza trupa koje su već stupile u borbu, to je i rezultat bio koban.

Javljaju da je 3 armiski korpus (nadvojvode Ernesta), koji se borio kod Kustoce, odmah posle toga poslat železnicom na sever; u nekim izveštajima se napominje da je ovaj korpus ušao u sastav Benedekovih snaga. Ovaj korpus, sa čijim bi se priključenjem čitava vojska — računajući i Saksonce — sastojala iz 9 korpusa, nije mogao stići na vreme da bi uzeo učešća u borbama koje su se odigravale u toku poslednjih dana juna.

Ma kakve bile greške pruskog operaciskog plana, Prusi su ih ispravili brzinom i energičnim dejstvima. Operacije i jedne i druge njihove armije izvođene su bez greške.[1]) Njihovi udari bili su kratki, jaki i odlučni; oni su im obezbedili pun uspeh. Posle spajanja dve armije, njihova energija nije oslabila; one su produžile kretanje

[1]) Komandant 1 armije, princ Fridrih Karlo, nikako nije hteo da prihvati novo načelo: »odvojeno se kretati, zajedno se tući«. On je vodio svoju armiju po starom u smaknutom poretku i zbog toga se krajnje sporo kretao. Pošto je prešla granicu, 1 armija je za 9 dana prevalila svega 84 km i to onda, kada su strategiski uslovi zahtevali naročito brza dejstva. — Prim. red.

napred i već 3 jula čitava pruska vojska se sukobila sa ujedinjenim Benedekovim snagama i nanela im poslednji poražavajući udar.[2])

Teško se može pretpostaviti da je Benedek dobrovoljno prihvatio ovu bitku. Nema nikakve sumnje da ga je brzo gonjenje Prusa sprečilo da se sa čitavom svojom vojskom zadrži na jakom položaju da bi izvršio pregrupisavanje svojih snaga i dan ranije poslao komoru otstupajuće vojske; on nije očekivao da će u toku dana biti izvršen napad jačim snagama i računao je da će mu poći za rukom da umakne u toku noći. Nijedan čovek u njegovom položaju, pod takvim okolnostima — kada su potpuno razbijena 4 korpusa — i posle tako teških gubitaka, ne bi mogao težiti neodložnom odlučnom boju, ako bi postojala mogućnost za bezopasno otstupanje.[3]) Međutim, Prusi su ga, kako izgleda, primorali da primi borbu, što je dovelo do potpunog poraza Austrijanaca, koji će, zbog toga ako ne bude zaključeno primirje, pokušati da se pri izvanredno nepogodnim uslovima dočepaju Olomouca ili Beča, jer će i najmanji pokret Prusa u cilju obilaska njihovog desnog krila otseći veliki broj jedinica od njihove otstupnice i potisnuti ih ka brdima Glaca, gde će biti zarobljene. Pre deset dana »Severna vojska« — jedna od najboljih vojski u Evropi — prestala je da postoji.

Nema nikakve sumnje da je brzometna puška iglenjača u tome igrala značajnu ulogu. Sumnjivo je da li bi bez toga oružja došlo do spajanja dve pruske armije, a nesumnjivo je da ovaj ogromni i brzi uspeh ne bi bio postignut bez takve nadmoćnosti vatre, pošto je austriska vojska obično manje podložna panici nego veći deo evropskih vojski. Međutim, postojale su i druge okolnosti koje su išle u prilog uspehu. Već smo pomenuli izvrstan položaj i odlučna dejstva obe pruske armije za vreme njihovog nastupanja u Češku. Možemo dodati da su Prusi u ovom ratu odbacili sistem kolona i da su postrojavali svoje trupe prvenstveno u razvijenim linijama, da bi se mogla iskoristiti svaka puška i da bi se sačuvali ljudi od dejstva artiljeriske vatre. Moramo priznati da su se kretanja kako za vreme marša, tako i u toku podilaženja neprijatelju, izvršavala u takvom poretku i s takvom tačnošću koje niko ne bi mogao očekivati od vojske i komandovanja pokrivenih rđom pedesetogodišnjeg mira. I, najzad, ceo svet se mora diviti žestini koju su ispoljile ove mlade trupe u svima borbama bez izuzetka. Lako je reći da su to učinile nove puške, ali one zaista nisu dejstvovale same od sebe, bila su nužna odvažna srca i jake ruke da bi se njima dejstvovalo. Pruske trupe su se veoma često borile sa brojno nadmoć-

---

[2]) Engels ima u vidu odlučujuću bitku Austro-pruskog rata, koja se odigrala 3 jula kod *Kenigreca* (češki Hradec-Kralove) nedaleko od sela Sadove. Zato se u istoriji ova bitka naziva *Bitka kod Kenigreca* i *Bitka kod Sadove*. — Prim. red.

[3]) Benedek je uputio iz Kenigreca sledeću depešu Franji Josifu: »Neotstupno molim vaše veličanstvo da pošto-poto zaključite mir; katastrofa vojske je neizbežna«. — Prim. red.

nijim neprijateljskim snagama i skoro uvek su bile strana koja napada; zato su Austrijanci mogli birati položaj. Međutim, pri napadu na jake položaje i gradove sa zabarikadiranim ulicama prednosti novih pušaka skoro nemaju značaja; tada počinju da dejstvuju bajoneti, te su i oni imali dosta posla. Osim toga, konjica je dejstvovala sa takvom istom žestinom; jedino oružje za konjički juriš ostalo je hladno oružje i brzina konja. Francuske *»patke«* o pruskoj konjici, koja je, tobože, prvo obasipala neprijatelja gradom zrna iz karabina (koji se pune ostrag ili na neki drugi način), a zatim se bacala na njega sa sabljama, mogle su pasti na pamet onome čija je konjica vrlo često pribegavala takvom načinu dejstva i za to uvek kažnjavana time što je bivala uništena od strane nadmoćnih snaga neprijatelja koji je munjevito nastupao. Nema nikakve sumnje da je pruska vojska za jednu nedelju za sebe izvojevala tako zavidan položaj kakav još nikad nije zauzimala; sada smo uvereni u to da je ona u stanju da se bori s kojim bilo neprijateljem. Ne znamo nijedan rat u kome je postignut tako sjajan uspeh u tako kratkom roku[4]), i to skoro bez ikakvih značajnih poraza, izuzev bitke kod Jene, u kojoj je bila uništena čitava pruska vojska toga vremena, i bitke kod Vaterloa, ne računajući poraz kod Linjija.[5])

---

[4]) U toku rata Prusi su izgubili 17.000 ljudi, a Austrijanci i Saksonci 75.356, računajući tu 22.040 zarobljenih vojnika i 220 topova.

Prema mirovnom ugovoru Austrija je morala da istupi iz Nemačkog saveza, a Pruska je prisajedinila Šlezvig-Holštajn, Hanover, Nasau i slobodan grad Frankfurt. Italiji je prisajedinjena Venecija. — Prim. red.

[5]) Kod *Linjija* (u Belgiji) je 16 juna 1815 došlo do boja između Napoleonove vojske i pruskih trupa pod komandom maršala Blihera, koji je neposredno prethodio bici kod Vaterloa. Prusi su pretrpeli poraz, ali se Napoleonova namera da ih gonjenjem izoluje od anglo-holandskih trupa, koje su držale položaje kod Vaterloa, nije ostvarila. Kao što je napomenuto, pruske trupe su uspele da se pridruže svojim saveznicima i time odluče ishod bitke kod Vaterloa.

O bici kod Jene i Aueršteta vidi I knjigu ovih dela, str. 482 — *Aueršet* i 502 — *Jena.*

U *bici kod Vaterloa* (selo u Belgiji 20 km južno od Brisla) anglo-holandske trupe, pod Velingtonovom i pruske, pod Bliherovom komandom, potukle su Napoleonovu vojsku. Posle Napoleonovog povratka na vlast u martu 1815 godine, antinapoleonovska koalicija je prikupila nekoliko armija. Težeći da ih po delovima razbije, Napoleonova vojska je krenula u Belgiju protiv anglo-holandskih i pruskih trupa i 16 juna potisnula prusku vojsku. Tada je Napoleon naredio maršalu Grušiju da organizuje njeno gonjenje, a sam je svojim glavnim snagama 18 juna prešao u napad na položaj koji su držale Velingtonove trupe. Međutim, Napoleonu nije pošlo za rukom da postigne efikasno sadejstvo pešadije, konjice i artiljerije, tako da je i napad ostao bez uspeha. U isto vreme pruske snage, pod Bliherovom komandom, uspele su da izmaknu Grušijevom gonjenju i da se u odlučujućem trenutku sjedine s anglo-holandskim trupama. Pošto su prešli u protivnapad, saveznici su uništili francusku vojsku. Poraz kod Vaterloa doveo je do pada Napoleona i njegovog carstva. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU *)

London, 7 jula 1866

... Pored velikog poraza Prusa, koji bi, možda (ali Berlinci!), doveo do revolucije, ništa se nije moglo desiti bolje od njihove ogromne pobede. Tjer je s takvim uspehom razobličio Bonapartinu politiku pomaganja »stvaranja« Pruske (jer Francuz, pored Englezâ, zapravo, *mrzi* samo Pruse) da je Bustrapa[1]) bio prinuđen da izmeni francuski oktroisani ustav i par ordre du *»Moniteur«* (po nalogu »Monitera«) *»ukine«* debatu o adresi. (Prilažem ti govor Ž. Favra o Meksiku i loše viceve Gle Bizoena, da bi video kakav je bio Bustrapin položaj pre početka rata). Gospodin Bonaparta je računao sa tim da će se pobeda i poraz u borbi između Prusa i Austrijanaca kolebati čas na jednu čas na drugu stranu, tako da bi on na kraju krajeva mogao, u ulozi Jupitera Skapena, istupiti između njih kad budu zamoreni.[2]) Uspeh Prusa izložiće njegov režim u Francuskoj smrtnoj opasnosti (to je njegova druga krupna greška u računu posle Građanskog rata u Americi) ako mu ne bi pošlo za rukom da diktira uslove mira. S druge strane, taj isti uspeh (pa mi više ne živimo u 1815 godini) onemogućava pruskoj dinastiji, ili joj jedva omogućava, da prihvati druge uslove nego takve koje Austrija *mora* odbiti, a da i ne govorimo o nemogućnosti Lepog Viljema alias (tog drugog) Aleksandra Velikog da Francuskoj ustupi nemačke oblasti.

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel*, III sveska, Berlin, 1950 godine, str. 411.

[1]) Satiričan nadimak za Luja Napoleona. — Prim. red.

[2]) Skapen je lice sa glavnom ulogom u Molijerovoj komediji »Skapenove podvale«, primer lukavog i prepredenog sluge, koji se vešto koristi okolnostima. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU *)

Mančester, 16 januara 1868

... Šaljem Ti pruski izveštaj sa specijalnim objašnjenjem. Ustvari, treba samo pogledati tamo nacrtanu skicu rasporeda 28 juna uveče da bi se ubedio da je Benedek na prostoru od dve kvadratne milje prikupio šest korpusa (ne računajući konjicu) prema kojima su sa prestolonaslednikove strane stajali samo 5 korpus i jedna brigada 6-og korpusa. Da je Benedek 29 juna napao Štajnmeca (5 korpus), on bi ga preko brda odbacio ka 6 korpusu i 30-og bi mogao barem sa četiri korpusa potpuno spokojno napasti i odbaciti gardu i 1-vi korpus, aprè quoi (posle čega) se oprezni Fridrih Karlo

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel*, Berlin, 1950 godine, str. 17.

ne bi usuđivao da dejstvuje suviše brzo. Fridrih Karlo je imao pet korpusa, a imao bi protiv sebe najmanje šest; neminovno bi usledilo naređenje za otstupanje ako bi bile razbijene tri zasebne prestolonaslednikove kolone, a time bi i čitava kampanja dobila sasvim drugi karakter. Da bi Austrijanci, na kraju krajeva, ipak bili tučeni, kad bi Prusi bili koliko-toliko oprezni, jasno proizilazi iz samog brojnog odnosa snaga. Ali bi pruski dripci bili primorani da odbace svoj tričavi sistem, i pobednik ne bi bili reorganizacija i Bizmark nego narod.

. . .

SEDMI DEO

FRANCUSKO-PRUSKI RAT
(1870/71)

(Skice br. 9—13 u prilogu knjige)

O ovome ratu vidi Šlifenovu studiju u delu *Kana* str. 138—255, izdanje »Vojnog dela«, 1953 godine

U ovaj deo uneto je i nekoliko članaka koji se neposredno ne odnose na ovaj rat, već više na njegove uzroke i posledice

PREDGOVOR*)

U ovom posebnom izdanju skupljeni su svi Engelsovi članci o Francusko-pruskom ratu, koji su štampani bez piščevog potpisa u londonskom večernjem listu *Pall Mall Gazette*-i (ispod nekih članaka stajalo je slovo Z). Jedan deo tih članaka štampan je u listu pod naslovom »Beleške o ratu« *(Notes on the War)*, a niz drugih članaka, koji su imali posebne naslove, štampani su kao uvodnici.

Pall Mall Gazette-a je bio organ aristokratije, koji se, za razliku od ostalih londonskih listova, odlikovao veoma retkom osobinom što je bio, kako Marks kaže, »jedini nepotkupljivi list u Londonu«. Zbog toga je Marks smatrao da izvesno vreme može održavati vezu s tim listom. U samom početku rata, jedan od saradnika *Pall Mall Gazette* Taran (N. Tiblin), koga je Marks poznavao i kome je davao materijal o Lasalu, odlazeći u Pariz kao vojni dopisnik, predložio je Marksu da piše vojne dopise iz Nemačke (vidi Marksovo pismo Engelsu od 20 jula 1870).[1]) Engels je pristao da piše dopise, jer mu radi toga uopšte nije bilo potrebno da putuje u Prusku. U to vreme Engels je još živeo u Mančestru, ali se spremao da se za stalno preseli u London, pošto je tada već bio potpuno likvidirao svoje trgovačke poslove u Mančestru. Engels je prva tri članka poslao Marksu, a ovaj ih je dostavljao redakciji. Marks je prvi članak poslao uredniku *Pall Mall Gazette* 28 jula i članak je već sutradan izišao u listu. Marks je 1 avgusta pisao Engelsu da ubuduće šalje članke neposredno redakciji[2]), što je Engels redovno činio sve do završetka ratnih operacija, tj. približno do sredine februara 1871 godine.

Engelsovi članci su imali ogroman uspeh. Uticajni engleski nedeljni list *Spectator* isticao je da su vojni članci *Pall Mall Gazette* jedini značajni članci u engleskoj štampi, samo je izražavao žaljenje što je pisac »toliko škrt u svojim rečima i podacima« (Marksovo pismo Engelsu od 30 avgusta 1870).[3]) *Times* je za svoje uvodne

---

*) Ovaj predgovor je dao Institut Marksa-Engelsa-Lenjina pri CK VKP (b) uz *Beleške o ratu* od Engelsa, izdanje 1941.

[1]) Vidi str. 405 ove knjige. — Prim. red.

[2]) Vidi str. 413 ove knjige. — Prim. red.

[3]) Vidi str. 455 ove knjige. — Prim. red.

članke koristio podatke *Pall Mall Gazette* ne pozivajući se na izvor. »Danas je, pisao je Engels Marksu 3 avgusta 1870, *Times* objavio uvodni članak koji je *u celosti prepisan iz moja dva članka — drugog i trećeg*«.[4]) U jednoj od svojih beležaka o ratu (vidi »Beleške o ratu — IV«) Engels spominje te bestidne plagijate *Times*-a.

U Engelsovim člancima o Francusko-pruskom ratu potpuno se ispoljila njegova ogromna pronicljivost i duboko poznavanje ratne veštine. Na osnovu indirektnih podataka Engels je prvi sasvim pravilno odgonetnuo strategiski plan pruske Vrhovne komande (vidi »Beleške o ratu III«). On je 31 jula poslao Marksu svoj treći članak, s molbom da ga odmah preda redakciji. Objavljivanje pruskog plana »stvoriće i *Pall Mall Gazette*-i i meni, pisao je Engels, ogromnu reputaciju; u utorak se događaji mogu već toliko daleko razviti da će svaki magarac biti u stanju pravilno da shvati tok stvari«.[5])

Pet dana pre poraza francuskih trupa kod Sedana, Engels je sasvim tačno pretskazao neminovnost katastrofe i približno odredio mesto gde će morati da dođe do kapitulacije francuskih trupa (vidi »Beleške o ratu — XII«). U vezi sa ovim člancima za Engelsa se, u krugu njegovih najbližih drugova, učvrstio nadimak »General«.

Pored objašnjavanja tekućih ratnih događaja, Engels u svojim člancima daje mnoštvo najdragocenijih razjašnjenja za niz pitanja iz ratne tehnike, vojne istorije, strategije i taktike; on upoznaje čitaoca sa principima vojne organizacije u Francuskoj i Pruskoj; popularno izlaže osnove fortifikacije; navodi primere odbrane tvrđava (Sevastopolja, Saragose); piše o organizovanju partizanskog rata u Pruskoj 1813—1814 godine itd., itd.

U »Beleškama o ratu« Engels takođe otkriva unutrašnje uzroke koji su doveli Bonapartino carstvo do sramnog sloma. Marks i Engels su od samog početka pravilno ocenili Bonapartu, pred kojim je puzila engleska oligarhija i sva reakcionarna buržoazija, koja ga je iskoristila kao spasitelja svojih renta i profita, i videli svu njegovu bednu prosečnost. »Gomila, i otmena i prosta, pisao je Marks Kugelmanu 4 februara 1871, ocenjuje po spoljašnjosti, po izgledu, prema neposrednom uspehu. Tako je ona 20 godina slavila Luja Bonapartu širom celog sveta. A ja sam ga uvek, čak i u doba njegove najveće slave, raskrinkavao kao *običnog podlaca*. Isto takvo je moje mišljenje i o junkeru Bizmarku«.[6]) Podmitljivost i trulost čitavog poretka Drugog Carstva potpuno su razotkrivene i raskrinkane u delima Marksa i Engelsa. Još 1852 godine Marks je u »Osamnaestom brimeru Luja Bonaparte« izneo osnovne principe bonapartizma. »Bonaparta bi hteo da igra ulogu patrijarhalnog do-

[4]) Vidi str. 415 ove knjige. — Prim. red.

[5]) Vidi str. 409 ove knjige. — Prim. red.

[6]) Vidi str. 594 ove knjige. — Prim. red.

brotvora svih klasa... On bi hteo da ukrade čitavu Francusku, da bi je poklonio Francuskoj ili, tačnije, da bi potom kupio Francusku za francuske pare...«

U znamenitim proglasima Internacionale povodom Francusko-pruskog rata, koje je napisao Marks (objavljeni u dvema knjigama Marksovih izabranih dela), davana je opšta ocena događaja i ukazivano na njihove neizbežne posledice. U prvom proglasu, napisanom 23 jula, kad je rat tek bio počeo, Marks je pozdravljao proteste protiv pljačkaškog dinastičkog rata, koje su francuski i nemački radnici javno izrazili, kao i njihove izjave o svojoj internacionalističkoj solidarnosti. On je pretskazao neizbežnost bliske propasti bonapartovskog carstva: »Pogrebna zvona Drugog Carstva već su odjeknula u Parizu. Drugo Carstvo će završiti isto onako kao što je i nastalo: bednom parodijom. Ali ne treba zaboraviti da su baš vlade i vladajuće klase Evrope omogućile Luju Bonaparti da u toku osamnaest godina izigrava brutalnu lakrdiju *restauriranog carstva*«.

Nije prošlo ni mesec i po dana a već se dogodilo ono što je Marks predvideo. Carstvo se raspalo i u Francuskoj je 4 septembra 1870 bila proglašena republika.

U drugom proglasu, napisanom 9 septembra 1870, Marks je raskrinkavao osvajačke planove pruske vlade i pozivao nemačke i engleske radnike da traže častan mir za Francusku i priznavanje Francuske Republike. Svoj drugi proglas Marks je završio pozivom: »Neka sekcije *Međunarodnog radničkog udruženja* pozovu radničku klasu u svim zemljama na aktivno istupanje. Ako radnici zaborave svoju dužnost, ako ostanu pasivni, ovaj užasni rat postaće preteča novih, još užasnijih međunarodnih ratova i dovešće u svakoj zemlji do novih pobeda ritera mača, zemljoposeda i kapitala nad radnicima«.

...

MARKS — ENGELSU*)

20 jula 1870

...Baš sam prekinut u pisanju. Taran (N. Thieblin), francuski Italijan, u prolazu fijakerom (to je čovek iz *Pall Mall Gazette*), doneo mi je stvari od Lasala itd., koje sam mu bio pozajmio. Putuje za Pariz kao ratni dopisnik. Pitao me je da li bih ja hteo u istom svojstvu da idem u Prusku, a ako ne, da li bih mogao nekog drugog da predložim? Ja sam se sada preko njega so far (tako tesno) povezao sa *Pall Mall*-om da će something (ono što) ja budem napisao iz političkog i Ti iz vojnog domena za vreme ove Farce (lakrdije)[1]) biti primljeno pa into the bargain (čak i) plaćeno.

...

*) Marx-Engels, *Briefwechsel IV*, Dietz Verlag, Berlin, 1950, str. 408.

[1]) Marks ovde misli na Francusko-pruski rat 1870/71 godine. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — I *)

Tek što su odjeknuli prvi pucnji, a već je prošla prva etapa rata koja se završila razočaranjem francuskog cara. To će biti očigledno ako se baci nekoliko pogleda na političku i vojnu situaciju.

Sada je svima jasno da se Luj Napoleon nadao da će moći izolovati Severno-nemački Savez[1]) od Južnih Država i da će iskoristiti postojeće nezadovoljstvo u oblastima koje su nedavno bile pripojene Pruskoj. Brz skok ka Rajni svim snagama koje se mogu prikupiti, prelaz preko ove reke ma gde između Germershajma i Majnca i nastupanje u pravcu Frankfurta i Vircburga, mogli su dati nadu da se to postigne. Tada bi Francuzi ovladali komunikacijama između severa i juga i prisilili Prusku da što hitnije privuče sve raspoložive trupe ka Majni, bez obzira da li su spremne za operacije ili ne. Ceo tok mobilizacije u Pruskoj bio bi poremećen i svi bi izgledi bili na strani agresora koji bi bio u stanju da tuče Pruse po delovima, redom kako budu pristizali iz raznih krajeva zemlje. U prilog takvog poduhvata išli su ne samo politički nego i vojni razlozi. Francuski kadrovski sistem dopušta mnogo bržu koncentraciju vojske od 120.000 do 150.000 ljudi nego pruski landverski sistem. Mirnodopsko brojno stanje francuske vojske razlikuje se od ratnog brojnog stanja samo po broju ljudi koji su na otsustvu i po tome što nema depoa (dopunskih jedinica), koji se formiraju neposredno uoči stupanja u rat. Mirnodopsko brojno stanje pruske vojske je manje od jedne trećine njenog ratnog brojnog stanja; štaviše, i borci i oficiri ostale dve trećine u mirno doba su građanska lica. Mobilizacija tako velike mase ljudi zahteva vremena; pored toga, to je složen proces, koji bi se iznenadnim upadom neprijateljske vojske pretvorio u potpun haos. To je razlog što je car tako *brusqué* (naglo) stupio u rat. Da on nije računao na neko takvo izne-

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1703, petak, 29 jula 1870 godine.

[1]) *Severnonemački Savez* je ujedinjena nemačka država, osnovana u avgustu 1866 godine, posle pobede Pruske u Austrisko-pruskom ratu, namesto Nemačkog Saveza koji se raspao 1815 godine, a koji je bio samo slaba i nestabilna forma veze između nemačkih država. Ustav Severnonemačnog Saveza donet je 1867 godine. U Savez su ušle 22 nemačke države, a van Saveza su ostale Bavarska, Baden, Virtemberg i Hesen-Darmštat. Pruska je zauzimala dominirajući položaj u Savezu. Pruski kralj je bio proglašen za pretsednika Saveza i za vrhovnog komandanta saveznih oružanih snaga. Obrazovanje Severnonemačkog Saveza pretstavlja važnu etapu ujedinjenja Nemačke pod voćstvom Pruske. To ujedinjenje završeno je 1871 godine, kada su vladajuće klase Pruske, posle izvojevanih pobeda u toku Francusko-pruskog rata 18 januara 1871 u Versaju proglasile osnivanje Nemačkog Carstva u čiji su sastav ušle i južne nemačke države. — Prim. red.

nađenje, Gramonov (Gramont)[2]) oštar govor i nagla objava rata bili bi besmisleni.

Ali iznenadan i snažan izliv nacionalnog osećanja Nemaca osujetio je takav plan. Luj Napoleon se nije našao licem u lice sa kraljem Viljemom (»Annexander«-om)[3]) već sa nemačkim narodom. A, u takvom slučaju nije trebalo ni pomišljati na brz prelaz preko Rajne čak ni sa 120.000—150.000 ljudi. Umesto iznenadnog upada imale su se preduzeti regularne operacije svim raspoloživim snagama. Garda, Pariska i Lionska armija i armiski korpus Šalonskog logora, koji bi bili dovoljni za prvi cilj, sada su se pokazali jedva dovoljnim samo za stvaranje jezgra velike invazione vojske. Tako je počela druga faza rata, tj. priprema za krupne operacije, a od toga dana počeli su da opadaju i carevi izgledi na konačan uspeh.[4])

Uporedimo sada snage koje su spremne da se uzajamno uništavaju; a da bismo tu stvar uprostili, uzećemo samo pešadiju. Pešadija je rod vojske koji odlučuje bitke, a neznatna razlika u snagama konjice i artiljerije, ubrajajući tu mitraljeze[5]) i druga čudno-dejstvujuća oruđa (mašine) neće mnogo značiti ni za jednu stranu.

Francuska ima 376 bataljona pešadije (38 bataljona garde, 20 lovačkih, 300 liniskih, 9 zuavskih, 9 turkoskih i dr.), koji u mirno doba imaju po osam četa. U ratno doba svaki od 300 liniskih bataljona ostavlja dve čete u pozadini za formiranje depoa (dopunskih jedinica), a samo sa šest četa stupa u rat. U sadanjem slučaju, četiri od šest dopunskih četa svakog liniskog puka (od tri bataljona) namenjeno je za formiranje četvrtog bataljona, koji se popunjava od onih koji su na otsustvu i od rezervista. Prema tome, ostale dve čete su namenjene za obrazovanje depoa, a kasnije mogu da formiraju pete bataljone. Međutim, biće potrebno izvesno vreme, bar 6 nedelja da bi se ti četvrti bataljoni tako organizovali da budu sposobni za operacije, a sada se oni, kao i mobilna garda[6]), mogu smatrati samo kao posade. Na taj način, Francuska za prve odlučne bitke ne raspolaže sa više od 376 bataljona.[7])

---

[2]) Francuski ministar spoljnih poslova. — Prim. red.

[3]) Igra reči: »Annexander« znači »Osvajač«. — Prim. red.

[4]) Odustajanje francuskog komandovanja od prvobitnog ofanzivnog plana nije bilo izazvano samo iznetim političkim razlozima, već i time što je ono neočekivano otkrilo da francuska vojska nije spremna za operacije. Osam dana posle objave rata, kada je Napoleon III stigao u Mec i izdao naređenje za nastupanje, »maršali su mu izjavili da je to prema unutrašnjem stanju vojske nemoguće«. — Prim. red.

[5]) To su ustvari višecevna brzometna oruđa na teškom lafetu. Prvi njihovi modeli imali su po deset puščanih cevi na artiljeriskom lafetu. Posle Francusko-pruskog rata ovi mitraljezi su izbačeni iz naoružanja, ali je princip njihovog ustrojstva kasnije bio iskorišćen prilikom konstrukcije klasičnih automatskih oruđa. — Prim. red.

[6]) Vidi napomenu [8]) u članku *»Junska revolucija (Razvoj pokreta u Parizu)«* na str. 7 ove knjige. — Prim. red.

[7]) Ustvari, Francuska je u početku rata imala 368 bataljona pešadije: 24 gardiska, 320 liniskih (zajedno sa streljačkim) i 24 alžirska. U mirno

Od njih, prema onome što smo čuli, Rajnska armija[8]) se sastoji od šest armiskih korpusa — od broja 1 do 6 i garde, svega 299 bataljona. Ako tome dodamo i 7 korpus (generala Montobana), koji je, izgleda, namenjen za Baltik, onda dobijamo broj od 340 bataljona[9]), što znači da samo 36 bataljona ostaje za obezbeđenje Alžira, kolonija i unutrašnjosti Francuske. Iz toga izlazi da je Francuska protiv Nemačke koncentrisala sve svoje raspoložive borbene snage i da ih neće moći pojačati novim, za borbu spremnim jedinicama, nikako pre početka septembra.

Sada da vidimo drugu stranu. Severnonemačka armija se sastoji od 13 armiskih korpusa, sastavljenih od 368 bataljona pešadije ili prosečno od po 28 bataljona na korpus.[10]) Mirnodopsko brojno stanje svakog bataljona iznosi oko 540, a ratno dostiže 1.000 ljudi. Kad se dobije naređenje za mobilizaciju, iz svakog puka od tri bataljona izdvaja se po nekoliko oficira za formiranje četvrtog bataljona. Rezervisti se odmah pozivaju. To su ljudi koji su služili u puku dve do tri godine i koji ostaju vojni obveznici do 27 godine starosti. Ima ih više no što je potrebno za popunu tri bataljona operativne vojske i za stvaranje dobrog kadra za četvrti bataljon koji se popunjava iz landvera. Prema tome, bataljoni operativne vojske mogu se spremiti za pokret za nekoliko dana, a četvrti bataljoni iza njih posle 4 do 5 nedelja. U isto vreme, na svaki liniski puk formira se puk landvera od dva bataljona, i to od ljudi između 28 i 36 godina starosti, a čim su ova dva bataljona gotova, počinje formiranje trećih landverskih bataljona. Za sve to, uključujući mobilizaciju konjice i artiljerije, potrebno je tačno trinaest dana, a pošto je prvi dan mobilizacije bio određen za 16 juli, onda je danas sve već gotovo ili je trebalo da bude gotovo. Verovatno je da Severna Nemačka u ovom trenutku raspolaže na bojištu sa 358 liniskih bataljona i sa 198 bataljona landvera u garnizonima. Nesumnjivo je da se ove trupe najkasnije do druge polovine avgusta mogu pojačati sa 114 četvrtih liniskih bataljona i sa 93 treća bataljona landvera. U svim tim jedinicama jedva da bi se našao makar i jedan čovek koji nije otslužio određeni vojni rok. Njima treba dodati još i trupe Hesen-Darmštata, Badena, Virtemberga i Bavarske, tj. svega 104 liniska bataljona. Ali pošto sistem landvera u

---

vreme bataljoni su imali po 8 četa, ali je u ratno doba samo šest četa odlazilo na front, a od ostalih četa formirani su četvrti bataljoni od po 4 čete i 2 dopunske čete, kako Engels kaže. Od četvrtih bataljona su bili formirani tzv. *marševski pukovi* koji su poslužili za formiranje Šalonske, Pariske i provinciskih armija (ove poslednje posle Sedana). — Prim. red.

[8]) To jest francuska armija koja se koncentrisala na granici. — Prim. red.

[9]) I 7 korpus je takođe bio izbačen na granicu, doduše u okolinu Belfora. Prema francuskim podacima, Rajnska armija je 1 avgusta 1870 imala 325 bataljona, odnosno oko 265.000 ljudi. — Prim. red.

[10]) Oko 1 avgusta Nemačka je imala u svoje tri armije 364 bataljona koncentrisana na granici, a 1, 2 i 6 korpus, koji su ostali u pozadini, išli su radi sjedinjenja sa armijom. — Prim. red.

ovim državama još nije imao vremena za svoj potpuni razvoj, tamo ne može biti sposobno za operacije više od 70 ili 80 bataljona.

Landver je pretežno namenjen za vršenje garnizonske službe, ali je u ratu 1866 godine znatan deo landvera bio upućen kao rezervna armija za izvođenje operacija. Nema sumnje da će se i opet tako postupiti.

Od trinaest korpusa Severnonemačke armije deset se sada nalazi na Rajni, tj. svega 280 bataljona; osim toga oko 70 bataljona južnonemačkih trupa, što sve iznosi 350 bataljona. Za obalsku službu i u rezervi ostaju tri armiska korpusa ili 84 bataljona. Za odbranu obale sasvim je dovoljan jedan korpus zajedno sa landverom. Ostala dva korpusa, koliko nam je poznato, takođe se nalaze na putu za Rajnu. Ove trupe se mogu pojačati do 20 avgusta najmanje sa 100 četvrtih bataljona i sa 40—50 bataljona landvera, čije je ljudstvo bolje obučeno od ljudstva francuskih četvrtih bataljona i mobilne garde, koji su većinom bili formirani od skoro neobučenih ljudi. Činjenica je da Francuska ne raspolaže sa više od 550.000 obučenih vojnika, dok samo Severna Nemačka ima 950.000 ljudi.[11]) A to je preimućstvo Nemačke, koje će se sve više i više ispoljavati ukoliko se bude odlagala otsudna bitka, sve dok ne dostigne svoj vrhunac krajem septembra.

Pod takvim okolnostima ne treba da nas čudi saopštenje iz Berlina da se nemačka komanda nada da će sačuvati nemačku teritoriju od ratnih nesreća; drugim rečima, ako u najskorijem vremenu ne budu napadnuti, Nemci će sami preći u napad. Drugo je pitanje kako će se ovaj napad izvoditi ako ga ne preduhitri Luj Napoleon.

Z.[12])

[11]) Do 1 avgusta Nemci su mogli istaviti 690.000 ljudi operativne, 250.000 rezervne i 240.000 posadne vojske, tj. 1,180.000 ljudi, dok su Francuzi do tog vremena mogli suprotstaviti oko 300.000. Zbog toga dalja Engelsova rasuđivanja o tome da je trebalo da Napoleon do 1 avgusta pređe u nastupanje dobijaju još veći značaj no što to na prvi pogled izgleda. — Prim. red.

[12]) Samo I, II i III beleška o ratu nose na kraju znak »Z«, dok ostale beleške nisu obeležene. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 31 jula 1870

Dragi Mor,

U prilogu imaš *pruski operaciski plan*. Molim Te, *uzmi odmah fijaker* i odnesi ga u *Pall Mall Gazette*-u, stim da ga objavi *u ponedeljak uveče*. On će *Pall Mall Gazette*-i i meni stvoriti ogromnu reputaciju; u utorak se događaji mogu već toliko daleko razviti da će svaki magarac biti u stanju da pravilno shvati tok stvari. Ne znam

*) Marx-Engels, *Briefwechsel IV,* Dietz Verlag, Berlin, 1950, str. 417 i 418.

da li je moj članak br. 2 izišao u subotu, jer *Pall Mall Gazette*-a nije danas stigla u ovdašnje klubove. Za sve ovo ja pomalo sebi čestitam, jer zaista nije bilo lako prozreti ovaj plan. Odlučujuću ulogu je odigrala vest da je neki Gumpertov rođak, komandir čete u 77 puku, koji je bio prethodnica 7 armiskog korpusa, 27 jula krenuo na marš iz Ahena u Trir.[1]) Tada mi je cela stvar bila jasna.

Pored toga je potrebno da urediš sa Grinvudom da mu ja direktno šaljem članke kako bi se *još istog dana* mogli objaviti. Sada je gubitak u vremenu za članke ovakve vrste prosto ubistven. Mislim da mu prosečno dvaput nedeljno šaljem po jedan članak — u hitnim slučajevima češće, a pri stišavanju događaja ređe. U međuvremenu po potrebi slaću i poneku kratku belešku, koju on može da upotrebi po svom nahođenju.

. . .

[1]) Vidi »Beleške o ratu — III«, str. 413 ove knjige. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — II *)

U petak, 29 jula izjutra, trebalo je da otpočne nastupanje francuske vojske. U kom pravcu? To ćemo uočiti ako bacimo letimičan pogled na kartu.

Dolina leve obale Rajne na zapadu je zatvorena planinskim lancem Vogeza od Belfora do grada Kajzerslauterna. Severno od ovog poslednjeg grada brežuljci postaju talasastiji dok postepeno ne pređu u ravnicu blizu Majnca.

Dolina Mozela u Rajnskoj Pruskoj obrazuje dubok vijugav klanac koji je reka probila kroz visoravan koja na jugu iz doline prelazi u veći planinski lanac, takozvani Hohvald. Ukoliko se taj lanac više približava Rajni, utoliko više dobija karakter visoravni, dok se na samom kraju njegovi brežuljci ne sretnu s ograncima Vogeza.

Ni Vogezi ni Hohvald nisu potpuno neprolazni za vojsku. Preko njih prelazi nekoliko dobrih drumova, ali zemljište nijednog od ovih planinskih rejona nije takvo da bi armije od 200.000 do 300.000 ljudi mogle uspešno voditi operacije. Međutim, zemljište između njih obrazuje neku vrstu širokog prolaza od 25—30 milja širine, sa talasastom površinom, preko koga u svima pravcima prolaze mnogobrojni putevi koji pružaju sve pogodnosti za kretanje velikih armija. Pored toga, put iz Meca za Majnc ide preko tog prolaza, a Majnc je prvo važno mesto na koje će Francuzi verovatno krenuti.

Prema tome, ovde je sama priroda odredila operaciski pravac. U slučaju upada Nemaca u Francusku, pod uslovom da su obe vojske spremne za borbu, prvi veći sukob morao bi se odigrati u uglu Lorena istočno od Mozela i severno od železničke pruge Nansi

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1705, ponedeljak, 1 avgusta 1870 godine.

—Strazbur; isto tako, u slučaju da francuske trupe krenu sa položaja gde su bile prikupljene u toku prošle nedelje, prvi ozbiljniji sukob odigrao bi se negde u tom prolazu ili iza njega, pod zidovima Majnca.

Francuske snage su bile ovako koncentrisane: tri korpusa (3, 4 i 5) u prvoj liniji, kod Tionvila[1]), Sent Avolda i Biča; dva korpusa (1 i 2) u drugoj liniji, kod Strazbura i Meca, a kao rezerva — garda kod Nansija i 6 korpus kod Šalona.[2]) U toku poslednjih nekoliko dana druga linija je bila isturena napred u međuprostore prve linije, garda je pomaknuta prema Mecu, a Strazbur je bio prepušten mobilnoj gardi. Na taj način, celokupna glavna snaga francuske vojske bila je koncentrisana između Tionvila i Biča, tj. prema ulazu u otvor između planina. Iz gore navedenog nameće se prirodan zaključak da Francuzi nameravaju da uđu u njega.

Prema tome, najezda Francuza će početi zauzimanjem prelaza preko reka Sara i Blisa; sledećih dana će verovatno zauzeti liniju od Toleja do Homburga, zatim liniju od Birkenfelda do Landštula ili od Oberštajna do Kajzerslauterna itd. — to će reći, ako ih ne omete nemačka ofanziva. Nema sumnje da će se u brdima nalaziti krilne jedinice obeju strana, između kojih će takođe doći do sudara, ali pravu bitku moramo očekivati na malopre opisanom zemljištu.

O nemačkim položajima nije nam ništa poznato. Međutim, pretpostavljamo da će njihova koncentraciska prostorija, ako imaju nameru da presretnu neprijatelja na levoj obali Rajne, biti neposredno ispred Majnca, tj. na drugom kraju prolaza. U protivnom slučaju, oni će ostati na desnoj obali, od Bingena do Manhajma, koncentrišući se, prema situaciji, uzvodno ili nizvodno od Majnca. Što se tiče Majnca, koji je ranije bio izložen bombardovanju izolučene artiljerije, izgleda da je dosta dobro osiguran novom linijom odvojenih forova koji su izgrađeni na 4.000—5.000 jardi ispred gradskih bedema.

Postoje svi razlozi za pretpostavku da će Nemci biti gotovi i da će otpočeti s nastupanjem najkasnije dva do tri dana posle Francuza. U tom slučaju odigraće se bitka slična onoj kod Solferina — dve armije, razvijene na punoj širini svojih frontova, kretaće se jedna drugoj u susret.

Ovde ne možemo očekivati neko naročito umešno i vešto manevrovanje. S armijama takvih razmera veoma je teško vršiti čak i prosto frontalno kretanje prema unapred pripremljenom planu. Ona strana koja bi pribegla rizičnim manevrima, mogla bi biti uni-

---

[1]) Na nemačkim kartama Didenhofen. — Prim. red.

[2]) Ustvari, u prvoj liniji su bili: 2 korpus kod Špiherna, 1 korpus kod Verta, 5 korpus kod Sargeminda; u drugoj liniji: 4 korpus kod Tionvila, 3 korpus ispred Meca (pozadi 2 korpusa). Garda u Mecu, 6 korpus u Šalonu, a 7 korpus kod Belfora. — Prim. red.

štena običnim nastupanjem neprijateljskih masa mnogo ranije nego što bi se ti manevri mogli razviti.

Z.

*

Baš sada se u Berlinu mnogo govori o knjizi g. fon Viderna o rajnskim tvrđavama. Autor kaže da Rajna od Bazela do Murga nije potpuno utvrđena i da jedinu zaštitu Južne Nemačke i Austrije od francuskog napada na tom pravcu pretstavlja jaka tvrđava Ulm, koju su od 1866 godine držale mešovite snage Bavaraca i Virtemberžana jačine oko 10.000 ljudi. U slučaju rata, ta snaga se može pojačati na 25.000 ljudi, a u utvrđenom logoru unutar tvrđave moglo bi se smestiti još 25.000. Tvrđava Raštat, za koju se smatra da će pretstavljati teško savladivu prepreku francuskom nastupanju, leži u dolini kroz koju teče reka Murg. Gradska odbranbena utvrđenja sačinjavaju tri prostrana fora koji dominiraju okolinom i koji su spojeni bedemima. Južni i zapadni forovi, »Leopold« i »Fridrih«, nalaze se na levoj obali reke Murga; severni for, »Luj«, nalazi se na desnoj obali, gde se takođe nalazi utvrđeni logor koji može primiti 25.000 ljudi. Raštat se nalazi na 4 milje od Rajne, a zemljište između njih pokriveno je šumom, tako da tvrđava ne može da spreči prelaz armije na tome mestu. Sledeća tvrđava je Landau, koja je ranije imala tri fora — jedan na jugu, drugi na istoku i treći na severozapadu — odvojena od grada močvarama na obalama rečice Kvejh. Južni i istočni for bili su u poslednje vreme zapušteni i sada se jedino severozapadni for održava u stanju sposobnom za odbranu. Najvažnija i najzgodnije postavljena tvrđava u tom rejonu je Germershajm, na obalama Rajne. Ona dominira obema obalama reke u širokom prostoru i praktično za neprijatelja pretstavlja isto toliku prepreku kao Majnc i Koblenc. Tvrđava bi znatno olakšavala nastupanje trupa u Rajnski Pfalc, jer se osim već postojećeg pontonskog mosta, pod zaštitom tvrđavskih oruđa, preko reke mogu izgraditi još dva ili tri mosta. Ona bi takođe služila kao operaciska baza za levo krilo armije raspoređene duž reke Kvejh. Pošto Majncom, jednom od najvažnijih rajnskih tvrđava, dominira nekoliko okolnih bregova, to se morao povećati broj utvrđenja u gradu, zbog čega tamo jedva ima dovoljno mesta za smeštaj velike posade. Čitav prostor između Majnca i Bingena sada je jako utvrđen, a dalje prema ušću Majne (na suprotnoj obali Rajne) postoje tri velika utvrđena logora. Po rečima fon Viderna, za uspešnu opsadu Koblenca bile bi potrebne šest puta veće snage od njegove posade. Neprijatelj bi, verovatno, počeo napad otvaranjem vatre na for *»Alexander«* sa brežuljka poznatog pod imenom Kuhkopf, gde bi se njegove trupe nalazile pod zaštitom šume. Autor isto tako opisuje utvrđenja Kelna i Vezela, ali ne dodaje ništa što već o njima nije poznato.

MARKS — ENGELSU*)

Najhitnije 1 avgusta 1870

Dragi Fred,

Oba Tvoja poslednja članka su izvanredna. Odmah sam odjurio do *Pall Mall*-a. Ali, pošto tamo nije bio Grinvud, ništa se nije moglo odlučiti. On će ipak doći pre 12 časova.

Danas ću mu pisati da ćeš mu Ti direktno slati članke (I shall now name you — sada ću reći tvoje ime).

. . .

*) Marx-Engels, *Briefwechsel IV,* Dietz Verlag, Berlin, 1950, str. 420..

BELEŠKE O RATU — III*)

Najzad se pruski operaciski plan počinje jasnije ocrtavati. Treba imati u vidu da se vrlo malo čulo o koncentraciji u neposrednoj blizini ugrožene granice, iako su na desnoj obali Rajne bila vršena velika prebacivanja trupa sa istoka na zapad i jugozapad. Tvrđave su dobile velika pojačanja od najbližih jedinica. 500 vojnika 40 pešadiskog puka i tri eskadrona 7 ulanskog puka (oba iz 8 korpusa) vodilo je čarke s neprijateljem kod Sarbrikena; bavarski lovci i badenski dragoni produžili su liniju pretstraža do Rajne. Ali, izgleda da u neposrednoj pozadini tog zastora, koji je obrazovalo nešto malo lakih jedinica, nisu bile raspoređene jače snage. O učešću artiljerije u tim čarkama nije nikada ništa spominjano. U Trijeru (Trier) uopšte nije bilo trupa. S druge strane, čuli smo o velikom broju trupa na belgiskoj granici: 30.000 konjanika oko Kelna (gde čitav kraj na levoj obali Rajne, skoro do Ahena, obiluje stočnom hranom), i 70.000 ljudi pred Majncom. Sve je to izgledalo čudno i davalo utisak rasturanja trupa koje je skoro za osudu, suprotno kompaktnom koncentrisanju Francuza jedva na nekoliko sati marša od granice. I, odjednom, iz raznih mesta pristižu obaveštenja koja, izgleda, otkrivaju tajnu.

Dopisnik *Temps*-a, koji je reskirao da se provuče do samog Trijera, lično je video kako su 25 i 26 jula velike jedinice svih rodova vojske prolazile kroz ovaj grad u pravcu linije reke Sar. Skoro u isto vreme slaba posada Sarbrikena bila je znatno pojačana, verovatno iz Koblenca, sedišta štaba 8 korpusa. Trupe, koje prolaze kroz Trijer, moraju pripadati nekom drugom korpusu koji stiže sa severa preko Ajfela. Najzad, saznali smo iz privatnog izvora da je 7 armiski korpus 27 jula bio na maršu od Ahena preko Trijera ka granici.

*) Štampano u *Pall Mall Gazette*-i, br. 1706, utorak, 2 avgusta 1870 godine.

Vidimo, dakle, da je u najmanju ruku tri armiska korpusa ili oko 100.000 ljudi istureno na liniju r. Sar. Dva od njih, 7 i 8, čine deo Severne armije (7, 8, 9 i 10 korpus) pod komandom generala Štajnmeca. Možemo gotovo sa potpunom sigurnošću uzeti da su sada sve snage ove armije koncentrisane između Sarbura i Sarbrikena.[1]) Ako se 30.000 konjanika (ili približno toliko) stvarno nalazilo u okolini Kelna, onda su oni morali proći kroz Ajfel i Mozel u pravcu reke Sar. Čitav ovaj raspored kao da ukazuje da će Nemci izvesti svoj glavni udar desnim krilom na prostoru između Meca i Sarluja u pravcu doline gornjeg Nida. Ako *je* konjička rezerva stvarno prošla pomenutim pravcem, onda se ta pretpostavka pretvara u stvarnost.

Taj plan pretpostavlja koncentraciju cele nemačke vojske između Vogeza i Mozela. Centralna armija (princa Fridriha Karla, sastavljena od 2, 3, 4 i 12 korpusa) imala bi ili da zauzme položaj koji se vezuje sa levim Štajnmecovim krilom ili da se postavi iza njega kao rezerva.[2]) Južna armija (prestolonaslednikova, sastavljena od 5-og korpusa, garde i južnonemačkih trupa) formirala bi levo krilo, negde u oblasti Cvajbrikena.[3]) Nije nam poznato gde se nalaze sve te trupe i kako ih treba transportovati do njihovih položaja. Znamo samo to da je 3 armiski korpus počeo da prolazi železnicom preko Kelna na jug duž *leve* obale Rajne. Ali možemo pretpostaviti da će ista ruka koja je projektovala plan po kome je bila izvršena brza koncentracija 100.000 do 150.000 ljudi na r. Sar iz udaljenih i, kako izgleda, raznih mesta, isto tako predvideti slične koncentraciske pravce i za ostale snage.

To je, besumnje, smeo plan i izgleda da će se pokazati isto tako efikasan kao i svaki drugi plan koji bi se mogao smisliti. On je namenjen za takvu bitku u kojoj bi nemačko levo krilo od Cvajbrikena pa skoro do Sarluja vodilo samo odbranbeni boj, dok bi desno krilo, krećući se od Sarluja i zapadnije od ovog mesta, potpomognuto jakim rezervama, snažno napalo neprijatelja i bočnim manevrom celokupne konjičke rezerve preseklo njegove veze s Mecom. Ako ovaj plan uspe i Nemci dobiju prvu veliku bitku, onda francuskoj armiji preti opasnost ne samo da ostane otsečena od svoje najbliže baze — Meca i Mozela — nego i da bude odbačena na

---

[1]) Ustvari, 1-va Štajnmecova armija bila je koncentrisana u rejonu Trijera. Ona se sastojala iz tri (1, 7 i 8-og), a ne iz četiri korpusa, i iz dve konjičke divizije. 1-vi korpus je još pre boja kod Špiherna pripadao ovoj armiji. Engels je pogrešno ubrojio u sastav 1-ve nemačke armije dva korpusa (9-ti i 10-ti) koji su još pripadali 2-oj nemačkoj armiji. — Prim. red.

[2]) Ustvari u sastav 2-ge armije princa Fridriha Karla, koju je Engels ovde nazvao Centralnom armijom, ulazili su: 3, 10, 4, 9, 12 i Gardiski korpus. — Prim. red.

[3]) 3-ća prestolonaslednikova, odnosno Južna armija — kako je Engels naziva — takođe je bila jača, nego što Engels navodi. Istina, Gardiski korpus je još pripadao 2-oj armiji, ali su u njen sastav ulazili: 5, 6 i 11 i 1 i 2 bavarski korpus, po jedna badenska i virtemberška divizija (Kombinovani korpus), kao i dve konjičke divizije. — Prim. red.

takav položaj, koji će dozvoliti Nemcima da se nađu između nje i Pariza.[4])

U takvoj situaciji, Nemci, koji raspolažu potpuno sigurnim vezama sa Koblencom i Kelnom, mogu rizikovati čak i da pretrpe poraz, pošto posledice takvog poraza za njih ne bi bile tako pogibeljne kao za Francuze. Ipak je to smeo plan. Bilo bi izvanredno teško da se potučena vojska, naročito njeno desno krilo, bez gubitaka povuče kroz tesnace Mozela i njegovih pritoka. Nesumnjivo je da bi dosta zarobljenika i veliki deo artiljerije bilo izgubljeno i da bi pregrupisavanje armije pod zaštitom rajnskih tvrđava zahtevalo mnogo vremena. Bila bi prava ludost usvojiti takav plan ako general Moltke ne bi bio potpuno siguran da mu na raspoloženju stoje toliko nadmoćnije snage da je pobeda skoro nesumnjiva i ako on, osim toga, ne bi znao da Francuzi nisu u stanju da napadnu njegove trupe dok se one sa svih strana koncentrično stiču na položaj koji je izabran za prvu bitku. Da li je to stvarno tako, verovatno ćemo uskoro saznati — možda čak i sutra.

Međutim, treba se potsetiti da se nikada ne može računati da će se ovim strategiskim planovima postići pun uspeh koji se od njih očekuje. Uvek se tu i tamo mogu pojavljivati prepreke; jedinice ne stižu tačno u ono vreme kada su potrebne; neprijatelj vrši nepredviđene pokrete ili preduzima neočekivane mere predostrožnosti; i, na kraju, žestoka i uporna borba ili zdrav razum nekog komandanta često spasavaju potučene trupe od najtežih posledica koje poraz može imati — od gubitka veza sa svojom bazom.

[4]) Pošto je raspolagao podacima da se nemačka vojska razvija između Sarbura i Cvajbrikena, Engels je pravilno pretpostavljao da će Nemci vršiti obilazak francuskog levog krila. Međutim, nemačka vojska se razvila znatno južnije. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 3 avgusta 1870

Vrlo mi je milo što su Francuzi napredovali i zauzeli Sarbriken (čija se posada sastojala od jednog bataljona, 4 eskadrona i možda nešto artiljerije). Prvo, iz moralnih razloga. Drugo, zato što će se Nemci u prvoj bici boriti na odbranbenom položaju, a odbrana je ogromno pojačana ostrag punećim oruđima. Pošto su Nemci, po mom mišljenju, sinoć izvršili svoj strategiski razvoj, to pretpostavljam da će se bitka, za koju će se danas svakako odigrati uvodne borbe, sutra početi da odvija na liniji Otvajler — Nojnkirhen — Homburg, u kojoj će armije Fridriha Karla i prestolonaslednika voditi frontalne borbe, a Štajnmec[1]) udariti Francuze u bok (levi). Ili obratno.

*) Marx-Engels, *Briefwechsel IV*, Dietz Verlag, Berlin, 1950, str. 422 — 423.

[1]) Komandant 1 nemačke armije. — Prim. red.

Bilo je vrlo glupo što je Gr(eenwood) objavio članak tek sinoć, kada je već bilo stiglo mnogo potvrdnih podataka. On je takođe izvršio razne apsurdne izmene u rečima, koje pokazuju nedovoljno poznavanje vojne terminologije u celini. Ipak je u tome nešto učinjeno. Danas je *Times* objavio uvodni članak koji je *u celosti prepisan iz moja dva članka — drugog i trećeg*. Zato Gr(eenwood)-u pišem objašnjenje.

. . .

BELEŠKE O RATU — IV *)

Car je 28 jula stigao u Mec i sutradan ujutru primio komandu nad Rajnskom armijom. Prema napoleonovskim tradicijama, ovaj datum trebalo je da obeleži početak aktivnih operacija, ali prošlo je već nedelju dana, a još nismo čuli da je Rajnska armija, kao celina, bila pokrenuta. 30 jula je kod Sarbrikena pošlo za rukom omanjem pruskom odredu da potisne francusku izvidnicu. 2 avgusta je 2 divizija (general Bataj) 2 armiskog korpusa (general Frosar) zauzela visove južno od Sarbrikena i artiljeriskom vatrom isterala Nemce iz grada, ali nije pokušavala da pređe preko reke i da napadne visove na njenoj severnoj obali, koji dominiraju gradom. Na taj način, linija r. Sar nije bila savladana ovim napadom. Otada nije bilo primljeno nikakvih izveštaja o daljem napredovanju Francuza, tako da je preimućstvo, koje su 2 avgusta postigli u borbi, skoro ravno *nuli*.

Sada se teško može sumnjati u to da je car, kada je krenuo iz Pariza za Mec, imao nameru da odmah pređe preko granice. Da je tako učinio, on bi uspeo da u korenu omete neprijateljeve pripreme. 29 i 30 jula nemačke armije još ni izdaleka nisu bile koncentrisane. Južnonemačke trupe su još pristizale železnicama i putevima ka mostovima na Rajni. Pruska konjička rezerva prolazila je beskrajnim kolonama kroz Koblenc i Erenbrajtštajn u pravcu juga. 7 korpus se nalazio između Ahena i Trijera, daleko od bilo koje železničke pruge. 10 korpus je tek napustio Hanover, a garda je železnicom bila upućena iz Berlina. Da su Francuzi u ovom času preduzeli odlučno nastupanje, oni bi verovatno dospeli do isturenih forova Majnca i postigli znatna preimućstva nad otstupajućim nemačkim kolonama; možda bi energična ofanziva omogućila Francuzima čak i da izgrade most preko Rajne i da ga zaštite mostobranom na desnoj obali. U svakom slučaju, rat bi se preneo na neprijateljsku teritoriju, a to bi imalo odlično moralno dejstvo na francuske trupe.

Zašto, onda, nije došlo do takve ofanzive? Iz prostog razloga, zato što francuska intendantura nije bila pripremljena iako su francuski vojnici bili spremni. Nemamo potrebe da koristimo ma

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1710, subota 6 avgusta 1870 godine.

kakve vesti koje dolaze s nemačke strane; imamo izjavu kapetana Žanroa, starog francuskog oficira, koji se sada kao vojni dopisnik *Temps*-a nalazi kod trupa. On jasno navodi da je snabdevanje operativne vojske ratnom opremom počelo tek 1 avgusta; da trupe nisu imale dovoljno čuturica, porcija i druge ratne opreme; da je meso bilo smrdljivo, a hleb često puta plesnjiv. Moglo bi se, izgleda, reći da je vojska Drugog Carstva na taj način bila tučena od samog Drugog Carstva.[1]) Pod *režimom* koji svoje pristalice izdašno nagrađuje svim sredstvima davno uvedenog sistema podmićivanja nije se moglo očekivati da tog sistema neće biti i u vojnoj intendanturi. Po priznanju g. Ruera, ovaj rat je bio odavno pripremljen; ali se pripremi rezervi, naročito ratne opreme, očigledno poklanjalo najmanje pažnje; a takve nepravilnosti, koje su baš u tom pogledu vladale u najkritičnijem periodu rata, izazvale su zastoj od skoro nedelju dana.

Ovo zadržavanje od nedelju dana stvorilo je sasvim drugu situaciju u korist Nemaca. Ono im je dalo vremena da prebace svoje trupe na front i da ih koncentrišu na položajima koje su sami izabrali. Našim čitaocima je poznato da polazimo od pretpostavke da su sada sve nemačke snage koncentrisane na levoj obali Rajne, uglavnom prema francuskoj vojsci. To mišljenje potvrđuju svi zvanični i privatni izveštaji koje smo dobili do utornika, kada smo dali *Times*-u najpodrobnije podatke o tom pitanju, koje ovaj list jutros objavljuje kao svoje. Tri armije: Štajnmecova, princa Fridriha Karla i prestolonaslednikova čine ukupno 13 armiskih korpusa ili, u najmanju ruku, 430.000 do 450.000 ljudi. Pri najslobodnijem proračunu, protivničke snage ne mogu iznositi više od 330.000 do 350.000 obučenih vojnika.[2]) Ako su jače, onda se višak mora sastojati od neobučenih i nedavno formiranih bataljona. Ali navedene nemačke trupe ni približno ne čine sve snage Nemačke. Samo od operativnih trupa ima tri armiska korpusa (1, 6 i 11) koji tu nisu uračunati. Nije nam poznato gde se oni nalaze. Znamo samo to da su napustili svoje garnizone, a primetili smo pukove 11 korpusa na levoj obali Rajne i u Bavarskom Pfalcu. Sigurno znamo i to da u Hanoveru, Bremenu i njihovoj okolini, u ovom trenutku, nema drugih trupa osim landvera. Iz toga se može zaključiti da je bar veći deo ova tri korpusa takođe bio upućen na front, a u tom bi se slučaju brojna nadmoć-

[1]) Koliko je oprema francuske vojske bila slabo pripremljena vidi se iz toga što je 1 avgusta na pitanje Le Befa (Napoleonovog načelnika štaba): »Koliko je napredovalo vaše formiranje? Gde su vaše divizije? Car naređuje da požurite sa formiranjem« — komandant 7 korpusa Feliks Due odgovorio: »U Mecu nema ni šećera, ni kafe, ni pirinča, ni rakije a skoro sasvim nema masti i dvopeka«. A intendantura je izveštavala: »Ne možemo krenuti napred, ovde nemamo ni dvopeka ni zobi«. — Prim. red.

[2]) Brojno stanje koncentrisanih trupa na granici prvih dana avgusta iznosilo je približno: kod Nemaca 484.000 ljudi i oko 1.500 oruđa, a kod Francuza oko 262.000 ljudi i 1.000 oruđa. Prema napomeni redaktora u nemačkom izdanju 1930 godine, Nemci su imali 474 bataljona, 382 eskadrona i 1584 topa, a Francuzi samo 332 bataljona, 220 eskadrona i 788 topova, kao i 144 višecevna mitraljeza. — Prim. red.

nost Nemaca povećala još za nekih 40.000 do 60.000 ljudi.[3]) Ne bismo se začudili kad bi čak nekoliko divizija landvera bilo upućeno na front na r. Sar. Sada u landveru ima 210.000 potpuno spremnih boraca, a 180.000 skoro spremnih u četvrtim i sledećim liniskim bataljonima, od kojih jedan deo može biti upotrebljen za prvi odlučan udar. Ne treba misliti da ovi ljudi, u izvesnom stepenu, postoje samo na hartiji. Mobilizacija 1866 godine služi kao dokaz da su oni stvarno postojali, a sadašnja mobilizacija je ponovo dokazala da ima više obučenih ljudi spremnih za pokret no što je potrebno. Ove brojke izgledaju neverovatne; ali čak ni one ne iscrpljuju vojnu moć Nemačke.

Prema tome, krajem ove nedelje car će se naći licem u lice sa brojno nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Ako je u toku prošle nedelje bio voljan, ali nesposoban da krene napred, sada nema ni mogućnosti ni želje da nastupa. A da je bio obavešten o jačini neprijateljskih snaga može se videti iz nagoveštaja u saopštenju iz Pariza, prema kome je 250.000 Prusa koncentrisano između Sarluja i Nojnkirhena. U pariskom saopštenju nema ništa o onome što se dešava između Nojnkirhena i Kajzerslauterna. Zbog toga je moguće da je neaktivnost francuske vojske, sve do četvrtka, donekle izazvana promenom operaciskog plana i da umesto preduzimanja ofanzive Francuzi nameravaju da ostanu u defanzivi da bi iskoristili preimućstva neobično pojačane vatre koju puške ostraguše i izolučena artiljerija daju trupama koje očekuju napad na utvrđenom položaju. Ali, ako se na to odluče, Francuzi će se razočarati još u samom početku operacija. Žrtvovati polovinu Lorena i Alzasa bez ijedne pripremljene bitke — a sumnjamo da bi se za tako velike snage mogao naći bolji položaj bliži granici nego oko Meca — za cara pretstavlja ozbiljan poduhvat.

Protiv takvog pokreta Francuza, Nemci bi primenili plan dejstva koji smo ranije izneli. Oni bi pokušali da uvuku svoje protivnike u odlučujuću bitku pre no što bi oni i stigli do Meca, i prodrli bi između Sarluja i Meca. Oni bi u svakom slučaju pokušali da obiđu francuski utvrđeni položaj i da preseku njegove veze sa pozadinom.

Pošto vojska od 300.000 ljudi zahteva velike količine hrane, ona ne bi mogla dozvoliti da joj se putevi za snabdevanje prekinu makar i za nekoliko dana. Ako bi se to ipak dogodilo, onda bi ona bila primorana da napusti položaj i da primi borbu na otvorenom polju, a time bi izgubila prednost koju joj položaj pruža. Bilo kako bilo, možemo biti sigurni da će se uskoro nešto krupno morati dogoditi. Tri četvrtine miliona ljudi ne može dugo ostati koncentrisano na prostoru od 50 kvadratnih milja. Nemogućnost da se ishrani tolika masa ljudi nateraće jednu ili drugu stranu da se pokrene s mesta.

---

[3]) Stvarno, posle boja kod Verta, ti korpusi su bili pridati: 1 korpus 1 armiji, 11 korpus 2 armiji i 6 korpus 3 armiji. — Prim. red.

Da zaključimo. Ponavljamo da polazimo od pretpostavke da su i Francuzi i Nemci bacili na fornt sve raspoložive snage za učešće u prvoj velikoj bici. I dalje ostajemo pri mišljenju da će Nemci u tom slučaju imati dovoljnu brojnu nadmoćnost za obezbeđenje pobede — samo ako ne učine neke velike greške. Tu našu pretpostavku potvrđuju svi zvanični i privatni izveštaji. Međutim, jasno je da sve to nije potpuno sigurno. Prinuđeni smo da donosimo zaključke i na osnovu podataka koji mogu biti nepouzdani. Ne znamo kakvo se stanje može stvoriti čak ni u vreme kada ovo pišemo; a nemoguće je pretskazati kakve greške ili kakav genijalni potez može učiniti komandovanje jedne ili druge strane.

Naša poslednja zapažanja danas će se odnositi na napad Nemaca na liniju Vajsenburga u Alzasu. Trupe koje su bile angažovane na nemačkoj strani pripadale su 5 i 11 pruskom i 2 bavarskom korpusu. Ovde imamo direktnu potvrdu da se u Pfalcu nalazi ne samo 11 korpus, nego i sve prestolonaslednikove glavne snage. Puk, koji je u izveštaju spomenut kao »Kraljevski gardiski grenadirski puk« jeste 7 ili 2 zapadnopruski grenadirski puk koji, kao i 50 puk, pripada 5 korpusu. Pruski princip je uvek takav da se potpuno angažuje jedan armiski korpus pre no što se privuku jedinice drugog korpusa. Ovde su sada upotrebljene trupe tri korpusa Prusa i Bavaraca, za izvršenje zadatka koji bi s uspehom mogao da izvrši čak i jedan korpus. Izgleda da je prisustvo tri korpusa, koji su ugrožavali Alzas, trebalo da impresionira Francuze. Osim toga, nastupanje uz dolinu Rajne bilo bi zadržano kod Strazbura, a bočni marš preko Vogeza naišao bi na prelaze blokirane manjim tvrđavama — Bičom, Pfalcburgom i Pti Pjerom, koje su u stanju da zatvore glavne drumove. Mi očekujemo da bi glavne snage ova tri nemačka korpusa mogle marševati preko Landaua i Pirmazensa prema Cvajbrikenu, dok bi njihove tri ili četiri brigade napadale Vajsenburg. A ako bi pomenute brigade postigle uspeh, onda bi nekoliko Makmaonovih divizija bilo upućeno u suprotnom pravcu prema Rajni. One tamo ne bi pretstavljale nikakvu opasnost, jer bi svaki upad iz Pfalca, u ravnicu, bio zadržan kod Landaua i Germershajma.

Taj boj kod Vajsenburga je očigledno bio vođen sa takvom brojnom nadmoćnošću da je uspeh skoro potpuno obezbeđen.[4]) Njegovo moralno dejstvo, kao prvog ozbiljnog ratnog sukoba, bezuslovno mora biti veliko, naročito ako se uzme u obzir da je napad na utvrđen položaj oduvek smatran kao teška operacija. Činjenica

[4]) U *boju kod Vajsenburga*, 4 avgusta 1870, sa francuske strane učestvovala je samo slaba Dueova pešadiska divizija i konjička brigada 1 korpusa. Za vreme ogorčenih napada na vajsenburške utvrđene položaje Prusi su izgubili 1551 čoveka (mrtvih i ranjenih). U ovom boju se jako ispoljila moć fortifikaciskih utvrđenja. U isto vreme, borbena dejstva su pokazala da francusko komandovanje nije znalo da izvrši blagovremenu mobilizaciju i da obezbedi pravilan razvoj svojih armija, što je u znatnoj meri doprinelo uspehu Prusa u periodu graničnih bojeva u početnom periodu Francusko-pruskog rata. — Prim. red.

da su Nemci bajonetima izbacili Francuze iz utvrđenih položaja, bez obzira na to što su Francuzi imali izolučenu artiljeriju, mitraljeze i puške Šaspo, imaće uticaja na obe vojske. To je, besumnje, prvi slučaj da je bajonet uspešno dejstvovao protiv puške ostraguše, te će ova akcija po tome ostati čuvena.[5])

Iz istog razloga to će poremetiti Napoleonove planove. Takva se vrsta vesti ne bi mogla saopštiti francuskoj vojsci čak ni u veoma ublaženoj formi, ako pored njega ne bi bilo izveštaja o uspesima na drugim mestima. A on se ne može sačuvati u tajnosti više od dvanaest časova. Stoga možemo očekivati da će car pokrenuti svoje kolone radi traženja tog uspeha i bilo bi čudnovato ako ne bismo uskoro dobili neki izveštaj o francuskim pobedama. Ali će i Nemci, verovatno, krenuti u isto vreme, tako da će čela protivničkih kolona doći u dodir na nekoliko mesta. Danas, ili najkasnije sutra, moglo bi doći do prvog opšteg sukoba.

[5]) U pogledu naoružanja protivničkih vojski treba imati u vidu da je pruska pešadija bila naoružana Drajzeovom puškom iglenjačom koja je bila znatno slabija od francuske puške »Šaspo«. Međutim, nemačka artiljerija je imala izolučena oruđa koja su se punila ostrag, dok su Francuzi imali oruđa koja su se punila spreda, tako da se to odražavalo na brzinu gađanja. Osim toga, u francuskoj vojsci bili su uvedeni »mitraljezi« — prvi model brzometnog oružja sa više cevi. — Prim. red.

PRUSKE POBEDE*)

Brzo dejstvo 3-će nemačke armije sve više i više osvetljava *Moltkeove* planove. Koncentracija ove armije u Pfalcu morala se obaviti preko mostova u Manhajmu i Germershajmu a, verovatno, i preko vojnih pontonskih mostova koji su između njih bili postavljeni. Pre no što je počelo nastupanje putevima preko Harta, zapadno od Landaua i Nojštata, trupe koje su bile prikupljene u dolini Rajne bile su sposobne za napad na desno krilo Francuza. Takav napad, sa nadmoćnijim snagama i Landauom u bliskoj pozadini, bio bi potpuno siguran i mogao bi dati velike rezultate. Ako bi se pri tome uspelo da se od glavnih francuskih snaga privuče znatan deo trupa u dolinu Rajne, da se potuče i potisne dolinom uzvodno u pravcu Strazbura, onda te trupe ne bi više mogle učestvovati u glavnoj bici, dok bi 3 nemačka armija, budući mnogo bliža glavnim francuskim snagama, bila u stanju da u njoj učestvuje. Nema sumnje, napad na desno krilo Francuza, mogao bi ove dovesti u zabludu ako glavni udar Nemaca — u što mi još uvek verujemo, uprkos suprotnom mišljenju mnogobrojnih vojnih i nevojnih tobožnjih sveznalica — bude usmeren protiv levog francuskog krila.

Iznenadan i uspešan napad na Vajsenburg pokazuje da su Nemci raspolagali podacima o francuskim položajima, koji su ih

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1711, ponedeljak, 8 avgusta 1870 godine.

potstakli da izvedu takav manevar. U svojoj žurbi za *revanšom* Francuzi su nesmotreno upali u klopku. Maršal *Makmaon* je odmah počeo da prikuplja svoje korpuse prema Vajsenburgu i izjavio da mu je potrebno dva dana za izvršenje tog manevra. Ali prestolonaslednik nije bio sklon da mu pruži ovo vreme. On je odmah iskoristio svoje preimućstvo i u subotu[1]) napao Francuze blizu Verta, na r. Zauer, otprilike 15 milja jugozapadno od Vajsenburga. Iako je Makmaonov položaj, prema njegovom ličnom opisu, bio jak, on je ipak oko pet časova po podne odbačen sa njega i, prema prestolonaslednikovoj pretpostavci, bio je u punom povlačenju prema Biču. Na taj način, on bi se spasio: ne bi bio odbačen ka Strazburu i sačuvao bi vezu sa glavnim snagama armije. Međutim, iz kasnijih francuskih telegrama se videlo da je on stvarno otstupio prema Nansiju i da se njegov štab sada nalazi u Savernu.[2])

Dva francuska korpusa, koja su poslata da pruže otpor Nemcima koji su nastupali, sastojala su se od sedam pešadiskih divizija, od kojih su, po našem mišljenju, bar pet bile potpuno angažovane u borbi. Postoji mogućnost da su i sve divizije za vreme borbe pristizale na bojište, ali one više nisu bile u stanju da uspostave ravnotežu, isto onako kao i austriske brigade koje su se u bici kod Mađente[3]) jedna za drugom pojavljivale na bojištu. U svakom slučaju, možemo pouzdano tvrditi da je ovde potučeno od jedne petine do jedne četvrtine svih francuskih snaga. Trupe druge strane verovatno su sačinjavale one iste jedinice čija je prethodnica odnela pobedu kod Vajsenburga — 2 bavarski i 5 i 11 severnonemački korpus. Od ovih, 5 korpus se sastoji od dva poznanjska, pet šleskih i jednog vestfalskog puka, a 11 korpus od jednog pomeranskog, četiri hesen-kaselska i nasauska i tri tirinška puka, tako da su u borbi učestvovale trupe iz raznih krajeva Nemačke.

U ovim oružanim sukobima najviše nas zapanjuje strategiska i taktička uloga jedne i druge vojske. Ona je sasvim suprotna onome što bi se moglo očekivati prema uobičajenim tradicijama. Nemci napadaju, Francuzi se brane. Nemci dejstvuju brzo i u velikim masama kojima lako upravljaju; Francuzi sami priznaju da su njihove trupe posle dvonedeljne koncentracije bile još toliko rasturene da im je bilo potrebno dva dana za prikupljanje dva armiska korpusa.

---

[1]) 6 avgusta 1870 godine odigrao se značajan susretni *boj kod Verta*, tj. u početnoj fazi Francusko-pruskog rata 1870—1871 godine, koji se završio porazom jednog Makmaonovog korpusa. Boj je počeo na inicijativu potčinjenih jedinica i odlikovao se nepovezanošću dejstava, otsustvom jedinstvenog rukovođenja i nesposobnošću pruskog komandovanja da preduzme energično gonjenje. Boj kod Verta je potvrdio neophodnost odustajanja od tada uobičajenog borbenog poretka pešadije — kolone — koja je, u uslovima primene brzometnog izolučenog oružja, trpela ogromne gubitke. — Prim. red.

[2]) Na nemačkim kartama Zabern. — Prim. red.

[3]) Odigrala se 4 juna 1859 godine za vreme Francusko-italijansko-austriskog rata. Vidi *Rat u Italiji* u ovoj knjizi. — Prim. red.

Zbog toga su počesno tučeni. Sudeći po tome kako prebacuju svoje trupe, mogli bismo ih uporediti sa Austrijancima. Čime se to objašnjava? Jednostavno, nevoljama Drugog Carstva. Rana koju su dobili kod Vajsenburga bila je dovoljna da se uznemiri čitav Pariz, a nema sumnje i da armija izgubi hladnokrvnost. Bio je potreban *revanš:* Makmaon je odmah poslat sa dva korpusa da ga ostvari; potez je očigledno pogrešan, ali, svejedno, on je morao biti izveden, i izveden je sa rezultatima koje smo već videli. Ako maršal Makmaon ne bude dobio takvo pojačanje da se ponovo ogleda sa prestolonaslednikom, ovaj će se, pošto pređe nekih 15 milja prema jugu, dokopati železničke pruge Strazbur — Nansi i prodreti prema Nansiju, obuhvatajući tim pokretom svaku odbranbenu liniju za koju bi se Francuzi mogli nadati da će je održati ispred Meca. Nema sumnje da baš strah od takvog obuhvata primorava Francuze da napuste Sarsku oblast. Ili, pak, prepuštajući svojoj prethodnici da goni Makmaona, prestolonaslednik može svojim desnim krilom preći preko brda prema Pirmazensu i Cvajbrikenu da bi se spojio sa levim krilom armije princa Fridriha Karla, koji se za sve to vreme nalazio negde između Majnca i Sarbrikena, dok su Francuzi uporno tvrdili da se nalazi kod Trijera. Ne možemo ustanoviti kako će se na prestolonaslednikova dejstva odraziti poraz korpusa generala Frosara kod Forbaha[4]) — posle koga je, izgleda, usledio jučerašnji pokret Prusa prema Sent Avoldu.

Ako je Drugom Carstvu posle Vajsenburga bilo neophodno da odnese pobedu, onda mu je ona sada, posle Verta i Forbaha, još neophodnija. Ako je Vajsenburg bio dovoljan da poremeti sve pređašnje planove za operacije desnog krila, onda su borbe, koje su se odigrale u subotu, neizbežno poremetile sve mere koje su preduzete za celu vojsku. Francuska vojska je izgubila svaku inicijativu. Njena dejstva ne određuju vojni obziri nego političke potrebe. Tu su 300.000 ljudi skoro na dogledu neprijatelja. Ako se njihovi pokreti moraju upravljati prema onome što se odigrava ili što može da se odigra u Parizu, a ne prema onome što se dešava u neprijateljskom taboru, onda su oni već upola potučeni. Niko, naravno, ne može tačno da prorekne ishod glavne bitke, koja neizbežno pretstoji, ukoliko se ona već i sada ne odigrava; no može se pouzdano reći da će samo još jedna nedelja takve strategije kakvu je Napoleon III pokazao od četvrtka biti dovoljna da se uništi najbolja i najveća vojska na svetu.

Telegrami cara Napoleona samo pogoršavaju utisak koji se o tim bitkama dobija na osnovu pruskih izveštaja. U subotu u ponoć

[4]) Nedaleko od *Forbaha* (u Lorenu, 9 km od Sarbrikena) pruske trupe su 6 avgusta 1870 godine potukle francuski korpus generala Frosara, a sledećeg dana zauzele su grad Forbah. U boju je učestvovalo 34.700 Nemaca i 27.600 Francuza. Nemci su izgubili 4.870, a Francuzi 4.080 vojnika. U literaturi se ovaj boj češće naziva »boj kod Špiherna«. — Prim. red.

on je javljao gole činjenice: »Maršal Makmaon je izgubio bitku. General Frosar je bio primoran da se povuče«. Tri časa kasnije stigli su izveštaji da su prekinute njegove veze sa maršalom Makmaonom. U nedelju u šest časova izjutra ozbiljnost poraza generala Frosara bila je u suštini potvrđena priznanjem da je taj poraz bio pretrpljen zapadnije od Sarbrikena, kod samog Forbaha, a da je bilo nemoguće odmah zadržati dalje napredovanje Prusa priznato je u sledećem izveštaju: »trupe, koje su se našle razjedinjene, prikupljaju se u Mecu«. Sledeći telegram je teško protumačiti: »Povlačenje će se izvesti u potpunom redu«. Čije povlačenje? Ne maršala Makmaona, jer su veze sa njim još uvek prekinute. Ne generala Frosara, jer car dalje saopštava: »Nema nikakvih vesti od generala Frosara«. A ako je u 8.25 časova ujutru o pretstojećem povlačenju trupa, za koje još nije znao gde se nalaze, mogao da govori samo u budućem vremenu, onda kakvu vrednost može da ima njegov telegram poslat osam časova ranije u kome govori u sadašnjem vremenu: »Povlačenje se vrši u potpunom redu«. Svi ti kasniji izveštaji bili su istog smisla kao i raniji: »Sve se može ispraviti« *(Tout peut se rétablir).* Pobede Prusa su bile suviše značajne da bi se moglo pribeći taktici koju bi car, prirodno, hteo da usvoji. On nije mogao rizikovati da sakrije istinu u nadi da će moći izbrisati utisak tih pobeda pomoću istovremenog saopštenja o kasnijoj bici sa drugim povoljnim rezultatom. Bilo je nemoguće poštedeti ponos francuskog naroda skrivanjem od njega da su dve njihove armije bile pobeđene. Zbog toga je caru jedino ostalo da se osloni na žarku želju da povrati izgubljeno, na želju koja se u srcima Francuza rađala i u prošlosti prilikom sličnih nesreća. Nesumnjivo je da su u privatnim telegramima carici i ministrima davana uputstva za njihove javne izjave, ili su im — što je još verovatnije — iz Meca dostavljani originalni tekstovi izjava. Iz ove dve činjenice zaključujemo da je — ma kakvo bilo raspoloženje francuskog naroda — svako ko se nalazi na vlasti, počev od cara pa nadole, duboko potišten, što je samo po sebi veoma značajno. Objavljivanje opsadnog stanja u Parizu očigledno pokazuje šta može da usledi posle još jedne nove pobede Prusa, a ministarski proglas se završava sledećim rečima: »Borimo se hrabro i Francuska će biti spasena«. Spasena! Francuzi se, možda, mogu sami pitati od čega spasena? Od invazije koju su Prusi preduzeli zato da bi preduhitrili francuski upad u Nemačku. Da su Prusi bili potučeni i da je sličan apel došao iz Berlina, onda bi njegovo značenje bilo razumljivije, jer bi svaka nova pobeda francuskog oružja značila novu aneksiju nemačke teritorije od strane Farncuske. Ali, ako pruska vlada bude dovoljno mudra, onda će poraz Francuza značiti samo da je propao pokušaj da se spreči Pruska da mirno nastavi svoju nemačku politiku, a mi možemo teško verovati da će *levée en masse,* o kome tobože raspravljaju francuski ministri, stvarno omogućiti obnavljanje ofanzivnog rata.

BELEŠKE O RATU — V*)

Subota, 6 avgusta, bio je kritičan dan za prvi period operacija. Prve, veoma oskudne, nemačke vesti više su skrivale nego što su podvlačile značaj rezultata koji su bili postignuti toga dana. Samo prema kasnijim, iscrpnijim izveštajima, kao i prema nekim prilično nespretnim priznanjima u francuskim saopštenjima, možemo suditi o potpunoj promeni ratne situacije do koje je došlo u subotu.

Dok je Makmaon pretrpeo poraz na istočnim padinama Vogeza, Kamekeova divizija 7 (Vestfalskog) korpusa i dve divizije — Barnekovljeva i Štilpnagelova — iz 8 (Rajnskog) korpusa[1]), sa svega 37 bataljona, odbacile su tri Frosarove divizije i bar jedan (69-ti puk) iz Bazenovog korpusa, tj. svega 42 bataljona, sa visova južno od Sarbrikena i dalje preko Forbaha. Pošto su nemački bataljoni jači po svome sastavu, to je brojno stanje angažovanih trupa bilo približno jednako, ali su Francuzi imali povoljniji položaj. Levo od Frosara nalazilo se sedam Bazenovih i Ladmiroovih pešadiskih divizija, a pozadi njega dve gardiske divizije. Ali, sem jednog puka, koji je gore spomenut, nijedan čovek iz tih jedinica nije pritekao u pomoć nesrećnom Frosaru. On je posle teškog poraza morao da otstupi, i sad se, isto tako kao i Bazen, Ladmiro i garda, nalazi u punom povlačenju ka Mecu. Nemci ih gone i u nedelju su već bili u Sent Avoldu, tako da im je sav Loren otvoren sve do Meca.

U isto vreme Makmaon, De Faji i Kanrober su se povlačili ka Nansiju, a ne prema Biču, kao što je to najpre bilo javljeno, dok je Makmaonov štab u nedelju bio u Savernu. Prema tome, ova tri korpusa su ne samo potučena, već i unazad odbačena pravcem koji se nije poklapao sa pravcem otstupanja ostale vojske. Na taj način, izgleda da je strategisko preimućstvo, koje je prestolonaslednik težio da ostvari ofanzivom i koje smo juče analizirali, bilo bar delimično postignuto. Dok car otstupa pravo na zapad, Makmaon sve više skreće prema jugu i teško da će stići u Linevil do onog vremena kada će se ostala četiri korpusa koncentrisati pod zaštitom Meca. Ali od Sargeminda[2]) do Linevila ima svega nekoliko milja više nego od Saverna do Linevila. I ne može se očekivati da će princ Fridrih Karlo, koji je u nedelju bio u Bliskastelu, a sa prethodnicom negde blizu Sargeminda, ostati miran posmatrač dok Štajnmec goni cara i dok prestolonaslednik pokušava da čvrsto drži Makmaona u uzanim prolazima Vogeza. Čitav severni Loren pretstavlja odličan teren za konjička dejstva, a u Linevilu se u mirno doba uvek nalazila komanda većeg dela francuske konjice koja je bila razmeštena u tom kraju. Ako bi Nemci raspolagali nadmoćnijom konjicom, kako po

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1712, utorak, 9 avgusta 1870 godine.

[1]) Štilpnagelova divizija pripadala je 3 korpusu. — Prim. red.

[2]) U tekstu stoji Sarreguemines. — Prim. red.

broju tako i po kvalitetu, teško je pretpostaviti da njene veće mase ne bi bile odmah bačene u pravcu Linevila sa ciljem da prekinu veze između Makmaona i cara i da poruše železničke mostove na liniji Strazbur — Nansi, a ako je moguće i mostove preko Merte. Čak je moguće i to da će Nemci uspeti da ubace neku pešadisku jedinicu između ta dva rastavljena dela francuske vojske i da primoraju Makmaona da se povlači još dalje na jug i da koristi još zaobilazniji put za uspostavljanje veze sa ostalom vojskom. Da se nešto slično već dogodilo vidi se iz carevog priznanja da je u subotu njegova veza sa Makmaonom bila prekinuta, a u saopštenju o nameravanom premeštanju francuske Vrhovne komande u Šalon bilo je izraženo zloslutno strahovanje od još ozbiljnijih posledica.

Prema tome, četiri od osam korpusa francuske vojske bilo je potučeno manje ili više, i to uvek po delovima, dok se za jedan od njih, tj. za 7 korpus (Feliksa Duea), uopšte ne zna gde se nalazi. Takve strategiske greške činili su Austrijanci u doba njihove najveće slabosti. To nas ne potseća na Napoleona, već na Bolijea, Maka, Djulaja i njima slične. Zamislite Frosara koji čitav dan vodi borbu kod Forbaha dok su levo od njega, najviše na deset milja od linije Sara, sedam divizija bile obični posmatrači! To bi bilo nerazjašnjivo ako ne bismo pretpostavili da su im se suprotstavile nemačke snage dovoljno jake da ih spreče da priteknu u pomoć Frosaru ili da mu ukažu pomoć samostalnim napadom. A ovo, jedino moguće opravdanje, može se primiti samo ako su Nemci, kao što smo uvek govorili, imali nameru da izvrše odlučan napad svojim krajnjim desnim krilom. Hitno povlačenje prema Mecu ponovo potvrđuje ovo mišljenje; ono mnogo liči na blagovremeni pokušaj povlačenja trupa sa položaja, čije su veze sa Mecom već bile ugrožene. Mi ne znamo koje su nemačke jedinice mogle stajati prema Ladmirou i Bazenu ili ih možda obuhvatale, ali ne smemo zaboraviti da je od sedam ili više Štajnmecovih divizija samo tri angažovano.

U međuvremenu je stigao jedan drugi severnonemački korpus, tj. 6 ili Gornjošleski. On je prošlog četvrtka prošao kroz Keln, a sada će biti ili kod Štajnmeca ili kod Fridriha Karla, o kome *Times* i dalje uporno tvrdi da se nalazi na krajnjem desnom krilu kod Trijera, i to u istom broju u kome je objavljen telegram da je krenuo od Homburga za Bliskastel. Nadmoćnost Nemaca, kako brojna i moralna, tako i strategiska, sada je tako velika da za izvesno vreme mogu nesmetano da rade sve što im je drago. Ako car namerava da svoja četiri armiska korpusa drži u utvrđenom logoru u Mecu — a on nema drugog izlaza nego da to učini ili da produži neprekidno povlačenje ka Parizu — onda ni to neće zaustaviti nemačko napredovanje, kao što nije uspeo ni Benedekov pokušaj da 1866 godine pod zaštitom Olomouca ponovo prikupi svoju armiju i zaustavi nastupanje Nemaca prema Beču. Benedek! Kakvo upoređenje sa pobednikom kod Mađente i Solferina! A ipak ono ima više smisla no ma koje drugo. Slično Benedeku, car je prikupio svoje trupe na položaju sa koga ih je mogao krenuti u bilo kom pravcu, i to pune

dve nedelje pre neprijatelja. Slično Benedeku, Luj Napoleon je upravljao svojim korpusima tako da su bili počesno tučeni, zahvaljujući brojnoj nadmoćnosti neprijatelja ili boljem neprijateljskom komandovanju. Ali tu, bojimo se, prestaje sličnost. Benedeku je, posle svakodnevnih poraza u toku nedelje dana, ipak ostalo dovoljno snage za krajnji napor kod Sadove. Sudeći po svemu, Napoleonove trupe su posle dvodnevne borbe skoro beznadežno razjedinjene, tako da on više nije u stanju čak ni da pokuša da dâ glavnu bitku.

Pretpostavljamo da će sada biti svršeno sa nameravanom ekspedicijom trupa na Baltik, ako je ona ikada bila zamišljena kao nešto veće od obične demonstracije. Svaki bataljon će biti potreban na istočnoj granici. Od 376 bataljona francuske vojske 300 bataljona ulazilo je u sastav šest liniskih i jednog gardiskog korpusa, koji su se, kao što nam je poznato, nalazili između Meca i Strazbura. 7 (Dueov) liniski korpus, koji broji preko 40 bataljona, mogao bi da bude upućen na Baltik ili da se pridruži glavnim snagama. Ostalih 36 bataljona jedva može biti dovoljno za Alžir i različite službe u unutrašnjosti. Kakve izvore ima car da crpe za dobijanje pojačanja? To su 100 četvrtih bataljona, koji se sada formiraju, i mobilna garda. Ali, oni se sastoje — prvi većinom, a druga sasvim — od neobučenih regruta. Ne znamo za koje će vreme četvrti bataljoni biti spremni za polazak, ali će oni morati da krenu bez obzira da li su spremni ili ne. Šta sada pretstavlja mobilna garda videli smo prošle nedelje u Šalonskom logoru. Nesumnjivo je da i jedni i drugi pretstavljaju dobar vojnički materijal, ali to još nisu vojnici, to još nisu trupe sposobne da izdrže udar ljudi koji su naučili da na juriš osvajaju »mitraljeze«. S druge strane, Nemci će za desetak dana dobiti 190.000 do 200.000 ljudi iz četvrtih bataljona, itd. — cvet svoje vojske, a pored toga, bar isto toliki broj landvera, potpuno spremnih za službu na frontu.

BELEŠKE O RATU — VI*)

Sada više nema nikakve sumnje da se rat skoro nikada nije vodio sa tako potpunim zanemarivanjem osnovnih pravila obazrivosti kako se vodi Napoleonova »vojnička šetnja do Berlina«. Rat za Rajnu bio je poslednji i najjači Napoleonov adut, ali je njegov neuspeh u isto vreme značio i slom Drugog Carstva. To su dobro shvatili u Nemačkoj. Jedan od glavnih razloga koji je naterao mnoge Nemce da se pomire sa promenama koje su izvršene 1866 godine bio je stalno očekivanje rata sa Francuskom. Ako je Nemačka u jednom smislu bila raskomadana, ona je u drugom bila ojačana. Vojna organizacija severne Nemačke davala je znatno veću garanciju bezbednosti nego vojna organizacija veće ali slabe stare Kon-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1714, četvrtak, 11 avgusta 1870 godine.

federacije.[1]) Ta nova vojna organizacija bila je sračunata tako da za jedanaest dana može staviti pod oružje 552.000 ljudi liniskih i 205.000 landverskih trupa, formiranih u bataljone, eskadrone i baterije, a posle dve ili tri nedelje još 187.000 ljudi rezervnih trupa (Ersatztruppen), potpuno spremnih za operacije. To nije bila tajna. Ceo plan podele te vojske u razne korpuse, sa naznačenjem okruga iz kojih se svaki bataljon i sl. treba da popunjava, često je objavljivan. Štaviše, mobilizacija od 1866 godine pokazala je da to nije bila organizacija koja postoji samo na hartiji. O svakom obvezniku vodila se tačna evidencija; bilo je takođe poznato da su u svakoj komandi vojnog okruga landvera bila pripremljena naređenja za poziv svakog obveznika i da je na njima trebalo staviti samo datum. Međutim, za francuskog cara te ogromne vojne snage postojale su samo na hartiji. Sve snage, koje je on prikupio za početak operacija, sastojale su se najviše od 360.000 ljudi Rajnske armije i od 30.000 do 40.000 ljudi određenih za Baltičku ekspediciju, tj. svega oko 400.000 ljudi. Pri takvom nesrazmernom brojnom odnosu i dugom vremenu za osposobljavanje novih francuskih formacija (četvrtih bataljona) za izvođenje operacija, njegova jedina nada u uspeh bila je iznenadna ofanziva u vreme dok se Nemci još uvek nalaze u punom jeku svoje mobilizacije. Videli smo kako je ta zgoda izmakla i kako je bila propuštena i druga povoljna prilika za uspeh, tj. nastupanje ka Rajni, a sada ćemo ukazati na drugu grešku.

Raspored francuske vojske pre same objave rata bio je odličan. To je očigledno bio nerazdvojan deo brižljivo razrađenog ratnog plana. Tri korpusa u Tionvilu, Sent Avoldu i Biču — u prvoj liniji, neposredno na samoj granici; dva korpusa u Mecu i Strazburu — u drugoj liniji; dva korpusa u rezervi oko Nansija, i 8 korpus u Belforu. Koristeći železničke pruge, sve te trupe mogle su se za nekoliko dana prikupiti za ofanzivu iz Lorena preko Sara ili iz Alzasa preko Rajne, nanoseći udar u severnom ili istočnom pravcu, prema tome kako situacija bude zahtevala. Ali taj raspored trupa bio je pogodan jedino za napad. Za odbranu je bio potpuno pogrešan. Kao prvi uslov za raspored trupa za odbranu jeste: da vaše prednje jedinice budu isturene na takvo otstojanje od vaših glavnih snaga da biste blagovremeno mogli dobiti izveštaj o napadu neprijatelja, kao i potrebno vreme za izvršenje koncentracije vaših trupa pre nego što se neprijatelj pojavi pred vama. Pretpostavimo da je vašim krilnim jedinicama potreban jedan dan marša da bi prišle vašem centru, tada vaša prethodnica treba da bude najmanje na jedan dan marša ispred vašeg centra. A u ovom slučaju tri korpusa — Ladmiroov, Frosarov i De Fajiov, a kasnije i deo Makmaonovog korpusa — bili su na samoj granici, a uz to još i razvučeni na liniji od Vajsenburga do Sirka, tj. na frontu od najmanje 90 milja.[2]) Iako

[1]) Savez Nemačkih Država (1815—1866 g) koji se sastojao iz 38 nemačkih država. — Prim. red.

[2]) Engels stalno govori o engleskoj milji = 1,609 km. — Prim. red.

su bila potrebna puna dva dana da bi se krilne jedinice mogle privući ka centru, ipak nisu bile preduzete nikakve mere da se skrati širina fronta ili isturi prethodnica na takvo otstojanje koje bi osiguralo blagovremeno dobijanje izveštaja o pretstojećem napadu, čak ni onda kada se saznalo da se Nemci nalaze na udaljenju od svega nekoliko milja. Je li onda čudnovato što je nekoliko korpusa bilo počesno potučeno?

Zatim dolazi greška postavljanja jedne Makmaonove divizije istočno od Vogeza kod Vajsenburga — na položaj pogodan za napad nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Dueov poraz povukao je za sobom novu grešku Makmaona koji je pokušao da se istočno od Vogeza ponovo sukobi sa neprijateljem, čime je još više udaljio desno krilo od centra i ostavio neosiguranu svoju vezu sa njime. Dok je desno krilo (Makmaonov korpus i bar delovi Fajiovog i Kanroberovog korpusa) bilo potučeno kod Verta[3]), dotle je centar (Frosar i dve Bazenove divizije, kao što se sada doznalo) ozbiljno potučen ispred Sarbrikena. Ostale trupe nalazile su se suviše daleko da bi im mogle priteći u pomoć. Ladmiro je još uvek bio blizu Buzonvila, ostatak Bazenovih snaga i garda nalazili se oko Bulea, glavne Kanroberove snage iznenada su se našle kod Nansija, deo De Fajiovih trupa potpuno je izgubljen iz vida, a Feliks Due, kako sada saznajemo, nalazio se 1 avgusta kod Altkirha, u najjužnijem delu Alzasa, skoro na 120 milja od bojišta kod Verta, verovatno bez dovoljno železničko-transportnih sredstava. Sve te mere ne pokazuju ništa drugo osim neodlučnosti, neizvesnosti, kolebljivosti, i to u najotsudnijem momentu rata.

A kako su vojnicima pretstavljeni njihovi protivnici? Car je, doduše, u poslednjem trenutku rekao svojim vojnicima da će se sukobiti sa »jednom od najboljih vojsaka Evrope«, ali kakav su značaj mogle imati te reči kad se francuskoj vojsci godinama usađivao prezir prema Prusima. To najbolje pokazuje izjava kapetana Žanroa u *Temps*-u, na koga smo se već ranije pozivali, a koji je pre tri godine napustio vojsku. Prusi su ga zarobili prilikom njegovog »vatrenog krštenja«; kod njih je proveo dva dana, i za to vreme video je veći deo njihovog 8 armiskog korpusa. On je bio preneražen kad je video koliko se njegova pretstava o njima razlikovala od stvarnog stanja. Evo prvog utiska koji je dobio kada su ga sproveli u njihov logor:

»Čim smo se našli u šumi, sve je iz osnova bilo izmenjeno. Stražari su bili ispod drveća, a bataljoni prikupljeni duž puteva. Neka niko ne pokušava da zavarava javno mnenje na način koji je nedostojan naše zemlje i našeg sadašnjeg položaja. Već na prvom koraku uočio sam osobine koje karakterišu *une belle et bonne armée* (jednu odličnu vojsku), kao i dobro organizovanu naciju za rat. U čemu su se sastojale te karakteristike? U svemu. Ponašanje vojnika, potčinjavanje njihovih i najmanjih pokreta volji starešina uz mnogo

---

[3]) Kanrober nije bio potučen kod Verta. — Prim. red.

strožu disciplinu nego kod nas, veselost jednih, ozbiljan i odlučan izraz drugih, patriotizam kojim je većina nadahnuta, potpuna i stalna revnost oficira, i iznad svega, visok moral podoficira, na čemu im možemo pozavideti — eto šta me je odmah iznenadilo i što mi stalno stoji pred očima od onog trenutka otkako sam proveo dva dana u sredini te vojske i u toj zemlji, gde su me od mesta do mesta postavljene table sa označenim brojevima mesnih bataljona landvera potsećale na kakva su naprezanja sposobni ovi ljudi u trenutku opasnosti i ambicije«.

Kod Nemaca je sve bilo sasvim drukčije nego kod Francuza. Oni nikako nisu potcenjivali borbene osobine Francuza. Koncentracija nemačkih trupa bila je izvršena brzo, ali i oprezno. Svi ljudi koji su bili sposobni za službu u vojsci upućeni su na front, i sada, kada se prvi severnonemački armiski korpus pridružio armiji princa Fridriha Karla u Sarbrikenu, sigurno je da su svaki vojnik, konj i oruđe te armije od 550.000 ljudi liniskih trupa već prispeli na front, gde će se spojiti sa južnonemačkim trupama. A rezultati tako ogromne brojne nadmoćnosti još su se povećali nadmoćnijim vojnim rukovodstvom.

BELEŠKE O RATU — VII*)

Javnost je u toku čitave ove nedelje očekivala da će se pred Mecom odigrati velika bitka koja je u francuskom biltenu opisana kao neizbežna. Pa ipak, nijedan od naših ratnih kritičara nije smatrao za potrebno da objasni da ta neizbežna bitka nije bila ništa drugo nego bačeno burence radi zabavljanja nemirnog kita — pariskog stanovništva.[1]) Bitka pred Mecom! Zašto bi je Francuzi želeli? Oni su pod zaštitom te tvrđave prikupili četiri korpusa; oni pokušavaju da tamo prebace neku od četiri Kanroberove divizije; oni se nadaju da će uskoro čuti vest da su ostala tri korpusa, Makmaonov, De Fajiov i Dueov, stigli do Mozela kod Nansija i da su se našli iza te prepreke. Zašto oni moraju tražiti otsudnu bitku pre no što se ponovo ne prikupi cela njihova vojska, kada ih forovi Meca štite od napada? A zašto Nemci moraju lomiti svoj vrat vršeći nepripremljene juriše na te forove? Tek onda kada se čitava francuska vojska prikupi pod zidinama Meca, a nikako ranije, moglo bi se očekivati da će Francuzi izvršiti ispad istočno od Mozela i da će dati bitku ispred svoje tvrđave. Ali to tek treba izvršiti, a još uvek je sumnjivo da li će to ikad biti izvršeno.

Prošle nedelje Makmaon je bio primoran da napusti Savern, koji su iste noći zauzeli Nemci. Sa njime su bili i ostaci njegovog korpusa, ostaci jedne divizije (Konsej-Dimenila) Dueovog korpusa, i, sem toga, jedna divizija De Fajiovog korpusa, koja je štitila nje-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1716, subota, 13 avgusta 1870 godine.

[1]) Nešto slično igračci koja se daje deci radi zabavljanja. — Prim. red.

govo povlačenje. Iste večeri 1 i 2 nemačka armija su se kretale prema Forbahu i već su stigle blizu Sent Avolda. Oba ova mesta nalaze se bliže Nansiju nego Savernu. Ona su, takođe, znatno bliža nego Savern Ponta Musonu i Dijeluaru (Dieulouard), tj. mestima koja se nalaze na Mozelu između Nansija i Meca. Sada, kada Nemci moraju što brže da osiguraju ili izvrše prelaz preko te reke, i to *uzvodno* od Meca (iz različitih, potpuno jasnih razloga); kada su oni bliže reci nego Makmaon, tako da brzim napredovanjem mogu da ometu njegovo spajanje sa Bazenom; kada imaju trupa u izobilju — zar nije jasno da će pokušati da preduzmu nešto slično? Njihova konjica, kao što smo predviđali, brzo je prošla preko čitavog severnog Lorena i sada ubrzo mora da dođe u dodir sa Makmaonovim desnim krilom; ona je u sredu prošla kroz Gro Tanken koji je svega oko 25 milja udaljen od glavnog puta između Saverna i Nansija. Oni će zbog toga tačno znati gde se nalazi Makmaon pa će prema tome i podesiti svoje dejstvo, a uskoro ćemo saznati na kome su mestu, između Nansija (ili tačnije Fruara) i Meca, stigli do Mozela.

Eto zašto od prošle subote nismo čuli ni o kakvim borbama. Upravo sada sav posao obavljaju vojničke noge; Makmaon i Fridrih Karlo se takmiče ko će prvi da pređe preko reke. I, ako Fridrih Karlo bude dobio tu utakmicu, onda možemo očekivati da će Francuzi izaći iz Meca, ali ne zato da dadu bitku pod zidinama te tvrđave, već zato da brane prelaz preko Mozela. Zaista, to se može postići napadom na desnoj ili na levoj obali. Možda će za tu svrhu vrlo brzo biti iskorišćena i dva pontonska parka zaplenjena kod Forbaha.

O De Fajiu nismo čuli ništa određeno. Istina, u jednom biltenu iz Meca je rečeno da se pridružio armiji. Ali kojoj? Bazenovoj ili Makmaonovoj? Očigledno poslednjoj, ako u celom tom izveštaju ima ma šta istinito, jer su se čela nemačkih kolona nalazila između njega i Bazena od onog trenutka kada je veza sa Fajiom bila prekinuta. Ostale dve divizije Dueovog korpusa — koji je 4 avgusta još uvek bio na švajcarskoj granici, blizu Bazela — zasada su usled nemačkog nastupanja ka Strazburu svakako već otsečene od ostalih snaga, te im se mogu pridružiti samo preko Vezula. Od Kanroberovih trupa odjednom nalazimo najmanje jednu diviziju (Martemprevovu) u Parizu, koja nije namenjena za borbu protiv Nemaca, već protiv republikanaca. 25, 26 i 28 puk, koji pripadaju ovoj diviziji, pominju se među trupama koje su u utorak bile upotrebljene za odbranu Zakonodavne skupštine. Ostale jedinice treba sada da se nalaze u Mecu, povećavajući tamošnje brojno stanje armije do 15 pešadiskih divizija, od kojih su, međutim, tri potpuno uništene kod Špiherna.

Što se tiče Špiherna, bilo bi pogrešno misliti da su Francuzi u toj bici bili satrveni brojnom nadmoćnošću neprijatelja. Sada imamo prilično podroban izveštaj generala Štajnmeca i Alvenslebena, iz koga se jasno vidi koje su trupe učestvovale na nemačkoj

strani. Napad je izvršila 14 divizija, potpomognuta od našeg starog prijatelja — 40 puka, tj. sa svega 15 bataljona. To su bile jedine pešadiske jedinice koje su se šest časova borile protiv tri divizije, odnosno protiv 39 bataljona, koje je Frosar postepeno privlačio. Kada su te jedinice bile skoro potpuno satrvene — iako su još uvek držale visove Špiherna, koje su na juriš zauzele u početku boja — prispela je 5 divizija 3 ili Brandenburškog korpusa, i od četiri njena puka bar tri je učestvovalo u borbi, tj. ukupno 24 do 27 nemačkih bataljona. Oni su zbacili Francuze sa njihovih položaja i tek kada je počelo francusko povlačenje, na bojište je izbilo čelo 13 divizije koja je dolinom Rosela obilazila desno francusko krilo, napala Forbah i, presecanjem najkraćeg puta za Mec, pretvorila uredno povlačenje Francuza u panično bekstvo. Na kraju boja Nemci su raspolagali još jednom (6) divizijom koja je bila spremna da stupi u borbu i koja je stvarno donekle i učestvovala u njoj. Međutim, u isto vreme su stigle i dve francuske divizije, Montodonova i Kastanjiova (obe iz Bazenovog korpusa), a 69 puk, koji je pripadao Kastanjiovoj diviziji, teško je nastradao. Na taj način, ako su kod Vajsenburga i Verta Francuzi bili satrveni od strane brojno nadmoćnijih snaga, onda ih je kod Špiherna potukao brojno slabiji neprijatelj.

Što se tiče njihovih glasina o brojnoj nadmoćnosti neprijatelja, ne treba zaboraviti da pojedini učesnici bitke teško mogu da sude o brojnom stanju, i da svaka potučena vojska obično tvrdi da je poražena brojnom nadmoćnošću. Sem toga, ne treba zaboraviti da dobre osobine nemačke vojske tek sada počinju da stiču potrebno priznanje. Mi imamo zvanično priznanje francuske komande da je nemačka vatra znatno disciplinovanija i preciznija od francuske, a Makmaon tvrdi da u borbi u šumama Francuzi nemaju uspeha protiv Nemaca, jer Nemci mnogo bolje znaju da koriste prednosti zaklona.

Što se tiče konjice, Žanro je pisao u četvrtak u *Temps*-u sledeće: »Njihova konjica je znatno bolja od naše, njihovi obični vojnici imaju bolji stav na konju nego mnogi oficiri naše vojske, a i bolje jašu... Video sam jedan od njihovih kirasirskih pukova koji je bio sasvim izvanredan... Osim toga, njihovi su konji mnogo manje opterećeni nego naši. Kirasiri, koje sam video, imali su na svojim velikim konjima mnogo manje tereta nego mi na svojim sitnim arapskim ili južnofrancuskim konjima«. On takođe ističe da oficiri odlično poznaju zemljište ne samo u svojoj zemlji, već i u Francuskoj. Ali, to nije ništa čudno. Svaki poručnik ima odličnu francusku topografsku kartu, dok francuski oficiri raspolažu samo smešnom nazovi kartom ratišta *(une carte dérisoire)*. I tako dalje. Koliko bi bilo korisno za francusku vojsku da je pre rata bio poslat u Nemačku bar jedan tako pošten dopisnik.

BELEŠKE O RATU — VIII *)

Gde je Makmaon? Izgleda da ga nemačka konjica nije srela za vreme svog rejda do samih kapija Linevila i Nansija, jer bismo u protivnom slučaju čuli o sukobu između njih. S druge strane, da je on srećno stigao u Nansi i tako uspostavio vezu sa armijom u Mecu, onda bi francuska komanda, nesumnjivo, odmah javila o tako utešnoj činjenici. Jedini zaključak koji možemo izvući iz tog potpunog ćutanja o njemu jeste to da je on smatrao da bi bilo isuviše opasno ako bi se kretao najkraćim putem iz Saverna za Linevil i Nansi i ako bi se, zbog opasnosti od izlaganja svoga desnog boka neprijatelju, uputio obilaznim putem, dalje prema jugu, prelazeći Mozel kod Bajona[1]) ili još južnije. Ako je ova pretpostavka tačna, onda bi bilo vrlo malo izgleda da će on ikada stići do Meca, a u tom bi slučaju car ili ma ko drugi ko komanduje u Mecu morao odmah da reši: nije li bolje da armija odmah otstupi ka Šalonu na Marni — najbližem mestu gde bi moglo doći do sjedinjavanja sa Makmaonom. Zbog toga smo skloni da prihvatimo izveštaj o opštem povlačenju francuskih trupa u tom pravcu.[2])

U isto vreme do nas dopiru glasovi o ogromnim pojačanjima francuske vojske. Novi ministar rata uverava Skupštinu da će kroz četiri dana na front biti upućena dva armiska korpusa od po 35.000 ljudi.[3]) Pa gde su oni? Poznato je da osam korpusa Rajnske armije

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1717, ponedeljak, 15 avgusta 1870 godine.

[1]) U originalu pogrešno stoji Bavon. — Prim. red.

[2]) Da bi ova i kasnija Engelsova razmatranja bila jasnija čitaocima i da bi se istakla njihova ubedljivost, ovde će se izložiti stvarno stanje događaja. Posle boja kod Verta, Makmaon je otstupio sa svojim korpusom ka Savernu, gde je stigao 7 avgusta ujutro. Deo njegovih trupa otišao je ka Biču, a oko 4.000 ljudi ušlo je u Strazbur i ojačalo posadu ove tvrđave. Predveče 7 avgusta Nemci su izgubili iz vida Makmaona, pošto se njihova 4-ta konjička divizija povukla, a Makmaon je te iste večeri, po carevom naređenju, krenuo ka Nansiju. Dodir sa neprijateljem bio je izgubljen, tako da su svi kasniji manevri vršeni bez smetnji od strane Nemaca. 8 avgusta francuske trupe su se prikupile u Sarburu. 1-vom korpusu se pridružio 5 korpus koji je otstupao od Sargemina. Oba korpusa su 9 avgusta krenula ka Linevilu, zatim se 1-vi korpus uputio ka Nešatou, gde je stigao 14 avgusta, a 5-ti korpus ka Šomonu u koji su oba korpusa stigla 16 avgusta. Iz ovih mesta su oba korpusa prebačena železnicom u Šalon, gde su se prikupili 21 i 22 avgusta. Tu je bio prebačen iz Belfora preko Pariza i 7 Dueov korpus. Opšta komanda nad svim prikupljenim trupama u Šalonu (Šalonska armija) bila je poverena Makmaonu. — Prim. red.

[3]) Olivjeova vlada pala je 10 avgusta. General Montoban de Palikao obrazovao je »vladu narodne odbrane«. Pozvani su u vojsku svi neženjeni muškarci i udovci od 25 do 35 godina starosti i bila je predviđena milijarda franaka za vojne potrebe. Radi popune Šalonske armije (pored 1, 5 i 7 korpusa) pristupilo se formiranju 12 i 13 korpusa i jedne divizije mornaričko-desantne pešadije. Trebalo je da se novoformirani korpusi obrazuju od pukova 6-og korpusa (Kanroberovog), koji nisu stigli do Meca, iz marševskih pukova, sastavljenih od četvrtih bataljona operativnih pukova i iz šest pukova (po tri bataljona svaki) mobilne garde. Korpusi sa rednim brojevima od 8 do 11 nisu postojali kod Francuza. — Prim. red.

i trupe predviđene za Baltik, zajedno sa posadom u Alžiru, pretstavljaju celokupnu francusku vojsku do poslednjeg bataljona, uključujući tu i mornaričko-desantnu pešadiju. Znamo da se 40.000 ljudi iz Kanroberovog korpusa i Baltičke ekspedicije nalazi u Parizu. Iz govora generala Dežana, održanog u Skupštini, znamo da četvrti bataljoni ni približno nisu spremni i da ih treba popuniti, i da je to trebalo izvršiti prebacivanjem ljudstva iz mobilne garde. Prema tome, odakle će se uzeti tih 70.000 ljudi, naročito ako general Montoban de Palikao — što je vrlo verovatno — ne bude hteo da se rastane sa 40.000 ljudi sve dotle dokle god može da ih zadrži u Parizu? Ipak, ako ima ma kakvog smisla ono što je govorio general Dežan, onda pod ova dva kopusa treba razumeti trupe u Parizu i Kanroberov korpus, koji se dosada uvek smatrao kao deo Rajnske armije. A u tom slučaju jedino stvarno pojačanje bio bi pariski garnizon, tako da bi se celokupno brojno stanje operativne vojske povećalo od 25 na 28 divizija, od kojih je najmanje sedam već pretrpelo velike gubitke.

Dalje čujemo da je general Troši određen za komandanta 12 korpusa koji se formira u Parizu, a general Vande (?) za komandanta 13 korpusa koji se formira u Lionu. Dosada se francuska vojska sastojala iz garde i sedam korpusa, od broja 1 do broja 7. Za 8, 9, 10 i 11 korpus nismo nikada ništa čuli, a sada nam odjednom govore o 12 i 13 korpusu. Videli smo da nema trupa od kojih bi se mogao formirati ma i jedan od ovih korpusa, izuzev 12-og korpusa, ako se pod njim podrazumeva pariski garnizon. To liči na bedan trik koji ima za cilj da podigne poverenje javnosti stvaranjem izmišljenih armija na hartiji; štaviše, drukčije se ne može protumačiti ovo tvrđenje o formiranju pet armiskih korpusa, od kojih četiri dosada nisu ni postojala.

Nema sumnje da se čine pokušaji za organizovanje jedne nove armije, ali kakvi izvori postoje za to? Tu je, prvo, žandarmerija od koje se može formirati jedan konjički i jedan pešadiski puk. To su odlične trupe, ali njihov broj ne prelazi 3.000 ljudi, a i njih tek treba prikupiti iz svih krajeva Francuske. To važi i za carinike od kojih se očekuje da popune jezgro za 24 bataljona, ali sumnjamo da će popuniti čak i polovinu toga broja. Zatim dolazi klasa starih vojnika regrutovanih od 1858—1863 godine, od kojih su neženje već bile pozvane na osnovu specijalnog zakona. Ova klasa može dati kontingent od 200.000 ljudi koji će biti najdragocenija popuna za vojsku. Manje od polovine ovog kontingenta može popuniti četvrte bataljone, a ostatak bi mogao poslužiti za formiranje novih bataljona. Ali tu se pojavljuje teškoća — odakle uzeti oficire? Oni bi se morali uzeti iz operativne vojske, što bi se moglo postići unapređenjem većeg broja podoficira u čin potporučnika, ali bi se time oslabile one jedinice iz kojih bi se ti podoficiri uzeli. Sve te tri kategorije dale bi najviše 220.000—230.000 ljudi, tako da bi i pod povoljnim uslovima bilo potrebno najmanje 14 do 20 dana dok bi bar jedan njihov deo bio gotov da se prisajedini operativnoj vojsci. Ali, na

nesreću, prilike nisu povoljne za to. Sada se priznaje da je ne samo intendantura nego i ceo administrativni aparat francuske vojske bio potpuno nesposoban čak i da snabdeva trupe na frontu. Kako li će, onda, biti obezbeđena oružjem i opremom ova rezerva, za koju nikad niko nije očekivao da će biti potrebna na frontu? Zaista, veoma je sumnjivo da će pre no što prođe nekoliko meseci biti spreman ijedan novi bataljon, izuzev četvrtih bataljona. Zatim, ne treba zaboraviti da niko od ovih ljudi nije nikada držao u ruci pušku ostragušu i da svi oni ne poznaju novu taktiku[4]) koja je nastala primenom ovog oružja. I, ako sadanje francuske liniske trupe, po njihovom sopstvenom priznanju, gađaju suviše brzo i nasumce i rasipaju svoju municiju, šta će tek onda da rade ovi novoformirani bataljoni u prisustvu neprijatelja, na čiju postojanost i preciznost vatre borbena vreva izgleda ima vrlo malo uticaja?

Ostaje još mobilna garda, kontingent neženjenih muškaraca do trideset godina starosti i teritorijalna nacionalna garda. Što se tiče mobilne garde, izgleda da je propala čak i ona slaba formalna organizacija koju je imala čim je bila upućena u Šalon. Tu nije bilo discipline, a izgleda da su oficiri, od kojih većina nije poznavala svoje dužnosti, svakog dana sve više gubili autoritet; vojnici čak nisu imali ni oružje, tako da se sada cela ova organizacija, kako izgleda, nalazi u potpunom rasulu. General Dežan je to indirektno priznao kad je predložio da se četvrti bataljoni popune od mobilne garde. Ali ako je taj na izgled organizovani deo od ljudstva koje je *en masse* pozvano potpuno neupotrebljiv, šta tek onda treba da se očekuje od ostalih? Čak i kada bi se za njih pronašli oficiri, oprema i oružje, koliko bi trebalo vremena da se od njih izgrade pravi vojnici? Ali tu nije ništa predviđeno za slučaj nastajanja opasnosti. Svaki oficir, koji je sposoban za vršenje službe već je iskorišćen. Francuzi nemaju onu skoro neiscrpnu rezervu od oko 7.000 oficira, »One year's volunteer's« (»jednogodišnjih dobrovoljaca«), koji svake godine stupaju u redove nemačke vojske, i od kojih skoro svaki napušta službu potpuno osposobljen za vršenje oficirske dužnosti. Takođe, izgleda da nema ni opreme ni oružja, čak se govori da će stare puške kremenjače biti izvučene iz skladišta. A kakvu vrednost, pod takvim okolnostima, mogu imati tih 200.000 ljudi[5]) za Francusku? Sve je to jako lepo što se Francuzi pozivaju na Konvent, na Karnoa[6]) sa njegovim graničnim armijama, stvorenim iz ničega, itd.

---

[4]) Engels ima u vidu promene u postrojavanju borbenih poredaka pešadije, izazvane izolučenim oružjem koje se puni ostrag. Stari kontingenti obveznika obučavali su se sa glatkocevnom puškom kada su se borbeni poreci odlikovali posebnom glomaznošću i sastojali skoro isključivo iz smaknutih strojeva. Nova puška »Šaspo«, koja se odlikovala većim dometom i brzinom gađanja, zahtevala je razmaknute strojeve i raščlanjenije borbene poretke kako po frontu, tako i po dubini. — Prim. red.

[5]) U originalu pogrešno stoji 2,000.000. — Prim. red.

[6]) Karno, Lazar Nikola (1753—1823) bio je inžinjeriski kapetan prilikom izbijanja Francuske revolucije. Jakobinac, zatim komesar Konventa kod Severne armije. 1793 bio je član Odbora javnog spasa i rukovodio je

Ali, iako ni u kom slučaju ne tvrdimo da je Francuska konačno poražena, ipak ne treba zaboraviti da su savezničke armije znatno doprinele Konventovim uspesima. Ondašnje armije, koje su napale Francusku, brojale su prosečno po 40.000 ljudi; tu je bilo tri ili četiri armije koje su dejstvovale nezavisno jedna od druge — jedna na Šeldi, druga na Mozelu, treća u Alzasu, itd. Konvent je prema svakoj od ovih malih armija suprotstavio ogromnu masu više ili manje obučenih klasa obveznika. Oni su svojim dejstvom na neprijateljske bokove i pozadinu prinudili neprijatelja, koji je tada potpuno zavisio od magacina, da se drži što bliže granice, a pošto su se u toku petogodišnjeg ratovanja izgradili u prave vojnike, oni su najzad uspeli da ga proteraju preko Rajne. Ali, zar se i za trenutak može pretpostaviti da bi slična taktika mogla imati uspeha protiv sadašnje ogromne invazione vojske, kojom se, i pored toga što je formirana u tri posebne grupe, uvek tako rukovodi da se drži prikupljeno na takvom otstojanju koje obezbeđuje njihovu uzajamnu podršku, ili da će ta vojska dati Francuzima vremena da razviju svoje još neiskorišćene snage? A razvoj tih snaga do izvesne mere moguć je samo u slučaju ako su Francuzi spremni da učine ono što još nikada nisu učinili — da prepuste Pariz i njegovu posadu svojoj sudbini i da nastave borbu na liniji Loare, koja bi im poslužila kao operaciska osnovica. Možda do toga nikada neće doći, ali sve dotle dok Francuska ne bude spremna da to učini, bilo bi bolje da ne govori o pozivanju ljudstva *en masse.*

organizacijom vojske. Posle osnivanja Direktorijuma, 1795 godine, bio je njegov član. 1797 godine osumnjičen je zbog rojalističkog rovarenja i osuđen na izgnanstvo, ali je pobegao u Nemačku. Posle 18 brimera (9 novembra) pozvan je natrag i u aprilu sledeće godine postao ministar rata. Tada se povukao i tek se 1814 godine stavio na raspolaganje. Ostavio je čitav niz važnih vojnih rasprava. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU *)

Mančester, 15 avgusta 1870

... Čini mi se da stvar stoji ovako: Badenge (Badinguet)[1]) je uvukao Nemačku u rat za njen nacionalni opstanak. Ako ona podlegne Badengeu, bonapartizam će se učvrstiti za mnogo godina, a Nemačka će za mnogo godina, možda i za čitave generacije, biti upropašćena. U takvom slučaju ne bi moglo biti ni govora o nekom samostalnom nemačkom radničkom pokretu, borba za uspostavljanje nacionalne egzistencije apsorbovala bi sve snage, a nemački radnici bi se u najboljem slučaju vukli za francuskim radnicima. Ako bi Nemačka pobedila, francuski bonapartizam bi svakako propao, najzad bi prestala večita rasprava oko uspostavljanja nemačkog jedin-

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* IV sveska, Berlin, 1950 godine, str. 438—440.

[1]) Nadimak Luja Napoleona. — Prim red.

stva, nemački radnici bi se mogli organizovati u sasvim drukčijem nacionalnom obimu nego dosada, a francuski radnici bi, pa ma kakva vlada tamo da dođe, nesumnjivo imali slobodnije polje rada nego pod bonapartizmom. Čitava masa nemačkog naroda svih klasa je shvatila da se u prvom redu radi upravo o nacionalnoj egzistenciji i zato se odmah izjasnila za podršku. Izgleda mi nemogućno da bi u takvim uslovima bilo koja nemačka partija à la Wilhelm*) (na Viljemov način) propovedala potpunu opstrukciju i iznosila svakojake drugostepene razloge umesto glavnog...

Ja mislim da naši ljudi mogu:

1) prići nacionalnom pokretu — koliko je on jak, vidiš iz Kugelmanovog pisma — ukoliko i dokle se bude ograničavao na odbranu Nemačke (to pod izvesnim okolnostima ne isključuje ofanzivu sve do zaključenja mira);

2) pri tome istaći razliku između nemačko-nacionalnih i dinastičko-pruskih interesa;

3) suprotstaviti se svakoj aneksiji Alzasa i Lorena — sada se kod Bizmarka naslućuje namera o njihovom prisajedinjenju Bavarskoj i Badenu;

4) težiti zaključenju časnog mira čim na kormilo u Parizu dođe jedna republikanska, nešovinistička vlada;

5) stalno isticati jedinstvo interesa nemačkih i francuskih radnika koji ne odobravaju rat i koji ne ratuju jedan protiv drugoga;

6) *Rusija* — kao u Adresi Internacionale.

Interesantno je Viljemovo tvrđenje da je, pošto je Bizmark bivši Badengeov ortak, pravilno stanovište — sačuvati neutralnost. Kad bi u Nemačkoj bilo takvo opšte mišljenje, uskoro bismo opet imali Rajnski Savez[2]), a blagorodni Viljem bi uvideo kakvu bi ulogu u njemu morao igrati i šta bi se desilo s radničkim pokretom. Narod koji stalno dobija samo ćuške i batine — to, naravno, i jest onaj pravi narod koji je pozvan da izvrši socijalnu revoluciju, i još usto u omiljenim Viljemovim X (bezbrojnim) malim državicama!

Kako je lepo što taj siromah pokušava da me pozove na odgovornost za nešto što je »tobože« bilo otštampano u *Elberfelder Zeitung*-u! Jadna životinja! (Armes Tier!).

Débâcle (slom) u Francuskoj izgleda strašan. Sve upropašćeno, sve prodano, sve razvučeno. Puške »Šaspo« su loše izrađene i otkazuju u borbi, a i nema ih više, moraju se pronalaziti stare kremenjače. Uprkos tome, revolucionarna vlada, ako *uskoro* dođe, ne treba da

*) Viljem Libkneht. — Prim. red.

[2]) *Rajnski Savez* — ujedinjenje zapadnonemačkih država, koje je izvršio Napoleon 1806 godine posle pobede nad Austrijom i zvaničnog ukidanja Nemačkog Carstva (tzv. Svete Rimske Imperije nemačke nacije). Savez se nalazio pod protektoratom Napoleonove Francuske, a države koje su ulazile u njega imale su ulogu francuskog vazala. Raspao se posle poraza Napoleonove vojske 1813 koji su joj nanele snage Rusije, Austrije i Pruske. — Prim. red.

očajava. Ali ona mora prepustiti Pariz svojoj sudbini i produžiti rat oslanjajući se na Jug. Tada bi još uvek bilo moguće da izdrži dotle dok ne nabavi oružje i ne organizuje nove trupe pomoću kojih bi neprijatelj bio ponovo potisnut ka granici. To bi zapravo bio pravi kraj rata, i tada bi obe zemlje pružile jedna drugoj dokaz o svojoj nepobedivosti. Ali, ako se to uskoro ne dogodi, komediji je došao kraj . . .

MARKS — ENGELSU *)

Ramsget, 17 avgusta[1]) 1870

. . . Pretenzije na Alzas i Loren izgleda da preovlađuju u dva kruga — kod pruske kamarile i kod južno-nemačkih kafanskih patriota. To bi bila najveća nesreća koja bi mogla zadesiti Evropu, a naročito Nemačku. Ti si, verovatno primetio da većina ruskih listova već govori o neophodnosti evropsko-diplomatske intervencije radi održavanja evropske ravnoteže.

Kugelman[2]) brka odbranbeni rat s odbranbenim vojnim operacijama. To znači da bi ja, ako bi me neka bitanga napala na ulici, smeo samo da pariram njegove udarce, ali da ga ne bih smeo knock down (oboriti) zato što bih se time pretvorio u *napadača!* Iz svake reči tih ljudi proviruje want (nedostatak) dijalektike . . .

Ta ja sam bio potpuno u pravu u pogledu mog Bonaparte[3]), govoreći o deathknell des second empire that will end as it began, by a parody (posmrtnom zvonu Drugog Carstva koje će završiti, kao što je i počelo, žalosnom parodijom!).[4]) Može li se zamisliti lepša parodija Napoleonovog pohoda 1814 godine? Verujem da smo nas dvojica jedini »Lait« (ljudi), koji su from the beginning (od samog početka) prozreli *svu* Bustrapinu *prosečnost,* kao običnog showman (šarlatana), i koji nikada nisu dozvolili da ih zbune njegovi trenutni uspesi.

Apropos! Buržoaska Peace Society (Liga mira) poslala je Generalnom veću Internacionale 20 dolara za štampanje proglasa na francuskom i nemačkom jeziku.

Pozdrav Tvoj K. M.

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* IV sveska, Berlin, 1950 godine, str. 443 i 444.

[1]) U originalu pogrešno stavljeno aprila. — Prim. red.

[2]) Kugelman Ludvig (1830—1902), nemački lekar, učesnik u revoluciji 1848—1849 godine, član I Internacionale, drug Marksa i Engelsa. — Prim. red.

[3]) Marksova rasprava »Osamnaesti brimer Luja Bonaparte« (1852). — Prim. red.

[4]) Iz prvog proglasa Generalnog veća Međunarodnog udruženja radnika o Francusko-pruskom ratu. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — IX *)

»Francuska vojska je počela da prelazi na levu obalu Mozela. Jutros (nedelja) su izviđački delovi izvestili o pojavi pruskih prethodnica. Kada je polovina trupa bila prešla, Prusi su napali velikim snagama, ali su posle četvoročasovne borbe bili odbačeni uz velike gubitke«. Takav je bio tekst careve depeše koju je g. Rajter objavio u ponedeljak uveče. Međutim, ona sadrži ozbiljnu grešku pošto je car jasno izjavio da izviđački delovi nisu dostavili nikakav izveštaj o prisustvu neprijatelja iako je ovaj bio sasvim na domaku i sa jakim snagama. Izuzimajući to, izgleda da ništa nije moglo biti istinitije i tačnije od ovog biltena. Pred nama je jasna slika: Francuzi, potpuno zauzeti riskantnom operacijom, prelaze reku; lukavi Prusi, koji uvek znaju kako treba da uhvate svoje protivnike u nezgodnom položaju, napadaju ih odmah čim se polovina njihovih snaga prebaci na drugu stranu; zatim dolazi hrabra odbrana Francuza koja, najzad, ovenčava njihove natčovečanske napore munjevitim napadom kojim odbija neprijatelja nanoseći mu znatne gubitke. To je veoma slikovito, ali nedostaje samo jedno — naziv mesta na kome se sve to odigralo.

Iz biltena možemo samo da pretpostavimo da su se i prelaz preko reke i pokušaj da se on omete, koji je bio tako pobedonosno osujećen, odigrali na otvorenom polju. Ali kako se to moglo desiti kada su Francuzi u samom Mecu imali sve mostove za prelaz, i to potpuno zaštićene od svakog neprijateljskog dejstva, i kada je tamo, sem toga, bilo dovoljno prostora za podizanje više pontonskih mostova na isto tako sigurnim mestima, na pet ili šest milja duž reke koju štite forovi oko Meca? Valjda, francuska komanda ne misli da nas uveri u to da su Francuzi lakomisleno zanemarili sva ta preimućstva, da su izveli trupe iz Meca, izgradili svoje mostove na otvorenom polju i prešli preko reke naočigled i u domašaju neprijatelja samo zbog toga da bi izazvali onu »bitku pred Mecom« koju su nam obećavali u toku cele nedelje?

Ako je prelaz Mozela izvršen preko mostova koji se nalaze unutra utvrđenja Meca, kako su onda Prusi mogli da napadnu francuske trupe, na desnoj obali, dok su se ove branile unutar linije odvojenih forova? Artiljerija tih forova ubrzo bi učinila to mesto suviše opasnim za svaku jedinicu koja bi vršila napad.

Sve to izgleda nepojmljivo. Francuska komanda bi bar mogla da navede naziv toga mesta da bismo po karti mogli da pratimo faze te slavne bitke. Ali ona to ime ne želi da saopšti. Na sreću, Prusi nisu toliko tajanstveni; oni kažu da se bitka odigrala blizu Panža[1]), na putu za Mec. Gledamo na kartu i sve nam postaje jasno. Panž

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1720, četvrtak, 18 avgusta 1870 godine.

[1]) 14 avgusta. — Prim red.

nije na Mozelu, već na reci Nid, osam milja daleko od njega, a na oko 4 milje od spoljne linije odvojenih forova Meca. Kad bi Francuzi prešli Mozel i već imali polovinu trupa na drugoj strani reke, onda oni, sa vojne tačke gledišta, ne bi imali nikakve potrebe da drže velike snage u Panžu ili blizu njega. Ali, ako su se oni ipak tamo našli, onda to nije bilo iz vojničkih razloga.

Kad je već bio primoran da napusti Mec i liniju Mozela, Napoleon nikako nije mogao bez borbe i, ako je moguće, bez stvarne ili tobožnje pobede otpočeti otstupanje koje bi se moralo produžiti najmanje do samog Šalona. Pružala se povoljna prilika. Dok bi polovina njegovih trupa prelazila, druga polovina mogla bi da izbije između forova istočno od Meca, da potisne prednje pruske delove, da tako započne opštu bitku, ukoliko bi se to pokazalo kao potrebno, da uvuče neprijatelja u zonu dometa artiljerije sa forova, a zatim da ga efikasnim napadom na čitavom frontu odbaci natrag što dalje od utvrđenja. Takav plan ne bi mogao biti potpuno bezuspešan; on bi morao dati nešto što bi se moglo pretstaviti kao pobeda; to bi povratilo poverenje u vojsci, a možda čak i u Parizu, i učinilo da otstupanje prema Šalonu dobije manje ponižavajući oblik.

Takvim posmatranjem stvari objašnjava se onaj na izgled jednostavan ali ustvari besmislen bilten iz Meca. Svaka reč iz toga biltena pravilna je u izvesnom smislu, dok je ceo tekst, kao što se to vidi na prvi pogled, sračunat na to da izazove sasvim lažan utisak. Time se isto tako objašnjava kako su obe strane mogle da polažu pravo na pobedu. Prusi su potisnuli Francuze do mesta koja su stićena njihovim forovima, ali pošto su se suviše približili tim forovima, i sami su morali da se povuku. Toliko o čuvenoj »bici pred Mecom«, koja se nije morala ni tući, jer je njen uticaj na tok operacija ravan nuli. Treba primetiti da je grof de Palikao u svom govoru u Skupštini bio mnogo oprezniji. »To nije bilo ono, rekao je on, što bi se moglo nazvati bitkom, već pojedini sukobi, prema kojima svako ko razume vojnu veštinu mora uočiti da su Prusi pretrpeli neuspeh i bili primorani da napuste pravac povlačenja francuske vojske«. Poslednje maršalovo tvrđenje, izgleda, bilo je tačno samo za kratko vreme, jer su Prusi, svakako, kod Mars la Tura (Mars-la-Tour) i Gravelota[2]) ozbiljno izmrcvarili otstupajuće francuske trupe.

Za Napoleona i njegovu vojsku zaista je bilo nastupilo krajnje vreme da napuste Mec. Dok su oni oklevali kod Mozela, nemačka konjica je prešla Mezu kod Komersija i porušila železničku prugu, koja vodi za Bar le Dik (Bar-le-Duc); ona se takođe pojavila kod Vinjela, ugrožavajući bok kolona koje su otstupale od Meca ka Verdenu. Koliko su bili smeli ovi konjanici, vidimo iz primera jednog njihovog eskadrona koji je upao u Nansi, prikupio 50.000 franaka i naterao gradsko stanovništvo da poruši železničku prugu. Gde je francuska konjica? Gde su 43 puka, pridata sastavu osam

[2]) 16 avgusta. — Prim. red.

armiskih korpusa i 12 pukova konjičke rezerve koji se vode u sastavu Rajnske armije?

Tvrđava Tul je jedina prepreka koja je još ostala na putu Nemaca, ali ni ona ne bi bila ni od kakvog značaja kada ne bi dominirala železničkom prugom. A pošto će ta železnička pruga sigurno biti potrebna Nemcima, oni će, svakako, preduzeti mere da što brže zauzmu Tul, koji je, kao zastarela tvrđava bez odvojenih forova, potpuno izložen bombardovanju. Verovatno ćemo uskoro čuti da se ova tvrđava predala pošto je bombardovana poljskim topovima otprilike dvanaest časova, a možda i manje.

Ako je istina ono što pišu francuske novine, naime, da je Makmaon, napustivši svoju armiju, bio u Nansiju dva dana posle bitke kod Verta, onda možemo pretpostaviti da je njegov korpus potpuno dezorganizovan i da je ta zaraza takođe zahvatila i De Fajiove trupe. Sada Nemci nastupaju u pravcu Marne, skoro na istoj liniji fronta kao i dve francuske armije, koje ih natkriljavaju na oba boka. Bazen se kreće od Meca preko Verdena i Sen Meneula (St. Ménéhould) prema Šalonu, a Nemci od Nansija preko Komersija i Bar le Dika prema Vitriju. Makmaonove trupe (jer, ako se čak i maršal lično pridružio caru u Šalonu, on je to svakako učinio bez svoje armije) kreću se negde prema jugu, ali, nesumnjivo, isto tako u pravcu Vitrija. Na taj način, spajanje dveju francuskih armija svakog dana postaje sve sumnjivije; a ako nije blagovremeno naređeno Dueovim trupama da krenu od Belfora preko Vezula i Šomona prema Vitriju, one će morati da traže spoj sa armijom na putu preko Troaa i Pariza, pošto će francuskim vojnicima ubrzo biti nemoguće da železničkom prugom stignu u Vitri.

BELEŠKE O RATU — X *)

Nesumnjivo je da su planovi generala Moltkea, iako je star, protkani punom mladalačkom energijom. Ne zadovoljavajući se time što je svojom kompaktnom armijom već jednom prodro između jednog krila francuske vojske i ostalog njenog dela, on sada opet ponavlja isti manevar, i to, kako izgleda, sa istim uspehom. Da je produžio nastupanje pravo ka Marni i samo uznemiravao desno krilo i pozadinu Francuza za vreme njihovog paralelnog kretanja k istom cilju, on bi, po mišljenju većine vojnih kritičara, sasvim dosta učinio. Ali, bilo je teško očekivati da će on iskoristiti noge svojih vojnika sa takvom silnom energijom kakvom je to sada, kako izgleda, učinio. Ono što smo smatrali kao prave napade samostalnih odreda na nezaštićena krila i pozadinu one dugačke marševske kolone koja se kretala od Meca prema Verdenu, sada se pokazalo da su to bila samo izviđačka dejstva koja su prethodila napadu jakih

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1721, petak, 19 avgusta 1870 godine.

snaga na kolonu. Tri ili četiri nemačka armiska korpusa kretali su se u polukrugu oko južne strane Meca; njihove prethodnice su u utorak izjutra izbile na pravac kretanja Francuza i odmah ih napale. Francuska vojska je u nedelju počela da se povlači iz Meca; sukobi, do kojih je došlo još iste večeri između Panža i fora Belkroa, mogli su usporiti ovaj pokret, ali je on ipak nastavljen u ponedeljak, a nije se završio ni u utorak. Povlačenje se vršilo najmanje u dve zasebne kolone, na dva razna puta, koji se odvajaju u Gravelotu, pet milja zapadno od Meca. Severni od tih puteva prolazi kroz Donkur i Eten, a južni kroz Vionvil, Mars la Tur i Fren, a zatim se oba ponovo spajaju kod Verdena. Nemački napad dogodio se u blizini Mars la Tura. Borba se vodila čitavog dana i, prema nemačkom saopštenju, završila porazom Francuza, koji su izgubili dve zastave, sedam topova, 2.000 zarobljenih i bili odbačeni natrag ka Mecu. S druge strane, Bazen takođe pretenduje na pobedu. On kaže da su njegove trupe odbacile Nemce i provele noć na zauzetom položaju. Međutim, u njegovom se telegramu, koji je poslat u sredu uveče, nalaze dve veoma tugaljive izjave. On u njemu kaže da se u utorak čitav dan borio između Donkura i Vionvila; to znači da se borio na liniji koja se proteže od Donkura do Vionvila, i to frontom prema zapadu, dok su Nemci zaprečavali kretanje ka Verdenu duž oba puta. Ma kakve bile njegove pretenzije na uspeh, on ipak ne može kazati da je od neprijatelja očistio puteve za Verden, ili bar jedan od njih. Da je on to učinio, onda bi njegova nesumnjiva dužnost bila da još iste noći, što pre produži svoje povlačenje, pošto bi neprijatelj skoro sigurno do ujutru dobio pojačanje. Ali se on zaustavlja i provodi noć »na osvojenom položaju«, kao da to ništa ne znači. Ne zadovoljavajući se time, on tamo ostaje i u sredu do četiri časa po podne, a zatim čak i ne daje izjavu o svojoj nameri da krene dalje, nego o odlaganju svojih daljih pokreta još za nekoliko časova radi što bolje popune municijom. Na taj način, možemo biti sigurni da je i noć uoči četvrtka takođe provedena na istom mestu; a pošto je Mec bio jedino mesto odakle je mogao popuniti svoje rezerve u municiji, imamo puno pravo da izvedemo zaključak da su se »osvojeni položaji« nalazili u pozadini, da je otstupnica prema Verdenu bila i ostala otsečena i da se u ovom trenutku maršal Bazen mora ili vratiti natrag u Mec ili pokušati da umakne jednim severnijim putem.

Ako je tačno ovo razmatranje — a ne vidimo kako bi se drukčije mogli protumačiti podaci kojima raspolažemo — onda je jedan deo francuske vojske opet otsečen od ostalih snaga. Ne znamo koje su trupe mogle da prođu ka Verdenu u ponedeljak i utorak ujutru pre nego što su se Nemci pojavili. Ali onaj deo snage koji je odbačen natrag ka Mecu očigledno je veliki, i ma kakva bila njegova brojnost, za toliko će biti smanjena velika armija koja je pokušavala da se koncentriše kod Šalona. Istina, ostala je još jedna pukotina kroz koju Bazen može pokušati da umakne. Jedna železnička pruga prolazi blizu belgiske granice od Tionvila do Longijona (Lon-

guion) i dalje preko Monmedija i Mezijera, gde se ukršta sa drugom prugom koja vodi ka Remsu i Šalonu; međutim, trupe koje bi koristile tu pograničnu prugu ili bi se samo uputile prema njoj mogao bi goneći neprijatelj pritesniti uz granicu i prinuditi ih ili da se predaju ili da pređu preko granice gde bi ih Belgijanci razoružali. Osim toga, malo je verovatno da se na toj udaljenoj pruzi može naći dovoljno voznog parka za prebacivanje većih trupnih jedinica; i, najzad, imamo podatke iz Verdena da su se Prusi, koji su mogli preći preko Mozela između Meca i Tiovila, u sredu nalazili u Briju, na putu koji od Meca neposredno vodi do još slobodnog dela te železničke pruge. Ako bi Bazen i pokušao da na tome pravcu spase svoje potučene trupe, onda bi one, u najboljem slučaju, bile dovedene do potpunog raspadanja. Dugotrajno povlačenje potučenih trupa, čiji je komunikaciski pravac direktno ugrožen od strane neprijatelja, pretstavlja najopasniji slučaj. Kao dokaz za to mogu da posluže Makmaonove trupe, čiji ostaci još uvek pristižu železničkom prugom u Šalon. Dvanaestog je stiglo oko 5.000 ljudi, a u kakvom su stanju neka kaže *Siècle*. To su bili izmešani vojnici svih rodova vojske i raznih pukova, bez oružja, bez municije, bez ranaca; konjanici nisu imali konja, a artiljerci topova; to je bila šarena, dezorganizovana, demoralisana rulja, za čiju bi ponovnu organizaciju u bataljone, eskadrone i baterije trebalo više nedelja. Dosta je i to što dopisnici odbijaju da opisuju stanje liniskih trupa u Šalonu, iz bojazni da ne objave podatke koje bi neprijatelj mogao koristiti.

Velika armija, koja je bila namenjena da se koncentriše u Šalonu, verovatno se nikada neće tamo prikupiti. Posle povlačenja Kanroberovih trupa, delom ka Parizu, a delom ka Mecu, u Šalonu je ostalo samo 18 bataljona mobilne garde koje ne vredi ni pominjati u ratu kao što je ovaj. Otada su u Šalon bili upućeni neki delovi mornaričko-desantne pešadije iz Pariza; dve preostale divizije Dueovog korpusa — ako Bazenova naređenja još nešto znače — treba da stignu za to vreme, i, možda, još nekoliko četvrtih bataljona, ali, sigurno vrlo malo. Neki od novoformiranih pukova od žandarma i carinika mogu da stignu kroz nekoliko dana. Takođe mogu da stignu i manji odredi slobodnih strelaca; ali, ne ubrajajući sve neobučene obveznike, glavni deo te velike armije, koja tu može da bude koncentrisana pre dolaska Nemaca, u svakom slučaju biće sastavljen od trupa koje otstupaju iz Meca. A šta one pretstavljaju sada, posle borbi koje su se odigrale u utorak[1]), saznaćemo naknadno.

Postavljanje generala Trošija za komandanta armije namenjene za odbranu Pariza, koje je tako brzo došlo posle njegovog postavljenja za komandanta 12-og korpusa »koji se formira u Parizu«, pokazuje da ne postoji namera da se na front šalje masa trupa koje se sada nalaze u Parizu. Pariz treba umiriti. Ali, ko će biti u stanju da ga umiri kada se tamo bude saznala istina o bici koja se odigrala prošlog utornika?

---

[1]) 16 avgusta. — Prim. red.

KRIZA RATA*)

Car je napustio armiju[1]), ali se u njoj zadržao njegov zao duh — onaj zao duh koji ga je gonio da požuri sa objavom rata, a kad je to učinjeno, bio je nesposoban da se odluči na bilo šta. Armija je imala da bude spremna za marš najkasnije do 20 jula. Došao je taj 20 juli, ali ništa nije bilo urađeno. 29 jula Napoleon III je preuzeo vrhovnu komandu u Mecu; iako je tada bilo još dosta vremena da trupe skoro bez ikakvih smetnji stignu do Rajne, ipak armija nije pokrenuta. Izgleda da je kolebanje bilo tako jako da se car nije mogao odlučiti: da li uopšte da napada ili da se brani. Čela nemačkih kolona su se sa svih strana koncentrično približavala Pfalcu, tako da se svakog dana mogao očekivati njihov napad. Francuzi su se još uvek zadržavali na svojim položajima blizu granice — na položajima koji su bili predviđeni za napad, koji nikada nije bio izvršen, na položajima potpuno nepogodnim za odbranu koja im je ubrzo postala jedini izbor. Neodlučnost koja je trajala od 29 jula do 5 avgusta bila je karakteristična za čitavu kampanju. Pošto je francuska vojska bila raspoređena pored same granice, ona nije imala prednjih delova na potrebnom otstojanju od glavnine, tako da se taj nedostatak mogao otkloniti samo na dva načina: ili isturanjem prednjih delova napred na neprijateljsku teritoriju ili njihovim ostavljanjem na sadašnjim položajima na granici, s tim da se glavne snage jače prikupe i povuku unazad na otstojanje jednodnevnog marša. Međutim, u prvom slučaju došlo bi do sukoba sa neprijateljem pod uslovima u kojima car ne bi imao nikakvog uticaja, dok bi primena drugog plana bila skopčana sa političkom nemogućnošću otstupanja pre prve bitke. Na taj se način kolebanje produžavalo i baš ništa nije bilo učinjeno, kao da se računalo na to da će se i neprijatelj zaraziti tom neodlučnošću i da će i on isto tako odustati od pokreta. Međutim, neprijatelj je krenuo. I baš 4 avgusta, jedan dan pre no što su sve njegove jedinice stigle na front, on je odlučio da iskoristi prednost koju mu je pružio pogrešan raspored Francuza. Bitka kod Vajsenburga odvukla je ceo Makmaonov i De Fajiov korpus još dalje od centra francuskog rasporeda, a 6 avgusta — kada su Nemci bili potpuno spremni — nemačka 3 armija potukla je šest Makmaonovih divizija kod Verta i zajedno sa dve zaostale De Fajiove divizije odbacila ih preko Saverna ka Linevilu. Za to vreme su prethodnice 1 i 2 nemačke armije potukle Frosarove i jedan deo Bazenovih trupa kod Špiherna i odbacile prema Mecu čitav francuski centar i deo levog krila. Tako se ceo Loren našao između dve otstupajuće francuske

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1722, subota, 20 avgusta 1870 godine.

[1]) Posle poraza Francuza kod Verta i Špiherna, francuska Zakonodavna skupština je zahtevala da se za vrhovnog komandanta naimenuje maršal Bazen i da se car vrati u Pariz. Napoleon III se morao saglasiti sa javnim mnenjem i dekretom od 12 avgusta naimenovao je Bazena za komandanta Rajnske armije, a sam je otišao u Šalon. — Prim. red.

armije, a kroz taj široki otvor jurnula je nemačka konjica, a za njom i pešadija, da bi se što bolje iskoristio postignuti uspeh. Prestolonasledniku je zamerano zato što nije gonio potučenu Makmaonovu armiju do Saverna i dalje.[2]) Međutim, gonjenje posle Verta vršeno je na najpravilniji način. Čim su potučene trupe bile odbačene toliko daleko na jug da su se mogle priključiti ostaloj francuskoj armiji samo zaobilaznim putem, gonioci su krenuli pravo na Nansi i stalno se nalazili između obe francuske armije. A da je taj način gonjenja (isto kao Napoleonov posle Jene) bar isto toliko efikasan koliko i neposredno kretanje za neprijateljem koji se brzo povlači, pokazali su sadašnji rezultati. Ono što se sačuvalo od ovih osam divizija bilo je ili otsečeno od glavnih snaga ili im se pridružilo u stanju potpune dezorganizacije.

Takve su posledice neodlučnosti kojom je bio obeležen početak operacija. Moglo bi se sigurno očekivati da se slična greška više neće ponoviti. Car je predao vrhovnu komandu maršalu Bazenu, a maršal Bazen bi svakako morao da zna da neprijatelj ni u kom slučaju neće gubiti vreme[3]) bez obzira na to da li će on (Bazen) dejstvovati ili ne.

Otstojanje od Forbaha do Meca nešto je manje od 50 milja. Većina korpusa imala je da pređe manje od 30 milja. Svaki od njih mogao je za tri dana bez ikakve opasnosti da dođe do Meca i iskoristi njegovu zaštitu, tako da bi četvrtog dana moglo da otpočne njihovo otstupanje prema Verdenu i Šalonu, jer više nije moglo biti nikakve sumnje u neophodnost takvog otstupanja. Osam divizija maršala Makmaona i preostale dve divizije generala Duea — više od trećine celokupne armije — izgleda, nisu mogle da se pridruže Bazenu u nekom drugom mestu bližem od Šalona. Bazen je imao dvanaest divizija, ubrajajući tu i carevu gardu, tako da on, čak i kad su mu se priključile tri Kanroberove divizije, zajedno sa konjicom i artiljerijom, nije mogao imati više od 180.000 ljudi — snagu, koja ni u kom slučaju nije bila dovoljna da se odupre svojim protivnicima na bojišu. Zbog toga, ako nije imao nameru da čitavu Francusku prepusti napadaču i da dozvoli da sam bude zatvoren u takvom mestu u kome bi ga glad ubrzo primorala na predaju ili da primi bitku pod uslovima koje bi mu neprijatelj nametnuo — onda, izgleda, nije smeo ni trenutka da se dvoumi o potrebi neodložnog otstupanja iz Meca. A ipak, on se ne pokreće s mesta. 11 avgusta nemačka konjica je već u Linevilu, a on još uvek ne daje nikakvog znaka o pokretu. 12 avgusta konjica prelazi Mozel, vrši rekvizicije u Nansiju, ruši železničku prugu između Meca i Fruara i pojavljuje se u Pontamusonu (Pont-à-Mousson). 13 avgusta nemačka pešadija

---

[2]) Posle boja kod Verta konjica 3-će nemačke armije nije gonila razbijene Makmaonove trupe i potpuno je izgubila dodir sa njima. Sam Moltke kaže da im nije bio poznat čak ni pravac kojim je neprijatelj otstupio. — Prim. red.

[3]) Bukvalno: »neće dopustiti da mu trava raste pod nogama«, tj. da dugo ostane na istom mestu. — Prim. red.

zauzima Pontamuson i od toga trenutka Nemci vladaju obema obalama Mozela. Najzad, u nedelju, 14 avgusta, Bazen otpočinje prebacivanje svojih trupa na levu obalu reke; dolazi do sukoba kod Panža, zbog koga je otstupanje nesumnjivo opet odgođeno, tako da možemo pretpostaviti da je stvarno povlačenje prema Šalonu otpočelo u ponedeljak odašiljanjem teških vozila i artiljerije. Ali nemačka konjica je toga istog dana prešla Mezu kod Komersija i nalazila se kod Vinjela, 10 milja od francuskog otstupnog pravca. Ne možemo reći koliko je jedinica otišlo u ponedeljak i utorak rano izjutra[4]), ali izgleda pouzdano da su glavne snage bile još uvek pozadi u momentu kada su u utorak 16 avgusta oko 9 časova ujutru 3 nemački korpus i konjička rezerva izvršili napad na marševske kolone blizu Mars la Tura. Rezultat je poznat: Bazenovo otstupanje bilo je potpuno zaustavljeno; njegovi sopstveni telegrami od 17 avgusta pokazuju da je jedino uspeo da održi svoj položaj, dok je njegova jedina želja bila da ga ostavi iza sebe.

Izgleda da su se u sredu, 18 avgusta[5]), obe armije odmarale, ali su u četvrtak definitivno propale sve Bazenove nade koje je još mogao da gaji u pogledu svoga uspešnog povlačenja. Prusi su ga napali tog jutra i posle devetočasovne borbe »francuska vojska je bila potpuno potučena, otsečena od svojih veza sa Parizom i odbačena natrag prema Mecu«. Iste večeri, ili sutradan, Rajnska armija je bila primorana da opet uđe u tvrđavu koju je bila napustila početkom nedelje. Kada je već jednom tamo zatvorena, Nemci lako mogu preseći svako snabdevanje, utoliko pre što je taj kraj već potpuno opustošen usled dugotrajnog boravka trupa i zato što će trupe koje vrše blokadu nesumnjivo tražiti za svoju sopstvenu upotrebu sve što god budu mogle dobiti. Na taj način, glad mora brzo prinuditi Bazena da izađe iz tvrđave, samo je teško reći u kom pravcu. Pokret prema zapadu sigurno će biti sprečen nadmoćnim neprijateljskim snagama; pokret na sever veoma je opasan; pokret na jugoistok možda bi delimično uspeo, ali to ne bi brzo dovelo do rezultata. Čak i kada bi Bazen sa rastrojenom armijom stigao do Belfora ili Bezansona, on ne bi mogao izvršiti nikakav značajniji uticaj na krajnji ishod kampanje. Eto, takva je bila situacija u koju je francuska vojska bila dovedena usled neodlučnosti u drugom periodu ove operacije. Nema sumnje da je sve ovo bilo poznato i vladi u Parizu. To pokazuje opozivanje mobilne garde iz Šalona za Pariz. Od momenta kada su Bazenove snage bile otsečene, položaj Šalona, koji je bio samo mesto za prikupljanje trupa i ništa više, izgubio je svaki značaj. Sada je Pariz postao najbliže mesto za prikupljanje svih snaga i sada se sve mora tamo upućivati. Ali nema takvih snaga koje

[4]) Iz Meca nije niko otišao, zato što je Makmaon suviše oklevao s otstupanjem i što je nekoliko puta menjao svoju odluku: čas je kanio da otstupi ka Šalonu, čas da koncentriše celu armiju kod Gravelota, da bi posle toga krenuo ka Šalonu. Zbog toga su mu Nemci presekli otstupnicu. — Prim. red.

[5]) Sreda je bila 17 avgusta. — Prim. red.

bi na bojištu mogle da se odupru 3 nemačkoj armiji koja se sada verovatno kreće ka prestonici. Francuzi će se uskoro na praktičnoj probi uveriti da li će utvrđenja Pariza opravdati izdatke koji su na njih utrošeni.

Iako je već nekoliko dana pretila opasnost od ove strašne katastrofe, ipak je teško sebi pretstaviti da se ona stvarno i desila. Stvarnost je prevazišla sva očekivanja. Pre dve nedelje Englezi su stvarali pretpostavke o mogućim posledicama koje bi nastupile ako bi francuska vojska dobila prvu veliku bitku. Najviše su se plašili opasnosti da bi Napoleon III svoj prvi uspeh mogao iskoristiti za sklapanje brzog mira na račun Belgije. Ali oni su se u tom pogledu brzo umirili. Bitke kod Verta i Forbaha pokazale su da francusko oružje ne može da računa ni na kakav teatralni trijumf. Ta činjenica koja je pokazala da Nemačka nije imala razloga da se plaši Francuske izgleda da pruža nadu u brzo okončanje rata. Smatralo se da ubrzo mora doći vreme kada će Francuzi priznati da je propao njihov pokušaj sprečavanja ujedinjenja Nemačke pod voćstvom Pruske, tako da nemaju zašta da se bore, i da će Nemci teško nastaviti vođenje opasnog i sumnjivog rata kad su već postigli traženo priznanje. U toku prvih pet dana ove nedelje sve se ponovo promenilo. Vojna snaga Francuske je, po svojoj prilici, potpuno uništena i za ovaj čas izgleda da ambiciji Nemaca nema druge prepreke osim njihove vrlo sumnjive skromnosti.[6]) Zasad ne možemo da procenimo političke rezultate te strašne nesreće. Možemo se samo čuditi njihovoj veličini i njihovoj iznenadnosti i diviti se kako su ih izdržale francuske trupe. To što su posle četiri dana skoro neprekidnih borbi, pod najnepovoljnijim mogućim uslovima, uspele da nadmoćnom neprijatelju petog dana pruže otpor, koji je trajao devet časova, odražava neizmerno svedočanstvo njihove hrabrosti i odlučnosti. Ni u najpobedonosnijim operacijama francuska vojska nije nikada stekla više stvarne slave nego u svom katastrofalnom povlačenju iz Meca.

[6]) Sledeće rečenice odavde pa do kraja dodao je urednik *Pall Mall Gazette*. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XI*)

Iako nam još nisu poznati svi detalji o tri ogorčene bitke koje su se odigrale u toku prošle sedmice oko Meca, ipak smo dosta saznali da već sada možemo dati jasan izveštaj o onome što se stvarno dogodilo.

Bitku koja se odigrala u nedelju 14 avgusta započeli su Nemci da bi sprečili povlačenje Francuza prema Verdenu. U nedelju po podne bilo je primećeno da ostaci Frosarovog korpusa prelaze preko Mozela u pravcu Longvila, a znaci pokreta bili su primećeni i kod trupa ulogorenih istočno od Meca. Prvi (Istočnopruski) i 7 (Vestfal-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Máll Gazette*-i br. 1725, sreda, 24 avgusta 1870 godine.

sko-hanoveranski) armiski korpus dobili su naređenje da krenu u napad. Oni su gonili Francuze sve dotle dok i sami nisu dospeli u domašaj vatre sa forova. Međutim, Francuzi, koji su predviđali takav pokret, koncentrisali su jake snage na utvrđenim položajima u dolini Mozela i u uskoj jaruzi kroz koju od istoka na zapad teče potok koji se uliva u reku severno od Meca. Te mase su iznenadno napale desni bok Nemaca, koji su već trpeli gubitke od vatre iz forova i, kako se govori, odbacile ih u neredu. Posle toga Francuzi su se morali ponovo povući zato što su Nemci, svakako, zadržali u svojoj vlasti onaj deo bojišta koji se nalazi van domašaja vatre iz forova i što su se tek uzoru vratili u svoje stare bivake. To smo saznali iz privatnih pisama vojnika koji su učestvovali u bici, kao i iz pisma koje je u *Manchester Guardian*-u objavio dopisnik iz Meca, koji je u ponedeljak izjutra posetio bojište i našao ga u rukama Prusa koji su ukazivali pomoć ranjenim Francuzima ostalim na njemu. Obe strane, u izvesnom smislu, mogu smatrati da su postigle postavljeni cilj te borbe: Francuzi su uvukli Nemce u zasedu i naneli im ozbiljne gubitke, a Nemci su zadržali povlačenje Francuza dotle dok princ Fridrih Karlo nije izbio na pravac kojim je trebalo izvršiti to povlačenje. Na strani Nemaca učestvovala su dva korpusa ili četiri divizije, a na strani Francuza — Dekanov (Decaen) i Ladmiroov (Ladmirault) korpus[1]) i jedan deo garde, ili preko sedam divizija. Prema tome, Francuzi su u toj bici imali veliku brojnu nadmoćnost. Govori se da je i njihov položaj bio znatno ojačan streljačkim gnezdima i rovovima iz kojih su gađali hladnokrvnije nego obično.[2])

Otstupanje Rajnske armije prema Verdenu uglavnom nije bilo otpočelo sve do utornika, 16 avgusta. U to vreme čelne jedinice kolona princa Fridriha Karla — 3 armiski korpus (Brandenburški) — upravo su stigle u okolinu Mars la Tura. One su odmah napale Francuze i šest časova držale francusku vojsku u šahu. Kada su ih kasnije pojačale trupe 10 armiskog korpusa (Honoveransko-vestfalskog) i jedinice 8 (Rajnskog) i 9 (Šlezvig-holštajnsko-meklenburškog) korpusa, one su ne samo zadržale svoj položaj, već su odbacile neprijatelja, zaplenile dve zastave, sedam topova i zarobile preko 2.000 ljudi. Snage koje su dejstvovale protiv njih sastojale su se od Dekanovog, Ladmiroovog, Frosarovog i bar jednog dela Kanroberovog korpusa (ovi korpusi stigli su u Mec iz Šalona u toku zadnjih dana, dok je pruga za Fruar bila još slobodna) i garde, ili ukupno od

[1]) Dekan je primio komandu nad 3 korpusom posle naimenovanja Bazena za komandanta armije. Ladmiro je komandant 4 korpusa. — Prim. red.

[2]) Ovde je opisan boj kod Kolonbej-Nuijia (Colomby-Nouilly), odnosno kod Borni-Panža (Borny-Pange), tj. u rejonu istočno od Meca, na osnovu pisama učesnika i jednog novinskog opisa. Ustvari Francuzi nisu vršili nikakvo utvrđivanje, već se deo njihovih snaga prosto zadržao na desnoj obali Mozela. Nemci su imali 57.300, a Francuzi 84.200 ljudi. Prvi su izgubili 4.910, drugi 3.610. Trofeja nije bilo. — Prim. red.

četrnaest do petnaest divizija.[3]) Na taj način su 8 nemačkih divizija opet prema sebi imale brojno nadmoćnije snage, čak i ako, kako izgleda, nisu bile angažovane sve Bazenove trupe. Ovo se mora imati u vidu, pošto Francuzi u svojim izveštajima i dalje objašnjavaju sve neuspehe stalnom brojnom nadmoćnošću neprijatelja. Da je povlačenje Francuza stvarno bilo zaustavljeno, vidi se iz činjenice što i oni sami govore o zaštitničkim borbama koje su se 17 avgusta odigrale blizu Gravelota, nešto više od 5 milja iza položaja koji su 16 avgusta držali u svojim rukama. U isto vreme, činjenica da su Nemci u utorak mogli da uvedu u borbu samo četiri korpusa dokazuje da ni oni nisu postigli potpun uspeh. Kapetan Žanro, koji je 17 avgusta stigao iz Brijea (Briey) u Konflan, zatekao je tamo dva konjička puka francuske garde, koji su bili potpuno rastrojeni i koji su se dali u bekstvo čim su čuli uzvik »Idu Prusi«. To dokazuje da su Nemci, iako 16 avgusta uveče put preko Etena još stvarno nije bio u njihovim rukama, ipak bili tako blizu da je svako povlačenje ovim putem bilo nemoguće bez nove bitke.[4]) Međutim, Bazen je izgleda napustio svaku misao o povlačenju, jer se ukopao na veoma jakom položaju blizu Gravelota, gde je očekivao napad Nemaca, koji je izvršen 18 avgusta.

Visoravan preko koje vodi put iz Mars la Tura kroz Gravelot do Meca ispresecana je nizom dubokih jaruga koje obrazuju potoci koji sa severa na jug teku prema Mozelu. Jedna od ovih jaruga nalazi se ispred samog Gravelota (zapadno), a dve druge idu paralelno sa njom. Svaka od ovih jaruga obrazuje jak odbranbeni položaj koji je bio još i pojačan zemljanim utvrđenjima, barikadama i puškarnicama po dvorištima i selima, raspoređenim u mestima koja su taktički važna. Očigledno je da je Bazenu bila preostala jedina nada da dočeka neprijatelja na tom jako utvrđenom položaju, da ga pusti da razbije glavu o njega, a zatim da ga snažnom *protiv-ofanzivom (retour offensif)* konačno odbaci nazad i na taj način očisti put za Verden. Ali napad je bio izvršen takvim snagama i sa takvom silinom da je neprijatelj zauzimao položaj za položajem i da je Rajnska armija bila odbačena natrag do samih topova Meca. Protiv četrnaest ili petnaest francuskih divizija borilo se dvanaest nemačkih divizija sa još četiri divizije u rezervi. Jačina angažovanih trupa na obe strane bila je skoro jednaka, sa izvesnom brojnom nadmoćnošću u korist Nemaca, jer su četiri od šest njihovih korpusa bili skoro netaknuti; međutim, ta neznatna brojna nadmoćnost nikako nije mogla da bude u srazmeri sa jačinom francuskog položaja.[5])

[3]) U boju kod *Mars la Tura,* 16 avgusta, učestvovalo je 63.000 Nemaca i 113.500 Francuza. Nemci su izgubili 15.800, a Francuzi 16.300 ljudi i 1 oruđe. — Prim. red.

[4]) Nemci su bili udaljeni oko 3 km. — Prim. red.

[5]) U boju na liniji *Gravelot — Sen Priva,* 18 avgusta, učestvovalo je 187.600 Nemaca i 112.900 Francuza. Prvi su izgubili 20.130 ljudi i 2 oruđa, a drugi 12.270 ljudi. — Prim. red.

Francusko javno mnenje se još uvek usteže da shvati svu ozbiljnost situacije u kojoj se našao Bazen sa svojom armijom, situacije slične onoj u koju je general Bonaparta doveo Vurmzera kod Mantove 1796 i Maka kod Ulma 1805 godine.[6]) Ta sjajna Rajnska armija, nada i snaga Frncuske, posle dvonedeljnih operacija bila je dovedena u takvo stanje da je imala da bira: ili da pokuša da se pod najtežim uslovima silom probije kroz neprijateljski front ili da kapitulira, u šta Francuzi nikako ne mogu da poveruju. Oni zato traže najrazličitija opravdanja. Po jednoj teoriji Bazen, takoreći, žrtvuje sebe da bi dobio vreme za Makmaona u Parizu. Dok Bazen od tri nemačke armije zadržava dve pred Mecom, Pariz može da organizuje svoju odbranu, a Makmaon će imati vremena da stvori novu armiju. Na taj način, Bazen ostaje u Mecu ne zato što nema drugog izlaza, već zato što to zahtevaju interesi Francuske. Ali, postavlja se pitanje: ima li od čega da se formira nova Makmaonova armija? Njegov sopstveni korpus sada broji najviše 15.000 ljudi; ostaci dezorganizovanih i usled dugog zaobilaznog povlačenja razbacanih De Fajiovih trupa — kažu da je on stigao u Vitri le Fransoa (Vitry-le-Francois) samo sa 7.000 ili 8.000 ljudi; — možda jedna Kanroberova divizija; dve divizije korpusa Feliksa Duea, o kojima, izgleda, niko ne zna gde se nalaze, što sve čini otprilike 40.000 ljudi, računajući tu i mornaričko-desantnu pešadiju, namenjenu za Baltičku ekspediciju. U taj broj su uračunati i svi bataljoni i eskadroni

---

[6]) *Rat 1805 godine* obuhvata borbena dejstva između Napoleonove Francuske i tzv. Treće koalicije koja se sastojala od Engleske — glavnog trgovačkog i kolonijalnog suparnika Francuske — i niza evropskih država (Rusije, Austrije, Švedske, Napulja), čiji su se interesi sukobljavali s težnjama francuske buržoazije da na čitavom evropskom kontinentu ovlada tržištem i postigne industrisku prevlast. Bez obzira na poraz francuske flote kod Trafalgara, 21 oktobra 1805, Napoleon je u oktobru iste godine prinudio znatan deo austriskih snaga, pod komandom generala Maka, na kapitulaciju kod Ulma i time doveo u težak položaj savezničku rusku vojsku pod komandom Kutuzova, koji je težio da izvuče svoje trupe ispod udara, da izbegne generalnu bitku do spajanja sa ostalim austriskim snagama, a zatim, iznuravajući protivnika aktivnim zaštitničkim borbama, da pređe u protivofanzivu. Ali, Kutuzov je, na nastojanje austriskog i ruskog cara, morao 2 decembra 1805 godine, privremeno da stupi u bitku kod Austerlica, koju je Napoleon dobio (vidi opis bitke u I knjizi ovih dela na str. 483 — *Austerlic*). Posle svog poraza Austrija je morala zaključiti Presburški mir 26 decembra 1805, dok su Rusija i Engleska produžile borbu.

1806 godine obrazovana je Četvrta antifrancuska koalicija (Rusija, Engleska, Pruska i Švedska) protiv koje su Francuzi produžili operacije do leta 1807 *(rat 1806—1807 g.)*, u kojima je pruska vojska potpuno uništena. Iako su Francuzi naišli na jak otpor ruske vojske, ipak je ruski car Aleksandar I — zbog neuspešne bitke kod Fridlanda 14 juna 1807 (opis ove bitke vidi u I knjizi na str. 495 — *Fridland*) i odustajanja Engleske od svojih savezničkih obaveza, zaključio s Napoleonom Tilzitski mir (ista knjiga, str. 543 — *Tilzit*).

Uspesi Napoleonove vojske u operacijama 1805 i 1806—1807 godine objašnjavaju se u prvom redu uspostavljanjem novih, buržoaskih proizvodnih odnosa u Francuskoj, dok je u to vreme u većini država koje su bile njeni neprijatelji još vladao zaostali feudalno-spahiski sistem, koji se negativno odražavao na vojnu organizaciju i vojsku tih država. — Prim. red.

koji su Francuskoj preostali od njene predašnje vojske izvan Meca. Ovim jedinicama mogu se pridružiti i četvrti bataljoni. Kako izgleda, oni sada pristižu u Pariz u dosta velikom broju, ali su u znatnoj meri popunjeni regrutima. Ukupan broj ovih trupa može dostići približno 130.000 do 150.000 ljudi, ali se ova nova armija po kvalitetu ne može uporediti sa starom Rajnskom armijom. Stari pukovi u njoj su jako demoralisani. Novi bataljoni, formirani na brzinu, imaju u svom sastavu mnogo regruta i ne mogu da budu popunjeni takvim oficirskim kadrom kakav je bio u staroj armiji. Srazmera konjice i artiljerije zaista mora biti veoma mala; gro konjice nalazi se u Mecu, a zalihe koje su potrebne za opremanje novih baterija, zaprega, itd. u nekim slučajevima postoje samo na hartiji. Žanro navodi jedan primer u nedeljnom broju *Temps*-a. Što se tiče mobilne garde, ona se, kako izgleda, posle ponovnog prebacivanja iz Šalona u Sen Mor, blizu Pariza, potpuno raspala zbog nedostatka hrane. A da bi se dobilo vreme za stvaranje snaga kao što su ove, Francuska mora žrtvovati celu svoju najbolju armiju. Ona je i žrtvovana ako je istina da je zatvorena u Mecu. Ako je Bazen namerno doveo svoju armiju u njen sadašnji položaj, onda je on učinio grešku prema kojoj su beznačajne sve prethodne greške u ovom ratu. Demanti vesti koje su se pronosile u pogledu Bazenovog povlačenja iz Meca i spajanja sa Makmaonom kod Monmedija, a koje su puštene u jučerašnjem *Standardu*[7]), dovoljno je dopunio pisac u vojnoj rubrici ovog istog jutrošnjeg lista. Čak i ako su neki delovi Bazenovih snaga uspeli da umaknu na sever posle ili za vreme skorašnjih borbi oko Mars la Tura, ipak je glavnina njegove armije još uvek zatvorena u Mecu.

[7]) Engleski list. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XII *)

Dva poslednja ratna događaja bila su sledeća: prestolonaslednik napreduje ka Šalonu, a Makmaon je odveo celu svoju armiju iz Remsa, ali se tačno ne zna kuda. Prema francuskim izveštijima, Makmaon smatra da se rat odvija suviše sporo; da bi ubrzao njegov ishod, on je, kako se govori, krenuo iz Remsa u pomoć Bazenu. To bi stvarno ubrzalo tok događaja skoro do konačne krize.

U našem članku od srede[1]) ocenili smo da brojno stanje Makmaonovih trupa iznosi od 130.000 do 150.000 ljudi, pod pretpostavkom da su mu se pridružile sve trupe iz Pariza. Bili smo u pravu u pogledu pretpostavki da je u Šalonu imao ostatke svojih sopstvenih i De Fajiovih trupa; da su u Šalonu bile i dve divizije Dueovog korpusa — gde su, kao što sada znamo, stigle zaobilaznim železničkim putem preko Pariza — i da su se tamo takođe nalazile morna-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1727, petak, 26 avgusta 1870 godine.

[1]) To je »Beleške o ratu XI«. — Prim. red.

ričko-desantna pešadija i druge jedinice Baltičkog korpusa. Ali, tek sada saznajemo da se u forovima oko Pariza još uvek nalaze liniske trupe, da se jedan deo Makmaonovih i Frosarovih trupa, pretežno konjica, vratio u Pariz radi reorganizacije, i da je Makmaon u logoru imao samo oko 80.000 ljudi regularne vojske. Zbog toga svoj proračun možemo smanjiti za čitavih 25.000 ljudi i maksimalnu brojnu jačinu Makmaonovih trupa svesti na 110.000—120.000 ljudi[2]), od kojih se jedna trećina sastoji od neizvežbanih regruta. I, kako se govori, on je sa tom armijom krenuo da pomogne Bazena u Mecu.

Sada je prestolonaslednikova armija najbliži i najneposredniji protivnik. 24 avgusta njene pretstraže su zauzele bivši Šalonski logor, o čemu smo telegrafski izvešteni iz Bar le Dika. Iz toga možemo zaključiti da se štab tada nalazio u tom gradu. Makmaonov najbliži put do Meca vodi preko Verdena. Od Remsa do Verdena ima punih 70 milja skoro samim seoskim putem, a drumom preko Sen Meneula ima preko 80 milja. Štaviše, ovaj poslednji drum prolazi kroz Šalonski logor, tj. preko nemačkog rasporeda. Od Bar le Dika do Verdena otstojanje je manje od 40 milja.

Na taj način, ne samo što prestolonaslednikova armija može udariti u bok Makmaona za vreme marša, ako bude koristio jedan od pomenutih puteva do Verdena, već može preći Mezu i pridružiti se ostalim dvema nemačkim armijama između Verdena i Meca mnogo pre no što Makmaon može iz Verdena stići na desnu obalu Meze. A ništa se ne bi promenilo čak ni onda kada bi prestolonaslednik krenuo napred do Vitri le Fransoa ili kada bi mu bio potreban jedan dan više da koncentriše svoje trupe sa njihovog razvučenog marševskog fronta, jer postoji velika razlika u otstojanju u njegovu korist.

Pod takvim uslovima može biti sumnjivo da li će se Makmaon koristiti jednim od pomenutih puteva; neće li se odmah udaljiti iz neposredne prestolonaslednikove zone dejstva i izabrati put iz Remsa preko Vuzjea (Vouziers), Granprea (Grand Pré) i Varena (Varennes) za Verden ili preko Vuzjea do Steneja (Stenay), gde bi prešao Mezu, a zatim se uputio na jugoistok ka Mecu. Ali to bi mu obezbedilo samo kratkovremeno preimućstvo i udvostručilo izglede na konačan poraz. Oba ova puta su zaobilaznija, te bi prestolonaslednik dobio još više vremena za sjedinjenje svojih snaga sa snagama pred Mecom i na taj način i Makmaonu i Bazenu suprotstavio ogromnu brojnu nadmoćnost.

Dakle, ma koji put izabrao za približavanje Mecu, Makmaon ne može izbeći prestolonaslednika, koji, pored toga, može da bira da li da ga napadne samo svojim snagama ili zajedno sa drugim nemačkim armijama. Iz toga je jasno da bi Makmaonov pokret u pomoć Bazenu bio velika greška sve dotle dok se potpuno ne oslobodi

[2]) Kad je Šalonska armija 23 avgusta krenula ka Sedanu, u njen sastav je ulazilo trinaest pešadiskih divizija sa oko 105.000 pešaka, 12.000 konjanika i 378 oruđa, tj. brojna jačina koju je Engels naveo i koja je veoma bliska stvarnom brojnom stanju. — Prim. red.

prestolonaslednika. Najkraći, najpreči i najsigurniji put za Mec vodi pravo kroz 3 nemačku armiju. Ako bi krenuo pravo na nju, napao je tamo gde bi se sreo sa njom, potukao je i gonio nekoliko dana u jugoistočnom pravcu, uklinjavajući svoju pobedonosnu armiju između nje i druge dve nemačke armije — isto onako kako mu je to prestolonaslednik jednom pokazao — on bi tek tada, a nikako ranije, imao izgleda da se dočepa Meca i oslobodi Bazena. Ali, možemo biti sigurni da bi on to odmah i učinio, samo kad bi se osećao dovoljno jak. Na taj način, povlačenje iz Remsa dobija drugi karakter. To nije toliko pokret za pomoć Bazenu protiv Štajnmeca i Fridriha Karla koliko Makmaonov pokušaj da se oslobodi prestolonaslednika. I sa te tačke gledišta ništa se gore nije moglo učiniti. To znači da se sve neposredne veze sa Parizom predaju u ruke neprijatelja, da se poslednje sposobne francuske snage odvlače od centra ka periferiji i namerno postavljaju mnogo dalje od centra no što je sam neprijatelj od njega udaljen. Takav pokret mogao bi se prihvatiti da je preduzet sa znatno nadmoćnijim snagama. Međutim, u ovom slučaju on je preduzet sa očajno malim snagama i sa izgledom na skoro siguran poraz. A šta će doneti ovaj poraz? Ma gde se on dogodio, ostaci potučene armije biće odbačeni još dalje od Pariza prema severnoj granici, gde mogu biti potisnuti na neutralnu teritoriju ili primorani na kapitulaciju. Ako je Makmaon stvarno otpočeo pomenuti pokret, onda je namerno stavio svoju armiju tačno u isti položaj u koji je Napoleon svojim bočnim maršem oko južnog dela Tirinške Šume 1806 godine stavio prusku vojsku kod Jene. Brojno i moralno slabija armija svesno se dovodi u takav položaj da joj posle poraza ostaje za povlačenje samo uzan prostor koji vodi na neutralnu teritoriju ili prema moru. Napoleon je naterao Pruse na kapitulaciju time što je pre njih stigao do Štetina. Možda će Makmaonove trupe morati da se predadu na onom uzanom pojasu francuske teritorije koji se uvlači u Belgiju između Mezijera i Šarlemon Živea (Charlemont-Givet), U najboljem slučaju, one mogu umaći u severne tvrđave — Valansjen (Valenciennes), Lil, itd. — gde će svakako biti bezopasne. A tada će Francuska biti predata na milost i nemilost zavojevaču.[3])

Ceo plan izgleda tako bezuman da se jedino može objasniti time što proističe iz političkih nužnosti. To više liči na *coup de désespoir* (očajnički korak), nego na bilo šta drugo. Dobija se utisak kao da se vrše pokušaji da se nešto učini, da se nešto reskira pre nego što bi se Parizu dala mogućnost da potpuno shvati pravu situaciju. To nije plan stratega, već »Alžirca« koji je navikao da se bori protiv neregularnih trupa; to nije plan vojnika, već političkog

[3]) Na osnovu duboke analize Engels je u ovom i u mnogim drugim člancima potpuno pravilno cenio vojnu situaciju francuske vojske tih dana i unapred predviđao tok događaja. On je ne samo ovde pretskazao mogućnost koja se ostvarila 7—8 dana posle kapitulacije Makmaonove armije, nego i dovoljno tačno predvideo gde će se ona dogoditi. Događaji kod Sedana su se odigrali na svega 20 km od mesta koje je on predviđao. — Prim. red.

i vojnog avanturiste, kao što su bili oni koji su u toku poslednjih devetnaest godina upravljali Francuskom. Tome potpuno odgovaraju sledeće reči koje je Makmaon, tobože, izgovorio da bi opravdao takvo rešenje: »Šta bi oni rekli« da nije pošao u pomoć Bazenu?*) Da, ali »šta bi oni rekli« ako bi sebe doveo u gori položaj nego što je to učinio sam Bazen? Eto potpune slike Drugog Carstva. Sačuvati spoljni izgled, sakriti poraz, eto šta je potrebnije od svega. Napoleon je sve stavio na jednu kartu i izgubio je; a sada se Makmaon, kada su njegovi izgledi na uspeh jedan prema deset, ponovo sprema da igra *»va banque«*. Ukoliko se Francuska pre oslobodi takvih ljudi, utoliko bolje za nju. To je njena jedina nada.

*) Ima objašnjenja da je Makmaon shvatio situaciju; on je hteo da otstupi ka Parizu i da bije bitku oslanjajući se na ovaj ogromni utvrđeni logor. Međutim, francuska vlada, plašeći se izbijanja revolucije u prestonici, primoravala je maršala da ide ka Mecu u pomoć Bazenu; to je u oštroj formi zahtevala i francuska štampa. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XIII *)

Juče je telegrafski saopštena jedna novost koja je izazvala veliku senzaciju među našim savremenicima. Prema toj novosti, koja je došla iz Berlina, kraljevska vrhovna komanda premeštena je u Bar le Dik, korpusi 1 i 2 armije ostali su na položajima prema Bazenovoj armiji, a ostale nemačke snage »odlučno su krenule na Pariz«.

Sve dosada su pokreti nemačkih armija držani u tajnosti za vreme njihovog izvršenja. Tek kada bi pokret bio završen i izvršen udar, saznavali smo u kom su pravcu otišle trupe. Izgleda čudnovato da je taj sistem odjednom napušten, da ćutljivi Moltke, bez ikakvog vidljivog razloga za to, odjednom objavljuje celom svetu da ide na Pariz, usto još i »odlučno«.

U isto vreme čujemo da se prestolonaslednikovi prednji delovi sve više približavaju Parizu i da se njegova konjica sve više i više širi ka jugu. Priča se da su strašni ulani viđeni čak u Šato Tijeriju (Chateau Thierry), skoro na pola puta između Šalona i Pariza.

Ne postoji li ovde neki specijalan razlog, nije li na prvi pogled sasvim očigledno zašto se ovo saopštenje o namerama pruskog kralja moralo dati baš sada, i zašto, u isto vreme, nemačka konjica treba da udvaja svoju aktivnost?

Uporedimo datume. U ponedeljak, 22-og uveče, Makmaon je otpočeo svoj pokret preko Remsa, putem za Retel, a njegove kolone su neprekidno prolazile kroz grad više od 14 časova. Podaci o tom pokretu mogli su dospeti do nemačke vrhovne komande u sredu uveče, ako ne i pre. Taj pokret je mogao da znači samo jedno: na-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1728, subota, 27 avgusta 1870 godine.

meru da se oslobodi Bazen iz klopke u koju je upao. Ukoliko bi Makmaon dalje napredovao u izabranom pravcu, utoliko bi izlagao većoj opasnosti svoj komunikaciski pravac ka Parizu i svoju otstupnicu, i utoliko bi se više nalazio između nemačke vojske i belgiske granice. Neka samo pređe preko Meze, koju on, kako govore, namerava da forsira kod La Nevila (La Neuville), prema Steneju, pa mu i otstupnica može biti vrlo lako presečena. Ali, šta bi najviše ohrabrilo Makmaona u njegovoj nameri da izvrši ovaj opasan manevar, ako ne vest da su Nemci, dok on žuri u pomoć Bazenu, ostavili srazmerno mali deo svojih snaga pred Mecom i da glavnim snagama »odlučno« maršuju na Pariz? Tako je u sredu uveče ova ista novost telegramima poslata iz Pontamusona u Berlin, iz Berlina u London, iz Londona u Pariz i Rems, odakle je Makmaon, svakako, odmah dobio izveštaj; i dok on maršuje u pravcu Steneja, Longijona i Brija, prestolonaslednikova armija, ostavivši jedan ili dva korpusa u Šampanji, gde im sada niko ne pruža nikakav otpor, mogla bi da uputi ostale korpuse prema Sen Mijelu (St. Mihiel), da tamo pređe Mezu i pokuša da kod Frena (Fresne) zauzme položaj koji ugrožava veze Makmaonove armije sa Mezom, ali ipak na takvom otstojanju na kome je moguća podrška nemačkih trupa pred Mecom. Ako bi to uspelo, i ako bi Makmaon pod takvim okolnostima pretrpeo poraz, njegova armija bi morala da pređe na neutralnu teritoriju ili da se preda Nemcima.

Nema nikakve sumnje da su nemačkoj vrhovnoj komandi savršeno poznati svi Makmaonovi pokreti. Od trenutka kada je posle bitke kod Rezonvila (ili Gravelota, kako se zvanično nazivala) bilo utvrđeno da je Bazen zatvoren u Mecu, od tog trenutka je Makmaonova armija postala sledeći objekt ne samo za prestolonaslednikovu armiju, već isto tako i za sve druge trupe koje bi se mogle odvojiti sa položaja ispred Meca. Istina, saveznici su 1814 godine, posle sjedinjenja Blihera sa Švarcenbergom između Arsi sir Oba (Arcis-sur-Aube) i Šalona, marševali na Pariz, pri čemu su potpuno zanemarili Napoleonov marš prema Rajni, koji je bio presudan za ishod operacije. Ali, pošto je u to vreme bio potučen kod Arsija, Napoleon se nije mogao suprotstaviti savezničkoj vojsci; tada savezničke trupe nisu bile opkolile francusku vojsku u pograničnoj tvrđavi koju bi on mogao da oslobodi, a, pored svega toga, Pariz nije bio utvrđen. Sada, naprotiv, ma kakva bila vojnička vrednost — brojna ili moralna — koju pretstavlja Makmaonova armija, nesumnjivo je da je ona sasvim dovoljna da skine opsadu Meca, ako tu opsadu ne vrši više trupa no što je neophodno da se Bazen drži u šahu. A, sa druge strane, ma kakvo se mišljenje imalo o utvrđenjima Pariza, niko neće biti dovoljno smeo da očekuje da će ona pasti kao zidovi Jerihona, čim odjeknu prvi zvuci napadačevih truba. U najmanju ruku biće potrebna ili duga opsada, da bi se branioci umorili glađu, ili da se otpočne ako ne sa čim više, a ono sa pravilnom opsadom. Na taj način, dok bi Nemci »odlučno« prilazili Parizu i bili potpuno zaustavljeni njegovim forovima, Makmaon bi potukao nemačke

trupe pred Mecom, sjedinio se sa Bazenom, a tada bi na nemačkim komunikacijama i putevima za snabdevanje Francuska imala vojsku koja bi bila dovoljno jaka da natera Nemce na povlačenje još »odlučnije« nego što su napredovali.

Dakle, ako je Makmaonova armija isuviše jaka da bi je Nemci pod ovim okolnostima smeli zanemariti, onda moramo doći do zaključka da je podatak o odlučnom maršu kralja Viljema na Pariz, kome većina naših listova pridaje najveći značaj, ili lažna vest, koja je namerno puštena da bi dovela neprijatelja u zabludu, ili se, ako je to ustvari nesmotreno objavljivanje tačnih podataka, radi o odluci koja je doneta pre no što se saznalo za poslednji Makmaonov pokret, u kom slučaju će biti ubrzo promenjena. U oba slučaja, jedan ili dva korpusa mogu produžiti nastupanje na Pariz, ali će se masa svih raspoloživih trupa kretati ka severoistoku da bi potpuno iskoristila sva ona preimućstva koja joj je Makmaon sam pružio.

Sasvim je verovatno da će se opsada Strazbura uskoro završiti kapitulacijom tvrđave. Izgleda da su se Nemci sasvim ozbiljno prihvatili toga posla. Sve do juče izjutra vršeno je bombardovanje iz Kela[1]), koje je neprekidno trajalo tri dana i noći. U isto vreme Prusi su isturili svoje pretstraže na 500 do 800 jardi od tvrđave. Arsenal je zapaljen, a nekoliko teških oruđa, koja su tek postavljena na položaje, odmah će početi da gađa tvrđavu.[2])

[1]) Kel kod Strazbura. — Prim. red.

[2]) Ovaj poslednji stav protivreči Engelsovom tumačenju, jer on nije verovao da će Strazbur uskoro pasti usled bombardovanja iz Kela. Prema tome, ovaj stav je, verovatno, dodala redakcija *Pall Mall Gazette*. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

Ramsgejt, 30 avgusta 1870

... *Spektator* — 8 days since (pre 8 dana) — izjavio je da su Tvoji članci jedini od vrednosti u engleskoj štampi, ali je ipak zažalio što je author so chary of his words and his facts (pisac toliko škrt u svojim rečima i podacima).

Apropos! Borkhajm je juče ovde posetio fon Margata. Evo šta ga je, izgleda, pogodilo: on je ustvari hteo da napiše *Tvoj* članak, javio se pre nas *Pall Mall*-u, ali je odbijen.

...

*) Marx-Engels, *Briefwechsel* IV, Dietz Verlag, Berlin, 1950, str. 449.

BELEŠKE O RATU — XIV *)

Nemci su se opet pokazali bržim od Makmaona. 4 armija[1]), sastavljena najmanje od dva korpusa (pruska garda i 12 ili Kraljev-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1731, sreda, 31 avgusta 1870 godine.

[1]) 4 (nemačka Maska) armija je obrazovana od delova 2-ge armije i obveznika iz rezerve. — Prim. red.

sko-saksonski korpus), ako ne i više, pod komandom prestolonaslednika Alberta Saksonskog, odjednom je prodrla ka Mezi, obezbedila prelaz negde između Steneja i Verdena i prebacila svoju konjicu preko reke. Prolazi kroz Argon su u njihovim rukama. Prošloga četvrtka zarobili su 800 vojnika mobilne garde u Sen Meneulu, a u subotu potukli francusku konjičku brigadu kod Bizansija (Buzacy). Oni su prošlog četvrtka na svome pravcu kretanja poslali jake izviđačke delove prema Verdenu, ali ga nisu hteli napasti glavnim snagama, pošto su utvrdili da je tvrđava spremna da ih dočeka.

U međuvremenu, Makmaon je 22 i 23 avgusta napustio Rems sa armijom koja je, prema francuskim saopštenjima, dobro opremljena i dovoljno snabdevena artiljerijom, municijom i hranom i koja broji 150.000 ljudi, ali sve do 25 uveče nije odmakao dalje od Retela, koji je svega oko 23 milje udaljen od Remsa. Ne znamo tačno koliko se tamo zadržao i kad ga je napustio. Ali konjički sukob kod Bizansija, na putu za Stene, na oko 20 milja od Retela, pokazuje da njegova pešadija čak ni u subotu još nije tamo bila stigla. Ova sporost kretanja potpuno je suprotna aktivnosti Nemaca. Nema nikakve sumnje da se ona u znatnoj meri može objasniti sastavom njegove armije koja je više ili manje sastavljena od demoralisanih trupa ili novih formacija, u kojima preovlađuju regruti; štaviše, neke od njih su čiste dobrovoljačke jedinice, u kojima ima mnogo rezervnih oficira. Očevidno je da ta armija ne može imati ni disciplinu ni čvrstinu stare »Rajnske armije« i da je skoro nemoguće brzo i u redu pokrenuti 120.000—150.000 takve vrste boraca. Pored toga tu je i komora. Glavna masa teških vozila Rajnske armije sigurno je izmakla iz Meca 14 i 15 avgusta, ali se može lako pretpostaviti da nije bila u najboljem stanju; može se pretpostaviti da ni njena popuna municijom kao ni stanje njenih konja nisu onakvi kakvi bi se želeli. I, najzad, možemo smatrati kao sigurno da se francuska intendantska služba od početka rata nije poboljšala i da zbog toga ni snabdevanje brojne armije, u izvanredno siromašnoj provinciji, neće biti laka stvar. Ali, čak i ako uzmemo u obzir sve te prepreke, ipak moramo priznati da se u Makmaonovom oklevanju vidi jasan znak neodlučnosti. Njegov najbliži put za oslobođenje Bazena od opsade — kada je već jednom odustao od direktnog puta za Verden — vodio je preko Steneja, pa je i krenuo u tom pravcu. Ali, još pre no što je došao do Retela, morao je da zna da su Nemci zauzeli prelaze preko Meze i da na putu do Steneja nije bilo obezbeđeno desno krilo njegovih kolona. Izgleda da je brzina nemačkog nastupanja poremetila njegove planove. Imamo podatke da je u petak još uvek bio u Retelu, gde je dobio nova pojačanja iz Pariza, i da je sutradan nameravao da krene ka Mezijeru. To izgleda sasvim verovatno, pošto nemamo nikakvih verodostojnih izveštaja o bilo kakvim značajnim sukobima. To bi značilo da je skoro potpuno odustao od svog plana za oslobođenje Bazena, jer bi pokret uzanim pojasom francuske teritorije na desnoj obali Meze, između Mezijera i Steneja, bio skopčan sa velikim teškoćama i opasnostima, i mogao

bi da izazove nov zastoj i da pruži njegovim protivnicima dovoljno vremena da ga okruže sa svih strana. Sada više ne može biti nikakve sumnje da su sa tim zadatkom bile poslate na sever sasvim dovoljne snage iz prestolonaslednikove armije. Sve što smo čuli o mestu boravka 3-će armije pokazuje da se pokret u pravcu severa vrši po tri za taj zadatak najpogodnija glavna puta, i to: Eperne (Epernay) — Rems — Retel (Rethel); Šalon — Vuzje (Vouziers) i Bar le Dik — Varen — Granpre. Činjenica da je telegram o sukobu kod Sen Meneula bio poslat iz Bar le Dika, dopušta čak i tu pretpostavku da je jedan deo 3-će armije potukao mobilnu gardu i zauzeo grad.

A kakva može da bude Makmaonova namera ako on stvarno ide na Mezijer? Sumnjamo da je i njemu samom sasvim jasna ideja o onome šta misli da radi. Sad znamo da je na marš na sever, bar donekle, bio prinuđen zbog neposlušnosti svojih vojnika, koji su gunđali zbog »otstupanja« iz Šalonskog logora ka Remsu i dosta uporno zahtevali da ih vode u susret neprijatelju. Upravo tada je otpočeo pokret za oslobođenje Bazena. Krajem nedelje Makmaon se mogao dovoljno uveriti u to da njegova armija nema onu pokretljivost koja je potrebna za direktan marš na Stene i da bi bilo bolje da sada izabere sigurniji put preko Mezijera. To bi svakako odložilo, a možda i onemogućilo nameravano spasavanje Bazena; a da li je Makmaon bio ikada sasvim siguran u svoju sposobnost da to izvrši? U to sumnjamo. Sem toga, pokret ka Mezijeru, u svakom slučaju, mogao bi da uspori marš neprijatelja na Pariz, da pruži Parižanima više vremena da upotpune svoju odbranu i dobiju vreme za organizovanje rezervnih armija pozadi Loare i u Lionu; pa zar on nije mogao, u slučaju potrebe, da se povuče duž severne granice u trostruki pojas tvrđava i da pokuša ne bi li među njima pronašao neki »četvorougao«? Neke takve, više ili manje neodređene misli mogle su navesti Makmaona, koji zaista nikako ne liči na stratega, da učini drugi pogrešan korak, pošto je već jednom zapao u škripac zbog prvog pogrešnog koraka. Na taj način, vidimo kako ova poslednja armija kojom Francuska raspolaže na frontu i kojom će, verovatno, raspolagati u toku ovoga rata, svesno srlja u propast, od koje mogu da je spasu samo najveće greške neprijatelja; međutim, taj neprijatelj dosad još nije učinio nijednu grešku.

Kažemo da će to verovatno biti poslednja armija kojom će Francuska raspolagati na frontu u toku ovoga rata. Na Bazena ne treba računati ako ga Makmaon ne bude mogao osloboditi, a to je više nego sumnjivo. U najboljem slučaju, Makmaonova armija će ostati razbacana između tvrđava na severnoj granici, gde će biti bezopasna. Rezervne armije, o kojima se sada govori, biće sastavljene od neobučenih regruta pomešanih sa izvesnim brojem starih vojnika, kojima će neizbežno komandovati većinom rezervni oficiri. Njihovi vojnici biće naoružani raznovrsnim oružjem; oni će biti potpuno neizvežbani u rukovanju savremenom puškom ostragušom, što znači da će njihova municija biti utrošena pre nego što se za to ukaže stvarna potreba; jednom reči, oni će biti potpuno nepogodni za

izvođenje operacija, a pogodni samo za odbranu tvrđava. Dok su Nemci opet potpuno popunili svoje bataljone i eskadrone i dok u Francusku šalju jednu diviziju landvera za drugom, dotle francuski četvrti bataljoni još uvek nisu popunjeni. Samo 66 bataljona bilo je formirano u »marševske pukove« i upućeno ili za Pariz ili Makmaonu, a ostalih 34 bataljona, do pre neki dan, još nije bilo spremno za pokret. Svuda nedostaje vojna organizacija; plemenita i odvažna nacija vidi da su uzaludni svi njeni napori za samoodbranu zato što je dozvolila da njenom sudbinom dvadeset godina upravlja skupina avanturista, koji su pretvorili administraciju, vladu, vojsku, mornaricu — ustvari čitavu Francusku — u izvor za svoje lično bogaćenje.

MARKS — KOMITETU SOCIJAL-DEMOKRATSKE NEMAČKE RADNIČKE PARTIJE*)

London, 1 septembra 1870

Vojna kamarila, profesori, malograđani i kafanski političari tvrde da će to sredstvo (zauzimanje Alzasa i Lorena od strane Pruske) zauvek sačuvati Nemačku od rata s Francuskom. Naprotiv, to je — najsigurniji način pretvaranja toga rata u evropsku *instituciju*. To je — zaista najbolje sredstvo ovekovečenja vojnog despotizma u obnovljenoj Nemačkoj, kao neophodnog uslova za vladanje *zapadnom Poljskom* — Alzasom i Lorenom. To je — nepogrešivi način pretvaranja budućeg mira u prosto primirje dotle dok Francuska ne ojača toliko da potraži natrag od nje otrgnutu teritoriju. To je sigurno sredstvo uništenja Nemačke i Francuske uzajamnim samoistrebljenjem.

Nitkovi i glupaci, koji su pronašli takve garniture večnog mira, morali bi znati iz pruske istorije, iz primera teških uslova koje je Napoleon postavio pri zaključenju Tilzitskog mira[1]), da slične nasilničke mere za smirenje sposobnog naroda za život dovode do potpuno suprotnih rezultata. A šta bi pretstavljala Francuska, čak i posle gubitka Alzasa i Lorena, u poređenju sa Pruskom posle Tilzitskog mira!

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 године, стр. 710 и 711.

[1]) *Tilzitski mir* je zaključen između Francuske, Pruske i Rusije 7 jula 1807 godine. Njegovi uslovi su bili veoma teški i ponižavajući za Prusku. Pored gubitka znatnog dela teritorije, Pruska je stvarno ostala okupirana zemlja, pošto je odlazak francuskih trupa zavisio od otplate ratne štete od 100 miliona franaka. Prema uslovima mira, Rusija nije imala nikakvih teritorijalnih gubitaka, već je čak i dobila izvesnu teritoriju na zapadu. Ipak se i ona, kao i Pruska, morala pridružiti kontinentalnoj blokadi (tj. zabrani svake trgovine s Engleskom). Ruski car Aleksandar je zaključio vojni savez s Napoleonom, ali taj savez nije bio dugog veka. — Prim. red.

Ako je francuski šovinizam, dok se održavao *stari državni poredak,* nalazio izvesno materijalno opravdanje u tome što se prestonica Francuske — Pariz, a samim tim i Francuska, od 1815 godine posle ne mnogih izgubljenih bitaka, našla bezpomoćna, kakvu će onda bogatu hranu dobiti taj šovinizam čim granica na istoku bude prolazila pored Vogeza, a na severu — pored Meca?

Da Lorenci i Alzašani blagosiljaju *nemačku vladu* — to ne sme tvrditi čak ni ... Tevtonac. Sada se proklamuje princip pangermanizma i »sigurnih« granica; do krasnih li će rezultata time doći Nemačka i Evropa na istoku!

Onaj koga još nije sasvim zaglušila sadašnja galama ili koji *nije zainteresovan* za to da se zagluši nemački narod, mora shvatiti da će rat 1870 godine dovesti do rata između Rusije i Nemačke kao što je rat 1866 godine doveo do rata 1870 godine.

Ja kažem *neizbežno, obavezno* ako — što je malo verovatno — do toga vremena ne izbije *revolucija u Rusiji.*

Ako se ne dogodi taj malo verovatan slučaj, onda rat između Nemačke i Rusije već sada treba razmatrati kao svršenu činjenicu.

Da li će taj rat biti štetan ili koristan, u celini zavisi od sadašnjeg držanja Nemaca — pobednika.

Ako oni osvoje Alzas i Loren, Francuska će *zajedno* s Rusijom ratovati protiv Nemačke. Nema potrebe dokazivati pogibeljne posledice sličnog rata.

Ako oni zaključe častan mir s Francuskom, onda će taj rat osloboditi Evropu od moskovske diktature, rastopiti Prusku u Nemačkoj, stvoriti mogućnost mirnog razvitka na zapadu kontinenta i, najzad, pomoći da izbije socijalna revolucija u Rusiji, čiji elementi osećaju potrebu za svoj razvoj samo u takvom spoljnom potsticaju — takav će rat, dakle, biti koristan i ruskom narodu.

Ali ja se bojim da će nitkovi i glupaci bez smetnji produžiti svoju bezumnu igru ako čitava nemačka radnička klasa ne podigne svoj glas.

... Sadašnji rat otvara novu svetsko-istorisku epohu time što je Nemačka, čak i pod uslovom izuzimanja nemačke Austrije, dokazala svoju sposobnost da, *nezavisno od inostranstva,* ide svojim sopstvenim putem. To što Nemačka prvi put nalazi svoje *jedinstvo u pruskoj kasarni,* jeste kazna koju je potpuno zaslužila. Ali je rezultat, *iako na takav način,* ipak postignut. Besmislene sitnice, kao, naprimer, konflikt između severnonemačkih nacional-liberala i južnonemačke Narodne partije, ubuduće se neće bez potrebe pojavljivati kao prepreka na putu. Odnosi će se razvijati u većem obimu i postati jednostavniji. I ako tada nemačka radnička klasa ne odigra istorisku ulogu koja joj je pala u deo to će biti njena krivica. *Sadašnji rat je preneo težište radničkog pokreta na kontinentu iz Francuske u Nemačku.* Samim tim na nemačku radničku klasu pada velika odgovornost.

BELEŠKE O RATU — XV *)

Kad je sva štampa, 26 avgusta, skoro bez ijednog izuzetka, bila toliko zauzeta opširnim iznošenjem ogromnog značaja »odlučnog« prestolonaslednikovog marša na Pariz da nije imala vremena ni da pomene Makmaona, mi smo se usudili da istaknemo da je toga dana stvarno bio važan onaj pokret koji je general Makmaon, kao što je javljeno, bio preduzeo za oslobođenje Meca. Mi smo rekli da će se u slučaju poraza »Makmaonove trupe možda morati da predadu na onom uzanom pojasu francuske teritorije koji se uvlači u Belgiju između Mezijera i Šarlemon-Živea«.

Ono što smo tada pretpostavljali, sada se skoro ispunilo. Makmaon ima pod sobom: 1 (njegov vlastiti), 5 (ranije De Fajiov, sada Vimpfenov), 7 (Dueov) i 13 (Lebrenov)[1]) korpus, kao i trupe koje su se do 29 avgusta mogle odvojiti iz Pariza, uključujući čak i one buntovne trupe mobilne garde iz Sen Mora, a, sem toga, i konjicu iz Kanroberovog korpusa koja je bila ostavljena u Šalonu. Celokupna armija će, možda, brojati 150.000 ljudi, od kojih je jedva jedna polovina od stare armije, a ostali su četvrti bataljoni i mobilna garda sa približno istom jačinom. Govori se da je ta armija dobro snabdevena artiljerijom, ali se njen veći deo mora sastojati od novoformiranih baterija, a poznato je da je i njena konjica veoma slaba. Čak i kad bi ta armija bila brojno jača nego što mi cenimo, taj se višak može sastojati od novih regruta, tako da se time neće povećati njena jačina, koju možemo smatrati jedva ravnoj snazi od 100.000 dobrih vojnika.

Makmaon je 22 avgusta uveče krenuo iz Remsa ka Retelu i Mezi, ali je 13 korpus tek 28 i 29 bio upućen iz Pariza. A pošto je u to vreme neprijatelj već bio ugrozio direktnu železničku prugu preko Remsa ka Retelu, to su se ove trupe morale poslati okolo, tj. severnom francuskom železničkom prugom preko Sen Kantena, Avena i Iršona. One se nisu mogle prebaciti pre 30 ili 31 avgusta, a tada je već bila otpočela ozbiljna bitka, tako da trupe koje je Makmaon očekivao uopšte nisu bile u potrebnom momentu tamo gde je on želeo. Jer, dok je on gubio vreme između Retela, Mezijera i Steneja, Nemci su prilazili sa svih strana. 27 avgusta kod Bizansija je potučena brigada iz njegove istaknute konjice. 28 avgusta, velika raskrsnica u Argonu, Vuzje, bila je u rukama Nemaca, a dva njihova eskadrona napala su i zauzela Vrizi (Vrizy), jedno selo koje je držala pešadija, koja je bila primorana da se preda — uzgred rečeno — podvig koji se može uporediti sa jednim ranijim primerom iz 1831 godine, kada je poljska konjica otela Dembe Vilki (Dembe Wielkie) od ruske pešadije i konjice. O borbama 29 avgusta nisu

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1733, petak, 2 septembra 1870 godine.

[1]) 13 korpus nije pripadao Makmaonovoj armiji, već 12 korpus. — Prim. red.

stigli nikakvi izveštaji iz verodostojnih izvora. Međutim, Nemci su 30 (u utorak), pošto su koncentrisali dovoljno snaga, napali Makmaona i potukli ga. Nemački izveštaji govore o bici kod Bomona (Beaumont) i o sukobu oko Nuara (na putu od Steneja za Bizansi), a belgiski izveštaji spominju bojeve na desnoj obali Meze, između Muzona i Karinjana.[2]) Oba izveštaja mogu se lako dovesti u sklad, i ako se pretpostavi da su belgiski telegrami suštinski tačni, onda je 4 nemačka armija (4, 12 i Gardiski korpus) na levoj obali Mozela izgleda imala 4 i 12 korpus, gde im se pridružio 1 bavarski korpus, prvi deo 3-će armije koja je dolazila sa juga. Oni su se kod Bomona sukobili sa Makmaonovim glavnim snagama koje su, očigledno, išle u pravcu Mezijer — Stene; oni su ih napali, pri čemu je jedan deo trupa, verovatno Bavarci, napao i obuhvatio njihovo desno krilo, potiskujući ih sa njihovog neposrednog otstupnog pravca prema Mezi kod Muzona, gde su, zbog teškoća i zadržavanja za vreme prelaza preko mosta, pretrpeli velike gubitke u zarobljenicima, artiljeriji i ratnom materijalu. Dok se sve ovo događalo, prethodnica 12 nemačkog korpusa, koja je, izgleda, bila upućena u drugom pravcu, sukobila se sa 5 francuskim korpusom (Vimpfenovim), koji je, po svoj prilici, marševao putem Le Šen Popile (Le Chene-populeux), dolinom Bara (Bar) i preko Bizansija, u pravcu nemačkog boka. Do sukoba je došlo kod Nuara (Nouart), oko 7 milja južno od Bomona. Sukob je bio uspešan za Nemce, jer su, dok se vodila borba kod Bomona, uspeli da zadrže Vimpfenov bočni marš. Prema vestima iz Belgije, trećina Makmaonovih snaga morala je napredovati desnom obalom Meze, gde se, kako kažu, prethodne noći ulogorila kod Voa (Veaux), između Karinjana i Muzona. Međutim, Nemci su (verovatno garda) napali i potpuno potukli i ovaj korpus, koji je, kako se tvrdi, tom prilikom izgubio četiri višecevna mitraljeza.

Ensemble (zajedno) ta tri boja (ako se smatra da su belgiski izveštaji u osnovi tačni), značila bi onaj potpuni Makmaonov poraz koji smo više puta pretskazivali. Četiri nemačka korpusa, koji su stajali prema njemu, sada broje oko 100.000 ljudi, ali nije sigurno da li su svi bili angažovani. Makmaonove trupe, kao što smo već rekli, imale su približno isti broj dobrih vojnika. Da njihov otpor nije bio ni nalik na otpor stare Rajnske armije, vidi se kako iz napomene u zvaničnom nemačkom telegramu da su »naši gubici neznatni«, tako i iz broja zarobljenika. Pa ipak je prerano pokušavati

---

[2]) Ima se u vidu *boj kod Bomona* (grad blizu reke Meze, jugoistočno od Sedana), 30 avgusta 1870, između Makmaonovih trupa koje su se kretale u pomoć opsednutom Mecu i jedinica 3-će i 4-te pruske armije (od nekih jedinica 1-ve i 2-ge nemačke armije pretežno Saksonaca — posle opsade Meca obrazovana je 4-ta nemačka armija pod komandom saksonskog prestolonaslednika Alberta), koje su se kretale da preseku put Makmaonovoj armiji. I pored upornog otpora. Francuzi su razbijeni tako da su morali otstupiti ka Sedanu. Ovaj boj je neposredno prethodio kapitulaciji kod Sedana.

U boju kod Bomona učestvovalo je 57.700 Nemaca i 58.700 Francuza. Prvi su izgubili 3.360 a Francuzi 6.500 ljudi (od toga 2.000 zarobljenika) i 42 oruđa. — Prim. red.

da se kritikuju taktičke mere koje je Makmaon preduzimao pre i za vreme ove bitke, jer se o njima još skoro ništa ne zna. Međutim, njegova strategija zaslužuje najstrožu osudu. On je propustio svaku zgodnu priliku koja mu se pružala da bi se spasao. Njegov položaj između Retela i Mezijera omogućavao mu je da vodi bitku tako da mu bude slobodna otstupnica za Lan (Laon) i Soason (Soissons) i da na taj način opet može stići do Pariza ili zapadne Francuske. Umesto toga, on je vodio bitku tako kao da mu je put za Mezijer bio jedina otstupnica i kao da je Belgija pripadala njemu. Govori se da je on u Sedanu; pobedonosni Nemci će u međuvremenu posesti čitavu liniju na levoj obali Meze ne samo ispred ove tvrđave, nego i ispred Mezijera, odakle će se njihovo levo krilo ovih dana protegnuti do belgiske granice blizu Rokroaa (Rocroi), a tada će Makmaon biti zatvoren u onom uzanom pojasu teritorije na koju smo ukazivali pre šest dana.

Kad se on već jednom našao tamo, onda mu ne preostaje mnogo da bira. Iako se oko njega nalaze četiri tvrđave — Sedan, Mezijer, Rokroa i Šarlemon, ipak on ne može da iskoristi taj četvorougao kad se ispred njega, na teritoriji od dvanaest kvadratnih milja, nalaze nadmoćnije neprijateljske snage, a u pozadini neutralna zemlja. On će biti umoren glađu ili borbom i prinuđen da se preda ili Prusima ili Belgijancima. Ali njemu je otvoren još jedan put. Malo pre smo rekli da je dejstvovao onako kao da je Belgija pripadala njemu. Šta, onda, ako je on stvarno tako mislio? Šta, onda, ako se sva tajna, koja leži u osnovi te neobjašnjive strategije, sastojala u čvrstoj odluci da se iskoristi belgiska teritorija kao da ona pripada Francuskoj? Od Šarlemona postoji direktan put kroz Belgiju preko Filipvila do francuske teritorije blizu Mobeža. Taj put je dvaput kraći nego put od Mezijera do Mobeža francuskom teritorijom. Šta onda, ako Makmaon namerava da u krajnjem slučaju iskoristi ovaj put za povlačenje? On može računati da Belgijanci neće biti u stanju da se efikasno odupru tako jakoj armiji kao što je njegova; a ako bi Nemci, što je veoma verovatno, sledili Makmaona na belgiskoj teritoriji, u slučaju da ga Belgijanci ne budu mogli zaustaviti, onda će se pojaviti nove političke komplikacije koje mogu samo da poboljšaju, a nikako da pogoršaju današnji položaj Francuske. Pored toga, ako bi Makmaon uspeo da namami makar i jednu nemačku patrolu na belgisku teritoriju, time bi bila izvršena povreda neutralnosti, a iz toga bi proizašlo opravdanje za njegovu sledeću povredu belgiske neutralnosti.[3]) Takve ideje su mogle da padnu na pamet tom starom Alžircu: one su u skladu sa afričkim načinom vođenja rata, i, zaista, skoro jedino se njima može opravdati stra-

---

[3]) Engels je još u svojoj brošuri *Po i Rajna* (1859) predviđao mogućnost gaženja neutralnosti Belgije za vreme krupnih vojnih sukoba evropskih kapitalističkih država; on je pisao: ...»istoriska praksa mora tek da dokaže da ta neutralnost u nekom evropskom ratu pretstavlja nešto više od običnog parčeta hartije«... (vidi I knjigu ovih dela, str. 418). Za vreme Francusko-pruskog rata zaraćene strane nisu koristile belgisku teritoriju za borbena

tegija koju on sprovodi. Ali mu čak i ta mogućnost može biti oduzeta: ako prestolonaslednik bude dejstvovao svojom uobičajenom brzinom, on će pre Makmaona moći da stigne do Montermea (Monthermé) i ušća reke Semoe (Semoy) u Mezu, a tada bi Makmaon bio zatvoren između r. Semoe i Sedana, približno na isto tolikom prostoru koliki je potreban za smeštaj njegovih trupa u logoru, i to bez ikakve nade da bi nekim kratkim putem mogao preći preko neutralne teritorije.

dejstva, ali je dalji tok istorije potvrdio pravilnost Engelsovih predviđanja. Imperijalistička Nemačka je 1914 godine pogazila međunarodne ugovore i postupila sa belgiskom neutralnošću kao s »običnim parčetom papira«. Hitlerovska Nemačka je 1940 godine opet pogazila neutralnost Belgije i okupirala njenu teritoriju. — Prim. red.

FRANCUSKI PORAZI *)

Velika armija teško umire kada je dovedena u bezizlazan položaj. Bilo je, pre svega, potrebno da se odigraju tri bitke da bi se Bazenovim trupama pokazalo da su stvarno zatvorene u Mecu, a zatim i danonoćna 36-časovna očajnička borba prošle srede i četvrtka da bi se ubedile — ako su time uopšte ubeđene — da nemaju nikakvog izlaza iz klopke u koju su ih Prusi uhvatili.[1]) Ni borba koja je vođena u utorak nije bila dovoljna da prinudi Makmaona na predaju. Bili su potrebni još jedna borba u četvrtak — izgleda najveća i najkrvavija od svih iz serije dotle vođenih borbi — i ranjavanje samog Makmaona da bi on shvatio svoj stvarni položaj. Izgleda da je prvi izveštaj o borbi blizu Bomona i Karinjana bio u osnovi tačan, izuzev to što pravac povlačenja francuskih korpusa angažovanih kod Bomona, koji vodi levom obalom Meze ka Sedanu, još nije bio potpuno presečen. Verovatno je da je neki deo tih trupa umakao levom obalom prema Sedanu — u najmanju ruku se u četvrtak na istoj obali ponovo vodila borba. Zatim se pojavljuje izvesna sumnja u pogledu datuma sukoba kod Nuara, koji se, prema mišljenju štaba u Berlinu, odigrao u ponedeljak. To bi, svakako, bolje odgovaralo nemačkim telegramima, a ako je to tako, onda

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1734, subota, 3 septembra 1870 godine.

[1]) Govoreći o tri boja u rejonu Meca Engels ima u vidu boj kod Kolombej Nuija (poznat u istoriji pod imenom boj kod Bornija), 14 avgusta 1870, kod Mars la Tura 16 avgusta i kod Gravelota (takođe poznat pod imenom »boj kod Sen Priva«), 18 avgusta iste godine. Posledica ovih bojeva bila je otsecanje otstupnice Makmaonove armije na zapad i njeno opsađivanje u Mecu. Ove bojeve Engels je opisao u prethodnim člancima — beleškama o ratu. Pod »36-časovnom očajničkom borbom« podrazumeva se boj kod Noasevila u rejonu Meca, koji se odigrao 31 avgusta — 1 septembra 1870. To je bio pokušaj Bazenove armije da se iz Meca probije u pravcu Tionvila. Međutim, taj pokušaj nije uspeo. U boju kod Noasevila učestvovalo je 67.700 Nemaca i 58.700 Francuza. Prvi su izgubili oko 3.000 ljudi, a drugi 3.640 (od kojih 740 zarobljenika). — Prim. red.

zaobilazni pokret, koji je pripisivan francuskom 5 korpusu, ne bi imao nikakvog osnova.

Rezultat borbe, koja se odigrala u utorak, bio je katastrofalan za francuske angažovane korpuse. Rezultati od preko 20 izgubljenih topova, 11 mitraljeza i 7.000 zarobljenika skoro su jednaki rezultatima bitke kod Verta, s tim što su postignuti mnogo lakše i sa mnogo manje žrtava. Francuzi su bili odbačeni obema obalama Meze prema neposrednoj okolini Sedana. Izgleda da se posle bitke njihov položaj na levoj obali graničio sa zapada rekom Bar (Bar) i Ardenskim kanalom, koji teku istom dolinom i ulivaju se u Mezu kod Vilera (Villers), između Sedana i Mezijera, a sa istoka jarugom i potokom koji teče od Rokura (Raucourt) do Meze kod Remijia (Remilly). Pošto su tako osigurale oba svoja krila, glavne francuske snage su verovatno zauzele visoravan između njih, spremne da dočekaju napad sa bilo koje strane. Na desnoj obali Meze Francuzi su posle borbe, koja je vođena u utorak, morali preći preko reke Šijer (Chier), koja se uliva u Mezu kod Remijia, na četiri milje uzvodno od Sedana. Tu se nalaze tri jaruge koje idu paralelno sa severa na jug od belgiske granice: prva i druga u pravcu reke Šijer, a treća, najveća od njih, ispred samog Sedana, prema Mezi. Blizu gornjeg dela druge jaruge nalazi se selo Serne (Cernay); na trećoj, tamo gore gde je preseca put koji vodi preko Bujona (Bouillon) u Belgiju, nalazi se Živon (Givonne); a niže, tamo gde put za Stene i Monmedi prelazi preko jaruge, leži Bazej (Bezeilles). Za vreme borbe u četvrtak te tri jaruge su svakako morale obrazovati nekoliko uzastopnih odbranbenih položaja Francuza, koji su, prirodno, sa najvećom upornošću imali da brane poslednji i najjači od njih. Taj deo bojišta donekle liči na bojište kod Gravelota, ali, dok su se tamo jaruge mogle zaobići i stvarno bile zaobiđene preko visoravni sa koje se spuštaju, ovde blizina belgiske granice čini njihovo zaobilaženje veoma rizičnim i skoro je primoravala da se vrši frontalan napad.

Dok su se Francuzi utvrđivali na tom položaju i dovlačili one trupe koje u utorak nisu učestvovale u borbi (među njima je verovatno 12 korpus, uključujući i mobilnu gardu iz Pariza), Nemci su imali svega jedan dan za koncentraciju svoje armije; a kada su u četvrtak izvršili napad, oni su na tom mestu imali celu 4 armiju (garda, 4 i 12 korpus) i tri korpusa (5, 11 i jedan bavarski) 3-će armije — snage koje su moralno, ako ne i brojno, prevazilazile Makmaonove snage. Borba je otpočela u sedam i po izjutra, a u četiri i četvrt (16.15 časova), kada je pruski kralj poslao telegram, još je trajala, pri čemu su Nemci uspešno osvajali zemljište na svim stranama. Prema belgiskim saopštenjima, sela Bazej, Remiji, Viler i Serne bila su u plamenu, a kapela Živon u nemačkim rukama. To pokazuje da su oba sela na levoj obali Meze, na koja bi se u slučaju povlačenja oslanjala francuska krila, bila ili zauzeta ili onesposobljena za odbranu. Dok su prva i druga odbranbena linija na desnoj obali bile zauzete, dotle su Francuzi svakog trenutka bili spremni

da napuste treću odbranbenu liniju između Bazeja i Živona. Pod takvim okolnostima ne može biti sumnje da će Nemci, kad padne noć, postati pobedioci i da će Francuzi biti odbačeni nazad prema Sedanu. To je, zaista, potvrđeno telegramima iz Belgije, koji javljaju da je Makmaon bio potpuno opkoljen i da su hiljade francuskih vojnika prešle preko granice i tamo bile razoružane.

Pod takvim okolnostima Makmaon je imao samo dve mogućnosti — ili da kapitulira ili da izvrši prodor preko belgiske teritorije. Potučena armija, zatvorena u Sedanu i oko njega, tj. na prostoru koji, u najboljem slučaju, nije veći nego što je potrebno za njeno logorovanje — ne može se sama održati; a čak i kad bi bila u stanju da drži otvorenu svoju komunikaciju sa Mezijerom, koji se nalazi oko deset milja prema zapadu, ona bi ipak bila opkoljena na veoma malom prostoru, a i nesposobna da se održi. Prema tome, pošto nije u stanju da se probije kroz neprijateljski položaj, Makmaon mora ili da pređe na belgisku teritoriju ili da se preda. A dogodilo se tako da je Makmaon, iscrpen od rana, bio oslobođen mučne odluke. Objava predaje francuske vojske pala je u deo generalu De Vimpfenu.[2]) Ako se pretpostavi da je Makmaonova armija mogla da dobije podatke o odlučnom otporu na koji je Bazen nailazio prilikom svojih pokušaja da se izvuče iz Meca, onda su ti podaci mogli samo da ubrzaju kapitulaciju kod Sedana. Nemci su predviđali Bazenovu nameru i bili su spremni da mu se odupru na svim tačkama. Na oprezi je bio ne samo Štajnmec nego i princ Fridrih Karlo (što se vidi iz pominjanja 1 i 9 korpusa), a brižljivo izgrađena mreža rovova još više je pojačavala barijeru koja okružava Mec.

---

[2]) Kod *Sedana* je 1—2 septembra 1870 vođena jedna od najvećih bitaka Francusko-pruskog rata u kojoj su 3 i 4 nemačka armija potukle i zarobile francusku Šalonsku armiju.

Novoformirana francuska Šalonska armija (preko 120.000 ljudi sa oko 400 topova) pod komandom Makmaona krenula je 23 avgusta iz Remsa prema Mezi. Njen je zadatak bio da sa severa izmanevruje 3 i 4 nemačku armiju (oko 188.000 ljudi sa 813 topova) koje su nastupale prema Parizu, i da oslobodi Bazenovu armiju opkoljenu u Mecu.

Saznavši za pokret Makmaonove armije, Moltke je okrenuo 3 i 4 armiju prema severu u cilju da spreči spajanje pomenutih francuskih armija. Ne poznavajući jačinu i namere neprijatelja, Makmaon je 31 avgusta prikupio svoju armiju kod Sedana gde je imao nameru da predani, i na taj način omogućio Nemcima da je okruže. 1 septembra Nemci su napali francuze sa juga i istoka. Iako su bile zamorene, francuske trupe su pružile žestok otpor, preduzimajući protivnapade, ali nisu uspele da se probiju iz okruženja. Oko 17 časova, po naređenju Napoleona, koji se nalazio u Sedanu, Šalonska armija je prekinuha otpor, a 2 septembra potpisana je njena kapitulacija.

Propast Makmaonove armije ubrzala je slom Drugog Carstva; 4 septembra u Parizu je proglašena republika.

Prema nekim podacima u bici kod Sedana učestvovalo je 154.000 Nemaca i 90.000 Francuza. Nemci su imali 8.920 mrtvih i ranjenih, a Francuzi 17.000. Posle kapitulacije, 2 septembra, predalo se 82.000 Francuza (računajući i ranjenike). Nemci su dobili ratni plen: 419 poljskih i 139 tvrđavskih oruđa. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 4 septembra 1870

Šta mi je stalo za ženu, što da se brinem za dete,
Nek prosjače kad ogladne!
Mene mori veća briga:
Moj car, moj car je zarobljen![1])

Svetska istorija je ipak najveća pesnikinja, ona je umela da parodira samoga Hajnea. »Moj car, moj car je zarobljen!« I uz to još u zarobljeništvu »smrdljivih« Prusa, a bedni Viljem baš tu stoji i po stoti put uverava da on zaista nije kriv za sve te stvari i da je to čista božja volja! Viljem pri tome izgleda kao đak: Ko je stvorio svet? — Ja, gospodine učitelju, ja sam ga stvorio, ali ja to, zaista, više neću opet učiniti!

I, eto, dolazi kukavni Žil Favr i predlaže da Palikao, Troši i nekoliko čobana (Arkađana) treba da obrazuju vladu. Svet još nije video takvo gadno društvo. Ali, ipak, treba očekivati da će se, kad to postane poznato u Parizu, negde tako nešto i dogoditi. Ne mogu sebi pretstaviti da ta bujica novosti, koja će danas ili sutra zapljusnuti javnost, ne bi izazvala nikakvo dejstvo. Možda će dovesti do obrazovanja jedne gauche (leve) vlade, koja će posle izvesnog prividnog otpora zaključiti mir.

Rat se približava kraju. U Francuskoj nema više vojske. Čim Bazen kapitulira — što će se, nesumnjivo, dogoditi ove nedelje — polovina nemačke vojske uputiće se ka Parizu, a druga će preći Loaru i očistiti zemlju od svakog nagomilavanja naoružanih ljudi...

Alzaška podvala je — pored starotevtonske — uglavnom strategiske prirode: želja da se kao odbranbeni pojas zemljišta dobiju Vogezi i nemački Loren. (Jezična granica: ako od Donona ili Širmeka u Vogezima povučeš pravu liniju za jedan čas hoda istočno od Longvija, gde se sastaju belgisko-luksenburška i francuska granica, dobićeš skoro tačnu granicu; zatim od Donona duž Vogeza do švajcarske granice). Naime, Vogezi severno od Donona nisu tako visoki i van domašaja protivnika kao južnije. Da će Francuska biti »sputana« otkidanjem tog uskog pojasa u kome živi oko jedan i po milion stanovnika, mogu verovati samo magarci iz *Staatsanzeiger*-a

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* IV sveska, Berlin, 1950 godine, str. 451 i 452.

[1]) Iz stihova »Dva grenadira« od Hajnriha Hajnea. — Prim. red.

Was schert mich Weib, was schert mich Kind,
Ich trage höhres Verlangen;
Lass sie betteln gehn, wenn sie hungrig sind —
Mein Kaiser, mein Kaiser gefangen!

i Bras i K-o. Galama filistera o »garantijama« uopšte je besmislena, ali ona pali zato što odgovara dvorskim krugovima za njihovu rabotu...

BELEŠKE O RATU — XVI*)

Kapitulacija Sedana[1]) odlučuje sudbinu poslednje francuske operativne armije. Ona istovremeno odlučuje i sudbinu Meca i Bazenove armije; o oslobođenju ove armije od opsade sada ne može biti ni govora; ona će, takođe, morati da kapitulira, možda u toku ove, a, u svakom slučaju, najkasnije iduće sedmice.

Ostaje još ogroman utvrđen Pariski logor, poslednja nada Francuske. Utvrđenja Pariza čine najveći kompleks fortifikaciskih objekata koji su ikada izrađeni. Ipak, ona još nikada nisu izdržala probu, tako da su zbog toga mišljenja o njihovoj vrednosti ne samo podeljena, već i potpuno protivrečna. Razmatranjem stvarnih činjenica koje se odnose na to pitanje dobićemo sigurnu osnovu za svoje zaključke.

Montalamber, francuski konjički oficir, ali i izvanredan vojni inžinjer, a možda i genije kome nema ravna, prvi je predložio u drugoj polovini XVIII veka i izradio plan za opasivanje tvrđava

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1737, sreda 7 septembra 1870 godine.

[1]) *Poraz kod Sedana* i drugi teški porazi francuske vojske su neposredan rezultat krize i raspadanja bonapartističkog režima. Vest o sedanskoj katastrofi izaziva je 4 septembra 1870 ustanak u Parizu. Drugo Carstvo je palo. Ali, prvaci tzv. vlade »narodne odbrane«: monarhist Troši i buržoaski poslovni ljudi Žil Favr, Žil Feri i drugi ulili su francuskoj buržoaziji samrtni strah od narodnih masa i pripremili njenu spremnost na kapitulaciju pred spoljnim neprijateljem radi ugušenja revolucionarnog proleterskog pokreta. Vlada »narodne odbrane« pokazala se kao vlada nacionalne izdaje, jer je stupila u pregovore s neprijateljem iza leđa naroda. Međutim, slom Drugog Carstva i uspostavljanje republike uneli su korenite promene u karakter rata koji je otpočela bonapartistička klika sa ciljem da spreči ujedinjenje Nemačke. Rat je dobio karakter odbrane nacionalne nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Francuske na koje su posegli pruski junkeri i nemački kapitalisti. Ovi poslednji nisu bili ništa manje krivi za izbijanje rata i već u njegovoj prvoj etapi — kada je on u celini sa nemačke strane bio odbranbeni — ispoljili su težnju za aneksijom Alzasa i Lorena. Zavojevačke težnje pruske vladajuće klike i nemačkih šovinista, opijenih vojnim pobedama, još više su ojačale posle Sedana. Bizmark je odbacio francuske predloge za mir, postavljajući pljačkaške zahteve. Pruske trupe su se pokazale kao drski zavojevači koji su tlačili mirno stanovništvo i zverski se obračunavali sa slobodnim strelcima (frantirerima). Sa strane Pruske rat je počeo nositi otvoreno zavojevački, jasno agresivan karakter.

Međunarodno udruženje radnika (I Internacionala), na čelu sa Marksom i Engelsom, kao i njeni pretstavnici u Nemačkoj, vođe nemačke radničke klase, A. Bebel i V. Libkneht, odlučno su istupili protiv zavojevačke delatnosti pruske vladajuće klike i postavili zahtev da se odmah zaključi častan mir sa Francuskom Republikom. Marks i Engels su smatrali da francuski patrioti imaju zadatak da organizuju široki narodni otpor pruskim zavojevačima. — Prim. red.

zasebnim (odvojenim) forovima na otstojanjima sa kojih oni mogu da zaštite samu tvrđavu od bombardovanja. Pre njega su spoljna utvrđenja — citadele[2]), linete[3]), itd. — bila više ili manje povezana sa ogradom (tvrđavskim pojasom) ili bedemom dotične tvrđave, i skoro nikada nisu bila na većoj daljini od njih nego što je podnožje glasije. On je predložio velike i jake forove koji bi bili sposobni da samostalno izdrže opsadu i koji bi bili na 600—1.200 jardi, pa čak i više, od tvrđavskih bedema grada. Na tu novu teoriju se u Francuskoj godinama gledalo sa prezrenjem, dok je u Nemačkoj bila prihvaćena od revnosnih pristalica kada je, posle 1815 godine, trebalo utvrditi liniju Rajne. Keln, Koblenc, Majnc, a docnije Ulm, Raštat i Germershajm, bili su okruženi odvojenim forovima. Aster i drugi uneli su neznatne promene u Montalamberove predloge, tako da se pojavio nov fortifikaciski sistem, poznat pod imenom nemačke škole. I Francuzi su postepeno počeli da uočavaju korisnost odvojenih forova. A kada je Pariz bio utvrđivan, odmah je postalo jasno da je uzaludno okruživati grad ogromnim pojasom tvrđavskih bedema ako se ne bi zaštitio odvojenim forovima, jer bi u protivnom slučaju pala cela tvrđava ako bi se napravila breša na jednom mestu tvrđavskog bedema.

Savremen način vođenja rata pokazao je više no jednom vrednost takvih utvrđenih logora, okruženih pojasom odvojenih forova, sa glavnom tvrđavom kao njihovim jezgrom. Po svome položaju Mantova je bila utvrđen logor; manje ili više, takav je bio i Dancig 1807 godine, a to su bile jedine tvrđave koje su zadržale Napoleona I. Dancig je ponovo, 1813 godine, mogao da pruža dugotrajan otpor zahvaljujući svojim odvojenim forovima, koji su se pretežno sastojali od poljskih utvrđenja. Sve operacije Radeckog 1849 godine u Lombardiji vrtele su se oko utvrđenog logora Verone, jezgra čuvenog tvrđavskog četvorougla. Isto tako, tok celog Krimskog rata zavisio je od utvrđenog logora Sevastopolja, koji se držao tako dugo samo zato što saveznici nisu mogli da ga opkole sa svih strana i da spreče opsednute da dobijaju hranu i pojačanja.

Primer Sevastopolja može nam najbolje poslužiti pošto je prostranstvo utvrđenog mesta bilo veće nego u svim prethodnim slučajevima. Međutim, Pariz je mnogo veći čak i od Sevastopolja. Obim njegovih forova iznosi oko 24 milje. Da li se time proporcionalno povećava i jačina tvrđave?

Utvrđenja su sama po sebi modeli svoje vrste. Ona su neobično jednostavna; to je jednostavan pojas bastiona, čak bez ijednog ravelina ispred kurtina; forovi su većinom četvorougaoni ili petougaoni

---

[2]) *Citadela* je samostalno utvrđenje unutar tvrđave, koje obično dominira nad gradom i većinom leži na najuzvišenijem mestu. U doba moderne artiljerije ona je izgubila vrednost koju je ranije imala, jer je služila kao poslednje pribežište posle pada spoljnih delova tvrđave. — Prim. red.

[3]) Postojali su otvoreni, pokriveni i polupokriveni rovovi. Ovi poslednji su se zvali *linete*. One su se sastojale iz frontalne strane i ispadnih bočnih uglova. — Prim. red.

sa bastionima, bez ikakvih revelina ili drugih spoljnih utvrđenja; tu i tamo nalazi se po koji hornverk ili kronverk[4]) za zaštitu udaljenog nadvišavajućeg zemljišta. Ova utvrđenja su sagrađena više za aktivnu nego za pasivnu odbranu. Očekuje se da će posada Pariza izići na otvoreno polje da bi iskoristila forove kao oslonac za svoja krila i da će stalnim ispadima velikog obima onemogućiti pravilnu opsadu bilo koje grupe od dva ili tri fora. Na taj način, dok forovi štite posadu grada od suviše bliskog približavanja neprijatelja, posada mora da brani forove od opsadnih baterija; ona mora stalno da ometa rad opsađivača. Dodajmo tome da otstojanje forova od tvrđavskih bedema isključuje mogućnost uspešnog bombardovanja grada sve dok ne budu zauzeta bar dva do tri fora. Dodajmo još i to da položaj grada na spoju Sene i Marne, usled neobično krivudavog rečnog korita obe reke i jakog niza brežuljaka na najizloženijem severoistočnom frontu, nudi velika prirodna preimućstva, koja su bila na najbolji način iskorišćena pri planiranju odbranbenih utvrđenja.

Ako se ovi uslovi budu mogli ispuniti i ako se dvomilionsko stanovništvo bude moglo uredno ishranjivati, onda će Pariz, nesumnjivo, biti izuzetno jaka tvrđava. Obezbeđenje stanovništva namirnicama nije naročito težak posao ako se na vreme uzme u ruke i sistematski sprovodi. Veoma je sumnjivo da li je to bilo urađeno u ovom slučaju. Ono što je učinila poslednja vlada liči na uzaludan, pa čak i besmislen posao. Nagomilavanje žive stoke bez furaži za nju bilo je savršena besmislica. Možemo pretpostaviti da će Nemci zateći Pariz nedovoljno obezbeđen namirnicama za dužu opsadu, samo ako budu dejstvovali svojom uobičajenom odlučnošću.

A šta se tek može reći o onom glavnom uslovu — o aktivnoj odbrani, pri kojoj posada izlazi iz tvrđave da bi napala neprijatelja umesto da ga tuče iza tvrđavskih bedema? Da bi Pariz potpuno iskoristio jačinu svojih utvrđenja i da bi sprečio neprijatelja da iskoristi njegove slabe strane — nedostatak spoljnih zaštitnih utvrđenja kod glavnih rovova — on treba među svojim braniocima da ima regularnu vojsku. A to je i bila osnovna ideja onih koji su planirali ta utvrđenja. Oni su pretpostavljali da bi potučena francuska vojska, čim bi se jednom pokazala njena nesposobnost da se održi na bojnom polju, morala da otstupi ka Parizu i da učestvuje u odbrani prestonice, bilo neposredno — kao posada dovoljno jaka da stalnim napadima sprečava pravilnu opsadu, pa čak i potpunu opsadu tvrđave, bilo posredno — zauzimanjem položaja iza Loare, da bi tamo popunila svoje snage i da bi zatim, čim joj se pruži pogodna prilika, izvršila napad na slabe tačke opsađivača, kojih će svakako biti na njegovoj ogromnoj liniji opsade.

Međutim, čitavo rukovođenje francuskog komandovanja u ovom ratu doprinosilo je da se Pariz liši ovog jedinog bitnog uslova za svoju odbranu. Od cele francuske vojske tu su samo trupe koje su ostale u Parizu, i (12) korpus generala Vinoaa (prvobitno

[4]) Spoljni dodaci kod utvrđenja stalne fortifikacije. — Prim. red.

Trošijev); svega, možda, oko 50.000 ljudi, sastavljenih uglavnom, ako ne i potpuno, od četvrtih bataljona i mobilne garde. Njima se može dodati, možda, još 20.000 do 30.000 ljudi četvrtih bataljona i neodređen broj pripadnika mobilne garde iz provincija, neobučenih regruta, potpuno neupotrebljivih za operacije. Kod Sedana smo videli koliko je slaba upotrebljivost takvih trupa u borbi. One bi, besumnje, bile pouzdanije kad bi imale forove u koje bi se mogle povući, a nekoliko nedelja obuke, discipline i borbi sigurno bi poboljšalo njihove borbene sposobnosti. Ali aktivna odbrana tako velike tvrđave kao što je Pariz zahteva: manevrovanje većim snagama na otvorenom polju, pravilne bojeve na izvesnoj daljini ispred zaštitnih forova i pokušaje prodiranja kroz opsadnu liniju ili sprečavanje njenog zatvaranja. A za sve to — za napade na jačeg neprijatelja, za koje je potrebno iznenađenje i žestina i za koje trupe moraju biti savršeno izvežbane — sadašnja pariska posada teško može biti podesna.

Pretpostavljamo da će se 3 i 4 nemačka armija, u jačini od 180.000 ljudi, u toku iduće nedelje zajedno pojaviti kod Pariza, opkoliti ga letećim odredima konjice, porušiti železničke pruge, a samim tim onemogućiti njegovo obilno snabdevanje, i da će pripremiti pravilnu opsadu koja će biti dovršena dolaskom 1 i 2 armije posle pada Meca. Pri tome će Nemcima ostati dovoljan broj trupa za upućivanje ka Loari da bi očistile teritoriju i omele svaki pokušaj formiranja nove francuske armije. Ako se Pariz ne preda, otpočeće pravilna opsada koja će, ako ne bude aktivne odbrane, srazmerno brzo napredovati. Takav bi bio normalan tok događaja ako se imaju u vidu samo vojni obziri; međutim, situacija se sada razvila do takvog stepena da je politički događaji mogu potpuno izmeniti, ali njihovo prognoziranje ne spada u naš zadatak.[5])

[5]) Posle Sedana neki nemački politički krugovi smatrali su da su postignuti strategiski rezultati dovoljni da se na osnovu njih brže zaključi koristan mir za Nemačku pod umerenim uslovima. S obzirom na to, oni su mislili da treba ostaviti glavne nemačke snage u Šampanji, prelazeći u strategisku odbranu i ograničavajući se samo na zauzimanje Meca i Strazbura. Drugi su, na čelu sa Moltkeom, insistirali da se preduzme nezadrživo kretanje ka Parizu. Sa njima se saglasio i kralj Viljem. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XVII*)

Dok nemačke armije idu na Pariz i tamo otpočinju novu fazu rata, mi ćemo imati dovoljno vremena da bacimo pogled unazad na ono što se dešavalo u pozadini operativnih trupa ispred tvrđava.

Ne uzimajući u obzir Sedan, čiji je pad, prirodno, povezan sa kapitulacijom Makmaonove armije, Nemci su zauzeli četiri tvrđave: La Ptit Pjer (La Petite Pierre) i Vitri (Vitry) — bez ijednog metka, a Lihtenberg i Marsal — posle kratkog bombardovanja. Bič

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1739, petak, 9 septembar 1870 godine.

(Bitche) su jednostavno blokirali; Strazbur opsedaju; Pfalcburg (Phalsburg), Tul i Monmedi (Montmédy) su sve dosada bombardovali bez rezultata, a kroz nekoliko dana nameravaju da otpočnu pravilnu opsadu Tula (Toul) i Meca.

Izuzev Meca, zaštićenog odvojenim forovima, koji se nalaze daleko od grada, sve ostale tvrđave koje su pružale otpor bile su bombardovane. Takav postupak je oduvek sačinjavao deo operacija pravilne opsade. Ranije je glavni cilj bombardovanja bio da se opsednutima unište zalihe hrane i municije, ali otkako je postao običaj da se one čuvaju u specijalno sagrađenim, za granate neprobojnim skloništima, bombardovanje se sve više i više iskorišćavalo za zapaljivanje i rušenje što je moguće većeg broja zgrada u unutrašnjosti tvrđave. Uništavanje imovine i namirnica stanovnika dotičnog mesta postalo je sredstvo za pritisak na njih, a preko njih na posadu i komandanta. U slučajevima kada je posada bila slaba, nedisciplinovana i demoralisana i kada komandant nije bio dovoljno energičan, tada je i samo bombardovanje često dovodilo do predaje tvrđave. Tako se desilo, naročito 1815 godine posle Vaterloa, kada se ceo niz tvrđava — čije su posade bile sasastavljene uglavnom od nacionalne garde — predavao posle kratkog bombardovanja, ne sačekavši pravilnu opsadu. Aven, Giz (Guise), Mobež (Moubeuge), Landresi (Landrecies), Marienburg (Marienbourg), Filipvil (Philippeville), i druge, sve su one pale posle nekoliko časova, a u najboljem slučaju posle nekoliko dana bombardovanja. Nesumnjivo je da je sećanje na te uspehe, kao i saznanje da su posade većine graničnih tvrđava sastavljene pretežno od mobilne i lokalne nacionalne garde, navelo Nemce na ideju da još jednom isprobaju ovaj način. Pored toga, uvođenjem izolučene artiljerije u naoružanje, granate su postale skoro jedina vrsta zrna čak i kod poljske artiljerije, tako da je sada srazmerno lakše bombardovati tvrđavu i zapaliti njene zgrade običnim poljskim oruđima armiskog korpusa, ne čekajući — kao ranije — dolazak merzera i teških opsadnih haubica.

Iako je bombardovanje privatnih zgrada u tvrđavi priznato u savremenom načinu vođenja rata, ipak ne treba zaboraviti da je to veoma surova i svirepa mera koju, bez naročite potrebe, ne bi trebalo primenjivati sve dok postoji razumna nada da će se tvrđava prinuditi na predaju. Kada se bombarduju takve tvrđave kao što su Pfalcburg (Phalsburg), Lihtenberg (Lichtenberg), Tul, onda se to može opravdati time što one zatvaraju planinske prelaze i železničke pruge čije je neposredno zauzimanje od neobične važnosti za agresora, i što se sa razlogom može očekivati da će uspeh uslediti posle nekoliko dana bombardovanja. Ako su se dve od ovih tvrđava tako dugo držale, onda to utoliko više čini čast posadi i stanovnicima. A što se tiče bombardovanja Strazbura, koje je prethodilo pravilnoj opsadi, tu stvari stoje sasvim drukčije.

Strazbur, grad sa preko 80.000 stanovnika, opkoljen utvrđenjima zastarelog tipa iz XVI veka, ojačao je Voban, koji je sagradio citadelu izvan grada, bliže Rajni, i neprekidnim linijama spojio je

sa tvrđavskim bedemima, što se u to doba zvalo utvrđeni logor.[1]) Pošto je citadela, koja dominira gradom, sposobna za samostalnu odbranu i posle kapitulacije grada, najjednostavniji način zauzimanja i citadele i grada sastoji se u tome da se citadela odmah napadne, tako da se izbegnu dve uzastopne opsade. Ali kako su utvrđenja citadele mnogo jača i kako njihov položaj u močvarnoj niziji blizu Rajne otežava kopanje rovova, onda te okolnosti — kao što se to obično i dešava — mogu izazvati potrebu da se prethodno napadne grad, čijim bi padom dalja odbrana samo citadele u očima slabog komandanta znatno gubila svoj smisao, izuzev slučaja kada bi mu to moglo osigurati bolje uslove predaje. Ali, u svakom slučaju, ako bi bio zauzet samo grad, preostaje još da se zauzme i cidatela, a uporni komandant moći će da nastavi otpor i da drži pod vatrom grad i trupe opsađivača koje su ušle u njega.

Kakva bi bila korist od bombardovanja grada pod takvim uslovima? U najboljem slučaju stanovnici bi mogli da demorališu veći deo posade i nateraju komandanta da napusti grad i da se sa svojim najboljim vojnicima, u jačini 3.000 do 5.000 ljudi, prebaci u citadelu, da otuda produži odbranu i drži grad pod vatrom. A karakter generala Uriha (takvo je prezime tog hrabrog starog vojnika, a ne Ulrih) bio je dovoljno poznat da niko ne bi mogao ni pretpostaviti da bi on dopustio da bude zaplašen i prinuđen na predaju grada i citadele, pa ma koliko se granata izbacilo na njih. Bombardovanje mesta koje ima samostalnu citadelu koja dominira njime samo po sebi pretstavlja besmislenu i nepotrebnu svirepost. Naravno, zalutala zrna ili netačno artiljerisko gađanje pri opsadi uvek nanose štetu opsađenom gradu, ali se to ne može uporediti sa rušenjem i žrtvama među građanskim stanovništvom za vreme regularnog i sistematskog šestodnevnog bombardovanja kome je bio izložen nesrećni grad.

Nemci govore da su iz političkih razloga morali brzo da zauzmu grad. Oni nameravaju da ga zadrže u svojim rukama posle zaključenja mira. Ako je to tako, onda je bombardovanje, čijoj žestini nema ravne, bilo ne samo zločin, nego isto tako i greška. Zaista, sjajan način da se paljevinama i ubistvima mnogobrojnih stanovnika pomoću eksplozivnih granata, steknu simpatije stanovništva grada osuđenog na aneksiju!

A da li je bombardovanje ubrzalo predaju bar jedan dan? Ni najmanje. Ako su Nemci hteli da anektiraju grad i da oslabe simpatije stanovništva prema Francuzima, trebalo je da ga zauzmu pomoću što kraće pravilne opsade, zatim da opsednu citadelu i stave komandanta pred dilemu: ili da se odrekne od još preostalih mogućnosti za odbranu ili da izloži grad bombardovanju.

Bilo kako bilo, ogromna količina izbačenih granata na Strazbur nije uklonila potrebu za pravom opsadom. 29 avgusta bila je isko-

---

[1]) *Entrenched camp* — na engleskom logor snabdeven rovovima. — Prim. red.

pana prva paralela, na severozapadnoj strani tvrđave, blizu Šiltighajma (Schiltigheim), koja se protezala na daljini od 500—650 jardi od utvrđenja. 3 septembra, druga paralela (neki dopisnici pogrešno je nazivaju trećom) bila je izrađena na 330 jardi. Po naređenju pruskog kralja obustavljeno je besciljno bombardovanje, a da bi se otvorila dovoljno velika breša u tvrđavskim bedemima, možda će biti potrebno vreme do 17 ili 20 septembra. Međutim, sve procene u ovom slučaju opasne su. To je prvi primer opsade u kojoj su protiv zidina upotrebljene udarne granate moderne izolučene artiljerije. U svojim probama, za vreme razaranja Jiliha (Jülich), Prusi su postigli izvrsne rezultate: u zidovima su probijene breše, a blokhauzi su bili porušeni sa velikih otstojanja i posrednim gađanjem (tj. vatrom baterija, sa čijeg se mesta ne može videti cilj koji se gađa); međutim, to je bila samo mirnodopska proba, a nju je trebalo potvrditi u stvarnom ratu. Strazbur će nam moći pružiti sasvim dobru sliku dejstva moderne teške izolučene artiljerije za vreme opsadnih operacija, te, u tom smislu, njegova opsada zaslužuje da se prati sa naročitom pažnjom.

USPON I OPADANJE VOJSKI*)

Kada je Luj Napoleon osnivao Carstvo »koje je značilo mir«, oslanjajući se na glasove seljaka i bajonete njihovih sinova — vojnika u redovima vojske — ta vojska nije zauzimala naročito istaknut položaj u Evropi, izuzev, možda, po tradiciji. Od 1815 godine zavladao je mir — mir koji je za neke vojske prekinut događajima iz 1848 i 1849 godine. Austrijanci su izveli uspešne operacije u Italiji, a neuspešne u Mađarskoj; ni Rusija u Mađarskoj, ni Pruska u južnoj Nemačkoj nisu pobrale lovorike koje bi bile vredne pomena; Rusija je vodila neprekidan rat na Kavkazu, a Francuska u Alžiru. Ali od 1815 godine nijedna od velikih vojsaka nije se sukobila sa nekom drugom na bojištu. Luj Filip ostavio je za sobom nedovoljno efikasnu francusku vojsku. Istina, alžirske trupe, a naročito omiljene jedinice koje su osnovane manje ili više za afričko ratovanje — lovcipešaci, zuavi, turkosi, afrički konjički strelci — bile su predmet mnogo veće pažnje, dok su glavna masa pešadije, konjica i materijalna oprema u Francuskoj bili jako zanemareni. Republika nije poboljšala stanje vojske. Međutim, kad je došlo Carstvo koje je značilo mir i — *»si vis pacem, para bellum«* (»ako želiš mir, spremaj se za rat«) — vojska je za njega odmah postala glavni objekt pažnje. U to doba Francuska je imala veliki broj srazmerno mladih oficira koji su zauzimali visoke položaje u Africi, gde se u to vreme još odigravala ozbiljna borba. Ona je u Alžirskom specijalnom korpusu imala trupe koje su nesumnjivo bile najbolje od svih drugih trupa u Evropi. Ona je, među mnogobrojnim zamenicima, imala veći broj

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1740, subota, 10 septembra 1870 godine.

obučenih profesionalnih vojnika, tj. pravih veterana, nego ma koja kontinentalna sila. Jedino je bilo potrebno da se osnovna masa vojske što više približi nivou pomenutih specijalnih jedinica. To je bilo postignuto u znatnoj meri. »Gimnastički korak« (»dupli ili trčeći korak« kod Engleza), koji se do tog vremena primenjivao samo u specijalnim jedinicama, proširio se u celoj pešadiji, tako da je time bila postignuta takva brzina manevrisanja, kakva do toga doba nije bila poznata u drugim vojskama. Konjica je bila popunjena boljim konjima, koliko je to bilo moguće; ratna oprema čitave vojske bila je prekontrolisana i popunjena. I, najzad, otpočeo je Krimski rat. Organizacija francuske vojske pokazala je velika preimućstva nad organizacijom engleske vojske; prirodno je da je, blagodareći brojnom odnosu savezničkih armija, glavni deo slave — ma kakva da je ona bila — pripao u deo Francuzima; sam karakter rata, koji se potpuno vrteo oko jedne velike opsade, pokazao je u najboljem svetlu matematički genije, svojstven Francuzima, kojim su se poslužili njihovi vojni inžinjeri. I tako je Krimski rat bio ponovo uzdigao francusku vojsku na nivo prve vojske u Evropi.

Zatim je došao period izolučene puške i izolučenog topa. Neuporediva nadmoćnost vatre izolučene puške nad vatrom muskete sa glatkom cevi dovela je do izbacivanja ili, u izvesnim slučajevima, do opšteg pretvaranja muskete u izolučenu pušku. Pruska je za nepunu godinu dana zamenila svoje stare muskete izolučenim puškama. Engleska je čitavu pešadiju postepeno naoružavala Enfildovom, a Austrija odličnom malokalibarskom izolučenom (Lorencovom) puškom. Jedino je Francuska zadržala staru musketu sa glatkom cevi, dok su izolučene puške, kao i dotada, bile namenjene samo za specijalne jedinice. Međutim, dok je najveći deo francuske artiljerije zadržao kratko 12-funtovsko oruđe, taj omiljeni carev pronalazak, ali slabijeg dejstva od stare artiljerije zbog smanjenog punjenja, dotle je izvestan broj baterija bio naoružan izolučenim 4-funtovskim topovima, koji su čuvani spremni za slučaj rata. Iako je njihova konstrukcija imala nedostataka, pošto su prvi izolučeni topovi napravljeni još u XV veku, ipak je njihova efikasnost bila znatno veća od efikasnosti bilo kog postojećeg poljskog topa sa glatkom cevi.

Pod takvim okolnostima izbio je Italijanski rat. Austriska vojska je navikla da dejstvuje na bezbrižan način; ona je retko kada ispoljavala izvanredne napore; ustvari, to je bila pristojna vojska i ništa više. Među njenim komandantima bilo je nekoliko izvrsnih, a veoma mnogo najgorih generala toga doba. Pod uticajem dvora mnogi od ovih poslednjih dospeli su na visoke komandne položaje. Greške austriskih generala i veliko častoljublje francuskog vojnika omogućili su francuskoj vojsci da dosta teško izvojuje pobedu. Kod Mađente nije bilo nikakvih trofeja, kod Solferina vrlo malo; a silom političkih razloga zavesa je spuštena pre no što je mogla nastupiti stvarna teškoća rata — borba za tvrđavski četvorougao.

Posle ovog rata francuska vojska je bila uzor vojske u Evropi. Ako su francuski lovci-pešaci posle Krimskog rata postali *beau*

idéal (ideal) vojnika pešaka, sada je to divljenje bilo prošireno na čitavu francusku vojsku. Njene ustanove su proučavane; njeni logori su postali instruktorske škole za oficire svih nacija. Skoro cela Evropa verovala je u nepobedivost Francuske. U međuvremenu je Francuska izolučila sve svoje stare muskete i naoružala svu svoju artiljeriju izolučenim topovima.

Međutim, taj isti rat koji je uzdigao francusku vojsku na prvo mesto u Evropi izazivao je težnje koje su joj najpre stvorile rivala, a zatim pobednika. Od 1815 do 1850 godine pruska vojska je prošla kroz isti proces učmalosti kao i sve druge evropske vojske. Međutim, ta mirnodopska učmalost postala je veća smetnja za ratni mehanizam Pruske nego ma gde drugo. U tadašnjem pruskom sistemu bio je svakoj brigadi pridat po jedan liniski puk landvera, tako da se jedna polovina operativnih trupa morala iznova formirati u slučaju mobilizacije. Naoružanje i oprema liniskih trupa i landvera postali su sasvim nedovoljni; među odgovornim licima pojavljivalo se veoma mnogo sitnih krađa. Kad je Pruska 1851 godine, zbog sukoba sa Austrijom, bila prinuđena da izvrši mobilizaciju, sve je bedno propalo i Pruska je morala da prođe ispod Kaudinskog jarma.[1]) Naoružanje i oprema bili su odmah zamenjeni po cenu velikih izdataka, a cela organizacija revidirana, ali samo u beznačajnim stvarima. Kad je 1859 godine Italijanski rat izazvao novu mobilizaciju, naoružanje i oprema bili su već u boljem stanju, ali čak ni tada još nisu bili kompletni; a landver, izvrsno raspoložen u slučaju vođenja nacionalnog rata, pokazao se potpuno nedisciplinovan za vreme jedne vojne demonstracije koja je mogla da dovede do rata sa jednom ili drugom ratujućom stranom. Bilo je odlučeno da se izvrši reorganizacija vojske.

---

[1]) Engels ima u vidu kapitulaciju Pruske za vreme Austrisko-pruskog sukoba 1850 godine, izazvanog pokušajem Pruske da ostvari ujedinjenje Nemačke pod svojim voćstvom. U tom cilju je na inicijativu Pruske osnovan savez 26 nemačkih država, tzv. »Nemačka unija«. Međutim, pretenzije Pruske naišle su na energičan otpor Engleske i Rusije. Ruski car Nikola I pozvao je pretsednika pruske vlade i austriskog kancelara u Varšavu radi posredovanja, stavljajući na znanje pruskom pretstavniku da će Rusija, u slučaju rata, pružiti pomoć Austriji. Zato su pruski vladajući krugovi bili prinuđeni da privremeno odustanu od svojih planova. Posredovanjem ruskog poslanika u Austriji bio je u novembru 1850 godine u Olomoucu potpisan austrisko-pruski sporazum, kojim je Pruska priznala održavanje poretka koji je u Nemačkoj uspostavljen 1815 godine i koji je obezbeđivao preovlađujući uticaj Austrije. »Nemačka unija« se uskoro posle toga raspala. Mobilizacija koja je izvođena u Pruskoj u toku konflikta (trajala je do 1851 godine) pokazala je nezadovoljavajuće stanje pruske vojske.

Engels ovde na ironičan način upoređuje ovaj diplomatski poraz Pruske s porazom Rimljana u Kaudinskom Klancu 321 godine pre n. e. za vreme Drugog samnićanskog rata. Prema predanju, Samnićani su posle bitke primorali rimske legije, koje su se predale pod sramnim uslovima, da prolaze ispod sramnog jarma (vidi prvu knjigu ovih dela, str. 506 — *Kaudinski jaram).* — Prim red.

Ta reorganizacija, koja je bila sprovedena iza leđa parlamenta[2]), zadržala je pod oružjem svih 32 pešadiska puka landvera, popunjujući postepeno njihove redove pojačanom regrutacijom, i, na kraju, od njih obrazovala liniske pukove, povećavajući njihov broj od 40 na 72. Artiljerija je bila srazmerno povećana, konjica takođe, ali mnogo manje. To povećanje vojske bilo je približno proporcionalno porastu stanovništva Pruske, koje se od 1815 do 1860 godine povećalo od 10,500.000 na 18,500.000 stanovnika. Ta reorganizacija je stvarno ostala na snazi, i pored protivljenja skupštine. Pored toga, vojska je postala sposobnija za borbu u svakom pogledu. To je bila prva vojska u kojoj je sva pešadija bila naoružana izolučenim puškama. Puška ostraguša sa udarnom iglom, kojom je dotada bio naoružan samo manji deo pešadije, sada je bila data svima, a pripremljena je rezerva ovih pušaka. Opiti sa izolučenom artiljerijom, koji su vršeni u toku nekoliko godina, bili su završeni i usvojeni su modeli koji su postepeno zamenjivali topove sa glatkom cevi. Preteran paradni dril, koji je nasleđen od pedantnog starog Fridriha Viljema III, sve više i više je ustupao mesto boljem sistemu obuke, u kojoj su trupe većinom uvežbane za pretstražnu službu i borbu u streljačkom stroju — i jedno i drugo u znatnoj meri po ugledu na francuske alžirske trupe. Za samostalne bataljone bila je usvojena četna kolona kao glavni borbeni stroj. Bila je posvećena velika pažnja školskom gađanju, u kome su postignuti odlični rezultati. Konjica je na sličan način bila znatno poboljšana. Godinama je poklanjana ozbiljna pažnja gajenju konja, naročito u Istočnoj Pruskoj — zemlji velikih ergela — u koju je bilo uvezeno mnogo čistokrvnih arapskih pastuva, tako da se sada dobijaju dobri rezultati. Istočnopruski konj, koji je po visini i brzini slabiji od engleskog jahaćeg konja, znatno je bolji kao ratni konj i pet puta je izdržljiviji u ratnim prilikama. Specijalna obuka oficira, koja je dugo vremena bila jako zanemarena, opet je podignuta do propisanog vrlo visokog nivoa, a celokupna pruska vojska se potpuno izmenila. Danski rat bio je dovoljan da pokaže svakome ko je hteo da vidi, da je to baš tako i bilo. Međutim, ljudi to nisu hteli da vide. Tada je došao udar groma od 1866 godine, i već je postalo nemoguće, a da se to ne shvati. Posle toga se pruski sistem proširio na severnonemačku vojsku, a u glavnim crtama i na vojske južne Nemačke. A koliko ga je bilo lako uvesti pokazali su postignuti rezultati. Zatim je došla 1870 godina.

Međutim, 1870 godine francuska vojska nije bila više ona iz 1859. Krađe, špekulacije, opšte zloupotrebe službene dužnosti u ličnu korist — što je činilo bitnu osnovu sistema Drugog Carstva — zahvatilo je i vojsku. Ako su Osman[3]) i njegova banda zaradili mili-

[2]) Nesuglasice oko vojnih pitanja trajale su od 1861—1868 godine. — Prim. red.

[3]) Osman (Haussmann, 1809—1891), načelnik Senskog okruga (departmana), rukovodio je izgradnjom Pariza. Dozvolio je da se poruši cela stara četvrt grada i izgrade nove ulice. — Prim. red.

one u ogromnoj pariskoj aferi, ako su se čitava uprava javnih radova, svaki ugovor koji je sklapala vlada i svaki građanski položaj otvoreno i bestidno pretvarali u sredstvo za pljačku naroda, kako je onda i sama vojska mogla da ostane puna vrlina — vojska kojoj je Luj Napoleon dugovao sve — vojska kojom su rukovodili ljudi koji su isto tako strastveno voleli bogatstvo kao i mnogo srećnije građanske dvorske prišipetlje? A kad se doznalo da vlada ima običaj da prima otkupninu od građana koji podležu vojnoj obavezi i da je ne koristi za pozivanje zamenika — stvar koja je potpuno poznata svakom trupnom oficiru; kad su počele pronevere u skladištima, itd. sa ciljem da se nadopune fondovi iz kojih je ministarstvo rata tajno isplaćivalo cara; kad su, usled toga, najviše položaje morali da drže oni koji su znali tu tajnu, i koji zbog toga nisu mogli biti premešteni, pa ma šta radili i ma koliko zanemarili svoje dužnosti — tada se nemoral proširio i na trupne oficire. Daleko smo od tvrđenja da je krađa društvene svojine bila obična pojava među njima; ali prezir prema starešinama, zanemarivanje službe i opadanje discipline bili su neizbežna posledica. Da su starešine uživale poštovanje, zar bi oficiri smeli, kao što je obično bilo, da se za vreme marša voze u kočijama? Ceo sistem bio je skroz istruleo; atmosfera korupcije, u kojoj je živelo Drugo Carstvo, bila je najzad zahvatila i vojsku — glavni oslonac tog Carstva — vojsku koja u trenutku iskušenja nije mogla da suprotstavi neprijatelju ništa drugo do slavne tradicije i urođenu hrabrost vojnika, a samo to nije bilo dovoljno da ona ostane jedna od najboljih.

BELEŠKE O RATU — XVIII*)

Izgleda da još uvek postoji sasvim nepravilno shvatanje u pogledu opsadnih operacija koje se sada izvode u Francuskoj. Neki organi štampe, naprimer *Times*, skloni su da misle da Nemci, iako odlično izvode operacije na otvorenom polju, ne znaju kako se vrši opsada; drugi smatraju da se opsada Strazbura ne vrši toliko radi zauzimanja grada koliko radi vršenja eksperimenata i uvežbavanja nemačkih inžinjeraca i artiljeraca. A sve je to zbog toga što se ni Strazbur, ni Tul, ni Mec, niti Pfalcburg dosada nisu predali. Izgleda da je potpuno zaboravljeno da je poslednja opsada, koja je vršena pre ovog rata, tj. opsada Sevastopolja, zahtevala jedanaest meseci za izgradnju rovova pre no što je tvrđava prinuđena na predaju.

Da bi se ispravila takva nepravilna shvatanja, koja mogu imati jedino ljudi koji ne poznaju ratnu veštinu, treba ih potsetiti na to šta je ustvari opsada. Bedem većine tvrđava ima bastione, tj. petougaone izbočine na svojim uglovima tzv. bastione,

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1744, četvrtak, 15 septembra 1870 godine.

koji svojom vatrom štite kako prostor ispred utvrđenja, tako i rov koji se nalazi neposredno u njihovom podnožju. U tom rovu, između svaka dva bastiona, postoji zasebno trougaono utvrđenje, tzv. ravelin *(demi-lune)*, koje štiti jedan deo bastiona i kurtinu — tj. deo bedema između njih; rov se pruža oko tog ravelina. Na spoljnoj strani toga glavnog rova nalazi se skriveni put — širok put, zaklonjen grebenom glasije, tj. zemljanog nasipa, visine oko 7 stopa, koji se blago spušta u spoljnu stranu. U mnogim slučajevima dodaju se i druga utvrđenja da bi se povećale teškoće prilikom napada. Bedemi svih ovih utvrđenja su obloženi kamenom ili su zaštićeni rovovima sa vodom da bi se onemogućio juriš na neoštećena utvrđenja. Utvrđenja su tako raspoređena da unutrašnja uvek dominiraju, tj. nadvišavaju spoljna utvrđenja, dok ova svojim bedemima dominiraju okolnim zemljištem.

Za napad na takvu tvrđavu još uvek se primenjuje metod koji je usavršio Voban, mada izolučena artiljerija opsednutih može izazvati izmenu tog metoda ako je zemljište ispred tvrđave potpuno otkriveno na većem prostranstvu. Ali, pošto su skoro sve te tvrđave bile izgrađene u doba glatke artiljerije, to se zemljište na većoj daljini od 800 jardi od utvrđenja obično nije uzimalo u obzir, tako da se opsađivač skoro uvek može neometano približiti na to otstojanje a da ne gradi propisne rovove. Prvo, dakle, treba opkoliti tvrđavu, potisnuti njene pretstraže i ostale odrede, izvideti utvrđenja, rasporediti opsadna oruđa, municiju i ostale zalihe i organizovati skladišta. U sadašnjem ratu prvo bombardovanje iz poljskih oruđa takođe pripada tom početnom periodu koji može da traje duže vremena. Strazbur je 10 avgusta bio opsednut manjim snagama, oko 20 avgusta bio je stegnut čvrstim obručem, bombardovan je od 23 do 28, a pravilna opsada počela je tek 29. Ta pravilna opsada počinje od trenutka izgradnje prve paralele, tj. rova čija se zemlja baca na stranu prema tvrđavi, tako da njegov grudobran zaklanja i štiti vojnike koji se njime kreću. Ta prva paralela obično okružuje utvrđenja tvrđave na daljini od 600 do 700 jardi. U njoj se postavljaju baterije za uzdužno dejstvo, koje se raspoređuju u pravcu produženja svih fasa, tj. onih linija bedema sa kojih se vatrom može tući predteren. Tako se postupa i prema svakom delu tvrđave koji je određen kao objekt za napad. Ove baterije imaju zadatak da gađaju duž tvrđavskih fasa i da na taj način uništavaju artiljeriska oruđa i izbacuju iz stroja artiljerce koji se nalaze pozadi fasa. Za to je potrebno najmanje 20 takvih baterija od po dva do tri oruđa, tj. približno oko 50 teških oruđa. U prvoj se paraleli obično postavljalo i nekoliko merzera za bombardovanje grada ili neprobojnih garnizonskih skladišta.[1]) Oni će, pri sadašnjem stanju artiljerije, biti potrebni samo za poslednji zadatak (rušenje skladišta), dok su izolučeni topovi sada dovoljni za izvršenje prvog zadatka (bombardovanje grada).

---

[1]) U originalu stoji »magazines« — magazina, skladišta, ali to bi po smislu pre odgovaralo »kazemata«. — Prim. red.

Od prve paralele rovovi se produžuju unapred takvim pravcima čije produženje ne doseže do utvrđenja tvrđave, tako da ih ni jedno utvrđenje ne može tući uzdužnom vatrom. Rovovi se produžuju u izlomljenim linijama do na oko 350 jardi od utvrđenja, gde se potom trasira druga paralela — rov, slična prvoj, ali nešto kraća. To se obično radi četvrte ili pete noći od početka radova na kopanju rovova. U drugoj paraleli postavljaju se kontra-baterije, po jedna prema svakoj napadnutoj fasi[2]), i skoro paralelno sa njima. One imaju zadatak da uništavaju oruđa i bedeme neposredno ispred sebe i da ukrštaju svoju vatru sa vatrom anfiladnih baterija (za uzdužno dejstvo). Sve to zahteva približno 60 oruđa velikog kalibra. Posle toga opsađivači se opet približavaju izlomljenim linijama, koje bivaju sve kraće i bliže jedna drugoj ukoliko se ide bliže tvrđavi. Približno na 150 jardi od utvrđenja kopa se poluparalela za baterije merzera, a na podnožju glasije, oko 60 jardi od utvrđenja, treća paralela, u koju se takođe postavljaju merzerske baterije. To može biti dovršeno devete ili desete noći od početka radova na kopanju rovova.

Na tako bliskom otstojanju od utvrđenja otpočinju stvarne teškoće. Artiljeriska vatra opsednutih — ukoliko dominira otkrivenim zemljištem — biće do tog vremena već skoro neutralisana, ali će puščana vatra sa tvrđavskih bedema sada postati efikasnija nego ikad ranije i mnogo će usporavati rad u rovovima. Sada se saobraćajnice moraju raditi mnogo opreznije i prema drukčijem planu, koji ovde ne možemo iznositi u detaljima. Jedanaeste noći opsađivač može dospeti do isturenih uglova skrivenog puta, ispred istaknutih delova bastiona i ravelina, a šesnaeste noći on može konačno da izbije na greben glasije, tj. da izradi svoj rov duž tog grebena paralelno sa skrivenim putem. On će tek tada biti u mogućnosti da postavi baterije za rušenje zidina bedema da bi na taj način preko rova prešao u tvrđavu i neutralisao oruđa na flankama bastiona, koja gađaju duž rova i zaprečavaju prelaz preko njega. Te flanke i njihova oruđa mogu se porušiti i breše stvoriti sedamnaestog dana. Sledeće noći može se sići u rov i dovršiti skriven prolaz preko njega da bi se zaštitile jurišne jedinice od flankirne vatre i da bi juriš mogao da otpočne.

U ovom opisu pokušali smo da damo pregled toka opsadnih dejstava protiv jednog od najslabijih i najprostijih tipova tvrđava (Vobanovog šestougla) i da utvrdimo vreme koje je potrebno za razne faze opsade — ako nisu ometane uspešnim ispadima — pod uslovom da odbrana ne ispoljava osobitu aktivnost, hrabrost ili snalažljivost. Međutim, vidimo da bi, čak i u tako povoljnim prilikama, bilo potrebno najmanje 17 dana pre no što se na glavnim bedemima budu mogle napraviti breše i time stvoriti uslovi za juriš na tvrđavu. Ako je posada dovoljno brojno jaka i dobro snabde-

[2]) U originalu stoji »forces«, što je očigledno štamparska greška, tj. umesto »faces«. Inače fasa je frontalna strana bastiona. — Prim. red.

vena, onda nema nikakvog vojničkog razloga zbog koga bi se predala pre toga roka. Ona, sa čisto vojničke tačke gledišta, nema nikakve druge dužnosti nego da se održi najmanje toliko dugo. Međutim, ljudi negoduju što Strazbur, koji je tek 14 dana izložen pravilnoj opsadi i koji na napadnutom frontu ima spoljna utvrđenja koja mu omogućavaju da se održi bar pet dana duže od prosečnog roka, još uvek nije zauzet. Oni nisu zadovoljni što se Mec, Tul i Pfalcburg još uvek nisu predali. Ali, nije nam poznato da li je prema Tulu bio izrađen makar jedan jedini rov, a znamo da druge tvrđave uopšte nisu bile izložene pravilnoj opsadi. Što se tiče Meca, izgleda da zasad nema nikakve namere da se podvrgava pravilnoj opsadi. Izgleda da je izgladnjivanje Bazenove armije najefikasnije sredstvo za njegovo zauzimanje. Ovi nestrpljivi novinari treba da znaju da će se naći vrlo malo takvih komandanata tvrđava koji će se predati patroli od četiri ulana ili čak i pod dejstvom bombardovanja ako raspolažu ma i najmanje dovoljno jakom posadom i borbenim zalihama. Ako se Štetin 1807 godine predao konjičkom puku, ako su francuske granične tvrđave 1815 godine kapitulirale posle kraćeg bombardovanja, ili čak i iz straha od njega, ne treba da zaboravljamo da Vert i Špihern zajedno nisu bili ravni ni Jeni, ni Vaterlou, i da bi, sem toga, bilo besmisleno sumnjati u to da u francuskoj vojsci ima vrlo mnogo oficira koji mogu da izdrže pravilnu opsadu čak i sa posadom koja je sastavljena od mobilne garde.

MARKS — E.— S. BIZLIJU*)

London, 16 septembra 1970

. . . Najgora očekivanja iz dva proglasa Generalnog saveta Internacionale već su se ispunila.

Pruska, koja je izjavila da vodi rat s Lujom Bonapartom, a ne s francuskim narodom, sada ratuje s francuskim narodom i zaključuje mir s Bonapartom. Ona je odala tajnu. Ona je objavila svoju nameru da će »u Tilerije« povratiti njega ili njegovu porodicu. Podli *Times* se danas pretvara kao da to smatra samo spletkama. On zna, ili bi morao znati, da je to bilo štampano u berlinskom *Staatsanzeiger*-u (pruskom *Moniteur*-u). Iz poluzvaničnih pruskih novina, takvih kao što su »Kelnske novine«, ja vidim da se taj stari magarac, kralj Viljem, veran tradicijama svoje Hoencolernske dinastije, već klanja pred carevim stopama i moli ga da bude toliko velikodušan da ga, svoga slugu, pošalje protiv Turaka! Reakcija u

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 години, стр. 713 i 714.

Bizli Eduard Spenser (1831—1915), engleski istoričar, buržoaski radikal. Uzimao je aktivno učešće u demokratskom pokretu 60-tih godina. — Prim. red.

poslednje vreme već caruje u Nemačkoj. Prvi korak, kao što sam Vam već pisao, bilo je hapšenje naših braunšvajskih drugova[1]) koji su pešice i u okovima, kao zločinci poslati na istočnu granicu. Ali to je samo jedna od stotine činjenica.

Posle prvog rata za nezavisnost Nemačke, protiv Napoleona I, divlja i nemilosrdna hajka vlade na tzv. demagoge (*die demagogischen Untersuchungen* = istraga nad demogozima) trajala je čitavih 20 godina! Međutim, tada su proganjanja počela tek posle završetka rata. Sada ona počinju pre zaključenja mira.

Tada su njihova proganjanja bila uperena protiv ništavnih (nemoćnih) idealista i neozbiljnih mladića (studenata univerziteta) iz buržoaske, birokratske i aristokratske sredine. Sada su ona uperena protiv radničke klase.

Što se mene tiče, *ja sam ushićen* svim tim zlodelima pruske vlade. Ona će prodrmati Nemačku. Po mome mišljenju, sada bi trebalo da učinite sledeće: prvi proglas Generalnog saveta o ratu u potpunosti je objavljen samo u *Pall Mall*-u, ali su se izvodi iz njega, pa čak i uvodni članci o njemu, pojavili u mnogim drugim listovima. Ovoga puta, iako je proglas[2]) bio poslat svim londonskim listovima, nijedan nije na njega obratio ni najmanju pažnju, izuzev *Pall-Mall*-a koji daje veoma kratke izvode iz njega...

... Na kontinentu, gde se javnost već navikla na to da se ozbiljno odnosi prema proglasima Internacionale i da se oni u celini reprodukuju čas u jednom, čas u drugom listu — čak u Moskvi i Petrogradu, pa i u francuskim listovima pod Bonapartinom vlašću, a sada još i u Berlinu — više puta su nam prebacivali to što ne želimo da koristimo »slobodnu« londonsku štampu. Oni, naravno, nemaju nikakvu pretstavu i čak ne veruju krajnjoj podmitljivosti toga podlog preduzeća (concern) koje je Viljem Kobet[3]) već davno ožigosao kao »podmitljivo, nečasno i nepismeno«.

Ja mislim da bi Vi ukazali najveću moguću uslugu *Internacionali* — a ja bih se pobrinuo o tome da se Vaš članak preštampa u našim listovima u Španiji, Italiji, Švajcarskoj, Belgiji, Holandiji, Danskoj, Mađarskoj, Nemačkoj, Francuskoj i Sjedinjenim Američkim Državama — ako biste ma šta objavili u *Fortnightly Review*-u o Internacionali, o proglasima Generalnog saveta o ratu i o tom odnosu prema nama te uzorne, te »slobodne« engleske štampe! Ta gospoda ustvari više zavise od pruske policije, nego berlinske novine...

---

[1]) Članovi Braunšvajskog (Centralnog) komiteta Socijaldemokratske radničke partije Nemačke. — Prim. red.

[2]) Radi se o drugom proglasu Generalnog saveta Međunarodnog udruženja radnika o Francusko-pruskom ratu, od 9 septembra 1870 godine. — Prim. red.

[3]) Kobet Viljem (1762—1835), engleski publicista i političar; istaknuti pretstavnik sitnoburžoaskog radikalizma. Borio se za demokratizaciju engleskog političkog sistema. — Prim. red.

KAKO TUĆI PRUSE *)

Posle Italijanskog rata 1859 godine, kada je vojna moć Francuske bila na vrhuncu, princ Fridrih Karlo Pruski, taj isti koji sada opsađuje Bazenovu armiju u Mecu, napisao je brošuru »Kako potući Francuze«. Danas, kada ogromne oružane snage Nemačke, organizovane po pruskom sistemu, brišu sve na svome putu, ljudi počinju da se pitaju: ko li će ubuduće, i na koji način, da tuče Pruse. A kada se rat u kome se Nemačka, u početku, samo branila od francuskog *šovinizma* izgleda postepeno, ali sigurno, pretvara u rat za interese novog nemačkog *šovinizma*, vredno je pozabaviti se tim pitanjem.

»Proviđenje je uvek na strani velikih bataljona« — bio je omiljeni Napoleonov način objašnjavanja kako se dobijaju i gube bitke. I Pruska je dejstvovala po ovom principu. Ona se pobrinula za to da stvori »velike bataljone«. Kada joj je 1807 godine Napoleon zabranio da drži vojsku veću od 40.000 ljudi, ona je počela da otpušta svoje regrute posle šestomesečne obuke i da na njihovo mesto poziva nove ljude; a 1813 godine ona je bila u stanju da od četiri i po miliona stanovnika pošalje na front 250.000 vojnika. Docnije je taj isti princip kratkoročne službe u kadru i dugotrajne službe u rezervi bio potpunije razvijen, a, pored toga, i usklađen sa potrebama apsolutističke monarhije. Ljudstvo je zadržavano u pukovima od dve do tri godine, ne samo radi dobrog obučavanja, već i za to da se potpuno privikne na bezuslovnu poslušnost.[1])

U tome i jeste slaba strana pruskog sistema. On treba da uskladi dva razna i potpuno nepomirljiva zadatka. S jedne strane, on računa na to da od svakog fizički zdravog muškarca stvori vojnika; da ima stajaću vojsku čiji je jedini cilj da bude škola u kojoj građani uče da rukuju oružjem i da bude jezgro oko koga će se okupiti u slučaju napada spolja. S te strane, ovaj sistem je čisto

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1746, subota, 17 septembar 1870 godine.

[1]) Engels je više puta s revoltom govorio o disciplini zasnovanoj na batinama i o kasarnskom drilu koji su vladali u pruskoj vojsci, a koje su kasnije rasprostranile vladajuće klase u vojsci agresivnog Nemačkog Carstva. Tako, dotičući se svirepog ophođenja s vojnicima i drugih sličnih »tradicija« reakcionarnog prusizma u toj vojsci, Engels je 1893 godine napisao sledeće: »To svirepo ophođenje s vojnikom je verni pratilac kasarnskog režima i paradnog drila. I jedno i drugo se uvek širi u pruskoj vojsci kad ona za izvesno vreme postaje mirnodopska vojska, a od Prusa to zatim prelazi i na Saksonce, Bavarce itd. To je nasleđe dobrog »staropruskog« vremena kada je vojnik bio ili zavrbovan skitnica ili seljački sin, tako da je zbog toga morao bez pogovora da podnosi svako nasilje i uvredu od svojih oficira-junkera. I upravo malodušno, osiromašeno i parazitsko plemstvo, koga ima dosta istočno od Elbe (Laba), još i sada liferuje najljuće mučitelje vojnika, i u tom pogledu se s njima mogu uporediti samo uobraženi buržoaski sinčići, koji vole da podražavaju junkere«. — Prim. red.

odbranbeni. Ali, s druge strane, ta ista vojska treba da bude oružana potpora, glavni oslonac kvazi-apsolutističke vlade; a za taj cilj škola za vojnu obuku građana treba da bude pretvorena u školu apsolutne pokornosti rukovodiocima, u školu monarhističkih osećanja. To se može postići samo dugovremenim rokom službe. Tu se i ogleda nepomirljivost tih dvaju zadataka. Odbranbena spoljna politika zahteva da se za kratko vreme obuči veliki broj ljudi kako bi se raspolagalo veoma brojnom rezervom u slučaju napada spolja; unutrašnja politika, pak, zahteva da se za duže vreme obuči ograničen broj ljudi kako bi se imala pouzdana vojska u slučaju unutrašnjeg ustanka. Kvazi-apsolutistička monarhija je izabrala sredinu. Ona je zadržavala ljude pune tri godine pod oružjem i ograničavala broj regruta prema svojim finansiskim mogućnostima. Hvaljena opšta vojna obaveza u suštini ne postoji. Ona je pretvorena u pozivanje regruta, koje se samo većom strogošću razlikuje od poziva regruta u drugim zemljama. Ona košta više novaca, traži više ljudi i proširuje njihovu obavezu da su u svako doba spremni da se odazovu pozivu u vojsku za duže vreme nego u ma kojoj zemlji. A, u isto vreme, sada se narod, koji je prvobitno bio naoružan za sopstvenu odbranu, pretvorio u spremnu i poslušnu napadačku vojsku, u političko oruđe vlade.

1861 godine Pruska je imala nešto više od 18 miliona stanovnika, a svake godine potpadalo je pod vojnu obavezu 227.000 mladića koji su navršavali dvadeset godina života. Od njih je dobra polovina bila fizički sposobna za vojnu službu — ako ne odmah, onda, bar, posle jedne ili dve godine. Ali, umesto 114.000, u redove vojske nije stupalo više od 63.000 regruta godišnje; na taj način, skoro polovina fizički sposobnog muškog stanovništva nije učestvovala u izvođenju vojne obuke. Svakoga ko je bio u Pruskoj za vreme rata morao je iznenaditi ogroman broj jakih i zdravih ljudi od 20 do 32 godine starosti, koji su sasvim bezbrižno sedeli kod kuće. Ovo stanje *»suspended animation«* (»privremene obamrlosti«), koje su specijalni dopisnici primetili u Pruskoj za vreme rata, postoji samo u njihovoj ličnoj uobrazilji.

Od 1866 godine godišnji broj regruta u Severnonemačkom Savezu nije premašio 93.000 na 30,000.000 stanovnika. Ako bi se uzeo pun broj fizički sposobnih mladića, tada bi se — čak i posle najstrožeg lekarskog pregleda — moglo dobiti najmanje 170.000. To ograničavanje broja regruta nametale su, s jedne strane, dinastičke, a, s druge, finansiske potrebe. Vojska je ostala poslušno oruđe za apsolutističke zadatke u samoj zemlji i za ratove izvan granica, u interesu vladajuće oligarhije. Međutim, puna nacionalna snaga nije bila ni približno osposobljena za odbranu.

Ovaj sistem je ipak zadržao ogromno preimućstvo nad zastarelim kadrovskim sistemom drugih velikih kontinentalnih vojski. U poređenju sa njima Pruska je izvlačila duplo više vojnika iz istog broja stanovnika. A ona je umela da od njih stvori dobre vojnike

zahvaljujući jednom sistemu koji je iscrpljivao sva njena sredstva, a koji narod nikad ne bi podnosio da Luj Napoleon nije stalno ugrožavao granicu na Rajni i da nije postojala težnja za ujedinjenjem Nemačke, za šta je ta vojska, kako se instinktivno osećalo, bila neophodan instrumenat. Ali, čim Rajna i ujedinjenje Nemačke budu osigurani, taj vojni sistem mora postati nepodnošljiv.

Ovde nalazimo odgovor na pitanje »Kako tući Pruse«. Kada bi nacija s istim brojem stanovnika, isto toliko inteligentna, hrabra i civilizovana, sprovela u delo ono što je u Pruskoj sprovedeno samo na hartiji, tj. pretvorila svakog fizički zdravog građanina u vojnika; kada bi ta nacija ograničila rok službe u kadru u mirno doba na ono vreme koje je stvarno potrebno za obuku; kada bi sačuvala organizaciju za ratno stanje na isto onako efikasan način kao što je to u poslednje vreme učinila Pruska — onda bi, kažemo, ta nacija dobila takvo ogromno preimućstvo nad prusiniziranom Nemačkom kakvo je prusinizirana Nemačka imala nad Francuskom u ovom ratu. Po mišljenju najboljih pruskih autoriteta (ubrajajući i generala fon Roona, ministra rata) dvogodišnji rok službe je potpuno dovoljan za pretvaranje jednog nespretnjaka u dobrog vojnika. Sa dozvolom veoma strogih oficira njegovog veličanstva skloni smo čak da kažemo da bi za masu regruta bilo dovoljno i 18 meseci, tj. dva letnja i jedan zimski period. Ali stvarno trajanje službe je drugostepeno pitanje. Prusi su, kao što smo videli, postigli odlične rezultate posle šestomesečne službe, i to s ljudima koji tek što su prestali da budu kmetovi. Glavna stvar sastoji se u tome da se princip opšte vojne obaveze stvarno sprovede u život.

I ako rat bude nastavljen do njegovog žalosnog kraja, za kojim sad klikuju nemački filistri, tj. do rasparčavanja Francuske, onda možemo biti uvereni da *će* Francuzi usvojiti taj princip. Dosad su oni bili ratoborna, ali ne i vojnička nacija. Oni su mrzeli službu u svojoj vojsci, koja je bila zasnovana na kadrovskom sistemu, sa dugim rokom službe i malim brojem obučenih rezervista. Oni će vrlo rado da služe u vojsci sa kratkim rokom aktivne službe i dugoročnom obavezom ostajanja u rezervi. Oni će učiniti čak i više, ako im se omogući da speru ljagu i uspostave integritet Francuske. A tada će »veliki bataljoni« biti na strani Francuske, a efekat njihovog dejstva biće isti kao i ovoga rata ako Nemačka ne usvoji isti sistem. Ali tu će postojati sledeća razlika. Kao što je pruski sistem landvera bio progresivan u poređenju s francuskim kadrovskim sistemom, jer je skratio rok službe i povećao broj ljudi sposobnih za odbranu svoje zemlje, isto tako će i ovaj novi sistem stvarne opšte vojne obaveze biti korak napred u poređenju sa pruskim sistemom. Oružane snage za rat još više će se povećavati, ali će se mirnodopske vojske smanjivati; svaki pojedini građanin zemlje će lično, a ne preko zamenika, učestvovati u borbi pri rešavanju sporova svojih upravljača; odbrana će postati jača, napad teži, a samo proširenje

vojske na kraju će dovesti do smanjenja troškova i pretvoriti se u garantiju mira.[2])

[2]) Odlučan protivnik militarizma i utakmice u naoružanju, Engels je u socijalističkoj revoluciji video jedino sredstvo za potpuno spasenje čovečanstva od istrebljujućih ratova. Međutim, on pri tome nikada nije smatrao besperspektivnom borbu protiv militarizma i u okvirima kapitalističkog sistema, smatrajući da se pomoću energične propagande, rada u masama i pritiska radničke klase i njenih saveznika na kapitalističke vlade slabi opasnost od rata i postižu više ili manje sigurne garantije trajnoga mira. U jednom od svojih radova iz 1893, pod naslovom »Može li se Evropa razoružati?« Engels je pozitivno odgovorio na to pitanje. On je istakao u tim istoriskim uslovima potpuno prihvatljiv program razoružanja, koji je predviđao smanjenje stalnih vojski i roka službe u vojsci, kao i prelaz na naprednije forme vojne obuke stanovništva, zasnovan na povećanju broja građana upotrebljivih za mobilizaciju u slučaju neophodnosti odbrane zemlje od agresora, i — obratno — na maksimalnom smanjenju kontingenata sposobnih da igraju ulogu oruđa agresije. Marks i Engels su smatrali da je borba za sprečavanje zavojevačkih ratova najvažniji zadatak međunarodnog pokreta i svih naprednih snaga. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XIX *)

Pariska utvrđenja već su pokazala svoju vrednost. Zahvaljujući samo njima, Nemci nisu mogli da osvoje grad za više od nedelju dana. 1814 godine, borbom, koja je trajala pola dana kod visova Monmartra, primoran je grad da kapitulira. 1815 godine, niz zemljanih utvrđenja, koja su podignuta u početku rata stvorio je izvestan zastoj, ali bi njihov otpor bio veoma kratak da kod saveznika nije postojalo potpuno uverenje da će im grad biti predat bez borbe. U sadašnjem ratu, sve što su Nemci mogli tražiti od diplomatije bilo je to da se ona ne meša u njihovu vojnu akciju. A ta ista vojnička akcija, koja je do sredine septembra bila brza, energična i odlučna, postala je spora, neodlučna i *tatonnante* (pipava) od onog dana kad su nemačke kolone ušle u sferu dejstva Pariza — tog ogromnog utvrđenog logora. A to je potpuno prirodno. Već samo opkoljavanje tako velike tvrđave zahteva vreme i opreznost, čak i onda kad joj se približavate sa 200.000 ili 250.000 ljudi. Tako jaka snaga jedva bi bila dovoljna za njeno potpuno opkoljavanje sa svih strana, pa makar grad, kao u ovom slučaju, i ne imao sposobne trupe da na otvorenom polju tuku pripremljenu bitku. Da u Parizu nema takve snage ubedljivo su pokazali bedni rezultati ispada generala Dikroa blizu Medona (Meudon). Tu su se liniske trupe držale mnogo gore od mobilne garde. One su stvarno »bežale« na čelu sa slavnim zuavima. To se lako može objasniti. Stari vojnici — uglavnom vojnici iz Makmaonovog, De Fajiovog i Feliks Dueovog korpusa, koji su se tukli kod Verta, bili su potpuno demoralisani posle dva ka-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1754, utorak, 27 septembra 1870 godine.

tastrofalna povlačenja i šest nedelja stalnih neuspeha. A sasvim je prirodno da takvi uzroci mnogo ozbiljnije utiču na najamnike, jer zuavi, koji se većinom sastoje od zamenika, ne zaslužuju drugi naziv. A od tih ljudi se očekivalo da će pojačati čvrstinu neobučenih regruta, kojima su bili popunjeni proređeni liniski bataljoni. Posle toga slučaja mogu se očekivati manji ispadi, koji tu i tamo mogu da budu i uspešni, ali malo je verovatno da će doći do bilo kakve bitke na otvorenom polju.

Postoji još jedna okolnost: Nemci govore da njihova oruđa dominiraju Parizom sa visova koji se nalaze blizu Soa (Sceaux), ali tu tvrdnju treba primiti sa priličnom rezervom. Najbliži visovi, na koje su mogli da postave svoje baterije iznad Fontene o Roza (Fontenay aux Roses), oko 1.500 metara od fora Vanva (Vanves), udaljeni su punih 8.000 metara ili 8.700 jardi od centra grada. Nemci nemaju teže poljske artiljerije od takozvanih izolučenih oruđa od 6 funti (težina zrna — oko 15 funti)[1]), ali čak i kad bi imali izolučena oruđa od 12 funti sa zrnima od 32 funte, ipak krajnji domet tih oruđa, pri elevacionim uglovima koje im dopuštaju njihovi lafeti, ne bi bio veći od 4.500—5.000 metara. Prema tome, to hvalisanje ne treba da zaplaši Parižane. Dok ne budu osvojena dva ili više forova, Pariz nema šta da se plaši bombardovanja. A čak i u slučaju bombardovanja, zrna bi se toliko rasturila na ogromnom prostoru da bi šteta morala biti srazmerno neznatna, a moralno dejstvo skoro ništavno. Pogledajte ogromnu masu artiljerije koja je dovučena za savlađivanje Strazbura: koliko će mnogo više artiljerije biti potrebno da bi se Pariz primorao na predaju, čak i ako uzmemo u obzir da će pravilan napad pomoću paralela, prirodno, biti ograničen na mali deo utvrđenja! A sve dotle dok Nemci pod zidinama Pariza ne budu mogli prikupiti svu ovu artiljeriju sa municijom i ostalim potrebnim sredstvima, Pariz se nalazi u bezbednosti. Stvarna opasnost počinje od onog trenutka kada sva sredstva budu spremna za opsadu.

Sad jasno vidimo kakva je istinska moć pariskih utvrđenja. Kad bi se toj pasivnoj snazi, toj pukoj sili otpora, pridodala još i aktivna snaga — napadna sposobnost jedne prave armije — tada bi i vrednost tih utvrđenja odmah porasla. Dok su snage opsađivača Senom i Marnom neizbežno razdvojene najmanje u tri zasebna dela, koji mogu da održavaju vezu među sobom jedino preko mostova koji su sagrađeni u pozadini njihovih borbenih položaja — tj. samo zaobilaznim putevima, čije je korišćenje vezano sa gubitkom vremena — dotle bi glavnina Pariske armije mogla da napadne nadmoćnim snagama bilo koji od ova tri dela, da mu nanese gubitke, da poruši sva započeta utvrđenja i da se pod zaštitu forova povuče

[1]) Kalibar se nije određivao prema težini duguljastih granata kojima su gađala izolučena oruđa, već prema težini odgovarajućih đuladi od livenog gvožđa. — Prim. red.

pre nego što bi opsađivačeva pojačanja uspela da pristignu. Kada ta armija u Parizu ne bi bila isuviše slaba u poređenju sa snagama opsađivača, ona bi mogla sprečiti potpuno opkoljavanje tvrđave ili ga raskinuti u svako doba. A koliko je potrebno potpuno opkoljavanje opsednute tvrđave, dokle god postoji mogućnost dolaska pojačanja spolja, vidi se na primeru Sevastopolja, gde se opsada odugovlačila samo zbog stalnog stizanja ruskih pojačanja u severnu polovinu tvrđave, čiji je prilaz bio presečen tek u poslednjem trenutku. Ukoliko se događaji kod Pariza budu više razvijali, utoliko će postati očiglednija potpuna nerazumnost carističkog komandovanja za vreme ovog rata, nerazumnost zbog koje su bile žrtvovane dve armije, a Pariz ostavljen bez glavnog sredstva za odbranu, bez snage sposobne da udarom odgovara na udar.

Što se tiče snabdevanja namirnicama tako velikog grada, teškoće nam izgledaju čak i manje nego pri opsadi manjih tvrđava. Prestonica, slična Parizu, ne samo da raspolaže dobrom trgovačkom organizacijom za snabdevanje namirnicama u svako doba, već je istovremeno i glavno tržište i mesto za stvaranje rezervi gde se prikupljaju i razmenjuju zemljoradnički proizvodi jednog prostranog rejona. Energična vlada mogla bi lako, koristeći ta preimućstva, da preduzme mere za pripremu velikih rezervi za sve vreme jedne opsade prosečnog trajanja. Ne možemo da ocenimo da li je to bilo učinjeno, ali ne vidimo razloge zbog kojih se to ne bi moglo učiniti, i to brzo.

Ma kako bilo, ali ako se borba bude vodila do »žalosnog završetka«, kako nam govore sada o tome, onda ni otpor, verovatno, neće biti dugotrajan čim otpočne pravilna opsada. Kamena obloga eskarpi je prilično izložena gađanju, a nedostatak ravelina ispred kurtina ide u prilog približavanja opsađivača i stvaranja breša u tvrđavskim bedemima. Zbog male razmere forova u njima se može smestiti samo ograničen broj branilaca; forovi ne mogu pružiti ozbiljan otpor napadu ako ne bi bili potpomognuti ispadom trupa kroz međuprostore samih forova. Ali, ako bi se rovovi mogli doterati do glasije forova, a da ih Pariska armija ne poruši takvim ispadima, onda bi sama ta činjenica dokazivala da je ta armija isuviše slaba — brojno, organizaciski ili moralno — da bi sa izgledom na uspeh mogla izvesti noćni juriš.

Kad već jednom bude zauzeto nekoliko forova, treba se nadati da će grad odustati od beznadežne borbe. Ako li ne odustane, tada će se opsadna dejstva, verovatno, ponoviti, napraviće se nekoliko breša, i grad će se ponovo pozvati na predaju. A ako i to bude odbijeno, tada može doći do isto takve beznadežne borbe na barikadama. Nadajmo se da će se izbeći takve nekorisne žrtve.

ISTORIJA PREGOVORA*)

Istoriju pregovora, koju smo juče saopštili našim čitaocima onako kako je iznosi g. Žil Favr[1]), mogli bismo bez teškoća prihvatiti kao tačnu, naravno, izuzev manjih grešaka, kao naprimer, da je Bizmark kazao da namerava da anektira Mec, Šato Salen (Chateau Salins) i »Soason«. Gospodin Favr, očigledno nema pretstavu o geografskom položaju Soasona. Grof (tj. Bizmark — prim. red.) je govorio o Sarburu, pošto se već odavno isticalo da kroz njega prolazi nova strategiska granična linija, međutim, Soason se nalazi isto toliko po strani od nje koliko Pariz ili Troa. Gospodin Favr, možda, ne prenosi potpuno tačno pojedine izraze iz ovog razgovora. Ali kad on potvrđuje činjenice koje pobija zvanična pruska štampa, tada će neutralna Evropa uglavnom biti više sklona da veruje njegovoj izjavi. Prema tome, ako sad u Berlinu osporavaju ono što je g. Favr rekao o predaji Mon Valerijana (Mont Valérien), onda će se naći malo onih koji će verovati da je to g. Favr ili izmislio ili potpuno nepravilno razumeo grofa Bizmarka.

Međutim, saopštenje koje je g. Favr lično dao suviše jasno pokazuje koliko je on malo shvatio stvarnu situaciju ili koliko su bili neodređeni i nejasni njegovi pogledi u tom smislu. On je došao da vodi pregovore o primirju koje je trebalo da dovede do mira. Mi mu drage volje opraštamo to što je pretpostavljao da Francuska još uvek može naterati svoje protivnike da odustanu od ma kakvih pretenzija na teritorijalne ustupke; ali je teško reći pod kakvim se uslovima nadao da će postići prekidanje neprijateljstava. Tačke na čijem ispunjavanju su Nemci neotstupno insistirali bile su predaja Strazbura, Tula i Verdena — s tim da njihove posade postanu ratni zarobljenici. Izgleda da se na predaju Tula i Verdena manje ili više pristajalo. Ali Strazbur? G. Favr je primio taj zahtev jednostavno kao uvredu i ništa drugo. »Grofe, vi zaboravljate da govorite sa Francuzom. Da tako žrtvujemo herojsku posadu, čije je držanje oduševljavalo ceo svet, a naročito nas, bilo bi malodušnost, i ja Vam obećavam da neću ništa govoriti o tome da ste nam i ponudili takav uslov«. U ovom odgovoru vidimo da se stvarne okolnosti malo uzimaju u obzir — u njemu nema ničega osim trenutnog izliva patriotskog osećanja. Kako je to osećanje neobično jako vladalo u Parizu, na njega se, naravno, moralo računati u tome trenutku; ali je, takođe, trebalo dobro proceniti i postojeće činjenice. Štrazbur je bio dosta dugo izložen pravilnoj opsadi, tako da se pouzdano mogao očekivati njegov brzi pad. Tvrđava izložena pravilnoj opsadi može da se brani određeno vreme; prekomernim naporima ona može

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1758, subota, 1 oktobra 1870 godine.

[1]) Sastanak između Favra i Bizmarka održan je od 18 do 20 septembra. To saopštenje bilo je štampano u *Pall Mall Gazette*-i br. 1757 od 30 septembra 1870 godine. — Prim. red.

čak i da produži svoju odbranu za nekoliko dana; ali ako ne stignu trupe da je oslobode opsade, onda je matematički sigurno da ona mora pasti. To savršeno zna Troši i ceo inžinjeriski štab u Parizu; oni znaju da nema snaga koje bi pritekle u pomoć Strazburu; pa ipak izgleda da Žil Favr, Trošijev kolega u vladi, ništa od toga ne uzima u obzir. On je u zahtevu o predaji Strazbura jedino video uvredu za sebe lično, za posadu Strazbura i za francuski narod. Međutim, glavna zainteresovana strana — general Urih i njegova posada — nesumnjivo je dosta učinila za odbranu svoje časti. Izbaviti ih nekoliko poslednjih dana od apsolutno beznadežne borbe, kad bi se i na taj način mogli poboljšati slabi izgledi za spas Francuske, to za njih ne bi bilo uvreda, već potpuno zaslužena nagrada. General Urih bi, besumnje, više voleo da se preda po naređenju svoje vlade i pod manje-više povoljnijim uslovima nego da se preda pod pretnjom juriša i bez dobijanja ma kakve naknade.

U međuvremenu pali su Tul i Strazbur, a za Verdenom — ukoliko se Mec još drži — Nemci nemaju nikakve vojničke potrebe. Na taj način, Nemci su i bez pristanka na primirje dobili skoro sve ono oko čega se Bizmark cenkao sa Žil Favrom. Prema tome, moglo bi izgledati da pobedilac još nikad nije nudio primirje s umerenijim i velikodušnijim uslovima i da pobeđeni još nikad nije tako nepromišljeno odbio ponuđeno primirje. Inteligencija Žil Favra svakako nije blistala u ovim pregovorima, iako je njegov instinkt verovatno bio dovoljno pravilan; naprotiv Bizmark istupa u novoj ulozi velikodušnog pobedioca. Ponuda, kako ju je g. Favr razumeo, bila je neobično povoljna, i da je ona bila samo ono što je on o njoj mislio, trebalo bi je odmah primiti. Međutim, u predlogu je bilo nešto više od onoga što je on u njemu sagledao.

Primirje se lako sklapa između dve vojske koje se nalaze na bojištu. Odredi se demarkaciona linija — možda jedan pojas neutralne teritorije između dve zaraćene strane — i stvar je uređena. Ali, u ovom slučaju, na bojištu se nalazi samo jedna vojska; druga vojska, ukoliko još i postoji, zatvorena je u tvrđavama koje su u većoj ili manjoj meri opkoljene. Šta će biti sa svim ovim tvrđavama? Kakav će biti njihov položaj za vreme primirja? Bizmark se trudi da ni reči ne kaže o svemu tome. Da je bilo zaključeno dvonedeljno primirje i kad u njemu ne bi bilo ništa konkretno rečeno o tim gradovima, onda bi se, naravno, morao zadržati *status quo*, izuzimajući ono što se odnosi na sadašnja neprijateljska dejstva protiv posada i utvrđenja. Na taj način, Bič, Mec, Pfalcburg, Pariz i ko zna koliko još drugih tvrđava ostalo bi opkoljeno i otsečeno od svakog snabdevanja i komunikacija; ljudi koji su u njima i dalje bi jeli svoje zalihe isto onako kao da nije zaključeno nikakvo primirje. Na taj način, primirje bi dalo opsađivačima skoro ono isto što bi im dala i produžena borba. Štaviše, može se čak i to desiti da se za vreme primirja u jednoj ili u više ovih tvrđava iscrpu sve njihove zalihe, tako da bi se morale odmah predati opsađivačima kako bi izbegle potpuno umiranje od gladi. Iz toga se vidi da je grof

Bizmark, lukav kao i uvek, u samom primirju video sredstvo koje će naterati neprijateljske tvrđave na predaju. Naravno, ako bi pregovori otišli tako daleko da bi mogli dovesti do izrade projekta ugovora, onda bi to francuski štab uvideo i neizostavno postavio takve zahteve u pogledu opkoljenih gradova da bi verovatno propala cela ova zamisao. Ali je sam g. Žil Favr imao zadatak da temeljno prouči Bizmarkove predloge i da otkrije njegove tajne zamisli. Da je pitao kakav će biti položaj opkoljenih gradova za vreme primirja, on ne bi dao zgodnu priliku grofu Bizmarku da se pred celim svetom razmeće prividnom velikodušnošću, što je za g. Favra bilo isuviše dubokoumno, iako je to ipak bilo plitko. Umesto toga, on se revoltirao zbog zahteva za predaju Strazbura i njegove posade u svojstvu ratnih zarobljenika na takav način koji je celom svetu jasno pokazao da pretstavnik francuske vlade, čak ni posle surovih pouka u toku dva poslednja meseca, nije bio sposoban da proceni stvarnu situaciju zato što se još uvek nalazio *sous la domination de la phrase* (pod uticajem praznih fraza).

BELEŠKE O RATU — XX *)

Iznenađujuća je činjenica da je Francuska, čak i posle neshvatljivih grešaka, koje su dovele do praktičnog uništenja francuskih armija, potpuno pala na milost i nemilost pobedioca, koji drži u svojoj vlasti jedva jednu osminu njene teritorije. Teritorija koju su Nemci stvarno okupirali graniči se linijom koja polazi od Strazbura do Versaja i drugom od Versaja do Sedana. U unutrašnjosti ovog uskog pojasa Francuzi još drže tvrđave: Pariz, Mec, Monmedi, Verden, Tionvil, Bič i Pfalcburg. Osmatranje, blokadu ili opsadu ovih tvrđava vrše skoro sve snage koje su dosada bile upućene u Francusku. Možda Nemci imaju još dosta konjice za čišćenje teritorije oko Pariza do Orleana, Ruana (Rouen) i Amijena (Amiens), a možda i dalje; ali u ovom momentu ne treba ni pomišljati na ozbiljnu okupaciju bilo kakvog većeg rejona. Sigurno je da se sada u Alzasu, južno od Strazbura, nalazi oko 40.000 ili 50.000 landvera, i da se brojna jačina ove armije može i udvostručiti pridruživanjem većeg dela korpusa koji vrši opsadu Strazbura. Izgleda da su te trupe namenjene za upad u južne predele Francuske; tvrdi se da one treba da krenu na Belfor, Bezanson (Besançon) i Lion. Svaka od ove tri tvrđave pretstavlja veliki utvrđeni logor sa odvojenim forovima na većem udaljenju od glavnog tvrđavskog bedema; a opsada ili čak ozbiljna blokada ove tri tvrđave odmah bi zahtevala više snaga nego što ih ima ova armija. Zato kao sigurno smatramo da takvo tvrđenje pretstavlja najobičniju obmanu i da nova nemačka armija neće pokloniti ništa više pažnje ovim tvrđavama no što je potrebno; da će upasti u dolinu Sone, u najbogatiji kraj Burgundije,

*) Štampanje bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1759, ponedeljak, 3 oktobra 1870 godine.

i iscrpsti ga, a zatim krenuti prema Loari da bi uspostavila vezu sa snagama oko Pariza i da bi bila upotrebljena u saglasnosti sa postojećom situacijom. Ali se čak i ta jaka grupacija — dokle god nema neposredne veze s armijom pred Parizom, koja bi joj omogućila da izađe na kraj bez direktne i samostalne veze sa Rajnom — može upotrebiti samo za proste upade po manjim grupicama, i neće moći da zadrži pod svojom vlašću prostranu teritoriju. Na taj način, u toku sledeće dve nedelje njene akcije neće pojačati stvarnu moć Nemaca na francuskoj teritoriji, koja i dalje ostaje ograničena na jednu osminu cele teritorije Francuske; pa ipak je Francuska, iako to ona neće da prizna, faktički osvojena. Kako je to moguće?

Glavni uzrok za to leži u preteranoj centralizaciji čitave, a naročito vojne administracije u Francuskoj. Još doskora Francuska je, iz vojnih razloga, bila podeljena na dvadeset i tri okruga, od kojih je svaki, ukoliko je to bilo moguće, obuhvatao garnizone koji su sačinjavali jednu pešadisku diviziju sa pridodatom konjicom i artiljerijom. Između komandanata tih divizija i ministarstva rata nije bilo posredne instance. Sem toga, te divizije bile su samo administrativne, a ne i vojne organizacije. Nije se računalo sa tim da će se pukovi, iz kojih su se divizije sastojale, za vreme rata formirati u brigade; oni su samo za vreme mira u disciplinskom pogledu bili potčinjeni jednom istom komandantu. Čim bi rat izbio, oni su neizbežno morali biti upućeni u sasvim razne armiske korpuse, divizije ili brigade. Neki drugi diviziski štab — osim administrativnog štaba ili osoblja koje je bilo dodeljeno lično komandantu-generalu — uopšte nije postojao. Za vreme Luja Napoleona te 23 divizije bile su objedinjene u šest armiskih korpusa, svaki pod komandom maršala Francuske. Ali ovi armiski korpusi, isto kao i divizije, nisu bili stalne ratne formacije. Oni su bili organizovani za političke, a ne za vojne ciljeve. Oni nisu imali formaciskog štaba. Bili su sušta suprotnost pruskih armiskih korpusa, od kojih svaki ima stalnu organizaciju za ratno doba, sa određenim kontingentom pešadije, konjice, artiljerije i inžinjeriskih trupa, sa svojim vojnim, sanitetskim, sudskim i administrativnim štabom, spremnim za ratne operacije. U Francuskoj administrativni deo armije (intendantura, itd.) nije dobijao naređenja od maršala ili komandujućeg generala, već direktno iz Pariza. Ako pod takvim uslovima Pariz bude paralisan, ako veza s njim bude presečena, onda u provincijama neće ostati nikakvo organizacisko jezgro; provincije će biti paralisane isto toliko koliko i Pariz pa čak i više, jer je i staroslavna zavisnost provincije od Pariza i njegove inicijative dugom navikom postala sastavni deo nacionalnog »veruju«, a protivljenje tome bilo bi ne samo zločin, već i bogohuljenje.

Posle ovog osnovnog uzroka dolazi i drugi, iako drugostepeni uzrok, koji u ovom slučaju nije skoro nimalo manje važan, a koji se sastoji u tome što se centar Francuske — zbog njegovog unutrašnjeg istoriskog razvitka — nalazi u opasnoj blizini njene severoistočne granice. Pre trista godina to je igralo još veću ulogu.

Tada je Pariz bio na periferiji države. Skoro neprekidan niz ratova protiv Nemačke i Španije, dok je ova vladala Belgijom, imao je za cilj da zaštiti Pariz većim delom osvojene teritorije u pravcu istoka i severoistoka. Od vremena kad je Henrih III osvojio tri biskupije — Mec, Tul i Verden (1552 godine) pa do Revolucije bili su osvojeni i prisajedinjeni Francuskoj: Artoa (Artois), delovi Flandrije (Flandres) i Enoa (Hainaut), Loren, Alzas i Monbelijar (Montbéliard) da bi poslužili kao odbojnik koji bi na sebe primio prvi udarac uperen protiv Pariza. Moramo priznati da su skoro sve te provincije, po svojoj rasnoj pripadnosti, jeziku i običajima, bile predodređene za to da postanu sastavni deo Francuske i da je Francuska, uglavnom zahvaljujući Revoluciji 1789—1798 godine, uspela da potpuno asimilira i ostale. Ali je Pariz čak i sada izložen opasnosti. Od Bajona (Bayonne) do Perpinjana (Perpignan) i od Antiba (Antibes) do Ženeve suvozemna granica je znatno udaljena od Pariza. Od Ženeve preko Bazela do Lauterburga u Alzasu otstojanje ostaje isto; granica obrazuje luk, opisan iz Pariza kao centra, sa jednim istim poluprečnikom od 250 milja. Ali, kod Lauterburga granica se odvaja od luka i obrazuje njegovu tetivu, koja se na jednom mestu nalazi svega 120 milja od Pariza. »La où le Rhin nous quitte, le danger commence« (»Opasnost počinje tamo gde nas Rajna napušta«), kaže Lavale (Lavalée) u svome šovinističkom delu o granicama Francuske. Ali, ako produžimo luk od Lauterburga u pravcu severa, onda ćemo ustanoviti da se on skoro tačno poklapa sa tokom Rajne do Mora. Tu imamo pravi uzrok francuskih pretenzija na čitavu levu obalu tog dela Rajne. Tek posle sticanja te granice Pariz bi bio zaštićen podjednako udaljenim granicama sa njegove najizloženije strane, a uz to i rekom kao graničnom linijom. A da je vojnička sigurnost Pariza bila rukovodeći princip evropske politike, Francuska bi nesumnjivo imala pravo da je dobije. Srećom, to nije slučaj; a ako Francuska hoće da ima Pariz za svoju prestonicu, onda ona mora da se pomiri sa manama Pariza isto onako kao i sa njegovim preimućstvima; međutim, jedan od njegovih nedostataka sastoji se u tome što bi okupacija malog dela Francuske, uključujući Pariz, paralisala čitavu njenu nacionalnu aktivnost. Ali, ako stvar stoji tako, ako Francuska ne stiče pravo na Rajnu samim tim što je njena prestonica slučajno nezaštićena, onda bi Nemačka trebalo da ima na umu da vojni razlozi sličnog karaktera ni njoj ne daju više prava na francusku teritoriju.

BELEŠKE O RATU — XXI *)

Ako možemo verovati izveštajima koji su balonom poslati iz Pariza, onda ovaj grad brane bezbrojne snage. Tamo ima od 100.000 do 200.000 ljudi mobilne garde iz provincija; tamo je 250 bataljona pariske nacionalne garde, od kojih svaki broji 1.500, a za neke se

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1762, četvrtak, 6 oktobra 1870 godine.

govori da imaju 1.800 ili 1.900 ljudi, — što, prema najskromnijem proračunu, iznosi 375.000 vojnika; tamo se, takođe, nalazi bar 50.000 ljudi liniskih trupa, pored mornaričko-desantne pešadije, mornara, frantirera[1]), itd. A — prema poslednjoj informaciji — ako svi ovi ljudi budu izbačeni iz stroja, iza njih stoji još 500.000 građana sposobnih da nose oružje i spremnih da u slučaju potrebe zauzmu njihova mesta.[2])

Pred Parizom se nalazi nemačka armija od šest severnonemačkih armiskih korpusa (4, 5, 6, 11, 12 i Gardiski), dva bavarska korpusa i Virtemberška divizija, tj. svega osam i po korpusa, približne jačine 200.000 do 230.000 ljudi — u svakom slučaju ne više. Pa ipak, ta nemačka armija, iako razvučena duž opsadne linije najmanje na 80 milja, kao što je poznato, drži u šahu tu ogromnu snagu unutar grada, otseca njeno snabdevanje, čuva sve puteve i staze koje vode iz Pariza, i, zasad, pobedonosno odbija sve ispade posade. Kako je to moguće?

Prvo, jedva se može sumnjati u to da su vesti o ogromnom broju naoružanih ljudi u Parizu fantastične. Ako se taj broj od 600.000 naoružanih ljudi, o kome tako mnogo slušamo, smanji na 350.000 ili 400.000, onda ćemo biti bliže istini. Ipak se ne može poricati da se unutar Pariza nalazi mnogo više naoružanih ljudi za njegovu odbranu nego izvan Pariza za napad na njega.

Drugo, borbena sposobnost branilaca Pariza je veoma različita. Među njima možemo smatrati za stvarno pouzdane trupe samo mornaričko-desantnu pešadiju i mornare, koji se sada nalaze u spoljnim forovima. Liniske trupe — ostaci Makmaonove armije, ojačani rezervistima, od kojih veliki deo čine neobučeni regruti, — pokazale su se demoralisane u borbi kod Medona 19 septembra. Mobilna garda — sama po sebi dobar materijal — tek sada prolazi kroz početnu obuku; ona ima mali broj oficira, a naoružana je sa tri različite vrste pušaka: puškom »Šaspo«, prepravljenom i neprepravljenom Minijeovom puškom. Nikakvi napori i nikakve čarke sa neprijateljem ne mogu joj za ovo kratko vreme kojim raspolaže dati onu čvrstinu koja bi jedina bila u stanju da joj pomogne da učini ono što se od nje uglavnom traži: da se sukobi s neprijateljem i da ga potuče na otvorenom polju. Osnovna mana njene organizacije — nedostatak iskusnih nastavnika, oficira i podoficira — ometa joj stvaranje dobrih vojnika. A ipak izgleda da ona pretstavlja najbolji elemenat za odbranu Pariza; ona je bar sklona da se pokorava disciplini. Lokalna nacionalna garda sastavljena je od veoma izmešanih trupa. Bataljoni iz predgrađa, koji su sastavljeni od radnika, rado će se i dosta odlučno boriti; oni će biti poslušni i ispoljiće neku vrstu instinktivne discipline samo ako ih budu vodili ljudi koji uživaju

[1]) Slobodan strelac, u ono vreme neredovan vojnik za vreme rata. — Prim. red.

[2]) Prema francuskim izvorima u Parizu je bilo 400.000 ljudi pod oružjem. — Prim. red.

njihovo lično i političko poverenje; oni se neće pokoravati nikakvim drugim vođama. Sem toga, oni nisu obučeni i nemaju iskusne oficire; a ako se stvarno odlučna borba ne bude odigravala na barikadama, onda njihove najbolje borbene osobine neće doći do izražaja. Ali znatan deo nacionalne garde, koji je naoružao Palikao, sastoji se od buržoazije, pretežno iz klase sitnih trgovaca — a ti su ljudi principijelno protiv rata. Kad su pod oružjem, oni smatraju da im je zadatak da sačuvaju svoje dućane i kuće; a ako neprijatelj tuče granatama njihove dućane i kuće s velikog otstojanja, njihov borbeni polet će, verovatno, vrlo brzo iščeznuti. Osim toga, oni pretstavljaju snagu koja je organizovana manje za borbu protiv spoljnog nego protiv unutrašnjeg neprijatelja. To pokazuju sve njihove tradicije, a devet desetina od njih ubeđeno je da se takav unutrašnji neprijatelj baš ovog trenutka krije u samom srcu Pariza i da samo čeka zgodan momenat da ih napadne. Većina od njih su ženjeni ljudi, koji nisu navikli na teškoće i opasnosti; i stvarno oni već gunđaju zbog teške službe koja ih primorava da jednu od tri noći provode pod vedrim nebom na tvrđavskim bedemima grada. Među takvim trupama mogu se naći čete, pa čak i bataljoni, koji se u specijalnim prilikama mogu hrabro držati; ali, ako se posmatraju kao celina, na njih se ne može osloniti, naročito u vršenju regularne i zamorne službe.

Nije čudo što se brojno slabije, oko Pariza veoma razbacane, nemačke trupe ne plaše nikakvih ispada takve francuske snage koja se nalazi u Parizu. Zaista, svi sukobi koji su se dosada odigrali pokazuju da Pariska armija (ako je tako možemo nazvati) nije sposobna da dejstvuje na otvorenom polju. Prvi veliki napad, koji je 19 septembra izvršen na opkoljavajuće trupe, bio je dovoljno karakterističan. Dva pruska puka (7 i 47) zadržala su za jedan i po čas korpus generala Dikroa, koji je brojao 30.000 ili 40.000 ljudi, sve dotle dok im nisu stigla upomoć dva bavarska puka i dok jedna druga baravska brigada nije udarila u bok Francuza koji su tada otstupili u neredu, ostavljajući neprijatelju redut naoružan sa osam topova i veliki broj zarobljenika. Broj Nemaca angažovanih tom prilikom nije mogao preći 15.000 ljudi. Otada su Francuzi vršili ispade sasvim drukčije. Oni su odustali od svake težnje za stupanjem u otvorene borbe; upućivali su manje odrede da vrše iznenadne napade na straže i druge manje snage; a ako bi brigada, divizija ili neka veća jedinica prešla liniju forova, one bi se zadovoljavale običnom demonstracijom. Cilj tih sukoba nije bio toliko da se neprijatelju nanesu gubici koliko da se vežbaju francuski regruti u vođenju borbe. Oni će se nesumnjivo u tome postepeno usavršavati, ali će samo jedan mali deo te velike mase ljudi u Parizu moći da stekne iskustvo u akcijama tako malih razmera.

Proglas generala Trošija od 30 septembra, izdat posle borbe od 19 septembra, tačno pokazuje da je on savršeno poznavao stanje i karakter trupa koje su se nalazile pod njegovom komandom. On, naravno, baca krivicu skoro samo na liniske jedinice, dok se prema

mobilnoj gardi blago odnosi, ali to samo dokazuje da nju smatra (i to opravdano) kao najbolji deo trupa koji se nalazi pod njegovom komandom.

I njegov proglas i promena taktike, koja je otada usvojena, tačno pokazuju da on nema iluzija u pogledu pogodnosti svojih trupa za operacije na otvorenom polju. Osim toga, on mora znati da su sve druge snage, koje Francuskoj mogu ostati[3]) pod imenom Lionske armije, Loarske armije, itd., istog sastava kao i njegove trupe, i da, stoga, on ne može računati sa tim da će blokadu ili opsadu Pariza skinuti trupe koje bi mu došle upomoć. Zbog toga izgleda čudnovata vest prema kojoj se Troši u ministarskom savetu protivio predlogu da se otpočnu mirovni pregovori. Taj izveštaj sigurno dolazi iz Berlina, iz nepouzdanog izvora za objektivnu informaciju o onome što se dešava unutar Pariza. Ali, bilo kako bilo, ne možemo verovati da se Troši nada u uspeh. On je u pogledu organizacije vojske 1867 godine bio odlučan pristalica punog četvorogodišnjeg roka službe u trupi i trogodišnjeg ostajanja u rezervi, kao što je to bilo pravilo za vreme Luja Filipa. On je čak smatrao da je rok službe u Pruskoj — od dve ili tri godine — potpuno nedovoljan za formiranje dobrih vojnika. Ironija istorije sada ga stavlja u položaj da sa potpuno sirovim, skoro neobučenim i nedisciplinovanim ljudima ratuje protiv onih istih Prusa koje je do juče smatrao samo kao poluobučene vojnike, i to onda kada su ovi Prusi za mesec dana uništili celu regularnu vojsku Francuske.

[3]) Posle opsade Pariza u svim mestima Francuske obrazovane su nove armije za oslobođenje prestonice, i to: 1) Loarska armija, oslanjajući se na obe obale Loare, 2) Zapadna armija sa osloncem na Le Man, 3) Severna armija sa osloncem na Amijen i Lil i 4) Južna armija sa osloncem na Dižon i Bezanson. — Prim. red.

PRINCIPI PRUSKOG VOJNOG SISTEMA*)

Pre nekoliko nedelja ukazali smo na to da je pruski sistem regrutovanja daleko od savršenstva. On ide za tim da od svakog građanina napravi vojnika. Prema zvaničnoj pruskoj formulaciji, vojska nije ništa drugo nego »škola, u kojoj se čitava nacija vaspitava za rat«, a, međutim, stvarno samo vrlo mali procent stanovništva prolazi kroz tu školu. Sada se vraćamo na to pitanje da bismo ga ilustrovali sa nekoliko tačnih brojeva.

Prema podacima pruskog Statističkog biroa, od 1831 do 1854 godine stvarno se pozivalo u vojsku godišnje prosečno 9,84% mladića koji podležu regrutaciji; svake godine je ostajalo 8,28% sposobnih za službu; bilo je 6,40% potpuno nesposobnih za službu usled

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1764, subota, 8 oktobra 1870 godine. Ovaj isti problem Engels je i ranije bio obradio u svojoj brošuri *Die preussische Militärfrage und die deutsche Arbeiterpartei* (Hamburg, 1865).

fizičkih nedostataka i 53,28% privremeno nesposobnih koji podležu ponovnom lekarskom pregledu sledeće godine, a ostali su bili ili otsutni ili su uvršćeni u različite kategorije u tako beznačajnom broju da ih ovde ne vredi ni spominjati. Na taj način u toku tih dvadeset četiri godine kroz nacionalnu vojnu školu nije prošao ni jedan deseti deo mladih građana; i to se zove »naoružani narod«!

Za 1861 godinu imamo sledeće brojke: 217.438 dvadesetogodišnjih mladića koji su te godine stupili u vojsku i 348.364 mladića prethodnih godišta, koji su otpušteni do dalje naredbe, tj. svega 565.802. Od njih je bilo otsutno 148.946 ili 26,32%; potpuno nesposobnih za službu — 17.727 ili 3,05%; uvršćenih u dopunsku rezervu *(Ersatz Rezerve)* — tj. oslobođenih službe u mirno doba, ali koji su dužni da se odazovu pozivu za vreme rata — 76.590 ili 13,50%; otpuštenih kući usled privremene nesposobnosti s tim da se kasnije ponovo pregledaju — 230.236 ili 40,79%; oslobođenih iz drugih razloga — 22.369 ili 3,98%; ostalo je sposobnih za službu 69.934 čoveka ili 12,36%, a od njih su samo 59.459 ili 10,50% bili stvarno stupili u redove vojske.

Nema sumnje da je od 1866 godine bio veći procent regruta koji su godišnje pozivani u vojsku, ali on nije mogao da se poveća u znatnoj meri; i ako sada 12% ili 13% muškog stanovništva Severne Nemačke prolazi kroz vojsku, onda je to mnogo. To je, naravno, u velikoj suprotnosti sa vatrenim dopisima »specijalnih dopisnika« iz vremena mobilizacije u Nemačkoj. Po njihovim rečima, svaki fizički zdrav muškarac oblačio je uniformu, uzimao pušku o rame ili uzjahao svoga konja; poslovni život svih vrsta je zamirao; fabrike su prestajale da rade, trgovačke radnje su zatvarane, letina je ostajala na poljima nesakupljena; prestajala je čitava proizvodnja, a sva trgovina je napuštana; ustvari, to je bilo stanje »obamrlosti« — jedno strahovito nacionalno naprezanje, koje bi moralo da dovede do potpune nacionalne iscrpenosti, samo ako bi potrajalo nekoliko meseci. Pretvaranje građana u vojnike vršilo se, naravno, u takvim razmerama o kojima ljudi van Nemačke nisu imali nikakvog pojma; ali ako sada ti isti pisci pogledaju na Nemačku posle odvajanja preko milion ljudi od građanskog života, oni će naći da fabrike rade, da je letina sakupljena, da su trgovačke radnje i poslovnice otvorene. Ako je proizvodnja sasvim zastala, onda je to usled nedostatka porudžbina, a ne usled nedostajanja radne snage; na ulicama se može videti dosta zdravih momaka isto toliko sposobnih da nose oružje koliko i onih što su otišli u Francusku da ratuju.

Napred navedeni brojevi objašnjavaju sve to. Broj ljudi koji su prošli kroz vojsku, svakako, ne prelazi 12% celokupnog odraslog muškog stanovništva. Zbog toga prilikom mobilizacije od njih ne može biti pozvano više od 12%, dok ih punih 88% ostaje kod kuće, od kojih će jedan deo, naravno, ako rat potraje, biti pozvan za popunu gubitaka koji se pretrpe u borbama ili usled bolesti. Za pola godine to će činiti još 2—3%; međutim, ogromna većina muškaraca

neće biti nikada pozvana u vojsku. »Naoružani narod« — to je čista obmana.

Uzrok za to naveli smo ranije. Dotle dok pruska dinastija i pruska vlada budu i dalje vodili svoju tradicionalnu politiku biće im potrebna vojska koja će biti poslušno oruđe te politike. Prema iskustvu Pruske, trogodišnji rok službe u redovima vojske je neophodan da bi se prosečan građanin obučio za posao takve vrste. Čak ni najtvrdoglavije vojne cepidlake u Pruskoj nikada nisu ozbiljno tvrdile da pešaci — a oni čine glavnu masu vojske — ne mogu da nauče sve svoje vojne dužnosti za dve godine; ali, kao što se podvlačilo u debatama u Skupštini od 1861 do 1866 godine, pravi vojnički duh i navika na bezuslovnu poslušnost stiču se tek treće godine. Sada se, pri određivanju veličine vojnog budžeta, u vojsku može pozvati utoliko manje regruta ukoliko je duži rok službe. Pri sadašnjem trogodišnjem roku službe godišnje stupa u vojsku 90.000 regruta; pri dvogodišnjem roku — 135.000, a pri 18-tomesečnom roku može se regrutovati i obučiti 180.000 ljudi. Da za to ima dovoljan broj fizički sposobnih ljudi očigledno je iz brojeva koje smo već naveli, a to će biti još jasnije iz daljeg izlaganja. Tako vidimo da se iza fraze »naoružani narod« prikriva stvaranje velike vojske za vođenje oligarhiske spoljne i reakcionarne unutrašnje politike. »Naoružani narod« ne bi bio pogodno oružje za Bizmarkove ciljeve.

Severnonemački Savez ima nešto manje od 30,000.000 stanovnika. Ratno brojno stanje njegove vojske iznosi okruglo 950.000 ljudi, tj. svega 3,17% stanovništva. Svake godine 360.000 mladića ili 1,23% stanovništva puni dvadeset godina. Prema iskustvu manjih nemačkih država od tog broja je jedna polovina — odmah ili posle dve godine — sposobna za službu u operativnoj vojsci, a to čini 180.000 ljudi. Od ostalih je znatan deo sposoban za garnizonsku službu, ali ih zasada nećemo uzimati u obzir. Izgleda da se pruska statistika ne podudara sa tim podacima, ali se ti statistički podaci u Pruskoj, iz očiglednih uzroka, moraju tako grupisati da pokažu rezultat koji bi bar prividno bio u skladu sa iluzijom o »naoružanom narodu«. Pa ipak istina i tu izbija na videlo. 1861 godine, pored 69.934 sposobna čoveka za službu u vojsci, bilo je 76.590 ljudi u dopunskoj rezervi, tako da je opšti broj sposobnih za službu iznosio 146.524 čoveka, od kojih su samo 59.459 ili 40% bili uvršćeni u redove vojske. U svakom slučaju, možemo potpuno sigurno smatrati da je polovina mladića sposobna za službu u vojsci. U tom slučaju moglo bi svake godine da stupa u liniske trupe po 180.000 regruta, s tim da 12 godina ostaju u rezervi, kao što je to sada slučaj. To bi dalo snagu od 2,160.000 obučenih vojnika, tj. više nego dva puta veću od sadašnjeg brojnog stanja, čak i ako se izdašno odbiju gubici usled smrti i drugih uzroka. A ako bi bila ponovo pregledana druga polovina mladića kada napune 25 godina života, tada bi se od njih moglo prikupiti još 500.000—600.000, ako ne i više, dobrih vojnika za vršenje garnizonske službe. 6% do 8% ranije obučenih i

disciplinovanih stanovnika koji bi se pozivali u vojsku u slučaju neprijateljskog napada i za koje bi se u celini za vreme mira držali kadrovi, kao što se to i sada praktikuje — stvarno bi bio »naoružan narod«; ali to ne bi bila vojska za vođenje ratova u interesu vladajuće oligarhije, za osvajanje ili za vođenje reakcionarne politike unutar zemlje.

Ipak, to bi značilo prosto pretvaranje pruske fraze u stvarnost. Ako je prividno naoružan narod imao toliku snagu koliku li bi snagu imao kad bi bio stvarno naoružan? A možemo biti sigurni da će Francuska, u jednom ili drugom obliku, pretvoriti tu prividnost u stvarnost, ako je Pruska na to natera svojim osvajanjima. Ona će se sama organizovati u vojničku naciju, a za nekoliko godina moći će isto tako da iznenadi Prusku neverovatno velikim brojem svojih vojnika kao što je Pruska ovog leta iznenadila ceo svet. Ali, zar Pruska ne može da učini isto? Naravno, ali bi ona tada prestala da bude današnja Pruska. Ona bi dobila u odbranbenoj, a izgubila u napadnoj snazi; ona bi imala više vojnika, ali sa njima ne bi bilo tako lako rukovoditi prilikom invazije u početku rata. Pruska bi morala odustati od svake osvajačke pomisli, a što se tiče njene sadašnje unutrašnje politike, ona bi bila izložena ozbiljnoj opasnosti.

BELEŠKE O RATU — XXII*)

U jednoj od naših prethodnih beležaka skrenuli smo pažnju na činjenicu da je čak i sada, posle pada Strazbura, potpuno angažovana skoro celokupna ogromna nemačka vojska u Francuskoj, bez obzira što osvajači drže manje od jedne šestine teritorije zemlje. To je pitanje toliko značajno da smatramo opravdanim da se vratimo na njega.

Mec sa Bazenovom armijom, koja je opkoljena unutar pojasa njegovih forova, veže za sebe osam armiskih korpusa (1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, Hesensku diviziju i landversku diviziju generala Kumera), tj. svega šesnaest pešadiskih divizija, dok je sedamnaest pešadiskih divizija (Gardiski korpus, 4, 5, 6, 11, 12 severnonemački, 1 i 2 bavarski korpusi i Virtemberška divizija) zauzeto opsadom Pariza. Novoformirani 13 i 14 korpus, koji se sastoje većinom od landvera, i nekoliko odreda iz gore pomenutih korpusa, vrše okupaciju osvojene teritorije i drže pod svojom kontrolom, blokiraju ili opsađuju utvrđena mesta, koja se nalaze na njoj i koja su još uvek u rukama Francuza. Za aktivne operacije stoji na raspoloženju samo 15 korpus (Badenska divizija i najmanje jedna landverska divizija), koji je oslobođen kapitulacijom Strazbura. Pošto mu se pridruže sveže landverske jedinice, taj korpus treba da preduzme neke operacije u južnijem pravcu čiji karakter još uvek nije sasvim poznat.

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1766, utorak, 11 oktobra 1870 godine.

U te snage sada ulaze skoro sve regularne trupe kojima Nemačka raspolaže, sem jednog vrlo važnog izuzetka, naime, četvrtih bataljona liniske pešadije. Suprotno onome što je bilo za vreme Austriskog rata, kada su oni bili upućeni protiv neprijatelja, ovoga puta tih 114 bataljona je ostavljeno kod kuće; u skladu sa njihovom prvobitnom namenom, oni služe kao kadrovi za obuku i organizaciju ljudstva namenjenog za popunu gubitaka koje u borbama ili usled raznih bolesti mogu pretrpeti njihovi odgovarajući pukovi. Čim je hiljadu ljudi formiranih u tabaljon dovoljno obučeno za borbu sa neprijateljem, šalju ih da se spoje sa tri operativna bataljona u puku; to se u velikom obimu vršilo sredinom septembra, posle žestokih borbi pred Mecom. Međutim, oficiri i podoficiri tog bataljona ostaju i dalje kod kuće, spremni da prime i pripreme za operacije novi kontingent od hiljadu ljudi, uzetih iz dopunske rezerve ili iz redovnog regrutnog kontingenta. Ta mera je bila apsolutno potrebna za vreme tako krvavog rata kao što je ovaj i čiji se kraj ne može sa sigurnošću predvideti. Međutim, ona lišava Nemačku mogućnosti da ovog trenutka u operativnoj vojsci upotrebi 114 bataljona i odgovarajući deo konjice i artiljerije, što ukupno iznosi 200.000 ljudi. Izuzimajući ove snage, okupacija manje od jedne šestine francuske teritorije i opsada dve velike tvrđave na toj teritoriji — Meca i Pariza — potpuno vežu sve nemačke snage tako da za dalje operacije izvan već osvojene teritorije ostaje najviše 60.000 ljudi. I to u vreme kada nigde u Francuskoj nema snaga koje bi mogle pružiti ozbiljan otpor.

Ako je uopšte potreban dokaz za to da veliki utvrđeni logori, sa tvrđavom kao osnovnim jezgrom, imaju ogroman značaj u modernom ratu, onda je taj dokaz dat. Kao što ćemo jednom drugom prilikom pokazati, najveće preimućstvo oba utvrđena logora, o kojima je ovde reč, nije bilo iskorišćeno. Posada Meca je isuviše velika, ako se uzme u obzir veličina i značaj te tvrđave, a u Parizu skoro uopšte nema pravih trupa sposobnih za operacije. Pa ipak, prva od tih tvrđava sada drži u šahu bar 240.000, a druga 250.000 neprijateljskih vojnika. A kad bi Francuska imala iza Loare makar 200.000 pravih vojnika, opsada Pariza postala bi nemoguća. Na nesreću Francuske, ona nema tih 200.000 ljudi niti ima ikakve verovatnoće da će se oni ikada na vreme prikupiti, organizovati i disciplinovati. Prema tome, pad tih dvaju velikih odbranbenih centara je samo pitanje nekoliko nedelja. Dosada je armija u Mecu održavala svoju disciplinu i zadivljujuće dobro pokazivala svoje borbene sposobnosti, ali stalan otpor na koji nailaze njeni napadi mora je, na kraju krajeva, lišiti svake nade na oslobođenje. Francuski vojnici su odlučni branioci tvrđava. Oni mogu mnogo bolje da podnose poraze za vreme opsade nego na otvorenom polju; međutim, ako ih jednom zahvati demoralizacija, ona se širi brzo i nezadržljivo. Što se tiče Pariza, nećemo doslovno primiti kao istinu reči g. Gambete da tamo ima 400.000 pripadnika nacionalne i 100.000 mobilne garde, zatim 60.000 vojnika liniskih trupa, a još manje njegove izjave o

bezbrojnoj količini topova i mitraljeza, koja se sada fabrikuje u Parizu, ili o velikoj jačini barikada. Ali u Parizu nesumnjivo ima dosta elemenata koji omogućavaju pružanje veoma solidne odbrane, iako će ta odbrana, budući neizbežno pasivna usled karaktera svoje posade, biti bez svog najjačeg elementa — moćnih napada na opsađivače.

Bilo kako bilo, potpuno je jasno da bi se ipak moglo još sve postići samo kad bi kod Francuza postojalo stvarno nacionalno oduševljenje. Dok su sve snage osvajača — pored 60.000 vojnika i konjice koja može da vrši samo upade, ali ne i da održi ono što zauzme — vezane za osvojenu teritoriju, dotle bi preostalih pet šestina Francuske mogle da prikupe dovoljan broj naoružanih odreda za to da svuda uznemiravaju Nemce, da kidaju njihove veze, ruše mostove i železničke pruge, uništavaju hranu i municiju u njihovoj pozadini, i da ih time nateraju da iz obe svoje velike armije izdvoje tako veliki broj trupa da bi Bazen mogao da nađe načina da se probije iz Meca, a tada bi opsada Pariza postala iluzorna. Pokret tih naoružanih četa već sada je za Nemce izvor ozbiljnih briga, iako zasada još ne pretstavlja opasnost, ali će se te brige utoliko više povećavati ukoliko se hrana i ostale potrebe na teritoriji oko Pariza budu više iscrpljivale i ukoliko se udaljeniji okruzi budu morali podvrgnuti rekviziciji. Nova nemačka armija, koja se sada formira u Alzasu, verovatno će uskoro biti opozvana sa ekspedicije u južnom pravcu zbog potrebe osiguranja nemačkih komunikacija i zauzimanja velikog pojasa teritorije oko Pariza. Ali, kakva bi bila sudbina Nemaca ako bi francuski narod bio zadojen isto takvim nacionalnim fanatizmom kao što su bili Španci 1808 godine, ako bi svaki grad i skoro svako selo bili pretvoreni u tvrđavu, a svaki seljak i građanin u borca? Čak ni 200.000 vojnika četvrtih bataljona ne bi bilo dosta da se pokori takav narod. Ali sada takav nacionalni fanatizam nije svojstven civilizovanim narodima. On se može naći kod Meksikanaca i Turaka; njegovi izvori su presušili u Zapadnoj Evropi koja zgrće novac, a dvadeset godina, u toku kojih je Francusku pritiskivala mora Drugog Carstva, nimalo nisu prekalile njen nacionalni karakter. Na taj način vidimo puno priče, a malo delanja; mnogo pretstave (schow), a skoro potpuno zanemarivanje organizacije; vrlo malo stvarnog otpora naroda (non-official resistance), a mnogo pokornosti neprijatelju; vrlo malo pravih vojnika, a ogroman broj slobodnih strelaca.

BELEŠKE O RATU — XXIII*)

Pruski štabni oficiri u Berlinu izgleda počinju da gube strpljenje. Oni nas izveštavaju preko berlinskih dopisnika *Times*-a i *Daily News*-a da su pred Parizom još pre nekoliko dana bila pri-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1768, četvrtak, 13 oktobra 1870 godine.

premljena opsadna sredstva i da će opsada uskoro otpočeti. Mi sumnjamo u tu gotovost. Prvo, poznato nam je da su Francuzi, prilikom povlačenja, porušili nekoliko tunela na jednoj jedinoj raspoloživoj železničkoj pruzi blizu La Ferte su Žuara (La Ferté sous Jouarre), i da ti tuneli još nisu opravljeni. Drugo, isto tako nam je poznato da su opsadna sredstva za pravilnu i efikasnu opsadu tako ogromne tvrđave kao što je Pariz toliko golema da je potrebno mnogo vremena za njihovo prikupljanje, čak i kad bi železnička pruga bila stalno slobodna; i, treće, iako je prošlo već pet do šest dana otkako je to saopštenje izdato iz Berlina, ipak još uvek nismo ništa čuli o izradi prve paralele. Zbog toga moramo izvesti zaključak da pod gotovošću za otpočinjanje opsade ili pravilnog napada (regular attack) treba podrazumevati gotovost za otpočinjanje nepravilnog napada (irregular attack), tj. bombardovanje.

Ali, za bombardovanje Pariza, koje bi imalo bar nekog izgleda da će ga primorati na predaju, bilo bi potrebno mnogo više topova nego za pravilnu opsadu. Prilikom pravilne opsade možete ograničiti svoj napad na jednu ili dve tačke odbranbene linije, a pri bombardovanju morate stalno rasipati tako veliku količinu granata na čitavo prostrano područje grada da se može izazvati više požara nego što je stanovništvo u stanju da ih ugasi, kao i da samo gašenje postane toliko opasno da mu se ne sme ni pristupiti. A, međutim, videli smo da je čak i Strazbur sa 85.000 stanovnika mogao odlično da izdrži bombardovanje gotovo besprimerne žestine i da se, izuzev nekoliko pojedinačnih i dosta tačno određenih rejona koje je trebalo žrtvovati, moglo lako sprečiti širenje požara. To se objašnjava srazmerno velikim prostranstvom grada. Manja tvrđava sa pet ili deset hiljada stanovnika može se bombardovanjem lako naterati na kapitulaciju, samo ako u njoj nema dovoljno neprobojnih skloništa; ali, grad od 50.000 do 100.000 stanovnika može izdržati veoma jako bombardovanje, naročito ako je, kao većina francuskih gradova, sagrađen od tesanog kamena ili ako ima debele zidove od cigle. Pariz unutar utvrđenja zauzima površinu od 12 x 10 kilometara, a 9 x 7 kilometara u granicama starih gradskih zidova koji opasuju najgušće sagrađeni deo varoši; to znači da taj deo grada obuhvata površinu od oko 50 miliona kvadratnih metara ili približno 60 miliona kvadratnih jardi. Ako bi se izbacivala prosečno po jedna granata na čas na svaku 1.000 kvadratnih jardi te površine, onda bi bilo potrebno 60.000 zrna na čas ili milion i po granata za 24 časa, a za to bi bilo potrebno najmanje 2.000 teških oruđa. Međutim, ako bi se izbacivalo po jedno zrno na čas na površinu od približno 100 x 100 stopa, onda bi to bilo slabo bombardovanje. Naravno, vatra se može privremeno koncentrisati na jedan ili više kvartova dok ne budu potpuno porušeni, a zatim da se prenese na obližnje kvartove; no, da bi to dejstvo bilo efikasno, ono bi trebalo da traje skoro isto toliko vremena koliko i opsada, ili čak i više, ali bi nesumnjivo imalo manje izgleda da će prinuditi tvrđavu na predaju.

Pored toga, Pariz će se stvarno nalaziti van dometa efikasnog bombardovanja sve dok se njegovi forovi ne budu predali. Najbliži visovi izvan grada, tj. oni blizu Šatijona (Chatillon), koji se sada nalaze u rukama opsađivača, nalaze se na otstojanju od 8.000 metara, odnosno od 8.700 jardi, ili pet milja od Palate pravde *(Palais de Justice)*, koja se nalazi skoro u samom centru grada. Na celoj južnoj strani to otstojanje će biti približno isto. Na severoistoku pojas forova se nalazi 10.000 metara ili preko 11.000 jardi od centra grada, tako da bi svaka baterija koja vrši bombardovanje trebalo da bude 2.000 jardi dalje ili sedam do osam milja od Palate pravde. Na severozapadu okuke Sene i for Mon Valerijan tako dobro štite grad da bi se baterije za bombardovanje mogle postaviti samo u zatvorenim redutima ili pravilnim paralelama, tj. ne pre početka pravilne opsade, kojoj bi, kako pretpostavljamo, trebalo da prethodi bombardovanje.

Nema nikakve sumnje da pruski teški izolučeni topovi kalibra pet, šest, sedam, osam i devet palaca[1]), koji bacaju granate od dvadeset pet do trideset i više funti težine[2]), mogu tući na otstojanju do pet milja. 1864 godine kod Gamelmarka (Gammelmark) izolučeni topovi od 24 funte bombardovali su Zonderburg (Sonderburg) na otstojanju od 5.700 koraka (= 4.750 jardi) ili skoro tri milje, iako su to bili stari bronzani topovi, koji su mogli da izdrže barutno punjenje od najviše 4 ili 5 funti za zrno od 68 funti težine. Elevacioni ugao morao je, po potrebi, da bude znatno veliki, a postizao se pomoću specijalno podešenog lafeta, koji ne bi izdržao kad bi se upotrebljavalo jače punjenje. Sadašnji pruski topovi od livenog čelika mogu da izdrže mnogo jače punjenje u poređenju sa težinom svojih granata; međutim, da bi postigli domet od pet milja, elevacioni ugao mora još uvek da bude dosta veliki, a njihovi lafeti prepravljeni na odgovarajući način. A kad bi se počeli upotrebljavati u svrhe za koje nisu izgrađeni, oni bi ubrzo postali neupotrebljivi. Ništa tako brzo ne kvari lafet kao gađanje, čak i sa tako neznatnim elevacionim uglovima od pet do šest stepeni, sa povećanim punjenjem. Međutim, elevacioni ugao u ovom slučaju iznosio bi prosečno najmanje 15 stepeni, a lafeti bi bili razbijeni na komade isto tako brzo kao i kuće u Parizu. Ali, ako se ta teškoća i ne uzme u obzir, ipak bi bombardovanje Pariza baterijama sa otstojanja pet milja od centra grada, u najboljem slučaju, moglo biti samo delimično. Tada bi bilo dovoljno rušenja da se izazove ogorčenje stanovništva, ali nedovoljno da se ono zastraši. Na takvoj daljini granate se ne bi mogle precizno upraviti na neki određeni deo grada. Čak i kad bi bilo naređeno da se izbegavaju pojedini rejoni, jedva da bi se uspelo da se poštede bolnice, muzeji, biblioteke, pa ma koliko oni bili vidljivi sa visova na kojima bi baterije mogle da budu. Vojne zgrade, arsenali, magazini i skladišta materijala ne bi se mogli dosta tačno izdvojiti za uništenje, čak i onda kada bi ih opsađivači videli, tako

[1]) palac = 0,0254 m. — Prim. red.
[2]) 1 funta = 0,453 kg. — Prim. red.

da bi uobičajeni izgovor da se bombardovanje vrši u cilju uništavanja odbranbenih sredstava opsađenih bio neumesan. Sve se to govori pod pretpostavkom da opsađivači raspolažu sredstvima za jedno stvarno ozbiljno bombardovanje, tj. da imaju nekih dve hiljade izolučenih topova i merzera velikog kalibra. Ali ako, kao što pretpostavljamo, nemačka opsadna artiljerija raspolaže samo sa 400 ili 500 topova, onda to neće biti dovoljno da stvori takav utisak da bi predaja grada postala verovatna.

Iako se bombardovanje tvrđave još uvek smatra kao dejstvo koje je dopušteno po ratnim zakonima, ono ipak ostaje kao mera koja stvara tolike patnje neboračkom stanovništvu da će istorija osuditi svakoga ko danas bude prihvatio bombardovanje bez ozbiljnog razloga da bi time iznudio predaju tvrđave. Mi se smejemo šovinizmu Viktora Iga, koji smatra Pariz svetim gradom — veoma svetim! — a svaki pokušaj da se on napadne — skrnavljenjem. Mi gledamo na Pariz kao na svaki drugi utvrđeni grad, koji, ako hoće da se brani, mora da bude spreman na sva dejstva koja su skopčana sa otvorenim napadom, sa primenom opsadnih rovova i opsadnih baterija, a takođe i sa dejstvom slučajnih pogodaka granata u nevojne zgrade. Ali ako samo bombardovanje Pariza ne može prinuditi grad na predaju, i ako, pri svemu tome, bude preduzeto takvo bombardovanje, onda će to biti vojnička greška za koju bi malo ljudi bacilo odgovornost na Moltkeov štab. Reći će se da je Pariz bio bombardovan iz političkih, a ne iz vojnih razloga.

SUDBINA MECA*)

Ako bismo mogli verovati vestima iz Berlina, pruski štab izgleda pretpostavlja da će Pariz biti ranije osvojen nego Mec. Ali je to mišljenje očigledno zasnovano isto toliko na političkim koliko i na vojnim razlozima. U Parizu još nisu otpočeli nemiri koje je grof Bizmark očekivao, ali se očekuje da će u njemu neizostavno izbiti razmirice i građanski rat čim teška opsađivačka artiljerija zagrmi iznad grada. Dosada Parižani nisu potvrdili mišljenje koje se o njima održava u nemačkom glavnom stanu, a možda će tako biti i u buduće. A ako je to tako, onda će se i nada u to da će Pariz pasti do kraja ovog meseca skoro sigurno pokazati kao iluzija, a Mec će se možda predati pre nego Pariz.

Kao tvrđava, Mec je neuporedivo jači od Pariza. Pariz je utvrđen sa proračunom da sva ili bar veći deo potučene francuske vojske može da otstupi prema njemu i da vodi odbranu neprekidnim napadima na neprijatelja, čiji će ga pokušaji da opkoli grad neizostavno oslabiti na svakoj tački dugačke opsadne linije. Zbog toga odbranbena jačina utvrđenja nije baš toliko velika, a to je sasvim

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1771, ponedeljak, 17 oktobra 1870 godine.

i prirodno. Da bi se bilo spremno za takav slučaj, kakav se sada desio zbog grešaka bonapartističke strategije, troškovi za utvrđivanje bi se morali povećati do ogromnog iznosa, a vreme, za koje bi se odbrana time mogla produžiti, jedva bi iznosilo četrnaest dana. Osim toga, otpornost tvrđavskih postrojenja može se znatno ojačati zemljanim radovima koji bi se izvodili za vreme ili pre opsade. Kod Meca stvari stoje sasvim drukčije. Današnje pokolenje je dobilo Mec od Kormontenja i drugih znamenitih inžinjera prošlog stoleća kao veoma jaku tvrđavu — sa jakim odbranbenim postrojenjima. Drugo Carstvo ih je upotpunilo pojasom od sedam veoma velikih odvojenih forova, na otstojanju dve i po do tri milje od centra grada. Time je on bio zaštićen od bombardovanja, čak i iz izolučenih oruđa, a cela tvrđava pretvorena u veliki utvrđeni logor koji zaostaje samo iza Pariza. Zbog toga bi opsada Meca pretstavljala veoma dugotrajnu operaciju čak i onda kad bi se u gradu nalazila samo normalna ratna posada. Ali opsada sada, kad se 100.000 ljudi nalazi pod zaštitom njegovih forova[1]), bila bi skoro nemoguća. Zona kojom Francuzi još uvek vladaju pruža se čitave dve milje ispred linije forova; da bi se oni potisnuli unazad prema liniji forova i osvojilo zemljište na kome bi se kopali rovovi, bio bi potreban niz takvih borbi prsa u prsa kakve su se videle jedino pred Sevastopoljem; a ako se pretpostavi da posada nije demoralisana stalnim bojevima i da opsađivači nisu malaksali zbog tako velikih ljudskih žrtava, onda borba može da traje više meseci. Zbog toga Nemci nisu nikada pokušavali da vrše pravilnu opsadu, već gledaju da glađu nateraju tvrđavu na predaju. Armija od 100.000 ljudi, zatim približno 60.000 gradskog stanovništva, kao i mnogobrojni ljudi iz unutrašnjosti koji su se sklonili iza forova, moraju pre ili kasnije da iscrpu rezerve hrane samo ako se blokada bude strogo održavala; a, čak i pre no što će se to dogoditi, ima izgleda da će tvrđava biti primorana na predaju zbog demoralizacije posade. Kad trupe jednom uvide da su potpuno opkoljene, da su uzaludni svi pokušaji za proboj kroz liniju kojom su okružene i da su propale sve nade u pomoć spolja, one će — čak i da su najbolje — postepeno gubiti svoju disciplinu i čvrstinu usled patnji, oskudice, teškoća i opasnosti, koje, kako izgleda, ne služe ni za kakvu drugu svrhu nego da se sačuva čast zastave.

Neko vreme smo uzalud čekali simptome takve demoralizacije. Rezerve hrane unutar grada pokazale su se mnogo veće nego što se pretpostavljalo, što je trupama u Mecu sasvim dobro došlo. Ali, rezerve, iako obilate, bile su slabo razvrstane, što je sasvim prirodno, jer su to bile zalutale isporuke namenjene za vojsku, koje su slučajno ostale u gradu i koje nikad nisu bile određene za onu svrhu za koju se sada upotrebljavaju. Zbog toga se hrana vojnika odavno razlikuje ne samo od one na koju su navikli, već ona nikako ne odgovara utvrđenim propisima i izaziva razna oboljenja čija se ozbiljnost svakodnevno povećava, a posledica tih bolesti svakog

[1]) U Mecu je bilo oko 200.000 francuskih vojnika. — Prim. red.

dana dejstvuju sve jače i jače. Sada je ta faza blokade izgleda dostignuta. Među artiklima koji nedostaju u Mecu nalaze se hleb, obično glavna hrana francuskog seljaštva, i so. Ova poslednja je apsolutno potrebna za održavanje zdravlja, a pošto je hleb skoro jedini produkat koji troše Francuzi, a koji sadrži skrob za stvaranje masti, onda u datom slučaju za hleb važi to isto što i za so. Kako su vojnici i stanovnici bili primorani da se hrane pretežno mesom, to je, kažu, izazvalo dizenteriju i skorbut. Ne verujući suviše izjavama dezertera, koji obično govore ono što se, po njihovom mišljenju, mora najviše dopasti onima što su ih zarobili, ipak možemo verovati u nešto slično, jer se baš tako nešto mora dogoditi pod takvim okolnostima. Samo se po sebi razume da se izgledi za demoralizaciju zbog toga moraju naglo povećavati.

Veoma sposoban dopisnik *Daily News*-a, koji se nalazi pred Mecom, u svom opisu Bazenovog ispada od 7 oktobra, saopštava da su Francuzi, posle utvrđivanja u selima severno od fora Sent Eloa (Saint Eloi — severno od Meca, u dolini Mozela), na svom desnom krilu, bliže reci, formirali jednu grupu od najmanje 30.000 ljudi, koja je krenula protiv Nemaca. Ta kolona, ili grupa kolona, očigledno je imala nameru da se probije kroz obruč opsade. Takav zadatak zahtevao je krajnju odlučnost. Kolone bi morale da idu pravo na deo obruča opsade na kome se nalaze trupe i baterije koje bi na njih koncentrisale svoju vatru, čija bi jačina rasla sve do trenutka direktnog dodira sa neprijateljskim masama. Ako bi Francuzi uspeli da razbiju neprijatelja, jačina njegove vatre odmah bi znatno oslabila, a ako bi se morali povući, oni bi ponovo bili izloženi toj istoj unakrsnoj vatri. To su vojnici morali znati, a, osim toga, Bazen je za taj poduhvat, koji je zahtevao najveći napor, verovatno iskoristio svoje najbolje trupe. Pa ipak se govori da one nikada nisu stigle čak ni do zone dejstva puščane vatre nemačkih trupa. Pre no što su stigle do te kritične granice, vatra artiljerije i streljačkog stroja poremetila je njihove redove: »guste kolone najpre su se pokolebale, a zatim raspale«.

Prvi put u ovom ratu čuli smo takva mišljenja o ljudima koji su bili u stanju da se hrabro odupiru udaru hladnog oružja i jakoj vatri kod Vionvila, Gravelota i za vreme poslednjih ispada. Ta nesposobnost, čak i u pokušaju da potpuno izvrše zadatak koji im je bio postavljen, izgleda pokazuje da armija Meca nije više ona što je bila ranije. To, izgleda, pokazuje da ipak još nije nastupila demoralizacija, već obeshrabrenje i beznadežnost — osećanje da je uzaludan svaki pokušaj. Odavde pa do stvarne demoralizacije nije daleko, naročito za francuske vojnike. I, mada bi bilo prerano na osnovu tih indikacija pretskazivati brzi pad Meca, ipak će biti čudnovato, ako uskoro ne budemo otkrili simptome koji bi pokazivali da jenjava njegova odbranbena sposobnost.

Predaja Meca imala bi mnogo manji moralni, ali mnogo veći materijalni uticaj na tok rata nego pad Pariza. Ako bi Pariz bio zauzet, Francuska bi možda popustila, ali nužda za tim popušta-

njem ne bi bila veća nego što je sada, jer bi znatno veći deo trupa koje sada opkoljavaju Pariz bio potreban za držanje grada i njegove okoline, i više je nego sumnjivo da bi Nemci mogli da izdvoje dovoljan broj trupa za nadiranje do Bordoa. Međutim, ako bi Mec kapitulirao, tada bi se oslobodilo više od 200.000 Nemaca, a takva snaga, pri sadašnjem stanju francuskih operativnih trupa, bila bi potpuno dovoljna da se kreće kud god hoće kroz nezaštićenu zemlju i da tamo radi što joj je volja. Dalji razvoj okupacije, koja je zadržana otporom dva velika utvrđena logora, uspešno bi se nastavio, a tada bi svaki pokušaj vođenja partizanskih dejstava, koja sada mogu da budu vrlo uspešna, bio ubrzo ugušen.

BELEŠKE O RATU — XXIV*)

Opsada Pariza traje tačno mesec dana. Za to vreme su se dve stvari koje se na nju odnose praktično potvrdile potpuno u skladu sa našim pretpostavkama. Prva je da se Pariz ne može nadati blagovremenoj pomoći od neke francuske armije spolja. Loarska armija mnogo oskudeva u konjici i poljskoj artiljeriji, a njena pešadija, sa beznačajnim izuzecima, sastoji se ili od mladih ili od starih demoralisanih trupa. Kod tih trupa, koje su slabo popunjene oficirima, oseća se potpun nedostatak onog unutrašnjeg jedinstva koje bi ih jedino moglo učiniti sposobnim da se na otvorenom polju susretnu sa starim vojnicima, nadahnutim stalnim uspesima — sa takvim vojnicima koje fon der Tan vodi protiv njih. Čak i kad bi se Loarska armija povećala na 100.000 ili 120.000 ljudi, što bi se još moglo i učiniti pre pada Pariza, ona ne bi bila u stanju da skine opsadu. Blagodareći svojoj velikoj nadmoćnosti u konjici i poljskoj artiljeriji — od kojih se veoma veliki deo mogao uzeti ispred Pariza čim tamo stigne opsadni park sa artiljercima — kao i kvalitativnoj nadmoćnosti svoje pešadije, Nemci su u stanju da, bez bojazni za krajnji rezultat, suprotstave Francuzima brojno slabiju armiju. Osim toga, fon der Tanu bi se u takvom slučaju mogle privremeno poslati kao pojačanje one trupe koje vrše čišćenje teritorije od neprijatelja na 50—60 milja istočno i severno od Pariza, kao i jedna ili dve divizije iz armije koja opkoljava Pariz. Što se tiče Lionske armije, sve što je od nje preostalo imaće puno posla sa 14 severnonemačkim korpusom generala Verdera, koji se sada nalazi u Epinalu i Vezulu, i sa 15 korpusom koji se kreće pozadi 14 korpusa ili na njegovom desnom krilu. Severna armija, pod komandom Burbakija, još nije formirana. Prema onome što smo čuli, kod mobilne garde u Normandiji i Pikardiji postoji krajnja oskudica oficira i veoma slaba obučenost, a lokalna nacionalna garda, verovatno i veliki deo mobilne, biće potrebni kao posada 25 ili više tvrđava koje se nalaze između Mezijera i Avra (Havre). Na taj način, nimalo nije verovatno

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1775, petak, 21 oktobra 1870 godine.

da se sa te strane može dobiti neka efikasna pomoć, tako da će Pariz morati da računa samo na svoje sopstvene snage.

Druga stvar koja je postala jasna bila je nesposobnost posade Pariza da izvodi ofanzivna dejstva velikih razmera. Ta posada se sastoji od istih elemenata od kojih i trupe izvan Pariza, a i njoj isto tako nedostaju konjica i poljska artiljerija. Tri ispada 19 i 30 septembra i 13 oktobra potpuno su dokazala njenu nesposobnost da učini ma kakav ozbiljniji pritisak na trupe koje vrše opsadu. Kao što su same neprijateljske trupe rekle: »ona nikad nije bila kadra da se probije čak ni kroz našu prvu liniju«. Iako general Troši javno izjavljuje da nema nameru da napadne neprijatelja na otvorenom polju zato što nema poljske artiljerije i da neće izaći iz tvrđave sve dotle dok ne bude snabdeven tom artiljerijom, on mora da zna da nikakva poljska artiljerija na svetu ne bi mogla da spreči potpuni poraz njegovog prvog masovnog *(en masse)* ispada. A dotle dok njegova poljska artiljerija bude gotova — ako to nije samo njegov izgovor da bi se odrekao ispada — vatra nemačkih baterija protiv forova i zatvaranje opsadne linije učiniće nemogućom njenu upotrebu na otvorenom polju.

Izgleda da je to dobro poznato i Trošiju i njegovom štabu. Sve se njihove mere svode na čisto pasivnu odbranu, bez ikakvih većih ispada, sem onih koji su možda potrebni da bi se zadovoljili bučni zahtevi nedisciplinovane posade. Bedemi forova neće moći još dugo da se odupiru zrnima teških nemačkih topova, o čemu ćemo odmah nešto više reći. Možda će — kako se nada generalštab u Berlinu — biti dovoljna dva ili tri dana da se unište oruđa na bedemima južnih forova, da se posrednim gađanjem sa izvesne razdaljine na jednom ili dva mesta probije kamena obloga njihovih eskarpi, a zatim da se juriša na forove, dok bi vatra baterija sa nadvišavajućih visova sprečila svaku efikasnu pomoć iz utvrđenja u pozadini. Ni u konstrukciji forova ni u konfiguraciji zemljišta nema ničega što bi tome moglo da smeta. Eskarpe u svim forovima oko Pariza, tj. unutrašnja strana rova ili spoljna fasa bedema, zaštićene su kamenim zidom samo do horizonta, što se obično smatra kao nedovoljno da bi se utvrđenja obezbedila od zauzimanja na juriš (pomoću lestvica). To otstupanje od opšteg pravila pravdalo se pretpostavkom da će trupe braniti Pariz uvek aktivno. U ovom slučaju, to čak može da ima i prednost, pošto baterije posrednim gađanjem teško mogu pogoditi tu nisku kamenu oblogu kada je ne vide sa svojih položaja. Na taj način probijanje breše iz daljine biće još teže, ako visovi, na kojima su raspoređene te baterije, ne bi dozvolile da se vrši neposredno nišanjenje, a o tome se može suditi samo na licu mesta.

U svakom slučaju, ne treba očekivati da će se dugo održavati ovi južni forovi, koje nadvišavaju visovi sa kojih se mogu tući veoma efikasnom vatrom teške izolučene artiljerije. Ali neposredno iza njih, između forova i pojasa (ograde), uglavnom se pokazala aktivnost posade. Svuda su bila sagrađena mnogobrojna zemljana utvrđenja, i, mada je samo po sebi razumljivo da ne znamo sve

detalje, ipak možemo biti sigurni da su ova utvrđenja bila planirana i izgrađena sa svom onom brižljivošću, predviđanjem i poznavanjem stvari, po čemu francuski inžinjerski stručnjaci u toku dvesta i više godina zauzimaju prvo mesto. Tu je branilac očigledno izabrao bojište, tj. zemljište na kome jaruge i padine brežuljaka, fabrike i sela, koja su većinom sagrađena od kamena, olakšavaju rad inžinjera i idu na ruku odbrani mladih i tek poludisciplinovanih trupa. Očekujemo da će Nemci baš tu imati najteži posao. Zaista, mi smo preko *Daily News*-a, iz Berlina, obavešteni da će se Nemci zadovoljiti osvajanjem nekoliko forova i da će prepustiti gladi da dovrši ostalo. Međutim, mi smatramo da oni to neće postići sve dok ne dignu forove u vazduh i dok se ne povuku na svoje sadašnje opsadne položaje; a ako oni to učine, onda će Francuzi svojim približnicama, koje će graditi ususret Nemcima, moći postepeno da vrate izgubljeno zemljište. Zbog toga smatramo da Nemci nameravaju da drže onoliko forova koliko ih budu mogli zauzeti, i to kao pogodne artiljeriske položaje sa kojih bi vršili gađanja za uznemiravanje radi zastrašivanja stanovništva ili da ih iskoriste za tako jako bombardovanje koliko im to budu dozvolila raspoloživa sredstva. A u tom slučaju oni neće moći da izbegnu bitku koju im branilac ponudi na unapred izabranom i za tu svrhu pripremljenom zemljištu, jer će forovi biti pod bliskom i efikasnom vatrom novih utvrđenja. Tu ćemo, možda, biti svedoci poslednje borbe u ovom ratu, tj. borbe koja može biti od najvećeg interesa za vojnu nauku. Tu će se braniocu opet pružiti mogućnost da vrši napadna dejstva, istina u manjim razmerama, pa ako na taj način uspostavi ravnotežu snaga koje se bore, on će moći da produži odbranu sve dotle dok ga glad ne natera na predaju. Jer, moramo imati u vidu da je Pariz već utrošio jednomesečnu rezervu pripremljenih namirnica, a nikome van grada nije poznato da li u Parizu ima hrane u rezervi još i za drugi mesec dana.

Izgleda da među »specijalnim dopisnicima« vlada velika zbrka u pogledu nemačkih opsadnih topova, a to je sasvim razumljivo ako se uzme u obzir da je kod nemačkih artiljeraca nomenklatura različitih kalibara zasnovana na bar isto tako besmislenim principima kao i usvojena nomenklatura u Engleskoj. Sada, kada teška oruđa svakog časa mogu da progovore, vredi truda da se donekle razjasni to pitanje. Od zastarelih opsadnih oruđa koja su bila upotrebljena prilikom opsade Strazbura, a koja su sada poslata ka Parizu, nalaze se merzeri od 25 i 50 funti. Oni su dobili taj naziv prema težini mermerne kugle koja je odgovarala kalibru unutrašnje širine njihove cevi. Kalibar im je $8^1/_2$, odnosno $8^3/_4$ palca, a stvarna težina okruglih zrna, koja oni izbacuju, kod prvog merzera iznosi 64, a kod drugog 125 funti. Tu je zatim bio izolučeni merzer kalibra 21 sm ili 8¼ palca, koji izbacuje duguljastu granatu dužine 20 palaca i nešto preko 200 funti težine. Ovi merzeri imaju ogromno dejstvo ne samo zato što njihova zrna, blagodareći izolučenosti cevi, postižu veću tačnost pogađanja, već uglavnom zato što izdužena udarna gra-

nata — koja uvek udara svojim čelnim delom na kome viri upaljač — obezbeđuje eksploziju punjenja upravo u momentu samog prodiranja, kombinujući na taj način istovremeno dejstvo udara sa dejstvom eksplozije. Od izolučenih oruđa tamo su bili topovi od 12 i 24 funte, koji su tako nazvani po težini okruglog punog gvozdenog đuleta kojim su obično gađali još pre nego što su bili izolučeni. Kalibar im je približno $4^1/_2$, odnosno $5^1/_2$ palaca, a težina granate 33, odnosno 64 funte. Pored njih, ka Parizu je bilo upućeno nekoliko izolučenih topova namenjenih za oklopne brodove i obalsku odbranu od takvih brodova. Tačni detalji o njihovoj konstrukciji nisu bili nikada objavljeni, ali su njihovi kalibri približno od 7, 8 i 9 palaca, a težina njihovih granata iznosi oko 120, odnosno 200, odnosno 300 funti. Najteža oruđa koja su bila upotrebljavana u Sevastopolju ili protiv njega bila su engleski brodski topovi od 68 funti, topovi od 8 i 10 palaca, i francuski topovi od $8^3/_4$ i 12 palaca. Najteže zrno tih topova bilo je okruglo zrno kalibra 12 palaca i težine oko 180 funti. Na taj način, po težini i broju ispaljenih zrna, opsada Pariza će nadmašiti opsadu Sevastopolja isto toliko koliko je Sevastopolj nadmašio sve ranije opsade. Možemo dodati da će nemački opsadni park raspolagati tačno onolikim brojem topova koliko smo ranije pretpostavljali, naime — sa oko 400 oruđa.

SARAGOSA — PARIZ*)

Da bismo stekli pravilnu pretstavu o tako ogromnoj operaciji kao što je opsada i odbrana Pariza, dobro ćemo učiniti ako bacimo pogled u ratnu istoriju, da bi nam neka od ranijih opsada većih razmera, bar u izvesnom stepenu, poslužila kao primer za onu opsadu kojoj ćemo, možda, biti svedoci. Sevastopolj bi bio jedan takav primer, ako bi se odbrana Pariza odvijala pod normalnim uslovima, tj. kad bi postojala operativna armija koja bi došla da oslobodi Pariz od opsade ili da pojača njegovu posadu kao što je to bilo kod Sevastopolja. Međutim, Pariz se brani pod sasvim nenormalnim uslovima: on nema ni posade koja je sposobna za aktivnu odbranu i borbu na otvorenom polju, niti neku opravdanu nadu u pomoć spolja. Prema tome, ni najveća opsada koja je dosada zabeležena u istoriji, opsada Sevastopolja, koja po svojoj veličini ustupa samo onoj opsadi čiji ćemo početak uskoro videti, ne daje pravilnu pretstavu o onome što će se odigrati kod Pariza; a tek će docnije faze opsade, i to pretežno po kontrastima, moći da se uporede sa događajima Krimskog rata.

Ni opsade iz doba Američkog rata[1]) ne daju bolje primere. One su se odigravale za vreme takvog perioda borbe kada su ne samo

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1776, subota, 22 oktobra 1870 godine.

[1]) Misli se na Američki građanski rat 1861 — 1865 godine. — Prim. red.

trupe Juga, nego odmah za njima i trupe Severa, već bile izgubile karakter neobučenih regruta i dobile izgled regularnih trupa. Kod svih tih opsada odbrana je bila neobično aktivna. Kod Vikzburga (Vicksburg), kao i kod Ričmonda, prethodno su vođene dugotrajne borbe oko zemljišta na kome su se jedino mogle postaviti opsadne baterije, i uvek su, izuzev Grantove poslednje opsade Ričmonda, takođe vršeni pokušaji da se opsađeni oslobode opsade.[2]) Ali ovde, u Parizu, imamo posadu od tek mobilisanih regruta, slabo potpomognutu novim kontingentima regruta razbacanih izvan grada, i koju napađa regularna vojska svim sredstvima savremenog rata. Da bismo našli odgovarajući primer, moramo se vratiti na poslednji rat, u kome je naoružani narod imao da se bori protiv regularne vojske i stvarno se borio u velikim razmerama, tj. na rat na Pirinejskom Poluostrvu[3]). Ovde nalazimo savršen primer, primer Saragose, koji nam, kao što ćemo videti, *odgovara* u više nego u jednom pogledu.[4])

Saragosa je imala samo trećinu prečnika i deveti deo površine Pariza; međutim, njena utvrđenja, iako podignuta na brzu ruku i

---

[2]) Imaju se u vidu vojna dejstva severnih država u toku Građanskog rata u SAD (1861—1865 godine) sa ciljem zauzimanja dva najvažnija uporišta južnih robovlasnika: *Vikzburga* (na levoj obali r. Misisipija) i *Ričmonda* (prestonica Južne konfederacije). Shvatajući vojnički značaj Vikzburga, južnjaci su usavršavali njegova utvrđenja, izgradili obalske baterije, postavili poljsku artiljeriju. Vojska severnih država je u toku 1862—1863 godine više puta pokušala da zauzme Vikzburg. Posle žestokog bombardovanja, severnjaci su 1 jula 1863 zauzeli jedan od južnih reduta, a 3 jula predala se i tvrđavska posada. U toku borbenih dejstava severnjaci su organizovali sadejstvo suvozemnih trupa i flote u čijem sastvu su imali oklopnjače. Zauzimanje Vikzburga znatno je ojačalo strategiske pozicije vojske severnih država u basenu reke Misisipija.

Severnjačka vojska, pod komandom Maklelana, pokušavala je prvi put u aprilu 1862 da zauzme Ričmond. Međutim, njene trupe su bile razbijene na prilazima Ričmondu 26 juna i 2 jula iste godine, tako da su se morale povući u neredu. Južnjačka vojska, pod Lijovom komandom, preduzela je obuhvatni manevar u cilju zauzimanja Vašingtona, ali su situaciju spasli dobrovoljački pukovi koji su odlučnim udarima zaustavili nastupanje protivnika.

Drugi napad na Ričmond organizovan je za vreme opšte ofanzive svih severnjačkih armija, naročito u maju 1864 godine. Međutim, severnjačka vojska je pred Ričmondom naišla na ozbiljnu prepreku u vidu jako utvrđenog južnjačkog logora, koji je za sebe vezao znatan broj trupa. Da bi odvukao severnjačke snage od Ričmonda, Li je krajem juna 1864 preduzeo ofanzivu prema Vašingtonu, ali je 19 septembra razbijen kod Vinčestera. Razvijajući svoju ofanzivu, severnjačke armije su počele svuda da potiskuju trupe južnih država, a 3 aprila 1865 trupe generala Granta zauzele su Ričmond. (Vidi *Američki građanski rat* na str. 367 i 368 ove knjige). — Prim. red.

[3]) Tj. *Špansko-francuski rat 1807—1814 godine* (vidi I knjigu ovih dela, str. 531 — *(Pirinejski rat)*. — Prim red.

[4]) Radi se o herojskoj odbrani Saragose za vreme narodnooslobodilačke borbe španskog naroda protiv Napoleonove vojske. Posle neuspelog pokušaja da zauzmu Saragosu, francuski zavojevači su u junu 1808 godine pristupili njenoj opsadi, koja takođe nije urodila plodom. Situacija Saragose se pogoršala kada su francuske trupe u decembru iste godine zauzele Madrid,

bez odvojenih forova, bila su po svojoj opštoj odbranbenoj jačini slična utvrđenjima Pariza. U gradu se nalazila posada od 25.000 španskih vojnika, koji su se ovde sklonili posle poraza kod Tudele. Među njima nije bilo više od 10.000 vojnika pravih liniskih trupa, a svi ostali su bili regruti; pored toga tamo je bilo i naoružanih seljaka i meštana, tako da se posada povećala na 40.000 ljudi. U gradu je bilo 160 oruđa. Izvan grada, u susednim provincijama, bilo je sakupljeno nekih 30.000 ljudi za ukazivanje pomoći gradu. S druge strane, francuski maršal Siše (Suchet) nije imao više od 26.000 ljudi za opkoljavanje tvrđave sa obe strane reke Ebra (Ebro), i, osim toga, 9.000 ljudi koji su štitili opsadu u Kalatajudu (Calatayud). Prema tome, brojni odnos snaga bio je skoro isti kao i odnos trupa koje se sada nalaze u i oko Pariza: opsađenih ima skoro dvaput više nego onih koji vrše opsadu. Pa ipak Saragošani nisu bili u stanju da izađu iz tvrđave i dočekaju neprijatelja na otvorenom polju, isto tako kao što to Parižani sada ne mogu da učine. Ni Španci, koji su se nalazili izvan grada, nisu nijedanput mogli ozbiljno da poremete opsadu.

Opkoljavanje grada završeno je 19 oktobra 1808 godine, a prva paralela mogla se iskopati već 29 novembra svega na 350 jardi od glavnog tvrđavskog bedema. 2 januara 1809 godine bila je iskopana druga paralela na 100 jardi od utvrđenja; 11 januara probijene su breše i sav napadnuti front bio je zauzet na juriš. Ali tamo gde bi prestao otpor obične tvrđave koju brani posada regularnih trupa, tek je počela da se ispoljava snaga narodne odbrane. Deo tvrđavskog bedema, na koji su jurišali Francuzi, bio je otsečen od ostalog grada novoizgrađenim odbranbenim utvrđenjima. Pod zaštitom artiljerije izrađena su zemljana utvrđenja preko svih ulica koje su vodile prema bedemu, a isto tako i na odgovarajućem otstojanju pozadi. U zgradama, sagrađenim u masivnom stilu žarkog pojasa Južne Evrope, sa neobično debelim zidovima, napravljene su puškarnice, a te zgrade držale su pešadiske snage. Francuzi su vršili neprekidno bombardovanje, ali njegovo dejstvo nije imalo odlučujućeg uticaja na grad, pošto Francuzi nisu imali dovoljno teških merzera. Pa ipak, bombardovanje je produženo bez prekida za četrdeset i jedan dan. Da bi naterali grad na predaju i da bi zauzeli kuću po kuću, Francuzi su morali da primene najsporiji način, naime, miniranje. Najzad, kad je bila porušena trećina gradskih zgrada, i kad su ostale zgrade postale nepogodne za stanovanje, Saragosa se predala 20 februara. Od 100.000 ljudi, koji su se u početku opsade nalazili u gradu, poginulo je 54.000.

Ova klasična odbrana potpuno zaslužuje slavu koju je stekla. Pa ipak, grad se branio sve u svemu samo 63 dana. Opkoljavanje

---

a 20 decembra znatno jačim snagama počele drugu opsadu Saragose, koju Engels opisuje u sledećem stavu. Saragosa je pala 20 februara 1809. Dvomesečna odbrana Saragose, koja je imala veoma slaba utvrđenja, pokazala je visoki moral narodnih masa koje su se borile za nacionalnu nezavisnot svoje zemlje. — Prim. red.

je trajalo 10, opsada tvrđave 14, a opsada unutrašnjih utvrđenja i borba za osvajanje kuća 39 dana. Broj žrtava nikako ne odgovara dugotrajnosti odbrane i postignutom pozitivnom rezultatu. Da je Saragosu branilo 20.000 odlučnih vojnika, onda Siše — zbog njihovih ispada — ne bi mogao da vrši opsadu svojim snagama, tako da bi tvrđava mogla da ostane u španskim rukama sve do kraja Austriskog rata 1809 godine.

Sada, naravno, mi ne očekujemo da će Pariz biti druga Saragosa. Kuće u Parizu, ma koliko bile jake, ne mogu se po masivnosti uporediti sa kućama španskog grada; takođe nemamo nikakvog osnova da pretpostavljamo da će parisko stanovništvo pokazati fanatizam Španaca iz 1809 godine, ili da će polovina stanovnika mirno pristati da bude uništena u borbi ili od bolesti. A ipak, ona faza borbe koja je otpočela u Saragosi posle juriša na tvrđavski bedem, na ulicama, kućama i manastirima u gradu, donekle se može ponoviti u utvrđenim selima i zemljanim utvrđenjima između pariskih forova i tvrđavskog pojasa (ograde). Kao što smo već juče rekli, u našem XXIV članku iz serije »Beležaka o ratu«, izgleda nam da se tamo nalazi težište odbrane. Mladići mobilne garde tamo mogu da dočekaju svoje protivnike, skoro pod istim uslovima, čak i aktivnim dejstvom, i da ga nateraju da nastupa sa više sistema nego što je to zamišljao berlinski generalštab. Ta, on se još doskora nadao da će naterati grad na predaju 12 ili 14 dana posle otvaranja vatre iz opsadnih baterija. Međutim, ovde će napadačevi merzeri i topovi imati toliko mnogo posla sa odbranom da bi čak i delimično bombardovanje grada, bar u većim razmerama, za izvesno vreme moglo da dođe u pitanje. Sela van tvrđavskog pojasa moraće se žrtvovati, pa ma gde se nalazila između nemačkog napadnog i francuskog odbranbenog fronta. A ako se grad bude mogao sačuvati njihovim žrtvovanjem, utoliko bolje za odbranu.

Ni približno ne možemo da kažemo koliko će dugo trajati odbrana zemljišta izvan tvrđavskog pojasa. To će zavisiti od jačine samih utvrđenja, od moralnog stanja branioca i od načina napada. Ako otpor postane ozbiljan, Nemci će se uglavnom osloniti na vatru svoje artiljerije da bi poštedeli svoje trupe. Ma kako bilo, kad se uzme u obzir ogromna snaga artiljeriske vatre, koju će oni biti u stanju da koncentrišu na bilo koju tačku, nije verovatno da će im biti potrebno više od dve ili tri nedelje da bi podišli tvrđavskom pojasu. Da se on probije i zauzme na juriš — pitanje je nekoliko dana. Ali branioci čak ni tada neće imati apsolutnu potrebu da odustanu od otpora. Uostalom, biće bolje da odložimo razmatranje tih eventualnosti do onog vremena kada će njihovo ostvarenje biti verovatnije. Dotle ćemo, takođe, dozvoliti sebi da ništa ne govorimo o vrednosti i bezvrednosti barikada g. Rošfora. Uopšte, mi smatramo da će se napad, ukoliko to bude moguće — što u znatnoj meri zavisi od energije branioca — ograničiti na posredno i neposredno artiljerisko gađanje, kao i na pokušaj da se Pariz gladu prinudi na

predaju, samo ako nova utvrđenja između forova i tvrđavskog pojasa budu pružila stvarno ozbiljan otpor.

BELEŠKE O RATU — XXV*)

Dok se vode pregovori o sklapanju primirja, bilo bi celishodno da razjasnimo raspored različitih korpusa nemačkih armija, koji, izgleda, nije svima poznat. Mi kažemo nemačkih armija, jer o francuskim armijama ima vrlo malo da se kaže. Osim opkoljene posade u Mecu, francuske snage se sastoje isključivo od novomobilisanih regruta — o čijoj se organizaciji zvanično nije nikada ništa javljalo, a ona se menja iz dana u dan. Sem toga, zbog karaktera tih trupa, koje se u svim bojevima pokazuju manje-više nepogodne za operacije na otvorenom polju, pitanje njihove organizacije i jačine postaje skoro sasvim neinteresantno.

Što se tiče Nemaca, poznato nam je da su krenuli sa trinaest armiskih korpusa Severne Nemačke (uključujući tu i Gardu), jednom divizijom Hesenaca, jednom Badenaca, jednom Virtemberžana i dva armiska korpusa Bavaraca. 17-ta divizija 9 severnonemačkog korpusa (čija se jedna brigada sastoji od Meklenburžana) ostala je na obali sve dotle dok se francuska flota nalazila u Baltičkom Moru. Umesto nje je 25 ili Hesenska divizija bila priključena 9 korpusu, u kome je ostala sve dosada. U unutrašnjosti, zajedno sa 17 divizijom, ostalo je devet divizija landvera (jedna gardiska i po jedna na svaku od osam starih provincija Pruske; vreme koje je proteklo od 1866 godine, kada je pruski sistem bio uveden u čitavoj Severnoj Nemačkoj, bilo je dovoljno samo za obuku neophodno potrebnog broja rezervista, ali ipak ne i za obuku landvera). Kada su te snage postale slobodne usled povlačenja francuske flote i popunjavanja četvrtih liniskih bataljona, od njih su bili formirani novi armiski korpusi i upućeni u Francusku. Nema izgleda da ćemo pre svršetka rata saznati detalje o sastavu svih tih korpusa, ali ono što je dosad poznato daje nam dosta jasnu sliku o opštem karakteru plana (rasporeda snaga). Pred Mecom, pod komandom princa Fridriha Karla, imamo 1, 2, 3, 7, 8, 9 i 10 korpus — 9 korpus se zasada sastoji od 18 i 25 divizije, pored dve landverske divizije, od kojih se jedna — 1-va (Istočnopruska) — nalazi pod komandom generala Kumera, a broj druge nije poznat, tj. svega šesnaest pešadiskih divizija.

Pred Parizom se, pod komandom prestolonaslednika, nalaze 5, 6 i 11 severnonemački i dva bavarska korpusa i gardiska divizija landvera; pod komandom saksonskog prestolonaslednika: 4 i 12 severnonemački korpusi i Pruska garda; pod komandom velikog vojvode od Meklenburga: 13 korpus i Virtemberška divizija. 13 korpus se sastoji od napred pomenute 17 divizije i jedne divizije landvera.

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1780, četvrtak, 27 oktobra 1870 godine.

Od tih trupa, koje čine svega dvadeset divizija, četiri divizije su bile izdvojene za specijalne zadatke. Prvo, fon der Tan sa dve bavarske divizije i 22 severnonemačkom divizijom (iz 11 korpusa) bio je upućen na jug i zapad da zajedno sa Bavarcima drži Orlean i liniju Loare, dok je 22 divizija (generala Vitiha) jedno za drugim zauzela Šatoden (Châteaudun) i Šartr (Chartres). Drugo, 17 divizija je bila izdvojena i upućena severoistočno[1]) od Pariza, gde je zauzela Lan, Soason, Bove (Beauvais), Sen Kanten (St. Quentin), itd., dok su druge trupe — verovatno leteći odredi, sastavljeni pretežno od konjice — napredovali skoro do kapija Ruana (Rouen). Ako brojnu jačinu ovih poslednjih izjednačimo sa jednom divizijom, onda ćemo imati svega pet divizija izdvojenih iz armije ispred Pariza za čišćenje teritorije od neprijatelja, za prikupljanje stoke i namirnica, za sprečavanje stvaranja oružanih odreda i za odbijanje svih novih jedinica koje bi mogla da upućuje vlada iz Tura (Tours). Prema tome, za stvarno opkoljavanje ostaje petnaest divizija pešadije ili sedam i po armiskih korpusa.

Pored 13 korpusa, veliki vojvoda od Meklenburga komanduje svim odvojenim trupama u Šampanji i drugim okupiranim oblastima zapadno[2]) od Lorena, zatim posadama Sedana, Remsa, Epernea, Šalona, Vitrija i trupama koje vrše opsadu Verdena. One se sastoje od landvera, uglavnom od 8 landverske divizije. Posade u Alzasu i Lorenu — skoro sve same landverske trupe — nalaze se pod komandom odgovarajućih vojnih guvernera tih provincija. Sem toga, postoje i trupe koje su ešelonirane duž železničkih pruga i drumova sa isključivim zadatkom da ih održavaju u redu i osiguravaju vojne transporte. Te trupe, koje su formirane od delova raznih liniskih korpusa i koje su po jačini jednake bar jednoj diviziji, nalaze se pod komandom »etapnog komandanta« (»Etappen-Commandant«).

Badenska i jedna druga landverska divizija obrazovale su 14 korpus koji sada, pod komandom generala fon Verdera, nastupa ka Bezansonu, dok general Šmeling sa 4 rezervnom divizijom, pošto je upravo uspešno završio opsadu Šletštata[3]), sada zauzima Noj Brajzah (Neu Breisach). Ovde prvi put nailazimo na izraz »rezervna divizija«, što na pruskom vojničkom jeziku znači nešto što se bitno razlikuje od landverske divizije. Stvarno, dosada smo nabrojali šest od devet landverskih divizija i sigurno možemo pretpostaviti da se ostale tri divizije koriste kao posade Alzasa, Lorena i jednog dela rajnskih tvrđava. Upotreba termina »rezervna divizija« pokazuje da četvrti bataljoni liniskih pukova sada postepeno pristižu na francusku teritoriju. Tih bataljona će biti po devet, a u nekim slučajevima po deset na svaki armiski korpus; od njih je formiran

[1]) U originalu pogrešno stoji »severozapadno«. — Prim. red.

[2]) U originalu stoji »istočno«, očigledno štamparska greška. — Prim. red.

[3]) U originalu stoji »Schelestadt«, što je očigledno štamparska greška. — Prim. red.

isti toliki broj rezervnih divizija, koje su, verovatno, označene istim brojevima kao i armiski korpusi kojima pripadaju. Na taj način, 4 rezervna divizija biće jedna od divizija formiranih od četvrtih bataljona 4 armiskog korpusa, regrutovanog u pruskom delu Saksonske. Ta divizija sačinjava jedan deo novog 15 armiskog korpusa. O drugoj diviziji ništa ne znamo — to je verovatno jedna od one tri divizije sa kojima je general Levenfeld tek krenuo iz Šleske za Strazbur; ostale dve divizije, dakle, formirale bi 16 korpus. To bi bili podaci za četiri od trinaest rezervnih divizija, dok se ostalih devet verovatno još nalaze u unutrašnjosti Severne Nemačke.

Što se tiče brojne jačine tih jedinica, sigurno je da su se severnonemački bataljoni pred Parizom ponovo primakli prosečnom broju od 750 ljudi, dok bavarski, sudeći prema saopštenjima, moraju biti slabiji. Konjica će jedva imati prosečno nešto više od 100, umesto 150 sabalja na eskadron, a, sve u svemu, jedan armiski korpus pred Parizom može imati prosečno 25.000 ljudi, tako da će celokupna vojska koja se tamo stvarno nalazi imati oko 190.000 vojnika. Bataljoni pred Mecom moraju biti slabiji usled velikog broja bolesnih, tako da prosečno jedva dostižu broj od 700 ljudi. U landverskim bataljonima jedva će biti po 500 ljudi.

Poljska štampa je u poslednje vreme počela sebi da pripisuje znatan deo slave pruskog oružja. Istina je u sledećem: u Pruskoj ima ukupno oko dva miliona stanovnika koji govore poljskim jezikom ili jedan petnaesti deo celokupnog stanovništva Severne Nemačke; u njih ubrajamo i »poljske splavare« iz Gornje Šleske i Mazure iz Istočne Pruske, koji bi bili jako iznenađeni kad bi saznali da ih nazivaju Poljacima. U 1, 2, 5 i 6 korpusu nalazi se izvestan deo poljskih vojnika, ali poljski elemenat stvarno preovlađuje samo u jednoj diviziji, u 5-om i, možda, u jednoj od brigada 6 korpusa. Politika pruske vlade ide za tim da se poljski elemenat u vojsci što je moguće više rasturi u što veći broj korpusa. Tako su Poljaci Zapadne Pruske podeljeni između 1 i 2, a oni iz Poznanja između 2 i 5 korpusa, pri čemu su u svakom posebnom slučaju bile preduzete mere da većina vojnika u svakom korpusu bude nemačke narodnosti.

Sada će se energično pristupiti savlađivanju Verdena. Grad i citadela nisu baš najjače utvrđeni, ali imaju duboke rovove napunjene vodom. 11 i 12 oktobra proterane su posade iz sela koja se nalaze oko tvrđave i završeno je potpuno opkoljavanje; 13 oktobra otpočelo je bombardovanje sa 48 topova i merzera (francuskih, zaplenjenih u Sedanu), raspoređenih na otstojanju 700—1.300 jardi od utvrđenja. 14 oktobra stiglo je iz Sedana nekoliko starih francuskih oruđa od 24 funte, a sledećeg dana nekoliko novih pruskih izolučenih oruđa takođe od 24 funte, pomoću kojih je bio osvojen Tul. 18 oktobra ova oruđa su već počela da dejstvuju punom parom. Grad je, izgleda, jako nastradao, jer je gusto naseljen.

PRIMEDBA NA STRANICU »ISTORIJE KOMUNE«*)

Tjerovo primirje od 30 oktobra 1870 godine[1])

Bila je potrebna sva ograničenost i sve licemerje ljudi koji su bili na vlasti 4 septembra da bi se vest o tom primirju mogla nazvati »dobrom vešću«. Vest je stvarno dobra . . . za Pruse.

Kapitulacija Meca je upravo povratila slobodu dejstva šest korpusa pruske vojske = 120.000 ljudi. Trebalo je biti Troši i Žil Favr pa ne videti da će svaki pokušaj oslobođenja Pariza, posle neizbežnog dolaska te nove armije u centar Francuske, postati skoro nemoguć, ne videti da to nije bio momenat za zaključenje primirja nego za to da se učini najveći vojnički napor. Za to je ostajalo svega petnaest dana; ali to je bilo petnaest dragocenih dana, to je bio kritičan period rata.

Situacija je bila ovakva.

Da bi ostvarili blokadu Pariza, Nemci su morali angažovati sve trupe, izuzev tri pešadiske divizije. Oni nisu imali *nikakve rezerve*, pošto su te tri divizije, držeći Orlean i Šalon, izgubile značaj rezerve, jer ih je zadržavala Loarska armija. Na zapadu, severu i istoku nalazila se jedino konjica; ona je vršila osmatranje i patroliranje po prostranoj teritoriji, ali nije bila u stanju da je održi protiv pešadije.

Krajem oktobra nemački front oko Pariza bio je već veoma dobro utvrđen prema gradskoj strani; ali svaki napad spolja morao bi iznenaditi Pruse i zateći ih na otvorenom polju. Bilo bi dovoljno da se pojavi 50.000 ljudi, makar čak i tako mladih trupa kakvima je Francuska tada raspolagala, pa da probiju blokadu i uspostave vezu između Pariza i zemlje. Ali, videli smo da je trebalo brzo dejstvovati, a evo šta se dogodilo.

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 године, стр. 651—654.

Napisano na francuskom jeziku u januaru 1877 godine povodom knjige: Lissagarey, *Histoire de la Commune de 1871*, Brisel, 1876 godine.

[1]) Radi se o pregovorima o primirju u Versaju između pretstavnika vlade nacionalne odbrane Tjera (koji u to vreme nije bio član vlade, ali je stvarno igrao ulogu njenog tajnog rukovodioca) i Bizmarka, koji su počeli 28 oktobra 1870 godine, u momentu dobijanja izveštaja o predaji Meca. U Parizu se saznalo o pregovorima 30 oktobra. Pariske mase su bile ozlojeđene pretstojećim zaključenjem izdajničkog primirja, koje je buržoaska vlada pretstavljala kao spas Francuske. Vest o Tjerovim pregovorima potstakla je pariske radnike da revolucionarno istupe. Oni su 31 oktobra izvršili prvi neuspeo pokušaj proglašenja Komune, ali kapitulantski nastrojenoj buržoaziji ipak nije uspelo da u to vreme ostvari svoje planove o dogovoru sa spoljnim neprijateljem. Pošto je u celini iskoristio neaktivnost francuskog komandovanja za vreme pregovora, Bizmark je, dobivši vremena, ispoljio krajnju nepopustljivost i prekinuo pregovore. — Prim. red.

Pariska vlada je pristala na primirje, koje je, bez obzira na kratak rok, dalo predah nemačkim trupama, istrošenim radovima i noćnim dejstvima u vezi sa blokadom (30 oktobra).

D'Orel de Paladin, sa svoje strane, prikuplja svoju armiju 2 novembra u Verzonu s ciljem da krene k Božansiju, da tamo pređe Loaru i prodre između Prusa (17-ta divizija), koji drže Šatoden, i Bavaraca, koji su zauzeli Orlean. Marš od Verzona do Božansija — približno 45 km — mogao bi se izvršiti za dva dana. Ali, ako se može verovati nemačkom izvoru (*Militärische Gedanken und Betrachtungen* etc. (*Vojna razmišljanja i razmatranja* itd.), Gambeta je naivno računao na to da se vojska od 40.000 ljudi može kretati železnicom istom brzinom kao običan putnik. I, eto, on naređuje komandantu da svoju armiju prebaci železnicom, umesto maršem, iz Verzona u Tur, a odatle u Božansi. Komandant protestuje, Gambeta insistira. Umesto *dvodnevnog* marša i umesto 45 km, Loarska armija vrši putešestvije železnicom čitavih 180 km, koje joj je oduzelo *pet dana* i koje, povrh toga, nije moglo ostati skriveno od neprijatelja. Ona je tek 7-og bila ponovo prikupljena u Božansiju i spremna za dejstvo. Međutim, bila su izgubljena tri dragocena dana, a neprijatelj je bio upozoren o izvršenom kretanju.

I kakvi dani! 3 novembar je bio najkritičniji dan: čitava brigada pruske konjice bila je prinuđena da pod pritiskom deset brojno veoma jakih dobrovoljačkih odreda napusti Mant i otstupi u Ver. S druge strane, znatne francuske snage svih rodova vojske bile su primećene na maršu iz Kurvila u pravcu Šartra. Da je Loarska armija, umesto da se vozi vagonima, 4-og izvršila napad — što je potpuno bila u stanju da učini; da je prodrla između Bavaraca i 17-te pruske divizije — a to je mogla lako izvršiti; da je iskoristila svoju ogromnu brojnu nadmoćnost za to da ih pojedinačno tuče, jedne za drugim, a zatim da krene na Pariz — to se skoro sa sigurnošću može kazati da bi Pariz bio oslobođen.

Čak je i Moltke bio daleko od toga da ne bi uočio opasnosti te je zato i odlučio da u slučaju potrebe dejstvuje onako kako je Napoleon dejstvovao kod Mantove: skinuti blokadu, žrtvovati opsadni artiljeriski park, koji se formirao u Vilkubleju, prikupiti svoju vojsku za dejstvo na otvorenom polju i obnoviti blokadu samo posle pobede, tj. posle dolaska armije iz Meca. Prtljag versajske vrhovne komande već je bio na vozilima; sve je bilo spremno za odlazak, samo je ostalo da se upregnu konji (po rečima očevica, švajcarskog pukovnika d'Erlaha).

Da su Prusi bili prinuđeni da skinu blokadu Pariza, to bi moglo dovesti do pritiska od strane Evrope i do časnog mira. U svakom slučaju, ta činjenica bi morala izvršiti ogromno moralno dejstvo najpre na Evropu, zatim naročito na Francusku i, najzad, u suprotnom smislu, na Nemce. A materijalne posledice te činjenice! Pariz bi imao bar petnaest dana za to da pripremi rezerve hrane, koristeći sve železnice koje idu s juga i sa zapada, što bi odgovaralo produženju odbrane za jedan ili dva meseca. Isto toliko vremena

bi bilo dobijeno za organizaciju trupa po provincijama, koje se već ne bi više morale bacati nedisciplinovane, neobučene, neopremljene i skoro bez oružja protiv neprijatelja. Da bi se Francuskoj povratili izgledi na uspeh, bilo je nužno samo dobiti u vremenu; prilika da se to postigne ukazala se 3 i 4 novembra; videli smo kako je ta prilika bila propuštena.

Ali, idimo za događajima. Pariz nije preduzeo čak ni ispad. Vojne snage koje su se približavale Parizu sa zapada nisu za nedelju dana učinile nikakav ofanzivan pokušaj. To nije čudno. Te snage su morale biti dosta slabe; Gambetina odluka kojom je postavljen zadatak g. de Keratriju da izvrši organizaciju Zapadne armije datirana je 22 oktobra!

Ostajala je Loarska armija, koja se 7 novembra postrojila kod Božansija. D'Orel tek 9-og napada Bavarce u Kulmu; čim su uočili da je neizbežno otstupanje 27 pruske divizije, koja je ka njima išla od Šartra — Bavarci su otstupili u Tur, gde im se sledećeg dana, 10 novembra, pridružila ova divizija. D'Orel *više nije ni mrdnuo*. U međuvremenu, tri korpusa armije iz Meca, 60.000 ljudi, približavala su se usiljenim maršem sa pravca Sene. Dve druge pruske divizije (3-ća i 4-ta), upućene železnicom iz Meca, već su stigle do Pariza. Sada je Moltke dobio mogućnost da uputi 17 prusku diviziju u Tur, gde je stigla 12 novembra. Na taj način se četiri nemačke divizije, oko 35.000 ljudi, našlo postrojeno prema Loarskoj armiji, koja otada kod njih više nije izazivala nikakvu zabrinutost.

Međutim, 14 novembra znatne francuske snage krenule su iz Drea (Dreux) ka Udanu[2]), na dva marša od Versaja. Moltke, koji je na tom pravcu u to vreme raspolagao samo konjicom, nije bio u stanju da izvrši dovoljno energično izviđanje da bi otkrio kakve su se snage zaklanjale iza ove prethodnice. On je toga dana ponovo nameravao da napusti Versaj i da skine opsadu (Blam).

Ali ovoga puta odlučivali su samo časovi, a ne dani. Toga istog dana stigao je u Fontenblo prvi od korpusa armije iz Meca (9-ti), 3-ći je između 16 i 18 novembra morao biti u Namiru, a 10-ti — 19-og u Žoanji na Joni (Joigny sur Yonne). Moltke je uputio 17 diviziju u Rambuje (Rambouillet), 22-gu u Šartr, Bavarce — u Ono (Auneaux), tj. između Loarske armije, kojoj je ostavio slobodan put za Pariz, i trupa koje su ugrožavale Versaj sa zapada. Ovoga puta je D'Orela spasla njegova sopstvena neaktivnost. Da je krenuo u proboj koji je bio obrazovan pred njim, on bi bio priklješten između dve nemačke armije koje su bile spremne da se bace na njegove bokove. Tri korpusa 2-ge nemačke armije, čije su rezerve bile na Joni, zauzela su 19 novembra Fontenblo i Namir. 20 novembra je 1 armija, pod Mantojfelovom komandom, bila prikupljena na liniji Oaze od Kompijenja (Compiégne) do Noajona (Noyon) ;armija iz Meca je sa severa i juga štitila blokadu Pariza. Propuštena je po-

[2]) U Engelsovom rukopisu umesto Houdan stoji Houblon. — Prim. red.

slednja mogućnost za skidanje te blokade, i to blagodareći Trošiju, Gambeti, D'Orelu, čije su zajedničke greške, može se kazati, pojačavale jedne drugu gotovo s čuvenom tačnošću pruskih bataljona.

PAD MECA*)

Sadašnji rat je rat kapitulacija od kojih je svakoj izgleda suđeno da po svojoj veličini nadmašuje prethodnu. Prvo se dogodilo da je 84.000 ljudi položilo svoje oružje u Sedanu — događaj kome nije bilo sličnog ili bar približno ravnog, ni u jednom od pređašnjih ratova, čak ni u ratovima Austrije. Sada je došla kapitulacija 170.000 ljudi zajedno sa tvrđavom Mec, koja nadmašuje Sedan isto toliko koliko je Sedan nadmašio sve ranije kapitulacije.[1]) Da li će sada Pariz prevazići Mec? Ako rat bude potrajao, onda u to može biti vrlo malo sumnje.

Tri osnovne greške, koje su od 2 avgusta do 2 septembra dovele Napoleona od Sarbrikena do Sedana i koje su stvarno lišile Francusku svih njenih armija, bile su: prvo, dočekivanje neprijateljskog napada na takvom položaju koji je dozvolio pobedonosnim Nemcima da se uvuku između razbacanih korpusa francuske vojske i da je na taj način podele na dva dela, od kojih ni jedan nije mogao da se spoji sa drugim, niti čak da sa njim uskladi svoja dejstva; drugo, u zadržavanju Bazenove armije u Mecu, gde je zbog toga bila beznadežno opkoljena; i, treće, marš za oslobođenje Bazena od opsade takvim snagama i takvim putem koji je prosto privlačio neprijatelja da zarobi čitavu tu armiju koja je išla u pomoć. Posledice prve greške jasno su se ispoljavale u toku čitave kampanje. Posledice treće greške konačno su se pokazale u Sedanu, a rezultate druge greške baš sad posmatramo u Mecu. Čitava ta »Rajnska armija«, kojoj je Napoleon obećavao jednu veoma napornu[2]) operaciju kroz predeo pun tvrđava, sada se nalazi u tim istim tvrđavama ili na putu ka njima kao ratni zarobljenik, a Francuska nije samo verovatno, već i stvarno izgubila skoro sve svoje regularne trupe.

Gubici u samom ljudstvu i u naoružanju, koje je predato zajedno sa Mecom i koje mora biti ogromno, pretstavlja dosta težak, ali ne i najteži udar. Za Francusku je najgore to što se ona zajedno sa tim ljudima i naoružanjem lišila one vojne organizacije koja joj je potrebna više nego ma šta drugo. Ljudstva ima dosta, čak i onih obučenih od 25 do 35 godina starosti mora biti najmanje 300.000.

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1782, subota, 29 oktobra 1870 godine.

[1]) Prema Moltkeovom obaveštenju, prilikom kapitulacije 27 oktobra predalo se 173.000 ljudi, kao i 20.000 bolesnika koji nisu mogli izdržati prevoženje. Ratni plen: 622 poljska i 876 tvrđavskih oruđa, 72 mitraljeza (višecevna oruđa). Blokada je trajala 69 dana. — Prim. red.

[2]) Engels kaže »arduous« što znači »težak«, »naporan«. — Prim. red.

Naoružanje se može popuniti iz skladišta i fabrika unutar zemlje i kupovinom u inostranstvu. U sličnim prilikama korisno je svako oružje koje se puni ostrag, a ništa ne mari koga je modela njegova konstrukcija i da li municija jednog odgovora modelu drugog oružja. Sve što se može upotrebiti dobrodošlo je, i uz zgodnu upotrebu telegrafa i parobroda, sada bi vlada mogla imati na raspoloženju više oružja i municije nego što bi se moglo iskoristiti. Za to vreme mogla bi se nabaviti čak i poljska artiljerija. Ali, ono što je najviše potrebno, to ja čvrsta organizacija koja bi od svih tih naoružanih ljudi mogla da stvori armiju. Tu organizaciju oličavaju oficiri i podoficiri regularne vojske tako da ona konačno postaje nesposobna kad se oni predadu. Broj francuskih oficira koji su izbačeni iz stroja usled gubitaka na bojištu i kapitulacijâ sada ne može biti manji od 10.000 —12.000 ljudi, dok su gubici u podoficirskom sastavu približno triput veći. Pošto je toliki broj organizatorskih snaga odjednom ispao iz sastava nacionalne odbrane, veoma je teško da se gomile ljudi pretvore u čete i bataljone vojnika. Ko je video obveznike poslednje narodne odbrane na vežbi ili pod dejstvom vatre — bez obzira da li su to badenski dobrovoljački odredi *(Freischaaren)*, američki dobrovoljci iz vremena građanskog rata koji su se borili kod Bul Rana[3]), pripadnici francuske mobilne garde, ili britanski dobrovoljci — taj će odmah uočiti da glavni uzrok bespomoćnosti i nepostojanosti tih trupa leži u tome što oficiri ne poznaju svoje dužnosti. A ko ih, u ovom slučaju, u Francuskoj može da nauči njihovim dužnostima? Starih penzionisanih oficira sa pola plate *(halt-pay)* ili oficira invalida ima veoma mali broj, tako da nije dovoljan za tu svrhu; oni ne mogu svuda da stignu, a obuka se mora izvoditi ne samo teoriski, već i praktično — ne samo rečima, već i praktičnim radom i primerom. Mali broj mladih oficira ili tek proizvedenih podoficira u bataljonu vrlo brzo će se snaći u svom radu ako budu stalno posmatrali kako rade stari oficiri. Ali šta da se radi ako su skoro svi oficiri mladi, i ako nema čak ni dovoljno starih podoficira koji bi se mogli proizvesti u oficire? Oni isti ljudi koji su se skoro u svakom sukobu pokazivali kao nepogodni za dejstvo u masama na otvorenom polju brzo bi naučili da se bore kad bi bilo moguće da se uključe u Bazenove stare bataljone, pa čak i kad bi im se pružila prilika samo da budu pod komandom njegovih oficira i podoficira. A za taj potpuni gubitak skoro poslednjeg traga svoje vojne organizacije u ovom ratu Francuska ima najviše da zahvali kapitulaciji Meca.

Određeno mišljenje o vođenju odbrane moći će se stvoriti tek onda kad budemo čuli šta će o sebi reći sami branioci. Ali, ako se stvarno pokaže da se predalo 170.000 ljudi sposobnih da nose oružje, onda treba izvesti zaključak da odbrana nije bila na potrebnoj visini. Počev od kraja avgusta, snage opsađivača nijednog trenutka

[3]) *Bull-Run* — pritoka reke Potomak, jugozapadno od Vašingtona, na kojoj su se 21 jula 1861 i 29 i 30 avgusta 1862 godine odigrale dve nesrećne bitke za američke savezne snage. — Prim. red.

nisu bile dvostruko brojno nadmoćnije od snaga opsađenih. Njihova je jačina morala varirati između 200.000 i 230.000 ljudi, razmeštenih po periferiji kruga čija je dužina, čak i za prednje trupe, iznosila najmanje 27 milja, što znači da je periferija kruga, koju su posedale glavne snage, morala imati bar 36 do 40 milja. Osim toga, taj krug je na dva dela delila reka Mozel koja se može preći samo preko mostova na izvesnom udaljenju pozadi prve linije. Ako armija od 170.000 ljudi nije mogla da sasredi nadmoćnije snage ni na jednoj tački toga kruga i da ga probije pre no što bi mogla da stignu dovoljna pojačanja, onda moramo doći do zaključka: ili da su mere opsadnih trupa bile dostojne svake pohvale, ili da nisu bili učinjeni onakvi pokušaji kakve je trebalo učiniti da bi se moglo probiti kroz njihov front. Mi ćemo, verovatno, saznati da su u ovom slučaju, kao i u celom ovom ratu, politički razlozi paralisali vojnu akciju.

Ako sada ne bude zaključen mir, posledice te nove nesreće uskoro će se osetiti u celoj Francuskoj. Mi pretpostavljamo da će dve landverske divizije ostati u Mecu kao posada. 2-gi armiski korpus se već nalazi na putu za Pariz, što nikako ne znači da je namenjen da uzme učešća u opsadi prestonice. Ali ako pretpostavimo da će tako biti, onda bi ostalo šest korpusa ili najmanje 130.000—140.000 ljudi koje Moltke može da uputi kud god hoće. Veze armije sa Nemačkom održavane su bez naročitog učešća trupa princa Fridriha Karla; on će za taj zadatak imati da odvoji malo ili uopšte nimalo trupa. Ostale trupe stoje na raspoloženju za upad u zapadnu i južnu Francusku. Neće biti potrebe da se sve ove trupe drže na okupu. One će, verovatno, biti podeljene u dva ili tri dela koji će, zajedno sa fon der Tanovim korpusom, imati najmanje 150.000 ljudi. One će dobiti naređenje da krenu u one oblasti Francuske koje Nemci još nisu okupirali. Veoma je verovatno da će jedan korpus okupirati bogate provincije Normandije i Le Mena (Le Maine) sve do Loare, sa Le Menom kao centrom u kome se ukršta pet železničkih pruga. Jedan drugi korpus krenuće u pravcu Bordoa (Bordeaux), pošto prethodno očisti liniju Loare od Tura do Nevera i zauzme ili poruši arsenale i vojne fabrike u Buržu (Bourges). Taj korpus može da ide od Meca preko Šomona i Oksera (Auxerre), gde teritorija još nije iscrpljena rekvizicijom. Jedan treći korpus može da ide pravo na jug da bi uspostavio direktnu vezu sa generalom Verderom. Kako u unutrašnjosti Francuske skoro nema nijedne tvrđave koja bi zaslužila taj naziv, tamo se može naići samo na kratkotrajniji otpor novih regruta i na pasivniji, ali uporniji otpor stanovništva. Tek će se videti da li će Moltke sa takvim armijama, koje su se odjednom oslobodile, pokušati da opsedne neke druge tvrđave ili čak da savlada utvrđenu pomorsku luku kao što je Šerbur (Cherbourg); on sada više nema potrebe da osvaja tvrđave, izuzev Pfalcburga i Belfora koje blokiraju glavne železničke pruge, i, naravno, Pariz.

BELEŠKE O RATU — XXVI *)

Više ne može biti nikakve opravdane sumnje u to da je armija koja se predala u Mecu stvarno imala 173.000 ljudi, od kojih je 140.000 bilo sposobno da nosi oružje, a preko 30.000 ranjenih i bolesnih. *Daily News*, u telegramu iz Berlina, daje nam iscrpne podatke o sastavu tih trupa: 67 pešadiskih pukova, 13 lovačkih bataljona *(chasseurs à pied)*, 18 četvrtih i dopunskih *(depôt)* bataljona, 36 konjičkih pukova, tj. 10 kirasirskih, 1 puk izviđača *(guides)*[1]), 11 dragonskih, 2 ulanska, 3 husarska, 6 lovačko-konjičkih *(chasseur à cheval)* i 3 puka afričkih konjičkih lovaca, kao i 6 dopunskih eskadrona. Moramo pretpostaviti da to saopštenje dolazi iz pruskog generalštaba u Berlinu i da sadrži izvod koji je ili sastavljen na osnovu prethodnih i posrednih podataka o sastavu francuskih trupa u Mecu ili pak na osnovu francuskih spiskova koji su bili predati prilikom predaje pobediocu. Poslednje nam izgleda verovatnije. Znamo da se u Mecu nalazilo od pešadije: Garda (8 pukova = 30 bataljona i jedan lovački bataljon), 2 Frosarov korpus (od tri divizije), 3 Dekanov, ranije Bazenov korpus (od četiri divizije), 3 Ladmiroov (od tri divizije), 6 Kanroberov (od tri divizije) i jedna divizija 5-og De Fajiovog korpusa, tj. svega četrnaest liniskih divizija, od kojih je svaka imala u svom sastavu jedan lovački bataljon i četiri puka ili 12 liniskih bataljona, izuzev dve Kanroberove divizije koje nisu imale lovaca. To bi bilo 12 lovačkih i 168 liniskih bataljona ili, sa Gardom, ukupno: 13 lovačkih i 198 pešadiskih bataljona, a sa 18 dopunskih bataljona — svega 229 bataljona, tj. nešto više od broja 221 koji je dat u *Daily News*-u. Ali, s druge strane, u tom spisku se navodi samo 64 pešadiska puka, dok ih prema našem listu[2]) ima 67. Zbog toga moramo doći do zaključka da su ta tri nedostajuća puka obrazovala posadu Meca i da je to razlog što ih nema u brojnom stanju »Rajnske armije«. Razliku u broju bataljona lako je objasniti. Gubici u mnogim pukovima za vreme borbe u avgustu i ispada u septembru i oktobru, kao i usled bolesti, verovatno su morali biti toliki da su se tri bataljona preformirala u dva, a možda čak i u jedan.

Da je takva snaga, koja je bila jednaka Napoleonovoj armiji kod Lajpciga, uopšte mogla da bude primorana na predaju — to je nečuvena činjenica u istoriji ratova i skoro neverovatna čak i sada kada se to već desilo. Ali, ta činjenica postaje još neshvatljivija ako uporedimo snage te armije sa snagama pobedioca. 18 avgusta Bazen je bio odbačen sa visova Gravelota do linije koju štite topovi sa fo-

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1787, petak, 4 novembra 1870 godine.

[1]) Specijalno obučene, većinom kartografske jedinice, koje se obično ne upotrebljavaju uskupno. — Prim. red.

[2]) Tj. *Daily News*-u — Prim. red.

rova Meca, a nekoliko dana kasnije bilo je završeno opkoljavanje tvrđave. Međutim, iz armije koja se borila kod Gravelota bila su izdvojena tri korpusa, ili 75 bataljona, pod komandom saksonskog prestolonaslednika, i to najkasnije 24 avgusta, jer je tri dana kasnije njihova konjica potukla Makmaonove konjičke lovce kod Bizansija. Pred Mecom je ostalo 7 korpusa, ili 175 bataljona i 12 landverskih bataljona, tj. svega 187 bataljona, za opkoljavanje armije od najmanje 221 bataljona! U to vreme Bazen je morao imati na raspolaganju 160.000 boraca, ako ne i više. Prusi su, naravno, preduzeli sve mere da svežim snagama iz svojih rezervnih jedinica popune gubitke koje su pretrpeli u poslednjim borbama, ali je teško pretpostaviti da su njihovi bataljoni bili ponovo dovedeni do punog brojnog stanja od 1.000 ljudi. Ako se čak pretpostavi da je to bilo i učinjeno, onda bi Prusi, ne računajući landver čiji se bataljoni sastoje samo od 500—600 ljudi, imali najviše 182.000 ili zajedno sa konjicom i artiljerijom oko 240.000 ljudi, tj. svega jedan i po puta više od armije opkoljene u Mecu. A ovih 240.000 ljudi bilo je razvučeno duž fronta od 27 milja, a pri tome ih je i negazna reka delila na dva odvojena dela. Pod takvim uslovima ne može se sumnjati da bi Bazen mogao izvršiti proboj kroz obruč blokade samo da je stvarno pokušao da se probije sa masom svojih trupa, ako naravno, ne pretpostavimo da Francuzi posle Gravelota više nisu bili onakvi vojnici kakvi su bili pre toga, a za to ne postoje nikakvi razlozi.

Za autora ovih beležaka izgleda sasvim jasno da se Bazen, posle proglasa Republike, iz političkih razloga uzdržavao da se probije iz Meca. Isto tako je nesumnjivo da je svaki dan odlaganja smanjivao njegove izglede na uspešno izvršenje te akcije; ipak izgleda da Prusi sada misle da bi oni sami mogli da izvrše takav zadatak kad bi se našli u takvom položaju u kome su se našli Francuzi. Ali ono što ostaje neobjašnjivo, to je neaktivnost ili u najmanju ruku Bazenova neodlučnost u toku poslednjih dana avgusta i početkom septembra. On 31 avgusta pokušava da napada u severoistočnom pravcu i taj napad nastavlja preko cele noći i sutradan izjutra; međutim, bile su dovoljne 3 pruske divizije da ga odbace nazad na liniju koja se nalazi pod zaštitom artiljeriske vatre iz forova. Taj pokušaj je morao biti neobično slab ako se ima u vidu ogromna snaga kojom je mogao da ga izvede. General koji je pod svojom komandom imao šesnaest divizija odlične pešadije, odbačen je od tri neprijateljske divizije! To je isuviše slabo.

Što se tiče političkih motiva, koji su posle revolucije od 4 septembra, navodno, doveli do Bazenove neaktivnosti, kao i političkih intriga u koje je bio upleten zbog sporazumevanja sa neprijateljem za vreme poslednjeg perioda opsade, ti motivi su bili potpuno u skladu sa interesima Drugog Carstva koje je u jednom ili drugom obliku trebalo ponovo uspostaviti. To pokazuje do kakvog je stepena Drugo Carstvo bilo izgubilo svako razumevanje karaktera Francuza, ako je komandant jedine regularne armije, kojom je

Francuska tada raspolagala, mogao da misli o uspostavljanju svrgnute dinastije pomoću osvajača njegove zemlje.

Prethodna vojnička karijera Bazena niukoliko nije bila sjajna. Njegova Meksikanska kampanja[3]) samo je pokazala da se on više brinuo za nagradu nego za slavu ili reputaciju svoje zemlje. Do njegovog postavljanja za komandanta Rajnske armije došlo je usled slučajnih okolnosti: on nije naimenovan zato što je bio najpogodniji, već zato što je bio najmanje nepogodan od ostalih mogućih kandidata; a tu su bili odlučujući svi drugi obziri, samo ne čisto ratni. Bazen će biti ovekovečen kao čovek koji je izvršio najsramnije delo u čitavoj vojnoj istoriji Francuske — čovek koji je sprečio 160.000 Francuza da se probiju kroz armiju koja ih je opkoljavala u uslovima kada je bila znatno slabija od njih, i koji ih je predao kao ratne zarobljenike kad više nije bilo šta da se jede.

---

[3]) *Meksikanska ekspedicija* (1862—1867) je oružana intervencija Francuske uz aktivno učešće Engleske i Španije u Meksiku sa ciljem zbacivanja progresivne Huarezove vlade i pretvaranja republike Meksika u koloniju evropskih država. Intervencionisti su takođe imali nameru da iskoriste Meksiko kao bazu za mešanje u građanski rat u SAD na strani robovlasničkih država. Uskoro posle početka intervencije pojavile su se oštre protivrečnosti između njenih učesnika, zbog čega su Engleska i Španija opozvale svoje trupe. Francuski intervencionisti su produžili zavojevačka dejstva i, pošto su 1863 zauzeli prestonicu Meksika (Meksiko) proglasili su Meksiko »carstvom« na čelu sa austriskim nadvojvodom Maksimilijanom — štićenikom Napoleona III. Međutim, rezultat herojskog oslobodilačkog rata meksikanskog naroda bio je da su francuski zavojevači pretrpeli sraman poraz, tako da su 1867 godine morali povući svoje trupe. Maksimilijan, koji je bio zarobljen, streljan je od strane republikanaca. — Prim. red.

CAREVA ODBRANA*)

Slično kao i drugi veliki ljudi u nesreći, Luj Napoleon je izgleda svestan da mora objasniti javnosti uzroke koji su ga, u znatnoj meri protiv njegove volje, odveli od Sarbrikena ka Sedanu. Prema tome, mi smo sada dobili ono što treba smatrati njegovim objašnjenjem. Pošto nema dokaza, spoljnih ili unutrašnjih, na osnovu kojih bi se uopšte moglo posumnjati u istinitost tog dokumenta, već pre u suprotno, to ćemo ga za sada smatrati kao istinit. Ustvari, mi smo skoro dužni da tako postupimo iz čiste ljubaznosti, jer ako je ikada postojao dokument koji u celosti i u pojedinostima potvrđuje gledište *Pall Mall Gazette*[1]) o ovom ratu, onda je to baš ovo carevo samoopravdanje.

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1788, subota, 5 novembra 1870 godine.

[1]) *Pall Mall Gazette* (Pel Mel je naziv ulice u Londonu, koja je poznata po mnoštvu klubova) je večernji engleski list konzervativnog pravca; izlazio je u Londonu od 1865 do 1927 godine (od 1921 pod nešto izmenjenim nazivom). Bez obzira na aristokratski karakter lista, Marks je smatrao mogućim da neko vreme održava saradničke odnose s njegovom redakcijom, pošto je, po njegovim rečima, to bio *»jedini nepodmitljivi list* u Londonu«.

Luj Napoleon nam izjavljuje da je bio potpuno svestan velike brojne nadmoćnosti Nemaca; da se nadao da će tu nadmoćnost paralisati na taj način što će brzim upadom u južnu Nemačku prinuditi tu oblast da ostane neutralna i takvim prvim uspehom osigurati sebi savez sa Austrijom i Italijom. U tom cilju trebalo je koncentrisati 150.000 ljudi kod Meca, 100.000 kod Strazbura i 50.000 kod Šalona. Sa prve dve brzo koncentrisane grupe trebalo je preći Rajnu blizu Karlsruea, dok bi 50.000 ljudi od Šalona nastupalo ka Mecu da bi se suprotstavilo bilo kakvom neprijateljskom dejstvu na bok i pozadinu francuskih nastupajućih snaga. Međutim, taj plan je propao čim je car stigao u Mec. On je tamo našao samo 100.000 ljudi, u Strazburu je bilo svega 40.000 ljudi, dok su Kanroberove rezerve bile svuda, samo ne u Šalonu, gde je trebalo da se nalaze. Trupe nisu bile obezbeđene ni najpotrebnijom ratnom opremom: rancima, šatorima, porcijama i kazanima za gotovljenje jela. Sem toga, nije se ništa znalo o mestu gde se neprijatelj nalazio. Ustvari, smela i žestoka ofanziva pretvorila se od samog početka u veoma skromnu defanzivu.

Jedva će u svemu tome čitalac *Pall Mall Gazette* naći nešto novo. U našim »Beleškama o ratu« gore navedeni plan za nastupanje bio je objavljen kao najracionalniji kome su Francuzi mogli težiti, pri čemu su bili navedeni uzroci zbog kojih je trebalo odustati od njega. Ali postoji jedna činjenica koja je bila neposredan uzrok njegovih prvih poraza, a o kojoj car ne govori, naime, zašto je postavio nekoliko svojih korpusa na pogrešan položaj blizu same granice, tobože radi napada, kada je već odavno bio odustao od namere da napada? Što se tiče njegovih brojki, to ćemo ih jednu po jednu kritički analizirati.

Car nalazi da su uzroci sloma francuske vojne uprave bili u »nedostacima naše vojne organizacije kakva je postojala poslednjih 50 godina«. Međutim, sigurno je da ta organizacija nije bila prvi put stavljena na probu. Ona je dosta dobro funkcionisala za vreme Krimskog rata. Ona je dala sjajne rezultate na početku Italijanskog rata, kada je u Engleskoj, isto kao i u Nemačkoj, smatrana kao pravi uzor organizacije vojske. Nema sumnje da se čak i tada kod nje pokazalo mnogo nedostataka. Međutim, postoji izvesna razlika između onog što je bilo i onog što je sada: tada je ona dejstvovala, a sada ne. A car ne daje nikakvo objašnjenje za tu razliku koju je baš trebalo objasniti, ali, da je to učinio, on bi time otkrio najosetljivije mesto Drugog Carstva, naime, sve vrste korupcije i podmićivanja, kojima je bio ukočen rad te organizacije.

Kada je otstupajuća armija stigla do Meca, »dolaskom maršala Kanrobera sa dve divizije i rezervom njene su se efektivne snage povećale na 140.000 ljudi«. To tvrđenje, u poređenju sa jači-

Za vreme Francusko-pruskog rata u *Pall Mall Gazette*-i je štampan niz Engelsovih članaka »Beleške o ratu«, u kojima je dubokom analizom borbenih dejstava i tačnošću naučnih prognoza privukao pažnju širokog kruga čitalaca. — Prim. red.

nom trupa koje su upravo položile oružje u Mecu, nateruje nas da malo pažljivije razgledamo careve brojke. Trebalo je formirati Strazburšku armiju od Makmaonovog, De Fajiovog i Dueovog korpusa, tj. od svega deset divizija, jačine 100.000 ljudi; ali sada kažu da ona nije bila jača od 40.000 ljudi. Ostavljajući sasvim po strani tri divizije Dueovog korpusa, mada je jedna od njih pritekla u pomoć Makmaonu za vreme ili posle bitke kod Verta, to bi iznosilo manje od 6.000 ljudi na diviziju (trinaest bataljona) ili jedva 430 ljudi na bataljon, čak i ako u to ne ubrojimo nijednog konjanika ili artiljerca. Sada, pored svega poverenja koje smo skloni da ukažemo Drugom Carstvu, kada se radi o podmićivanju i o proneverama, mi ipak ne možemo prinuditi sebe da verujemo da je u armiji, dvadeset dana posle poziva rezervista i puštenih na otsustvo, trebalo da bude 90 bataljona prosečne jačine po 430 umesto 900 ljudi. Što se tiče armije Meca, ona je imala u gardi i 10 liniskih divizija 161 bataljon; a ako uzmemo da su 100.000 ljudi koji se navode u pamfletu bili sastavljeni samo od pešadije, ne uzimajući u obzir konjicu ili artiljeriju, onda to ipak ne bi dalo više od 620 ljudi na bataljon, što, nesumnjivo, ne odgovara stvarnosti.[2]) Još je čudnovatije kako je ta armija, posle povlačenja prema Mecu, dolaskom dve Kanroberove divizije i rezervi, narasla na 140.000 ljudi. To znači da se ta nova dopuna sastojala od 40.000 ljudi. Ali pošto su »rezerve«, koje su stigle u Mec posle Špiherna, mogle da se sastoje samo od konjice i artiljerije — jer je garda tamo stigla mnogo ranije — onda njihova jačina nije mogla da pređe 20.000 ljudi, tako da bi drugih 20.000 ostalo za dve Kanroberove divizije, što za 25 bataljona iznosi po 800 ljudi na bataljon.[3]) Na taj način Kanroberovi bataljoni, koji su bili najnepopunjeniji od svih, pri takvom proračunu, izpadaju mnogo jači od onih koji su već bili koncentrisani i pripremljeni mnogo ranije. Ali, ako je Mecka armija pre borbi u toku 14, 16 i 18 avgusta brojala svega 140.000 ljudi, kako se onda desilo da je Bazen, posle gubitaka koji za ta tri dana sigurno nisu iznosili manje od 50.000 ljudi, zatim posle gubitaka pretrpljenih u kasnijim ispadima i usled smrti od bolesti, ipak mogao da preda Prusima preko 173.000 zarobljenika? Mi smo se pozabavili tim brojkama samo radi toga da pokažemo kako one protivreče jedne drugim i svim poznatim

[2]) Dolaskom rezervista bataljonsko brojno stanje iznosilo je 800, a ne 900 ljudi. Oko 1 avgusta su brojno najjači pukovi imali po 2.417, i brojno najslabiji po 1.207 ljudi u sva tri bataljona, tako da je brojno stanje bataljona variralo od 400—800 ljudi. Zaista, u Napoleonovom proračunu, na što i Engels ukazuje, bilo je velikih netačnosti. Tako, naprimer, Strazburška armija, kasnije Makmaonova grupa, imala je 93.400, a ne 40.000 ljudi. U sastavu Bazenove grupe bilo je oko 165.000. U Makmaonovom 1-vom korpusu nalazilo se 41.800 ljudi. Ako je Napoleon računao Strazburšku armiju u sastavu od svega jednog Makmaonovog korpusa, onda bi se Bazenova grupa morala povećati još za jedan korpus (5-ti), tako da bi ta grupa tada imala oko 192.000 ljudi. — Prim. red.

[3]) Ustvari, bataljoni Kanroberovog korpusa, koji je posle ostalih korpusa bio isturen na granicu, uspeli su da se popune tako da su prosečno imali po 700—720 ljudi. — Prim. red.

činjenicama ove kampanje. One se mogu odmah odbaciti kao potpuno netačne.

Pored organizacije armije, postojale su i druge okolnosti koje su smetale carevom orlovskom letu ka pobedi. To su bile najpre »rđavo vreme«, zatim »nezgode zbog komora« i, najzad, »potpuno nepoznavanje u kome smo se stalno nalazili u pogledu položaja i jačine neprijateljskih armija«. Stvarno, to su tri veoma nezgodne okolnosti. Ali rđavo vreme je bilo podjednako za obe strane, jer kralj Viljem ni u jednom od svih svojih pobožnih pozivanja na proviđenje[4]) nijedanput nije spomenuo činjenicu da je sunce sijalo nad nemačkim položajima, a da je nad francuskim lila kiša. Zar Nemci nisu takođe imali nezgoda sa komorama. Što se tiče nepoznavanja mesta gde se neprijatelj nalazio, postoji jedno pismo koje je Napoleon I pisao svome bratu Žozefu, koji se žalio na sličnu teškoću u Španiji, a koje niukoliko nije pohvalno za generale koji tako jadikuju. U pismu se kaže da su generali lično krivi ako ne znaju mesto gde se nalazi neprijatelj i da to pokazuje da oni ne poznaju svoj posao. Pri čitanju ovih pravdanja tako rđavog komandovanja ponekad se pojavljuju sumnje da li je ovaj pamflet stvarno pisan za odrasle ljude.

Izveštaj o ulozi koju je Luj Napoleon lično odigrao neće se mnogo dopasti njegovim prijateljima. Posle bojeva kod Verta i Špiherna on je »odlučio da odmah povuče armiju unazad prema Šalonskom logoru«. Ali taj plan, iako ga je najpre odobrio Ministarski savet, smatrao se dva dana kasnije kao plan »koji bi mogao da učini nepovoljan utisak na javno mnjenje«, te je car odustao od njega kad je primio pismo od g. E. Olivjea (!) u tom smislu. On vodi armiju na levu obalu Mozela, a zatim je »ne predviđajući generalnu bitku i računajući samo sa pojedinim sukobima«, napušta i odlazi za Šalon. Čim je otišao, 16 i 18 avgusta odigrale su se bitke, a Bazen i njegova armija našli su se opkoljeni u Mecu. U međuvremenu carica i ministarstvo prekoračili su svoju vlast i iza carevih leđa sazvali skupštinu; a na sastanku tog izvanredno autoritativnog zakonodavnog tela arkadista *(Corps Législatif of Arcadians)*[5]) sudbina Carstva bila je rešena. Opozicija, koja se sastojala, kao što je poznato, od 25 članova, postala je svemoćna i »paralisala je patriotizam većine i uspešan rad vlade«, koja, kao što se svi sećamo, nije bila vlada slatkorečivog Olivjea, već grubog Palikaoa.[6])

[4]) Aluzija na telegram Viljema I posle bitke kod Sedana: »Kakav preokret božjom voljom« *(»Welche Wendung durch Gottes Fügung!«)*. — Prim. red.

[5]) *Arcadist* je partiski naziv konzervativnih bonapartista. — Prim. red.

[6]) U januaru 1870 godine, prinuđen da zbog porasta nezadovoljstva prema režimu Drugog Carstva šuruje s liberalnim krugovima, Napoleon III je obrazovao »liberalnu vladu« na čelu s bivšim vođom republikanske opozicije Emilom Olivjeom. Međutim, posle prvih poraza u Francusko-pruskom ratu »liberalna vlada« je 9 avgusta 1870 zamenjena vojnim kabinetom. Za pretsednika vlade i ministra vojske bio je naimenovan vatreni bonapartista general Montoban (grof Palikao). — Prim. red.

»Od ovog trenutka izgledalo je da su se ministri bojali da izgovore carevo ime, a on, koji je napustio armiju i odustao od komandovanja samo radi toga da bi ponovo uzeo vlast u svoje ruke, uskoro je otkrio da neće moći do kraja da odigra ulogu koja mu pripada«. Zaista njemu su stavili do znanja da je stvarno (virtually) svrgnut, da je postao nemoćan (impossible). Mnogi bi se ljudi koji imaju izvesnog samopoštovanja, pod takvim okolnostima, odrekli prestola. Ali daleko od toga; najblaže rečeno, njegova neodlučnost nastavlja se; on prati Makmaonovu armiju i time samo smeta, on je nemoćan da učini dobro, ali ne i da spreči da se ono učini. Vlada u Parizu nastoji da Makmaon ide da oslobodi Bazena od opsade. Makmaon to odbija, jer bi to bilo isto što i srljanje njegove armije u sigurnu propast; Palikao insistira. »Što se tiče cara, on se ne protivi ničem. Njemu nije padalo na pamet da se protivi uputstvima vlade i carice-regenta, koja je pokazala toliko razuma i energije pod najtežim prilikama«. Mi se čudimo pokornosti tog čoveka koji je dvadeset godina tvrdio da je pokoravanje njegovoj individualnoj volji jedini put spasenja za Francusku, a koji se sada — kada se »iz Pariza nameće jedan operaciski plan koji se kosi sa najosnovnijim pravilima vojne veštine« — nikako ne protivi, jer mu nikad nije moglo pasti na pamet da se protivi savetima carice-regenta, koja je, itd., itd.!

Opisivanje stanja armije, kojom je bio preduzet taj kobni marš, u svim pojedinostima tačno potvrđuje našu procenu koju smo dali u svoje vreme. U njemu postoji samo jedan olakšavajući detalj. Za vreme povlačenja usiljenim maršem, De Fajiov korpus je uspeo da bez borbe »izgubi skoro svu svoju komoru«, ali korpus, izgleda, nije mnogo uvažavao tu prednost (appreciated this advantage).

Armija je krenula za Rems 21 avgusta. Ona je 23 stigla do reke Sip (Suippe) kod Betenvila (Béthenville) direktnim putem za Verden i Mec. Ali teškoće oko snabdevanja naterale su Makmaona da se bez odlaganja vrati na liniju železničke pruge; zbog toga je 24 avgusta preduzet pokret ulevo te se stiglo do Retela. Tu je ceo 25 avgust protekao u podeli namirnica jedinicama. 26 avgusta štab prelazi u Turteron (Tourteron), dvanaest milja istočnije, a 27-og u Le Šen Popile — još za šest milja dalje. Tu je Makmaon, pošto je otkrio da se osam nemačkih korpusa prikuplja u neposrednoj blizini oko njega, izdao naređenje za ponovno otstupanje prema zapadu; ali su u toku noći iz Pariza stigla jasna naređenja da se maršuje na Mec. »Ne može se poreći da bi car mogao obustaviti to naređenje, ali je on bio odlučio da se ne protivi odluci Regentstva«. Ovo usrdno odustajanje od vlasti (virtuous resignation) primoravalo je Makmaona da sluša; tako je on 28 avgusta stigao do Stona (Stonne), 6 milja dalje na istok. Ali »ta naređenja i protivnaređenja dovela su do odlaganja pokreta«. U međuvremenu »pruska armija se kretala usiljenim maršem, dok smo mi, opterećeni komorom (opet!), sa umornim trupama upotrebili 6 dana da bismo prešli 25 liga (lea-

gues).[7]) Zatim su se odigrale borbe od 30 i 31 avgusta i 1 septembra, i katastrofa, koja je vrlo podrobno opisana, ali bez ikakvih novih detalja. A zatim dolazi pouka koja se iz toga može izvući: — »Borba je svakako bila neravna, ali ona bi duže trajala i bila bi manje porazna za našu armiju da se ratne operacije nisu stalno potčinjavale političkim obzirima«.

Sudbina Drugog Carstva i svega što je bilo u vezi sa njim bila je takva da njegov pad nije izazvao nikakvo sažaljenje. Izgleda da mu nije ukazano čak ni ono najmanje saučešće koje se upućuje onima koji su pretrpeli veliku nesreću. A izgleda da mu se ne odaje čak ni epitet »honneur au courage malheureux« (slava nesrećnoj hrabrosti) koji ni dan danji ne možete izgovoriti na francuskom bez izvesne ironije. Sumnjamo da li će Napoleon, pod takvim okolnostima, izvući mnogo koristi iz dokumenta prema kome se njegova istaknuta strategiska intuicija svaki put pretvara u ništa zbog besmislenih naredbi, diktovanih političkim razlozima vlade u Parizu, dok se njegova vlast, koja ima da ukine ta besmislena naređenja, takođe pretvara u nulu usled njegovog bezgraničnog poštovanja prema regentstvu carice. Najbolje što se može reći o tom neobično slabom pamfletu jeste to da on pruža priznanje kako stvari u ratu neizbežno moraju rđavo ići »ako se ratne operacije budu stalno potčinjavale političkim obzirima«.

[7]) *League* je vrsta mere za dužinu koja iznosi nešto više od 4.500 m. — Prim. red.

BORBE U FRANCUSKOJ *)

U toku prvih 6 nedelja rata, kada su se pobede Nemaca brzo ređale jedna za drugom, kada sposobnost agresora za osvajanje još nije bila potpuno iskorišćena i kada su na bojištu još uvek stajale francuske armije koje su mogle da mu se odupru, vodila se borba, uopšte rečeno, između armija. Stanovništvo osvojenih rejona uzimalo je samo neznatnog učešća u borbi. Tačno je da je oko dvanaestak alzaških seljaka bilo predato vojnom sudu i streljano za učešće u borbama ili za mrcvarenje ranjenika; ali tragedije, kao što je bila ona koja se odigrala u Bazeju, bile su samo izuzetak. To se najbolje dokazuje onim ogromnim utiskom koji je učinila i onom žestokom polemikom koja se vodila u štampi o tome koliko su dela Nemaca u tom selu zasluživala opravdanja ili osude. Ako bi bilo zgodno da se ta polemika opet otpočinje, mi bismo na osnovu podataka besprekornih svedoka mogli da dokažemo da su stanovnici Bazeja stvarno napali bavarske ranjenike, mučili ih i bacali u plamen bombama zapaljenih kuća i da je zbog toga general fon der Tan izdao besmisleno i varvarsko naređenje da se uništi celo selo — besmisleno i varvarsko, uglavnom, zbog toga što je prema tome naređenju trebalo

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1793, petak, 11 novembra 1870 godine.

zapaliti kuće u kojima su ležale stotine njegovih sopstvenih ranjenika. Ali, bilo kako bilo, Bazej je bio porušen u vatri boja i u borbi koja je više no ma koja druga bila u stanju da uzbudi, naime, u ogorčenoj borbi oko svake kuće i ulice, kada treba dejstvovati i odlučivati odmah po prijemu izveštaja i kada se nema vremena za proveravanje izjava i saslušanje mišljenja stranaka.

Za vreme poslednjih šest nedelja u karakteru ovog rata nastala je značajna promena. Nestalo je francuskih regularnih armija; borbe su vođene pomoću ljudstva koje je tek pozvato u vojsku i koje je, usled svog nedovoljnog iskustva, više ili manje pretstavljalo neregularne trupe. Te trupe su tučene kad god bi pokušale da se u masi bore na otvorenom polju, ali u borbi pod zaštitom zabarikadiranih gradova i sela, na čijim su kućama izrađene puškarnice, one mogu da pruže ozbiljan otpor. Borbe takve vrste, iznenadni noćni napadi i druge partizanske akcije potsticani su proglasima i naređenjima vlade koja, takođe, naređuje stanovništvu da ukazuje svaku pomoć partizanima koji dejstvuju u njihovim oblastima. Kad bi neprijatelj raspolagao dovoljnim snagama za okupaciju čitave zemlje, onda bi taj otpor bio lakše savladan. Ali do predaje Meca on nije imao takve snage. Napadačeve snage istrošile su se još pre no što su stigle do Amijena, Ruana, Le Mana, Bloaa, Tura i Burža, s jedne, i Bezansona i Liona, s druge strane. Što su se neprijateljske snage tako brzo iscrple, može se objasniti u znatnoj meri sve jačim otporom okolnog stanovništva. Ona uobičajena »četiri ulana« sada već ne mogu da upadaju u selo ili grad koji se nalaze daleko od njihove linije fronta, i da zahtevaju apsolutno pokoravanje njihovim naređenjima bez rizika da budu zarobljeni ili ubijeni. Za praćenje odreda za rekvizicije potrebne su znatne snage, a pojedine čete ili eskadroni, kada su smešteni u selu, treba dobro da se čuvaju iznenadnih noćnih napada, kao i napada iz zasede za vreme marševa. Oko nemačkih položaja nalazi se pojas sporne teritorije, a narodni otpor se baš tu najviše oseća. Da bi ugušili taj narodni otpor, Nemci su pribegli takvom načinu vođenja rata koji je isto toliko zastareo koliko i varvarski. Oni su se rukovodili principom da svaka varoš ili selo, u kojima jedan ili nekoliko stanovnika uzmu učešća u odbrani, gađaju njihove trupe ili uopšte pomažu Francuzima, treba da budu spaljeni, da svaki čovek, koji je zarobljen sa oružjem u rukama, a koji, prema njihovim pojmovima, nije vojnik regularne armije, treba da bude streljan na licu mesta, i da sve muškarce koji su sposobni da nose oružje treba neodložno uništiti svuda tamo gde postoji sumnja da je makar koliki deo stanovništva nekog grada učinio slične krivične prestupe. Taj sistem se nemilosrdno sprovodi već šest nedelja, a i sada je u punoj meri na snazi. Ne možete otvoriti nijedan nemački list, a da ne naiđete na pola tuceta saopštenja o sličnim vojnim egzekucijama koje se izvršavaju kao nešto što je sasvim prirodno, kao obične mere vojnog pravosuđa, koje sa dobronamernom strogošću izvršavaju »čestiti vojnici« nad »podlim ubicama i razbojnicima«. Nema nikakvog nereda, nikakvih pljački,

niti nasilja nad ženama, nikakvih kršenja naređenja. Ništa slično. Sve se radi sistematski i prema naređenju: opkoljava se osuđeno selo, izvode se stanovnici, plene se namirnice i pale kuće, a stvarni ili osumnjičeni krivci izvode se pred preki vojni sud, gde ih bez ikakvog odugovlačenja sigurno očekuje pola tuceta metaka. U selu Abli od 900 stanovnika, koje se nalazi na putu za Šartr, francuski partizani su noću iznenada napali eskadron 16-og (Šlezvig-holštajnskog) husarskog puka koji je tom prilikom izgubio polovinu svojih ljudi. Da bi kaznili takvu drskost, na selo Abli je upućena čitava konjička brigada koja ga je spalila. U dva različita saopštenja koja potiču od učesnika u ovoj tragediji tvrdi se da su među stanovništvom bili odabrani svi muškarci koji su bili sposobni da nose oružje i da su svi bez izuzetka bili streljani ili isečeni sabljama. Ali to je samo jedan od mnogobrojnih slučajeva. Jedan bavarski oficir iz okoline Orleana piše da je njegov odred za dvanaest dana spalio pet sela. A može se bez preterivanja reći da je put nemačkih letećih odreda svuda u centru Francuske isuviše često obeležen vatrom i krvlju.

Sada, 1870 godine, teško može biti dovoljna izjava da je to legitiman način vođenja rata i da se učešće građanskog stanovništva u njemu ili ljudi koji zvanično nisu priznati kao vojnici može gušiti ognjem i mačem zato što je takvo učešće tobože isto što i razbojništvo. To se moglo primenjivati u doba Luja XIV i Fridriha II, kada se borba vodila samo između armija. Ali, počev od Američkog rata za nezavisnost pa sve do Američkog građanskog rata, učešće stanovništva u ratu — kako u Evropi, tako i u Americi — postalo je pravilo, a ne izuzetak. Prema narodu su se odnosili sa sveopštim prezrenjem kao prema kukavičkoj naciji svuda gde je taj narod dopuštao da ga porobe samo zato što njegova vojska nije bila sposobna da se odupre. A svuda gde je narod energično vodio partizansku borbu, tamo se neprijatelj vrlo brzo uveravao da se više ne može upravljati prema zastarelom kodeksu krvi i vatre. Englezi u Americi, Francuzi za vreme Napoleona u Španiji, Austrijanci 1848 godine u Italiji i Mađarskoj bili su, zbog bojazni od represalija prema svojim zarobljenicima, vrlo brzo prinuđeni da narodni otpor tretiraju kao potpuno legitiman način vođenja rata. Čak ni Prusi 1849 godine u Badenu, kao ni papa posle Mentane[1]), nisu

[1]) Engels ima u vidu ugušivanje ustanka u Badenu i Pfalcu, od strane pruskih kontrarevolucionarnih trupa (vidi Engelsove članke iz serije *Revolucija i kontrarevolucija* u ovoj knjizi, str. 27 do 34), kao i poraz Garibaldijevih dobrovoljačkih odreda kod Mentane (selo u blizini Rima) 3 novembra 1867 godine za vreme borbe s papinim trupama i francuskim intervencionistima. Zbog toga poraza propao je i Garibaldijev pokušaj da u jesen iste godine oslobodi Rimsku oblast. Garibaldijev neuspeh objašnjava se znatnom brojnom nadmoćnošću i boljim naoružanjem protivnika (Francuzi su protiv garibaldista primenili novi tip izolučenog oružja — pušku ostragušu »Šaspo«), kao i verolomnim držanjem (u odnosu na Garibaldija) italijanske kraljevske vlade, koja je u odlučujućem trenutku poslala trupe protiv njega. Prema naređenju kralja Viktora Emanuela Garibaldi je posle Mentane bio uhapšen i poslat u izganstvo na ostrvo Kaprera. Papina vlada je u Rimskoj oblasti još više ojačala režim reakcije i terora. — Prim. red.

smeli da streljaju zarobljenike od reda, bez obzira što su ovi bili partizani i »buntovnici«. Postoje samo dva savremena primera nemilosrdne primene ovog zastarelog zakona »istrebljenja« — englesko ugušenje pobune Sepoja u Indiji i metode koje su Bazen i francuske trupe primenjivali u Meksiku.

Od svih armija sveta pruskoj vojsci najmanje odgovara obnavljanje dejstva takve vrste. 1806 godine Pruska je bila potučena samo zato što u čitavoj zemlji nije bilo ni traga od ovog duha nacionalnog otpora. Da bi posle 1807 godine ponovo oživeli taj duh, reorganizatori uprave i vojske učinili su sve što je bilo u njihovoj moći. Španija je u to vreme pokazala slavan primer kako narod može da se odupire armiji koja je izvršila upad. Svi vojni rukovodioci Pruske ukazivali su svojim sunarodnicima taj primer kao dostojan podražavanja. Šarnhorst, Gnajzenau, Klauzevic — svi su bili istog mišljenja o tom pitanju; Gnajzenau je čak sam otišao u Španiju da se bori protiv Napoleona. Čitav novi sistem, koji je tada bio uveden u Pruskoj, bio je pokušaj da se organizuje narodni otpor prema neprijatelju, koliko je u jednoj apsolutnoj monarhiji uopšte to bilo moguće. Ne samo da su svi za službu sposobni muškarci morali da prođu vojnu obuku u vojsci, a zatim da služe u landveru do 40 godine života, već su i mladići od 17 do 20 godina i muškarci između 40 i 50 godina starosti morali da uđu u sastav landšturma ili u *levée en masse* (u poslednjoj narodnoj odbrani), da bi dizali ustanke u pozadini i na krilima neprijatelja, ometali njegove pokrete, zarobljavali kurire i plenili opremu. Oni su pri tome imali da koriste svako oružje koje su mogli naći, da bez izuzetka upotrebljavaju sva raspoloživa sredstva za uznemiravanje neprijatelja — »ukoliko su ta sredstva efikasnija, utoliko bolje« — a što je najglavnije »da se ne nosi nikakva uniforma, da bi landšturmovci svakog trenutka mogli ponovo da dobiju izgled običnih građana i da ih neprijatelj ne može prepoznati«.

Čitava ta »Uredba o landšturmu«, kako se zvao zakon koji je o njemu bio izdat 1813 godine, čiji autor nije bio niko drugi nego Šarnhorst, organizator pruske vojske, bila je sastavljena u duhu nepomirljivog narodnog otpora, za koji su dozvoljavana sva sredstva, ukoliko efikasnija utoliko bolje. Ali tada su Prusi sve to primenjivali protiv Francuza, a kad Francuzi primenjuju te iste metode protiv Prusa onda je to nešto sasvim drugo. Ono što se u jednom slučaju smatralo kao patriotizam, u drugom ispada podlo ubistvo i razbojništvo.

Stvar je u tome što se sadašnja pruska vlada stidi te stare polurevolucionarne »Uredbe o landšturmu« i što se svojim ponašanjem u Francuskoj trudi da se na nju zaboravi. Ali svaki akt neobuzdane svireposti, koji ona čini u Francuskoj, sve više i više će nas potsećati na tu »Uredbu«; a pravdanje sličnog sramnog načina vođenja rata samo dokazuje da pruska vlada — iako se pruska armija posle Jene silno razvila — brzo stvara isto stanje stvari kao što je bilo ono koje je dovelo do Jene.

BELEŠKE O RATU — XXVII*)

Oni koji su sa g. Gambetom mislili da će Loarska armija, veštim i dobro usklađenim pokretima izmanevrovati Bavarce fon der Tana kod Orleana i da će odmah zatim uslediti nastupanje ka Parizu, gorko su se razočarali. Boj kod Kulmijea[1]), ili ma kako ga kasnije nazvali, odigrao se 9 novembra, a bavarske pretstraže kod Turija (Toury), na 25 milja od Orleana, nisu uznemiravane sve do 13 novembra uveče.

General d'Orel de Paladinu čini veliku čast što je posle svog prvog uspeha ne samo pokazao zdrav razum, već i moralnu snagu da se na vreme zaustavi. Pošto je pozadi njega bio g. Gambeta koji je govorio vojnicima da idu na Pariz, da ih Pariz čeka i da on mora biti oslobođen od varvara, nije bila laka stvar zadržati te mlade i poludisciplinovane trupe, koje su odmah spremne da viču »izdaja«, ako ih smesta ne povedu protiv neprijatelja, i da pobegnu kada ih puste da ozbiljno osete prisustvo neprijatelja. To što je d'Orel uspeo da ih zadrži na putu za Pariz pokazuje da njegovi napori da ih disciplinuje nisu bili bezuspešni i da je svojim prvim uspehom dobio njihovo poverenje. Njegova naređenja, koja su dovela do te prve francuske pobede, bila su u svakom pogledu celishodna. Fon der Tan nije mogao imati više od 25.000 ljudi u okolini Orleana. On je i dalje mogao da drži taj istureni položaj, potpuno uveren da će njegove obučene trupe u svakoj prilici moći da se probiju kroz bilo koji broj novih regruta koji bi im se suprotstavili. D'Orel je mogao da dejstvuje protiv Bavaraca bar sa četiri puta nadmoćnijim snagama, i učinio je onako kako se obično postupa u takvim prilikama: zaobišao ih je sa bokova i naročito u pozadini njihovog desnog krila razvio takve snage da je fon der Tan morao odmah da se povuče prema svojim rezervama, koje su mu se pridružile u Turiju (Toury) 11 ili najkasnije 12 novembra. One su se sastojale od Vitihove 21 severnonemačke pešadiske divizije, konjičke divizije princa Albrehta i 13 korpusa (17 severnonemačke i Virtenberške divizije). Na taj način, snaga od najmanje 65.000 — 70.000 ljudi koncentrisana je kod Turija, pod komandom velikog vojvode od Meklenburga, te će general d'Orel morati ozbiljno da pro-

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1797, sreda, 16 novembra 1870 godine.

[1]) U *boju kod Kulmijea (Coulmiers)*, 9 novembra 1870 godine, delovi tek formirane Loarske armije potukli su prethodnicu pruskih trupa koje su nastupale od Pariza u centralnu Francusku i koje su 11 oktobra zauzele Orlean. Zbog ovog francuskog udara, bavarski korpus generala fon der Tana, koji je obrazovao pomenutu prethodnicu, bio je prinuđen da napusti Orlean i da prekine nastupanje. Međutim, ta pobeda, koja svedoči o patriotskom oduševljenju u redovima francuskih regruta, nije bila kako treba iskorišćena od kapitulantski nastrojenog francuskog komandovanja. Podrobnije o ovom boju vidi »Beleške o ratu — XXXI« na str. 559 ove knjige. — Prim. red.

ceni sve okolnosti pre no što se usudi da ih napadne, iako se oni nalaze pod komandom komandanta sasvim običnih sposobnosti.

Ali, osim toga, postoje i drugi razlozi koji moraju naterati generala d'Orela da čeka pre no što preduzme ma kakav novi pokret. Ako stvarno ima nameru da oslobodi Pariz od opsade, onda on mora vrlo dobro da zna da njegove vlastite snage nisu dovoljne za izvršenje toga cilja ako istovremeno iz same unutrašnjosti tvrđave ne budu preduzeta energična dejstva da mu u tome pomognu. Poznato nam je da je general Troši odabrao najdisciplinovaniji i najorganizovaniji deo svojih trupa i od njih stvorio ono što se može nazvati aktivna Pariska armija.[2]) Nalazeći se pod komandom generala Dikroa, ona je, izgleda, namenjena za te krupne ispade bez kojih bi odbrana takve tvrđave kao što je Pariz ličila na vojnika koji se bori vezanom desnom rukom.

Možda nije slučajno da se ta reorganizacija Pariske armije podudara po vremenu sa napredovanjem Loarske armije. General Troši i general d'Orel nesumnjivo su pokušali da pomoću vazdušnih balona i golubova pismonoša organizuju jednu zajedničku akciju u unapred određeno vreme; i samo ako Nemci pre ne napadnu Loarsku armiju, možemo učekivati ispad većeg stila iz Pariza u isto ili skoro u isto vreme kada d'Orel izvrši svoj sledeći pokret. Taj ispad bi verovatno izvršila bar sva tri Dikroova korpusa na južnoj strani grada, gde bi se u slučaju uspeha mogla uspostaviti veza sa Loarskom armijom, dok bi na severoistočnoj i severozapadnoj strani Trošijeva »Treća armija«, uz podršku vatre iz forova, vršila demonstrativne napade i diverzije, da bi se time sprečila armija opsađivača da šalje pojačanja na jug. S druge strane, možemo biti sigurni da je general Moltke sve to uzeo u obzir i da on neće dozvoliti da bude iznenađen. Bez obzira na ogromnu brojnu nadmoćnost koju će Francuzi moći da postignu na bojištu, mi smo čvrsto uvereni da će razlika u kvalitetu trupa i komandovanja imati još veći značaj od toga.

Taj pokušaj oslobođenja Pariza iz kandži »varvara« mora se izvršiti što pre ako on uopšte može imati bilo kakvog izgleda na uspeh. Osim pet pešadiskih divizija koje su suprotstavljene Loarskoj armiji, sada se pred Parizom nalazi šesnaest pešadiskih divizija (2, 4, 5, 6, 12 korpus, Garda, 1 bavarski korpus, 21 divizija i Gar-

[2]) U novembru mnogobrojne trupe u Parizu bile su podeljene u tri armije. Prva armija, pod komandom generala Klemana Toma, od oko 130.000 ljudi pretežno iz nacionalne garde, bila je namenjena za posedanje gradskog bedema i održavanje reda u gradu. Druga armija, pod komandom generala Dikroa, o kojoj Engels piše, bila je namenjena za ispade, te su u nju bile uključene najbolje snage 13 i 14 korpusa u jačini svega do 100.000 ljudi. Treća armija, pod komandom generala Vinoaa, jačine oko 70.000 ljudi, koja se sastojala iz mobilne garde, bila je namenjena za demonstracije. Osim tih trupa, na frontovima, u utvrđenjima i u rovovima nalazilo se još oko 100.000 ljudi, tako da je u to vreme posada u Parizu dostizala do 400.000 ljudi. — Prim. red.

diska landverska divizija). Prema Moltkeovom proračunu, te snage su potpuno dovoljne za održavanje efikasne blokade Pariza; u protivnom slučaju, on bi od onih trupa koje su se oslobodile posle pada Meca uputio na Pariz jače snage, a ne samo 2 korpus. A ako se uzme u obzir da su njihovi položaji pred Parizom svuda jako utvrđeni i da će skoro biti pod zaštitom veoma jakih opsadnih baterija, onda nema sumnje da je Moltkeov proračun pravilan. Ali sada počinjemo da dobijamo vesti o princu Fridrihu Karlu koji je posle kapitulacije Meca iščezao sa tri armiska korpusa (3, 9 i 10). Prvi podatak koji smo otada dobili o njegovim trupama bila je kratka vest da se »9 puk« 7 novembra sukobio sa mobilnom gardom neposredno pred Šomonom na gornjoj Marni. 9 puk pripada 7 brigadi 2 korpusa, koji je već stigao pred Pariz tako da je zbog toga cela ta stvar postala nerazumljiva. Posle toga je bilo utvrđeno da je u telegramu pogrešno naveden 9 puk umesto 9 brigada, te to objašnjava celu stvar. 9 brigada je prva u 3-ćem armiskom korpusu i zbog toga pripada armiji princa Fridriha Karla. Ako se mesto sukoba dovede u vezu sa saopštenjem koje se u berlinskim vojnim krugovima smatra kao verodostojno, po kome je princ marševao na Troa, gde je, kako se govori, stigao 7 ili 8, onda ne postoji skoro nikakve sumnje da je izabrao put koji bi, prema našoj pretpostavci, bio uzet za njegove glavne snage, tj. »za marš od Meca preko Šomona i Oksera i za nadiranje u pravcu Bordoa, pošto prethodno očiste liniju Loare od Tura do Nevera«. Sada saznajemo da je ta armija posela liniju r. Jone (Yonne) kod Sana (Sens), približno 50 milja od Žiena (Gien) na Loari, a svega 30 od Mantaržija (Montargis), odakle svaki francuski položaj severno od Orleana može biti napadnut s boka posle jednog usiljenog dnevnog marša. Može biti da je odrede, za koje je javljeno da se nalaze kod Maleserba (Malesherbes) i Nemura (Nemours), poslao princ Fridrih Karlo da bi uspostavio vezu sa levim krilom fon der Tana, ili to mogu da budu bočni obezbeđujući delovi na krajnjem levom krilu marševskog pravca 13 korpusa. U svakom slučaju sada možemo očekivati da će princ pomoću letećih odreda vrlo brzo uspostaviti vezu sa fon der Tanom u Turiju, s jedne, i sa Verderom u Dižonu (Dijon), s druge strane. Ako Loarska armija odgodi svoj napad dotle dok joj princ Fridrih Karlo ne priđe sasvim blizu, onda će ona, pored 70.000 ljudi koji se nalaze neposredno ispred nje, imati još 75.000 na svome desnom boku i u pozadini, tako da će morati da napusti svaku ideju o oslobođenju Pariza od opsade. Ona će imati dosta da se brine za svoju sopstvenu bezbednost i moraće da se beznadežno povlači ispred tog širokog talasa trupa koje upadaju i koje će tada preplaviti centralnu Francusku na frontu koji se proteže od Šartra do Dižona.[3])

---

[3]) Engels je potpuno pravilno shvatio situaciju koja je nastala sredinom novembra i tačno predvideo događaje kod Loarske armije. — Prim. red.

UTVRĐIVANJE PRESTONICA*)

Ako se može reći da je, zahvaljujući iskustvu iz sadašnjeg rata, bar neko vojno pitanje bilo konačno rešeno, onda je to baš pitanje o celishodnosti utvrđivanja prestonice velike države. Od dana kada je doneta odluka o utvrđivanju Parizu, u vojnoj literaturi svih zemalja vodi se polemika o celishodnosti ili necelishodnosti, pa čak i o mogućnosti odbrane tako ogromne tvrđave kao što je Pariz. To bi se moglo utvrditi jedino praktičnim iskustvom — stvarnom opsadom Pariza — jedine utvrđene prestonice koja postoji; i, mada stvarna opsada Pariza još nije otpočela, pariska utvrđenja su već učinila tako ogromne usluge Francuskoj da se to pitanje već može smatrati kao rešeno u njihovu korist.

Opasna blizina Pariza severoistočnoj granici Francuske — granici, koja je osim toga potpuno lišena svake prirodne odbranbene linije, rečne ili planinske — dovela je, prvo do osvajanja najbližih pograničnih pokrajina; drugo, do podizanja trostrukog pojasa utvrđenja od Rajne do Severnog Mora i, treće, do one stalne žarke želje da se ovlada čitavom levom obalom Rajne, koja je konačno i dovela Francusku do njenog sadašnjeg stanja. Osvajanja su bila prekinuta i precizirana ugovorima od 1814 i 1815 godine; tvrđave su se prilikom oba neprijateljska upada istih godina pokazale skoro beskorisne i potpuno nesposobne da zadrže velike armije; najzad, poklici za Rajnom, 1840 godine, bili su privremeno prigušeni evropskom koalicijom protiv Francuske. I tada je Francuska, kao što i dolikuje velikoj naciji, pokušala da otkloni opasan položaj Pariza pomoću jedinog sredstva koje je bilo u njenoj vlasti — njegovim utvrđivanjem.

U sadašnjem ratu Francuska je sa svoje najosetljivije strane bila zaštićena neutralnošću Belgije. Pa ipak je bio dovoljan nepun mesec dana da se sa bojišta proteraju sve njene organizovane snage. Jedna polovina se predala, a druga se našla beznadežno opkoljena u Mecu, tako da je njena predaja bilo pitanje nekoliko nedelja. Pod običnim uslovima rat bi bio završen. Nemci bi okupirali Pariz i toliki deo Francuske koliki bi želeli, a posle kapitualacije Meca, ako ne i pre, mir bi bio zaključen. Skoro sve tvrđave u Francuskoj nalaze se blizu same granice. Čim bi taj pojas utvrđenih gradova bio probijen na dovoljno širokom frontu za slobodno kretanje, tad bi se ostale tvrđave na granici ili na morskoj obali mogle zanemariti i čitav centralni deo zemlje okupirati. Posle toga bilo bi lako primorati granične tvrđave da se jedna za drugom predaju. Tvrđave u unutrašnjosti su potrebne čak i za partizanski rat u kulturnim zemljama, da bi poslužile kao sigurni centri za povlačenje. U Pirinejskom ratu narodni otpor Španaca pokazao se kao moguć, uglavnom zahvaljujući tvrđavama. Francuzi su 1809 godine iz Španije proterali engleske

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1801, ponedeljak, 21 novembra 1870 godine.

trupe ser Džona Mura. Iako su svuda postizali pobede na otvorenom polju, oni ipak nikad nisu osvojili čitavu zemlju. Srazmerno mala anglo-portugalska vojska, prilikom svoje ponovne pojave, ne bi mogla da se suprotstavi Francuzima da mnogobrojni španski naoružani odredi, koji su se mogli lako uništiti u otvorenoj borbi, nisu uznemiravali bokove i pozadinu svake francuske kolone, i na taj način vezivali veći deo osvajačeve vojske. A ti odredi se ne bi mogli održati duže vremena da nije bilo mnogobrojnih tvrđava u zemlji, tvrđava većinom malih i zastarelih, ali koje su još uvek zahtevale pravilnu opsadu da bi se mogle prinuditi na predaju. One su zbog toga pretstavljale sigurno sklonište za ove odrede u slučajevima kad bi bili napadnuti na otvorenom polju. Pošto u Francuskoj nema takvih tvrđava, onda tu čak ni partizanski rat ne bi mogao biti mnogo opasan, ako ne bi bilo nekih drugih okolnosti koje bi ih nadoknadilo. A jedna takva okolnost su utvrđenja Pariza.

2 septembra je kapitulirala poslednja francuska operativna armija. A danas, 21 novembra, skoro jedanaest nedelja kasnije, približno polovina svih nemačkih trupa u Francuskoj još uvek je čvrsto privezana oko Pariza, dok se veći deo ostalih trupa žurno prebacuje iz Meca zato da bi se trupe koje blokiraju Pariz obezbedile od novoformirane Loarske armije, koja se ne bi mogla čak ni pojaviti, pa ma kakva da je njena vrednost, da nije bilo pariskih utvrđenja. Ta utvrđenja su opkoljena već dva meseca, a pripreme za izvršenje pravilne opsade još uvek nisu završene; to znači da opsada tvrđave takvih razmera kao što je Pariz, čak i ako je brane samo novomobilisani regruti i odlučno stanovništvo, može da otpočne tek onda kada bi opsada obične tvrđave već davno bila uspešno privedena kraju. To pokazuje da se varoš od dva miliona stanovnika može skoro lakše snabdevati hranom nego manja tvrđava u koju se ne stiču proizvodi za prodaju sa okolne teritorije. Jer, i pored toga što se snabdevanju Pariza namirnicama ozbiljno pristupilo tek posle 4 septembra, tj. svega dve nedelje pre no što je opkoljavanje bilo završeno, ipak Pariz ni posle devet nedelja blokade još uvek nije glađu prinuđen na predaju. Ustvari, francuske armije su davale otpor svega jedan mesec; Pariz se brani već dva meseca i još uvek vezuje glavne neprijateljske snage. To je svakako više no što je ikada dosada postigla bilo koja druga tvrđava, i potpuno opravdava izdatke koji su utrošeni na utvrđenja. A ne smemo zaboraviti, što smo već više puta napomiljali, da se ovoga puta odbrana Pariza vodi pod sasvim nenormalnim uslovima zbog toga što ona mora da dejstvuje bez aktivne operativne armije. Kakav li bi tek bio taj otpor, koliko bi on usporio opkoljavanje, ako ga ne bi i sasvim sprečio, i koliko li bi tek više ljudi iz napadačevih armija bilo vezano oko Pariza, da je Makmaonova armija otišla prema prestonici umesto ka Sedanu?

Ali to nije sve. Odbrana Pariza dala je Francuskoj ne samo dvomesečni predah, koji bi pri manje teškim okolnostima bio od neocenjive vrednosti, i koji se čak i sada može pokazati korisnim, nego joj je takođe omogućila da iskoristi bilo kakve izglede političkih

promena koje mogu nastati za vreme opsade. Mi možemo govoriti koliko god nas je volja da je Pariz tvrđava kao i svaka druga, ali ipak ostaje činjenica da će stvarno opsada takve tvrđave kao što je Pariz u celom svetu izazvati mnogo veće uzbuđenje nego opsada stotine tvrđava manjih razmera. Ma kakvi bili zakoni rata, naše savremeno saznanje ne može se pomiriti s tim da se sa Parizom postupa onako kao što se postupalo sa Strazburom. Može se sigurno računati na to da će, pod takvim okolnostima, neutralne države pokušati da posreduju. Politička surevnjivost prema osvajaču skoro sigurno će se pojaviti još pre no što tvrđava bude potpuno prinuđena na predaju.[1]) Ustvari, veoma je verovatno da će se jedna operacija sličnih razmera i dužine trajanja kao što je opsada Pariza rešavati u kabinetu neke neutralne sile, i to pomoću saveza i protivsaveza, isto onako kao i u rovovima — pomoću baterija koje uništavaju neprijateljska oruđa i probijaju breše u njegovim utvrđenjima. Možda ćemo takav primer ubrzo videti. Sasvim je moguće da će the sudden irruption upon Europe of the Eastern question (iznenadno pooštravanje Istočnog pitanja u Evropi) moći da učini za Pariz ono što Loarska armija nije u stanju da učini, naime, da ga spase od predaje i oslobodi blokade. Ako, što je više nego verovatno, Pruska ne bude mogla u bilo kojoj meri da otkloni od sebe sumnju o saradnji sa Rusijom, i ako je Evropa odlučila da ne trpi rusko verolomstvo, onda je veoma važno da Francuska ne bude potpuno oslabljena i da Prusi ne zauzmu Pariz. Zbog toga je apsolutno potrebno da se Pruska primora da se odmah kategorički izjasni i da se — ako pokuša da vrda — odmah preduzmu mere da bi se povećala nada u uspeh i ojačao otpor Pariza. 30.000 britanskih vojnika, iskrcanih u Šerburu ili Brestu, poslužilo bi kao začin koji bi — ako bi se dodao Loarskoj armiji — pojačao njenu čvrstinu do te mere koju dosada još nikad nije postigla. Britanska pešadija, sa svojom neobičnom čvrstinom, pa čak i sa svojstvenim joj nedostatkom,

---

[1]) U pismenoj prepisci Engels se znatno obazrivije izjašnjava nego ovde u članku. U engleskom tekstu članka gotovo izgleda kao da Engels već sa sigurnošću računa da će se neutralne sile umešati. Izgleda da je ovde — kao i na nekim drugim mestima — urednik *Pall Mall Gazette*, Grinvud, to ispravio.

Mesto o kome je reč u prepisci (sveska IV, str. 333) glasi:

»Pretnja saveznika će svakako uticati na Pruse. Ali oni znaju da ruske ostraguše ništa ne vrede, da Englezi nemaju nikakvu vojsku i da su Austrijanci vrlo slabi. Izgleda da će Bizmark u Italiji sa papom (pošto florentinska vlada zvanično izjavljuje da će još u septembru krenuti za Rim), kao i uz saglasnost Savoje i Nice, vladajućim onemogućiti svaki otpor; potez je bio majstorski. Uostalom, izgleda da Bizmark očekuje samo neki mali pritisak da bi se zadovoljio novcem i gradom Strazburom sa okolinom. Francuzi će mu možda još biti potrebni, a on može uobraziti da bi to oni mogli shvatiti kao velikodušnost«.

Engels je time tačno pogodio ne samo ono što se odnosi na položaj neutralnih vlada nego i ono što se odnosilo na Bizmarkove planove. Bizmark je bio sklon da se zadovolji držanjem alzaškog kraja i ratnom odštetom. Ali, on je, posle žestoke borbe, bio nadglasan od poluapsolutističke kamarile. — Prim. red.

tj. nepodesnošću za brze pokrete lake pešadije, neobično je pogodna da poveća otpornost novomobilisanih regruta. Tu ulogu je ona davno ispunila pod Velingtonovom komandom u Španiji. Istu ulogu ona je igrala i za vreme svih indiskih ratova u odnosu na nesigurne domorodačke trupe. Pod takvim uslovima uticaj jednog takvog britanskog armiskog korpusa daleko bi nadmašio vrednost koja bi mu pripadala prema njegovoj brojnoj jačini, kao što je to stvarno, uvek i bilo kada je britanski korpus bio iskorišćen na taj način. Par italijanskih divizija, bačenih kao prethodnica Italijanske armije u pravcu Liona i doline Sone (Saône), ubrzo bi privukle na sebe trupe princa Fridriha Karla. Tu je Austrija; tu su i skandinavske kraljevine, koje bi mogle da ugroze Prusku na drugim frontovima i privuku njene trupe. Kad bi Pariz dobio takve vesti, on bi besumnje sam više voleo da preživi bilo kakvu glad nego da se preda — a izgleda da tamo ima sasvim dovoljno hleba — te bi na taj način gradska utvrđenja stvarno mogla da spasu zemlju čak i u njenom sadašnjem teškom stanju, dajući joj mogućnost da se održi do dolaska pojačanja.

BELEŠKE O RATU — XXVIII *)

Ako su ikad postojali izgledi za oslobođenje Pariza, onda je to bilo baš u toku poslednjih osam dana. Odlučno nastupanje Loarske armije, potpomognute svim trupama koje su se mogle dovesti iz istočne Francuske, protiv opservacione armije vojvode od Meklenburga, u kombinaciji sa *en masse* (masovnim) ispadom svih disciplinovanih Trošijevih trupa i istovremenim izvršenjem oba napada pre no što bi princ Fridrih Karlo stigao sa 2 armijom — to je bio jedini plan koji je obećavao postizanje uspeha. A ako bismo pogledali nemačke protivmere, onda bismo morali doći do zaključka da je taj plan imao više izgleda na uspeh no što se moglo očekivati na prvi pogled.

Prošle nedelje pred Parizom je bilo sedamnaest nemačkih pešadiskih divizija, ubrajajući tu Virtemburšku, koja nije napustila svoje položaje između Sene i Marne, kao što je to bilo pogrešno javljeno. Opservaciona armija vojvode od Meklenburga bila je sastavljena od dve severnonemačke i dve bavarske divizije, ne računajući konjicu. Posle bitke kod Kulmijea, umesto da goni Bavarce, d'Orel je krenuo na sever i zapad u pravcu Šartra, gde smo ga za trenutak izgubili iz vida. Na taj pokret Nemci su odgovorili promenom fronta na zapad, Bavarci fon der Tana držali su teritoriju od Etana (Etampes) do Ablisa (Ablis), dok su 17 i 22 divizija marševale u pravcu Šartra i Drea (Dreaux). Ovo poslednje mesto su u međuvremenu ponovo zauzele francuske trupe. Pretpostavljalo se

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1803, sreda, 23 novembra 1870 godine.

da će d'Orel, ojačan Keratrijevim trupama i drugim snagama, pokušati da zaobiđe opservacionu armiju i da će iznenada napasti armiju koja blokira Pariz. Taj pokušaj se učinio toliko ozbiljan grofu Moltkeu, da je vojvodi od Meklenburga hitno poslao u pomoć najbliže trupe, tj. delove 5 i 12 korpusa, i naredio 2 bavarskom i 6 severnonemačkom korpusu, kao i 21 i Virtenberškoj diviziji, da budu spremni za pokret na jug ako se ukaže potreba. Ranije poslata pojačanja omogućila su vojvodi od Meklenburga da 17 novembra ponovo zauzme Dre i da 18-og goni neprijatelja čak iza Šatonefa (Châteauneuf). Koje su francuske trupe ovde pretrpele poraz ne može se reći. Možda su to bili delovi Loarske armije, ali, svakako, ne i sama Loarska armija. Otada nema nikakvih izveštaja o daljem kretanju Francuza. Dok vreme odmiče, princ Fridrih Karlo prilazi sve bliže i bliže i već sada treba da je na takvom otstojanju od levog krila vojvode od Meklenburga da mu može ukazati pomoć.

Izgleda da nema ni najmanje sumnje u to da su Francuzi propustili neobično povoljan trenutak. Nastupanje Loarske armije učinilo je na Moltkea tako snažan utisak da se ni za trenutak nije ustezao da izda takvo naređenje, koje — u slučaju da ga je trebalo izvršiti — ne bi značilo ništa drugo nego skidanje opsade Pariza. Delovi 5 i 12 korpusa, koji su napredovali u pravcu Drea, prema našem proračunu, iznosili su najviše po jednu brigadu od svakog korpusa ili svega jednu diviziju; ali sem njih bile su izdvojene i dve bavarske, tri severnonemačke i Virtenberška divizija, s tim da na prvi znak budu spremne za pokret protiv d'Orela. Na taj način, od sedamnaest divizija ispred Pariza, bar sedam je, u slučaju potrebe, moralo da krene protiv armije koja je išla u pomoć, a tih sedam divizija su bile baš one koje su okupirale teritoriju južno od Pariza. Prestolonaslednik bi morao da zadrži samo 2-gi i veći deo 5-og korpusa za zaštitu teritorije od Sene kod Šoazija (Choisy) preko Versaja (Versailles) do Sen Žermena (St. Germain), dok bi Garda, 4 korpus i veći deo 12 korpusa morali da drže ceo severni front od Sen Žermena, okolo Gonesa (Gonesse) i Sen Brisa (St. Brice), preko Marne, pa opet do Sene iznad Pariza. Na taj način, deset pešadiskih divizija imalo bi da drži opsadni front od 40 milja, po četiri milje fronta na svaku diviziju. Takvo rasparčavanje snaga svelo bi opsadu na običnu liniju za osmatranje, a Troši bi, sa osam divizija pod Dikroom i sedam divizija iz 3-će armije pod njegovom neposrednom komandom, mogao da postigne brojnu nadmoćnost nad svojim protivnicima, i to u odnosu bar 3 : 1 na bilo kojoj tački koju bi on izabrao za napad. Sa takvom nadmoćnošću on je morao biti siguran u pobedu. On je mogao da se probije kroz nemački front, da osvoji i uništi njihove opsadne parkove, municiju i skladišta i da im nanese takve gubitke u ljudstvu da bi za neko vreme postalo nemoguće potpuno opkoljavanje Pariza, a još manje sama opsada.

Dosad smo razmatrali samo Trošijeve izglede nezavisno od mogućnosti Loarske armije. Više je nego sigurno da se ova armija ne bi mogla uporediti sa jedanaest nemačkih divizija koje su izdvo-

jene protiv nje, u slučaju kad bi sve te divizije bile koncentrisane. Ali izgledi su bili potpuno suprotni takvoj eventualnosti. Sasvim je verovatno da bi brzi i smeli D'Orelov napad, u kombinaciji sa istovremenim velikim Trošijevim ispadom, uneo zbrku u Moltkeove planove. Nijedan korpus koji bi Troši napao ne bi mogao da krene protiv D'Orela. Na taj način, zavisilo bi od slučaja koji bi od dva francuska komandanta imao da se bori sa glavninom nemačkih snaga. Međutim, činjenica je da su njihove ukupne snage bile brojno daleko nadmoćnije od ma koje snage koju su Nemci mogli da im suprotstave. Otstojanje između Pariza i Drea je manje od 50 milja. Jednovremenim napadom na Nemce sa obe strane i svim raspoloživim snagama Francuzi bi, veoma verovatno, zatekli nekoliko njihovih divizija na maršu između ove dve krajnje tačke, tako da se ne bi mogle odmah iskoristiti. Ako bi napad zaista izveli u isto vreme, oni bi kod obe krajnje tačke — i kod Drea i kod Pariza — neosporno postigli skoro poražavajuću nadmoćnost; zbog toga bi bilo skoro nemoguće da Francuzi ne postignu bar jednu pobedu. Vrlo dobro nam je poznato koliko su kombinovani pokreti skopčani sa velikim preprekama i teškoćama i kako oni često ne uspevaju. Ali treba primetiti da je u ovom slučaju za uspeh bio potreban samo jedan uslov: da oba napada budu izvršena tačno u isto vreme. A, sem toga, jasno je da bi i Prusi, s obzirom na otstojanje od 40 milja između jedne i druge armije, takođe morali da usklađuju svoje pokrete.

Nemoguće je objasniti zašto ni D'Orel ni Troši nisu iskoristili povoljnu priliku koja im se pružala. Manji sukobi u blizini Drea i Šatonefa sigurno nisu bili takvog karaktera da bi prinudili Loarsku armiju na povlačenje; u njima nije učestvovalo više od tri nemačke divizije, dok Loarska armija broji najmanje osam divizija. Ne možemo ništa reći o tome da li D'Orel očekuje dalja pojačanja; da li su zalutali njegovi golubovi pismonoše i da li postoje neke nesuglasice između njega i Trošija. U svakom slučaju, to odugovlačenje je kobno za njih. Princ Fridrih Karlo nastavlja marš i ovog trenutka mogao bi se nalaziti toliko blizu armije velikog vojvode od Meklenburga da joj može sadejstvovati, tako da se šest divizija ispred Pariza mogu osloboditi za druga dejstva. A onog trenutka kada se to bude dogodilo, oba francuska generala izgubiće još jednu šansu za pobedu — a možda, i svoju poslednju šansu.

VOJNA SITUACIJA U FRANCUSKOJ *)

Juče smo skrenuli pažnju na činjenicu da su se znatno poboljšale perspektive Francuske posle kapitulacije Sedana i da čak ni pad Meca ni oslobođenje oko 150.000 nemačkih vojnika sada ne pretstavlja toliko veliku nesreću kao što je to izgledalo u prvo

*) Stampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1806, 26 novembra 1870 godine.

vreme. Ako se danas opet vraćamo na isto pitanje, onda to činimo zato da bismo pomoću izvesnih detalja vojnog karaktera još bolje dokazali pravilnost toga gledišta.

Položaj nemačkih snaga na dan 24 novembra, ukoliko se to može utvrditi, bio je sledeći:

— *Opsada Pariza:* 3 armija (2, 5, 6 i 2 bavarski korpus, 21, Virtemberška i Gardiska landverska divizija) i 4 armija (4, 12 i Gardiski korpus); svega 17 divizija.

— *Opservacione snage* za zaštitu te opsade: sa severa 1 armija (1 i 8 korpus); sa zapada i jugozapada armija vojvóde od Meklenburga (17 i 22 divizija i 1-vi bavarski korpus); sa juga 2 armija (3, 9 i 10 korpus i jedna landverska divizija — Ričoti Garibaldi je kod Šatijona ozbiljno napao jedan odred ove divizije); svega 15 divizija.

— *Snage sa specijalnim zadatkom:* na jugoistoku Francuske 14 korpus (Verderov, koji se sastoji od dve i po divizije) i 15 korpus; u Mecu i oko Tionvila — 7 korpus; na komunikaciskom pravcu najmanje jedna i po divizija landvera; svega najmanje osam divizija.

Od ovih 40 pešadiskih divizija prvih sedamnaest su sada potpuno angažovane pred Parizom; izgleda da poslednjih osam divizija, zbog svoje nepokretljivosti, teško izlaze na kraj i sa onim zadatkom koji imaju. Za operacije ostaje još petnaest divizija, od kojih su obrazovane tri opservacione armije, čija ukupna snaga, zajedno sa konjicom i artiljerijom, iznosi najviše 200.000 boraca.

Na taj način, do 9 novembra je izgledalo da nema ozbiljnije prepreke koja bi sprečila tu masu ljudi da preplavi veći deo srednje pa čak i južne Francuske. Ali, otada su se stvari znatno promenile. Nije toliko važna činjenica što je fon der Tan bio potučen i primoran da se povuče[1]), ili što je D'Orel pokazao veliku umešnost u komandovanju svojim trupama — zbog čega smo stekli znatno veći respekt prema Loarskoj armiji nego što smo ga, da priznamo, imali ranije — već su važne energične mere koje je Moltke preduzeo protiv njenog očekivanog marša ka Parizu, što je prikazalo ovu armiju u sasvim drugoj svetlosti. Ne samo da je Moltke smatrao za potrebno da protiv nje drži u gotovosti veći deo opsadnih trupa na južnoj strani grada, čak i s rizikom da *de facto* (stvarno) skine opsadu Pariza, već je odmah promenio pravac kretanja dveju armija koje su dolazile od Meca, sa ciljem da ih privuče što bliže Parizu i da koncentriše celokupne nemačke snage oko ovog grada; a sada čujemo da su, osim toga, bile preduzete i mere da se opsadni park opaše odbranbenim utvrđenjima. Ma kakvo bilo mišljenje drugih ljudi, Moltke, očigledno, ne smatra Loarsku armiju kao naoružanu gomilu, već kao stvarnu, ozbiljnu i opasnu armiju.

Ranija neobaveštenost u pogledu karaktera te armije poticala je u znatnoj meri iz izveštaja engleskih dopisnika u Turu, među

[1]) Radi se o *boju kod Kulmijea* 9 novembra 1870. Prema nemačkim podacima u njemu je učestvovalo 20.000 Nemaca protiv 70.000 Francuza. Nemci su izgubili 800 ljudi, a Francuzi dvaput više. — Prim. red.

kojima, izgleda, nema nijednog vojnog lica koje bi bilo sposobno da uoči karakteristike po kojima se jedna vojska razlikuje od gomile naoružanih ljudi. Iz dana u dan su dobijani kontradiktorni izveštaji o disciplini, uspesima u obuci, brojnom stanju, naoružanju, opremi, artiljeriji i transportu — ukratko rečeno o svim onim bitnim podacima na osnovu kojih se može formirati mišljenje. Svi znamo za ogromne teškoće koje su postojale prilikom formiranja te nove armije: nedostatak oficira, naoružanja, konja, raznog materijala, a naročito nedostatak vremena. Izveštaji koje smo primili odnosili su se uglavnom na te teškoće; zbog toga je Loaska armija uopšte potcenjivana od onih ljudi čije lične simpatije nemaju uticaja na njihovo mišljenje.

Međutim, sada ti isti dopisnici jednodušno hvale ovu istu armiju. Kažu da je bolje popunjena oficirima i da je disciplinovanija od armija koje su podlegle kod Sedana i Meca. Nesumnjivo je da je to donekle tačno. Očigledno je da je njen moral znatno bolji nego onaj koji je ikada postojao kod bonapartističkih armija.[2]) Oseća se rešenost da se učini ono što je najbolje za otadžbinu, da se sadejstvuje sa drugima i da se izvršavaju naređenja koja su izdata u tome duhu. Zatim, ta armija je opet savladala jednu veoma važnu stvar koju je armija Luja Napoleona bila potpuno zanemarila, naime, službu lake pešadije, veštinu zaštite bokova i pozadine od iznenađenja, izviđanje neprijatelja, iznenađivanje njegovih odreda, pribavljanje podataka i hvatanje zarobljenika. Ovo potvrđuje dopisnik *Times*-a koji se nalazi kod vojvode od Meklenburga. Sada Prusi ne mogu da doznaju gde se nalazi njihov neprijatelj, tako da moraju da dejstvuju nasumce; ranije je bilo sasvim obratno. Armija, koja je to naučila, naučila je vrlo mnogo. Ipak, ne smemo zaboravljati da Loarska armija, kao i njene sestre — Zapadna i Severna armija — imaju tek da dokažu svoju odvažnost u velikoj bici protiv brojno jednakog protivnika. Ali, uopšte uzevši, ona obećava mnogo, a postoje i okolnosti koje čine verovatnim da joj čak ni jedan veliki poraz ne bi naneo tako ozbiljnu štetu kakvu obično nanosi većini mladih armija.

Činjenica je da su surovosti i okrutnosti Prusa, umesto da uguše otpor naroda, udvostručile njegovu energiju u tolikoj meri da su Prusi, izgleda, sami shvatili svoju grešku, te sada retko čujemo o spaljivanju sela i ubijanju seljaka. Ali takvi postupci su već imali svoje dejstvo, tako da partizanski rat svakog dana uzima sve veće razmere. Kada u *Times*-u čitamo izveštaj o napredovanju vojvode od Meklenburga prema Le Manu (Le Mans), gde nema neprijatelja na vidiku, gde nikakve regularne trupe ne daju otpor na otvorenom polju, gde samo konjica i slobodni strelci vrše napade na bokove, kada nema nikakvih izveštaja o mestu gde se nalaze francuske trupe, dok se pruske trupe drže zbijeno u velikim jedinicama, onda ne možemo a da se ne potsetimo na marševe Napoleonovih maršala u

[2]) Radi se o armijama Napoleona III. — Prim. red.

Španiji ili Bazenovih trupa u Meksiku. A kad se jednom probudio taj duh narodnog otpora, onda čak ni armije od 200.000 ljudi ne znače tako mnogo za okupaciju neprijateljske zemlje. One brzo dolaze do granice na kojoj njihovi odredi postaju slabiji od snaga koje im odbrana može suprotstaviti. A od energije narodnog otpora potpuno zavisi kad će biti dostignuta ta granica. Na taj način, čak i potučena armija može ubrzo naći mesto koje je sigurno od neprijateljskog gonjenja, samo ako se narod te zemlje bude digao. A to se sada može i dogoditi u Francuskoj. I ako se stanovništvo okupiranih oblasti bude diglo ili ako se samo neprijateljske komunikacije budu neprestano kidale, onda će se još više približiti ta granica preko koje invazija postaje nemoguća. Mi se, naprimer, ne bismo začudili ako bi se još sada pokazalo da se vojvoda od Meklenburga suviše daleko istakao unapred, samo ako ne dobije jaku podršku od princa Fridriha Karla.

Sada, naravno, sve zavisi od Pariza. Ako Pariz izdrži još mesec dana — a prema izveštajima o stanju zaliha namirnica unutar grada ta mogućnost nimalo nije isključena — onda je moguće da će Francuska moći da obrazuje dovoljno veliku operativnu armiju koja bi uspešnim napadom na komunikacije Prusa, i uz pomoć narodnog otpora, skinula opsadu Pariza. Izgleda da aparat za organizaciju armija u Francuskoj sada dosta dobro funkcioniše. Ljudi ima više nego što treba. Zahvaljujući izvorima sadašnje industrije i brzini savremenih prevoznih sredstava, naoružanje se pojavljuje u neočekivano velikim razmerama — samo iz Amerike je došlo 400.000 pušaka, a artiljeriska oruđa se proizvode u Francuskoj dosada nečuvenom brzinom. Ima čak i oficira ili ih nekako spremaju. Uopšte, napori koje je Francuska učinila posle Sedana da reorganizuje svoju nacionalnu odbranu nemaju primera u istoriji, ali za postizanje sigurnog uspeha potrebno je samo jedno — vreme. Ako se Pariz održi bar još jedan mesec, onda će to mnogo doprineti uspehu. A ako Pariz ne bude obezbeđen hranom za taj period vremena, onda Troši može pokušati da se probije kroz opsadne linije sa toliko svojih trupa koliko bude sposobno za tu svrhu; a sada bi bilo isuviše smelo reći da mu to ne može poći za rukom. Ako bi uspeo, onda bi Nemcima za održavanje reda u Parizu još uvek trebala posada od najmanje tri pruska armiska korpusa, tako da bi Troši oslobodio veći broj Francuza nego što bi predaja Pariza oslobodila Nemaca. A ono što Pariska tvrđava može da učini kad je brane Francuzi, očigledno je da ona to nikad ne bi mogla uspešno uraditi kada bi je Nemci držali i branili od Francuza kao opsađivača. Tu bi bilo potrebno isto toliko ljudi za ugušivanje narodnog otpora unutar grada koliko i za držanje tvrđavskih bedema i odbijanje napada spolja. Na taj način, pad Pariza može, ali ne mora, da znači i pad Francuske.

Sada je upravo najgore vreme za razmatranje verovatnoće ovakvog ili onakvog razvoja rata. Nama je približno poznata samo jedna činjenica — jačina pruskih armija. O drugoj — o brojnoj i

stvarnoj jačini francuskih snaga znamo isuviše malo. A, osim toga, sada dejstvuju moralni činioci koji ne podležu nikakvim kalkulacijama i o kojima možemo jedino da kažemo da su oni svi povoljni za Francusku, a nepovoljni za Nemačku. Neosporno je izgleda samo to da su se snage koje se bore upravo sada više izjednačile nego ikad posle Sedana i da bi srazmerno malo pojačanje francuskih obučenih trupa ponovo moglo da uspostavi potpunu ravnotežu.

BELEŠKE O RATU — XXIX*)

Dugo očekivana bura najzad je izbila. Posle dužeg perioda obostranih marševa i manevara, koji su praćeni samo raznim čarkama i partizanskom borbom, rat je ponovo ušao u jedan od onih kritičnih perioda u kojima udar sleduje za udarom. 27 novembra Severna francuska armija pretrpela je poraz kod Amijena; 28 novembra je princ Fridrih Karlo potukao znatan deo Loarske armije kod Bon la Rolanda (Beaune la Rolande); 29 novembra Troši je izvršio neuspeo ispad na južnoj strani Pariza, a, kako izgleda, on je 30 novembra sa svima svojim raspoloživim snagama napao Saksonce i Virtemberžane sa severoistočne strane.

Ove različite akcije pretstavljaju rezultat kombinovanih operacija koje, kao što smo više puta ukazivali, Francuzima pružaju jedini izgled na uspeh. Da je Severna armija, sa svojim brojno slabijim snagama, mogla da drži u šahu dva Mantojfelova korpusa kako ne bi mogao da pojačava snage saksonskog prestolonaslednika koje su se nalazile na položajima oko severne strane Pariza, onda bi ta armija bila iskorišćena kako treba. Ali, tako nije bilo. Brojno slabiji Prusi ubrzo su zaustavili njeno napredovanje na otvorenom prostoru, jer iz upoređenja različitih izveštaja izgleda nesumnjivo da je Mantojfel u toj borbi angažovao samo jedan od svojih korpusa. Severna armija bila bi bolje upotrebljena da su njene operativne trupe poslate železnicom na jug prema Le Manu ili da je vršeno stalno uznemiravanje Mantojfelovih pretstraža i odreda, ali pod uslovom da se bitka može primiti jedino pod zidinama jedne od mnogobrojnih severnih tvrđava koja bi služila kao baza za njene operacije. Ali u sadašnjem stanju Francuske i s obzirom na mlade vojnike od kojih su sastavljene njene armije, komandant ne može uvek da preduzme otstupanje, čak ni onda kada bi to strategiski bilo nužno, jer bi to moglo da demorališe njegove trupe čak i više nego potpun poraz. U sadašnjem slučaju, Severna armija nalazi sigurno pribežište u svojim tvrđavama, u kojima se može preurediti i na koje bi Moltke teško pristao da baš sada pošalje Mantojfela za njom u poteru. Ali, u isto vreme, Mantojfel je sada slobodan da krene u bilo kome drugom pravcu i ako je on, kao što javljaju iz

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1811, petak, 2 decembra 1870 godine.

Lila (mada je taj izveštaj demantovan), ponovo evakuisao Amijen i žurno okrenuo prema Parizu, onda ne možemo a da ne priznamo da Severna armija nije izvršila svoj zadatak[1]).

Na zapadu su 21 francuski korpus kod Le Mana i 22 (ranije Keratrijev) korpus u logoru Konlije (Conlié) uspeli utoliko što su odvukli trupe velikog vojvode od Meklenburga daleko od Pariza, ne izlažući se pri tome nikakvoj opasnosti da budu ozbiljno potučeni. Naša pretpostavka o tome da su te nemačke trupe u svome napredovanju skoro isuviše daleko prodrle, kako izgleda, potvrđena je jednoglasnim francuskim izveštajima, prema kojima su Nemci opet napustili položaje koje su bili nedavno poseli istočno i jugoistočno od Le Mana, a koje su Francuzi ponovo zauzeli. Međutim, ovi poslednji, izgleda, nisu iskoristili svoje regularne trupe za jedno energičnije gonjenje neprijatelja, jer nismo ništa čuli o ma kakvim značajnijim sukobima. Na taj način, u pogledu pokušaja zadržavanja neprijateljskih trupa, Zapadna armija nije imala ništa veći uspeh od Severne armije. A gde je ona i šta radi, nije nam javljeno. Može biti da je neočekivana svađa između Keratrija (Keratry) i Gambete paralizovala njen pokret baš u najodlučnijem trenutku. U svakom slučaju, ako nije mogla da potuče, niti da zadrži trupe vojvode od Meklenburga, ona bi učinila pametnije da je železnicom uputila prema Loarskoj armiji one jedinice svojih trupa koje su opremljene i organizovane za operacije, da bi se glavni napad mogao izvršiti koncentrisanim snagama.

Taj glavni udar mogla je da izvede samo Loarska armija koja čini osnovni deo svih sada raspoloživih francuskih operativnih trupa. Udar se mogao upraviti jedino na armiju princa Fridriha Karla, pošto je ona brojno najjača od tri armije koje štite opsadu Pariza. Javljeno je da se Loarska armija sastoji od 15, 16, 17 i 19 francuskog korpusa koji su se izvesno vreme nalazili ispred Orleana, sa 18-im (sada pod komandom Burbakija) i 20 korpusom u rezervi pozadi Loare. Pošto su 18 i 20 korpus, u celini ili delimično, učestvovali u borbama od 28 (novembra), to su oni pre toga dana morali preći preko Loare i, na taj način, svih tih šest korpusa moralo je stajati na raspolaganju za napad na 2 nemačku armiju. U ovom ratu francuski korpus se uvek sastojao od tri ili četiri pešadiske divizije. Prema *ordre de battaille*[2]), koji je, otprilike, pre dve nedelje objavio bečki vojnički list *Kamerad*, 15 korpus je imao pet brigada u dve divizije; 16-ti — četiri brigade u dve divizije i 18 korpus — deset brigada u tri divizije. Čak i ako ne uzmemo u obzir izveštaj *Journal de Bruxelles*-a, u kome je Loarskoj armiji dat potpuni sastav od osamnaest pešadiskih divizija (ili po tri na korpus), pošto se dobar deo od njih morao nalaziti još u toku formiranja, ipak nema nikakve sumnje da je napad od 28 novembra mogao biti izvršen sa

[1]) Mantojfel nije bio napustio Amijen. — Prim. red.

[2]) Formaciski pregled ratnih jedinica iz kojeg se obično vidi brojno stanje njihovih sastavnih delova, njihovo naoružanje i imena komandanata. — Prim. red.

dvanaest ili petnaest, umesto sa pet ili najviše šest divizija. Karakteristično je da je trupe Loarske armije potukao neprijatelj koji je brojno bio znatno slabiji, jer su protiv nje dejstvovale samo tri pešadiske divizije (dve iz 10-og korpusa i 5-ta) ili manje od jedne polovine 2-ge armije. U svakom slučaju, njihov poraz morao je biti vrlo ozbiljan. To pokazuju ne samo nemački izveštaji nego i činjenica da Loarska armija otada nije pokušavala da preduzme novi napad koncentrisanijim snagama.

Iz tih raznih izveštaja proizilazi da je zasada propao pokušaj oslobođenja Pariza spolja. On je propao, prvo, zato što su propušteni dragoceni izgledi na uspeh koji su postojali u toku nedelje koja je prethodila dolasku 1 i 2 nemačke armije i, drugo, zato što su i napadi, kada su bili preduzeti, vršeni bez potrebne energije i koncentracije snaga. Mlade trupe, od kojih se nove francuske armije sastoje od samog početka, ne mogu očekivati uspeh protiv oprobanih neprijateljskih vojnika, ako prema njima ne stoje u odnosu 2 : 1. Zbog toga je dvostruko pogrešno voditi ih u borbu ne vodeći računa o tome da se svaki čovek, konj i oruđe koji se mogu naći stvarno pošalju na bojište.

S druge strane, mi ne očekujemo da će porazi kod Amijena i Bon la Rolanda imati neki drugi veliki učinak osim osujećivanja oslobođenja Pariza od opsade. Otstupni pravci Zapadne i Loarske armije potpuno su osigurani, sem ako ne budu učinjene neke najgrublje greške. Veći deo te dve armije nije bio potučen. Do kog stepena će nemačke trupe koje dejstvuju protiv njih moći da ih gone, zavisi od energije narodnog otpora i od partizanskog rata — elementa koji Prusi imaju naročitu sposobnost da izazovu svuda gde god dođu. Sada se ne treba plašiti da princ Fridrih Karlo neće naići na otpor na svom maršu od Orleana do Bordoa kao prestolonaslednik na maršu od Meca do Remsa. Zbog velikog prostranstva teritorije koja se sada mora potpuno okupirati pre no što bi se moglo preduzeti ma kakvo dalje napredovanje na jug (izuzev sa većim letećim kolonama), sedam divizija princa Fridriha Karla biće brzo razbacane na sve strane, a njihova napadna snaga potpuno iscrpena. Sada je Francuskoj najpotrebnije vreme, a kad se već jednom probudio duh narodnog otpora, ona može i da ga dobije. Priprema naoružanja, koja se vršila u toku poslednja tri meseca, mora biti svuda gotovo završena, a priliv boraca koji pristižu svake nedelje mora se za neko vreme stalno povećavati.

Što se tiče dva ispada iz Pariza, vesti koje su primljene do momenta kad ovo pišemo suviše su protivurečne i suviše neodređene da bi se moglo formirati neko određeno mišljenje. Međutim, prema sopstvenom Trošijevom priznanju, izgleda da rezultati koji su postignuti do 30 novembra uveče nikako ne opravdavaju pobedničko likovanje koje je nastalo u Turu. I tako, sve tačke koje Francuzi još uvek drže južno od Marne stoje pod zaštitom vatre pariskih forova; a Mon Meli, jedino mesto van dometa tih forova, koje su oni jedno vreme držali u svojim rukama, morali su opet da napuste.

Više je nego verovatno da su se juče obnovile borbe kod Pariza, a danas, možda, kod Orleana i Le Mana. U svakom slučaju, u toku sledećih nekoliko dana treba da nastupi ona druga odlučna kriza rata koja će, po svoj prilici, rešiti sudbinu Pariza.

BELEŠKE O RATU — XXX*)

Druga pariska armija je 29 novembra otpočela svoju ofanzivu ispadom sa južne strane grada u pravcu L'Ea (L'Hay) i Šoazi le Roa (Choisy le Roi). Prema pruskim izveštajima, tamo je 1-vi korpus Dikroove armije, kojim je komandovao Vinoa, napao 6-ti pruski korpus pod Timplingovom komandom. Taj napad je, izgleda, imao više ulogu demonstracije da bi se Prusi uzbunili i naveli da pojačaju ovaj otsek kuda bi opsađeni, u slučaju uspeha, mogli najkraćim putem da se spoje sa Loarskom armijom. U protivnom, Vinoaa bi nesumnjivo potpomogli drugi korpusi i izgubio bi mnogo više nego nekoliko stotina mrtvih i ranjenih i oko stotinu zarobljenika. Stvarni napad otpočeo je sledećeg jutra. Ovoga puta Dikro je nastupao desnom obalom Sene, blizu ušća Marne, dok je drugi ispad na levoj obali bio uperen protiv Timplinga, a demonstrativni napadi, zapadno od Sen Denija, protiv 4-og i Gardiskog korpusa. Nije nam poznato koje su trupe upotrebljene za te demonstrativne napade, ali se u jednom zvaničnom francuskom izveštaju kaže da je taj ispad protiv Timplinga izvršio admiral De Laronsijer de Nuri. Taj oficir komanduje jednom od sedam divizija 3-će pariske armije koja se nalazi pod Trošijevom neposrednom komandom; zbog toga je verovatno da su svi manje važni napadi povereni toj armiji, da bi svih osam raspoloživih Dikroovih divizija ostalo za glavni napad na Marni.

Taj napad je opet trebalo izvršiti u dva razna pravca. Jedan deo trupa morao se uputiti na istok, na Šel (Chelles), duž desne obale Marne, da bi odbio 12 ili Saksonski korpus koji opkoljava Pariz sa istočne strane. To je bio još jedan napad manjeg značaja, o čijem toku smo vrlo malo čuli, izuzev tvrđenja da su Saksonci zadržali svoje položaje, što su verovatno i uspeli. Međutim, glavne snage Dikroovih trupa, na čelu sa 2-gim Renoovim korpusom, prešle su Marnu preko osam mostova i napale tri virtemberške brigade koje su držale prostor između Marne i Sene. Kao što smo već napomenuli, tok Marne, pre njenog ušća u Senu, ima oblik ogromnog slova S, čija se gornja ili severna izbočina približava Parizu, a donja udaljava od njega. Vatra iz forova dominira obema izbočinama. Ali, dok je gornja izbočina, koja se približava Parizu, po svome stvoru i obliku zgodna za ispad, dotle donjom, tj. onom što se udaljava od Pariza, potpuno dominiraju i forovi i cela leva obala; osim toga, zbog pravca toka i mnogobrojnih rukavaca, reka je nezgodna za

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1812, subota, 3 decembra 1870 godine.

izgradnju mostova pod vatrom. Prema tom izveštaju izgleda da je veći deo te izbočine postao neka vrsta ničije zemlje na čijim se obema stranama odigravala prava borba.

Određene trupe za napad sa zapadne strane, pod zaštitom vatre iz fora Šaranton (Charanton) i reduta La Gravel (La Gravelle), nastupale su u pravcu Melija (Mesly) i Boneja (Bonneil). Između ta dva mesta nalazi se usamljeni brežuljak Mon Meli, koji se punih 100 stopa uzdiže iznad okolne ravnice i koji se Francuzima nudio kao prvi objekt za napad. General Obernic, komandant Virtemberške divizije, označio je kao »divizija« snage koje su bile izdvojene za ovaj zadatak. Ali, pošto su Francuzi najpre potisnuli 2 i 3 vertemberšku brigadu, koje su dejstvovale protiv njih i koje ih nisu mogle odbiti dok nisu stigla pojačanja, i, dalje, pošto je očigledno da general Dikro, koji je raspolagao dovoljnim brojem trupa, ne bi preduzeo tako važan napad samo sa dve brigade, možemo smatrati kao sigurno da se ovde radi o jednom od onih mnogobrojnih slučajeva kada se reč *Abtheilung*, koja znači bilo koji deo armije, nepravilno prevodi kao »divizija«, koja označava posebnu jedinicu od dve ili najviše tri brigade. Bilo kako bilo, Francuzi su zauzeli Mon Meli i sela u njegovom podnožju, a da su uspeli da ga zadrže i utvrde, oni bi postigli rezultat koji bi bio dostojan borbe ovoga dana. Međutim, pošto su stigla pojačanja iz sastava 2 pruskog korpusa, tj. sedma brigada, izgubljeni položaji bili su ponovo osvojeni, a Francuzi odbačeni nazad pod zaštitu fora Šaranton.

Dalje prema svome levom krilu Francuzi su preduzeli drugi napad. Pod zaštitom vatre sa Reduta de la Fezandri (Redoute de la Faisenderie) i sa fora Nožan oni su se prebacili preko Marne kod gornje izbočine »S« i zauzeli sela Bri (Brie) i Šampinji (Champigny), koja se nalaze na njenim krajnjim tačkama. Pravi položaj 1-ve virtemberške brigade, koja je držala taj rejon, leži malo dalje u pozadini, na ivici visoravni koja se pruža od Vilijea (Villiers) do Kejija (Coeuilly). Sumnjivo je da li su Francuzi ikada zauzeli Vilije[1]); kralj Viljem kaže »da«, general Obernic kaže »ne«. Sigurno je samo to da ga Francuzi nisu zadržali i da je nastupanje zadržano neposredno iza granice dometa vatre iz forova.

Rezultti tih borbi Dikroove armije, »koja je imala Marnu pozadi sebe«, tj. koja se nalazila južno od nje, rezimirani su u zvaničnoj francuskoj depeši na sledeći način: »Armija je prešla Marnu preko osam mostova i održala zauzete položaje, zaplenivši dva topa«. To znači da se ona ponovo povukla na desnu, odnosno severnu obalu reke, gde je »zadržala« ove ili one položaje, koje je ona, naravno, »zauzela«, samo ne od neprijatelja. Očigledno je da zvanične izveštaje za Gambetu fabrikuju još uvek oni isti ljudi koji su to činili i za Napoleona.

1 decembra Francuzi su dali još jedan dokaz da svoj ispad smatraju neuspelim. Iako je *Moniteur* objavio da je tog dana tre-

[1]) Nisu ga zauzeli. — Prim. red.

balo da se sa juga izvrši napad pod komandom generala Vinoaa, mi smo iz Versaja dobili izveštaj od 1 decembra (čas nije naznačen) da Francuzi toga dana nisu preduzimali nikakva dejstva; naprotiv, oni su tražili primirje da bi im se dopustilo da sklone mrtve i ranjene sa bojišta između položaja obeju armija. Da su se osećali sposobnim da ponovo osvoje to bojište, oni bi nesumnjivo odmah obnovili borbu. Zbog toga nema nikakvog razloga da se sumnja da je ovaj prvi Trošijev ispad bio odbijen, i to od neprijatelja koji je bio brojno znatno slabiji od njega. Možemo pretpostaviti da će on ubrzo ponoviti svoje pokušaje. Mi isuviše malo znamo o tome kako je bio izveden ovaj prvi pokušaj da bismo mogli zaključiti hoće li Troši ovoga puta imati bolji izgled za uspeh; ali, ako bude ponovo odbačen, to će imati veoma jak demorališući uticaj kako na trupe, tako i na stanovništvo Pariza.

U međuvremenu, kao što smo i očekivali, Loarska armija se opet pokrenula. Sukobi blizu Loanjija (Loigny) i Pateja (Patay), o kojima se javlja iz Tura, očigledno su oni isti koji se pominju i u telegramu iz Minhena. Prema tome telegramu, fon der Tan je imao uspeha zapadno od Orleana. U ovom slučaju obe strane podjednako pretenduju na pobedu. Verovatno je da ćemo za dan ili dva iz tog rejona dobiti više podataka, a pošto još uvek ne znamo ništa o uzajamnom odnosu položaja obeju strana, bilo bi izlišno da dajemo prognoze.

IZGLEDI RATA*)

Poslednji poraz francuske Loarske armije i povlačenje Dikroa pozadi Marne[1]) — pod pretpostavkom da je to povlačenje bilo tako odlučnog karaktera kao što je javljeno u subotu — definitivno opredeljuje sudbinu prve kombinovane operacije za oslobođenje Pariza od opsade.[2]) Ona je potpuno propala i ljudi ponovo počinju da se

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1816, četvrtak, 8 decembra 1870 godine.

[1]) Misli se na borbe od 2 i 3 decembra 1870 godine. — Prim. red.

[2]) Radi se o dejstvima Loarske i Pariske armije u cilju razbijanja blokade Pariza krajem novembra — početkom decembra 1870 godine. U toku tih dejstava delovi Loarske armije pretrpeli su 28 novembra poraz kod Bon la Rolanda, a 2 decembra kod Loanji Puprija, posle čega su morali otstupiti na jug. Trupe princa Fridriha Karla su 4 decembra ponovo zauzele Orlean, uklinivši se između desnog i levog krila Loarske armije. Loarska armija je podeljena na dve armije pod komandom Burbakija i Šanzija. Jednovremeno s neuspešnim dejstvima Loarske armije, 30 novembra i 2 decembra preduzeti su neuspešni ispadi iz Pariza pod Dikroovom komandom i dejstva Pariske armije na Marni. Cilj tih dejstava, prema zvaničnoj izjavi, bio je spajanje s Loarskom armijom i dalja zajednička borba za oslobođenje Pariza. Međutim, komandanti pariske posade — Troši i drugi — svesno su težili da se ispadi završavaju neuspehom, računajući da će beskorisni gubici podriti volju proleterskih branilaca Pariza za dalji otpor i stvoriti povoljnu situaciju za kapitulaciju pred Prusima, u kojoj su reakcionarni krugovi videli sredstvo za otklanjanje opasnosti od revolucije. — Prim. red.

pitaju da li ova nova serija neuspeha ne pokazuje nesposobnost Francuza za dalje pružanje uspešnog otpora — ne bi li bilo bolje odmah prekinuti igru, predati Pariz i potpisati ustupanje Alzasa i Lorena.[3])

Činjenica je da su ljudi izgubili svaki pojam o onome šta znači pravi rat. Krimski, Italijanski i Austrisko-pruski rat — sve su to bili čisto konvencionalni ratovi, ratovi vlada koje su sklapale mir čim bi se njihov vojni mehanizam raspao ili potpuno istrošio. Pravi rat, rat u kome učestvuje sam narod, nismo videli u srcu Evrope za vreme nekoliko pokolenja. Videli smo ga na Kavkazu, u Alžiru, gde je borba skoro neprekidno trajala preko 20 godina; mogli bismo ga videti u Turskoj kad bi Turci od svojih saveznika dobili dozvolu da se brane na svoj domaći način. Ali činjenica je da, prema našim uobičajenim shvatanjima (our conventionalities), samo divljaci (barbarians) imaju pravo na stvarnu samoodbranu; mi očekujemo da će se civilizovane države boriti u skladu sa usvojenim pravilima (according to etiquette) i da istinska nacija neće biti kriva za takvu neučtivost što nastavlja borbu i posle momenta kada je zvanična nacija bila primorana da se preda.

Francuzi u ovom momentu čine takvu neučtivost. I pored gnušanja Prusa, koji sebe smatraju najboljim poznavaocima usvojenih vojnih pravila (military etiquette), Francuzi su se stvarno borili tri meseca posle proterivanja zvanične francuske vojske sa bojišta; oni su čak učinili ono što njihova zvanična vojska nikada nije mogla da učini za vreme ovoga rata. Oni su postigli jedan veliki uspeh i više malih; oni su od svojih neprijatelja oduzimali oruđa, komoru i zarobljenike. Istina, oni su upravo sada pretrpeli i niz teških poraza; ali, ovi porazi nisu ništa u poređenju sa onima koje je trpela njihova zvanična vojska prilikom svakog sukoba sa istim protivnicima. Istina, njihov prvi pokušaj da pomoću istovremenog napada iznutra i spolja oslobode Pariz od opsade pretrpeo je potpuni neuspeh. Ali, zar to neizbežno znači da im nisu preostali nikakvi izgledi za drugi pokušaj?

Prema svedočanstvu samih Nemaca, obe francuske armije — Pariska isto kao i Loarska — borile su se dobro. Tačno je da su ih tukle brojno manje snage, ali to je i trebalo očekivati od mladih i tek organizovanih trupa u borbi sa iskusnim vojnicima. Kako kaže dopisnik *Daily News*-a, koji zna šta piše, njihovi taktički pokreti pod vatrom bili su brzi i sigurni; ako im je nedostajala preciznost, onda je to opšti nedostatak mnogih pobedonosnih francuskih armija. Jedno je van svake sumnje: te armije su dokazale da one *jesu* ar-

---

[3]) Prema Gambetinom naređenju, Loarska armija je krenula u pomoć Parizu, ali je — kao što je navedeno u primedbi pod [2]) — pretrpela neuspehe u bojevima kod Bon la Rolanda (28 novembra) i Loanji Puprija (2 decembra). Pošto su Nemci odbili ispade 2-ge pariske armije iz Pariza (30 novembra i 2 decembra), nemačka Vrhovna komanda je naredila princu Fridrihu Karlu da sa 2 armijom pređe u ofanzivu. U borbama kod Orleana na nemačkoj strani učestvovalo je 93.700, a na francuskoj 60.700 ljudi. Nemci su izgubili 1.750, a Francuzi 20.000, od kojih 18.000 zarobljenika. — Prim. red.

mije, a njihovi protivnici će se morati ponašati prema njima sa dužnim poštovanjem. Nesumnjivo je da su one sastavljene od veoma različitih elemenata. Tu ima liniskih bataljona sa različitim brojem starih vojnika; ima jedinica mobilne garde različite borbene vrednosti, od bataljona dobro popunjenih oficirima, obučenih i opremljenih, do bataljona od neobučenih regruta, koji nemaju još ni najosnovnija znanja iz strojeve obuke i rukovanja puškom; tu ima slobodnih strelaca svih vrsta: dobrih, rđavih i osrednjih, verovatno najviše ovih poslednjih. Ali, u svakom slučaju, tu postoji jezgro dobrih borbenih bataljona oko kojih se mogu grupisati ostali. A ako bi jedno mesec dana učestvovali u povremenim borbama, izbegavajući pri tome veće poraze, od njih bi se izgradili odlični vojnici. Kad bi se vodila bolja strategija, oni bi i sada mogli imati uspeha; a jedina strategija koja je potrebna ovog momenta sastoji se u odlaganju svake odlučujuće bitke, što se, kako nam izgleda, može i postići.

Ali, trupe koje su koncentrisane kod Le Mana i blizu Loare još ni približno ne pretstavljaju sve oružane snage Francuske. U najmanju ruku još ima 200.000—300.000 ljudi od kojih se sada formiraju jedinice u dubljoj pozadini, čija se borbena sposobnost svakog dana sve više povećava. Svakog dana, bar za izvesno vreme, mora se slati na front sve veći broj novih vojnika. A iza njih već postoji mnogo više ljudi spremnih da zauzmu njihova mesta. Oružje i municija svakodnevno pristižu u velikim količinama, a ne treba se plašiti da će nestati, pošto postoje moderne fabrike oružja i čeličane, telegrafi i parobrodi, kao i prevlast na moru. Za mesec dana doći će, takođe, do ogromne razlike u borbenoj efikasnosti tih ljudi; a kad bi imali dva meseca na raspoloženju, onda bi pretstavljali armije koje bi mogle znatno da poremete Moltkeoovo spokojstvo.

Iza tih manje ili više regularnih snaga stoje mnogobrojni pripadnici narodne odbrane, masa naroda koju su Prusi prinudili na samoodbranbeni rat koji, po rečima oca kralja Viljema, opravdava sva sredstva. Kada je Fric[4]) maršovao od Meca do Remsa, od Remsa do Sedana, a otuda do Pariza, o narodnom ustanku nije bilo ni reči. Porazi carskih armija primali su se sa nekom vrstom ravnodušnosti; dvadeset godina carskog režima naučilo je narodne mase na tupo i pasivno potčinjavanje zvaničnom rukovodstvu. Pogdegde je bilo seljaka koji su učestvovali u pravoj borbi kao u Bazeju, ali su oni bili izuzetak. Međutim, čim su se Prusi razmestili oko Pariza i izložili okolna mesta uništavajućem sistemu rekvizicija, koje su se izvodile bez ikakvih obzira — čim su počeli da streljaju slobodne strelce i pale sela koja su ih pomagala — i čim su odbili ponude Francuza za mir i objavili svoju nameru da vode osvajački rat, sve se to izmenilo. Svuda oko njih buknuo je partizanski rat, koji je izazvala njihova surovost, tako da je sada dovoljno samo da uđu u novi departman pa da se odmah svuda digne narodna odbrana. Ko u ne-

[4]) Pruski prestolonaslednik. — Prim. red.

mačkim listovima čita izveštaje o kretanju armija vojvode od Meklenburga i princa Fridriha Karla, on će odmah zapaziti koliko je izvanredan uticaj na njihov pokret imao taj neopipljivi, čas iščezavajući čas opet pojavljujući, ali uvek ometajući ustanak naroda. Čak je i njihova mnogobrojna konjica, kojoj Francuzi nemaju gotovo nikoga da suprotstave, u znatnoj meri onemogućena ovim opštim aktivnim i pasivnim neprijateljstvom stanovništva.

Ispitajmo sada situaciju Prusa. Oni, naravno, ne mogu da izdvoje nijednu od sedamnaest divizija koje stoje ispred Pariza, dok Troši može bilo koga dana da ponavlja svoje *en masse* (masovne) ispade. Četiri Mantojfelove divizije imaće još za neko vreme više posla u Normandiji i Pikardiji no što mogu obaviti, a one mogu biti otuda čak i opozvane. Dve i po Verderove divizije ne mogu se probiti dalje od Dižona sem rejdovima, a to će tako trajati sve dotle dok Belfor ne bude primoran da se preda. Od trupa koje su određene da čuvaju dugu i uzanu komunikacisku liniju — železničku prugu Nansi — Pariz — ne može se odvojiti nijedan vojnik. 7 korpus ima dosta posla oko posedanja tvrđava u Lorenu i opsađivanja Longvija (Longwy) i Monmedija (Montmédy). Na taj način, za operacije protiv većeg dela srednje i južne Francuske ostaje 11 pešadiskih divizija Fridriha Karla i vojvode od Meklenburga, sigurno, ne više od 150.000 ljudi, računajući i konjicu.

Prema tome, Prusi upotrebljavaju oko 26 divizija za držanje Alzasa i Lorena i dve dugačke komunikaciske linije do Pariza i Dižona i za opsadu Pariza, a ipak direktno ne drže, možda, ni jednu osminu, a indirektno svakako ne više od jedne četvrtine Francuske. Za ostali deo zemlje preostaje im petnaest divizija, od kojih se četiri nalaze pod Mantojfelovom komandom. Na koju će daljinu one moći da prodru potpuno zavisi od energije narodnog otpora na koji će naići. Ali pošto sve njihove komunikacije vode preko Versaja — jer maršem Fridriha Karla nije otvorena nova linija preko Troaa — i pošto prolaze kroz samu sredinu pobunjene zemlje, ove trupe će biti prinuđene da se rasplinjavaju na širokom frontu i da iza sebe ostavljaju odrede za zaštitu puteva i držanje stanovništva u pokornosti. A oni će, na taj način, brzo doći do takve granice kada će se njihove snage toliko smanjiti da će se izjednačiti sa francuskim snagama koje im pružaju otpor, tako da će za Francusku opet nastati povoljni izgledi; ili će, u protivnom, te nemačke armije morati da dejstvuju kao velike leteće kolone, koje će marševati celom zemljom uzduž i popreko, ne okupirajući je definitivno. U tom slučaju će fracuske regularne trupe moći uzmicati ispred njih za izvesno vreme i nalaziti dosta zgodnih momenata za napad na njihove bokove i pozadinu.

Nekoliko letećih odreda, onakvih kakvi su bili oni koje je Bliher 1813 slao u obilazak francuskih krila, bili bi veoma efikasni ako bi bili upotrebljeni za prekidanje nemačkog komunikaciskog

pravca. Taj pravac je osetljiv skoro na celoj svojoj dužini od Pariza do Nansija. Nekoliko odreda, svaki od jednog ili dva eskadrona konjice i izvesnog broja odličnih strelaca, koji bi napadali tu komunikaciju, rušili koloseke, tunele i mostove, napadali vozove, itd., odvukli bi nemačku konjicu sa fronta, gde je ona naročito opasna. Ali, Francuzima, svakako, nedostaje pravi »husarski duh«.

Sve ovo važi pod pretpostavkom da se Pariz i dalje drži. Sem gladi, zasad nema ničega što bi moglo da natera Pariz da se preda. Ali prema izveštaju koji je objavljen u večernjem broju *Daily News*-a od dopisnika koji se nalazi u tom gradu, ukoliko je tačan, za to nema nikakve bojazni. Pored onih koji pripadaju Pariskoj armiji, tamo ima još 25.000 konja koji bi, pri težini od 500 kg po grlu, dali po 6,25 kg ili 14 funti mesa na svakog stanovnika, ili oko 1/4 funte mesa dnevno u toku dva meseca. Ako se tome doda još hleb i vino *ad libitum* (po volji), veća količina slanine i drugih životnih namirnica, onda Pariz može vrlo dobro da se održi do početka februara. A to bi Francuskoj dalo dva meseca, koji bi sada za nju imali veći značaj nego dve godine u mirno doba. Sa jednim kolikotoliko razumnim i energičnim rukovođenjem, kako centralnim tako i lokalnim, Francuska bi dotle mogla doći u položaj da oslobodi Pariz od opsade i da se sama oporavi.

A ako Pariz padne? Za razmatranje te mogućnosti biće dovoljno vremena kada ona postane verovatnija. Ma kako bilo, Francuska je umela da se snađe bez Pariza za vreme od preko dva meseca, pa može i dalje da se bori bez njega. Naravno, pad Pariza može da demorališe Francuze i podrije duh otpora, ali, čak i sada, to isto mogu da učine i zlokobne vesti o neuspesima poslednjih sedam dana. Međutim, ni jedno ni drugo ne mora da ima takvo dejstvo. Ako Francuzi utvrde nekoliko dobrih položaja za manevrovanje, kao što je Never blizu spoja Loare i Alijea (Allier), ako podignu isturena utvrđenja oko Liona, da bi ga učinili isto toliko jakim kao Pariz, onda rat može da se vodi čak i posle pada Pariza; ali sada još nije vreme da se govori o tome.

Prema tome, mi se usuđujemo da kažemo da je položaj Francuza još uvek vrlo jak, čak i posle njihovih skorašnjih poraza, samo ako ne popusti duh otpora u narodu. Kad vladaju morem za dovoz oružja, kad imaju dovoljan broj ljudi od kojih se mogu stvoriti vojnici, kad za sobom imaju tri meseca — prva i najteža tri meseca — za rad na organizaciji, kad postoje izgledi da dobiju još jedan, ako ne i dva meseca predaha — i to u vreme kada Prusi već pokazuju znake iscrpljenosti — bila bi prava izdaja ako bi se pri svemu tome predali. A ko zna kakve se sve slučajnosti mogu dogoditi i kakve sve dalje komplikacije mogu da iskrsnu u Evropi za to vreme? Neka nastave borbu svima sredstvima.

PRUSKI SLOBODNI STRELCI *)

U zadnje vreme u štampi su skoro potpuno nestali izveštaji o spaljivanju sela u Francuskoj od strane Prusa. Počeli smo se nadati da su pruske vlasti otkrile svoju grešku i obustavile takvo postupanje u interesu svojih sopstvenih trupa. Ali, pogrešili smo. Novine su opet pune vesti o streljanju zarobljenika i uništavanju sela. Berlinski *Börsen Courier*, od 20 novembra, javlja iz Versaja:

»Juče su stigli prvi ranjenici i zarobljenici posle akcije koja se 17 novembra odigrala blizu Drea. Kratak postupak koji je sproveden sa slobodnim strelcima imao je da posluži kao dobar primer: oni su poređani u vrstu, a zatim su jedan za drugim dobili metak u čelo. U vojsci je bila objavljena opšta naredba kojom se kategorički zabranjuje njihovo zarobljavanje i naređuje da se po presudi prekog suda streljaju ma gde se pojavili. Prema tim gnusnim i podlim razbojnicima i nitkovima (Lumpengesindel) takav postupak je postao apsolutno neophodan«.

Dalje, bečki *Tagespresse*, od istog datuma, kaže: »U šumi Vilnev, u toku prošle nedelje, mogli ste videti četiri slobodna strelca obešena zato što su iz šume pucali na naše ulane«.

U zvaničnom izveštaju iz Versaja, od 26 novembra, kaže se da je celokupno seosko stanovništvo iz okoline Orleana — potstrekavano na borbu od strane sveštenika koji su dobili naređenje od biskupa Dipanlua da propovedaju krstaški rat — počelo partizansku borbu protiv Nemaca. Oni gađaju patrole, a seljaci, koji se pretvaraju da rade u polju, ubijaju oficire koji raznose naređenja. Radi odmazde za sva ta ubistva iz potaje odmah su pogubljena sva civilna lica koja su nosila oružje. Nije mali broj sveštenika koji sada očekuje suđenje — njih 77 na broju.

To je samo nekoliko primera, čiji bi se broj mogao povećavati skoro do u beskonačnost, tako da Prusi, izgleda, imaju čvrstu nameru da nastave s tim zverstvima do kraja rata. Pod takvim okolnostima može biti korisno da im se još jednom skrene pažnja na neke činjenice iz najnovije pruske istorije.

Sadašnji pruski kralj može vrlo dobro da se seća vremena najvećeg poniženja svoje zemlje, naime, bitke kod Jene, dugotrajnog bekstva prema Odri, postepene kapitulacije skoro svih pruskih trupa, povlačenja ostalih iza Visle, potpunog sloma celog vojnog i političkog sistema zemlje. I tada je, pod zaštitom jedne od pomeranskih obalskih tvrđava, po privatnoj inicijativi i iz patriotskih pobuda privatnih lica, bio otpočeo nov otpor protiv neprijatelja. Običan dragonski zastavnik Šil počeo je u Kolbergu da formira dobrovoljački odred *(Gallice, francs-tireurs* — na francuskom, slobodni strelci), kojim je uz pomoć stanovnika iznenada napadao patrole, odrede,

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1817, petak, 9 decembra 1870 godine.

vojne pošte, otimao državni novac, životne namirnice, ratni materijal, zarobio francuskog generala Viktora, pripremao opšti ustanak u pozadini Francuza i na njihovom komunikaciskom pravcu, i uopšte činio sve ono zašto se sada okrivljuju francuski slobodni strelci kojima su Prusi dali nadimak razbojnika i nitkova, nagrađujući obezoružane zarobljenike »metkom u čelo«. Ali, otac današnjeg pruskog kralja potpuno je odobravao postupke Šila i unapredio ga. Dobro je poznato da je taj isti Šil 1809 godine, kada je Pruska bila u stanju mira, a Austrija u ratu sa Francuskom, isto onako kao i Garibaldi, na svoju ruku poveo svoj puk u rat protiv Napoleona, i da je poginuo kod Štralsunda, a njegovi vojnici pali u zarobljeništvo. Prema pruskim ratnim zakonima, Napoleon je imao puno pravo da strelja sve te zarobljenike, ali je on u Vezelu streljao svega jedanaest oficira. Na grobovima tih jedanaest slobodnih strelaca otac sadašnjeg pruskog kralja, sasvim protiv svoje volje, ali pod pritiskom javnog mnenja u vojsci i izvan nje, morao je da podigne spomenik u njihovu slavu.

Čim se među Prusima praktično počeo pojavljivati dobrovoljački pokret *(freeshooting)*, Prusi su, kako to dolikuje misaonom narodu, počeli da sistematizuju tu stvar i da za nju izgrađuju teoriju. Partizanski (dobrovoljački) teoretičar, veliki filozof partizanskog pokreta, nije bio niko drugi nego Anton Nojthard fon Gnajzenau, koji je neko vreme bio feldmaršal u službi njegovog veličanstva pruskog kralja. Gnajzenau je branio Kolberg 1807 godine; pod njegovom komandom je bio jedan deo Šilovih partizana; on je u svojoj odbrani dobijao snažnu pomoć od meštana koji nisu mogli da pretenduju čak ni na zvanje nacionalne, mobilne ili lokalne garde i koji su zbog toga, prema najnovijim pruskim pojmovima, potpuno zaslužili »streljanje na licu mesta«. Ali ogromni izvori koje napadnuta zemlja poseduje u jednom energičnom narodnom otporu učinili su na Gnajzenaua toliko silan utisak da je u toku nekoliko godina proučavao kako se taj otpor može najbolje organizovati. Partizanski rat u Španiji i ustanci ruskih seljaka na pravcu povlačenja Francuza iz Moskve dali su mu nove primere, a 1813 godine mogao je da pretvori svoju teoriju u praksu.

Još u avgustu 1811 godine Gnajzenau je sastavio plan pripreme narodnog ustanka. Trebalo je organizovati miliciju bez uniforme, ali sa vojničkom kapom (na francuskom, *képi)* i crno-belim opasačem i, možda, vojničkim šinjelom; kraće rečeno, to je bila skoro ista uniforma kao ona koju imaju sadašnji francuski slobodni strelci. »Ako bi se pojavile nadmoćnije neprijateljske snage, onda se oružje, kapa i opasač moraju sakriti, tako da milicioneri izgledaju kao obični građani«. To je baš ono što sada Prusi smatraju kao krivicu, za koju se predviđa kazna smrti streljanjem ili vešanjem. Te miliciske trupe treba da uznemiravaju neprijatelja, kidaju njegove komunikacije, plene ili uništavaju njegovu komoru sa hranom, da izbegavaju pravilne napade i da se pred masama regularnih vojnika povlače u šume ili močvare. »Sveštenstvu svih zvanja treba narediti

da propoveda ustanak čim izbije rat, da u najcrnjim bojama prikazuje ugnjetavanje koje vrše Francuzi, da potseća narod na Jevreje pod vladavinom Makabeja i da ga poziva da sledi njihovom primeru... Svaki sveštenik mora da pozove na zakletvu svoje parohijane da neće predati neprijatelju ni namirnice, ni oružje i t.sl., sve dok ih na to ne nateraju silom« — ustvari, oni su morali da propovedaju isto takav krstaški rat kakav je episkop orleanski naredio svojim sveštenicima da propovedaju i zbog čega sada veći broj francuskih sveštenika očekuje suđenje.

Svako ko uzme drugu svesku knjige profesora Perca »Život Gnajzenaua« (Life of Gneisenau) naći će na njenoj prvoj strani reprodukciju jednog dela gore navedenog odlomka kao faksimil Gnajzenauovog rukopisa. Pored toga faksimila nalazi se i svojeručna primedba kralja Fridriha Viljema: »Čim jedan od sveštenika bude streljan, svemu tome će doći kraj«. Očigledno, kralj nije naročito verovao u hrabrost svoga sveštenstva. Ali to ga nije sprečilo da izričito sankcioniše Gnajzenauove planove. Nekoliko godina kasnije, kada su ti isti ljudi koji su proterali Francuze iz zemlje bili uhapšeni i optuženi kao »demagozi«, to nije sprečilo da jedan od inteligentnih lovaca na demagoge onog vremena, u čije je ruke dospeo original tog dokumenta, povede parnicu protiv nepoznatog autora, okrivljujući ga za taj pokušaj potstrekavanja naroda na streljanje sveštenstva!

Sve do 1813 godine Gnajzenau je neumorno pripremao ne samo regularnu vojsku, nego i narodni ustanak kao sredstvo za zbacivanje francuskog jarma. Kada je, najzad, rat počeo, on je odmah bio propraćen ustancima, otporom seljaka i partizana. Na teritoriji između Vezera i Elbe oružani ustanak je počeo u aprilu; malo kasnije buknuo je narodni ustanak u okolini Magdeburga. Gnajzenau je lično pisao jedno pismo drugovima u Frankoniji, koje je objavio Perc, pozivajući ih da dignu ustanak duž neprijateljskih komunikacija. Najzad, tada je došlo i zvanično priznanje tog narodnog rata — Zakon o landšturmu od 21 aprila 1813 godine (obnarodovan tek u julu), prema kome se svaki fizički zdrav muškarac, koji se ne nalazi u redovima liniskih trupa ili landvera, poziva da stupi u svoj bataljon landšturma kako bi se pripremio za svetu borbu samoodbrane koja opravdava sva sredstva. Landšturm je imao zadatak da uznemirava neprijatelja i u nastupanju i u povlačenju, da ga stalno drži na oprezi, da napada njegovu komoru sa municijom i hranom, njegove kurire, regrute i bolnice, da ga iznenada napada noću, uništava zaostale vojnike i manje odrede, da slabi neprijatelja i unosi nesigurnost u svaki njegov pokret. S druge strane, landšturm je dužan da potpomaže prusku vojsku, da prati prevoz novca, namirnica, municije, zarobljenika, itd. Ustvari, taj zakon se može nazvati pravim priručnikom partizana, a pošto ga je sastavio izvanredan strateg, on se sada može primeniti u Francuskoj isto tako kao što je u svoje vreme bio primenjen u Nemačkoj.

Srećom za Napoleona, ovaj zakon se sprovodio vrlo slabo. Kralj se bio uplašio svoje sopstvene rukotvorine. Dozvoliti narodu da se sam bori bez kraljeve komande — nije nikako bilo u pruskom duhu. Tako je landšturm bio privremeno ukinut dok ga kralj ne bude opet pozvao, što on nije nikada učinio. Gnajzenau se ljutio, ali je najzad počeo da se snalazi i bez landšturma. Da je sada živ, imajući iza sebe sve iskustvo Pruske, on bi u francuskim slobodnim strelcima možda video, ako ne potpuno, a ono bar približno, ostvarenje svog divnog ideala — narodnog otpora. Jer, Gnajzenau je bio čovek i genije.

MARKS — L. KUGELMANU*)

London, 13 decembra 1870

... Izgleda da Nemačka nije zarobila samo Bonapartu, njegove generale i vojsku, nego se i sav imperijalizam, sa svim njegovim manama, zajedno s njima aklimatizovao u zemlji hrastova i lipa.

Što se tiče nemačkih buržuja, nimalo me ne čudi što su opijeni osvajanjima. Prvo, otimanje je životni princip svake buržoazije, a otimanje tuđih oblasti uvek će biti »otimačina«. Osim toga, nemački buržuj je tako dugo i pokorno podnosio svakojake ćuške od svojih državnih poglavara, a naročito od Hoencolernâ, pa je za njega moralo biti pravo uživanje ako te šamare, promene radi, okusi i stranac.

U svakom slučaju, ovaj rat nas je oslobodio »buržoaskih republikanaca«. On je toj bandi zadao konačan i užasan udarac. I taj rezultat ima veliki značaj. Rat je pružio našim profesorima najlepšu priliku da se osramote pred čitavim svetom kao ulizice-pedanti. Uslovi koji su nastali kao posledica ovog rata sami po sebi će pretstavljati najbolji materijal za propagiranje naših principa.

Ovde, u Engleskoj, raspoloženje javnosti u početku rata bilo je ultra-prusko, sada ga je zamenilo potpuno suprotno. U kafešantanima, naprimer, izvižde nemačke pevače s njihovom »Stražom na Rajni«, dok francuskim pevačima koji pevaju »Marseljezu« sekundiraju u horu. Pored očigledne simpatije narodnih masa prema Republici i nezadovoljstva »uglednih« zbog sada očevidnog saveza Pruske i Rusije — zbog drskog tona pruske diplomatije posle vojnih uspeha — sveopšte negodovanje je izazvao i način vođenja rata: sistem rekvizicija, paljenje sela, streljanje slobodnih strelaca, uzimanje talaca i tome sličnih ponavljanja iz Tridesetogodišnjeg rata. Naravno, Englezi su na isti način postupali u Indiji, na Jamajki itd., ali Francuzi nisu isto što Indijci, Kinezi i crnci, a Prusi — nisu »bogom dani Englezi!« To je čisto hoencolernska ideja da narod,

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 714—716.

Kugelman Ludvig (1830—1902), nemački lekar, učesnik u Revoluciji 1848—1849 godine, član I Internacionale, drug Marksa i Engelsa. — Prim. red.

tobože, čini zločin ako sam produži da se brani kada je čitava njegova vojska uništena. Zaista, pruski narodni rat protiv Napoleona I bio je pravi trn u oku odvažnom Fridrihu Viljemu III, kao što se to može videti u istoriskom delu profesora Perca o Gnajzenauu, koji je u svojim postavkama o landšturnu predvideo partizanski rat kao sistem. Fridrih Viljem III je bio revoltiran time što je narod ratovao samostalno i nezavisno od carskih naređenja.

Uostalom, videćemo. Rat u Francuskoj može dobiti još sasvim »neočekivan« pravac. Sa otporom koji je pružila Loarska armija »nije se računalo«, a sadašnje razbacivanje nemačkih vojnih snaga levo i desno, da bi se vršio teror nad stanovništvom, u stvarnosti ima samo taj rezultat što svuda oživljava snage otpora i slabi snage napadača. Čak i pretnja da će Pariz bombardovati sama po sebi ne pretstavlja ništa drugo do običan manevar. Ona, sudeći po svim pravilima teorije verovatnoće, ne može proizvesti ozbiljan uticaj na Pariz. Kakva će biti vajda od toga što će se razrušiti nekoliko spoljnih utvrđenja i probiti breše, ako je broj opsednutih veći od broja opsađivača? A ako opsednuti budu vršili izvanredno uspešne ispade, primoravajući protivnika da se brani iz rovova, šta će se onda desiti kada se uloge promene?

Glad je jedino pouzdano sredstvo kojim se Pariz može prinuditi na predaju. Ali ako se takva opsada toliko otegne da omogući obrazovanje armija i razvoj narodnog rata u provincijama, to ni ona neće postići cilj, već će se samo preneti težište na drugo mesto. Osim toga, čak i posle kapitulacije Pariza, koji se ne može zauzeti i održati u pokornosti šakom ljudi, veliki deo trupa koje su upale u Francusku biće odvojen od borbenih dejstava.

No, ma kako se rat završio, on je naučio francuski proletarijat da vlada oružjem, a to je najbolja garantija za budućnost...

BELEŠKE O RATU — XXXI *)

Izgleda da je u operacijama na Loari nastalo privremeno zatišje koje nam pruža mogućnost da uporedimo izveštaje i datume i da iz tog nesređenog i protivrečnog materijala stvorimo toliko jasnu sliku o stvarnim događajima koliko je to moguće pod datim okolnostima.

Loarska armija kao zasebna formacija postoji od 15 novembra, kada je D'Orel de Paladin, koji je dotada komandovao 15 i 16 korpusom, postavljen za komandanta nove formacije koja je formirana pod tim imenom. Ne možemo reći koje su druge trupe u to vreme ulazile u tu formaciju; ustvari, ta armija je neprekidno dobijala pojačanja, bar sve do kraja novembra, kada je nominalno bila sastavljena od sledećih korpusa: 15 (Palijer), 16 (Šanzi), 17 (Soni),

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1824, subota, 17 decembra 1870 godine.

18 (Burbaki), 19 (Baral, prema pruskim podacima) i 20 (Kruza). Od njih se 19 korpus nije nikad spominjao ni u francuskim ni u pruskim izveštajima, tako da zbog toga ne možemo pretpostavljati da je učestvovao u borbama. Osim ovih korpusa, kod Le Mana i u obližnjem logoru Konli, bili su 21 armiski korpus (Žores) i Bretanjska armija koja je posle Keratrijeve ostavke stavljena pod Žoresovu (Jaurès) komandu. Možemo dodati još i to da se severno nalazi 22 korpus, pod komandom generala Federba (Faidherbe), i da je njegova operaciska baza varoš Lil. Ovde smo izostavili konjički korpus generala Mišela, koji je pridat Loarskoj armiji; iako se smatra da je ta konjička jedinica brojno veoma jaka, ona se ipak — zbog toga što je skoro formirana i što se sastoji iz neobučenog ljudstva — ne može smatrati drukčije nego kao dobrovoljačka ili amaterska konjica.

Ta armija se sastoji od veoma raznovrsnih elemenata — počev od starih vojnika koji su ponovo pozvani u redove vojske do neobučenih regruta i dobrovoljaca kojima je odvratna svaka disciplina; od solidnih bataljona kao što su, naprimer, papski zuavi, do gomila ljudi koje su pretstavljale bataljone samo po imenu. Međutim, iako je bila uspostavljena izvesna disciplina, ipak armija kao celina još uvek nosi pečat one velike užurbanosti koja je vladala prilikom njenog formiranja. »Da je ova armija imala još četiri nedelje za obuku, ona bi bila strašan protivnik« — govorili su nemački oficiri koji su se sa njom upoznali na bojnom polju. Ne računajući i sve one sasvim neobučene regrute, koji su mogli samo da smetaju, možemo utvrditi da u pet D'Orelovih borbenih korpusa (ne ubrajajući 19 korpus) ima približno od 120.000 do 130.000 ljudi koji se mogu nazvati borcima. Trupe kod Le Mana mogu dati još oko 40.000.

Protiv njih stoji armija princa Fridriha Karla, kao i trupe pod komandom velikog vojvode od Meklenburga; sada smo saznali od kapetana Hozijera da sve to zajedno ima verovatno manje od 90.000 ljudi. Ali je tih 90.000, zahvaljujući svom ratnom iskustvu, svojoj organizaciji i oprobanom rukovođenju svojih komandanata, bilo potpuno sposobno da stupi u borbu sa dvostrukim brojem takvih trupa kakve su stajale protiv njih. Na taj način, izgledi su bili skoro podjednaki, a što je to bilo tako čini veliku čast francuskom narodu koji je u roku od tri meseca iz ničega stvorio ovu novu armiju.

Operacije su otpočele 9 novembra napadom Francuza na fon der Tana kod Kulmijea i ponovnim osvajanjem Orleana, zatim maršem vojvode od Meklenburga koji je išao u pomoć fon der Tanu i D'Orelovim manevrom u pravcu Drea, koji je primorao vojvodu od Meklenburga da u tom pravcu povuče sve svoje snage i otpočne marš ka Le Manu. Taj marš su ometale francuske neregularne trupe kao nikad u ovom ratu. Stanovništvo je pružilo najodlučniji otpor, slobodni strelci su stalno obletali oko napadačevih bokova, dok su se regularne trupe ograničavale na demonstracije i nisu prihvatale borbu. Pisma nemačkih dopisnika iz armije vojvode od Meklenburga, njihov bes i negodovanje protiv tih prokletih Francuza, koji uporno

primenjuju način borbe koji je najzgodniji za njih, a najnepogodniji za neprijatelja, najbolji su dokaz da je branilac izvrsno izvodio ovu kratku operaciju u okolini Le Mana. Francuzi su navlačili vojvodu od Meklenburga da, kao u savršenom lovu na divlje guske, traga za jednom nevidljivom armijom sve dok je stigao na oko 25 milja od Le Mana. Pošto je bio zašao tako daleko, on se nije odlučio da ide dalje pa je skrenuo na jug. Očigledno je da se prvobitni plan sastojao u tome da se zada uništavajući udar Manskoj armiji, a zatim da se povrne na jug prema Bloau (Blois) i obiđe levo krilo Loarske armije, dok bi je Fridrih Karlo, koji je upravo pristizao, napao sa fronta i iz pozadine. Ali taj plan, kao i mnogi drugi posle toga, nije uspeo. D'Orel je prepustio vojvodu od Meklenburga njegovoj sudbini, krenuo protiv Fridriha Karla i 24 novembra kod Ladona (Ladon) i Mezijera napao 10 pruski korpus, a 28 novembra kod Bon la Rolanda jednu dosta jaku prusku jedinicu. Očigledno je da je D'Orel ovde slabo rukovodio svojim trupama. Iako je to bio njegov prvi pokušaj da se probije kroz prusku vojsku i silom prokrči sebi put za Pariz, samo je manji deo njegovih trupa bio spreman za akciju. Jedino je uspeo da ulije neprijatelju poštovanje prema svojim trupama. On se povukao na utvrđene položaje ispred Orleana, gde je prikupio sve svoje snage i rasporedio ih zdesna u levo u sledećem poretku: istočno od železničke pruge Pariz — Orlean 18 korpus — na krajnjem desnom krilu, a do njega 20-ti i 15-ti; zapadno od ove pruge 16-ti i na krajnjem levom krilu 17 korpus. Da su te trupe bile na vreme prikupljene, jedva bi se moglo i posumnjati u to da će potući armiju Fridriha Karla, koja je tada imala manje od 50.000 ljudi.[1]) Ali, dok se D'Orel dobro utvrđivao na svojim položajima, vojvoda od Meklenburga je ponovo preduzeo marš na jug i spojio se sa desnim krilom armije svoga rođaka, koji je sada primio vrhovnu komandu. Na taj način, sada je 40.000 boraca vojvode od Meklenburga učestvovalo u napadu na D'Orela, dok je francuska Manska armija — pošto se zadovoljila slavom što je »odbila« neprijatelja — mirno ostala na svome mestu, nekih 60 milja od mesta gde se rešavala sudbina operacije.

Posle toga, sasvim neočekivano, došao je izveštaj o Trošijevom ispadu 30 novembra. Trebalo je učiniti nove napore da bi se on podržao. 1 decembra D'Orel je otpočeo opšte nastupanje protiv Prusa, ali je to bilo isuviše dockan. Kad su ga Nemci dočekali svim svojim snagama, njegov 18 korpus — na krajnjem desnom krilu — je, izgleda, bio upućen u pogrešnom pravcu te nije ni učestvovao u

[1]) Sledećih godina, kada su bili objavljeni podrobni materijali o ratu, Engels je bio još više ubeđen u to da je francusko komandovanje propustilo priliku da krajem oktobra i u toku novembra 1870 godine oslobodi Pariz od opsade i da u tom rejonu nanese ozbiljan udar Prusima, koji u to vreme još nisu bili uspeli da tamo prikupe dovoljno jake snage. Oštra kritika rada francuskih generala — monarhista i kontrarevolucionarnih buržoaskih političara koji su, posle 4 septembra, preuzeli da rukovode odbranom Francuske, izneta je s tim u vezi u Engelsovom rukopisu »Primedba na stranicu »Istorije Komune«« (vidi str. 516 ove knjige). — Prim. red.

borbama. Na taj način, D'Orel se borio samo sa četiri korpusa, što znači da je njegovo brojno stanje (stvarnih boraca) verovatno bilo nešto malo jače od neprijateljskog brojnog stanja. On je potučen, a izgleda da se osećao pobeđenim čak i pre no što se to stvarno desilo. Time se i objašnjava neodlučnost koju je pokazao kada je 3 decembra uveče izdao naređenje za povlačenje preko Loare, a sutradan izjutra obustavio ga i odlučio da brani Orlean. Rezultat je bio kao i obično: *ordre, contre-ordre, desordre* (naređenje, protivnaređenje, nered). Pošto je pruski napad bio usmeren na njegovo levo krilo i centar, to su obadva njegova desnokrilna korpusa, očigledno zbog dobijenih protivrečnih naređenja, izgubila svoju otstupnicu prema Orleanu i morala da forsiraju reku, i to 20 korpus kod Zaržoa (Jargeau), a 18 korpus još istočnije, kod Silija (Sully). Izgleda da je jedan manji deo snaga ovog poslednjeg bio odbačen još dalje na istok, jer ga je 7 decembra 3 pruski korpus otkrio kod Nevoa (Nevoy), blizu Žiena (Gien), i odatle ga gonio prema Brijaru (Briare), stalno desnom obalom reke. Orlean je pao Nemcima u ruke 4 decembra uveče, a gonjenje je bilo odmah organizovano. Dok je 3 korpus imao da ide duž desne obale gornje Loare, 10-ti je bio upućen ka Vijerzonu (Vierzon), a trupe pod komandom vojvode od Meklenburga desnom obalom prema Bloau. Pre no što su stigle do tog mesta, ove poslednje su se sukobile kod Božansija bar sa jednim delom Manske armije, koja se, najzad, u to vreme bila spojila sa trupama pod Šanzijevom komandom i pružila čvrst i donekle uspešan otpor. Ali taj otpor je bio ubrzo slomljen, jer je 9 pruski korpus išao levom obalom reke, prema Bloau i tamo presekao Šanzijevu otstupnicu prema Turu. Taj zaobilazni pokret postigao je svoj cilj. Šanzi je izmakao opasnosti, ali je Bloa pao neprijatelju u ruke. Kravljenje zemljišta i velike kiše, koje su padale u to vreme, iskvarili su puteve, tako da je bilo prekinuto dalje gonjenje.

Princ Fridrih Karlo je telegrafisao vrhovnoj komandi da je cela Loarska armija rasturena u raznim pravcima, da je njen centar probijen i da je ona, kao armija, prestala da postoji. Sve to zvuči izvanredno dobro, ali ni izdaleka ne odgovara stvarnosti. Čak ni prema nemačkim izveštajima ne može biti nikakve sumnje da su skoro svih 77 topova koji su zaplenjeni kod Orleana bili brodski topovi koji su ostavljeni u utvrđenjima. Moguće je da je 10.000 — a ubrajajući ranjenike i 14.000 — bilo zarobljeno i da je većina bila u znatnoj meri demoralisana. Međutim, nije bilo mnogo bolje ni stanje Bavaraca koji su se 5 decembra, potpuno demoralisani, bez oružja i ranaca u gomilama kretali putem od Artene (Artenay) prema Šartru. Tu nije bilo zaplene nikakvih trofeja za vreme gonjenja 5 decembra, a ni docnije; a da je armija potučena, ne bi se moglo desiti da tako aktivna i mnogobrojna konjica kao što je pruska ne zarobljava mase vojnika. Blago rečeno, tu postoji krajnja netačnost. Kravljenje zemljišta ne može služiti kao opravdanje; ono je nastupilo oko 9 decembra, tako da je za aktivno gonjenje bilo na raspoloženju četiri ili pet dana, kada su zamrznuti putevi i polja bili u

odličnom stanju. Nastupanje Prusa nije toliko zaustavilo kravljenje zemljišta koliko saznanje da je skoro iscrpljena snaga ovih 90.000 ljudi, koja je sada, usled gubitaka i ostavljenih posada u pozadini za vršenje garnizonske službe, spala na oko 60.000. Dostignuta je granica posle koje bi bilo nerazumno gonjenje, čak i potučenog neprijatelja. Možda su mogući naleti većih razmera u južnom pravcu, ali će dalje osvajanje teritorije jedva biti moguće. Loarska armija, koja je sada podeljena u dve armije — Burbakijevu i Šanzijevu, imaće dosta vremena i prostora da izvrši reorganizaciju i da u svoj sastav uvede novoformirane bataljone. Zbog svoje podele ona je prestala da postoji kao armija[2]), ali to je prva francuska armija koja se u ovoj vojni nije držala sramno. Mi ćemo verovatno opet nešto čuti o njenim dvema armijama — naslednicama.

Međutim, Pruska pokazuje znake iscrpenosti. U landver se pozivaju ljudi do 40 godina i stariji, iako su po zakonu oslobođeni vojne službe posle 32 godine. Obučene rezerve u zemlji su istrošene. U januaru će se iz Severne Nemačke uputiti regruti u Francusku; biće ih oko 90.000. To *može* dati ukupno onih 150.000 ljudi o kojima tako mnogo čujemo, ali ih ipak još nema; a kad oni stvarno budu stigli, njihov dolazak će bitno izmeniti karakter armije. Trošenje snaga u ovim operacijama bilo je strašno i ono svakog dana postaje sve veće. To dokazuje ne samo melanholičan ton pisama koja stižu sa fronta, nego i liste gubitaka. Glavni gubici navedeni u tim listama nisu pretrpljeni u velikim borbama već u malim okršajima u kojima ginu po jedan, dva ili pet ljudi. Tim stalnim nagrizanjem talas narodnog rata vremenom topi ili po delovima kruni i najveću vojsku i to, što je naročito važno, bez nekog vidnog ekvivalenta. Dok se Pariz drži, položaj Francuza se poboljšava svakog dana, a nestrpljenje u Versaju u pogledu predaje Pariza najbolje pokazuje da taj grad ipak može da postane opasan za one koji ga opsađuju.

[2]) Kad su Prusi zauzeli Orlean (4—5 decembra) Loarska armija je podeljen na dva dela (vidi »Izgledi rata«, primedba [2]) — jedan koji je imao 16 i 17 korpus (kasnije 21-vi), pod Šanzijevom komandom, otstupio je desnom obalom Loare k Bizansiju, a drugi (15, 18 i 20 korpus), pod Burbakijevom komandom, levom obalom Loare k Buržu i Neveru. Burbakijeva armija zadržala je ime Loarska armija, a Šanzijeva je dobila ime 2-ga loarska armija. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XXXII*)

Borbe u toku prošle nedelje pokazale su koliko smo pravilno ocenili stanje zaraćenih strana kada smo kazali da su trupe, koje su stigle iz Meca na Loaru i u Normandiju, već u znatnoj meri izgubile sposobnost za osvajanje nove teritorije. Veličina prostora koji su zauzele nemačke snage otada se skoro ništa nije povećala. Veliki

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1829, petak, 23 decembra 1870 godine.

vojvoda od Meklenburga, sa fon der Tanovim Bavarcima (bez kojih se, i pored njihove dezorganizacije i oskudice obuće, ne bi moglo opstati), sa 10 korpusom i 17 i 22 divizijom, gonio je Šanzijeve trupe koje su se polako i stalno pod borbom povlačile od Božansija do Bloaa, od Bloaa do Vandoma (Vendôme) i Epizeja i dalje. Šanzi je branio svaki položaj na rečicama koje se sa severa ulivaju u Loaru. A kada je 9 korpus (ili bar njegova Hesenska divizija), dolazeći sa leve obale reke, obišao Šanzijevo desno krilo kod Bloaa, Šanzi se povukao prema Vandomu i zauzeo položaj na liniji Loara.[1]) On je na tom položaju 14 i 15 decembra odbijao neprijateljske napade, ali ga je 15 uveče napustio i polako se povukao prema Le Manu, dajući još uvek uporan otpor. Njegova zaštitnica se 17 decembra još jednom sukobila sa fon der Tanovim trupama kod Epizeja, na spoju puteva koji idu iz Vandoma i Morea (Morée) ka Sen Kaleu (Saint Calais), a zatim se povukla, ali je Nemci pri tome, izgleda, nisu mnogo daleko gonili.

Čitavo to povlačenje izvodilo se, izgleda, vrlo oprezno. Kad je već jednom bilo odlučeno da se pređašnja Loarska armija podeli u dva dela, od kojih je jedan, pod Burbakijevom komandom, imao da dejstvuje južno od Orleana, a drugi, pod Šanzijevom komandom, kome su takođe bile potčinjene trupe u blizini Le Mana, da brani zapadnu Francusku severno od Loare — kad je ta mera već jednom bila sprovedena — Šanzi nije mogao imati cilj da izaziva odlučne akcije. Naprotiv, njegov plan se neizbežno sastojao samo u tome da od neprijatelja brani svaku stopu zemlje sve dotle dok može, ne angažujući se otsudno; da nanosi neprijatelju što je moguće veće gubitke i da uči svoje mlade trupe na red i izdržljivost pod vatrom. On bi za vreme svoga povlačenja, prirodno, izgubio više ljudi od neprijatelja, naročito dezertera. Ali to bi bili najgori ljudi iz njegovih bataljona, bez kojih je on mogao sasvim da prođe. On bi mogao da podigne moral svojih trupa, dok bi u isto vreme kod neprijatelja održavao osećanje poštovanja prema republikanskim trupama, koje je Loarska armija već bila stekla. I on bi uskoro mogao da dostigne onu granicu na kojoj bi gonilac, oslabljen gubicima, bolestima i ostavljanjem pojedinih delova u pozadini na putevima za snabdevanje, morao da odustane od daljeg gonjenja ili da se sam izloži opasnosti od poraza. Ta bi granica, prema svemu, mogla biti Le Man; tamo se nalaze dva logora za obuku trupa, u Ivre l'Eveku (Yvré l'Evéque) i u Konliju (Conlie), sa trupama nepoznate jačine, različitog stepena organizovanosti, sa raznovrsnim naoružanjem. Međutim, tamo je, svakako, moralo da bude više organizovanih bataljona nego što bi Šanziju bilo potrebno da bi mogao odbiti svaki napad vojvode od Meklenburga. To je, izgleda, osetio pruski komandant ili, tačnije, njegov načelnik štaba general Stoš, koji je stvarno rukovodio pokretima armije vojvode od Meklenburga. Jer, posle našeg saznanja da je 10 severnonemački korpus 18 decembra gonio Šanzija

[1]) Loar je pritoka r. Sarte koja se uliva u Loaru. — Prim. red.

iza Epizeja, sada čujemo da je general Fojgts Rec (koji komanduje baš tim 10 korpusom) 21 decembra potukao odred Francuza u okolini Monea i potisnuo ga iza Notr Dam d'Oea (Notre Dame d'Oé). Međutim, Mone se nalazi približno 35 milja južno od Epizeja, na putu Vandom — Tur, a Notr Dam d'Oe je nekoliko milja bliže Turu. Na taj način, izgleda da su trupe vojvode od Meklenburga, posle gonjenja glavnih Šanzijevih snaga sve do Mana, sada upućene — bar jednim delom — prema Turu, do koga su dosada, verovatno, već stigle, ali je pitanje da li će ga moći trajno održati.

Pruski kritičari su osuđivali ekscentrično povlačenje Loarske armije posle borbi kod Orleana i tvrdili da su Francuzi na tako pogrešan korak bili prinuđeni samo snažnom akcijom princa Fridriha Karla, kojom je »probio njihov centar«. Mogli bismo lako poverovati da je D'Orelovo rđavo rukovođenje, baš u momentu kada mu je neprijatelj naneo udar, znatno doprinelo tome ekscentričnom povlačenju, pa čak i podeli armije na dva posebna dela, koja je posle toga usledila. Ali tu je postojao i drugi razlog: Francuskoj je, pre svega, potrebno vreme za organizaciju snaga i prostor — to će reći što više teritorije — kako bi se prikupila sredstva za organizaciju ljudi i materijala. Kako dosada nije bila u stanju da se upušta u odlučne bitke, ona je morala pokušavati da spasava od neprijateljske okupacije što je moguće veću teritoriju. A pošto je invazija sada stigla do linije na kojoj su se snage napada i snage odbrane skoro izjednačile, nema potrebe da se odbrabene trupe koncentrišu onako kao što bi to bilo potrebno za jednu odlučnu akciju. Naprotiv, one se bez velikog rizika mogu podeliti u nekoliko većih grupa, kako bi mogle da zaštite što je moguće veću teritoriju i da na bilo kome pravcu, kojim bi neprijatelj mogao da nastupa, suprotstave dovojno velike snage da spreče trajnu okupaciju. A pošto se blizu Le Mana još uvek nalazi oko 60.000, a možda i 100.000 ljudi (istina u veoma slabom stanju što se tiče opreme, obuke i discipline, ali se to stanje ipak poboljšava svakim danom), i pošto su sredstva za njihovu opremu, naoružanje i snabdevanje organizovana i koncentrisana u zapadnoj Francuskoj, bila bi velika greška da se sve to ostavi samo zato što teorija strategije zahteva da se potučena armija, pod običnim okolnostima, povlači kao jedna celina; u ovom slučaju, to bi se moglo postići samo ako bi se armija povukla na jug i ostavila Zapad nezaštićen. Naprotiv, u samim logorima blizu Le Mana nalazi se dovoljno snaga i sredstava od kojih se tokom vremena može formirati nova Zapadna armija, čak i jača nego što je bila Loarska armija, dok čitav Jug organizuje pojačanja za Burbakijevu grupu. Na taj način, ono što na prvi pogled izgleda kao greška, ustvari je bila pravilna i potrebna mera koja nikako ne isključuje mogućnost da sve francuske snage, posle izvesnog vremena, budu u stanju da sadejstvuju u odlučnoj akciji.

Značaj Tura je u tome što on obrazuje najzapadniji železnički čvor između severozapadne i južne Francuske. Ako bi Tur stalno držali Prusi, onda Šanzi ne bi imao železničke veze ni sa vladom u

Bordou ni sa Burbakijem u Buržu (Bourges). Ali nema izgleda da će Prusi svojim sadašnjim snagama uspeti da zadrže Tur. Oni bi tamo bili slabiji nego fon der Tan u Orleanu početkom novembra. Iako privremeni gubitak Tura povlači za sobom izvesne nezgode, on se ipak može podneti.

O drugim nemačkim kolonama imamo malo vesti. Princ Fridrih Karlo sa 3 korpusom, a možda i polovinom 9 korpusa, potpuno je iščezao iz vida, a to pokazuje da raspolaže slabim snagama za napredovanje. Mantojfel je prinuđen da igra ulogu ogromne leteće kolone za vršenje rekvizicija; izgleda da njegova snaga ne može da obezbedi trajnu okupaciju teritorije dalje od Ruana. Verder je sa svih strana izložen napadima partizanskih grupa, i, dok se u Dižonu drži samo zahvaljujući izuzetnoj aktivnosti, on dolazi do zaključka da mora blokirati i Langr ako želi da mu pozadina bude osigurana. Ne znamo odakle će uzeti trupe za tu svrhu; on sam ne može da izdvoji nikakvih trupa, a landverske trupe u okolini Belfora i u Alzasu imaju pune ruke posla. Na taj način, izgleda da se snage skoro svuda nalaze u ravnoteži. Sada se vodi takmičenje oko toga ko će dobiti više pojačanja. Ali u tom takmičenju Francuska ima mnogo više izgleda no što ih je imala pre tri meseca. Kad bismo pouzdano mogli reći da će se Pariz održati do kraja februara, onda bismo skoro mogli verovati da će Francuska dobiti tu utakmicu.

NEMAČKI POLOŽAJ U FRANCUSKOJ*)

Trošenje snaga u ovom ratu počinje da se oseća u Nemačkoj. Jačina vojske koja je prva upala u Francusku, zajedno sa svim linijskim trupama Severa i Juga, iznosila je približno 640.000 ljudi. Ta vojska se toliko smanjila za dva meseca ratovanja da su se iz rezervnih bataljona i eskadrona morala uputiti na front prva pojačanja, tj. oko jedne trećine njene prvobitne jačine. Ona su stigla krajem septembra i početkom oktobra i, mada je u tim pojačanjima bilo verovatno oko 200.000 ljudi, ipak bataljoni operativne vojske ni izdaleka nisu bili popunjeni do njihovog prvobitnog sastava od 1.000 ljudi svaki. Bataljoni ispred Pariza brojali su oko 700 do 800 ljudi, dok su oni kod Meca bili još slabiji. Ubrzo je usled bolesti i borbi nastupilo dalje smanjivanje, a kada je princ Fridrih Karlo stigao na Loaru, njegova tri korpusa su bila smanjena na manje od polovine njihove normalne jačine, tako da su imali prosečno po 450 ljudi u bataljonu. Borbe u toku ovog meseca, kao i rđavo i promenljivo vreme, morali su rđavo uticati na trupe pred Parizom i na armije koje štite opsadu, tako da sada bataljoni nesumnjivo broje prosečno manje od 400 ljudi. Početkom januara, posle tromesečne obuke, regruti koji su stupali u kadar 1870 godine biće spremni za

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1830, subota, 24 decembra 1870 godine.

upućivanje na bojište. Biće ih oko 110.000, što čini nešto manje od 300 na bataljon. Sada čujemo da je jedan njihov deo prošao kroz Nansi i da nove grupe stižu svakog dana, te će bataljoni ubrzo opet povećati svoje brojno stanje približno na 650 ljudi. Ako je, kao što to izgleda prema mnogobrojnim znacima, raspoloživi ostatak neobučenih mlađih ljudi iz dopunske rezerve (Ersatz Reserve) stvarno obučavan zajedno sa redovnim regrutskim kontingentom, onda bi se od tog pojačanja dobilo još oko 100 ljudi na bataljon, tako da bi bataljoni imali svega po 750 ljudi. To bi iznosilo 480.000 boraca, tj. približno tri četvrtine prvobitne jačine vojske koja je od jednog miliona ljudi bila upućena na front iz Nemačke. Prema tome, za manje od četiri meseca bilo je ubijeno ili postalo invalidima više od polovine ljudi koji su upućeni iz Nemačke kao liniski pukovi ili koji su im se kasnije pridružili. Ako bi to nekome izgledalo neverovatno, neka uporedi trošenje snage u ranijim ratovima, naprimer 1813 i 1814 godine, i neka ima u vidu da su dugotrajni i brzi marševi Prusa sa vreme ovoga rata morali imati sasvim rđave posledice na njihove trupe.

Dosada smo razmatrali samo liniske trupe. Pored njih u Francusku je bio upućen skoro ceo landver. U početku su gardiski landverski bataljoni brojali po 800 ljudi, a ostali landverski bataljoni po 500. Međutim, njihova se jačina postepeno povećavala prosečno do na 1.000 ljudi. Ako bismo ubrojali konjicu i artiljeriju, onda bi ih bilo svega 240.000 ljudi. Njihov znatno veći deo već se nalazi neko vreme u Francuskoj za zaštitu komunikacija i blokiranje tvrđava, itd. A nema ih dovoljno čak ni za te zadatke, jer se sada formiraju još četiri landverske divizije (verovatno formiranjem trećeg bataljona u svakom landverskom puku), koje imaju bar 50 bataljona, ili još 50.000 ljudi. Sada sve ove trupe treba uputiti u Francusku, a one koje su još uvek ostale u Nemačkoj za vršenje stražarske službe u logorima francuskih zarobljenika treba da zamene u ovoj službi novoformirani »posadni bataljoni« (garrison battalions). Ne možemo tačno reći kakav će biti njihov sastav sve dok ne dobijemo ceo tekst naredbe o njihovom formiranju, koji nam je zasad poznat samo iz kratkog letegrafskog saopštenja. Ali, ako se gore pomenute četiri nove landverske divizije, kao što sigurno znamo, ne mogu drukčije popuniti nego pozivanjem ljudi od 40 godina, pa čak i starijih, onda se postavlja pitanje ko će od obučenih vojnika ostati za posadne bataljone, ako ne ljudi od 40 do 50 godina starosti? Nema nikakve sumnje da je ovom merom potpuno iscrpljena rezerva obučenih ljudi u Nemačkoj, a pored toga i ceo jednogodišnji kontingent regruta.

Landverske snage u Francuskoj su imale mnogo manje marševa, bivakovanja i borbi nego liniske trupe. One su većinom imale pristojne stanove, dovoljno hrane i umerenu službu, tako da se ukupan broj njihovih gubitaka može proceniti približno na 40.000 mrtvih i ranjenih. Ako u njih ubrojimo i nove bataljone koji se formiraju, onda će ih biti 250.000 ljudi, ali je sasvim neizvesno za

koje će vreme, i da li će svi oni ikada moći da budu slobodni za službu izvan zemlje. Može se reći da će u toku sledeća dva meseca u Francuskoj biti najviše 200.000 za službu sposobnih vojnika iz landvera.

Na taj način, ukupno u liniskim i landverskim trupama u drugoj polovini januara u Francuskoj može biti pod oružjem približno 650.000 do 680.000 nemačkih vojnika, od kojih se 150.000 do 200.000 sada nalazi na putu ili se spremaju za put. Ali će te trupe biti sasvim drukčijeg karaktera od onih koje su se dosada tamo koristile. Jedna dobra polovina liniskih bataljona sastojaće se od mladića od 20 ili 21 godine — neiskusnih boraca onog doba starosti u kome teškoće zimske vojne naročito nepovoljno utiču na zdravstveno stanje. Ovi ljudi će ubrzo preplaviti bolnice, dok će brojno stanje bataljona opet početi da se smanjuje. S druge strane, landver će se sve više i više sastojati od ljudi preko 32 godine, skoro bez izuzetka od oženjenih i starešina porodica — ljudi onog doba starosti kada život u logorima pod otvorenim nebom, po hladnom ili vlažnom vremenu može skoro sigurno da izazove vrlo brzo masovno oboljenje od reumatizma. A ne može biti nikakve sumnje da će veći deo landvera, zbog povećanja teritorije koju treba da okupira, učestvovati mnogo češće u marševima i borbama nego dosada. Pripadnici liniskih trupa biće znatno mlađi, a pripadnici landvera znatno stariji nego dosada. Regruti koji se upućuju u liniske trupe imali su vrlo malo vremena da prođu kroz vojnu obuku i usvoje disciplinu, a nova pojačanja iz landvera imala su sasvim dovoljno vremena da zaborave i jedno i drugo. Na taj način, ljudstvo nemačke vojske — zbog elemenata koje sada dobija — po svom karakteru postaje mnogo sličnije nego ranije novim francuskim regrutima koji dejstvuju protiv nje. Međutim, Nemci imaju preimućstvo u tome što ti elementi ulaze u jake i čvrste kadrove stare vojske.

Koje još ljudske rezerve ostaju Pruskoj? Regruti koji će 1871 godine napuniti 20 godina i starija godišta dopunske rezerve, s tim što su skoro svi od ovih poslednjih neobučeni, oženjeni i u takvom dobu starosti kada ljudi imaju malo naklonosti ili sposobnosti da otpočnu vojnu službu. Pozivanje ovih ljudi u vojsku, ljudi koji su duže vremena navikli da smatraju svoj odnos prema njoj samo nominalno, bilo bi vrlo nepopularno. Još bi nepopularnije bilo ako bi se vršilo pozivanje onih fizički sposobnih muškaraca koji su zbog ovih ili onih razloga bili uspeli da potpuno izbegnu vojnu službu. Oni bi bez ikakvog ustezanja svi učestvovali u jednom čisto odbranbenom ratu, ali se to od njih ne može očekivati u osvajačkom, a pogotovo u takvom ratu u kome počinje da postaje sumnjiv uspeh te osvajačke politike. Osvajački rat, koji se vodi sa promenljivom srećom, ne može se duže vremena voditi pomoću vojske koja se uglavnom sastoji od ženjenih ljudi; jedan ili dva velika poraza morali bi demoralisati takve trupe koje bi imale takav zadatak. Ukoliko pruska vojska, usled otezanja rata, postaje stvarno više »naoružan narod«, ona utoliko postaje i nesposobnija za osvajanje.

Neka nemački filistri viču na sav glas o Alzasu i Lorenu, ipak je nesumnjivo da Nemačka, radi njihovog osvajanja, ne može podnositi iste oskudice, isti poremećaj u društvenom životu i isti zastoj u nacionalnoj proizvodnji, kao što je to spremna da podnese Francuska za svoju odbranu. Taj isti nemački filistar, čim jednom bude obukao uniformu i čim ga upute na front, brzo će se otrezniti na nekom francuskom bojištu ili za vreme jakih mrazeva u bivaku. I možda će za obe nacije, na kraju krajeva, biti najbolje ako se stvarno susretnu lice u lice sa oružjem u rukama.

BELEŠKE O RATU — XXXIII*)

Od Božića je počela stvarna opsada Pariza.[1]) Do ovog vremena vršeno je samo opkoljavanje te džinovske tvrđave. Istina, bili su izgrađeni položaji za baterije teških opsadnih oruđa i prikupljen opsadni park, ali još nijedno oruđe nije bilo postavljeno na položaj, niti je bila izrađena ma i jedna toparnica, niti je bio ispaljen ijedan metak. Sve te pripreme bile su izvršene na južnom i jugozapadnom frontu. Na ostalim frontovima su takođe bili izgrađeni grudobrani, ali su oni izgleda bili namenjeni samo za odbranbene zadatke, tj. za sprečavanje ispada i zaštitu opsađivačeve pešadije i poljske artiljerije. Ta utvrđenja su se izgrađivala, naravno, na većem otstojanju od pariskih forova nego što bi trebalo da se nalaze opsadne baterije. Između njih i forova pružao se širok pojas spornog (neposednutog) zemljišta, koji se mogao koristiti za ispade. Iako je bio odbijen veliki Trošijev ispad od 30 novembra, Troši je još uvek ostao gospodar jednog dela tog neposednutog terena na istočnoj strani Pariza, naročito usamnjenog platoa Avron, ispred fora Roni (Rosny). On je počeo da utvrđuje taj plato. Nije nam tačno poznat datum kad je počelo utvrđivanje, ali smo našli podatak da su Mont Avron i visovi Varen (u okuci Marne) 17 decembra već bili utvrđeni i naoružani teškim oruđima.

Izuzev nekoliko isturenih reduta na južnom frontu, blizu Vitrija u Vilžifa (Villejuif), koji, izgleda, nisu od nekog većeg značaja, ovde imamo prvi pokušaj većeg stila u kome su branioci pokušali

---

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1841, petak 6 januara 1871 godine.

[1]) Nemačke opsadne baterije su 27 decembra u 8 časova sasredile svoju vatru na Avronski plato i uskoro se pokazalo da ovaj položaj nije u stanju da se održi pod unakrsnim dejstvom vatre nemačkih oruđa, pošto na njemu nije bilo skloništa. Bombardovanje je obnovljeno 28 decembra ujutro. Ovoga dana u podne Troši je obišao položaj i odlučio da se napusti, što je i izvršeno noću 28/29 decembra. To je omogućilo Nemcima da pojačaju bombardovanje istočnih forova i prinudilo Francuze da skinu baterije kod Bondija. Od toga momenta nemačka artiljerija je počela redovno da tuče Pariz. — Prim. red.

da prošire svoje položaje pomoću kontra-približnica.[2]) A ovde smo, prirodno, dužni da izvršimo upoređenje sa Sevastopoljem. Posle više od četiri meseca od početka kopanja opsadnih rovova, krajem februara 1855 godine, kada su saveznici bili izloženi užasnoj hladnoći, Totleben je počeo da podiže istaknuta utvrđenja, koja su za ono vreme bila znatno udaljena ispred njegovih linija. On je 23 februara izgradio Selenginski redut, na 1.100 jardi od glavnog tvrđavskog bedema, a tog istog dana propao je jedan savezničkí juriš na to novo utvrđenje. 1 marta završen je drugi redut (Volinski), koji je bio još više isturen unapred, tj. 1.450 jardi ispred tvrđavskog bedema. Ta dva utvrđenja saveznici su nazvali »Bela utvrđenja« (ouvrages blancs). 12 marta, 800 jardi ispred bedema, bila je dovršena Kamčatska lineta, koju su saveznici nazvali »Zeleni brežuljak« (Mamelon vert), a ispred svih tih utvrđenja bila su iskopana streljačka gnezda. 22 marta bio je odbijen jedan juriš, a sva ta utvrđenja, kao i jedno utvrđenje desno od brežuljka, tzv. »Kamenolom« (Quarry), bila su dovršena i svi reduti povezani skrivenim putem. Saveznici su u toku čitavog aprila i maja uzalud pokušavali da povrate zemljište na kome su se nalazila ta utvrđenja. Oni su morali da im se primiču jedino pomoću regularnih opsadnih približnica, tako da su tek 7 juna, kada su stigla veća pojačanja, uspeli da ih zauzmu na juriš. Na taj način, pad Savastopolja bio je odložen puna tri meseca blagodareći tim istaknutim poljskim utvrđenjima, iako su ona bila izložena gađanju najmoćnijih brodskih oruđa onoga vremena.

Odbrana Mont Avrona izgleda veoma bedno kad se uporedi sa tim istoriskim primerom. Baterije su bile dovršene 17 decembra, pošto su Francuzi imali više od dve nedelje za podizanje svojih utvrđenja. U međuvremenu opsađivači su poslali po opsadnu artiljeriju, koja se sastojala uglavnom od starih oruđa već upotrebljavanih u ranijim opsadama. 22 decembra bilo je završeno postavljanje opsadnih baterija prema Mont Avronu, ali se nikakva borbena dejstva nisu preduzimala sve dotle dok nije prošla svaka opasnost od *en masse* (masovnog) ispada Francuza i dok 26 decembra nisu bili očišćeni položaji Pariske armije oko Dransija (Drancy). Zatim su nemačke baterije 27 decembra otvorile vatru koja je trajala 28-og i 29-og. Vatra iz francuskih utvrđenja ubrzo je umukla, a 29-og utvrđenja su bila napuštena zato što, prema zvaničnim francuskim izveštajima, u njima nije bilo skloništa za zaštitu posade.

To je, nesumnjivo, bedna odbrana, a još bednije njeno opravdanje. Glavni nedostatak, izgleda, leži u konstrukciji utvrđenja. Iz svih opisa možemo zaključiti da na brežuljku (Mont Avronu) nije bilo nijednog zatvorenog reduta, već samo baterije nezaštićene iz pozadine, pa čak i bez efikasne zaštite bokova. Sem toga, izgleda da su te baterije bile okrenute samo u jednom pravcu — prema jugu

[2]) *Counter-approaches* su bili rovovi koje su branioci kopali u pravcu neprijatelja da bi mu se što više približili. Kopanje se obično vršilo sapiranjem. — Prim. red.

ili jugoistoku — dok se u najneposrednijoj blizini, na severoistočnoj strani, nalaze visovi Rensi i Monfermej — najpogodniji bateriski položaji za dejstvo protiv Avrona. Opsađivači su iskoristili tu prednost za okruženje Avrona polukrugom baterija koje su brzo ućutkale njegovu vatru i potisnule njegovu posadu. Ali zašto onda nije bilo skloništa za posadu? Mraz je samo upola opravdanje, jer su Francuzi imali dosta vremena; a ono što su Rusi mogli da učine zimi na Krimu na krševitom terenu moralo je da bude moguće i u decembru ove godine kod Pariza. Artiljerija koja je upotrebljavana kod Avrona bila je svakako mnogo efikasnija od savezničke artiljerije kod Sevastopolja; ali to je bila ona ista artiljerija koja je upotrebljena protiv reduta Dipela, koji su se održali tri nedelje[3]), iako su, takođe, bili poljska utvrđenja. Postoji sumnja da je pešadiska posada pobegla i ostavila artiljeriju bez zaštite. To je moguće, ali to ne opravdava inžinjere koji su gradili utvrđenja. Inžinjeriski štab u Parizu mora biti vrlo slabo organizovan ako ga cenimo po ovom primerku njegove rukotvorine.

Brzo rušenje Mont Avrona otvorilo je apetit opsađivača za još većim uspesima slične vrste. Oni su otvorili vatru na istočne forove, naročito na Noazi, Roni i Nožan. Posle dvodnevnog bombardovanja svi su ti forovi bili skoro umukli, ali nismo ništa čuli o tome šta je još bilo preduzeto protiv njih. Isto tako se ništa ne spominje o vatri utvrđenja izgrađenih u međuprostorima tih forova. Ali, možemo biti sigurni da će opsađivači uložiti sve napore da pomere unapred svoje približnice, makar i na primitivan način, prema tim forovima i da za sebe osiguraju čvrst položaj na Mont Avronu. Ne bismo se začudili kad bi oni, uprkos vremenskih prilika, u tom smislu postigli više nego Francuzi.

Ali kakav je uticaj svih tih događaja na tok opsade? Nesumnjivo je da bi Prusi postigli značajan uspeh ako bi im ta tri fora pala u ruke, jer bi im to dozvolilo da primaknu svoje baterije na otstojanje od 3.000—4.000 jardi od tvrđavskog pojasa. Uostalom, ne postoji nikakav razlog da oni tako brzo padnu. Svi ti forovi imaju neprobojna skloništa za svoje posade, a opsađivači još ni dosada nisu dobili izolučene merzere, kojih uopšte imaju u vrlo malom broju. Ti merzeri su jedna vrsta artiljerije koja za vrlo kratko vreme može da probije skloništa, koja su inače neprobojna za bombe; stari merzeri su suviše neprecizni da bi se postigao brz rezultat, a oruđima od 24 funte (sa granatom od 64 funte) ne može se dati dovoljno veliki elevacioni ugao da bi mogla dejstvovati ubacnom vatrom. Ako izgleda da je umukla vatra tih forova, onda to samo pokazuje da su oruđa postavljena iza zaklona, tako da bi u slučaju juriša

---

[3]) Radi se o dejstvima pruskih trupa u proleće 1864 godine protiv danskih utvrđenja poljskog tipa istočno od sela Dipela (u Šlezvigu), koja su štitila prelaz na ostvo Elzen. Pruske trupe su 18 aprila zauzele dipelske redute i prinudile Dance da otstupe na Alzen, tako da je Pruska uspešno okončala tzv. Danski rat 1864 godine. Prilikom zauzimanja dipelskih reduta ispoljila se jača uloga artiljerije u opsadnim dejstvima. — Prim. red.

bila spremna za dejstvo. Pruske baterije mogu da poruše grudobrane bedema, ali to neće značiti da je probijena i breša. Da bi dobro zaštićenu kamenu eskarpu probili čak i posrednom vatrom, Prusi će morati da postave baterije najdalje na otstojanju 1.000 jardi od forova, a to se može učiniti samo pomoću pravilnih paralela i približnica.

»Skraćeni« tok opsade, o kome Prusi tako mnogo govore, sastoji se samo u neutralisanju neprijateljske vatre sa većeg otstojanja, tako da bi se približnice mogle graditi sa manje rizika i gubitka u vremenu; posle toga sleduje neobično jako bombardovanje posrednim gađanjem i probijanje breša kroz bedem. Ako sve te mere ne primoraju Francuze na predaju — a kad je reč o pariskim forovima teško je shvatiti kako bi ih to moglo primorati na predaju — onda ne ostaje ništa drugo nego gurati približnice na uobičajen način do glasije, a zatim se odlučiti na juriš. Juriš na Dipel je bio preduzet tek pošto su približnice bile izgrađene do na 250 jardi od porušenih utvrđenja, a kod Strazbura je bilo potrebno da se sape na sasvim stari način izvode do grebena glasije, pa i preko njega.

Uzimajući sve to u obzir, moramo se još jednom vratiti na gledište koje je tako često naglašavano u ovim člancima, naime, da odbranu Pariza treba voditi aktivno, a ne samo pasivno. Ako je ikada bilo vreme za ispade, onda je to baš sada. Ovog momenta se ne radi o proboju neprijateljske linije, nego samo o tome da se prihvati lokalna borba koju opsađivači nameću opsađenima. Stara je i neosporna istina da opsađivač skoro u svima prilikama može postići vatrenu nadmoćnost na bilo kojoj tački nad vatrom opsađenog, a ako opsađeni ne nadoknađuje taj svoj nedostatak svojom aktivnošću, hrabrošću i energijom u ispadima, onda on ispušta svoje najbolje izglede. Govori se da su trupe u Parizu klonule duhom, ali za to nema nikakvih razloga. One su mogle izgubiti poverenje u svoje starešine, ali to je sasvim druga stvar; a ako Troši nastavi sa pasivnošću, onda trupe imaju puno pravo na to.

Smatramo potrebnim da sa nekoliko reči ukažemo i na duhovitu hipotezu nekih ljudi o tome da Troši namerava da se posle pada Pariza sa svojim trupama povuče na utvrđeno poluostrvo Mon Valerjen (Mont Valérien), kao u citadelu. Ovu dubokoumnu dosetku skovali su neki od supermudrih prišipetlji u štabu u Versaju, a ona se uglavnom zasniva na činjenici da se između Pariza i navedenog poluostrva vrši veliki saobraćaj vozila tamo i natrag. Zaista mora biti neobično mudar komandant koji bi za svoju sopstvenu citadelu izabrao ovako nisko poluostrvo koje je sa svih strana opkoljeno dominirajućim visovima, sa kojih se kao na dlanu mogu videti logori njegovih trupa, pa prema tome, i veoma uspešno tući vatrom. Ali otkad postoji pruski generalštab, on je uvek uznemiravan prisustvom nekih ljudi koji su se odlikovali natčovečanskom pronicljivošću. Njima se stalno čini da će neprijatelj uvek preduzeti najneverovatnije poduhvate. Kako kaže nemačka poslovica: »oni čuju kako trava

raste«. Svako ko je studirao prusku vojnu literaturu morao je da naiđe na ljude takve vrste, ali je čudnovato samo jedno: da još ima ponekog koji im veruje.

BELEŠKE O RATU — XXXIV*)

Iako je bilo dosta sukoba otkad smo poslednji put razmatrali međusobni položaj neprijateljskih strana u provincijama, ipak je došlo do vrlo malih promena, što potvrđuje pravilnost našeg gledišta da su snage obeju strana u danom trenutku bile skoro uravnotežene.

Šanzijeva Zapadna armija držala je položaje ispred Le Mana; prema njoj, na liniji koja se proteže od Bloaa preko Vandoma do Verneja, nalazi se armija vojvode od Meklenburga. U okolini Vandoma bilo je mnogo pojedinačnih borbi, ali vrlo malo promena u položaju obostranih armija. U međuvremenu Šanzi je privukao k sebi sve obučene i naoružane ljude iz logora Konli, koji je bio rasformiran. Javljeno je da je utvrdio jedan jak položaj oko Le Mana, kao oslonac za slučaj povlačenja, i da se sada opet očekuje da preduzme ofanzivu. Pošto je g. Gambeta 5-og krenuo iz Bordoa za Le Man, to bi moglo da bude sasvim tačno. O stvarnoj jačini i organizaciji Šanzijevih trupa poznata nam je samo činjenica da je pre svog povlačenja prema Le Manu raspolagao sa tri armiska korpusa. Nismo ništa bolje obavešteni ni o snagama koje dejstvuju neposredno prema njemu. Trupe vojvode od Meklenburga i nekadašnje armije princa Fridriha Karla toliko su se izmešale da više ne postoji nekadašnji *ordre de battaille*. Mi ćemo ih smatrati kao jednu armiju, što one ustvari i jesu otkada je Fridrih Karlo postao zajednički komandant; jedina razlika postoji samo u tome što vojvoda od Meklenburga komanduje trupama *à cheval* (obema obalama) Loara[1]), koje su okrenute frontom prema zapadu, dok se pod neposrednom komandom princa Fridriha Karla nalaze one trupe koje su raspoređene duž Loare od Bloaa do Žijena, frontom prema jugu, i koje motre na Burbakija. Obe ove armije imaju deset pešadiskih i tri konjičke divizije, ali je još znatan broj odreda ostavljen na marševskom pravcu od Komersija preko Troaa do Loare; ovi odredi pristižu postepeno, po meri kako ih zamenjuju novopristigla landvenska pojačanja.

Princ Fridrih Karlo je 11 decembra stigao u Brijar sa namerom da izbije na Never, kako bi obišao Burbakijevo desno krilo i presekao njegovu vezu sa trupama koje dejstvuju protiv Verdera. Ali smo tek nedavno saznali da je odmah odustao od ovog plana čim je dobio izveštaj o odlučnom i neočekivanom otporu koji je Šanzi pružio vojvodi od Meklenburga i vratio se sa masom svojih trupa u

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1842, subota, 7 januara 1871 godine.

[1]) Loar je pritoka Sarte. — Prim. red.

pravcu Tura, kome su, kao što znamo, njegove trupe bile blizu prišle, ali u varoš nisu ušle. Na taj način, sada znamo da je Šanzi veštim i smelim povlačenjem postigao ne samo sopstvenu bezbednost, nego i bezbednost generala Burbakija koji se, izgleda, još uvek nalazi u okolini Burža i Nevera. Da je Burbaki — kao što se pretpostavljalo — krenuo na istok protiv Verdera ili prema pruskom komunikaciskom pravcu, onda bismo o njemu već sada imali neke vesti.[2]) Najverovatnije je da on reorganizuje i popunjava svoju armiju, a ako Šanzi pređe u nastupanje, onda ćemo svakako čuti i o njemu.

Severno od Sene, Mantojfel sa 1-vim korpusom drži Ruan i njegovu okolinu, dok je 8 korpus uputio u Pikardiju, gde se ovaj korpus loše proveo. General Federb ne dozvoljava da njegova Severna armija ostane dugo neaktivna. U tri najsevernija departmana Francuske, od Some do belgiske granice, nalazi se oko 20 tvrđava različite veličine. Iako danas te tvrđave nemaju nikakav značaj za sprečavanje invazije jakih snaga iz Belgije, one ipak, u ovom slučaju, pretstavljaju neobično zgodnu i za napad skoro nepristupačnu operacisku bazu. Kada je, pre blizu 200 godina, sastavljao plan ovog trostrukog pojasa tvrđava, Voban svakako nije nikada ni pomislio da bi one mogle poslužiti francuskoj vojsci kao ogroman utvrđen logor — nešto slično nizu tvrđava četvorougaonog sistema — protiv neprijatelja koji napada iz centra Francuske. Pa ipak je tako, i, ma koliko da je mali ovaj komad teritorije, on je baš u ovom slučaju neosvojiv. Osim toga, ovaj komad teritorije je vrlo važan zbog industriskih izvora i gusto naseljenog stanovništva. Pošto je bitkom kod Viler Bretone (27 novembra) potisnut u ovo sigurno pribežište, Federb je reorganizovao i učvrstio svoju armiju; krajem decembra on je ponovo istupio prema Amijenu i 23-eg zametnuo neodlučnu bitku sa Mantojfelom kod Alija (Hallue). U ovoj bici su učestvovale četiri njegove divizije (35.000 ljudi po njegovom proračunu) protiv dve divizije 8 pruskog korpusa (24.000 ljudi prema pruskim podacima). To da je on sa takvim odnosom snaga mogao da se održi i protiv tako proslavljenog generala, kao što je fon Geben, dokazuje da su se njegova mobilna garda i novomobilisani obveznici znatno usavršili. Zbog mraza i zakašnjenja njegovih intendantskih organa i komore, kako on sam kaže, a verovatno i zato što nije bio siguran da će se njegove trupe održati i u toku drugog dana teških borbi, on se skoro neuznemiravano povukao preko r. Skarpe. Ostavljajući veći deo 16 divizije za zaštitu komunikacija i opsadu Perona, fon Geben je gonio i nastupao ka Bapomu i dalje samo sa 15 divizijom i letećom kolonom princa Albrehta mlađeg (čija jačina, u najboljem slučaju, može biti jednaka jednoj brigadi). Prema tome, ovde su svi izgledi bili na strani četiri Federbove divizije. Ne kolebajući se nijednog trenutka, on je krenuo sa svojih odbranbenih položaja i napao Pruse. Posle prethodnog sukoba od 2 januara, glavne snage

[2]) Burbaki je 18 decembra krenuo na istok da bi deblokirao Belfor i ugrozio nemačke komunikacije. — Prim. red.

vodile su borbu sledećeg dana ispred Bapoma. Jasni Federbovi izveštaji, velika brojna nadmoć Francuza (osam brigada ili najmanje 33.000 ljudi protiv tri pruske brigade, jačine 16.000—18.000 ljudi, ako se pridržavamo napred navedenih cifara za obe armije), kao i neodređene Mantojfelove izjave, ne pružaju nikakvu sumnju u to da je u ovom boju pobeda bila na strani Francuza. Pored toga, Mantojfelovo hvalisanje dobro je poznato u Nemačkoj: svi se sećaju kako je on, kao guverner Šlezviga, pošto je bio dosta visokog rasta, nudio »da svojim telom pokrije svakih sedam stopa zemlje«. Njegovi izveštaji su, čak i posle versajske cenzure, najnepouzdaniji od svih pruskih vesti. S druge strane, Federb nije iskoristio svoj uspeh nego se posle boja povukao prema selu koje se nalazi nekoliko milja pozadi bojišta. Zbog toga ni Peron nije bio oslobođen i, kao što smo već naveli u ovoj belešci, Prusi su požnjeli sve plodove ove bitke. Nemoguće je uzeti ozbiljno u obzir izgovore kojima Federb pravda svoje povlačenje. Ali, ma kakvi bili njegovi razlozi, ako on sa svojim trupama ne može da učini nešto više nego da potuče tri pruske brigade, a zatim da se povuče, onda on neće osloboditi Pariz.

U međuvremenu Mantojfel dobija znatnija pojačanja. Pošto je zauzela Monmedi i Mezijer, 14 divizija (Kamekeova) 17 korpusa, u pratnji svog opsadnog parka prilazi rejonu njegovih borbenih dejstava. Izgleda da borba blizu Giza (Guise) obeležava jednu etapu ovog nadiranja; Giz se nalazi baš na putu između Mezijera i Perona. On će, prirodno, kako izgleda, biti sledeća tvrđava koja će biti izložena bombardovanju. Posle Perona će, verovatno, doći na red Kambre, samo ako Prusima bude sve išlo dobro.

Na jugoistoku Verder je bio u punom povlačenju još od 27 decembra, kada je evakuisao Dižon. Prošlo je izvesno vreme pre no što su Nemci o tome spomenuli ijednu reč, dok su Prusi i dalje potpuno ćutali; ovo saopštenje je promaklo u nekom zabačenom kutku *Karlsruher Zeitung*-a. Posle jedne borbe on je 31 decembra evakuisao i Gre, a sada štiti opsadu Belfora kod Vezula. Njega goni Lionska armija, pod Kremerovom komandom (koji je, kako kažu, hanoverski oficir — emigrant), dok Garibaldi, izgleda, dejstvuje zapadnije protiv glavne pruske komunikacije. Verder, koji, kako kažu, očekuje pojačanje od 36.000 ljudi, biće dosta siguran u Vezulu, ali njegove komunikacije izgleda nisu nimalo sigurne. Sada saznajemo da je tamo poslat komandant 7 korpusa general Castrov i da je on uspostavio vezu sa Verderom. Ako ne bude određen da primi sasvim novu komandu, on će raspolagati i 13 divizijom, koju su u Mecu zamenile landverske trupe, kao i drugim snagama za izvođenje aktivnih operacija. Jedan njegov bataljon svakako je bio napadnut i, kako kažu, potučen blizu Solijea (Saulieu) na putu od Oksera do Šalon sir Sona. U kakvom su stanju komunikacije na drugostepenim železničkim linijama (izuzimajući glavnu liniju od Nansija do Pariza, koja je dobro zaštićena i zasad izvan opasnosti) vidi se iz pisma koje je upućeno iz Šomona (gornja Marna) *Cologne Gazette*-i. Pisac se žali da su slobodni strelci po treći put porušili prugu između Šomona

i Troaa. Zadnji put, 24 decembra, oni su poskidali zavrtnje sa kololeka, tako da je voz sa 500 vojnika landvera iskliznuo iz šina i bio zaustavljen. Posle toga ovi strelci su otvorili vatru iz šume, ali su bili odbačeni. Dopisnik smatra da je to ne samo nepošteno, nego i »sramno«. Ovo sasvim liči na austriskog kirasira u Mađarskoj 1849 godine, koji je rekao: »Zar ovi husari nisu sramne hulje? Lepo vide da sam u oklopu, a ipak me seku po licu«.

Za armiju, koja vrši opsadu Pariza, stanje ovih komunikacija je pitanje života ili smrti. Samo nekoliko dana prekida saobraćaja imalo bi teških posledica u toku mnogih nedelja. Prusima je to poznato i oni sada koncentrišu sve svoje landverske trupe u severozapadnu Francusku da bi držali u pokornosti jedan pojas teritorije koji bi bio dovoljan da osigura njihove železničke pruge. Pad Mezijera otvara Nemcima drugu železničku liniju od granice preko Tionvila, Mezijera i Remsa; ali je ta linija opasno izložena bočnom udaru Severne armije. Ako Pariz treba da bude oslobođen, onda je to, možda, najlakše učiniti prekidom ove komunikaciske linije.

BELEŠKE O RATU — XXXV*)

Operativne armije preduzele su dve operacije koje lako mogu dovesti do krize rata. Prvu operaciju pretstavlja Burbakijev marš protiv Verdera, a drugu marš Fridriha Karla protiv Šanzija.

Glasovi o Burbakijevom maršu u pravcu istoka kružili su skoro celu nedelju, ali se ni po čemu nisu razlikovali od drugih glasova koji se sada šire tako obilato. To, da je taj pokret sam po sebi mogao biti dobar, još uvek nije razlog da se veruje u njegovu stvarnost. Međutim, sada više nema sumnje da je Burbaki, bar sa 18-im i 20-im, kao i sa novim 24 korpusom, stigao u istočni deo Francuske i obišao Verderov položaj kod Vezula, krećući se preko Bezansona ka Liru (Lure), između Vezula i Belfora. Verder ga je 9 januara napao blizu Lira, kod Vilerseksela; došlo je do sukoba u kome obe strane pretenduju na pobedu.[1]) To je, očevidno, bila zaštitnička borba kojom je Verder verovatno obezbeđivao svoje povlačenje. Ali ma ko da je postigao pobedu u ovom prvom sukobu, sigurno će za dan dva doći do drugih, i to odlučnijih borbi koje će dovesti do krize.

Ako ovaj Burbakijev pokret bude preduzet sa dovoljnim snagama, tj. ako bude iskorišćen svaki čovek, svaki konj i top koji nije preko potreban na drugom mestu, i ako se izvede sa potrebnom

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1848, subota, 14 januara 1871 godine.

[1]) *U boju kod Vilerseksela* (9 januara 1871) sa nemačke strane su učestvovale trupe 14 Verderovog korpusa, a sa francuske strane jedinice 18 i 20 korpusa iz Burbakijeve armije. Nemci su izgubil 579, a Francuzi 654 čoveka, kao i 700 zarobljenika. Burbaki je težio da obuhvati levo krilo 14 nemačkog korpusa i da ga potpuno odbaci od tvrđave Belfor koju su Nemci opseli, ali je boj kod Vilerseksela omogućio Verderu da se povuče iza r. Lizen, zatvarajući Francuzima put ka Belforu. — Prim. red.

energijom, onda to može da bude prekretnica u ratu. Mi smo još ranije isticali slabost dugačkih nemačkih komunikacija i to da se Parizu može ukazati pomoć snažnim udarom na ovu liniju. Baš sada to upravo i jeste adut u rukama od čije igre zavisi da li će se to moći ostvariti ili ne.

Od svih neprijateljskih snaga koje su dosada upale u Francusku skoro sve liniske trupe zauzete su ili oko opsade Pariza ili oko zaštite te opsade. Od trideset pet divizija (računajući tu i gardiske landverske jedinice koje su stalno upotrebljavane kao liniske trupe) trideset i dve su upotrebljene na taj način. Dve divizije su pod Verderovom komandom (tri badenske i jedna pruska brigada), dok je jedna, pod Castrovom komandom, otišla da mu se pridruži. Pored njih, Verder raspolaže još sa najmanje dve landverske divizije za opsadu Belfora i posedanje tvrđava u južnom Alzasu. Na taj način, celu teritoriju severoistočno od linije koja ide od Mezijera preko Lana i Soasona do Pariza, a odatle preko Oksera i Šatijona do Hiningena blizu Bazela, zajedno sa svim osvojenim tvrđavama, moraju da drže ostale landverske trupe, ukoliko još stoje na raspoloženju. A ako uzmemo u obzir da u Nemačkoj ima zarobljenika za koje su potrebne straže, kao i domaćih tvrđava za koje su potrebne posade i da su samo devet pruskih armiskih korpusa (koji su postojali pre 1866 godine) imali dovoljan broj starih vojnika za popunu landverskih bataljona, dok će drugi morati da čekaju još čitavih pet godina da bi bili u stanju da dadu toliko vojnika za popunu — onda možemo shvatiti da snage koje ostaju na raspoloženju za okupiranje ovog dela Francuske ne mogu biti veoma mnogobrojne. Istina je da se sada upućuje osamnaest dopunskih bataljona kao posada za tvrđave u Alzasu i Lorenu i da novoformirani »posadni bataljoni« treba da smene landverske trupe u unutrašnjosti Pruske. Ali, formiranje ovih posadnih bataljona, prema pisanju nemačke štampe, ide veoma sporo, tako da će okupaciona armija za izvesno vreme biti još uvek relativno slaba i jedva sposobna da drži u potčinjenosti stanovništvo provincija koje ima da čuva.

Burbaki je krenuo baš prema ovom delu nemačke armije. On je očigledno pokušavao da postavi svoje trupe između Vezula i Belfora, čime bi izolovao Verdera, koga bi u tom slučaju mogao počesno da potuče i da ga potisne u pravcu severozapada. Ali, pošto se Verder sada verovatno nalazi ispred Belfora i pošto se verovatno spojio sa Treskovim, to Burbaki — da bi skinuo opsadu — treba da razbije obojicu i da opsađivače potisne nazad u dolinu Rajne. On bi, posle toga, mogao da krene istočnom stranom Vogeza prema Linevilu, gde bi se našao na glavnom pravcu nemačkih komunikacija. Rušenjem tunela na pruzi blizu Pfalcburga prekinuo bi strazburšku prugu za duže vreme, a rušenjem železničkog čvora u Fruaru (Frouard) prekinuo bi prugu Sarbriken — Mec; čak bi se mogla uputiti jedna leteća kolona do Tionvila da poruši prugu blizu tog mesta, tako da se prekine i zadnja neprekinuta pruga kojom Nemci raspo-

lažu. Ta kolona bi se uvek mogla povući u Luksenburg ili Belgiju i tamo položiti svoje oružje, a to bi se potpuno isplatilo.

To su ciljevi koje Burbaki mora imati u vidu. Zbog toga što je okolina Pariza već iscrpljena, prekid saobraćaja između Pariza i Nemačke, čak i za nekoliko dana, bio bi vrlo ozbiljna stvar za 240.000 Nemaca koji se nalaze pred Parizom, dok bi prisustvo 120.000—150.000 francuskih vojnika u Lorenu moglo postati efikasnije sredstvo za skidanje opsade nego čak i Šanzijeva pobeda nad Fridrihom Karlom, zbog koje bi ovaj poslednji morao na kraju krajeva da se povuče do trupa koje vrše opsadu kako bi se na njih naslonio. Istina, Nemci imaju još jednu prugu preko Tionvila, Mezijera i Remsa, do koje Burbaki verovatno ne bi mogao da stigne, čak ni pomoću leteće kolone, ali, čim bi Burbaki uspeo da prodre u Loren, potpuno je sigurno da bi u okupiranim rejonima buknuo svenarodni ustanak. Nemamo potrebe da govorimo o tome kakvim bi sve opasnostima, pod takvim okolnostima, bila izložena ova druga železnička pruga. Pred toga, Burbakijev uspeh bi imao kao prvu posledicu to što bi naterao Gebena na povlačenje, a time bi se Severnoj armiji pružila prilika da preseče ovu komunikaciju između Soasona i Mezijera.

Mi smatramo da je ovaj Burbakijev pokret najvažniji i da više obećava od svih pokreta koje su francuski generali izvršili u ovom ratu. Ali, ponavljamo, on se mora izvršiti na odgovarajući način. I najbolji planovi ne vrede ništa ako se izvršavaju slabo i neodlučno. A mi verovatno nećemo ništa pozitivno saznati o Burbakijevim snagama ili o načinu na koji je on njima rukovodio sve dok njegova borba sa Verderom ne bude odlučena.

No, mi smo obavešteni da Verderov korpus, u očekivanju takve mogućnosti, treba da bude proširen u veliku »Petu armiju«, pod komandom Mantojfela, koji treba da preda svoju »Prvu armiju« Gebenu i da dovede 2, 7 i 14 korpus u pomoć Verderu. 13 divizija 7 korpusa već je upućena za Vezul pod komandom Castrova; 14 divizija tek što je zauzela Mezijer i Rokroa, te se, zbog toga, ne može tako brzo očekivati njen dolazak u Vezul; 14 korpus je jedini korpus koji je stalno bio pod Verderovom komandom (Badenska divizija i 30 i 34 pruski puk pod komandom Golca). A što se tiče 2 korpusa, koji se nalazi pred Parizom, mi očekujemo da neće krenuti sve dok grad ne kapitulira, jer tamo teško mogu ostati bez njega. Ali čak i ako bi ga sada tamo poslali, on bi stigao tek pošto bi se odigrala otsudna bitka između Verdera i Burbakija. Što se tiče drugih pojačanja za Verdera od rezervi za koje bi se još moglo pretpostaviti da postoje u Nemačkoj, treba da imamo na umu, prvo, da je ceo landver kojim se moglo raspolagati već upućen ili se sada upućuje i, drugo, da su dopunski bataljoni — jedine rezervne snage koje postoje — baš sada bez svojih obučenih ljudi, tako da ovog momenta raspolažu samo nastavnim kadrom. Na taj način, Burbaki će u svakom slučaju imati da izvede svoju prvu i najotsudniju bitku pre no što određena pojačanja mogu da stignu, i, ako bi pobedio, on bi se našao u povolj-

nom položaju da ta pojačanja počesno tuče jedna za drugim, po redu njihovog pristizanja sa veoma različitih pravaca.

S druge strane, princ Fridrih Karlo je, i pored svog pobedonosnog marša prema Le Manu[2]), možda ipak učinio prvu grešku koju su Nemci uopšte učinili u ovom ratu kada je ostavio Burbakija potpuno slobodnog, da bi sam koncentrisao sve svoje snage protiv Šanzija. Šanzi je, besumnje, bio njegov najbliži i u tom trenutku čak i najopasniji protivnik. Ali rejon, koji je zauzimao Šanzi, nije bio takav da se na njemu mogao postići odlučan uspeh nad Francuzima. Šanzi je upravo pretrpeo težak poraz, što je zasada učinilo kraj njegovim pokušajima da ukaže pomoć Parizu. Ali to ga ne lišava drugih mogućnosti. Šanzi može da otstupi, ako mu je drago, ili prema Bretanji ili prema Kalvadosu. On bi u oba slučaja u krajnjoj tački svog otstupanja naišao na veliki pomorski arsenal Brest ili Šerbur sa odvojenim forovima za zaštitu njegovih trupa sve dok ih francuska flota ne bi mogla da preveze južno od Loare ili severno od Some. Prema tome, zapadna Francuska pretstavlja teritoriju na kojoj Francuzi mogu da vode rat zabavljajući neprijatelja — rat naizmeničnih nastupanja i povlačenja — bez bojazni da će protiv svoje volje biti dovedeni u bezizlazan položaj. Mi se ne bismo začudili ako bi Gambeta, koji se, prema dobijenim obaveštenjima, već pridružio Šanziju i koji bi svakako potčinio vojničke razloge političkim obzirima, primorao Šanzija da primi borbu. Posle svog neuspeha i gubitka Le Mana, Šanzi nije mogao da učini ništa bolje nego da odvuče Fridriha Karla što dalje na zapad, tako da ovaj deo pruskih snaga postane potpuno bezopasan kada otpočne da se razvija Burbakijeva operacija.

Federb, koji se nalazi na severu, očigledno je suviše slab da učini ma kakvu odlučnu akciju protiv Gebena.[3]) Pošto izgleda da Šanzi ne može da potuče Fridriha Karla i time oslobodi Pariz opsade, bilo bi bolje da se uputi dovoljan broj trupa na sever da bi se likvidirao Geben i u Amijenu i u Ruanu i da se prikupljenim snagama pokuša da prodre do železničke pruge koja ide od Mezijera do Pariza, naročito sada dok Burbaki ugrožava drugu nemačku železničku prugu. Komunikacije su najosetljivije mesto u rasporedu armije; i da je severna pruga, koja je tako jako izložena napadu sa severa i kod Soasona i kod Retela, bila odmah ozbiljno ugrožena čim je Burbaki otpočeo dejstva u južnom delu Lorena, mi bismo bili svedoci iznenadne i prilično jake uznemirenosti u Versaju.

---

[2]) Sedmodnevni marš 2-ge nemačke armije prema Le Manu (6—13 januara 1871) protiv francuske Šanzijeve armije stajao je Nemce 3.400 ljudi. Francuzi su imali 6.200 mrtvih i ranjenih, a osim toga Nemci su zarobili 20.000 ljudi i zaplenili 17 oruđa. — Prim. red.

[3]) Nemci su 19 januara, pod Gebenovom komandom, kod Sen Kantena napadali Federba. Geben je imao 32.680 ljudi, od toga skoro 6.000 konjanika, a Federb 40.000. Francuzi su pretrpeli poraz, ostavljajući Nemcima više od 9.000 zarobljenika. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XXXVI*)

Otkako je, posle Sedana, Parizu prvi put zapretila opasnost od neprijateljskog napada, mi smo isticali veliku jačinu utvrđene prestonice kao što je Pariz; ali mi nikad nismo propuštali da dodamo da je za puni razvoj njene odbranbene moći potrebna i velika regularna armija koja će je braniti; armija toliko snažna da se ne bi mogla zatvoriti u utvrđenjima i da joj se ne bi moglo sprečiti da manevruje na otvorenom polju oko tvrđave, koja bi joj služila kao oslonac, a delom i kao operaciska osnovica.

Pod normalnim uslovima takva armija bi, naravno, uvek stajala na raspoloženju. Francuske armije, koje bi bile potučene blizu granice, povukle bi se prema Parizu, kao svom poslednjem i glavnom osloncu; u normalnim prilikama, one bi tu stigle u dovoljnoj jačini i našle bi dovoljno pojačanja, tako da bi bile sposobne da izvrše zadatak koji im je postavljen. Ali ovoga puta strategija Drugog Carstva dovela je do toga da su sve francuske armije nestale sa bojišta. Jedna od njih je zatvorena u Mecu, prema svima izgledima, u beznadežnom položaju, a druga je upravo kapitulirala u Sedanu. Kada su se Prusi pojavili blizu Pariza, nekoliko upola popunjenih dopunskih bataljona, izvestan broj pripadnika mobilne garde (koji su upravo tada bili pozvani) i lokalna nacionalna garda (ni upola formirana) sačinjavali su sve snage koje su bile spremne za njegovu odbranu.

Čak i pod takvim okolnostima, unutrašnja snaga ove tvrđave pokazala se napadačima toliko strašna, a zadatak izvođenja napada *lege artis* (po svim pravilima veštine) na ovaj ogroman grad sa njegovim spoljnim utvrđenjima izgledao je toliko težak da su oni odmah odustali od toga i odlučili se da glađu prinude tvrđavu na predaju. U to vreme Anri Rošfor i drugi obrazovali su »Komisiju za barikade«, koja je imala zadatak da izgradi treću unutrašnju odbranbenu liniju i da pripremi zemljište za tu liniju tako da odgovara vođenju borbe na specijalno pariski način — za odbranu barikada i borbu za svaku kuću. Štampa je u ovo vreme ismejavala ovu komisiju; ali poluzvanična saopštenja pruskog štaba nesumnjivo potvrđuju da su se Prusi odlučili u prilog zauzimanja tvrđave pomoću umora građu, prvenstveno zbog toga što su bili potpuno uvereni da će im pretstojati ogorčena borba na barikadama. Prusi vrlo dobro znaju da forovi, a za njima i tvrđavski pojas, moraju pasti posle izvesnog određenog vremena ako ih bude branila samo artiljerija; međutim, posle toga nastao bi period borbe u kome bi se novi obveznici, pa čak i civili, mogli meriti sa veteranima — period u kome bi trebalo osvajati kuću po kuću i ulicu po ulicu, a s obzirom na veliki broj branilaca, to bi nesumnjivo izazvalo i velike gubitke

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1852, četvrtak, 19 januara 1871 godine.

u ljudstvu. Svako ko hoće da se o ovoj stvari obavesti preko štampe, naći će u pruskom *Staats-Anzeiger*-u da je baš to navedeno kao odlučujući razlog za odustajanje od pravilne opsade.

Opsada je počela 19 septembra, tačno pre četiri meseca. Sledećeg dana je general Dikro, koji je komandovao regularnim trupama u Parizu, izvršio ispad sa tri divizije u pravcu Klamara (Clamart) i izgubio sedam topova i 3.000 zarobljenika. Posle ovog ispada sledovali su slični ispadi 23 i 30 septembra i 13 i 21 oktobra. Prilikom svih ovih ispada Francuzi su pretrpeli znatne gubitke bez ikakve druge koristi osim, možda, navikavanja svojih mladih trupa na neprijateljsku vatru. 28 oktobra izveden je još jedan ispad protiv Le Buržea, ali sa boljim uspehom. Francuzi su zauzeli ovo selo i držali ga dva dana, ali ga je 30 oktobra povratila 2-ga pruska gardiska divizija — sa trinaest bataljona, koji su u ono vreme imali manje od 10.000 ljudi. Očigledno je da su Francuzi vrlo slabo iskoristili ova dva dana, u toku kojih su mogli ovo solidno izgrađeno selo da pretvore u tvrđavu, a nisu se pobrinuli ni da pripreme rezerve koje bi blagovremeno pružile pomoć braniocima, inače im tako neznatne snage ne bi mogle preoteti ovo mesto.

Posle takvog napora došlo je jednomesečno zatišje. Troši je očigledno nameravao da usavrši obuku i pojača disciplinu svojih trupa pre nego što bi ponovo preduzeo veće ispade, a to je bilo potpuno pravilno. Ali, u isto vreme, on nije obratio pažnju na organizaciju stražarske službe, na izviđanje i rad patrola, na postavljanje zaseda i iznenadne napade, tj. na sve ono što sada spada u red stalnih dužnosti vojnika koji se nalaze na francuskom frontu oko Pariza. On je zanemario onaj vid rata koji je najpogodniji za to da mlade trupe steknu poverenje u svoje oficire i u sebe same i da se naviknu da se spokojno susreću sa neprijateljem. Trupe, koje su se uverile da malim delovima, u vodovima, polučetama i četama mogu vršiti iznenadne napade, tući ili zarobljavati slične male neprijateljske delove, ubrzo će naučiti da se bore sa neprijateljem — bataljon protiv bataljona. Pored toga, one će tako naučiti šta je prava stražarska služba, što je mnogima od njih izgleda bilo nepoznato još u decembru.

Najzad, 28 novembra bio je otpočeo niz ispada, koji je dostigao svoj vrhunac u velikom ispadu preko Marne 30 novembra i u nastupanju celog istočnog fronta Pariza. 2 decembra Nemci su ponovo osvojili Bri i jedan deo Šampinjija (Champigny), a sutradan Francuzi su se ponovo vratili preko Marne. Kao pokušaj proboja kroz opsađivačevu utvrđenu liniju oko grada, ovaj napad je pretrpeo potpun neuspeh, jer je bio izveden bez potrebne energije. Međutim, Francuzi su ipak ispred svojih linija zadržali znatan deo dotle spornog zemljišta. Oni su dobili oko dve milje širok pojas zemljišta od Dransija do Marne, blizu Nejija, tj. zemljišta koje se može tući potpuno nadvišavajućom vatrom iz forova, koje je zaštićeno solidno izgrađenim i za odbranu pogodnim selima i koje u Avronskom platou ima jedan novi nadvišavajući položaj. Prema tome, ovde je posto-

jala mogućnost neprekidnog proširivanja odbranbenog obruča. Kad bi se jednom dobro učvrstili na ovom zemljištu, Francuzi bi mogli pokušati da dalje napadaju sa ciljem ili da toliko »udube« opsađivačevu liniju da postane moguć uspešan napad na njegove linije, ili da koncentracijom velikih snaga na tome mestu primoraju opsađivača da oslabi svoj front na drugim tačkama i na taj način olakša napad Francuza. Ovo zemljište je ostalo u francuskim rukama čitav mesec dana. Nemci su bili primorani da protiv Avrona postave opsadne baterije, čije je dvodnevno bombardovanje bilo dovoljno da protera Francuze sa njega. A čim je Avron bio izgubljen, i drugi položaji su bili napušteni. Istina, 21 decembra su preduzeti novi napadi na celom severoistočnom i istočnom frontu. Le Burže je bio upola osvojen, a Mezon Blanš (Maison Blanche) i Vil Evrar (Ville Evrard) zauzeti; međutim, celo to pogodno zemljište bilo je ponovo izgubljeno iste noći. Trupe su bile ostavljene na terenu van forova, gde su bivakovale na temperaturi od 9 do 21° ispod nule, ali su najzad bile povučene u zaklon, pošto, prirodno, nisu mogle da izdrže takvu hladnoću. Čitava ova epizoda je karakterističnija od ma koje druge zbog nedostatka odlučnosti i energičnosti — zbog *mollesse* (labavosti), čak možemo reći zbog apatije sa kojom je izvođena ova odbrana Pariza.

Slučaj koji se odigrao kod Avrona najzad je naveo Pruse da opkoljavanje pretvore u pravu opsadu i da upotrebe opsadnu artiljeriju, koja je bila pripremljena za nepredviđene slučajeve. 30 decembra je počelo bombardovanje severoistočnih i istočnih, a 5 januara južnih forova. Oba ova bombardovanja su vršena neprekidno, a kasnije je nastavljeno bombardovanje i samog grada, što je bilo divljački svirepo delo. Niko ne zna bolje od štaba u Versaju i niko kao taj isti štab nije davao više povoda da se u štampi tvrdi da bombardovanje tako velikog grada kao što je Pariz, čak ni za trenutak ne može da ubrza njegovu kapitulaciju. Posle bombardovanja forova došlo je do izrade pravilnih paralela, bar prema mestu Isi (Issy); čujemo da se topovi premeštaju na bateriske položaje bliže forovima, i ako odbrana ne bude dejstvovala odlučnije nego što je to bilo dosada, onda ćemo, možda, ubrzo čuti o stvarnom gubitku jednog ili nekoliko forova.

Međutim, Troši i dalje, svesno ili nesvesno (masterly or otherwise) produžava svoju neaktivnost. Nekoliko ispada koji su izvršeni u toku nekoliko dana bili su izgleda suviše »platonski«, kako ih Trošijev tužilac naziva u listu *Siècle*. Govori se da su vojnici odbili da idu za svojim oficirima. Ako je to tačno, onda to samo potvrđuje da su vojnici izgubili svako poverenje u vrhovno komandovanje. Zaista, ne možemo se oteti zaključku da je postalo neophodno da se promeni vrhovna komanda u Parizu. Neodlučnost, mrtvilo, otsustvo svake energije u svim postupcima te odbrane — ne može se potpuno staviti na teret kvaliteta trupa. Niko drugi osim Trošija se ne može okriviti zbog toga što položaji, koji su držani u toku celog meseca — jak mraz je tog meseca trajao samo oko deset dana — nisu bili

utvrđeni kako treba, jer je njegova dužnost bila da se pobrine da to bude učinjeno. A taj mesec je takođe bio kritičan period opsade; krajem tog meseca trebalo je da se reši i pitanje koja će strana — opsađivači ili opsađeni — dobiti u zemljištu. Neaktivnost i neodlučnost glavnokomandujućeg, a ne trupa, okrenuli su se protiv opsađenih.

Ali zašto se čak i sada produžava ta neaktivnost i neodlučnost? Forovi se nalaze pod neprijateljskom vatrom, opsađivačeve baterije se privlače sve bliže i bliže, a francuska artiljerija je, prema izjavi samog Trošija, slabija od napadačeve. Ako se opsađeni budu branili samo artiljerijom, onda se može tačno odrediti kada će pod takvim uslovima biti porušeni bedemi forova, kameni zid i ostalo. Neaktivnost i neodlučnost ne može ih spasti. Nešto se mora učiniti, ali ako Troši to ne može da učini, onda je bolje da to prepusti nekom drugom da pokuša.

Kinglek[1]) je sačuvao jednu zabelešku u kojoj je Trošijev karakter pretstavljen u istom svetlu kakav je i pri ovoj odbrani Pariza. Kada su i lord Raglan i Sent Arno bili odlučili da izvrše nastupanje ka Varni i kada je britanska laka divizija već bila upućena tamo, pukovnik Troši — »oprezan i razborit čovek koji dobro poznaje strategiju«, za koga se »pretpostavljalo da je imao ulogu da koči svaku nepromišljenost u pokretima francuskog maršala« — posetio je lorda Raglana i stupio sa njim u pregovore koji su doveli do toga da je Sent Arno izjavio da je odlučio »da pošalje ka Varni samo jednu diviziju, a da će ostali deo svoje armije rasporediti iza a ne ispred Balkanskih planina«, pa je pozvao lorda Raglana da sleduje njegovom primeru. I to je bilo baš onoga trenutka kada su Turci bez ičije pomoći zamalo izvojevali pobedu na Dunavu!

Može se reći da su trupe u Parizu klonule, da više nisu pogodne za velike ispade, da je sada suviše kasno preduzimati takve ispade protiv pruskih opsadnih utvrđenja, da Troši možda čuva svoje trupe za jedan veliki napor u zadnjem trenutku, itd. Ali, ako 500.000 naoružanih ljudi u Parizu treba da se preda neprijatelju, koji nema čak ni polovinu njihovog broja, i koji je, osim toga, raspoređen na veoma nepogodnom položaju za odbranu, onda to oni neće učiniti sve dotle dok celom svetu, pa i njima samima, ne postane jasno da su po kvalitetu gori od svog neprijatelja. Oni sigurno neće sedeti skrštenih ruku, pojesti zadnje ostatke svojih rezervi, pa se onda predati! A ako su klonuli duhom, da li je to zbog toga što sami priznaju da su beznadežno potučeni, ili zato što su izgubili svako poverenje u Trošija? Ako je sada isuviše kasno preduzimati ispade, onda će to kroz mesec dana biti još teže ostvarljivo. A što se tiče

[1]) Kinglake Alexander William (1809—1891), engleski istoričar. Od 1854—1855 godine učestvovao je kao posmatrač u Krimskom ratu. Član parlamenta (liberal). — Prim. red.

Trošijevog velikog finala, ukoliko pre do njega dođe utoliko je bolje; zasada se vojnici još dosta dobro hrane i relativno su čvrsti, ali se ne može reći kakvo će biti njihovo stanje u februaru.

BELEŠKE O RATU — XXXVII*)

Ovo je bila najnesrećnija sedmica za francusko oružje. Posle Šanzijevog poraza došlo je do odbijanja Burbakijevog napada pred Belforom, a sada je i Federb, prema pruskim izveštajima, pretrpeo neuspeh ispred Sen Kantena.

Ne može više biti sumnje o Burbakijevom neuspehu. Otkako je 9 januara došlo do sukoba kod Vilerseksela, kod njega se ispoljila sporost u pokretima koja je bila znak ili neodlučnosti komandanta ili nedovoljne jačine trupa. Napad na utvrđene položaje, koje je Verder pripremio za obezbeđenje opsade Belfora iza reke Lizen (ili Izel na drugim kartama), nije počeo pre 15 januara, a već 17-og uveče Burbaki je odustao od njega pošto je izgubio nadu u uspeh. Sada ne može biti nikakve sumnje da je ova ekspedicija bila preduzeta nedovoljnim snagama. 15 korpus je bio ostavljen blizu Nevera, a o 19 korpusu nismo ništa čuli već mesec dana, dok su se trupe koje su dovedene iz Liona smanjile samo na jedan — 24 armiski korpus. Sada saznajemo da se ka Dižonu hitno upućuju znatna pojačanja, ali kako i suprotnoj strani brzo pristižu jaka pojačanja, ona neće omogućiti Burbakiju da odmah preduzme ofanzivu.

Može se postaviti pitanje da li je Burbaki uopšte trebalo da vodi svoje mlade snage na juriš protiv utvrđenih položaja, koje brane topovi ostragani (koji se pune straga); sem toga, još uvek vrlo malo znamo o taktičkim uslovima pod kojima je tekla ova trodnevna borba: može biti da Burbaki nije mogao dukčije da postupi.

Da pruski generalštab nije gledao na Burbakijevu ekspediciju sa isto takvim prezirom kao mnogi ljudi ovde u Londonu vidi se po onoj krajnjoj užurbanosti kojom je štab preduzeo mere da je dočeka. Te mere nesumnjivo pokazuju da su u Versaju saznali za Burbakijev marš na istok čim ga je on preduzeo, ako ne i pre. 2 januara je 2 korpus dobio naređenje da krene u jugoistočnom pravcu od Pariza prema basenu gornje Sene. Približno u isto vreme je i Castrov krenuo sa 13 divizijom iz okoline Meca za Šatijon. 9 januara, odmah posle pada Rokroa, 14 diviziji (koja je preostala iz 7 Castrovljevog korpusa) bilo je naređeno da krene iz Šarlevila prema Parizu i da odavde prati 2 korpus, a već 15 januara saznajemo da su njeni prednji delovi (bataljon 77 puka) vodili borbu blizu Langra. Istovremeno su bile hitno upućene landverske trupe iz Nemačke u južni Alzas, a Mantojfel je, očigledno, dobio svoje novo postavljenje samo blagodareći ovom prvom ozbiljnom pokretu ka

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1854, subota, 21 januara 1871 godine.

najslabijem mestu cele nemačke linije. Da je Burbaki imao dovoljan broj trupa da potuče Verdera, mogao bi ga odbaciti natrag u dolinu Rajne, rasporediti svoje trupe tako da ih planinski lanac Vogeza razdvaja od Verdera i većim delom svojih snaga nastupati prema tim pojačanjima koja bi zatim mogao napadati po delovima prilikom njihovog pristizanja sa raznih strana. On bi mogao da prodre do železničke pruge Pariz — Strazbur, u kom bi slučaju bilo sasvim sumnjivo da li bi se moglo nastaviti opsađivanje Pariza. Burbakijev poraz nije dokaz nepravilnosti njegovog pokreta sa strategiske tačke gledišta; on samo pokazuje da je ovaj pokret bio izveden nedovoljnim snagama. Pisac ovih beležaka, kao i ranije, ostaje na stanovištu da je najkraći i najsigurniji plan za oslobođenje Pariza — napad na železničku prugu Strazbur — Pariz, jedinu slobodnu prugu kojom Nemci raspolažu, jer nam je sada poznato da je druga pruga koja vodi preko Tionvila i Mezijera još uvek neupotrebljiva i da će još za izvesno vreme takva ostati zbog miniranja tunela u Ardenima. To je, uzgred budi rečeno, drugi slučaj u ovom ratu u kome porušeni tunel mesecima prekida železnički saobraćaj, dok su porušeni mostovi i vijadukti svaki put bili opravljeni za neverovatno kratko vreme.

Što se tiče Šanzija, on je, izgleda, učinio veliku grešku što se uopšte upuštao u pravilnu bitku (pitched battle). On je morao znati za Burbakijev pokret još pre mesec dana; on je morao znati da je pravi cilj ovog pokreta bio oslobođenje Pariza i da se u to vreme armija Fridriha Karla svim svojim snagama mogla sručiti na njega. On nije morao da primi bitku; naprotiv, laganim povlačenjem uz stalno vođenje zaštitničkih borbi, sličnih onima kojima se u decembru prvi put proslavio, on je mogao da odvuče svog protivnika toliko daleko da ga na taj način izloži većoj opasnosti. On je imao sasvim dovoljno vremena da pošalje svoje zalihe na sigurno mesto, a mogao je da bira ili da se povuče u Bretanju sa njenim utvrđenim pomorskim lukama, ili preko Nanta, južno od Loare. Štaviše, Fridrih Karlo ne bi mogao da ga tako daleko goni svim svojim trupama. Takvo operativno (military) povlačenje više bi odgovaralo onom utisku koji smo o Šanziju stekli na osnovu ranijeg iskustva; a pošto je on morao znati da nova pojačanja koja je dobio još nisu osposobljena za opštu akciju kako u pogledu opreme i naoružanja, tako i u pogledu discipline, možemo doći samo do takvog zaključka da bitka pred Le Manom nije tučena iz vojničkih, već iz političkih razloga i da odgovornost za to ne snosi Šanzi, već Gambeta. Što se tiče sadašnjeg Šanzijevog povlačenja, ono je, naravno, jako otežano prethodnim porazima. Međutim, Šanzi se tako vešto povlači da pobedioci dosada izgleda nisu bitno naudili kompaktnosti njegove armije. U protivnom slučaju, oni bi mogli da navedu stvarne dokaze za svoje tvrđenje da ova armija »pokazuje znake raspadanja«. Nije poznato da li je Šanzijevo povlačenje stvarno ekscentrično. U svakom slučaju, iz činjenice da se jedan deo njegovih trupa povukao ka Alansonu, a drugi deo ka Lavalu, još

uvek ne mora slediti da će prvi deo biti potisnut na Kotantensko Poluostrvo u pravcu Šerbura, a drugi u Bretanju u pravcu Bresta. Pošto francuska flota može za nekoliko časova da pređe iz jedne luke u drugu, onda čak ni to razdvajanje Šanzijeve armije ne bi bila velika nesreća. Zahvaljujući svojim mnogobrojnim gusto zasađenim živicama — isto onako gustim kao na ostrvu Vajt, samo znatno mnogobrojnijim — Bretanja je neobično pogodna za odbranu, naročito za neobučene trupe, čije se slabe borbene osobine neće tamo skoro ni osetiti. Nije verovatno da će Fridrih Karlo upasti u jedan lavirint u kome su se armije Prve Republike godinama borile protiv običnog seljačkog ustanka.[1])

U pogledu svih operacija u toku januara moramo doći do ovog zaključka: Francuzi su ih svuda gubili, jer su pokušavali da istovremeno rešavaju isuviše mnogo različitih stvari. Oni se mogu nadati pobedi samo ako koncentrišu masu svojih trupa na jednom mestu i po cenu rizika da budu privremeno odbačeni na drugim tačkama, gde, naravno, treba da izbegavaju odlučne borbe. Ako oni to ne učine, i to uskoro, onda se može smatrati da je Pariz osuđen na propast. Ali, ako budu dejstvovali prema ovom odavno utvrđenom principu, onda još uvek mogu da pobede — ma koliko crn izgledao njihov položaj danas. Nemci su sada dobili sva pojačanja čiji su dolazak mogli očekivati za sledeća tri meseca, dok Francuzi u svojim logorima za obuku moraju imati najmanje 200.000 do 300.000 ljudi, koji će se za ovo vreme dobro pripremiti za susret sa neprijateljem.

[1]) Naprimer u Vandeji 1793 godine. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XXXVIII*)

Evo nas opet u kritičnom periodu rata, koji se ovoga puta može pokazati kao poslednji. Od trenutka kada smo saznali da je vlada u Parizu racionirala izdavanje hleba, više ne može biti sumnje da je došao početak kraja. Kroz koje vreme će posle toga uslediti predlog za kapitulaciju — to je drugostepeno pitanje. Prema tome, pretpostavljamo da pretstoji predaja opsađene snage jačine od oko 500.000 naoružanih ljudi opsađivačima u jačini od nekih 220.000 ljudi, i to pod svim uslovima koje opsađivači budu postavili. Da li će se to moći ostvariti bez ponovne borbe, videćemo kasnije, ali, u svakom slučaju, nikakva borba ne može bitno da promeni stanje stvari. Da li će se Pariz održati još dve nedelje, ili će jedan deo ovih 500.000 naoružanih ljudi uspeti da prokrči sebi put kroz opsadne linije ili ne, to ipak neće mnogo uticati na dalji tok rata.

Smatramo da general Troši snosi glavnu odgovornost za takav rezultat opsade. On se zaista pokazao nesposobnim da formira ar-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1858, četvrtak, 26 januara 1871 godine.

miju od onog nesumnjivo odličnog materijala koji mu je bio na raspoloženju. On je imao skoro pet meseci na raspoloženju da od svojih ljudi izgradi vojnike. A ipak se pokazalo da se oni ništa bolje ne bore nego u početku opsade. Poslednji ispad iz Valerjena bio je izveden sa mnogo manje poleta nego prethodni ispad preko Marne. U njemu, izgleda, ima vrlo mnogo teatralnog efekta i vrlo malo očajničke hrabrosti. To se ne može pravdati time da su trupe bile nesposobne za juriš na utvrđenja koja su branili nemački veterani. A zašto one nisu bile sposobne? Pet meseci je dovoljno vreme da se ljudi, kojima je komandovao Troši, izgrade u relativno dobre vojnike, a uz to je teško i zamisliti neku situaciju koja bi bolje odgovarala ovom cilju nego opsada velikog utvrđenog logora. Nesumnjivo je da su ljudi posle ispada u novembru i decembru izgubili hrabrost; ali, da li je to bilo zato što su oni saznali da su slabiji u odnosu na neprijatelja ili zato što su izgubili svako poverenje u tobožnju Trošijevu odlučnost da se bori do poslednjeg čoveka? Sve vesti iz Pariza slažu se u tome da nema uspeha zato što vojnici nemaju poverenja u vrhovnu komandu. A to je tačno. Ne smemo zaboravljati da je Troši orleanist i da se, kao takav, plaši kao žive vatre od La Vilete, Belvila i drugih »revolucionarnih« pariskih kvartova. On ih se plaši više nego Prusa. To nije samo naša pretpostavka ili zaključak. Mi to znamo iz jednog verodostojnog izvora, iz pisma koje je jedan član vlade poslao iz Pariza, u kome stoji da je od Trošija sa svih strana traženo da povede energičnu ofanzivu, ali je on to uporno odbijao zbog toga što bi takav postupak mogao dovesti do predaje Pariza »demagozima«.

Prema tome, izgleda da je pad Pariza sada skoro neizbežan. Pad Pariza, neposredno posle Sen Kantena, Le Mana i Erikura[1]),

---

[1]) Navedeni bojevi odigrali su se u poslednjoj etapi Francusko-pruskog rata 1870—1871 godine. U sedmodnevnom boju (od 6 do 13 januara 1871) 2 francuska armija, pod Šanzijevom komandom, pretrpela je kod Le Mana poraz od pruskih trupa princa Fridriha Karla i nadvojvode od Meklenburga, tako da je morala napustiti Le Man. Posle ovog poraza Prusi su zauzeli Alanson (17 januara) i Tur (19 januara). U oba ova boja znatan deo Šanzijeve armije bio je potpuno dezorganizovan, ali su i pruske snage koje su vršile napad, pretrpevši teške gubitke — naročito u oficirskom kadru — bile obezglavljene.

Kod *Sen Kantena* (na r. Somi, severno od Pariza), kao što je to izneto, u napomeni pod [3]) »Beleške o ratu — XXXV«, pruske trupe pod Gebenovom komandom nanele su poraz francuskoj armiji generala Federba, ali se Gebenova namera o *potpunom okruženju francuskih snaga nije ostvarila.*

Kod *Erikura* (u istočnoj Francuskoj) se od 15 do 17 januara 1871 odigrao boj između francuske armije pod Burbakijevom komandom (1-va loarska armija), koja je nastupala u rejon Vogeza (u istočnoj Francuskoj) sa ciljem oslobođenja tvrđava u Alzasu, koje su Nemci bili zauzeli odnosno opseli, i presecanja nemačkih komunikacija, i srazmerno malobrojnih nemačkih trupa generala Verdera, koje su dejstvovale u tom rejonu. Francuski napadi su bili ne samo odbijeni, nego su Francuzi morali preći i u otstupanje, u toku koga je Burbakijeva armija bila pritisnuta k švajcarskoj

biće vrlo težak udar za francuski narod, dok će moralno dejstvo u takvim okolnostima biti veoma veliko. Štaviše, događaji, koji sada pretstoje na jugoistoku, mogu taj udar učiniti ubitačnim po moral. Burbaki se izgleda zadržava suviše dugo u okolini Belfora, na način koji navodi na pomisao da on uopšte ne shvata svoj položaj. 24 korpus, pod komandom Bresola, bio je još 24 januara kod Blamona, pored same švajcarske granice, oko dvanaest milja južno od Monbelijara. Čak i ako pretpostavimo da je to bila samo Burbakijeva zaštitnica, ipak se ne može računati da se njegova druga dva korpusa nalaze daleko odatle. U isto vreme saznajemo da su pruski odredi još 21 januara prekinuli železničku prugu kod Dola, između Bezansona i Dižona, da su otada zauzeli Sen Vit (St. Vith), drugu stanicu na istoj pruzi bliže Bezansonu i da su na taj način ograničili Burbakijevu otstupnicu ka Lionu na uzani pojas između reke Duba (Doubs) i švajcarske granice, odnosno na zemljište sa paralelnim uzdužnim planinskim lancima i dolinama, gde srazmerno male snage mogu naći dovoljno položaja na kojima bi mogle zaustaviti povlačenje takve armije kao što je bila Burbakijeva armija. Pretpostavljamo da su ovi odredi na reci Dubu bili iz 18 divizije[2]) 7-og Castrovog korpusa, ili možda deo iz 2-og Fransekijevog korpusa koji se 23-eg iznenada pojavio kod Dižona. Garibaldi je ispred ovoga grada odbacio 60 puk koji je izgubio svoju zastavu i koji je sa 21 pukom obrazovao 8 brigadu (ili 4 brigadu 2 korpusa). Ali, pošto Garibaldi ima najviše 15.000 ljudi, on neće moći da održi grad u svojim rukama protiv nadmoćnijih snaga, koje su sigurno u međuvremenu trebale da pristignu. On će biti odbačen, a Prusi će produžiti nastupanje u pravcu reke Duba i dalje. Ako Burbaki u međuvremenu dobro ne iskoristi prednosti brzog kretanja svojih vojnika, moglo bi se desiti da ga sa čitavom njegovom armijom sateraju u tvrđavu Bezanson, gde bi se još jednom ponovio Mec, ili u ugao Jure uz švajcarsku granicu, pa da bude prinuđen da položi oružje s ove ili one strane granice. A ako uspe da umakne sa većim delom svojih trupa, on će skoro sigurno morati da žrtvuje znatan broj zaostalih vojnika, mnogo prtljaga, a možda i artiljeriju.

---

granici od strane pristiglih prusko-nemačkih trupa. Boj kod Erikura pretstavlja najvažniju epizodu takozvane bitke na reci Lizen (15, 16 i 17 januara 1871). Verder je branio ovu liniju sa 45.000 ljudi, a Burbaki je napadao sa 140.000. Nemci su izgubili 1.650, a Francuzi oko 8.000 ljudi. Burbakiju nije pošlo za rukom da priđe tvrđavi Belfor koju su Nemci opsađivali i koja se nalazila svega 7 *km* od Erikura. — Prim. red.

²) U engleskom originalu Engels je precrtao osmicu od broja 18 i na ivici margine svojom rukom napisao 3/? 4). Radi se o diviziji 7-og armiskog korpusa. U delu nemačkog generalštaba stoji: »Iz 14-te divizije 7-og armiskog korpusa bila je 24 januara prebačena jedna ojačana brigada (28 pešadiska brigada pod komandom generala von Vojne) dalje na južnu obalu Duba, koja se postavila u uglu reke između Dampjera (Dampierre) i Vilar sen Žorža (Villars st. Georges), tako da je ostao samo ostatak divizije (17 pešadiska brigada) pod zaštitom pretstraže kod sen Vita, ispred Dampjera«. (Sveska V, str. 1.235). — Prim. red.

Posle trodnevne bitke kod Erikura, Burbaki nije smeo nijedan dan više da ostane na tako izloženom položaju blizu granice, tim pre što su se pruska pojačanja kretala u pravcu njegovih komunikacija. Njegovi pokušaji da oslobodi Belfor nisu uspeli, a nestalo je svakog povoljnog izgleda za nastupanje u tom pravcu. Njegov položaj je svakog dana postajao sve opasniji i ništa ga ne bi moglo spasti sem brzog povlačenja. Prema svim izgledima, on o tome nije vodio računa, a ako bi njegova nepromišljenost dovela do drugog Sedana, taj udar bi mogao prouzrokovati moralan slom francuskog naroda.

Kažemo moralan slom, jer materijalnog i ne mora da bude. Naravno, Nemačka nije toliko iscrpena, kako to tvrdi Gambeta. Ona baš ovoga trenutka raspolaže apsolutno i relativno mnogo jačim snagama, nego što bi mogla imati kroz nekoliko sledećih meseci. Dok se nemačke snage moraju smanjiti posle izvesnog vremena, dotle ništa ne sprečava francuske snage da se opet povećaju, čak i posle predaje pariske posade i Burbakijeve armije, ako bi do toga došlo. Izgleda da su i sami Prusi napustili svaku nadu da će moći da osvoje i okupiraju celu Francusku; a sve dotle dok gusto naseljena teritorija na jugu ostaje slobodna i dok na severu još postoji pasivan, a gde je zgodno i aktivan otpor (naprimer, dizanje u vazduh mosta na Mozelu blizu Tula), ne vidimo kako bi se Francuska mogla naterati na predaju ako nije isuviše premorena ratom.

BELEŠKE O RATU — XXXIX*)

Otkada je pao Sedan samo su dva puta operacije francuske vojske ozbiljno uznemirile generala Moltkea. Prvi put se to desilo oko sredine novembra, kada se Loarska armija, posle poraza fon der Tana kod Kulmijea, pomerila ulevo zato da bi podišla Parizu sa zapada i prodrla do Drea. Tada je Moltke, sa odlučnošću koja dostojno odgovara takvoj krizi, bio spreman da odmah prekine opsadu ako vojvoda od Meklenburga ne bi bio dovoljno jak da zaustavi neprijateljsko nastupanje, čak ni sa svima pojačanjima koja su mu bila privremeno upućena. To nastupanje je bilo zaustavljeno i opsada je mogla da se nastavi. A drugi put je Burbakijev marš na istok poremetio spokojstvo štaba u Versaju. Koliko je ovaj marš ozbiljno shvaćen može se videti po merama koje su odmah bile preduzete protiv njega. Verderove trupe — 14 korpus i rezervne divizije Treskova i Šmelinga — bile su odmah pojačane još sa dva korpusa, od kojih je jedan — 2-gi korpus — već 2 januara krenuo iz okoline Pariza. Ton poluzvaničnih saopštenja postao je oprezan; 11 januara *Provinzial Korrespodenz* skreće pažnju na činjenicu da »u istočnoj Francuskoj pretstoje važne i odlučne bitke« i da Burbaki namerava da posle oslobođenja Belfora preseče prusku komu-

*) Stampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1860, subota, 28 januara 1871 godine.

nikacisku liniju kod Nansija. Nezvanični dopisnici, iako još uvek oprezno, govore otvorenije. Navešćemo samo jednog od njih, Vikedea (Vickede), dopisnika *Cologne Gazette*. Odmah posle sukoba kod Vilerseksela, kojim je Verder osigurao svoje veze sa trupama Treskova ispred Belfora i svoje povlačenje u tom pravcu, on kaže: »Bile su preduzete mere da Francuzi ne bi oslobodili Belfor, a posle zadnjih uspešnih bojeva možemo se sa pravom nadati da im neće poći za rukom da prodru preko Šomona do Nansija ili do nekog drugog mesta na našoj železničkoj pruzi, iako je pre kratkog vremena postojala opasnost da oni to mogu učiniti«. A 16 januara on piše iz Nansija da je, posle dolaska Mantojfela sa tri divizije s one strane Šatijona, »sada potpuno nestalo strahovanje da neprijateljski korpus može zauzeti Nansi — strahovanje koje smo s pravom mogli da osećamo pre nekoliko dana«. (Odmah zatim dolazi pismo iz Badena koje počinje rečima: »Ne može biti nikakve sumnje da situacija pred Belforom izgleda vrlo ozbiljno«). Ali gospodinu Vikedeu bilo je suđeno da i dalje strahuje, jer je sutradan morao javiti da je primljen izveštaj da su francuske trupe zauzele Flavinji (Flavigny — 11 milja od Nansija). Obezbeđenje je bilo odmah pojačano, bile su isturene jake patrole, na stanici je svih 20 lokomotiva razvilo paru, oficiri, državni službenici i ostali Nemci su upakovali svoje kufere i spremili se da odmah otputuju. Pretpostavljalo se da vojnici u Flavinjiju pripadaju Garibaldijevoj prethodnici; međutim ustanovljeno je da su to bili dvadesetak slobodnih strelaca iz Vogeza, koji su ubrzo opet nestali. Ali se pruska posada u Nansiju potpuno umirila tek 19 januara kada je stiglo saopštenje o konačnom Burbakijevom porazu na r. Lizen, a onda je, najzad, Vikede mogao opet da se razmeće svojim pređašnjim tonom.

Zar, posle svih ovih poraza Francuzi nisu mogli da dođu do uverenja da je dalji otpor beznadežan? Takvo je bilo mišljenje ljudi kojih se ova operacija najviše ticala, a koju *Times*, posle njenog neuspeha, smatra prosto besmislenom. Može biti raznih mišljenja o tome da li je bilo izgleda da se operacija preduzme sa dovoljnim snagama, ili o tome da li su se njene posledice, u slučaju uspeha, mogle iskoristiti pre nego što bi glad primorala Pariz na predaju, i da li je dotični pravac bio najbolji za pokret protiv nemačkih komunikacija. Ali samo Moltkei iz *Times*-a mogu nazivati prosto besmislenim takav pokret, tj. najefikasniji pokret koji poznaje strategija.

U međuvremenu grof Moltke je dejstvovao svojom uobičajenom veštinom. Bilo je isuviše kasno da se Verder pojača pre Burbakijevog dolaska; on je izabrao najbolju kombinaciju i koncentrisao svoja pojačanja kod Šatijona, gde je Mantojfel 15 januara, ili još pre, imao tri divizije (3, 4 i 13) i gde im se pridružio 60 puk (3-ćeg korpusa), koji je u ovom rejonu ostavio princ Fridrih Karlo. Možemo računati da im se dosada pridružila i 14 divizija. U svakom slučaju, on je za vreme nastupanja ka jugu imao 41 ako ne i svih 53 bataljona. On je sa ovim trupama marševao ka reci Dubu ostavljajući na jug grad Dižon, gde je 23 januara svojim napadom jedino vezi-

vao Garibaldija, ali, očigledno, nije imao nikakvu nameru da zadrži svoje napredovanje ozbiljnim angažovanjem u borbi sa njim ili osvajanjem grada. Naprotiv, on je uporno težio svome glavnom cilju — da preseče Burbakijevu otstupnicu. Prema poslednjim telegramima, ovaj cilj je skoro postignut. Njegove trupe su prešle reku Dub kod Kenžeja (Quingey) i Mušara (Mouchard), u kome se (tj. u Mušaru) ukršta pruga koja iz Dižona vodi za Pontarlie (Pontarlieu) i Švajcarsku sa prugom koja iz Bezansona vodi za Lion. Ostaje još jedan dobar put kojim bi Burbaki mogao umaći, ali taj put, kod Šampanjola (Champagnole), nije od Mušara udaljen više od 25 milja, a možda je ovog momenta već i zauzet. U tom slučaju Burbakiju bi preostao samo jedan seoski put, koji prolazi preko izvornog dela reke Duba kuda bi jedva mogao proći sa svojom artiljerijom, pogotovo što bi mu i ovaj put mogao biti presečen pre nego što bi on bio van opasnosti. A ako mu ne pođe za rukom da se probije kroz neprijateljske trupe na zemljištu koje je neobično povoljno za odbranu, onda ima da bira ili da se povuče pod zaštitu forova Bezansona ili da se preda na otvorenom polju — po izboru između Meca ili Sedana — ako se ne preda Švajcarcima.

Neshvatljivo je zašto se Burbaki tako dugo zadržao blizu Belfora, jer se on, prema poslednjim pruskim telegramima, još uvek nalazi severoistočno od Bezansona. Ako nije mogao da potuče Verdera pre Mantojfelovog dolaska, onda kako se tome može nadati posle njegovog dolaska? Burbakijeva je dužnost očigledno bila da se, posle svoga poslednjeg neuspeha ispred Belfora, odmah povuče na siguran položaj. Zašto on to nije učinio, potpuno je neobjašnjivo. Ali ako mu se dogodi ono što je najgore posle njegovog tajanstvenog puta od Meca do Čizlhersta[1]) i posle odbijanja da u Lilu pozdravi Republiku, onda on, kao bivši komandant careve garde, bezuslovno izaziva sumnju u pogledu svoje lojalnosti.

[1]) Čizlherst (Chiselhurst) je predgrađe Londona. Burbaki je sa izričitim odobrenjem Nemaca napustio opsednuti Mec da bi se pridružio carici koja je bežala za Englesku. Trebalo je pripremiti jednu monarhističku zaveru. Burbaki se otuda uskoro vratio u Francusku preko Luksemburga. — Prim. red.

BELEŠKE O RATU — XL*)

Ako verujemo poslednjem telegramu iz Berna — a trenutno nema nikakvog razloga da mu se ne veruje — onda su se ostvarila naša pretskazivanja u pogledu sudbine Burbakijeve armije. Javlja se da je švajcarski Federalni savet dobio zvaničan izveštaj o tome da je ova armija, jačine oko 80.000 ljudi, prešla na švajcarsku teritoriju, gde je, naravno, morala do položi oružje. Nisu tačno naznačena mesta u kojima se to odigralo, ali se to verovatno desilo negde južno

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1864, četvrtak, 2 februara 1871 godine.

od Blamona, ali ne južnije od Pontarlijea. Pojedini odredi su verovatno prešli granicu na raznim mestima, a glavne mase trupa kod Le Brenea (Les Brenets), gde put iz Bezansona za Nešatel prelazi na švajcarsku teritoriju.[1])

Na taj način, još jedna francuska armija prestala je da postoji usled — najblaže rečeno — neodlučnosti njenog komandanta. Burbaki je mogao biti odlučan oficir na čelu divizije; ali pribranost koja je potrebna za to da se u odlučnom trenutku napregnu snage za donošenje smele odluke potpuno se razlikuje od pribranosti koja omogućava čoveku da sjajno komanduje divizijom pod neprijateljskom vatrom. A izgleda da Burbakiju, kao i mnogim ljudima koji su nesumnjivo lično izvanredno hrabri, nedostaje moralna snaga koja je potrebna da bi se donela čvrsta odluka. Najkasnije 17 januara uveče, kada je i njemu samom postalo očigledno da nije sposoban da probije Verderove linije, morao se odmah odlučiti na bilo kakav određeni način dejstva. On je morao da zna da se pruska pojačanja sa severozapada približavaju njegovoj otstupnici; da je njegov položaj, zbog prisustva pobedonosnog neprijatelja ispred njegovog fronta i dugačkog puta za povlačenje uz samu neutralnu granicu u njegovoj pozadini, bio veoma opasan, da je cilj njegove ekspedicije postao potpuno nedostižan i da je u takvim uslovima njegova najpreča, štaviše i jedina, dužnost bila da spase svoju armiju. Drugim rečima, on je morao da se povlači takvom brzinom kakvu bi mu dopuštalo stanje njegove armije. Ali ova odluka za povlačenje — da na delu prizna da je propala njegova ekspedicija — izgleda da je prevazilazila njegovu moć. On je dangubio u rejonu svojih poslednjih borbi, nesposoban da nastupa i ne želeći da se povuče, tako da je na taj način dao Mantojfelu vremena da mu preseče otstupnicu. Da je odmah krenuo, prelazeći samo po 15 milja dnevno, mogao je 20 januara stići do Bezansona, a 21-og do okoline Dola (Dôle), tj. baš onda kada su se tamo pojavile prve pruske jedinice. Ove jedinice nisu mogle biti mnogo jake. Čak bi i sama Burbakijeva prethodnica bila dovoljna, ako ne da ih potpuno odbaci, a ono bar da ih zadrži na desnoj ili zapadnoj obali r. Duba, što bi bilo sasvim dovoljno za obezbeđenje njegove otstupnice, naročito od takvog neprijatelja kao što je Mantojfel, koji dejstvuje dosta pravilno samo dotle dok izvršenje Moltkeovih naređenja ne naiđe na otpor, ali koji se spušta ispod prosečnog nivoa čim ovaj otpor traži zalaganje njegovih vlastitih intelektualnih sposobnosti.

Jedna od najinteresantnijih tačaka dokumenta, sa kojim su se složili Bizmark i Žil Favr, predviđa da se opšte primirje ne odnosi na četiri departmana u kojima dejstvuju Burbaki i Garibaldi, te Prusi zadržavaju za sebe pravo da tamo nastave sa vojnim dejstvima sve dotle dok ih je volja. Ovaj nečuveni uslov najbolje poka-

[1]) Iz sastava Burbakijeve armije 1 februara 1871 prešlo je u Švajcarsku 2.192 oficira i 88.381 vojnik, koje je švajcarska vlada razoružala i internirala. Samo su konjica i nekoliko stotina pešaka uspeli da se probiju na jug u departman (okrug) Ene. — Prim. red.

zuje da je pobedilac, prema tipično pruskom običaju, iznuđivao svaki mogući ustupak koji je mogao da nametne blagodareći svojoj privremenoj nadmoćnosti. Primirje obuhvata Zapad, gde Fridrih Karlo smatra da je za njega bolje da ne ide preko Le Mana, i Sever, gde su tvrđave zadržale Gebena, ali ne obuhvata Jugoistok, gde Mantojfelovo napredovanje obećava drugi Sedan. Pristajući na ovaj uslov, Žil Favr je, ustvari, pristao na predaju Burbakija — ili Prusima ili Švajcarcima — jedina razlika u njegovu korist bila je ta, što je i odgovornost za ovaj akt sa sebe preneo na Burbakija.

Sve u svemu, kapitulacija Pariza je jedan dokument bez presedana. Kada se Napoleon predao u Sedanu, on je odbio da stupi u pregovore o onome što se nije ticalo predaje lično njega i armije; kao ratni zarobljenik on je bio lišen mogućnosti da obavezuje vladu i Francusku. Predajući Pariz i njegovu armiju, Žil Favr pristaje na uslove koji obavezuju ostalu Francusku, iako se stvarno nalazi tačno u istom položaju kao i Napoleon u Sedanu, čak i u gorem. Napoleon je, skoro sve do dana svoje kapitulacije, održavao slobodne veze sa ostalom Francuskom; međutim, Žil Favr je u toku pet ili šest nedelja samo pokatkad imao mogućnosti da doznaje ono što se dešavalo izvan Pariza. On je mogao da dobije obaveštenje o vojnoj situaciji izvan linije forova samo od Bizmarka, i on se na osnovu ovih jednostranih obaveštenja, koja mu je pružao neprijatelj, usuđivao da dejstvuje.

Žil Favr je imao da bira jedno od dva zla. On je mogao da postupi ili onako kao što je postupio, tj. da sklopi tronedeljno primirje pod uslovima koje mu neprijatelj postavlja, i da na taj način na to obaveže francusku vladu koja se nalazi u Bordou. Ili je mogao da odbije vođenje pregovora u ime ostale Francuske, istupajući samo u ime Pariza, i da, u slučaju teškoća koje bi opsađivači izazivali, postupi isto onako kao komandant Pfalcburga — da otvori gradska vrata i ponudi pobediocima da uđu. Ovaj poslednji način bi više odgovarao njegovom dostojanstvu i njegovoj političkoj budućnosti.

Što se tiče vlade u Bordou, ona će morati da prihvati primirje i objavi izbore za Narodnu skupštinu. Ona nema sredstava kojima bi naterala generale da odustanu od primirja, ona će se ustezati da izazove nesuglasnice u narodu. Burbakijeva predaja Švajcarskoj je još jedan težak udar koji je Francuska, uz mnoge druge, zadobila u zadnje vreme. A, kao što smo i predviđali u očekivanju ovog događaja, mi smatramo da će ovaj udar, koji je došao odmah posle predaje Pariza, izazvati takvu depresiju u narodu da će mir biti sklopljen. Što se tiče materijalnih izvora Francuske, oni ni izdaleka nisu iscrpeni, te bi se borba mogla produžiti mesecima. Sledeća zapanjujuća činjenica pokazuje kakve ogromne teškoće stoje na putu za potpuno osvajanje Francuske. Princ Fridrih Karlo je tek posle sedmodnevnih borbi odbacio Šanzijevu armiju koja se nalazila u stanju potpunog raspadanja. Izuzev nekoliko brigada tamo više nije preostalo nikakvih trupa koje bi mu se suprotstavile.

Ispred njega se nalazi bogata i srazmerno slabo isrpena teritorija. Pa ipak on obustavlja svoj marš ka Le Manu, isturajući samo svoju prethodnicu, i to na kraća otstojanja. Naši čitaoci će se setiti da nismo ni očekivali druge rezultate, jer se može pouzdano reći da prostor koji treba okupirati prilikom osvajanja velike teritorije raste aritmetičkom, a teškoće oko same okupacije tog prostora geometriskom progresijom.

Ipak smatramo da su ponovni neuspesi u toku januarskih operacija morali da pokolebaju moralno stanje naroda u takvoj meri da će se predložena Narodna skupština ne samo sastati, nego da će verovatno i mir sklopiti. Na taj način, zajedno sa ratom, biće završene i ove beleške o njemu.

MARKS — L. KUGELMANU*)

London, 4 februara 1871

... Poznato Ti je moje gledište o herojima buržoazije. Ali g. Žil Favr (koji je stekao rđav glas još u doba privremene Kavenjakove vlade) i kompanija ipak su prevazišli sva moja očekivanja. Prvo, oni su omogućili tom »vojničini« i »vojničkom kretenu«, kao što je Blanki[1]) verno okarakterisao Trošija, da ostvari svoj »plan«. A taj plan se prosto sastojao u tome da se *pasivan otpor* Pariza oteže do krajnosti, tj. do momenta kada ga glad bude prinudila na predaju, i da se ofanzivna dejstva, naprotiv, ograniče na prividne manevre, »platonske ispade«. Ja ovde ne iznosim »pretpostavku«. Ja znam sadržaj jednog pisma koje je Žil Favr lično pisao Gambeti, u kome se žali što su i on i drugi članovi onog dela vlade koji se nalazi u Parizu uzalud potsticali Trošija na ozbiljna ofanzivna dejstva. Troši je stalno odgovarao da bi tada nadvladala *pariska demagogija*. Gambeta mu je odgovorio: »Vi ste sami sebi izrekli presudu«. Troši je smatrao znatno važnijim da crvene u Parizu drži u pokornosti pomoću svoje bretanjske telesne garde, koja mu je činila iste usluge kao Korzikanci Luju Bonaparti, nego da pobeđuje Pruse. Eto u čemu je prava tajna poraza pretrpljenih ne samo u Parizu, nego i svuda u Francuskoj. Buržoazija je svuda — u saglasnosti s većinom lokalnih vlasti — dejstvovala po tom istom principu.

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 716—718.

[1]) Blanki Luj Ogist (1805—1881), francuski revolucionar, komunist-utopista, organizator niza tajnih političkih udruženja i zavera, učesnik u pariskim ustancima i revolucijama od 1830 do 1871 godine. Organizovao je ustanak blankista u Parizu u januaru 1871 godine. Iako je bio pristalica stvaranja komunističkog besklasnog društva, Blanki nije shvatio suštinu Marksovog učenja o proleterskoj revoluciji i diktaturi proletarijata, smatrajući da revoluciju može izvršiti grupa zaverenika — profesionalnih revolucionara, potcenjujući ulogu masa u tome. — Prim. red.

Kad je Trošijev plan već jednom bio doveden do svoje kulminacije — dotle da su Parižani imali da biraju ili da se predaju ili da umru od gladi — Žil Favr i kompanija su bili dužni da prosto slede primeru komandanta tvrđave Tul. Taj komandant nije kapitulirao. On je prosto izjavio Prusima da je zbog nedostatka životnih namirnica primoran da prekine odbranu i da otvori kapije tvrđave. Neka, veli, opsađivači sada rade štogod im je volja.

Međutim, Žil Favr se nije zadovoljao tim što je potpisao formalnu kapitulaciju. Proglašavajući sebe samoga, svoje drugove iz vlade i Pariz *ratnim zarobljenicima* pruskog kralja, on je imao drskosti *da istupa u ime čitave Francuske.* Šta je on znao o situaciji Francuske, izuzev o situaciji Pariza? Apsolutno ništa, osim to što mu je Bizmark izvoleo saopštiti.

I više od toga. Ta *gospoda, zarobljenici pruskog kralja,* idu dalje i izjavljuju da je deo francuske vlade koji je ostao na slobodi u Bordou izgubio svoja punomoćja i da ima pravo da radi samo u *saglasnosti* s njima, *ratnim zarobljenicima pruskog kralja.* Ali, pošto oni sami, kao ratni zarobljenici, mogu raditi samo po naređenju pobedioca, oni su samim tim proglasili pruskog kralja *de fakto najvišom vlašću* u Francuskoj.

Čak je i Luj Bonaparta, kada se predao i bio zarobljen kod Sedana, bio manje nepristojan. On je na Bizmarkovu ponudu odgovorio da ne može voditi pregovore zato što je, postavši pruskim zarobljenikom, izgubio svaku vlast u Francuskoj.

U krajnjem slučaju Žil Favr je mogao prihvatiti primirje za čitavu Francusku *uslovno,* tj. ako ga bude odobrila vlada u Bordou, koja je pritom jedino imala pravo i mogućnost da razmotri izvesne paragrafe toga ugovora o primirju s Pruskom. Vlada u Bordou u svakom slučaju ne bi dozvolila Pruskoj da iz ugovora o primirju izuzme *istočni* deo ratišta. Ona ne bi dozvolila Pruskoj da zaokrugli granicu svoje okupacione zone na način koji je tako povoljan za nju!

Bizmark, koji je postao još drskiji zbog toga što su njegovi ratni zarobljenici prisvojili prava koja im ne pripadaju i, kao zarobljenici, produžili da igraju ulogu francuske vlade — već se bez ustezanja meša u unutrašnje stvari Francuske. On *protestvuje* — vidi toliku velikodušnost! — protiv Gambetinog ukaza o opštim izborima za Narodnu skupštinu, zato što taj ukaz, veli, narušava slobodu izbora! Zaista, Gambeta bi morao odgovoriti protestom protiv opsadnog stanja u Nemačkoj i drugih nemačkih propisa koji ruše slobodu izbora za Rajhstag.

Ja se nadam da će Bizmark insistirati na svojim uslovima mira! 400 miliona funti sterlinga ratne otštete — polovina engleskog državnog duga! To će čak shvatiti i francuski buržuji! Oni će, možda, shvatiti najzad da u najgorem slučaju *mogu samo dobiti* od produženja rata.

Gomila, i otmena i prosta, ocenjuje po spoljašnjosti, po izgledu, prema neposrednom uspehu. Tako je ona 20 godina slavila Luja Bonapartu širom celog sveta. A ja sam ga uvek, čak i u doba njegove najveće slave, raskrinkavao kao *običnog podlaca*. Isto takvo je moje mišljenje i o junkeru Bizmarku...

STANJE U FRANCUSKOJ SA VOJNOG GLEDIŠTA*)

Ako niz neuspeha francuske vojske kojima su obeležene januarske operacije — porazi Federba i Šanzija, pad Pariza, poraz Burbakija i njegova predaja Švajcarcima — ako svi ovi potresni događaji koji su se odigrali u toku kratkog tronedeljnog perioda dopuštaju pretpostavku da je slomljen duh otpora u Francuskoj, sada ne bi izgledalo neverovatno ako bi Nemci svojim preteranim zahtevima mogli ponovo da probude taj otpor. Ako zemlji preti potpuna propast usled sklapanja mira isto onako kao i zbog nastavljanja rata, onda zašto uopšte sklapati mir? Dosada su partiju mira sačinjavale imućne klase, gradska buržoazija, krupni zemljoposednici i jedan deo sitnosopstveničkog seljaštva. Od njih bi se moglo očekivati da će za Narodnu skupštinu izabrati poslanike naklonjene miru. Ali ako se ne bude odustalo od tako nečuvenih zahteva, onda poklič za rat na život i smrt može da odjekne i iz njihovih redova, isto onako kao i iz redova radnika velikih gradova. U svakom slučaju, ne treba potcenjivati moguće izglede na obnavljanje rata posle 19 februara[1]), naročito otkad sami Nemci, ako možemo verovati današnjem *Daily News*-u, nisu toliko zadovoljni sa perspektivom daljeg razvoja događaja da bi se uzdržali od ozbiljnih priprema za obnavljanje neprijateljstava. Zbog toga ćemo još jednom sa vojnog stanovišta baciti pogled na situaciju.

Dvadeset sedam francuskih departmana, koje su sada okupirali Prusi, čine površinu od 15,800.000 hektara, sa stanovništvom (uračunavajući i tvrđave koje se još nisu predale) od skoro 12,500.000 ljudi. Celokupna površina Francuske iznosi 54,240.000 hektara, sa 37,382.000 stanovnika. Iz toga se vidi da je, zaokrugljujući brojke, ostalo neosvojeno još 38,500.000 hektara sa 25,000.000 stanovnika, tj. pune dve trećine stanovništva i mnogo više od dve trećine teri-

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1869, sreda, 9 februara 1871 godine.

[1]) Ovde Engels još ne gubi nadu u otpor francuskog naroda prema zavojevačima. Njegov odnos prema zaraćenim stranama za vreme rata naglo se promenio. U prvom periodu, kada su se Nemci borili s francuskom carskom vojskom uime nacionalnog ujedinjenja Nemačke, njegove simpatije su bile na strani Nemačke. Ali kada se rat iz odbranbenog pretvorio u zavojevački, kada se u Francuskoj pojavio narodni rat, koji su nemački generali ugušivali surovim sredstvima, i kada je nemačka politika počela da postavlja uslove za primirje i kapitulaciju Pariza, koji nisu imali primera u istoriji, Engelsovo raspoloženje je potpuno prešlo na stranu francuskog naroda. — Prim. red.

torije. Pariz i Meç, čiji je otpor toliko dugo zadržavao dalje napredovanje neprijatelja, sigurno su pali. U unutrašnjosti neosvojene teritorije — izuzev Liona — nema nijednog utvrđenog logora koji bi mogao da igra takvu ulogu kao što su je odigrale ove dve tvrđave. Skoro 700.000 Francuza (ne računajući parisku nacionalnu gardu) postali su ratni zarobljenici ili su internirani u Švajcarsku.[2]) Ali postoje i druge okolnosti koje mogu da nadoknade ovaj nedostatak, čak i u slučaju da tronedeljno primirje ne bude iskorišćeno za izgrađivanje novih logora, opkoljenih poljskim utvrđenjima; bar za to je bilo sasvim dovoljno vremena.

Veći deo neosvojene Francuske leži južno od linije Nant — Bezanson; on obrazuje kompaktnu celinu, zaštićenu sa tri strane morem ili neutralnim granicama, dok je samo njena severna granična linija izložena neprijateljskom napadu. Tu postoji snaga narodnog otpora; tu treba naći ljude i sredstva za vođenje rata, ako se on obnovi. Za osvajanje i okupaciju ovog ogromnog pravougaonika, veličine 450 sa 250 milja, uz regularni i neregularni očajnički otpor stanovništva, današnje pruske trupe ne bi bile dovoljne. Predajom Pariza — ako se ostave četiri korpusa kao posada ove prestonice — osloboďiće se devet divizija, a Burbakijevom predajom oslobađa se šest Mantojfelovih liniskih divizija, tako da svega petnaest divizija ili 150.000—170.000 vojnika može poslužiti za operacije na otvorenom polju, kao dopuna za četiri Gebenove divizije i osam divizija Fridriha Karla. Ali Gebenu su sasvim vezane ruke na severu, dok je Fridrih Karlo svojim zadržavanjem u Turu i Le Manu pokazao da je njegova napadna moć potpuno iscrpena. Na taj način, za osvajanje južnog dela Francuske ostaju samo pomenutih petnaest divizija, a naknadna pojačanja neće moći da stignu ni u toku nekoliko sledećih meseci.

Prema ovih petnaest divizija Francuzi bi u početku imali da suprotstave pretežno nove formacije. Oko Nevera i Burža nalazili su se 15 i 25 korpus; tamo negde u neposrednoj blizini morao je da bude i 19 korpus, o kome nismo ništa čuli od početka decembra. Zatim tu postoji još 24 korpus, koji se spasao iz Burbakijevog brodoloma, kao i Garibaldijeve trupe koje su nedavno povećane do 50.000 ljudi, ali nam nije poznato kojim jedinicama i iz kojih mesta. To u svemu iznosi nekih trinaest ili četrnaest, možda čak i šesnaest divizija, koje ni po broju ni po kvalitetu nikako nisu dovoljne da zadrže nadiranje novih armija, koje će sigurno biti upućene protiv njih ako istekne rok primirja, a mir još ne bude sklopljen. Ali to tronedeljno primirje neće dati ovim francuskim divizijama samo vreme za njihovu sopstvenu konsolidaciju, ono će isto tako omogućiti da se bar najbolji bataljoni od manje ili više obučenih regruta,

---

[2]) Nemačka je u čitavom ratu izgubila 6.247 oficira i 123.453 vojnika u mrtvim i ranjenim. Opšti gubici Francuza samo u zarobljenicima dostigli su dotada nečuven broj: 21.508 oficira i 702.047 vojnika, tj. skoro trećinu brojnog stanja vojske s kojom je rat počet. Nemci su zaplenili 1.915 poljskih i 5.526 tvrđavskih oruđa. — Prim. red.

koji se sada nalaze na obuci u logorima, a kojih prema Gambetinoj proceni ima 250.000, pretvore u jedinice koje će biti sposobne da se ogledaju sa neprijateljem. Na taj način, u slučaju da se rat obnovi, Francuzi mogu biti u stanju da odbiju svaki ozbiljan upad na jug, ako ne baš na graničnoj liniji Loare ili severnije od Liona, a ono ipak na takvim mestima gde prisustvo neprijatelja ne bi moglo bitno da oslabi snagu njihovog otpora.

Prirodna je stvar da primirje pruža dovoljno vremena da se obnove oprema, disciplina i moralno stanje Federbove i Šanzijeve armije, kao i svih drugih trupa u Šerburu, Avru, itd. Pitanje je samo da li će se vreme tako iskoristiti. Dok će snage Francuza tako znatno ojačati i po broju i po kvalitetu, Nemci će jedva dobiti neko pojačanje. U tom pogledu primirje će imati prednost za Francuze.

Ali, pored kompaktne teritorije u južnoj Francuskoj, još ostaju neosvojena i dva poluostrva — Bretanjsko sa Brestom i Kotantensko sa Šerburom — a pored njih još i dva severna departmana sa njihovim tvrđavama. Avr takođe pretstavlja neosvojeno, dobro utvrđeno mesto na obali. Svaka od ove četiri pokrajine ima bar jedno dobro utvrđeno pribežište na obali za armiju koja se povlači. A flota, koja trenutno i onako nema ništa, ama baš ništa da radi, može da održava saobraćaj između svih njih i Juga, da po ukazanoj potrebi prebacuje trupe iz jednog mesta u drugo i da na taj način trenutno osposobi potučenu armiju da ponovo preduzme ofanzivu nadmoćnijim snagama. Prema tome, dok ove četiri zapadne i severne pokrajine ostaju u izvesnoj meri nepristupačne, one isto tako stvaraju isto toliko slabih mesta na bokovima Prusa. Francuzima preti stvarna opasnost na liniji koja se pruža od Anžera (Angers) do Bezansona; za Nemce se ta linija, pored toga, pruža od Anžera preko Le Mana, Ruana (Rouen) i Amjena do belgiske granice. Prednosti, koje ova poslednja linija pruža Nemcima u odnosu na Francuze, ne mogu nikada biti od odlučujućeg značaja samo ako Francuzi ispolje koliko toliko zdravog razuma; međutim preimućstva, koja bi Francuzi ovde postigli nad Nemcima, mogla bi, pod izvesnim uslovima, takva da postanu.

Takva je strategiska situacija. Koristeći zgodno svoju flotu, Francuzi mogu da prebacuju trupe na Zapad i Sever, tako da i time nateraju Nemce da tamo drže znatno nadmoćnije snage i da oslabe trupe upućene za osvajanje Juga, a glavni zadatak Francuza bio bi baš u tome da spreče to osvajanje. Koncentracijom svojih armija u jačoj meri nego što su to dosada radili i, s druge strane, upućivanjem većeg broja manjih partizanskih odreda, Francuzi mogu da postignu veće rezultate istim snagama. Izgleda da je u Šerburu i Avru bilo znatno više trupa nego što je bilo potrebno za odbranu; a dobro izvedeno rušenje mosta u Fontenoau (Fontenoy), blizu Tula, u centru pokrajine koju je neprijatelj okupirao, pokazuje šta sve mogu postići hrabri partizani. Jer, ako se rat uopšte obnovi posle 19 februara,

on mora biti rat do istrebljenja, sličan Španskom ratu protiv Napoleona, rat u kome nikakvo streljanje ljudi ni paljenje sela neće biti dovoljno da slomi duh otpora[3]).

[3]) Bez obzira na to što sredstva za otpor Francuske još ni izdaleka nisu bila iscrpena, kontrarevolucionarna francuska buržoazija, izdajući nacionalne interese, požurila je da prihvati ponižavajuće uslove mira da bi se svom snagom obrušila protiv francuskog proletarijata zahvaćenog revolucionarnim vrenjem, naročito protiv pariskog proletarijata. Izabran 17 februara 1871 godine od strane reakcionarne većine Narodne skupštine u Bordou, pretsednik vlade Tjer je tog istog dana obnovio pregovore o miru pre no što je istekao rok primirja zaključenog 28 januara (krajnji rok je bio 19 februara). Preliminarni uslovi mira bili su potpisani 26 februara. Međutim, proleterska revolucija od 18 marta 1871 u Parizu i proglašenje Pariske komune sprečili su da se oni privedu u delo. Reakcionarni pruski junkeri su odmah prišli u pomoć svom dotadašnjem protivniku — francuskoj buržoaziji na čelu sa krvnikom Tjerom. Bizmark je naredio da se oslobodi i pošalje Tjeru na raspoloženje deo zarobljenih Francuza i da pruske trupe onemoguće doturanje hrane u Pariz. Pregovori o miru obnovljeni su u Frankfurtu na Majni uskoro posle pada Komune. Prema Frankfurtskom miru, koji je potpisan 10 maja 1871, od Francuske su oduzeti Alzas i Loren, a Francuska je morala platiti ratnu otštetu od 5 milijardi franaka i izdržavati okupacione trupe, čiji je odlazak bio uslovljen isplatom ratne otštete. Taj mir, kojim je Francuska opljačkana, neizbežno je vodio, kako su to Marks i Engels predvideli, novom sukobu između Francuske i Nemačke. — Prim. red.

BURBAKIJEVA KATASTROFA*)

Zahvaljujući dopisniku *Standard*-a najzad smo dobili izveštaj očevica o onome što se odigralo u Burbakijevoj armiji za vreme njenih zlokobnih januarskih operacija. Dopisnik se nalazio u diviziji generala Kremera, koja je za vreme nastupanja bila na krajnjem levom krilu, a u zaštitnici za vreme otstupanja. Iako je njegovo saopštenje, naravno, jednostavno i puno netačnosti u pogledu onoga što se nije odigralo neposredno ispred njegovih očiju, ono je ipak od velike važnosti, jer iznosi činjenice i datume koji dosada nisu bili poznati, i na taj način mnogo rasvetljava ovu fazu rata.

Burbakijeva armija, jačine 133.000 ljudi sa 330 oruđa, kako izgleda, jedva zaslužuje da se nazove armijom. Liniske trupe, sa oficirima prosečne vrednosti, bile su u fizičkom pogledu slabije od mobilne garde, dok je ova imala oficire koji su jedva poznavali čak i osnove svojih dužnosti. To potvrđuju i izveštaji koji su primljeni iz Švajcarske; ako oni o fizičkom stanju ljudi daju gore podatke, mi ne smemo zaboraviti uticaj jednomesečnog ratovanja pod uslovima gladi i hladnoće. Izgleda da su oprema, odeća i obuća, prema svim izveštajima bili u bednom stanju. Izgleda da je potpuno nedostajala intendantura ili prosto neka vrsta organizacije koja bi po izvesnom redu i pravilima vršila rekviziciju i raspodelu namirnica dobijenih na ovaj način.

*) Štampano bez potpisa u *Pall Mall Gazette*-i br. 1878, subota, 18 februara 1871 godine.

Od četiri i po dejstvujuća korpusa, tri (15, 18 i 20) su bila dodeljena Burbakiju još 5 decembra, a plan za nastupanje prema istoku morao je biti donet ubrzo posle tog datuma. Svi njegovi pokreti, sve do 5 januara, bili su obični marševi u cilju koncentracije, koje neprijatelj nije uznemiravao. Zbog toga oni nisu ometali poboljšanje organizacije ove armije, već naprotiv. Napoleon je 1813 godine, za vreme pohoda u Nemačku, izgradio vojnike od svojih neobučenih regruta. Prema tome, Burbaki je imao čitav mesec dana za obuku, i ako su posle ovog vremena njegove trupe u opisanom stanju stigle pred neprijatelja, onda se on ne može osloboditi od krivice. On nije ispoljio nikakve organizatorske sposobnosti.

Prema početnom planu trebalo je marševati prema Belforu u četiri kolone — jednom kolonom istočno od r. Duba, preko Jure, da bi osvojila ili obišla Monbelijar i prusko levo krilo; drugom kolonom — dolinom reke, za frontalni napad; trećom kolonom — zapadnije, drumom preko Ružmona (Rougemont) i Vilerseksela protiv desnog neprijateljskog krila; a Kremerova divizija imala je da stigne iz Dižona preko Lira i da obiđe prusko desno krilo. Ali, to je bilo promenjeno. Sve tri prve kolone nastupale su jednim putem u dolini, čime je, kako se tvrdi, bilo izgubljeno pet dana. Za to vreme Verder je dobio pojačanje, a cela Burbakijeva armija bila je odbačena samo na jedan put za povlačenje, te je opet izgubila vreme i zato bila otsečena od Liona i pritisnuta uz švajcarsku granicu. Sasvim je očigledno da je prebacivanje oko 120.000 ljudi — tako slabo organizovanih kao što su bili ovi — u jednoj koloni i samo jednim marševskim pravcem moralo da izazove zbrku i zadržavanje; ali nije tako sigurno da je ova greška bila zaista učinjena u takvoj meri koja se ovde pretpostavlja. Prema svim ranijim vestima, Burbakijeve trupe su podišle Belforu u širokom frontu od Vilerseksela do švajcarske granice, na osnovu čega se može pretpostaviti da su bili korišćeni različiti putevi koji su pomenuti u prvobitnom planu. Ali, ma kakav da je bio razlog, zadržavanje se desilo, a ono je bilo glavni uzrok što je izgubljena bitka kod Erikura. Bitka kod Vilerseksela se odigrala 9 januara. Vilerseksel se nalazi oko dvadeset milja od pruskog položaja kod Erikura, a Burbakiju je trebalo pet dana — sve do 14 januara uveče[1]) — da bi prikupio svoje trupe pred ovim položajem, tako da bi bio sposoban da izvrši napad sutradan ujutru! To smo pomenuli i u jednom od prethodnih članaka kao prvu veliku grešku u ovim operacijama, a sada iz dopisnikovog saopštenja vidimo da su to Kremerovi oficiri shvatili još pre nego što je počela bitka kod Erikura.

Iako se u ovoj trodnevnoj bici borilo 130.000 Francuza protiv 35.000—40.000 Nemaca, oni ipak nisu mogli da osvoje njihov utvrđeni položaj. Sa takvom brojnom nadmoćnošću mogli su se izvesti najsmeliji bočni marševi. Da je 40.000 ili 50.000 Francuza odlučno uba-

[1]) U engleskom originalu stoji 24 januara, što je očigledno štamparska greška. — Prim. red.

čeno u nemačku pozadinu, dok bi ostale snage u međuvremenu vezivale neprijatelja sa fronta, oni bi svakako bili u stanju da proteraju Nemce sa njihovih položaja. Ali, umesto toga bio je napadnut samo front, i to utvrđeni front položaja, što je izazvalo ogromne i uzaludne gubitke. Bočni napadi su vršeni tako slabo da je jedna nemačka brigada (Kelerova) bila dovoljna ne samo da odbije Francuze od desnog nemačkog krila, nego i da zadrži Fraje (Frahier) i Šenebje (Chenebier), a zatim da i sama obiđe Francuze s boka. Na taj način, mlade Burbakijeve trupe imale su da izvršavaju najteži zadatak koji vojniku u bici može pasti u deo, dok je njihova brojna nadmoćnost pružala mnogo povoljnije mogućnosti za zauzimanje položaja putem manevrovanja. Međutim, poslednje petodnevno iskustvo verovatno je pokazalo Burbakiju da je bilo uzaludno da očekuje pokretljivost od svoje armije.

Posle konačnog odbijanja napada od 17 januara, sledilo je otstupanje prema Bezansonu. Vrlo je verovatno da je ovo otstupanje uglavnom vršeno jednim putem u dolini reke Duba, ali nam je poznato da su neke jače jedinice otstupale i drugim putevima bliže švajcarskoj granici. U svakom slučaju, zaštitnica pod Kremerovom komandom stigla je 23 januara po podne u Bezanson. To znači da je prethodnica tamo morala stići još 20 januara i da je 21-og bila spremna da krene protiv Prusa koji su toga dana stigli u Dol. Ali ne! Na njih se niko nije obazirao sve do Kremerovog dolaska, koji je odmah, pošto je njegova zaštitnica pretvorena u prethodnicu, 23-eg bio upućen prema Sen Vitu, u susret Nemcima. Sutradan je Kremer dobio naređenje da se vrati u Bezanson; dva dana su bila izgubljena u neodlučnosti i neaktivnosti, dok Burbaki, 26 januara, posle smotre 18 korpusa, nije pokušao da izvrši samoubistvo. Onda počinje otstupanje u neredu u pravcu Pontarliea. Međutim, Nemci su kod Mušara i Salena (Salins) toga dana bili bliže švajcarskoj granici nego begunci, tako da je njihova otstupnica ustvari bila presečena. To više nije bilo takmičenje u brzini; Nemci su bez žurbe mogli da posednu izlaze svih uzdužnih dolina kroz koje je bekstvo još bilo moguće, dok su druge trupe pritiskivale Francuze iz pozadine. Zatim su sledile borbe oko Pontarliea, kojima je zadat poslednji udarac potučenoj armiji; rezultat ovih borbi bio je sporazum u Le Verijeru (Les Verrières) i predaja svih trupa Švajcarcima.

Izgleda da celokupno Burbakijevo držanje od 15 do 26 januara pokazuje da je bio izgubio svaku veru u svoje ljude i da je zbog toga bio izgubio svaku veru i u sebe samoga. Zašto je kod Bezansona obustavio pokret svojih kolona sve do Kremerovog dolaska i na taj način izgubio svaku mogućnost da otstupi; zašto je vratio Kremerovu diviziju — koja je bila najbolja u armiji — tek što ju je bio uputio iz Bezansona u susret Prusima, koji su bili već zauzeli najkraći put za Lion; zašto je posle toga izgubio još dva dana — usled čega je kod Bezansona bilo izgubljeno ukupno šest dana — sve se to ne može objasniti ako se ne pretpostavi da je Burbakiju potpuno nedostajala ona odlučnost koja je osnovna osobina jednog samostalnog

komandanta. Stara priča o avgustovskoj kampanji opet se ponovila. A interesantno je da se ova čudna neodlučnost opet ispoljila kod generala nasleđenog od Carstva, dok nijedan general Republike, ma kakve da su bile njihove greške, nije pokazao toliku neodlučnost ili iskusio takvu kaznu za to.

POLOŽAJ U RUSIJI*)

Uredniku *Pall Mall Gazette*-e

Poštovani gospodine,

Engleska vlada izjavljuje da joj nije ništa poznato o savezu između Rusije i Pruske. U Nemačkoj niko ne osporava postojanje jednog takvog saveza. Naprotiv, propruska štampa kliče od radosti zbog te činjenice, a protivpruski listovi su ozlojeđeni zbog toga. Jedan od poslednjih, *Volksstaat,* misli da g. Gledston ima samo nameru da svojim odricanjem stavi do znanja da se tu ne radi o ugovoru o savezu, već pre o vazalstvu, i da je on u tome slučaju u pravu. Zaista, telegrami koji su izmenjani između Versaja i Petrograda, između »Tvoj do smrti verni Viljem« i njegovog opreznijeg nećaka Aleksandra, ne ostavljaju više nikakve sumnje u veze koje postoje između ova dva velika vojna monarha na kontinentu. Uzgred budi rečeno, ovi telegrami su bili najpre objavljeni u *Journal de St. Petersbourg*-u, a ono što je isto toliko značajno, to je činjenica da ti telegrami nisu bili u celini objavljeni u nemačkoj štampi, a naročito je bilo izostavljeno uveravanje cara Viljema o njegovoj odanosti do smrti. U svakom slučaju, pun tekst prepiske ne može ostaviti nikakvu sumnju u to da car Viljem namerava da izrazi duboko osećanje zahvalnosti koje lično gaji prema Rusiji i svoju spremnost da joj za uzvrat stavi na raspoloženje svoje usluge. Pošto je car već prešao 70 godina, i pošto su osećanja njegovog predodređenog naslednika sumnjiva, to je potpuno razumljivo da za Rusiju postoji veoma jak potstrek da kuje gvožđe dok je vruće.

Osim toga, unutrašnja situacija u Rusiji nimalo nije zadovoljavajuća. Finansije su skoro beznadežno poremećene; čudan način na koji je bilo sprovedeno oslobođenje kmetova i ostale socijalne i političke promene skopčane s tim razorio je poljoprivrednu proizvodnju do skoro neverovatnog stepena. Polumere liberalnog karaktera, koje su čas dopuštane čas uskraćivane i opet dopuštane, dale su obrazovanim klasama upravo dovoljno prostora da razviju jedno određeno javno mišljenje; a to javno mišljenje je u svima tačkama protiv spoljne politike koju je sadašnja vlada dosada izgleda sprovodila. Javno mnjenje u Rusiji je suštinski i vatreno panslavističko — tojest antagonistički raspoloženo prema tri velika »ugnjetača«

*) Štampano sa potpisom *E* u *Pall Mall Gazette*-i br. 1900, četvrtak, 16 marta 1871 godine.

slovenske rase: Nemcima, Mađarima i Turcima. Jedan pruski savez bio bi joj isto tako neprijatan kao austriski ili turski. Ono zahteva, osim toga, neposrednu ratnu akciju u panslavističkom smislu. Spokojna, spora, ali izvanredno sigurna podzemna akcija ruske tradicionalne diplomatije bolno stavlja na probu njegovo strpljenje.

Takvi uspesi koji su postignuti na Konferenciji, mada su sami po sebi značajni, ništa ne pretstavljaju za ruske panslaviste. Oni ništa ne čuju do »očajničkih krikova« svoje podjarmljene braće po rasi; oni nemaju dubljih osećanja od potrebe obnavljanja izgubljene prevlasti svete Rusije pomoću velikog udara, osvajačkim ratom. Oni znaju, pored toga, da je prestolonaslednik jedan od njih. Kad se sve ovo uzme u obzir, a pošto su velike strategiske železničke pruge u pravcu juga i jugozapada sada već završene u dovoljnoj meri da bi mogle efikasno poslužiti u cilju napada na Austriju ili Tursku, odnosno i na obe zajedno, zar nije sasvim primamljivo, kako za rusku vladu tako i za cara Aleksandra lično, da primene stara bonapartistička sredstva i da rešavanje unutrašnjih teškoća odlože spoljnim ratom dok još postoje izgledi da je siguran savez sa Pruskom?

Pod takvim okolnostima novi ruski zajam od dvanaest miliona funti sterlinga dobija veoma neobičan značaj. Tačno je da je na berzi kružio jedan patriotski protest — govori se da je bio bez potpisa, a izgleda da je takav i ostao — a mi smo obavešteni da je iznos upisanog zajma više nego premašen. Za koje će se ciljeve, između ostalog, upotrebiti ovih dvanaest miliona otkriva nam *Ostsee Zeitung* iz Štetina (Šćećin), list koji je u toku niza godina ne samo raspolagao najboljim obaveštenjima o ruskim poslovima nego je bio dovoljno slobodan da ih i objavi. Francusko-nemački rat, kaže petrogradski dopisnik ovog lista (pod datumom od 4 marta po novom kalendaru) ubedio je ruske vojne vlasti o potpunoj nesposobnosti sistema utvrđivanja koji je dosada primenjivan pri izgradnji ruskih tvrđava, pa je ministarstvo rata već stvorilo plan o potrebnim izmenama. »Javljeno je da će se novi sistem, koji se zasniva na uvođenju izdvojenih forova, primeniti prvenstveno na važnijim graničnim tvrđavama, čijoj se rekonstrukciji ima pristupiti odmah. Prve tvrđave koje se imaju snabdeti izdvojenim forovima su Brest Litovsk, Demblin i Modlin«. Dakle, Brest Litovsk, Demblin (ili Ivangorod) i Modlin (ili Novo-Georgijevsk, kako ga Rusi zvanično nazivaju) su baš one tri tvrđave koje sa Varšavom kao svojim središtem dominiraju većim delom Kraljevine Poljske; a pravi razlog što Varšava sada ne dobija izdvojene forove je u tome što ih ona već odavno ima. Rusija, dakle, ne gubi vreme da se učvrsti u Poljskoj i da jača svoju operacisku osnovicu protiv Austrije, a žurba kojom se ovo vrši ne sluti na dobro za mir u Evropi.

Sve se ovo još uvek može smatrati čisto odbranbenim naoružanjem. Ali pomenuti dopisnik još nije završio:

»Ratne pripreme u Rusiji, kojima je pristupljeno u vreme izbijanja Francusko-nemačkog rata, nastavljaju se nepokolebljivom že-

stinom. Nedavno je ministarstvo rata naredilo da se formiraju četvrti bataljoni. Sprovođenje ovog naređenja već je otpočelo u svima pukovima, računajući i pukove u Kraljevini Poljskoj. Već su organizovani delovi za železničku i telegrafsku službu za ratne potrebe, kao i sanitetske čete. Ljudstvo se aktivno obučava i vežba u svojim raznim dužnostima, a sanitetske čete već uče kako da zavijaju prve zavoje ranjenicima, kako da zaustave krvarenje i kako da povrate svesti onesvešćene vojnike«.

Sada se mirnodopski sastav pešadiskih pukova u skoro svim velikim kontinentalnim vojskama sastoji od tri bataljona, a prvi nesumnjiv korak za prelaz sa mirnodopskog na ratni sastav je formiranje četvrtih bataljona. Istog dana kada je objavio rat, Luj Napoleon je takođe naredio da se formiraju četvrti bataljoni. Njihovo formiranje u Pruskoj bila je prva mera koja je preduzeta posle prijema naređenja za mobilizaciju. To isto važi za Austriju, pa i za Rusiju. Bez obzira na to šta se može misliti o iznenada otkrivenoj potrebi za izdvojenim forovima kod tvrđava u Poljskoj ili o isto tako iznenadnoj *empressement* (žurbi) za uvođenjem u rusku vojsku pruskih nosilaca ranjenika (bolničara) i železničkih i telegrafskih jedinica (u zemlji u kojoj su prilično oskudne i železnice i telegrafi) — obrazovanje četvrtih bataljona pretstavlja nesumnjiv znak da je Rusija već prekoračila granicu koja razdvaja mirnodopski od ratnog sastava. Niko ne može pretpostaviti da je Rusija preduzela ovaj korak bez određenog cilja; a ako ovaj korak ima ikakvo značenje, on znači napad na nekoga.[1]) Možda to objašnjava u kome je cilju potrebno onih dvanaest miliona funti.

Vaš, itd.

E.

[1]) Ovaj rat, koji je Engels predviđao, bio je opet odložen ongažovanjem velikih sila. Od 1870 do 1877 godine otegle su se konferencije velikih sila — dok najzad nije izbio Rusko-turski rat (1877 do 1878 godine). — Prim. red.

MARKS — L. KUGELMANU*)

London, 12 aprila 1871

... Ako pogledaš poslednje poglavlje moga »Osamnaestog brimera« videćeš da kao sledeći pokušaj francuske revolucije iznosim: ne predavati birokratsko-vojnu mašinu iz jednih u druge ruke, kao što je to dosada bivalo, nego je *slomiti*, i baš je takav preduslov svake istinske narodne revolucije na kontinentu. Upravo se u tome i sastoji pokušaj naših hrabrih pariskih drugova. Kakva okretnost, kakva inicijativa od istoriskog značaja, kakva sposobnost samopožrtvovanja kod tih Parižana! Posle šestomesečnog gladovanja i pu-

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 718.

stošenja, izazvanog znatno više unutrašnjom izdajom nego spoljnim neprijateljem, oni dižu ustanak pod pruskim bajonetima, kao da rata između Francuske i Nemačke nije ni bilo, kao da neprijatelj još nije stajao na kapijama Pariza! Istorija još ne poznaje sličan primer herojizma! Ako budu pobeđeni, onda neće biti krivo ništa drugo do njihova »velikodušnost«. Trebalo je odmah ići na Versaj čim je Vinoa, a za njim i reakcionarni deo pariske nacionalne garde, pobegao iz Pariza. Prilika je bila propuštena zbog savesnosti. Nisu hteli *da otpočnu građanski rat,* kao da ga čudovišni izrod Tjer nije već počeo svojim pokušajem da razoruža Pariz! Druga greška: Centralni komitet[1]) je suviše rano odbacio svoja punomoćja da bi ustupio mesto Komuni. I opet, blagodareći »poštenju« koje je dovedeno do bolesne podozrivosti! Bilo kako bilo, sadašnji pariski ustanak je — ako ga čak i uguše kurjaci, svinje i podli psi starog društva — najslavniji podvig naše partije od vremena Junskog ustanka. Neka s tim Parižanima, koji su spremni da jurišaju na nebo, uporede sluge nemačko-pruskog svetog Rimskog Carstva s njegovim prepotopskim maskaradama koje zaudaraju zadahom kasarni, crkava, junkerstva, a iznad svega zadahom filistarstva...

---

[1]) Ima se u vidu Centralni komitet pariske nacionalne garde. Formiranje ove garde za odbranu Pariza počelo je još u avgustu 1870 godine. Posle sloma Drugog Carstva u njene redove su stupali široki slojevi pariskog proletarijata. Sastav većine bataljona postao je proleterski. Buržoaske vlasti su pokušale da razoružaju i obezglave proletersku većinu nacionalne garde. Na to su pariske mase odgovorile učvršćenjem svoje vojne organizacije. Od sredine februara do početka marta 1871 godine formirani su Centralni komitet, saveti legija, bataljonski komiteti. 18 marta 1871 godine Centralni komitet je stao na čelo ustanka u Parizu, i do izbora za Parisku komunu, kojoj je 28 marta predao svoja punomoćja, vršio funkcije glavnog organa revolucionarne proleterske vlasti. Iako je ispoljio energičnost u borbi protiv kontrarevolucionarnih snaga u samom Parizu, Centralni komitet je, ipak, učinio niz ozbiljnih vojničkih i političkih grešaka. Naprimer, on je odbio da se odmah preduzme nastupanje na Versaj, gde se sakrila Tjerova vlada koja je pobegla iz Pariza, požurio je sa izborima za Parisku komunu, umesto da je prethodno preduzeo neophodne mere u cilju učvršćenja revolucionarne vlasti, nije izvršio konfiskaciju banaka, imovine kontrarevolucionara itd. Njegove greške, kao i greške Komune, objašnjavaju se, pre svega, time što kod pariskih radnika nije bilo istinski proleterske, marksističke partije. — Prim. red.

MARKS — L. KUGELMANU*)

London, 17 aprila 1871

... Stvarati svetsku istoriju bilo bi, naravno, veoma zgodno ako bi se borba preduzimala samo pod uslovom stoprocentno povoljnih izgleda. S druge strane, istorija bi imala veoma mističan karakter, kad »slučajnosti« ne bi igrale nikakvu ulogu. Te slučajnosti, naravno, i same, kao sastavni deo, ulaze u opšti tok razvitka,

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 719.

uravnotežavajući se drugim slučajnostima. Ali ubrzavanje i usporavanje tog razvoja u jakom stepenu zavisi od tih »slučajnosti«, među kojima se takođe ističe i takav »slučaj« kao što je karakter ljudi, koji u početku stoje na čelu pokreta.

Odlučujući nepovoljan »slučaj« ovoga puta ne treba ni na koji način tražiti u opštim uslovima francuskog društva, nego u prisustvu Prusa u Francuskoj, koji se nalaze pred samim Parizom. To su Parižani znali vrlo dobro. To su znali i buržoaski versajski nitkovi. Zato su oni i stavili Parižane pred alternativu: ili da prihvate izazivanje na borbu, ili da se predaju bez borbe. Demoralizacija radničke klase u poslednjem slučaju bila bi znatno veća nesreća nego pogibija kolikog mu drago broja »vođa«. Borba radničke klase s kapitalističkom klasom i državom, koja pretstavlja njene interese, stupila je, blagodareći Pariskoj komuni, u novu fazu. Ma kako se neposredno završila stvar ovoga puta, nova polazna tačka svetsko-istoriskog značaja ipak je izvojevana...

MARKS — E.-S. BIZLIJU*)

London, 12 juna 1871

... Kad bi Komuna poslušala moja upozorenja! Ja sam savetovao njenim članovima da utvrde severnu — prusku stranu Monmartra, a imali su još vremena da to urade; ja sam im pretskazivao da će se inače naći u klopci; ja sam im raskrinkao Pijaa, Grusea i Vezinjea; ja sam zahtevao da odmah pošalju u London sva dokumenta koja kompromituju članove (vlade) narodne odbrane, da bi na taj način do izvesnog stepena obuzdali bes neprijatelja Komune, — tada bi plan Versajaca bio unekoliko poremećen...

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 719.

MARKS — A. GIBERU*)

London, 10 avgusta 1871

... Versajski javni tužilac je sastavio smešnu optužnicu protiv *Internacionale*. Možda bi, u interesu odbrane, bilo korisno da se g. Bigou saopšte sledeće činjenice:

1) Uz ovo se pod № 1 šalju dva proglasa *Generalnog saveta* o Francuko-pruskom ratu. U svom prvom proglasu od 23 jula 1870

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 720 i 721.

Giber Adolf, francuski emigrant u Londonu, član I Internacionale, učesnik Pariske komune. — Prim. red.

godine *Generalni savet* izjavljuje da rat nije počeo francuski narod već Carstvo i da je Bizmark u suštini bio isto toliko kriv koliko i Bonaparta. U isto vreme Generalni savet se obraća nemačkim radnicima s pozivom da ne dozvole pruskoj vladi da odbranbeni rat pretvori u zavojevački.

2) Drugi proglas od 9 septembra 1870 godine (pet dana posle proglašenja Republike) pretstavlja veoma energično razotkrivanje zavojevačkih planova pruske vlade. To je poziv nemačkim i engleskim radnicima da stanu *na stranu Francuske Republike.*

Stvarno, radnici u Nemačkoj, koji su pripadali *Međunarodnom udruženju,* pružili su tako jak otpor Bizmarkovoj politici da je on protivzakonito naredio da se liše slobode i zatvore u pruske tvrđave glavni nemački pretstavnici *Internacionale,* lažno ih okrivljujući za »zaveru« s neprijateljem.

U Londonu su engleski radnici, na poziv Saveta, organizovali velike zborove sa ciljem da prinude svoju vladu da prizna Francusku Republiku i da se svim silama usprotivi rasparčavanju Francuske.

3) I dalje: zar je mogućno da francuska vlada ne zna za podršku koju je *Internacionala* pružila Francuskoj za vreme rata? Naprotiv, konzul Žil Favra u Beču, g. Lefevr, čak se drznuo da u ime francuske vlade objavi pismo u kome se zahvaljuje g.g. Libknehtu i Bebelu, dvojici pretstavnika *Internacionale* u nemačkom Rajhstagu. On u tom pismu, između ostalog, kaže (prevodim ga s nemačkog prevoda Lefevrovog pisma): »Vi, gospodo, i *vaša partija* (tj. *Internacionala)* jedini ostajete verni staroj nemačkoj tradiciji, tj. humanističkom duhu itd.«.

I šta! To pismo se pojavljuje na procesu *o izdaji države,* koji je saksonska vlada, pod Bizmarkovim pritiskom, bila prinuđena da otpočne protiv Libknehta i Bebela i koji se i u sadašnjem momentu još produžava. On je poslužio Bizmarku kao povod za Bebelovo hapšenje posle odlaganja zasedanja nemačkog Rajhstaga.

Onog istog momenta, kada su me u gnusnim listovima klevetali kod Tjera kao Bizmarkovog agenta, Bizmark je zatvorio u tamnicu moje drugove okrivljene za izdaju nemačke države i izdao naređenje o mom hapšenju u slučaju ako se pojavim u Nemačkoj.

4) Nekoliko vremena pre primirja »dobričina« *Žil Favr* — kao što je to saopštio *Generalni savet* u pismu objavljenom u *Times*-u od *12 juna,* čija je kopija ovde priložena (№ 2) — molio nas je, preko svog ličnog sekretara dr. Rejtlingera, da u Londonu organizujemo javne demonstracije za račun »vlade odbrane«. Rejtlinger je, kao što to saopštava Generalni savet u svom pismu *Times*-u, dodao da ne treba govoriti o *»republici«* nego samo o »Francuskoj«. Generalni savet je odbio da pruži svoju podršku demonstracijama *takve vrste.* Ali sve to dokazuje da je sama francuska vlada smatrala

Internacionalu kao saveznika Francuske Republike protiv pruskog zavojevača. I stvarno, ona je bila jedini saveznik Francuske za vreme rata.

Bratski pozdrav

K. M.

MARKS I ENGELS — PRETSEDNIKU SLOVENSKOG MITINGA, SAZVANOG 21 MARTA 1881 GODINE U ČAST GODIŠNJICE PARISKE KOMUNE*)

Građanine!

S najvećim žaljenjem smo prinuđeni javiti Vam da ne možemo prisustvovati Vašem mitingu.

Kada je Pariska Komuna pala posle svirepog pokolja, koji su priredili branioci »poretka«, pobedioci nisu nikako pretpostavljali da neće proći ni deset godina, a da će se u dalekom Petrogradu odigrati događaj, koji će, na kraju krajeva, neizbežno morati da dovede, makar i posle dugotrajne i žestoke borbe, do stvaranja Ruske komune.

Oni nisu nikako mislili da će se pruski kralj, koji je opsadom Pariza primorao vladajuću buržoaziju da naoruža narod i samim tim pripremio stvaranje Komune, — da će se taj kralj deset godina kasnije sam naći opsednut u svojoj prestonici od strane socijalista i da će moći održati svoj presto samo proglašavanjem opsadnog stanja u svojoj sopstvenoj prestonici — Berlinu.

S druge strane, vlade na kontinentu, koje su posle propasti Komune, svojim proganjanjima prinudile Međunarodno udruženje radnika da se odrekne svoje formalne prividne organizacije, i koje su računale da će dekretima i izuzetnim zakonima razbiti veliki međunarodni radnički pokret — te vlade nisu nikako pretpostavljale da će kroz deset godina taj međunarodni radnički pokret, snažniji nego ikad ranije, obuhvatiti radničku klasu ne samo Evrope nego i Amerike i da će zajednička borba za opšte interese protiv zajedničkog neprijatelja ujediniti radnike u novu i širu Internacionalu koja stihiski niče i sve više i više prevazilazi sve spoljne forme organizacije.

Dakle, Komuna, koju su države staroga sveta smatrale zbrisanom s lica zemlje, još živi! Ona je postala jača nego ikad ranije, te možemo zajedno s Vama uskliknuti: Živela Komuna!

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 721 i 722.

POVODOM DVADESETOGODIŠNJICE PARISKE KOMUNE*)
(pismo Redakciji lista *Le Socialiste*)

Građanke i građani!

Pre ravno dvadeset godina radnički Pariz se listom digao protiv zločinačkog napada buržuja i sirovih seljaka (des ruraux)[1]), pod Tjerovim rukovodstvom. Ti neprijatelji proletarijata drhtali su od straha kad su videli pariske radnike naoružane i organizovane za odbranu svojih prava. Tjer je pretendovao da im otme oružje koje su oni tako slavno iskoristili protiv inostrane najezde i koje su docnije još slavnije okrenuli protiv navale versajskih najamnika. Da bi slomili ustanički Pariz, seljaci i buržuji su molili pomoć od Prusa i dobili su je. Posle herojske borbe Pariz je bio pregažen nadmoćnijim neprijateljskim snagama i razoružan.

Pariski radnici evo već dvadeset godina nemaju oružja. Tako stvari svuda stoje; u svim velikim civilizovanim zemljama proletarijat je lišen materijalnih odbranbenih sredstava. Neprijatelji i eksploatatori radničke klase svuda raspolažu celokupnom vojnom silom.

Ali do čega je to dovelo?

Do toga da sada, kada svaki zdrav muškarac prolazi kroz redove vojske, ta vojska počinje sve više da odražava raspoloženje i mišljenje naroda; ta vojska, snažno oružje za ugnjetavanje, svakim danom postaje sve manje pouzdana. Rukovodioci svih velikih država već sa strahom predviđaju dan kada će vojnici pod oružjem odbiti da ubijaju svoju braću i očeve. To smo videli u Parizu kada se Tonkinac[2]) usudio da polaže pravo na mesto pretsednika Francuske Republike; to sada vidimo u Berlinu, gde Bizmarkov naslednik[3]) traži sredstva od Narodne skupštine da bi učvrstio poslušnost u vojsci pomoću podoficira kupljenih za novac, i to zato što bi se među podoficirima pojavilo veoma mnogo socijalista!

Kad se događa nešto slično, kad i u vojsci počinje da rudi zora, znači da kraj staroga sveta više nije daleko.

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 613 i 614.

Napisano na francuskom jeziku 17 marta 1891 godine. Prvi put štampano u listu *Le Socialiste* 25 marta 1891 godine.

[1]) Radi se o zemljoposednicima-monarhistima i drugim kontrarevolucionarnim elementima provincija, koji su preovladali u Narodnoj skupštini 1871 godine, tj. u »skupštini seljaka« ili u »velokoposedničkom domu«, kako su je nazivali. — Prim. red.

[2]) Žil Feri, pretsednik francuske vlade (1880—1881 i 1883—1885 godine), organizator osvajačkog kolonijalnog rata u Tonkinu (Indokina). — Prim. red.

[3]) Nemački kancelar Kaprivi. — Prim. red.

Neka se dogodi ono što je neizbežno! Neka se buržoazija, koja se raspada, odrekne vlasti ili umre, i — da živi proletarijat! Da živi međunarodna socijalistička revolucija!

F. Engels

ĆUTLJIVI ŠTABNI BUKAČ MOLTKE I NJEGOV NEDAVNI LAJPCIŠKI KORESPONDENT*)

Ura — patriotizam jednog ugojenog lajpciškog buržuja bio je, izgleda, neprijatno pogođen činjenicom što Francuzi do Meca nisu pretrpeli nikakve gubitke u topovima, dok su Nemci, naprotiv, imali takve gubitke. Obuzet »topovskom« groznicom, on moli za objašnjenje slavnog poluboga Moltkea, koji u *Leipziger Tageblatt*-u objavljuje kao odgovor jednu od svojih zanimljivih dvosmislenih izjava, čiji je smisao u tome da, iako su neki francuski generali za vreme sudskog procesa protiv Bazena[1]) dali netačne podatke o zapleni topova jedne i druge strane, ipak treba smatrati da su Francuzi 18 avgusta zaplenili dva nemačka oruđa, dok je Nemcima 16 avgusta pošlo za rukom da zaplene jedan francuski top. Ali ćutljivi Moltke hoće još i da održi lekciju, jer se bez toga nikako ne može. I tako, on priča glupacima, kod kojih uživa puno poštovanje, da se artiljerija, prema »savremenoj taktici«, mora boriti u najistaknutijim redovima; baš zato su Nemci i izgubili dva topa. Iz njegovih reči izlazi da bi Francuzi, da su poštovali tu njegovu »savremenu taktiku«, vrlo verovatno izgubili znatno više topova i time bi zaslužili njegovu pohvalu; jer, po njegovim rečima, Austrijanci su od svoje artiljerije, koja je podržavala pešadiju na najistaknutijoj borbenoj liniji, na »častan način« izgubili 160 topova. Austriska artiljerija je, kako on sam svečano izjavljuje, tako manevrovala zato što je austuriska pešadija bila slabije naoružana od nemačke. E, a pošto su francuske puške »Šaspo« bolje od pruskih pušaka iglenjača, to je i poslužilo kao razlog da *nemačka* artiljerija iz nužde vrši isto takvo dobročinstvo kao što je to činila austriska artiljerija kod Kenigreca; ali francuskoj artiljeriji nikako nije bila nužda da bez potrebe dopusti da je tuče neprijateljska artiljerija koja ju nadmašuje svojom izolučenom konstrukcijom i pokretljivošću. Za Moltkea, naravno, mora pretstavljati veliku nezgodnu okolnost što je za tri dana, 14, 16 i 18 avgusta, bilo ubijeno i ranjeno 40.000 Nemaca, bez obzira na to što se francuskom artiljerijom komandovalo, po

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 599—601.

Napisano na nemačkom jeziku 13 marta 1874 godine. Prvi put štampano u listu *Der Volksstaat* 25 marta 1874 godine.

[1]) Maršal Bazen je 1872 godine stavljen pod sud zbog izdajničkog rada za vreme odbrane i predaje Meca. U decembru 1873 godine osuđen je na smrt, ali je pretsednik Makmaon zamenio tu kaznu zatočenjem na ostrvu Sv. Margareti (u Sredozemnom Moru). Odatle je Bazen 1874 godine pobegao i uskoro se sklonio u monarhističku Španiju. — Prim. red.

njegovom gledištu, do te mere glupo da on i sada još izjavljuje: »Da li, pod takvim uslovima, činjenica što nije bilo gubitaka ili gubitak samo jednog oruđa pretstavlja poseban dokaz umešnosti francuske artiljerije ili njene istrajnosti u borbi — to pitanje može ostati otvoreno«.

Ali, ne pomislite, mada bi vas na to i moglo navesti Moltkeovo crtljivo pismo, da francuska artiljerija nije u te dane dejstvovala na potpuno celishodan način, pa bilo to i u poređenju s nemačkom artiljerijom. Izražavajući se galantno Moltkeovim rečima — »ne odgovara potpuno stvarnosti«, kada tvrde, kao što to i on sam hrabro čini, da je francuska artiljerija »većim delom bila protivnik koga je lako otstraniti«. Ko želi da to zna tačnije, neka pročita knjigu *Die deutsche Artillerie in den Schlachten bei Metz* (»Nemačka artiljerija u borbama kod Meca«), od Hofbauera, kapetana i komandira baterije 1-og istočno-pruskog artiljeriskog puka, nastavnika objedinjene artiljeriske i inžinjeriske škole, Berlin 1872, Mitler i sin. Knjiga je, dakle, poluzvanična! Moltke zna da onaj ko postavlja takva glupa pitanja, kao naš lajpciški buržuj, ne čita ili ne razume slične knjige, a svi oni koji s razumevanjem stvari pročitaju ovu knjigu, po Moltkeovom gledištu, »držaće jezik za zube«.

Moltkeova blebetanja o »novom« načinu upotrebe artiljerije ne vrede ni koliko hartija na kojoj su napisana. Ne samo da gubici artiljeraca i konja, nego i utrošak municije pri tome postaju tako ogromni da se za kratko vreme ne mogu popuniti ni ljudima, ni konjima, ni municijom. Povrh svega toga, kao rezultat Moltkeove »nove taktike«, nemačka artiljerija u slavu nauke tuče mnogo češće, no što je to poželjno, svoje sopstvene zemljake. To se dogodilo 14, 16 i 18 avgusta 1870 godine. »Nova taktika« je dovela do takve naučno-zamršene artiljeriske paljbe da su se morale slati protivnaredbe i molbe da se prekine to izdajničko bezumlje — vatra po nemačkim trupama (vidi kod Hofbauera).

Uostalom, dejstva nemačke artiljerije u te dane imala su, kako kaže sam kapetan Hofbauer, nosilac Ordena gvozdenog krsta *prvog* reda i bezuslovni obožavalac svojih starešina, »improvizovan karakter«. Moltke se žuri da to nazove izvršavanjem »zahteva savremene taktike«, koja »traži da se artiljerija ne bi smela plašiti (to je Moltkeov stil) uključivanja u najistaknutije redove trupa koje se bore ili da se pri odbrani od neprijateljskog napada drži do poslednjeg momenta i štiti druge rodove vojske«. Ali takvi zahtevi su postavljeni artiljeriji već mnogo pre Moltkea. O »savremenoj taktici« artiljerije ne može se ništa tačno ustanoviti. O tome do 1815 godine nije bilo ništa napisano što bi zasluživalo pažnju, a od 1815 godine pruska artiljerija je počela da truli od nerada, a njeni oficiri su se samo time zanimali što su se svađali između sebe. Od 1866 godine Prusi su *smatrali* da su ovladali majstorstvom u izradi topova, pošto su slučajno postali vlasnici boljeg topa nego neki njihovi susedi. Za vreme rata sa Francuskom oni su za svoju artiljeriju počeli

tražiti taktiku koja se, kao što je to jasno najprostijim ljudima, mora menjati uporedo sa svakim znatnijim usavršavanjem oruđa.

Samo čovekoljublje može potstaći da se pozabavimo ismejavanjem i osuđivanjem toliko naivnih, koliko starački pretencioznih orakulskih izjava Moltkea i njegovih lakeja, izjava s kojima se oni usuđuju da istupaju u knjigama, novinama, govorima i pismima.

O PRUSKOJ VOJSCI*)

Pruska vojska — gladna od pamtiveka. Gepfner o periodu 1788—1806 godine. Smanjenje državnih sredstava za vreme Fridriha Viljema III. Krađe (1 i 9 artiljeriski [pukovi] — liferovanje šinjela 1842 godine). Stare prnje u magacinima. Fridrih Viljem III čak je kadar da pokaže miroljubivost — zbog potrebe da u slučaju rata svakiput saziva *staleže* (сословия). Prva prekretnica — 1848 godine. Valderze i puška iglenjača. Druga prekretnica — mobilizacija 1852 godine[1]) i, najzad, Italijanski rat, reorganizacija vojske, odbacivanje rutine. Od 1864 godine ozbiljna samokritika i pametno prilaženje. Ipak — potpuno neshvatanje karaktera organizacije pruske vojske. Tragikomična suprotnost: pruska država *prinuđena* je da vodi političke ratove za interese koji su daleko od naroda, koji nikada ne mogu izazvati narodno oduševljenje, a potrebna joj je vojska koja je podesna samo za nacionalnu odbranu i za ofanzivu koja je neposredno vezana za tu odbranu (1814 i 1870 godine). U tom sukobu pruska država i pruska vojska pretrpeće slom i to će se, verovatno, dogoditi u ratu sa Rusijom — u ratu koji može trajati četiri godine i doneti Pruskoj samo nemoć i probijene kosti.

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 650.

Ovaj fragment iz Engelsovog rukopisa »Napomene o Nemačkoj« napisan je na nemačkom jeziku 1874 godine, a prvi put štampan na ruskom jeziku u zborniku *Маркс и Энгельс против реакции в Германии,* 1944 godine.

[1]) Izgleda greška u rukopisu, jer se radi o mobilizaciji pruske vojske 1850 godine. — Prim. red.

POLUZVANIČNA DREKA O RATU*)

Reptilska štampa Nemačkog Carstva ponovo je dobila naređenje da zatrubi u vojničke trube. Bezbožna, degenerisana Francuska ni po koju cenu neće da ostavi na miru pobožnu Nemačku, koja tako bujno cveta pod vladavinom berzanskih i špekulantskih poslova i bankrotstva. Francuska se naoružava u ogromnim razmerama, a ta krajnja užurbanost kojom se sprovodi to naoružanje najbolji je dokaz za to da ona namerava da, po mogućstvu, već sle-

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 602—609. Napisano na nemačkom jeziku u aprilu 1875 godine. Prvi put štampano u listu *Der Volksstaat* 23 aprila 1875 godine.

deće godine napadne nevinu miroljubivu Bizmarkovu imperiju, koja, kao što je poznato, nikada ni vodu ne zamuti, koja se neprekidno razoružava i o kojoj samo neprijateljski raspoložena štampa širi klevetu kao da je zakonom o lokalnoj mobilizaciji građana (koji ne podležu vojnoj obavezi) malo pre pretvorila dva miliona građana u rezerviste.

Reptilska štampa nalazi se u nezgodnom položaju. Dok po želji ministarstva inostranih poslova mora prikazivati imperiju kao jagnje nečuvene krotkosti — dotle ona u interesu ministarstva vojske mora staviti do znanja nemačkom buržuju da se za velike poreze koji se od njega uzimaju ponešto radi, da se predviđeno naoružanje zaista i ostvaruje, da se grade tvrđave, da se pripremaju kadrovi i da su razrađeni planovi mobilizacije mase »otpuštenih«, da se borbena gotovost vojske povećava svakoga dana. A pošto se saopštenja u tom smislu javljaju kao istinita i pošto povrh toga dolaze od kompetentnih ličnosti, to imamo potpunu mogućnost da stvorimo sud o tom ratobornom kreketanju novinarskih žaba.

Povod za čitavu tu galamu je novi francuski zakon o kadrovima. Uporedimo formacije koje su njima predviđene u Francuskoj — zasada još samo na hartiji — sa formacijama koje u Nemačkoj postoje u stvarnosti, pri čemu ćemo se, radi kratkoće, ograničiti samo na jedan, osnovni rod vojske — na pešadiju.

U celini, pada u oči da novi francuski zakon sam po sebi pretstavlja pogoršano izdanje pruskog zakona.

Francuska kadrovska pešadija će se sastojati iz 144 puka, 4 zuavska puka i 3 puka od po četiri bataljona domorodaca Alžiraca, 30 lovačkih bataljona, 4 inostrana i 5 disciplinskih bataljona, tj. iz svega 643 bataljona, dok se u nemačkim kadrovskim jedinicama nalazi svega samo 468 bataljona. Ali ta nadmoćnost francuskih kadrovskih trupa samo je prividna.

Prvo, mada se francuski bataljon, kao i pruski, sastoji iz četiri čete, ipak u svakoj četi ima samo četiri oficira umesto pet, a i od tih četiri jedan je trebalo da bude rezervni — kategorija oficira koja u Francuskoj *još uopšte ne postoji.* U Francuskoj je dosada na 35—40 ljudi dolazio jedan oficir, što je prema zastarelom i nespretnom francuskom strojevom pravilu stvarno neophodno, dok je u Pruskoj sasvim dovoljan jedan oficir na 50 ljudi. Ali to je maksimum, tako da je komisija Narodne skupštine, koja je razmatrala taj zakon, jednodušno došla do zaključka da brojno stanje čete može iznositi *najviše* 200 ljudi. Na taj način, francuska četa je za 25% brojno slabija od pruske, a pošto u njoj nema rezervnog oficira, niti će ga biti još za mnogo godina, to ona u organizaciskom smislu znatno zaostaje iza pruske čete. Ali, pošto se sada četa, zahvaljujući pušci ostraguši, pretvorila u taktičku borbenu jedinicu, i pošto borba u četnim kolonama i pešadiska borba, čiju osnovu čini četa, zahtevaju *jake* čete — Narodna skupština je ovde nanela francuskoj vojsci najveću štetu kakvu je samo mogla učiniti.

Prema tome, Francuska ima pod oružjem:

— 606 pešadiskih bataljona po 800 ljudi — —	484.800 ljudi,
— zuava, domorodaca Alžiraca, pripadnika strane legije, disciplinskih bataljona — —	46.000
Svega:	530.800 ljudi.

Međutim, od toga broja otpada za Alžir bar 40.000 ljudi, koji se mogu izkoristiti samo onda kada se pojave nove formacije za njihovu zamenu. Na taj način, u vreme otpočinjanja ratnih dejstava ostaje 490.800 pešaka. 468 nemačkih pešadiskih bataljona, od kojih svaki ima 1.050 ljudi potpuno sposobnih za borbu, po zvaničnim podacima, daju 490.480 ljudi, tj. skoro isto toliko koliko i u francuskom stroju.

Dosada, na taj način, vidimo brojnu jednakost, ali bolju i jaču nemačku organizaciju. Sada ćemo preći na razlike.

Pomenuta 643 slaba francuska bataljona obrazuju čitavu pešadiju koja je organizovana u vojnom pogledu. Naravno, 318 četa rezervne pešadije i lovaca ukupno daju još 249.480 ljudi iz rezerve (uključujući tu i po 50 ili 40 oficira i podoficira na četu), ali u njima dosada postoje samo vojnici, pa i oni većim delom potpuno neobučeni, a od obučenih većina je prošla samo kroz šestomesečnu obuku. Od oficirskog i podoficirskog kadra na licu se nalazi najviše — *jedna četvrtina*. Dok se tih 318 rezervnih četa pretvori u 318 bataljona spremnih za dejstvo — čitav ishod operacija može biti već odlučen, a one čete koje stupe na vatrenu liniju po svome kvalitetu neće prevazilaziti mobilnu gardu iz 1870 godine. Još ostaje teritorijalna vojska, u koju ulaze muškarci od 30 do 40 godina života, i koja još *treba* da bude organizovana u 144 puka po 3 bataljona, dakle, u 432 bataljona. Sve to postoji samo na hartiji. Da bi se zaista stvorila takva organizacija, treba imati 10.000 oficira i 20.000 podoficira, od kojih zasad skoro bukvalno nema nijednog. A odakle uzeti te oficire? U Pruskoj su bile potrebne bezmalo dve generacije dok su se od školovanih obveznika, posle jednogodišnje obuke, stvorili pogodni oficiri za rezervu i narodnu odbranu; još četrdesetih godina oni su se skoro u svim pukovima smatrali kao nepoželjan balast, te se na odgovarajući način i postupalo sa njima. A u Francuskoj, gde slična istitucija protivureči svim tradicijama revolucionarne jednakosti, gde oficiri preziru one s jednogodišnjom obukom, a vojnici ih mrze, s njima se stvarno ne može ništa učiniti. Ali drugi izlaz za pripremu rezervnih oficira ne postoji.

Što se tiče podoficira i vojnika, pobednici kod Sadove 1866 godine su se hvalili, kao što je poznato, time da im sistem narodne odbrane, koji odavno postoji u Pruskoj, daje prednost od 20 godina u poređenju sa svakom drugom zemljom koja bi prihvatila takav isti sistem; izjednačenje s Pruskom se može postići samo onda kada se najstarija godišta obveznika budu sastojala od ljudi koji su služili u vojsci. Sada su, izgleda, na ovo zaboravili, kao i na to da u Fran-

cuskoj u suštini služi samo polovina godišnjeg kontingenta, a da se druga polovina otpušta posle šestomesečne službe (taj rok je potpuno nedovoljan za savremena pravila koja se zasnivaju na pedantizmu) te se rezerva i narodna odbrana u Francuskoj, u poređenju sa Pruskom, na taj način, sastoji najvećim delom od regruta. I posle toga se pretvaraju kao da se plaše sadašnje francuske teritorijalne vojske, koja pretstavlja isto takvo neobučeno topovsko meso, kao i ona vojska koja se 1870 i 1871 godine na Loari i kod Le Mana nije mogla održati pred dvaputa slabijim, ali disciplinovanijim nemačkim jedinicama!

Ali to još nije sve. U Pruskoj su, najzad, posle gorkog iskustva naučili da izvode mobilizaciju. Za 11 dana čitava vojska je spremna za borbu, a pešadija mnogo ranije. Ali, to je zahtevalo da sve bude uređeno na najprostiji način, a posebno da svaki obveznik bude već unapred raspoređen u onu jedinicu u koju će morati da stupi. Takav sistem se zasniva na tome da svaki puk ima za popunu svoju stalnu teritoriju (okrug) u čijim granicama se, pre svega, i kompletira odgovarajući puk narodne odbrane. Prema novom francuskom zakonu, naprotiv, regruti i rezervisti se raspoređuju u onaj puk koji se u momentu mobilizacije nađe u datom okrugu. To je ustanovljeno da bi se održala tradicije koja potiče iz Napoleonovog doba, prema kojoj samostalni pukovi, smenjujući jedan drugoga, stoje kao posade u svim delovima Francuske i koji se, po mogućstvu, moraju popunjavati regrutima iz čitave Francuske. Ako se od poslednjeg moralo odustati, to se utoliko odlučnije insistiralo na prvom, onemogućavajući samim tim onu stalnu organsku vezu između komandi pukova i okružnih komandi narodne odbrane, koja u Pruskoj obezbeđuje brzinu mobilizacije.

Ako ta besmislena promena, koja specijalnim rodovima vojske pričinjava još veće teškoće nego pešadiji, mora da uspori mobilizaciju pešadije makar *samo* za tri dana, to će se oni pred licem aktivnog protivnika pokazati kao tri najvažnija dana čitavog rata.

Prema tome, šta pretstavlja sve to moćno francusko naoružavanje? Brojno ravnu, ali slabije organizovanu kadrovsku pešadiju, koja, da bi postala sposobna za borbu, mora uz to primiti izvestan broj vojnika koji su prošli samo kroz šestomesečnu obuku; rezervu prvog poziva, u kojoj preovlađuju vojnici koji su služili samo šest meseci i za koju se na licu, u najboljem slučaju, nalazi četvrtina potrebnog broja oficira i podoficira; rezervu drugog poziva od vojnika koji većinom uopšte nisu služili vojsku i bez ikakvog oficirskog kadra; i za obe kategorije rezerve, strogo govoreći, potpun nedostatak čvrstih kadrova. A pored toga, nema nikakvog izgleda da će se nedostatak oficira, pri postojećem uređenju, *ikada* moći popuniti, tako da se, u slučaju rata, obe kategorije rezerve neće pokazati sposobnijim za dejstvo nego bataljoni koji su nabrzinu formirani ujesen i uzimu 1870 godine.

A sada pogledajmo na, kao jagnje mirno, Nemačko Carstvo, koje kao da je potpuno bez zuba ili ih, u svakom slučaju, ne poka-

zuje. Već smo ukazali na 468 bataljona kadrovske pešadije spremne za borbu — u svemu 490.480 ljudi. Ali njima će se još pridružiti nove formacije.

Početkom 1872 godine za svaki bataljon je predviđena dopuna od 36 vojnika, što daje okruglo 17.000 ljudi godišnje. Dalje, po isteku dvogodišnjeg roka službe počeli su otpuštati dobru četvrtinu vojničkog sastava, a za njegovu zamenu predviđeno je pozivanje odgovarajućeg broja novih regruta, što daje okruglo 28.000 ljudi. Na taj način se svake godine poziva i obučava 45.000 ljudi više nego ranije; to će do kraja 1875 godine, za tri godine, dati 135.000 ljudi, a osim toga još 12.000 sa jednogodišnjim rokom službe (po 4.000 godišnje), svega 147.000 ljudi, tj. taman toliko da se za svaki od 148 pukova obrazuje četvrti bataljon. Zato su od tog istog vremena kod svih kadrovskih pukova već »organizaciski pripremljene« prekobrojne rezervne čete, tj. već su određeni aktivni i rezervni oficiri i podoficiri koji moraju stupiti u te bataljone. Na taj način, ti četvrti bataljoni mogu stupiti u rat najkasnije posle 2—3 dana iza prva tri bataljona, ojačavajući vojsku za 148 bataljona po 1.050 ljudi, tj. za 155.400 ljudi. Međutim, ovi brojevi još ni izdaleka ne izražavaju onaj priraštaj snage koji samim tim dobija operativna vojska. Ko je 1866 godine video pruske četvrte bataljone, taj zna da su se oni sastojali pretežno od jakih, odlično građenih ljudi od 24—27 godina starosti, koji su činili jezgro vojske.

Uporedo s formiranjem četvrtih bataljona, ne uzimajući u obzir lovačke rezervne čete, normalno teče organizacija 148 rezervnih bataljona. Oni se formiraju od prekobrojnih isluženika i od obveznika iz rezerve, koji nisu služili vojsku. Te snage su po zvaničnim podacima iznosile 1871 godine 188.690 ljudi. Ali, to treba tako shvatiti da su kadrovi oficira i podoficira, koji su određeni još u mirno doba, u stanju da obuče samo toliki broj vojnika, pošto broj samih obveznika iz rezerve, u čiji prvi poziv sada svake godine ulazi oko 45.000 ljudi, iznosi za sedam godišta koja podležu pozivu, daleko više od navedenog broja ljudi. Rezervni bataljoni su upravo taj rezervoar iz kojega bataljoni — koji učestvuju u operacijama i koji su oslabljeni pretrpljenim gubicima, a još više iscrpenošću ljudstva — dobijaju potrebna više ili manje obučena pojačanja, koja se zatim takođe popunjavaju obveznicima iz rezerve.

Jednovremeno sa kadrovskim i rezervnim trupama vrši se mobilizacija landvera *(Landwehr).*[1]) Kadrovi za trupe landvera, koji su takođe određeni u mirno doba, obuhvataju 287 bataljona (njihov broj mora se dovesti do 301). U oba poslednja rata brojno stanje landverskih bataljona dostizalo je samo do 800 ljudi; ako čak i to nisko brojno stanje uzmemo za osnovu, Nemačko Carstvo bi i tada moglo isturiti landversku pešadiju od 229.600 organizovanih vojnika,

---

[1]) To je kontingent obučenih obveznika koji su se u početku rata pozivali za popunu mirnodopske vojske (naročito u Austriji i Nemačkoj). — Prim. red.

pri čemu bi još ostali za iskorišćavanje prekobrojni čiji se broj svake godine povećava.

Ali ni to još nije sve; ponovo je vraćen u život landšturm (*Landsturm*).[2]) Prema zvaničnim podacima, već krajem 1874 godine vojna snaga nemačke pešadije bila je povećana za 234 landšturmska bataljona (po 800 na bataljon = 187.200 ljudi), ne računajući lovačke čete; a to može samo značiti da je za te bataljone određen barem najneophodniji minimum kadra. Međutim, landšturm se time ni izdaleka ne iscrpljuje, pošto on, prema svečanoj izjavi Fojgt Reca u nemačkoj Narodnoj skupštini, obuhvata »pet procenata stanovništva, tj. dva miliona ljudi«.

A kako stoji stvar sa odnosom snaga?

Francuska raspolaže kadrovskom pešadijom, uključujući i trupe, koje vrše službu u Alžiru, jačine 530.800 ljudi, a to je — čitava njena organizovana pešadija. Ako tu uračunamo još i svu rezervu prvog poziva, ukoliko ona poseduje makar *kakvu* bilo opipljivu organizaciju — 254.600 ljudi (288 rezervnih četa po 800 ljudi, 30 rezervnih lovačkih četa po 540 ljudi i 8.000 prekobrojnih pripadnika disciplinskih bataljona), to ćemo dobiti ukupno 785.400 ljudi pod oružjem.

Nemačko Carstvo za jedanaest dana posle oglasa mobilizacije istupa sa kadrovskom pešadijom od — — —	490.480 ljudi;
— posle dva do tri dana stižu sledećih 148 bataljona — — — — — — — — — —	155.400 „
— posle još četrnaest dana dolazi 287 landverskih bataljona po 800 ljudi u svakom — — —	299.600 „
— posle još četrnaest dana stižu 234 landšturmska bataljona po 800 ljudi u svakom — —	187.200 „
SVEGA:	1,062.680 pešaka

koji su već u mirno doba dobili potpuno oformljenu organizaciju, koji su blagovremeno obezbeđeni svim što je potrebno, i koji iza sebe u pozadini imaju 148 rezervnih bataljona sa ukupno (vidi gore) 188.690 ljudi za popunu gubitaka pretrpljenih u borbi. U celini organizovana masa pešadije broji 1,251.370 ljudi.

Može se pomisliti da preuveličavamo. — Nikako. Pokazali smo čak i manje nego što je u stvarnosti, ne poklanjajući pažnju raznim činiocima, koji, ipak, u celini daju dosta značajnu sumu. Navešćemo dokaz.

Kölnische Zeitung od 27 decembra 1874 godine sadrži »Vojno saopštenje« Ministarstva vojske, iz kojega saznajemo sledeće. Krajem

---

[2]) To je kontingent za vojnu službu sposobnih ljudi koji su se pozivali u vojsku u ratno doba u slučaju krajnje nužde. — Prim. red.

1873 godine nemačka vojska spremna za borbu brojala je 1,361.400 ljudi, od kojih:

— pešadija — — — — — — — —	994.900 ljudi
kojima se 1874 godine dodaju četvrti bataljoni	155.400 „
i 234 lanšturmska bataljona — — — —	187.200 „
SVEGA:	1,337.500 ljudi,

a to znači, za 100.000 ljudi više nego po našem proračunu. U tom istom članku se navodi da ukupno brojno stanje trupa svih rodova vojske iznosi 1,723.148 ljudi, od kojih 39.948 oficira; a Francuzi nasuprot njima raspolažu u najboljem slučaju sa 950.000 blagovremeno organizovanih ljudi, od kojih 785.000 pešaka!

Što se tiče kvaliteta tih trupa, to se kvalitet francuske vojske — pod pretpostavkom da obe nacije imaju prosečno jednake vojničke sposobnosti — sigurno nije poboljšao od vremena poslednjeg rata. Vlada je učinila sve da bi demoralisala trupe, naročito tim što ih je razmestila po logorima u barakama, u kojima se vojnik ne može ni obučavati, niti se zanimati čim bilo drugim, te je bio, takoreći, predodređen isključivo da pije ljutu rakiju. Nedostaju podoficiri, sastav četa je slab, konjički pukovi ni izdaleka ne raspolažu dovoljnim brojem konja. To je još 14 januara podvlačio *Norddeutsche Allgemeine Zeitung;* tada je ovaj list još propovedao mir!

Međutim, novo vojno zakonodavstvo daje francuskom ministru vojske na raspolaganje: 704.714 ljudi u stroju, 510.294 čoveka u rezervi, 582.523 čoveka teritorijalne vojske i 625.633 čoveka u njenim rezervama, tj. ukupno 2,423.164 čoveka, koji se u slučaju potrebe mogu dovesti do 2,600.000 ljudi! Istina, general Leval, pošto je brižljivo proučio dokumenta koja se na ovo odnose, izjavljuje da mora sniziti taj broj do 2,377.000 ljudi. Ali je i taj broj potpuno dovoljan da dovede do ludila i najboljeg ministra vojske. Kažite, zaboga, šta on treba da radi s tom masom ljudi, od kojih su skoro dve trećine neobučeni? Odakle uzeti oficire i podoficire, bez kojih on ne može obučavati te ljude, a da se i ne govori o tome da bi ih mogao organizovati?

U Nemačkoj stvari stoje sasvim drukčije. Brojno stanje vojske koja je dovedena u stanje borbene gotovosti, već prema odredbama carskog zakona o ustrojstvu vojske, dostiže ravno 1,500.000 ljudi. Ali, njima će se, na osnovu samog tog zakona, pridružiti pet godišta obveznika iz rezerve, koji su obavezni da služe u vojsci od 27-me do navršene 31 godine — po 45.000 ljudi svake godine — dakle, svega oko 200.000 ljudi. Barem 200.000 prekobrojnih ljudi, pored onih koji su dovedeni u borbenu gotovost, već je ranije bilo uvedeno u spiskove. I ovamo se dodaje još landšturm sa brojnim stanjem od dobra dva miliona ljudi, tako da nemački ministar vojske raspolaže sa 3,900.000, ako ne i sa *četiri miliona ljudi,* pri čemu će se vojska,

kako tvrdi pomenuti poluzvanični organ (list), »čak ako se pozove 1,800.000 ljudi i *više*, ne računajući regrute uključene u rezervnu vojsku, sva odreda sastojati od isluženika i u vojnom pogledu potpuno obučenih vojnika, što bi se u Francuskoj, uključujući i rezerve teritorijalne vojske, moglo dostići *tek kroz dvadeset godina*«.

Vidimo da istinski pretstavnik militarizma nije Francuska, nego Nemačko Carstvo pruske nacije. Četiri miliona vojnika, deset procenata stanovništva! Samo jedna napomena: može nam ispasti korisno ako se čitav taj sistem dovede do svojih krajnjih granica. Taj sistem se može definitivno srušiti ne spolja, ne kakvom bilo drugom pobedonosnom državom u ratu, nego samo iznutra, usled svojih sopstvenih neizbežnih posledica. I ukoliko ga budu prekomernije naduvavali, utoliko on mora brže propasti. Četiri miliona vojnika! Socijaldemokratija će takođe biti zahvalna Bizmarku, ako on taj broj poveća na pet ili šest miliona, i ako zatim, pri prvoj mogućnosti, počne da poziva u vojsku i devojke.

TAKTIKA PEŠADIJE I NJENA MATERIJALNA BAZA

1700—1870 godine*)

U XIV veku su barut i vatreno oružje postali poznati u zapadnoj i srednjoj Evropi, a sada svako đače zna da je taj čisto tehnički progres revolucionisao čitavu vojnu delatnost. Međutim, ta revolucija se odvijala veoma sporo. Prvo vatreno oružje bilo je vrlo primitivno, naročito karabini. I mada je već dosta rano bilo učinjeno mnoštvo posebnih usavršavanja — izolučena cev, puška ostraguša, obrtni zatvarač itd. — ipak je prošlo više od 300 godina dok je krajem XVII veka napravljena puška pogodna za naoružanje čitave pešadije.

Pešadija se u XVI i XVII veku sastojala delom od pešaka naoružanih kopljima, delom od strelaca. Prvobitna namena kopljanika se sastojala u tome da u odlučujućem trenutku bitke krenu u napad hladnim oružjem, pod zaštitom vatre strelaca. Zato su se kopljanici borili u gustim masama, slično starogrčkoj falangi; strelci su se postrojavali po 8—10 ljudi po dubini, zato što su baš u tolikom broju, dok je jedan punio pušku, uspevali da jedan za drugim gađaju. Onaj koji je bio spreman za gađanje istrčavao je napred, opaljivao, a zatim odlazio na poslednje mesto u redu da bi ponovo napunio svoju pušku.

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 655—661.

Napsano na nemačkom jeziku 1877 godine. Prvi put štampano u *Marx-Engels Gesamtausgabe,* 1935 godine, specijalna sveska koja sadrži *Anti-Diring* i *Dijalektiku prirode* od F. Engelsa. Ovaj odeljak je varijanta III glave drugoga dela *Anti-Diringa:* »Teorija sile (nastavak)«.

Postepeno usavršavanje vatrenog oružja izmenilo je taj postupak. Puška sa fitiljem se tako brzo punila da je za održavanje neprekidne vatre već bilo potrebno samo 5 ljudi. Na taj način se streljačka četa mogla sastojati samo iz pet vrsta. Prema tome, sada bi sa ranijim brojem musketara[1]) bilo moguće zauzeti skoro dva puta veći front nego ranije. Imajući u vidu to da je puščana vatra ispoljavala naročito uništavajuće dejstvo na velike, guste mase, sada su se i kopljanici postrojavali u šest ili osam redova, te se na taj način borbeni poredak sve više i više približavao liniskom stroju, kod koga se ishod bitke rešavao puščanom vatrom, pri čemu su kopljanici već imali zadatak da štite strelce od konjice, a ne da vrše napad. Krajem ovog perioda borbeni poredak se sastojao iz dva odreda i jedne jedinice u rezervi. Svaki odred se postrojavao u vidu linije koja se u većini slučajeva sastojala iz šest vrsta. Artiljerija i konjica su raspoređivane delom u međuprostorima između bataljona, a delom na bokovima. Pri tome je u svakom pešadiskom bataljonu bila najviše jedna trećina kopljanika i najmanje dve trećine musketara.

Najzad, krajem XVII veka se pojavila puška kremenjača sa bajonetom, puška koja se punila gotovim mecima. Samim tim je koplje bilo potpuno istisnuto iz naoružanja pešadije. Sada je bilo potrebno manje vremena za punjenje puške, brža vatra je sama sebi služila za zaštitu, a bajonet je, u slučaju potrebe, zamenjivao koplje. Zbog toga je bilo moguće smanjiti dubinu borbene linije sa šest na četiri, zatim na tri i, najzad, ponegde na dva čoveka; na taj način se linija, pri jednakom broju ljudi, sve više produžavala i sve veći broj pušaka je jednovremeno stupao u dejstvo. Ali, te dugačke i tanke linije su u isto vreme postajale sve nespretnije. One su se u borbenom poretku mogle kretati samo na ravnom zemljištu, bez prepreka — no i to veoma sporo, po 70 do 75 koraka u minutu. Ali te linije su baš u ravnici omogućavale neprijateljskoj konjici da vrši uspešne napade, naročito na bokove. Delom zato da bi se zaštitili ti bokovi, a delom radi ojačanja vatre prednje linije — čitava konjica je postavljana na bokovima, tako da se stvarna borbena linija, u strogom smislu reči, sastojala jedino od pešadije s njenim lakim bataljonskim topovima. Neobično nezgrapna, teška oruđa stajala su na bokovima i za sve vreme borbe nisu mogla menjati svoje mesto više no jedanput. Pešaci su se postrojavali u dva odreda, čiji su bokovi štićeni pešadijom postrojenom pod uglom, tako da je čitav taj stroj činio jedan veoma dugačak, unutra prazan četvorougaonik. Ta masa, potpuno bespomoćna u onim slučajevima kada se nije mogla kretati kao jedna celina, delila se samo na tri dela — na centar i dva krila. Sve kretanje tih delova sastojalo se u tome da se — u cilju obilaska protivnika — isturi krilo, brojno nadmoćnije od neprijateljskog, dok se drugo krilo zadržavalo kao pretnja, da bi

[1]) Musketari su strelci naoružani musketom — starom vojničkom puškom (XVI i XVII veka) koja se palila fitiljem. — Prim. red.

sprečilo neprijatelja da izvrši isto takvu promenu fronta. Promena borbenog poretka u toku same borbe zahtevala je tako mnogo vremena i omogućavala protivniku da uoči toliko slabih mesta, da su slični pokušaji skoro uvek bili identični sa porazom. Na taj način se prvobitni borbeni poredak morao sačuvati za sve vreme borbe, i čim je pešadija stupila u borbu, ishod bitke je rešavan jednim uništavajućim udarom. Čitav taj način vođenja borbe, koji je naročito usavršio Fridrih II, sam po sebi je pretstavljao neizbežnu posledicu zajedničkog dejstva dva materijalna faktora. Jedan od tih faktora bio je ljudski sastav kneževskih najamničkih vojski, koje su se delom sastojale čak od neprijateljskih zarobljenika silom uvršćenih u vojsku. Ove vojske su bile dobro izmuštrovane, ali nesigurne, te ih je samo batina držala u pokornosti. Drugi faktor je bio naoružanje — nezgrapni teški topovi i neizolučene puške kremenjače sa bajonetom, koje brzo gađaju, ali rđavo pogađaju.

Ovaj način vođenja borbe primenjivao se dotle dok su se oba protivnika nalazila u jednakom položaju u pogledu ljudskog sastava i naoružanja. Zbog toga je za svaku od suprotnih strana bilo korisno da se pridržava ustanovljenih pravila. A kada je u Americi planuo Rat za nezavisnost, tada su protiv tih najamnih, dobro izmuštrovanih vojnika odjednom istupili odredi ustanika, koji, istina, nisu umeli da marširaju, ali su zato odlično gađali, koji su u većini slučajeva raspolagali puškama koje dobro pogađaju i koji — boreći se za svoje životne interese — nisu dezertirali. Ti ustanici nisu pružali Englezima zadovoljstvo da s njima na otvorenom polju laganim korakom, po svim pravilima vojne etikete, igraju poznati vojni menuet[2]). Oni su namamljivali protivnika u guste šume, gde su njegove dugačke marševske kolone bile nezaštićene od vatre rasturenih nevidljivih strelaca. Rasturajući se u male pokretne grupe, oni su koristili svaku prirodnu prepreku da bi neprijatelju zadavali udare. Pri tome su, zahvaljujući svojoj većoj pokretljivosti, uvek ostajali nedostižni za neokretne neprijateljske trupe. Na taj način je vatra rasturenih strelaca, koja je već pri uvođenju puške igrala neku ulogu, sada pokazala — u izvesnim slučajevima, naročito u malim čarkama, svoje preimućstvo u odnosu na liniski stroj.

Ako vojnici evropskih najamničkih trupa nisu bili pogodni za partizanski rat, još manje je za njega bilo pogodno njihovo naoružanje. Istina, pri gađanju već nije bilo potrebno oslanjati pušku na grudi, kao što su to ranije činili musketari sa svojim musketama sa fitiljem: puške su se prislanjale uz rame, kao i sada. Ipak, o nišanjenju nije moglo biti ni govora, jer se očima pri potpuno pravom kundaku, koji je pretstavljao produženje cevi, nije moglo nišaniti duž cevi. Tek je 1777 godine povijeni kundak lovačke puške bio prihvaćen u Francuskoj i za pešadisku pušku, te je zahvaljujući tome postalo moguće da se ostvari jaka pešadiska vatra. Drugo usa-

[2]) Nekadašnji francuski ples, sa laganim, odmerenim i svečanim pokretima. — Prim. red.

vršavanje vredno pažnje bili su lakši, ali ipak solidni lafeti za oruđa koja je sredinom XVIII veka izradio Griboval: oni su i obezbedili artiljeriji veću pokretljivost, koja je docnije za nju postala obavezan zahtev.

Francuskoj revoluciji je palo u deo da na bojištu iskoristi oba ova tehnička dostignuća. Kada ju je napala udružena Evropa, revolucija je stavila vladi na raspolaganje sve za borbu sposobne članove nacije. Ali revolucija nije imala vremena za to da na školskim manevrima u dovoljnoj meri ovlada liniskom taktikom i da bude u stanju da se suprotstavi staroj iskusnoj pruskoj i austriskoj pešadiji u takvom istom borbenom poretku. S druge strane, u Francuskoj nije bilo ne samo američkih prašuma, nego ni praktično orgromnih prostora za otstupanje. Trebalo je razbiti neprijatelja između granice i Pariza, trebalo je, prema tome, braniti određeno zemljište, a to se u krajnjoj liniji moglo postići samo u otvorenoj masovnoj borbi. Trebalo je, prema tome, uporedo sa primenom grupa strelaca naći još i drugi oblik borbe, čijom bi primenom slabo obučene francuske mase s nekom nadom na uspeh mogle istupati protiv stalnih evropskih vojski. Taj oblik je nađen u smaknutoj koloni, koja se, istina, već primenjivala u izvesnim slučajevima, mada prvenstveno na paradama. Kolonu je bilo lakše održavati u redu nego liniski stroj. Čak i u onim slučajevima kad bi se kolona poremetila, ona je, ipak, kao kompaktna celina, pružala barem pasivan otpor; njome je bilo lakše upravljati, ona se bolje potčinjavala komandantovom rukovođenju i mogla se brže kretati. Brzina marša je porasla na sto i više koraka u minutu. Ali se najznačajniji rezultat sastojao u sledećem: primena kolone kao isključivo masovne forme vođenja borbe omogućila je da se nespretna, jednolična celina liniskog borbenog poretka deli na posebne jedinice, koje dobijaju izvesnu samostalnost, i koje su sposobne da opšti zadatak prilagođavaju datim okolnostima. Svaka od tih jedinica mogla se sastojati iz sva tri roda vojske. Kolona se odlikovala dovoljnom gipkošću da bi dopuštala iskorišćavanje delova vojske u svakoj mogućoj kombinaciji; ona je dopuštala iskorišćavanje sela i salaša — što je još Fridrih II strogo zabranjivao — koji su od toga doba postali glavnim otpornim tačkama u svakoj borbi; ona se mogla primenjivati na bilo kome zemljištu. Najzad, kolona je mogla suprotstaviti liniskoj taktici, po kojoj se odjednom sve stavlja na kartu, takav način vođenja borbe, pri kome je, dejstvima grupa strelaca i postepenim uvođenjem trupa radi odugovlačenja borbe, zamarana neprijateljska linija i iznuravana u takvoj meri da na kraju krajeva nije mogla izdržati pritisak svežih borbenih snaga, koje su se nalazile u rezervi. A pošto je liniski borbeni poredak na svim mestima ispoljavao jednaku snagu otpora, to je protivnik, koji se borio u kolonama, mogao prividnim napadom, stavljajući u pokret slabe snage, privući pažnju dela linije, koncentrišući u isto vreme svoje glavne snage za napad na odlučujućoj tački položaja. Sada su pretežno rasturene grupe strelaca dejstvovale vatrom, dok su kolone bile namenjene za juriš

na bajonet. Na taj se način uspostavio odnos analogan onome koji je postojao između grupa strelaca i mase kopljanika u početku XVI veka, s tom razlikom što su se kolone novog tipa mogle u svakom momentu rasturati u streljačke strojeve, a ovi se posle toga opet spajati u kolone.

Novi način vođenja borbe, koji je Napoleon doveo do savršenstva, toliko je prevazilazio stari način da je ovaj poslednji pretrpeo slom konačno i nepovratno — pošto su se kod Jene nespretne i sporo pokretljive pruske linije, većim delom potpuno nepogodne za borbu u rasutom stroju, bukvalno istopile pod vatrom francuskih streljačkih grupa, na koju su one mogle odgovarati samo paljbom pojedinih vodova. Ali, ako je linijski borbeni poredak sišao s pozornice, to se niukom slučaju ne može reći za liniju kao borbeni stroj. Nekoliko godina posle toga, kada su se Prusi tako obrukali sa svojim borbenim linijama, Velington je vodio svoje Engleze, postrojene u linije, protiv francuskih kolona i redovno ih tukao. Ali Velington je potpuno prihvatio francusku taktiku, izuzev to što svoju smaknutu pešadiju u borbama nije postrojavao u kolone nego u linije. Pri tome je dobio tu prednost što je jednovremeno mogao koristiti sve puške za vatreno dejstvo, a za juriše — sve bajonete. Englezi su sve do nedavno primenjivali taj borbeni predak u borbama, što im je kako u napadu (Albuera), tako i u odbrani (Inkerman) davalo prednost nad njihovim brojno znatno jačim protivnikom. Bižo, koji je imao priliku da se sukobi s tim engleskim linijama, više ih je cenio nego kolone iz nedavnog vremena.

Pri svemu tome pešadiske puške su bile veoma rđave, toliko rđave da je iz takvih pušaka na otstojanju od sto koraka samo retko bilo moguće pogoditi čoveka, a na otstojanju od 300 koraka isto toliko retko je bilo moguće pogoditi ceo bataljon. Zbog toga su beduinske dugačke puške, kada su Francuzi došli u Alžir, nanosile Francuzima teške gubitke s takvih otstojanja koja su bila van dometa francuskih pušaka. Tu je mogla pomoći samo izolučena puška. Ali su se baš u Francuskoj uvek protivili uvođenju izolučene puške, čak i u izuzetnim slučajevima, zato što se sporo punila, a brzo zapušavala zbog prljavštine. Međutim, sada, kada se pojavila potreba za puškom koja se brzo puni, ona je odmah ostvarena. Posle prethodnih Delvinovih radova pojavili su se Tuvenenova puška i Minijeovo zrno koje se širi; ta usavršavanja su izolučenu pušku u pogledu punjenja izjednačila sa neizolučenom puškom, tako da je otada čitava pešadija mogla biti naoružana dalekometnim i izolučenim puškama koje vrlo dobro pogađaju. Ali, pre no što je izolučena puška, koja se punila spreda, dovela do stvaranja odgovarajuće taktike, ona je bila već istisnuta najnovijim vatrenim oružjem — puškom ostragušom sa kojom su se uporedo sve više usavršavale borbene osobine izolučenih topova.

Naoružanje čitave nacije, koje je uvela revolucija, uskoro je pretrpelo znatna ograničenja. Za službu u stajaćoj vojsci uziman je, pomoću žreba, samo deo od mladića vojnih obveznika, a od izvesnog

čas većeg čas manjeg dela ostalih građana formirana je u najboljem slučaju neobučena nacionalna garda. Ili je tamo gde se stvarno strogo sprovodio princip opšte vojne obaveze, u najboljem slučaju, stvarana miliciska vojska, koja je bila pod zastavom svega nekoliko nedelja, kao u Švajcarskoj. Finansiski razlozi su nalagali izbor: ili popunu vojske regrutima ili milicisku vojsku. Samo je jedna jedina zemlja u Evropi, i pritom jedna od najsiromašnijih, pokušala da spoji opštu vojnu obavezu sa stajaćom vojskom. To je bila Pruska. I mada se opšta obaveza služenja u stajaćoj vojsci nije nigde strogo sprovodila — takođe zbog neumitnih finansiskih razloga — ipak je sistem pruskog landvera stavljao vladi na raspolaganje tako značajan broj ljudi, obučenih i organizovanih u spremne kadrove, da je Pruska imala izvesnu prevagu nad svakom drugom zemljom s takvim istim brojem stanovnika.

U Francusko-pruskom ratu 1870 godine sistem popune regrutima je bio pobeđen pruskim sistemom landvera. Ali u tom ratu su obe strane bile takođe prvi put naoružane puškama ostragušama — dok su pravilske forme, po kojima su se kretale i borile vojske, uglavnom, ostale isto onakve kakve su bile u vreme stare pruske kremenjače. U najboljem slučaju, grupe strelaca su postale nešto gušće. U svemu ostalom Francuzi su se još uvek borili u ranijim bataljonskim kolonama, a s vremena na vreme su se postrojavali i u linije, dok su Nemci bar učinili pokušaj da u četnoj koloni nađu formu borbenog poretka, koja bolje odgovara novom naoružanju. Tako je bilo u prvim borbama. A kada su tri pruske gardiske brigade, prilikom napada na Sen Priva (18 avgusta), pokušale da ozbiljno primene tu četnu kolonu, ispoljila se uništavajuća snaga puške ostraguše. U pet pukova, koji su uzeli najveće učešće u toj borbi (15.000 ljudi), pali su gotovo svi oficiri (176) i 5.114 vojnika, a to znači da je poginulo više od jedne trećine brojnog stanja. Čitava gardiska pešadija, koja je stupila u borbu sa 28.160 ljudi, izgubila je toga dana 8.230 ljudi, od kojih 307 oficira. Otada je četna kolona bila konačno osuđena isto kao i primena bataljonske kolone ili liniskog stroja; bio je napušten svaki pokušaj da se pod neprijateljsku puščanu vatru podmetne bilo kakva smaknuta jedinica; Nemci su vodili borbu u takvim gustim streljačkim strojevima, u koje su se kolone i ranije obično rasturale pod kišom neprijateljskih zrna, bez obzira na to što se viši komandni sastav borio protiv toga kao protiv rušenja reda. Vojnik se ipak pokazao pametniji od oficira; baš *on*, vojnik, instinktivno je našao jedini oblik borbe koji se i dotada opravdao pod vatrom pušaka ostraguša, i s uspehom ga odbranio uprkos protivljenju komandovanja. Isto tako je u zoni dejstva ubitačne puščane vatre i samo *pretrčavanje* našlo svoju primenu.

OSMI DEO

USTANAK U ŠPANIJI (1873)
— BAKUNJINISTI NA DELU —

BAKUNJINISTI NA DELU*)

BELEŠKE O USTANKU U ŠPANIJI ULETO 1873 GODINE

Prethodna napomena[1])

Da bi se olakšalo shvatanje dole navedenih beležaka iznećemo nekoliko hronoloških podataka.

9 februara 1873 godine kralju Amadeu je dosadila njegova španska kruna; on se — prvi kralj koji je stupio u štrajk — odrekao prestola. 12-og je bila proglašena Republika; iza toga je u baskiskim provincijama buknuo novi karlistički ustanak.

10 aprila izabrana je Ustavotvorna skupština koja se sastala početkom juna i 8 juna proglasila Federativnu Republiku. 11-og je obrazovana nova vlada na čelu s Pi-i-Margalom. Jednovremeno je bila izabrana komisija za izradu projekta novog ustava, pri čemu, ipak, u komisiju nisu bili uključeni krajnji republikanci, tzv. nepomirljivi. I, eto, kada je 3 jula bio proglašen taj novi ustav, nepomirljivi su našli da se on dovoljno ne zalaže za liniju podele Španije na »nezavisne kantone«. S obzirom na to, nepomirljivi su odmah digli ustanke u provincijama; oni su u Sevilji, Kordovi, Granadi, Malagi, Kadizu, Alkoju, Mursiji, Kartageni, Valensiji i drugim mestima od 5 do 11 jula svuda odneli pobede i u svakom od tih gradova ustanovili nezavisnu kantonsku vladu. Pi-i-Margal je 18 jula podneo ostavku, a zamenio ga je Salmeron, koji je odmah poslao trupe protiv ustanika. Posle slabog otpora ustanici su bili savladani za nekoliko dana; zbog pada Kadiza, već 26 jula je u celoj Andaluziji vlada uspostavila svoju vlast; skoro jednovremeno su bile savladane Mursija i Valensija; samo je Valensija ispoljila izvesnu energiju u borbi.

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 581—598.

Napisano na nemačkom jeziku ujesen 1873 godine. Prvi put štampano u listu *Der Volksstaat*, 31 oktobra, 2 i 5 novembra 1873 godine.

[1]) Ovu prethodnu napomenu, kao i podnaslov članka, Engels je dodao 1894 godine prilikom ponovnog izdanja članka u zborniku *Internationales aus dem Volksstaat* (Članci o međunarodnim temama iz lista *Volksstaat*). — Prim. red.

Još se držala samo Kartagena. Ovo najveće vojno pristanište u Španiji, koje je zajedno s flotom palo u ruke ustanika, bilo je sa kopnene strane, pored tvrđavskog bedema, zaštićeno i sa 13 odvojenih forova, te ga zbog toga nije bilo lako zauzeti. A pošto se vlada ustezala da razruši sidrište svoje sopstvene flote, to je »suvereni kanton Kartagena« produžio da postoji sve do 11 januara 1874 godine, kada se i on, najzad, predao, pošto, ustvari, nije ni za šta drugo ni bio sposoban.

U čitavom tom sramnom ustanku nas ovde zanimaju samo još sramnija dela bakunjinističkih anarhista; samo su ona ovde opisana, više ili manje podrobno, za pouku savremenicima.

I

Tek objavljen referat Haške komisije o tajnoj Alijansi Mihaila Bakunjina[2]) otkrio je radničkom svetu tajne intrige, lopovske prevare i prazno frazerstvo, pomoću kojih se nastojalo da se proleterski pokret stavi u službu naduvenom častoljublju i egoističkim ciljevima nekolicine nepriznatih genija. Istovremeno su nam ti oholi razmetljivci u Španiji omogućili da se, takođe, upoznamo i sa njihovom praktičnom revolucionarnom delatnošću. Pogledajmo kako oni ostvaruju svoje ultrarevolucionarne fraze o anarhiji, o uništenju svake vlasti i potpunom oslobođenju proletarijata. Sada mi, najzad, možemo to učiniti, jer, pored novinskih vesti o događajima u Španiji, sada raspolažemo i izveštajem Nove madridske federacije Internacionale[3]) koji je podnet Ženevskom kongresu.[4])

Kao što je poznato, u Španiji su prilikom rascepa Internacionale dobili prevagu članovi tajne Alijanse; znatna većina španskih radnika pošla je za njima. I eto, kada je u februaru bila proglašena Republika, španski alijansisti su se našli u veoma teškom položaju. Španija je u industriskom pogledu toliko zaostala zemlja da tamo još ne može biti ni govora o *neodložnom* potpunom oslobođenju radničke klase. Pre no što stvari dođu dotle, Španija još mora proći

[2]) *L'Alliance de la Démocratie Socialiste,* London 1873. Nemačko izdanje izašlo je pod naslovom *Ein Komplott gegen die Internationale* (Zavera protiv Internacionale). — Engelsova primedba.

[3]) *Nova madridska federacija* je lokalna organizacija I Internacionale u Španiji, koju su osnovale pristalice Generalnog saveta u junu 1872 godine kao protivtežu bakunjinističkoj Madridskoj federacija i španskom Federalnom savetu, u kojima su se pretežnim uticajem koristili članovi rukovodeće Bakunjinove socijaldemokratske alijanse. Nova federacija je sprovodila revolucionarno-proletersku liniju i služila je kao oslonoc Marksa i Engelsa u njihovoj borbi sa sitnoburžoaskom anarhističkom sektom bakunjinista, i u razobličavanju cepačkog i dezorganizatorskog rada bakunjinista u Španiji. — Prim. red.

[4]) Radi se o kongresu koji su sazvali pretstavnici I Internacionale, uglavnom iz Švajcarske, u septembru 1873 godine; kongres je imao čisto lokalan značaj. — Prim. red.

razne prethodne etape razvitka i savladati čitav niz prepreka. Republika je i davala mogućnost da se u najkraćem vremenu pređu te prethodne etape i da se brzo uklone te prepreke. Ali se ta mogućnost mogla iskoristiti samo putem aktivne *političke* intervencije španske radničke klase. Radnička klasa je to osećala; ona se svuda borila za to da uzme učešća u događajima, da iskoristi pojavljenu mogućnost za dejstvo, a ne kao dosada da ostavlja imućnim klasama slobodno polje za njihovu delatnost i njihove intrige. Vlada je raspisala izbore za Ustavotvornu skupštinu; kakav stav je morala da zauzme Internacionala? Vođe bakunjista su bile u najtežem položaju. Dalja politička neaktivnost postajala je iz dana u dan sve smešnija i nemoguća; radnici su hteli da »vide delo«. S druge strane, alijansisti su godinama propovedali da ne treba uzimati učešća ni u kakvoj revoluciji koja nema za cilj neodložno potpuno oslobođenje radničke klase, da bi preduzimanje bilo kakve političke delatnosti samim tim značilo priznavanje države, tog izvora svakog zla, i da je upravo zato uzimanje učešća u bilo kakvim izborima — zločin koji zaslužuje smrtnu kaznu. Kako su oni izašli iz tog ćorsokaka objašnjava nam gorepomenuti madridski izveštaj:

»Oni isti ljudi koji su odbacili Hašku rezoluciju o političkoj delatnosti radničke klase i bacili pod noge Statut Internacionale izazivajući time rascep, unutrašnju borbu i dezorganizaciju u redovima španske Internacionale; oni isti ljudi koji su nas u očima radnika bestidno prikazivali kao častoljubive karijeriste, ljudi koji su pod izgovorom osvajanja vlasti za radničku klasu težili da prigrabe vlast za sebe; ti isti ljudi koji su sebe nazivali autonomistima, anarhistima — revolucionarima i tome slično, ovoga puta su se svom žestinom bacili na to da vode politiku, ali — najgoru, buržoasku politiku. Oni nisu radili za to da bi izborili političku vlast radničkoj klasi — naprotiv, prema toj ideji oni gaje odvratnost — već za to da bi pomogli da na vlast dođe jedan od buržoaskih slojeva koji se sastoji od avanturista, častoljubaca i karijerista, a koji je sebe nazivao »nepomirljivim« *(intransigente)* republikancima.

Već uoči opštih izbora za Ustavotvornu skupštinu radnici Barselone, Alkoja i drugih mesta zatražili su objašnjenje kakve politike treba da se pridržavaju radnici kako u parlamentarnoj, tako i u svakoj drugoj borbi. S tim ciljem su bila organizovana dva velika zbora: jedan u Banseloni, a drugi u Alkoju; u oba slučaja alijansisti su se svim silama protivili tome da bude strogo određena politička linija koje bi se morala pridržavati Internacionala (*nota bene:* njihova Internacionala). Na taj način, bilo je odlučeno da se *Internacionala, kao udruženje, uopšte ne treba da bavi političkom delatnošću, ali da članovi Internacionale, svaki na svoju odgovornost, mogu delovati kako im je volja i prilaziti svakoj partiji za koju se odluče po svom nahođenju* — zbog njihove zloglasne autonomije! A kakav je bio rezultat primene tako besmislenog učenja? — Takav, da je

ogromna masa članova Internacionale, uključujući anarhiste, uzela učešća u izborima bez programa, bez zastave, bez sopstvenih kandidata, i na taj način pomogla tome da su bili izabrani skoro isključivo buržoaski republikanci. U skupštinu su ušla samo dva ili tri radnika — ljudi koji apsolutno nikoga ne pretstavljaju, koji nijedanput nisu podigli glas za odbranu interesa naše klase i koji spokojno glasaju za sve reakcionarne predloge koje podnosi većina skupštine«.

Eto šta se dobija od bakunjinističkog »uzdržavanja od politike«. U mirnim vremenima kada proletarijat unapred zna da će on, u najboljem slučaju, uvesti u parlament samo nekoliko pretstavnika, i da je mogućnost dobijanja parlamentarne većine za njega savršeno isključena — u takvo vreme ovde-onde polazi za rukom ubediti radnike da je veliko revolucionarno delo — sedeti za vreme izbora kod kuće i uopšte ne napadati tu državu u kojoj živiš i koja tebe ugnjetava, nego državu kao takvu, državu uopšte, koja nigde ne postoji i koja se, prema tome, ne može ni braniti. To je zaista sjajan način praviti se revolucionarima za one ljude kojima srce lako silazi u pete; a do koje mere vođe španskih alijansista imaju veze sa ljudima takve vrste podrobno pokazuje gorepomenuta brošura o Alijansi.

Ali čim sami događaji izbace proletarijat u prvi plan, neaktivnost postaje očigledna glupost, a aktivna intervencija radničke klase — neizbežna nužnost. Tako je bilo u Španiji. Amadeova abdikacija potisnula je sa vlasti radikalne monarhiste i onemogućila im da u skoroj budućnosti opet dođu do vlasti; to je u tom momentu bilo još manje verovatno za alfonsiste; a karlisti su, kao skoro uvek, pretpostavljali građanski rat izbornoj borbi. Sve te partije, po španskom običaju, uzdržale su se od izbora; u izborima su uzeli učešća samo na dva krila pocepani federalisti-republikanci i radnička masa. Pri ogromnom zanosu s kojim se u to vreme još izgovaralo ime Internacionale među španskim radnicima, pri postojanju još u to vreme, bar u praksi, izvesne organizacije njenog španskog ogranka, bilo je nesumnjivo da bi u fabričkim rejonima Katalonije, u Valensiji, u gradovima Andaluzije, itd. svaka istaknuta i od Internacionale podržana kandidatura prošla sjajno i da bi se u parlamentu bezuslovno obrazovala manjina dovoljno jaka za to da pri svakom glasanju odredi ishod stvari između tog i drugog republikanskog krila. Radnici su to osećali; oni su osećali da je sada došlo vreme da stave u pokret svoju tada još moćnu organizaciju. Međutim, gospoda vođe bakunjinističke škole su tako dugo propovedali jevanđelje bezuslovnog uzdržavanja da nisu mogli odjednom promeniti kurs; i, eto, oni su izmislili taj žalosni izlaz u tome što se Internacionala kao celina uzdržala i što je njenim članovima, svakom posebno, bilo odobreno da glasa *po svome nahođenju*. Posledica te objave političkog bankrotstva bila je ta što su radnici, kao i uvek u sličnim slučajevima, glasali za ljude koji su najradikalnije istu-

pali — za nepomirljive — a samim tim u većoj ili manjoj meri uzimali na sebe odgovornost za dalje korake svojih izabranika i bili uvučeni u njihovu delatnost.

II

Alijansisti nikako nisu mogli biti uporni u svome stavu, ostajući u onom smešnom položaju u koji su sebe stavili svojom veštom izbornom politikom — inače bi nastupio kraj njihovoj ranijoj vladavini nad španskom Internacionalom. Oni su morali da rade, makar samo prividno. Njihov je spas ležao u *sveopštem štrajku.*

U bakunjinističkom programu sveopšti štrajk služi kao poluga pomoću koje se izvršava socijalna revolucija. Jednog prekrasnog jutra svi radnici svih industriskih grana neke zemlje, ili čak celog sveta, prekinuće rad i time prinuditi vladajuće klase, najdalje za mesec dana, bilo da priznaju svoju krivicu, bilo da napadnu radnike, a tada će ovi imati pravo da se brane i, koristeći se takvim slučajem, da sruše čitavo staro društvo. Ovaj projekt — nikako nije nov; francuski, a iza njih belgiski socijalisti su posle 1848 godine dovoljno paradirali sa tim paradnim konjem, koji je, uostalom, po poreklu — engleska pasmina. Za vreme brzog i burnog čartizma[5]), koji je usledio posle krize 1837 godine, među engleskim radnicima je već 1839 godine propovedan »sveti mesec«, prekid rada u nacionalnom opsegu, i to je naišlo na takav odziv da su fabrički radnici severne Engleske u julu 1842 godine pokušali da to sprovedu u delo. Veliku ulogu igrao je sveopšti štrajk i na Ženevskom kongresu alijansista, koji se dogodio 1 septembra 1873 godine, ali su ovde svi uvideli da je za to neophodna savršena organizacija radničke klase i puna kasa. Baš tu i leži sva smetnja! S jedne strane, vlade, naročito onda kada ih ohrabre političkim uzdržavanjem, nikada neće dopustiti da organizacija ili kasa radnika dostigne taj nivo. A, s druge strane, politički događaji i zloupotrebe vladajućih klasa, svojom vlašću dovešće do oslobođenja radnika mnogo ranije no što proletarijat uspe da stvori tu idealnu organizaciju i taj kolosalni rezervni fond. A ako bi ih proletarijat imao, ne bi imalo smisla da ide obilaznim putem sveopšteg štrajka da bi postigao cilj.

Niko, ko ma koliko poznaje tajne pokretačke snage Alijanse, ne može posumnjati u to da je predlog o pribegavanju tome oprobanom sredstvu potekao iz švajcarskog centra. Bilo kako bilo, špan-

[5]) *Čartizam* je masovni revolucionarni pokret engleske radničke klase pod zastavom borbe za ostvarenje demokratske Narodne karte (na engleskom *charter* — hartija, povelja, po kojoj je pokret i dobio ime), čija je centralna tačka bila uvođenje opšteg izbornog prava. Sprovođenjem Povelje u život čartisti su računali da će prekratiti patnje i stradanja radničke klase. Nastao sredinom tridesetih godina XIX veka, čartistički pokret je dostigao osobit uspon 1839, 1842 i 1847—1848 godine. Posle poraza revolucije 1848 godine počeo je da jenjava. — Prim. red.

ske vođe su u tome našle izlaz koji im je otkrio mogućnost da rade ma šta bilo, samo da se direktno ne upletu u »politiku«, pa su na to pošle s radošću. Svuda su stali propovedati o čudotvornim svojstvima sveopšteg štrajka; stali su se pripremati za to da ga otpočnu u Barseloni i Alkoju.

Međutim, politički odnosi su se sve više približavali krizi. Stari federalističko-republikanski frazeolozi, Kastelar i kompanija, uplašili su se pokreta koji ih je prerastao; oni su bili prinuđeni da ustupe vlast Pi-i-Margalu koji je pokušao da se sporazume s nepomirljivima. Među zvaničnim republikancima Pi je bio jedini socijalista, jedini čovek koji je bio svestan da je Republici neophodno da se oslanja na radnike. On je smesta podneo i program mera socijalnog karaktera, koje je bilo moguće odmah ostvariti i koje su morale ne samo doneti radnicima neposrednu korist, nego i posledice koje bi potstakle radnike da preduzmu dalje korake i, koje su, na taj način, mogle bar pokrenuti socijalnu revoluciju. Međutim, bakunjinistički članovi Internacionale, koji su dužni da odbacuju čak i najrevolucionarnije mere, ako one potiču od »države«, više su voleli da podrže najgluplje šarlatane među nepomirljivima, ali nikako ministra. Pregovori Pija sa nepomirljivima otegnuli su se; nepomirljivi su počeli ispoljavati nestrpljenje, a najvatreniji od njih su pristupili posle dizanja kantonskog ustanka u Andaluziji. Tu su se i vođe Alijanse morale latiti posla, sem ako nisu htele da se vuku na repu nepomirljivih buržuja. I eto, bilo je naređeno da otpočne opšti štrajk.

Tada je u Barseloni, između ostalog, bila izlepljena ovakva objava:

»Radnici! Mi organizujemo sveopšti štrajk da bismo izrazili duboko negodovanje koje ispoljavamo gledajući kako vlada koristi trupe za smirivanje naše trudbeničke braće, zanemarujući, međutim, rat protiv karlista«, itd.

Na taj način pozivali su radnike Barselone, velikog fabričkog španskog grada, čija istorija poznaje više borbi na barikadama nego istorija bilo kog drugog grada na svetu, da istupe protiv oružanih vladinih snaga ne s oružjem koje se nalazilo u njihovim rukama, nego ... sveopštim štrajkom, tj. s merom koja pogađa neposredno samo pojedine buržuje, ali ne njihovog opšteg pretstavnika — državnu vlast! U spokojno, mirno vreme barselonski radnici su mogli još slušati plahovite fraze krotkih ljudi kao Alerinija, Farga-Pelisjera i Vinjasa; ali kada je došlo vreme da se dejstvuje, kada su Alerini, Farga-Pelisjer i Vinjas najpre objavili svoj znameniti izborni program, zatim počeli neprestano pozivati na mir i, na kraju, umesto da pozovu na oružje, objavili sveopšti štrajk — radnici su počeli stvarno da ih preziru. Najslabački nepomirljivi je ipak ispoljavao više energije nego najaktivniji alijansist. Alijansa i od nje nasamarena španska Internacionala izgubili su svaki uticaj, i

kada su ta gospoda proglasila sveopšti štrajk, tobože s ciljem da tim putem paralizuju vladu, radnici su ih prosto ismejali. Ali delatnost tobožnje internacionale dovela je ipak do toga da je sprečila učešće Barselone u kantonskom ustanku; a Barselona je bila jedini grad čije bi pridruživanje pokretu moglo pružiti radničkom elementu, koji je u njemu svuda igrao vidnu ulogu, jaku podršku, a ujedno s tim i nadu da će na kraju krajeva ovladati čitavim pokretom. Osim toga, prilaskom Barselone pobeda bi bila skoro obezbeđena. Ali Barselona nije ni prstom mrdnula; barselonski radnici, prozrevši nepomirljive, a obmanuti alijansistima, ostali su neaktivni i samim tim obezbedili su konačnu pobedu madridske vlade. Sve to, ipak, nije smetalo alijansistima Aleriniju i Brusu (pojedinosti o njima — u izveštaju o Alijansi) da izjave u svome listu *Solidarité révolutionnaire:*

»Revolucionarni pokret se širi munjevitom brzinom po celom poluostrvu... U Barseloni se *još ništa nije desilo,* ali *na trgovima, na javnim mestima — permanentna revolucija!«*

Međutim, to je bila revolucija alijansista koja se sastoji u udaranju u bubnjeve i talambase, i koja upravo zato »permanentno« stoji na istom »mestu«.

U isto vreme buknuo je sveopšti štrajk u Alkoju. Alkoj je mlad fabrički grad, koji sada broji oko 30.000 stanovnika, u kome se Internacionala, u bakunjinističkoj formi, pojavila tek pre godinu dana i brzo se raširila. Radnici ovoga grada, dotada potpuno strani pokretu, rado su usvajali socijalizam bilo koje forme, slično onome kako se to ponavlja čas tu, čas tamo u ostalim varošicama Nemačke, gde Sveopšti nemački radnički savez[6]) iznenada dobija mnogo novopečenih pristalica. Zato je Alkoj bio izabran za sedište bakunjinističke španske Federalne komisije. Ovde ćemo se i upoznati s aktivnošću same te Federalne komisije.

7 jula radnički zbor donosi odluku o objavljivanju opšteg štrajka i sledećeg dana šalje deputaciju gradonačelniku sa zahtevom da u roku od 24 časa sazove fabrikante i postavi im zahteve radnika.

---

[6]) Sveopšti nemački radnički savez je organizacija nemačkih radnika i zanatlija koji je osnovan 1863 godine. Njegovo stvaranje značilo je korak napred u razvijanju samostalnog radničkog pokreta u Nemačkoj, ali rukovodioci Saveza — sitnoburžoaski socijalista Lasal i njegovi sledbenici — dali su delatnosti Saveza oportunistički karakter. Lasalovci su ograničavali njegov zadatak na to da se zadovoljava mirnim parlamentarnim i reformističkim ciljevima, odricali su ulogu seljaštva kao saveznika proletarijata, podržavali politiku ujedinjenja Nemačke odozgo, pod hegemonijom kontrarevolucionarne Pruske. Lasalovci su iskoristili Savez za borbu protiv I Internacionale i marksističke Socijaldemokratske radničke partije, koja je u Nemačkoj osnovana 1859 godine. Težnja radnika ka jedinstvu i nezadovoljstvo običnih članova lasalovskog Saveza politikom njegovog rukovodstva, primoralo je ovo rukovodstvo da 1875 godine pristupi ujedinjenju obe organizacije u jedinstvenu radničku partiju. Ipak, zbog pomirljivosti vođa, program koji je prihvaćen na kongresu ujedinjenja u Goti obilovao je grubim oportunističkim greškama lasalovskog učenja. — Prim. red.

Gradonačelnik Albors, buržoaski republikanac, zadržava radnike, poziva trupe iz Alikante, a fabrikante savetuje da ne popuštaju, već da se zabarikadiraju u svojim kućama. A on sam će biti na svojoj dužnosti. Posle savetovanja s fabrikantima, — ovde se pridržavamo zvaničnog izveštaja alijansista Federalnoj komisiji, datiranog 14 jula 1873, — on, koji je najpre obećao radnicima da će sačuvati neutralnost, izdaje proglas, u kome »vređa radnike, kleveta ih, staje na stranu fabrikanata i na taj način uništava pravo i slobodu štrajkača, provocirajući ih na borbu«. Kako bogobojažljive želje gradonačelnika mogu uništiti pravo i slobodu radnika, u svakom slučaju ostaje nejasno. Bilo kako bilo, ali radnici kojima rukovodi Alijansa, preko komisije daju na znanje gradskom veću da bi ono, ako ne namerava da sačuva obećanu neutralnost u odnosu na štrajk, najbolje učinilo ako bi se, radi izbegavanja sukoba, odreklo svojih punomoćja. Komisija nije bila primljena i, kada je napuštala većnicu, policija je otvorila vatru na goloruki narod koji je mirno stajao na trgu. Tako je, prema izveštaju Alijanse, počela borba. Narod se naoružao, razvila se borba koja je tobože trajala »dvadeset časova«. S jedne strane radnici, čiji broj *Solidarité révolutionnaire* ceni na 5.000, na drugoj strani — 32 žandarma u većnici i još nekoliko naoružanih ljudi u četiri ili pet kuća na trgu; te kuće je — prema dobrom pruskom primeru — spalio narod. Najzad, kad je žandarmima nestalo municije, oni su bili prinuđeni da se predaju.

»Ne bi se dogodilo da se oplakuje tako mnogo žrtava — kaže izveštaj Alijansine komisije — da gradonačelnik Albors nije obmanuo narod; on se pretvarao da će se predati, a zatim je iz malodušnosti naredio da se ubije svako ko se, oslanjajući se na njegovu reč, probio u većnicu; i stanovništvo, obuzeto opravdanim negodovanjem, ne bi ubilo ni samog gradonačelnika da on nije iz neposredne blizine iz pištolja gađao ljude koji su ga lišili slobode«.

A kakve su bile žrtve te borbe?

»Mada i nemamo mogućnosti da tačno izračunamo broj ubijenih i ranjenih (na strani naroda), ipak možemo reći da ih *nije manje od deset*. Na strani napadača računa se da nije manje od *petnaest* ubijenih i ranjenih«.

To je bila prva ulična borba koju je izdržala Alijansa. Za dvadeset časova borili su se protiv 32 žandarma i nekoliko naoružanih buržuja, a posle toga, kad su ovi ispucali svu svoju municiju, savladali su ih, izgubivši sve u svemu *deset ljudi*. Očigledno, Alijansa je ulila svojim pristalicama Falstafovu[7]) mudru izreku o tome da je »opreznost najbolji dokaz hrabrosti«.

Razume se, sve vesti buržoaskih novina o svakovrsnim strahotama, o besciljno spaljenim fabrikama, o masovnom ubijanju

[7]) Falstaf — lice iz dela velikog engleskog dramskog pisca V. Šekspira iz istoriske drame »Henri IV« i komedije »Vesele žene vindzorske«; klasičan primer razmetljivog plašljivca, veseljaka i brbljivca. — Prim. red.

žandarma, o ljudima posutim petrolejom i zapaljenim — najoriginalnije su izmišljotine. Pobedonosni radnici, čak i onda kada su pod komandom alijansista, čije je geslo: »udri, uništavaj!«, uvek se ophode čak isuviše velikodušno sa svojim pobeđenim protivnicima, a ovi im pripisuju sva ta sramna dela koja *oni sami* nikada ne zaborave da učine u slučaju pobede.

Dakle, pobeda je bila izvojevana.

»U Alkoju — likuje *Solidarité révolutionnaire* — naši drugovi, 5.000 na broju, postali su gospodari situacije«.

A kako su se ti »gospodari« koristili svojom »situacijom«?

O tome nam ni reči ne kaže ni izveštaj Alijanse, ni njene novine; prinuđeni smo da se obratimo običnim novinskim vestima. Iz njih saznajemo da je u Alkoju bio odmah ustanovljen »Komitet javnog spasa«, tj. revolucionarna vlada. Istina, na svom kongresu u Sent Imjeu, u Švajcarskoj, 15 septembra 1872 godine, alijansisti su doneli rezoluciju da »svaka organizacija političke, tzv. privremene ili revolucionarne vlasti, može biti samo nova obmana i da bi bila isto toliko opasna za proletarijat koliko i sve druge danas postojeće vlade«. Članovi španske Federalne komisije, koja je zasedala u Alkoju, takođe su napregnuli sve svoje snage da bi ta rezolucija bila prihvaćena i od kongresa španske Internacionale. I eto, bez obzira na sve to, mi otkrivamo da su Severino Albazasin, član te komisije, a po nekim obaveštenjima i Francisko Tomas, njen sekretar, bili članovi te privremene i revolucionarne vladine vlasti — alkojskog Komiteta javnog spasa!

A šta je radio taj Komitet javnoga spasa? Kakve je mere preduzeo da bi ostvario »neodložno potpuno oslobođenje radnika«? Komitet je zabranio svim muškarcima da izlaze iz grada, u isto vreme kad je to bilo dozvoljeno ženama samo ako su one... imale *pasoš!* Protivnici svake vlasti ponovo uvode pasoš! U svemu ostalom — potpuna zbrka, neaktivnost i bespomoćnost.

Međutim, iz Alikante su se približavale trupe generala Velardea. Kod vlade je bilo dovoljno razloga da želi da okonča lokalne ustanke u provincijama bez ikakve galame. A kod »gospodara situacije« bilo je dovoljno razloga da žele da se izvuku iz situacije u kojoj nisu znali šta da rade. Prema tome, uloga deputata Servera, koji je služio kao posrednik, bila je laka. Komitet javnog spasa se odrekao svojih punomoćja, trupe su 12 jula ušle u grad bez ikakvog otpora, i jedino obećanje, koje je za to bilo dato Komitetu javnog spasa, bila je... opšta amnestija. Alijansistički »gospodari situacije« još jednom su srećno izašli iz ćorsokaka. Time se i završila avantura u Alkoju.

U San Lukar de Baramedi, kod Kadiza, kazuje nam izveštaj Alijanse, »gradonačelnik zatvara prostorije Internacionale i svojim pretnjama i svojim neprestanim napadima na lična prava građana izaziva srdžbu radnika. Komisija traži od ministra da čuva prava

i da otvori samovoljno zatvorene prostorije. Gospodin Pi se u principu s tim slaže... ali odbija da to sprovede u delo. Radnici uviđaju da vlada namerava da njihovo udruženje podvrgne sistematskom proganjanju; oni uklanjaju sve lokalne pretstavnike vlasti i na njihovo mesto postavljaju nove koji ponovo otvaraju prostorije udruženja«.

»U San Lukaru... narod je »gospodar situacije« — likuje *Solidarité révolutionnaire.* Alijansisti, koji su i ovde, uprkos svojim anarhističkim pogledima, obrazovali revolucionarnu vladu, nisu znali šta da rade sa svojom vlašću. Oni su gubili vreme na prazne prepirke i rezolucije na papiru; a kada je general Pavija, pošto je zauzeo Sevilju i Kadiz, 5 avgusta poslao u San Lukar nekoliko četa iz Sorijeve brigade, on... nije naišao ni na kakav otpor.

To su herojski podvizi koje je Alijansa izvršila tamo gde nije imala nikakvih suparnika.

III

Odmah posle ulične borbe u Alkoju, u Andaluziji su se digli nepomirljivi. Pi-i-Margal je još bio na vlasti i neprestano je vodio pregovore s vođama te partije, želeći da od njih obrazuje vladu; pa radi čega je bilo potrebno počinjati ustanak kada se pregovori još nisu bili završili neuspehom? Dosada još nije poznat razlog za tu žurbu; ali jedno je nesumnjivo: gospoda nepomirljivi su pre svega težili da što pre praktično ostvare federativnu republiku da bi prigrabili vlast i zauzeli veliki broj upravnih položaja koji su se imali ustanoviti u zasebnim kantonima. Parlament u Madridu je odveć dugo otezao s deobom Španije; dakle, bilo je potrebno sam se latiti posla i svuda proglasiti samostalnost kantonâ. Ranije ponašanje (bakunjinističke) Internacionale, koja se od vremena izbora uplela u poslove nepomirljivih, dozvolilo je da se računa na njeno sadejstvo: ta ona je nešto ranije nasilno ovladala Alkojem i, prema tome, stupila u otvorenu borbu s vladom! Pored toga su bakunjinisti godinama propovedali da je štetno svako revolucionarno dejstvo odozgo naniže, da sve treba organizovati i sprovoditi u život odozdo naviše. I, eto, sada se pruža prilika da se odozdo naviše ostvari znameniti princip autonomije, barem u nekim gradovima! Drukčije nije ni moglo biti: bakunjinistički radnici su se prevarili i počeli su da vade kestenje iz vatre za nepomirljive, da bi zatim od tih saveznika, kao i uvek, kao nagradu dobili udar čizmom i puščana zrna.

A kakva je bila uloga članova bakunjinističke Internacionale u čitavom tom pokretu? Oni su pomogli da mu se da karakter federalističke razdrobljenosti, oni su ostvarili, koliko je to bilo moguće, svoj ideal anarhije. Ti isti bakunjinisti, koji su u Kordovi, nekoliko meseci pre toga, nazivali ustanovljavanje revolucionarnih vlada izdajom i varanjem radnika, sada zasedaju u svim revolucio-

narnim vladama gradova Andaluzije — ali svuda u manjini, tako da nepomirljivi mogu raditi što im je volja. Dok su ovi poslednji u svojim rukama držali političku i vojnu vlast — otarasivali su se radnika bujnim frazama ili rezolucijama o prividno socijalnim reformama najgluplje i najbesmislenije vrste, koje su, povrh svega toga, ostajale samo na papiru. A kada su tražile stvarne ustupke, bakunjinističke vođe su nailazile na vešto odbijanje. Pred dopisnicima engleskih novina »nepomirljivi« vođe pokreta smatrali su najvažnijim da ukažu na to da oni nemaju ničeg zajedničkom s tim takozvanim internacionalistima i da oni za njih ne snose nikakvu odgovornost; istovremeno su izjavili da drže pod najstrožim policiskim nadzorom kako vođe Internacionale, tako i sve emigrante Pariske komune. Najzad, u Sevilji, kako ćemo dalje videti, za vreme borbe sa vladinim trupama, nepomirljivi su pucali i u svoje bakunjinističke saveznike.

Tako se desilo da se čitava Andaluzija za nekoliko dana našla u rukama naoružanih nepomirljivih. Sevilja, Malaga, Granada, Kadiz itd. prešli su u njihove ruke gotovo bez otpora. Svaki grad se proglasio suverenim kantonom i uspostavio revolucionaran vladin komitet (huntu). Iza njih su sledile Mursija, Kartagena, Valensija. U Salamanki je bio učinjen sličan pokušaj, ali mirnijeg karaktera. Na taj način, većina krupnih španskih gradova bila je u vlasti ustanika; izuzetak su činili samo prestonica Madrid, grad raskoši, koji skoro nikada nije odlučno istupio, kao i Barselona. Da se digla Barselona, krajnji uspeh bi bio skoro osiguran, a time bi bila obezbeđena jaka podrška elementima radničkog pokreta. Ali, kao što smo videli, nepomirljivi su bili u Barseloni dosta slabi, a članovi bakunjinističke Internacionale, koji su tamo u to vreme još imali veoma veliki uticaj, iskoristili su sveopšti štrajk kao razlog za to da *izbegnu* ustanak. Na taj način, Barselona ovoga puta nije opravdala očekivanja.

Ipak je taj ustanak, iako je šašavo počeo, još imao velike izglede na pobedu samo da su njime koliko-toliko razumno rukovodili, makar onako kako se to činilo u španskim vojnim pobunama: kada se pobuni posada jednog grada i krene u najbliži grad, ona povuče za sobom već ranije pripremljenu posadu toga grada i, narastajući, kao lavina se ustremi na prestonicu, a pobedu odlučuje uspešna bitka ili prelaz na njihovu stranu onih trupa koje su poslate protiv njih. Takav metod je bio naročito pogodan ovoga puta. Ustanici su svuda već odavno bili organizovani u dobrovoljačke bataljone; istina, njihova disciplina je bila rđava, ali sigurno nije bila gora od discipline kod ostataka stare španske vojske koja je većim delom bila dezorganizovana. Jedine pouzdane vladine trupe bili su žandarmi *(guardias civiles)*, ali su oni bili rastureni po celoj zemlji. Pre svega, trebalo je sprečiti prikupljanje žandarmeriskih odreda, a to se moglo postići samo napadnim dejstvima i smelim izlaskom na otvoreno

polje; od toga nije bilo velike opasnosti, jer su trupe koje je vlada mogla suprotstaviti dobrovoljcima bile isto toliko nedisciplinovane koliko i sami dobrovoljci. A ako su želeli pobediti — drugog sredstva nije bilo.

A ipak nije tako. Federalizam nepomirljivih i njihovih bakunjinističkih prirepaka u tome se i sastojao što je svaki grad dejstvovao na svoj sopstveni rizik, proklamujući da nije najvažnija stvar sadejstvo sa drugim gradovima, već izdvajanje od drugih gradova, samim tim isključujući svaku mogućnost opšte ofanzive. Ono što je za vreme seljačkog rata u Nemačkoj i za vreme nemačkih ustanaka u maju 1849 godine bilo neizbežno zlo, — naime, rasparčanost i razjedinjenost revolucionarnih snaga, koja je omogućavala jednim te istim vladinim trupama da ugušuju jedan ustanak za drugim, — to je ovde bilo proglašeno principom najveće revolucionarne mudrosti. Bakunjin bi mogao biti zadovoljan. On je već u septembru 1870 godine (*Lettres à un Français* — Pisma jednom Francuzu) izjavio da se jedino sredstvo za isterivanje Prusa iz Francuske putem revolucionarnog rata sastoji u tome da se uništi svako centralizovano rukovodstvo i da se prepusti svakom gradu, svakom selu, svakoj opštini da vodi rat na sopstveni rizik. Treba samo jedinstveno rukovođenoj pruskoj vojsci suprotstaviti revolucionarne strasti oslobođene od okova — i pobeda će biti osigurana. Pred zdravim rezonovanjem čitavog francuskog naroda koji je, najzad, opet prepušten samom sebi, moralo bi, razume se, potpuno iščeznuti usamljeno Moltkeovo rezonovanje. Francuzi tada nisu hteli to da shvate; ali je Bakunjin u Španiji postigao sjajan uspeh, kako smo to već videli i kako ćemo još videti u daljem izlaganju.

Istovremeno je taj na brzu ruku, bez ikakvog razloga početi ustanak, onemogućio Pi-i-Margalu da produži dalje pregovore s nepomirljivima. On je bio prinuđen da se povuče; na mesto njega na vlast su došli čisti republikanci kastelarskog kova, ničim neprikriveni buržuji, čiji je prvi zadatak bio — konačno uništiti radnički pokret, koji su ranije iskoristili, ali koji im je sada postao sámo smetnja. Skrpili su jednu diviziju, pod komandom generala Pavije, protiv Andaluzije i drugu, pod komandom Kamposa, protiv Valensije i Kartagene. Njihovo jezgro su sačinjavali žandarmi prikupljeni iz cele Španije, svi odreda stari vojnici, kod kojih disciplina još nije bila pokolebana. Kao i u napadima versajskih trupa na Pariz, tako su i ovde žandarmi morali podržavati demoralisane liniske trupe da istraju i svuda ići na čelu napadnih kolona; u oba slučaja oni su ispunili svoj zadatak srazmerno svojim mogućnostima. Osim žandarma, u ove divizije je bilo uključeno još nekoliko kombinovanih liniskih pukova, tako da je svaka od njih brojala približno po 3.000 ljudi. To je bilo sve što je vlada mogla istaviti protiv ustanika.

General Pavija krenuo je oko 20 jula. Odred žandarma i liniskih trupa, pod komandom Ripola, zauzeo je 24 jula Kordovu. Pavija je 29-og napadao zabarikadiranu Sevilju, koja je bila zauzeta 30

ili 31 jula (prema telegramima je teško ustanoviti taj datum). Tu je ostavio leteći odred za smirenje okoline i uputio se na Kadiz, čiji su branioci branili, i to veoma slabo, samo pristupe gradu, ali su zatim, 4 avgusta, bez ikakvog otpora dozvolili da ih razoružaju. Pavija je sledećih dana, takođe bez ikakvog otpora, razoružao San Lukar de Baramedu, San Roke, Tarifu, Alhesiras i mnogo drugih malih gradova, od kojih je svaki bio oformio suvereni kanton. On je istovremeno poslao odrede protiv Malage i Granade, koje su se predale bez otpora — prva 3-eg, a druga 8 avgusta, tako da je do 10 avgusta, za manje od dve nedelje i skoro bez borbe, bila pokorena čitava Andaluzija.

Martinec Kampos je 26 jula počeo nastupanje protiv Valensije. Tu su radnici bili digli ustanak. Prilikom rascepa španske Internacionale većina je u Valensiji bila na strani članova istinske Internacionale, te je novi španski Federalni savet bio premešten u ovaj grad. Uskoro posle proglašenja Republike, kada su pretstojale revolucionarne borbe, bakunjinistički radnici Valensije, neverujući ultra revolucionarnim frazama prikrivenom vrdanju barselonskih vođa, ponudili su članovima istinske Internacionale svoje sadejstvo u svim mestima pokreta. Kada je izbio kantonalni pokret, i jedni i drugi, koristeći nepomirljive, odmah su napali trupe i proterali ih. Kakav je bio sastav valensiske hunte — ostalo je nepoznato; ali se iz vesti dopisnika engleskih novina vidi da su u njoj, kao i u redovima valensiskih dobrovoljaca, pretežno preovlađivali radnici. Ti isti dopisnici su izražavali svoje mišljenje o valensiskim ustanicima s takvim uvažavanjem kakvo nikada nisu pokazivali u odnosu na druge ustanike koji su se pretežno sastojali od nepomirljivih; oni su hvalili strogu disciplinu Valensijanaca i red koji je vladao u gradu, i pretskazivali dugotrajan otpor i upornu borbu. Oni se nisu prevarili. Valensija, ničim nezaštićen grad, izdržavao je napade Kamposove divizije od 26 jula do 8 avgusta, tj. duže nego čitava Andaluzija.

U provinciji Mursija istoimeni grad je bio zauzet bez otpora; posle pada Valensije, Kampos se uputio na Kartagenu, jednu od najjačih tvrđava Španije, s kopnene strane zaštićenu neprekidnim bedemom i napred isturenim forovima na visovima koji dominiraju nad gradom. Razume se, 3.000 vladinih vojnika, bez ikakve opsadne artiljerije, a sa svojim lakim poljskim oruđima, bili su nemoćni protiv teške artiljerije u forovima, te su se morali ograničiti na opsadu grada s kopna; međutim, takva opsada je imala mali značaj, dok su Kartagenci gospodarili morem pomoću ratne flote koju su zaplenili u luci. Ustanici, koji su u vreme kada je u Valensiji i Andaluziji vođena borba bili zauzeti sami sobom, počeli su pomišljati na spoljni svet tek posle ugušenja ostalih ustanaka, kada je kod njih samih nestalo novaca i hrane. Tek tada je bio učinjen pokušaj da se krene protiv Madrida, koji je daleko bar 60 nemačkih milja, tj. više od dva puta dalje nego, naprimer, Valensija i Granada! Neda-

leko od Kartagene ekspedicija je doživela žalostan kraj. Opsada je prekinula svaku mogućnost ponavljanja daljih ispada s kopna; zbog toga su se latili ispada uz pomoć flote. Ali kakvi su to bili ispadi! O tome da bi se pomoću kartagenskih ratnih brodova mogao ponovo podići ustanak u tek pokorenim primorskim gradovima nije moglo biti ni govora. Zbog toga se flota suverenog kantona Kartagene ograničila na to što je počela pretiti bombardovanjem drugih — prema kartagenskoj teoriji takođe suverenih — primorskih gradova od Valensije do Malage, a u slučaju potrebe stvarno ih je i bombardovala ako nisu na brodove dostavljali zahtevane količine hrane i vojnu kontribuciju u zvečećoj moneti. Dok su ti gradovi, u svojstvu suverenih kantona, ratovali protiv vlade, u Kartageni su se držali principa: »svak za sebe«. A kada su bili pobeđeni, bio je proglašen princip »sve za Kartagenu!« Tako su kartagenski nepomirljivi i njihovi bakunjinistički saučesnici shvatili federalizam samostalnih kantona.

Da bi ojačala redove boraca za slobodu, vlada Kartagene je pustila na slobodu oko 1.800 robijaša zatvorenih u gradskoj robijašnici — najozloglašenijih razbojnika i ubica u Španiji. Da su bakunjinisti takvu revolucionarnu meru došapnuli vladi — više u to nema ni najmanje sumnje posle razotkrivanja izveštaja o »Alijansi«. Tamo je pokazano kako Bakunjin mašta o »razuzdavanju svih rđavih strasti«, ističući ruskog razbojnika kao uzor za sve istinske revolucionare. Ali što je Rusu korisno za zdravlje, to je Špancu smrt. Kada je kartagenska vlada razuzdala »rđave strasti« 1.800 razbojnika, koji su sedeli pod ključem, i samim tim do krajnjeg stepena unela demoralizaciju u redove svojih trupa — ona je, naravno, dejstvovala potpuno u Bakunjinovom duhu. A kada je španska vlada, umesto da do temelja poruši svoja sopstvena tvrđavska postrojenja, očekivala pad Kartagene zbog unutrašnjih nereda među njenim braniocima — ona se pridržavala potpuno pravilne politike.

IV

Čujmo sada šta se o čitavom tom pokretu kaže u izveštaju »Nove madridske federacije«:

»Druge nedelje avgusta u Valensiji je trebalo održati kongres koji je, između ostalog, imao da reši i pitanje o tome kakav stav treba da zauzme španska internacionalna federacija u vezi s važnim političkim događajima, koji su se odigrali u Španiji počev od 11 februara, dana proglašenja Republike. Ali nepovezan (descabellada — bukvalno: iscepkan) kantonski ustanak, koji je pretrpeo toliko žalostan poraz, i u kome su članovi Internacionale gotovo u svim ustaničkim provincijama uzimali najživlje učešće, ne samo da je paralisao rad Federalnog saveta, rasturivši većinu njegovih članova, nego je skoro potpuno dezorganizovao i lokalne federacije, i, što je od svega gore, navukao na članove tih federacija svu onu mržnju i sva

ona proganjanja koja prate svaki sramno počet i porazom završen narodni ustanak...

»Kada je buknuo kantonski ustanak, kada su organizovane hunte, tj. kantonske vlade, tada su ti ljudi (bakunjinisti), koji su tako besno istupali protiv političke vlasti i okrivljavali nas za autoritetivizam, požurili da uđu u kantonske vlade. U važnijim gradovima, kao što su Sevilja, Kadiz, San Lukar de Barameda, Granada i Valensija, u kantonskim huntama zasedali su mnogi od članova Internacionale, koji su sebe nazivali antiautoritetivistima, zasedali su nemajući nikakvog drugog programa osim autonomne provincije ili kantona. To se zvanično potvrđuje objavljenim proklamacijama tih hunti i drugim dokumentima na kojima se blistaju imena poznatih internacionalista toga soja.

»Takva vapijuća protivrečnost između teorije i prakse, između reči i dela, ne bi imala većeg značaja ako bi se kao rezultat dobila makar kakva korist za naše udruženje, makar kakav napredak u organizaciji naših snaga, makar neko približavanje postignuću našeg glavnog cilja — oslobođenja radničke klase. Ali, dogodilo se upravo suprotno, a drukčije nije ni moglo biti. Nije bilo glavnoga uslova — aktivne saradnje španskog proletarijata, saradnje koju je bilo vrlo lako postići, dejstvujući uime Internacionale. Nije bilo jednodušnosti među lokalnim federacijama; pokret je bio prepušten individualnoj ili lokalnoj inicijativi, bez ikakvog rukovodstva (izuzev možda onoga *koje bi mu mogla nametnuti tajanstvena Alijansa, a ta Alijansa, na našu sramotu, još uvek gospodari Internacionalom u Španiji)*, bez ikakvog programa, osim programa naših prirodnih neprijatelja, buržoaskih republikanaca. I eto, kantonski pokret je bio ugušen na najsramniji način, skoro bez otpora, ali je on, propadajući, povukao za sobom ugled i organizaciju Internacionale u Španiji. Ma kakav se nered, zločin i nasilje dogodili — republikanci ih sada svaljuju na internacionaliste; raspolažemo pouzdanim obaveštenjima čak i o tome da su nepomirljivi u Sevilji za vreme borbe pucali u svoje saveznike, članove (bakunjinističke) Internacionale. Reakcija, vešto koristeći naše gluposti, potstrekava protiv nas republikance i kleveće nas pred širokim neobrazovanim masama; ono što joj nije pošlo za rukom da postigne za vreme Sagaste[8]), postići će, izgleda, sada: osramotiti ime Internacionale u širokim masama španskih radnika.

»U Barseloni se veliki broj radničkih sekcija odvojio od Internacionale, odlučno protestvujući protiv gospode iz lista *La Federacion* (glavnog organa bakunjinista) i njihovog nepojmljivog ponašanja. U Herezu, Puerto de Santa Mariji i u drugim mestima federacije su donele odluku o svome raspuštanju. U Lohi (provincija

[8]) Sagasta, Praksideo Mateo (1825—1903), španski državnik, monarhist, vođa liberalne partije, ministar unutrašnjih poslova u konzervativno-liberalnoj vladi, a zatim i pretsednik vlade. — Prim. red.

Granada) stanovništvo je proteralo nekoliko članova Internacionale koji su tamo živeli. U Madridu, gde se uživa još najveća sloboda, stara (bakunjinistička) federacija ne daje ni najmanjih znakova života, a naša je prinuđena na neaktivnost i ćutanje da ne bi plaćala za tuđe grehove. U severnim gradovima smo potpuno onemogućeni da dejstvujemo zbog karlističkog ustanka, koji svakog dana dobija sve žešći karakter. Najzad, u Valensiji, u kojoj je vlada, posle petnaestodnevne borbe, pobedila, članovi Internacionale, koji nisu uspeli da pobegnu, bili su prinuđeni da se sakriju, a Federalni savet se potpuno raspao«.

Eto šta se kaže u madridskom izveštaju. Lako se može videti da se on ni u čemu ne razilazi sa gore navedenim istoriskim opisom.

A kakav je rezultat čitavog našeg istraživanja?

1) Čim su se suočili s ozbiljnom revolucionarnom situacijom, bakunjinisti su bili prinuđeni da odbace kao nepotreban sav svoj raniji program. Pre svega, oni su morali žrtvovati svoje učenje o neophodnosti političkog uzdržavanja, a naročito o neučestvovanju na izborima. Zatim je tu istu sudbinu doživela anarhija, uništenje države; umesto uništenja države oni su, naprotiv, pokušavali da stvore mnogo novih, malih država. Zatim su odbacivali taj princip da radnici ne moraju uzimati učešća ni u kakvoj revoluciji koja nema cilj neodložno potpuno oslobođenje proletarijata, a uzeli su učešća u nesumnjivo čisto buržoaskom pokretu. Najzad, oni su grubo pogazili svoju tek proklamovanu dogmu da bi učešće u revolucionarnoj vladi bilo samo nova prevara i nova izdaja radničke klase, stupajući mirne duše u vladine komitete nekih gradova, i to skoro svuda u svojstvu nemoćne manjine, politički eksploatisane od strane buržoaske većine.

2) To odricanje od dotada propovedanih principa ispoljilo se, pri svem tom, u najplašljivijem i najlažljivijem obliku i pod pritiskom nečiste savesti, tako da ni sami bakunjinisti, ni mase kojima su oni rukovodili, nisu, stupajući u pokret, imali nikakvog programa ili uopšte nisu znali šta su hteli. A kakav je bio prirodni rezultat toga? Taj, što su bakunjinisti ili sprečavali svaki pokret, kao u Barseloni, ili su se upuštali u razjedinjene, neplanske, besmislene ustanke, kao u Alkoju i u San Lukar de Baramedi; ili je pak rukovođenje ustankom padalo u ruke »nepomirljivih« buržuja, kao što je to bilo kod većine ustanaka. Na taj način, čim je došlo do akcije, ultrarevolucionarna dreka bakunjinista pretvorila se ili u izvlačenje ili u ustanke za koje su unapred znali da će biti beznadežni, ili pak u priključivanje buržoaskoj partiji, koja je na najsramniji način politički eksploatisala radnike i povrh svega toga ih nagrađivala udarcima čizme.

3) Od takozvanih principa anarhije, slobodne federacije nezavisnih grupa i t. sl., ne ostaje ništa osim neizmernog i besmislenog

rasparčavanja sredstava revolucionarne borbe, koje omogućava vladi da pomoću šake vojnika pokorava skoro bez otpora jedan grad za drugim.

4) Sve je to dovelo ne samo do toga da je vrlo dobro organizovana i mnogoljudna Internacionala u Španiji — kako lažna, tako i istinska — odletela u provaliju odmah iza nepomirljivih i sada stvarno ne postoji, ali, povrh svega toga, još i do toga da se ona kleveće za mnoštvo izmišljenih nedela, bez kojih filistri svih zemalja ne mogu čak ni zamisliti radnički ustanak. A zbog toga će možda za čitave godine postati nemoguća nova međunarodna organizacija španskog proletarijata.

5) Jednom reči, bakunjinisti su nam u Španiji dali najsavršeniji primer toga kako *ne* treba stvarati revoluciju.

DEVETI DEO

OCENE NEKIH DELA, LIČNOSTI I DOGAĐAJA

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 3 aprila 1851

... Veoma rado bih pisao o Mađarskoj kampanji — ili još bolje, ako bi to bilo moguće, o svim kampanjama 1848—1850 godine, samo kad bi se mogli dobiti svi izvori. »Nove rajnske novine« mogle bi mi poslužiti samo za upoređivanje sa austriskim biltenima, a Ti znaš kako su oni nepotpuni. U svakom slučaju, morao bih imati deset do dvanaeset dela samo o toj kampanji, pa bi mi i tada još nedostajala glavna stvar: Košutov *Közlöny (Moniteur* = »Glasnik«). Ni u čemu se čovek ne može tako lako obrukati kao u istoriji ratova ako pokušava da rezonuje kad nema potpunih pogataka o jačini, snabdevanju hranom i municijom itd. Sve to može da bude dobro za novine, kad su svi listovi podjednako loše obavešteni i kad se stvar svodi na to da se iz ono malo raspoloživih podataka izvuku tačni zaključci. Ali da bi se post festum (posle događaja) moglo reći u svim odlučujućim slučajevima: »ovde se moralo tako i tako postupiti, a ovde je pravilno postupljeno, iako izgleda da rezultat govori suprotno«, mislim da materijali o Mađarskom ratu za to još nisu u dovoljnoj meri objavljeni. Naprimer, ko će mi dati podatke o sastavu austriske i mađarske vojske i raznih korpusa uoči svake bitke i svakog važnog pokreta? Moralo bi najpre da izađu Košutovi i Gejgerovi memoari i da pred nama stoje autentični planovi bitaka i operacija koje je Dembinski predložio. Međutim, i sa već postojećim materijalom se može ponešto objasniti i može napisati sasvim interesantan članak. Već sada je jasno toliko: da su Mađarski ustanak početkom 1849, kao i Poljski od 1830 i Ruska carevina 1812 godine, spaseni samo zahvaljujući zimi. Mađarska, Poljska i Rusija su jedine zemlje u Evropi u kojima je zimi nemoguća invazija. Ali je uvek fatalno ako se neki ustanak spasava samo zahvaljujući blatu koje ga okružuje u neizmernoj dubini teritorije. Da je stvar između Austrije i Mađarske izbila u maju umesto u decembru, mađarska vojska nikad ne bi bila organizovana i cela bi se koještarija svršila kao i u Badenu, ni plus ni moins (ni više ni manje). Ukoliko više izučavam rat, utoliko biva veći moj prezir prema ju-

*) Marx-Engels, *Briefwechsel*, I sveska, Berlin, 1949 godine, str. 221-224.

naštvu — to junaštvo je jedna neukusna fraza koju pravi junak nikad ne uzima u usta. Napoleon, kada ne izdaje proklamacije i ne pravi tirade, već kad govori coolly (hladnokrvno), nikad ne govori o glorieux, courage indomptable (slavnoj, neustrašivoj hrabrosti) itd., već u najboljem slučaju kaže: il s'est bien battu (on se dobro borio).

Uostalom, nema nikakve sumnje u to da će Sveta Alijansa, ako u Francuskoj u toku sledeće godine izbije revolucija, stići *bar* do bedema Pariza. A i pored izvesnog znanja i retke energije naših francuskih revolucionara, još je veliko pitanje da li su forts i enceinte (forovi i bedemi) Pariza naoružani i snabdeveni hranom. Ali ako budu zauzeta samo dva fora, naprimer Sen Deni i najbliži istočnije, to će i Pariz i revolucija jusqu'a nouvel ordre (do nove prilike) biti sahranjeni. To ću Ti prvom prilikom tačno objasniti s vojničke tačke gledišta i u isti mah navesti jedinu meru koja se protiv toga može preduzeti da bi se, barem, oslabila invazija: to je da Francuzi okupiraju belgiske tvrđave i da se rajnske tvrđave zauzmu pomoću veoma sumnjivog ustaničkog coup de main (prepada).

Sledeća anegdota koja karakteriše prusku vojničinu i koja objašnjava kasniji poraz kod Jene itd., sigurno će Ti se dopasti: naizgled smeli, ali au fond (u suštini) sasvim sigurni Napoleonovi coups (udari) u operaciji kod Marenga doveli su pruskog generala Bilova, iz škole staroga Frica[1]), oca ili strica mlađeg Bilova iz 1813 godine, do sledećeg saznanja: 1) neophodno je uspostaviti ratni sistem, koji se zasniva na apsurdu, da se neprijatelj »zbunjuje« uvek novim ludostima, i 2) umesto bajoneta pešadiji dati koplja kao u Tridesetogodišnjem ratu! Da bi tukao Napoleona, on odbacuje barut, qu'en dis-tu (šta kažeš na to)?...

Kako stoji sa izdavačem za Tvoje dve sveske od 60 tabaka koje nameravaš da izdaš? Ako bi to bilo all right (u redu), onda bi se on mogao pridobiti i za to da pribavi potrebne stvari za članak o Mađarskoj — naveo bih koje........ Zatim bi još bila neophodna jedna *vrlo dobra* specijalna karta Mađarske i Erdelja, po mogućstvu planovi bitke koji se, koliko ja znam, ne nalaze u dosadašnjim delima... Hteo bih ga (Vajdemajera — prim. red.) nešto pitati u pogledu udžbenika o organizaciji i taktici, jer baš te stvari ne mogu ovde da dobijem.[2]) Takođe vidi kakve se knjige o Mađarskoj mogu dobiti od gospođe Bek ili preko nje, ako budu potrebne. A treba mi i Deker koji je još kod Tebe.

Tvoj F. E.

---

[1]) Pruski kralj Fridrih II. — Prim. red.

[2]) Vidi odlomak Engelsovog pisma Vajdemajeru od 19 juna 1851 godine u I knjizi ovih dela na str. 9 i 10. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 11 aprila 1851

Dragi Marks,

Mislio sam da ću večeras, najzad, završiti svoju veličanstvenu (grossartig) strategisku raspravu.[1]) Ali delom sprečen, delom primoran da tragam za detaljima, delom zato što je stvar duža nego što sam mislio, teško ću je kasno uveče završiti. Ona je, uostalom, potpuno unfit (nepripremljena) za štampanje: ona može poslužiti samo kao privatna informacija i kao neka vrsta vežbe za mene.

I Velingtonova ličnost mi malo pomalo postaje jasna. Tvrdoglav, izdržljiv, uporan Englez, pun bon sens (zdravog razuma) i talenta svoje nacije da iskoristi sredstva; spor u svojim razmišljanjima, oprezan, i pored svoje ogromne sreće nikad ne računa na srećan slučaj; bio bi génie (genije) kad ne bi common sens (zdrav razum) bio incapabel (nesposoban) da se uzdigne do genija. Sve njegove stvari su uzorne, a nijedna nije majstorska. Komandant, kao što je on, kao da je stvoren za englesku vojsku, u kojoj je svaki vojnik, svaki potporučnik, jedan mali Velington u svom delokrugu. A on poznaje svoju vojsku, njenu tvrdoglavu upornost u odbrani, koju svaki Englez sobom donosi s bokserskog ringa i koja je čini sposobnom da posle osmočasovne naporne odbrane, koja bi slomila svaku drugu vojsku, izvrši još jedan impozantan juriš, u kome se nedostatak živosti nadoknađuje jednoobraznošću i istrajnošću. Odbranu kod Vaterloa do dolaska Prusa ne bi izdržala nijedna vojska bez jezgra od 35.000 Engleza.

Uostalom, Velington je u Španskom ratu bolje shvatio suštinu Napoleonove ratne veštine nego one nacije po čijim je leđima Napoleon ispisivao nadmoćnost te ratne veštine. Dok su Austrijanci bili sasvim zbunjeni, a Prusi, čiji razum n'y voyait que de feu (nije mogao to da shvati), ludost i genijalnost proglasili za istovetne, Velington je umeo sasvim vešto da postupa i da se čuva onih grešaka koje su činili Austrijanci i Prusi. On nije podražavao Napoleonove manevre, ali je Francuzima neizmerno otežavao da svoje manevre primenjuju u odnosu na njega. On nije učinio ni jednu jedinu grešku ako ga na to nisu prinudili politički razlozi; ali zato nisam još otkrio ama baš ništa u čemu bi on pokazao makar i iskru genijalnosti. I sam Nepijer pronalazi kod njega takve momente

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* I sveska, Berlin, 1949 godine, str. 224 i 225.

[1]) Radi se o Engelsovoj studiji: *Mogućnosti i preduslovi za rat Svete Alijanse protiv Francuske 1852 godine.* (Vidi Engels, *Izabrana vojna dela I,* »Vojno delo«, Beograd, 1953, str. 457. — Prim. red.

kad je mogao nanositi genijalne udare odlučujućeg značaja, a na koje on nije ni mislio. Koliko ja znam, on nikad nije umeo da iskoristi jednu takvu priliku. On je veliki u svojoj vrsti, naime, toliko velik koliko se može biti veliki ostajući prosečan. On ima sve osobine vojnika; one su ravnomerno i veoma harmonično razvijene; ali baš ta harmonija sprečava svaku pojedinu od tih osobina da se stvarno genijalno razvije. Tel soldat, tel politique (kakav vojnik, takva politika). Njegov politički prisni prijatelj Pil je u izvesnoj meri njegova kopija. Obojica pretstavljaju torizam koji ima dovoljno bon sens (zdravog razuma) da pristojno predaje jednu poziciju za drugom i da se pretvori u buržoaziju. To je povlačenje prema Torež-Vedražu.[2]) Voilà (eto to je) Velington.

[2]) Karakterišući Velingtona kao konzervativno-aristokratskog javnog radnika, Engels upoređuje njegovu političku taktiku sa njegovom taktikom u periodu otstupanja engleske vojske pod njegovom komandom ka utvrđenim položajima kod Torež-Vedraža (u Portugaliji) 1810 godine. Utvrđena linija kod Torež-Vedraža (između reke Taho i atlantske obale) bila je izgrađena po Velingtonovom naređenju za vreme rata između anglo-portugalsko-španskih trupa i francuske vojske. Ta linija je odigrala važnu ulogu u operacijama anglo-portugalske vojske protiv trupa maršala Masene, koje su nastupale uleto i ujesen 1810 godine ka Lisabonu. Na pravcu kretanja Francuza, na Velingtonovu inicijativu, izrađen je niz utvrđenih položaja koji su se predavali neprijatelju tek posle upornog otpora. Kad su prišli liniji Torež-Vedraž (tri reda reduta s mnogobrojnim utvrđenjima, naoružanim sa 383 oruđa), Francuzi nisu imali dovoljno snaga da ih napadnu. Pošto nije dobio pojačanja od Napoleona, koji se pripremao za pohod na Rusiju, Masena je u martu 1811 godine bio primoran da otpočne povlačenje prema španskoj granici. — Prim. red.

Tvoj F. E.

MARKS — ENGELSU*)

Soho, 23 septembra 1851

... Za danas ćeš biti počašćen sledećim rezimeom manifesta građanina Tehova, koji je na više stubaca objavljen u *New Yorker Staatszeitung*-u pod naslovom: *Umrisse des kommenden Kriegs* (Karakteristike budućeg rata), London, 3 avgusta. (Rđavo, doktrinerski napisano, svakojake reminiscencije iz naše *Revue* i naizgled razumno izloženo, ali površne sadržine, statične forme, bez ičega ubedljivog). Poklanjam Ti ono što Tehov najpre recituje o revoluciji 1849. On iz nje, pre svega, izvlači sledeće opšte praktične zaključke:

1. — Protiv sile nema drugog otpora osim sile.

2. — Revolucija može pobediti samo onda ako bude opšta, tj. ako bukne u velikim centrima pokreta (Bavarska — Pfalc, Ba-

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* I sveska, Berlin, 1949 godine, str. 323—327.

den) i ako, dalje, nije izraz *pojedinačne opozicione frakcije.* (Primer: Junski ustanak 1848).

3. — Nacionalne borbe ne mogu dovesti ni do kakve odluke jer su razjedinjene.

4. — Borbe na barikadama nemaju nikakav drugi značaj osim taj da daju signal o otporu stanovništva, da nasuprot tom otporu stave na probu snage vlada, tj. raspoloženje trupa. Ma kako ispala ta proba, organizacija za rat, stvaranje disciplinovanih armija uvek ostaje prva i najvažnija mera revolucije. Jer, samo armije mogu izvoditi ofanzivu, a pobeda leži samo u ofanzivi.

5. — Zemaljske skupštine koje se konstituišu nisu u stanju da izvrše organizaciju za rat. *One uvek gube vreme oko pitanja unutrašnje politike,* za čije *rešenje vreme* dolazi tek *posle pobede.*

6. — Da bi mogla organizovati rat, revolucija mora dobiti prostor i vreme. Zato ona mora politički napadati, tj. u svoj domašaj uvlačiti što veće oblasti, jer će vojnički u početku uvek biti ograničena na odbranu.

7. — Organizacija za rat u republikanskom, isto kao i u rojalističkom, taboru može se zasnivati samo na prinudi. S političkim oduševljenjem i fantastično nagizdanim dobrovoljačkim odredima još niko nikada nije dobio nijednu bitku na otvorenom polju protiv disciplinovanih i dobro vođenih vojnika. Vojničko oduševljenje javlja se tek posle niza uspeha. — Za takve uspehe u početku nema bolje osnove od gvozdene, stroge discipline. Još više nego u unutrašnjoj organizaciji zemlje, demokratski principi mogu se primeniti u armijama tek posle pobede revolucije.

8. — Budući rat će, po svojoj prirodi, biti uništavajući rat — naroda ili vladara. Odatle proizilazi priznanje političke i vojničke solidarnosti svih naroda, tj. intervencije.

9. — Oblast buduće revolucije prostorno se poklapa s granicama koje je imala pobeđena revolucija: Francuska, Nemačka, Italija, Mađarska, Poljska.

Iz svega toga izlazi sledeće: pitanje o budućoj revoluciji ima isti značaj kao pitanje jednog evropskog rata. Cilj rata: da li će Evropa biti kozačka ili republikanska? Poprište rata — staro: gornja Italija i Nemačka.

Zatim gospodin Tehov nabraja: 1) vojne snage kontrarevolucije; 2) vojne snage revolucije.

I. — *Vojne snage kontrarevolucije*

1. — *Rusija.* Ako uzmemo da bi svoje borbene snage mogla doterati do 300.000 ljudi, to bi bilo vrlo mnogo. Za koje vreme i s koliko snaga se ona tada može pojaviti na Rajni i u Italiji? U najboljem slučaju, za dva meseca. Najmanje trećina bi otpala zbog bolesti i za posedanje komunikacija za snabdevanje. Ostaje 200.000 ljudi koji se mogu pojaviti na odlučujućim tačkama ratišta dva meseca posle otpočinjanja pokreta (koncentracije — prim. red.).

2. — *Austrija*. Brojno stanje njene vojske računa na 600.000 ljudi. U Italiji joj je 1848 i 1849 godine bilo potrebno 150.000 ljudi. Toliko zahteva Radecki i sada u mirno vreme. U Mađarskoj sada u mirno vreme treba 90.000 ljudi. U poslednjem ratu 200.000 ljudi nije bilo dovoljno. Trećina ove vojske se sastoji od Mađara i Italijana koji će otpasti. U najboljem slučaju, ako ustanak ne izbije jednovremeno u Mađarskoj i Italiji, Austrija se može — zadržavana svakojakim borbama na barikadama — pojaviti na Rajni za 6 nedelja sa 50.000 ljudi.

3. — *Pruska*. Broji 500.000 ljudi, uključujući rezervne bataljone i landver prvog poziva koji sa njima idu na front. Za operacije ostaje 300.000 ljudi, od kojih polovina liniskih trupa, a polovina landvera. Trajanje mobilizacije: dve do tri nedelje. Oficirski kadar u pruskoj vojsci je aristokratski, podoficirski — birokratski, boračka masa je »potpuno demokratska«. Revolucija ima dalje šanse u mobilizaciji landvera. Dezorganizacija pruske vojske usled revolucije biće tolika da će kralj moći samo uz podršku ruske vojske i zajedno s Rusima povesti ostatke svojih trupa protiv pobunjenika. On bi izgubio Rajnsku oblast, Vestfaliju, Saksonsku, tj. najvažnije utvrđene linije i najmanje trećinu svoje vojske; trećina će mu biti potrebna protiv ustanaka u Berlinu, Breslavi, Poznanjskoj provinciji i zapadnoj Pruskoj. Ostaje najviše 100.000 ljudi, koji se na bojištu ne mogu pojaviti ranije od Rusa.

4. — *Nemačka savezna armija*. Badenski, šlezvig-holštajnski, kurhesenski i pfalački pukovi pripadaju revoluciji. Samo će razbijeni ostaci Nemačke savezne armije, odazivajući se preklinjanjima svojih vladara, pojačati vojsku reakcije. Nema vojnog značaja.

5. — *Italija*. Jedina vojna snaga Italije, sardinska vojska, pripada revoluciji.

Dakle, summa summarum:

Ratište u Nemačkoj:		
150.000	Rusa	
100.000	Prusa	
50.000	Austrijanaca	= 300.000 ljudi
Ratište u Italiji:		
150.000	Austrijanaca	
50.000	Rusa	= 200.000 ljudi
	SVEGA:	500.000 ljudi

II. — *Vojne snage revolucije*

1. — *Francuska*. Revolucija već u prvom trenutku raspolaže sa 500.000 ljudi. Od toga 200.000 na Rajni i 100.000 u Italiji (gornjoj) obezbeđuju italijanskoj i nemačkoj revoluciji prostor i vreme za njihovu organizaciju.

2. — *Pruska*	50.000	Naime, organizovana polovina
3. — *Austrija*	100.000	otpalih armija

4. — Male nemačke armije: 100.000

Zatim on pravi sledeći račun:

Aktivna francuska vojska	300.000 ljudi
Nemačka revolucionarna vojska	150.000 „
Italija i Mađarska	200.000 „
SVEGA:	650.000 „

Dakle: revolucija izvodi 650.000 ljudi protiv 500.000 ljudi apsolutizma.

On završava ovako:

»Ma kakve nacionalne, ma kakve principijelne razlike mogle razdvajati veliku partiju revolucije — svi smo naučili da će čas za međusobnu borbu svih tih različitih shvatanja nastupiti tek posle pobede« itd. itd.

Šta misliš o ovom proračunu? Tehov pretpostavlja da će dezorganizovanost biti na strani regularnih vojski, a organizovanost u redovima vojnih snaga revolucije. To čini osnovu njegovog proračuna. Ali Ti ćeš moći bolje od mene suditi o ovoj statistici.

Međutim, prava politička tendencija članka, koja se još jasnije nazire u izlaganju, sastoji se u sledećem: neće izbiti nikakva revolucija, tj. nikakva partiska borba, nikakav građanski rat, nikakav klasni razdor sve do *okončanja rata* i pada Rusije. Ali da bi se te vojske organizovale za ovaj rat, potrebna je *sila*. A odakle će *doći ta sila?* Od generala Kavenjaka ili sličnog vojnog diktatora u Francuskoj, koji ima svoje generale u Nemačkoj i gornjoj Italiji. Voilà la solution (eto rešenja) koje nije mnogo daleko od Vilihovih ideja. Svetski rat je, tj. prema gledištu revolucionarnog pruskog lajtnanta, vladavina, bar privremena, vojnika nad civilima. Ali kako će quelconque (ma koji) general, pa da i sam stari Napoleon ustane iz groba, dobiti ne samo sredstva nego i taj uticaj bez prethodne i jednovremene *unutrašnje* borbe, bez te proklete »unutrašnje politike«, o tome proročanstvo ćuti. Bar je jasno iskazana »pusta želja« budućeg svetskog ratnika koji nalazi svoj odgovarajući politički izraz baš u takvim besklasnim političarima i demokratima.

Tvoj K. M.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 26 septembra 1851

Dragi Marks,

Što se tiče Tehovljeve priče o ratu[1]), ona je i s vojne tačke gledišta strahovito plitka, a mestimično upravo pogrešna. Ne uzimajući u obzir duboku istinu da na silu treba odgovoriti samo silom, kao i banalna otkrića da revolucija može pobediti samo onda ako je opšta (dakle, kad se shvati bukvalno — kad ona ne nailazi ni na kakav otpor, a po smislu — kad je buržoaska revolucija); ne uzimajući u obzir dobronamernu zamisao: ugušiti fatalnu »unutrašnju politiku«, tj. istinsku revoluciju, pomoću kakvog bilo, pored Kavenjaka i Viliha, dosada još nepronađenog vojnog diktatora; drugim rečima, ako ostavimo po strani to veoma značajno političko formulisanje gledišta takve gospode o revoluciji, onda s vojnog stanovišta treba primetiti sledeće:

1) Gvozdena disciplina, koja jedino može obezbediti pobedu, tačno je naličje »odlaganja unutrašnje politike« i vojne diktature. A odakle da dođe ta disciplina? Pomislilo bi se da su ta gospoda morala steći neka iskustva u Badenu i Pfalcu. Očigledna je činjenica da su dezorganizacija vojske i potpuno rušenje discipline bili istovremeno i uslov i rezultat svake dosada pobedonosne revolucije. Francuskoj je bilo potrebno vreme od 1789 do 1792 godine za to da bi ponovo organizovala samo jednu — Dimurjeovu armiju od oko 60.000 — 80.000 ljudi, ali se i ta armija opet raspala, tako da u Francuskoj do kraja 1793 godine, takoreći, i nije bilo nikakve organizovane vojske. Mađarskoj je bilo potrebno vreme od marta 1848 do sredine 1849 godine dok je dobila pravilno organizovanu vojsku. A ko je zaveo disciplinu u vojsci za vreme Prve francuske revolucije? Ne generali, koji počinju da stiču uticaj i autoritet kod improvizovanih armija tek posle nekoliko pobeda u revoluciji, nego terreur (teror) unutrašnje politike, civilne vlasti.

Vojne snage Koalicije:

1. — *Rusija.* Pretpostavka o 300.000 ljudi efektivnih trupa, od kojih 200.000 pod oružjem na ratnom popryštu, preterana je. Passe encore. (To još nekako i ide). Ali za dva meseca oni ne mogu biti ni na Rajni (možda prethodnica na donjoj Rajni, kod Kelna)

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* I sveska, Berlin, 1949 godine, str. 329—331.

[1]) Članak *Karakteristike budućeg rata* od poručnika Tehova, načelnika štaba Badenske revolucionarne armije 1849 godine, objavljen u *New-Yorker Staatszeitung*-u, u avgustu 1851 godine. Vidi Marksovo pismo od 23 septembra 1851 godine na str. 650 ove knjige. — Prim. red.

ni u gornjoj Italiji. Da bi mogli istovremeno da dejstvuju, da se kako treba razmeste prema Pruskoj, Austriji itd., potrebno je tri meseca — jedna ruska armija ne maršuje više od 2—2,5 nemačke milje[2]) dnevno, a odmara se svaki treći dan. Trebalo je skoro dva meseca dok se ruska armija pojavila na ratnom poprištu u Mađarskoj.

2. — *Pruska.* Mobilizacija: najmanje četiri do šest nedelja. Spekulisanja s prelazom na drugu stranu, s ustancima itd. vrlo su rizična. Ona u najboljem slučaju može raspolagati sa 150.000 ljudi, a u najgorem neće možda imati ni 50.000. Računati na trećinu i četvrtinu — čista je obmana, sve zavisi od slučajnosti.

3. — *Austrija.* Isto tako chanceux (neizvesna), još zamršenija. Račun verovatnoće à la Tehov ovde je potpuno nemoguć. Ona će u najboljem slučaju protiv Francuske postaviti, kao što Tehov navodi, možda 200.000 ljudi, u najgorem slučaju neće moći da odvoji nijednog čoveka i može prema Francuzima suprotstaviti kod Trsta možda *najviše* 100.000 ljudi.

4. — Od Savezne-bavarske vojske dve trećine će sigurno ići protiv revolucije, a tu i tamo i još ponešto. Od nje se za tri meseca može, ako se ukaže potreba, obrazovati korpus od 30.000—50.000 ljudi koji će protiv vojnika revolucije za početak biti sasvim dobri.

5. — Danska može odmah poslati na front 40.000—50.000 dobrih vojnika, a Švedska i Norveška će, kao i 1813 godine, morati uzeti učešća u velikom »krstaškom pohodu«. Tehov ni na to, kao ni na Belgiju i Holandiju, i ne misli.

Vojne snage revolucije.

1. — *Francuska.* Ima pod oružjem 430.000 ljudi. Od toga 100.000 u Alžiru. 90.000, tj. četvrtina od ostatka, nije présent sous les armes (pod oružjem). Ostaje 240.000, od kojih se, i pored sada znatno upotpunjene železničke mreže, za 4—6 nedelja ne može pojaviti više od 100.000 ljudi na belgisko-nemačkoj granici i od 80.000 na savojsko-pijemontskoj. Sardinija će ovoga puta, kao i Belgija 1848, pokušati da igra ulogu stene u moru: zato je veliko pitanje da li je pijemontska vojska, koja je ionako prepuna sardinskih bogobojažljivih seljačkih sinova — bar u njenom sadašnjem sastavu s aristrokratskim oficirima — tako sigurna za revoluciju, kao što to uobražava Tehov. Viktor Emanuel se ugleda na Leopolda, c'est dangereux (to je opasno).

2. — *Pruska* — ? 3. — *Austrija* — ?, tj. što se tiče regularnih, organizovanih vojnika. Što se tiče dobrovoljačkih odreda, oni će obrazovati legiju koja se, naravno, neće moći ni za šta upotrebiti. Ako u toku prvih meseci bude pošlo za rukom da se od otpalih

[2]) 1 nemačka milja iznosi 7.420 m. — Prim. red.

trupa stvori 50.000—60.000 upotrebljivih vojnika, to će biti mnogo. A odakle za tako kratko vreme dobiti oficire?

Zbog svega toga je verovatnije da će revolucija, ako izbije iduće godine, morati u prvi mah — pošto u svakoj revoluciji neminovno nedostaje baš ono (pa i u Francuskoj) što je Napoleonu omogućilo da brzo formira džinovske armije, naime, dobri kadrovi. — ili da ostane u defanzivi ili da se ograniči na šuplje proklamacije iz Pariza i na veoma nedovoljne, blamable (blamirajuće) i štetne Risquons-tout[2])-ekspedicije većih razmera. Osim ako rajnska utvrđenja padnu posle prvog juriša i pijemontska vojska posluša građanina Tehova; ili ako Berlin i Beč odmah postanu centri dezorganizovanosti pruskih i austriskih trupa i time Rusija bude prinuđena da pređe u odbranu; ili ako se inače dese stvari koje se unapred ne mogu predvideti. Spekulisati na to à la Tehov i baviti se izračunavanjem verovatnoće — jalova je i proizvoljna stvar, kao što sam se u to dovoljno uverio u svojim sopstvenim eksperimentima. Tu se može reći samo to da neobično mnogo zavisi od Rajnske oblasti.

F. E.

---

[3]) Aluzija na upad jedne belgiske legije iz Francuske 1848 godine kod belgiskog pograničnog mesta Risquons-tout. Inače risquons tout znači rizikujmo sve. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 7 maja 1852

. . . Kada budeš krenuo ovamo ponesi američki materijal, komplete »Novih rajnskih novina« i potrebna pismena dokumenta . . .

Najzad sam iz Nemačke dobio svoje vojno-naučne stvari. Dosad sam samo malo od toga pročitao. Toliko slavljeni gospodin Gustav fon Hofšteter[1]) ne izgleda mi baš kao Napoleon, već dosada kao zadovoljavajući komandant bataljona, ili tako nešto, u manjoj borbi. Ali njegovu knjigu još nisam pročitao. Naprotiv, brošura o novim fortifikaciskim sistemima, od pruskog inžinjeriskog kapetana Kincela[2]), izvrsna je stvar; ona je više istoriska i materijalistička nego išta što sam dosada čitao in militaribus (od vojnih dela). A što se tiče gospodina Vilizena, to ovde treba reći da Danci nisu pobedili

---

*) Marx-Engels, *Briefwchsel,* I sveska, Berlin, 1949 godine, str. 426—427.

[1]) Radi se o knjizi Hoffstetter G., *Tagebuch aus Italien 1849* (Italijanski dnevnik 1849), Cirih, 1851 god. — Prim. red.

[2]) Küntzel H., *Die taktischen Elemente der neuen Fortificationen* (Taktički elementi novih fortifikaciskih sistema), Potsdam, 1851 godine. — Prim. red.

Šlezvig-Holštajnce kod Itšteta[3]) nego je obična taktika zdravog ljudskog razuma odnela pobedu nad hegelovskom spekulacijom. Vilizenovu knjigu[4]) bi zapravo trebalo zvati *Filozofija* velikog rata. Otuda je samo po sebi razumljivo da u knjizi ima više filozofiranja nego vojne nauke, da se stvari, većinom same po sebi razumljive, *a priori* konstruišu sa najširom i najdubljom temeljitošću, i da se između toga nailazi na najškolskija raspravljanja o prostom i složenom i sličnim suprotnostima. Šta da se kaže o takvoj vojnoj nauci koja počinje s pojmom o veštini en général (uopšte), zatim dokazuje da je i veština kuvanja jedna veština, podrobno govori o odnosu između veštine i nauke i, najzad, sva pravila, odnose i mogućnosti itd. ratne veštine svodi na *jednu* apsolutnu postavku da jači uvek mora tući slabijeg! Tu i tamo ima nette aperçus (dobrih zapažanja) i pravilnih sažimanja u jednostavne osnovne principe; a bilo bi i rđavo ako toga ne bi bilo. Još nisam stigao na njihovu primenu u praksi; ali u prilog Vilizena ne govori mnogo to što su najveći Napoleonovi uspesi uvek postizani nepoštovanjem Vilizenovih osnovnih principa; naravno, pravoverni hegelijanac može to sebi vrlo dobro objasniti, a da principi ne budu povređeni.

Kao što vidim, baš sad su izašli Gergejevi memoari — ali staju 6 talira, te ih stoga sad još ne mogu nabaviti. Sa njima se materijal o *vojnoj* strani Mađarskog rata zasada može smatrati završenim. U svakom slučaju ću nešto napisati o Mađarskom ratu, možda o svim ratovima iz 1848/49 godine.......

---

[3]) U *Bici kod Itšteta* (u Šlezvigu) danska vojska je 24—25 jula 1850 godine razbila šlezvig-holštajnske trupe pod komandom generala Vilizena. Bitka se odigrala u poslednjoj etapi rata za oslobođenje Šlezviga i Holštajna od danske vladavine, koji je počeo 1848 godine. U ratu je učestvovala Pruska, koja je težila da, pod parolom pomoći, prisajedini Šlezvig i Holštajn svojoj teritoriji, kao i druge države Nemačkog Saveza. Početkom jula 1850 godine ove države su, pod pritiskom Engleske, Francuske i Rusije, zaključile mir sa Danskom. Privremena vlada Šlezviga i Holštajna pokušala je da samostalno produži borbu, ali je posle nekoliko poraza (pa i ovog kod Itšteta) bila prinuđena da u avgustu 1850 godine prekine otpor. — Prim. red.

[4]) Willisen W., *Theorie des grossen Krieges, angewendet auf den russisch-polnischen Feldzug von 1831* (Teorija velikog rata, primenjena na rusko-poljski rat 1831), Berlin, 1840 godine. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 9 maja 1854

...»Pohod šlezvig-holštajnske vojske i flote 1850 godine«[1]) od A. Litgena, eksmajora, prva je pametno i iscrpno napisana knjiga

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* I sveska, Berlin, 1949 godine, str. 39—41.

[1]) Lütgen A., *Feldzug der Schleswig-Hollsteinischen Armee und Marine in Jahre 1850,* Kil, 1850. — Prim. red.

o Vilizenovoj epizodi.[2]) Ona potpuno potvrđuje one misli do kojih sam već bio došao prilikom prethodnog proučavanja tog događaja. Prvobitni plan gospodina Vilizena bio je vrlo dobar, samo nešto preobiman; tako dobar da je čak okrnjeni i zakasneli pokušaj ponovne njegove primene primorao Dance da pomisle na otstupanje, iako su imali 36.000 ljudi prema 26.000 i već bili angažovali skoro sve svoje trupe, dok je kod Šlezvig-Holštajnaca još dobra petina snaga bila nedirnuta. Ali kada se gospodin Vilizen stvarno našao licem u lice s neprijateljem, on je izgubio glavu pod uticajem protivrečnih izveštaja i još konfuznijih predloga koji su mu podnošeni. Još u toku noći pre bitke[3]) on svoje sopstvene rezerve šalje ulevo protiv imaginarnog neprijatelja na tačku na kojoj su bile potpuno van bojišta, i u isti mah povlači zapovest za napad na kojoj su bile zasnovane sve dispozicije. To znači, koncentracija rezervi ulevo gde nije bilo neprijatelja, ogoljenje centra na koji je izvršen glavni napad, potpuna zabuna na desnom krilu koje je trebalo da izvrši glavni protivnapad. To je sve dovoljno za objašnjenje ishoda, ali bi on ipak pobedio samo da nije prerano, već u 8 časova izjutra, smatrao sve izgubljenim. Štaviše, on je čak i u 11 časova mogao dobiti bitku, ali ga je zaprepašćujuća vest da su se dva danska bataljona pojavila pozadi levog krila (a dva eskadrona i četiri topa bili su dovoljni da ih razbiju) potsetila na mudru postavku da se »onaj koji svim snagama vrši strategiski obilazak« izlaže opasnosti da »i sam bude obiđen«, te se onda odlučio da se pošto-poto izvuče. Nasuprot teoretičaru stajao je stari, osedeo u komandovanju — mada većim delom u mirnodopskom — ograničeni general i okoreli vojnik[4]) koji nije bio odgovoran nemoćnoj malograđansko-umerenoj vladi, nego stvarnom kralju i ministarstvu, te je već i zbog toga ispoljio više upornosti. Zahvaljujući tome, on je dobio bitku; uspeh, s kojim su se slabi šlezvig-holštajnski odredi borili protiv dvostruko i trostruko nadmoćnijih danskih odreda (prema samom zvaničnom danskom izveštaju), dovoljno dokazuje da su 26.000 Šlezvig-Holštajnaca bili potpuno dorasli da izađu na kraj sa 36.000 Danaca. Ti momci su se *izvrsno* borili, bez obzira na mnoštvo regruta koji su se nalazili u njihovim redovima, bez obzira na zabunu koju je Vilizen, još 14 dana pre početka kampanje, izazvao u čitavoj vojsci svojim novim naređenjima i, naročito, bez obzira na pomanjkanje kadrova. Ova vojska bi s lakoćom tukla dvostruko veći broj Prusa.

. . .

[2]) Prema ugovoru o miru od 2 jula 1850 godine, Pruska je predala Danskoj Šlezvig i Holštajn. Međutim, ove kneževine su pokušale same da se oslobode. General Vilizen preuzeo je vrhovnu komandu od Bonina i sa 30.000 ljudi prešao preko Ejdera. Tako je počeo Treći šlezvig-holštajnski rat. Vilizen je potučen u bici kod Itšteta posle dvodnevne borbe. — Prim. red.

[3]) Bitka kod Itšteta 24—25 jula 1850 godine. — Prim. red.

[4]) Danski general Krog. On je u Trećem šlezvig-holštajnskom ratu 1850 godine (24 i 25 jula) kod Itšteta potukao Šlezvig-Holštajnce pod komandom Vilizena koji je smenio generala Bonina. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Ostrva Uajt, Rajd, 22 septembra 1857

. . . *Bliher.* Za vreme operacija u Pfalcu 1794 godine[1]) odlikovao se kao komandant pretstraže i kao komandant lake konjice. Najbolji dokaz za to je njegov objavljeni dnevnik, koji se i sada još smatra kao klasično delo, bez obzira na loš nemački jezik kojim je napisan. On je držao Francuze u neprekidnoj uzbuni i glavnom štabu dostavljao tačne podatke o kretanju neprijatelja, sve vreme je vršio prepade i napade, većinom sa uspehom. Njegov Kavalleriecharge (konjički juriš) kod Aueršteta 1806 godine nije uspeo, a njegov predlog da se taj juriš ponovi svim snagama, bio je odbijen *(ovo — prema sećanju).* Njegovo otstupanje ka Libeku i njegova odbrana do kraja pretstavlja jednu od malobrojnih slavnih epizoda u ovim događajima, iako su njegovi strategiski manevri u to vreme često imali husarski karakter. To što je naposletku bio zarobljen nije njegova krivica, zato što je, kao i čitava pruska vojska, bio otsečen, i zato što je povrh toga morao veoma daleko da obilazi oko arrièregarde (zaštitnice). Za vreme do 1813 godine Šarnhorst i »Savez vrline« [kao što je poznato Gnajzenau je bio jedan od njegovih vođa, te je do kraja života ostao suspekt (sumnjiv) kralju][2]), proglasili su ga herojem kao jedino mogućeg i za njih podesnog vojskovođu, na sličan način kao što su to Blind i kompanija učinili sa Hekerom, i oni su veoma uspešno izabrali svog čoveka. Kao što

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* II sveska, Berlin, 1949 godine, str. 277—279.

[1]) Radi se o učešću pruske vojske u ratu Koalicije protiv Francuske Republike 1794 godine. Pruske trupe dejstvovale su na teritoriji Pfalca, u rejonu južno od Mozela i zapadno od Rajne, odakle su ih Francuzi bili izbacili 1793 godine. Delimični uspesi pruske vojske u početku kampanje (u maju 1794 godine) ipak nisu doveli do strategiskog rezultata. Poraz saveznićkih austrisko-engleskih snaga u Belgiji, kao i austriskih trupa na Rajni, primorao je prusko komandovanje da ujesen 1794 godine povuče svoje trupe, koje su Francuzi gonili, na desnu obalu Rajne. U aprilu 1795 godine Pruska je zaključila sa Francuskom separatni mir, izlazeći iz Prve antifrancuske koalicije. — Prim. red.

[2]) *Savez vrline (Tugendbund)* je političko udruženje, osnovano u Pruskoj 1808 godine, posle poraza u ratu s Napoleonovom Francuskom i zaključenja Tilzitskog mira. U udruženju su preovlađivali liberalni plemići, mada su u njega ulazili i pretstavnici drugih slojeva. U njemu su igrali aktivnu ulogu neki ugledni rukovodioci pruske vojske (Gnajzenau i drugi). Društvo je imalo cilj da vodi propagandu za oslobodilački rat protiv Napoleona i da podupire umerene liberalne reforme u Pruskoj. Krajem 1809 godine, na Napoleonov zahtev, pruski kralj Fridrih Viljem III zabranio je »Savez vrline«, a i sam Viljem se plašio njegove delatnosti. Ipak je Savez tajno produžio svoj rad i postojao je sve do završetka ratova s Napoleonom. — Prim. red.

Mifling[3]) kaže, on je bio the model of a soldier (uzor vojnika); on je gajio duboku nacionalnu mržnju prema Napoleonu i Francuzima, bili su mu svojstveni plebejski prohtevi, dijalekt, način izražavanja i ponašanja, raspolagao je ogromnim talentom da za sebe pridobije i oduševi običnog čoveka, a kao vojnik ispoljavao je ludu hrabrost, mnogo pronicljivosti na bojištu, brzinu odlučivanja i dosta oštroumlja, da bi u jednostavnijim slučajevima *sam* pronalazio najbolji izlaz, a u složenijim — oslanjao se na Gnajzenaua i Miflinga. O strategiji nije ništa znao. It was so secret to Europe, that Prince Blücher who had now, 1915, passed his 70th year, understood nothing whatever of the conduct of a war; so little indeed that when a plan was laid before him for approval, even relating to some unimportant operation, he could not form any clear idea of it or judge whether it was good or bad. (Za Evropu nije bila tajna da knez Bliher, koji je tada, 1815 godine, bio navršio 70 godina, nije ama baš ništa znao kako treba voditi rat, ili, u svakom slučaju, tako malo da, kad su mu podnosili plan na odobrenje, čak i ako se radilo o sasvim beznačajnoj operaciji, nije bio u stanju da dobije jasnu pretstavu o njemu i da oceni da li je dobar ili rđav).

On čak nije umeo ni kartu da čita, a to njegovo strategisko neznanje delila je skoro polovina Napoleonovih maršala. Zato je uz njega bio Gnajzenau, u koga je on imao neograničeno poverenje. Operacije 1813 i 1814 godine imale bi sasvim drugi ishod da nije bilo Blihera; nijedan od tadašnjih komandanata ne bi mogao postići ono što je on učinio: da od najneposlušnijih elemenata (Lanžeron i Jork su se otvoreno bunili protiv njega) pobedom i sistematskim gonjenjem (Kacbah)[4]) stvori kompaktnu vojsku, koja je bila sposobna za sve i kojom je on mogao rizikovati da na svoju sopstvenu odgovornost preduzme marš ka Vartenburgu i Zali, što je vojnički bilo isuviše smelo, ali politički neophodno zbog Bernadota); on je tim maršem prepustio sudbini sve svoje komunikacije i prinudio čak trulu veliku armiju (koju je on spasao u Šleskoj, posle bitke kod Drezdena, goneći Francuze do Baucena, tako da je Napoleon zbog toga morao krenuti protiv njega) da se usudi da stupi u bitku kod Lajpciga.[5]) Uopšte, tada su se donekle buntovnički po-

---

[3]) Izgleda da se ima u vidu knjiga Müffling Karl, *Geschichte des Feldzugs unter Wellington und Blücher im Jahre 1815* (Istorija operacija pod voćstvom Velingtona i Blihera 1815 godine), Stuttgart, Gotta, 1817 godine. — Prim. red.

[4]) Na reci Kacbah (na poljskom Kačava) u Šleskoj je jedna od armija (Šleska) antinapoleonovske koalicije, pod Bliherovom komandom, 26 avgusta 1813 godine potukla trupe Napoleonovog maršala Makdonalda. U sastavu Šleske armije bila su dva ruska korpusa pod komandom Lanžerona i Sakena i pruski korpus pod komandom Jorka. — Prim. red.

[5]) 26—27 avgusta 1813 godine došlo je u rejonu Drezdena (u Saksonskoj) do bitke između savezničke austro-rusko-pruske vojske (Češke armije), pod komandom austriskog feldmaršala Švarcenberga, i Napoleonove vojske. Saveznici su izgubili bitku u znatnoj meri zato što Švarcenberg nije prihvatio preglog ruskog komandanta Barklaj de Tolija o izvršenju protiv-

našali, i Bliher je s tri četvrtine Severne armije (Bilov, Tauencin, Vincingerode) zaključio sporazum po kome su mu se oni, na svoju sopstvenu odgovornost, imali priključiti, ako Bern(adot) ne bi napao. Posle bitke kod Lajpciga jedini je Bliher nešto učinio u pogledu gonjenja — iako to ni izdaleka nije bilo sve što je trebalo učiniti — ali mu je smetalo prisustvo kneževa. Strategiske greške 1814 godine, koje su u okolini Monmiraja[6]) bile tako skupo plaćene, treba pripisati Gnajzenauu i Miflingu, a odluka da se coûte que coûte (pošto poto) ide na Pariz, koja je opredelila ishod rata, Bliherova je zasluga; za marš prema Vaterlou, posle boja kod Linjija 1815 godine, Bliher ima veoma veliku zaslugu — u tom pogledu je to skoro jedinstven marš u istoriji: nijedan komandant ne bi, kao Bliher, mogao naterati svoje vojnike da učine takve napore, i odmah posle toga preduzeti uzorno gonjenje pravcem ka Parizu, koje se može uporediti sa klasičnim primerom gonjenja od Jene do Štetina. Da je Bliher mogao imponovati i istaknutim komandantima, pokazuju njegovi odnosi sa Lanžeronom (obrazovani francuski emigrant koji je komandovao jednom velikom armijom protiv Turaka) i Jorkom, koji su mu se, uprkos početne nepokornosti, ne samo uskoro potčinili nego su, štaviše, potpuno prešli na njegovu stranu i postali njegovi najbolji pomoćnici. Au fond (u osnovi) Bliher je bio konjički general, to je bila njegova specijalnost, i on je tu bio izvrstan, pošto je to čisto taktička oblast, koja ne zahteva strategiska znanja. On je od svojih trupa veoma mnogo zahtevao, a one su to rado izvršavale, i ja ne verujem da bi bilo koji drugi komandant u XIX veku, osim Napoleona i u poslednje vreme Radeckog, bio u stanju da očekuje od trupa toliko mnogo kao Bliher. Još treba priznati da on nikada i nigde nije gubio glavu i hrabrost, da je bio isto toliko uporan u odbrani koliko energičan u napadu i sposoban da donosi brze odluke

udara u levi bok Napoleonove vojske. Za vreme otstupanja, koje je izvođeno pod veoma teškim uslovima, Češka armija je bila spasena od propasti blagodareći uspešnim dejstvima ruske zaštitnice (jačine oko 15.000 ljudi) koja je razbila Francuze kod Kulma. Veliku ulogu u izmeni situacije u korist saveznika imala su i uspešna dejstva Šleske armije, pod Bliherovom komandom, koja se sastojala od ruskih i pruskih trupa. Pošto je dobila bitku na Kacbahu, ona je gonila Francuze iz Šleske do Baucena (u Saksonskoj), a zatim izvršila bočni marš k Vartenburgu. Dejstva Šleske armije aktivirala su Severnu savezničku armiju pod komandom bivšeg Napoleonovog maršala švedskog regenta Bernadota, koji je posle Drezdenske bitke bio spreman da izda saveznike i počeo da se udvara Napoleonu. U oktobru 1813 godine, prelazeći u ofanzivu, sve tri savezničke armije su nanele odlučujući poraz Napoleonovim snagama u »bici naroda kod Lajpciga«. (Vidi I knjigu ovih dela, — Lajpcig (II bitka), str. 515. — Prim. red.

[6]) Bitka kod Monmiraja (u Šampanji) između savezničke rusko-pruske vojske, pod Bliherovom komandom, i Napoleonove vojske, odigrala se 31 januara 1814 godine za vreme prve ofanzive trupa antinapoleonove koalicije prema Parizu. Francuska vojska je dobila bitku koristeći se razbacanošću savezničkih snaga i otsustvom koordinacije dejstava komandanata pruskih i ruskih korpusa. Prva saveznička ofanziva na Pariz nije dovela do uspeha, ali je u toku druge ofanzive u februaru-martu 1814 godine bio slomljen otpor Napoleonovih trupa i zauzet Pariz. — Prim. red.

u najtežim situacijama. Enfin (najzad), on je u ratu 1813—1815 godine, koji je bio upola ustanički rat, bio potpuno na svom mestu i dobro pomagan od svog štaba; u takvim uslovima on je bio vrlo *opasan protivnik.*[7])

Tvoj F. E.

[7]) Opširnije o Bliheru vidi I knjigu ovih dela, str. 352—364. — Prim. red.

MARKS — ENGELSU*)

London, 25 septembra 1857

... Tvoja *Army* (Vojska)[1]) je veoma dobra, samo me je zaprepastio njen obim, jer Ti je taj obiman posao morao naškoditi. Naime, kad bih znao da ćeš početi da radiš do kasno u noć, ja bih čitavu tu stvar radije poslao dođavola.

Istorija *vojske* očiglednije od svega potvrđuje pravilnost našeg gledišta o uzajamnoj povezanosti proizvodnih snaga i društvenih odnosa. Uopšte, vojska je značajna za ekonomski razvoj. Naprimer, najamnina se u staro vreme najpre potpuno razvila u vojsci. Isto tako se kod Rimljana *peculium castrense* (posebna imovina vojnika u logoru) pojavila kao prva pravna forma kojom se počela priznavati pokretna svojina i onima koji nisu očevi porodice. Isto tako je i esnafstvo najpre poniklo u korporaciji fabri (zanatlija kod vojske). Tu se isto tako prvi put sreće i primena mašina u krupnim razmerama. Čak su se i naročita vrednost metala i njihova use (upotreba) u svojstvu novca, izgleda, prvobitno zasnivali na njihovom vojnom značaju, čim je prošlo Grimovo kameno doba. I podela rada *unutar* jedne grane industrije takođe je bila prvo sprovedena u vojskama. Tu je veoma reljefno sažeta čitava istorija buržoaskih društvenih oblika. Ako nekad budeš imao vremena moraš razraditi tu stvar sa ove tačke gledišta.

Jedine tačke koje su, po mom mišljenju, propuštene u Tvom izlaganju su: 1) Prva pojava prave najamničke vojske u krupnim razmerama and at once (i odjednom) kod Kartaginjana (ja ću za našu private use (ličnu upotrebu) pogledati delo jednog Berlinca o kartaginskoj vojsci za koje sam tek docnije saznao). 2) Razvoj ratne veštine u Italiji u XV i u početku XVI veka. Tu su svakako usavršena taktička lukavstva. Istovremeno i Makijaveli u svojoj »Istoriji Firence« (iz koje ću Ti napraviti izvod) na veoma interesantan način opisuje kako su se borili condottieri (vođe najamnika). Uostalom, ako dođem kod Tebe u Brajton (kada?) radije ću Ti doneti Makija-

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* II sveska, Berlin, 1949 godine. str. 284 i 285.

[1]) Vidi I knjigu ovih dela str. 20—57.

velijevu knjigu (tom). Njegova »Istorija Firence« je majstorsko delo. Najzad, 3) aziski vojni sistem, onakav kakav se najpre pojavio kod Persijanaca; on se kasnije pojavljuje u veoma različitim modifikacijama kod Mongola, Turaka itd...

MARKS — F. LASALU*)

London, 25 februara 1859

... Engels se sprema da objavi — prvo *anonimno* — omanju brošuru pod naslovom *Po i Rajna.*[1])

Osnovni sadržaj: vojni, tj. vojno-naučni dokaz sledećih postavki: svi razlozi koji se navode u korist teze da Austrijanci moraju vladati linijom Minčo da bi štitili *Nemačku* mogu se navesti i u prilog teze da Francuska mora imati Rajnu kao granicu da bi štitila samu sebe. Dalje, da, iako je *Austrija* jako zainteresovana za liniju Minčo, Nemačka, kao jedinstvena država, to niukoliko nije, i da će se Italija u vojnom pogledu dotle nalaziti pod vladavinom Nemačke dok čitava Švajcarska ne postane francuska. Brošura je uglavnom upravljena protiv stratega iz *Allgemeine Zeitung*-a[2]), a napisana je u suštini, naravno, u nacionalnom duhu protiv g. Bonaparte.

Ja mogu svom svojom »kritičkom snagom rasuđivanja« jamčiti za to da će izdanje ove brošure, koja ne zahteva skoro nikakvih troškova, jer brošura ima svega nekoliko listova, pokazivati u danom momentu kao izdavačku *spekulaciju* (u pravnom smislu ove reči)[3]).

Posle učešća u Badenskoj operaciji Engels se specijalizovao u izučavanju vojnih pitanja. Osim toga, kao što znaš, on piše veoma ubedljivo.

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 683 i 684.

[1]) Niz osnovnih misli iz ove brošure Engels je izložio u članku »Austrija se čvrsto održi u Italiji«. (Vidi ovo izdanje str. 229). Prevod ove brošure vidi: I knjigu ovih dela, str. 391—425. — Prim. red.

[2]) To je bio dnevni nemački reakcionarni list koji je osnovan 1798 godine. Od 1810 do 1882 godine izlazio je u Augsburgu. List je bio jedan od propagatora rasističko-šovinističkih i pangermanskih ideja. Uoči Italijanskog rata 1859 godine zalagao se za stvaranje »velike srednjeevropske države« pod dominacijom Nemaca, koji su, tobože, po samoj svojoj »prirodi«, pozvani da vladaju drugim narodima, Talijanima, Mađarima, Slovenima, Belgijancima, Holanđanima itd. U svojoj brošuri »Po i Rajna« Engels je žestoko ismejao ove besmislene reakcionarne fantazije i zavojevačke težnje njihovih autora. — Prim. red.

[3]) Ironično upoređenje sa »spekulacijom« u filozofsko-hegelijanskom smislu reči (tj. »apstraktnim« postavkama i t. sl.). — Prim. red.

Ali izdavač mora sačuvati u tajnosti ime autora, dok ga sam »autor« ne otkrije. Možeš biti uveren da će se smatrati da su autori bili najveći pruski vojni pisci...

MARKS — ENGELSU*)

London, 27 februara 1861

...Uveče sam radi odmora čitao Apijanove *Građanske ratove u Rimu* na grčkom originalu. Veoma dragocena knjiga. On je rodom iz Egipta. Šloser[1]) kaže da on »nema duše« zato što se trudi da traganjem pronađe materijalnu osnovu tih građanskih ratova. Spartak[2]) je po njegovom opisu najsjajnija ličnost u čitavoj antičkoj istoriji. Veliki vojskovođa (Garibaldi mu nije ni prineti), blagorodan karakter, real representative (istinski pretstavnik) antičkog proletarijata. Pompej — pravo ništavilo; on se nezasluženo proslavio zahvaljujući tome što je sebi pripisivao najpre Lukulove[3]) uspehe (protiv Mitridata), zatim Sertorijeve[4]) uspehe (u Španiji) i t. sl., najzad, u svojstvu Sulinog young man (ljubimca) itd. Rimski Odilon Baro[5]) — kao vojskovođa. Čim je morao da pokaže šta vredi u borbi protiv Cezara, otkrilo se njegovo ništavilo. Cezar je pravio najveće vojne greške, namerno glupe, da bi zbunio filistra koji mu se suprotstavljao. Bilo koji osrednji rimski vojskovođa, recimo Kras, šest puta bi razbio Cezara za vreme Epirskog rata.[6]) Ali s Pompe-

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* III sveska, Berlin, 1950 godine, str. 19 i 20.

[1]) Šloser Fridrih Hristof (1776—1861 godine), nemački progresivni buržoaski istoričar. — Prim. red.

[2]) Spartak — vođa sveopšteg ustanka robova 74 do 71 godine pre n. e. — Prim. red.

[3]) Lukul (oko 106 do 56 god. pre n. e.) — starorimski vojskovođa. — Prim. red.

[4]) Sertorije Kvint (I vek pre n. e.) starorimski vojskovođa španskih plemena koja su se pobunila protiv rimske vlasti. — Prim. red.

[5]) Baro Odilon (1791—1877 god.), francuski političar, u toku Revolucije 1848 do 1849 godine jedan od rukovodilaca kontrarevolucionarnog monarhističkog bloka »Partije poretka«, pretsednik vlade od decembra 1848 godine, tj. odmah posle izbora Luja Bonaparte za pretsednika Republike. 1 novembra 1849 godine njegova vlada je smenjena i na njeno mesto je došla vlada generala d'Opulja, koji je odmah izjavio da »žandarmerija mora poslužiti kao najbolja zaštita društva«. — Prim. red.

[6]) *Epirski rat* pretstavlja odlučujuću etapu u Drugom građanskom ratu u starom Rimu (49 do 45 godine pre n. e.). Rat je vođen između dve grupe robovlasnika. Na čelu jedne od njih bio je Pompej, a na čelu druge Cezar. Obojica su težila da uspostave isključivo svoju vlast. Krajem 49 godine pre n. e. glavno ratište je bilo Epir. U junu 48 godine pre n. e. Cezarove trupe su kod Farsale razbile Pompejevu vojsku. Pompej je pobegao u Egipat, ali je uskoro ubijen. Njegove sinove i pristalice, koji su se učvrstili u Severnoj Africi i u Španiji, razbile su Cezareve trupe u toku od 47 do 45 godine. Tim ratom je stvarno likvidirana Rimska Republika i ustanovljena Rimska Imperija na čelu sa Cezarom. — Prim. red.

jom je sve bilo mogućno. Izgleda mi da je Šekspir, kada je pisao komediju »Love's Labour Lost« (»Uzaludan ljubavni trud«), naslućivao šta je Pompej ustvari bio.

Salut (pozdrav)

Tvoj K. M.

MARKS — ENGELSU*)

London, 7 jula 1866

...

Bonaparta sada, prirodno, ne želi rat dok ne uvede pušku iglenjaču ili drugo oružje koje joj odgovara. Jedan pruski izbeglica-oficir (Vilke) me uverava da je neki *Amerikanac* ovde ponudio ministarstvu rata pušku koja svojom potpunom jednostavnošću konstrukcije, neznatnim zagrevanjem, manjom potrebom za čišćenjem i jevtinoćom isto toliko nadmašuje pušku iglenjaču koliko ova prevazilazi »Old Bess« (staru »Besi«). Da li se naša teorija o tome da *sredstva za proizvodnju* opredeljuju *organizaciju rada* igde tako sjajno potvrđuje kao u »industriji koja ubija ljude«? Zaista bi bilo korisno da o tome nešto napišeš (za to meni nedostaje znanja), što bih je pod tvojim potpisom mogao uneti u svoju knjigu[1]) u vidu priloga. Razmisli o tome, ali ako to treba uraditi, onda treba uraditi pour le premier volume (za prvu svesku), u kojoj ću tu temu ex professo (podrobno) obraditi. Shvatićeš koliko bi mi bilo drago ako bi Ti u mom glavnom delu (dosad sam pisao samo male stvari) figurirao neposredno kao collaborateur (koautor), a ne samo da se navode tvoji citati!

...

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel,* III sveska, Berlin, 1950 godine, str. 412.

[1]) Radi se o »Kapitalu«. — Prim. red.

ENGELS — MARKSU*)

Mančester, 16 decembra 1869

... Uzgred čitam *Grants Campaign against Richmond* (»Grantovu operaciju protiv Ričmonda«) od Kenona.[1]) Grant je jedan tvrdoglavi magarac, koji je imao tako malo poverenja u sebe i u svoju vojsku da se nikada nije ni usudio da preduzme ni najprostiji bočni

---

*) Marx-Engels, *Briefwechsel, IV* sveska, Berlin, 1950 godine, str. 314.

[1]) Cannon J., *History of Grant's Campaign for the capture of Richmond (1864—1865), with an autline of the previaus course of the American Civil war* (»Istorija Grantove operacije za zauzimanje Ričmonda (1864—1865), s kratkim opisom prethodnog toka Građanskog rata u Americi«), London, 1869 godine. — Prim. red.

manevar prema Liju, koji je bio dvaput slabiji, pre no što ga je oslabio višednevnim frontalnim napadima, ostavljajući ga na prvobitnom položaju. On se oslanjao na prost aritmetički račun: da će Liju ipak pre ponestati ljudi nego njemu ako on (Grant) bude gubio tri čoveka, a Li u isto vreme jednoga. Takvog brutalnog klanja kao tada nije nigde bilo. To je bilo danonoćno puškaranje po šumama, od koga je mnogo ljudi izbačeno iz stroja; šumovito zemljište je jako otežavalo obilaženje, i to je jedino Grantovo opravdanje...

ENGELS — A. BEBELU*)

London, 28 oktobra 1885

...Po mom mišljenju, ti ne sudiš sasvim pravedno o Francuzima. Mase u Parizu su »socijalističke« više ili manje u smislu neutralnog srednjeg socijalizma, koji se postepeno iskristalisao iz učenja Prudona, Luj Blana, Pjera Leroa itd. Njihovo jedino iskustvo, povezano s komunizmom, jeste Kabeova *Utopija;* taj eksperiment se završio uzornom američkom kolonijom, tj. bekstvom iz Francuske, glođenjem i polubankrotstvom u Americi. Sve što prelazi granicu toga, oni dobijaju iz Nemačke, i potpuno je prirodno što se Francuska — zemlja u kojoj su političke ideje od 1789 do 1850 godine ne samo svaki put dobijale oštru formulaciju, nego se i prevodile na praktičan jezik, — malko protivila, ne želeći da potpiše svoju ostavku na rukovodeću ulogu u oblasti revolucionarne teorije, naročito posle slavne Komune, i to još u korist Nemačke, koju su pariski radnici faktički pobedili 1870 godine, pošto se nemačka vojska nije usudila da zauzme Pariz; to je činjenica, valja reći, nečuvena u čitavoj vojnoj istoriji. A, sem toga, pomisli: odakle bi francuski radnici mogli doći do pravilnijih pogleda? Jer je čak i francusko izdanje *Kapitala* za njih potpuno nerazumljivo, i ne samo za njih nego i za obrazovane slojeve. Jedino što oni znaju to je moj *Razvoj socijalizma*[1]), i on je stvarno izazvao potresan utisak. Nijedan od vođa ne zna nemački jezik. Ja ne računam Vajana, pošto on kao blankista ima sasvim drukčiju taktiku nego što je naša. Gospođa Lafarg je, najzad, prihvatila da prevede *Manifest*[2]) na dobar francuski jezik. Čak ni vođe ne poznaju sasvim dobro teoriju, i kad bi ti poznavao Pariz, shvatio bi kako je tamo lako živeti i agitovati,

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения,* Москва, 1957 год., стр. 723—724.

Bebel Avgust (1840—1913) je jedan od osnivača i najistaknutijih radnika nemačke socijaldemokratske partije. — Prim. red.

[1]) Ima se u vidu Engelsovo delo: *Razvoj socijalizma od utopije do nauke.* — Prim. red.

[2]) *Manifest Komunističke partije.* Francuski prevod, o kome Engels govori, objavljen je 1886 godine. — Prim. red.

a kako je teško ozbiljno raditi. Prema tome, odakle su se kod francuskih radnika mogli stvoriti pravilni pogledi?

I još jedno — o izborima. Kod nas je lako glasati za socijaldemokratu, zato što smo mi jedina istinska opoziciona partija i zato što Rajhstag zaista nema nikakvog značaja — tako da je biraču svejedno da li će glasati za ovog ili za onog, ili uopšte za bilo koga iz pasmine »pa mi smo ionako psi« (»Мы ведь все равно собаки«). Uostalom, centar još pretstavlja partiju sa samostalnom politikom. Međutim, u Francuskoj je sasvim druga stvar. Tamo je parlament odlučujuća snaga u zemlji i tamo ne bacaju u vetar svoj glasački listić. Takođe treba upamtiti da su tamo gambetisti protiv monarhista, radikali protiv gambetista, to je svaki put — novi korak napred. To se potvrđuje i na praksi. Od 1870 godine u Nemačkoj cveta junkerska reakcija, i sve ide nazad. Kod Francuza su sada najbolje škole u svetu, obavezno školovanje, i, dok Bizmark ne može izaći na kraj s popovima, oni su u Francuskoj potpuno otstranjeni iz škola. Naša nemačka vojska, ako se ne računa priraštaj socijaldemokratskih elemenata, — još je podlije oružje reakcije nego ikada dosad. U Francuskoj je opšta vojna obaveza mnogo približila vojsku narodu, i *upravo vojska prvenstveno* čini monarhiju nemogućom (uporediti sa 1878 godinom)...

ENGELS — A. BEBELU*)

London, 8 oktobra 1886

Dragi Bebel,

Danas ti pišem u vezi mojih razgovora sa starim Johanom Filipom Bekerom, koji je ovde kod mene proveo deset dana i sada se, verovatno, vratio preko Pariza (gde je neočekivano zatekao svoju kćer na odru!) u Ženevu. Veoma mnogo me je obradovao susret s tim junakom, koji je, iako fizički oronuo, još uvek čio i oran za borbu. To je heroj iz naše rajnsko-franačke legende, otkako je ona ovaploćena u »Nibelunškoj pesmi«[1]) — pljunuti vaskrsli violinista Felker.[2])

Već odavno sam mu predlagao da napiše svoje uspomene i, prema njegovim rečima, Ti si ga, kao i drugi, takođe na to potsticao, a i on sam bi to rado učinio — on se ne jednom prihvatio posla, ali pokušaji da ih štampa u odlomcima nisu naišli na istinsko razu-

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 724 i 725.

[1]) *Nibelungenlied*, najznačajniji nemački srednjevekovni junački ep, koji opeva Sigfridovu smrt i osvetu njegove žene Krimhilde. — Prim. red.

[2]) Felker je jedan od heroja Nibelunške pesme, primer moćnog ratnika i istovremeno violiniste. — Prim. red.

mevanje (tako je bilo u *Neue Welt*-u kome je pre nekoliko godina poslao niz divnih stvarčica, ali su ih ocenili nedovoljno »novelističkim«, kao što mu je to Libkneht saopštio preko Motelera) . . .

Ja smatram da taj rad treba neophodno izvršiti, inače će Beker odneti sobom u grob mnogo najdragocenijeg istoriskog materijala, ili će ti materijali, u najboljem slučaju, biti prikriveni ili iskorišćeni od naših neprijatelja i poluneprijatelja, vulgarnih demokrata i t. sl. Uz to je starac zaista igrao veoma značajnu političku i vojnu ulogu. On je u ratu 1849 godine bio jedini komandant koji je stvarno ponikao iz naroda i svojom narodskom strategijom i taktikom, stečenom u švajcarskoj vojsci, učinio više od nekih badenskih i pruskih oficira, a pri tome se čitavo vreme pridržavao pravilne političke linije. On je uopšte rođeni narodni vojskovođa, koji vanredno vlada sobom i neobično vešto rukovodi mladim borcima . . .

ENGELS — F. A. ZORGEU*)

London, 7 januara 1888

. . . Nadajmo se da će nas ratna oluja mimoići, jer se i bez toga sve odvija tako dobro i u takvoj podudarnosti s našim željama da možemo odlično proći a da se normalan tok stvari ne naruši sveopštim ratom, i to ratom tako grandioznih razmera kakve svet nije video. Uostalom, i to bi se, na kraju krajeva, preokrenulo u našu korist. Bizmarkova politika gomilama tera k nama radnike i sitnoburžoaske mase; oskudna socijalna reforma, koja je s tolikom pompom obavljena, vrši izvanredno jak uticaj, ali je ta reforma prosto izgovor za preduzimanje represivnih mera protiv radnika (Putkamerova naredba o štrajkovima, predlog da se ponovo zavedu radničke knjižice, potkradanje profesionalnih kasa i kasa uzajamne pomoći). Novi zakon protiv socijalista malo će naškoditi, paragraf o proterivanju *ovoga puta* jedva može proći, a ako i prođe, pitanje je da li će se dugo održati. Jer, ako bi stari Viljem uskoro otegao papke — a to bi nam najviše odgovaralo — prestolonaslednik bi posle toga došao na vlast takođe za nešto oko pola godine, te bi, verovatno, nastupilo opšte rastrojstvo. Bizmark je toliko marljivo radio na tome da se potpuno ukloni prestolonaslednik i uvede namesništvo *mladog* Viljema, drskog gardiskog potporučnika, da bi on u tom slučaju, verovatno, bio uklonjen i njegovu politiku zamenio kratkovremeni, pun iluzije, liberalni režim. To bi bilo dovoljno da filistar izgubi veru u postojanost Bizmarkovog

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 725—727.

Zorge Fridrih Albert (1828—1906), nemački marksist, učesnik u revoluciji 1848—1849 godine, aktivist I Internacionale i radničkog pokreta u Americi; bio je drug Marksa i Engelsa. — Prim. red.

režima; a ako bi se čak i posle toga, za vreme mladog šmokljana, Bizmark ponovo vratio na vlast, filistar bi ipak prestao da veruje u njega; i, zaista, mladi šmokljan — ipak nije to što i starac. Jer, savremene nazovi Bonaparte nisu ništa ako se ne veruje u njih i u njihovu nepobednost. I ako bi se posle svega toga to derište i njegov učitelj Bizmark izbezobrazili i stavili u pokret još gnusnije mere nego sada, ta stvar bi brzo došla do kritičke tačke.

Naprotiv, rat bi nas bacio za mnogo godina unazad. Šovinizam bi sve preplavio, jer bi to bila borba za opstanak. Nemačka bi istavila oko 5 miliona vojnika, ili 10% stanovništva, drugi — oko 4—5%, Rusija — srazmerno manje. Međutim, na bojištima bi svega bilo 10—15 miliona ljudi. Želeo bih da vidim kako će ih ishraniti; pustošenje bi bilo isto kao i u Tridesetogodišnjem ratu. A rat se ne bi završio brzo, bez obzira na ogromne vojne snage. Jer, Francuska je na severozapadnoj i jugoistočnoj granici zaštićena veoma širokim pojasom tvrđava, a nova utvrđenja Pariza su uzorna. Prema tome, to bi se dugo oteglo, a i Rusija se ne može zauzeti na juriš. Znači, ako bi čak i sve išlo po Bizmarkovoj želji, narodu bi bili postavljeni takvi zahtevi kao nikada ranije, i potpuno je mogućno da bi odugovlačenje stvarnog rata i delimični neuspesi izazvali revoluciju u zemlji. Ako bi Nemci od samog početka bili razbijeni i prinuđeni na dugotrajnu odbranu, onda bi do revolucije sigurno došlo. A ako bi rat bio doveden do kraja bez unutrašnjih potresa, nastupila bi takva iscrpenost kakvu Evropa nije videla već 200 godina. Američka privreda bi pobedila u svim pravcima i sve bi nas stavila pred izbor: ili vraćanje zemljoradnji samo za *sopstvenu potrošnju* (jer bi svaka druga potrošnja bila nemoguća zbog američkog žita), ili — socijalna revolucija. Evo zašto ja mislim da oni ne nameravaju da dovode stvar do kraja, da idu dalje od prividnog rata. Ali čim odjekne prvi pucanj, dizgini će ispasti iz ruku i jahači neće moći da vladaju konjima...

ENGELS — V. ADLERU*)

London, 4 decembra 1889

Dragi Adler[1]),

Predložio sam ti da *obradiš* Avenelovu knjigu o Klotsu[2]) iz sledećih razloga:

Po mome mišljenju (i po Marksovom mišljenju), ta knjiga daje prvu, osnovanu na izučavanju arhivskog materijala, pravilnu

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 727 и 728.

[1]) Adler Viktor (1852—1918), austriski socijalist, kasnije jedan od prvaka reformističkog krila socijaldemokratije. — Prim. red.

[2]) Avenel G., *Anacharsis Cloots, l'orateur du genre humain*, Pariz, 1865.

pretstavu naročito *kritičnog perioda Francuske revolucije*, naime, razdoblja od 10 avgusta do 9 termidora.[3])

Pariska komuna i Klots su bili pristalice rata radi propagande revolucije, smatrajući ga kao jedino spasonosno sredstvo, dok je Komitet javnog spasa vodio *diplomatske* pregovore, bojao se evropske koalicije, tražio mir pomoću njenog *razbijanja*. Danton je želeo mir s Engleskom, tj. s Foksom[4]) i s engleskom opozicijom, koja se nadala da će posle izbora doći na vlast. Robespjer je intrigirao u Bazelu s Austrijom i Pruskom i želeo je da se dogovori s *njima*. Oni su se oba zajedno borili protiv Komune, pre svega, zato da bi zbacili ljude koji su želeli rat radi propagande i proširenja republikanskog poretka u čitavoj Evropi. Pošlo im je za rukom da pobede, Komuna (Eber, Klots i drugi) je bila obezglavljena. Ali od toga momenta je postao nemoguć mir između onih koji su želeli mir jedino s Engleskom i onih koji su želeli da zaključe mir jedino s nemačkim državama. Engleski izbori su prošli povoljno za Pita; Foks je bio godinama otstranjen od vlasti, što je potkopalo Dantonov položaj; Robespjer je pobedio i pogubio ga. Međutim — Avenel je to mesto *nedovoljno* podvukao, — u to vreme je teror dostigao krajnje nerazumne razmere, on je bio neophodan Robespjeru da bi mu, pri postojećim unutrašnjim uslovima, pomogao da održi vlast u svojim rukama, ali je ipak postao potpuno izlišan posle pobede kod Flerisa, 24 juna 1794 godine. Tom pobedom su ne samo oslobođene granice, već je Francuskoj predata Belgija a posrednim putem i leva obala Rajne; Robespjer je tada takođe postao izlišan, i pao je 24 jula.

Rat protiv Koalicije ispoljavao je ogroman uticaj na čitavu Francusku revoluciju, svaki otkucaj njenog pulsa zavisio je od tog rata; prodiranje koalicione vojske u Francusku izaziva prevagu centralnog nerva, srce jače bije, nastupa revolucionarna kriza; ako koaliciona vojska mora otstupati — prevagu dobija nerv simpatikus,

[3]) Narodnim ustankom u Parizu 10 avgusta 1792 godine, koji je zbacio monarhiju, otpočeo je nov period u razvoju Francuske buržoaske revolucije, ispunjenom borbom žirondista — pretstavnika interesa krupne buržoazije — i jakobinaca — pretstavnika bloka revolucionarnog krila buržoazije i narodnih masa. Narodni ustanak 31 maja do 2 juna 1793 godine doveo je do podede jakobinaca. Za vreme njihove vladavine revolucija je dostigla najviši uspon. Međutim, unutar jakobinskog bloka je vođena borba između raznih grupa, koja je odražavala borbu između raznih socijalnih slojeva koji su učestvovali u revoluciji. Desni jakobinci — dantonisti (pretstavnici »nove« buržoazije, koja je izrasla u toku revolucije) istupali su protiv robespjerista — pretstavnika sitnoburžoaskih slojeva. S druge strane, protiv Robespjera i njegove grupe poveli su borbu i levi jakobinci koji su bili tešnje povezani s narodnim masama. Oslonac levih jakobinaca bila je Pariska komuna, organ pariskog samoupravljanja. K njima su prišli Eber i Klots koje je Engels pomenuo. U toj unutrašnjoj borbi pobedile su Robespjerove pristalice. Ipak je *devetog termidora* po republikanskom kalendaru (27 jula) 1794 godine pala Robespjerova vlada usled kontrarevolucionarnog državnog udara. — Prim. red.

[4]) Foks Čarls Džems (1749—1806), engleski političar, vođa vigovaca (engleske političke partije) i vođa parlamentarne opozije. — Prim red.

srce laganije kuca, reakcionarni elementi ponovo dolaze u prvi plan, plebejce — preteču budućeg proletarijata, čija je energija jedino i spasavala revoluciju — uče pameti i ukroćuju.

Tragično je to što je partija bespoštednog rata, rata za oslobođenje naroda, bila u pravu, te je Republika pobedila čitavu Evropu, ali tek pošto je i sama ta partija davno bila obezglavljena; i umesto rata, koji se vodi radi propagande, nastupili su Bazelski mir[5]) i buržoaska orgija Direktorijuma.[6])

Neophodno je da se knjiga potpuno preradi i skrati — deklamaciju treba izbaciti, činjenice dopuniti i jasno izložiti prema uobičajenim istoriskim knjigama. Pri tome se Klots može sasvim potisnuti u zadnji plan; iz »Revoluciskih ponedeljnika«[7]) može se ubaciti najvažnije, na taj način može se dobiti takva knjiga o revoluciji kakve dosada još nigde nema.

Objašnjenje za to kako je bitka kod Flerisa učinila kraj vladavini terora dao je 1842 godine u »Rajnskim novinama«[8]) (prvoj) K. F. Kepen, u svojoj izvrsnoj kritici »Istorije Francuske revolucije« od G. Lea[9]).

---

[5]) *Bazelski mir* je separatno zaključen 1795 godine između Francuske i dva učesnika Prve antifrancuske koalicije: Pruske i Španije, blagodareći pobedi francuske revolucionarne vojske nad snagama Koalicije i umešnosti francuske diplomatije koja je iskoristila protivurečnosti u taboru protivnika, naročito suparništvo Pruske i Austrije. — Prim. red.

[6]) *Direktorijum* je bio centralni organ izvršne vlasti u Francuskoj od oktobra 1795 godine (posle uvođenja ustava 1795) do novembra 1799 godine. Režim koji je Direktorijum podržavao odlikovao se krvavim terorom protiv demokratskih elemenata, razuzdanom špekulacijom i bogaćenjem buržoazije na račun narodnih masa i potpunim slomom karaktera i morala rukovodećih ljudi buržoazije. — Prim. red.

[7]) *Zbornik Avenelovih članaka o Francuskoj buržoaskoj revoluciji krajem XVIII veka.* — Prim. red.

[8]) *Rajnske novine (Rheinische Zeitung)* su dnevni list koji je izlazio u Kelnu od 1 januara 1842 do 31 marta 1843 godine. Osnovali su ga pretstavnici buržoaske opozicije. Od aprila 1842 godine Marks je postao saradnik, a od oktobra iste godine bio je jedan od urednika. Pod Marksovim uredništvom, novine su dobile revolucionarno-demokratski pravac. U martu 1843 godine zabranila ih je pruska vlada. — Prim. red.

[9]) Leo Henrih (1799—1878), nemački reakcionarni istoričar. — Prim. red.

ENGELS — F. MERINGU*)

London, 14 jula 1893

. . . Pri izučavanju nemačke istorije, koja je sušto siromaštvo, uvek sam računao da samo upoređenje s odgovarajućim epohama francuske istorije daje pravilno merilo, jer se tamo dešava upravo suprotno onome što se kod nas događa. U vreme kad se tamo obra-

---

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 728 i 729.

zuje nacionalna država iz *disjecta membra* (rasturenih delova) feudalne države, kod nas je upravo period najdubljeg pada. Tamo — neobično objektivna logika u čitavom toku procesa, kod nas — sve beznadežnije raspadanje. Tamo je u periodu Srednjeg veka strana invazija pretstavljena engleskim zavojevačem, koji interveniše protiv severnofrancuske u korist provansalske nacije. Ratovi s Englezima[1]) su neka vrsta Tridesetogodišnjeg rata, ali se tamo ti ratovi završavaju proterivanjem stranih intervencionista i pokoravanjem Juga od strane Severa. Zatim sledi borba centralne vlasti protiv burgundskog vazala koji se oslanja na svoje inostrane posede, čija uloga odgovara ulozi Brandenburga — Pruske, ali se ta borba završava pobedom centralne vlasti i obrazovanjem nacionalne države. Kod nas se upravo u tom momentu nacionalna država konačno raspada (samo ako se »nemačka kraljevina« u granicama Svete Rimske Imperije[2]) može nazvati nacionalnom državom) i počinje pljačkanje nemačkih zemalja u velikim razmerama. To je za Nemce najsramnije upoređenje, ali je ono utoliko poučnije, i otkad su naši radnici ponovo stavili Nemačku u prve redove istoriskog kretanja, donekle lakše možemo progutati sramotu prošlosti...

[1]) Radi se o *Stogodišnjem ratu* između Engleske i Francuske, koji je s izvesnim prekidima trajao od 1337 do 1453 godine. — Prim. red.

[2]) *Sveta Rimska Imperija* (kasnije su tom nazivu bile dodate reči »nemačke nacije«), koja je osnovana 962 godine, obuhvatala je Nemačku i deo Italije. U njen sastav su kasnije ulazile i neke francuske zemlje, zatim Češka i Mađarska. To je bila nestabilna državna organizacija, koja se raspadala na posebne feudalne kneževine i posede. Raspadanje Imperije se pojačalo od XIII veka, a počev od XIV veka careva vlast se prostirala samo na nasledne zemlje carske dinastije. Formalno je prestala da postoji 1806 godine, kada su Habzburgovci, posle poraza u ratu s Francuskom, bili prinuđeni da se odreknu titule careva Svete Rimske Imperije, zamenivši je titulom austriskih careva. — Prim. red.

ENGELS — F. A. ZORGEU*)

London, 10 novembra 1894

...Rat u Kini je zadao staroj Kini samrtni udarac.[1]) Izolovanost je postala nemoguća, izgradnja železničkih pruga, parnih mašina, elektrifikacije i krupne industrije postala je neophodna, pa bilo to i u cilju vojničke odbrane. Ali, zajedno s tim se raspada i

*) Ф. Энгельс, *Избранные военные произведения*, Москва, 1957 год., стр. 729.

[1]) Rat Japana protiv Kine otpočeo je iznenadnim napadom japanskih oružanih snaga 25 jula 1894 godine na kineske trupe (rat je bio objavljen tek 1 avgusta). Japanci su otpočeli taj rat oslanjajući se na diplomatsku podršku Engleske i SAD, koje su težile da iskoriste Japan kao oruđe protiv svojih rivala na Dalekom Istoku. Posle niza poraza kineske vojske i flote, kineska vlada je 17 aprila 1895 godine bila prinuđena da potpiše *Simonosekski mirovni ugovor*, po kome su Japanci dobili ostrva Tajvan i Penhu-

zastareli ekonomski sistem sitnosopstveničke proizvodnje, pri kojoj je svaka porodica sama za sebe proizvodila privredne produkte, pa, prema tome, i čitavog zastarelog društvenog sistema, koji je dopuštao relativno veliku gustinu stanovništva. Milioni će biti izbačeni iz koloseka i biće prinuđeni da emigriraju, ti milioni će naći put i za Evropu i tamo nagrnuti u masama. Ali će kineska konkurencija kod nas, kao i kod vas, brzo dovesti do krajnjeg zaoštravanja, ukoliko postane masovna, i na taj način će osvajanje Kine od strane kapitalizma u isto vreme dati potstrek obaranju kapitalizma u Evropi i Americi....

---

ledao (Peskadorska), dok je u prikvivenoj formi proglašen japanski protektorat nad Korejom, a Kina morala platiti ogromnu ratnu otštetu i otvoriti Japanu niz luka. Blagodareći posredovanju Rusije, Francuske i Nemačke, Japan se odrekao nekih članova ugovora, posebno predaje poluostrva Ljaotunga. — Prim. red.

OBJAŠNJENJA

(Ovde su data objašnjenja samo za važnije nazive i imena, koja nisu objašnjena u I knjizi ovih dela)

A

Agra, grad u severnoj Indiji na reci Džamni; od 1527 do 1658 bio je prestonica carstva Velikih Mogula.

Albert (1828—1902), saksonski prestolonaslednik. U Francusko-pruskom ratu komandovao je Saksonskim korpusom, a zatim 4 armijom. Od 1873 do 1902 bio je kralj Saksonske.

Alemandi (Allemandi; 1807—1858), italijanski general, učesnik u ratu protiv Austrije 1848—1849 i rukovodilac lombardiskih partizanskih odreda.

Arkola, naselje u severnoj Italiji na ušću Alpone u Adiđu. Napoleon je u blizini ovog naselja 1796 godine potukao Austrijance i na taj način završio bitku kod Verone.

Aster (Aster, Ernst Ludvig; 1778—1855), pruski general i vojni inžinjer, autor niza radova o fortifikaciji. Prema njegovim planovima je, posle Napoleonovih ratova, stvoren novi sistem pruskih tvrđava.

Aurang Zebe (1618—1707), car Indije iz dinastije Velikih Mogula.

B

Baragej d'Ilije (Baraguay d'Hilliers, Achille, grof; 1795—1878), francuski maršal, učestvovao je u ratovima: u Španiji (1823), u Alžiru (1830) i u Italiji (1859); za vreme Francusko-pruskog rata (1870—1871) bio je komandant Pariza.

Bazen (Bazaine, François; 1811—1888), francuski maršal. U mladosti služio je u Alžiru i učestvovao u svim ratovima Drugog Carstva. Za vreme Francusko-pruskog rata komandovao je Rajnskom armijom. Zbog izdajničke predaje Meca osuđen je na smrt, ali mu je ta kazna zamenjena proterivanjem na ostrvo Sv. Margareta. Pobegao je u Španiju (1874) i umro u Madridu.

Beker (Becker, Johann Philipp; 1809—1886), nemački radnik, socijaldemokrata, aktivan član I Internacionale, učesnik u revoluciji 1848 i 1849 godine. Drug Marksa i Engelsa.

Belfor (Belfort), grad i tvrđava u Francuskoj na švajcarskoj granici. U Francusko-pruskom ratu je, pod komandom generala Treskova, izdržao opsadu koja je trajala 103 dana.

Benedek (Benedek, Ludvig; 1804—1881), austriski general. U Austrisko-pruskom ratu 1866 godine komandovao je austriskom vojskom; Prusi su ga potukli kod Sadove.

Bezanson (Besançon), grad i stara tvrđava sa forovima u istočnoj Francuskoj, na reci Dubu.

Bigo, Leon, francuski advokat, branilac optuženih komunara — članova I Internacionale.

Bizmark (Bismarck Otto, grof; 1815—1898), pruski državnik (1862—1871), a posle ujedinjenja Nemačke, prvi nemački kancelar (1871—1890). Vodeći dinastičke ratove (sa Danskom 1864, sa Austrijom — 1866, sa Francuskom — 1870—1871 godine) izvršio je ujedinjenje Nemačke pod dominacijom Pruske. Kao kancelar Nemačkog Carstva pokušao je da uguši radnički pokret pojačavanjem nacionalnog ugnjetavanja u Nemačkoj. Organizovao je oružanu intervenciju protiv Pariske komune 1871 godine.

Bižo (Bugeaud de la Piconnerie, Thomas Robert; 1784—1849), francuski maršal, guverner Alžira (1840—1847).

Bjukenen (Buchanan James; 1791—1868), pretsednik SAD od 1857—1861; vodio je politiku u korist robovlasnika.

Blan (Blanc, Louis, 1811—1882), jedan od poslednjih pretstavnika francuskih socijalista-utopista, istoričar. Za vreme revolucije 1848 godine, kao član privremene vlade, svojom sporazumaškom politikom, naneo je ogromnu štetu radničkoj klasi.

Blind, Karl (1826—1907), nemački žurnalist, demokrat, učesnik revolucionarnog pokreta u Badenu 1848—1849 godine; 60-tih godina postao je pristalica Bizmarka.

Bombaj, lučki grad u Indiji na Arabiskom moru, administrativni centar istoimene provincije.

Bonaparta (Bonaparte, Joseph; 1768—1844), stariji brat Napoleona I, napuljski, a docnije španski kralj.

Boske (Bosquet, Pierre — Jean — François 1810—1861), francuski maršal, učesnik rata u Alžiru. Naročito se istakao u Krimskom ratu.

Brekinridž (Breckinridge, John Cabell; 1821—1875), američki advokat i političar; robovlasnički kandidat na izborima 1860 godine; za vreme Građanskog rata u Americi bio je general u vojsci južnjaka.

Brest (Brest), grad u severozapadnoj Francuskoj, velika trgovačka luka i vojna pomorska baza na Atlantskom Okeanu.

Buol (Buol — Schauenstein, Karl — Ferdinand, grof; 1797—1865), austriski diplomata i političar; 1848—1850 poslanik u Petrogradu; 1852—1859 pretsednik vlade i ministar inostranih poslova.

Burbaki (Bourbaki, Charles; 1816—1897), francuski general, učesnik Krimskog rata i Rata u Italiji 1859. Za vreme Francusko-pruskog rata komandovao je Istočnom armijom, sa kojom je prešao u Švajcarsku.

Č

Černišev (Чернишев, Александр Иванович, knez, 1785—1857), ruski general, učesnik ratova protiv Napoleona 1805—1807 i 1812—1814 godine. Komandovao je i partizanskim odredima. Od 1832—1852 godine bio je ministar vojske i pretsednik Državnog saveta.

D

Dembinski (Dembinski, Henryk; 1791—1864), poljski general, jedan od rukovodilaca narodnooslobodilačkog pokreta, učesnik u ustanku 1830—1831; jedan od rukovodilaca revolucionarne vojske u Mađarskoj za vreme revolucije 1848—1849 godine.

Dandas (Dundas, James; 1785—1862), engleski admiral, komandant engleske flote u Krimskom ratu.

Derbi (Derby, Edward Stanley, grof; 1799—1869), engleski političar i državnik. Od 1852—1858 i od 1866—1868 bio je pretsednik vlade.

Dipon (Dupont, Pierre — Antoin; 1765—1840), jedan od generala Napoleona I. Predao se 1808 godine kod Bajlena u Španiji sa 20.000 vojnika španskom generalu Kastanjosu, zbog čega je bio stavljen pod sud.

Druen de Luis (Drouyn de l'Huys; 1805—1881), francuski državnik; za vreme Krimskog rata bio je ministar inostranih poslova.

DŽ

Džeferson (Jefferson Devis; 1808—1889), član južne demokratske partije, jedan od vođa secesionista (konfederalista) i pretsednik Južnih američkih država (1861—1865).

Džingis Kan, Temučin (oko 1155—1227), mongolski vojskovođa, osnivač Mongolskog Carstva. Pošto je osvojio severnu Kinu i srednju Aziju, preduzeo je niz osvajačkih pohoda u Iran, Avganistan i istočnu Evropu; 1223 godine bio je potučen na r. Kalki od strane južnoruskih kneževa. U osvojenim zemljama uvodio je nepodnošljiv režim vladavine mongolskih feudalaca.

Džonson (Johnson, Andrew; 1808—1875), pretsednik SAD od 1865 do 1869 godine; vodio je politiku izmirenja sa reakcionarnim robovlasnicima Juga.

DJ

Djulaj (Gyulai, Franz; 1798—1868), austriski feldmaršal; učesnik rata u Italiji 1848—1849; 1849 bio je ministar vojske; u ratu protiv Francuske i Sardinije bio je glavnokomandujući (1859), ali je sa toga položaja smenjen posle poraza kod Mađente.

F

Favr (Favre, Jules, 1809—1880), francuski buržoaski političar, jedan od rukovodilaca buržoasko-republikanske stranke za vreme revolucije 1848 i Drugog Carstva. Posle septembarske revolucije 1870 godine bio je ministar inostranih poslova u vladi »nacionalne odbrane«. Od samog početka vodio je kapitulantsku, nenarodnu politiku. Zaključio je primirje sa Nemačkom (28 januara 1871) pod vrlo nepovoljnim uslovima, a kao ministar inostranih poslova u Tjerovoj vladi potpisao je 1871 u Frankfurtu mirovni ugovor sa Nemačkom.

Frankonija, istoriska oblast Nemačke. Dobila je ovaj naziv po Francima koji su se u nju doselili krajem V veka. Počev od IX veka postala je jedno od nemačkih vojvodstava i delila se na Zapadnu (rajnsku) i Istočnu (na srednjem i gornjem toku Majne i njenih pritoka). Početkom XIX veka Frankonija je bila podeljena među Bavarskom, Virtembergom, Badenom i drugim nemačkim kneževinama, a naziv Frankonija počeo je da se primenjuje na bivše frankonske oblasti Bavarske (Gornja, Srednja i Donja Frankonija).

Fridrih Karl (Friedrich, Karl; 1828—1885), nemački princ, komandant armije u Austrisko-pruskom ratu 1866 i Francusko-pruskom ratu 1870—1871 godine.

G

Galipolj, turski grad i luka na Galipoljskom Poluostrvu, kod južnog ulaza u Dardanele.

Gambeta (Gambetta, Leon; 1838—1882), francuski političar; za vreme Francusko-pruskog rata 1870—1871 bio je ministar unutrašnjih poslova u vladi »nacionalne odbrane«.

Gamlen (Gamelin, François; 1796—1864), francuski admiral; 1854 godine bio je komandant francuske flote na Crnom Moru, a od 1855—1860 ministar mornarice.

Garibaldi (Garibaldi, Giuseppe; 1807—1882), italijanski revolucionar i borac za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje Italije. Učestvovao je u ratovima protiv Austrije 1859 i 1866 kao komandant dobrovoljačkih odreda. U Francusko-pruskom ratu borio se na strani Francuza i komandovao je dobrovoljačkim korpusom, a docnije Vogeskom armijom.

Garibaldi (Garibaldi, Ricciotti; 1847—1924), sin Djuzepe Garibaldija; zajedno sa ocem učestvovao je u nacionalno-revolucionarnom pokretu; u

Francusko-pruskom ratu komandovao je brigadom; od 1886—1890 bio je poslanik u italijanskoj skupštini.

Gergej (Görgei, Artur; 1818—1916), mađarski general, Košutov saradnik, glavni komandant mađarske revolucionarne vojske 1848 godine.

Gorčakov (Горчаков, Михаил Дмитриевич, knez; 1793—1861), ruski general; u drugoj polovini Krimskog rata komandovao je ruskim snagama na Krimu; 1856 postavljen je za carskog namesnika u Poljskoj.

Gramon (Gramont, Antoine — Alfred, knez; 1819—1880), francuski političar i diplomata; na početku Francusko-pruskog rata (od maja do avgusta 1870) bio je ministar inostranih poslova.

Grant (Grant, Ulysses — Simpson; 1822—1885), američki general i političar; komandovao je oružanim snagama Severa u Američkom građanskom ratu, počev od 1864 godine, a od 1868—1877 bio je pretsednik SAD.

H

Hajlend (Highland), engleski naziv za severnu Škotsku (oblast koja zahvata Kalendonske i Gramlijenske Planine).

Halek (Halleck, Henry; 1845—1873), američki general, komandant severne vojske (1862—1864) u Građanskom ratu u Americi 1861—1865 godine.

Heker (Hecker, Friedrich; 1811—1881), nemački revolucionar, jedan od rukovodilaca Badenskog ustanka; emigrirao je u SAD, gde je učestvovao u Građanskom ratu na strani severnjaka.

Herakliski Hersones, vidi Hersones.

Hersones, rt na jugozapadnoj obali Krima u blizini Sevastoplja.

J

Jerihon, stari grad u Palestini, u blizini Jerusalima, osnovan još u četvrtom milenijumu pre n. e. Prema bibliji, nepristupačne zidine Jerihona srušile su se od zvuka truba izraelske vojske koja je osvojila Palestinu u drugoj polovini drugog milenijuma pre n. e. Uništen je od strane persiskog cara Artakserksa III polovinom IV veka.

K

Kars, grad i tvrđava u severoistočnoj Turskoj, na rusko-turskoj granici. Osvajanjem ove tvrđave završen je niz uspešnih operacija ruske vojske protiv Turaka na Kavkazu za vreme Krimskog rata 1853—1856 godine. Jula 1855 Rusi su opseli Kars koji je, i pored iskrcane Omer-pašine armije, pao ujesen iste godine. Njegovo je osvajanje bilo poslednji značajan događaj Krimskog rata.

Katon Mlađi, 95—46 godine pre n. e., rimski političar, pristalica aristokratske republike i Cezarov protivnik.

Kaucki (Kautsky, Karl Johann; 1854—1938), jedan od teoretičara nemačke socijaldemokratije i II Internacionale; renegat i falsifikator marksizma.

Kempbel (Campbell Colin; 1792—1863), engleski general, učesnik u Krimskom ratu; od 1857—1860 komandovao je engleskom vojskom u Indiji.

Kening (Canning, Charles John, grof; 1812—1862), engleski političar; od 1855 generalni guverner Indije i organizator ugušivanja narodnooslobodilačkog ustanka (ustanka sepoja) 1857—1859 u Indiji.

Kersozi (Kersausie, Joachim; 1798—1874), francuski oficir, učesnik u revolucionarnom pokretu u Francuskoj i borbi za ujedinjenje Italije. Izradio je vojni plan Junskog ustanka u Parizu 1848 godine.

Kinglek (Kinglake, Alexander William; 1809—1891), engleski vojni istoričar. Učestvovao je u Krimskom ratu kao posmatrač. Pored ostalih radova, napisao je delo »Invazija na Krim« *(Invasion of the Crimea)*.

Klizere (Cluseret, Gustave Paul; 1823—1900). fracuski oficir i političar; član I Internacionale, učesnik u Garibaldijevom pohodu na Siciliju

(1860) i u Građanskom ratu u Americi; 1871 godine bio je načelnik štaba odbrane Pariske komune.

Kmeti (Kmety, György; 1810—1865), mađarski general; učesnik u Mađarskoj revoluciji 1848—1849; posle njenog ugušivanja prešao je u službu turske vojske. Organizovao je odbranu tvrđave Karsa.

Kobet (Cobbet, William; 1763—1835), engleski publicist i političar; borio se za demokratizaciju engleskog političkog uređenja.

Kodrington (Codrington, William John; 1804—1884), engleski general. Posle smenjivanja generala Simpsona komandovao je engleskom vojskom na Krimu (1855—56).

Krog (Krogh, Gerhardt; 1785—1860), danski general, glavni komandant danske vojske za vreme rata u Šlezvig-Holštajnu 1848—1850 godine.

Kučukkajnardžiski ugovor, mirovni ugovor između Rusije i Turske, kojim je završen Rusko-turski rat 1768—1774 godine. Potpisan je 10 jula 1774.

L

Lafarg (Lafargue, Paul; 1842—1911), francuski socijalist, Marksov zet, jedan od rukovodilaca revolucionarnog pravca u francuskom radničkom pokretu i jedan od osnivača francuske radničke partije.

Lajons (Lyons, Edmund, baron; 1790—1858), engleski admiral, komandant egleske flote u Krimskom ratu.

Lamorisjer (Lamoricière, Louis Christophe Leon; 1806—1865), francuski general i političar. Odlikovao se u alžirskim ekspedicijama (1830—1847); 1848 godine bio je ministar vojske; učestvovao je u ugušivanju Pariskog ustanka 1848 godine.

Lasal (Lassalle, Ferdinand; 1825—1864), nemački socijalist, jedan od osnivača Sveopšteg nemačkog radničkog saveza; tvorac oportunističkog pravca u nemačkoj socijaldemokratiji. Pristalica kontrarevolucionarnog puta ujedinjenja Nemačke »odozgo«, pomoću dinastičkih ratova junkerske Pruske. Pogledi Lasala i njegovih pristalica bili su oštro kritikovani od strane klasika marksizma — lenjinizma.

Leru (Leroux, Pierre; 1797—1871), francuski socijalist-utopist.

Li (Lee, Robert Edward; 1807—1870), američki general, glavni komandant oružanih snaga južnih država (1862—1865) u Građanskom ratu u Americi.

Libkneht (Liebknecht, Wilhelm; 1826—1900), nemački publicist i političar, jedan od osnivača i istaknutih rukovodilaca nemačke socijaldemokratije i II Internacionale.

Licov (Lützow Adolf, baron; 1782—1834), pruski oficir, jedan od organizatora partizanskog rata protiv Napoleona I u Pruskoj.

Linkoln (Lincoln Abraham; 1809—1865), napredni američki državnik, pretsednik SAD (1861—1865), republikanac.

Longstrit (Longstreet, James; 1821—1904), američki general, učesnik u Građanskom ratu u Americi 1861—1865 na strani južnih robovlasničkih država.

Lorenc (Lorentz Joseph; 1814—1879), austriski artiljeriski oficir i vojni pronalazač.

Luj Filip (Louis — Philippe; 1773—1850), francuski kralj; vladao je od 1830 do 1848 godine.

M

Maklelan (Mc Klellan, George Brinton; 1826—1885), američki general. U Građanskom ratu u Americi komandovao je (1861—1862) Severnom vojskom.

Malahov Kurgan, brežuljak u okolini Sevastopolja. U Krimskom ratu 1853—1856 godine pretstavljao je jaku otpornu tačku koju su ruski vojnici i mornari 11 meseci branili od nadmoćnijeg neprijatelja.

Malmsberi (Malmesbury, James Howard, grof; 1807—1889), engleski državnik, ministar inostranih poslova u Derbijevom kabinetu.

Mantojfel (Manteuffel, Edwin Hans, baron; 1809—1885), nemački feldmaršal. U ratu sa Francuskom 1870—71 komandovao je Severnom, a zatim Južnom armijom. Po završetku ovoga rata bio je komandant nemačkih okupacionih snaga u Francuskoj (1871—1873).

Menšikov (Меншиков, Александр Сергеевич, knez; 1787—1869), ruski admiral, komandant kopnenih i pomorskih snaga na Krimu u prvoj polovini Krimskog rata.

Mering (Mehring, Franz; 1846—1919), istaknuti rukovodilac radničkog pokreta u Nemačkoj, kritičar i istoričar, jedan od rukovodilaca nemačke Socijaldemokratske partije; odigrao je vidnu ulogu u stvaranju Komunističke partije Nemačke. Njegovo delo *Ogledi iz istorije ratne veštine* izdao je Vojnoizdavački zavod, »Vojno delo«, Beograd, 1955.

Minih (Minih, Burhard, Hristofor; 1683—1767), ruski maršal, poreklom Nemac. Komandovao je ruskom vojskom u Rusko-turskom ratu 1735—1739 godine.

Moltke — stariji (Moltke, Helmuth, Karl — Bernhard; 1800—1891), pruski feldmaršal i vojni pisac. Od 1857 bio je načelnik pruskog, a od 1871 — nemačkog generalštaba. Rukovodio je operacijama pruske vojske u Austro-pruskom ratu 1866 i u Francusko-pruskom ratu 1870—71 godine.

Montoban de Palikao (Montauban de Palikao, Charles, grof; 1796—1878), francuski general, bonapartista; 1860 rukovodio je vojnom ekspedicijom protiv Kine. 1870 bio je pretsednik francuske vlade i ministar vojske.

N

Napoleon (Napoléon, Josiph Charles Paul; 1822—1891), princ, brat od strica Napoleona III, poznat pedesetih godina pod imenom Žerom (Jérome) stariji i pod nadimkom Plon-Plon. Smatra se da je on autor pamfleta *O vođenju rata na istoku — Krimska ekspedicija,* koji je objavljen u februaru 1855 i poznat pod nazivom *Briselski memoar.*

Nepijer (Napier Charles, ser; 1786—1860), engleski admiral; odlikovao se u Siriskoj ekspediciji 1840 godine, za vreme Krimskog rata komandovao je Baltičkom flotom (1854—1855), ali je sa te dužnosti smenjen zbog neuspešnog napada na Kronštat.

O

Olivje (Ollivier, Émile; 1825—1913), francuski političar. 1870 godine istupao je za rat sa Nemačkom. Od 2 januara do 9 avgusta 1870 bio je pretsednik francuske vlade.

Omer paša (pravo mu je ime Mihailo Latas; 1806—1871), turski general, po rođenju Hrvat; 1828 godine pobegao je u Bosnu i prešao u islam; u Krimskom ratu, kao komandant turske armije, potukao je Ruse kod Oltenice.

Orsini (Orsini, Felice; 1819—1858), italijanski revolucionar, pogubljen je zbog atentata na Napoleona III.

P

Pelisje (Pélissier Jean Jacques, vojvoda od Malahova; 1794—1864), francuski maršal. Za vreme Krimskog rata komandovao je (1855) francuskom vojskom na Krimu. Posle ovog rata bio je izaslanik u Londonu i generalni guverner Alžira.

Pil (Peel, Robert; 1788—1850), engleski državnik, umereni konzervativac, od 1841—1846 pretsednik vlade.

Pit (Pitt William, grof; 1759—1806) engleski državnik, lider partije torijevaca, pretsednik vlade (1783—1801 i 1804—1806), i jedan od glavnih organizatora rata protiv revolucionarne Francuske krajem XVIII veka.

Potomak, reka na severoistoku SAD, protiče kroz Vašington, uliva se u zaliv Česapik.

R

Raglan (Raglan, Fitzroy James — Henry, baron; 1788—1855), engleski maršal; glavnokomandujući britanske vojske za vreme Krimskog rata (1854—1855).

Raspaj (Raspail, François — Vincent; 1794—1878); francuski političar, demokrata i aktivan učesnik u revolucijama 1830 i 1848 godine. U februaru 1848 predvodio je radničku delegaciju koja je od privremene vlade zahtevala neodloživo proglašenje republike. Aktivno je učestvovao u organizovanju narodne demonstracije od 15 maja 1848 protiv vladine politike. Raspaj je napisao i niz dela iz parazitologije, biologije i hemije.

Redklif (Redcliffe, vikont; 1786—1880), engleski diplomata; za vreme Krimskog rata bio je engleski poslanik u Carigradu.

Regenzburg, bavarski grad na Dunavu, u južnoj Nemačkoj. Pošto je veštim manevrom potukao vojsku austriskog nadvojvode Karla, Napoleon je 23 aprila 1809 uveče ušao u ovaj grad, a austriska vojska, pretrpevši velike gubitke (oko 1/3 celokupnog sastava), povukla se u Češku.

Robespjer, (Robespierre, Maximilien; 1758—1794), istaknuti rukovodilac francuske buržoaske revolucije (1789) i vođa jakobinaca, pretsednik revolucionarne vlade (1793—1794).

Rokroa (Rocroi), grad u Francuskoj, u okrugu Ardena.

Ron (Roon, Albrecht; 1803—1879), nemački feldmaršal, jedan od pretstavnika pruske vojne škole; od 1859—1873 bio je ministar vojske. Koristeći blagonaklonost kralja Viljema I, umnogome je uticao na prusku politiku. U saradnji sa Bizmarkom i Moltkeom izvršio je reorganizaciju pruske vojske, što je u znatnoj meri doprinelo pobedi u Francusko-pruskom ratu 1870—1871 godine.

Ruan (Rouen), grad u severnoj Francuskoj, na Seni.

Ruščuk (Ruse), grad na Dunavu u Severnoj Bugarskoj.

S

Saragosa, (španski Zaragoza, francuski Saragosse), grad u severoistočnoj Španiji, na r. Ebro.

Sarbriken (Saarbrücken), nemački grad u blizini nemačko-francuske granice, na r. Sar.

Sedan, grad u severoistočnoj Francuskoj kog koga je 2 septembra 1870 godine (posle bitke od prethodnog dana) kapitulirala francuska Bazenova armija.

Seret, reka u Rumuniji i SSSR-u, leva pritoka Dunava.

Sevastopolj, tvrđava i luka na Crnom Moru, na Krimu. Za vreme Krimskog rata (1853—1856) herojski se branio 11 meseci (septembar 1854 — avgust 1855) protiv nadmoćnije savezničke engleske, francuske, turske i sardinske vojske.

Sezija, reka u severnoj Italiji, leva pritoka Poa.

Silistrija, grad i tvrđava na Dunavu, u severoistočnoj Bugarskoj. Rusi su je opsađivali za vreme Rusko-turskog rata 1828—1829 i Krimskog rata 1853—1856 godine.

Simpson (Simpson, James, ser; 1792—1868), engleski general; za vreme Krimskog rata bio je načelnik štaba engleske vojske na Krimu, a posle Raglanove smrti (1855) primio je komandu nad engleskim snagama na Krimu.

Sindijah, Džadži Reo, mahratski knez u centralnoj Indiji.

Sing, Kuer (Singh Kooer), ustanički vođa u Dinapuru u Indiji.

Sing, Maun (Singh, Maun), vladar (kralj) države Aud u Indiji; za vreme ustanka sepoja ostao je veran Englezima.

Sing, Maun (Singh, Maun), ustanički vođa u Gvalioru za vreme ustanka sepoja u Indiji 1857 godine.

Sing, Omar (Singh, Ummer), ustanički vođa u indiskoj provinciji Aud za vreme ustanka sepoja 1857 godine.

Skutari (Iskidar), deo turskog grada Istambula (Carigrada); nalazi se na aziskoj obali Bosfora.

Smolensk, jedan od starih ruskih gradova, poznat po herojskoj odbrani ruske vojske od Napoleonove armije u ratu 1812 godine.

Soason (Soisson), grad u severnoj Francuskoj, u okrugu En (Aisne).

Stodard (Stoddard, Charles; 1806—1842), engleski vojni ataše pri engleskom poslanstvu u Persiji; od 1838—1842 godine izaslanik u Buhari, gde je i ubijen 1842 godine.

Stoun (Stone, Charles; 1822—1887), američki unionistički general, učesnik u Građanskom ratu u Americi 1861—1865. Zbog naklonosti prema južnjacima, 1862 godine je bio kažnjen sa 6 meseci zatvora, a zatim je ponovo primljen u aktivnu službu u istom činu.

Suhumi (Sukum Kale), grad i luka na kavkaskoj obali Crnog Mora. U Krimskom ratu 1853—1856 nalazio se pod turskom okupacijom.

Š

Šamil (1798—1871), imam Dagestana i Čečenije (Kavkaz), organizator religiozno-nacionalističkog pokreta među kavkaskim gorštacima. Tokom 25 godina vodio je borbu protiv Rusije pod lozinkom »svetog rata« protiv nevernika. Njegova dejstva protiv Rusije u znatnoj meri su inspirisale Turska i Engleska. Šamil je na teritoriji severoistočnog Kavkaza stvorio imamat, ali su ga Rusi osvojili 1859 godine, a Šamila zarobili i internirali u Kalu. Međutim, 1870 godine Šamilu je odobreno da ide na hadžiluk u Meku, gde je i umro.

Šangarnije (Changarnier, Nikolas; 1793—1877), francuski general i političar. Učestvovao je u intervenciji protiv Štanske revolucije 1823 godine. 1830—1848 služio je u Alžiru. Za vreme Revolucije 1848 uzeo je učešća u ugušivanju Junskog ustanka kao komandant nacionalne garde Senskog okruga. 1851 godine je, kao protivnik Napoleona III, proteran iz Francuske, a kad je 1859 amnestiran, vratio se u domovinu i produžio političku delatnost.

Šaper (Schapper, Karl; 1812—1870), aktivist nemačkog i međunarodnog radničkog pokreta, član Saveza komunista; posle Revolucije 1848—1849 godine istupao je, zajedno sa Vilihom, protiv Marksa. Docnije je priznao svoje greške i postao član I Internacionale.

Šerman (Cherman, William; 1820—1891), američki general, učesnik u Građanskom ratu u Americi 1861—1865 godine na strani Severnih država; od 1866 bio je komandant oružanih snaga SAD.

Šilder (Шильдер, Карл (Александр) Андреевич; 1785—1854), ruski general, poznati vojni inžinjer; u Rusko-turskom ratu 1828—1829 rukovodio je opsadnim radovima pri opsadi Varne i Silistrije. Poginuo je 1854 godine pri opsadi Silistrije.

Šoazel (Choiseul, Étienne François; 1719—1785), francuski državnik; od 1758—1761 ministar inostranih poslova.

Štajnmec (Steinmetz, Karl; 1796—1877), nemački maršal, učesnik u Francusko-pruskom ratu 1870—1871 godine.

T

Tanaro, reka u severozápadnoj Italiji, desna pritoka Poa.

Tjer (Thiers, Louis Adolphe; 1797—1877), francuski državnik i istoričar, pretsednik republike (1871—1873), monarhist, dželat Pariske komune.

Timur (Tamerlan; 1336—1405), aziski vojskovođa i zavojevač. U vremenu od 1369 do 1401 godine izvršio je niz uspešnih osvajačkih pohoda u Turkestan, Avganistan, Persiju, Indiju, Siriju. 1402 godine potukao je turskog sultana Bajazita I u bici kod Ankare. Njegovi su pohodi praćeni nečuvenim zverstvima i masovnim istrebljenjem stanovništva i uništavanjem čitavih zemalja.

Trakiski Hersones, stari grčki naziv Galipoljskog Poluostrva.

Troši (Trochu, Louis; 1815—1896), francuski general i političar. Učestvovao je u osvajanju Alžira, u Krimskom ratu 1853—1856 i u Italijanskom ratu 1859 godine. Za vreme Francusko-pruskog rata bio je postavljen za vojnog guvernera i komandanta odbrane Pariza. Posle revolucije, 4 septembra 1870, koja je oborila Carstvo, Troši je postao pretsednik vlade »nacionalne odbrane« (od septembra 1870 do februara 1871), koja je vodila izdajničku politiku. Sabotirao je odbranu Pariza, pripremajući njegovu predaju Prusima.

V

Vajan (Vaillant, Edouard; 1840—1915), francuski političar, blankist, član I Internacionale, učesnik u Pariskoj komuni, a docnije član francuske socijalističke partije.

Vajan (Vaillant, Jean — Baptiste; 1790—1872), francuski maršal; od 1854—1859 ministar vojske; za vreme Rata u Italiji 1859 bio je načelnik štaba kod Napoleona III, a zatim (1860—1870) ministar dvora.

Vajdemajer (Weydemeyer, Joseph; 1818—1866), nemački revolucionar, učenik i drug Marksa i Engelsa, član Saveza komunista, istaknuti aktivist radničkog pokreta u Nemačkoj i SAD; učestvovao je u Građanskom ratu u Americi na strani severnih država.

Veleslej (Wellesley, Richard Colley, markiz; 1760—1842), engleski general, generalni guverner Indije (1797—1805) i ministar inostranih poslova (1809—1812).

Veliki Moguli, dinastija feudalnih vladara u Indiji (1526—1858); ukinuta je od strane Engleza posle ugušivanja narodnog ustanka 1857—1859 god.

Vert, francusko selo u Alzasu, na reci Zaeru, kod koga su Prusi 6 avgusta 1870 godine potukli Francuze.

Vikzburg (Vicksbourg), grad u SAD, na reci Misisipiju. Ovaj grad, koji su utvrdili južnjaci, igrao je važnu ulogu u Građanskom ratu u Americi u operacijama 1862 i 1863 godine.

Viktor Emanuel II (1820—1878), kralj Sardinije (1849—1861) i prvi kralj ujedinjene Italije (1861—1878).

Vilih (Willich, August; 1810—1878), pruski oficir. Za vreme Badenskog ustanka 1849 komandovao je dobrovoljačkim bataljonom u čijim se redovima nalazio i Engels. Posle revolucije 1848—1849 godine postao je član CK Saveza komunista i stao na čelo razbijačke frakcije koja je istupala protiv Marksa. 1853 godine emigrirao je u Ameriku, gde je učestvovao u Građanskom ratu 1861—1865 na strani severnjaka.

Viljem I (1797-1888), pruski kralj (1861—1888) i nemački car (1871—1888).

Vimpfen (Wimpffen, Emmanuel — Félix; 1811—1884), francuski general, učesnik u Alžirskoj ekspediciji i Krimskom ratu; u Francusko-pruskom ratu 1870—1871 komandovao je 5 korpusom Rajnske armije. Kod Sedana primio je komandu nad Rajnskom armijom od ranjenog Makmaona i 2 septembra 1870 morao je da potpiše kapitulaciju.

Vinoa (Vinoy, Joseph; 1800—1880), francuski general; učestvovao je u Krimskom ratu (1854—1855), u Ratu u Italiji (1859), a u Francusko-pruskom ratu 1871 godine zamenio je Trošija u komandovanju posadom Pariza.

Voroncov (Воронцов, Михаил Семенович, knez; 1782—1856), ruski maršal, učesnik u ratovima protiv Napoleona i protiv Turske. Od 1844—1853 godine bio je glavnokomandujući ruske vojske i carski namesnik na Kavkazu.

Vurmzer (Wurmser, Dagobert; 1724—1797), austriski maršal; od 1745—1747 godine služio je u francuskoj vojsci, a zatim je prešao u austrisku službu. Napoleon ga je 1796 godine opkolio u Mantovi i primorao na kapitulaciju.

ENGELS

IZABRANA VOJNA DELA, II

*

Jezički redaktor

DOBRIVOJE ALIMPIĆ, prof.

*

Tehnički urednik

major

SLOBODAN MITIĆ

*

Korektor

JOVAN POPOVIĆ

*

Štampanje završeno marta 1960

VOJNA BIBLIOTEKA

— inostrani pisci —

U svojoj seriji **klasika** izdala je dosada ova dela:

I knjiga: **Klauzevic**

O RATU

Opšte priznato klasično delo u kome je nemački vojni pisac general Karl fon Klauzevic početkom XIX veka filozofski razradio suštinu rata i postavio temelje ratnoj veštini.

Delo ima 582 strane, staje 340 din.

(rasprodato)

II knjiga: **Žomini**

PREGLED RATNE VEŠTINE

Učesnik u Napoleonovim ratovima, general Anri de Žomini je otkrio i razradio osnovne principe ratne veštine i visoko uzdigao vojnu nauku prošloga veka. Stoga se pri izučavanju savremene vojne nauke ne mogu obići dela vojnih klasika XIX veka: Klauzevica i Žominija.

Delo ima 380 strana, staje 250 din.

(rasprodato)

III knjiga: **Erl**

TVORCI MODERNE STRATEGIJE

Delo pretstavlja esej vojne misli za poslednjih pet stoleća koji je obradila grupa od 20 američkih pisaca. Od značajnijih tvoraca moderne strategije, koji su ušli u ovo delo, pominju se: Makijaveli, Voban, Fridrih Veliki, Napoleon — Žomini i Klauzevic; Adam Smit, Marks, Engels i Lenjin; Moltke i Šlifen; Ardan di Pik i Foš; Čerčil, Lojd Džordž i Klemanso; Ludendorf, Mahan, Duet i Hitler — kao pretstavnik nacističkog shvatanja rata.

Delo ima 603 strane, staje 380 din.

(rasprodato)

IV knjiga: **Engels**

IZABRANA VOJNA DELA

(I sveska)

Knjiga sadrži Engelsove radove o razvoju rodova vojske kroz istoriju i o stanju evropskih vojski polovinom prošlog veka, članke o dobrovoljačkom pokretu i nekoliko studija, kao što su: **Po i Rajna, Savoja, Nica i Rajna. Mogućnosti i preduslovi za rat Svete alijanse protiv Francuske 1852 godine, Planinski rat nekad i sad,** zatim opis nekoliko bitaka i biografije nekih značajnijih istoriskih ličnosti.

Delo ima 551 stranu, staje 400 din.

V knjiga: **Šlifen**

KANA

Generalfeldmaršal fon Šlifen, dugogodišnji načelnik nemačkog Generalštaba pre Prvog svetskog rata, obradio je bitku za okruženje i uništenje tipa Kana na osnovu kritičke analize niza primera iz Napoleonovih i Moltkeovih ratova. Ova studija, koja je korisno poslužila ne samo nemačkim generalima, već i mnogim ostalim vojskovođama za planiranje i izvođenje operacija za okruženje i uništenje neprijatelja, i danas je značajna i aktuelna.

Delo ima 380 strana, sa posebnim atlasom skica, staje 400 dinara.

VI knjiga: **Mering**

OGLEDI IZ ISTORIJE RATNE VEŠTINE

Ovo delo pretstavlja zbirku odabranih radova Franca Meringa, koji rasvetljavaju sa marksističke tačke gledišta pojedine ratne događaje, obuhvatajući: Maraton, Termopile, Peloponeski rat, Hanibala, Cezara, a zatim Srednji vek, Sedmogodišnji rat i nešto detaljnije ratove Francuske revolucije. Pored toga, u ovo delo ušli su i članci koji tretiraju pitanja milicije i stalne vojske, suštine rata, kao i druge istoriske probleme. Na kraju knjige data su kratka objašnjenja istoriskih događaja, ličnosti i geografskih naziva sa skicom stare Grčke.

Delo ima 384 strane, staje 420 din.

VII knjiga: **Engels**

IZABRANA VOJNA DELA

(II sveska)

Ova knjiga obuhvata zbirku Engelsovih kritičkih radova i članaka koji se odnose na ratna zbivanja u svetu u drugoj polovini XIX veka, kao što su: Krimski rat 1853—56, Ustanak u Indiji 1858, Italijansko-austriski rat 1859, Američki građanski rat 1861—65, Prusko-austriski rat 1866, Francusko-pruski rat 1870—71, Ustanak u Španiji 1873, kao i Engelsove ocene nekih dela, ličnosti i događaja.

Delo ima 683 strane.

VIII knjiga: **Žofr**

RATNI MEMOARI

Maršal Žofr, potpretsednik Višeg ratnog saveta i načelnik Generalštaba uoči rata, a u ratu vrhovni komandant francuske vojske do kraja 1916 godine, opisao je u svojim **Memoarima** stanje francuske vojske i njene pripreme uoči Prvog svetskog rata, zatim pokretne operacije 1914, stabilizaciju 1915, stvaranje Solunskog fronta i izvođenje savezničkih ofanziva u 1916 godini. Delo je dokumentovano mnogobrojnom arhivskom građom.

Delo ima 676 strana, cena 900 din.

(rasprodato)

IX i X knjiga: **Mao Ce Tung**

IZABRANA DELA

Pod ličnom redakcijom autora izašla su **Izabrana dela** Mao Ce Tunga na kineskom jeziku u četiri knjige. Mi ih objavljujemo u prevodu sa ruskog. Ona sadrže najvažnije radove Mao Ce Tunga iz vremena Kineske revolucije i rata protiv Japana. Radovi su raspoređeni hronološki, u skladu sa pet perioda istorije Komunističke partije Kine. U ova dela ušli su i oni važni radovi kojih nije bilo u ranijim izdanjima. Prvi tom originala odnosi se na period Prvog i Drugog građanskog revolucionarnog rata; drugi i treći na rat sa Japanom, a četvrti tom sadrži radove iz vremena Trećeg građanskog revolucionarnog rata, kao i radove napisane posle stvaranja Kineske narodne Republike.

U našem izdanju dela izlaze u dve knjige.

I knjiga ima 572 strane, cena 1.200 dinara.

XI knjiga: **Mahan**

POMORSKA STRATEGIJA

Klasično delo koje pretstavlja filozofiju rata na moru. Svojom pojavom još početkom ovog stoleća ono je udarilo solidan temelj pomorskoj strategiji kao nauci, te i danas zauzima vidno mesto u vojno-pomorskoj literaturi.

Mahan je poznat našim čitaocima i iz dela **Tvorci moderne strategije** od Erla u kome ima svoje poglavlje. Po ugledu na Žominijevu teoriju rata na kopnu, Mahan je u svojoj **Pomorskoj strategiji** razradio teoriju rata na moru. Njegovo delo služi kao osnova za dublje ulaženje u probleme rata na moru.

Delo je u štampi.

XII knjiga: **Lenjin**

VOJNA DELA

U ovu zbirku Lenjinovih **Vojnih dela** ušli su u celini ili izvodno radovi napisani u vremenu od 1897 do marta 1923 godine koji rasvetljavaju pretežno razna vojna pitanja toga vremena.

U radovima iz perioda 1897—1904 godine Lenjin otkriva klasni karakter carske ruske vojske i ukazuje da je takva vojska bila potrebna carizmu za vođenje oružane borbe protiv radničke klase kao i za osvajanje tuđih zemalja i pljačkanje drugih naroda. Zato on postavlja pred Partiju zadatak razvijanja revolucionarnog rada u vojsci i stvaranja socijaldemokratskih grupa u vojnim jedinicama, ističući ideju o zameni stalne carske vojske naoružavanjem čitavog naroda.

U člancima napisanim za vreme Prve ruske revolucije (1905—1907), Lenjin je marksistički razradio novu teoriju i taktiku proletarijata u revoluciji u kojima je istakao hegemoniju proletarijata u narodnoj revoluciji. U ove radove spada i Lenjinova razrada osnove vojnog programa boljševičke partije u buržoasko-demokratskoj revoluciji, kao i njene strategije i taktike, pri čemu je ukazao na nužnost stvaranja, naoružavanja, obučavanja i vaspitavanja revolucionarne armije i njenog pripremanja za oružani ustanak.

U ostalim delima Lenjin proširuje marksističko učenje o ratu i vojsci, iznosi istoriske uslove izbijanja ratova u doba imperijalizma, njihove uzroke i klasni karakter i daje naučnu analizu međusobne veze između rata i politike; razrađuje osnovne marksističke postavke o vrsti ratova i stavu proletarijata i Partije prema pravednim i nepravednim ratovima.

Iako je jasno da se u Lenjinovim delima ne može povlačiti neka strogo određena granica između čisto vojnih i ostalih domena njegove delatnosti, pošto takva granica ne postoji ni u prirodi obrađenih problema, redakcija je ipak nastojala ovakvim izborom studija, govora, depeša i raznih članaka da omogući čitaocu lakši uvid u vojnu delatnost Lenjina.

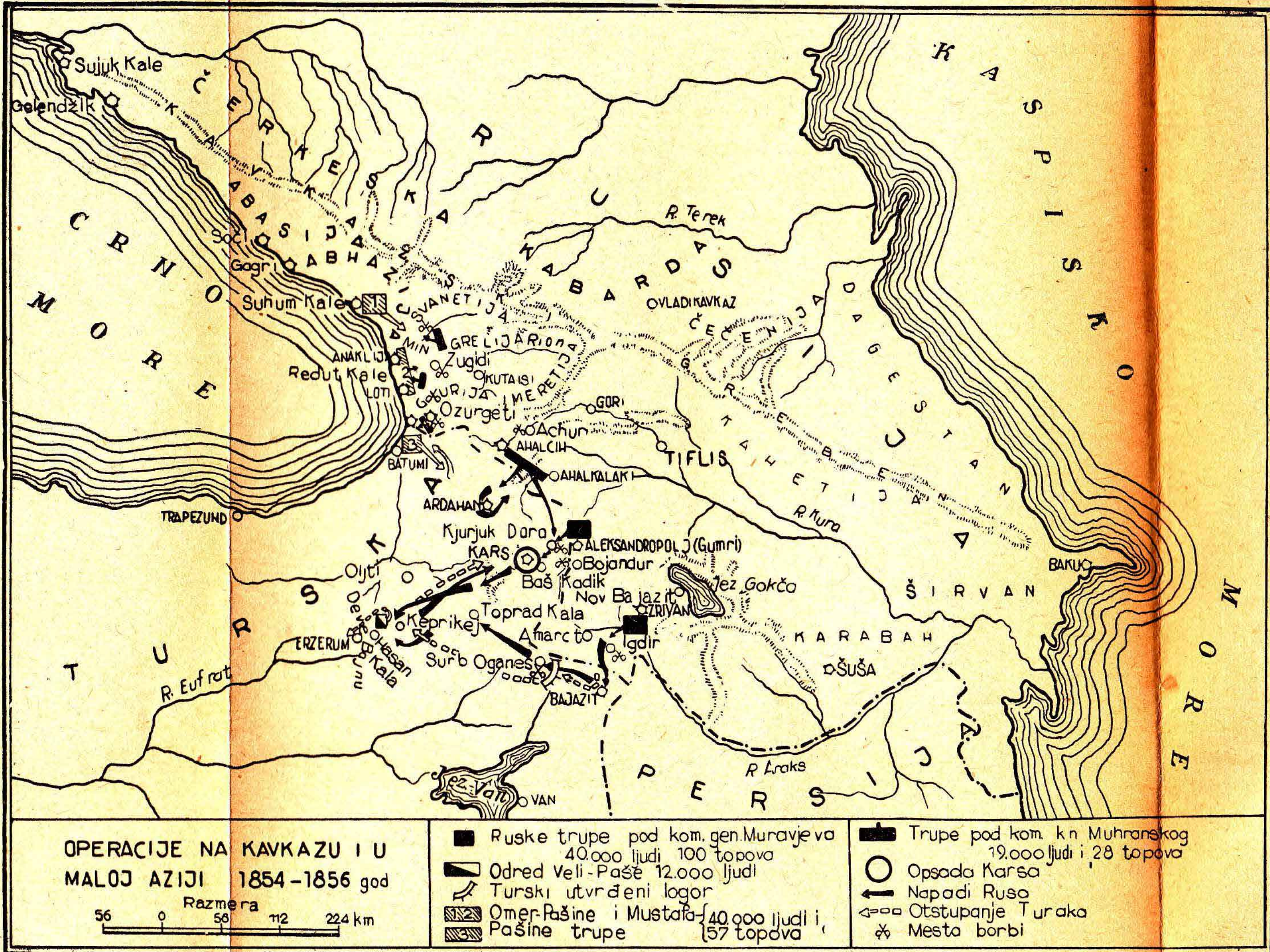
Delo je u pripremi za štampu i izići će u jednoj knjizi od oko 600 strana.

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA »VOJNO DELO«

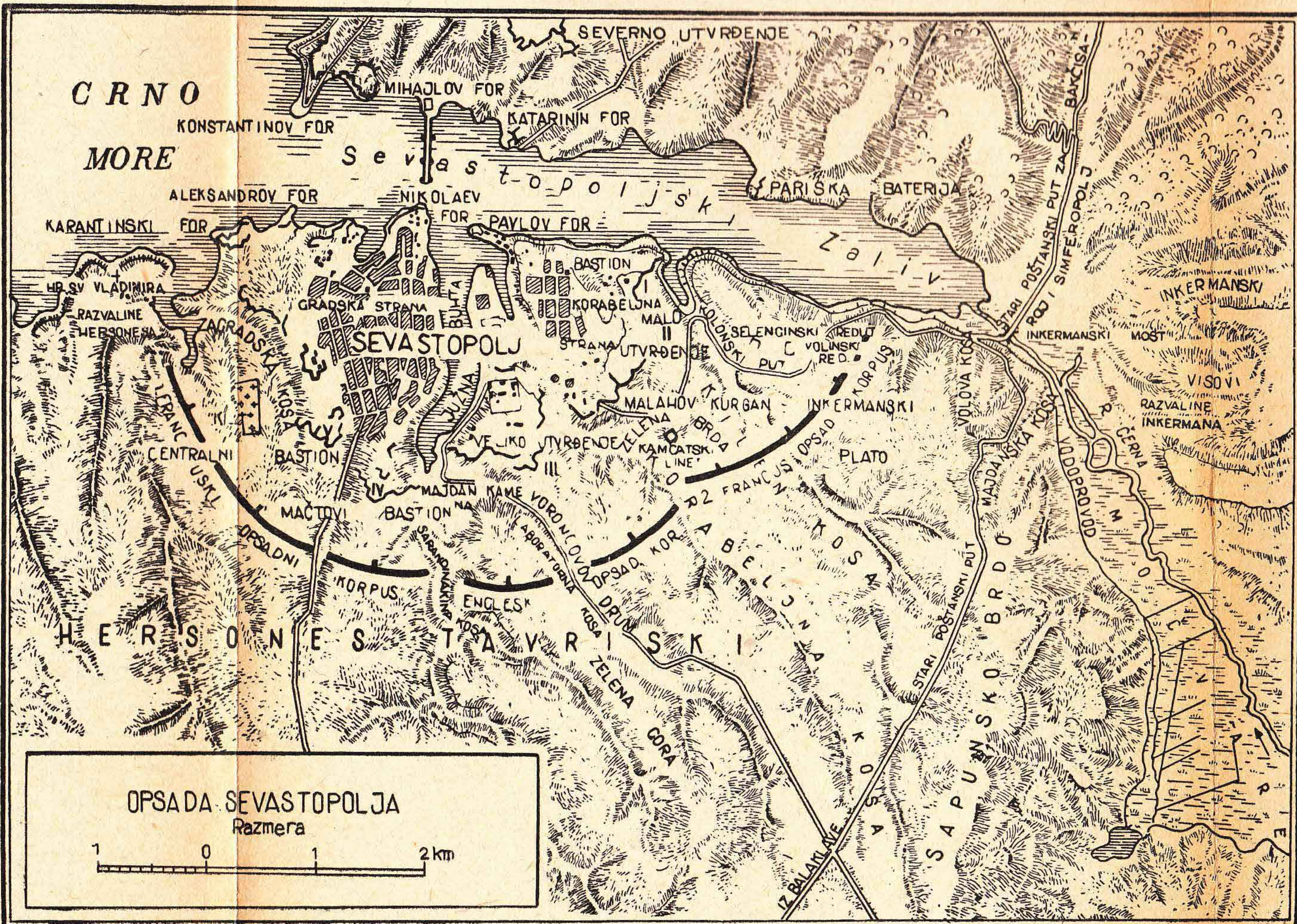
Poštanski fah 692, telefon: 44-981/43

Beograd, Zahumska 26

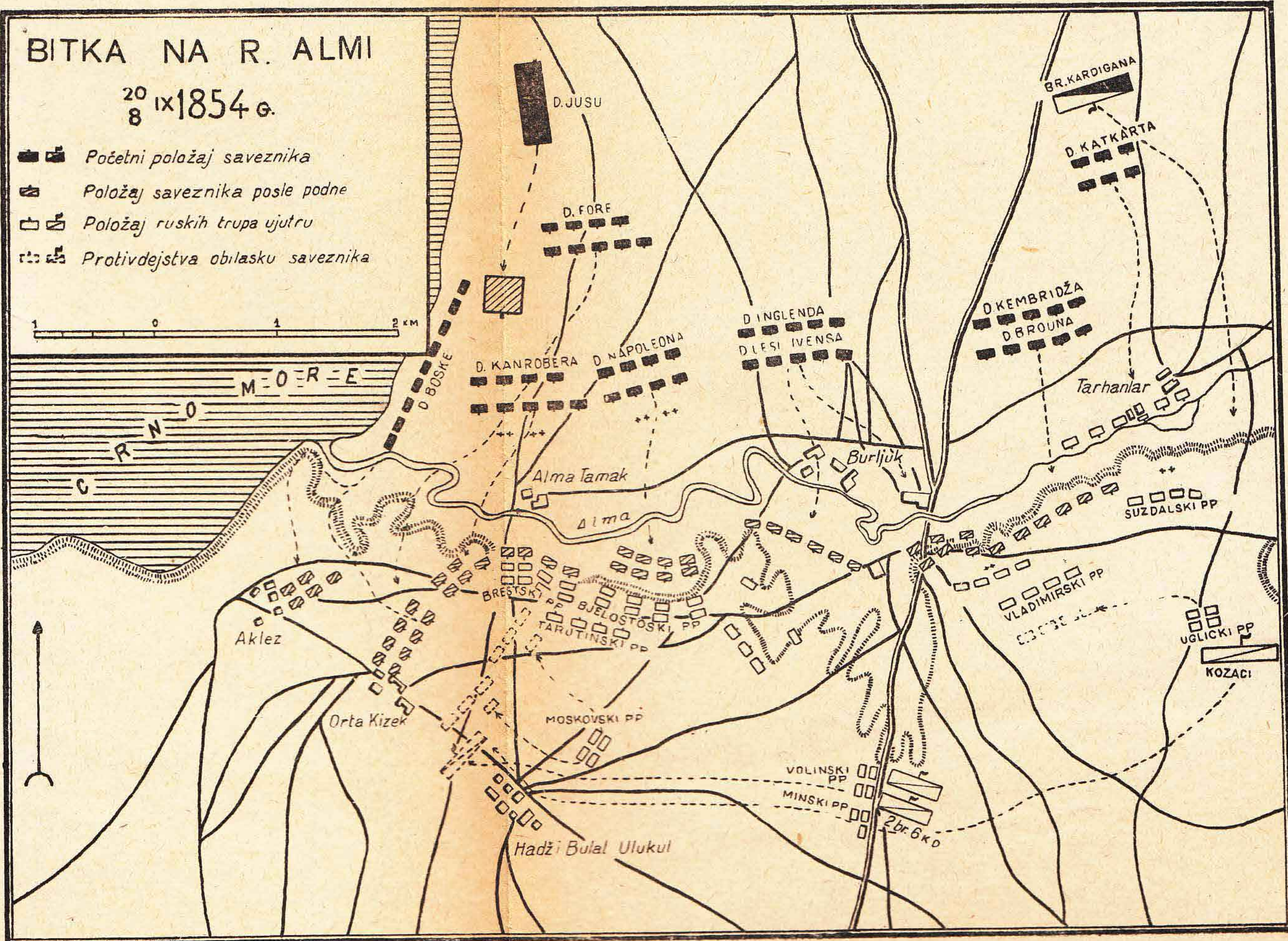

Sujuk Kale
Gelendžik
ČERKESKA
KAVKAZ
ABASIJA
ABHAZIJA
CRNO MORE
Soči
Gogri
Suhum Kale
SVANETIJA
MIN
GRELIJA
R. Rioni
Zugidi
ANAKLIJA
Redut Kale
LOTI
KUTAISI
GURIJA
IMERETIJA
Ozurgeti
GORI
Achun
AHALCIH
BATUMI
AHALKALAKI
ARDAHAN
TRAPEZUND
Kjurjuk Dara
KARS
ALEKSANDROPOLJ (Gumri)
Bojandur
Baš Kadik
Nov Bajazit
Jez. Gokča
Ojiti
Keprikej
Toprad Kala
ERIVAN
ERZERUM
Hasan Kala
Amarcto
Igdir
Surb Oganes
BAJAZIT
KARABAH
ŠUŠA
R. Eufrat
R. Araks
PERSIJA
Jez. Van
VAN
TURSKA
R. Terek
KABARDA
VLADIKAVKAZ
ČEČENIJA
DAGESTAN
GRUZIJA
KAHETIJA
TIFLIS
R. Kura
BAKU
ŠIRVAN
KASPISKO MORE
OPERACIJE NA KAVKAZU I U MALOJ AZIJI 1854-1856 god
Razmera
56 0 56 112 224 km
Ruske trupe pod kom. gen. Muravjeva 40.000 ljudi 100 topova
Odred Veli-Paše 12.000 ljudi
Turski utvrđeni logor
Omer-Pašine i Mustafa-Pašine trupe 40.000 ljudi i 57 topova
Trupe pod kom. kn Muhranskog 19.000 ljudi i 28 topova
Opsada Karsa
Napadi Rusa
Otstupanje Turaka
Mesta borbi

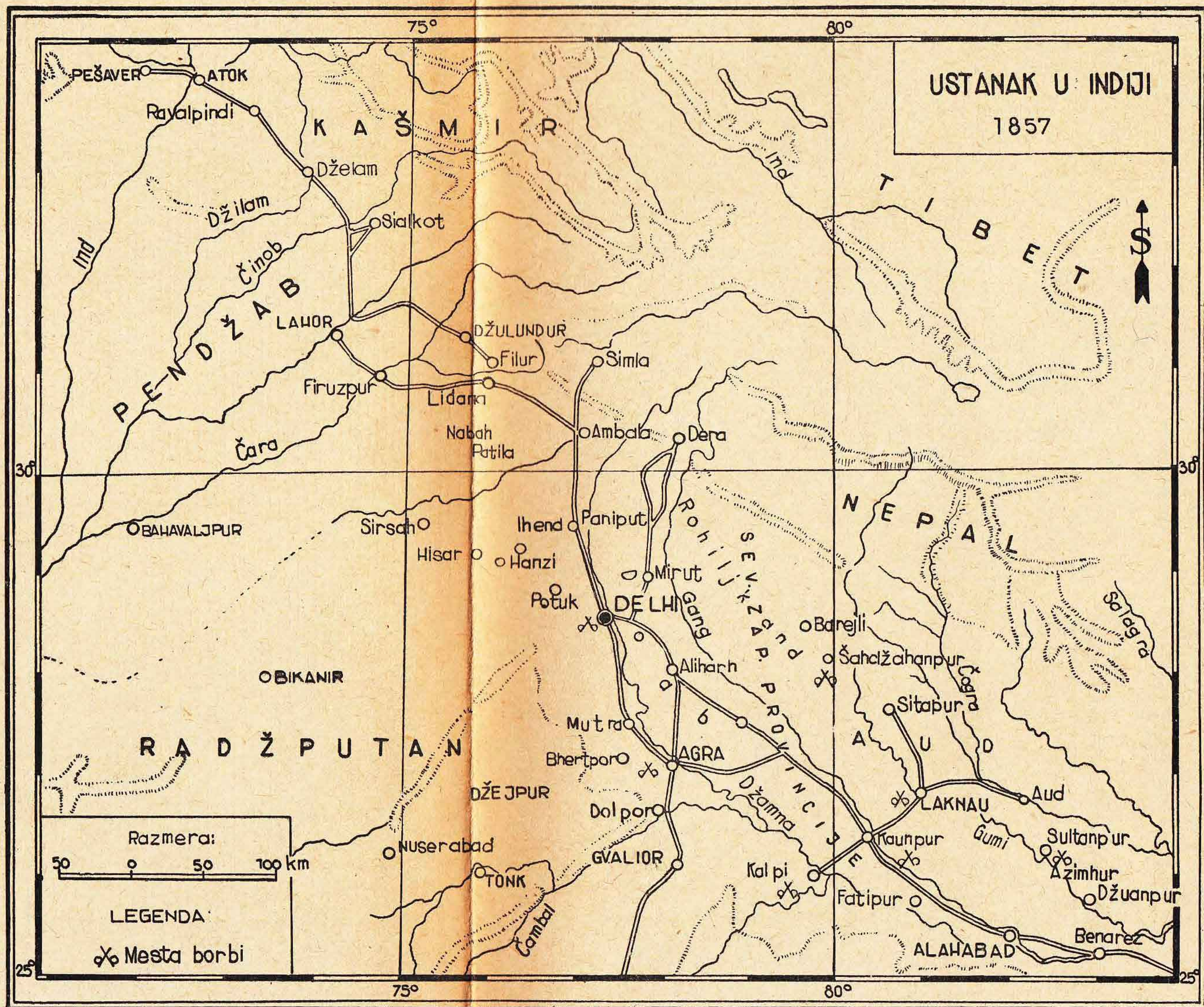
Skica 1

CRNO
MORE
SEVERNO UTVRĐENJE
MIHAJLOV FOR
KONSTANTINOV FOR
KATARININ FOR
Sevastopoljski Zaliv
ALEKSANDROV FOR
NIKOLAEV FOR
PAVLOV FOR
KARANTINSKI FOR
PARISKA BATERIJA
HR. SV VLADIMIRA
RAZVALINE HERSONESA
GRADSKA STRANA
BUHTA
BASTION I
KORABELNA STRANA
MALO II UTVRĐENJE
SEVASTOPOLJ
ZAGRADSKA KOSA
SELENGINSKI REDUT
VOLINSKI RED.
KILENSKI PUT
INKERMANSKI MOST
INKERMANSKI
VISOVI
RAZVALINE INKERMANA
MALAHOV KURGAN
INKERMANSKI
JUŽNA
FRANCUSKI
CENTRALNI BASTION
VELIKO UTVRĐENJE III
ZELENA
KAMČATSKI LINE
KILEN BRDA
OPSAD KORPUS
2 FRANCUSKI OPSAD. KOR.
PLATO
IV
MAJDAN KAMENA
MAČTOVI
BASTION
VORONCOVO DRUM
LABORATORNA
SARANDINAKINA KOSA
OPSADNI KORPUS
ENGLESKI
KORABELNA KOSA
VOLOVA KOSA
MAJDANSKA KOSA
VODOPROVOD
ČERNA REKA
STARI POŠTANSKI PUT ZA BAKČISARAJ I SIMFEROPOLJ
STARI POŠTANSKI PUT
SAPUNSKO BRDO
HERSONES TAVRISKI
ZELENA GORA
IZ BALAKLAVE
OPSADA SEVASTOPOLJA
Razmera
1 0 1 2 km

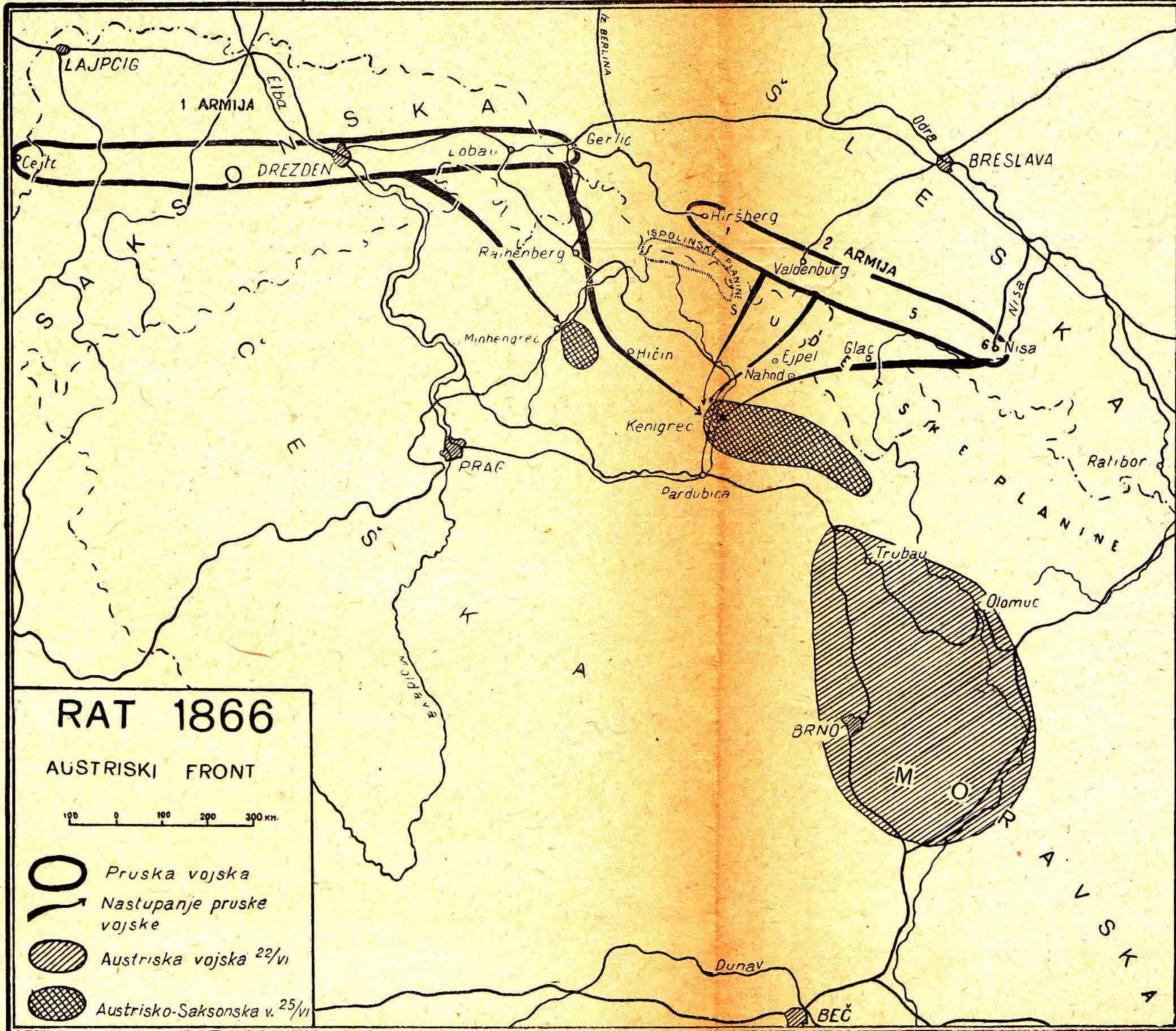
Skica 2

BITKA NA R. ALMI
20/8 IX 1854 G.
Početni položaj saveznika
Položaj saveznika posle podne
Položaj ruskih trupa ujutru
Protivdejstva obilasku saveznika
1 0 1 2 KM
CRNO MORE
D. JUSU
D. FORE
D. BOSKE
D. KANROBERA
D. NAPOLEONA
D. INGLENDA
D. LESI IVENSA
D. KEMBRIDŽA
D. BROUNA
BR. KARDIGANA
D. KATKARTA
Tarhanlar
Burljuk
Alma Tamak
Alma
SUZDALSKI PP
VLADIMIRSKI PP
UGLICKI PP
KOZACI
BRESTSKI PP
BJELOSTOSKI PP
TARUTINSKI PP
MOSKOVSKI PP
VOLINSKI PP
MINSKI PP
2 br. 6 KD
Aklez
Orta Kizek
Hadži Bulat Ulukul

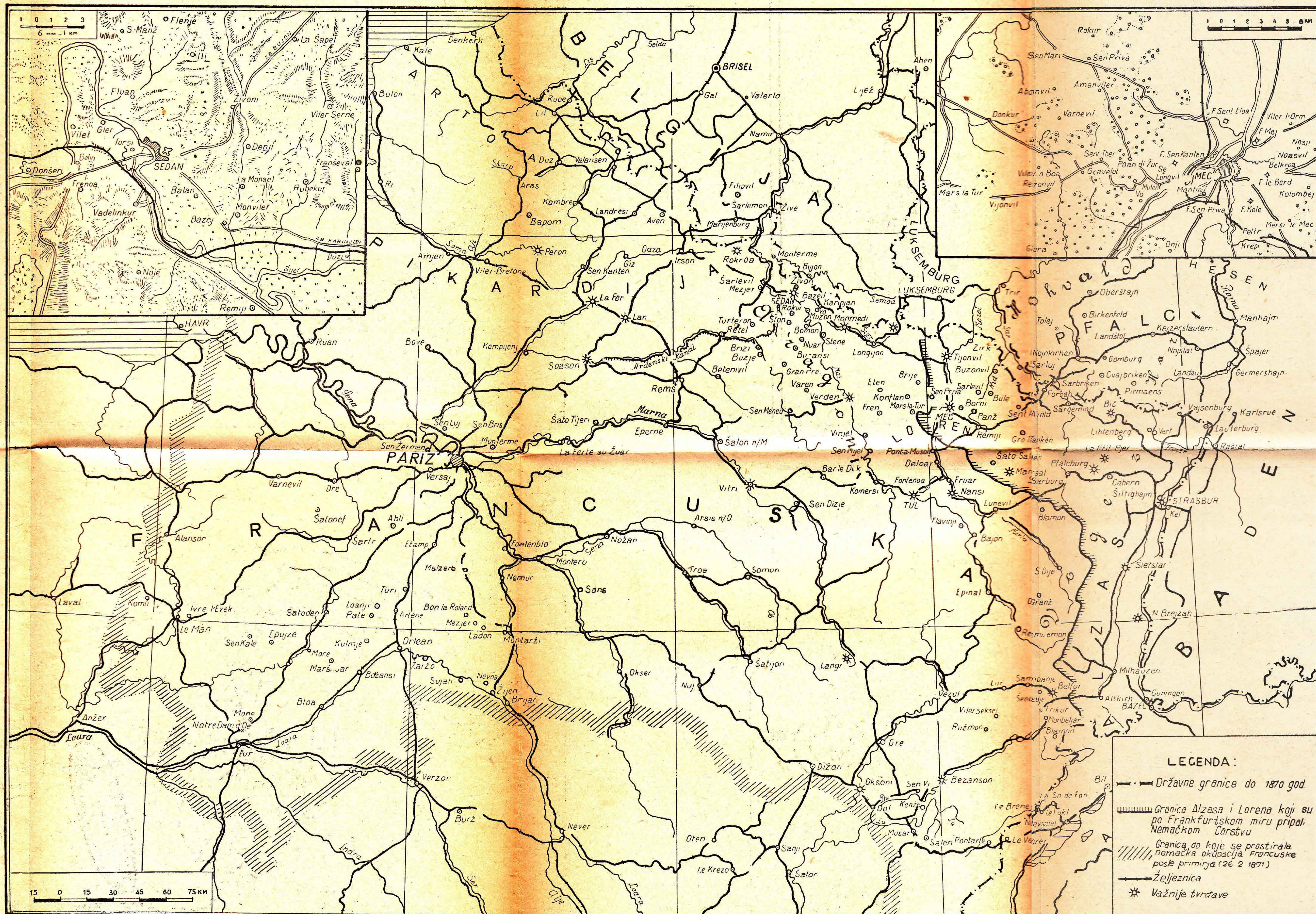
Skica 3

USTANAK U INDIJI
1857
75°
80°
30°
25°
PEŠAVER
ATOK
Ravalpindi
K A Š M I R
Dželam
Džilam
Sialkot
Ind
Činob
P E N D Ž A B
LAHOR
DŽULUNDUR
Filur
Simla
Firuzpur
Lidana
Nabah
Patila
Ambala
Dera
Čara
T I B E T
N E P A L
BAHAVALJPUR
Sirsah
Hisar
Hanzi
Ihend
Paniput
Mirut
Potuk
DELHI
Rohilj
SEV. ZAP. PROVINCIJE
Gang
Doab
Barejli
Šahdžahanpur
Aliharh
Salagra
Čagra
Sitapur
A U D
OBIKANIR
Mutra
Bhertpor
AGRA
R A D Ž P U T A N
DŽEJPUR
Džamna
LAKNAU
Aud
Dolpor
Kaunpur
Gumi
Sultanpur
Azimhur
Džuanpur
Nuserabad
GVALIOR
Kalpi
Fatipur
TONK
Čambal
Benarez
ALAHABAD
Razmera:
50 0 50 100 km
LEGENDA
Mesta borbi

Skica 4

RAT 1866
AUSTRISKI FRONT
100 0 100 200 300 KM.
Pruska vojska
Nastupanje pruske vojske
Austriska vojska 22/VI
Austrisko-Saksonska v. 25/VI
LAJPCIG
1 ARMIJA
Elba
SAKSONSKA
Ceitc
DREZDEN
Lobau
Gerlic
iz BERLINA
ŠLESKA
Odra
BRESLAVA
Hiršberg
ISPOLINSKE PLANINE
2 ARMIJA
Valdenburg
Rajhenberg
Minhengrec
Hičin
SUDETSKE PLANINE
Ejpel
Nahod
Glac
Nisa
Kenigrec
PRAG
Pardubica
Ratibor
ČEŠKA
Trubau
Olomuc
Moldava
BRNO
MORAVSKA
Dunav
BEČ

LEGENDA:
Državne granice do 1870 god.
Granica Alzasa i Lorena koji su po Frankfurtskom miru pripali Nemačkom Carstvu
Granica do koje se prostirala nemačka okupacija Francuske posle primirja (26 2 1871)
Železnica
Važnije tvrđave
15 0 15 30 45 60 75 KM
6 mm = 1 km
BELGIJA
LUKSEMBURG
FRANCUSKA
PIKARDIJA
ARTOA
LOREN
ALZAS
PFALC
HESEN
BADEN
Vogezi
Ardenski kanal
PARIZ
BRISEL
SEDAN
MEC
STRASBUR
Sena
Marna
Loara
Laval
Le Man
Alanson
Orlean
Tur
Anžer
Bloa
Versaj
Sen Žermen
Fontenblo
Monterol
Troa
Šalon n/M
Rems
Soason
Lan
La Fer
Amjen
Ruan
Havr
Lil
Ruber
Kale
Bulon
Denkerk
Valansjen
Namir
Ljež
Ahen
Vaterlo
Tionvil
Verden
Nansi
Tul
Lunevil
Epinal
Belfor
Bezanson
Dižon
Langr
Šomon
Oseer
Never
Burž
Vijonvil
Mars la Tur
Gravelot
Sen Privá
Kolombej
Buzonvil
Sarbriken
Landau
Karlsrue
Manhajm
Špajer
Vajsenburg
Lauterburg
Rašlat
Kel
Cabern
Falcburg
Marsal
Šlestat
Novi Brajzah
Milhauzen
Bazel
Ren
Mozel
Mez
Bapom
Peron
Sen Kanten
Kompijenj
Šato Tijeri
Eperne
Vitri
Sen Dizje
Komersi
Bar le Dik
Ržžmon
Vezul
Gre
Okson
Dol
Sen Vi
Salen
Pontarlje
Le Vezer
Rhine
Flenje
La Sapel
Živoni
Denji
Franševal
Rubekur
Balan
Bazej
Monvile
Vadelinkur
Frenoa
Donšeri
Vilel
Gler
Torsi
Fluag
Ij
Viler Serne
Remiji
Noje
Dozi

MEC

PERIOD OD 21 DO 24 AVGUSTA

10 0 10 20 30 KM

 Stvarni raspored i pokreti armije Mak Maona

 Francuske tvrđave okružene Nemcima

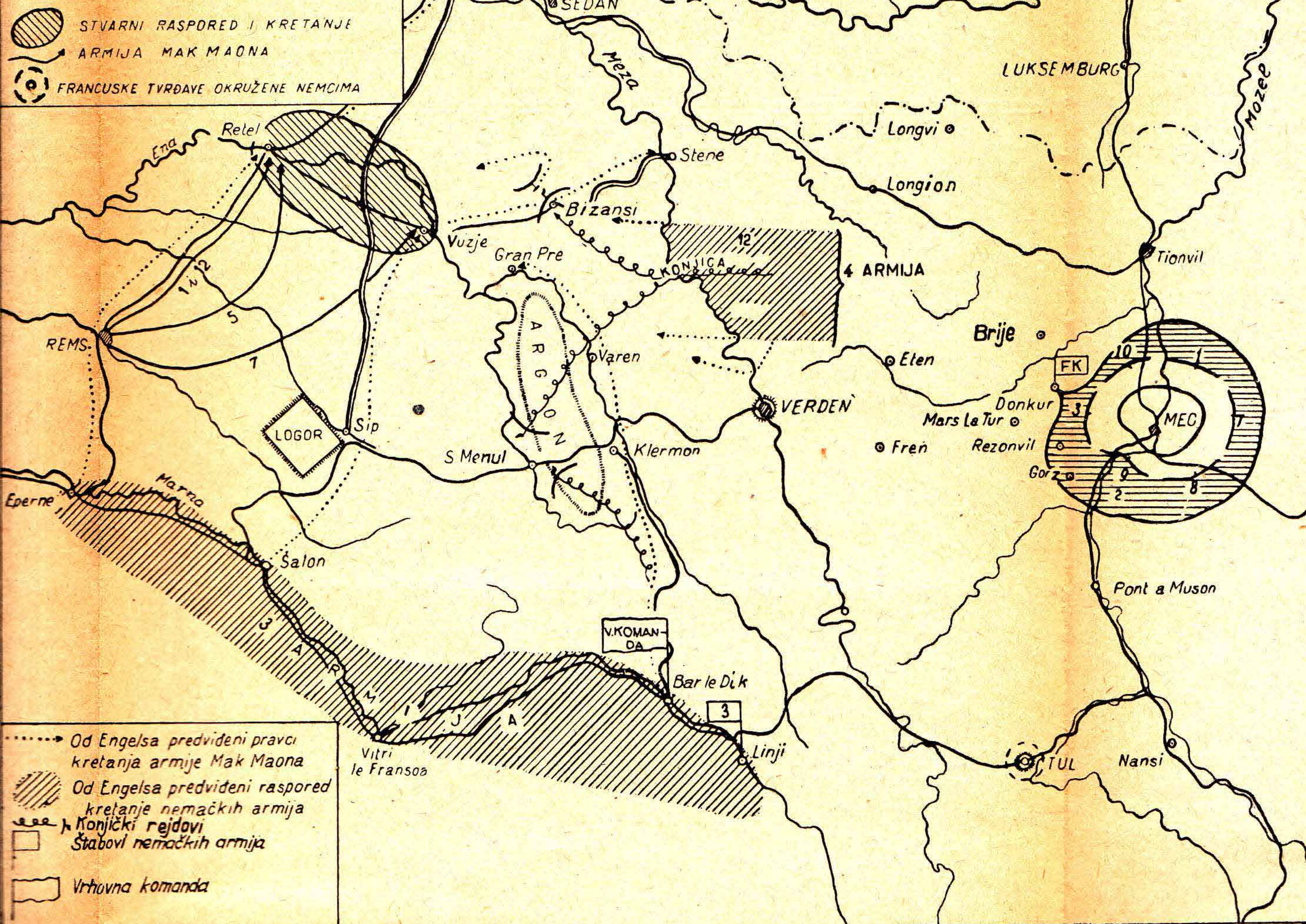
Mezijer
SEDAN
LUKSEMBURG
Longvi
Retel
Ena
Stene
2 VARIJANTA
Longion
Mozel
Tionvil
Vuzje
Bizansi
Gran Pre
MAK MAON
12
11
5
7
REMS
22/3
110-112 h
Š A M P A N J A
Argon
Varen
70 KM
Meza
Bri
Eten
F. K.
10
1
3
FRIDRIH KARLO
Donkur
VERDEN
1 VARIJANTA
Mars La Tur
9
MEC
7
Rezonvil
2
Gorz
8
Vezel
LOGOR
S.P
S Menul
Klermon
Fren
GLAVNA MASA
Eperne
Šalon
40 Km
S.Mijel
Pont a Muson
VILJEM
Marna
Vitri le Fransoa
Bar le D. K.
3
Linji
1-2 KORPUS KA PARIZU
3 ARMIJA PRESTOLONASLEDNIKA
Nansi
Tul

Od Engelsa predviđeni pravci kretanja armije Mak Maona

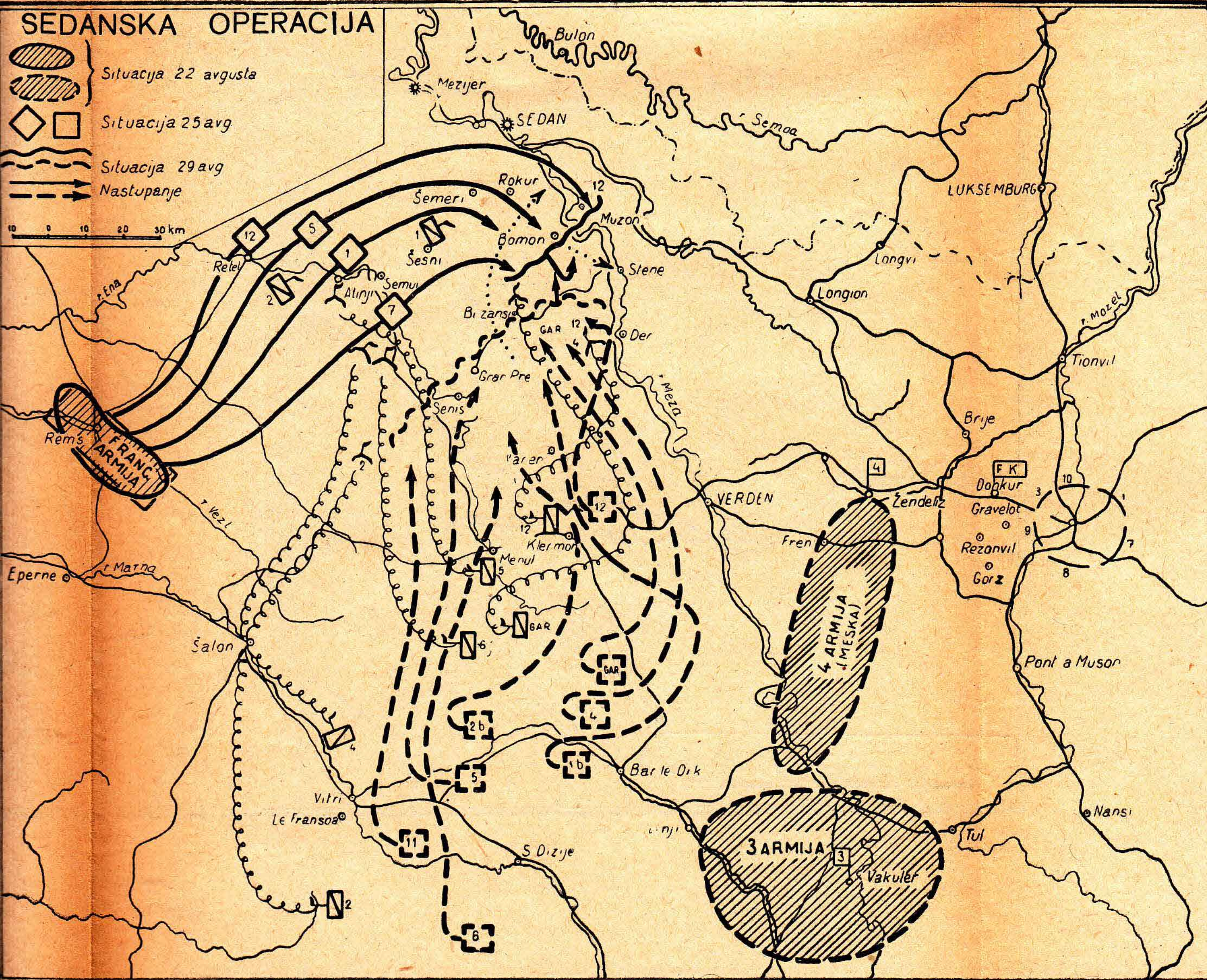
Od Engelsa predviđeni raspored i kretanje nemačkih armija

Štabovi nemačkih armija

Vrhovna komanda

MEC
PERIOD OD 24 DO 26 AVGUSTA
10 0 10 20 30km
STVARNI RASPORED I KRETANJE
ARMIJA MAK MAONA
FRANCUSKE TVRĐAVE OKRUŽENE NEMCIMA
Mezijer
SEDAN
Meza
LUKSEMBURG
Mozel
Retel
Ena
Longvi
Stene
Longion
Bizansi
Vuzje
Gran Pre
12
KONJICA
4 ARMIJA
Tionvil
REMS
5
7
ARGON
Varen
Brije
Eten
FK
Donkur
Mars la Tur
Rezonvil
MEC
VERDEN
LOGOR
Sip
S Menul
Klermon
Fren
Gorz
Eperne
Marna
Šalon
Pont a Muson
V.KOMANDA
Bar le Dik
3 ARMIJA
Vitri le Fransoa
Linji
TUL
Nansi
Od Engelsa predviđeni pravci kretanja armije Mak Maona
Od Engelsa predviđeni raspored kretanje nemačkih armija
Konjički rejdovi
Štabovi nemačkih armija
Vrhovna komanda

Skica 11

SEDANSKA OPERACIJA
Situacija 22 avgusta
Situacija 25 avg
Situacija 29 avg
Nastupanje
10 0 10 20 30 km
Mezijer
SEDAN
Bulon
Semoa
LUKSEMBURG
Longvi
Longion
r. Mozel
Tionvil
Rokur
Šemeri
Muzon
Bomon
Šesni
Retel
Atinji
Semui
r. Ena
Stene
Bizansi
Der
Gran Pre
Senis
r. Meza
Varen
Klermon
Menul
Rems
FRANC. ARMIJA
r. Vezl
VERDEN
Fren
Žendeliz
Brije
F.K.
Dokur
Gravelot
Rezonvil
Gorz
Eperne
r. Marna
Šalon
4 ARMIJA (MESKA)
Pont a Muson
Bar le Dik
Vitri
Le Fransoa
S. Dizije
3 ARMIJA
Vakuler
Tul
Nansi

Skica 12

za PARIZ 13 Mezijer
Sen Manž
GAR K D
Živon
SEDAN
5 7 1
Viler Šernej
6 K D
Meza
Lonšeri
Frenoa
Vadelenkur
Monsel
12
Bazeil
Remili
1b
7
Sper
Meri
5
Karinjan
½ 1
VRHOVNA KOMANDA
Vandres
3
Šemeri
Rokur
1b
12
4
Meza
Muzon
Jonk
Vilmontri
12
Varnifore
Tibodin
11
5
12
Romon
GAR
Retel
le Šesn
Oš
VIRT 7
2 b
Boa de Dami
Semuji
Atinji
Žermon
Šamti
Stene
Meza
4 ARMIJA
Nuar
12
Buzansi
GARDA
4
Bajonvili
4
Vuzje
3 ARMIJA
5
VRHOVNA KOMANDA
Gr. Pre
3
VIRTEMB D
Senis
11
Den

SEDANSKA OPERACIJA

10 0 10 20 30 km

Franc / Nem	Situacija 29 avg.	
Franc / Nem.	Situacija 30 avg.	
Franc. / Nem.	Situacija 1 sept	
Franc / Nem	Nastupanje 1 sept.	
		Otstupanje Franc.
		Opšta ideja manevra po planu nem. gl. K-de
		Železničke pruge
		Putevi

Skica 13